Ἐπετηρὶς

Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν

ΕΤΟΣ ΙΑ'

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις
Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ΑΘΗΝΑΙ 1935

ΤΥΠ. "ΕΣΤΙΑ" 7251

ΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΒΡΑΧΕΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΤΟΥ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ

Πρό τινος ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν Μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας (ἐν Ἀθήναις 1932-1933) τὰ «Βραχέα Χρονικὰ» τοῦ ἀοιδίμου Σπυρίδωνος Λάμπρου (σ. 3-94) ἐπιμελείᾳ Κ. Ἰ. Ἀμάντου προτάξαντος τῆς ἐκδόσεως ταύτης πρόλογον (σ. γ'-ε') καὶ εἰσαγωγικὰς παρατηρήσεις (σ. η'-ιθ') καὶ ἐπιτάξαντος τρεῖς πίνακας 1) ὀνομάτων προσώπων καὶ ἐθνῶν (σ. 95-100) 2) ὀνομάτων τόπων καὶ ναῶν (σ. 100-105) καὶ 3) λέξεων καὶ γραμματικῶν τύπων (σ. 105-110).

Ἐκ τῶν 63 βραχέων χρονικῶν, τῶν περιεχομένων ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν Γ' καταλοίπῳ τοῦ Σπ. Λάμπρου, τῷ φέροντι ἐπιγραφὴν «Chronica brevia»[1], ἐξεδόθησαν ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἐκδόσει 54, παραλειφθέντων πάντων τῶν νεωτέρας ἐποχῆς (1700-1850) τοιούτων (πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 56 ἐμμέτρου χρονικοῦ), ἅτινα, δημοσιευθέντα ἐν περιοδικοῖς ἢ ἡμερολογίοις ἔχουσιν ἀντιγραφῇ ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὰ 54 ταῦτα βραχέα χρονικὰ προσετέθησαν καὶ 3, ἅτινα ὁ Λάμπρος εἶχε δημοσιεύσει ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι (τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 26, 55 καὶ 57)[2], οὕτως ὥστε τὰ δημοσιευθέντα ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐκδόσει βραχέα χρονικὰ ἀνέρχονται εἰς 57.

Ἀναμφιβόλως μεγάλη εἶναι ἡ ἀξία τῶν βραχέων τούτων χρονικῶν, ὡς δυναμένων νὰ παράσχωσι σπουδαίαν συμβολὴν εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ἀφοῦ μάλιστα πολλὰ τούτων προέρχονται ἐκ σημειωμάτων προσώπων συγχρόνων πρὸς τὰ γεγονότα, ἅτινα ἀναφέρουσιν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἰδίᾳ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς τῶν βραχέων τούτων χρονικῶν ὑπὸ ἀμαθῶν καὶ ἀπροσέκτων ἀντιγραφέων παρεισέφρησαν ἐν αὐτοῖς σφάλματα, μάλιστα ὡς πρὸς τὰς χρονολογίας καὶ τὰ ὀνόματα, τὰ σφάλματα ὅμως ταῦτα δύνανται ὅπως δήποτε νὰ διορθωθῶσι διὰ τῆς παραβολῆς τῶν αὐτῶν εἰδήσεων, τῶν περιεχομένων ἐνίοτε εἰς πλείονα τοῦ ἑνὸς βραχέα χρονικά, καὶ πρὸς τὰς ἱστορικὰς πηγάς, τὰς ἄλλοθεν γνωστάς.

Συναθροίσας τὰς ἐν τοῖς χρονικοῖς τούτοις περιεχομένας ἐκκλησιαστικὰς εἰδήσεις ἐκδίδω ταύτας κατωτέρω μετά τινων παρατηρήσεων, ἐξ ὧν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καταφαίνεται ἡ ἀκρίβεια καὶ ἀξία πολλῶν τούτων.

---

[1] Ν. Ἑλληνομ. τόμ. ΙΔ' τεύχ. Β—Γ (31 Μαΐου 1920) σ. 206.

[2] Τόμ. Ζ' σ. 154, τόμ. Η' σ. 102 καὶ τόμ. Ζ' σ. 190.

Α΄. ΠΑΤΡΙΑΡΧΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

1) Κάλλιστος Α΄. Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 15 (στ. 12 σ. 31) βραχὺ χρονικόν, τῷ 6870 (1362) ἔγινε μέγα θανατικὸν ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου μέχρι τοῦ τέλους Αὐγούστου. Ἔπειτα, μετὰ δύο χρόνους, ἀπῆλθεν ὁ πατριάρχης Κάλλιστος εἰς Σερβίαν καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν, ἑπομένως τῷ 1364.

Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 47 (στ. 23 σ. 81) ὁ πατριάρχης Κάλλιστος ἐν ἔτει 6871 (1363) Ἰουλίου 20 ἐξῆλθεν εἰς Σερβίαν καὶ ἀπέθανεν.

Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 52 (στ. 26 σ. 89) ἐν ἔτει 6870 ἰνδ. 15 (1362) ἐπὶ βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐγένετο μέγα θανατικὸν ἀρξάμενον ἀπὸ μηνὸς Σεπτεμβρίου καὶ ἐπεκράτησεν ἕνα χρόνον. Ἐν τῇ ἀρχομένῃ β΄ ἰνδίκτῳ ἀπῆλθεν ὁ πατριάρχης Κάλλιστος εἰς τὴν Σερβίαν καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν, ἑπομένως τῷ 1364.

Ὁ Μ. Γεδεὼν ἀναφέρει ὅτι ὁ Κάλλιστος ὁ Α΄ ἀναλαβὼν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸ δεύτερον, διῴκησε μέχρι τῶν μέσων τοῦ 1363, ὅτε ἀναλαβὼν ἀποστολήν τινα πρὸς Ἐλισάβετ τὴν Σέρβαν ἡγεμονίδα καὶ μεταβὰς εἰς Φερὰς τῆς Θεσσαλίας ἀπεβίωσεν ἐκεῖ (Πατριαρχικοὶ πίνακες σ. 429).

Κατὰ τὸν Κρουμβάχερ ὁ Κάλλιστος ἀπεβίωσε κατ᾽ Αὔγουστον τοῦ 1363 (Ἱστορ. τῆς βυζ. λογοτ. τόμ. Γ΄ σ. 716, κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου).

Κατὰ τὸν Ζ. Μαθᾶν ὁ Κάλλιστος ἀπεβίωσε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1369. (Καταλ. πατρ. Κωνσταν. ἔκδ. 2 σ. 94)[1].

Κατὰ τὸν Χρυσόστ. Παπαδόπουλον ὁ Κάλλιστος ἐπατριάρχευσε τὸ δεύτερον ἀπὸ τοῦ 1355-1363. (Χρονολογικὸς πίναξ, ἐν Θεολογίᾳ τόμ. Δ΄ (1926) σ. 177 ἑ).

2) Φιλόθεος Α΄ τὸ β΄. Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 47 (στ. 25 σ. 81) βραχὺ χρονικὸν ἐν ἔτει 6872 (1364) Ὀκτωβρίου 11 ἀνέβη πάλιν εἰς τὸν θρόνον ὁ πατριάρχης Θεόφιλος[2], κατὰ δὲ τὸν στ. 57 σ. 81 τοῦ αὐτοῦ χρονικοῦ ἐν ἔτει 6885 (1377) ἔπαυσε τὸ μνημόσυνον τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου[3].

Κατὰ Γεδεὼν ὁ Φιλόθεος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ δεύτερον τῇ 12 Φεβρουαρίου 1364 καὶ διῴκησε τὴν ἐκκλησίαν μέχρι τοῦ 1376 ὅτε ἀπεβίωσεν (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 432).

Κατὰ τὸν Κρουμβάχερ ὁ Φιλόθεος ἐπατριάρχευσε τὸ δεύτερον ἀπὸ 12 Φεβρουαρίου 1364-1376 (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 716).

[1] Αἱ περισσότεραι τῶν χρονολογιῶν τοῦ Ζ. Μαθᾶ εἶναι ἐσφαλμέναι.

[2] Σφαλερῶς ἀντὶ Φιλόθεος.

[3] Πρβλ. καὶ Δοσιθέου, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων σ. 871 «6885 ἔπαυσε τὸ μνημόσυνον Φιλοθέου τοῦ πατριάρχου». Ὁ Φιλόθεος πιθανῶς ἐκαλεῖτο Κόκκινος (πρβλ. Κρουμβάχερ, Ἔνθ᾽ ἀν. τόμ. Α΄ σ. 210 καὶ Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. τόμ. 8 σ. 369 καὶ 14 σ. 403).

Κατὰ τὸν Μαθᾶν ὁ Φιλόθεος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῷ 1369, μετὰ ἑξαετῆ δὲ πατριαρχείαν παρῃτήθη καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1379 (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 94 καὶ 282).

Κατὰ τὸν Παπαδόπουλον ἐπατριάρχευσε 1364-1376 (ἔνθ᾽ ἀν.).

3) Ματθαῖος Α΄. Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 47 (στ. 70 σ. 82) βραχὺ χρονικὸν κατὰ τὸ μέγα θανατικὸν τὸ ἐπισυμβὰν τῷ 6919 (1411) ἀπέθανε καὶ ὁ πατριάρχης Ματθαῖος. Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν (στ. 79 σ. 82) κατὰ τὸ 6917 (1409) κατηγορήθη ὁ πατριάρχης Ματθαῖος ἐντὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας παρά τινος μοναχοῦ Ἰωακεὶμ ἐκ Μονεμβασίας.

Κατὰ τὸν Γεδεὼν (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 457), τὸν Κρουμβάχερ (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 716), τὸν Μαθᾶν (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 95) καὶ τὸν Παπαδόπουλον (ἔνθ᾽ ἀν.) ἐτελεύτησε τῷ 1410. Πρβλ. καὶ τὸ ἐκ κώδικος τῆς Κοσινίτζης χρονικὸν «Ἐκοιμήθη ὁ πατριάρχης κὺρ Ματθαῖος μηνὶ Αὐγούστῳ ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ἔτους 6918 ἰνδ. γ΄» (Ν. Ἑλλην. τόμ. Ζ΄ σ. 152).

4) Ἰωσὴφ Β΄. Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 6 (στ. 15 σ. 9) βραχὺ χρονικὸν ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ ἀπεβίωσε τῷ 6947 (1439) ἰνδ. β΄ μηνὶ Ἰουνίῳ 10, ἡμέρᾳ Τετάρτῃ ἐν Φλωρεντίᾳ.

Κατὰ τὸν Γεδεὼν (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 464) καὶ τὸν Κρουμβάχερ (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 716) ἀπεβίωσεν ὁ Ἰωσὴφ τῇ 10 Ἰουνίου τοῦ 1439. Ὁ Μαθᾶς[1] (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 96) καὶ ὁ Παπαδόπουλος ἀναφέρουσιν ἁπλῶς τὸ ἔτος 1439.

5) Μητροφάνης Β΄. Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 6 (στ. 22 σ. 10) βραχὺ χρονικὸν ὁ Μητροφάνης ἐγένετο πατριάρχης τῇ 5 Μαΐου τοῦ 6848 ἰνδ. 3 (1440) καὶ ἐλειτούργησε τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς μνημονεύσας τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα Εὐγενίου.

Κατὰ τὸν Γεδεὼν (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 465) καὶ τὸν Κρουμβάχερ (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 716) ἐχειροτονήθη[2] τῇ 4 Μαΐου τοῦ 1440. Ὁ Μαθᾶς (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 96) καὶ ὁ Παπαδόπουλος (ἔνθ᾽ ἀν.) ἀναφέρουσι μόνον τὸ ἔτος 1440.

6) Μάξιμος Γ΄. Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 26 (στ. 10 σ. 46) βραχὺ χρονικὸν μετὰ ἓν ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀμηρᾶ Μαχαμέτη, συμβάντος τῷ 6989 (1481), ἐτελεύτησε ὁ πατριάρχης Μάξιμος μηνὶ Ἀπριλίῳ γ΄ ἰνδ. 15 ἡμέρᾳ Τετάρτῃ, ἑπομένως τῷ 1482.

Κατὰ τὸν Γεδεὼν (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 486) καὶ τὸν Κρουμβάχερ (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 716) ἐτελεύτησεν ὁ Μάξιμος τῷ 1482. Κατὰ τὸν Μαθᾶν (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 109) τῷ 1488 καὶ κατὰ τὸν Παπαδόπουλον τῷ 1481.

7-9) Κύριλλος Δ΄. Κυπριανός. Κοσμᾶς Γ΄. Κατὰ τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 10 (στ. 48 σ. 22) βραχὺ χρονικὸν τῇ 11 Νοεμβρίου τοῦ 1713, ἐξωσθέντος

[1] Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ χρονολογία παρὰ Μαθᾶ (ἔνθ᾽ ἀν.) τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου 1428 προέρχεται ἐκ τυπογραφικοῦ σφάλματος ἀντὶ τοῦ 1438.

[2] Ὁ Συρόπουλος ἀναφέρει ὅτι ἐχειροτονήθη τῇ 4 Μαΐου τοῦ 1440 (πρβλ. Ἱστορ. τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου XII, 5 σ. 336).

τοῦ Κυρίλλου, ἔγινε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κυπριανὸς τὸ β', ὃν διεδέχθη ὁ τρὶς ἐπίσκοπος[1] Κοσμᾶς[2] κατὰ Μάρτιον τοῦ 1714.

Κατὰ Γεδεὼν (ἔνθ' ἀν. σ. 620) ὁ Κύριλλος ὁ Δ' ἐκόσμησε τὸν θρόνον μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου τοῦ 1713, τῇ δὲ 7 Νοεμβρίου τοῦ 1713 ἐγένετο πατριάρχης ὁ Κυπριανὸς τὸ β', ὃν διεδέχθη ὁ Κοσμᾶς ὁ Γ' μετατεθεὶς εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τῇ 7 Μαρτίου τοῦ 1714.

Κατὰ τὸν Μαθᾶν (ἔνθ' ἀν. σ. 143) κατὰ τὸ 1712 ἐγένετο πατριάρχης ὁ Κύριλλος ὁ Δ', ὃν διεδέχθη τῷ 1713 ὁ Κυπριανὸς τὸ β' καὶ τοῦτον ὁ Κοσμᾶς ὁ Γ' τῷ 1713.

Κατὰ τὸν Παπαδόπουλον (ἔνθ' ἀν.) ὁ Κύριλλος ὁ Δ' ἐπατριάρχευσε μέχρι τοῦ 1713, ὁ Κυπριανὸς τὸ β' ἀπὸ τοῦ 1713-1714 καὶ ὁ Κοσμᾶς Γ' ἀπὸ τοῦ 1714-1716.

10) Κοσμᾶς Γ'. Ἱερεμίας Γ'. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 10 (στ. 51 σ. 22) βραχὺ χρονικόν, ἐξωσθέντος τοῦ Κοσμᾶ τῇ 22 Μαρτίου τοῦ 1716, εἰσήχθη ὁ Καισαρείας Ἱερεμίας[3].

Κατὰ τὸν Γεδεὼν (ἔνθ' ἀν. σ. 621) ὁ Κοσμᾶς ἐκόσμει τὸν θρόνον μέχρι τῆς 23 Μαρτίου τοῦ 1716, ὅτε ἐξελέγη ὁ Ἱερεμίας ὁ Γ', ὁ μητροπολίτης Καισαρείας. Κατὰ τὸν Μαθᾶν (ἔνθ. ἀν. 145) ὁ Ἱερεμίας ὁ Γ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῷ 1715. Κατὰ τὸν Παπαδόπουλον (ἔνθ' ἀν.) τῷ 1716.

Β'. ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ

1) Ἰωάννης Ἄργους. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 27 (στ. 63 σ. 47) βραχὺ χρονικὸν τὸ Ἄργος ἐγένετο μητρόπολις ἐν ἔτει 6597 (1089). Ὁ Ἰωάννης ἦτο ὁ ἀναβιβασθεὶς μητροπολίτης εἰς 88 θρόνον, ὅστις ὕστερον ἐγένετο 107.

Κατὰ τὸ τακτικὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου (1261-1282), τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Gust. Parthey, τὸ Ἄργος κατέχει τὴν 88 θέσιν. Κατὰ τὸ προηγούμενον ὅμως τακτικὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰσαὰκ Ἀγγέλου

[1] Κατὰ τὸν πατριάρχην Καλλίνικον «πρῶτον ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ, εἶτα Κλαυδιουπόλεως καὶ τρίτον ληστρικῶς Ἀλεξανδρείας «(Κ. Δυοβουνιώτου, Καλλίνικος Γ' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως σ. 94. 128 καὶ 132). Πρβλ. καὶ Χρυσ. Παπαδοπούλου «Περὶ τοῦ Κλαυδιουπόλεως, Σιναίου, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀλεξανδρείας Κοσμᾶ» (Νέα Σιὼν τόμ. Β' (1905) σ. 894 ἑ.) καὶ Κ. Ἀμάντου «Σιναϊτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα» σ. 65 ἑ.

[2] «Κύριλλος ὁ Κυζίκου Λέσβιος ἐν ἔτει αψιγ' ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ καὶ αὖθις Κυπριανὸς μικρόν. Κοσμᾶς ὁ Σινᾶ, Κλαυδιουπόλεως καὶ Ἀλεξανδρείας χρηματίσας αψιδ' μηνὶ Μαρτίῳ» (Ἰωάν. Σακκελίωνος, Πατμιακὴ βιβλ. σ. 315).

[3] «Ἱερεμίας ὁ μητροπολίτης τῆς Καππαδοκῶν Καισαρείας Πάτμιος ἐν ἔτει αψις' μηνὶ Μαρτίῳ» (Ἰωαν. Σακκελίωνος, Πατμιακὴ βιβλ. σ. 315).

(1185-1195) τὸ Ἄργος κατέχει τὴν 91 θέσιν[1]. Κατὰ τὸν Κωδινὸν ἐν τῇ Ἐκθέσει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον τὸν πρεσβύτερον «Ὁ Ἄργους καὶ αὐτὸς πη' ὤν, ρε' γέγονε».[2].

2) Γρηγόριος Παλαμᾶς, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 21 (στ. 3 σ. 38) καὶ 31 (στ. 9 σ. 58) βραχέα χρονικὰ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐκοιμήθη τῷ 6866 (1358).

Ὁ Ν. Βέης, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς περὶ τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰδήσεως, τῆς περιεχομένης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 701 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, τοῦ δευτέρου δηλαδὴ ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω παρατεθέντων βραχέων χρονικῶν, ὡς καὶ τῆς σχετικῆς ἐνθυμήσεως, τῆς περιεχομένης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 48 κώδικι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, παραδέχεται ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ[3] τὸ 1358. Ὁ Ph. Meyer[4] ὡς ἔτος τοῦ θανάτου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ δέχεται τὸ 1359. Κατ' αὐτὸν ἐκ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ λόγου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν (Migne P. G. τόμ. 151 σ. 551 ἑ.) καταφαίνεται ὅτι ὁ Παλαμᾶς ἐχειροτονήθη εἰς ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰσιδώρου (ἔνθ' ἀν. σ. 613, πρβλ. καὶ Καντακουζηνοῦ IV, 25 Γρηγορᾶ XV, 12) καὶ δὴ εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνάρρησίν του (Migne, ἔνθ' ἀν. σ. 613). Ἐπειδὴ ὁ Ἰσίδωρος ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῇ 17 Μαΐου τοῦ 1347 (πρβλ. Κρουμβάχερ-Σωτηριάδου Ἱστορ. βυζ. λογ. τόμ. Γ' σ. 716 καὶ Μ. Γεδεὼν Πατρ. πίνακες σ. 422), ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐχειροτονήθη κατὰ Μάϊον ἢ τὸ πολὺ Ἰούνιον τοῦ 1347. Ἀφοῦ δὲ κατὰ Φιλόθεον διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπὶ $12\frac{1}{2}$ ἔτη μέχρι τοῦ θανάτου του (Migne, Ἔνθ' ἀν. σ. 635), ἀπέθανε τῷ 1359 $(1346\frac{1}{2}+12\frac{1}{2})$. Τέλος ὁ Ἀνδρόν. Δημητρακόπουλος[5] καὶ ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ[6] δέχονται ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Παλαμᾶ τὸ 1360.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν περὶ τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου τοῦ Γρηγορίου

[1] Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Geltzer, Analecta Byzantina Index lectionum (Jena 1891-1892) Πρβλ. ἔτι Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τόμ. Ε' σ. 481 «Ὁ Ἄργους γέγονε μητροπολίτης ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου ἐν ἔτει ͵ςφϟζ'» καὶ σ. 495 «καὶ αὐτὸς πη' ὤν, ρε' γέγονεν».

[2] Πρβλ. καὶ Ἰ. Σακκελίωνος, «Ἄργους καὶ Ναυπλίου παλαιοὶ Ἱεράρχαι» (Δελτίον ἱστορ. καὶ ἐθν. ἑταιρείας τόμ. Β' σ. 37 ἑ.) καὶ Μ. Λαμπρυνίδου «Ἡ Ναυπλία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς», (Ἐν Ἀθήναις 1898 σ. 42 ἑ.). Πρβλ. ἔτι τὸ κατωτέρω μνημονευόμενον ἔργον τοῦ Χρήστου Παπαοικονόμου, ἔνθα καὶ περὶ τῶν ἐπισκόπων τοῦ Ἄργους.

[3] Ἀθηνᾶς τόμ. 16 (1904) σ. 638 καὶ τόμ. 18 (1906) σ. 39. Πρβλ. καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ σημειούμενα ἐν Βυζαντινοῖς χρονικοῖς τόμ. XVIII (1911) σ. 18-19.

[4] Ἐν τῷ ἐγκυκλοπαιδικῷ λεξικῷ τοῦ Hauck.

[5] Ὀρθόδοξος Ἑλλὰς σ. 80.

[6] Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς σ. 1 ὑποσ. 1.

τοῦ Παλαμᾶ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ τοῦ Meyer[1], ἡ στηριζομένη ἐπὶ τοῦ λόγου τοῦ Φιλοθέου καὶ ἐπικυρουμένη ὑπὸ τοῦ Γρηγορᾶ, τοῦ μνημονεύοντος τοῦ θανάτου τοῦ Παλαμᾶ ἐν τέλει τοῦ ἔργου του, τοῦ ἐπεκτεινομένου, ὡς γνωστόν, μέχρι τοῦ 1359.

3) Πέτρος Ναυπλίου καὶ Ἄργους. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 27 (στ. 54 σ. 47) βραχὺ χρονικὸν ὁ ἐπίσκοπος τῶν Λατίνων Σιγουντονάνης τῷ 6929 (1421) ἰνδ. 14 Ἰανουρίου 21 ἡμέρᾳ Τρίτῃ μετεκόμισε τὰ τίμια λείψανα τοῦ ὁσιωτάτου Πέτρου ἐπισκόπου Ναυπλίου καὶ Ἄργους εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ναυπλίου. Λέγουσιν οἱ παρευρεθέντες ἐκεῖ ὅτι, ὅταν ἤνοιξαν τὸν τάφον, ἐγένετο σεισμὸς ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ καὶ ἐξῆλθεν εὐωδία πλείστη καὶ ἦν ὁ τάφος πεπληρωμένος φωτός, ἐγένοντο δὲ καὶ πλεῖσται ἰάσεις[2].

4) Μαλαχίας Κορίνθου. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 27 (στ. 127 σ. 49) βραχὺ χρονικὸν τῷ 6955 ἰνδ. ι' (1447) ἦλθεν εἰς τὴν Κόρινθον ὁ μητροπολίτης Μαλαχίας μετὰ τὴν κοίμησιν τοῦ ἁγιωτάτου Μάρκου[3].

Πρβλ. καὶ Παρθενίου Πολάκη[4] Ἐπίσκοποι τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας Κορίνθου (ἐν Ἱερῷ Συνδέσμῳ ἀριθ. 276 τῆς 1 Νοεμβρίου 1916) σ. 13.

5) Ἰγνάτιος Μηθύμνης. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 25 (στ. 55 σ. 45) βραχὺ χρονικὸν ὁ μητροπολίτης Μηθύμνης καὶ κτήτωρ τῆς μονῆς τοῦ Λειμῶνος Ἰγνάτιος ὁ ἐκ Καλλονῆς καταγόμενος ἐκοιμήθη τῇ 14 Ὀκτωβρίου, ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ τοῦ 7075 (1567).

Κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἐνθύμησιν, τὴν περιεχομένην ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 131 κώδικι τῆς μονῆς τοῦ Λειμῶνος «ἔτει ͵ζος' ἐκοιμήθη ὁ Μυθύμνης μητροπολίτης Ἰγνάτιος ὁ κτίτορ τοῦ Λιμόνος· ἡ πατρὶς αὐτοῦ Μέθυμνα Καλλονῆς ὀκτωβρίου ιδ'» ἐκοιμήθη τῷ 1568. Καὶ ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς δέχεται ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἰγνατίου τὸ 1568. Τοὐναντίον ὁ Εὐστ. Δράκος στηριζόμενος εἰς σιγίλλιον τῆς μονῆς Λειμῶνος ἐκδοθὲν τῷ 1578, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἀπέθανε πρὸ δεκαπενταετίας, δέχεται ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἰγνατίου τὸ 1563 (1578-15). Τέλος ὁ Γ. Βαλέττας, στηριζόμενος ἐπὶ τουρκικῶν ἐγγράφων φερόντων χρονολογίαν 4 Ὀκτωβρίου 1566, δέχεται ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἰγνατίου τὸ 1566[5].

---

[1] Πρβλ. Κ. Δυοβουνιώτου, Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἐν Ἐπετ. τῆς θεολ. σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου τόμ. Α' σ. 34.

[2] Πρβλ. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἰ. Σακκελίωνος καὶ Μ. Λαμπρυνίδου τὸ ἔργον τοῦ Χρήστου Παπαοικονόμου: «Ὁ πολιοῦχος τοῦ Ἄργους ἅγιος Πέτρος, ἐπίσκοπος Ἄργους, ὁ θαυματουργὸς» (ἐν Ἀθήναις 1908 σ. 52 ἑ.).

[3] Περὶ τοῦ Μάρκου πρβλ. τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργ. Φραντζῆ Migne P. G. τόμ. 156 σ. 800.

[4] Ἀναμφιβόλως ἐκ τυπογραφικοῦ σφάλματος τὸ 6955 ἀποδίδεται διὰ τοῦ 1467 ἀντὶ τοῦ 1447.

[5] Πρβλ. Γ. Μ. Βαλέττα, Ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος Ἀγαλλιανός, ἐν Θεολογίᾳ τόμ. 10 τεύχ. Μ, (Δεκέμβριος τοῦ 1932 σ. 309 ἑ.).

6) Νεόφυτος Γρεβενῶν. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 26 (στ. 1 σ. 45) βραχὺ χρονικὸν ὁ ἐπίσκοπος Γρεβενῶν Νεόφυτος ἐκοιμήθη 6 Δεκεμβρίου τοῦ 6931 (1423).

7) Διονύσιος Λαρίσσης. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 2 (στ. 39 σ. 5) βραχὺ χρονικὸν τῷ αψο' κατέκαυσαν οἱ Τοῦρκοι τὸ ἥμισυ τῶν Τρικκάλων καὶ κατεδάφισαν τὴν ἐν Λαρίσσῃ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου, ἣν ὕστερον ἀνεκαίνισεν ἐκ βάθρων ὁ Λαρίσσης Διονύσιος, νῦν δὲ Ἐφέσου.

Πρόκειται περὶ τοῦ Διονυσίου Ζ', ὅστις κατὰ τὸν Ν. Γιαννόπουλον[1] ἐπεσκόπευσεν ἀπὸ τοῦ 1791-1806. Ὡς γνωστὸν ὁ Διονύσιος Καλλιάρχης τῷ 1804 προεβιβάσθη ἐκ Λαρίσσης εἰς τὴν μητρόπολιν Ἐφέσου, εἰς ἣν διέμεινε μέχρι τοῦ 1821, ὅτε ἀπηγχονίσθη[2].

Ἀξία μνείας εἶναι ἐνταῦθα ἡ ἐνθύμησις «1793 μηνὸς Ἰουλίου α' θύμησις ὅπου ἦλθε ὁ μητροπολίτης Διονύσιος Λαρίσης» (Ν. Ἑλλ. τομ. Ζ' σ. 249).

Τοῦ Διονυσίου τούτου Λαρίσσης πρέπει νὰ διακριθῶσιν οἱ Διονύσιοι Λαρίσσης οἱ ἀναφερόμενοι ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 650 κώδικι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν (Ἰωάννου Σακκελίωνος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης σ. 120) καὶ τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 20 τῆς μονῆς Προυσοῦ (Νέος Ἑλληνομ. τόμ. 10 (1913) σ. 301), ὧν ὁ πρῶτος ἐκοιμήθη τῷ 7018 (1510), ὁ δὲ δεύτερος κατὰ τὸ 1797 παραιτηθεὶς ἀπὸ τοῦ 1793.

8) Μελέτιος Λαρίσσης. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 55 (στ. 1 σ. 91) βραχὺ χρονικὸν ὁ Σκιάθου καὶ Σκοπέλου Ματθαῖος ἐχειροτονήθη ἐν Τυρνάβῳ τῷ ͵αψοζ' Δεκεμβρίου ε' ὑπὸ τοῦ Λαρίσσης Μελετίου ἐκ τῆς βασιλευούσης.

Πρόκειται περὶ τοῦ Λαρίσσης Μελετίου, τοῦ Δ' (1770-1791). Πρβλ. Ν. Γιαννοπούλου ἔνθα ἀνωτέρω.

9. Ματθαῖος Σκοπέλου καὶ Σκιάθου. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 55 (στ. 1 ἑ. σ. 91) βραχὺ χρονικόν, τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ Σκοπέλου καὶ Σκιάθου Ματθαίου[3] ἡ χειροτονία αὐτοῦ ἐγένετο τῷ ͵αψοζ' Δεκεμβρίου ε' ἐν Τυρνάβῳ ὑπὸ τοῦ Λαρίσσης Μελετίου. Τῇ 3 Ἰανουρίου τοῦ 1778 μετέβη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σκοπέλου, ἣν καὶ περιγράφει.

10. Ματθαῖος Τορνόβου. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 53 (στ. 19 σ. 90) βραχὺ χρονικὸν τῇ 2 Νοεμβρίου τοῦ 1797 ἐπέρασεν ἀπὸ τὰ Καλύβια ὁ ἱεροδιάκονος Ἰωαννίκιος πατριαρχικὸς διὰ τὴν Αἶνον καὶ ἐξαναῆλθεν τῇ 9 Νοεμβρίου[4] μετὰ τοῦ ἐξορίστου ἁγίου Τορνόβου Ματθαίου καὶ ἐπῆγαν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

---

[1] «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας» ἐν Θεολογίᾳ τόμ. 11 (Δεκέμ. τοῦ 1933) σ. 342.

[2] Πρβλ. Ν. Ἑλλην. τόμ. Ζ' σ. 235.

[3] Τὸ χρονικὸν τοῦτο, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τέλους αὐτοῦ, ἐγράφη κατὰ τὸ 1792. Πρβλ. καὶ Ν. Ἑλλην. Η' σ. 102 καὶ Τρ. Εὐαγγελίδου, «Ἡ νῆσος Σκίαθος καὶ αἱ περὶ αὐτὴν νησῖδες» σ. 69.

[4] Εἰς τοὺς καταλόγους τοῦ Ἀμασείας Ἀνθίμου Ἀλεξούδη ἀναγράφεται ἀπὸ τοῦ

Γ'. ΜΟΝΑΧΟΙ

1) Ἰγνάτιος ἡγούμενος Στουδίου. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 6 (στ. 5 σ. 9) βραχὺ χρονικὸν ὁ ἡγούμενος τοῦ Στουδίου Ἰγνάτιος ἐκοιμήθη τῷ 6926 ἰνδ. 11 μηνὶ Δεκεμβρίῳ 24 (1418).

2) Ματθαῖος μοναχὸς (Μανουὴλ Παλαιολόγος). Κατὰ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1 (στ. 23 σ. 3), 15 (στ. 58 σ. 33) καὶ 38 (στ. 26 σ. 66) βραχέα χρονικὰ ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος, ὁ διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθεὶς Ματθαῖος, ἐτελεύτησε τῇ κα' Ἰουλίου[1] τοῦ 6933 ἰνδ. 3 ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ἐν ἀρχῇ τῆς ἡμέρας (1425) καὶ ἐτάφη τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐν τῇ βασιλικῇ μονῇ τοῦ παντοκράτορος Χριστοῦ[2].

3) Διονύσιος ἱερομόναχος τῆς σκήτης τῆς ἁγίας Ἄννης ὁ ῥήτωρ. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 21 (στ. 72 σ. 40) βραχὺ χρονικὸν τῇ 6 Ὀκτωβρίου τοῦ 7114 (1606) ἐκοιμήθη ὁ Διονύσιος ἱερομόναχος ὁ ῥήτωρ ἐν τῇ σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἄννης, οὗ ἡ φήμη ἕως περάτων διῆλθε διὰ τὴν ἀρετήν του.

Ὁ Ζαβίρας (Νέα Ἑλλὰς σ. 274) παρατηρεῖ, «Διονύσιος ἱερομόναχος ὁ ῥήτωρ, ὅστις ἐμόναζεν ἐν τῇ σκήτῃ τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Οὐδὲν πλέον οἴδαμεν περὶ τούτου, εἰμὴ σὺν τοῖς Μαργαρίταις λεγομένοις τοῦ Χρυσοστόμου ἐξεδόθησαν ἓξ ἱστορίαι αὐτοῦ καὶ μία νουθεσία εἰς ἁπλῆν διάλεκτον· ὅθεν καὶ ὁ χρόνος, ἐν ᾧ ἤκμαζεν, ἔστιν ἡμῖν ἄδηλος». Ὁ Νικόλαος Κατραμῆς (Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου σ. 358) ἐσφαλμένως νομίζει ὅτι ὁ ἡμέτερος Διονύσιος ἤκμασε κατὰ τὸν 18 αἰῶνα. Ὁ Phil. Meyer (Die th. Lit. der gr. Kirche in sechszehnten Jahrh. σ. 133) νομίζει ὅτι ἤκμασε κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16 αἰῶνος, στηρίζων τὴν γνώμην του ἐπὶ τοῦ κώδικος ὑπ' ἀριθμὸν 1169 τοῦ Ἄθωνος, ἔνθα λέγεται «τοῦ ἀσκήσαντος ἐν τῇ σκήτῃ τῆς Λαύρας κοιμηθέντος δὲ ἐν ἔτει 7100 (1592). Ὁ Μ. Γεδεὼν σημειοῖ «ἐν χειρογράφῳ καταλόγῳ τῶν τῆς ἁγιοταφικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βιβλιοθήκης χειρογράφων, ἐν ᾧ περιέχονται «Ἱστορίαι Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ ῥήτορος ἀσκήσαντος ἐν τῇ σκήτῃ τῆς Λαύρας κοιμηθέντος δὲ ἔτει 7114 ὀκτωβρίου 6» καὶ παρατηρεῖ «Φαίνεται ὅτι ὁ Διονύσιος ἐμόνασεν ἐν τῇ σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἄννης καὶ ἔγραψεν ἓξ ἠθικὰ διηγήματα, ἱστορίας συνεκδεδομένας μετὰ τῶν Μαργαριτῶν τοῦ Χρυσοστόμου» (Ἄθως σ. 211, πρβλ. καὶ σ. 74, ἔνθα σημειοῖ

1779-1791 μητροπολίτης Σερρῶν ὁ Ματθαῖος, ὅστις τῷ 1791 μετετέθη εἰς Τόρνοβον (πρβλ. Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν τόμ. 9 σ. 269 καὶ τόμ. 8 σ. 308, ἔνθα παρατίθεται ἔγγραφον φέρον χρονολογίαν: «Ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰνδ. γ' αω» καὶ μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν «Τορνόβου Ματθαῖος».

[1] Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 15 χρονικὸν «κ' Ἰουλίου».

[2] Πρβλ. Κρουμβάχερ-Σωτηριάδου, Ἱστορ. τῆς Βυζ. λογ. τόμ. Α' σ. 217 ἑ. τόμ. Β' σ. 163 ἑ. καὶ τόμ. Γ' σ. 510 ἑ.

ἐκ κώδικος τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τοῦ Παντοκράτορος σ. 267 «Ἱστορίαι Διονυσίου τοῦ ῥήτορος τοῦ ἀσκήσαντος ἐν τῇ σκήτῃ τῆς Λαύρας κοιμηθέντος δὲ ἐν ἔτει 7110». Τέλος ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 15 κώδικι τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Στεφάνου τῶν Μετεώρων ἀναγινώσκομεν «Ἱστορία Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ ῥήτορος ἀσκήσαντος ἐν τῇ σκήτῃ τῆς Λαύρας, κοιμηθέντος δὲ ἐν ἔτει 7114 Ὀκτωβρίου 6». (Λάμπρου Ν. Ἑλλ. τόμ. 21 σ. 323).

Δ'. ΕΜΠΡΗΣΜΟΙ ΜΟΝΩΝ

1) Βλαχερνῶν ἐμπρησμός. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 11 (στ. 3 σ. 24) βραχὺ χρονικὸν ὁ περίφημος ναὸς τῆς Βλαχέρνας ἐκάη τῇ 31 Ἰανουαρίου τοῦ 6942 ἰνδ. 12 (1434), κατὰ δὲ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 44 (στ. 7 σ. 77) ὁ ἐμπρησμὸς τῆς Βλαχέρνας ἔγεινε τῷ 6942 ἰνδ. 12 ἀπόκρεω ἡμέρᾳ Παρασκευῇ καὶ ὥρᾳ τετάρτῃ τῆς νυκτός. Τρίτος καμὸς καὶ ἀφανισμός. (Πρβλ. Γεωργίου Φραντζῆ Χρονικὸν 2,10).

Κατὰ τὸν Σκαρλάτον Βυζάντιον ὁ ναὸς τῶν Βλαχερνῶν ἐπυρπολήθη δίς, τὸ πρῶτον περὶ τὸ μεσονύκτιον τοῦ 1070 ἐπὶ τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους ἐκ τῆς ἀκοιμήτου κανδήλας μεταδοθέντος τοῦ πυρὸς καὶ τὸ δεύτερον, ἀνοικοδομηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, τῇ 29 Ἰανουαρίου τοῦ 1434 ὥρᾳ τρίτῃ τῆς νυκτὸς (Ἡ Κωνσταντινούπολις τόμ. Α' σ. 586 καὶ 590, πρβλ. καὶ Σωφρονίου Δούκα «Ἀρχαῖοι ναοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει» ἐν Ἱερῷ Συνδέσμῳ ἀριθμὸς 120 (1 Μαΐου 1910) σ. 7).

2) Ταξιαρχῶν ἐμπρησμός. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 19 (στ. 49 σ. 37) βραχὺ χρονικὸν ὁ ἐμπρησμὸς τοῦ μοναστηρίου τοῦ μεγάλου Ταξιάρχου ἤγουν τοῦ Γέροντος τοῦ κειμένου ἐπάνω τῆς Βοστίτζας ἐν τῷ ὄρει Κλοκοῦ ἐγένετο τῷ 7008 τῇ 15 Αὐγούστου (1500), τῷ δὲ 7039 Μαρτίου 15 ἡμέρᾳ Πέμπτῃ (1531) ἀπέθανεν ὁ εὐσεβέστατος ἄρχων ὁ ἀνακαινιστὴς τοῦ ἄνωθεν μοναστηρίου Ἰωάννης Τζερνοτᾶς εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἐτάφη εἰς τὸ μοναστήριον αὐτοῦ.

Πρβλ. Λάμπρου Ν. Ἑλλ. τόμ. 6 σ. 289 ἑ. «Σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου περὶ τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν παρὰ τὸ Αἴγιον καὶ τὸ χωρίον Δημητροπούλου» ἰδίᾳ ἐν σελίδι 291 ἔνθα ἀναγινώσκομεν: «Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυρίου Κυρίλλου τοῦ παλαιοῦ, ὅτε καὶ περίκαυστον γεγονὸς δι' ἐπηρείας τοῦ μισοκάλου καὶ ἐξαφανισθὲν ἄρδην οἱ ἐν αὐτῷ συνασκούμενοι πατέρες ἀνήγειραν καὶ ᾠκοδόμησαν αὐτὸ ἀνανεώσαντες τὴν σταυροπηγιακὴν ἀξίαν καὶ ἐλευθερίαν».

3) Διονυσίου ἐμπρησμός. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 21 (στ. 86 σ. 40) βραχὺ χρονικὸν τῇ 25 Ὀκτωβρίου Σαββάτῳ ἑσπέρας καὶ ὥρᾳ α' τῆς νυκτὸς τοῦ 7043 (1535) ἔγεινεν ὁ ἐμπρησμὸς τῆς μονῆς Διονυσίου[1].

[1] Πρβλ. Γ. Σμυρνάκη, «Τὸ ἅγιον Ὄρος» (σ. 515).

4) Σίμωνος Πέτρας ἐμπρησμός. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 21 (στ. 84 σ. 40) βραχὺ χρονικὸν τῷ 7089 (1581) Δεκεμβρίου 11, ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 7 τῆς νυκτὸς ἔγεινεν ὁ ἐμπρησμὸς τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας. Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν (στ. 88 σ. 41) τῷ 7130 (1622) Ἰουνίου 17, ἐγένετο δεύτερος ἐμπρησμὸς τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας [1].

Πρβλ. Μ. Γεδεὼν «Ὁ Ἄθως» σ. 188 «καταστραφεῖσα ὑπὸ πυρκαϊᾶς τῷ 1581 καὶ μετὰ τεσσαρακονταετίαν αὖθις» καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένην ἐνθύμησιν ἔν τινι χειρογράφῳ τῆς μονῆς «ὁ δὲ ἐμπρησμὸς γέγονεν ἐν ἔτει 7130 Ἰουνίῳ, ἡμέρᾳ Σαββάτῳ». Πρβλ. ἔτι Γ. Σμυρνάκη «Τὸ ἅγιον Ὄρος» (σ. 588) «Τῇ 11 Δεκεμβρίου τοῦ 1581 ἐπυρπολήθη ἡ μονὴ ὁλοσχερῶς. Τῷ 1625 Ἰουνίου 8 ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ἐγένετο ἕτερος ἐμπρησμὸς τῆς μονῆς» καὶ τὴν ἐκδοθεῖσαν πρᾶξιν τῆς κοινότητος μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1581 (ἔνθ' ἀν. σ. 133). Τῇ 27-28 Μαΐου τοῦ 1891 περὶ ὥραν 3 τῆς νυκτὸς ἐγένετο κατὰ τὸν Σμυρνάκην (σ. 593) παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἡ μονὴ «πυρποληθείσης τελείως καὶ τῆς ἐκ 250 χειρογράφων μετὰ 40 περγαμηνῶν καὶ 750 ἐντύπων βιβλίων βιβλιοθήκης αὐτῆς». Περὶ τῆς πυρπολησθείσης βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας πρβλ. καὶ Σπ. Λάμπρου «Notes from Athens» ἐν «The Athenaeum» τῆς 1 Αὐγούστου τοῦ 1891.

Ε'. Η ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙᾼ ΣΥΝΟΔΟΣ

Σχετικὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ γενομένης ψευδοῦς ἑνώσεως παρέχουσιν ἡμῖν τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 6. 9. 11. 16. 21. 27 καὶ 48 βραχέα χρονικά [2]. Τῶν χρονικῶν τούτων ἀναμφιβόλως ἄξιον ἰδίας προσοχῆς εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 6, τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 290 (4410) κώδικι τῶν Ἰβήρων, ὡς γεγραμμένον ὑπὸ αὐτόπτου. Τὸ χρονικὸν τοῦτο ἔχω δημοσιεύσει ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ ἐπετηρίδι τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου (ἐν Ἀθήναις 1924 σ. 124 ἑ.) ἐξ ἀντιγράφου σταλέντος μοι ἐξ ἁγίου Ὄρους. Πρὸ ἐμοῦ ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος εἶχε δημοσιεύσει τοῦτο ἔκ τινος κώδικος τῆς ἐν Καΐρῳ Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας μετά τινων παρατηρήσεων καὶ συγκρίσεως τῶν ἐν αὐτῷ [3]

[1] Ἡ δευτέρα αὕτη ἐνθύμησις ἔχει γραφῆ ὑπὸ νεωτέρας χειρός.

[2] Σχετικὰ σημειώματα περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἔχουσι δημοσιευθῆ καὶ ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι (τόμ. Ζ' σ. 116), ἐν Παλαιολογείοις καὶ Πελοποννησιακοῖς (τόμ. 3 σ. 362) καὶ ἐν Byz. Zeitschrift (τόμ. 23 (1914) σ. 152).

[3] Πρόκειται περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 102 κώδικος τοῦ 15 αἰῶνος φ. 275 α (πρβλ. Γ. Χαριτάκη, Κατάλογος τῶν χρονολογημένων κωδίκων τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Καΐρου (ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμ. Δ' (1927) σ. 191), ὅστις ἔχει ἐκδώσει τὸ κείμενον. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τούτου ὑπὸ τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου εἶχεν ἐκδώσει τοῦτο ὁ Μ. Γεδεὼν ἐν τῷ ἡμερολογίῳ Φάρος τῆς Ἀνατολῆς.

περιεχομένων χρονολογιῶν πρὸς τὰς τοῦ Συροπούλου (Νέα Σιὼν τόμ. Β' (1905) σ. 414 ἑ.) [1].

Ἰδοὺ αἱ χρονικαὶ εἰδήσεις, ἃς παρέχει ἡμῖν τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 6 βραχὺ χρονικὸν (σ. 9-10).

1438 Φεβρουαρίου 8 ἡμέρᾳ Σαββάτῳ τοῦ Ἀσώτου ἤλθομεν [2] εἰς τὴν Βενετίαν μετὰ τοῦ βασιλέως κὺρ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ πατριάρχου κὺρ Ἰωσὴφ καὶ τῆς συνοδείας (στ. 11).

1438 μηνὶ Μαρτίῳ 8 ἤλθομεν εἰς τὴν Φεράραν εἰς τὸν πάπαν κὺρ Εὐγένιον (στ. 13)

1439 μηνὶ Ἰουνίῳ 10 ἡμέρᾳ Τετάρτῃ ἀπεβίωσεν ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ εἰς τὴν Φλωρεντίαν (στ. 15).

1439 μηνὶ Ἰουλίῳ 6 ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ ἡνώθη ἡ ἐκκλησία ἐντὸς τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Φλωρεντίας [3]. (στ. 17).

1439 μηνὶ Ἰουλίῳ 20 ἐξήλθομεν ἐκ τῆς Φλωρεντίας (στ. 19).

1439 μηνὶ Ἰουλίῳ 27 ἤλθομεν εἰς τὴν Βενετίαν (στ. 19).

1440 μηνὶ Ἰανουαρίῳ 31 ἡμέρᾳ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω ἤλθομεν ἀπὸ τὴν Φραγγίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (στ. 20).

1440 μηνὶ Μαΐῳ 5 ἐγένετο πατριάρχης ὁ κὺρ Μητροφάνης (στ. 22).

1440 τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς ἐλειτούργησεν ὁ Μητροφάνης καὶ ἐμνημόνευσε καὶ τὸν πάπαν Εὐγένιον (στ. 23).

Ϛ'. Η ΚΑΡΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ

Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 23 (στ. 1 σ. 42) βραχὺ χρονικόν, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δεσπότης Θωμᾶς φεύγοντας ἀπὸ τὸν Μορέαν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ῥώμην εἰς τὸν πάπαν Πῖον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐχάρισε τὴν

[1] Αἱ μεταξὺ τῶν δύο κειμένων διαφοραὶ εἶναι ἐλάχισται. Ἄξιαι μνείας εἶναι αἱ ἀκόλουθοι· ἐν στ. 11 ἀντὶ 6946 γράφει 6943, ἐν στ. 13 ἀντὶ «Φεβρουαρίῳ η'» γράφει «Φεβρουαρίῳ κ'», ἐν στ. 19 μετὰ τὸ εἰς τὴν Βενετίαν παραλείπει «τῇ κζ'», ἐν στ. 20 ἀντὶ «ἀπὸ τὴν Φραγγίαν» γράφει «ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν» καὶ ἀντὶ «εἰς τὴν πόλι» γράφει «εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν».

[2] Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 11 (στ. 5 σ. 24) βραχὺ χρονικὸν μηνὶ Νοεμβρίῳ 27 τοῦ 1438 ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὴν Ρώμην.

[3] Πρβλ. καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 27 (στ. 95 σ. 48) χρονικόν, καθ' ὃ τῷ 1439 γέγονεν ἡ λεγομένη ὀγδόη σύνοδος ἐν Φλωρεντίᾳ. Ἡ χρονολογία, ἣν παρέχουσιν ἡμῖν τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 9 στ. 1 σ. 17), 16 (στ. 7 σ. 33), 21 (στ. 8 σ. 38) καὶ 48 (στ. 13 σ. 83) χρονικά, καθ' ἃ ὁ βασιλεὺς ἐπῆγεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἔγεινεν ἡ ὀγδόη σύνοδος τῷ 6952 (1444) εἶναι σφαλερὰ προερχομένη ἐκ σφαλερᾶς πηγῆς ἢ ἀβλεψίας τοῦ ἀντιγραφέως. Ἡ χρονολογία τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 9 (στ. 1 σ. 17) χρονικοῦ, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐξέβη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰς τὴν σύνοδον τῷ 6932 (1424) προέρχεται πιθανῶς ἐκ κακῆς ἀντιγραφῆς τοῦ νβ' διὰ τοῦ λβ'.

κάραν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου καὶ ἐκεῖνος ἐδωρήσατο τὴν μόνην καὶ ἀναγκαίαν τροφὴν πρὸς τὸ μόλις ζῆν μετὰ τῶν αὐτοῦ.

Ἡ κάρα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἄγνωστον πότε, πιθανῶς ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς Πάτρας, ἔνθα ὁ ἀπόστολος ἐμαρτύρησε, φυλασσομένη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου. Ὅτε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ τελευταῖος τῶν δεσποτῶν Θωμᾶς Παλαιολόγος ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν, ὅπως ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τῷ πάπᾳ Πίῳ τῷ Β΄ συναπεκόμισεν ἐκ Πατρῶν καὶ τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ὅπως δωρήσῃ ταύτην τῷ Πάπᾳ καὶ τύχῃ οὕτω προστασίας καὶ ἀσύλου παρ᾿ αὐτῷ.

Κατὰ τὸν Φραντζῆν, τῇ 16 Νοεμβρίου τοῦ 6969 (1461) ἀπέπλευσεν ὁ Θωμᾶς (ἔκδ. Βόν. σ. 410 ἑ.), ὅστις φθάσας εἰς Ἀγκῶνα κακεῖθεν εἰς Ῥώμην ἔδωκεν εἰς τὸν Πῖον τὸν Β΄, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ, τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου «κακεῖνος αὐτῷ μόλις πρὸς τὸ ζῆν μετὰ τῶν αὐτοῦ ἐδωρήσατο τὴν μόνην καὶ ἀναγκαίαν τροφὴν» (ἔνθ᾿ ἀν. σ. 412,6 ἑ.). Πρβλ. καὶ Σπ. Λάμπρου «Ἡ ἐκ Πατρῶν εἰς Ῥώμην ἀνακομιδὴ τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (Ν. Ἑλλ. τόμ. 10 (1913) σ. 33 ἑ.) καὶ Στ. Θωμοπούλου. «Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας» (Ἐν Ἀθήναις 1899 σ. 52 ἑ.).

Ζ΄. Η ΒΑΠΤΙΣΙΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Κατὰ τὸ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 30 (στ. 1 σ. 56) βραχὺ χρονικὸν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐλθὼν τῷ 253 εἰς τὴν Ρώμην ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Σιλβέστρου καὶ ἐχάρισεν αὐτῷ τὸν θρόνον.

Ἡ ἀνωτέρω εἴδησις προέρχεται ἐκ πηγῆς δυτικῆς. Κατὰ τὰς ἑλληνικὰς πηγὰς ὁ μέγας Κωνσταντῖνος κατὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του μεταβὰς εἰς Ἑλενούπολιν τῆς Βιθυνίας κατετάχθη εἰς τὴν τάξιν τῶν κατηχουμένων, εἶτα δ᾿ ἐλθὼν εἰς χωρίον τι παρὰ τὴν Νικομήδειαν ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου Νικομηδείας [1].

Η΄. ΚΩΔΩΝΕΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Κατὰ τὸ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 9 στ. 115 σ. 20) βραχὺ χρονικὸν τῷ 6999 (1491) μηνὶ Αὐγούστῳ ἐτζάκισαν ταῖς καμπάναις εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος. Κατὰ τὸ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 21 (στ. 30 σ. 39) τῇ 7 Αὐγούστου ἔπαυσαν αἱ καμπάναις εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος καὶ κατὰ τὸ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 11 (στ. 19 σ. 24) 6999 (1491) Αὐγούστου μηνὸς ἀπὸ ταῖς καμπάναις τοῦ ἁγίου Ὄρους.

Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦντες τοὺς κώδωνας τῶν ἐκκλησιῶν ὡς μυστικὰ ὄργανα τοῦ διαβόλου, δι᾿ ὧν ταράσσεται ὁ ὕπνος τῶν νεκρῶν Μουσουλμάνων ἀπηγόρευον τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο γενικὴ ἐπεκταθεῖσα μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου. Παρὰ ταῦτα εἴς τινας νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὡς π.χ. ἐν Κρήτῃ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος ἐπετρέπετο ἡ χρῆσις αὐτῶν. Πρβλ. Ν. Καλλινίκου: Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ σελ. 65 ἑ. Χρυσοστ. Παπαδοπούλου, Ἡ θέσις τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει (Θεολογία τόμ. 12 σ. 110, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ φιλολογία) βλ. καὶ Κ. Ῥάλλη, Περὶ τῶν ἐκκλ. κωδώνων κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (Ἐπιστ. ἐπετ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τόμ. Θ. σ. 79 ἑ.).

[1] Εὐσεβίου, Βίος Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως 4,61, Σωκράτους, Ἱστ. ἐκκλ. 1,39, Ἑρμεία Σωζομενοῦ, 2,34.

Θ΄. ΚΥΡΙΟΝ ΠΑΣΧΑ

Κατὰ τὰ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 19 (στ. 14 σ. 36), 27 (στ. 19 σ. 46) καὶ 47 (στ. 74 σ. 82) βραχέα χρονικὰ ἐν ἔτει 6888 (1380) ἐγένετο κύριον Πάσχα. Κατὰ τὸ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 21 (στ. 18 σ. 39) ἐν ἔτει 6967 ἰνδ. 7 (1459) καὶ κατὰ τὸ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 31 (στ. 33 σ. 59) ἐν ἔτει 6968 (1460), 7051 (1543) καὶ 7062 (1554) ἐγένετο κύριον Πάσχα [1].

Σχετικῶς πρὸς τὸ Πάσχα ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 50 (στ. 7 σ. 86) βραχὺ χρονικόν, καθ᾿ ὃ τῷ 1314 ἐβασίλευσεν ὁ Ἀνδρόνικος ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ χρόνους 16. Ἐδῶ διωρθώθη τὸ Πάσχα ποῦ τόχαν χαμένο κατὰ χρόνους φ. (500) καὶ ἔκαμάν το μαζὶ μὲ τοὺς Ἑβραίους.

Πρόκειται πιθανῶς περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ γενομένης κατὰ τὸ 1325 προτάσεως τῆς διορθώσεως τοῦ ἡμερολογίου πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον τὸν πρεσβύτερον, ὅστις ὅμως δὲν ἐπραγματοποίησεν αὐτὴν φοβούμενος ταραχὰς καὶ διαιρέσεις [2]. (Πρβλ. Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορία 8,13 σ. 364 ἑ. ἔκδ. Βόννης καὶ ἰδίᾳ τὸ χωρίον. «Κἀντεῦθεν γε μὴν ἀσφαλῆ καὶ τὴν τοῦ Πάσχα διόρθωσιν ἐποιοῦντο καὶ τὰ τῆς διορθώσεως ταύτης ἐγένετο μέχρι τοῦ ἐξ Ἀδὰμ ἑξακισχιλιοστοῦ τριακοσιοστοῦ ἔτους ἔγγιστα, τὰ δ᾿ ἐξ ἐκείνου μέχρις ἡμῶν οὐκ οἶδα ὅπως ἐρραθυμημένον τὸ πρᾶγμα καὶ ἀδιόρθωτον ἔμεινε»).

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

[1] Περὶ τοῦ κυρίου Πάσχα πρβλ. Ματθαίου Βλαστάρεως, Σύνταγμα «Διατί οὐ γίνεναι κύριον Πάσχα κατ᾿ ἔτος» (Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ τόμ. 6 σ. 410). Πρβλ. ἔτι Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, «Τὸ Κύριον Πάσχα» (ἐν Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ τόμ. 8 (1912) σ. 408 ἑ.).

[2] Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις συνέστησε νὰ μὴ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ μοναχοῦ Ἰσαακίου Ἀργυροῦ, ἡ ὑποβληθεῖσα τῷ 1371, πρὸς διόρθωσιν τοῦ πασχαλίου κανόνος (Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τόμ. Ϛ΄ σ. 422, πρβλ. καὶ Κρουμβάχερ-Σωτηριάδου, Ἱστ. τῆς Βυζ. λογ. τόμ. Β΄ σ. 433).

Ο ΜΑΡΚΙΩΝ ΤΟΥ ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ Ο ϛ΄.

Δημοσιεύομεν κατωτέρω ἀνέκδοτον ἔγγραφον τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου Θεοδώρου τοῦ Α΄, ἱδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Παλαιολόγων καὶ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρονίκου ἐκ τοῦ δευτέρου αὐτοῦ γάμου μετὰ τῆς Εἰρήνης (κατ' Ἰταλοὺς Ὑολάνδας) τῆς μομφερρατικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μαρκίωνος Ἰωάννου τοῦ Α΄ (13 Ἰανουαρίου 1305), περιῆλθον πάντα τὰ ἐπὶ τῆς μαρκιωνίας δικαιώματα. Ὁ Θεόδωρος Παλαιολόγος, τὸν ὁποῖον, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Παχυμέρη [1], οἱ νέοι του ὑπήκοοι «κατ' Ἰταλοὺς τὸ πᾶν... μετασκευάσαντες οὕτως ἠγάπων ὑποκλινόμενοι πρὸς ὑπακοήν», ἔπαιξε σπουδαιότατον ῥόλον εἰς τὰ πράγματα τῆς ταραχώδους ταύτης γωνίας τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος (1306 - 1338). Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ φαίνονται δυσμενῶς διατεθειμένοι πρὸς τὸν νεαρὸν πρίγκιπα. Τὰ ἐπανειλημμένα ταξείδιά του εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὰ ὁποῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶχον ὡς σκοπὸν τὸν πορισμὸν χρημάτων [2], ἡ δυσφορία τοῦ γέροντος Ἀνδρονίκου, καὶ κυρίως ἡ ἐπὶ τὸ ἰταλικώτερον τροπὴ τοῦ βίου αὐτοῦ [3] συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ μορφωθῇ ἡ δυσμενὴς αὕτη γνώμη. Εἶναι ἐν τούτοις ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ Θεόδωρος, ἀφικόμενος νεώτατος εἰς Ἰταλίαν, κατώρθωσε τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενουατῶν καὶ δὴ τοῦ πενθεροῦ του Opicino Spinola, ὄχι μόνον νὰ ἀπαλλάξῃ τὰς χώρας του τῆς κυριαρχίας τῶν ἀρχόντων τοῦ Σαλουτσίου (Saluzzo), ἀλλὰ καὶ νὰ στερεώσῃ διὰ συνθηκῶν καὶ ἐπιγαμιῶν τὴν ἥκιστα εἰς τοὺς Ἰταλοὺς συμπαθῆ ἑλληνικὴν δυναστείαν, ἡ ὁποία προέστη τῶν τυχῶν τῆς μαρκιωνίας τοῦ Μομφερράτου μέχρι τοῦ ἔτους 1533 [4].

[1] Παχυμέρης, τόμ. Β΄, σελ. 599, ἔκδ. Βόννης.

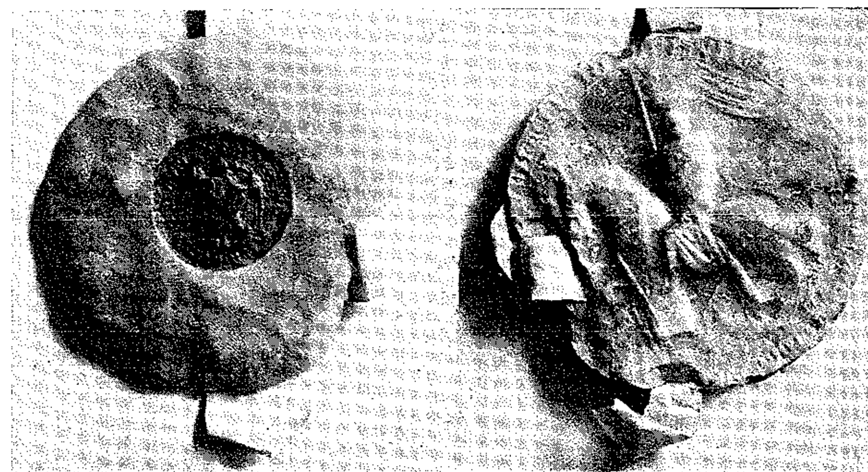
[2] Βλ. περιέργους τινὰς πληροφορίας ἐν βενετικοῖς ἐγγράφοις τῶν ἐτῶν 1319 καὶ 1320 παρὰ Thomas - Predelli, Diplomatarium Veneto - levantinum, τόμ. Α΄, σελ. 130 - 131 καὶ 154 - 155. Πρβλ. R. Predelli, I libri Commemoriali della Republica di Venezia, τόμ. Α΄, σελ. 200. L. Thallóczy, C. Jireček, E. Sufflay, Acta et Diplomata res Albaniae Mediae Aetatis illustrantia, τ. Α΄ (Βιέννη, 1913), σ. 198, στ. 2, σημ. 1.

[3] Ὁ Γρηγορᾶς λέγει περὶ αὐτοῦ (τόμ. Α΄, σελ. 244): «... Θεόδωρον τὸν μαρκέσιον κεκαρμένον ἐπιφερόμενον πώγωνα», καὶ (σελ. 396): «... καὶ γνώμῃ καὶ πίστει καὶ σχήματι καὶ γενείων κουρᾷ καὶ πᾶσιν ἔθεσιν Λατῖνος ἦν ἀκραιφνής».

[4] Ὁ Ferrarius de Apulia, γράφων τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1328 πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Ἰάκωβον τὸν Β΄, λέγει περὶ τοῦ Θεοδώρου τὰ ἑξῆς: «... marchionis Montisferrati, qui est magnus et potens in Italia». H. Finke, Acta Aragonensia, τόμ. Α΄ (Βερολῖνον, 1908), σελ. 403. Πρβλ. C. A. Willemsen, Kardinal Napoleon Orsini (1263 - 1342). Hist. Studien, τεῦχος 172 (Βερολῖνον, 1927), σελ. 96.

Δὲν προτιθέμεθα νὰ ἀνασκοπήσωμεν ἐνταῦθα τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν συγγραφικὴν [1] δρᾶσιν τοῦ Θεοδώρου. Σκοπὸς τοῦ παρόντος δημοσιεύματος εἶναι ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ ἱστορικὴ ἑρμηνεία ἐγγράφου τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου καθορίζοντος τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον ϛ΄ τὸν Βαλεσιακὸν (de Valois).

Τὸ ἐν λόγῳ ἔγγραφον φυλάσσεται ἐν τοῖς Ἀρχείοις τοῦ Κράτους ἐν Παρισίοις (Archives Nationales, J. 620 ἀριθμ. 22), ἐγένετο δὲ ἐν Τουλούζῃ [2] τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1335 κατὰ τὸ τότε ἐπικρατοῦν χρονολογικὸν σύστημα,

Εἰκ. 1. Πανομοιότυπον τῆς σφραγῖδος τοῦ μαρκίωνος Θεοδώρου Α΄ τοῦ Παλαιολόγου.

ἤτοι τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1336 κατὰ τὸ καθ' ἡμᾶς. Ἔχει γραφῆ ἐπὶ περγαμηνῆς διαστάσεων 0.30×0.12 τοῦ μέτρου, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς πτυχῆς, ἀπὸ τῆς ὁποίας κρέμαται ἡ ἐν καλῇ σχετικῶς καταστάσει σῳζομένη κηρίνη σφραγίς, πολύτιμον, ὡς θὰ ἴδωμεν, μνημεῖον τῆς σιγιλλογραφίας τῶν

[1] Ὁ μαρκίων Θεόδωρος πρὸ τῆς ἐκ Βυζαντίου ἀναχωρήσεώς του συνέγραψε πόνημα περὶ πριγκίπων ἀγωγῆς καὶ πολεμικῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον μετέφρασε λατινιστὶ τῷ 1330. Ἀντίγραφον τῆς λατινικῆς διασκευῆς περιέχει ὁ κῶδιξ 1142 τῆς ἐν Παρισίοις Βιβλιοθήκης Sainte - Geneviève (φύλλ. 350 - 359).

[2] Ὁ Φίλιππος εὑρίσκετο τότε ἐν Τουλούζῃ. Βλ. J. Viard, Lettres d' Etat enregistrées au Parlement sous le règne de Philippe VI de Valois (1328 - 1350), Παρίσιοι, 1899, σελ. 26 - 27. Τοῦ αὐτοῦ, Itinéraire de Philippe VI de Valois, Bibliothèque de l' Ecole des Chartes, τόμ. 74 (1913), σελ. 120.

Παλαιολογείων χρόνων. Ἐπὶ τοῦ νώτου τοῦ ἐγγράφου ἐγράφησαν διὰ μεταγενεστέρας χειρὸς τὰ ἑξῆς σημειώματα: «Litterae continentes cunctas confoederationes factas inter regem et Theodorum marquis de Monte ferrato datae apud Tholosem XXV° die Januarii MCCCXXXV°» καί: «Homagium est ad vitam», δι' ἄλλου μέλανος.

Ἰδιαίτερος λόγος πρέπει νὰ γίνῃ ἐνταῦθα περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ἐγγράφου κρεμαμένης κηρίνης σφραγῖδος, τῆς ὁποίας ἡ διάμετρος εἶναι 0,085 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου. Ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς εἰκονίζεται ἱππεὺς ἐπιμεμελημένης τέχνης ἐλαύνων πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ κρατῶν ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ λάβαρον ἀναπεπταμένον, ἐν δὲ τῇ εὐωνύμῳ ἀσπίδα. Ὁ ἵππος φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς λοφίον. Κύκλῳ ἀναγινώσκομεν τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφήν:

«+ S(IGILLUM) THEODO[RI] [POR]FI[R]OGENITI COM[NENI]
[PALEO]LOGI SER[ENISSIMI] MARCH[IONIS] [MON]TI[SFERRA]TI»[1].

Ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς, καὶ δὴ περὶ τὸ κέντρον, ἡ ἐκ κιτρίνου κηροῦ σφραγὶς σχηματίζει κοίλωμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει ἐγκολαφθῆ δι' ἐρυθροῦ κηροῦ ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἀετοῦ φαίνεται μικρὸν κοίλωμα, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε πιθανώτατα χαραχθῆ τὸ οἰκόσημον τῆς προγενεστέρας δυναστείας τῶν Ἀλεμαριδῶν, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ νομισματικῶν τινων μνημείων τῶν διαδόχων τοῦ Θεοδώρου[2]. Κύκλῳ ἀναγινώσκομεν τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν:

«S(IGILLUM) THEODORI [MARCHIONIS] MONTIS(FERR)AT(I)».

Ἡ ἐν λόγῳ σφραγὶς εἶναι τυπικὸν ἔργον τῆς δυτικῆς σφραγιδογλυφίας, δὲν θὰ ἐνδιέφερε δὲ τοὺς περὶ τὰ βυζαντιακὰ πράγματα ἀσχολουμένους, ἐὰν δὲν ἀπεικονίζετο ἐπ' αὐτῆς ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου. Τὸ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενον μνημεῖον εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον πολύτιμον, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ τὴν πρώτην γνωστὴν σφραγῖδα τῶν Παλαιολόγων φέρουσαν τὸν δικέφαλον ἀετόν[3].

Τὸ πρόβλημα τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ ἀπησχόλησε κατὰ τὰ τελευταῖα εἴκοσι πέντε ἔτη ἀρχαιολόγους καὶ ἱστορικούς. Χάρις κυρίως εἰς τὰς μελέτας τοῦ

[1] Ὁ Douët d'Arcq, Collection de sceaux, τόμ. Γ' (Παρίσιοι, 1868), σελ. 498, συμπληρώνει ἐσφαλμένως: «Sigillum Theodori... primogeniti comitis... marchionis Montisferrati». Σημειωτέον ὅτι ὁ πομπώδης οὗτος τίτλος εὑρίσκεται καὶ ἐν ἐγγράφῳ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' (5 Ὀκτωβρίου 1318) παρὰ Thomas-Predelli, Ἔνθ' ἀνωτ., Α', σελ. 117. Αὐτὸς ὁ Θεόδωρος ὑπενθυμίζει τὴν ἐξ αὐτοκρατόρων καταγωγήν του ἐν ἐπιγραφῇ νομίσματος: «excelle(n)t(issim)i inp(er)atoris Grecor(um) filius», Corpus nummorum Italicorum, τόμ. Β' (Ῥώμη, 1911), σελ. 203.

[2] Πρβλ. Corpus nummorum Italicorum, τόμ. Β', σ. 101, 103, 105 κλπ. Βλ. κατωτέρω.

[3] Σημειωτέον ὅτι ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν, Διεθνὴς Ἐφημερὶς τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας, τόμ. 5 (1902), σελ. 163, μολυβδόβουλλον στρατηγοῦ Ἑλλάδος (Θ' ἢ Ι' αἰῶνος) φέρον δικέφαλον ἀετόν.

Σπ. Λάμπρου[1], τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Βέη[2], τοῦ Ἰωάννου Σβορώνου[3], τοῦ Αὐγούστου Heisenberg[4] καὶ τοῦ Γεωργίου Τιπάλδου[5] πλεῖστα σημεῖα τοῦ σκοτεινοῦ τούτου ζητήματος διεφωτίσθησαν, πλὴν ὅμως τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως δὲν ἔτυχεν ἀκόμη μέχρι σήμερον ἱκανοποιητικῆς λύσεως. Δὲν εἶναι βεβαίως τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν τὰς λεπτομερείας καὶ τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν τούτων. Ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὸ νὰ δώσωμεν ἐν ὑποσημειώσει συμπληρωματικάς τινας πληροφορίας[6] καὶ ἐρχόμεθα ἀμέσως εἰς

[1] Σπ. Λάμπρου, Ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 6 (1909), σελ. 433 - 473.

[2] Ν. Α. Bees, Zum Thema der Darstellung des zweiköpfigen Adlers bei den Byzantinern, Repertorium für Kunstwissenschaft, τόμ. 35 (1912), σελ. 321 - 330.

[3] Ἰ. Σβορώνου, Πότε ἐγεννήθη καὶ τί σημαίνει ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι, 1914.

[4] A. Heisenberg, Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit, Μόναχον, 1920, σελ. 13 - 25.

[5] Γ. Ε. Τιπάλδου, Εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ οἰκόσημα; Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 3 (1926), σελ. 206 - 222.

[6] Πρὶν ἢ σημειώσω λεπτομερείας τινὰς ἀφορώσας εἰς τὰ μνημεῖα, ἐπιθυμῶ νὰ παραθέσω σκοτεινὸν χωρίον τοῦ Παχυμέρη, τὸ ὁποῖον διέλαθε τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τοῦ ζητήματος γραψάντων καὶ τὸ ὁποῖον, ἐὰν ἡ ἑρμηνεία μου εἶναι ὀρθή, ἀναφέρεται εἰς τὸν δικέφαλον ἀετόν. Ἰδοὺ τὸ κείμενον (Παχυμέρης, ἔκδ. Βόννης, τόμ. Β' σελ. 576). «Ἐν τούτῳ καὶ φάμουσος τόμος πλήρης χλεύης ῥιπτεῖται· καὶ οὐ γὰρ ἄλλως τῷ τολμῶντι ῥίπτειν ὑπείληπτο εἰς χεῖρας δεδόσθαι τὸν τόμον τῷ βασιλεῖ, ἢν μὴ ἐν αὐτοῖς τοῦ τῶν ἀνακτόρων ἄλλο τις λαθὼν ἐκτεθείη ἐπὶ τὸν αὐτὸν θρόνον, οὗ εἰώθει καθέζεσθαι βασιλεύς, *τοῦ ἀμφικεφάλου ὑπεντεθειμένου οἱ*, πολλὴν τοῦ λαθεῖν πρόνοιαν ποιησαμένου τοῦ θεῖναι τολμήσαντος». Οὕτως ἔχει τὸ κείμενον· ἡ δὲ ἐν πολλοῖς ἀνακριβὴς λατινικὴ μετάφρασις ἔχει ὡς ἑξῆς: «Inter haec famosus libellus plenus irrisione iacitur. Eum qui iacere ausus est, cum aliter non speraret in manus imperatoris, quod cupiebat, venturum, ipse furtim in intima palatii conclavia penetravit, simulans se alium, et in ipso, ubi considere Augustus solebat, throno deposuit, multam in aditu et recessu *capite videlicet diligenter obnupto*, ad latendum curam adhibens». Νομίζομεν ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ὅτι ἡ φράσις «τοῦ ἀμφικεφάλου ὑπεντεθειμένου οἱ» σημαίνει ἁπλούστατα «κάτωθεν τοῦ ὁποίου (θρόνου) ὑπῆρχεν ὁ δικέφαλος ἀετός», πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐπικυροῦται ὑπὸ τῶν μνημείων. Πρβλ. Heisenberg, ἔνθ' ἀνωτ. πίν. I καὶ IV καὶ Γ. Σωτηρίου, Guide du Musée Byzantin d'Athènes, édition française par O. Merlier (Ἀθῆναι, 1932) σελ. 99, εἰκὼν 62.

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 445 κέ., ἀπαριθμούμενα μνημεῖα τῆς βυζαντιακῆς περιόδου προσθετέα τὰ ἑξῆς:

α') Κάλυμμα χειρογράφου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἀποκειμένου ἐν τῇ παρὰ τὴν Ῥώμην μονῇ τῆς Κρυπτοφέρρης (Grottaferrata) καὶ περιέχοντος διάφορα πονήματα τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Β' τοῦ Παλαιολόγου. Τὸ ἐκ κυανοῦ μεταξωτοῦ ὑφάσματος κάλυμμα εἰκονίζει τὸν δικέφαλον ἀετὸν μετὰ τοῦ μονογράμματος τῶν Παλαιολόγων. Τὸ χειρόγραφον ἀνῆκε πιθανώτατα εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῆς ὁποίας περιῆλθεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος. Βλ. A. Muñoz, L'art byzantin à l'exposition de Grottaferrata (Ῥώμη, 1906) σελ. 142, πίν. 101. Jean Ebersolt, Les arts somptuaires de Byzance (Παρίσιοι, 1923), σελ. 111.

τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐκ Μομφερράτου μνημείων, εἰς τὰ ὁποῖα εἰκονίζεται ὁ δικέφαλος ἀετός.

Τὰ μνημεῖα ταῦτα εἶναι, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, ἀποκλειστικῶς νομισματικά. Εἶναι περίεργον ὅτι ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς δυναστείας καὶ τῶν ἀμέσων ἀπογόνων του δὲν φέρεται ὁ δικέφαλος ἀετός. Τοὐναντίον οἱ τύποι τῶν πρώτων νομισμάτων τοῦ Μομφερράτου εἶναι δουλικαὶ μιμήσεις τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπικρατοῦντος φλωρεντινοῦ φλωρινίου, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτοὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐμιμήθησαν βραδύτερον [1].

Ὁ Φλωρεντινὸς ἱστορικὸς Ἰωάννης Βιλλάνι λέγει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρρῖκος ὁ Ζ', ἐπιθυμῶν νὰ βλάψῃ τοὺς ἀντιπάλους του Φλωρεντινούς, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Γενουάτην Opicino Spinola καὶ εἰς τὸν μαρκίωνα Θεόδωρον νὰ κόψουν νομίσματα ἀπομιμούμενα τὸ φλωρίνιον [2]. Ὁ Κορράδος Vecerius παραδίδει ἁπλῶς ὅτι ὁ Ἐρρῖκος ἔδωκεν εἰς τὸν Θεόδωρον, καθὼς καὶ εἰς

β') Δύο δικέφαλοι ἀετοὶ εἰκονιζόμενοι ἐπὶ κιονοκράνου τοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ κιονόκρανον φέρει, ὡς καὶ ἡ ἀνωτέρω στάχωσις, τὸ μονόγραμμα τῶν Παλαιολόγων. Βλ. Θεοδ. Μακρίδου, Ἀνέκδοτα βυζαντινὰ ἀνάγλυφα τοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 8 (1931) σελ. 333 - 335.

γ') Ἀργυρότευκτος εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ μοναστηρίου Ὀρθοκώστα ἀποκειμένη σήμερον ἐν Βενετίᾳ. Ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἐπ' αὐτῆς εἰκονιζομένου δεσπότου Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ φέρονται δύο δικέφαλοι ἀετοί. Βλ. G. Gerola, L'effige del despota Giovanni Cantacuzeno, Byzantion, τόμ. 6 (1931), σ. 379 - 387, πίν. 16.

δ') Ὁ δικέφαλος ἀετὸς ἀπαντᾶται ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τῆς Εὐδοκίας Παλαιολόγου, θυγατρὸς Μιχαὴλ τοῦ Η' καὶ συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Ἰωάννου τοῦ Β' (1280 - 1297). W. Miller, Trebizond, the last greek Empire, (Λονδῖνον, 1926), σελ. 31 - 32.

ε') Νομίσματα τοῦ τσάρου τῆς Βουλγαρίας Γεωργίου Α' τοῦ Τερτερῆ (1279 - 1292) καὶ τοῦ Σέρβου δεσπότου Ἰωάννου Oliver (Λιβέρη, 1341 - 1361) φέρουν τὸν δικέφαλον ἀετόν. Βλ. N. A. Mouchmov, Particularités des monnaies bulgares, Byzantinische Zeitschrift, τόμ. 30 (1929 - 1930), σελ. 628.

ς') Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν τὴν μελέτην τοῦ Panaitescu, L'aigle byzantine sur les vêtements des princes Roumains au Moyen Age, Académie Roumaine, Bulletin de la Section historique, τόμ. 7, σελ. 64 - 67.

[1] A. Blanchet, Les dernières monnaies d'or des empereurs de Byzance, Revue Numismatique, 1910, σελ. 89.

[2] Giovanni Villani, Historie Fiorentine, Muratori, Rerum Italicarum Scriptores, τόμ. ΙΓ', στήλη 467 : «... et consenti per privilegio a Messer Ubizino Spinoli da Genova et al marchese di Monferrato, che potessero battere in loro terre fiorini di giglio contrafatti al conio de' nostri di Firenze. La qual cosa da savi li fu messa in grande diffalta et peccato, che per cruccio et mala volontà, c'havesse contro a' Fiorentini, non dovea niuno privilegiare, che battesse fiorini falsi». Πρβλ. A. Morel-Fatio, Monnaies inédites des marquis de Montferrat, Revue de la Numismatique Belge, 4η σειρά, τόμ. Δ' (1866), σελ. 192.

τὸν πενθερόν του Σπινόλα, τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα [1]. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Βιλλάνι παραδιδομένη πληροφορία εἶναι μεταγενέστερον μύθευμα καὶ ὅτι ὁ Θεόδωρος, μιμούμενος τὸν τύπον τοῦ φλωρινίου, ἠκολούθησε τὸ ῥεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἰδιαιτέρως τὸ παράδειγμα τῶν Γενουατῶν προϋχόντων, πρὸς τοὺς ὁποίους, ὡς εἴδομεν, συνεδέετο δι' ἀγχιστείας.

Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Σεκονδόττου (Secondotto) Παλαιολόγου (1372 - 1378) ἀπαντᾶται ὁ μονοκέφαλος ἀετός [2]. Τὸν δικέφαλον ὅμως ἀετὸν εὑρίσκομεν τὸ πρῶτον εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Βονιφατίου Α' τοῦ Παλαιολόγου (1483 - 1494) ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ οἰκοσήμου τῶν Ἀλεμαριδῶν [3]. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γουλιέλμος ὁ Β' (1494 - 1518), τοῦ ὁποίου διεσώθησαν ἱκανὰ νομίσματα, χαράσσει ὁτὲ μὲν τὸν δικέφαλον ἀετὸν μόνον [4], ὁτὲ δὲ ἐν συνδυασμῷ μεθ' ἑνὸς ἢ καὶ περισσοτέρων οἰκοσήμων δηλούντων τὸν σύνδεσμον τῆς οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων τοῦ Μομφερράτου πρὸς τὴν προκάτοχον δυναστείαν ἢ πρὸς ἄλλας βασιλικὰς οἰκογενείας [5]. Εἰς ἓν μάλιστα τῶν νομισμάτων τοῦ Γουλιέλμου εὑρίσκομεν καὶ τὰ τέσσαρα Β, τὰ ὁποῖα ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς συζητήσεις [6]. Τὸν δικέφαλον ἀετὸν μόνον ἢ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα οἰκόσημα φέρουν καὶ τὰ νομίσματα τοῦ Βονιφατίου τοῦ Β' (1518 - 1530) [7] καὶ τοῦ Ἰωάννου - Γεωργίου Παλαιολόγου (1530 - 1533) [8]. Τοῦ τελευταίου τούτου τὰ νομίσματα φέρουν τὸν δικέφαλον ἀετὸν μετὰ στέμματος [9].

* * *

Μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην περὶ τῆς σφραγῖδος τοῦ μαρκίωνος Θεοδώρου καὶ περὶ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐγγράφου. Ἰδοὺ ἐν πρώτοις τὸ κείμενον:

A touz ceulz qui ces lect(re)s verront. Theodores marquis de Mont f(er)rat sal(u)t. Sachent tant que de mil florins de Florence que n(ost)re | tresch(er) seigneur le Roy de France nous a donne chascun an tant com(m)e nous vivrons a prandre en son tresor a Par(is) a

[1] Corradi Vecerii, Libellus de rebus gestis imperatoris Henrici VII, ἐν Witichindi Saxonis rerum ab Henrico et Ottone I. Impp. gestarum libri III (Βασιλεία, 1532), σελ. 97.

[2] Corpus Nummorum Italicorum, τόμ. Β', σελ. 208.

[3] Αὐτόθι, σελ. 101, πίν. VIII, ἀριθμ. 15. Πρβλ. Morel-Fatio, αὐτ., σελ. 196.

[4] Corpus Nummorum Italicorum, τόμ. Β' σελ. 104, πίν. VIII, ἀρ. 20, σελ. 110, ἀρ. IX, 5, σελ. 112, ἀρ. IX, 9, σελ. 113, ἀριθμ. IX, 10 - 11.

[5] Αὐτόθι, σελ. 103, πίν. VIII, 17 καὶ σελ. 105, πίν. IX, 1.

[6] Αὐτόθι, σελ. 103, πίν. VIII, 17. Πρβλ. Τιπάλδου, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 209 κἑ. Περὶ τῶν Παλαιολόγων τοῦ Μομφερράτου βλ. κυρίως σελ. 211, ὅπου κατὰ παραδρομὴν λέγεται ὅτι τὸ βυζαντινὸν ὄνομα τῆς Ὑολάνδας ἦτο Ἑλένη.

[7] Corpus, αὐτόθι, σελ. 122 - 127, πίν. X, 5, 7, 8, 10, 12, 14 καὶ 15.

[8] Αὐτόθι, σελ. 128 - 131, πίν. X, 17 καὶ 18, XI, 2 καὶ 3.

[9] Αὐτόθι, σελ. 131, πίν. XI, 3.

c(er)tain terme. No(u)s | li avons faict hom(m)age et som(m)es son hom(m)e lige deva(n)t touz hom(m)es qui peuent vivre (et) morir, excepte tant seulem(en)t leglise de Rome | et lemp(er)eour de Rome confirme (et) approuve pesiblem(en)t par la dicte eglise de Rome. Et confessons que nous ne pouons quitter trans | porter ou eschangier ne en quelco(n)que autre maniere lessier ledit hom(m)age ainçois tout le cours de n(ost)re vie en promecto(n)s estre et | serons hom(m)e lige par la maniere ci-dessus devisee a n(ost)re dit seign(eur) le Roy ou si nous le seurvivons a son successeur Roy de | France ap(re)s li. En tesmoing de la quel chose nous avo(n)s fait metre n(ost)re scel en ces presentes lect(re)s. Donne a Thol(os)e le XXV[e] | jour de Janvi-(er). Lan de grace mil. CCC. trente cinc.

Διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου ὁ μαρκίων τοῦ Μομφερράτου ὁμολογεῖ ὑποτέλειαν εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον καὶ ὑπόσχεται νὰ τίθεται εἰς τὸ πλευρὸν αὐτοῦ κατὰ παντὸς ἐχθροῦ, πλὴν τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους. Εἰς ἀντάλλαγμα ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ὑπόσχεται εἰς τὸν Θεόδωρον ἐτησίαν χορηγίαν χιλίων φλωρεντινῶν φλωρινίων, τὰ ὁποῖα ὁ τελευταῖος θὰ ἐλάμβανεν εἰς τακτὴν προθεσμίαν ἐκ τοῦ ἐν Παρισίοις θησαυροφυλακείου ἐφ᾿ ὅρου ζωῆς. Ὁ μαρκίων ἀναλαμβάνει ἐπὶ πλέον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διατηρήσῃ ἐφ᾿ ὅρου ζωῆς τὴν «δουλείαν» ταύτην (ὡς θὰ ἔλεγον οἱ Βυζαντινοὶ) καὶ εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπέζη τοῦ Φιλίππου, νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑπηρετῶν τὸν διάδοχον αὐτοῦ. Εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ θησαυροφυλακείου εὑρίσκομεν σχετικῶς μὲ τὴν καταβολὴν τῶν χιλίων φλωρινίων τὸ ἑξῆς σημείωμα: «Theodoricus marchio Montis Ferrandi, miles, pro toto, de dono regis moderni, 1,000 florenos de Florencia»[1]. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ Θεόδωρος, ἀποθανὼν δύο ἔτη βραδύτερον, τῷ 1338, δὲν ἐπρόφθασε νὰ εἰσπράξῃ καὶ τὴν δευτέραν δόσιν.

Ἡ συνθήκη μεταξὺ δύο ἀνεξαρτήτων ἡγεμόνων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἀναγνωρίζει οἰκείᾳ θελήσει τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἑτέρου ἔναντι ὡρισμένων ἠθικῶν ἢ ὑλικῶν ἀνταλλαγμάτων, ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτέρων μορφῶν τῆς ἐπιμαχίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας[2]. Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος μετεχειρίσθη πολλάκις τὸ μέσον τοῦτο πρὸς ἑδραίωσιν καὶ εὔρυνσιν τῆς ἐπιρροῆς τοῦ στέμματος ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας[3].

[1] J. Viard, Les journaux du Trésor de Philippe VI de Valois, (Παρίσιοι, 1899), σελ. 904.

[2] Βλ. πληροφορίας τινὰς παρὰ F. Lot, Fidèles ou vassaux? Essai sur la nature juridique du lien qui unissait les grands vassaux à la royauté depuis le milieu du IXe jusqu'à la fin du XIIe siècle, (Παρίσιοι, 1904) σελ. 23 κέ.

[3] J. Viard, La France sous Philippe VI de Valois, ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Revue des questions historiques, 1896, σελ. 17 - 18.

Τὸ ἡμέτερον ἔγγραφον καὶ τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν σημείωμα εἶναι, καθ᾿ ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, αἱ μόναι μαρτυρίαι περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Αἱ λεπτομέρειαι μᾶς εἶναι τελείως ἄγνωστοι. Θὰ προσπαθήσωμεν ἐν τούτοις νὰ καθορίσωμεν τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους συνωμολογήθη ἡ συνθήκη ὑποτελείας τοῦ 1336, καὶ τὰς πολιτικὰς ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι ὑπηγόρευσαν αὐτήν.

Αἱ χῶραι τῆς βορείου Ἰταλίας, καὶ ἰδιαιτέρως τὸ Πιδεμόντιον καὶ ἡ Τοσκάνη, δὲν ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον. Πρὶν ἢ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας, εἰς ἐποχὴν μάλιστα, κατὰ τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προΐδῃ τὸ ἔνδοξον μέλλον τοῦ νεαροῦ πρίγκιπος, ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων τῶν ἀποσταλέντων τῷ 1320, τῇ αἰτήσει τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ ΚΒ', ἐναντίον τῶν Γιβελίνων τῆς βορείου Ἰταλίας καὶ δὴ ἐναντίον τῶν Βισκόντι (Visconti) τοῦ Μιλάνου[1]. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει ἐν πολλοῖς τὰς ἀτυχεῖς ἐπιχειρήσεις τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου Καρόλου τοῦ Βαλεσιακοῦ, ἔσχε πενιχρὰ ἀποτελέσματα. Ὑπάρχουν μάλιστα ὑπόνοιαι ὅτι ὁ Γάλλος πρίγκιψ, ἀποσταλεὶς διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ συμφέροντα τῆς Ἐκκλησίας, ἐξυπηρέτησε μᾶλλον τὰ συμφέροντα καὶ τὰς βλέψεις τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς[2]. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ πρώτη αὕτη ἐπαφὴ ἔμελλε νὰ ἐξασκήσῃ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ πρώτου βαλεσιακοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους θὰ ἀπασχολήσουν τὰ πράγματα τῆς ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων χερσονήσου. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, διασχίζων τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Μομφερράτου, ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ συναντηθῇ μετὰ τοῦ μαρκίωνος Θεοδώρου, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε ἦτο σύμμαχος τῶν Βισκόντι καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν παράταξιν τῶν Γιβελίνων[3]. Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ τοποθετήσωμεν τὴν πρώτην ἐπαφὴν τοῦ Φιλίππου μετὰ τοῦ Θεοδώρου περὶ τὸ ἔτος 1320.

Τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη ὑπῆρξαν κατ᾿ ἐξοχὴν δυσχερῆ διὰ τὴν ἰταλικὴν πολιτικήν. Ὁ ἀγὼν μεταξὺ Γουέλφων καὶ Γιβελίνων εἶχε φθάσει εἰς ὀξύτατον σημεῖον, αἱ περὶ διαδοχῆς εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους

[1] Villani, Ἔνθ᾿ ἀνωτ., στ. 495 - 497. Memoriale Guilielmi Venturae, de gestis civium Astensium, Historiae Patriae Monumenta, Scriptores, τόμ. Γ', στ. 805. Giof-fredo della Chiesa, Cronaca di Saluzzo, αὐτόθι, στ. 952 - 953. Πρβλ. Dom Ch. Poulet, Guelfes et Gibelins, τόμ. Β' (Βρυξέλλαι, 1922) σ. 140 κέ. G. M. Monti, La dominazione angioina in Piemonte, (Τουρῖνον, 1930), σελ. 146 κέ. Περὶ τῶν σχέσεων τῶν Visconti μετὰ τῆς Ἐκκλησίας βλ. G. Biscaro, Le relazioni dei Visconti di Milano con la Chiesa, Archivio storico Lombardo, 5η σειρά, τόμ. 46 (1919), σελ. 84 - 227.

[2] Poulet, ἔνθ᾿ ἀνωτ., σελ. 141.

[3] Cronaca di Saluzzo, αὐτόθι, στ. 950. L. Datta Storia dei Principi di Savoia del ramo d'Acaia, signori del Piemonte, τόμ. Α' (Τουρῖνον, 1832) σελ. 80.

ἔριδες, ὑποθαλπόμεναι ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ ΚΒ´ καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπεδείνουν ἔτι μᾶλλον τὴν κατάστασιν, τέλος δὲ ἡ ἀνάμειξις τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτου, τοῦ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γουέλφων, ἔθετεν ἀντιμετώπους τὰς μικρὰς ἐπικρατείας τοῦ Πιδεμοντίου. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Λουδοβῖκος ὁ Βαυαρὸς (1313 - 1348) κατῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν (1327). Οἱ Γιβελῖνοι καὶ ἰδιαιτέρως οἱ Βισκόντι τοῦ Μιλάνου κατῆγον περιφανῆ νίκην, ἡ δὲ πολιτικὴ τοῦ πάπα καὶ τῶν Γουέλφων ὑφίστατο μεγίστην μείωσιν. Ὁ μαρκίων Θεόδωρος, ὁ ὁποῖος ἤδη τῷ 1322 διενοεῖτο νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα του Ὑολάνδαν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Λουδοβίκου [1], εὑρέθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παρέστη εἰς τὴν στέψιν αὐτοῦ [2]. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Βαυαροῦ ὑπῆρξεν ἐφήμερος. Ἡττηθεὶς ἐπανειλημμένως καὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν συμμάχων του, κατώρθωσε μετὰ δυσκολίας νὰ διαφύγῃ εἰς Γερμανίαν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1330.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Λουδοβῖκος εὑρίσκετο ἐν Ἰταλίᾳ, ἀπέθνησκεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος ὁ Δ´ (1322 - 1328), ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τῆς δυναστείας τῶν Καπετιδῶν. Ἐπειδὴ δ' οὗτος δὲν ἄφησεν ἄρρενας ἀπογόνους, ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε προσωρινῶς τὴν διοίκησιν τοῦ βασιλείου καὶ μετ' ὀλίγον ἀνεκηρύχθη βασιλεύς, παραγκωνίσας τὸν Ἐδουάρδον Γ´ τῆς Ἀγγλίας. Πρὶν ἢ περιπλακῇ μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου εἰς τὸν μακρὸν ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸν ἑκατονταετῆ πόλεμον, ὁ ἱδρυτὴς τῆς βαλεσιακῆς δυναστείας, εὐθὺς μετὰ τὴν σύντομον καὶ νικηφόρον ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Φλαμανδῶν, ἔστρεψε τὴν προσοχήν του πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἡ ἀτυχὴς ἔκβασις τῆς ἐκστρατείας τοῦ Λουδοβίκου παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν. Τῷ 1330 οἱ κάτοικοι τῆς Βριξίας (Brescia), καταπιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ κυριάρχου τῆς Βερώνης Mastino della Scala, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Βοημίας καὶ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου τοῦ Ζ´ Ἰωάννου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Vilani πολὺ εὐφυῶς ἔλεγεν: «il Boemico povero di moneta e cupido di signoria». Καὶ ἄλλαι πόλεις (Bergamo, Cremona, Pavia, Lucca, Vercello, Novarra, Reggio, κλ). ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τῆς Βριξίας καὶ οὕτως ἱδρύθη ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἰωάννου κράτος ἀρκετὰ ἰσχυρὸν καὶ ἀπολαῦον τῆς ὑποστηρίξεως τῆς γαλλικῆς αὐλῆς [3]. Ὁ πάπας, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ὑπεδέχθη δυσμενῶς τὴν

[1] G. M. Monti, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 168.

[2] G. Calligaris, ἐν Archivio Storico Lombardo, 3η σειρά, τόμ. 15 (1901), σ. 370. Τοὐναντίον ἡ Biscaro, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 94 σημ., ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Θεόδωρος, εὑρισκόμενος ἐν Ἀνατολῇ, δὲν παρέστη εἰς τὴν στέψιν τοῦ αὐτοκράτορος. Πράγματι ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, τόμ. Α´, σελ. 396, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Θεόδωρος εὑρίσκετο περὶ τὰ τέλη τοῦ 1327 ἐν Κωνσταντινουπόλει.

[3] Περὶ τῆς δράσεως τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἐν Ἰταλίᾳ βλ. κυρίως L. Pöppelmann, Johann von Böhmen in Italien, 1330 - 1333, Archiv für österreichische

ἵδρυσιν τοῦ κράτους τούτου, δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸ καὶ νὰ τῷ παράσχῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν 17ην ἀπριλίου 1331, ὁ ἀποστολικὸς ἐπίτροπος ἐν Λογγοβαρδίᾳ Βερτράνδος du Pouget συνῆψε μετὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τὸ σύμφωνον τοῦ Castel Franco. Ὁ μαρκίων Θεόδωρος, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς στενὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πάπα Ἰωάννου [1], παρέσχε τὴν ὑποστήριξίν του εἰς τὸν Βοημὸν καὶ διετήρησε μετ' αὐτοῦ στενὰς σχέσεις [2].

Διὰ τοῦ εὐφυοῦς τούτου συνδυασμοῦ ἡ γαλλοπαπικὴ πολιτικὴ εὕρισκε μέσον διεισδύσεως εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ συγχρόνως ἀντέτασσε πρὸς τὸν Βαυαρὸν Λουδοβῖκον τὸν υἱὸν τοῦ δημοφιλοῦς αὐτοκράτορος Ἑρρίκου. Ἀτυχῶς ἡ ἀνάμειξις τοῦ Ἰωάννου δὲν ἐγένετο ἄνευ σοβαρῶν ἀντιδράσεων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτος, οἱ Este τῆς Φερράρας, οἱ Visconti, ὁ Λουδοβῖκος Gonzaga, αἱ πόλεις τῆς Φλωρεντίας, Περουγίας, Σιέννης, Βολτέρρας κλ., ἀπήρτισαν τὸν συνασπισμὸν τῆς Φερράρας (Σεπτέμβριος 1332) μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκδιώξουν τὸν Ἰωάννην ἐξ Ἰταλίας. Ἡ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἑπομένου ἔτους (1333) συναφθεῖσα παρὰ τὴν Φερράραν αἱματηρὰ μάχη ὑπῆρξε καταστρεπτικὴ διὰ τὰ στρατεύματα τοῦ Βοημοῦ. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Ἰωάννης Α´ d'Armagnac ἐφονεύθη, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεσύρθη εἰς τὴν γαλλικὴν αὐλήν. Οὕτως ἀπέτυχον οἰκτρῶς τὰ ὑπὸ τοῦ πάπα καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας μελετηθέντα σχέδια.

Ὁ μαρκίων Θεόδωρος, ἐγκαταλειφθεὶς καὶ πάλιν καὶ περικυκλούμενος ὑπ' ἐχθρῶν, ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ τὴν 12ην Ἰουνίου 1334 τὴν ἐν Asti συνθήκην μετὰ τοῦ βασιλέως Ῥοβέρτου καὶ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Σαλουτσίου Φριδερίκου ἐναντίον τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας Φιλίππου τοῦ Σαβαυδικοῦ [3].

Παραπλεύρως πρὸς τὴν ἰταλικὴν πολιτικήν, ὁ Φίλιππος μετεχειρίσθη ὡς μέσον διεισδύσεως καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς σταυροφορίας. Υἱὸς τοῦ περιφήμου Καρόλου τοῦ Βαλεσιακοῦ, ὅστις, νυμφευθεὶς τὴν διάδοχον τοῦ θρόνου τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας Κωνσταντινουπόλεως Αἰκατερίνην de Courtenay, ἐπεδίωξε μετὰ ῥωμαντικῆς αἰσιοδοξίας τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόλεως τοῦ Βοσπόρου· ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐν τῇ ἀνατολικῇ του πολιτικῇ ἠκολούθησεν,

Geschichte, τόμ. 35 (1866), σελ. 249 - 456. Fr. Londogna, Giovanni di Boemia e Carlo IV di Lussemburgo signori di Lucca, Nuova rivista storica, τόμ. 12 (1928) σελ. 53 - 72.

[1] Βλ. τὴν ἐπιστολὴν Ἀνδρονίκου τοῦ Β´ πρὸς τὸν πάπαν (1327), ὅπου ἀκριβῶς γίνεται λόγος περὶ Θεοδώρου. H. Omont, Lettre d'Andronic II Paléologue au pape Jean XXII, Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, τόμ. 67 (1906), σελ. 587.

[2] Londogna, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 64.

[3] L. Datta, Ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Β´, σελ. 123 κέ. A. Tallone, Regesto dei marchesi di Saluzzo (1091-1340), (Pinerolo, 1906), σελ, 287-288. Πρβλ. G, M. Monti, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 179 - 180.

οὕτως εἰπεῖν, τὰς οἰκογενειακὰς παραδόσεις. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1330 εἶχον ἀρχίσει αἱ σχετικαὶ διαπραγματεύσεις ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πάπα [1]. Ὁ δόγης τῆς Βενετίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου, τὸ τάγμα τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἶχον ἔλθει εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα καὶ τοῦ Φιλίππου, ὁ τελευταῖος δ' οὗτος ἀνεκηρύχθη τὴν 11ην Νοεμβρίου 1333 ἀρχηγὸς τῆς σταυροφορίας [2]. Ὁ θάνατος Ἰωάννου τοῦ ΚΒ´ ἀνέκοψε πρὸς στιγμὴν τὰς παρασκευάς. Ὁ διάδοχος ὅμως αὐτοῦ Βενέδικτος ὁ ΙΒ´ (1334 - 1342) δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1336 ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐπεχείρησε μακρὰν περιοδείαν εἰς τὴν κεντρῴαν καὶ νότιον Γαλλίαν, διὰ νὰ παρασκευάσῃ αὐτοπροσώπως τὰ πλοῖα τὰ μέλλοντα νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν μεσόγειον τὰ χριστιανικὰ στρατεύματα. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Froissart παραδίδει ὅτι παντὸς εἴδους πλοῖα ἦσαν ἕτοιμα νὰ μεταφέρουν περὶ τὰς ἑξήκοντα χιλιάδας ἄνδρας καὶ τὰ ἐπιτήδεια [3]. Τότε ἀκριβῶς ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν Γενουατῶν D'Oria, Spinola καὶ Grimaldi [4].

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1336 ἤρχισαν αἱ προστριβαὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδου τοῦ Γ´. Ὁ μετὰ πολλῆς σπουδῆς παρασκευασθεὶς στόλος, ἀντὶ νὰ λάβῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἁγίους τόπους ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μουσουλμάνων, ἠκολούθησε τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν πρὸς τὸν Ἀτλαντικὸν καὶ τὴν Μάγχην. Ἡ τροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων ἐξένησε βεβαίως τὴν παπικὴν αὐλήν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸν βασιλέα Φίλιππον, ὁ ὁποῖος πιθανώτατα μετεχειρίσθη τὴν πολιτικὴν τῆς σταυροφορίας, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἀπώτερα σχέδια.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ὁ μαρκίων Θεόδωρος, ἐκτελῶν τὰς ἀνειλημμένας ὑποχρεώσεις, ἔλαβε μέρος εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἄγγλων πόλεμον. Ἐὰν ὅμως, ἀποθανὼν τῷ 1338, δὲν ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του Ἰωάννης ὁ Β´ (1338-1372) ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρός του καὶ ἐτάχθη εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Φιλίππου κατὰ τὸν ἐναντίον τοῦ Ἐδουάρδου πόλεμον [5].

Ἡ σύντομος αὕτη ἀνασκόπησις τῆς καταστάσεως τῆς βορείου Ἰταλίας

[1] Περὶ τῆς σταυροφορίας βλ. J. Delaville-le-Roulx, La France en Orient au XIVe siècle, τόμ. Α´ (Παρίσιοι, 1886) σελ. 86 κέ. G. Dürrholder, Die Kreuzzugspolitik unter Papst Johann XXII, (Στρασβοῦργον, 1913), σελ. 58 κέ.

[2] Περὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς Βενετίας βλ. Σπ. Θεοτόκη, Ἡ πρώτη συμμαχία τῶν κυριάρχων κρατῶν τοῦ Αἰγαίου κατὰ τῆς καθόδου τῶν Τούρκων, ἀρχομένου τοῦ ΙΔ´ αἰῶνος, Ἐπετ. Ἑταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 7 (1930) σελ. 283-298.

[3] Chroniques de Froissart, ἔκδ. S. Luce, τόμ. Α´ (Παρίσιοι, 1869), σελ. 117.

[4] Ch. de la Roncière, Histoire de la marine française, τόμ. Α´ (Παρίσιοι, 1899) σελ. 411.

[5] Chronique de Normandie du XIVe siècle, ἔκδ. E. Molinier, (Παρίσιοι, 1882), σελ. 71 καὶ 270. Chronographia Regum Francorum, ἔκδ. H. Moranvillé, τόμ. Β´ (Παρίσιοι, 1893), σελ. 216.

καὶ τῶν τάσεων τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καθορίζει, νομίζομεν, ἐπαρκῶς τὰς ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι ὑπηγόρευσαν τὴν σύναψιν τῆς συνθήκης ὑποτελείας τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου πρὸς τὸν βασιλέα Φίλιππον. Τὰ ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Θεόδωρος Παλαιολόγος ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκομίσῃ ἐκ τῆς συμμαχίας ταύτης, ἦσαν πολλαπλᾶ. Καὶ πρῶτον ἡ ἐτησία πρόσοδος τῶν χιλίων φλωρινίων θὰ ἔφερεν ἀνακούφισιν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Μομφερράτου. Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς κατηγορεῖ τὸν μαρκίωνα ὅτι «γάμων ἕνεκα καὶ δι' ἀβουλίαν καὶ ῥαθυμίαν κατάχρεως γεγονὼς μετὰ τὸν τῆς μητρὸς θάνατον ἐπανῆκε πρὸς τὸν πατέρα καὶ βασιλέα παῖδας καὶ γυναῖκα ἐκεῖσε καταλιπὼν» [1] καὶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι διὰ τῶν βασιλικῶν χρημάτων ὁ Θεόδωρος κατώρθωσε νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν χρεῶν [2]. Ὅτι ὁ μαρκίων τοῦ Μομφερράτου εἶχε πολλάκις νὰ παλαίσῃ πρὸς οἰκονομικὰς δυσχερείας καὶ ὅτι ἐπανειλημμένως ἔτυχε βοηθείας παρὰ τοῦ γέροντος Ἀνδρονίκου εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας. Ἐν τούτοις ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικός, ἀγνοῶν τελείως τὰ πράγματα τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ἀποδίδει τὰς δυσχερείας ταύτας εἰς τὴν ἀβουλίαν καὶ ῥαθυμίαν τοῦ βασιλόπαιδος. Ὁ γνωρίζων ὅμως τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ Παλαιολόγος ἐκλήθη νὰ ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς μαρκιωνίας, θὰ εὕρῃ περισσότερον βασίμους τὰς πληροφορίας μεταγενεστέρου ἐγγράφου ἀποδίδοντος τὰς χρηματικὰς δυσκολίας τοῦ Θεοδώρου εἰς τοὺς διηνεκεῖς πολέμους [3].

Περιστοιχιζόμενος ὑπὸ πολλῶν πολεμίων, εὑρισκόμενος εἰς τὸ μέσον μιᾶς ταραχώδους ἑστίας πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ζυμώσεων, ἥκιστα συμπαθὴς εἰς τοὺς συγχρόνους λόγῳ τῆς ξενικῆς καταγωγῆς, ὁ Ἕλλην μαρκίων διὰ μιᾶς πολιτικῆς, ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀλλοπρόσαλλος, προσεπάθησε καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ νὰ περισώσῃ τὴν μητρικὴν κληρονομίαν. Διὰ τῆς γαλλικῆς συμμαχίας ἐπίστευσεν ὅτι θὰ ἐπετύγχανε τὴν ἑδραίωσιν τῆς δυναστείας του ἐν τῷ μέσῳ τῆς διῃρημένης καὶ ἐμπολέμου χερσονήσου, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Δάντης ὀλίγα ἔτη ἐνωρίτερον ἔλεγεν ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἰταλίαν παθητικῇ του ἀποστροφῇ (Purgatorio, VI, 82 - 87):

[1] Γρηγορᾶς, τόμ. Α´, σελ. 396.

[2] Αὐτόθι.

[3] « Cum bone memorie quondam dominus Theodorus, marchio Montisferrati, a multis magnatibus opprimeretur et pro defensione patrie et marchionatus tocius impignorasset et obligasset multa loca et castra dicti marchionatus... » A. Bozzola, Appunti sulla vita economica, sulle classi sociali e sull'ordinamento amministrativo del Monferrato nei sec. XIV e XV, Bolletino storico-bibliografico subalpino, τόμ. 25 (1923), σελ. 245, σημ. 1.

Ed ora in te non stanno senza guerra
li vivi tuoi; e l'un e l'altro si rode
di quei che un muro ed una fossa serra.
Cerca, misera, intorno dalle prode
le tue marine; e poi ti guarda in seno,
se alcuna parte in te di pace gode.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

ΣΗΜ. Ἡ ἀνωτέρω μελέτη ἐγράφη κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον τοῦ 1934. Ἐν τῷ μεταξύ, τὸν παρελθόντα Φεβρουάριον (1935), ἐπεσκέφθημεν μίαν τῶν κυριωτέρων πόλεων τῆς παλαιᾶς μαρκιωνίας τοῦ Μομφερράτου, τὸ Casale - Monferrato, κειμένην οὐχὶ μακρὰν τοῦ Τουρίνου, ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τῆς συνδεούσης τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν πρὸς τὸ Μιλάνον. Τὸ Casale ἀριθμεῖ πεντήκοντα περίπου χιλιάδας κατοίκων καὶ εἶναι μία ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικὰς πόλεις τῆς Βορείου Ἰταλίας. Ἐκ τῶν μνημείων ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει τὸ περικαλλὲς φρούριον τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἔνθα στεγάζεται σήμερον τὸ Comando di Distretto militare di Monferrato. Ὑπεράνω τῆς κυρίας εἰσόδου εὑρίσκομεν τὸ οἰκόσημον τῶν Παλαιολόγων *μετὰ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ*, τοῦ ὁποίου ἀτυχῶς, λόγῳ τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ φρουρίου, δὲν μᾶς ἐπετράπη ἡ φωτογράφησις.

Κύριον μέλημα τοῦ γράφοντος ὑπῆρξε νὰ ἐξακριβώσῃ, ἐὰν ἐσῴζοντο ἀκόμη οἱ τάφοι τῶν Παλαιολόγων. Οἱ πρῶτοι ἀπόγονοι τοῦ Θεοδώρου δὲν ἐτάφησαν ἐν Casale. Ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου - Ἰακώβου (1418 - 1445) μέχρι τέλους τῆς δυναστείας, οἱ νεκροὶ τῶν πριγκίπων ἐθάπτοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. Ταύτης ὑπὸ τοῦ χρόνου καταστραφείσης, ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ἀλβέρτος μετεκόμισε τὰ ὀστᾶ τῶν Παλαιολόγων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Δομινίκου (3 Ἰουνίου 1835). Ἡ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐντοιχισθεῖσα ἐπιγραφὴ λέγει, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ ἑξῆς: «Rex Carolus Albertus e patriis monumentis ad S. Francisci aede ob vetustatem fatiscente in novum tumulum indictis funebribus publico sumptu iussit inferri ne regnatrici olim stirpi iustus honos et cultus post mortem deesset». Περιγραφὴν τῶν γενομένων τότε ἑορτῶν παρέχει τὸ κατὰ τὰ ἄλλα πενιχρὸν βιβλίον τοῦ Sancio, Cenno storico intorno ai Marchesi del Monferrato di stirpe Paleologa, Casale, 1835.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δομινίκου, ἔνθα ἀναπαύονται σήμερον τὰ ὀστᾶ τῶν τελευταίων Παλαιολόγων, ἤχθη εἰς πέρας ἐπὶ Γουλιέλμου τοῦ Ζ' (1494 - 1518), τῷ 1506, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ παρὰ τὴν κυρίαν θύραν σῳζομένη ἐπιγραφή: «Voti compotes effecti ac prole qua antea caruerant divino munere suscepta Gul. Bonifaciusque* fratres Montis Ferrati inst. marchiones templum xenodochiumque fratrum pie degentium divo Dominico Precatori Predicatorum institutori dedicarunt quod Guil. VII marchio Bonifacii et Marie fil. absolvit an. a Virginis partu MDVI».

* Γουλιέλμος (1464 - 1483), Βονιφάτιος (1483 - 1494).

Ἐρείπια τῆς ἐν Ἀποικίοις μονῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνης.

Η ΕΝ ΑΠΟΙΚΙΟΙΣ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΗΣ

Ἡ ἐν Ἄνδρῳ γυναικεία μονὴ τῆς Ἁγίας Μαρίνης κεῖται μεσημβρινοανατολικῶς τοῦ χωρίου Ἀποίκια καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τούτου ἀπόστασιν, παρὰ τὴν θέσιν Λίτρες. Εἶνε μέγα οἰκοδόμημα, περιβαλλόμενον ὑπὸ ὑψηλοτάτων τειχῶν. Δὲν εἶνε πολὺς καιρὸς ποὺ ὑπῆρχον εἰς τὴν μονὴν πλεῖστα ὅσα κελλία, δυνάμενα νὰ περιλάβωσιν ὑπερεκατὸν καλογραίας. Σήμερον καὶ ὁ μέχρις ἐσχάτων σῳζόμενος ἀκέραιος τῆς μονῆς βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ ναὸς καταρρέει καὶ οὗτος εἰς ἐρείπια.

Ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς μονῆς ῥέει πηγὴ ἀφθόνου διαυγοῦς καὶ ψυχροτάτου ὕδατος, παρεμφεροῦς πρὸς τὸ τῆς Σαρίζης τῶν Ἀποικίων. Ἄνωθεν δὲ τῆς μεγάλης τῆς εἰσόδου πύλης καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν προβάλλουσι κατ' ἀποστάσεις ἀμυντικαὶ παρακυπτικαὶ κόγχαι, ποὺ ἐκράτουν κατὰ τοὺς δυσκόλους καιροὺς μακρὰν τοῦ κοινοβίου πάντα κακόγνωμον ἐπισκέπτην.

Πότε ἀκριβῶς ἀνηγέρθη ἡ μονὴ δὲν εἶνε γνωστόν. Κατὰ τὰς σῳζομένας ἐγγράφους μαρτυρίας δὲν φαίνεται ἀρχαιοτέρα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἀλλ' ὑπῆρχεν εἰς τὴν θέσιν αὐτῆς παλαιότερος ναός, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου ἀνηγέρθη ἡ μονή, οἰκοδομηθέντος καὶ τοῦ νεωτέρου ναοῦ.

Per

Ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας φ. 189 α, σῴζεται πρᾶξις διαφορᾶς μεταξὺ «τοῦ ἄρχοντος Μιχαλάκη Καΐρη» καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου ὡς πρὸς τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα πράγματα τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἁγίας Μαρίνης. Ἡ πρᾶξις φέρει χρονολογίαν ͵αψπα΄, Ἰανουαρίου κβ΄, εἶνε δὲ ἀρχιερατική, ἀλλ᾽ ὁ ἀρχιερεὺς δὲν κατονομάζεται· ἐκ τῆς χρονολογίας ὅμως κρίνομεν ὅτι οὗτος ἦτο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Διονύσιος Καΐρης ὁ Β΄, ὅστις ἤκμασεν ἀπὸ τοῦ 1775 - 1799 [1]. Φέρονται δ᾽ ἐν τῇ πράξει καὶ αἱ ἑξῆς ὑπογραφαί, αἵτινες ὅμως δὲν εἶνε ἰδιόχειροι:

Σταματέλος Μπίστης, Μιχάλης Λορέντζου Καΐρης, Δημήτριος Καμπάνης, Νικόλαος Κοτάκης, Αὐγουστῖνος Δαπόντες, Νικόλαος Μπίστης, Ἀλέξανδρος Καμπάνης, Φραντζέσκος Ντελλαγραμμάτικας, Ἀντώνιος Σπυρίδος, Ἀντώνιος Κοτάκης, Περάκης Καμπάνης, Πέτρος Καΐρης, Γεώργιος Καμπανάκης, Μιχάλης Μπίστης, Στάθης Καμπάνης, Νικόλαος Καμπάνης, Ἀντώνιος Καμπάνης, Δημήτρ. Καμπάνης, Γιαννάκης Ντελλαγραμμάτικας.

Κατ᾽ ἐπιστολὴν δ᾽ ἐκ Σύρου τοῦ πρῴην Μυρρίνης Σωφρονίου Μπίστη τοῦ Ῥεματούση, τοποτηρητοῦ Σύρας κατόπιν δὲ καὶ ἐπισκόπου Ἄνδρου διατελέσαντος [2], πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἄνδρου καὶ Σύρας Διονύσιον τὸν Καρκάκην, εὑρέθη ἐν Σύρῳ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1827 [3] πυθμὴν ἀργυροῦ ἱεροῦ ποτηρίου, ὅπερ κατὰ τὴν ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν ἀφιερώθη ἐν ἔτει 1723 εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Μαρίνης τῆς Ἄνδρου ὑπὸ Σκαρλάτου, Ταρσίτζας, Παύλου καὶ Εὐφροσύνης. Ἐν δὲ τῷ ἐν τέλει τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας ἐκδιδομένῳ σιγιλλίῳ τοῦ ἀοιδίμου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄ ἀναφέρεται «κτητόρισσα» τοῦ μοναστηρίου ἡ μοναχὴ Λεοντία.

Ἡ μονὴ εἶχε τιμηθῆ διὰ τοῦ πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ ἀξιώματος καὶ προνομίου, αἱ δὲ μονάζουσαι καλογραῖαι διῃτῶντο ἐν αὐτῇ κοινοβιακῶς. Ἀλλ᾽ ἡ τάξις αὕτη δὲν ἐτηρήθη μέχρι τέλους, διότι αἱ μοναχαὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν νὰ ἀθετῶσι καὶ παραβαίνωσι τὰ ἀρχαῖα αὐστηρὰ ἔθιμα τοῦ μοναστηρίου των. Τούτου ἕνεκα ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Ε΄ χάριν τῆς θεοφιλοῦς διοικήσεως τῆς μονῆς καὶ ἀμεσωτέρας ἐπ᾽ αὐτῆς ἐποπτείας ὑπέταξε ταύτην τῷ 1804 ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου

[1] Δ. Π. Πασχάλη, Ἀναγραφὴ χρονολογικὴ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερευσάντων ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ καὶ εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ αὐτῶν, ἐν περιοδ. «Θεολογίᾳ», τ. Ε΄ (1927) σ. 13 - 18, καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. Ὁ Κῶδιξ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας ἀπόκειται ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἐκδοθεὶς ὑπὸ Ν. Α. Βέη ἐν «Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς» Πετρουπόλεως, ἔτ. 1914.

[2] Δ. Π. Πασχάλη, Ὀλίγαι σελίδες ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Ἄνδρου καὶ Σύρας κατὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἱερὸν ἀγῶνα, ἐφημ. «Κυκλαδικὸν Βῆμα», ἔτ. Α΄ (1925), ἀριθ. 3.

[3] Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Σωφρονίου φέρει χρονολογίαν 12 Ἀπριλίου 1827.

Παγκράτιον, ἐνταλθέντα ν᾽ ἀποκαταστήσῃ ἐκ νέου εἰς τὴν μονὴν τὸ ἀρχαῖον κοινόβιον καὶ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ τάξιν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ μέτρον ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν τῆς μονῆς, διότι μετὰ δεκαπενταετίαν ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄ στιγματίζει δριμύτατα διὰ σιγιλλιώδους αὐτοῦ γράμματος τὴν ἔκλυσιν, εἰς ἣν περιέστη ἡ μονή, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντὶ τῆς πρότερον κοινοβιακῆς ἁρμονίας καὶ τάξεως «ἀντεισήχθη ἡ ἰδιορρυθμία, ἡ ἀσχημοσύνη, ἡ κατάχρησις τοῦ μοναδικοῦ πολιτεύματος καὶ ἄλλαι μυρίαι ἀταξίαι».

Εἰς τὴν μονὴν διῃτῶντο ἄλλοτε πάμπολλαι καλογραῖαι. Ὡς εἴδομεν, τὰ κελλία της ἠδύναντο νὰ περιλάβωσιν ὑπὲρ τὰς ἑκατόν. Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1811 φέρονται αἱ ὑπογραφαὶ ἕνδεκα ἐξ αὐτῶν, τῶν ἐγγραμμάτων ἐννοεῖται. Σημειωτέον ὅτι τὰ γυναικεῖα μοναστήρια ἦσαν ἐν Ἄνδρῳ ὄχι ὀλίγα. Ηὔξανεν ἰδίως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν Ἄνδρῳ καλογραιῶν ἡ παρὰ ταῖς ἀρχοντικαῖς τῆς νήσου οἰκογενείαις ἔκπαλαι κρατοῦσα συνήθεια νὰ ὑπανδρεύωσι μόνον τὴν πρωτότοκον θυγατέρα, τὰς δὲ λοιπὰς νὰ ἀφίνωσιν ἀγάμους. Ὅσαι ἐκ τούτων δὲν ἔμενον εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον, ἐγίνοντο μοναχαί, ἀποφέρουσαι ὡς ἀφιέρωμα εἰς τὴν μονὴν τῆς μετανοίας των καὶ μικρόν τι κτῆμα, ἀμπελῶνα ἢ ἀγρόν. Τοῦτ᾽ αὐτὸ συνέβαινε καὶ εἰς τοὺς ἄρρενας, νυμφευομένου καὶ ἐκ τούτων μόνον τοῦ πρωτοτόκου [1]. Οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἄνδρῳ μοναχῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἦτο σημαντικός. Κατ᾽ ἐπίσημον ἔκθεσιν εὑρίσκοντο ἐν Ἄνδρῳ τῷ 1833 ἕως 600 μοναχοί. Ἀλλ᾽ ὁ ἀριθμὸς οὗτος, τὸν ὁποῖον ὁ Μάουρερ ἀποδέχεται ὡς πραγματικόν, εἶνε ἀναμφιβόλως ὑπερβολικός [2].

Διελύθη δ᾽ ἡ μονὴ τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἐν ἔτει 1834 διὰ διατάγματος τῆς ἐπὶ Ὄθωνος ἀντιβασιλείας, κοινοποιηθέντος τὴν 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) [3]. Διὰ τοῦ διατάγματος τούτου διελύθησαν ἐν Ἑλλάδι περὶ τὰ 412 ἀνδρῷα μοναστήρια καὶ περὶ τὰ 16 γυναικεῖα, οἱ δὲ ἐνασκούμενοι μοναχοὶ καὶ μοναχαὶ διεσκορπίσθησαν ἐξοικισθέντες ἅπαντες τῇδε κἀκεῖσε ἄνευ οὐδεμιᾶς προστασίας καὶ μερίμνης περὶ αὐτῶν [4].

[1] Πρβλ. Δ. Π. Πασχάλη, Νεόφυτος Καμπάνης, ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως († 1848), ἐν περιοδ. «Θεολογίᾳ, τ. Γ΄ (1925 σ. 3 - 6), καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.

[2] G. L. von Maurer, Das griechische Volk, τ. 1 - 3, Heidelberg, 1836. — Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τὰ Σῳζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ Συγγράμματα, τ. Β΄, σ. 136, 143, 159 καὶ τ. Γ΄, σ. 110, 125, 165 - 6 καὶ 280 κ.ἑ.

[3] Βλ. τὸ διάταγμα ἐν «Ἐφημ. Κυβερνήσεως», ἔτ. 1834, ἀρ. 15, σελ. 123. — Θ. Π. Δηλιγιάννη καὶ Γ. Ζηνοπούλου, Ἑλληνικὴ Νομοθεσία, τ. ϛ΄, σ. 112 κ.ἑ.—Α. Ζ. Μάμουκα, Μοναστηριακά, σ. 122 κ.ἑ. — Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων Ἔνθ᾽ ἀν., τ. Β΄, σ. 256 - 260.—Μελετίου Σακελλαροπούλου (εἶτα μητροπολίτου Μεσσηνίας), Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1898, σ. 317 - 9.

[4] Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τὰ Σῳζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ Συγ-

Ἡ διάλυσις τῶν μοναστηρίων παρήγαγε καθ᾽ ὅλην τὴν Ἑλλάδα βαθεῖαν ἀγανάκτησιν καὶ θλῖψιν [1]. «Οἱ ἀναθεματισμένοι πολιτικοί μας, γράφει ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, καὶ οἱ διεφθαρμένοι ἀρχιερεῖς κι᾽ ὁ τουρκοπιασμένος Κωνσταντινουπολίτης Κωστάκης Σχινᾶς [2] συνεφώνησαν μὲ τοὺς Μπαυαρέζους καὶ χάλασαν καὶ ῥήμαξαν ὅλους τοὺς ναοὺς τῶν μοναστηριῶν» [3]. Ὁ δὲ Τερτσέτης γράφει: «Ἐρωτήσατε τὰ δημοπρατήρια τῶν ἐπαρχιῶν.... Τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας ζώντων καὶ ἀποθαμένων χριστιανῶν ἐπωλήθησαν ὡς λάφυρα πολέμου... Θεῖα εἰκονίσματα!, τί χειρότερον ἠθέλατε πάθει, ἂν σᾶς αἰχμαλώτιζε πειρατὴς Ἀφρικανὸς τῆς Μεσογείου;» [4] Πράγματι δὲ τὰ σκεύη καὶ κειμήλια τῶν διαλυθέντων τούτων μοναστηρίων ἐπώλησεν ἡ ἐπὶ Ὄθωνος ἀντιβασιλεία διὰ κοινῆς δημοπρασίας. Τὴν βεβήλωσιν δὲ ταύτην τῶν ἱερῶν κειμηλίων στηλιτεύων καὶ ὁ ποιητὴς Παναγιώτης Σοῦτσος ἔγραφε σὺν ἄλλοις:

ὢ βιαιότης ἀσεβής, ὢ ἱεροσυλία!
γυμνώθησαν οἱ νάρθηκες, οἱ θόλοι, τὰ κελλία
καὶ εἰς τῆς μεταλήψεως τὴν ἀργυρᾶν φιάλην
μεθᾷ ὁ κλέπτης ἔφορος μ᾽ ἀναίδειαν μεγάλην [5].

Τῶν διαλυθεισῶν δὲ τούτων μονῶν αἱ καλογραῖαι ἐξεδιώχθησαν τῶν μοναστηρίων των μονοχίτωνες καὶ πανάποροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολλαὶ ὑπέργηροι, ἔνιαι δὲ καὶ ἀνάπηροι. Καὶ αἱ μὲν ἐπανῆλθον πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἢ κατέβησαν εἰς τὰ χωρία ἐπαιτοῦσαι ἢ εἰς τὴν χειρωναξίαν ἐπιδοθεῖσαι αἱ δυνάμεναι· εἰς δὲ τὴν Ἄνδρον αἱ τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἔμειναν ἐπὶ

γράμματα, τ. Β', σ. 267 καὶ τ. Γ', σ. 513 - 4. Πρβλ. Α. Ζ. Μάμουκα, Μοναστηριακά, σ. 148. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου (νῦν ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τ. Α', σ. 133 κ.ἑ. (Βλ. καὶ Κ. Ἰ. Δυοβουνιώτην, ἐν περιοδ. «Ἱερὸς Σύνδεσμος», τ. ΙΒ' (ἔτ. 1908) ἀριθ. 84 καὶ 85.

[1] Καρόλου Μενδελσῶνος Βαρθόλδη, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1453 ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1873, σ. 649 ἑλλην. μεταφρ. Ἀγγέλου Σ. Βλάχου.—Γ. Κρέμου, Τὰ Ἑλληνικά, τ. Β', σ. 1027.

[2] Ὁ Κωνστ. Σχινᾶς ἦτο γραμματεύς, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ ὑπουργοί, ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν.

[3] Στρατηγοῦ Ἰωάννου Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἐκδιδ. ἐπιμελείᾳ Ἰωάννου Βλαχογιάννη, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 317.

[4] Βλ. σ. 94 τοῦ ὑπὸ Γ. Τερτσέτη τῷ 1847 ἐκδοθέντος φυλλαδίου «Ἁπλῆ Γλῶσσα».

[5] Π. Σούτσου, Κιθάρα, Ἀθήνησι 1835, σ. 132. Περὶ τῶν λαβουσῶν τότε χώραν κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν μοναστηρίων καταχρήσεων βλ. καὶ ἐφημ. «Ἀθηνᾶν», ἀριθ. 263 καὶ 277 τοῦ ἔτ. 1835. Κατὰ τὴν ἀπὸ 2 Μαρτίου 1843 ὑπ᾽ ἀριθ. 11,300 ἐγκύκλιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τοὺς κατὰ τὴν ἐπικράτειαν μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους οἱ ἱεροὶ ναοὶ τῶν διαλυθέντων μοναστηρίων κατήντησαν σωρὸς ἐρειπίων καὶ πετρῶν, τῶν ὁποίων ἡ ὕλη διαρπάζεται ὑπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος. Βλ. Αἱ ἀναγκαιότεραι ἐγκύκλιοι, διατάξεις καὶ ὁδηγίαι τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1834-1854, Ἐν Ἀθήναις 1854, σ. 141 - 2.

πολὺ θυραυλοῦσαι παρὰ τὴν ἰδίαν μονήν, προτιμῶσαι «παραῤῥιπτεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ». Μία δέ τις τούτων, τοὔνομα Ἰαήλ, σεμνοτάτη καὶ θάρρους ἔμπλεως, ὡς ἄλλη ἀνδρική τις Ἰουδήθ, παραστᾶσα πρὸς τὸν Κορινθίας Κύριλλον, Πρόεδρον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἔκλαιε ζητοῦσα παραμυθίαν καὶ θρηνοῦσα τὴν συμφοράν. Ἐπειδὴ δὲ θυμωθεὶς ὁ Ἀρχιερεὺς εἶπε πρὸς αὐτήν, «ὕπαγε, ὑπανδρεύσου· τοῦτο συγχωρεῖται καὶ εἰς μοναχὰς καὶ εἰς μοναχούς», φρίξασα ἡ παρθένος, «Σὲ λοιπόν, εἶπεν, Ἀρχιερεῦ τοῦ Θεοῦ, ἐκλέγω νυμφίον ὅσιον καὶ καλόν!» καὶ προτείνει προσελθοῦσα τὴν δεξιάν· αἰσχυνθεὶς δ᾽ ὁ γέρων ἱεράρχης ἰδνώθη, καὶ συγκαλύψας τὸ πρόσωπον ἔκλαιε πικρῶς· ἡ δ᾽ ᾤχετο φεύγουσα καὶ θεοκλυτοῦσα [1].

Καὶ ἀναφορὰς δὲ πρὸς τὴν Σύνοδον ἐπανειλημμένας ἀπηύθυναν αἱ ἐν Ἁγίᾳ Μαρίνῃ μονάζουσαι, ἀποκλαιόμεναι διὰ τὸν διωγμόν, ἀνέφερον δὲ περὶ τούτου καὶ τῶν Ἀνδρίων συχνοί, διὸ καὶ ἡ Σύνοδος καὶ ἐξ ἄλλων γεγονότων ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐγνωμοδότησε τὴν 29 Νοεμβρίου 1834 πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματείαν, ἵνα τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Μαρίνης διατηρηθῇ προσωρινῶς.

Ἀλλ᾽ ἡ Γραμματεία ἠρνεῖτο μετ᾽ ἐπιμονῆς ν᾽ ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν, προβάλλουσα καὶ ἄλλους γενικωτέρους λόγους καὶ δὴ τὴν ἀποφασισθεῖσαν ἤδη κατάργησιν πάντων τῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν γυναικείων μοναστηρίων, τοῦθ᾽ ὅπερ καὶ ἐξετελέσθη κατὰ πρότασιν αὐτῆς τῆς Συνόδου, ἥτις, γνωμοδοτοῦσα πάλιν, ἔγραφεν ἡ Γραμματεία, νὰ διατηρηθῇ προσωρινῶς τὸ κατὰ τὴν Ἄνδρον γυναικεῖον μοναστήριον, περιέπιπτεν εἰς ἀντίφασιν.

Ἡ Σύνοδος ἀπήντησε πρὸς ταῦτα μετ᾽ ἐμμονῆς πρὸς τὰς ἀντιλήψεις της, ὑπομιμνήσκουσα τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς προγεγενημένων καὶ ἐπιμένουσα εἰς τὸ δίκαιον τοῦ αἰτήματος. «Ὅσον, ἔλεγεν, ὀρθῶς καὶ σπουδαίως καὶ ἂν ἐσκέφθη ἡ προλαβοῦσα Σύνοδος περὶ τῆς καταργήσεως τῶν γυναικείων μοναστηρίων, δὲν ἠμπόρει νὰ προΐδῃ τὰς ἐκ τούτου προκυψάσας δυσκολίας, καὶ τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἡ πεῖρα ἐδίδαξε καί τινας μεταρρυθμίσεις εἰς ταύτην τὴν γνώμην, αἵτινες χωρὶς νὰ ἀνατρέπωσιν ἐκ θεμελίων ἐκείνην συμβιβάζουσι τὸ πρᾶγμα πρὸς τὸ φιλανθρωπότερον. Ὅθεν καὶ δὲν νομίζει ἡ Σύνοδος ἑαυτὴν ἐπιλήψιμον ἢ ἀντιφάσκουσαν, διότι διδασκομένη διορθώνει τὸ μὴ καλῶς ἔχον. Συνεχώρησεν ὅθεν τὰς ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἄνδρου ὑπεργήρους καὶ ἀσθενεῖς μοναχὰς νὰ τελειώσωσιν ἐν αὐτῇ καὶ τὰς λοιπὰς τῆς ζωῆς των ἡμέρας, χωρὶς νὰ λάβῃ περὶ αὐτῶν καμμίαν φροντίδα ἡ Κυβέρνησις, ἥτις ἠδύνατο νὰ διατάξῃ περὶ τῶν κτημάτων των ὅ,τι ἤθελεν ἐγκρίνει. Ἀλλ᾽ ἴσως εἴποι τις, ὅ,τι συγχωρεῖ καὶ σήμερον ἡ Σύνοδος θέλει ἀναγκασθῇ αὔριον καὶ εἰς ἄλλας μονάς, καὶ μάλιστα ἐπὶ

---

[1] Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τὰ Σῳζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ Συγγράμματα, τ. Β', σ. 265.

τῶν νήσων, νὰ συγχωρήσῃ. Ἀλλ᾽ ἡ Σύνοδος ἐλπίζει ὅτι δὲν θέλει εὑρεθῆ καὶ ἄλλην φορὰν εἰς τοιαύτην ἀνάγκην· ἀλλ᾽ ἐὰν συμβῇ καὶ τοῦτο, θέλει πράξει τὸ συμφερώτερον. Ὅθεν ἐπιμένει ἡ Σύνοδος εἰς ὅ,τι ἐγνωμοδότησεν, καὶ πέποιθεν ὅτι θέλει ἔχει εὐδιάθετον εἰς τοῦτο καὶ τὴν Α. Μ. κτλ.».

Ταῦτα ἀπήντησεν ἡ Σύνοδος κατὰ τὴν 19 Φεβρουαρίου 1836. Καὶ ἡ μὲν Γραμματεία ἐσιώπησεν. Ἀλλ᾽ ἡ Σύνοδος καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἔτεσι (1838 Μαρτίου 15 καὶ 1839 Ἰουνίου 28) δὲν ἔπαυσεν ἐξαιτουμένη τὴν διατήρησιν τῆς ἐν Ἄνδρῳ ἱερᾶς ταύτης μονῆς. Καὶ πάλιν δ᾽ ἡ Γραμματεία σιγὴν ἐτήρει ἄλυτον. Αἱ δὲ γεραραὶ τῆς Ἁγίας Μαρίνης μονάστριαι, πολλὴν παρηγορίαν ἐκ τῆς φανείσης συνοδικῆς προστασίας λαβοῦσαι, ἐπὶ πολὺν μετέπειτα χρόνον παρέμενον συνηγμέναι ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου, ζῶσαι ὁσίως καὶ τρεφόμεναι ἀπό τε τῶν ἐργοχείρων αὐτῶν καὶ τῆς παραμυθίας τῶν συμπατριωτῶν. Τὰ δὲ κτήματα τῆς μονῆς, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα πάλιν τινὲς τῶν μοναστριῶν ἀφιέρωσαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ὦσι ταῦτα ἀναπαλλοτρίωτα ἐσαεί, ἐνέμετο ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ Κυβέρνησις, ἥτις καὶ ἐπώλησεν ἐν τέλει αὐτὰ εἰς ἰδιώτας.

Τὰ κειμήλια ἐν τούτοις καὶ σκεύη τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἁγίας Μαρίνης δὲν ἐδημοπρατήθησαν ὡς τὰ τῶν ἄλλων μονῶν μετὰ τὴν διάλυσίν των, διότι αἱ καλογραῖαι διεκήρυξαν ἄνευ περιφράσεων, καθὼς καὶ οἱ κάτοικοι Ἀποικίων, ὅτι ἐνόουν νὰ ἀντιτάξωσι βίαν κατὰ πάσης τοιαύτης ἀποπείρας[1]. Ἄλλως πάντα σχεδὸν ἦσαν ἀφιερώματα τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν τῶν ἰδίων καλογραιῶν. Ἔζων δὲ πολλαὶ ἐξ αὐτῶν καὶ πέραν ἔτι τοῦ 1865. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ἡ ἐξ Ἀϋπατίων τοῦ Κορθίου Μαγδαληνή, θυγάτηρ τοῦ ποτὲ Σταματίου Ψάλτη, ἥτις μάλιστα τὴν 14 Ἀπριλίου 1838 ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ὑπὸ διάλυσιν μοναστήριον τὸ εἰς Πίσω Μεριὰ τοῦ Κορθίου, κατὰ τὴν θέσιν Ἁγία Σοφιά, κτῆμά της ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ νέμεται τοῦτο αὐτὴ ἐνόσῳ ζῇ. Τῷ δὲ 1841 εὑρίσκομεν ζῶσαν εἰσέτι τὴν μοναχὴν Ἀγαπίαν, θυγατέρα τοῦ ἐκ Μεσαρίας Λεονάρδου Κωτάκη, ἥτις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐδώρησε πρὸς τὸν αὐτάδελφόν της Νικόλαον Λ. Κωτάκην τὸν κατὰ τὴν θέσιν Λουριὰ τοῦ δήμου Ἄνδρου κάμπον της, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκ κληροδοσίας τῆς ἀναδόχου καὶ θείας της Μαρούλας, θυγατρὸς Σταματέλλου Μπίστη[2].

Τὴν ἐπέτειον τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἐτελεῖτο μεγαλοπρεπὴς ἐν τῇ μονῇ πανήγυρις καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς μονῆς, χοροστατοῦντος πάντοτε κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ὑστάτου ἐπισκόπου Ἄνδρου ἀοιδίμου Μητροφάνους τοῦ Οἰκονομίδου. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τῶν πλείστων

[1] Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τὰ Σῳζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ Συγγράμματα, τ. Β′, σ. 268 κ.ἑ.

[2] Βλ. τὸ ὑπὸ τὴν ἄνω χρονολογίαν ὑπ᾽ ἀριθ. 1775 δωρητήριον ἔγγραφον τοῦ συμβολαιογράφου Ἄνδρου Μιχαὴλ Ἀθανασίου.

καλογραιῶν αἱ ἐναπομείνασαι ὀλίγισται ἐξενίζοντο ὑπέργηροι εἰς τὴν ἐν Ἀποικίοις οἰκίαν Δελλαγραμμάτικα, μεθ᾽ οὗ ἐσυγγένευον.

Τότε ἡ Κυβέρνησις ἐπώλησε καὶ τὰς περὶ τὴν μονὴν γαίας, αἵτινες εἶχον ἀφεθῆ κατ᾽ εὐσπλαγχνίαν διὰ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα εἰς τὰς μοναχάς. Ὁ ἐπίσκοπος Ἄνδρου καὶ Κέας Μητροφάνης, ἐρημωθέντος ἤδη τέλεον τοῦ μοναστηρίου, ἐνήργησε νὰ παραχωρηθῶσιν αἱ ἱεραὶ εἰκόνες τῆς μονῆς, τὰ ἄμφια, οἱ πολυέλεοι, οἱ ὀρειχάλκινοι μεγάλοι λαμπαδοστάται, τὰ στασίδια καὶ λοιπὰ σκεύη, ἐν οἷς καὶ ἱκανὰ ἀργυρᾶ κανδήλια εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει Ἄνδρου τότε νεόδμητον ἐνοριακὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅστις εἶχεν ἀνεγερθῆ ἐπὶ τῆς θέσεως ἄλλου παλαιοτέρου μικροῦ ναοῦ. Πολλαὶ τῶν εἰκόνων ἦσαν ἀργυρήλατοι τορευταί. Τότε μετεφέρθη εἰς τὸν ἴδιον ναὸν καὶ τὸ τέμπλον τῆς Ἁγίας Μαρίνης, ὅπερ ἦτο ξυλόγλυπτον εὐτέχνως εἰργασμένον. Καὶ ἀντέστησαν μὲν ἐπιμόνως καὶ ἐπὶ μακρὸν οἱ κάτοικοι τῶν Ἀποικίων, ἀλλ᾽ οὐδὲν κατώρθωσαν. Ἡ μεταφορὰ ἐγένετο ἐν τέλει ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, ἀθρόως συρρευσάντων εἰς τὴν ἀπογυμνωθεῖσαν μονήν, καί τινων δὲ καὶ ἐνόπλως. Ἠπειλήθη μάλιστα νὰ ἐπέλθῃ αἱματηρὰ σύρραξις. Τὸ τέμπλον τοῦτο εὑρίσκεται ἤδη εἰς τὸν ἐν Λιβαδίοις ναὸν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, ἠκρωτηριασμένον ὅμως καὶ πολλὰς κακώσεις ὑποστὰν ἐκ τῆς ἀβελτηρίας ἀφιλοκάλων ἐπιτρόπων.

Εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Μαρίνης σῴζεται ἐπιγραφή, ἐξ ἧς δηλοῦται ὅτι ὁ ναὸς ἀνεκαινίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1798. Ἡ ἐπιγραφή, διὰ κεφαλαιωδῶν γραμμάτων κεχαραγμένη, ἔχει κατὰ κοινὴν μεταγραφὴν ὧδε:

Ἀνεκαινίσθη ὁ ναὸς οὗτος ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς ἁγίας ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Μαρίνης διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδων τοῦ πανοσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυρίου κὺρ Σωφρονίου Πελοποννησίου ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ τῆς ὁσιωτάτης καθηγουμένης κυρίας Ἀγάθης μοναχῆς τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου. 1798, Μαρτίου 1[1].

Ὑπεράνω τῆς πύλης τῆς μονῆς ὑπάρχει ἡ χρονολογία *1820*. Εὕρηται δ᾽ εἰς τὴν μονὴν καὶ ἄλλη ἐκκλησία ἐπ᾽ ὀνόματι ἐπίσης τῆς Ἁγίας Μαρίνης, ἀλλὰ μικρὰ αὕτη καὶ παλαιά. Εἶνε ἡ πρώτη κτισθεῖσα ἐν τῇ μονῇ.

Κατὰ τὴν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἐπίσκεψιν ἡμῶν, πρὸ τριακονταετίας καὶ πλέον, εὕρομεν ἀπεῤῥιμμένα ἔν τινι γωνίᾳ τοῦ ναοῦ χαρτῷά τινα σπαράγματα, ἀνήκοντα προδήλως εἰς τὸν παλαιὸν κώδικα τοῦ μοναστηρίου. Ἐκ τούτων ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς σημειώματα:

1771: ἀφιερόνι ἡ κερὰ Ὄρσα τοῦ Νέρη τὸ χοράφι ὁποὺ εἶναι κοντὰ μὲ τοῦ Τζιότη νὰ μνιμονέβετε αὐτὴ καὶ ἡ κόρη της.

1771: φευρουαρίου: 15: ἰδοὺ ὁποῦ φανερόνει ἡ ἐν μοναχαῖς κυρία Μαρκιανὴ τὸ ἀφιέρωμα ὁποῦ ἀφηερόνει εἰς τὸ μοναστήριον τῆς ἁγίας μεγα-

[1] Παρελείφθησαν αἱ ἀνορθογραφίαι, ὧν βρίθει ἡ ἐπιγραφή.

λομάρτυρος Μαρίνης, τὸ μερίδιόν της τὸ εἴ τι τῆς πέση, κἄν τε περιβόλι, κἄν τε κλεῖσμα ἀπὸ τὰ πράγματα τῆς μητρός της.

1773: ἀφιερόνι ἡ Φροσίνη τὸ χοράφι στοῦ λουπάκου (;) στὶν παλαιηκιὰ ἐκλησιά.

— ἀφιερόνι η Μαρία τῆς Σοφίας τὸν παλιὸ μίλο νὰ μνημονέβετε στὶν παρησία.

1781: ἀφιερώνι ὁ Ἀντώνιος Σελᾶς καὶ ἡ γηνί του Ἀσημήνα τὸ χοράφη εἰς τὸ Χαλκολιμένα ος ἐστὴν καὶ εὑρήσκετε.

— αφηερόνη ἡ Φλωρέζα παπὰ Ἀντόνι Φρατζέτη τὸ χοραφη οπου ἦνε κοντὰ στὸ Μαροῦσι [1].

—αφηερόνη ἡ Αναστασία το λάηνο ης το Φάληκα ης τὸν καλαμιόνα στο πιγάδι.

— αφηερόνη ἡ Φηλᾶρετη τὸ λάηνο στὸ χωραφη μεσα του σακελάριου.

1785: αφιερονι υ Μαργάτα Θεοδορι Λέκα το σικαμινο που ἔχει βορινὰ στι ρουδιὰ να υνε του μοναστιρίου να μνιμονέβετε παντα.

1787: ἀφιερόνη ἡ Μακαρία ἀπὸ τὴν σήμερον στὸ μοναστήρι τῆς ἁγίας Μαρίνας τὰ πράγματα ποὺ ἔχει στὸ Πητροφό, νὰ εἶναι τοῦ μοναστηρίου ἀφιερομένα νὰ μνημονέβεται αὐτὴ καὶ οἱ γονή της πάντα καὶ εἰς ἔνδειξιν ἐγράφθη στὸν παρών κόνδηκα.

1789: ἐλόβαμε ἀπὸ τὸν παπὰ κυρ Ανβρώσιον οπου έχη ἐδῶ τὴν κόρη του τὴν Βαρσαμὴ εν μπρώτης μᾶς ἐστηλε γρ: 100:
— ἔτη στοὺς 1791: ἰουλίου: 12: ἐλάβαμεν πάλιν δεύτερον γρ: 100:

1793: ἀφιερώνει ἡ καλογραία Ἀνατολία, ποῦ ἦτον γυνὴ τοῦ Ἁγαπίου που ἡβρίσκεται στὸν ἅγιον Νικόλαον στὰς Σόρας, καὶ ἀφιερώνει ἡ ἄνωθεν Ἀνατολία ἀπὸ τὴν σήμερον στὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Μαρίνας τὸ πρᾶγμα τοῦ Πατῆρι μὲ λεμονιές, φύλα, σύκα, ὡς καθὼς τὸ ἔχει πρικὶ ἀπὸ τὴν μητέρα της· ἀφιερώνει ἀκόμη τρεὶς λεμονιὲς ποῦ ἔχει μέσα στὸ πρᾶγμα τοῦ ἀδελφοῦ της ποῦ τῆς ἔχει πρικὶ ἀπὸ τὸν πατέρα της· ἀκόμα ἀφιερώνει τὸ ἀμπέλι ποῦ ἔχει πρικὶ ἀπὸ τὴν μάναν της στὸ πλατὶ στρατὶ ὅλον τὸ μιράσι της, ὡς ἐστὶ καὶ εὑρίσκεται ποῦ τόχει πρικὶ ἀπὸ τὴν μάναν της. τοῦτα τὰ ἀφιερώνει μὲ ἰδίαν της βουλὴν καὶ θέλησιν, νά νε στὸ μοναστήριον, ὡς γράφω· πρὸς τούτοις σηνκινοβιάζει καὶ τὴν κόρην της μετὰ τῶν λοιπῶν καλογριῶν, τὴν Μαρίναν, καὶ διορίζοντας μὲ κοινὴν γνώμην τῶν μοναζουσῶν νὰ καρποτρώγῃ τὰ ἄνωθεν πράγματα μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρός της ἡ αὐτὴ Μαρίνα ἐν ὅσω ζῇ, καὶ ἐν ὅσω εὑρίσκεται εἰς τὸν ζυγὸν τῆς μοναδικῆς, καὶ ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου, καὶ μετὰ τὸν θάνατον πάλιν τῆς αὐτῆς Μαρίνας νὰ εἶναι παντελεύτερον καὶ ἀπόσπαστον τῆς Ἁγίας Μαρίνας· καὶ εἰς ἔνδειξιν ἐγράφθηκαν στὸν παρὸν κόνδικαν νὰ εἶναι στερεὰ καὶ ἀσάλευτα.

---

[1] Τοπωνυμία ἐν Ἄνδρῳ. (Βλ. Δημητρ. Π. Πασχάλη, Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἀθήναις, 1933 σ. 47).

ἔδωσα ὄντας ἦλθα ἀπὸ τὸ πρᾶγμα μου μετρητὰ γρ: 150:
ὄντας ἦλθα ἀπὸ τὴν πόλιν τοὺς ἔκαμα παράδοσιν γρ: 250:

Ὁ εἰὸς τῆς ἄνοθεν Ἀνατολήας μοναχῆς ἱερομόναχος Σεραφὶμ
στέργω τὰ ἄνωθεν
1805

ἀρχιμανδρίτης Μητροφάνης μάρτυς
προηγούμενος Ἰωακεὶμ μάρτυς.

1815. τα άνοθεν πράγματα ὁποὺ αφυερόνη ἡ Ἀνατολήα με κινῆν γνόμη τοὺ μοναστηρίου καὶ τοῦ ἐπιτρόπου χατζῆ Λεονάρδου Μπιρίκου τὰ πουλὴ η κόρη της Ἰουλία καὶ δίδη δια τα ανοθεν πράγματα γρόσια μπεντακόσια ἤτι Νο 500: εἶς το μοναστίρη.

1793: ὀκτομβρήου 16: τὰ ὅσα ἐβρήκαμε μέσα στὸ κασελάτσι, ἀρχὴς μετρητὰ γρ: 15:

στσέβη τοῦ μοναστηρίου ἀσημένια... (ἐξαληλιμμέναι αἱ λέξεις ὑπὸ τῆς νοτίδος).

ζονάρι μεγάλο ἀσιμένιο μαλαματοκαπνισμένο.
ἕτερο μικρὸ ζονάρι ἀσημένιο μαλαματοκαπνισμένο.
αὐτὰ εὑρέθησαν μέσ τὸ κασελάτσι.

Τὰ κάτο τα επέρασα στὸν μπαρὸν κόνδηκα προς μαρτιρήαν ηδηοχίρος μου:

1794: σεμπτεμβρίου 25: ἦλθα ἐγὼ ὁ Σωφρόνιος Μοραήτης καὶ ἤφερα τὴν μητέρα μου στο μοναστήριον της αγίας ενδόξου μεγαλομάρτιρος Μαρίνας δα να ησιχάσι ἕως νὰ πλιρόσι το κοινὸν χρέος· ἔδοσα καὶ ἐγὸ στο μοναστήρι δια τιν μητέρα μου της ηγουμένις Ἀγάθης καὶ τον επίληπον ἀδελφὸν πρὸς βοΐθιαν τις μητρός μου μετρητὰ γρόσια: 230:

1796: ἔτη ἔκαμα ἔξοδα δια την αγία ηκόνα και δια τὸ μανουάληον καὶ ἕτερα χρηαζούμενα του μοναστηρίου· τα επαράδοσα ης τας ηκοσιπέντε τοῦ μαΐου μηνὸς εγὼ ο Σωφρόνιος ιερομόναχος.

1800: ἰουναρίου πρότη, ἦλθον ἀπο το Ὄρος και τους ἤφερα τες αγίαις ηκόνες τα δεσποτηκὰ γρ: 240:

1797: σεπτεμβρίου: 19: Νηκολάκης τοῦ ποτὲ Ἀλεξάνδρου Καήρη καὶ ἡ γινὴ αὐτοῦ Κάντια ἔδοσαν μήα παρουσία στην Αγήαν Μαρίναν ης ψηχικό τους μνημόσινον· ἔδοσαν κατὰ τὸ παρὸν γρ: 05:

1801: ἰουλίου: 21: ιδου συμηόνο την μπαράδοσι ὅπου παραδίνει εἰ Ἀγάθη ὁποὺ βγένι ἄπο το γουμενίο· ἄφισε μετοσκρίτο και μετριτὰ γρ: 286:

1802: μαΐου: 28: ἔφερεν ὁ πανοσιώτατος κὺρ Σωφρόνιος εἰκόνες δύο κάνουν γρ: 73:

1803: οκτομβρίου: 25: φανερόνομεν τα οσα ἔφερεν ο πανοσιότατος παπα Λαβρέντιος τοὺ Λοΐζου Κόκινου εις το σταβροπιγιακὸν μοναστήριον της αγίας μεγαλομάρτηρος Μαρήνης: μανουάλη, πολυέλεον, καντήλη, ζαερὲ

και αλα χρειαζούμενα τοὺ μοναστηρίου δια ψηχηκί του σωτηρία καὶ ἔστησαν γρόσια χήλημα Νο γρ: 1000:

1804: μαγίου 3: αφηερόνι ἡ Φεδρονήα εἰς τὴν μονήν της αγίας Μαρίνας τα οσπητια οπου ἔχη εἰς τὸ Λάμυρο καὶ το περιβόλη οπου ἔχη όλο ος εβρήσκετε, καὶ εις τοὺ Σκαντάλη το περιβόλη όλο ος εβρήσκαιτε, ομίος καὶ εις τη Σταβροπέδα το κλήσμα με το καιλή, μὲ τοῦτο νὰ τὰ τρόγει εν ὅσο ζῆ καὶ μετὰ τον θανατόν της νὰ ηναι εἰς τὸ μοναστήριον.

1811: δεκεμβρίου: 27: αφιερόνη απο την σήμερον ἡ Μαγδαληνὴ τοῦ Σταμάτη Γάσπαρη τὸ περιβόλι στὴν Ἁγία Σοφία ὅλο σίδενδρο καὶ μὲ τὸ νερόν του στὸ Απάνο Κάστρο· μὲ τοῦτο νὰ τρόγει τὸ μησὸ ὁ πάπους της καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του νὰ εἶναι ὅλο τοὺ μοναστιρίου· ἔτι ἄκόμα καὶ γρόσια ἑκατὸν ἤτι γρ: 100:

ὁμοίως ἀφιερόνη καὶ τὸν ἑαυτόν της.

1812: ἔδοσεν ὁ Ἀνδρέας Καλογρήδης διὰ τὸν μακαρίτη τὸν εἰόν του τὸν Ἀθανάση γρ: 25:

1815: ἀφιερόνη ἡ Φεβρωνία κόρη τοῦ Βαγιανοῦ Βαράγκη εἰς τὸ μοναστήρι μας τὸ πράγμα εἰς τὶς Χώνες ὅλο ὡς εὑρίσκετε σήδενδρο ὅπου τὶς ἀφήνη ἡ μητέρα της εἰς τὴν διαθήκην της· μὲ τοῦτο νὰ τὸ τρόγει ἐνώσο ζή κε μετα τὸν θάνατόν της παντὴ ἐλεύθερο του μοναστηρίου.

1815: ἀπριλλίου: 23: ἀφυερόνη ἀπὸ τὴν σήμερον ὁ Αὐγουστὴς ποτὲ Δημήτρη Καμπούρη εἰς τὸ μοναστήριον ἕνα λάγηνο εἰς τὴν Καπαριὰ στὸ δικό του πράγμα... διὰ μνιμόσυνον αὐτοῦ καὶ τῶν γονέον του.

1817: ἔδοσεν ἡ Ἀβερκία Σελᾶ τοῦ μοναστηρίου γρ: 1093:

1818: σεπτεμβρίου: 1: ἡ Θεόκλητη ἔκαμεν παράδοση εἰς τὸ κηνὸν τοῦ μοναστηρίου μας δισκοπότηρα ἀσιμένια, ἱερὰ ἄμφια, ψάρι, μετρητὰ γρ: 2103: ἔτι ἔδοσεν μετρητὰ γρ: 1,000: καὶ ἕνα σταυρῶ χρυσομένο.

1820: τὴς ἐδόσαμε τὸ ταξείδι τῆς πόλεως καὶ ἐμέτρησεν εἰς τὸ κοινὸν τοῦ μοναστηρίου γρ: 300:

1820: ἀφιερόνω καγὼ ὁ Λεονάρδος Κοτάκης τὴν κόρην μου Ἀνέζα μὲ ἰδικήν της γνώμην καὶ θέλησιν εἰς τὸ νὰ μονάση στὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Μαρίνας καὶ δίδω γρόσια διακόσια ἤτι Νο γρ: 200:

1821: μαρτίου 7: ἀφιερόνη ἡ κερὰ Μελανθία τοῦ ποτὲ Γιαννούλη Κοστὴ κόρη εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Μαρίνας γρ: ἑκατὸν Νο 100:

1829: ἱ Εὐγενία τοὺ Κοσταντίου ἀφυερόνη εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Μαρίνας ἀπὸ τὶς ζητίες ἀπὸ τὰ 1811 γρ: 2,550:

ἀπὸ τὴν Κάριστον καρπέτες: 5: γρ: 135:

1832: δεκεμβρίου 31: σήμερον ἐξ ἰδίας της προερέσεως ἀφιερόνει ἡ κερὰ καλογρέα ὀνόματι Σωφρονία ποτὲ Ἀντωνίου Χιώτη τὸ χωράφη ὅπερ ἔχει ἀπὸ πατρικὴν κληρονομίαν ὀνομαζόμενον Παλαιόπυργον ὅλον ὡς ἐστὶ καὶ εὑρίσκεται καὶ μὲ τὰ κελιά του ἐξὼν τὰ δέντρα ὁποῦ σήμερον ἔχει μέσα,

τὸ ὁποῖον κύτε εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἀψιλοῦ πλησίον τῆς βρύσης, τὸ ὁποῖον χωράφη ἀπὸ σήμερον τὸ ἀφιερόνει εἰς τὴν Μονὴν τῆς ἁγίας ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Μαρίνης, ὅπερ εἶναι καὶ ἡ μετάνοιά της, τὸ ὁποῖον χωράφη εἰς τὸ ἐξῆς εἶναι καὶ λέγεται κτίμα παντοτινὸν καὶ ἀναπόσπαστον τῆς αὐτῆς Μονῆς.

Διὰ δὲ τῆς ἐν ἔτει 1823 συνταχθείσης διαθήκης του ὁ πρῴην ἀρχιεπίσκοπος Φερσάλων Μακάριος Πολέμης ἐκληροδότησεν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Μαρίνης γρόσια χίλια, ὑπὸ τὸν ὅρον αἱ καλογραῖαι νὰ κάμνουν εἰς αὐτὸν κάθε χρόνον ἕξ ἀγρυπνίας «καὶ ἐὰν δὲν εὐχαριστοῦνται, νὰ δίδωνται εἰς ἄλλο μοναστήριον νὰ ταῖς κάμνει»[1].

Ἔγγραφα ἀνέκδοτα περὶ τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνης.

1765 Φευρουαρίου 15.

† . . . . . [2] πατέρα ἢ μητέρα, τέκνα, ἢ οἰκίαν, ἢ ἀγρούς, ἑκατονταπλασίονα λύψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσῃ. Ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια τούτων παρὰ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου ὁ ὁσιώτατος ἐν μοναχοῖς ἀκούων καθεκάστην ἅμα τῇ συνεύνῳ αὐτοῦ Λεοντίᾳ μοναχῇ ἐπικαλουμένη, τὸν κόσμον ἠρνήσαντο καὶ τὸν μονήρη βίον ὡς ἀγγελικὸν ἡρετίσαντο, Γαβριὴλ μοναχὸς μεθονομασθείς, καὶ τῷ ὄρῃ προσέδραμεν, ἐν ᾧ καὶ μοναστήριον ἐκ βάθρων ἀνεγείραντες διὰ πολλῶν ὑδρότων ἑκατέρων, τῇ ἁγίᾳ μεγαλομάρτυρι Μαρίνῃ ἀφηερόσαντο, καθὼς καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς περιουσίαν[3]. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ὁσιωτάτη Λεοντία, ἥτις καὶ καθηγουμένη ἰπάρχει τοῦ ἱεροῦ καὶ σεβασμίου τούτου μοναστηρίου ἐθελουσίᾳ γνώμῃ καὶ αὐτοπροαιρέτω θελήσει διὰ τοῦ παρόντος ἀφηερώνη ἀπὸ τὴν σήμερον ἐν αὐτῷ τὸ περιβόλη ὁποῦ ἔχει προικὴ ἀπὸ τὸν πατέρα της μὲ ὅλαν του τὰ δικαιώματα καὶ μὲ τὸ νερόν του, καθῶς διαλαμβάνει τὸ προικοχάρτι της, τὸ ἐμισὸ λιοτρίβι στοῦ Παμπούσκου, τὸ περιβόλη εἰς τὰ Ψηλοῦ στοῦ Παπαγιαννάκη ὅλον ὡς εὑρίσκεται μὲ τὸ λιοτρίβι μέσα, τὰ σπήτια ὁποὺ ἔχουν ἀγορὰ ἀπὸ τὴν Μαροῦλαν, καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ σπήτι ὅπου ἔκτισαν ἀπάνω ἀπὸ τοῦ πατέρα της μὲ ταῖς αὐλαῖς, ὡς διαλαμβάνει τὸ γράμμα, ὁ δὲ κὺρ Γαβριὴλ καὶ αὐτὸς αὐτοπροαιρέτῳ θελήσει ἀφηερώνη ἀπὸ τὴν σήμερον εἰς τὸ ῥηθὲν μοναστήριον τῆς μεγαλομάρτυρος Μαρίνας στὰ Κυπρίνια τὸ περιβόλη μὲ σπήτια ὡς ἐστὶν καὶ εὑρίσκεται μὲ τὸ νερόν του δύο

[1] Ἡ διαθήκη σῴζεται παρὰ τῷ γράφοντι.

[2] Τὰ γράμματα ἀποκεκομμένα διὰ ψαλίδος ὅπως ἀφαιρεθῇ πιθανῶς ἡ ὑπεράνω αὐτῶν ἀποτετυπωμένη σφραγὶς τῆς μονῆς.

[3] Ἡ μονὴ ἐν τούτοις ὑπῆρχε καὶ εἰς ἀρχαιότερον χρόνον, ἀφοῦ ἐν ἔτει 1723 εἶχεν ἀφιερωθῆ εἰς αὐτὴν τὸ ἐν σ. 30 ἀναφερόμενον ἀργυροῦν ποτήριον. Οἱ μνημονευόμενοι ἐν τῷ ἐγγράφῳ Γαβριὴλ καὶ Λεοντία μοναχοὶ ἴσως νὰ ἀνεκαίνισαν ἢ νὰ ἐπεξέτειναν τὴν μονήν. Τὸ «ἐκ βάθρων» εἶνε γνωστὸν ὅτι δὲν ἔχει πάντοτε ἐπὶ παρομοίων περιπτώσεων τὴν δι' αὐτοῦ ἐκφραζομένην ἔννοιαν.

ὥραις, τὸ σαββάτο βράδυ τρεῖς μετζαρόλαις καὶ τὴν τετράδη μία, τὸ περιβόλη στὸν Ἅγιον Γεώργιον μὲ αμπέλη, συκαῖς καὶ εἴ τι ἄλλο περιέχει μέσα, στὴν Γκρεμνήστραν τὸ περιβόλη μὲ σικάμινα, συκαῖς καὶ κλήματα, καὶ στὸ Διακόφτη τὸ χωράφη ὅλον ὡς εὑρίσκεται. Τὰ ἄνωθεν ὅλα, σπήτια, περιβόλια, χωράφια, νὰ εἶναι ἀφιερωμένα ἀπὸ τὴν σήμερον ἀναποσπάστως μὲ γνώμην τῶν δύο εἰς τὸ ῥηθὲν μοναστήριον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Μαρίνας, εἰς μνημόσυνον καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν αὐτῶν, καὶ νὰ μὴν ἠμπορῇ τινὰς ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τῶν δύο, τόσον ἀπὸ τοὺς οἰκείους τοῦ γέροντος, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τῆς ἁγίας καθηγουμένης νὰ ζητῇ νὰ οἰκειοποιηθῇ πολὺ ἢ ὀλίγον ἀπὸ τὴν παρὸν ἀφηέρωσιν, ἀλλὰ ὁλοκλήρως, καθὼς διαλαμβάνει τὸ παρόν, νὰ εἶναι τοῦ μοναστηρίου κατά τε χρῆσιν καὶ κατὰ τὴν δεσποτίαν, κατὰ τὸ τοῦ νόμου κεφάλαιον, τὰ γὰρ ἀφιερωμένα ἐν τῷ ναῷ οὐκ ἀφαιρεθήσονται. Ὅθεν εἰς ἀσφάλειαν ὑπογράφεται τὸ παρὸν παρὰ ἀξιοπίστων ἀρχόντων, καταστρωμένο ἐν τῷ παρὸν κώδικι καὶ ἐπιβεβαιωμένον παρὰ τοῦ πανιερωτάτου ἡμῶν αὐθέντου:

ἔτι ἀφηερώνη ὁ γερο Γαβριὴλ εἰς τὸ μοναστήριον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Μαρίνας τὸν Ἅγιον Γεώργιον στοῦ Χαρκοματᾶ, νὰ εἶναι τοῦ μοναστηρίου καὶ νὰ εἶναι ἀναπόστατον κατά τε τὴν χρῆσιν καὶ κατὰ τὴν δεσποτία· ὑπογράφουν καὶ ἀξιόπιστοι μάρτυρες:

μιχαῒλ Καΐρης μάρτυς:
αυγουστινος ταποντες μαρτιρο:
ἀλέξαντρος καμπάνις μαρτιρό:
νικόλαος κοτάκης μαρτηρό
λεονάρδος πολέμης μαρτιρό.
μηχαὴλ λωρέντζου Καΐρης, μαρτιρώ
μηχαῢλ μπίστης μαρτηρό.
φρατζέσκος ντελλὰ γραμάτικα μαρτιρό:
λάσκαρης καΐρης μάρτυς:

Ἐν ἔτει δὲ 1771, ὅτε τὴν Ἄνδρον κατεῖχον οἱ Ῥῶσσοι, τὰ ἀνωτέρω ἐπικυροῖ ὁ τότε καντζηλλιέρης Ἄνδρου Δημήτριος Καμπάνης. Εὐθὺς δὲ κατωτέρω σημειοῖ ἰδίᾳ χειρὶ ὁ Ἀντώνιος Ψαρός, ἐπίτροπος τοῦ Ῥώσσου ἀρχιστρατήγου καὶ τοποτηρητὴς τῶν Κυκλάδων, τὰ ἑξῆς:

Διορίζω καὶ ἐγὼ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς καὶ βασιλικοὺς νόμους τὰ ὅσα ἀφιερώθησαν εἰς τὴν ἄνωθεν μονὴν τῆς ἁγίας μαρίνης νὰ μὴν ἀποτολμὴ τινὰς νὰ τὰ ζιτῇ ἐπειδὴ καὶ εἶναι γνίσια τῆς μονῆς καὶ μούρκια ἐδικά της, τόσον αὐτά, ὁσὰν καὶ ἄλλα ὁποῦ θελιματικῶς τινὰς θέλει νὰ ἀφιερώση εἰς τὴν ἄνωθεν μονὴν ἢ εἰς ἑτέραν.

Καβαλιὲρ ὁ Ψαρός.
1771 Δεκεμβρίου 23: Νάουσα.

1765, μαγίου 17.

Ἐπειδὴ καὶ ὁ ὁσιώτατος ἐν μοναχοῖς κὺρ Ἀκάκιος νὰ ἔκλεξεν ἐξ ἰδίας του βουλῆς καὶ προαιρέσεως τὸν μονήρη βίον, καὶ νὰ ἀπηρνήθη τὸν μάταιον καὶ φθαρτὸν κόσμον διὰ νὰ κληρωνομήσῃ τὴν οὐράνιον βασιλείαν, καὶ δόξαν, διὰ ψυχικήν του σωτηρίαν τὴν σήμερον ἀφηερώνη εἰς τὸ μοναστήριον τῆς μεγαλομάρτυρος Μαρίνας τῶν μοναζουσῶν τὴν ὕπαρξίν του ὅλην καὶ κληρονομίαν ὁποῦ τοῦ ἄφησεν ὁ πατέρας του εἰς τὴν διαθήκην του, ἤγουν τὸ περιβόλη εἰς τὴν Παλαιόπολιν ὅλον ὡς εὑρίσκεται σύνδενδρο, μὲ κελία, καὶ μὲ τὸ νερόν του, καὶ ὅλαν του τὰ δικαιώματα, τὸ κλεῖσμα εἰς τὸν . . . ὅλον ὡς εὑρίσκεται νὰ εἶναι κοὶ αὐτὸ τοῦ μοναστηρίου ὡς ἄνωθεν, μὲ τὸ νὰ τρώγει καὶ νὰ νέμεται ὁ ῥηθεὶς Ἀκάκιος τὰ ἀνωτέρω ἐφ' ὅρου ζωῆς του, καὶ νὰ δίδει εἰς τὸ μοναστήριον τὸν κάθε χρόνον λόγῳ ὑποταγῆς τὸ δέκατον τῶν αὐτῶν πραγμάτων, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοῦ Ἀκακίου νὰ μένουν πάντη ἐλεύθερα τὰ ἄνωθεν πράγματα, τὸ περιβόλη δηλαδὴ καὶ τὸ κλῆσμα ὁμοίως, νὰ μνημονεύεται αἰωνίως ὁ Ἀκάκιος, καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ οἱ πρόγονοί του· ὅθεν καὶ εἰς ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ ἡ παρὸν ἀφηέρωσις ἐπὶ μαρτυρία ἀξιολόγων ἀνδρῶν.

μιχαῒλ Καΐρις, μάρτυς
λάσκαρης καΐρης μάρτυς
χατζὴ Κονδύλλης μαρτυρῶ:

1770, μαΐου: 18:

Ἡ Σωφρονία τοῦ Μαρτίνου Μαστροζάνε ἀπὸ τὸν Ἀμόλοχο ἔστω καὶ νὰ ἔγινεν καλογραῖα εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Μαρίνας, καὶ ἔβαλε μετάνιάν της νὰ τελειώσει τὴν ζωήν της, θεληματικά της μὲ ἰδίαν της βουλὴν ἀφιερώνει τὰ πράγματά της νὰ εἶναι τοῦ μοναστηρίου παντωτινά, τὰ ὁποῖα πράγματα εἶναι τοῦτα κατὰ τὸ γρᾶμμα τὸν γωνέων της ποῦ τὴς ἔδωσαν μὲ μάρτυρες· ἀρχῆς τὸν κάμπο στὸ Γαβριῶ· τὸ χωράφι εἰς τὸ μετόχι ἀπὸ πέρα καὶ κάτω νὰ εἶναι ἐδικά της παντὴ ἐλεύθερα· δίδουν της καὶ τὰ δύο σικάμινα εἰς τὴ Σκόλη τό κάτω τὸ μεγάλο μὲ τῆς φιτιὲς ὁποῦ εἶναι κοντά· δίδουν της καὶ εἰς τὸ χωριὸ τὸ σικάμινο ποῦ εἶναι στὸν κίπο τοῦ Μαστροδημήτρη· δίδουν της καὶ τὸ βαρέλι ὁποῦ ἐπῆραν ἀπὸ τοὺς Μυκονιάτες· δίδουν της καὶ ἕνα λάϊνο ποῦ εἶναι στὸ Φιλόθι· καὶ μία ἀπιδιὰ στὴν ἀχλάδα ἐμπροστά· καὶ μία δαμαλίδα· καὶ ἕνα χάλκομα· ὅλα εἰς τὴν ἐξουσίαν της, καὶ τὰ ἀφιερώνι ἀπὸ τὴν σήμερον νὰ εἶναι τοῦ μοναστηρίου, καὶ νὰ μνημονεύεται αὐτὴ καὶ ἡ γονέη της παντωτινά, καὶ εἰς τοῦτο ὑπογράφουν καὶ μάρτυρες [1].

[1] Μάρτυρες δὲν φέρονται ὑπογεγραμμένοι, ἀλλὰ τὸ ἀφιερωτικὸν ἔγγραφον εἶνε καταχωρισμένον εἰς τὸν κώδικα τοῦ μοναστηρίου.

† Διὰ τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ καὶ ἀποδεικτικοῦ ἡμῶν γράμματος
φανερόνομεν καὶ ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς αἱ κάτωθεν γεγραμμέναις ἀδελφαῖς τῆς
μονῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνης ὅλαις κοινῶς μὲ μίαν γνώμην, ὅτι μὲ τὸ νὰ μᾶς
ἀκολούθησαν βαρύτατα ἔξοδα καὶ ἀνυπόφερτα ἀπὸ ταῖς προαπερασμέναις
ἡγουμένησαις ὁποῦ εἴχαμεν, τόσον ὁποῦ ἐκινδύνευσε τὸ μοναστήριόν μας νὰ
ἀφανισθῇ, διὰ τοῦτο ἐπαρακαλέσαμεν μὲ κοινὴν γνώμην τὸν ὁσιώτατον ἱερο-
μόναχον καὶ πνευματικόν μας κύριον κὺρ Δανιήλ, ὅπου νὰ παρασταθῇ καὶ νὰ
ἐπιστατῇ τὰ ἔξοδα τοῦ μοναστηρίου μας ὁμοῦ καὶ τὰ ἔσοδα ὁποῦ ἤθελαν μᾶς
ἀκολουθήσουν φανερόνοντάς μας καθαρὸν λογαριασμὸν τὸν καθέκαστον χρό-
νον τόσον τῶν ἐξόδων του, ὅσον καὶ τῶν ἐσόδων· πρὸς τούτοις νὰ μὴν
ἠμπορῇ καμμία ἡγουμένησα χωρὶς τὴν γνώμην του νὰ κάνῃ κανέναν παρᾶ
ἔξοδον. Ἀκόμη τὸν διορίζομεν ὁποῦ νὰ ἐκλέγῃ ὅποια ἀπὸ ταῖς ἀδελφαῖς
ἤθελε κρίνει εὔλογον μὲ κοινὴν γνώμην νὰ διορίζῃ διὰ ἡγουμένην τοῦ μονα-
στηρίου μας διὰ νὰ μὴ μᾶς ἀκολουθοῦν σκάνδαλα· καὶ εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀλη-
θείας τοῦ ἐκάμαμε τὸ παρὸν ἐσφραγισμένον μὲ τὴν βοῦλαν τοῦ μοναστηρίου
μας καὶ ὑπογεγραμμένον μὲ τὰς ὑπογραφάς μας καὶ τὸ ἐδόσαμεν εἰς χεῖρας
τῆς ὁσιότητός του, ἵνα ἔχῃ τὸ κῦρος ἐν παντὶ καιρῷ.

1811, φεβρουαρίου 15.

(Ἕπονται ἕνδεκα ὑπογραφαί).

Τὴν σήμερον οἱ καλογραίαις τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς ἁγίας μαρίνης θελη-
ματικῃαὶς καὶ οἰκειωθελῶς ποιοῦσιν ἀλλαξίαν παντοτινὴν καὶ ἀσάλευτον μετὰ
τοῦ νικολάου ζάνε μπαφαλούκου ὁμοῦ καὶ τῆς γυναικός του βιολέτας παντο-
τινὴν καὶ ἀσάλευτον καὶ δίδουν οἱ ἄνωθεν καλογραίαις τῶν ῥηθέντων
νικολάου καὶ βιολέτας τὸ πρᾶγμα ὁποῦ ἔχουν πλησίον τοῦ ὀσπητίου των
ὅλον ὡς ἐστὶν καὶ εὑρίσκεται μὲ ὅλα του τὰ δικαιώματα καὶ μὲ τὸ νερόν του·
δίδει καὶ ἡ ἄνωθεν βιολέτα μετὰ τοῦ ἀνδρός της, μέσα εἰς τὸ μητρικόν της
ἀμπέλιον, ἀπὸ τὸν τεῖχον τῆς χήρας μιχαὴλ ντελλαγραμμάτικα νὰ ὑπάγῃ εἰς
τὴν παραβολὴν ὅπου εἶναι ἡ ἀπηδιὰ βορεινὰ καὶ μέσα ἴσια μὲ τὸ καντοῦνι
τὸ ἐπάνω τῆς ἀπλοταργιὰς ὡς καθὼς τὸ ἐσυνόρεψεν ὁ ἅγιος οἰκονόμος καὶ
ὁ ἅγιος σακελλάριος παρόντος τοῦ ἐπιτρόπου αὐτῶν λεονάρδου χιώτη [1]· σύμ-
πλιοι εἰς τὸ πρᾶγμα τῶν ῥηθέντων καλογραιῶν, ὁ δρόμος, καὶ ἰωάννης ντερ-
τοῦζος καὶ ὁ ἄνωθεν νικόλαος, εἰς δὲ τὸ τῆς βιολέτας, ἡ χήρα ντελλαγραμά-
τικα καὶ ὀρφανὰ κωσταντὶ μήλα, καὶ ἡ ἰδία, καὶ ὁ δρόμος τῆς χήρας ντελλα-
γραμμάτικα νὰ πηγαίνει εἰς τὸ πρᾶγμα της. μὲ τοῦτο νὰ κτίζῃ τὸ μεσοτείχι
μόνος του ὁ ἄνωθεν νικόλαος χωρὶς νὰ μετέχουν οἱ καλογραίαις, καὶ νὰ δίδῃ

[1] Εἶνε οὗτος ὁ προμνημονευθεὶς χατζῆ Λεονάρδος Μπειρῖκος, γενάρχης τοῦ σήμε-
ρον ἀκμάζοντος οἴκου τῶν Ἐμπειρίκων.

εἰς τὸ μοναστήριον διὰ τὸ νερὸν γρ: σαράντα ἤτοι: 40: ὑποσχόμεναι νὰ μαν-
τινήρουν καὶ νὰ δεφεντέρουν τὴν παρὸν ἀπὸ κάθε ἐναντιότητα· ὅθεν εἰς
ἔνδειξιν ἐγένετο τὸ παρόν, καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ ῥηθέντος νικολάου, ἐσφρα-
γισμένον μὲ τὴν βούλαν τοῦ μοναστηρίου, καὶ τῇ ἐπιβαιβεώσει τοῦ πανιερω-
τάτου ἁγίου ἄνδρου, καὶ ὑπογραφὲς τῶν κάτωθεν ἀξιοπίστων μαρτύρων·
1815 αὐγούστου 4:

οικονόμως ἄνδρου μαρτυρῶ
σακελάριως ἄνδρου μαρτηρό.
χατζη λεοναρδος χιωτης και πητροπος του μοναστηριου μαρτηρο.
Δημήτριος Καΐρης ὁ γράψας μάρτυς.

Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ἄνδρου [1].

Αἱ ὑποφαινόμεναι ἀναφέρομεν ὅτι εἴδομεν ὅτι ἐπροσκλήθη ἡ ἡγουμένη μας παρὰ τῆς Σεβασμιότητός σας, καὶ τὴν εἰδοποιήσατε προφορικῶς νὰ ἀναχωρήσωμεν ἀπὸ τὴν Μονὴν τῆς Ἁγίας Μαρίνης γενικῶς ὅλαι αἱ καλογραῖαι, διότι εἶναι βασιλικὸν διάταγμα, χωρὶς νὰ μᾶς κοινοποιηθῇ τὸ ἀντίγραφον κατὰ τὸν νόμον. Ἡμεῖς, Σεβασμιώτατε, σᾶς ἐπαρακαλέσαμεν πρὸ καιροῦ νὰ γράψετε πρὸς τὴν βασιλείαν, διὰ νὰ μᾶς συγχωρηθῇ νὰ μείνωμεν εἰς τὴν Μονήν μας, διότι δὲν ἔχομεν ποῦ νὰ καταφύγωμεν ὄντες πάμπτωχοι, καὶ αἱ περισσότεραι πάσχουσαι, ὥστε δὲν ἠμποροῦν νὰ κινηθοῦν, καὶ καμμίαν ἀπάντησιν δὲν εἴδομεν, καὶ τὸ αἴτιον δὲν εἶναι γνωστόν μας· ἀλλὰ περιμένοντας τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ βασιλέως εἴδομεν πάλιν νὰ μᾶς διατάττετε προφορικῶς μὲ δραστηριότητα νὰ ἀναχωρήσωμεν ἀπὸ τὴν Μονήν, καὶ νὰ σᾶς παραδώσωμεν τὰ σκεύη τῆς ἐκκλησίας.

Ἡμεῖς, Σεβασμιώτατε, ἀπεφασίσαμεν νὰ παρουσιασθῶμεν πρὸς τὸν βασιλέα, ἵνα μᾶς εὐσπλαγχνισθῇ νὰ μείνωμεν εἰς τὴν Μονήν μας, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν μήτε μίαν βελόνην, ἂν δὲ λάβωμεν αἱ ἴδιαι τὴν τελείαν ἀπόφασιν ἀπὸ τὸν βασιλέα μας. Παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς δοθῇ τὸ ἀντίγραφον, ἵνα μᾶς χρησιμεύσῃ ὅπου ἀνήκει.

Ἐν Ἄνδρῳ, τῇ 17 Νοεμβρίου 1834.

(Ἕπονται ἕνδεκα ὑπογραφαί).

[1] Μητροπολίτης Ἄνδρου τῷ 1834, ὅτε συνετάγη ἡ ἀναφορὰ αὕτη, ἦτο ὁ Διονύσιος Καρκάκης, ἡγουμένη δὲ τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἡ Εὐπραξία Μπίστη. Περὶ τοῦ μητροπολίτου Ἄνδρου Διονυσίου Καρκάκη βλ. Δημητρίου Π. Πασχάλη, Ἀναγραφὴ χρονολογικὴ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ καὶ εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ αὐτῶν, ἐν περιοδ. «Θεολογία», τ. Ε΄ (1927 σ. 23-30), καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.

ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΤΟΥ Δ΄ ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ Ε΄.

Περὶ τῆς ἐν Ἀποικίοις τῆς Ἄνδρου γυναικείας μονῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνης.

Τῷ θεοφιλεστάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Ἄνδρου ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ τῆς ἡμῶν μετριότητος κὺρ Παγκρατίῳ

† Καλλίνικος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Θεοφιλέστατε ἀρχιεπίσκοπε Ἄνδρου, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος κὺρ Παγκράτιε, χάρις εἴη σου τῇ θεοφιλίᾳ καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ.

Ἐπειδὴ ἐπληροφορήθημεν καλῶς, ὅτι τὸ εἰς τὰ αὐτόθι ἱερὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν γυναικεῖον μοναστήριον τὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Μαρίνης τιμώμενον θεοφιλῶς τὸ πάλαι διεκυβερνᾶτο, τὰ νῦν δὲ τοῦ κοινοβίου διαφθαρέντος, καὶ αἱ ἐν αὐτῷ μονάζουσαι καλογραῖαι μὲ τὸ νὰ ἀθετοῦσι καὶ παραβαίνουσι τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα τοῦ μοναστηρίου τούτου, καὶ νὰ προξενοῦνται μεταξὺ αὐτῶν οὐκ ὀλίγαι λογομαχίαι καὶ ταραχαὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἀθετήσεως καὶ διαφθορᾶς τοῦ κοινοβίου, διὰ τοῦτο πρὸς θεοφιλῆ ἀποκατάστασιν καὶ διοίκησιν σκέψεως γενομένης μετὰ τῆς περὶ ἡμᾶς ἱερᾶς ἀδελφότητος ἀπεφάνθη συνοδικῶς, ὅπως ἡ θεοφιλία σου ὡς καλὸς ἀρχιερεὺς λάβῃς τὴν περὶ τοῦ μοναστηρίου τούτου φροντίδα, ἐπιμελούμενος περὶ τῆς καλῆς διοικήσεως, καὶ ἀποκαθιστῶν ἐκ νέου τὸ ἀρχαῖον κοινόβιον κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνου τάξιν, ἐπιτάττων αὐταῖς κυριαρχικῶς καὶ διορίζων νὰ φυλάττωσιν ἀπαράβατα τὰ ἐφεξῆς, ὡς συνοδικῶς ἀποφανθέντα, ὅτι δηλαδὴ πρέπει πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῷ μονάζουσαι νὰ μὴν ἐξέρχωνται τοῦ μοναστηρίου οὔτε διὰ εὐλογοφανεῖς αἰτίας ἄνευ ἀδείας καὶ θελήματος τῆς ἡγουμένης, καὶ ὅτι εἰς τὰς συνήθεις πανηγύρεις νὰ ἀπέρχηται μόνον ἡ ἡγουμένη πρὸς συναγωγὴν τῆς ἐλεημοσύνης τῶν χριστιανῶν ὑπὲρ τοῦ μοναστηρίου τούτου, ἢ ἐξ ἀνάγκης ἡ πλέον δοκιμωτέρα, τὴν ὁποίαν ἤθελε διορίσει ἡ ἡγουμένη, οὐχὶ ὅμως ἄλλη τις τῶν νέων καλογραιῶν, αἱ ὁποῖαι θέλουσαι νὰ περιέρχωνται εἰς χωρία ζητοῦσι τὴν τοιαύτην διακονίαν διὰ νὰ συναναστρέφωνται μετὰ διαφόρων προσώπων, πρὸς δὲ ἔχουσαι τινὲς καλογραῖαι τὴν δεφένδευσιν τῶν γονέων καὶ συγγενῶν αὐτῶν κινοῦσιν αὐθαδῶς τὰς γλώσσας των κατὰ τῶν παλαιοτέρων καὶ σεμνοτέρων καλογραιῶν, καὶ αἱ ὁποῖαι θέλουσαι νὰ διοικῶνται τὰ τοῦ μοναστηρίου τούτου κατὰ τὸ ψυχοβλαβὲς αὐτῶν βούλημα προξενοῦσιν οὐ τὰς τυχούσας ταραχάς, ὑβρίζουσαι καὶ ἀτιμάζουσαι πάσας τὰς ἐν αὐτῷ δοκιμωτέρας καὶ ἡσυχαστικωτέρας καλογραίας, ὥστε αὗται ἀπεφάσισαν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τοῦ μοναστηρίου των, μὴ φέρουσαι τὴν τούτων αὐθάδειαν καὶ ἀναισχυντίαν· αὗται οὖν πρὸς ἡσυχίαν τοῦ μοναστηρίου ἂς ἐπιτιμηθῶσι σφοδρῶς παρὰ τῆς θεοφιλίας σου, ἔτι καὶ οἱ δεφενδεύοντες τὰς τοιαύτας καλογραίας, διὰ νὰ ὑπόκεινται τοῦ λοιποῦ, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι, ἀποδίδουσαι τὸ προσῆκον σέβας εἰς τὰς παλαιοτέρας καὶ σεμνοτέρας, χωρὶς νὰ ζητῶσι τὰ ὑπὲρ τὴν δύναμίν των πρωτεῖα, πρὸς δὲ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦτο νὰ μὴν εἰσέρχωνται νέαι, οὔτε νὰ κουρεύωνται ἄνευ τῆς ἱκανῆς δοκιμασίας, καὶ μηδεμία τῶν καλογραιῶν νὰ μὴν ἔχῃ ἄδειαν νὰ ἐμβάζῃ εἰς τὸ κελλίον της λαϊκοὺς ἀνθρώπους, οὔτε ἄνδρας, οὔτε γυναῖκας, ἄνευ θελήματος τῆς ἡγουμένης, καὶ οὔτε τις νὰ ἐργάζηται φατρίας διὰ νὰ λάβῃ τὸ ἡγουμενεῖον, ἀλλ᾽ ἀνάγκης τυχούσης ἐκείνη νὰ λάβῃ τὸ ἡγουμενεῖον, τὴν ὁποίαν ἤθελεν ἐκλέξει ἡ ψῆφος τῶν πλειόνων παλαιοτέρων καὶ δοκιμωτέρων.

Ταῦτα πάντα λοιπὸν θέλεις ἐπιμεληθῇς ἡ θεοφιλία σου νὰ ἀποκαταστήσῃς ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ ἀπαράλλακτα, ἐπιτάττων ταῖς ἐν αὐτῷ καλογραίαις νὰ φυλάττωσιν αὐτὰ ἀπαράβατα, ὡς συνοδικῶς ἀποφανθέντα, ἐπειδὴ ὅσαι ἤθελαν φωραθῇ ἐναντίαι εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ταύτας ἀποφάσεις τε καὶ διακελεύσεις θέλουν παιδευθῇ καὶ ἀποβληθῇ τοῦ μοναστηρίου τούτου κακῶς καὶ κατῃσχυμένως. Ἐπιμελούμενος λοιπὸν περὶ πάντων τούτων ποίησον ὥς σοι διακελευόμεθα ἐξ ἀποφάσεως, ἵνα καὶ ἡ τοῦ θεοῦ χάρις εἴη μετὰ τῆς θεοφιλίας σου.

ͅαωδʹ, Μαΐου αʹ.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

Τῷ ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Ἄνδρου, ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ Κυκλάδων νήσων, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ τῆς ἡμῶν μετριότητος

† Γρηγόριος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ἱερώτατε μητροπολῖτα Ἄνδρου, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε Κυκλάδων νήσων, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος κὺρ Διονύσιε, χάρις εἴη σου τῇ ἱερότητι καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ. Ἐμάθομεν ὅτι τὸ κείμενον αὐτόθι πατριαρχικὸν ἡμῶν καὶ σταυροπηγιακὸν γυναικεῖον μοναστήριον, τὸ τιμώμενον ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Ἁγίας Μαρίνης, πολυειδῶς ἀστατεῖ, καὶ ὅτι ἔκ τινων χρόνων, παραλυθείσης τῆς κοινοβιακῆς αὐτοῦ ἁρμονίας καὶ τάξεως, ἀντεισήχθη ἐν αὐτῷ ἡ ἰδιορρυθμία, ἡ ἀσχημοσύνη, ἡ κατάχρησις τοῦ μοναδικοῦ πολιτεύματος καὶ ἄλλαι μύριαι ἀταξίαι, ἐξ ὧν συμβαίνουσιν αὐτῷ καὶ ζημίαι καὶ δυσφημίαι, καὶ σκάνδαλον γίνεται τοῖς εὐσεβέσι λαϊκοῖς οὐ

σμικρόν. Τὰς τοιαύτας γοῦν καταχρήσεις καὶ ἀτοπίας τέλεον ἐξαλεῖψαι βουλόμενοι καὶ τὴν προτέραν αὐτοῦ θεάρεστον ἁρμονίαν καὶ κοινοβιακὴν τάξιν ἀνακαλέσασθαι προθέμενοι, κατὰ πρόνοιαν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ἀπαραίτητον, ἀποφαινόμεθα τὰ ἑξῆς, ἀνατιθέμενοι τὴν πραγματικὴν ἐνέργειαν αὐτῶν τῷ ζήλῳ καὶ τῇ ἐνθέρμῳ προστασίᾳ τῆς σῆς ἱερότητος, ὡς κατὰ τόπον ἀρχιερέως. Πρῶτον δηλονότι, καταργηθείσης τῆς ἰδιορρυθμίας, νὰ διαταχθῇ τὸ κοινοβιακὸν πολίτευμα, ὡς τὸ ἀπ᾽ ἀρχῆς, καὶ αἱ ἐν αὐτῷ μονάζουσαι νὰ ἔχωσι πάντα κοινά, ἐνδύματα, βρώματα, πόματα, σκεπάσματα, καὶ νὰ διάγωσι πρὸς ἀλλήλας ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ ἀδελφικῇ, συντρέχουσαι εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς μετανοίας αὐτῶν, ὡς τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις δουλεύουσαι. Β΄. Ὅταν γίνεται χρεία ἀποκαταστάσεως ἡγουμένης, νὰ ἐκλέγηται διὰ κοινῆς ψήφου ἡ δοκιμωτέρα καὶ ὑπερέχουσα τῶν ἄλλων τῇ ἀξιότητι καὶ ἀρετῇ, συμπαρούσης καὶ τῆς ἱερότητός σου ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐκλογῇ, χωρὶς νὰ ἐπιμίγνυνται οἱ συγγενεῖς τῶν μοναζουσῶν λαϊκοὶ καὶ ἄλλοι, ἢ νὰ ἐπικρατῇ ἡ μονομερὴς γνώμη τινῶν καλογραιῶν, ὡς καὶ ἄλλοτε. Γ΄. Ἡ Θεοδώρα, ὡς μὴ οὖσα πάντοτε μετὰ τῆς ἀδελφότητος ἐν τῷ μοναστηρίῳ, νὰ μένῃ μεμακρυσμένη καὶ ἀπὸ τὰς συνήθεις αὐτῇ κατ᾽ ἰδιοθελουσίους ἐκλογὰς τῶν μελλουσῶν ἡγουμενεύειν, καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς χεῖρας τῆς προκριθησομένης ἡγουμένης κατὰ τὸν κατωτέρω τρόπον, τῇ γνώμῃ δηλ. τῆς ἀδελφότητος, τῶν σεβασμιωτέρων καλογραιῶν, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῆς ἱερότητός σου, καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ἀναντιρρήτως εἰς αὐτὴν τὴν ἣν διακατέχει μοναστηριακὴν σφραγῖδα, νὰ ἀφεθῇ δὲ καὶ τῆς παραλόγου τοσαετοῦς διακατοχῆς τῶν δύο μουλκίων τῆς μακαρίτιδος κτητορίσσης Λεοντίας, ὡς δικαίων μοναστηριακῶν. Ὡσαύτως καὶ ἡ μετ᾽ αὐτῆς Εὐπραξία νὰ παραχωρήσῃ ἐλεύθερον δίχα τινὸς ἐναντιότητος τὸ ἀφιέρωμα τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ μοναστηρίου. Δ΄. Αἱ κατοικοῦσαι εἰς τὰ χωρία καὶ μετόχια, ἢ ἐν ἄλλοις μέρεσι καλογραῖαι νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀμέσως εἰς τὴν μετάνοιαν αὐτῶν καὶ νὰ συζῶσι μετὰ τῶν λοιπῶν μοναζουσῶν εἰρηνικῶς καὶ ἡσύχως, ἀπονέμουσαι τὸ προσῆκον σέβας καὶ τὴν ὑπακοὴν πρός τε τὴν ἡγουμένην καὶ τὰς γηραιοτέρας, κατὰ τὴν τάξιν τῶν κοινοβίων. Ε΄. Αἱ νεάζουσαι τὴν ἡλικίαν νὰ μὴν ἐξέρχωνται παντάπασι τοῦ μοναστηρίου, ἀλλὰ νὰ μένωσιν ἐν αὐτῷ ἀθέατοι, κατὰ τὸ ἀρχαῖον σεμνοπρεπὲς ἔθος, μήτε νὰ γίνωνται ἀνάδοχοι εἰς τὸ ἑξῆς, μήτε νὰ περιέρχωνται εἰς τὰς πανδήμους πανηγύρεις χάριν βοηθείας καὶ ζητείας, νὰ ἐκλέγωνται δὲ ἐπίτροποι καὶ νὰ διορίζωνται εἰς τὴν συλλογὴν τῶν τοιούτων βοηθειῶν εἴς τε τὰς πανηγύρεις καὶ εἰς ὅλα τὰ χωρία παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ μοναστηρίου. Ϛ΄ καὶ τελευταῖον, χρείας γενομένης, μόναι αἱ δοκιμώτεραι, γηραιότεραι καὶ ἡλικίας ἀνυπόπτου νὰ ἀποστέλλωνται εἰς τὰς ζητείας καὶ εἰς ἄλλας συμβαινούσας ἀναγκαίας μοναστηριακὰς ὑποθέσεις, φερόμεναι μετὰ τῆς προσηκούσης σεμνότητος.

Ταῦτα τὰ ἐν κεφαλαίοις διειλημμένα ἐντάλματα, ὡς ἀφορῶντα προδήλως

εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ἀγαθῆς ὑπολήψεως τοῦ ἱεροῦ τούτου μοναστηρίου καὶ τὴν εὐστάθειαν αὐτοῦ καὶ βελτίωσιν, καὶ θεάρεστον τῶν ἐν αὐταῖς μοναζουσῶν πολιτείαν, παρακελευόμεθα τῇ ἱερότητί σου, ὅπως ἐπιστατήσας ἐνεργήσῃς ἀπαραλλάκτως καὶ προσέχῃς εἰς τὸ νὰ διατηρῶνται μέχρι κεραίας ἀπαράτρεπτα καὶ ἀπαράβατα, καὶ ἐὰν φανῇ τις δυσαρεστουμένη πρὸς ταῦτα καὶ καθ᾽ οἱονδήτινα τρόπον ἀντιπράττουσα, νὰ ἀναγγέλλῃς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ καθυποβάλληται ὑπὸ τὴν πρέπουσαν παιδείαν, ἀποβαλλομένη καὶ τοῦ μοναστηρίου τέλεον πρὸς παράδειγμα καὶ σωφρονισμὸν τῶν λοιπῶν. Οὕτω ποίησον, ἐνδεικνύμενος τὸν ἀξιόχρεων ἀρχιεροπρεπῆ ζῆλόν σου πρὸς αἰσίαν ἀποπεράτωσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης, περιμένοντες τὴν πληροφορητικήν σου ἀπόκρισιν· ἡ δὲ τοῦ θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς ἱερότητός σου.

αωιθ΄, ἀπριλίου ιη΄.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

Ἡ καταστροφὴ καὶ ἡ ἐρήμωσις ἐξαπλώνουν σήμερον τὸ ἀδιατάρακτον αὐτῶν κράτος πανταχοῦ τοῦ μοναστηρίου τούτου, εἰς τὸ ὁποῖον μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν ἔσφυζεν ἡ κίνησις καὶ ἡ ζωή. Ὀλίγα θεάματα εἶνε προσφυέστερα πρὸς διέγερσιν τῶν μελαγχολικῶν παθῶν τῆς ψυχῆς. Εἰς τὰ ἐναπομένοντα ὄρθια ἀκόμη ἐρείπια δὲν λαλοῦσι παρὰ αἱ σκιαὶ καὶ δὲν ἀντηχεῖ παρὰ ἡ ἀνάμνησις.

Ἔγραφον ἐν Ἄνδρῳ Μαΐου μεσοῦντος 1935.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΤΥΠΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΑΞΕΩΣ
ΤΗι ΚΥΡΙΑΚΗι ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΩΣ

Τῷ 1902 ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος εὑρεθεὶς ἐν Νικομηδείᾳ ἐπεσκέφθην τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, ἐν ᾗ ὁ ναὸς καὶ ὁ τάφος τοῦ ἁγίου. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς μοὶ ἔδειξε τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον Τυπικόν, ἀποτελοῦν παράρτημα εἰς τὸ τέλος τοῦ Τυπικοῦ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς Ἀνατολ. Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, γραφὲν ἐπὶ μεμβράνης ὑπὸ Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ, ἱεροδιακόνου καὶ δικαιοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῷ 1437 καὶ δωρηθὲν εἰς τὴν μονὴν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Νικομηδείας Διονυσίου τῷ 1535, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου φέρεται.

Τὸ Τυπικὸν ἐν μέρει ἀνέγνωσα καὶ ἐπεξειργάσθην τότε μὲ τὸν ἀοίδιμον μητροπολίτην Νικομηδείας Φιλόθεον Βρυέννιον, ἐσχολιάσαμεν μάλιστα καὶ τὰς τιμὰς καὶ ἐπευφημίας, αἵτινες ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς βασιλεῖς, ἀποδοθείσας μετὰ τὴν Ἅλωσιν εἰς τοὺς πατριάρχας καὶ ἀρχιερεῖς, θεωρῶν δὲ τὸ Τυπικὸν τοῦτο ἀνέκδοτον, προβαίνω εἰς τὴν δημοσίευσίν του[1].

Τὸ Τυπικόν.

Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κρούεται ὁ μέγας κώδων ὡς καὶ τὰ σήμαντρα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διὰ τὸν Μέγαν Ἑσπερινόν.

Πρὸ τοῦ προοιμιακοῦ, εἰσιόντος τοῦ βασιλέως εἰς τὸν ναὸν καὶ ἀκολουθουμένου ὑπὸ τοῦ ἑταιρειάρχου, τοῦ λογοθέτου τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, τοῦ κλειδούχου πατρικίου καὶ τῆς Συγκλήτου, οἱ χοροὶ προϋπαντῶντες τοῦτον ψάλλουσιν τὸ «εἰς πολλὰ ἔτη, Δέσποτα».

Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Μεγάλου ἑσπερινοῦ, ψαλλομένης τῆς Λιτῆς, τελεταρχούντων τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως καὶ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου καὶ προπορευομένων τῶν ἑξαπτερύγων καὶ λαβάρων, κατέρχεται τοῦ θρόνου ὁ βασιλεὺς καὶ συνακολουθούμενος παρὰ τοῦ πατριάρχου, τοῦ κλήρου καὶ τῶν ὀφφικιάλων ἁπάντων λαμπαδηφορούντων ἐξελαύνει διὰ τῆς μεσαίας τοῦ ναοῦ πύλης διὰ τὰ ἀνάκτορα.

Τῆς ἐκ τοῦ ναοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα ὁδοῦ, ἧς διέρχεται ἡ πομπή, παρατάττεται στρατὸς τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς δορυφόρος καὶ δᾳδοφόρος εἰς δύο στίχους. Πρὸ τοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις θησαυροφυλακίου προϋπαντῶσι τὴν πομπὴν ἡ αὐτοκράτειρα μετὰ τῆς ἀκολουθίας της — καίουσαι ἐπὶ ἀργυρῶν

[1] Τὸ κείμενον τοῦ τυπικοῦ φαίνεται νεωτέρα παράφρασις παλαιοτέρου τοιούτου.

κατσίων λίβανον καὶ σμύρναν — ὁ πρωτομάγιστρος, ὁ γενικὸς διευθυντὴς καὶ ὁ δρουγγάριος τῶν πλωΐμων.

Ὁ μέγ. ἐκκλησιάρχης ἐκφωνεῖ τὸ «Κέλευσον, Δέσποτα», ὁ ἔπαρχος τὸ «Κελεύσατε», εἶτα ὁ κλειδοῦχος πατρίκιος ἀνοίγει τὸ θησαυροφυλάκιον, οὗ ἔνδον ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τοῦ ναϊδίου ἐν χρυσῇ θήκῃ φυλάττεται μέρος τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ[1].

Εἰσιούσης τῆς πομπῆς εἰς τὸ ναΐδιον, ὁ πατριάρχης τὸ «Εὐλογητὸς ὁ Θεός», τὸ τρισάγιον, οἱ χοροὶ «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ», ὁ βασιλεὺς ἀνοίγει τὴν χρυσῆν θήκην καὶ ἐξάγων τὸν τίμιον Σταυρὸν ὑψώνει τρὶς τοῦτον, ἐνῷ ἡ αὐτοκράτειρα ἐπιτέγγει ἐκ κανίου ἀργυροῦ διὰ νάρδου καὶ ῥοδελαίου. Μετὰ τὸ πέρας τῆς συναπτῆς, βασταζομένης τῆς θήκης μετὰ τοῦ τιμίου Σταυροῦ παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου, ἐπανακάμπτει ἡ πομπὴ εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, τοῦ παρατεταγμένου στρατοῦ ἀποδίδοντος τὰς τιμὰς διὰ κλίσεως καὶ ἀνορθώσεως τῶν δοράτων.

Ἐπανακαμπτούσης οὖν τῆς πομπῆς εἰς τὸν ναὸν κατατίθεται ὁ σταυρὸς ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις τῆς παννυχίδος. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ βασιλέως διὰ τὰ ἀνάκτορα ὁ παρατεταγμένος στρατὸς τάττεται ἐν ἐπιφυλακῇ ὡς κουστωδία τοῦ ναοῦ ἄχρι πρωΐας.

Τῇ ἐπαύριον τῆς πρωΐας, ψαλλομένης τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὄρθρου, περὶ τὸ τέλος τῶν Κανόνων προσέρχεται πρὸ τῆς πύλης τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, τοῦ ἑταιρειάρχου, τῶν στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ στρατὸς ἀποδίδει τὰς τιμὰς διὰ σαλπίγγων καὶ κλίσεως τῶν δοράτων, ἀναπετάννυται ἡ αὐτοκρατορικὴ σημαία ἐπὶ τοῦ ναοῦ, κρούεται ὁ μέγας κώδων καὶ τὰ σήμαντρα. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ βασιλέως εἰς τὸν ναὸν οἱ χοροὶ καὶ οἱ προϋπαντῶντες Αὐτὸν ψάλλουσι τὸ «εἰς πολλὰ ἔτη, Δέσποτα». Οἱ βασιλεῖς ἀνάπτουσι κηροὺς καὶ προσκυνοῦσι τὰς ἁγίας εἰκόνας, εἶτα καταλαμβάνουσι τοὺς θρόνους. Ὡσαύτως κατέρχεται εἰς τὸν ναὸν καὶ ὁ πατριάρχης μετὰ τῶν μητροπολιτῶν, προσκυνεῖ τὰς ἁγίας εἰκόνας, εὐλογεῖ τὸν λαὸν καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα.

Εἰ βούλει ὁ βασιλεύς, ψάλλει τὰς καταβασίας, τὰ μεγαλυνάρια καὶ τὰ ἐξαποστειλάρια βοηθούντων τῶν χορῶν καὶ κανοναρχῶν.

Εἰς τοὺς Αἴνους ὁ πατριάρχης μετὰ τῶν μητροπολιτῶν λαμβάνουσι καιρὸν εἰς τὸ λειτουργῆσαι.

Ψαλλομένης τῆς δοξολογίας κατέρχεται τοῦ θρόνου ὁ βασιλεύς, ἀναγινώσκει μυστικῶς τὸν Ν´ ψαλμόν, προσκυνεῖ τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα. Εἰς τὸ τέλος τῆς δοξολογίας οἱ χοροὶ ψάλλοντες τὸ «Ἅγιος ὁ Θεὸς» προχωροῦσιν εἰς τὸ ἀριστερὸν κλῖτος τοῦ ἱεροῦ βήματος. Προπο-

[1] Μέρος τοῦ τιμίου Σταυροῦ, ὃ ἐκόμισεν ἐξ Ἱεροσολύμων ἡ Ἁγία Ἑλένη.

ρευομένων τῶν ἀξιωματικῶν μετὰ λαβάρων καὶ ἑξαπτερύγων, τελεταρχούντων δὲ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου καὶ τοῦ ἑταιρειάρχου ἐξέρχεται ὁ βασιλεὺς ἀσκεπής, ἐνδεδυμένος στιχάριον καὶ ὠράριον καὶ κρατῶν ἐπὶ κεφαλῆς του τὸν τίμιον Σταυρόν, θυμιώντων τῶν ἱεροδιακόνων καὶ ἀκολουθουμένου παρὰ τῶν ἱερέων λιτανεύουσι τὸ δεξιὸν κλῖτος τοῦ ναοῦ καὶ φθάνουσιν εἰς τὸν σωλέα, ὅπου ὁ πατριάρχης λαμβάνων τὸν τίμιον Σταυρὸν παρὰ τοῦ βασιλέως ἐκφωνεῖ τὸ «Σοφία ὀρθοὶ» καὶ θέτει ἐπὶ εὐτρεπισμένου δι' ἀνθέων πολυτελοῦς τετραποδίου, θυμιῶν δὲ σταυροειδῶς ψάλλει τὸ «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου», εἶτα «Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν, Δέσποτα» καὶ οἱ χοροὶ τὸ «Δεῦτε πιστοὶ τὸ ζωοποιὸν ξύλον προσκυνήσωμεν» κατὰ τὴν τυπικὴν διάταξιν.

Ὁ βασιλεὺς προσκυνεῖ τὸν Σταυρὸν ἀλληλοασπαζόμενος μετὰ τοῦ πατριάρχου, παρ' οὗ λαμβάνει ἀνθοδέσμην ἐξ ἴων καὶ ὑακίνθων. Ὡσαύτως ἡ βασίλισσα καὶ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια, οἱ ὀφφικιάλοι καὶ οἱ μητροπολῖται προσερχόμενοι προσκυνοῦσι τὸν Σταυρόν, ἀσπάζονται τὴν χεῖρα τοῦ πατριάρχου καὶ λαμβάνουσιν ἀνθοδέσμας παρ' αὐτοῦ.

Πληρουμένου οὖν τούτου εὐλογεῖ ὁ πατριάρχης, μεθ' οὗ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ ὁ βασιλεύς. Ὅς ἐκδυόμενος ἐνδύεται τὸν βασιλικὸν μανδύαν καὶ ἀναπαύεται ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸ μιτατώριον, εἶτα ἐξερχόμενος τοῦ βήματος καταλαμβάνει τὸν βασιλικὸν θρόνον.

Εἰς τὸ τρισάγιον μετὰ τὸ «Δύναμις», «Κύριε, σῶσον τοὺς εὐσεβεῖς βασιλεῖς», «Καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν» ὁ πολυχρονισμὸς τοῦ βασιλέως «Τοῦ Θεοστέπτου καὶ φιλοχρίστου εὐσεβεστάτου καὶ ἀεισεβάστου βασιλέως... πολλὰ τὰ ἔτη», εἶτα ὁ πολυχρονισμὸς τοῦ πατριάρχου «Τοῦ ἁγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου... πολλὰ τὰ ἔτη». Εἰς τὴν μεγάλην εἴσοδον ψαλλομένου ὑπὸ τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ τοῦ «Ὡς τὸν Βασιλέα», προηγουμένων τῶν ἑξαπτερύγων καὶ λαμπάδων, τῶν θωρακοφόρων σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως, τῶν ἀξιωματικῶν καὶ δορυφόρων πρὸς τὰ χάμω κρατούντων τὰ δόρατα ἐξέρχονται τῆς ἀριστερᾶς πύλης τοῦ βήματος κρατοῦντες τὰ τίμια δῶρα οἱ ἱερεῖς, οὓς ἀκολουθεῖ ὁ βασιλεὺς ἀσκεπὴς μὲ τὸν μανδύαν. Θυμιώντων τῶν ἱεροδιακόνων καὶ μὲ τὸ «Πάντων ἡμῶν» προσέρχονται πρὸ τῆς ὡραίας πύλης. Ὁ πατριάρχης λαμβάνων τὰ τίμια δῶρα μνημονεύει τοῦ βασιλέως, τῆς βασιλίσσης καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πλωΐμων, εἶτα τῶν κεκοιμημένων βασιλέων, πατριαρχῶν κτλ.

Κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν λέγει ὁ βασιλεὺς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τὴν Κυριακὴν προσευχὴν παρακολουθοῦντος τοῦτον ἐπὶ λέξει καὶ τοῦ λαοῦ. Εἰς τὸ «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν» ὁ βασιλεὺς κατερχόμενος τοῦ θρόνου ψάλλει μετὰ τῶν χορῶν τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν». Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας ψαλλομένου ὑπὸ τῶν χορῶν τοῦ δοξαστικοῦ τῆς λιτῆς ὁ Τίμιος Σταυρὸς βασταζόμενος παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου

διὰ τῆς ἰδίας πομπῆς καὶ παρατάξεως μεταφέρεται καὶ αὖ εἰς τὸ ναΐδιον τοῦ θησαυροφυλακίου.

Εἰς τὸ ἄριστον τῆς ἡμέρας ὁ βασιλεὺς συνεσθίει μετὰ τῶν πτωχῶν καὶ πενήτων τῆς πόλεως.

Εἰς τὸ μέγα τρίκλινον παρατίθεται ἡ ἀποκοπτὴ τοῦ βασιλέως, εἰς ἣν παρακάθηται ὁ πατριάρχης. Συνέχεια τῆς ἀποκοπτῆς παρατίθενται καὶ ἄλλαι τράπεζαι διὰ τοὺς μητροπολίτας καὶ αὐλικοὺς καὶ ἕτεραι διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ πένητας, οὓς εἰσάγει ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως καὶ εἰς οὓς μετὰ τὸ τέλος τοῦ γεύματος διανέμονται παρὰ τοῦ κουροπαλάτου καὶ ἀνὰ δύο χρυσᾶ νομίσματα. Εἴθισται ἡ αὐτὴ τελετὴ καὶ παράταξις καὶ ἡ συνεστίασις τοῦ βασιλέως μετὰ τῶν πτωχῶν καὶ πενήτων τῇ 14 Σεπτεμβρίου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ἐν Χανίοις Κρήτης

ΜΗΝΑΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΙΣΤΟΡΙΚΩΣ

Ἡ Ἱερουσαλὴμ ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας εἶναι γνωστὴ πρωταρχικῶς ὡς πόλις τῶν Ἰεβουσαίων. Ταύτην ἰσχυρὰν οὖσαν ἐκυρίευσεν ὁ Δαυῒδ διὰ τοῦ ὁλκοῦ τοῦ ὕδατος [1] καὶ οὕτως ἐγένετο ἑβραϊκὴ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Ἀλλ' ᾐσθάνθη βαθύτατα τὴν ἐπιρροὴν τῶν Διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐξεδήλωσε σφοδροτάτους ἐθνικοὺς παλμοὺς καὶ ὑπέκυψεν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς λεγεῶνας ἐγγραφεῖσα εἰς τὸ Μητρῷον τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν [2], ὡς τοιαύτη περιεβλήθη τὴν αἴγλην τοῦ μανδύου τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἀπέκτησε δόξαν, ἥτις ἔτι ἀντηχεῖ εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ὡς αὐτοκράτωρ διεῖδεν ὅτι ἡ αὐτοκρατορία του ἀπέβαλλε τὸν ἐθνικὸν τρίβωνα καὶ ἐνεδύετο τὸν χριστιανικὸν χιτῶνα. Συνῃσθάνετο ὅτι ἦτο ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ συνάμα παρετήρει τὰς ποικίλας μορφὰς τῶν στοιχείων τῆς αὐτοκρατορίας ἄνευ ἑνωτικοῦ κρίκου καὶ διὰ τοῦτο ἐν σαφεστάτῃ ἀντιλήψει τῆς καταστάσεως εἰργάσθη διὰ τὴν δημιουργίαν δύο κέντρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς πολιτικοῦ καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὡς θρησκευτικοῦ. Ἡ σύγκλησις τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἦτο ἓν τῶν σπουδαίων διαβημάτων διὰ νὰ ἐνσαρκώσῃ ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὴν ἰδέαν τῆς οἰκουμενικότητος εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Καὶ ἐν συνεχείᾳ ταύτης στρέφεται πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὠθούμενος ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς εὐλαβείας καὶ τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἱδρύει χριστιανικὰς ἐκκλησίας καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀνεγείρει ναοὺς τῶν εἰδώλων. Οἱ Χριστιανοὶ βαθμηδὸν ἀποκτῶσι νέα δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐθνικοὶ λατρεύουσιν ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ.

Ἡ Ἱερουσαλήμ, ἥτις καὶ ὑπὸ τοὺς Καίσαρας εἶχε δημιουργηθῆ κέντρον τοῦ Χριστιανισμοῦ, παρουσιάζετο ἤδη διὰ τῶν Ἁγίων Τόπων ὡς ἡ πολύτιμος παρακαταθήκη τῆς χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ ποικίλα στοιχεῖα αὐτῆς θὰ συνηντῶντο ἐν μιᾷ πίστει καὶ οὕτω θ' ἀπετελεῖτο ὁ ἑνωτικὸς κρῖκος.

Ἐντεῦθεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐν τῇ εὐλαβείᾳ καὶ σοφίᾳ αὐτοῦ εἶπε: Γενηθήτωσαν βασιλικαὶ ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου, τοῦ Γολγοθᾶ, τῆς εὑρέσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ Σπηλαίου τῆς Βηθλεέμ· καὶ ἐγένοντο. Αἱ θαυμάσιαι

[1] Τ. Π. Θέμελη, Ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς, 1932, 64.

[2] Ὁ Ἀδριανὸς ἔκτισεν (135) τὴν Colonia Aelia Capitolina καὶ συνῴκισεν αὐτὴν ἐξ ἐθνικῶν· Δίων Κάσσιος, Ρωμ. Ἱστορ. 69, 12-14. Εὐσεβ. Ἐκκλησ. Ἱστορ. IV 6. Πασχάλιον Χρονικὸν 92, 613.

καὶ μεγαλοπρεπεῖς αὗται βασιλικαὶ δὲν ἦσαν κτίσματα ἰδιωτικὰ ἢ ἑταιρειῶν. Ἦσαν αἱ θρησκευτικαὶ ἀκροπόλεις τῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τούτου ἕνεκα συντελοῦνται ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ καὶ ὑπὸ ἀντιπροσώπων τοῦ κράτους. Ἦτο ὁ θρησκευτικός παλμὸς πάντων τῶν ὑπηκόων καὶ συνεπῶς καὶ αὐταὶ αἱ ἑορταὶ τῶν ἐγκαινίων ἀπέβησαν οἰκουμενικαί.

Ἡ πρωτοβουλία αὕτη τοῦ Μ. Κωνσταντίνου παρέμεινε δι' ὅλους τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας διαθήκη σεβαστή. Ὑπὸ τοιαύτας ἐμπνεύσεις ἐγκρίνουσι τὴν ἀνάδειξιν τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰς πατριαρχεῖον διὰ νὰ ἔχωσιν ἐπ' αὐτῆς τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλέγχου καὶ παντὸς ἄλλου συναφοῦς καθήκοντος. Αἱ συνθῆκαι ἀπῄτουν, ὅπως ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς φρουρήσεως τῆς χριστιανικῆς πρωτευούσης οὐδεὶς ἐπεμβαίνῃ μεταξὺ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ ἀλληλεγγύη αὕτη τῶν δύο τούτων παραγόντων συνεχίζεται καὶ ὅταν τὸ Ἰσλὰμ ἐστερέωνε τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Οἱ αὐτοκράτορες ἐδαπάνων ἐκ τῶν κρατικῶν εἰσπράξεων διὰ τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ ἐπεκύρουν τὴν ἐκλογὴν ἢ ἐξέλεγον τοὺς πατριάρχας.

Οἱ χαλῖφαι ἐδέχοντο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο καὶ τὸ Πατριαρχεῖον εἶχε τὴν συνείδησιν, ὅτι ἦτο κεφάλαιον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, διότι ἡ ὑπόστασις αὐτοῦ ὠφείλετο εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους, οἵτινες καὶ πάλιν ἀνεδείχθησαν ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ὥστε ἡ φρούρησις τῶν Ἁγίων Τόπων πρωτίστως ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Πατριαρχείου καὶ κατόπιν ἤρχετο ἡ ὑπηρεσία τῶν ποιμαντορικῶν καθηκόντων, ἅτινα χαρακτηρίζονται ὡς δευτερεῦον ἐπεισόδιον τοῦ ἰδιαιτέρου χαρακτῆρος ὡς φύλακος τῶν Ἁγίων Τόπων [1].

Ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς Βυζαντινῆς Ἱερουσαλὴμ ἐν πρώτοις θὰ ἐξετάσωμεν ὡς διὰ βραχέων τὰς πληροφορίας τῆς ἱστορίας, εἶτα τὰ πορίσματα τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τελευταῖον ὅ,τι δύναται νὰ συνεισφέρῃ ἡ τέχνη. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διέταξε νὰ ἱδρυθῇ ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου μεγαλοπρεπέστατος εὐκτήριος οἶκος, ὅστις νὰ ὑπερακοντίζῃ κατὰ τὸ μέγεθος, τὸ κάλλος, τὸν διάκοσμον «*πάντα τὰ ἐφ' ἑκάστης πόλεως καλλιστεύοντα κτίσματα*» καὶ νὰ ἐγερθῇ βασιλικὴ «*τῶν ἁπανταχοῦ βελτίων*». Περὶ τῆς βασιλικῆς ταύτης συνέγραψεν ὁ Εὐσέβιος ἴδιον σύγγραμμα, ὅπερ ἀπωλέσθη. «*Οἷος ὁ τοῦ Σωτῆρος νεώς, οἷον τὸ σωτήριον ἄντρον, οἷαί τε αἱ βασιλέως φιλοκαλίαι, ἀναθημάτων τε πλήθη ἐν χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ καὶ λίθοις τιμίοις πεποιημένων κατὰ δύναμιν ἐν οἰκείῳ τόπῳ συγγράμματι παραδόντες αὐτῷ βασιλεῖ προσεφωνήσαμεν*» [2]. Ἡ βασιλικὴ αὕτη κατεστράφη τῷ 614 ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ ἀνεκαινίσθη ὑπὸ

[1] Τιμοθέου Π. Θέμελη, Τὸ Ὀρθόδοξον Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων ὑπὸ J. A. Douglas ἐν Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ 1927, 234. Ἡ Ἱερουσαλὴμ 470.

[2] Βιβλ. IV, 46. Τότε «*τὸ τῆς πρώτης θεοφανείας ἄντρον*» ἐν Βηθλεὲμ ἐκοσμήθη ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς βασιλικῆς κατὰ πρότυπον τῶν ἐν Ρώμῃ βασιλικῶν. Τῆς βασιλικῆς ταύτης διὰ πρώτην φορὰν ἀνεκαλύφθη τὸ θαυμάσιον μωσαϊκὸν εἰς βάθος 0,72 μ. τὸν Ἰούνιον τοῦ 1934.

τοῦ Μοδέστου. Καταστρέφεται καὶ αὖθις τῷ 1009 ὑπὸ τοῦ Χάκεμ καὶ ἀνοι-κοδομεῖται τῷ 1048 ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου. Διασκευάζεται ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ τελοῦνται τὰ ἐγκαίνια τῇ 15 Ἰουλίου 1149. Ἐπισκευά-ζεται ὑπὸ τῶν πατριαχῶν Γερμανοῦ καὶ Χρυσάνθου, πυρπολεῖται τῷ 1808 καὶ τῷ 1810 ἀνακαινίζεται, τῷ 1869 συμπληροῦται ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ μεγάλου τρούλλου. Ἡ Κωνσταντίνειος βασιλικὴ διετηρήθη σχεδὸν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας. Κατὰ τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως ὑπῆρξεν ὁ Μαριανός, ἐλλό-γιμος καὶ ὁμολογητὴς τῆς πίστεως, ὅστις ἀφιέρωσε τῷ ναῷ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἀναθήματα, «*παντοδαπὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ λίθοις τιμίοις πεποικιλμένα καὶ χρήματα ἱκανὰ εἰς διάδοσιν τῶν πτωχῶν καὶ φιλοτιμίαν πάντων τῶν συνερ-χομένων εἰς τὴν ἑορτήν*»[1].

Εἰς τὰ ἄσυλα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Τάφου κατέφυγεν ὁ κόμης Θεόδοτος καὶ ἔπαρχος Κωνσταντινουπόλεως περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρι θανάτου διὰ ν' ἀποφύγῃ τοὺς δημίους ἀποσταλέντας, ὅπως φονεύσωσιν αὐτόν. Ἐνταῦθα κατέφυγε καὶ ὁ Φώτιος, ἔγγονος τοῦ Βελισσα-ρίου, διὰ νὰ σωθῇ ἐκ τῶν διωγμῶν τῆς μητρός του Ἀντωνίνης καὶ τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας[2].

Ἐν Ἱερουσαλὴμ ἔζησεν ὡς ἡγουμένη ἡ διαπρεπὴς Δαμιάνα ἀδελφὴ ἢ νύμφη τοῦ Μαυρικίου (582 - 602) καὶ μήτηρ τοῦ ἡγουμένου Ἀθηνογένους τοῦ μετὰ ταῦτα ἐπισκόπου Πέτρας. Αὕτη ὑπεδέχθη καὶ ἐξενάγησε τὴν ἀδελφὴν καὶ μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Μαυρικίου, αἵτινες φεύγουσαι τὴν καταδίωξιν τοῦ Φωκᾶ φονεύσαντος τὸν Μαυρίκιον ἐζήτησαν ἄσυλον ἐν Ἱερουσαλήμ[3].

Ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν διέλαμπεν ἐν τοῖς μοναχικοῖς κατορθώ-μασιν ἡ Ἀναστασία ὁμόζυγος τοῦ πατρικίου Πομπηΐου ἐκ τῆς βασιλικῆς Αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως[4].

Ἡγουμένη τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔξω τῆς πόλεως ἦτο ἡ Αὐγούστα Θέκλα ἀδελφὴ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ΄.[5].

Ἡ Βάσσα ἦτο πατρικία φίλη τῆς Εὐδοκίας, συνώδευσεν αὐτὴν εἰς Παλαιστίνην καὶ ἔκτισε μονὴν καὶ ἕτερον γυναικεῖον μοναστήριον[6].

Ἡ ἐγγονὴ τῆς βασιλίσσης Εὐδοκίας Εὐδοκία καὶ αὕτη ζήσασα ἐν τοῖς Ἁγίοις Τόποις «*ὅσα αὐτῇ προσῆσαν πένησι καὶ τῇ ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ ἀφιέ-ρωσεν Ἀναστάσει*»[7].

---

[1] Σωζομ. Ἐκκλησ. Ἱστορ. Βιβλ. II, 26.

[2] Codex Justiniani Βιβλ. II, τίτλ. 12.

[3] Revue Biblique 1925, 576. Ἡ Δαμιάνα μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς της προσεκύνησε τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1250.

[4] Νέα Σιὼν 1914, 384.

[5] Vogüé, Le Temple 134. R. Biblique A' 564.

[6] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1251.

[7] Νικηφ. Καλλίστου, Βιβλ. XV, IB'.

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ πρεσβύτερος Εὐσέβιος, κειμηλιάρχης τῆς Ἐκκλη-σίας Κωνσταντινουπόλεως, ἔρχεται εἰς Ἱερουσαλήμ, μελετᾷ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν καὶ ὑποδεικνύει νέους πόρους[1].

Ὁ ἀρχιερεὺς Αἰθέριος ἐλθὼν εἰς Ἱερουσαλὴμ διανέμει πολλὰ χρήματα εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ τὰ μοναστήρια[2].

Ὁ Ὑπάτιος, ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου, εὐχῆς ἕνεκεν ἦλθεν εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ προσέφερεν «*ἀνὰ χρυσίου λίτρας ἑκατὸν τῇ Ἁγίᾳ Ἀναστάσει καὶ τῷ Ἁγίῳ Κρανίῳ καὶ τῷ Τιμίῳ Σταυρῷ· καὶ δίδωσι τῷ Θεο-δοσίῳ καὶ Σάβᾳ χρυσίον λίτρας εἰς τὸ διανεῖμαι τοῖς κατὰ χώραν μοναχοῖς*»[3].

Ἀφιερώματα εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον ὑπῆρχον τοῦ Μαυρικίου ὁ ἀδα-μάντινος Σταυρὸς Θεοδοσίου Β΄ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὁ ἐκ μαργαριτῶν Σταυρὸς τῆς Θεοδώρας καὶ πολλὰ ἄλλα ἄλλων βασιλέων.

Ἡ Παλαιστίνη ἦτο τμῆμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ Μ. Κων-σταντίνου ὁ κυβερνῶν τὴν Παλαιστίνην καλεῖται «*ἄρχων τῆς ἐπαρχίας*»[4].

Ἐπὶ Π. Ἰουβεναλίου ἔχομεν τὸν Δωρόθεον ἔπαρχον ἢ διοικητὴν τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐν τῇ πρεσβείᾳ τοῦ ἁγίου Σάβα πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν παρακαλεῖται ἡ Αὐτοῦ γαληνότης, ἵνα διατάξῃ Σοῦμον τὸν ἐνδοξότατον καὶ οἰκοδομήσῃ ἀπὸ τοῦ δημοσίου λόγου κάστρον ἐν τῇ ἐρήμῳ[5]. Ἀλλαχοῦ ἔχο-μεν ἔφορον τῆς Παλαιστίνης: «*Ἀέτιος Ἔφορος Παλαιστίνης*»[6].

Ἡ Παλαιστίνη ἦτο δουκᾶτον. «*Ὁ Βασιλεὺς ἀπέστειλεν Ὀλύμπιόν τινα Καισαρέα, τὸ δουκᾶτον ἔχοντα τῆς Παλαιστίνης*»[7].

Τοῦ Ὀλυμπίου ἐκποδὼν γεγονότος «*ἀποστέλλει Ἀναστάσιον τὸν Παμφί-λου τὸ δουκᾶτον Παλαιστίνης ἔχοντα*»[8].

Ὁ κυβερνῶν τὴν Παλαιστίνην ἐλέγετο Δούξ[9].

Ἔτι δὲ καὶ αὐταὶ αἱ κομματικαὶ ἀποχρώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑφίσταντο καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, ὡς αἱ φατρίαι τῶν κυανῶν καὶ πρασίνων[10]. Πρὸς τὴν οὕτως συνδεδεμένην Ἱερουσαλὴμ μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ αὐτοκράτορες ἐπεδείκνυον ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον. Ὁ αὐτοκράτωρ Θεο-δόσιος τῷ 381 ἐκδίδει νόμον καὶ ἀπαλλάσσει τοὺς φύλακας τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Ἁγίων Τόπων φόρων τινῶν[11]. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος ἐνέκρινε τὴν

---

[1] Ν. Σιὼν 1924, 389.

[2] Αὐτόθι 1906 παράρτημα 23.

[3] Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, Βίος ἁγ. Σάβα 392. Ν. Σιὼν 1914, 391, 392.

[4] Εὐσεβ. Βίος Κωνσταντίνου Βιβλ. III, κεφ. 32 - 33.

[5] Βίος ἁγ. Σάβα, Ἔκδ. Κοτελλερίου III, οβ'.

[6] Βυζαντινὰ Χρονικὰ XX, 1913, 188.

[7] Ν. Σιὼν 1914, 389.

[8] Αὐτόθι 390.

[9] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 708.

[10] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 710.

[11] Codex Theodos. L. XVI, tit. II, lex 26.

κατάργησιν τῆς *«περισσοπρακτίας»*, ἥτις ἦτο φόρος ἐπιβληθεὶς εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἐπειδὴ δὲν εἰσεπράττοντο φόροι παρὰ τῶν ἀπόρων. Ἡ ἔγκρισις τοῦ Ἀναστασίου προσέκρουσεν εἰς τὸν ἀδικώτατον ὑπουργόν του Μαρῖνον. Μέρος τοῦ φόρου τούτου κατηργήθη ἐπὶ Ἰουστίνου Α' (518-527), ἤρθη δὲ τελείως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε ὁ ἅγιος Σάβας μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν ᾐτήσατο *«συγχώρησιν δημοσίων»* [1].

Ἀλλ᾽ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἔπλεξε στέφανον δόξης τῶν Ἱεροσολύμων διὰ τῆς Εὐδοκίας καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ σύζυγος αὐτῆς Θεοδόσιος ὁ Μικρὸς ἀπέστειλε τῷ Ἰουβεναλίῳ πολλὰς δωρεὰς διὰ τοὺς πτωχοὺς *«καὶ σταυρὸν χρυσοῦν διάλιθον πρὸς τὸ παγῆναι ἐν τῷ ἁγίῳ Κρανίῳ* [2]. Αὐτὴ δὲ ἡ Εὐδοκία ἀφῆκε μνήμην ἄληστον διὰ τῶν βασιλικῶν γενναιοδωριῶν. Ἡ Εὐδοκία κατὰ τὸν Εὐάγριον ἐδείματο γηροκομεῖα καὶ πτωχεῖα καὶ μοναστήρια μὴ ἀριθμούμενα εὐκόλως [3]. Ἤγειρε τὸ Ἐπισκοπεῖον, ξενῶνα, τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀνεκαίνισε τὰ τείχη τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀφιέρωσε τὰς εἰσπράξεις χωρίων ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Τάφου [4].

Τῷ 340 ὁ Μάξιμος ἱδρύει τὴν βασιλικὴν τῆς Σιών, ἥτις σώζεται ἐν τῷ χάρτῃ τῆς Μαδηβᾶς [5]. Τῷ 385 Θεοδόσιος ὁ Μέγας οἰκοδομεῖ πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν Κέδρων ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου προσηυχήθη ὁ Κύριος ἡμῶν πρὸ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων [6]. Ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς (450-7) ἐγείρει τὴν ἐν Γεθσημανῇ ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου [7]. Ὁ Π. Ἰουβενάλιος (422-458) ἱδρύει ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου παρὰ τὸν χείμαρρον τῶν Κέδρων καὶ τῇ 15 Μαΐου 438 τελοῦνται τὰ ἐγκαίνια [8]. Ὁ Π. Ἠλίας τῷ 494 ἐγείρει μοναστήριον μετ᾽ ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου, ἧς τὰ ἐγκαίνια ἑωρτάζοντο τῇ 11 Αὐγούστου (ἡ νῦν Μεγάλη Παναγία). Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527-565) κατεσκεύασε διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Θεοδώρου τὴν νέαν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου (532-43). Τὰ ἐγκαίνια ἐγένοντο τῇ 21 Νοεμβρίου 543 [9].

Οὐ μόνον διὰ τῶν κτισμάτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπηθανάτισε τὴν φήμην αὐτοῦ ἐν Παλαιστίνῃ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν Νεαρῶν εὐηργέτησε τὴν Ἱερουσαλήμ [10].

---

1 Ν. Σιὼν 1924, 329.

2 Migne 49, 408.

3 Migne 86, 2477. Κυρ. Σκυθοπολ. Βίος ἁγίου Εὐθυμίου 569. R. Biblique 1914, 458.

4 Ἡ Ἱερουσαλὴμ 704.

5 Αὐτόθι 289.

6 Αὐτόθι 356.

7 Ἱεροσολυμητικὸν Κανονάριον 102, 115. Oriens Christianus IV, 375. Barnabé, Gethsémani 118, 122.

8 Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1215.

9 Vailhé, La dedicace de Sainte-Marie la Neuve ἐν R. Augustinienne 1903, 136.

10 Ν. Σιών, 1924, 329, 389. Code de Justinien tit. XIX. Nov. XL.

Ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀπεκρυσταλλώθησαν καὶ νέοι ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοί.

Α΄) Ἦτο παραλληλόγραμμος ἔχων ἑκατέρωθεν κλίτη κατὰ τὸν καλούμενον *«δρομικὸν ρυθμόν»*. Ὑπόδειγμα τούτου ἦτο ἀρχικῶς ἡ βασιλικὴ τῆς Βηθλεέμ, ἥτις ὕστερον μετετράπη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς σταυροειδῆ [1].

Β΄) Σταυροειδής, οὗ τὸ ἀρχαιότατον ὑπόδειγμα εὑρίσκομεν ἐν τῇ ὑπογείῳ ἐκκλησίᾳ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐν Ἱερουσαλὴμ μετὰ τριῶν κογχῶν ἡμικυκλοειδῶν.

Γ΄) Ὁ ἐκ παραλληλογράμμου ἀποτελούμενος καὶ εἰς τρεῖς χώρους διαιρούμενος ὑπὸ κιόνων ἢ πενσῶν ἀπολήγων εἰς μίαν ἢ τρεῖς κόγχας συνεφαπτομένας μετὰ τρούλλου ἡμισφαιρικοῦ ἐν τῷ κέντρῳ ὑποβασταζομένου ὑπὸ ἀψίδων τοξοειδῶν.

Τὸν ἕκτον αἰῶνα ἐκτίσθησαν ἢ ἀνεκαινίσθησαν, κατὰ Προκόπιον, ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ τὰ 20 μοναστήρια [2]. Μόνη ἡ Ἱερουσαλὴμ περὶ τὰ τέλη τοῦ Ϛ΄ αἰῶνος περιελάμβανε 365 μονὰς καὶ ἐκκλησίας κατ᾽ ἀνώνυμον ἐπισκέπτην τῶν Ἁγίων Τόπων. *«Μέσα εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς τὸν καιρὸν τῶν Ρωμαίων ἦσαν μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι τξε΄»* [3].

Ὁμοίως ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ἐκτίσθησαν πολλαὶ μοναί, ἐκκλησίαι καὶ εὐκτήριοι. Ὁ Θεοδόσιος (530) ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ Ὄρους 24 ἐκκλησίας [4].

Ὁ Ἡράκλειος συνδέεται μετὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ πολεμικῶν ἀνδραγαθημάτων. Ἡ κατατρόπωσις τῶν Περσῶν καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ τιμίου Σταυροῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ Κωνσταντινούπολιν τάσσουσιν αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀληθῶς Σταυροφόρων βασιλέων [5]. Ὁ Ἡράκλειος ἀφῆκεν εὐγνωμοσύνης ἕνεκεν διὰ τὰς νίκας του ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀρχαίαν σημαίαν, ἥτις, ὡς θρυλεῖται, ἐστάλη ἔπειτα εἰς Κάρολον τὸν Μέγαν [6].

Ἡ ὑπὸ τῶν Περσῶν ἅλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα αἱματηρὰ σφαγὴ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνταξιν καταλόγου ἀπαριθμοῦν-

---

1 Ἡ βασιλικὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου διεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τῆς προσθήκης τοῦ νάρθηκος, τῶν δύο ἀψίδων β. καὶ νοτίου, τῆς πρὸς Ἀ. ἐπεκταθείσης, ἵν᾽ οὕτω σχηματισθῇ τὸ σταυροειδὲς βυζαντινὸν σχέδιον καὶ διευκολυνθῇ ἡ μετὰ τοῦ ἁγίου Σπηλαίου συγκοινωνία. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1934 ἐν τῇ βασιλικῇ ἀπέδειξαν ὅτι καὶ αἱ κολῶναι εἶναι μεταγενέστεραι τοῦ κωνσταντινείου κτίσματος.

2 Migne 76, 521, Κλεόπα, Οἱ Ἴβηρες ὡς μονασταὶ ἐν Παλαιστίνῃ, Ν. Σ. ΙΓ΄. 133.

3 Κλεόπα καὶ Φωκυλίδου, Ὁδοιπορικὰ 126-135, 478.

4 Αὐτόθι 101. Νῦν σῴζονται πολλαὶ ἑλληνικαὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλαι. Ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ δ΄ αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Ἱερουσαλὴμ τόσα ἱερὰ καθιδρύματα, ὥστε ἡ Παύλα ἔγραφε τῷ 386 πρὸς Μαρκέλλαν, ὅτι ἐνταῦθα εἶναι τόσον πολλοὶ τόποι προσευχῆς, ὥστε μία ἡμέρα δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐπίσκεψίν των. Ὁ Θεοδώρητος γράφει ὅτι οἱ εὐκτήριοι τόποι εἶναι μύριοι. Migne 81, 1253.

5 Ἡ Ἱερουσαλὴμ 682, 717. Migne 111, 1039. Duckworth, The Church of the Holy Sepulchre 143. G. W. Cox, The Crusades 1.

6 A. Couret, La Palestine sous les Empereurs Grecs 272.

τος τοὺς φονευθέντας εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς πόλεως. Ἐκ τούτου μανθάνομεν νέας τοποθεσίας τῆς πόλεως. Τοιαῦται εἶναι ἡ Αὐλὴ τοῦ Ἡγεμόνος, αἱ δεξαμεναί, αἱ πύλαι τῆς Ἁγίας Σιών, ἡ σχολὴ τῆς Νέας Ἐκκλησίας, τὸ θυσιαστήριον τῶν Σαμαρειτῶν, τὸ στενὸν τοῦ Ἁγίου Κυριακοῦ, τὸ στενὸν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, ἡ ἀγορὰ τῶν σφαγέων, τὸ πατριαρχικὸν γηροκομεῖον, ἡ Χρυσόπολις, τὸ βασιλικὸν γηροκομεῖον, ἡ κλῖμαξ τῆς Ἀναστάσεως, ἡ μικρὰ καὶ μεγάλη Ἀγορά [1].

Ἡ στενὴ σχέσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐδημιούργησεν ἐν Βασιλευούσῃ κέντρον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Ἱεροσολύμων. Ὁ Ἅγιος Σάβας ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀναστάσιον πρεσβείᾳ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐφιλοξενήθη ἐν τῷ Προαστείῳ Ρουφίνου [2]. Ἐν τῇ δευτέρᾳ πρεσβείᾳ πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν ἐφιλοξενήθη ἐν τοῖς ἀνακτόροις [3].

Τῷ 529 ἢ 530 ἱδρύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ μονὴ τῆς Χώρας [4] ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου, συγγενοῦς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ συνεπληρώθη τῷ 554. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατέλυον πάντες οἱ ἐξ Ἱερουσαλὴμ εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταβαίνοντες ἱερεῖς καὶ μονάζοντες [5].

Ἡ Ἀραβικὴ κατάκτησις μετήλλαξε τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' αἱ σχέσεις ἕνεκα τῶν προσκυνημάτων διετηρήθησαν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐργάζονται νῦν διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ πρὸς τοὺς νέους κατακτητάς, ὅπως ἐξασκῶσι τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ περιοριζόμενοι εἰς τὴν ἀνακαίνισιν καὶ ἐξωραΐσιν τῶν σπουδαιοτέρων προσκυνημάτων καὶ μοναστηρίων. Ἰδιάζουσαν δ' ἐπεδείκνυον πρόνοιαν περὶ συνεχείας τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἐν τῷ προσώπῳ τῶν πατριαρχῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων ἐξ εὐγνωμοσύνης ἐτέλει τὰς μνήμας τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου, Θεοδοσίου, Ἰουστινιανοῦ, Ἑλένης, Εὐδοκίας, Θεοδώρας καὶ ἄλλων.

Ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβὲ (811) πολλοὶ ἐκ Παλαιστίνης διὰ τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἀράβων ἔφυγον εἰς Βυζάντιον, οὓς ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης Νικηφόρος φιλοφρόνως ἐδέχθησαν καὶ ἐφιλοξένησαν [6].

Ὁ πατριάρχης Θωμᾶς (813) γράφει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα, ὅπως ἀποστῇ τῆς εἰκονομαχίας. Ὁ Θωμᾶς ἀνεκαίνισε τὸν τροῦλλον τῆς Ἀναστάσεως καὶ ὁ G. Jeffery, ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Κύπρῳ, θεωρεῖ ὅτι ἦτο ὡς οἱ τροῦλλοι τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κύπρου [7].

---

[1] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1239.
[2] Ν. Σιὼν ΙΔ' 282.
[3] Βίος ἁγ. Σάβα ἔκδ. Κοτελ. οβ'.
[4] Τὸ μετὰ ταῦτα Καχριὲ-τζαμί.
[5] Ν. Σιὼν 1913, 741.
[6] Migne 108, 1001.
[7] The journal of the Royal Institute of British Architects 1910 Aug. 27, 716.

Ὁ πατριάρχης Βασίλειος (820-838) ἐπιστέλλει τῷ αὐτοκράτορι Θεοφίλῳ ὁμοίως περὶ τῆς εἰκονομαχίας καὶ τονίζει τοὺς δεσμοὺς πρὸς τὸ Βυζάντιον: *«Ἀλλ' ὥσπερ ἀπορφανισθένες ἐκ πατρικῆς ἡμῶν κληρονομίας καὶ ὑπόσπονδοι γεγονότες πολεμίοις βαρβάροις»* [1].

Ὁ πατριάρχης Θεοδόσιος τῷ 869 ἀλληλογραφῶν πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον καὶ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον διεκτραγωδεῖ τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐξαιτεῖται ἔλεος. Ἐζήτει δὲ ὁ Ἀμηρᾶς, ὅπως ὁ Ἱεροσολύμων γράψῃ τῷ Κωνσταντινουπόλεως καὶ μεσιτεύσῃ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι διὰ ν' ἀπελευθερώσῃ Σαρακηνοὺς αἰχμαλώτους [2].

Συχνάκις οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων δι' ἱκετηρίων ἐπιστολῶν ἐξῃτοῦντο τὸ ἔλεος τῶν βασιλέων Κωνσταντινουπόλεως [3]. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος τῷ 947 ἔπεμψε μεγάλην χρηματικὴν βοήθειαν τῷ πατριάρχῃ Νικολάῳ [4]. Ὁ Ἱεροσολύμων Ἰωάννης κατηγορηθεὶς ὅτι συνεννοεῖται μετὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐκάη [5].

Ὁ πατριάρχης Ὀρέστης (984) ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Χαλίφου τῆς Αἰγύπτου ὡς πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπουλιν διὰ νὰ συνάψῃ εἰρήνην μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου [6].

Τῷ 1009 διαταγῇ τοῦ Χάκεμ καταστρέφεται ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως καὶ τότε κατὰ σειρὰν τρεῖς αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαπραγματεύονται τὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως. Ρωμανὸς Γ' ὁ Ἀργυρὸς μέχρι τοῦ 1034 καὶ Μιχαὴλ Α' ὁ Παφλαγὼν τῷ 1037. Ἡ ἀνοικοδόμησις συνεπληρώθη τῷ 1048 ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ φόρου ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου διὰ τοῦ εὐγενοῦς Ἰωάννου Καριανίτου ἐκ Βυζαντίου [7].

Ἀνεξαρτήτως τῆς ἱστορικῆς ταύτης χειρονομίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς, ὅταν ὁ χαλίφης τῆς Αἰγύπτου Μουστάνσηρ διέταξε νὰ ἐπισκευάσωσι τὰ τείχη τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔδει νὰ μετάσχωσι τῆς ἐργασίας οἱ Χριστιανοί, οὗτοι ὡς πενέστατοι ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ὅστις παρεχώρησεν αὐτοῖς τὰς ἐκ τῆς νήσου Κύπρου προσόδους διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν. Ἔναντι τῆς χορηγίας ταύτης ὁ αὐτοκράτωρ ἠξίωσε

---

[1] Δοσιθέου, Δωδεκάβιβλος 695.
[2] Mansi, Sacrorum Conciliorum... Τομ. 16, 314. Ἡ Ἱερουσαλὴμ 752.
[3] Μήλια, Συνοδικὴ Συλλογὴ Β'. 995.
[4] Ἱεροθέου, Προσκυνητάριον τοῦ Θαβωρίου, Μόσχα 1837, 51. Ἡ Ἱερουσαλὴμ 755.
[5] Ἀνάλεκτα Γ'. 13. Migne Κεδρ. 122, 108.
[6] Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μεταφρ. Σωτηριάδου 392.
[7] Ἡ Ἱερουσαλήμ, 769. Κατὰ τὸν Μακριζῆ ὁ Κωνσταντῖνος Η' συνῆψε συνθήκην περὶ τὸ 1027 μετὰ τοῦ Ἀλ-Ζάχηρ, ὅπως οὗτος ἱδρύσῃ τζαμὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς ἀντάλλαγμα ἀνοικοδομήσῃ τὸν ναόν. Βιβλιοθ. Μαρασλῆ, Ζωὴ καὶ Θεοδώρα 36, 45. Lane-Poole, Egypt in the Middlr Ages 136.

παρὰ τοῦ χαλίφου, ὅπως αἱ περιοχαὶ τῶν ἐπισκευασθέντων τειχῶν κατοικηθῶσι μόνον ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Οὕτως ἐγένετο [1].

Κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα, ὡς ἱστορεῖ ὁ Brehier, ὁ Βασίλειος Β΄, ὁ Κωνσταντῖνος Η΄, ὁ Μιχαὴλ Δ΄ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Θ΄ ἐξήσκουν ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ εἶδος προτεκτοράτου. Χάρις εἰς τὴν ὑποστήριξιν ταύτην καὶ εἰς τὰς δαπάνας τούτων ἀνεκαινίσθη ἀπὸ τοῦ 1027 μέχρι τοῦ 1048 ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων προοδεύουσι τὰ λατινικὰ καθιδρύματα ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ θέσις τῶν προσκυνητῶν [2]. Ὁ πατριάρχης Εὐθύμιος μεταβαίνει εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ κατὰ παράκλησιν αὐτοῦ ἀποστέλλεται εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Φιλιππούπολιν δι' εἰδικὰς ἀποστολάς [3].

Καὶ κατὰ τὴν σταυροφορικὴν περίοδον 1099-1187 ἡ βυζαντινὴ πρόνοια καὶ πάλιν ἐζωογόνει τὴν Ἱερουσαλήμ. Τότε ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143-1180) μεγάλης ἐκτάσεως ἐξωραϊσμοὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Βηθλεέμ, ὅπου μεγάλα τμήματα μωσαϊκῶν ἔτι διασώζονται [4]. Ὁ Γουλιέλμος Τύρου τὸν Μανουὴλ Κομνηνὸν χαρακτηρίζει «*ἔξοχον, εὐεργετικώτατον πάντων τῶν ἡγεμόνων τῆς γῆς. Ἡ μνήμη αὐτοῦ θὰ εὐλογῆται πάντοτε· αἱ ἐλεημοσύναι αὐτοῦ, αἱ εὐεργεσίαι, αἱ γενναιοδωρίαι θὰ ἐξαγγέλλωνται ὑφ' ἁπάσης τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἁγίων*» [5].

Καὶ ναὶ μὲν οἱ Σταυροφόροι περιέλαβον ὑπὸ μίαν στέγην πάντα τὰ προσκυνήματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καὶ αἱ ἐπισκευαὶ ἔληξαν 15 Ἰουλίου 1149, ὅτε ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια καὶ διὰ τὴν 50ὴν ἐπετηρίδα τῆς καταλήψεως [6], ἀλλ', ὡς ὁ Vogüé καὶ ἄλλοι παρετήρησαν, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Τάφου διετήρησε τὴν βυζαντινὴν αὐτῆς φυσιογνωμίαν [7]. Οἱ Σταυροφόροι καὶ ἄκοντες προὐτίμων τὴν βυζαντινὴν τέχνην καὶ τοὺς τεχνίτας. Τοιοῦτοι ἐχρησιμοποιήθησαν ἐν τῷ ἐξωραϊσμῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, ἐν τῇ μητροπόλει ἐν Monreale, ἐν Σικελίᾳ, ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ Βηθλεέμ [8]. Κατὰ τὸν Θεοδωρίχον [9] Ἕλληνες μουσιάτορες ἐξετέλεσαν εἰκόνας καὶ μωσαϊκὰ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως.

---

[1] Γουλιέλμου Τύρου, Βιβλ. Θ΄. κεφ. 17, 18. Δοσιθέου, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων 788.

[2] Bréhier, Les Origines des rapports...36.

[3] Δοσιθέου, Βιβλ. Ζ΄ κεφ. κβ΄ 752. Παράρτημα Βυζαντινῶν Χρονικῶν. Πετρούπολις 1904. Χ. 57.

[4] Ὁδοιπορικὰ 437.

[5] Vogüé, Les Églises de la Terre Sainte 102.

[6] Αὐτόθι. Robinson's, Biblical Researches II, 266. Tobler, Golgatha 124.

[7] Vogüé, Ἔνθ' ἀν. 185.

[8] Duckworth, The Church of the Hoiy Sepulchre 230.

[9] Description of the Holy Places 11-12.

Οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐξεδήλουν ἐνίοτε ἀδυσώπητον μῖσος κατὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων [1], ἀλλ' αἱ συνθῆκαι, ὑφ' ὧν ἐκυκλοῦντο, ἐχαλιναγώγουν αὐτούς. Ὁ βασιλεὺς Ἀμαλάριχος διεζεύχθη τὴν σύζυγόν του Ἁγνὴν καὶ ἐνυμφεύθη τὴν Κομνηνὴν Μαρίαν, θυγατέρα Ἰωάννου ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος [2]. Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἔδωκε τὴν ἀνεψιάν του Θεοδώραν εἰς τὸν Βαλδουΐνον Γ΄ καὶ ὁ γάμος ἐγένετο ἐν Ἱερουσαλὴμ τῷ 1158. Ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Σταυροφόρων εἰς Αἴγυπτον τῷ 1170 ἔπεμψεν εἰς βοήθειάν των 150 ἑλληνικὰ πλοῖα ὑπὸ ναύαρχον τὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον [3]. Ὁ ῥὴξ τῆς Παλαιστίνης «*ἐπὶ Βυζάντιον ἦλθε περὶ ὧν ἔχρηζε βασιλέως δεησόμενος. Τυχὼν δ' ὧν ἐδεῖτο ἄλλα τε πολλὰ καὶ δουλείαν ἐπὶ τούτοις βασιλεῖ διωμολόγηκε*» [4].

Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ Βυζαντίου ὑφίστατο ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐξεπροσωπεῖτο ὑπὸ τοῦ «*ἄρχοντος καὶ κριτοῦ τῆς ἁγίας πόλεως, Χαρτοφύλακός τε καὶ μεγάλου Σκευοφύλακος τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως*» [5]. Δυτικοὶ συγγραφεῖς τὴν ἁγιοταφικὴν Ἀδελφότητα τὴν φρουροῦσαν τοὺς Ἁγίους Τόπους καλοῦσιν βυζαντινήν [6]. Ἐπὶ Σταυροφόρων, ἐκτὸς ἄλλων, οἱ Ἕλληνες κατ' αἴτησιν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ κατέχουσι καὶ τὴν Εὕρεσιν τοῦ Σταυροῦ πρὸς λειτουργίαν [7].

Οἱ ὀρθόδοξοι πατριάρχαι καθ' ὅλην τὴν Σταυροφορικὴν περίοδον ἐκλέγονται τακτικῶς καὶ διαμένουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἰδιαιτέρῳ τόπῳ, «*τὰ Στείρου*», ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν αὐτοκρατόρων μετέχοντες τῆς ζωῆς τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας [8]. Ὁ πατριάρχης Λεόντιος ἐξελέγη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ κρυφίως. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Λατῖνοι ἀπεπειράθησαν νὰ φονεύσωσιν αὐτόν, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου διὰ γραμμάτων ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν [9].

Καὶ μετὰ τὴν ἀπέλασιν τῶν Σταυροφόρων οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες

---

[1] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 803.

[2] Παπαρρηγοπούλου 589.

[3] Migne 139, 504.

[4] Migne 133, 652. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς 1118-1143 κατὰ τὸν Ν. Χωνιάτην ἐσκέπτετο πάντοτε τοὺς Ἁγ. Τόπους: «*διαπτᾶσθαι πρὸς Παλαιστίνην αὐτὴν ὅπου τὸ τῆς ἡμετέρας φύσεως πτῶμα πεσὸν ἀνήγειρεν ὁ Χριστός*». Migne 139, 365, 369.

[5] Τ. Π. Θέμελη, Οἱ Ἕλληνες ἐν τοῖς Ἁγίοις Τόποις, Ἀθῆναι 1919, 32. Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1122.

[6] A. Couret, Notice historique sur l'ordre du Saint-Sepulcre de Jerusalem en Terre-Sainte XVIII, 1901, 92.

[7] Ἀνάλεκτα Β΄ 408.

[8] Ν. Χωνιάτου Χρον. Διήγ. 140, 148. Ἔκδ. Βόννης Ἀνάλεκτα Β΄. η΄. Δ΄. 1, 303 Migne 94, 429. Ν. Σιὼν 1910, 197, Le Quien III, 503.

[9] Ὀρθόδοξος Παλαιστινὴ Συλλογὴ VIII. Τεῦχ. 2 σ. XV-XXX. Ἀνάλεκτα Γ΄ 24.

συνεχίζουσι τὸ ἴδιον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ὡς φρουροῦ τῶν Ἁγίων Τόπων. Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος χάριν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν Ἁγίων Τόπων ἐξημένισε τὸν κατακτητὴν διὰ πρεσβειῶν καὶ δώρων. «*Καὶ ἂν ἔλειπε*, γράφει ὁ πατριάρχης Δοσίθεος, *ἡ μεγάλη ἐπιμέλεια Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου προφθάσαντος αὐτὸν* (τὸν Σαλαδῖνον) *μετὰ πρέσβεων καὶ δώρων οὐκ εἴασεν ἂν μήτε σημεῖον εἰς τὰ Προσκυνήματα καὶ ὅσα ἔμειναν μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας, καὶ ἐκ θεμελίων θὰ ἠφάνιζε τοὺς ναοὺς τοῦ Ἁγίου Τάφου καὶ τῆς Βηθλεέμ*» [1]. Θανόντος τοῦ Λεοντίου πατριάρχης ἀναγορεύεται ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου ὁ Δοσίθεος Α΄ τῷ 1186 ὢν φίλτατος τῷ αὐτοκράτορι, ὡς προειπὼν ὅτι θὰ βασιλεύσῃ. Εἶτα τῷ 1191 μετετέθη εἰς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. «*Ὅπως μὲν ἀρρήτοις κρίμασι καὶ λόγοις Θεοῦ εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν Θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων ἀνήχθην παρὰ τοῦ κρατίστου καὶ καὶ ἰσαγγέλου μου ἁγίου βασιλέως, ἐσύστερον δ' αὖθις μετὰ τὸ κατασχεθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν μετετέθην εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆςΚωσταντινουπόλεως Θρόνον*» [2].

Ὁ ιδ΄ αἰὼν ἄρχεται μετὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β΄ ὑπὲρ τῶν Ἁγίων Τόπων. Ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ἔφθασαν εἰς Κάϊρον πρὸς τὸν σουλτάνον Μάλεκ ἐν Νάσηρ ὑπὲρ ἀποδόσεως τῆς μονῆς τοῦ Σταυροῦ καταληφθείσης ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν, ἥτις καὶ ἀπεδόθη τῷ 1305 [3]. Τῇ ὑποστηρίξει τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος οἱ Γεωργιανοὶ ἀπὸ τοῦ 1308 κατέλαβον τὸν Γολγοθᾶν [4], περὶ τοῦ ὁποίου εἶχε προεκδοθῆ χοτζέτιον ὑπὸ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ Μουσουλμάνων τῷ 1302 βεβαιοῦν ὅτι ὁ Γολγοθᾶς ἀνήκει τοῖς Ἕλλησιν [5].

Ὁ Ἀνδρόνικος Γ΄ (1328 - 41) ἀπέστειλε πρεσβείαν πρὸς τὸν σουλτάνον Νασραδὶν Μωχάμετ, εἶτα ἡ πρεσβεία μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα διὰ νὰ ἐξετάσῃ ζητήματα περὶ τοῦ πατριάρχου Λαζάρου [6].

Ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος τῷ 1330 μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς του [7]. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Γαβριὴλ Βρουλᾶς, ἐπίσκο-

---

[1] Ἱστορ. τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ 788. Ἀνάλεκτα Β΄. 300. Ἐπιστολὴ Ἰσαακίου πρὸς τὸν Σαλαδῖνον, Palestine P.T.S. XIII, 200. Ὁ Ἰσαάκιος ζητεῖ παρὰ τοῦ Σαλαδίνου τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Σταυροῦ.

[2] Ν. Χωνιάτου, Migne 139, 769. Δοσιθέου, 752. Ν. Σιὼν 1909. Journal International d'Archéologie Numismatique II, 1896, 213. Ἀνάλεκτα Β΄. 133.

[3] Ἰω. Καντακουζηνοῦ, Migne, 154, 110. Τσαγγαρέλη, Γεωργιανὰ μνημεῖα 55, 95.

[4] Ὁδοιπορικὰ 509, Ὀρθοδ. Παλαιστ. Συλλογή, Ὁδοιπορικὸν Ἀγρεθενίου 1896, 5. Ἀνάλεκτα Δ΄. 441.

[5] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἱστορ. τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων 423.

[6] Ἀνάλεκτα Α΄ 216, Ἰ. Κανταχουζ. Ἱστορ. Δ΄. ΙΙΙ. Ἔκδ. Βόννης 91.

[7] Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία 423.

πος Καισαρείας τῆς Φιλίππου, ὅστις ἔσπευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παρεπονέθη κατὰ τοῦ Ἀθανασίου.

Τῇ μεσιτείᾳ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ παρακληθέντος ὑπὸ τοῦ πάπα Κλήμεντος ϛ΄ (1342) καὶ τῇ συστάσει τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν πατριάρχην Λάζαρον διηυκολύνθη ἡ ἐγκατάστασις τῶν Λατίνων ἐν τῷ Ὑπερῴῳ τῆς Σιὼν [1]. Αὐτὸς ὁ πατριάρχης Λάζαρος τῷ 1346 στέφει ἐν Ἀδριανουπόλει τὸν Καντακουζηνὸν βασιλέα [2].

Ὁ βασιλεὺς τῷ 1349 πέμπει πρεσβείαν πρὸς τὸν σουλτάνον Νασρεδὶν Χάσαν Ἴπν ἐλ - Νάσερ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν καὶ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἅμα δ' ἐχορήγει χρήματα πρὸς ἐπισκευὴν τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ τῆς Βασιλικῆς τῆς Βηθλεέμ [3].

Αἱ μεσιτεῖαι Ἰωάννου Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τὸν σουλτάνον Ἀσρὰφ ἀπήλλαξαν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους μειζόνων διωγμῶν [4]. Ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ πατριάρχου Δωροθέου 1382 - 1416 [5].

Τῷ 1435 Ἀλέξιος Β΄ ὁ Κομνηνὸς ἀνεκαίνισε τὴν ξυλίνην στέγην τῆς Βασιλικῆς Βηθλεέμ [6].

Ὡς κατακλεὶς τῆς βυζαντινῆς ἐπαφῆς καὶ ἀλληλεγγύης ἵσταται ὁ πατριάρχης Θεοφάνης, ὅστις λέγεται ὅτι παρέστη ἐν τῇ Συνόδῳ τῇ συγκροτηθείσῃ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας (1450 - 1451) [7].

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΣ

Ἐξετάσαντες ἐν πλήρει συντομίᾳ τὰ σπουδαιότερα γεγονότα, δι' ὧν καταδείκνυται, ὅτι ἡ Ἱερουσαλὴμ μετὰ τῶν Ἁγίων Τόπων ὑπῆρξεν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, εἰσέλθωμεν νῦν εἰς τὸν λαβύρινθον τῆς ἀρχαιολογίας διὰ νὰ ἴδωμεν καὶ ἀπαριθμήσωμεν συντομώτατα τί ὑπελείφθη ἐκ τῶν ἀναρίθμων βυζαντινῶν κτισμάτων.

1. Τὸ πρῶτον ἔνδοξον κτίσμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως. Εἴδομεν ὅτι κατεστράφη τῷ 614 καὶ ἀνεκτίσθη ὑπὸ

---

[1] Αὐτόθι 434.

[2] Ἰ. Καντακουζ. Ἱστορ. Γ΄. 92. Καρολίδου, Περὶ τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς... 366.

[3] Ἰ. Καντακουζ. Αὐτόθι.

[4] Καραμζίν, Ρωσικὴ Ἱστορ. Ε΄ 48.

[5] Le Quien, Oriens Christianus III, 513.

[6] Τ. Π. Θέμελη, Ἡ ἐν Βηθλεὲμ Βασιλικὴ διὰ μέσου τῶν αἰώνων 1923, 6.

[7] Τινὲς ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς Συνόδου ταύτης. Χρήστου Παπαϊωάννου, Τὰ πρακτικὰ τῆς οὕτω λεγομένης ὑστάτης ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ Συνόδου. Κων/λις 1896. Gibbon, The history of the decline.... 1898 London VII, 135 ἐν ὑποσημ. Τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου ἐξέδωκεν ὁ Δοσίθεος ἐν τῷ Τόμῳ τῆς Καταλλαγῆς 154 μετά τινων διορθώσεων.

τοῦ Μοδέστου. Εἶτα καὶ αὖθις κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Χάκεμ καὶ ἡ ἀνακαίνισις αὐτοῦ συνεπληρώθη τῷ 1048 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου. Βραδύτερον οἱ Σταυροφόροι συνήνωσαν τὰ διάφορα τμήματα τοῦ ναοῦ ὑπὸ μίαν στέγην καὶ οὕτω τὸ οἰκοδόμημα ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτοῦ γραμμαῖς ἐκτὸς τῆς στέγης παραμένει βυζαντινόν[1]. Αἱ γενικαὶ δ᾽ αὐτοῦ γραμμαὶ διετηρήθησαν καὶ κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ 1810. Σήμερον μετὰ τὰς ἐπισταμένας μελέτας πολλῶν λογίων διαφόρων ἐθνῶν ἐξακριβοῦται ὅτι ἡ νῦν ἁγία Αὐλὴ εἶναι ἔργον τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἡ Αὐλὴ περιωρίζετο πρὸς Ν. ὑπὸ περιστυλίου ἐξ ἑπτὰ κιόνων, τεσσάρων δὲ ἐξ αὐτῶν σώζονται αἱ βάσεις, εἷς δὲ κίων βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ ἵσταται ἀκέραιος ἐπὶ τῆς Ν. Α. γωνίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου μετὰ τμήματος τοῦ συνεχομένου τόξου[2]. Πρὸς Α. τῆς Αὐλῆς καὶ κάτωθεν τῆς μονῆς τοῦ Ἀβραὰμ σώζεται ἀκεραία ἡ μεγάλη δεξαμενὴ τῆς ἁγίας Ἑλένης[3]. Πρὸς Α. δὲ τῆς Αὐλῆς ἐν συνεχείᾳ τοῦ κωδωνοστασίου ὑπάρχουσι τρία ὀρθόδοξα παρεκκλήσια βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἂν καὶ ὁ Jeffery[4] ἀμφιβάλλει, κατὰ πόσον τὰ τρία ταῦτα παρεκκλήσια εἶναι βυζαντινὰ ἔργα τοῦ ια´ αἰῶνος. Δὲν προσδιορίζει ὅμως τὴν ἐποχὴν αὐτῶν[5]. Ἡ ἀμφιβολία αὕτη αἴρεται, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Σαιβούλφου[6]. Ἡ πρὸς Ν. πύλη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ἥτις εἶναι ἡ νῦν ἐν χρήσει, ἀνάγεται εἰς τοὺς Βυζαντινούς· ἀλλὰ περὶ ταύτης ἡ κριτικὴ εἶναι ὀξυτέρα καὶ πολλαὶ διαφωνίαι σημειοῦνται[7]. Ὁ Vogüé καὶ Lievin de Hamme ὁμολογοῦσι τὴν βυζαντινὴν αὐτῆς τέχνην[8]. Δυτικοὶ συγγραφεῖς, καίτοι εὑρίσκουσι τὴν βυζαντινὴν ἀμφίεσιν, ἐν τούτοις ὡς ἔργον ἀποδίδουσιν αὐτὴν εἰς τοὺς Σταυροφόρους καὶ μάλιστα εἰς χρόνους τοὺς μεταξὺ 1150 καὶ 1180[9]. Ὁ Strzygowski ἀνενέωσε τὴν ὑπόθεσιν περὶ τῆς κωνσταντινείου καταγωγῆς[10]. Ἡ ἀρχαία καταγωγὴ τοῦ πλαισίου ὡς κωνσταντινείου γλυπτικῆς ἐγένετο ὡς ἀξίωμα εἰς νεώτερα συγγράμματα[11]. Ὁ ἀρχιτέκτων Mauss ἀποδίδει τὴν κατα-

[1] Ἐπὶ τῶν σταυροφορικῶν μεταβολῶν τὸ σχέδιον τοῦ Μοδέστου διασώζεται (Guide de la Terre Sainte par Lievin de Hamme 1897, 230). Μεθ᾽ ὅλας τὰς ἐπισκευὰς τῶν Σταυροφόρων ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Τάφου διετήρει τὴν βυζαντινὴν αὐτῆς φυσιογνωμίαν. De Vogüé, Les Églises de la Terre Sainte 185.

[2] Τ. Π. Θέμελη, Ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς 1932, 793. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑκατονταετηρὶς τοῦ πανιέρου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως . . . 269.

[3] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 636.

[4] The journal of the Royal Institute of British Architects. . . 762.

[5] Duckworth, Ἔνθ᾽ ἀν. 224.

[6] Ὁδοιπορικὰ 267.

[7] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 823.

[8] De Vogüé, Les Églises.. 200. Lievin de Hamme, 1897, 290.

[9] Vincent-Abel, Jerusalem B´. 152.

[10] Ein bedeutender Rest des Prachtbaues Konstantins.. ἐν Orient oder Rom 127-150 (1901).

[11] Diehl, Manuel d'art byzantin 43, 1910.

σκευὴν τῆς προσόψεως εἰς ἐποχὴν πρὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἐργασία ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου[1]. Ἑτέρα πύλη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως εἶναι ἡ πρὸς Δυσμὰς ἐν τῇ χριστιανικῇ ὁδῷ, ἥτις εἶναι ἐκτισμένη καὶ γενικῶς ἀποδίδεται εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Μονομάχου[2]. Ἐκ τῶν Προπυλαίων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τῶν πρὸς Ἀνατολὰς σῴζονται ἔτι σήμερον λείψανα ἐν τῇ κεντρικῇ ἀγορᾷ[3]. Ἕτερα λείψανα μεγαλοπρεπῆ τῶν κωνσταντινείων κτισμάτων εὑρίσκομεν ἐν τῇ πρὸς Α. τοῦ ναοῦ ῥωσικῇ ἐκκλησίᾳ, ἅτινα προσηκόντως διελαλήθησαν[4].

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τὸ παρὰ τὴν Εὕρεσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Ἑλένης εἶναι ἔργον τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ Μοδέστου ἐκτὸς τοῦ τρούλλου. Οἱ ἐν αὐτῷ κίονες καὶ τὰ κιονόκρανα πιθανῶς προέρχονται ἐκ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου[5]. Τὸ Ἑπτακάμαρον ἢ αἱ ἑπτὰ ἀψῖδες τῆς Παρθένου, ὅπερ συνίσταται ἐξ ἑπτὰ καμαρῶν ὑποβασταζομένων ὑπὸ κιόνων κορινθιακοῦ καὶ βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ, εἶναι ἔργον τῆς ἀνοικοδομῆς τοῦ Μονομάχου[6]. Ὁμοίως ἡ Φυλακὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ αἱ τοποθεσίαι τοῦ Ἀκανθίνου Στεφάνου καὶ τοῦ Διεμερίσαντο μνημονεύονται πρὸ τῶν Σταυροφόρων[7].

Ἡ Βασιλικὴ Καμάρα, δι᾽ ἧς εἰσερχόμεθα εἰς τὸ Καθολικὸν τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἔργον τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν πρὸ τῶν Σταυροφόρων ἐποχήν. Ἐκλείετο ἀνατολικῶς ὑπὸ μύακος. Οἱ Σταυροφόροι ἀφῄρεσαν τὸν μύακα καὶ τὰς πύλας καὶ βραδύτερον οἱ Λατῖνοι κατέστρεψαν τὸ ἐκεῖ ἀπὸ Κωσταντίνου τοῦ Μονάχου ὑψούμενον θυσιαστήριον τῶν Ὀρθοδόξων[8]. Ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ ναοῦ, ὅπου δείκνυνται οἱ τάφοι τοῦ Ἰωσὴφ καὶ Νικοδήμου, τὸ ἐκεῖ σῳζόμενον ἀρχαῖον τεῖχος τῆς βασιλικῆς ἀποδίδεται εἰς τὸν Μ. Κωνσταντῖνον. Μνείαν τῶν ἐλαχίστων λειψάνων τῶν διασωθέντων ἐκ τοῦ κωνσταντινείου οἰκοδομήματος ποιεῖται ὁ Ἰ. Κοντακώφ[9].

2. Ἡ ἐπὶ τοῦ Τάφου τῆς Παναγίας ἐν Γεθσημανῇ ὑπόγειος ἐκκλησία σῴζεται σήμερον ὡς ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Περὶ τοῦ πρώτου αὐτῆς ἱδρυτοῦ ἐρίζουσιν ἡ Ἁγία Ἑλένη, ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος,

[1] Église du S. Sepulcre 24. A. Legendre, le Saint Sepulcre 89, A. Ποπώφ, Τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις Λατινικὸν Πατριαρχεῖον 439.

[2] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 812, 556.

[3] Αὐτόθι 745.

[4] V. Guérin, Jerusalem, Paris 1889, 260. G. Durand, La Basilique du Saint Sepulcre ἐν Revue Biblique Paris 1896, 329.

[5] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 746.

[6] Αὐτόθι 789.

[7] Αὐτόθι.

[8] Αὐτόθι 781, 807, 911.

[9] Ἀρχαιολογικὴ περιοδεία ἀνὰ τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην 1904, Πετρούπολις. Ρωσιστί.

ἡ Εὐδοκία, ὁ Μαρκιανός, ὁ Μαυρίκιος, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι[1]. Τὴν ἐκκλησίαν
ταύτην εὗρον ἀκεραίαν οἱ Σταυροφόροι καὶ τὸν ιβ´ αἰῶνα ἐγένοντο μερικαὶ
ἐπισκευαὶ ὑπὸ τῶν Βενεδικτίνων (1130 - 1140)[2]. Ἄχρι τῆς σήμερον εἶναι
ὁρατὰ ἴχνη τῆς βυζαντινῆς τοιχογραφίας. Ὁρατὴ εἶναι εἰκὼν τῆς Παναγίας
ἐπὶ τοῦ τοίχου ἄνωθεν τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὅπου συνήθως ὁ
χορὸς ψάλλει. Ἕτεραι τοιχογραφίαι σῴζονται ἐν τῇ μικρᾷ ἁψῖδι τῇ δεξιόθεν
τοῦ Τάφου τῆς Παναγίας, ὡς εἰσερχόμεθα ἐν αὐτῷ. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται
εἶναι κεκαλυμμέναι ἐπιμελῶς διὰ κονιάματος.

3. Ἡ ὑπόγειος ἐκκλησία τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου σώζεται ἀκεραία.
Αὕτη προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον, διότι ἐνταῦθα παρατηρεῖται ἴσως τὸ ἀρχαιό-
τατον ὑπόδειγμα τοῦ σταυροειδοῦς ρυθμοῦ μετὰ τριῶν κογχῶν. Εἶναι τρι-
συπόστατος. Τὸ οἰκοδόμημα ἀνάγεται εἰς τὴν Εὐδοκίαν (450 - 460)[3] ἢ ἦτο
εὐκτήριον τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου[4], ὁ νάρθηξ αὐτοῦ ἀποδίδεται εἰς τὴν
ἐποχὴν τοῦ Μοδέστου. Ἴσως ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὡς βαπτι-
στήριον[5].

4. Ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς προσευχῆς τοῦ Κυρίου ἐν Γεθσημανῇ σώζονται
τὰ λείψανα τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας ἱδρυθείσης πρὸ τοῦ 391. Ὁ αὐτο-
κράτωρ Θεοδόσιος θεωρεῖται, ὅτι ἵδρυσε τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τῷ 385[6].
Ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν πορισμάτων ἀποκρούεται ὑπὸ
τοῦ Barnabé ἡ γνώμη, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο ἔργον σταυροφορικόν[7].

5. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἄννης παρὰ τὴν Βηθεσδᾶ εἶναι ἔργον
βυζαντινόν, ὅπερ ὑπέστη πολλὰς καταστροφὰς καὶ ἀνακαινίσεις[8]. Μωαμεθα-
νοὶ συγγραφεῖς καλοῦσιν αὐτὴν ἐκκλησίαν τῶν χρόνων τῶν Ἑλλήνων[9]. Ὁ
Γάλλος ἀρχιτέκτων Mauss βεβαιοῖ ὅτι ἡ πρόσοψις εἶναι ἀρχαιοτέρα τῶν
Σταυροφόρων, ὁ Ρῶσος Ἀβραὰμ δέχεται τὴν ἐκκλησίαν βυζαντινῆς ἀρχι-
τεκτονικῆς.

6. Ἄνωθεν τῆς κολυμβήθρας τῆς Βηθεσδᾶ ὑπῆρχεν ἐκκλησία μνημο-
νευομένη τῷ 381 ὑπὸ τοῦ Πέτρου Σεβαστείας, ἧς νῦν σώζονται μόνον
ἐρείπια[10]. Δυσδιάκριτα εἶναι σήμερον τὰ ἐρείπια τῆς Βασιλικῆς τῆς Σιὼν ἱδρυ-
θείσης ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου (386 - 417). Αὕτη ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ

[1] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 319.
[2] Barnabé Meistermann, Gethsemani 146.
[3] Vincent - Abel, Jerusalem 654.
[4] Ν. Σιὼν 1926, 175.
[5] Barnabé, Guide de la Terre Sainte 1907, 87.
[6] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 356.
[7] Barnabé, Gethsemani 1920. Orfali, Gethsemani 1924, Ν. Σιὼν 1924, 555.
[8] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 266.
[9] Αὐτόθι. Ὁ Vogüé, Les Églises 242 ἐξαίρει αὐτὴν ὡς πρότυπον σταυροφορικῆς ἐργασίας.
[10] Αὐτόθι 262.

τοῦ Μοδέστου. Ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν ἔχει σχέσιν μετὰ τοῦ νῦν θεωρουμένου ὑπερῴου[1].

8. Λείψανα τῶν τειχῶν τῆς Εὐδοκίας παρατηροῦνται παρὰ τὸ Σιλωάμ[2].

9. Τὰ θολοειδῆ οἰκοδομήματα τῆς διπλῆς Πύλης τοῦ Χαρὲμ - Σερὶφ ὡς καὶ ἡ χρυσῆ Πύλη χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς Εὐδοκίας[3]. Ὡς πρὸς τὴν χρυσῆν Πύλην μεταξὺ πολλῶν ἄλλων γνωμῶν ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Vogüé ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ὁ διάκοσμός της βεβαιοῦσι τὴν βυζαντινὴν καταγωγήν της[4].

10. Τὸ Χαρὲμ - Σερὶφ τὸ θαυμασιώτερον οἰκοδόμημα τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ ρυθμὸς τοῦ τεμένους θεωρεῖται βυζαντινός, τὸ δὲ πολύγωνον αὐτοῦ σχῆμα δὲν εἶναι πρωτοφανές. Ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐκκλησίαι. Ὑποτίθεται, ὅτι οἱ ἀρχιτέκτονες ἦσαν Ἕλληνες[5].

Ἡ γνώμη, ὅτι τὸ τέμενος ἐκτίσθη κατ᾽ ἀπομίμησιν τοῦ ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως δὲν ὑποστηρίζεται[6]. Ἐν τῷ τεμένει τούτῳ ἐγένετο συνδυασμὸς πεσσῶν καὶ κολωνῶν ὑπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ Ἁγίῳ Μάρκῳ τῆς Βενετίας[7]. Ὁ Ludolf von Suchem (1335) ἀνεγνώρισεν εὐκρινῶς τὸν ἑλληνικὸν ρυθμὸν τοῦ Χαρὲμ - Σερίφ[8]. Ὁ Luke ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως γράφει ὅτι αἱ παραδόσεις τῶν ἐργατῶν ἦσαν βεβαίως βυζαντιναὶ καὶ τὸ ἀνοικοδομηθὲν περίφημον θολοειδὲς ἱερὸν ἦτο κατὰ συνέπειαν βυζαντινοῦ χαρακτῆρος. Τὸν χαρακτῆρα τοῦτον κατὰ μέγα μέρος διετήρησε μέχρι τῆς σήμερον, πολὺ δὲ ὑλικὸν καὶ ἰδίᾳ στῆλαι ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Τάφου. Ἐσωτερικῶς τὸ οἰκοδόμημα ἐκοσμεῖτο ὑπὸ μαρμαρίνων πλακῶν κατὰ τὸν βυζαντινὸν τρόπον. Τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου καὶ αἱ ἁψῖδες, ἐφ᾽ ὧν ἐστηρίζετο, ἐκοσμήθησαν δι᾽ ὑέλων μωσαϊκοῦ βυζαντινοῦ χαρακτῆρος. Εἰ καὶ ἐσωτερικῶς πολλὰ ἀπέμειναν ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ βυζαντινοῦ χαρακτῆρος, ἐξωτερικῶς τὸ οἰκοδόμημα κοσμεῖται κατὰ περσικὸν σύστημα. Διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο οἰκοδόμημα εἰργάσθησαν Ἕλληνες, Ἀρμένιοι, Ἄραβες, Πέρσαι, Τοῦρκοι καὶ Φράγκοι[9].

11. Οἱ Σταῦλοι. Ἐν τῇ Ν. περιοχῇ τοῦ μεγάλου Περιβόλου τοῦ Χαρὲμ - Σερὶφ ὑπάρχουσι θολοειδῆ ὑπόγεια, ἅτινα ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς σταῦλοι.

[1] Ἀρχιμ. Καλλίστου, Ἱεροσολυμιτικὸν Κανονάριον 1914, 40. Ἡ Ἱερουσαλὴμ 289. Κριτικαὶ ἐνστάσεις κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σιὼν ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Charles Watson ἐν Palestine E. 7. 1917, 165.
[2] Jerusalem 1918 - 20 by C. R. Ashbee, London 1921, 60.
[3] The Handbook of Palestine by Luke 1922, 65.
[4] De Vogüé, Le Temple 65 - 68.
[5] Βενιαμίν, Προσκυνητάριον 257 - 60.
[6] Lowrie, Monuments of the Early Church 142. Duckworth 150.
[7] Sunday, Sacred sites of the Gospels.
[8] Palestine Pilgrim's Text Society XII.
[9] The Handbook of Palestine 1922, 68.

Μεταξὺ πολλῶν γνωμῶν ὑποστηρίζεται, ὅτι ταῦτα κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς Νέας Ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου τῆς ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος ἱδρυθείσης [1].

12. Λείψανα τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῆς ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας ἱδρυθείσης σῴζονται ἐν τῇ νῦν ἐκκλησίᾳ τῶν Δομινικανῶν Πατέρων [2].

13. Σῴζονται ἐρείπια τῆς ἐν Σιλωὰμ ἱδρυθείσης ἐκκλησίας τῷ 438-9 [3].

14. Ἀκεραία σῴζεται ἡ ἐκκλησία τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἔξω τῆς Ἱερουσαλὴμ ἱδρυθεῖσα τρισυπόστατος μετὰ τριῶν ἁψίδων τῷ 1038 ὑπὸ τοῦ Γεωργιανοῦ μοναχοῦ Προχόρου [4].

15. Λείψανα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Προκοπίου σῴζονται ἐν Ἀποῦ-Τόρ [5].

16. Ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς πορείας τοῦ τρίτου τείχους τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὴν ὁδὸν Νεαπόλεως καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁδοῦ τῆς πρὸς τὸ πρωταρχικὸν Μουσεῖον ἀγούσης ἀνεκαλύφθη τῷ 1925 μωσαϊκὸν ἔδαφος μεθ᾽ ἑλληνικῆς ἐπιταφίου ἐπιγραφῆς «*Ἀνατολία*» [6].

17. Μόνον ἐρείπια σῴζονται ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀναλήψεως ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν κτισθείσης ὑπὸ τῆς Ποιμενίας πρὸ τοῦ 378 [7]. Τὰ ἐρείπια ταῦτα διαγράφουσι τὸν ὀκτάγωνον βυζαντινὸν ῥυθμόν, ἐφαρμοσθέντα ὁμοίως ἐν τῇ Χρυσῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀντιοχείας τῷ 331 ὑπὸ Κωνσταντίνου, τῷ 516 ἐν τῷ Ἁγίῳ Γεωργίῳ τῆς Ἔζρας καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Σεργίου καὶ Βάκχου [8].

18. Ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαλιλαίων ἀνδρῶν σῴζεται μικρὸν παρεκκλήσιον τῆς Παναγίας μετὰ μωσαϊκοῦ καὶ ἐπιγραφῶν ἀρχαίας βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἴσως εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνακαινισθεῖσα μονὴ τῆς Παναγίας ἡ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου μνημονευομένη [9].

19. Ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, ἥτις φέρεται ἀνακαινισθεῖσα ὑπὸ τῆς Τραπεζουντίας Ἄννης καὶ τοῦ Τραπεζουντίου μοναχοῦ Γερασίμου ἴσως σχετίζεται μετὰ τοῦ εὐκτηρίου τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου τοῦ ἱδρυθέντος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Γ′ (516-524).

Κλείομεν ἐνταῦθα τὸν κατάλογον τῶν κυριωτέρων βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἱερουσαλήμ, ὧν τὰ πλεῖστα σῴζονται ἐν ἐρειπίοις, ἂν καὶ ὑφίστανται

[1] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 250, 1262.

[2] Αὐτόθι 1926.

[3] Αὐτόθι 1257.

[4] De Vogüé, Les Églises 340.

[5] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1271.

[6] R. Biblique 1925, 575. Ἡ Ἱερουσαλὴμ 163.

[7] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1142.

[8] Λεζίνα, Βυζαντινὸς Ῥυθμός, ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, Ἀθῆναι 1921 52-78. Ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν σῴζονται πλεῖστα λείψανα βυζαντινῆς προελεύσεως. Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1184.

[9] Vincent-Abel, Jerusalem B′ 920.

καὶ ἄλλα, ὡς αἱ ἀνακαινισθεῖσαι ἐκκλησίαι τῶν μονῶν τῆς Φακῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, τῆς Σεϊδανάγιας, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου κλπ. Πολλὰ δὲ ἕτερα κατάκεινται ἔτι ἐν τάφῳ [1]. Ἐπειδὴ δ᾽ ἐν τῇ ἀνασκοπήσει τῶν ἀρχαιολογικῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπεισέδυσε διαφορότης ἀντιλήψεως ἐν τῇ κρίσει περὶ τῆς μορφῆς τοῦ ῥυθμοῦ ὡρισμένων μνημείων, ἂν ἀνάγωνται εἰς καθαρῶς βυζαντινὴν περίοδον ἢ εἰς τὴν σταυροφορικήν, διὰ τοῦτο ἐπισυνάπτομεν τὰς ἑπομένας παρατηρήσεις.

Οἱ Σταυροφόροι κατὰ τὰ 87 ἔτη τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ᾠκοδόμησαν πολλά. Ὁ Conder γράφει: «Τὰ μνημεῖα, ἅπερ οἱ Λατῖνοι ἐγκατέλιπον, μαρτυροῦσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐν τῇ οἰκοδομητικῇ τέχνῃ...» Οἱ συγγραφεῖς τοῦ ἔργου The Survey of Western Palestine κατήρτισαν κατάλογον 37 ἐκκλησιῶν γνωστῶν ὡς ὑφισταμένων ἐν Ἱερουσαλὴμ ἢ παρὰ τὰ τείχη τῆς πόλεως κατὰ τὸν ιβ′ αἰῶνα. «Οὐδ᾽ εἶναι τοῦτο μόνον, προσθέτουσιν, ὅπερ ὑπελείφθη ἐκ τῆς Σταυροφορικῆς πόλεως, διότι ὁπουδήποτε ὁ ἐρευνητὴς περιπατῶν ἀνὰ τὴν Ἁγίαν Πόλιν συναντᾷ μεσαιωνικὰ λείψανα. Ἡ ὅλη ἀγορὰ ἡ πρὸς Ἀ. τοῦ ξενῶνος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἶναι σταυροφορικὸν ἔργον ἀντιπροσωπεῦον τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν Malcuisinat καὶ τὰ τείχη τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐντεῦθεν εἰς τὴν πύλην τῆς Δαμασκοῦ, ὁμοῦ μετὰ ὡραίου θολοειδοῦς οἰκοδομήματος πρὸς Ἀ. εἶναι μεσαιωνικῆς τειχοποιίας. Ὁ νῦν πύργος τοῦ Δαυΐδ εἶναι τὸ σταυροφορικὸν φρούριον τῶν Πισανῶν, ὅπερ ἀνιδρύθη ἅμα ὡς ἡ πόλις κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Γοδεφρείδου» [2].

Εἶναι ἀληθές, ὅτι καὶ σήμερον σῴζονται λείψανα σταυροφορικῶν ἔργων, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ πιστεύωμεν ὅτι πάντα τὰ σῳζόμενα εἶναι σταυροφορικά. Ὑφίστανται ἱκανὰ βυζαντινά, καίτοι ὁ Couret [3] γράφει, ὅτι οἱ Λατῖνοι σκοπίμως σιωπῶσι περὶ τῶν μοναχῶν καὶ βυζαντινῶν μονῶν τῶν ἐκτὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ῥῶσσος Α. Ποπὼφ εἰδικῶς ἐμελέτησε τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ βασίμως ἀνήρεσε τὴν θεωρίαν τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀποδείξας ὅτι πλεῖσται μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι διεσώθησαν ἐξ ἀρχαιότητος καὶ εἶναι ἔργα ἑλληνικά [4], ἤτοι «ἡ Ἁγία Γῆ ἡ τοῦ Ἐσταυρωμένου πατρῴα κληρονομία, ὡς οἱ Σταυροφόροι καλοῦσιν αὐτήν, ὑπ᾽ οὐδενὸς τίτλου νόμου ἐξασφαλίζεται αὐτοῖς. Ἱστορικῶς ἡ μόνη Δύναμις, ἥτις εἶχε νόμιμον ἀξίωσιν ἐπὶ τῆς Παλαιστίνης

[1] Ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ γερμανικοῦ ξενῶνος τοῦ ἀπέναντι τοῦ Ἁγίου Τάφου σῴζονται ἀρχαῖοι τάφοι μετ᾽ ἐπιγραφῶν ἑλληνικῶν.

[2] Margoliouth, Cairo, Jerusalem, Damascus 203. Τ. Π. Θέμελη, Οἱ Ἕλληνες ἐν τοῖς Ἁγίοις Τόποις, Ἀθῆναι 1919, 38.

[3] La Palestine sous les Empereurs Grecs 102.

[4] Ἀ. Ποπώφ, τὸ Λατινικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Σταυροφόρων. Πετρούπολις 1903.

ἦτο ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία». Καὶ κατ' ἄλλον συγγραφέα: «No doubt
that the Crusaders started with the idea to rescue the Holy Places
from the infidels, but they soon degenerated into a politic move-
ment or Latinising»[1]. Ἤτοι οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι οἱ σταυρο-
φόροι ἤρξαντο τοῦ ἔργου μετὰ τῆς ἰδέας τῆς παρὰ τῶν ἀπίστων ἀπελευθε-
ρώσεως τῶν Ἁγίων Τόπων. Ἀλλὰ ταχέως ἐξεφυλίσθησαν εἰς πολιτικὴν κίνη-
σιν ἢ ἐκλατινισμόν. «Ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος, γράφει ὁ Michaud, παρὰ τὰ
δίκαια αὐτοῦ ἐγένετο θῦμα τῆς πλεονεξίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου»[2].

Ἕτεροι συγγραφεῖς ἐπισταμένως μελετήσαντες τὴν σταυροφορικὴν περίο-
δον ἀπέκρουσαν τὰς σταυροφορικὰς ἀντιλήψεις. «The Holy Land the
patrimony of the Crucified as the Crusaders called it; was not theirs
by any title of law: historically the only power which had a legal
claim to Palestine was the Byzantine Empire».

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΕΝ Τῌ ΤΕΧΝῌ

Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ διασωθῶσι πάντα τὰ δημιουργήματα τέχνης, ὅσα
ἡ βυζαντινὴ περίοδος ἐκαλλιτέχνησε διὰ τὴν Ἱερουσαλήμ, βεβαίως ὁλόκλη-
ροι τόμοι μόνον θὰ ἐξήντλουν τὸ θέμα τοῦτο. Ἀλλ' αἱ μοιραῖαι περιπέτειαι
τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐθυσίαζον καὶ ἐλήστευον πρωτίστως τὴν καλλιτεχνίαν αὐτῆς.

Τὸ πρώτιστον καὶ μοναδικὸν ἔργον τῆς βυζαντινῆς Ἱερουσαλὴμ εἶναι
ὁ περιβόητος Μωσαϊκὸς χάρτης τῆς Μαδηβᾶς. Ἐν αὐτῷ εἰκονίζεται ἡ Ἱερου-
σαλὴμ ὡς ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς εἶχεν ἐξωραϊσθῆ ὑπὸ τῆς
ἁγίας Ἑλένης, τῆς Εὐδοκίας καὶ ἄλλων. Τείχη, ὁδοί, περιστύλια, πύργοι,
ἀγοραί, ξενῶνες, μοναί, ἐκκλησίαι καὶ βασιλικαὶ δημιουργοῦσι τὸ περίφη-
μον ἄστυ τῆς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐν τῷ Μωσαϊκῷ τῆς Μαδηβᾶς τὸ περίστυλον τοῦ ναοῦ τοῦ Μ. Κων-
σταντίνου ἐξαφανίζεται καὶ φαίνονται μόνον αἱ βαθμῖδες συναρμόζουσαι τὸ
τῆς ἐκκλησίας δάπεδον μετὰ τῆς κεντρικῆς κιονοστοιχίας τῆς ρωμαϊκῆς Αἰλίας.
Ὁμοίως καὶ τὸ ἄτριον διὰ λόγους τεχνικοὺς αἴρεται[3].

Τὸ περίφημον μωσαϊκὸν τοῦ τετάρτου αἰῶνος τῆς Ἁγίας Πουδεντιανῆς
ἐν Ρώμῃ, ἐν ᾧ εἰκονίζεται κυκλοτερὲς οἰκοδόμημα, ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ ἐκκλη-
σία τῆς Ἀναστάσεως ἢ κατ' ἄλλους ἡ ἐπουράνιος Ἱερουσαλήμ[4].

Μωσαϊκὸν τοῦ ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ Νέου ἐν Ῥαβέννῃ εἰκονίζει τὸν

---

[1] Eighteen Centuries of the Orthodox Greek Church by the Rev. A. H. Hore M.A. London 1899, 414.

[2] Histoire des Croisades II, 12.

[3] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 617. Ἐν αὐτῷ εἰκονίζονται καὶ ἄλλα βυζαντινὰ οἰκοδομήματα.

[4] Ν. Σιὼν 1905, 310. L'Archéologie Chrétienne par André Pérabe, Paris 209.

Τάφον ὡς στόμιον φρέατος κυκλοτεροῦς. Ἄνωθεν τοῦ στομίου ἐπὶ ἓξ κολωνῶν ἢ ὀκτὼ ὑψοῦται μικρὸς τροῦλλος. Δεξιᾷ αἱ δύο Μυροφόροι καὶ ἀριστερᾷ ὁ Ἄγγελος κάθηται. Οἱ πάντες διὰ τῶν χειρῶν δεικνύουσι τὸν Τάφον. Ἐκ τοῦ μέσου τοῦ στομίου τοῦ φρέατος (τάφου) ὑψοῦται τετράγωνος λίθος κλείων τὸ στόμιον τοῦ Τάφου[1].

Δίπτυχον ἐξ ἐλεφαντόδοντος τοῦ Ε΄ αἰῶνος τῆς ἐν Μιλάνῳ συλλογῆς Τριβούλτση παριστᾷ ὡς κυκλοτερὲς οἰκοδόμημα τὸν Τάφον τοῦ Κυρίου, πρὸς ὃν μεταβαίνουσιν αἱ Μυροφόροι[2].

Τῷ 430 ὁ ἅγιος Πετρώνιος, ἐπίσκοπος Βολώνης ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπιστρέψας ἐξ Ἱερουσαλὴμ διέταξε νὰ κατασκευάσωσιν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχεδίου τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Τάφου ὡραίαν ἐκκλησίαν εἰς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας κατεσκευάσθη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἀπαράλλακτον τοῦ Τάφου τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ ὁ τάφος ἦτο ἐν σχήματι σαρκοφάγου[3].

Μικρογραφία τοῦ Λατερανοῦ εἰκονίζει τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἀποτύπωμα ἐξ ἐλεφαντόδοντος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων Ε΄—Ϛ΄ αἰῶνος καὶ ἀποτύπωμα φιάλης de Monza εἰκονίζουσι τὸν Ἅγ. Τάφον ἐστεγασμένον[4]. Ἐκ τῶν προϊόντων τούτων τῆς τέχνης ἐξακριβοῦται ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Τάφου ἦτο ἐστεγασμένη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς φρονοῦντας, ὅτι ἦτο ἀνοικτή[5].

Ἐξ ὡρισμένων Ὁδοιπορικῶν καθίσταται ἀντιληπτὴ ἡ διάταξις κτισμάτων τινῶν ἢ καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀναπαράστασις τοῦ Κουβουκλίου ἐγένετο τῷ 1467 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Παγκρατίου τῆς Φλωρεντίας ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Λέοντος Βαπτιστοῦ Alberti καὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ Ἰωάννου Buccellarius[6].

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη διεσώθη εἰς εἰκόνας, εἰς τοιχογραφίας, εἰς μικρογραφίας καὶ μωσαϊκά, ἅτινα πάντα σῴζονται ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ Βηθλεέμ. Συλλογὴν ἐπιγραφῶν καὶ μωσαϊκῶν καθ' ὅλην τὴν Παλαιστίνην, ὡς καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐδημοσίευσε τῷ 1933 ὁ M. Avi-Yonah[7]. Ἐν ὅλῳ ἐδημοσίευσε 588 τμήματα 388 οἰκοδομημάτων. Αὐτὴ ἡ πληθὺς τῶν μωσαϊκῶν μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ Παλαιστίνη ἀπήλαυσεν εὐημερίας καὶ ἡσυχίας καὶ ἐντεῦθεν τὰ πλεῖστα τῶν μωσαϊκῶν ἀνάγονται εἰς τὸν Ε΄ καὶ Ϛ΄ αἰῶνα, ἕως ὅτου

---

[1] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 596.

[2] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 596.

[3] William's Holy City 2 edit. 278. Guide de la Terre Sainte par Lievin de Hamme 1897, 249.

[4] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 598.

[5] Αὐτόθι 597. Παρόμοιον ζήτημα ὑφίστατο καὶ διὰ τὸν Παρθενῶνα.

[6] Αὐτόθι 702.

[7] The Quarferly of the Department of Antiquities in Palestine 1933.

ὁ ὄλβος τῆς Παλαιστίνης ἐγέννησε τὸν φθόνον τῆς Περσίας καὶ ἐπῆλθεν ἡ μεγάλη καταστροφὴ τοῦ 614.

Ἐκ τῶν 280 διακεκοσμημένων ἐδαφῶν τὰ 165 ἀνήκουσιν εἰς ἐκκλησιαστικὰ οἰκοδομήματα περιλαμβανομένων καὶ τῶν χριστιανικῶν τάφων.

Αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι συνήθως ἀναθηματικαὶ ἢ ἐπιτύμβιοι. Οἱ συνήθεις τύποι εἶναι «*ὑπὲρ σωτηρίας, ὑπὲρ ἀναπαύσεως, ὑπὲρ ἀντιλήψεως, Κύριε βοήθησον, Κύριε μνήσθητι, Χριστὲ μνήσθητι*». Αἱ ἀναθηματικαὶ ἀναφέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ ἢ τοῦ ἀφιερωτοῦ ἢ εἶναι ἀνώνυμοι ἢ τίθεται εὐχὴ ὑπὲρ τῶν προσενεγκόντων ἐν τῷ παρελθόντι ἢ ἐν τῷ μέλλοντι.

Αἱ πλεῖσται ἐπιγραφαὶ τῆς Παλαιστίνης εἶναι ἑλληνικαί, εἶτα ἔρχονται ἰουδαιο-ἀραμαϊκαὶ κυρίως τῶν συναγωγῶν, ἀρμενικαί, καὶ συριακαί.

Αἱ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ ἄρχονται διὰ τοῦ «*Θήκη*» ἢ «*ἐνθάδε κεῖται....*» Μία ἐπιγραφὴ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀναφέρει ὑποδιάκονον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως[1]. Ἑτέρα ἀναφέρει θυρωρὸν[2] καὶ ἄλλη «*Ἐνθάδε κ(ε)ῖται ἡ δούλη καὶ νύμφη τοῦ Χριστοῦ Σοφία ἡ διάκονος....*» Ἀλλαχοῦ ἀναφέρεται «*Θεοδοσία ἡ Κουβικουλαρία*[3]». Εἰς ἐπιγραφὰς ἀναφέρεται ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἡ Νέα ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου.

Ο ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΤΙΜΟΘΕΟΣ

---

[1] «*Ὑπὲρ εὐχῆς (καὶ) ἀναπαύσεως Καλλιστράτου ὑποδιακ(όνου) ἁγ(ίας) Ἀναστάσεως.*

[2] «*Θήκη διαφέρουσα Θεοδούλῳ γενομένῳ θυρωρῷ τῆς ἁγίας τοῦ Χ(ριστοῦ) Ἀναστάσεως, καὶ Πέτρῳ Θεοσεβ(εστάτῳ) θυρωρῷ τῆς αὐτῆς υἱῷ αὐτοῦ.*

[3] Ἡ Ἱερουσαλὴμ 1202.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΝΕΟΝ ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ

Τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου εἰσήχθη μέν, ὡς γνωστόν, εἰς τὸ ἑορτολόγιον τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν δ´ αἰῶνα, μετὰ τὴν ἐν Ἐφέσῳ δὲ σύνοδον (431) ἤρχισαν πολλαπλασιαζόμεναι αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἑορταὶ καὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα πανταχοῦ τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς μετὰ μεγάλης εὐλαβείας ἐτελοῦντο αἱ ἑορταὶ αὗται[1]. Ἰδίᾳ δὲ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς Ἕλλησι τοσαύτη ἀνέκαθεν ἦτο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Σωτῆρος εὐλάβεια, ὥστε ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ οὐδεμία ἐκκλησιαστικὴ τελετὴ τελεῖται, ἐν ᾗ δὲν μνημονεύεται τὸ τὸ σεπτὸν τῆς Παρθένου ὄνομα, πάμπολλοι δὲ εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταί, οἵτινες ἄλλοι μὲν ποικίλα ᾀσμάτια (τροπάρια) πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἐποίησαν, ἄλλοι δὲ ὅλους Ὕμνους ἢ Κανόνας καὶ πολλοὶ τούτων οὐχὶ ἕνα ἢ δύο, ἀλλὰ πλείονας ἱκετηρίους ἢ παρακλητικοὺς τῇ Θεοτόκῳ Κανόνας ἐστιχούργησαν. Τὸ πρῶτον τροπάριον τῆς θ´ ᾠδῆς παντὸς Κανόνος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Θεοτόκον ἀναφέρεται, εἰς οἱονδήποτε Ἅγιον ἢ ἑορτὴν καὶ ἂν εἶναι πεποιημένος ὁ Κανών. Κατὰ τὰς ἑορτὰς πολλῶν Ἁγίων ψάλλεται μὲν κατὰ τὸν Ὄρθρον ἐν τοῖς ναοῖς ὁ προσήκων Κανὼν εἰς τὸν ἑορταζόμενον Ἅγιον, ἀλλὰ πρὸς τῷ Κανόνι τούτῳ οὐχὶ σπανίως ψάλλεται καὶ ἕτερος πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου. Ἐν ᾧ δ᾽ ἔχομεν παρακλητικὸν εἰς τὸν Χριστὸν Κανόνα, κατὰ τὰς παρακλήσεις ἡμῶν οὐχὶ τοῦτον συνήθως, ἀλλὰ τὸν ἕτερον τῶν δύο εἰς τὴν Θεοτόκον παρακλητικῶν Κανόνων ψάλλομεν. Τὴν ἐξαιρετικὴν δὲ ταύτην εὐλάβειαν πρὸς τὴν Παρθένον καὶ Θεοτόκον ἡμῶν τῶν Ἀνατολικῶν χριστιανῶν οἱ τῆς Δύσεως χριστιανοὶ βλέποντες «ὑπερφιλοπαρθένους» καὶ «ὑπερφιλοθεοτόκους» ἡμᾶς ὀνομάζουσιν[2].

Ἐκ τῶν Κανόνων δὲ τῶν εἰς τὴν Θεοτόκον πεποιημένων ὀλίγοι τινὲς

---

[1] Ἴδε Martin Jugie «Homélies Mariales Byzantines» (Patrologia Orientalis XIX, 3,199 καὶ ἑξῆς).

[2] Ἴδε «De immaculata Deiparae conceptione hymnologia graecorum» cura Theodori Toscani et Josephi Cozza Romae 1862 p. 7. Σημειώσεως δ᾽ ἄξιον εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν μὲν τῇ Bibliotheca Hagiographica Graeca τῶν Βολλανδιστῶν (Bruxelles 1909) ἀναγράφονται εἰς μὲν τὴν Θεοτόκον 112 Λόγοι (ἤτοι βίοι, ἀποκαλύψεις, διηγήσεις, θαύματα κτλ.), εἰς δὲ τὸν Σωτῆρα 27 μόνον, ἐν δὲ τῇ Bibliographie des Acolouthies Grecques τοῦ L. Petit (Bruxelles 1926) 54 μὲν Ἀκολουθίαι εἰς τὴν Θεοτόκον, 10 δὲ μόνον εἰς τὸν Χριστόν.

εἰσήχθησαν εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν καὶ περιελήφθησαν ἐν τοῖς διαφόροις λειτουργικοῖς βιβλίοις, ἅτινα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιε´ αἰῶνος ἤρχισαν νὰ ἐκδίδωνται πρῶτον μὲν ἐν τῇ Βενετίᾳ, εἶτα δὲ καὶ ἀλλαχοῦ. Οἱ πλεῖστοι δὲ ἦσαν ἀνέκδοτοι ἐν πολλοῖς χειρογράφοις βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, πρῶτος δ' ὅστις ἐξέδωκε συλλογὴν μικρὰν ἐξ αὐτῶν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1642 ἐκ 42 Κανόνων ὑπῆρξεν ὁ γνωστὸς Κρὴς Ἀγάπιος Λάνδος, οὗτινος τὸ Θεοτοκάριον ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καταρτισθὲν κατ' ἐπανάληψιν ἀνετυπώθη. Κατόπιν δ' ἐπηκολούθησαν ἄλλαι ὑπ' ἄλλων γενόμεναι Θεοτοκαρίων ἐκδόσεις, ὡς ἡ τοῦ Φιλίππου Vilali τῷ 1738 ἐκ κώδικος τῆς παρὰ τὴν Ῥώμην Ἑλληνικῆς Μονῆς Κρυπτοφέρρης, ἡ τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ναξίου ἐκ κωδίκων τοῦ Ἁγίου Ὄρους μετὰ 62 Κανόνων ἐν Βενετίᾳ τῷ 1796 τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα καὶ πολλάκις ἔπειτα ἀνατυπωθεῖσα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἀθήναις, τὰ «Ὑμνῳδῶν ἀνέκδοτα» τοῦ περικλεοῦς Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐκ τῶν ἀπογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἐν Ἀθήναις τῷ 1840 ἐκδοθέντα, ἔνθα περιλαμβάνονται καὶ 15 Κανόνες εἰς τὴν Θεοτόκον. Τελευταία δὲ ἔκδοσις Θεοτοκαρίου ἐγένετο ἐν Παρισίοις τῷ 1932 ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως κ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου.

Ἡ νέα αὕτη ἔκδοσις περιλαμβάνουσα 107 Κανόνας τοῦ α´, β´ καὶ γ´ ἤχου ληφθέντας ἐξ 27 κωδίκων τῶν Μονῶν Βατοπεδίου καὶ Λαύρας, 2 τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων καὶ 1 τῆς Μονῆς τῶν Βλατέων θὰ συμπληρωθῇ διὰ δευτέρου τόμου, ἐν ᾧ θὰ περιληφθῶσιν οἱ τῶν λοιπῶν ἤχων Κανόνες.

Διεξελθόντες τὸ βιβλίον μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ πολλὰ ἐν αὐτῷ τὰ οὐκ ὀρθῶς ἔχοντα ἰδόντες καταχωρίζομεν ἐν τοῖς ἑξῆς τὰς εἰς αὐτὸ ἡμετέρας παρατηρήσεις.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ προλόγῳ ἐκτὸς ἄλλων τινῶν, περὶ ὧν γενήσεται ὁ προσήκων λόγος προσεχῶς ἀλλαχοῦ, ὁ ἐκδότης γράφει καὶ ταῦτα, ὅτι «ἡ μελέτη τῶν ἱερῶν ποιητικῶν μνημείων τῶν ἐσκορπισμένων ἀνὰ τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἔπεισέ με ὅτι...» καὶ ὅτι «διὰ πολυετῶν μόχθων περισυνέλεξα ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν τὴν περιπλανηθεῖσαν καὶ ἀγνοηθεῖσαν δόξαν τῶν πατέρων μας» καὶ ὅτι «ἡ ὅλη τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἄγνωστος ποίησις ἐταμιεύθη εἰς σειρὰν τόμων κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἐντύπων ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων».

Ὅστις δ' ὅμως ἐνθυμηθῇ πρῶτον μὲν ὅτι ἡ ὅλη ἐκκλησιαστικὴ ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ κ. Εὐστρατιάδου κατηρτίσθη ἐκ χειρογράφων κυρίως τοῦ Ἁγίου Ὄρους, διὸ καὶ «Ἁγιορειτικὴν βιβλιοθήκην» ἐπιγράφει ὅσα ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης ἐκδίδει, δεύτερον δὲ ὅτι λειτουργικοῦ περιεχομένου χειρόγραφα ἐν μὲν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Δύσεως κατὰ μαρτυρίαν Pitra καὶ Krumbacher ὑπάρχουσιν ὑπὲρ τὰ 400, ἐν δὲ ταῖς τῆς Ἀνατολῆς πιθανώτατα ὑπὲρ τὰ 1000 (508 μικρὰ καὶ μεγάλα ἔχει μόνη ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Σινᾶ), ἐξ ὧν ὁ κ. Εὐστρατιάδης οὔτε τὰ τοῦ Σινᾶ, οὔτε τὰ τῶν Ἱεροσολύμων, οὔτε τὰ

τῆς Πάτμου, οὔτε τὰ τῶν Ἀθηνῶν εἶδεν, ὅστις ταῦτα ἐνθυμηθῇ, δύναται νὰ κρίνῃ κατὰ πόσον εἶναι ἀκριβὴς ἡ βεβαίωσις τοῦ ἐκδότου ὅτι περισυνέλεξεν ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως «ὅλην τὴν ἄγνωστον ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν». Ἀρκεῖ νὰ ὑπομνησθῇ τοῦτο μόνον, ὅτι πρὸς ἔκδοσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεοτοκαρίου του ὁ κ. Ε. εἶχεν ὑπ' ὄψει 5 μόνους Θεοτοκαρίων κώδικας καὶ 25 ἄλλους συμμιγεῖς (Παρακλητικὰς τὰς πλείστας, Γεροντικὰ κλπ.), ἐν ᾧ ἐν μόνῃ τῇ Σιναϊτικῇ βιβλιοθήκῃ εὕρηνται 24 κώδικες ἀμιγεῖς Θεοτοκαρίων καὶ Κύριος οἶδε πόσοι ἄλλοι τοιοῦτοι ἐν ταῖς ἄλλαις βιβλιοθήκαις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, οὓς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἴδῃ πάντας, ὥστε νὰ περισυλλέξῃ ἐξ αὐτῶν τὴν ὅλην εἰς τὴν Θεοτόκον ποίησιν, ὅπερ ἰσχυρίζεται ὅτι κατώρθωσε μὲ 5 μόνους ἀμιγεῖς Θεοτοκαρίων κώδικας.

Ἂν δ' ἀνεγίνωσκε καὶ ἄλλων βιβλιοθηκῶν Θεοτοκάρια, ὡς λ. χ. τὰ τῆς Κρυπτοφέρρης, θὰ ἔβλεπε πόσον ἀτελῆ καὶ κολοβὰ εἶναι ἐνιαχοῦ τὰ ἐξ ὧν ἐπορίσθη τὸ ὑλικόν του χειρόγραφα. Ἰσχυρὰ δὲ τούτου ἀπόδειξις εἶναι ἡ ἑξῆς. Ἐξέδωκε τὸν ὑπ' ἀρ. 35 Κανόνα ἐκ κώδικος Παρισίων ὡς ἀκέραιον. Ἀλλ' ὁ Rocchi ἔχων ὑπ' ὄψει κώδικας τῆς Κρυπτοφέρρης ὀρθῶς παρετήρησεν ὅτι ὁ Κανὼν οὗτος εἶναι κολοβὸς πολλῶν τροπαρίων ἐλλειπόντων. Διότι τὰ τροπάρια αὐτοῦ σχηματίζουσι μὲν τὴν ἀκροστιχίδα «ῥύσιν δίδου μοι ψυχικῶν μολυσμάτων», ἣν δὲν ἀναγράφει ὁ κ. Ε., ἐλλείπουσιν ὅμως 6 τροπάρια ἀρχόμενα ἀπὸ τῶν γραμμάτων σ, μ, υ, ο, μ, ω, ὧν ἓν τὸ ἀπὸ τοῦ ω εὗρεν ἐν κώδικι τῆς Κρυπτοφέρρης ὁ Rocchi, τὰ δὲ λοιπὰ πέντε θὰ εὑρίσκωνται πιθανῶς ἐν ἄλλοις χειρογράφοις, ἅτινα ἀγνοεῖ ὁ ἐκδότης ὁ καυχώμενος ὅτι «τοὺς εἰς τὴν Θεοτόκον ὕμνους, τοὺς γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους, εὐλαβῶς περισυλλέξας παραδίδω τῇ ἁγίᾳ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ» [1].

Κολοβὸν ὡσαύτως ἐξέδωκε καὶ τὸν ὑπ' ἀρ. 82 Κανόνα. Ἐν ᾧ κανονικῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν τροπαρίων ἐν πάσαις ταῖς ᾠδαῖς εἶναι ὁ αὐτός, ἐν τῷ Κανόνι τούτῳ ἡ μὲν α´ καὶ ἡ γ´ ᾠδὴ ἐκ 5 τροπαρίων ἑκατέρα, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκ 4 ἑκάστη σύγκειται. Ἀλλ' ὁ Rocchi ἐκ κωδίκων τῆς Κρυπτοφέρρης συνεπλήρωσε καὶ τῆς ε´ καὶ τῆς ς´ ᾠδῆς τὰ τροπάρια, οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν τὰ τροπάρια θὰ συμπληρωθῶσιν ἐξ ἄλλων χειρογράφων [2].

Κολοβὸν ἐπίσης ἐξέδωκε καὶ τὸν ὑπ' ἀρ. 11 ἐλλείποντος ἐν τῇ η´ ᾠδῇ πέμπτου τροπαρίου, ὅπερ ἔχουσι πᾶσαι αἱ ἄλλαι ᾠδαί.

Κολοβὸς εἶναι καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. 13 ἐν τῇ γ´ ᾠδῇ ἐχούσῃ 2 τροπάρια, ἐν ᾧ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἔχουσιν ἀνὰ 3, ὡς καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. 14 ἐν τῇ θ´ ᾠδῇ ἐχούσῃ 3 ἀντὶ τῶν 4 τῶν ἄλλων ᾠδῶν, τὸ αὐτὸ δ' ἀκριβῶς παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 23 Κανόνι.

---

[1] Θεοτοκάριον σελ. ς´.

A. Rocchi «In Paracleticam Deiparae animadversiones» Roma 1903.

Τοῦ δὲ 46 Κ. ἡ μὲν α′ καὶ ἡ δ′ ᾠδὴ ἔχουσιν ἀνὰ 7 τροπάρια, ἡ γ′, ἡ ζ′ καὶ θ′ ἀνὰ 5 καὶ ἡ ε′ καὶ ς′ ἀνὰ 6, ἐν ᾧ παρὰ Νικοδήμῳ, ὅστις κατὰ τὸν κ. Εὐστρατιάδην κεκολοβωμένον ἐξέδωκε τὸν Κ. τοῦτον, πᾶσαι αἱ ᾠδαὶ ἐκ 4 τροπαρίων σύγκεινται.

Κολοβὸν ὡσαύτως ἐξέδωκε καὶ τὸν ὑπ᾽ ἀρ. 53 ἐλλείποντος τοῦ τετάρτου τροπαρίου τῆς ζ′ ᾠδῆς, ὡς καὶ τὸν ὑπ᾽ ἀρ. 56 ἐλλείποντος καὶ ἐν τούτῳ τοῦ τετάρτου τῆς η′ ᾠδῆς.

Κολοβὸς δ᾽ εἶναι καὶ ὁ ὑπ᾽ ἀρ. 74 ἐν τῇ α′ καὶ ς′ ᾠδῇ, αἵτινες ἔχουσιν 3 ἑκατέρα τροπάρια, τῶν λοιπῶν ἐχουσῶν ἀνὰ 4, ὡς καὶ ὁ ἑπόμενος ὑπ᾽ ἀρ. 75 ἐλλείποντος τοῦ τετάρτου τῆς ς′ ᾠδῆς καὶ ὁ ὑπ᾽ ἀρ. 102 ἐλλείποντος τοῦ τετάρτου τῆς η′ ᾠδῆς καὶ ὁ ὑπ᾽ ἀρ. 107, ἐν ᾧ δὲν ὑπάρχει τὸ τέταρτον τῆς ζ′ καὶ τῆς η′ ᾠδῆς.

Ὅτι δὲ πάντων τούτων τῶν κολοβῶν ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ τοῦ κ. Εὐστρατιάδου ἀναγινωσκομένων Κανόνων τὰ ἐλλείποντα τροπάρια εὕρηνται ἐν χειρογράφοις, πειθόμεθα μὲν ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Rocchi, πειθόμεθα δὲ καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τοσοῦτον ἐπιμελῶς προσεῖχον οἱ ποιηταὶ εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τοῦ ἰσαρίθμου τῶν τροπαρίων τῶν ᾠδῶν, ὥστε καὶ ἄν ποτε ἠναγκάζοντό τινες ἕνεκα τῆς ἀκροστιχίδος νὰ παραβαίνωσι τὸν νόμον τοῦτον τῆς ἰσαριθμίας, ἄλλοι προετίμων νὰ προσθέτωσι τροπάρια, περιττὰ μὲν ὡς πρὸς τὴν ἀκροστιχίδα, ἀναγκαῖα δ᾽ ὅμως πρὸς τήρησιν τῆς ἰσαριθμίας. Πρόχειρον τούτου παράδειγμα ἔχομεν τὸν ὑπ᾽ ἀρ. 26 Κανόνα τοῦ Θεοτοκαρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀκροστιχίδος «Δέσποινα νεῦσον πρὸς λιτὰς Θεοδώρου» ἀπῃτοῦντο μόνον 31 τροπάρια, ὅσα εἶναι καὶ τὰ γράμματα ταύτης, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τότε αἱ ᾠδαὶ τοῦ Κανόνος δὲν θὰ εἶχον τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τροπαρίων, ὁ ποιητὴς προσέθηκεν εἰς τὴν ζ′ ᾠδὴν τὸ τρίτον τροπάριον «Ἱλάσκομαι καὶ σώζω…», ὅλως μὲν ἄχρηστον εἰς τὴν ἀκροστιχίδα, ἀναγκαῖον δ᾽ ὅμως εἰς τὴν ἰσαριθμίαν τῶν τροπαρίων, τεσσάρων ἐν ἑκάστῃ ᾠδῇ τοῦ Κανόνος.

Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ προλόγῳ τρεῖς ὅλας σελίδας καταναλίσκει ὁ ἐκδότης, ἵν᾽ ἀποδείξῃ ὅτι Κανόνες τινὲς εἰς τὴν Θεοτόκον, φέροντες ἐν τέλει τῆς ἀκροστιχίδος «Ἰωάννης Θ», δὲν ἐποιήθησαν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, εἰς ὃν ἐν τοῖς κώδιξι τοῖς πλείστοις ἐπιγράφονται, ἀλλ᾽ ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Θηκαρᾶ. Ἀλλ᾽ 136 ἔτη πρὸ τοῦ κ. Εὐστρατιάδου ὁ ταπεινὸς Νικόδημος ὁ Νάξιος ἐν βραχείᾳ σημειώσει τοῦ Θεοτοκαρίου του ἔγραφε ταῦτα· «Τὸ Θεοτοκάριον τὸ χειρόγραφον τὸ ἐν τῇ θ′ ἀεὶ περιέχον τὸ ὄνομα Ἰωάννης, ἐν δὲ τῷ ἀκροτελευτίῳ ἀεὶ φέρον τὸ Θ. οἱ μὲν λέγουσιν ὅτι ἐστὶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθὼς καὶ ἐπιγράφεται, οἱ δέ φασιν ὅτι ἐστὶν Ἰωάννου τοῦ Θηκαρᾶ, συμφωνῶ δὲ μὲ τοὺς δευτέρους, τοῦτο μὲν συμπεραίνων ἀπὸ τὸ ἐνηλλαγμένον τῆς φράσεως τῶν Κανόνων τούτων πρὸς τὴν τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ, τοῦτο δὲ διατὶ ἔν τινι τροπαρίῳ τοῦ δ′ ἤχου ἀναφέρεται νὰ φυλάττῃ ἡ Θεοτόκος

ταύτην τὴν εἰς αὐτὴν ἀφιερωμένην Πόλιν, ἥτις σαφῶς ἐστιν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ πατρὶς τοῦ Θηκαρᾶ καὶ οὐχὶ ἡ Δαμασκὸς ἡ πατρὶς τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ». Ἐκ τούτων μανθάνομεν ὅτι ὄχι μόνον ὁ Νικόδημος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ εἶχον τὴν περὶ τῶν Κανόνων τούτων ὡς ἔργων τοῦ Θηκαρᾶ γνώμην, ἣν ὡς ἰδίαν αὐτοῦ νῦν ὁ κ. Ε. προβάλλεται.

Ἐν σ. ι′ τοῦ προλόγου ἰσχυρίζεται ὅτι «Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων κατὰ κανόνα ἀπαράβατον τὰς ᾠδὰς τῶν Κανόνων αὐτοῦ πλέκει ἐκ 5 τροπαρίων, τὴν δὲ ἐνάτην ἐξ 7». Ἀνοίγοντες δὲ τὸ Θεοτοκάριον αὐτοῦ τούτου τοῦ κ. Ε. βλέπομεν ἐν σ. 79 τὸν 30 Κανόνα, «ποίημα Ἰωάννου Εὐχαΐτων», οὗτινος πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ ᾠδαὶ καὶ τῆς ἐνάτης συμπεριλαμβανομένης σύγκεινται ἑκάστη ἐκ 4 τροπαρίων. Ὁμοίως τοῦ ἐν σ. 195 60 Κ., ἔργου καὶ τούτου τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, πᾶσαι αἱ ἄλλαι ᾠδαὶ πλὴν τῆς ζ′ σύγκεινται ἐκ 4 τροπαρίων, μόνη δ᾽ ἡ ζ′ ἐκ 5. Ὁμοίως τοῦ ἐν σ. 200 62 Κ. τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ καὶ αἱ ἐννέα ᾠδαὶ ἐκ 4 καὶ αὗται τροπαρίων ἑκάστη σύγκεινται. Τὸ Θεοτοκάριον λοιπὸν τοῦ κ. Ε. ἐλέγχει οὐκ ἀληθῆ τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τροπαρίων τῶν Κανόνων Ἰωάννου τοῦ Εὐχαΐτων.

Ἐκδίδων δὲ ὁ κ. Ε. τοὺς εἰς τὴν Θεοτόκον Κανόνας, ὧν ἄλλοι μὲν εὕρηνται ἤδη προεκδεδομένοι ὑπ᾽ ἄλλων, ἄλλοι δὲ νῦν τὸ πρῶτον ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐκ χειρογράφων τῶν προρρηθεισῶν βιβλιοθηκῶν ἐκδίδονται, ἐν ᾧ ὤφειλε νὰ δηλώσῃ ἐν ἑκάστῳ Κανόνι τίνα ἔκδοσιν ἢ τί χειρόγραφον ἔλαβεν ὡς βάσιν τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ καὶ ἐν σημειώσει ν᾽ ἀναγράψῃ πάσας τὰς γραφὰς τὰς ἀπαντώσας ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκδόσεσιν ἢ χειρογράφοις τὰς μὴ συμφωνούσας πρὸς τὰς γραφὰς τῆς ἐκδόσεως ἢ τοῦ χειρογράφου, ἐξ οὗ τὸν Κανόνα παρέλαβεν, ὡς πράττουσι πάντες οἱ τοιαῦτα κείμενα ἐκδίδοντες, ὁ κ. Ε. τοῦτο μὲν δὲν ἔπραξεν, ἠρκέσθη δὲ μόνον ἐν ἑκάστῳ Κανόνι νὰ ἀναφέρῃ εἰς τίνα χειρόγραφα εὕρηται οὗτος, ὁσάκις δὲ Κανών τις ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ Παρακλητικῇ ἢ τοῖς προεκδεδομένοις Θεοτοκαρίοις, δηλοῖ καὶ τὸ μέρος τῶν βιβλίων τούτων, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναγινώσκεται ὁ Κανὼν οὗτος. Ἀναγινώσκοντες λοιπὸν τὸ Θεοτοκάριον τοῦτο τοῦ κ. Ε. οὔτε τὸ χειρόγραφον μανθάνομεν, ἐξ οὗ ἐλήφθη ἕκαστος Κανών, ὁσάκις ὁ ἐκδότης ἀναγράφει δύο ἢ τρεῖς κώδικας Κανόνος τινός, οὔτε βλέπομεν τὰς διαφόρους γραφὰς τὰς ἀπαντώσας ἐν τοῖς ἄλλοις χειρογράφοις ἢ ταῖς ἐκδόσεσιν ἑκάστου Κανόνος. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν Κανόνων τῶν ἀναγινωσκομένων ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ τούτῳ κατηρτίσθησαν ἐκ διαφόρων κωδίκων, ἐπειδὴ δὲ οἱ κώδικες, ὡς γνωστόν, δὲν παρέχουσι πάντοτε τὰς αὐτὰς γραφὰς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κειμένου, ὁ ἐκδότης ἄλλας μὲν γραφὰς ἐκ τοῦ ἑνός, ἄλλας δ᾽ ἐξ ἑτέρου κώδικος παρέλαβεν, ὅσας αὐτὸς ἔκρινε καλυτέρας. Ὁποία τις δὲ ὑπῆρξεν ἡ κρίσις αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ τῶν γραφῶν τῶν κωδίκων καὶ ὁποῖόν τι κείμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων ποιημάτων ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ πορίζόμεθα, θὰ γίνῃ καταφανὲς νῦν μὲν ἐκ τῶν ἑπομένων φιλολογικῶν παρατηρήσεων, κατό-

πιν δὲ καὶ ἐκ τῶν εἰς τὴν μετρικὴν ἀναφερομένων παρατηρήσεων ἡμῶν, ἃς ἀλλαχοῦ θὰ δημοσιεύσωμεν.

Ἐν τῷ τετάρτῳ τροπαρίῳ τῆς ς΄ ᾠδῆς τοῦ 2 Κανόνος ἀναγινώσκομεν

Παγίδα με, πανύμνητε, κεκρύφασιν
οἱ ὄντως ὑπερήφανοι
καὶ σχοινίοις τῶν ἐμῶν ἁμαρτιῶν
βρόχους τοῖς ποσί μου διετείναντο
οὕς, ἀγαθή,
ὡς ἀραχνίους μίτους διάλυσον.

Ἐπειδὴ ἡ φράσις «παγίδα τινὰ κρύπτω» σόλοικος εἶναι καὶ οὐδὲν νόημα παρέχει, ὁ ποιητὴς ἀναμφιβόλως ἔγραψε «παγίδα μ ο ι κεκρύφασιν», ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸν Δαυΐδ, ὅστις ἐν ψαλμῷ 139, 6 γράφει «ἔκρυψαν ὑπερήφανοι παγίδα μ ο ι καὶ σχοινία διέτειναν παγίδας τοῖς ποσί μου». Ταύτην δὲ τὴν γραφὴν ἔχει ὁ Νικόδημος καὶ αὐτὸς δ' οὗτος ὁ ἐκδότης ἐν σ. 89 τὸ αὐτὸ τροπάριον καταχωρίσας «παγίδα μοι κεκρύφασι» γράφει.

Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τροπαρίῳ τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Νέκρωσόν με ἅπαν τῆς σαρκός,
Παρθένε ζωοτόκε,
τὸ φρόνημα καὶ τὸν νοῦν μου
νεκρωθέντα ἡδοναῖς
αὖθις ἀναζώωσον....

τὸν σολοικισμὸν «νέκρωσόν με τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς» αἴρομεν ἀναγινώσκοντες «νέκρωσόν μ ο υ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς» καὶ οὕτως ὁ ποιητὴς προσφέρει ἡμῖν τὸ πάγκαλον τοῦτο νόημα· τὸ μὲν φρόνημα τῆς σαρκός μου, ὦ Παρθένε, νέκρωσον, τὸν νεκρωθέντα δὲ ταῖς ἡδοναῖς νοῦν μου ἀναζώωσον.

Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τροπαρίῳ τῆς γ΄ ᾠδῆς τοῦ 3 Κ.

Ἥμαρτον ἱλάσθητι, σωτήρ,
ἠνόμησα ἐλέησον
ὡς ἐλεήμων καὶ ἀναμάρτητος
καὶ δώρησαί μοι θερμῶν δακρύων πηγὴν
ὅλον με καθάρισον
καὶ παθῶν μου βόρβορον
ἀποκλύζουσαν ταῖς τῆς μητρός σου εὐχαῖς

(τηρῶ δὲ πάντοτε πιστῶς τὴν γραφὴν τοῦ κειμένου), ἀδυνατῶν μὲν νὰ πιστεύσω ὅτι ὁ ποιητὴς ἠδύνατο νὰ διακόψῃ τὴν συνέχειαν «δώρησαί μοι πηγὴν δακρύων ἀποκλύζουσαν» διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ στίχου «ὅλον με καθάρισον», βλέπων δὲ ὅτι ὁ ἐν τῷ ἕκτῳ στίχῳ κ α ὶ (καὶ ἀποκλύζουσαν) σαφῶς

μηνύει ὅτι πρὸ αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἑτέρα μετοχὴ συνδεομένη διὰ τοῦ συνδέσμου τούτου μετὰ τῆς ἑπομένης «ἀποκλύζουσαν», εἰκάζω ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψε «δώρησαί μοι θερμῶν δακρύων πηγὴν ὅλον με καθαίρουσαν καὶ παθῶν μου βόρβορον ἀποκλύζουσαν». Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ τροπαρίῳ τῆς ᾠδῆς ταύτης

Γέγονας, Παρθένε, λογικὸς
καὶ ἔμψυχος παράδεισος
πολλῷ τοῦ πρώτου τιμιώτερος·
ὁ φωτουργὸς γὰρ ἁπάσης φύσεως
ζωῆς ξύλον οἷά περ
μέσον ἀνεφύη σου
ἐξ οὗ τρώγοντες πίστει ζωούμεθα

ἐπειδὴ περὶ φωτὸς ἐνταῦθα οὐδεὶς λόγος, πρόδηλον ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψεν «ὁ φ υ τ ο υ ρ γ ό ς», ἤτοι ὁ δημιουργός, ὁ ποιητής, ὡς ἀναγινώσκεται ἐν σ. 123 «τὸν φυτουργὸν καὶ ποιητὴν ἐξανθήσασα» καὶ σ. 209 «τὸν φυτουργὸν τῆς ζωῆς ἡ βλαστήσασα», γνωστότατον δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ Ἀκαθίστῳ «χαῖρε, φυτουργὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν φύουσα».

Ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ 5 Κ.

Ἵνα πάντες, Δέσποινα ἁγνή,
φωναῖς χαριστηρίοις
δοξάζωμεν ἐκ πόθου
καὶ τιμῶμέν σε πιστῶς
διάσωσον ἅπαντας
εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου
τὸν Κύριον ὑμνεῖτε
καὶ ὑπερυψοῦτε
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας

οἱ τέσσαρες τελευταῖοι στίχοι ἀπαιτοῦσι προηγούμενον λεκτικόν τι ῥῆμα (οἷον βοᾶν, ψάλλειν, μέλπειν, ᾄδειν κτλ.), ὡς δὴ καὶ ἀναγινώσκεται καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ᾠδῆς ταύτης τροπαρίῳ (ᾧ βοῶμεν πάντα τὰ ἔργα Κυρίου...) καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ (διάσωσον ψάλλοντας εὐλογεῖτε...) καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ (ἵνα μέλπω εὐλογεῖτε...). Οὕτω λοιπὸν καὶ ἐν τούτῳ τὸν πέμπτον στίχον ἔγραψεν ὁ ποιητὴς «διάσωσον ψάλλοντας» (ἢ ᾄδοντας ἢ μέλποντας) καὶ οὐχὶ «δ. ἅπαντας».

Τὸ πρῶτον τροπάριον τῆς α΄ ᾠδῆς τοῦ 6 Κ.

Ὑπείκει φόβῳ, παντάνασσα,
ἀγγέλων ταξιάρχαι λιγαίνειν σε,
ὑμνεῖ δὲ δι' ἀγαθότητα

ἅπας νοῦς ὡς μητέρα
τοῦ πλαστουργοῦ·
σὺ γὰρ ἐγκωμίων
ὑπερβέβηκας θεσμοὺς
Χριστὸν γεννήσασα

οὕτως ἐκδοὺς ὁ κ. Εὐστρατιάδης δὲν παρετήρησε τὸν σολοικισμὸν «οἱ ταξιάρχαι τῶν ἀγγέλων ὑπείκει φόβῳ», ὅστις πάντως ὀφείλεται εἰς τὸν ἀντιγραφέα τοῦ κώδικος, οὐχὶ δὲ εἰς τὸν ποιητὴν τοῦ Κανόνος, ὅστις βεβαίως ἔγραψεν «ἀγγέλων ταξιάρχης».

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς γ΄ ᾠδῆς τοῦ 7 Κ.

Δόξαν παρθενίας ἔχουσα
ἀνεδύσω χάριν Πνεύματος ἁγίου
φανεῖσα Θεοτόκος...

ἐπειδὴ δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψεν ὅτι ἡ Θεοτόκος ἀνεδύσατο, ἤτοι ἀπώθησεν, ἀπέρριψε τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ κώδικος εἶδε μὲν τὸ ὀρθὸν ἀ ν ε δ ή σ ω, ἤτοι ὡς στέφανον ἔλαβες, ἐστέφθης, ἔλαβες τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔγραψε δὲ τὸ ἀνόητον καὶ βλάσφημον ἀνεδύσω.

Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς ζ΄ τοῦ αὐτοῦ Κ.

Σωματικοῖς με πάθεσι πολλοῖς
ῥυπώσαντα σῶμά τε καὶ λόγον καὶ ψυχὴν
πῶς σου, ἁγνή,
τῶν ἀρετῶν ᾄσω τὸ κάλλος
ἀπορῶ καὶ δέδοικα·
ἀλλ᾽ αὐτὴ γενοῦ μοι
ταῖς σαῖς εὐχαῖς βοηθὸς

δὲν πιστεύω μὲν ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψε τὸ σόλοικον «ἀπορῶ πῶς ᾄσω τὸ κάλλος σου ῥυπώσαντά με», εἰκάζω δ᾽ ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς εἶδε μὲν τὸ ὀρθὸν

Σωματικοῖς ἐν πάθεσι πολλοῖς
ῥυπώσας τὸ σῶμά τε καὶ λόγον καὶ ψυχήν,

ἔγραψε δ᾽ ὃ ἔγραψεν ἐκ μετεωρίας.

Τὸν 13 Κ. ἐκδοὺς μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Ε ἰ ς σ ε ι σ μ ό ν» νοεῖ βέβαια ὅτι ὁ Κ. οὗτος ἐποιήθη ἱκετήριος εἰς τὴν Θεοτόκον ἐξ ἀφορμῆς σεισμοῦ τινος. Ἂν ὅμως ἀνεγίνωσκε μετὰ προσοχῆς τὸ ποίημα, θὰ ἔβλεπεν ὅτι οὐδαμοῦ ἐν αὐτῷ οὐδεὶς λόγος ἢ ὑπαινιγμὸς περὶ σεισμοῦ γίνεται, ἀλλὰ περὶ μαχῶν καὶ πολέμου καὶ ὁ ποιητὴς παρακαλεῖ τὴν Θεοτόκον λέγων «μὴ παύσῃ τοῦ

ἐξελέσθαι λαὸν ἐξ ἐχθρῶν», διότι «ἐκ σοῦ ἐκβλύζουσι νικητικαὶ πηγαὶ ἀεὶ ἀνεξάντλητοι τῶν ἐναντίων βουλὰς κατακλύζουσαι» καὶ «τρόπωσαι τοὺς ἀθέους ἐχθροὺς ἡμῶν» καὶ «τῷ μεγέθει τοῦ σοῦ βραχίονος στέψον κορυφὰς νικητικῶς τῶν ἀνάκτων ἡμῶν καὶ αὐχένας τυραννούντων σύγκαψον», ὧν «τὰ δυσσεβῆ βουλευτήρια κοίμισον» καὶ «ἐξ ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς ἐπηύξησε κάκωσις» καὶ ἄλλα παρόμοια σαφῶς μαρτυροῦντα ὅτι ὁ ποιητὴς πόλεμον πρὸς ἀλλοπίστους εἶχεν ἐν νῷ καὶ οὐχὶ σεισμόν, ὅτε ἐποίει τὸ ποίημα.

Ἐν τῷ Κανόνι δὲ τούτῳ τὸ πρῶτον τῆς δ΄ ᾠδῆς ἐκδοὺς οὕτω

Μόνην σε ὑπέρμαχον, πανύμνητε,
οἱ στεφηφόροι βασιλεῖς
καὶ εὐσεβείας ἐρασταί·
ἐκ σοῦ γὰρ ἐκβλύζουσιν
νικητικαὶ πηγαὶ ἀεὶ ἀνεξάντλητοι
τῶν ἐναντίων βουλὰς κατακλύζουσαι

δὲν παρετήρησεν ὅτι τὸ α΄ κῶλον δὲν ἔχει ῥῆμα, ἐν ᾧ, ἂν ἀνεγίνωσκε καὶ τὰ δύο ἄλλα τροπάρια τῆς αὐτῆς ᾠδῆς, θὰ ἔβλεπεν ὅτι ὁ α΄ στίχος αὐτῶν εἶναι δεκατετρασύλλαβος, τοῦ β΄ οὗτος

Ἐχθρῶν σε ὀλετῆρα, Παρθένε, γινώσκομεν

καὶ τοῦ γ΄ οὗτος

Ἅπαντες τῇ σκέπῃ σου τῇ θείᾳ προστρέχομεν

καὶ ἐκ τούτων ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ὅτι καὶ ὁ τοῦ πρώτου τροπαρίου πρῶτος στίχος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἑνδεκασύλλαβος, ὡς ἐξέδωκεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ οὗτος δεκατετρασύλλαβος, ὡς ὄντως εἶναι, ἂν ἀναγνώσωμεν αὐτὸν

Μόνην σὲ ὑπέρμαχον, πανύμνητε, ἔχουσιν,

ὅτε καὶ ῥῆμα ἔχει τὸ κῶλον καὶ μετρικῶς ἄμεμπτον εἶναι.

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ὡς τῶν θείων ὄντες ἐρασταὶ
τροπαιοφόρῳ νίκῃ
τοῖς πρὸς τρίβους ὀρθοδοξίας
ὁδηγοῦσιν ἀληθῶς
τὸ ποίμνιον λέγοντες·
εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου...

μόνος ὁ ἐκδότης γινώσκει τίνες εἶναι οἱ ἐρασταὶ τῶν θείων καὶ τί ἔπραξαν λέγοντες τοῖς ὁδηγοῦσι τὸ ποίμνιον πρὸς τρίβους ὀρθοδοξίας, διότι ἡμεῖς ἐκ τοῦ οὕτως ἐκδοθέντος κειμένου δὲν ἔχομεν μαντικὴν δύναμιν νὰ γνωρίσωμεν ταῦτα. Ἂν δ᾽ ἐκ τοῦ προηγουμένου τροπαρίου νοήσωμεν ὅτι «ἐρασταὶ τῶν

θείων» νοοῦνται οἱ «εὐεργέται βασιλεῖς», τί ἔπραξαν οὗτοι λέγοντες τοῖς πρὸς τρίβους ὀρθοδοξίας ὁδηγοῦσι τὸ ποίμνιον; Ποῦ εἶναι τὸ ῥῆμα τῆς προτάσεως; Προφανῶς λοιπὸν καὶ τὸ τροπάριον τοῦτο κακῶς ἀντεγράφη.

Τὸ δὲ τέταρτον τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ 14 Κ.

Ἅγιον σε τέμενος, ἁγνή,
καλοῦμεν Θεοδόχον
ὡς μόνην τῆς σωτηρίας
τῆς ἡμετέρας ἀπαρχὴν
καὶ χαῖρε βοῶμέν σοι τοῦ ἀγγέλου·
σὺ γὰρ τὴν πάντων τεκοῦσα σωτηρίαν
ὃν δοξολογοῦμεν
καὶ ὑπερυψοῦμεν
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας

οὕτως ἐκδοὺς παρακαλεῖται νὰ γνωρίσῃ ἡμῖν εἰς ποῖον ῥῆμα ἀποδίδεται ἡ μετοχὴ «τεκοῦσα» καὶ εἰς ποῖον οὐσιαστικὸν ἀναφέρεται ἡ ἀναφορικὴ πρότασις «ὃν δοξολογοῦμεν».

Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τῆς ε΄ ᾠδῆς τοῦ 15 Κ.

Βοήθεια
τῆς βροτῶν σωτηρίας γεγένησαι·
χωρίον γὰρ
τοῦ ὑψίστου ἐδείχθης ὡς πάναγνος,
Θεοτόκε Δέσποινα,
καὶ νῦν αἰτούντων ῥίψον (γρ. ῥῖψον) πάντων
σὴν προστασίαν, ἐλπὶς ἡμῶν

εἶναι δυνατὸν ὁ ποιητὴς νὰ παρακαλῇ τὴν Θεοτόκον νὰ ῥίψῃ τὴν προστασίαν της εἰς τοὺς αἰτοῦντας αὐτήν; ἀναγινώσκομεν πολλάκις «χορήγησον, κατάπεμψον προστασίαν», ἀλλὰ «ῥῖψον προστασίαν» θεωροῦμεν τοὐλάχιστον ἀνευλαβές.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῆς δ΄ ᾠδῆς τοῦ 16 Κ.

Ὑμνοῦμεν τὸ μέγα καὶ φρικτόν σου μυστήριον·
ὑπερκοσμίους γὰρ λαθὼν
ταξιαρχίας ἐπὶ σὲ
ὁ ὢν καταβέβηκεν
ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, πανύμνητε,

ἂν ἀνεγίνωσκε τὰ δύο ἄλλα τῆς ᾠδῆς ταύτης τροπάρια, θὰ ἔβλεπεν ὅτι εἶναι ἑξάστιχα, ἂν ἀνεγίνωσκε δὲ καὶ τὴν Παρακλητικήν, ἐν ᾗ ὑπάρχει ὁ Κανὼν

οὗτος, θὰ ἔβλεπεν ἐν αὐτῇ ὃν παρέλιπεν ἕκτον στίχον τοῦ τροπαρίου ἔχοντα οὕτως

εἰς σωτηρίαν ἡμῶν καὶ ἀνάπλασιν.

Τὸ αὐτὸ δ' ἀκριβῶς παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ 17 Κανόνι, ἔνθα τὸ δεύτερον τῆς α΄ ᾠδῆς ἐξέδωκε

Βότρυν ἡ τεκοῦσα τῆς ζωῆς
μέθῃ σκοτισθέντα με
ἁμαρτιῶν ὡς συμπαθὴς σωφρόνισον
καὶ πρὸς μετανοίας
ὁδοὺς εὐθείας εἰσάγαγε

παραλιπὼν τὸν δεύτερον στίχον

ἀναπηγάζοντα οἶνον σωτήριον,

ὃν ἔχει μὲν ἡ Παρακλητική, ἠδύνατο δὲ νὰ ἀναζητήσῃ καὶ ὁ ἐκδότης, ἂν παρετήρει ὅτι καὶ τὰ δύο ἄλλα τροπάρια τῆς ᾠδῆς ταύτης ἐξ ἓξ ἑκάτερον καὶ οὐχὶ ἐκ πέντε στίχων ἀπαρτίζονται.

Τὸ δὲ πρῶτον τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Τυραννεῖ με πρόσληψις παθῶν
δαιμόνων ἐπηρεῖαι
ἀλλ' ἔχων καταφυγήν σε
διασώζομαι τῷ σῷ
υἱῷ μέλπων, ἄχραντε...

οὕτως ἐκδοὺς δὲν παρετήρησεν ὅτι ὁ τύπος «ἐπηρεῖαι» εἶναι βάρβαρος, ἂν δ' ἀνεγίνωσκε τὴν Παρακλητικήν, θὰ ἔβλεπε τὸ ὀρθὸν «δαιμόνων ἐπηρείαις».

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς θ΄ ᾠδῆς τοῦ 18 Κ.

Ἔχουσα πλῆθος συμπαθὲς
καὶ πλουσίους οἰκτιρμοὺς
τὰ πάθη καὶ τραύματα
τοῦ σώματος καὶ μώλωπας
καὶ τὰς ὀδύνας θεράπευσον,
Δέσποινα, δούλου τοῦ σοῦ,
ὅπως κατὰ χρέος δοξάζω σε

ἐπειδὴ ἡ φράσις «ἔχουσα πλῆθος συμπαθὲς» οὐδὲν νόημα παρέχει, ὀρθῶς ἡ Παρακλητικὴ τῆς ἐκδόσεως Ῥώμης ἔχει «ἔχουσα στῆθος συμπαθές», ἀντὶ δὲ «τοῦ σώματος» ἀναγνωστέον τὸ τῆς Παρακλητικῆς «τῶν ψυχῶν»,

(γραπτέον τῆς ψυχῆς) ὡς καὶ τὸ μέτρον ἀπαιτεῖ. Ἐν Σιναϊτικῷ δὲ χειρογράφῳ τὸ τροπάριον τοῦτο ἐγὼ εὗρον οὕτως

Ἔχουσα σπλάγχνα συμπαθῆ
καὶ πλουσίους οἰκτιρμοὺς
τὰ πάθη καὶ τραύματα
τῶν ψυχῶν καὶ σώματος
ἄλγημα καὶ ὀδύνας
θεράπευσον, Δέσποινα,
ὅπως κατὰ χρέος δοξάζω σε.

Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ 25 Κ.

Σβέσον τὴν κάμινον
τῶν παθῶν μου, Παρθένε,
τῇ τοῦ ἐλέους δρόσῳ
καὶ ἐκ βυθοῦ πταισμάτων
ἀνάγαγε καὶ σῶσον
προθύμως κράζοντι...

ἐπειδὴ δὲν ἐλέχθη ποτὲ «ἀνάγω τινὶ ἐκ τοῦ βυθοῦ» οὐδὲ «σώζω τινί», ἀλλὰ πάντοτε «ἀνάγω καὶ σώζω τινά», γραπτέον καὶ ἐνταῦθα τὸ ὀρθὸν «προθύμως κράζοντα».

Τὸ τρίτον δὲ τῆς ζ΄ τοῦ 26 Κ.

Ἱλάσκομαι καὶ σώζω
τὸν ἐν πόθῳ πολλῷ προσερχόμενον·
καὶ γὰρ οὐ θέλω τὸ ἐμὸν
ἀπολέσθαι πλάσμα πώποτε·
εἰς τὰ σῶσαι γὰρ αὐτὸς
ὅλος ἐτέχθην ἐκ σοῦ...

ἐκ μετεωρίας καὶ τοῦτο ἐκδοὺς δὲν παρετήρησε τὸ ὀρθὸν ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ τοῦ Νικοδήμου «εἰς τὸ σῶσαι γὰρ αὐτό», δηλονότι τὸ «ἐμὸν πλάσμα», ἴσως δὲ καὶ «αὐτὸ ὅλον» ἔγραψεν ὁ ποιητής, διότι βέλτιον νόημα παρέχει ἡ φράσις ὅτι ὁ Σωτὴρ εἰς τὸ σῶσαι ὅλον του τὸ πλάσμα ἐτέχθη ἐκ τῆς Θεοτόκου ἢ ἡ φράσις «ὅλος ἐτέχθη ἐκ τῆς Θεοτόκου».

Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τῆς στ΄ ᾠδῆς τοῦ 27 Κ.

Νοσήσας τῶν πρὸ νόμου τὴν ἀπόνοιαν
ἀφρόνως ἐπεχείρησα
ὡς πυργώματα τὰς πράξεις τὰς αἰσχρὰς
ἄλλην ἐπ' ἄλλην συναρμόσασθαι...

καὶ συντακτικῶς καὶ μετρικῶς ὁ δ΄ στίχος εἶναι πλημμελής, ὀρθῶς δὲ κατ' ἀμφότερα ἐξέδωκεν αὐτὸν ὁ Νικόδημος γράφων «ἄλλην ἐπὶ ἄλλῃ συναρμόσασθαι».

Τὸ τρίτον δὲ τῆς ζ΄ ᾠδῆς τοῦ 31 Κ.

Ὤφθης τῷ θείῳ πάλαι Ἰσραὴλ
ἡ οὐράνιος κλίμαξ (γρ. κλῖμαξ) ἐφ' ἣν οἱ ἄγγελοι Θεοῦ
καὶ ὁ Δεσπότης
ἐπ' αὐτῆς ἐστήρικτο
τῆς Θεοτόκου
τυποῦσα τὴν μετάστασιν

οὕτως ἐκδοὺς δὲν παρετήρησε πρῶτον ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ἀποτείνεται εἰς τὴν Θεοτόκον, ὥστε νὰ γράψῃ «ὤφθης», ἀφ' οὗ κατωτέρω λέγει «τῆς Θεοτόκου τυποῦσα τὴν μετάστασιν», δὲν παρετήρησε δεύτερον ὅτι ἡ φράσις «ἐφ' ἣν οἱ ἄγγελοι Θεοῦ καὶ ὁ Δεσπότης ἐπ' αὐτῆς ἐστήρικτο» καὶ γλωσσικῶς εἶναι σόλοικος καὶ ἱστορικῶς ψευδής, διότι ἐν τῇ Γενέσει (κη΄, 12 - 13), ἐξ ἧς ὁ ποιητὴς αὐτὴν ἔλαβε, λέγεται «καὶ ἰδοὺ κλῖμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῇ, ὁ δὲ Κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ' αὐτῆς», δὲν παρετήρησε τρίτον ὅτι κατὰ τὴν στιχομετρίαν του τὰ τρία ἄλλα τῆς ᾠδῆς ταύτης τροπάρια εἶναι ἑπτάστιχα, τοῦτο δὲ ἑξάστιχον. Ἡ τοῦ Οἰκονόμου ἔκδοσις ἔχει τὸ τροπάριον οὕτως

Ὤφθης τῷ θείῳ πάλαι Ἰσραὴλ
ἡ οὐράνιος ἐκείνη κλίμαξ,
ἐφ' ἣν οἱ ἄγγελοι Θεοῦ ἀνέβαινον
καὶ ὁ Δεσπότης ἐπ' αὐτῆς ἐστήρικτο
τῆς Θεοτόκου τυποῦσα τὴν μετάστασιν,

ἄρτιον δὲ τὸ τροπάριον ἀποκαθίσταται, ἐὰν καὶ τὴν πρώτην λέξιν αὐτοῦ ἀναγνώσωμεν ἄνευ τοῦ τελευταίου γράμματος.

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς ζ΄ ᾠδῆς τοῦ 32 Κ.

Δάκρυα δὸς
μετανοίας, Δέσποινα,
τῇ παναθλίᾳ μου ψυχῇ,
ἵνα πλύνω τῶν παθῶν
ῥύπον καὶ ἐπάξιος
οἶκος, θεονύμφευτε,
ὑπάρξω θεῖος τῆς χάριτος
σὲ ἀνυμνῶν καὶ δοξάζων
τὴν μόνην πολυΰμνητον (γρ. πολυύμνητον)

ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἔκφρασις ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς μετανοίας καθίσταται θεῖος οἶκος τῆς χάριτος, ἀλλὰ οἶκος τῆς θείας χάριτος, ὀρθῶς ὁ Οἰκονόμος ἐξέδωκε

Δάκρυα δὸς μετανοίας, Δέσποινα,
τῇ παναθλίᾳ μου ψυχῇ,
ἵνα πλύνω τὸν τῶν παθῶν
ῥύπον καὶ ἐπάξιος
οἶκος, θεονύμφευτε,
ὑπάρξω θείας σῆς χάριτος...

Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ δὲ τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Λυχνία πολύφωτε χρυσῆ
Θεοῦ τῶν χαρισμάτων
ἐκπέμπουσα τὰς ἀκτῖνας
τοῖς πίστει καὶ πόθῳ σοι
ἐκβοῶ σοι· χαῖρε, Παρθένε...

ποῦ εἶναι ἡ μετοχὴ τῆς φράσεως «τοῖς πίστει καὶ πόθῳ σοι»; ἂν ἀνεγίνωσκε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Οἰκονόμου, θὰ ἔβλεπε τὸ ὀρθὸν «τοῖς πίστει καὶ πόθῳ σοι ἐκβοῶσι».

Ὡσαύτως ἐν τῷ πρώτῳ τῆς θ΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Νάμα (γρ. νᾶμα) σωτηρίου πόσεως
ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σοῦ ἐλέους, πανάχραντε,
πλουσίᾳ χειρὶ
ἐξασθενοῦντί μοι
ζωτικὴν χορηγοῦσα ἀνάψυξιν
ὅπως ἀκαταπαύστως
καὶ ὁλοψύχως μεγαλύνω σε

δὲν παρετήρησεν ὁ ἐκδότης ὅτι δὲν ὑπάρχει ῥῆμα, εἰς ὃ ν' ἀναφέρηται ἡ μετοχὴ «χορηγοῦσα». Ἂν ὅμως ἀνεγίνωσκε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Οἰκονόμου, θὰ ἔβλεπεν ὅτι ὁ ἀληθῶς σοφὸς ἀνὴρ ὀρθῶς καὶ τὸ τροπάριον τοῦτο ἐξέδωκε γράφων εὖ τε καὶ καλῶς

Νᾶμα σωτηρίου πίστεως
ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σοῦ ἐλέους, πανάχραντε,
πλουσίᾳ χειρὶ ἐξασθενοῦντί μοι δώρησαι
ζωτικὴν χορηγοῦν ἀγαλλίασιν...

Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς

Ὕλης τῆς ῥεούσης, ἄχραντε,
τῆς κοσμικῆς καὶ τὴν ψυχὴν ὑποσύρουσαν
εἰς βάθος κακῶν
τὸν σόν με δοῦλον ἀπάλλαξον
τῇ ἀμάχῳ καὶ θείᾳ δυνάμει σου,
ὅπως ἀκαταπαύστως
καὶ ὁλοψύχως μεγαλύνω σε

εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ποιητὴς Μανουὴλ ὁ μέγας ῥήτωρ ἔγραψε τὸ σόλοικον «ὕλης ῥεούσης καὶ ὑποσύρουσαν εἰς βάθη κακῶν τὴν ψυχὴν» καὶ δὲν εἶναι μᾶλλον πιθανὸν ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς παρέστησε τὸν ῥήτορα σολοικίζοντα; Τῆς ἀμφιβολίας ἀπαλλάττει ἡμᾶς ὁ σοφὸς Οἰκονόμος γράφων «ὕλης τῆς ῥεούσης, ἄχραντε, τῆς κοσμικῆς, ἣ τὴν ψυχὴν ὑποσύρει μου εἰς βάθος κακῶν».

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῆς στ΄ ᾠδῆς τοῦ 33 Κ.

Κυβερνῆτίς μου γενοῦ
θαλαττεύοντι, ἁγνή,
ἐν πελάγει χαλεπῷ...

διορθῶν τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια πῶς δὲν μετέβαλε τὸ σόλοικον μου εἰς μοι;

Ὁμοίως ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς γ΄ ᾠδῆς τοῦ 34 Κ.

Λόγῳ τὸν Λόγον ἀπεκύησας
τὸν τῷ λόγῳ πᾶσαν πρὸς ὕπαρξιν
παραγαγόντα λογικὴν
φύσιν ἅμα καὶ ἄλογον
ἀλογίας ἐκλυτρούμενος
βροτούς, παντευλόγητε

ἦτο δύσκολον τὸ σόλοικον «ἐκλυτρούμενος» νὰ διορθώσῃ γράφων «ἐκλυτρούμενον»;

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ τῆς γ΄ ᾠδῆς τοῦ 35 Κ.

Δακρύων με πέμψον ὀχετοὺς
ξηραίνοντας τὰ ῥεύματα
τῶν πονηρῶν μου πράξεων...

δὲν παρετήρησεν ὁμοίως τὸ σόλοικον «πέμψον με ὀχετοὺς» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «πέμψον μοι».

Ἐν τῷ 33 Κανόνι ὑποσημειοῖ ὅτι «τινὰ τῶν τροπαρίων τοῦ παρόντος Κανόνος εὕρηνται καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀγαπίου, ὅστις ἥρπαξε τροπάρια

διαφόρων Κανόνων καὶ συνηρμολόγησε τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθὲν Θεοτοκάριον ἐν μορφῇ παραδοξοτάτῃ». Παραδόξως ὅμως ὁ ταῦτα τῷ Ἀγαπίῳ μεμφόμενος ἐξέδωκε τὸν 36 Κ., οὗτινος 16 ἐκ τῶν 24 τροπαρίων ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ 33 τούτῳ Κανόνι. Δὲν εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι καὶ ὁ κ. Εὐστρατιάδης «ἥρπαξε τροπάρια διαφόρων Κανόνων καὶ συνηρμολόγησε τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθὲν Θεοτοκάριον ἐν μορφῇ παραδοξοτάτῃ»;

Ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς α΄ ᾠδῆς τοῦ 38 Κ. γράφει

Τὴν μόνην ἀμόλυντον
ἐκδυσωπῶ σε
τὰ πάθη μου ἴασαι
ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος·
τὸν ἰατρὸν γὰρ τῶν ψυχῶν
ἀποκυήσασα σαρκὶ
Χριστὸν τὸν Κύριον.

Εἰς ποῖον ῥῆμα ἀποδίδεται ἡ μετοχὴ «ἀποκυήσασα» δὲν βλέπομεν. Ἀφαιροῦντες ὅμως τὴν ἐν τῷ τέλει τοῦ τετάρτου στίχου ἄνω στιγμὴν καὶ τὸ «γὰρ» τοῦ πέμπτου στίχου ἔχομεν τὸ τροπάριον καὶ συντακτικῶς ἄμεμπτον καὶ μετρικῶς, διότι ὁ πέμπτος στίχος ἐν πᾶσι τοῖς τροπαρίοις τοῖς ᾠδῆς εἶναι ἑξασύλλαβος.

Καὶ ἐν δευτέρῳ δὲ τῆς δ΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Τὰ ἕλκη τῆς ψυχῆς μου,
ἁγνή, τὰ χαλεπὰ
τῇ μοτώσει κάθαρον
τῶν θείων πρεσβειῶν
καὶ ὑγιῆ με ἀποκατάστησον ὅπως
ἐν εὐφροσύνῃ εὐχαρίστως σε δοξάζω,
μόνη τῶν ἀνθρώπων βοήθεια

ἡ ὀρθὴ γραφὴ τοῦ δ΄ στίχου εἶναι «σ ῶ ν θείων πρεσβειῶν», διότι πρὸς τὴν Θεοτόκον ὁ ποιητὴς ἀποτείνεται.

Ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ῥυπῶντας τοῖς πάθεσιν
ἀπόπλυνον ἡμῶν
καρδίας καὶ σώματα,
Παρθένε Μαριάμ...

ἡ συντακτικῶς ὀρθὴ γραφὴ εἶναι «ῥ υ π ῶ ν τ α», ἤτοι «ἀπόπλυνον καρδίας καὶ σώματα ἡμῶν ῥυπῶντα τοῖς πάθεσιν» καὶ οὐχὶ «ἀπόπλυνον καρδίας καὶ

σώματα ἡμῶν ῥυπῶντας τοῖς πάθεσιν», ὅτε ὤφειλε νὰ εἶναι «ῥυπώντων», τὸ τοῦ ἐκδότου δε «ῥυπῶντας» πάντως εἶναι σόλοικον.

Ἐν τῷ πρώτῳ δὲ τῆς δ΄ ᾠδῆς τοῦ 39 Κ.

Ὡς βάθος εὐσπλαγχνίας
ὡς πέλαγος πολὺ
οἰκτιρμῶν ὡς κέκτησαι,
φιλάνθρωπε σωτήρ...

γραπτέον τὸ ὀρθὸν «οἰκτιρμῶν ὧ ν κέκτησαι».

Ὁμοίως ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ς΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ἐπὶ τῶν νεφελῶν
ἑστηκώς με ἐκφοβεῖς
τὴν δρεπάνην κατέχων
τῆς φρικτῆς σου ἐκείνης
ἐλεύσεως
ἐπαπειλῶν με,
σωτήρ, τὸν θάνατον

τὸ συντακτικῶς ὀρθὸν εἶναι «ἐπαπειλῶν μ ο ι τὸν θάνατον», ὅπερ πάντως ἔγραψεν ὁ ποιητής.

Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τῆς α΄ ᾠδῆς τοῦ 43 Κ.

Θηρῶν τὴν ὁρμὴν ἐνυποστάτων
καὶ ἀκατασχέτων τὴν μανίαν
τοὺς ὀδόντας καὶ τὰς μύλας, παναγία,
σύντριψον...

ἐπειδὴ γινώσκομεν ὅτι οἱ θῆρες εἶναι οὐχὶ ἐνυπόστατοι τὴν ὁρμήν, ἀλλ' ἀνυπόστατοι, ἤτοι ἀκαταγώνιστοι, ἀναγινώσκομεν «ἀ ν υ π ο σ τ ά τ ω ν».

Ἐν τῷ πρώτῳ τῆς δ΄ ᾠδῆς τοῦ 46 Κ.

Εὐχαριστήριον αἶνόν σοι
κατὰ χρέος ἐπάδω,
ὑπερύμνητε ἁγνή,
ὅτι προφθάνεις
ἐν οἰκτιρμοῖς τὸν σὸν οἰκέτην,
ὅτι με παρόντα
ἐν παγίσιν ἀφύκτοις
τῶν κακούντων ἐλυτρώσω θαυμαστῶς

ἐπειδὴ ἡ φράσις «ἐλυτρώσω με παρόντα ἐν ταῖς παγίσιν» οὐδένα νοῦν ἔχει, διότι οὐδείς ποτε εἶναι παρὼν ἐν ταῖς παγίσιν, ἀλλὰ πίπτει, ἐμβάλλεται εἰς

αὐτάς, προκρίνω τὴν παρὰ τῷ Νικοδήμῳ γραφὴν «ὅτι μ᾽ ἐμπαρέντα παγίσιν ἀφύκτοις» τοῦ ῥήματος ἐμπείρομαι = ἐμβάλλομαι, ἐμπίπτω.

Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τῆς η´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Πόρρω βέβλησο
δαιμόνιος πληθὺς ἀπ᾽ ἐμοῦ,
ὅτι μοι συμμαχεῖ μεγάλη δύναμις·
αὐτὴ γὰρ μήτηρ Θεοῦ
τὰς σὰς συγκλῶσα πάγας
κἀμὲ διαφυλάττουσα
ὡς ἐκ παγίδος ὄρνεον
εἰς τὸ βοᾶν ἀνελλιπῶς
ὑμνεῖτε εἰς αἰῶνας τὸν Κύριον

παρατηροῦμεν ὅτι αἱ μετοχαὶ τοῦ δευτέρου κώλου «συγκλῶσα» καὶ «διαφυλάττουσα» εἶναι μετέωροι μὴ ἔχουσαι ῥῆμα, εἰς ὃ ν᾽ ἀναφέρωνται. Ἐν τῇ ἐκδόσει δ᾽ ὅμως τοῦ ταπεινοῦ Νικοδήμου ἀναγινώσκοντες «Πόρρω βέβλησο... μεγάλη δύναμις, αὐτὴ μήτηρ Θεοῦ...» βλέπομεν ὅτι αἱ μετοχαὶ εἶναι τροπικαί, ἡ δὲ φράσις «αὐτὴ μήτηρ Θεοῦ» παράθεσις τῆς φράσεως «μεγάλη δύναμις». Ὅτι δὲ αὕτη εἶναι ἡ ὀρθὴ γραφὴ τοῦ δ´ στίχου ἄνευ τοῦ «γάρ», μαρτυρεῖ καὶ τὸ μέτρον· τῶν ἄλλων τεσσάρων τροπαρίων τῆς ᾠδῆς ταύτης ὁ στίχος οὗτος εἶναι ἑξασύλλαβος, ἑξασύλλαβος ἄρα διὰ τὸν νόμον τῆς ἰσοσυλλαβίας ὀφείλει νὰ εἶναι καὶ ἐν τῷ τροπαρίῳ τούτῳ.

Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς δ´ ᾠδῆς τοῦ 47 Κ.

Ἰάτρευσον, Δέσποινα,
ψυχῆς μου τὸ ἄλγος
ἰάτρευσον ἐν τάχει
ὅτι συνέχομαι ἐν πλείσταις ἁμαρτίαις
πολλαῖς καὶ κράζω ἐκ βάθους
καρδίας σῶσόν με τὸν ἄσωτον...

τὴν κακόζηλον φράσιν «συνέχομαι ἐν πλείσταις ἁμαρτίαις πολλαῖς» εὐκόλως ἠδύνατο νὰ διορθώσῃ «συνέχομαι ἐν πλείσταις ἁμαρτίαις πολλάκις», ἂν παρετήρει ὅτι καὶ τὸ μέτρον ἀπαιτεῖ ὁ ε´ στίχος νὰ ἔχῃ 9 συλλαβάς, ὡς ἔχει εἰς τὰ τρία ἄλλα τροπάρια τῆς ᾠδῆς ταύτης.

Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς ς´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ὁ καιρὸς ἐγγίζει,
ψυχή, τοῦ θανάτου καὶ σὺ ἐμμένεις
εἰς ἀπωλείας βάραθρα
καὶ οὐ προστρέχεις·

καὶ μετὰ φόβου κράξον τῇ μόνῃ ἀγαθῇ
σύ με ἐλέησον,
πανάμωμε Δέσποινα ἁγνή,
ἡ τὸν κόσμον ὅλον φωτίζουσα

εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ποιητὴς ἐχώρισε δι᾽ ἄνω στιγμῆς τὰ δύο κῶλα καὶ ἔγραψε τὰ ἀσυνάρτητα ταῦτα «οὐ προστρέχεις· καὶ κράξον»; τίνι οὐ προστρέχει ἡ ψυχή; ὁ σύνδεσμος καὶ τοῦ ε´ στίχου μὲ τί ῥῆμα συνδέει τὸ «κράξον»; εἰκάζω ὅτι ἐν τῷ χειρογράφῳ θὰ κεῖται «καὶ οὐ προστρέχεις καὶ οὐδὲ φόβῳ κράζεις τῇ μόνῃ ἀγαθῇ».

Ἐν τῷ ἑπομένῳ δὲ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς

Ῥυπωθὲν τὸ κάλλος
τῆς ψυχῆς μου, ἁγνή, ἐκ τῆς ἀχλύος
τῶν πονηρῶν μου πράξεων
εἰς σὲ προσφεύγω
τὴν παμφαῆ λυχνίαν τὴν φαίνουσαν τὸ πᾶν
σύ μου ἐπίλαμψον
τὸ φῶς τοῦ υἱοῦ σου καὶ Θεοῦ,
ἵνα πίστει χαίρων δοξάζω σε

πρῶτον μὲν φρονῶ ὅτι ὁ ποιητὴς οὐχὶ τὴν αἰτιατικὴν ἀπόλυτον «ῥυπωθὲν τὸ κάλλος», ἀλλὰ μᾶλλον γενικὴν ἀπόλυτον ἔγραψε «ῥυπωθέντος κάλλους», ἔπειτα δὲ ἀναγινώσκω τὸ συντακτικῶς ὀρθὸν «σύ μοι ἐπίλαμψον» ἀντὶ τοῦ σολοίκου «σύ μου ἐπίλαμψον τὸ φῶς».

Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τῆς ζ´ ᾠδῆς τοῦ 48 Κ.

Ὄψονται ἐχθροὶ καὶ αἰσχυνθήτωσαν
καὶ ἴδωσαν τὴν σὴν ὑπὲρ ἡμῶν
ἀντιμαχοῦσαν δυναστείαν καὶ εἰς χάος ὄλλοιντο
θεόθεν ἐλαυνόμενοι,
ἐλπὶς ἀπηλπισμένων

οὔτε ὁ βάρβαρος τύπος «ἴδωσαν» ἀνήκει βεβαίως εἰς τὸν ποιητήν, οὔτε ἡ ἀνορθογραφία «ὄλλοιντο»· ἐπειδὴ δὲ καὶ μετρικῶς τὸ τροπάριον εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ ἄλλα τῆς ᾠδῆς τροπάρια, φαίνεται ὅτι καὶ τοῦτο κακῶς ἀντεγράφη.

Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς η´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Οἱ σὲ καλοῦντες ἐκ ψυχῆς,
Θεοτόκε, ἀψευδῶς ἐν πάσῃ θλίψει
καὶ ἐν νόσοις ποικίλαις
καὶ συμφοραῖς χαλεπαῖς

σπουδαίως ἐπάκουσον, Δέσποινα,
τούτους λυτρουμένη
ἀεὶ ταῖς σαῖς πρεσβείαις

εἶναι πιθανὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι Ἕλλην ποιητὴς ἦτο δυνατόν ποτε νὰ γράψῃ τὸ τρισβάρβαρον «Οἵ σὲ καλοῦντες ἐπάκουσον»; Ἂν μὴ ἐν τῷ χειρογράφῳ κεῖται τὸ ὀρθὸν «Τῶν σὲ καλούντων ἐπάκουσον», φαίνεται ὅτι ἀλλαχοῦ ζητητέον τοῦ ἀντιγραφέως τὸ ἀβλέπτημα.

Τὸ δὲ πρῶτον τῆς η' ᾠδῆς τοῦ 49 Κ.

Ναμάτων ζωτικῶν
τὴν τακεῖσάν μου καρδίαν τῆς ἁμαρτίας
φλογμῷ, Παρθένε, σὺ
κατάρδευσον, Θεοτόκε, ἐν κατανύξει
πάντοτε διατηροῦσά με
πίστει μελῳδοῦσα
ὑμνεῖτε τὸν Κύριον πᾶσα κτίσις
καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας

οὕτως ἐκδοὺς παριστᾷ τὴν Θεοτόκον πίστει μελῳδοῦσαν ἐν τῷ διατηρεῖν τὸν ποιητὴν ἐν κατανύξει, ὁ δὲ Νικόδημος γράφων «μελῳδοῦντα» ἀπαλλάττει τὸν ποιητὴν τοῦ κακοφώνου μελῳδήματος.

Καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς θ΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Κρῖνον, Θεοτόκε Μαρία,
καὶ δίκασον δεινὸν ἀντίδικον
καὶ τῆς αὐτοῦ με δίκης ἀπολύτρωσαι·
τὸν κτίστην γὰρ τὸν ἀγαθὸν
καὶ δίκαιον γεγέννηκας
τὸν ἐν ζυγοῖς θεότητος
καταδικάσαντα τὸν θάνατον

προκρίνω τὴν τοῦ Νικοδήμου γραφὴν «κριτὴν γὰρ ἀγαθὸν καὶ δίκαιον γεγέννηκας», διότι βλέπω ὅτι ἐν τῷ τροπαρίῳ περὶ κρίσεως καὶ δίκης ἐστὶν ὁ λόγος, οὐχὶ δὲ περὶ κτίσεως.

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς α΄ ᾠδῆς τοῦ 50 Κ.

Ἐγκωμίων σοι
ἀειθαλὲς διάδημα
νῦν ἐξυφαίνει πνεύματι
ἡ ἐκκλησία, σεμνή,
καὶ προσάγει μελῳδῶς
σὺν τῷ ἀρχαγγέλῳ σοι

νυμφαγωγῷ Γαβριὴλ
τὸ χαῖρε ᾄδουσα
καὶ σὲ σεπτῶς πυκάζουσα

ἐπειδὴ ἐπίρρημα «μελῳδῶς» δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ «μελῳδικῶς» (πρβλ. ᾠδικῶς, ψαλμῳδικῶς), προτιμῶ τὸ παρὰ Νικοδήμῳ «εὐλαβῶς», ὅπερ καὶ βέλτιον παρέχει νόημα «ἡ Ἐκκλησία τὸ ἀειθαλὲς διάδημα προσάγει τῇ Θεοτόκῳ εὐλαβῶς ᾄδουσα τὸ χαῖρε».

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς γ΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ἀρχὴ ἀποστροφῆς Θεοῦ ἐγένετο
τῆς Εὔας ἡ πλάνη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους,
ἡ ἁγία Θεοτόκος δὲ
ἐπεσπάσατο πάλιν τὸν Θεὸν πρὸς ἡμᾶς

ἐπειδὴ ἡ πλάνη τῆς Εὔας δὲν ἐγένετο ἀρχὴ καταφυγῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, (μωρὸν καὶ ἀσεβὲς τὸ νόημα), διότι αὐτὸ σημαίνει ἡ φράσις «ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους», ὡς εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς τὴν Εὔαν «πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου καὶ αὐτός σου κυριεύσει» (ἐν Γενέσει γ΄, 16), ὀρθῶς ὁ Νικόδημος γράφει «ἀπὸ ἀνθρώπων», ὡς ἀναγινώσκομεν ἐν Δευτερονομίῳ (κα΄, 18) «ἀποστροφῇ ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ᾿ αὐτῶν».

Καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ δὲ τροπαρίῳ

Ζωῆς σε θησαυρὸν γεννᾷ, πανύμνητε,
τῷ κόσμῳ καὶ χαίρει τῇ εὐπαιδίᾳ
ὁ κλεινὸς Ἰωακεὶμ ἐπὶ σοὶ
ὡς ἀκάρποις γονεῦσι προελθοῦσα χαρὰ

ὁ αὐτὸς Νικόδημος γράφων «προελθούσῃ χαρᾷ (χαίρει ἐπὶ σοὶ ὡς χαρᾷ προελθούσῃ ἀκάρποις γονεῦσιν) ἀπαλλάττει τὸν ποιητὴν τοῦ σολοικισμοῦ, ὃν προσάπτει αὐτῷ ὁ ἡμέτερος ἐκδότης γράφων «προελθοῦσα χαρά».

Ἐκ τοῦ πρώτου δὲ τῆς η' ᾠδῆς τοῦ 52 Κ.

Ἡ ζῶσα καὶ ἄφθονος
σωτηρία ἡμῶν τῶν γηγενῶν
ἡ ἄσπιλος δάμαλις
ἡ τεκοῦσα τὸν ἀμνὸν τὸν τοῦ Θεοῦ
μὴ παρίδῃς με κράζοντα...

διδασκόμεθα ὅτι ἡ δάμαλις τίκτει καὶ ἀμνούς· ἐπειδὴ δ᾿ ἡμεῖς γινώσκομεν ὅτι μόσχους μόνον τίκτει ἡ δάμαλις καὶ συνήθης εἶναι ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ ἡ παρομοίωσις τῆς Θεοτόκου πρὸς δάμαλιν τεκοῦσαν τὸν μόσχον καὶ ἐν σελίδι δὲ 134 καὶ 164 ἡ Θεοτόκος καλεῖται «μόσχον σιτευτὸν κυήσασα δάμαλις» καὶ σ. 271 «σὺ γεγέννηκας τὸν μόσχον ἡ θεία δάμαλις», εἰκάζομεν ὅτι

οὐχὶ εἰς τὸν ποιητήν, ἀλλ᾽ εἰς τὸν ἀντιγραφέα ὀφείλεται ὁ παρὰ φύσιν τοκετὸς οὗτος τοῦ ἀμνοῦ ἐκ δαμάλεως.

Ἐν τῷ τρίτῳ τῆς α´ ᾠδῆς τοῦ 54 Κ.

Τί ταπεινὴ
ψυχή, θρηνήσῃ μὲν πρότερον;
Θεοῦ ἡμῶν τὴν στέρησιν
ἢ τῆς μητρὸς αὐτοῦ
ἣν οὐκ ἄλλοτε βλέψεις
εἰς βάσανον τοῦ ᾄδου
παραπεμπόμενος

δὲν καταλαμβάνω τίνα λόγον ἔχει ἡ ὑποτακτικὴ «θρηνήσῃ» καὶ δὲν βλέπω τὸν ἀντίστοιχον τοῦ μὲν σύνδεσμον δέ· φρονῶ λοιπὸν ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψε «τί, ταπεινὴ ψυχή, θρηνήσεις μου πρότερον», ἤτοι τί (τῶν ἀτυχημάτων) μου πρότερον θρηνήσεις;

Ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ τῆς γ´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Συνάχθητε ὁμοῦ αἰσθήσεις ἅπασαι
ψυχῆς μου καὶ σώματος καὶ θρηνῆτε·
οὐκ ἐν τάφῳ οὐκ ἐν ᾄδου γὰρ
τῆς μητρὸς τοῦ Θεοῦ αἴσθησιν λάβετε

ἡ μὲν ὑποτακτικὴ «θρηνῆτε» ὀφείλει νὰ μεταβληθῇ εἰς τὴν προστακτικὴν «θρηνεῖτε», ἡ δὲ προστακτικὴ «λάβετε» εἰς τὴν ὑποτακτικὴν «λάβητε», ἣν συχνότατα μεταχειρίζονται οἱ ὑμνογράφοι ἀντὶ τῆς τῶν Ἀττικῶν δυνητικῆς εὐκτικῆς μετὰ τοῦ ἂν τῆς ἐχούσης δύναμιν μέλλοντος ὁριστικῆς, μεθ᾽ οὗ ἐνίοτε ἐκ παραλλήλου εὑρίσκεται· οὕτως αὐτὸς οὗτος ὁ ποιητὴς ἐν τῷ μεθεπομένῳ τροπαρίῳ γράφει «οὐκέτι χεῖρας ἐκτείνω, οὐκέτι καθικετεύσω» καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς δ´ ᾠδῆς «οὐκέτι πόδες μου ἐπιβῶσιν, οὐκ ὄμμασι βλέψω σε» καὶ ἐν σ. 17 «οὐκέτι κατίδω ἢ ἀσπάσομαι», ἔνθα καὶ αἱ τρεῖς ὑποτακτικαί, ἰσοδύναμοι πρὸς δυνητικὰς εὐκτικὰς (οὐκ ἂν ἐκτείναιμι, οὐκ ἂν ἐπιβαῖεν, οὐκ ἂν κατίδοιμι), συνοδεύονται ὑπὸ τῶν μελλόντων καθικετεύσω, βλέψω καὶ ἀσπάσομαι.

Ἐν τῷ πρώτῳ τῆς δ´ ᾠδῆς τοῦ 59 Κ.

Ἡ ἔμψυχος κιβωτὸς χαῖρε πλάκας τῆς χάριτος
θεοτεύκτους φέρουσα
θεοχαρίτωτε, χαῖρέ σοι
πόθῳ τοὺς κραυγάζοντας
παντοίων ῥυσθῆναι καθικέτευε

ὁ τελευταῖος στίχος καὶ συντακτικῶς καὶ μετρικῶς νοσεῖ, διότι δὲν ἔχει τὸ ὑπὸ

τοῦ ἐπιθέτου «παντοίων» προσδιοριζόμενον οὐσιαστικὸν καὶ σύγκειται ἐκ συλλαβῶν 11, ἐν ᾧ τῶν λοιπῶν τροπαρίων τῆς ᾠδῆς ὁ στίχος ἔχει 13 συλλαβάς· φανερὸν λοιπὸν ὅτι ἐν τοῖς χειρογράφοις θ᾽ ἀναγινώσκηται

παντοίων ῥυσθῆναι κακῶν καθικέτευε.

Ἐν τῷ τετάρτῳ δὲ τῆς θ′ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Οὐδεὶς ἐν σοὶ πέποιθε
καὶ κατῃσχύνθη πώποτε,
ἀειπάρθενε κόρη θεοχαρίτωτε·
ὅθεν τοὺς προσφεύγοντας πίστει
τῷ σῷ ναῷ καὶ πόθῳ βοῶντας
ἀγγέλοις τὸ χαῖρέ σοι
μὴ ἐλλίπῃς περιέπουσα

ἡ δοτικὴ «ἀγγέλοις» εἶναι ἄτοπος, διότι οἱ προσφεύγοντες τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου αὐτῇ καὶ οὐχὶ τοῖς ἀγγέλοις βοῶσι τὸ χαῖρε· ὅθεν γραπτέον τὸ ὀρθὸν «ἀγγέλου», ἤτοι τοῦ Γαβριήλ, ὅστις εἶπε τῇ Παρθένῳ τὸ γνωστὸν «χαῖρε, κεχαριτωμένη». Καὶ ἐν τῷ τοῦ Νικοδήμῳ δὲ ὑπάρχει «ἀγγέλους», ὅπερ ἴσως εἶναι τυπογραφικὸν ἀβλέπτημα ἀντὶ «ἀγγέλου», ὡς λέγεται ἐν σ. 203 «Ὁμοφρόνως δεῦτε γηγενεῖς πάντες ἐκβοήσωμεν τῇ Θεοτόκῳ τὸ χαῖρε γηθόμενοι ἀγγέλου» καὶ σ. 221 «ὅπως βοήσω σοι συνῳδὰ τῷ ἀγγέλῳ χαῖρε» καὶ «βοῶντες γηθοσύνως σὺν τῷ ἀγγέλῳ ἡ τὴν ζωὴν κυήσασα χαῖρε» καὶ σ. 222 «χαῖρέ σοι ἀναβοῶμεν αἰσίως τὸ τοῦ ἀγγέλου» καὶ 236 «τὸ χαῖρέ σοι βοῶμεν Γαβριὴλ συμφθεγγόμενοι» κ.τ.λ.

Τὸ δὲ τρίτον τῆς ε´ ᾠδῆς τοῦ 65 Κ.

Νέφος δεινὸν
διασκέδασον, κόρη,
ἐκ τῆς ψυχῆς μου
τῶν ἐπεμβαινόντων νυνὶ κινδύνων
καὶ τῆς χαρᾶς με
τοῖς ἀκτῖσι φαιδρύνας,
Θεομῆτορ, τὸν δυστυχέστατον
ἡ χαρὰ τεκοῦσα
τὴν θείαν καὶ ἄπαυστον

οὕτως ἐκδοὺς δὲν παρετήρησε πρῶτον μὲν τὸν τερατώδη σολοικισμὸν «φαιδρύνας ἡ Θεομήτωρ», δεύτερον δὲ ὅτι δὲν ὑπάρχει ῥῆμα, εἰς ὃ ν᾽ ἀποδίδηται ἡ μετοχὴ αὕτη. Πιθανώτατα ὁ ποιητὴς ἔγραψε «φαίδρυνον», ὅτε τὸ τροπάριον ἔχει κατὰ πάντα ὑγιῶς.

Ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ τῆς γ΄ ᾠδῆς τοῦ 70 Κ.

Ἀλλόφυλος ἐχθρῶν μαχητῶν ῥομφαία
κυκλόθεν παροικεῖ τοὺς σοὺς δούλους, κόρη,
διψῶσα ἀνθρωπίνων αἱμάτων χύσιν...

ὀρθῶς ἡ τοῦ Οἰκονόμου ἔκδοσις ἔχει «παροικεῖ τοῖς σοῖς δούλοις», διότι ἑλληνιστὶ παροικῶ τινι (λαῷ, ἀνδρὶ κ.τ.τ.) λέγεται, ὡς ἐν σ. 147 «παράσχου παροικεῖν με τῷ σῷ σκηνώματι».

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ τῆς ε΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Περιπεσὼν
ἀνοδίας προσκόπτω
ψυχῆς τοὺς πόδας
καὶ τῷ ᾅδῃ ἤγγισεν ἡ ζωή μου
προσελογίσθην
μετὰ τῶν τεθνεώτων
ἐγεννήθην ὡς ἀβοήθητος,..

γραπτέον «περιπεσὼν ἀνοδίαις» τὸ συντακτικῶς ὀρθόν, ὡς γράφει ὁ Οἰκονόμος καὶ αὐτὸς ὁ ἐκδότης ἐν σ. 71 «ἰσχὺς γενοῦ μοι περιπεπτωκότι πλήθει τῶν ποικίλων θλίψεων» καὶ ἐν σ. 73 «φῶς μοι γενοῦ τῷ περιπεσόντι πολλοῖς δεινοῖς» καὶ «ἐγενήθην», διότι εἶναι ἀόριστος τοῦ γίγνομαι καὶ ὄχι τοῦ γεννῶμαι.

Καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ δὲ τῆς ϛ΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Νέον ὅπλον τειχῶν καὶ δυνάμεων,
Δέσποινα, οἱ δοῦλοί σου πονήρως ἔχοντες
τὴν σὴν καὶ μόνην ἄμαχον
κατ᾽ ἐχθρῶν δυναστείαν προβάλλονται

ἐπειδὴ ἡ φράσις «πονήρως ἔχοντες νέον ὅπλον τειχῶν καὶ δυνάμεων» καὶ συντακτικῶς ἡμαρτημένη εἶναι, (διότι λέγεται «πονήρως ἔχω τινός», ἤτοι ἐν πονηρᾷ καταστάσει, ἐν ἐλλείψει καὶ ἀπορίᾳ εἰμί τινος), καὶ λογικῶς οὐδὲν λέγει ὁ λέγων ἀπορῶ νέον ὅπλον τειχῶν καὶ δυνάμεων, ἄριστα ὁ Οἰκονόμος γράφει

Νεῶν, ὅπλων, τειχῶν καὶ δυνάμεων,

ἤτοι πάντων τῶν πολεμικῶν μέσων στερούμενοι οἱ δοῦλοί σου, Δέσποινα, τὴν σὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν ὡς ὅπλον κατὰ τῶν ἐχθρῶν των προβάλλονται.

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς θ΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ἀρύσασθε ἄνθρωποι
πλουσίως τὰ ἰάματα
ψυχῶν καὶ σωμάτων
ἀεὶ προρρέοντα
θείας ἐξ εἰκόνος ἐξ ὕδατος
ζωηροῦ ὅλου τοῦ τεμένους,
ἐν ᾧ ἡρετίσατο
κατοικεῖν ἡ θεοδόχος σκηνὴ

ἀντὶ τῆς οὐδένα νοῦν ἐχούσης τοῦ ϛ΄ στίχου γενικῆς «ὅλου», ἐάν τε εἰς τὴν γενικὴν «ὕδατος» ἐάν τε εἰς τὴν ἑτέραν «τοῦ τεμένους» ἀποδώσωμεν ταύτην, γράφε μετὰ τοῦ Οἰκονόμου «τοῦ σεπτοῦ τεμένους», ὅπερ καὶ μετρικῶς εὐσταθεῖ, ἀντὶ δὲ τοῦ πλημμελοῦς «ἡρετίσατο» ἀνάγνωθι τὸ ὑγιὲς «ᾑρετίσατο».

Καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ δὲ τοῦ αὐτοῦ Κ.

Συστήσασα πνεύματι
βιαίῳ καταδίωξον
τοὺς ἐχθροὺς τῆς σῆς ποίμνης μακράν...

ἀντὶ τοῦ ἀνοήτου «συστήσασα» γράφε μετὰ τοῦ Οἰκονόμου τὸ ὀρθὸν «συσσείσασα», διότι διὰ τοῦ βιαίου πνεύματος οὐ συνιστῶνται, ἀλλὰ συσσείονται οἱ ἐχθροί· οὕτω λέγει καὶ ὁ Δαυΐδ «συσσείσει Κύριος τὴν ἔρημον Καδὴς» (κη΄, 8) καὶ «συνέσεισας τὴν γῆν καὶ διετάραξας αὐτὴν» (νθ΄, 4).

Ἐν τῷ τρίτῳ τῆς ε΄ ᾠδῆς τοῦ 71 Κ.

Δαυΐδ προπάτωρ ὁ σὸς
ἐκ δεξιῶν σε τοῦ Θεοῦ ἵστασθαι
ἀναφωνῶν τὴν δόξαν δηλοῖ σοι τὴν ἄρρητον...

γράφε μετὰ τοῦ Οἰκονόμου τὸ ὀρθὸν «τὴν δόξαν δηλοῖ σου», διότι ὁ προφητάναξ οὐχὶ τῇ Θεοτόκῳ ἐδήλου τὴν δόξαν αὐτῆς, ἀλλὰ τῷ κόσμῳ τὴν δόξαν τῆς Θεοτόκου.

Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ τῆς ζ΄ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ἐπήγασεν ἅπασιν ὁ ἐκ σοῦ, κόρη,
ἀνατείλας ἥλιος
πυρσὸν τῆς θείας γνώσεως
καὶ τρία ἐγνώκαμεν
τὸν ἕνα φύσει Θεόν,
οὗπερ ἀλώβητον
τὸ πῦρ τὸ τῆς θεότητος συνετήρησεν

δὲν δηλοῦται τίνα συνετήρησεν ἀλώβητον τὸ πῦρ· γράφε λοιπὸν μετὰ τοῦ Οἰκονόμου τὸ καὶ γλωσσικῶς καὶ μετρικῶς ὀρθὸν «οὗπερ σε ἀλώβητον» καὶ παράβαλε τὸν αὐτὸν στίχον τοῦ α´ τροπαρίου τῆς αὐτῆς ᾠδῆς «ὥσπερ σε ἀλώβητον», τοῦ β´ «καὶ ἀσινῆ σε αὐτοῦ», τοῦ γ´ «καὶ σὲ ἀβλαβῆ αὐτοῦ» καὶ τὸν κοινὸν κατόπιν καὶ εἰς τὰ πέντε τροπάρια ζ´ στίχον «τὸ πῦρ τὸ τῆς θεότητος συνετήρησεν».

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῆς ϛ´ ᾠδῆς τοῦ 80 Κ.

Πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος ἐστὶ τῆς γῆς
καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρωπίνη ὡς χόρτος ἀγροῦ...

ὁ ἐνθυμούμενος τὸ τοῦ Δαυῒδ «ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ καὶ ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει», ὅπερ πάντως εἶχεν ἐν νῷ ὁ ποιητής, δὲν θ᾽ ἀμφιβάλῃ ὅτι ἔγραψεν «ὡς ἄνθος ἀγροῦ», ὡς ἔγραψεν ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἐν τῷ ἑπομένῳ 81 Κ. «Ὁμαλῶς ἀνυπόστατον καὶ ὡς καπνὸς καὶ σκιά, ὡς ὕδωρ διερχόμενον, τῆς γῆς ὡς χόρτος καὶ ὡς ἄνθος ἀγροῦ τὰ παρόντα παρέρχεται».

Ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς ϛ´ ᾠδῆς τοῦ 88 Κ.

Τὸ ἄμωμόν σε κάλλος ἐξ οὗ Χριστὸς
τὴν σάρκα ἀνεδύσατο
ἀσπόρως, Παρθένε, ὁ Ἡσαΐας δηλῶν
τῆς δόξης ὁ Κύριος κράζει
ἐν νεφέλῃ κούφῃ ἔρχεται βοῶν
καὶ πλάνης τὸ σκότος
ἐκδιώκει φωτίζων ἡμᾶς

ὁ ποιητὴς δὲν ἔγραψε τὸ ἀνόητον, ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνεδύσατο ἀσπόρως τὴν σάρκα, ἤτοι ἀπέβαλεν, ἀπέρριψε τὴν σάρκα ἐκ τῆς Παρθένου, ἀλλ᾽ ἔγραψε τὸ ὀρθὸν ἐνεδύσατο τὴν σάρκα ἀσπόρως ἐκ τῆς Παρθένου.

Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τῆς η´ ᾠδῆς τοῦ 91 Κ.

Ναὸν τοῦ σώματος οἴμοι!
ἔχρανα ὁ ἄθλιος ἀφρόνως τῷ βορβόρῳ
ἐπιμένων ταῖς ἁμαρτίαις...

προδήλως ὁ ποιητὴς δὲν ἔγραψε τὸ σόλοικον καὶ ἀνόητον «ἔχρανα τὸν ναὸν τοῦ σώματος ἐπιμένων τῷ βορβόρῳ ταῖς ἁμαρτίαις», ἀλλὰ τὸ ὀρθὸν «ἐπιμένων τῷ βορβόρῳ τῆς ἁμαρτίας».

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ δὲ τῆς θ´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ἡ φῶς τεκοῦσα χαῖρε τῆς ζωῆς·
χαῖρε ἔμψυχε τοῦ νοητοῦ ἡλίου,
σεμνή, χαῖρε στέφανε μαρτύρων...

ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικόν, ὃ νὰ προσδιορίζῃ τὸ ἐπίθετον «ἔμψυχε», προδήλως ὁ ποιητὴς ἔγραψεν «ἔμψυχε τοῦ νοητοῦ ἡλίου σκηνή», ὡς ἐν σ. 302 «χαῖρε, ἄχραντε σκηνὴ τοῦ Λόγου» καὶ 305 «χαῖρε, σκηνὴ ἀμίαντε τοῦ τῶν ἁπάντων Θεοῦ» καὶ πλεισταχοῦ ἀλλαχοῦ σκηνὴ καὶ σκήνωμα καὶ οἶκος καὶ δόμος ἡ Θεοτόκος ὑπὸ τῶν ποιητῶν προσαγορεύεται.

Ἐν τῷ Καθίσματι τοῦ 96 Κ.

Θρόνος πάγχρυσος τοῦ βασιλέως
καὶ παράδεισος διηνθισμένος
ἀνεδείχθης, Θεοτόκε πανύμνητε·
τὸν γὰρ Θεὸν ἐν γαστρί σου βαστάσασα
εὐωδιάζεις ἡμῖν θείαις χάρισιν...

ἐπειδὴ ἑλληνιστὶ λέγεται «εὐωδιάζω τί τινι», γραπτέον καὶ ἐνταῦθα «εὐωδιάζεις ἡμᾶς θείαις χάρισι», ὡς ἀναγινώσκεται παρὰ Νικοδήμῳ καὶ ἐν σ. 34 τοῦ Θεοτοκαρίου τοῦ ἐκδότου «Μύρου νοητοῦ δοχεῖον γεγένησαι τοῦ πᾶσαν τὴν γῆν εὐωδιάσαντος τῆς θεότητος τοῖς ἀτμοῖς» καὶ σ. 316 «ὡς ῥόδον ἡμᾶς εὐωδίεσεν».

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς η´ ᾠδῆς τοῦ 96 Κ.

Ὁ θεῖος Δαυῒδ σὸς προπάτωρ
φάσκει ἐλαλήθη περὶ σοῦ δεδοξασμένα
τοῦ Θεοῦ ἡ ἔμψυχος πόλις
δόξαν ἣν ἐπλούτισας προαγγέλλων...

ἐπειδὴ ἑλληνιστὶ λέγεται «πλουτίζω τινά τινι» καὶ ἐνταῦθα δὲν βλέπομεν τίνα ἐπλούτισεν ἡ Θεοτόκος δόξῃ, προτιμῶμεν τὴν παρ᾽ Οἰκονόμῳ γραφὴν «δόξαν Θεοῦ πλουτοῦσα ὑπὲρ ἀγγέλους», ἥτις καὶ συντακτικῶς εἶναι ἄμεμπτος καὶ νόημα βέλτιον παρέχει.

Καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ δὲ τῆς θ´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Λαὸς καὶ κλῆρος προσπίπτει, ἁγνή,
ὁ χριστώνυμος οἰκετικῶς ἐλέει τῷ σῷ...

ὁ Οἰκονόμος παρέχει τὴν ὀρθὴν γραφὴν ἱκετικῶς.

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς δ´ ᾠδῆς τοῦ 103 Κ.

Ἔθου πρὸς βροτοὺς
ἁμαρτάνοντας, Λόγε, μετάνοιαν·
ὅθεν πεποιθώς σοι προσιῶ
καὶ ἐξαιτεῖν ζητῶ τὴν συγχώρησιν
κακῶν ὧνπερ ἔπραξα μή με ἀπώσῃ,
μόνε εὐσυμπάθητε

οὔτε τὸν τύπον προσιῶ ἀντὶ προσίω γινώσκοντες, οὔτε τὴν φράσιν ἐξαιτεῖν ζητῶ ἐννοοῦντες εἰκάζομεν ὅτι «προσιὼν ἱκετικῶς ζητῶ τὴν συγχώρησιν» ἀναγινώσκεται ἐν τοῖς χειρογράφοις.

Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς

Μῆτερ τοῦ Θεοῦ
ἡ ζωὴν τεκοῦσα ἀθάνατον
καὶ ἀθανασίας τοῖς βροτοῖς
γενομένη καὶ πρόξενος
τὸν θανατωθέντα με ταῖς ἁμαρτίαις
ζώωσον, πανάχραντε

καὶ ὁ νοῦς ἀπαιτεῖ καὶ τὸ μέτρον βοᾷ ὅτι ἐν τῷ δ´ στίχῳ λείπει ἡ λέξις αἰτία «γενομένη αἰτία καὶ πρόξενος».

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς ε´ ᾠδῆς τοῦ 104 Κ.

Τὸ σκήνωμα τοῦ Λόγου ἡ τῆς σοφίας μήτηρ
ἡ πηγὴ τῆς σοφίας ἡ μήτηρ τῆς ζωῆς
μειλιχίοις λόγοις ἀνελαμβάνετο
τοὺς θείους ἱερομύστας...

εἶναι δυνατὸν νὰ γράψῃ ποιητὴς τὰ ἀνούσια ταῦτα «ἡ τῆς σοφίας μήτηρ, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας, ἡ μήτηρ τῆς ζωῆς» καὶ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψεν ἃ παρὰ τῷ Οἰκονόμῳ ἀναγινώσκομεν

Τὸ σκήνωμα τοῦ Λόγου,
ἡ τῆς σοφίας μήτηρ, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς
μειλιχίοις λόγοις...

ὡς ὀρθῶς ἐπίσης παρὰ τῷ αὐτῷ ἀναγινώσκομεν τὸ πρῶτον τῆς ς´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Νεανικῶς οἱ θεολόγοι
ταῖς νεφέλαις ἐποχούμενοι...

ἀντὶ τοῦ σολοίκως ἐκδοθέντος «τὰς νεφέλας ἐποχούμενοι» ὑπὸ τοῦ κ. Ε. ὅστις οὐδ᾽ ὑπ᾽ αὐτοῦ τούτου τοῦ βιβλίου του τὸ ὀρθὸν ἐδιδάχθη φέροντος ἐν σ. 138 «ἡνίκα Θεὸς κατέρχεται νεφέλαις ἐποχούμενος» καὶ 248 «ὁ ἐποχούμενος νεφέλαις θεὸς Λόγος».

Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς ς´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ἴσχυσε πρὶν ἡ ἁμαρτία
παραδείσου ἀπολαύσεως
καὶ ἀνωδύνου με ζωῆς
ἀπορρίψαι ἀτιμώματα·
σὺ δέ με ἀνορθώσω,
μῆτερ ἁγνή, κυήσασα
τὸν Θεὸν ἀνωδύνως

ὁ ποιητὴς βεβαίως δὲν ἔγραψε τὴν ἀνύπαρκτον καὶ οὐδένα νοῦν ἔχουσαν λέξιν «ἀτιμώματα», ἀλλὰ «ἀτιμότατα», ὡς ὀρθῶς ἐξέδωκεν ὁ Οἰκονόμος, ὅστις ἐπιστάμενος καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔγραψεν «ἀπορρῖψαι» καὶ «ἀνωρθώσω».

Ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῆς ζ´ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κ.

Ἀκούσωμεν νοητῶς
ᾠδὴν παναρμόνιον
ᾆσμα τερπνὸν μέλος λιγυρὸν
τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων σεπτῶς
ὑμνούντων τὴν ἄχραντον
μεθισταμένην σήμερον
πρὸς τὸν κτίστην καὶ υἱὸν αὐτῆς

(οὐδεμία καὶ ἐν τούτῳ στίξις ἐν τῷ κειμένῳ, ὡς συνήθως) οἱ δυσχεραίνοντες ἐπὶ τῷ σολοικισμῷ «τῶν δυνάμεων ὑμνούντων» δύνανται νὰ δεχθῶσι τὴν γραφὴν τοῦ Οἰκονόμου, ὅστις θεὶς ἄνω στιγμὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ τετάρτου στίχου ἔγραψεν ἔπειτα «ὑμνοῦσι τὴν ἄχραντον...», οὕτω δὲ τὸ ἀσύνδετον τῶν δύο κώλων εἶναι παραστατικώτερον «Ἀκούσωμεν τὴν παναρμόνιον ᾠδὴν... τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων· ὑμνοῦσι τὴν ἄχραντον...»

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνα ταῦτα, ἅτινα παρὰ τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀναγινώσκονται ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Ὀλίγαι εἶναι αἱ σελίδες αὐτοῦ αἱ καθαρεύουσαι γλωσσικῶν ἁμαρτημάτων, πολλαὶ δέ, τὰς ὁποίας ἀσχημίζουσι πλείονα τοῦ ἑνὸς τοιαῦτα σφάλματα. Οὕτως ἀναγινώσκομεν

Ἐν σελ. 9 «τὸ παγκόσμιον ἐκεῖνο θέατρον, ἐν ᾧ παραστησόμεθα παγγενῆ» ἀντὶ παγγενεί.

Ἐν σ. 13 «ὡς πορεύσομαι», ἤτοι τὸν τελικὸν ὡς καθ᾽ ὁριστικὴν ἀντὶ ὑποτακτικῆς.

Ἐν σ. 27 «φέρομεν δωρεάν σοι, ἧπερ χαίρειν σοι πιστεύομεν» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ χαίρειν σε.

Ἐν σ. 29 «σώζεις καὶ νῦν με καὶ εἰς πάντα τὸν αἰῶνα τῆς ζωῆς» ἀντὶ σώζοις, ἀφ᾽ οὗ εἶναι εὐχή.

Ἐν σ. 31 «σῶσον μεσιτείας σου» ἀντὶ μεσιτείᾳ σου.

Ἐν σ. 70 «ἀνάγαγε εἰς Ἰωνᾶν με καὶ σῶσον» ἀντὶ ὡς Ἰωνᾶν.

Ἐν σ. 93 «ὅπως ἀεὶ εὐλογῶμεν καὶ προσκυνοῦμέν σε» ἀντὶ προσκυνῶμέν σε, ὡς γράφει ὁ Νικόδημος.

Ἐν σ. 97 «προσπίπτω σοι ἐξ ὅλης μου τῆς καρδίας στενάζω καὶ αἰτοῦμαι» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ προσπίπτων, ὅπερ ἠδύνατο νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Νικοδήμου.

Ἐν σ. 100 συντάσσει τὴν ἀντὶ μετ᾽ αἰτιατικῆς γράφων «σιγὴν δὲ λοιπὸν ἀντὶ τὸν ὕμνον δέχου».

Ἐν σ. 102 «τὸ δύνασθαι μόνον τὸ θέλειν σύνδρομον ἔχουσα» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ τῷ θέλειν, ὅπερ ἠδύνατο νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Οἰκονόμου.

Ἐν σ. 104 γράφει τὸ πλημμελὲς «μὴ ἐπιλάθου», ἐν ᾧ ἐν σ. 5 τὸ ὀρθὸν «μὴ ἐπιλάθῃ μου» καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐν σ. 110 «Λόγον ἀπεκύησας ἐκλυτρούμενος βροτοὺς» ἀντὶ ἐκλυτρούμενον.

Ἐν σ. 123 «πρὶν φθάσει» καὶ 151 «πρὶν δύσει» ἀντὶ τῶν ὀρθῶν φθάσῃ καὶ δύσῃ.

Ἐν σ. 124 «τίς μὴ θρηνήσῃ», ἀλλ᾽ ἐν σ. 125 «τίς μὴ θρηνήσει».

Ἐν σ. 129 καὶ 147 «ἐν τῷ ἐκλίπειν» ἀντὶ ἐκλείπειν.

Ἐν σ. 139 «μὴ ἐγκαταλείπῃς» ἀντὶ ἐγκαταλίπῃς.

Ἐν σ. 140 «τὴν ἐξομολογουμένην σε» ἀντὶ τὴν ἐξομολογουμένην σοι.

Ἐν σ. 202 «τὴν νεκρωμένην ψυχήν μου» ἀντὶ νενεκρωμένην, ὡς διδάσκει καὶ τὸ μέτρον.

Ἐν σ. 223 «νομίμων δίχα φυσικῶς τέτοκας» ἀντὶ φυσικῶν καὶ «σοὶ νῦν προσπίπτω, ἀγαθή, ἐξαιτῶ» ἀντὶ προσπίπτων.

Ἐν σ. 237 «διό σε τὸ χαῖρε κραυγάζομεν» ἀντὶ «διό σοι».

Ἐν σ. 253 «μὴ λίποις» καὶ 255 «μὴ συλλάβοι με», «μὴ ἐλλίποις» πλημμελῶς ἀντὶ τῶν ὀρθῶν καθ᾽ ὑποτακτικήν.

Ἐν σ. 257 «ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ θλίβομαι καὶ ἐπικαλέσωμαί σε» ἀντὶ θλίβωμαι.

Ἐν σ. 260 «μή σε παραδῶ καὶ ἐμβάλλῃ» ἀντὶ παραδῷ καὶ ἐμβάλῃ.

Ἐν σ. 263 «μηκέτι πρόκριναι» ἀντὶ πρόκρινε.

Ἐν σ. 336 «ὁ σχήματι ἄμοιρος» ἀντὶ ὁ σχήματος ἄμοιρος, ὡς παρ᾽ Οἰκονόμῳ.

Ὅ,τι δὲ μάλιστα κινεῖ εἰς ἀγανάκτησιν τὸν ἀναγνώστην τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ ἀμέτρητος πληθὺς τῶν ἐν αὐτῷ περὶ τὴν ὀρθὴν τῶν λέξεων γραφὴν ἁμαρτημάτων. Κατὰ κανόνα ὁ ἐκδότης γράφει πάντοτε ἀείρροος, ἀείρρυτος, ἀένναος, ἀτίθασσος, ἐκάθηρα, ζωήρρυτος, καθηράμενος, κλίμαξ, νάμα, οἰκτείρω, πρόσχες, ῥάδιος, ῥαδιουργία, στύλος, ὑπερῆρα ἀντὶ τῶν ὀρθῶν ἀείροος, ἀείρυτος, ἀέναος, ἀτίθασος, ἐκάθηρα, ζωήρυτος, καθηράμενος, κλῖμαξ, νᾶμα, οἰκτίρω, πρόσσχες, ῥᾴδιος, ῥᾳδιουργία, στῦλος, ὑπερῆρα.

Γράφει προσέτι ἀδδηφάγος, ἀμβλιωπῶ, ἀναρρύσας, ἀνελκύσθην, Γαβαωνίτης ψυχή, εἰκῆ, εἰλιτάριον, ἐκτεινάξας, ἐναπηθάλωσε, ἐνέχειρον, ἐόντων, ἐφερπίζει, ἰσχυρώτατος, κατελόγησα, κατακυλῶ, κνῖσσα, κομμῶ, κώδιον, μονότατος, πέλιξ, συνεργεία, τεκτεινάμενος, φανώτατος, φορυτὸς ἀντὶ τῶν ὀρθῶν ἀδηφάγος, ἀμβλυωπῶ, ἀναρύσας, ἀνειλκύσθην, Γαβαωνῖτις ψυχή, εἰκῇ, εἰλητάριον, ἐκτινάξας, ἐναπηθάλωσε, ἐνέχυρον, ἐώντων, ἐφερπύζει, ἰσχυρότατος, κατελόγισα, κατακηλῶ, κνῖσα, κομῶ, κῴδιον, μονώτατος, πέλυξ, συνεργία, τεκτηνάμενος, φανότατος, φορητός.

Ἀναγινώσκομεν τὰς λέξεις Ἀαρωνίτις, αἰδώ, ἀνασύρον, ἀπορρίψαι, εἰσδύναι, ἐκλύον, ἐξάραι, ἐπαμύναι, ἐπάραι, ἰθύναι, ἱμάσι, καθάραι, καταγλυκάναν, κηλίδα, λύσαν, ξηράναι, ξηράναν, παύλα, πρεσβύται, ῥίψον, στείρα, σφραγίδα, ὑποσμύχον, φοινική, φρίξον, ψύχον, ὠδίνας, πάσας ταύτας οὕτω μετ᾽ ὀξείας ἀντὶ περισπωμένης καὶ τἀνάπαλιν ἀκῖσι, διασπᾶσαι, ἐρυθρᾶν, λῖνον, συνῶν, τετοκυῖας μετὰ περισπωμένης ἀντὶ ὀξείας.

Πλειστάκις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὁτὲ μὲν ἀναγινώσκομεν τὸν ὀρθόν, ὁτὲ δὲ τὸν ἡμαρτημένον τύπον, οἷον ἀπολλύμενος καὶ ἀπολύμενος, ἀσυλότατος καὶ ἀσυλώτατος, ἆρον καὶ ἄρον, ἀσωτία καὶ ἀσωτεία, βεβαρημένος καὶ βεβαρυμένος, βλύσον καὶ βλῦσον, διᾶραι καὶ διάραι, ἐγενήθην καὶ ἐγεννήθην (τοῦ γίγνομαι), ἔδρασον καὶ ἔδρασον, ἐλλιπὴς καὶ ἐλλειπής, ἔστηκα καὶ ἕστηκα, θήλεος καὶ θήλεως, θλῖψις καὶ θλίψις, ἵλεως καὶ ἵλεος, ἰχθὺν καὶ ἰχθῦν, καθίσας καὶ καθήσας, καθόρμισον καὶ καθόρμησον, κρηπῖδα καὶ κρηπίδα, τὸ κρίνον καὶ τὸ κρῖνον, κυβερνῆτις καὶ κυβερνήτις, λάτρις καὶ λάτρης, λύσις καὶ λῦσις, μεσῖτις καὶ μεσίτις, μεταρρυθμίσασα καὶ μεταρρυθμήσασα, μητρῴα καὶ μητρώα, νυγεὶς καὶ νηγείς, ὄλεσον καὶ ὤλεσον, ὄλοιντο καὶ ὄλλοιντο, ὄμβρησον καὶ ὄμβρισον, ὀφρὺν καὶ ὀφρῦν, πάγκαλος καὶ πάγκαλλος, πανώλεθρος καὶ πανολεθρία, παρέρριμμαι καὶ παρέριμμαι, πρέσβις καὶ πρέσβυς, προστάτις καὶ προστᾶτις, ῥύπος καὶ ῥῦπος, ταχινὴ καὶ ταχυνή, ὑγίωσον καὶ ὑγείωσον, ᾠδὴ καὶ ὠδή, ὤμοσα καὶ ὤμωσα, ὠρύομαι καὶ ὀρύομαι.

Ἀλλὰ καὶ τύποι ὅλως ἄγνωστοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀναγινώσκονται ἐν τῷ βιβλίῳ, οἷοι βροτεῖαι, δυνήσειεν, ἐπηρεῖαι, εὐρᾶσθαι, ἴδωσαν, καταχρέως, πεφρικῶς κτλ.

Χαριέστατος δ᾽ εἶναι γράφων κατὰ κανόνα πολυΰμνητον, διϊπταμένη μετὰ τῶν διαλυτικῶν σημείων, ὡς εἰ ἦτο φόβος μὴ ἄλλως ἀναγνωσθῶσιν αἱ λέξεις αὗται ἄνευ τῶν σημείων τούτων.

Τυπογραφικὰ δὲ παροράματα, οἷα ἡφαιστιώδεις, ὑφαίστιον, ἡδύπνοια ἄνθη, γαλήνιον τὴν ψυχήν μου (ἀντὶ γαλήνισον), κλέειν, ἡ τρυφῶντες, εὔροιμέ σε, φιλάνθρωπον καὶ πολυέλαιον, βέλεσι πέπλησμαι, καταγγέλωμεν,

ἀπώθου, ὀξείας καὶ πλῆθος ἄλλο περιττὸν βέβαια ν' ἀπαριθμήσω, λυπούμενος ὅτι Ἕλλην αὐτὸς καὶ ἑλληνικὰ ἱερὰ κείμενα ἐν Παρισίοις ζῶν καὶ ἐκδίδων, δὲν προσεπάθησε τοὐλάχιστον ἐν τούτῳ νὰ μιμηθῇ τοὺς ξένους σοφοὺς οἵτινες ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἐκδίδοντες τὴν πολύτομον σειρὰν τῆς Association Budé προσφέρουσιν εἰς τὸν κόσμον τὰ κείμενα τῶν ἐθνικῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ὡς οἷόν τε ἄριστα καὶ καθαρεύοντα τυπογραφικῶν παροραμάτων.

ΕΜΜ. Γ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ

Η ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΣΚΙΑΘΟΥ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Σκιάθου εἰδικῶς ἔγραψαν ὁ P. Pargoir καὶ ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης γαλλιστί. Ὁ αὐτὸς δ' Εὐαγγελίδης εἰς τὴν ἱστορίαν του περὶ τῆς νήσου Σκιάθου παρέθεσέ τινα καὶ περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Σκιάθου, ὡς καὶ ὁ Ν. Γιαννόπουλος εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τῆς Θεσσαλίας ἐσημείωσεν ἐλάχιστα καὶ περὶ Σκιάθου. Ἐκτὸς δ' αὐτῶν καὶ ὁ μητροπολίτης Παραμυθίας Ἀθηναγόρας ἔγραψε μικρόν τι ἄρθρον περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Σκιάθου εἰς ἀπάντησιν ἡμετέρας μελέτης διαλαμβανούσης ἐν ἀρχῇ καί τινα περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Σκιάθου· ὁ δὲ M. Le Quien διὰ τῶν ἐπισκοπικῶν του καταλόγων καὶ ὁ καθηγητὴς Κ. Δυοβουνιώτης διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ κώδικος τῶν ἐπισκοπικῶν πράξεων τῆς μητροπόλεως Λαρίσης ἐγνώρισαν εἰς ἡμᾶς ὀνόματα ἐπισκόπων τῆς νήσου.

Ἐκ τούτων ὁ μὲν P. Pargoir εἰς τὸ ἄρθρον του «Les évêques de Skiathos et Skopelos au XVIII siècle» παρουσιάζει τρεῖς ἐπισκόπους τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος τῆς ἡνωμένης ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ἐπὶ τῇ βάσει νομοκάνονος, τὸν ὁποῖον ἀνεῦρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει προσθέτων καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Le Quien γνωστοὺς ἐπισκόπους τῶν δύο νήσων, τὸν ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως ἀναφερόμενον Ἰγνάτιον καὶ τὸν τελευταῖον ἐπίσκοπον τῶν νήσων Εὐγένιον· ὁ δὲ Τρ. Εὐαγγελίδης εἰς μὲν τὸ ἄρθρον τοῦ «L'évêché de Skiathos» συμπληροῖ τὰ ὑπὸ τοῦ Pargoir γραφέντα παρατηρῶν καί τινα καὶ περὶ τῆς σταδιοδρομίας τῆς ἐπισκοπῆς Σκιάθου, εἰς δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου Σκιάθου ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτὰ προσθέτων καὶ δύο νέα ὀνόματα ἐπισκόπων τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος, κατ' ἐσφαλμένην ὅμως διαδοχήν. Ὡς συμπληρωματικὰ δὲ τῶν ἀνωτέρω ἔχομεν τὰ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηναγόρα καὶ τοῦ καθηγητοῦ Δυοβουνιώτου δημοσιευθέντα.

Ἡμεῖς ἔχοντες ὑπ' ὄψει πάντας τούτους τοὺς περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπισκοπῆς Σκιάθου γράψαντας, ὡς καὶ σχετικὴν ἑτέραν βιβλιογραφίαν, παρουσιάζομεν ὡς συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου Σκιάθου τὴν μελέτην μας ταύτην «Ἡ ἐπισκοπὴ Σκιάθου διὰ μέσου τῶν αἰώνων» διαιροῦντες αὐτὴν εἰς δύο κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΙΔΡΥΣΙΣ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ

Δύσκολον εἶνε νὰ ἐρευνηθῇ πότε καὶ τίνι τρόπῳ διεδόθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν νῆσον Σκίαθον καὶ τοῦτο, διότι ἐλλείπουν σχετικαὶ μαρτυρίαι

ἐκ τῆς κοσμικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Οὐδεμία δ' ἀφ' ἑτέρου ἀρχαιολογικὴ ἐργασία ἔχει γίνει, ἐκ τῆς ὁποίας ἴσως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προκύψωσι διαφωτιστικὰ στοιχεῖα.

Ἡ πλέον ἀρχαιοτέρα καὶ ἀσφαλὴς πληροφορία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐμμέσως σχηματίζομεν γνώμην περὶ τοῦ χρόνου τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν νῆσον, εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν ἐν Σαρδικῇ τῷ 343 συνελθοῦσαν Σύνοδον μετέσχε καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς νήσου Σκοπέλου Ρηγῖνος, ὅστις μάλιστα ἀργότερον ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου τῷ 362 ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον[1]. Ἑπομένως διὰ νὰ ὑπάρχῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην χριστιανικὴ κοινότης ἐν Σκοπέλῳ, τῆς ὁποίας νὰ προΐσταται ὁ εἰς τὴν ἀνωτέρω Σύνοδον λαβὼν μέρος ἐπίσκοπος, ἕπεται ὅτι πρὸ πολλοῦ, πάντως κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος, θὰ εἶχε διαδοθῆ ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν νῆσον ταύτην. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ εἰς τὴν Σκίαθον, ἥτις εὑρίσκεται ὡς γνωστὸν πλησιέστατα τῆς νήσου Σκοπέλου, πιθανὸν εἶνε νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι εἶχε διαδοθῆ ἐνωρὶς καὶ ἐκεῖ ὁ χριστιανισμός. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὸ νέον θρήσκευμα νὰ εἶχεν ἐξαπλωθῆ εἰς τὰς Βορείους Σποράδας καὶ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα, διαδοθὲν ἴσως μέσον τῆς Εὐβοίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ χριστιανισμὸς ἔφθασε μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου ἐν Ἀθήναις καὶ τοῦ Λουκᾶ ἐν Θήβαις[2].

Πότε ἀκριβῶς ἡ Σκίαθος προήχθη ἀπὸ ἐκκλησίας εἰς ἐπισκοπὴν δὲν γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐνωρὶς μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ Σκίαθος ὑψοῦται εἰς ἐπισκοπὴν καὶ περιλαμβάνεται ὑπὸ τὴν δευτέραν μητρόπολιν τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὴν τῆς Λαρίσης, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπήγετο καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Σκοπέλου[3].

Ἐλάχισται εἶνε αἱ πληροφορίαι τὰς ὁποίας ἔχομεν ὅσον ἀφορᾷ τὴν σταδιοδρομίαν τῆς ἐπισκοπῆς Σκιάθου κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν[4].

---

[1] Ν. Γεωργάρα, Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τῆς ἐπισκοπῆς ἐν Σκοπέλῳ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀναστάσιος. Ἀθῆναι 1906 σ. 3 κἑξ. Καισ. Δαπόντε, Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ρηγίνου. Ἀθῆναι 1902 σ. 21 κἑξ. Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σκίαθος καὶ αἱ περὶ αὐτὴν νησῖδες. Ἀθῆναι 1913 σ. 35. M. Le Quien, Oriens Christianus τόμ. Β' Παρίσιοι 1740 σ. 117 καὶ Σ. Οἰκονόμου, Ἡ νῆσος Πεπάρηθος. Jena 1883 σ. 30.

[2] Κ. Γουναροπούλου, Ἱστορία τῆς νήσου Εὐβοίας. Θεσσαλονίκη 1930 σ. 40.

[3] ἀρχ. Χρυσ. Παπαδοπούλου (νῦν ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α'. Ἀθῆναι 1920 σ. 2.

[4] Ὁ Σεβ. μητροπολίτης Ἀθηναγόρας ὁ ἀπὸ μεγάλων πρωτοσυγκέλλων καὶ Παραμυθίας φρονεῖ, ὅτι ἡ Σκίαθος ἐξ ἀρχῆς ὑπήγετο ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν Σκοπέλου. Ἀλλ' ἡ Σκίαθος ὑπῆρξεν αὐτοτελὴς ἐπισκοπή, ὡς κατωτέρω θὰ δειχθῇ τοῦτο. Ἐπὶ πλέον σημειοῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι, ἂν ἀμφότεραι αἱ νῆσοι συνυπῆρχον ἀρχῆθεν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον, θὰ ἔπρεπε τότε ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Σκοπέλου, ὁ ἅγιος Ρηγῖνος, νὰ ἦτο γνωστὸς ἐκ τῆς παραδόσεως καὶ ἐν τῇ νήσῳ Σκιάθῳ καὶ μάλιστα μεγάλως νὰ ἐτιμᾶτο, ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν Σκοπέλῳ, ἔνθα τιμᾶται ὡς πολιοῦχος. Τοὐναντίον ἐν Σκιάθῳ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου τούτου εἰς τοὺς πλείστους εἶνε ἄγνωστον καὶ κατὰ τὴν μνήμην αὐτοῦ οὐδεμία ἰδιαιτέρα σημασία δίδεται, ὡς θὰ ἔπρεπεν, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ μάρτυρος

Τὸ πρῶτον ἡ Σκίαθος ἀναφαίνεται ὡς ἐπισκοπὴ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπίσκοπος δ' ἀπαντᾷ τῷ 530 ὁ Δημήτριος[1]. Μετ' αὐτὸν ὁ ἕτερος γνωστὸς εἰς ἡμᾶς ἐπίσκοπος ἐκ τῆς ἐκκλ. φιλολογίας τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶνε τῶν μέσων περίπου τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὅστις ὅμως παρουσιάζεται ὡς ἐπίσκοπος Σκοπέλου καὶ Σκιάθου[2]. Εἰς δὲ τὴν πρὸ τοῦ Θ' αἰῶνος περίοδον δέον νὰ τοποθετήσωμεν καὶ τὸν Στράτωνα, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐγένετο γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης πρό τινων ἐτῶν εἰς τὸν μῶλον τῆς Σκιάθου.

Ἐκ τῶν διαφόρων δ' ἀφ' ἑτέρου ἐπισκοπικῶν καταλόγων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς μόνον τὸ τακτικὸν τοῦ παρισινοῦ κώδικος 1555 Α τῶν μέσων τοῦ Η' αἰῶνος ἀναγράφει τὴν Σκίαθον μεταξὺ τῶν ὑπὸ τὸν Λαρίσης ἐπισκοπῶν ὑπ' ἀριθ. ις'[3], ἐνῷ οἱ λοιποὶ κατάλογοι δὲν ἀναγράφουν αὐτήν.

Οἱ διάφοροι δ' ἀφ' ἑτέρου ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς δὲν ἀναγράφουν τὴν Σκίαθον μεταξὺ τῶν ὑπὸ τὸν Λαρίσης ἐπισκοπῶν. Οὕτω τὰ νέα τακτικὰ γραφέντα περὶ τὰ μέσα τοῦ Ι' αἰῶνος δὲν γνωρίζουν ἐπισκοπὴν Σκιάθου· ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Σκοπέλου ἀναγράφεται ἐν αὐτοῖς, ἐνῷ κατὰ τοὺς χρόνους περίπου τούτους προΐσταται τῆς ἐπισκοπῆς Σκοπέλου ὁ Βαρδάνης[4]. Ἡ διατύπωσις Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ἔργον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἀναγράφει μόνον εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σκοπέλου, γνωστὸς δ' ἐπίσκοπος τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶνε ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις ἀπαντᾷ ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ ἔτους 1078 ἐντετειχισμένῃ ἐν τῷ ναῷ τῆς «ἐπισκοπῆς» Σκοπέλου ὡς ἐπίσκοπος μόνον

ἱεράρχου τῆς νήσου. (βλ. Ἀθηναγόρα, μητροπολίτου Παραμυθίας, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σκιάθου· εἰς ἐφημ. Σκίαθον, ὄργανον τοῦ συλλόγου τῶν ἁπανταχοῦ Σκιαθίων· ἔτος Α'. (1931) ἀρ. φύλ. 6).

Ἐπίσης καὶ ὁ ἀρχ. Ἀνδρέας Τριανταφύλλου (νῦν μητροπολίτης Τριφυλλίας καὶ Ὀλυμπίας) ἐν ἄρθρῳ του δέχεται, ὅτι ἡ Σκίαθος ἀρχῆθεν ἦτο συνηνωμένη μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Σκοπέλου. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη, ὡς καὶ τὰ περὶ προαγωγῆς τῆς ἐπισκο-
ἐπισκοπῆς Σκοπέλου. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη, ὡς καὶ τὰ περὶ προαγωγῆς τῆς ἐπισκο-
πῆς Σκοπέλου εἰς μητρόπολιν σημειούμενα δὲν εἶνε ἀκριβῆ. Ἡ ἐπισκοπὴ Σκοπέλου οὐδέποτε προήχθη εἰς μητρόπολιν, ἀλλὰ παρέμεινε πάντοτε ὡς ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Λαρίσης. Εἰς μητρόπολιν μετὰ τὴν τελευτὴν Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' προήχθη ἡ ἐπισκοπὴ Σκοπέλου ἡ ὑποκειμένη τῷ μητροπολίτῃ Ἀδριανουπόλεως καὶ ἥτις ἔκειτο ἐν Θράκῃ παρὰ τὸ σημερινὸν Διδυμότειχον. (βλ. ἀρχ. Ἀνδρ. Τριανταφύλλου, Αἱ ἀρχιερατικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Π. Ἑλλάδος ἐν προγενεστέροις τοῦ 1821 χρόνοις· ἐν Ἱερὸς Σύνδεσμος· ἔτ. ΙΒ'. περίοδ. Β'. (1916) ἀρ. φύλλ. 270).

[1] Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Κων/λις 1885-1890 σ. 222. Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἔνθ' ἀν. σ. 35. Τοῦ αὐτοῦ, L'évêché de Skiathos, ἐν Echos d'Orient· τόμ. ΙΕ'. σ. 506. M. Le Quien Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β'. σ. 123 καὶ P. Pargoir, Les évêques de Skiathos et Skopelos au XVIII siècle· ἐν Echos d'Orient· τόμ. ΣΤ' σ. 386.

[2] Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετρουπόλεως. Παράρτ. τόμ. ΙΓ'. σ. 71.

[3] Ὑπ' ἀριθ. ιζ' φέρεται ἡ ἐπισκοπὴ Σκοπέλου. Βλ. Γ. Κονιδάρη, Αἱ μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ ἡ «τάξις» αὐτῶν· τόμ. Α'. Ἀθῆναι 1935 σ. 101.

[4] M. Le Quien, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β', σ. 118 καὶ Σ. Οἰκονόμου, Ἔνθ' ἀν. σ. 30.

τῆς παρούσης νήσου Σκοπέλλων [1]. Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ διατύπωσις Ἀνδρονίκου Β΄ τοῦ γέροντος, ἔργον τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου τετάρτου τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος, περιλαμβάνει ἐν ταῖς ὑπὸ τὸν Λαρίσης ἐπισκοπαῖς μόνον τὴν ἐπισκοπὴν Σκοπέλου· ὁ γνωστὸς ὅμως ἐπίσκοπος τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὁ Θεόδουλος, φέρεται ὑπογράφων ἔν τινι πρακτικῷ τοῦ ἔτους 1333 ὡς ἐπίσκοπος Σκοπέλου καὶ Σκιάθου συγχρόνως [2].

Ἐκ τούτων ἕπεται, ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Σκιάθου ἱδρυθεῖσα ὡς αὐτοτελὴς ἐπισκοπὴ μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξηκολούθησεν οὖσα τοιαύτη πάντως μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἐπισκοπεύσεως τοῦ Ἀναστασίου, ὁπότε ἀργότερον, τῷ 1333, παρουσιάζεται ἡνωμένη μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Σκοπέλου. Ἂν, ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ συμβάσης πρώτης Ἑνετοκρατίας τῆς νήσου, τῷ 1207 [3], διετηρήθη ἐν Σκιάθῳ ἡ ὀρθόδοξος ἐπισκοπὴ δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν. Τὸ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι αὕτη κατηργήθη, διότι, ἂν συνέβαινε τὸ ἐναντίον, δὲν θὰ συνέτρεχεν οὐδεὶς λόγος νὰ προβληθῇ ἀργότερον ὑπὸ τῶν Σκιαθίων ὡς δεύτερος ὅρος τῆς προσχωρήσεώς των εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ἡ διατήρησις ἐν τῇ νήσῳ τῆς ἕδρας τοῦ ἐπισκόπου, ἐνῷ θὰ ἤρκει μόνος ὁ πρῶτος ὅρος, ἡ ἐπικύρωσις δῆλα δὴ τῶν ἀρχαίων των προνομίων.

Ἡ συγχώνευσις τῆς ἐπισκοπῆς Σκιάθου μετὰ τῆς Σκοπέλου φαίνεται, ὅτι δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολύ. Διότι, ὅτε τῷ 1453 μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἱ νῆσοι Σκῦρος, Σκόπελος καὶ Σκίαθος προέκριναν τὴν Ἑνετικὴν κυριαρχίαν καὶ προσήνεγκαν ἑαυτὰς εἰς τὸν Ἑνετὸν ναύαρχον, ὡς ὅρους προέβαλον τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἀρχαίων των προνομίων καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἐν αὐταῖς ἕδρας ἐπισκόπου [4]. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι τῷ 1453 ἑκάστη νῆσος ἀπετέλει καὶ ἰδιαιτέραν ἐπισκοπὴν καὶ τὴν διατήρησιν αὐτῆς ἐπιζητοῦν διὰ τοῦ δευτέρου ὅρου οἱ κάτοικοι τῶν τριῶν νήσων.

Ὁ ὅρος οὗτος τῆς διατηρήσεως τῆς ἐπισκοπικῆς ἕδρας ἐν ταῖς νήσοις ἀσφαλῶς ἐγένετο σεβαστὸς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Ἐκτός, ὅτι οἱ Ἑνετοὶ δὲν διεκαίοντο πάντοτε ὑπὸ μεγάλου θρησκευτικοῦ ζήλου ἢ οἱ ἄλλοι καθολικοὶ καὶ ἐπέτρεπον τὴν παραμονὴν Ἑλλήνων ἐπισκόπων εἰς Ἑνετικὰς κτήσεις [5], ὑπάρχει πρὸς τούτοις καὶ τὸ γεγονός, ὅτι καθ' ὅλην τὴν Ἑνετικὴν κυριαρχίαν τῆς Σκύρου διατηρεῖται ἐν αὐτῇ ἡ ὀρθόδοξος ἐπισκοπὴ καὶ ἀπαντῶνται ἐπίσκοποι αὐτῆς [1]. Καὶ ὁ W. Miller ἐν τῇ ἱστορίᾳ του σημειοῖ, ὅτι ἡ Ἑνετία εἰσήκουσε τῆς αἰτήσεως τῶν νησιωτῶν [2].

Ἡ ἔλλειψις ὀνομάτων ἐπισκόπων τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶνε λόγος ἱκανός, ἵνα δεχθῶμεν προκειμένου περὶ τῆς Σκιάθου τὸ ἐναντίον. Ἄλλως τε καὶ αἱ περὶ τῆς προγενεστέρας σταδιοδρομίας τῆς ἐπισκοπῆς πληροφορίαι εἶνε πενιχρόταται καὶ αὐτὴ ἡ νεωτέρα ἐπισκοπικὴ διαδοχὴ τῆς ἐκ δευτέρου ἑνωθείσης ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ἦτο εἰς ἡμᾶς ἄγνωστος μέχρι τινὸς ἐλθοῦσα εἰς φῶς τελευταίως. Διετηρήθη κατὰ ταῦτα ἡ ἐπισκοπὴ Σκιάθου κατὰ τὴν δευτέραν Ἑνετοκρατίαν τῆς νήσου καὶ μάλιστα ὡς αὐτοτελής [3].

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας τῆς νήσου ἡ ἐπισκοπὴ Σκιάθου κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους αὐτῆς παραμένει ὡς αὐτοτελὴς καὶ ἐπίσκοπον γνωστὸν ἔχομεν ἐν ἔτει 1542 τὸν Κύριλλον [4]. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅμως τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος παύει πλέον νὰ ὑφίσταται αὕτη ὡς αὐτοτελὴς ἐπισκοπὴ καὶ ἀπαντᾷ ἡνωμένη πάλιν μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Σκοπέλου ὑπὸ τὸν τίτλον «ἐπισκοπὴ Σκιάθου καὶ Σκοπέλου» κατέχουσα τὴν 5ην θέσιν καὶ ἐν ἄλλῳ καταλόγῳ τὴν 11ην τῶν ὑπὸ τὸν Λαρίσης ἐπισκοπῶν [5].

Ἐπίσκοπον τῆς ἡνωμένης ταύτης ἐπισκοπῆς εὑρίσκομεν τῷ 1621 τὸν Ἰγνάτιον [6]. Ἂν ὁ Ἰγνάτιος εἶνε ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς ἐκ δευτέρου ἑνωθείσης ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν, διότι πότε ἀκριβῶς ἐγένετο ἡ συνένωσις αὕτη τῶν δύο ἐπισκοπῶν εἶνε ἄγνωστον. Πάντως τὸ τοιοῦτον συνέβη πρὸ τοῦ 1621 καὶ μετὰ τὸ 1542. Τῆς ἡνωμένης ταύτης ἐπισκοπῆς ἔχομεν γνωστὴν ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν ἐπισκόπων ἀπὸ τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῶν χρόνων τῆς καταργήσεως τῆς ἐπισκοπῆς. Νομοκάνων τις τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Μυριοφύτῳ μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου εὑρεθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1903 [7], ὁ κῶδιξ τῶν ἐπισκοπικῶν πράξεων τῆς μητροπόλεως Λαρίσης δημοσιευθεὶς τῷ 1916 [8], πληροφορίαι

[1] Ν. Γεωργάρα, Ἔνθ' ἀν. σ. 9. Ὁ Ἀναστάσιος οὗτος φέρεται καὶ ὡς ἅγιος, ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη καὶ ὀφείλεται εἰς κακὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ναοῦ «τῆς ἐπισκοπῆς» Σκοπέλου γενομένην ὑπὸ τοῦ Καισαρίου Δαπόντε. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὀρθῶς ἀνέγνωσε καὶ ἐξέδωκεν ὁ ἐκ Σκοπέλου καθηγητὴς Νικ. Γεωργάρας.

[2] Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετρουπόλεως. Παράρτ. τόμ. ΙΓ΄. σ. 71.

[3] Ἡ νῆσος Σκίαθος κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν δίς. Ἡ πρώτη Ἑνετοκρατία τῆς νήσου ὑπῆρξεν ὀλιγοχρόνιος, καθότι τῷ 1276 οἱ Βυζαντινοὶ ἀνακατέλαβον αὐτήν· ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ 1453 - 1538, ὅτε οἱ Τοῦρκοι διὰ τοῦ Χαϊρεδὶν Βαρβαρόσσα ἐγένοντο κύριοι τῆς νήσου. Βλ. W. Miller-Σ. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, τόμ. Α΄. Ἀθῆναι 1909 - 1910 σ. 69 καὶ τόμ. Β΄. σ. 342, 412).

[4] W. Miller-Σ. Λάμπρου, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β΄. σ. 188.

[5] W. Miller-Σ. Λάμπρου, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β΄. σ. 7.

[1] Δ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Σκύρου, Πάτραι 1909 σ. 129.

[2] W. Miller-Σ. Λάμπρου, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β΄. σ. 189.

[3] Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης δέχεται τὴν κατάργησιν τῆς ἐπισκοπῆς ἐπὶ Ἑνετοκρατίας τῆς νήσου· (βλ. Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σκίαθος σ. 67).

[4] Δελτίον Χριστ. ἀρχαιολ. Ἑταιρείας· Περίοδ. Β΄. τόμ. Γ΄. σ. 27 καὶ Ἱερὸς Σύνδεσμος ἔτ. 1916 ἀρ. φύλ. 279.

[5] Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου· τόμ. Β΄. Ἀθῆναι 1854 σ. 93 — Ν. Γιαννοπούλου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογ. Θεσσαλίας· Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ· τόμ. Ι΄. σ. 255 καὶ Χρυσάνθου πατριάρχ. Ἱεροσολύμων, Συνταγμάτιον· Βενετία 1778 σ. 72.

[6] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀπαρίθμησις πρωτοτύπων τινῶν ἐγγράφων σῳζομένων ἐν τῇ μονῇ Λειμῶνος· ἐν Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη· τόμ. Α΄. σ. 174.

[7] P. Pargoir, Ἔνθ' ἀν. τόμ. ΣΤ΄. σ. 386 κ.ἑξ.

[8] Κ. Δυοβουνιώτου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Λαρίσης· Ἱερὸς Σύνδεσμος· ἔτ. 1916 ἀρ. φύλ. 277 - 279 καὶ ἔτ. 1917 ἀρ. φύλ. 281 - 286.

χειρογράφων τινῶν καὶ ὀνόματα ἐπισκόπων ἀναγνωσθέντα παρ' ἡμῶν ἐν παλαιοῖς διπτύχοις, παρέχουν εἰς ἡμᾶς ἀδιάσπαστον τὴν ἐπισκοπικὴν διαδοχήν.

Ἡ ἐπισκοπὴ Σκιάθου καὶ ὡς αὐτοτελὴς καὶ ὅτε συνηνώθη μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Σκοπέλου μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἀπελευθερώσεως ὑπήγετο ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Λαρίσης [1]. Κατὰ τὰ τέλη δὲ τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος ἡνώθη μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου καὶ ἡ πολίχνη τῶν Τρικκέρων, ἥτις εὑρίσκεται κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου ἐπὶ τῆς Μαγνητικῆς Χερσονήσου [2].

Τῆς ἡνωμένης ἐπισκοπῆς ἕδρα κατ' ἀρχὰς φαίνεται, ὅτι ἦτο ἡ Σκίαθος, ἀλλὰ κατόπιν ἐγένετο ἡ Σκόπελος. Τοῦτο ἐξάγομεν ἐκ μαρτυρίας ἀνωνύμου συγγραφέως, ὅστις εἰς τὸν κατάλογον τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ δεύτερον τέταρτον τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος, τὸν ὁποῖον οὗτος συνέταξεν, ἀναφέρων ὡς ἐπίσκοπον Σκιάθου καὶ Σκοπέλου τὸν Διονύσιον προσθέτει «οὗτινος καθέδρα ἤδη ἡ Σκόπελος». Ἑπομένως πρὸ τοῦ Διονυσίου ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς ἦτο ἀσφαλῶς ἡ Σκίαθος. Τὸν κατάλογον τοῦτον ἐδημοσίευσεν ὁ παλαιογράφος Henri Omont [3].

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων ὅτε, διὰ τοῦ ἀπὸ 20 Νοεμβρίου 1833 Β. Διατάγματος αἱ μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπαὶ τοῦ ἐλευθέρου κράτους ὑπεβιβάσθησαν πᾶσαι εἰς ἐπισκοπὰς καὶ διεκρίθησαν εἰς μονίμους καὶ προσωρινάς, ἡ ἐπισκοπὴ Σκιάθου καὶ Σκοπέλου περιελήφθη εἰς τὰς προσωρινὰς ὑπὸ τὴν 33ην θέσιν [4]. Θανόντος δὲ τοῦ τελευταίου ἐπισκόπου αὐτῆς Εὐγενίου τῷ 1842, ἡ ἐπισκοπὴ συνεχωνεύθη τῷ αὐτῷ ἔτει μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Εὐβοίας καὶ διὰ τοῦ νόμου Σ´ τῆς 9 Ἰουλίου 1852 κατηργήθη αὕτη καὶ τυπικῶς [5].

---

[1] Ν. Γιαννοπούλου, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Ι´. σ. 255 — M. Le Quien. Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β´. σ. 103 κ.ἑξ.—ἀρχ. Χρυσ. Παπαδοπούλου (νῦν ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Ἔνθ' ἀν. τόμ. Α´. σ. 2 καὶ Γ. Ράλλη — Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων· τόμ. Ε´. Ἀθῆναι 1855 σ. 482, 516. Καὶ διοικητικῶς κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ἡ νῆσος Σκίαθος ὑπήγετο ὑπὸ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Θεσσαλίας, ἥτις ἀπετέλει τμῆμα τοῦ Μακεδονικοῦ θέματος· (βλ. G. Parthey, Hieroclis Synecdemus et Notitiae graecae episcopatuum· Berolini 1866 σ. 9).

[2] Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β´. σ. 93 — Μ. Γεδεών, Κανονικαὶ Διατάξεις· τόμ. Α´. Κων/λις 1888 σ. 311 καὶ Ν. Γεωργάρα, Ἔνθ' ἀν. σ. 11.

[3] H. Omont, Κατάλογος τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων τοῦ πατριαρχείου Κ/λεως κατὰ τὸ δεύτερον τέταρτον τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος ἐν Revue de l'Orient Latin τόμ. Α´. σ. 313 κἑξ.

[4] Ἀρχ. Σ. Γιαννοπούλου, Συλλογὴ ἐγκυκλίων τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος· Ἀθῆναι 1901 σ. 103.

[5] Ἀρχ. Σ. Γιαννοπούλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 56, 104 — Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τὰ σῳζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα· τόμ. Β´. Ἀθῆναι 1864 σ. 490, 647— ἀρχ. Χρυσ. Παπαδοπούλου (νῦν ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Ἔνθ' ἀν. τόμ. Α´. σ. 299, 420— Γ. Ράλλη — Μ. Ποτλῆ, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Ε´. σ. 591 καὶ Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως· ἔτ. **1842 ἀρ. φύλ. 27.**

Καταργηθεῖσα ἡ ἐπισκοπὴ Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ὑπήχθη ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν Εὐβοίας τὴν εἶτα ἀρχιεπισκοπὴν Χαλκίδος. Κατὰ τὸ 1900 ὅμως, λόγῳ τῆς νέας διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους, ἡ Σκίαθος ἀπετέλεσε τμῆμα τῆς ἐπισκοπῆς Δημητριάδος [1]. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1911 ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάγηται ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν καὶ νῦν μητρόπολιν Χαλκίδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β´.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ

Δημήτριος. Ὡς πρῶτον ἐπίσκοπον τῆς Σκιάθου ἀπαντῶμεν τῷ 530 τὸν Δημήτριον. Οὗτος μὴ δεχόμενος τὴν ἐκλογὴν τοῦ Στεφάνου ὡς μητροπολίτου Λαρίσης ἀνηνέχθη εἰς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἐπιφάνιον καὶ ἐκατηγόρησε τὸν Στέφανον ὡς παρανόμως χειροτονηθέντα ἐπιτυχὼν τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ [2]. Ὁ Δημήτριος φαίνεται ὅτι ὑπεστήριζεν ὡς μητροπολίτην Λαρίσης πρεσβύτερόν τινα Σκιάθιον Ἀλέξανδρον ὀνομαζόμενον, ὅστις ἦτο ὑποψήφιος τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Λαρίσης ὁμοῦ μὲ τὸν Στέφανον [3].

Στράτων. Τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου Στράτωνος εἶνε γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς κεχαραγμένης ἐπὶ βράχου εἰς τὸν μῶλον τῆς Σκιάθου τὸν εὑρισκόμενον πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῦ μικροῦ λιμένος τῆς νήσου [4]. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, τὴν ὁποίαν ἀνεῦρε καὶ ἐδημοσίευσε τῷ 1863 ὁ Γερμανὸς H. N. Ulrichs, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ο ΑΓΙΩ
ΤΑΤΟϹ ΚΕ
ΜΑΚΑΡΙΩ
ΤΑΤΟΣ ΑΙ
ΠΙϹΚΟΠΟϹ
ϹΤΡΑΤΩΝ
ΕΚ ΤΩΝ Ι
ΔΙΩΝ ΑΙ
ΚΤΙϹΕ
ΤΟΝ ΜΩ
ΛΟΝ [5].

---

[1] Ἀρχ. Σ. Γιαννοπούλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 110.

[2] Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες· σ. 222 — Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἔνθ' ἀν. σ. 35 — Τοῦ αὐτοῦ, L'évêché de Skiathos· ἐν Echos d'Orient τόμ. ΙΕ´. σ. 506 — M. Le Quien, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β´, σ. 123 καὶ P. Pargoir, Ἔνθ' ἀν. τόμ. ΣΤ´. σ. 386.

[3] Α. Μουστοξύδη, Συμπληρώσεις εἰς τὴν σύντομον ἱστορίαν τῆς νήσου Σκιάθου τὴν συγγραφεῖσαν παρὰ Ἐπιφ. Δημητριάδου, διδασκάλου ἐκ τῆς αὐτῆς νήσου· ἐν ἐφημ. Αἰγιναία· ἔτ. 1831 ἀρ. φύλ. 7 σ. 223 κἑξ.

[4] Ἐσφαλμένως ὁ Γ. Λαμπάκις σημειοῖ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εὑρίσκεται εἰς τὸν μῶλον τῆς νήσου Σκοπέλου (βλ. Δελτίον Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας τεῦχ. Ζ´. σελ. 21). Ἐπίσης σφάλλεται καὶ ὁ Ν. Γιαννόπουλος γράφων «ὅτι ὁ Στράτων οὗτος δὲν εἶνε ἐπίσκοπος, ἀλλ' ἀρχαῖός τις Ἕλλην, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἀναφέρει τοῦτον ὡς ἐπίσκοπον». (Βλ. Ν. Γιαννοπούλου, Ἔνθ' ἀν. τόμ. ΙΑ´. σ. 183.

[5] Ἰω. Ν. Φραγκούλα, Ἀρχαιολογικὰ Σκιάθου· ἐφημ. Ἐλευθέρα Σκέψις Χαλκίδος· **ἔτ. Α´. ἀρ. φύλ. 13.**

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε σπουδαιοτάτη τὸ μὲν διότι ἐξ αὐτῆς ἐγένετο γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου Στράτωνος, τὸ δὲ διότι παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς ἐπίσκοπον ἐφάμιλλον τῶν ἐπισκόπων ἐκείνων τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, οἵτινες παρὰ τὰ πνευματικά των καθήκοντα ἠσχολοῦντο καὶ μὲ ζητήματα δράσεως κοινωνικῆς. Τὸ γεγονὸς δ᾿ ὅτι ἐπίσκοπος ἐξ ἰδίων κατασκευάζει τὸν μῶλον, εἶνε ἐνδεικτικὸν καὶ τῆς οἰκονομικῆς εὐρωστίας τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Καὶ δυνατὸν μὲν ὁ Στράτων νὰ ἔκτισε τὸν μῶλον, ἵνα ἐμποδίζῃ τὴν προσέγγισιν κάτωθεν τῶν τειχῶν τῆς ἐπισκοπῆς ἐχθρικῶν πλοιαρίων, ἐὰν λάβωμεν ὡς δεδομένον, ὅτι τὸ ἐπισκοπεῖον περιελαμβάνετο εἰς τὴν τοποθεσίαν τὴν καλουμένην «Ἅϊ-Γιαννάκις», ἥτις εὑρίσκεται ἄνωθεν τοῦ μώλου ἔνθα καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ὑπάρχει. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὸ ἐπισκοπεῖον νὰ ἔκειτο καὶ ἀλλαχοῦ τῆς πόλεως καὶ τὸν μῶλον νὰ ἔκτισεν ὁ Στράτων μόνον πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ λιμένος καὶ τῆς πόλεως, ἀφοῦ εἶνε γνωστόν, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τὸ πάλαι ἦσαν καὶ οἱ πρωτεργάται πάσης κοινωνικῆς ζωῆς [1].

Πότε ἀκριβῶς ὁ ἐπίσκοπος Στράτων ἤκμασε δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν, διότι ἡ ἐπιγραφὴ δὲν φέρει χρονολογίαν. Ἡ παράδοσις ἐν Σκιάθῳ τοποθετεῖ αὐτὸν τὸν Ϛ´ αἰῶνα. Τὸ μετὰ βεβαιότητος δυνάμενον μόνον νὰ λεχθῇ εἶνε ὅτι ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος τῆς ἀρχαίας χριστ. πόλεως Σκιάθου καὶ ὡς ἐκ τοῦ εἴδους τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι ἔζησε γενικῶς πρὸ τοῦ Θ´ αἰῶνος.

Θεόδουλος. Φέρεται ὑπογράφων ἐν τέλει ὡς «ταπεινὸς ἐπίσκοπος Σκοπέλου καὶ Σκιάθου» τὸ ἐν ἔτει 1333 καὶ ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἐκδοθὲν πρακτικὸν τοῦ μεγάλου κυνηγέτου Ἰω. Βατάτση. Ὁ τίτλος τοῦ πρακτικοῦ τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς: Πρακτικὸν du grand veneur Jean Vatargès concernant les propriétés Χάνταξ et Νησίον sur le Strymon données par un chrysobulle imperial à l'éparque Michel Monomaque [2].

Κύριλλος. Ὑπογράφει μετ᾿ ἄλλων μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων ὡς ἐπίσκοπος μόνον Σκιάθου ἱεροκυκλικὸν γράμμα, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης Νεοφύτου τῷ 1542, περὶ ἀνασυστάσεως τῆς ἐπισκοπῆς Γαρδικίου [3].

Νεόφυτος. Ἐγένετο γνωστὸς ἐκ τῶν διπτύχων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1926 ἀνακαίνισιν τοῦ ἐν Σκιάθῳ ναοῦ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κάστρου [4]. Τὰ δίπτυχα ταῦτα, ἅτινα εἶνε ἐν μέρει ἐφθαρμένα,

[1] Ἀθηναγόρα μητροπολίτου Παραμυθίας, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σκιάθου· ἐφημ. Σκίαθος· ἔτ. Α´. ἀρ. φύλ. 6.

[2] Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετρουπόλεως· Παράρτ. τόμ. ΙΓ´ σ. 71.

[3] Δελτίον Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας· Περίοδ. Β´. τόμ. Γ´. σ. 27 καὶ Ἱερὸς Σύνδεσμος ἔτ. 1916 ἀρ. φύλ. 279.

[4] Ὁ ναὸς τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ τὸ πολυτιμότερον τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς νήσου, λόγῳ τῆς ἐν αὐτῷ τέχνης καὶ τῆς ἱστορίας του. Ὑπῆρξεν ἡ μητρόπολις τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως Σκιάθου, τῆς ἄλλως Κάστρου καλουμένης καὶ σήμερον

ἀναγράφουν εἰς τὴν στήλην τῶν ἀρχιερέων τῆς νήσου κατὰ σειρὰν τὰ ὀνόματα: Νεόφυτος, Ἰγνάτιος, Μητροφάνης, Σάββας.

Ἰγνάτιος. Εἶνε ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἐκ φιλολογικῆς ἐκκλ. πηγῆς ὡς ἐπίσκοπον τῆς ἐκ δευτέρου ἑνωθείσης ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου. Ὁ Ἰγνάτιος ὑπογράφει ὡς ἐπίσκοπος τῶν δύο νήσων «ἐν μηνὶ μαρτίῳ 7 ἔτει 1621» μετ᾿ ἄλλων ἐπισκόπων καὶ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως καὶ Ἀλεξανδρείας Γερασίμου ἐπιβεβαιωτήριον σιγιλλιῶδες Γράμμα, τὸ ὁποῖον ἐπικυροῖ προνομίας εἰς σταυροπηγιακὰς μονάς [1].

Τοῦ Ἰγνατίου σῴζεται ἀκέφαλος εἰκὼν μετ᾿ ἀρχιερατικοῦ μανδύου ἐν τοιχογραφίᾳ τοῦ ναοῦ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κάστρου καὶ πιθανὸν ἀναλώμασιν αὐτοῦ νὰ ἐγένετο ἡ εἰκονογράφησις τοῦ ναοῦ. Ἀφιέρωμα δ᾿ αὐτοῦ ἦτο ἡ κανδύλα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩϹ», ἥτις ἐκρέματο ἄλλοτε ἐν τῷ ναῷ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Σκιάθου. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰγνατίου ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ εὑρεθέντα δίπτυχα.

Μητροφάνης. Εἶνε ἐπίσκοπος τῆς ἡνωμένης ἐπισκοπῆς, γνωστὸς ἐκ τῶν εὑρεθέντων διπτύχων.

Σάββας. Ὁμοίως [2].

Κάλλιστος. Ἐν φύλλῳ 149α τοῦ κώδικος τῶν ἐπισκοπικῶν πράξεων τῆς μητροπόλεως Λαρίσης ἀναγινώσκομεν ὑπόμνημα, καθ᾿ ὃ παραιτηθέντος τοῦ ἐπισκόπου Ροδοβισδίου Μωσῆ συνέρχονται κατ᾿ Ἰανουάριον τοῦ 1648 οἱ ὑποκείμενοι τῷ Λαρίσης ἐπίσκοποι προσταγῇ τοῦ μητροπολίτου Παϊσίου καὶ προτείνουν διὰ τὴν κενωθεῖσαν ἕδραν τρεῖς ὑποψηφίους, ὧν πρῶτον τὸν θεοφιλ. ἐπίσκοπον Σκιάθου καὶ Σκοπέλου Κάλλιστον, ὅστις καὶ ἐκλέγεται [3]. Ἑπομένως ἐν ἀρχῇ τοῦ 1648 ἐπίσκοπος Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ἦτο ὁ Κάλλιστος [4].

Ἰωσήφ. Εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ μετατεθέντος Καλλίστου ὑπὸ τῆς ἰδίας Συνόδου «ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἔτει 1648» ἐξελέγη ἐπίσκοπος Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ὁ Ἰωσήφ [5].

ἀνακαινισθεὶς διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει. Διὰ πλείονα βλ. Ἰω. Ν. Φραγκούλα, τὸ Κάστρον τῆς Σκιάθου· ἐν ἐφημ. Ἐλευθέρα Σκέψις Χαλκίδος· ἔτ. Α´. ἀρ. φύλ. 10.

[1] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἔνθ᾿ ἀν. τόμ. Α´. σ. 174 — Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σκίαθος .... σ. 68 — Τοῦ αὐτοῦ, L'évêché de Skiathos· ἐν Echos d'Orient· τόμ. ΙΕ´. σ. 508 καὶ P. Pargoir, Ἔνθ᾿ ἀν. τόμ. Ϛ´. σ. 387.

[2] Τοὺς τρεῖς ἐκ τῶν διπτύχων μόνον γνωστοὺς ἐπισκόπους κατετάξαμεν κατὰ τὴν σειρὰν ταύτην, ἐπειδὴ ἐξ ἄλλης πηγῆς ἔχομεν γνωστὸν τὸν χρόνον τῆς ἐπισκοπεύσεως τοῦ Ἰγνατίου.

[3] Κ. Δυοβουνιώτου, Ἔνθ᾿ ἀν. ἔτ. 1916 ἀρ. φύλ. 279.

[4] Κ. Δυοβουνιώτου, Ἔνθ᾿ ἀν. ἔτ. 1916 ἀρ. φύλ. 279.

[5] Κ. Δυοβουνιώτου, Ἔνθ᾿ ἀν.

Κάλλιστος ἐκ β'. Τῷ 1653 τοῦ Ἰωσὴφ θανόντος ἢ παραιτηθέντος ἀνέρχεται καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ὁ ἐπίσκοπος Κάλλιστος παραιτηθεὶς τῆς ἐπισκοπῆς Ροδοβισδίου, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ φύλλῳ 7^{β} τοῦ ἰδίου κώδικος [1].

Ἰωάσαφ. Ὁ Κάλλιστος τῷ 1671 παρῃτήθη καὶ πάλιν τῆς νέας του ἐπισκοπῆς, ὁπότε ἐξελέγη τῇ 9 Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ ἱερομ. Ἰωάσαφ, καθ' ἃ ἀναγράφεται ἐν τῷ φύλλῳ 17^{α} τοῦ ἀνωτέρω κώδηκος ἐπὶ μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου Μουσελίμη τοῦ λογιωτάτου [2]. Τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάσαφ σῴζεται ἐν τῷ ναῷ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Σκιάθου ἀντιμήνσιον καθαγιασθὲν τῷ 1685 [3]· τὸ ὄνομα δ' αὐτοῦ ἀναγράφεται ὑπὸ χρονολογίαν 1676 ἐπὶ πλακὸς ἐν τῷ μονυδρίῳ τῆς Εὐαγγελιστρίας τῆς νήσου Σκοπέλου.

Κλήμης. Τῷ 1700, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ φύλλου 43^{α} τοῦ ἀνωτέρω κώδικος, ὁ Ἰωάσαφ παρῃτήθη τῆς ἐπισκοπῆς καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐξελέγη τῇ 3 Φεβρουαρίου 1700 ὁ ἱερομ. Κλήμης [4].

Ὁ Μ. Γεδεὼν ἐν ἄρθρῳ του [5] σημειοῖ, ὅτι ὁ Κλήμης ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου τῷ 1710 παραιτηθέντος τῷ αὐτῷ ἔτει τοῦ Ἰωάσαφ. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν εἶνε ἀληθές. Διότι, ἐκτὸς τοῦ ἐν τῷ φύλλῳ 43^{α} ὑπομνήματος τοῦ κώδικος τῆς μητροπόλεως Λαρίσης, ἔχομεν καὶ ἰδιόχειρον μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Κλήμεντος πιστοποιοῦσαν, ὅτι τῷ 1700 ὁ Κλήμης ἦτο ἐπίσκοπος. «Εἰς τὰ 1697 ἐπῆγα εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐπροσκύνησα τὸν Ἅγιον καὶ Ζωοδόχον Τάφον καὶ λοιπὰ ἅγια προσκυνήματα. Εἰς τὰ 1700 ἀρχιεράτευσα ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ Γη ὁ Σκοπέλων Κλήμης» [6]. Ἐν δὲ τῷ νομοκάνονι τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μυριοφύτου σημειοῦται, ὅτι «τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει κτῆμα ἡμέτερον τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἀμαθοῦς Σκιάθου Κλήμεντος ἰδιοχειρῶς γραυέντι κατὰ τὸ ͵αψε' ἔτος τῆς Χ(ριστοῦ) συγκαταβάσεως» [7].

Ὁ Κλήμης τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1732 εἶχεν ἀποθάνει, εἰς διαδοχὴν δ' αὐτοῦ ἐξελέγη τὸν αὐτὸν μῆνα ὁ Διονύσιος, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ φύλλῳ 52^{β} τοῦ κώδικος τῆς μητροπόλεως Λαρίσης [8]. Ὁ Le Quien ὅμως ἀναφέρει

[1] Κ. Δυοβουνιώτου, Ἔνθ' ἀν.

[2] Κ. Δυοβουνιώτου, Ἔνθ' ἀν. καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια' τόμ. ΛΓ'. σ. 12.

[3] Τὸ ἀντιμήνσιον τοῦτο φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν: «Θυσιαστήριον θεῖον καὶ ἱερὸν τοῦ τελεῖσθαι δι' αὐτοῦ τὰς θείας ἱερουργίας Κυρίῳ ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ καθιερωθὲν καὶ ἁγιασθὲν ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος καὶ ἱερουργηθὲν παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Σκιάθου κυρίου Ἰωάσαφ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος τῆς Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων· ἐν ἔτει ͵αχπε'».

[4] Κ. Δυοβουνιώτου, Ἔνθ' ἀν·

[5] Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια· τόμ. ΛΓ'. σ. 12.

[6] Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σκίαθος... σ. 68.

[7] Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἔνθ' ἀν. σ. 68 καὶ P. Pargoir, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Ϛ'. σ. 388.

[8] Κ. Δυοβουνιώτου, Ἔνθ' ἀν.

τῷ 1721 ὡς ἐπίσκοπον Σκιάθου καὶ Σκοπέλου τὸν Ἰωσήφ [1]. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Le Quien δὲν εἶνε ἀκριβής, καθότι ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω κώδικος ὁ Κλήμης ἐπεσκόπευσεν ἀδιασπάστως ἀπὸ τοῦ 1700 μέχρι τοῦ θανάτου του, διάδοχος δ' αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Διονύσιος καὶ οὐχὶ ὁ Ἰωσήφ. Ρητῶς ἀναγράφεται ἐν τῷ κώδικι ὅτι «θανόντος τοῦ Κλήμεντος ἐκλέγεται ὁ Διονύσιος». Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἔχομεν καὶ ἑτέραν μαρτυρίαν διὰ ξένης χειρὸς γραφεῖσαν ἐν τῷ ἰδιοκτήτῳ χειρογράφῳ τοῦ Κλήμεντος, ἥτις βεβαιοῖ ἐπίσης, ὅτι διάδοχος τοῦ Κλήμεντος ἐγένετο ὁ Διονύσιος. «Μετὰ τοῦ ἐν μακαρίᾳ Κλήμεντος ἔλαβε τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον Σκιάθου ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει κὺρ Διονύσιος Σκοπελίτης» [2].

Ὁ Κλήμης εἶνε γνωστὸς καὶ ἐκ τοῦ τακτικοῦ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς [3].

Διονύσιος. Τοῦ Κλήμεντος θανόντος ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον, ὡς ἐσημειώσαμεν, ὁ Διονύσιος. Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς νήσου Σκοπέλου, πρὶν δὲ γίνει ἐπίσκοπος ἦτο πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπόλεως Λαρίσης [4]. Ἐπὶ τοῦ θρόνου παρέμεινε μέχρι τοῦ 1776, ὁπότε καὶ ἀπέθανε.

Περὶ τοῦ Διονυσίου τούτου ὁ Καισάριος Δαπόντε σημειοῖ, ὅτι ἐπεσκόπευσε 46 ἔτη ἀποθανὼν τῷ 1776 καὶ ἑπομένως δέχεται ἀνελθόντα αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῷ 1730 [5]. Τὴν ἰδίαν γνώμην ἔχουν καὶ ὁ P. Pargoir καὶ ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης ἀκολουθοῦντες τὸν Δαπόντε. Ἀντιθέτως ὁ διαπρεπὴς μητροπολίτης Ἀθηναγόρας τοποθετεῖ τὸν Διονύσιον πρὸ τοῦ 1724 [6]. Ἀναμφισβητήτως ὅμως ἡ ἀκριβεστέρα μαρτυρία εἶνε ἡ τοῦ κώδικος τῶν ἐπισκοπικῶν πράξεων τῆς μητροπόλεως Λαρίσης.

Ὁ Διονύσιος εἶνε γνωστὸς καὶ ἐκ τοῦ καταλόγου, τὸν ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ παλαιογράφος H. Omont [7]. Ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς παρουσιάζει τέταρτον τῶν 9 ὑποτελῶν ἐπισκόπων τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης τὸν Διονύσιον, «οὗτινος καθέδρα ἤδη ἡ Σκόπελος· ἀσφαλῶς δ' ὁ

[1] M. Le Quien, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β'. σ. 117, 123.

[2] Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἔνθ' ἀν. σ. 69.

[3] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Τακτικὸν τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ κατάλογος ἀρχιερέων ἀκμασάντων ἐν αὐταῖς μεταξὺ τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος· ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας· τόμ. Γ'. σ. 474.

[4] Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ'. Βενετία 1872 σ. 103.

[5] Κ. Σάθα, Ἔνθ' ἀν. Τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Δαπόντε ἔχει ὡς ἑξῆς: «Διονύσιος Σκοπελίτης, Σκοπέλων ἐπίσκοπος ἀπὸ πρωτοσύγκελλος τῆς Λαρίσης, ἄχολος, ἀόργητος, πρᾷος, ὡς ὀλίγοι. Ἀρχιεράτευσε χρόνους 46, ὡς ὀλίγοι καὶ ζήσας ὑπὲρ τοὺς 90, ὡς ὀλίγοι, ἐτελειώθη. Εἴπασιν, ὅτι ἔλεγε πῶς ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐγεννήθη, ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Δημητρίου παπᾶς ἐχειροτονήθη· ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀρχιερεὺς καὶ ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Δημητρίου εἰς τοὺς 1776 ἀπέθανεν».

[6] Ἀθηναγόρα μητροπολίτου Παραμυθίας, Ἔνθ' ἀν. ἀρ. φύλ. 6.

[7] H. Omont, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Α'. σ. 313 κἑξ.

Διονύσιος, ἐπειδὴ κατήγετο ἐκ τῆς Σκοπέλου, μετέθεσε τὴν ἕδραν τῆς ἐπισκοπῆς εἰς τὴν πατρίδα του. Τοῦ Διονυσίου ὑπάρχει ἐν Σκιάθῳ ἀντιμήνσιον χρονολογίας 1739[1]. «Διὰ συνδρομῆς δὲ καὶ ἐξόδου» αὐτοῦ ἐχρυσώθη κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1762 τὸ τέμπλον τοῦ ἐν Σκοπέλῳ ναοῦ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ματθαῖος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διονυσίου ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ἔμεινε κενὸς ἐπὶ ἔτος καὶ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1777 ἐχειροτονήθη ὁ Ματθαῖος, ὡς ὁ ἴδιος γράφει ἔν τινι χειρογράφῳ. «Τελευτήσαντος δὲ διὰ γιέρα τοῦ ἐπισκόπου Διονυσίου ἐπεβιβάσθηκα ἐγὼ ὁ ταπεινὸς Ματθαῖος εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον παρὰ τοῦ σεβασμιωτάτου μοι καὶ λογικωτάτου μητροπολίτου καὶ γέροντος ἁγίου Λαρίσης κυρίου μοι κυρίου Μελετίου ἐπὶ τὸ, αψοζ΄ ἔτος Δεκεμβρίου ε΄ ὁ Σκοπέλων Ματθαῖος»[2]. Ἐπεσκόπευσε δ' ὁ Ματθαῖος μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1796.

Τοῦ ἐπισκόπου Ματθαίου σῴζεται καὶ ἕτερον ἰδιόχειρον σημείωμα, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη πρὸ ἐτῶν ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι. Ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ ὁ Ματθαῖος ἀναγράφει καὶ πάλιν τὰ τῆς χειροτονίας του προσθέτων ὅτι ἐχειροτονήθη ἐν Τυρνάβῳ καὶ ἐπὶ πλέον σημειοῖ, ὅτι οὐδὲν εὗρεν ἐλθὼν εἰς τὴν ἐπισκοπήν του: «Ἐμπῆκα εἰς τὸ κονάκιον εὑρὸν αὐτὸ χορὶς μπαρδάκι νὰ πίω νερόν, μήτε χολιάριον ὁποῦ εἶν τὸ μικρότερον... δὲν εὑρῆκα τίποτα τῆς ἐπισκοπῆς»[3].

Ὁ Ματθαῖος ἐμαθήτευσεν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ζαγορᾶς[4], ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδίδαξε καὶ ὁ ἐκ Σκιάθου διάσημος λογογράφος καὶ ποιητὴς τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δουλείας Ἐπιφάνιος ὁ Δημητριάδης[5]. Διάκονος δὲ τοῦ Ματθαίου ἐχρημάτισεν ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς[6].

Εὐγένιος. Διάδοχος τοῦ Ματθαίου ἐγένετο ὁ Εὐγένιος ἀνελθὼν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τὸν Νοέμβριον τοῦ 1796, ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ἐγγράφου

[1] Τὸ ἀντιμήνσιον τοῦτο φέρει ἐπιγραφὴν ὁμοίαν μὲ τὴν τοῦ ἀντιμηνσίου τοῦ Ἰωάσαφ.

[2] Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἔνθ' ἀν. σ. 69.

[3] Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Η΄ σ. 102. Τὸ ὅλον σημείωμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἐν τῷ ,αψοζ΄ Δεκεμβρίου ε΄ ἔγεινεν ἡ χειροτονία μου εἰς τὸν Τύρναβον παρὰ τοῦ Πανιερωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου μοι δεσπότῃ καὶ γέροντῃ ἁγίῳ Λαρίσης κυρίῳ μοι κυρίῳ Μελετίῳ ἐκ βασιλευούσης καὶ ἦλθον εἰς τὴν ταπεινὴν ἐπισκοπὴν Σκοπέλου Ἰανουαρίου γ΄ καὶ ἐμπῆκα εἰς τὸ κονάκιον εὑρὸν αὐτὸ χορὶς μπαρδάκι νὰ πίω νερόν, μήτε χολιάριον ὁποῦ εἶν τὸ μικρότερον. Ἔγεινεν με χειροτονία μου μὲ ὅλα πουτσεία 17 ἤτοι δέκα ἑπτά. Ὑπέφερα μύρια κακὰ ἀπὸ δηστηχίας καὶ τῶν προστατευόντων. Δὲν εὑρῆκα ὡς γράφω τίποτα τῆς ἐπισκοπῆς. Διὸ τόποι μὲ εἶπαν ὅτι ἔχει ὁ ἕνας εἰς τὸ Μιχαλάκη τὸ ρεῦμα καὶ ὁ ἄλλος καρσῇ εἰς τὸ καραβοτσάκισμα ἄχριστος. Ἕως τώρα ἔχωμεν χρόνοι 17».

[4] Γ. Δελιγιάννη, Τὸ σχολεῖον τοῦ Ρήγα Φεραίου Ζαγορᾶς, Πανθεσσαλικὸν Λεύκωμα, ἔτ. Α΄. σ. 227.

[5] Ἰω. Ν. Φραγκούλα, Οἱ λόγιοι τῆς Σκιάθου (ἀνέκδοτος).

[6] Νέος Ἑλληνομνήμων· τόμ. Η΄ σ. 103 καὶ Θ. Παπακωνσταντίνου, Ὁ ἐκ Μηλεῶν Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Πανθεσσαλικὸν Λεύκωμα, ἔτ. Α΄. σ. 239.

τοῦ ἀρχείου τῆς ἐν Σκιάθῳ μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου[1]. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶνε ἐνυπόγραφος διαθήκη τοῦ Γεωργ. Ἰω. Χριστοδουλίτσα ἀπὸ 27 Νοεμβρίου 1796, τὴν ὁποίαν προσυπογράφει καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σκιάθου καὶ Σκοπέλου Εὐγένιος.

Ὁ Εὐγένιος κατήγετο καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς νήσου Σκοπέλου, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ σημειώσεως εὑρισκομένης ἐν παλαιῷ εὐαγγελίῳ τοῦ ναοῦ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Σκιάθου· «1797 Ὀκτωβρίου 23 ἔγεινα διάκονος εἰς τὴν Σκόπελο εἰς τὸν Χριστὸ ἡμέρα Παρασκευὴ ἀρχιερέβοτος ὁ Εὐγένιος τοποῖος ἦτον ἡ πατρίδα του ἀπὸ τὴν Σκόπελον»[2]· ἐπ' αὐτοῦ δὲ προσηρτήθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σκιάθου καὶ Σκοπέλου καὶ ἡ πολίχνη τῶν Τρικκέρων. Ὁ Εὐγένιος εἶνε ὁ τελευταῖος ἐπίσκοπος τῆς ἐπισκοπῆς Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ἐπισκοπεύσας μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1842, ὁπότε καὶ ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐγενίου ἡ ἐπισκοπὴ Σκιάθου καὶ Σκοπέλου κατηργήθη[3] καὶ ἡ νῆσος Σκίαθος ἀπετέλεσεν, ὡς εἴδομεν, τμῆμα ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπισκοπῆς Εὐβοίας τῆς εἶτα ἀρχιεπισκοπῆς Χαλκίδος, εἶτα τῆς ἐπισκοπῆς Δημητριάδος καὶ εἶτα πάλιν Χαλκίδος. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο, ἀπὸ τοῦ 1842 μέχρι σήμερον, διῴκησαν ἐκκλησιαστικῶς αὐτὴν οἱ κάτωθι ἐπίσκοποι, ἀρχιεπίσκοποι καὶ μητροπολῖται[4].

[1] Ἡ μονὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου εἶνε ἡ μόνη ἐν ἐνεργείᾳ σήμερον ἐκ τῶν μονῶν τῆς νήσου. Ἱδρύθη τῷ 1797 ὑπὸ Νήφωνος τοῦ Χίου καὶ Γρηγορίου Χατζησταμάτη τοῦ Σκιαθίου καὶ ἔφθασεν εἰς σημεῖον ἀκμῆς διακριθεῖσα διά τε τὴν καλὴν πολιτείαν τῶν ἐν αὐτῇ μοναζόντων καὶ διὰ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερε πρός τε τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ τὴν Κοινότητα τῆς Σκιάθου. Διὰ πλείονα βλ. Ἰω. Ν. Φραγκούλα, Ἱεραὶ μοναὶ τῆς νήσου Σκιάθου· ἐν Ἐκκλησία· τόμ. ΙΒ΄ ἀρ. φύλλ. 6 κἑξ.

[2] Τὸ ὅλον σημείωμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «1797 Ὀκτωβρίου 23 ἔγεινα διάκονος εἰς τὴν Σκόπελο εἰς τὸν Χριστὸ ἡμέρα Παρασκευὴ ἀρχιερέβοτος ὁ Εὐγένιος τοποῖος ἦτον ἡ πατρίδα του ἀπὸ τὴν Σκόπελον ἦτον· καὶ Ὀκτωβρίου 25 Κυριακὴ μέρα ἔγεινα παπᾶς εἰς τὸν Μιχαὴλ Συνάδων μὲ παρρησία πολλὴ μὲ ὀχτὼ ἱερεῖς καὶ διάκο ἕναν καὶ ἀρχιερεὺς ὁμοῦ· ὅλοι δέκα ἦτον. Καὶ ἐκάθισα ἐκεῖ εἰς τὴν Σκόπελο ἀπὸ τὸν χειμῶνα ἡμέρες 22 καὶ ὕστερα ἦρθα εἰς τὴν Σκιάθο Νοεμβρίου 3. Πρώτη μου λειτουργία ποῦ λειτούργησα, ἐλειτούργησα στὸν ἅγιον Ἰωάννην ποῦ ἦτο στὸ μῶλο κάτω ἀπ' τὸ γυαλὸ εἰς τὸν Πρόδρομο, ἡμέρα Τετράδη. Ὁ γράψας Γεώργιος ἱερεύς».

[3] Ἀρχ. Σ. Γιαννοπούλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 56, 104 - Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Β΄. σ. 647 - ἀρχ. Χρυσ. Παπαδοπούλου (νῦν ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Ἔνθ' ἀν. τόμ. Α΄. σ. 420 καὶ Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Ἔνθ' ἀν. τόμ. Ε΄. σ. 591.

[4] Ἐν τοῖς διπτύχοις τοῦ ναοῦ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Σκιάθου, τὰ ὁποῖα εἶνε ἔν τισι ἐσφαλμένα, φέρονται γεγραμμένα εἰς τὴν στήλην τῶν ἀρχιερέων καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀνανίου καὶ Ἰωσήφ. Περὶ τῶν δύο τούτων ἐπισκόπων σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς:

Ὁ Ἀνανίας ἦτο Σκιάθιος καὶ ἐγένετο μητροπολίτης Τζίας καὶ Θερμίων, ὡς δείκνυται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς εἰκόνος τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κάστρου. «Διὰ συνδρομῆς / καὶ ἐξόδου τοῦ πανι/ερωτάτου καὶ λογιωτάτου κυ/ρίου κὺρ Ἀνανίου ἀρχιεπι/σκόπου Τζίας καὶ Θερμίων/τοῦ ἐκ τῆς νήσου Σκιάθου/,αψοθ΄». Κατὸν τὸν σύγχρονόν του Ἐπιφάνιον τὸν Δημητριάδην, ὁ Ἀνανίας ἦτο «ἀνὴρ ἀληθῶς φιλόσοφος καὶ λόγων

Νεόφυτος Ἀδάμης. Μετετέθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Εὐβοίας τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1842 καὶ διηύθυνε ταύτην μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1851. Προηγουμένως εἶχε χρηματίσει ἐπίσκοπος Μελιτουπόλεως, Καρύστου καὶ Φωκίδος. Ὁ Νεόφυτος κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Φύλλα τῆς Χαλκίδος, καταλέγεται δὲ μεταξὺ τῶν διαπρεψάντων ἀνδρῶν τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος[1].

Καλλίνικος Καμπάνης. Ἐξελέγη ἀρχιεπίσκοπος Χαλκίδος κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1852 εἰς διαδοχὴν τοῦ πολλοῦ Νεοφύτου καὶ διετέλεσεν ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1879. Ὁ Καλλίνικος ἦτο Ἄνδριος[2].

Χριστόφορος Σταματιάδης. Ἐξ Ἀκράτα τῆς Πελοποννήσου καταγόμενος ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Χαλκίδος κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1882 ἐπισκοπεύσας μέχρι τοῦ 1892[3].

Εὐγένιος Δεπάστας. Θανόντος τοῦ Χριστοφόρου ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Χαλκίδος κατ' Ἰούλιον τοῦ ἑπομένου ἔτους ὁ Εὐγένιος Δεπάστας. Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς νήσου Σίφνου καὶ ἦτο ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ζ' τοῦ Ζερβουδάκη τοῦ ἀπὸ Χαλκηδόνος († 1924)[4]. Ὁ Εὐγένιος ἀπέθανε τῷ 1902[5].

Γρηγόριος Φουρτουνιάδης. Ὁ Γρηγόριος εἷλκε τὴν καταγωγὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ς' τοῦ ἀπὸ Σεῤῥῶν († 1881). Εἰς μητροπολίτην Δημητριάδος προεχειρίσθη τῷ 1870 καὶ παρέμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου μέχρι τοῦ 1907, ἐκτὸς τῶν

εἰδήμων» (βλ. Ἐ π ι φ. Δ η μ η τ ρ ι ά δ ο υ, Ἱστορία τῆς νήσου Σκιάθου ἐν Νέος Ἑλληνομνήμων· τόμ. ΙΓ'. σ. 435)· τούτου δὲ σῴζεται ἐν Σκιάθῳ καὶ ἀντιμήνσιον 1771.

Ὁ δὲ Ἰωσὴφ ἦτο πρῴην ἐπίσκοπος Νύσσης καὶ παρέμεινεν ἐπ' ἀρκετὸν ἐν Σκοπέλῳ, ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῷ 1850. Κατήγετο ἐκ τῆς νήσου Σικίνου, (ἐσφαλμένως ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης γράφει ὅτι ὁ Ἰωσὴφ ἦτο Σκιάθιος· βλ. Τ ρ. Ε ὐ α γ γ ε λ ί δ ο υ, ἔνθ' ἀν. σ. 74), δι' ἐξόδων δ' αὐτοῦ ἐπεσκευάσθη ὁ ναὸς τῆς Φανερωμένης Σκοπέλου. Τῷ 1846 ὁ Ἰωσὴφ ἐτέλεσε τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν Σκιάθου. Ἡ ἐπιτάφιος πλὰξ τοῦ Ἰωσὴφ εὑρισκομένη ἐν τῷ ἱερῷ βήματι τῆς Φανερωμένης Σκοπέλου ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Ἐνθάδε κεῖται Ἰωσὴφ πρῴην Νύσσης
ἦλθε παροικῶν ἐν τῇ νήσῳ τῆς Σκοπέλου
νῦν δὲ κάτοικος γέγονεν αἰωνίως
ἡ δὲ πατρίς του ἐκ τῆς νήσου τῆς Σικίνου
ζήσας ἐπὶ γῆς - - - - - - - - - - - - - -
ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ 22 ἔτει 1850.»

1 Α. Γ ο ύ δ α, Βίοι Παράλληλοι· τόμ. Α'. Ἀθῆναι 1870 σ. 419 κέξ. καὶ Γ. Γ ρ υ π ά ρ η, Βιογραφία τοῦ Καρύστου Νεοφύτου· ἐν Νέᾳ Πανδώρᾳ· ἔτ. 1863 σ. 165 κέξ.

2 Ἀρχ. Β. Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, Ἡ ἱερὰ μητρόπολις Χαλκίδος· ἐν Πεντανησιακὴ Ἐπετηρίς· ἔτ. Α'. σ. 204.

3 Ἀρχ. Β. Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, Ἔνθ' ἀν.

4 Ἀνάπλασις τόμ. ΛΖ' ἀρ. φύλλ. 2 καὶ Ὀρθοδοξία Κων/λεως· τόμ. Α'. σ. 135.

5 Ἀρχ. Β. Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, Ἔνθ' ἀν.

ἐτῶν 1878 - 1881, καθ' ἃ διετέλεσεν ἐξόριστος ὡς ὑποστηρίξας τὴν Θεσσαλικὴν ἐπανάστασιν[1]. Ἀπὸ τοῦ 1900 προΐστατο ἐκκλησιαστικῶς καὶ τῆς Νήσου Σκιάθου.

Γερμανὸς Μαυρομμάτης. Κατάγεται ἐκ τῶν Ψαρρῶν καὶ ἐσπούδασεν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Διεκρίθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὡς διευθυντὴς τῶν πατριαρχικῶν γραφείων ἐπὶ πατριάρχου Σωφρονίου († 1899)· καὶ εἶτα ὡς ἱεροκῆρυξ Δημητριάδος, Θεσσαλιώτιδος καὶ Ἠλείας. Ὁ Γερμανὸς τῷ 1907 ἐξελέγη ἐπίσκοπος Δημητριάδος καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς σήμερον νὰ προΐσταται τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης[2], φέρων ἀπὸ τοῦ 1922 τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου, κατόπιν τοῦ ἀπὸ 29 Ἰουλίου 1922 ὑπ' ἀρ. 2891 Νόμου. Ἀπὸ τοῦ 1907 - 1911 προΐστατο καὶ τῆς νήσου Σκιάθου.

Χρύσανθος Προβατᾶς. Κατήγετο ἐκ Κερκύρας. Ἐχρημάτισε προϊστάμενος τῆς Ὀρθοδόξου κοινότητος Βρινδησίου καὶ εἶτα ἡγούμενος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ μονῆς Γαλατάκη. Προαχθεὶς τῷ 1907 εἰς ἐπίσκοπον Χαλκίδος καὶ Καρυστίας διετέλεσεν ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1921, ὁπότε καὶ ἀπέθανε.

Γρηγόριος Πλειαθός. Ὁ νῦν διαπρεπὴς μητροπολίτης Χαλκίδος Γρηγόριος ἐγεννήθη ἐν Τήνῳ τῷ 1890, ἐσπούδασε δ' ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀκούσας καὶ μαθήματα νομικῆς. Γενόμενος κληρικὸς ἐν ἔτει 1916 διεκρίθη ὡς ἱεροκῆρυξ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας καὶ εἶτα Σύρου. Εἰς μητροπολίτην Χαλκίδος προεχειρίσθη τῇ 21 Δεκεμβρίου 1922.

Ἔγραφον ἐν Σκιάθῳ Αὐγούστου μεσοῦντος 1934.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΦΡΑΓΚΟΥΛΑΣ

---

1 Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ Σ. Μ π ο ύ α, Επισκοπικὴ Γεωγραφία· Ἀθῆναι 1933 σ. 31 καὶ Δ. Ξ ε ν ά κ η, Ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι ἐν Πηλίῳ καὶ Βόλῳ κατὰ τὴν ΙΘ' ἑκατονταετηρίδα. Βόλος 1933 σ. 79 κέξ.

2 Ἀρχ. Ε. Κ ω σ τ α ρ ί δ ο υ, Ἡ σύγχρονος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. Ἀθῆναι 1921 σ. 305 ἔκδοσις β'.

ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΑ

Ο ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΝ ΤΗι ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑι

Ἀπὸ τῆς μαρτυρικῆς αὐτοῦ τελειώσεως ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαξιμιανοῦ (286-305) μέχρι τοῦ νῦν ὁ μεγαλομάρτυς Δημήτριος μεγάλης ἀξιοῦται τιμῆς καὶ εὐλαβείας ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ. Τὸ σκληρὸν αὐτοῦ μαρτύριον, ἡ μετὰ πολλὰ ἔτη ὕστερον παραδόξως ἐπακολουθήσασα τοῦ τιμίου αὐτοῦ σώματος εὕρεσις διὰ τοῦ Ἰλλυριοῦ Ὑπάρχου Λεοντίου, τὰ ἀπειροπληθῆ αὐτοῦ θαύματα τὰ γινόμενα ἐν τῇ πόλει τοῦ μαρτυρίου καὶ τῷ τόπῳ τῆς ταφῆς, ἐν Θεσσαλονίκῃ, τὰ μύρα τὰ ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἀναπηγάζοντα, ὁ τάφος καὶ ὁ περίδοξος καὶ περιλάλητος αὐτοῦ ναός, αἱ παραδόσεις καὶ διαδόσεις περὶ τῶν τελουμένων ὑπ᾽ αὐτοῦ τεραστίων, πάντα ταῦτα ἐμεγάλυναν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν καὶ κατέστησαν αὐτὸν τὸν δημοτικώτερον τῶν ἁγίων, εἰς τὴν χάριν καὶ βοήθειαν τοῦ ὁποίου κατέφευγον αἱ χριστιανικαὶ ψυχαὶ ἐπιζητοῦσαι ἄνεσιν. Οἱ συμπολῖται αὐτοῦ Θεσσαλονικεῖς εἰς τὰς διαφόρους κατὰ τῆς πόλεως αὐτῶν βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, εἰς τοὺς κινδύνους, εἰς τὰς παντοίας συμφοράς, εἶχον προστάτην καὶ βοηθὸν τὸν μεγαλομάρτυρα ἕτοιμον, λυτρούμενον αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ἔξω ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεγαλόστομος ἡ φήμη διελάλει τὰ παράδοξα ἐν τάφῳ τελούμενα καὶ ἐφαιδρύνοντο τὰ πρόσωπα τῶν πιστῶν καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν· ἔσω ἡ εὐλάβεια καὶ πίστις τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἐκόσμει τὸν τάφον τοῦ μάρτυρος καὶ ἀνεστήλου μνημεῖον τῆς εὐσεβείας ἀοίδιμον καὶ περιβόητον, τὸν θαυμαστὸν ἐν πάσῃ τῇ γῇ ναόν· βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες γονυπετεῖς μετὰ δώρων προστρέχοντες ἐξῃτοῦντο θερμῶς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἁγίου εἰς πᾶσαν συμφοράν. Χριστιανοὶ ἀπὸ περάτων τῆς γῆς κατελάμβανον τὸν τάφον τοῦ μάρτυρος καὶ καθηγίαζον τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα ἐκ τοῦ ἐκπεμπομένου ἀπὸ τῆς σοροῦ αὐτοῦ μύρου· οἱ δὲ τῆς ἐκκλησίας τῶν Θεσσαλονικέων προκαθήμενοι ἅγιοι καὶ λόγιοι ἱεράρχαι, ὁ Εὐστάθιος, ὁ Συμεών, ὁ Παλαμᾶς Γρηγόριος καὶ ἄλλοι ὅσοι ἐκλεΐσαν τὸν ἀποστολικὸν τοῦτον θρόνον, διὰ λόγων καὶ ἐγκωμίων καὶ ὕμνων ἐκόσμησαν καὶ ἐλάμπρυναν τὴν μνήμην τοῦ μάρτυρος καὶ διελάλησαν ὅσα εἶδον· καὶ ὅσα παρὰ τῶν παλαιῶν ἤκουσαν καὶ ἐκίνησαν εἰς ἐγκώμια καὶ ὕμνους τοὺς ποιητὰς καὶ ῥήτορας καὶ ἀπετελέσθη οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλη καὶ πλουσία περὶ τὸν ἅγιον ῥητορικὴ καὶ ποιητικὴ φιλολογία ἀξία πάσης προσοχῆς. Οἱ

πατέρες καὶ ποιηταὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν σῳζομένων ὑπομνημάτων καὶ ἀπὸ τῶν διαλαλουμένων θαυμάτων ἐμπνεόμενοι καὶ πυρούμενοι ἐν εὐσεβεῖ ἐξάρσει ἐξύμνησαν τὴν χάριν τοῦ διατρύτου μαρτυρικοῦ σώματος καὶ ἐχάραξαν ὑψηλὰς ᾠδὰς εἰς τὸν συμπαθέστατον μάρτυρα. Τὰ χρυσᾶ τῆς Ἐκκλησίας στόματα ἐκινήθησαν εἰς ὕμνους καὶ ἐδονοῦντο ἐκ συντριβῆς αἱ καρδίαι τῶν πιστῶν. Ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ὁ Ρωμανός[1], ὁ πατριάρχης Γερμανός, ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Σοφὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, οἱ πατριάρχαι Ἰσίδωρος καὶ Φιλόθεος (οἱ Θεσσαλονικεῖς), Ἰωσὴφ ὁ ὑμνογράφος, ὁ Βυζάντιος, ὁ Ἀνατόλιος, ὁ Εὐχαΐτων Ἰωάννης, ὁ Σκυλίτζης Γεώργιος, ὁ Πλανούδης Μάξιμος, οἱ ποιηταὶ Στουδῖται ἔψαλλον τὰ τρόπαια τοῦ ἐνδόξου μάρτυρος. Ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Σαβαΐτης Στέφανος, ἀπὸ τῆς Σικελίας ὁ Σικελιώτης Γεώργιος, ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὁ Κουκουζέλης ἐμεγάλυναν διὰ τῶν ὕμνων τὸν περιβόητον. Ἐν Θεσσαλονίκῃ οἱ ἀρχιεπίσκοποι Εὐστάθιος καὶ Ἰωσὴφ καὶ Συμεών, ὁ χαρτοφύλαξ Σταυράκιος καὶ ἄλλοι αὐτόπται καὶ μάρτυρες τῶν τελουμένων ἐξαισίων ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἐν τῇ πόλει αὐτῶν ἐξύμνησαν μεγαληγόρως αὐτὰ καὶ κατηρτίσθη οὕτω διὰ τῶν αἰώνων εὐρὺς ποιητικὸς κύκλος πολλοῦ λόγου ἄξιος. Εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἄγνωστα ἔργα τῶν ἐξονομασθέντων ἀνωτέρω ποιητῶν ἐξυμνεῖται ὡς ἀθλοφόρος καὶ ἀθλητῶν ἀκρότης, σημειοφόρος ἐμπρέπων μαρτυρικαῖς καλλοναῖς, κλέος μαρτύρων καὶ ὡραΐσμα, στρατιώτης φαιδρὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ τρισαριστεὺς μεγαλόδοξος, στρατιώτης τῆς ἀληθείας κραταιὸς καὶ ἀήττητος, ὁπλίτης εὐσεβείας τὸ δυσσεβὲς καθελὼν τοῦ τυράννου, πύργος Θεσσαλονίκης ὁ ἀπόρθητος, στύλος τῆς Ἐκκλησίας ἀσάλευτος, ἀστὴρ φωτεινότατος καταλαμπρύνων τὴν ὑφήλιον, ἥλιος μέγας καὶ φωταυγὴς καὶ ὑπέρφωτος ἐκπέμπων αὐγὰς τῶν θαυμάτων εἰς τῆς γῆς τὰ πέρατα, διδάσκαλος θεοσεβείας, στήλη στηλιτεύουσα εὐθαρσῶς τὰ πονηρά, φωστὴρ λογικὸς τῆς εὐσεβείας, στόμα Χριστοῦ ἅγιον, στόμα χρυσαυγέστατον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, κῆρυξ τῶν δογμάτων τῆς εὐσεβείας, ποταμὸς πληρούμενος τῶν ναμάτων τοῦ πνεύματος, προστάτης θερμὸς τῶν ἐν ἀνάγκαις καὶ θλίψεσιν, ἄνθος τερπνότατον καὶ ἀμάραντον μαρτυρικῶν κοιλάδων, στέλεχος μετάρσιον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, κλῆμα τοῦ Χριστοῦ πολύφορον, κλάδος τῆς Θεσσαλίας ἡδὺς καὶ εὐθαλέστατος, ἄμπελος κυπρίζουσα, ῥόδον μυρίπνουν, φοίνιξ ὑψίκομος, νεανίας τερπνὸς καὶ πάγκαλος, στέφανος χρυσοῦς Θεσσαλονίκης ἐκ πολυχρόων λίθων, κλάδος εὐγενὴς τῶν Μακεδόνων, λειμὼν εὐωδιάζων τῶν ἰαμάτων τὰ χαρίσματα, θησαυρὸς χαρισμάτων Χριστοῦ πολυτίμητος, βίβλος ζῶσα Θεοῦ λαλοῦσα τὰ χρηστά, παρθενίας ἔμψυχον ἄγαλμα, στήλη τοῦ μαρτυρίου ἠλειμ-

---

[1] Κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ πλῆρες εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον σῴζεται εἰς τὸν Πατμιακὸν κώδ. 213 φ. 17-19. Τέσσαρας δὲ μόνον αὐτοῦ στροφὰς ἐξέδωκεν ὁ Maas ἐν Byz. Zeitschrift 1906 σ. 20.

μένη δι' ἀγώνων μαρτυρικῶν, μυροβλύτης, μυρορρόας, μυροθήκη τοῦ νοητοῦ μύρου, ὄνομα μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

Εἰς ἐξύμνησιν τοῦ μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ τούτου ὀνόματος οἱ ποιηταὶ πάσης ἐποχῆς καὶ παντὸς τόπου ηὐτρέπισαν τοὺς αὐλοὺς αὐτῶν καὶ παρέδωκαν εἰς ἡμᾶς τὰ γεννήματα τῆς μούσης των, θησαυρὸν πνευματικὸν σημαντικὸν ἐσκορπισμένον καὶ ἀφανῆ εἰς τὰς Βιβλιοθήκας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Καὶ τοῦτον τὸν πολύτιμον θησαυρὸν τῆς προγονικῆς σοφίας ἐθεώρησα καθῆκον ἱερὸν νὰ περισυλλέξω, τὸ μὲν διὰ τὰς πολυειδεῖς πληροφορίας τὰς διεσπαρμένας εἰς τὰ ποιητικὰ ταῦτα μνημεῖα καὶ ἀφορώσας τὸ μαρτύριον καὶ τὰ γενόμενα ὑπὸ τοῦ μεγαλομάρτυρος θαύματα, τὸ δὲ διὰ τὴν φιλολογικὴν αὐτῶν ἀξίαν, ὡς ἔργα γνωστῶν καὶ δοκίμων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οἷοι οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες, καὶ τόσων ἄλλων ἀγνώστων, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἀνωνύμως περιεσώθησαν. Ἐν τῇ καταρτισθείσῃ συλλογῇ μου, ἡ ὁποία περικλείει εἰς 30 τόμους τὰ εὑρεθέντα ἄγνωστα ἔργα τῶν ποιητῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀφορῶσα τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον ποίησις εἶναι ἀρκούντως πλουσία κατὰ ποσὸν καὶ ποιόν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ κατωτέρω κατάλογος τῶν σχετικῶν ποιημάτων, τῶν ὁποίων σημειοῦνται μόνον αἱ ἀρχαὶ καὶ ἡ τούτων προέλευσις ὑποδηλουμένη κάτωθεν δι' ἀριθμοῦ δηλωτικοῦ τοῦ κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης, ἐξ ἧς ταῦτα συνελέγησαν. Ἡ ἀναγραφὴ αὕτη περιλαμβάνει μόνον τὴν ἄγνωστον εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία ποίησιν· ὅπου δέ τινα τούτων ἐξεδόθησαν εἰς θρησκευτικὰ περιοδικὰ σημειοῦται πρὸς πλήρη γνῶσιν τῶν πραγμάτων. Εἰς τὸν κατάλογον τοῦτον δὲν περιλαμβάνεται ἡ προεόρτιος ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἡ συνταχθεῖσα καὶ καθιερωθεῖσα ὑπὸ Συμεὼν τοῦ Θεσσαλονίκης πρὸς τιμὴν τοῦ μάρτυρος. Ταύτην διὰ τὴν προέλευσιν αὐτῆς καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Συμεὼν συνήθειαν, νὰ ἑορτάζηται δηλονότι δι' ἰδιαιτέρας Ἀκολουθίας ὁ ἅγιος τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ (ἤτοι τὴν 25 Ὀκτωβρίου), ἥτις συνήθεια μετὰ τῆς Ἀκολουθίας ἐξέπεσαν, δημοσιεύω ἐν τέλει μετὰ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ μάρτυρος Ἰδιομέλου, ὅστις βεβαίως καὶ ἄλλα ᾄσματα ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ἐποίησεν ἀτυχῶς μὴ εὑρεθέντα ἢ ἀνωνύμως φερόμενα.

Ἐν τῇ ἐν λόγῳ προεορτίῳ Ἀκολουθίᾳ τοῦ Θεσσαλονίκης Συμεὼν ἀναγράφεται νέα πληροφορία τέως ἄγνωστος ἀφορῶσα τὸν τόπον τῆς ταφῆς τοῦ μεγαλομάρτυρος, περὶ τῆς ὁποίας οὐδεμία τῶν γνωστῶν πηγῶν μνείαν ποιεῖται. Γνωρίζομεν ἐκ τῶν περισωθέντων ὑπομνημάτων ὅτι ὁ φόνος τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἔλαβε χώραν εἰς τὰς τοῦ δημοσίου λουτροῦ καμάρας τοῦ γειτονοῦντος εἰς τὸ στάδιον, ὅπου ἐφρουρεῖτο ὁ ἅγιος κατὰ προσταγὴν τοῦ Μαξιμιανοῦ· «ἐκέλευσεν (ὁ βασιλεὺς) ἐν αὐτοῖς οἷς ἐφυλάττετο καμινίοις λόγχαις κατασφαγῆναι». Ἀλλ' ὁ Συμεών, ἄγνωστον ποίαν ἀκολουθῶν παράδοσιν, λέγει ὅτι ὁ μάρτυς λογχευθεὶς καὶ τελειωθεὶς ἐρρίφθη εἰς φρέαρ. Ἰδοὺ αἱ λέξεις του: «Μνῆμα σὸν ἀπεδείχθη καὶ τάφος σου τὸ φρέαρ ᾧ ἐρρίφθης».

(Κανόνος ᾠδὴ γ' τροπ. δ'). Καὶ πάλιν ἐν τῷ κοντακίῳ (στίχ. 171) «ριφθεὶς δὲ νεκρὸς τῷ φρέατι συγκέκλεισται»· (ἴδ. καὶ στίχ. 126). Ἡ τοιαύτη εἴδησις εἶναι παράδοξος καὶ ἄγνωστος, διότι οὐδεὶς τῶν ἀρχαιοτέρων ὑπομνηματιστῶν καὶ ποιητῶν ὑπαινίσσεται κἂν τοῦτο, οὐδ' αὐτὸς ὁ Σταυράκιος ὁ συναγαγὼν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάσας τὰς περὶ τοῦ μάρτυρος παραδόσεις καὶ ἐμπεριστατωμένως εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ [1] τὰ κατ' αὐτὸν διεξελθὼν ἀναφέρει τοιοῦτόν τι. Ὁ Ὕπαρχος Λεόντιος τὸ τοῦ ἁγίου λείψανον εὗρε «ὑπὸ γῆν κείμενον» καὶ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ἐπιστρέφων εἰς τὰ ἴδια τὴν χλαμύδα αὐτοῦ πεφοινιγμένην ἐκ τῶν ἁγίων αἱμάτων καὶ τὴν ζώνην καὶ μέρος τῶν λειψάνων αὐτοῦ, ὅπερ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν, ἂν τὸ σῶμα ἦν ἐρριμμένον εἰς φρέαρ. Καὶ ὁ Σταυράκιος τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων ὑπομνημάτων ἀκολουθῶν λέγει· «ἦν μὲν τὸ ἱερώτατον ἐκεῖνο σῶμα τοῦ μάρτυρος περὶ τὰς τοῦ λουτροῦ στοάς, ὅπου δῆτα καὶ τὸ μαρτυρικὸν ἔμφρουρος ὢν διήνυσε στάδιον κείμενον κατὰ γῆς τοῖς εὐσεβέσι κρυπτόμενον, τοῖς χριστωνύμοις κατορυττόμενον, ὡς μὴ δοθείη τὸ ἅγιον τοῖς κυσί, μηδὲ τοῖς χοίροις ὁ πολύτιμος μάργαρος». (Κῶδ. Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων Coislin 146 φ. 10α). Πιστεύει δὲ καὶ ὁ τὴν ἅλωσιν [2] τῆς Θεσσαλονίκης (1430) ἐπιζήσας Συμεών, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου ἐτηρεῖτο ἀκόμη εἰς τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ἄφθαρτον «ἐν τῷ μικρῷ τάφῳ»· (Στίχ. 366) «Ὄλβιος τάφος ὄντως ὁ σός, ὦ Δημήτριε, ὁ νεκρόν σου ἄφθαρτον πλουτῶν» (ἴδ. στίχ. 392 καὶ 208, 305, 321). Ὡς μόνον παραμύθημα διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν συμφορὰν παρέμεινεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὁ τάφος καὶ ὁ ναὸς τοῦ μεγαλομάρτυρος. Ἐκ τοῦ τάφου δὲ τοῦ ἁγίου ἀρυόμενος παρηγορίαν παρεμυθεῖ ὁ Συμεὼν τοὺς ὑποδουλωθέντας εἰς τοὺς κατακτητὰς κατοίκους τῆς πόλεως διὰ τῶν ἑξῆς συγκινητικῶν λέξεων ὡς ἀπὸ μέρους τοῦ μάρτυρος: «Μὴ ἀνιῶ, ὦ πατρίς μου, ὑπαχθεῖσα τυράννοις, ὧν δι' ἐμοῦ ἀπαλλαγὴν εὑρεῖν ἐπιζητεῖς· ἐκλυτρώσομαι γὰρ καὶ νῦν ἐκ θλίψεων καὶ πληρώσω παντοίων ἐνθέων ἀγαθῶν καὶ φυλάξω καὶ σώσω, λέγει Δημήτριος». (Κανόνος ᾠδὴ θ' τροπ. α' κ. ἑ.) [3].

---

[1] Ὁ λόγος οὗτος πλήρης εὕρηται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθ. Παρισίων ὑπ' ἀριθ. 146 Coislin καὶ ἐπιγράφεται: «Τοῦ μακαριωτάτου χαρτοφύλακος Θεσσαλονίκης κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Σταυρακίου, Λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ πανενδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου».

[2] Τὸ ἔτος τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων σημειοῦται ἐν τῷ Λαυριωτικῷ κώδ. Η 35 φ. 182 οὕτως: «ἔτους ,ςϡλη' (1430) τῇ κθ' τοῦ μαρτίου μηνὸς τῇ Ε' ἑβδομάδι τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς, ἡμέρᾳ Τετάρτῃ ὥρᾳ τῆς ἡμέρας... ἡγουμενεύοντος Μαλαχίου ἱερομονάχου εἰς τὴν Λαύραν ἐπῆραν οἱ ἄθεοι Τοῦρκοι τὴν Θεσσαλονίκην». (Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἁγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» τ. Α' σ. 763). Ἄλλο σημείωμα ἐν ἑτέρῳ Λαυριωτικῷ κώδ. Ω 24 (ἐν τέλει) τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὁρίζει κατὰ τὸ 1427 (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 424), ὅπερ δὲν εἶνε ἀκριβές.

[3] Ἐκ τοῦ κανόνος τούτου τοῦ Συμεὼν δῆλον γίνεται ὅτι ὁ Συμεὼν ἐπέζησε τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως καὶ ἐθρήνησε μετὰ τῶν κατοίκων τὴν συμφοράν. Ὥστε τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Συμεὼν δέον νὰ ὁρισθῇ μετὰ τὸ 1430 καὶ οὐχὶ τὸ 1429, ὡς θέλει ὁ L. Petit (ἴδ. Le Synodicon de Thessalonique ἐν Echos d'Orient ἔτος 18 (1918) σ. 254).

Ἄξιον προσοχῆς εἶναι καὶ τοῦτο ὅτι εἰς τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς ἡ περὶ τῶν μύρων τῶν ἐξερχομένων ἐκ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος παράδοσις εἶναι ὅλως ἄγνωστος· οὐδεὶς καλεῖ τοῦτον μυροβλύτην, οὐδὲ κἂν ὑπαινίσσονται τὴν τοιαύτην θαυματουργικὴν τοῦ τάφου ἐνέργειαν, πρᾶγμα ἐξαίσιον, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως μεγαλοστόμως θὰ διεσάλπιζον. Ἁπλῶς μόνον λέγουσιν ὅτι χάρις πηγάζει ἐκ τῆς σοροῦ αὐτοῦ καὶ ἀξιοῦνται οἱ πιστοὶ τῶν ἰαμάτων τὰ χαρίσματα. Περὶ μύρων, καὶ τόσης μάλιστα ἀφθονίας, οὐδεὶς λόγος· μόνον οἱ μεταγενέστεροι ποιηταὶ Ἰωάννης ὁ Σταυράκιος, Γεώργιος ὁ Σκυλίτζης, Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης καὶ ὅσοι τοιοῦτοι ἄγνωστοι ὡς κεφάλαιον τῶν θαυμάτων καὶ τῶν πάντων ἐξαισιώτερον ἐξαίρουσι τὴν ὡς ποταμὸν ἐκροὴν ἐκ τοῦ τάφου τοῦ μύρου· οὔτε ὁ Ρωμανός, οὔτε ὁ Θεοφάνης, οὔτε Στέφανος ὁ Σαβαΐτης, οὔτε ὁ πατριάρχης Γερμανός, οὔτε ὁ Σικελιώτης Γεώργιος, οὔτε Ἰωσὴφ ὁ ὑμνογράφος, οὔτε ὁ Βυζάντιος, οὔτε ὁ Ἀνατόλιος, ἀλλ' οὐδὲ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὑπαινίσσονται κἂν τὴν διὰ μύρων θαυματουργίαν· θαύματα μόνον καὶ μαρτυρικὰ ἐξυμνοῦσι παλαίσματα καὶ πλέον οὐδέν. Ἡ σιωπὴ τῶν ἀνωτέρω ποιητῶν ἐπὶ κεφαλαιώδους θαύματος, τὸ ὁποῖον οἱ μετὰ ταῦτα συγκινητικῶς ἐξαίρουσι καὶ ἰδίᾳ οἱ Θεσσαλονικεῖς ποιηταί, οἱ τὰς πηγὰς τῶν μύρων πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ τοῦ μύρου ἐκροὴ ἐγένετο εἰς χρόνους μεταγενεστέρους — καὶ πρῶτος τοιοῦτόν τι κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Καμενιάτης — διαρκοῦσα μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς ἐπιβεβαιοῖ τοῦτο ὁ κατωτέρω Κανὼν τοῦ Θεσσαλονίκης Συμεών.

Ἡ ἐκ τῶν διαφόρων Βιβλιοθηκῶν ἐπισυναχθεῖσα καὶ τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον ἀφορῶσα ὑμνογραφία εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Εἰς τὸν Ἑσπερινὸν

Στιχηρὰ

Ἦχος δ'. ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν

1 Ἀθλικοῖς στρατηγήμασιν ἀριστεύσας Δημήτριε...
2 Ποταμοὶ τῶν θαυμάτων σου ὑπερβλύζουσιν ἔνδοξε...
3 Ὥσπερ λίθοις τιμίοις σε τοῖς ποικίλοις χαρίσμασι...
(*Κῶδ 1619* φ. 121 Παρ.)[1].

[1] Αἱ εἰς τὸ τέλος ἑκάστου κώδικος συγκεκομμέναι λέξεις δηλοῦσι τὸ ὄνομα τῆς Βιβλιοθήκης, ἐν ᾗ εὕρηται· οὕτω:
Παρ. = Παρισίων Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.
Λαύρ. = Λαύρας (ἐν Ἁγίῳ Ὄρει).
Βατ. = Βατοπεδίου.
Καυσοκ. = Καυσοκαλυβίων (ἐν Ἁγίῳ Ὄρει). Οἱ κώδικες οὗτοι τῶν Καυσοκαλυβίων ἀπηρτίσθησαν ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ Χαρίτωνος τοῦ ἐκ Τρικκάλων (+1906). Ὁ λόγιος οὗτος μοναχός, ὁ ἐν τῇ μονῇ τῶν Μετεώρων τὸ πρῶτον μονάσας καὶ ἐκεῖ μοναχὸς γενόμενος, εἶτα καὶ ἐν τῷ Σινᾷ διατρίψας ἀντέγραψεν ἐξ ἀρχαίων κωδίκων πλείστας ἀνεκδότους Ἀκολουθίας ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω μονῶν καὶ κατήρτισε συλλογὴν σπουδαιοτάτην ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, τὴν ὁποίαν ἐπλούτισεν ἐξ ἀντιγραφῆς ἄλλων τοιούτων ἀπὸ ἀρχαίους Ἁγιορειτικοὺς κώδικας. Ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης ὁ ὑποτακτικὸς αὐτοῦ ἱερομόναχος Μεθόδιος ἀντέγραψε (τῷ 1893) τὰ πλεῖστα εἰς δύο τόμους ἀποκειμένους νῦν ἐν τῇ Μεγίστῃ Λαύρᾳ, τοὺς ὁποίους εἴχομεν ὑπ' ὄψιν καὶ ὀνομάζομεν κώδ. Καυσοκαλυβίων. Τὴν ἄλλην συλλογὴν τοῦ πνευματικοῦ Χαρίτωνος μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ ὑποτακτικοὶ αὐτοῦ μετέφερον ἐκ τοῦ Σπηλαίου τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, εἰς ὃ ἤσκησεν καὶ ἀπέθανεν ὁ Χαρίτων, εἰς τὴν Καλύβην, τὴν ὁποίαν ἔκτισαν ἐν Καυσοκαλυβίοις ἐπ' ὀνόματι τοῦ «Ἀκαθίστου ὕμνου»· ὁ δὲ γέρων Ἀθανάσιος ὁ τῆς Καλύβης προϊστάμενος ἐδώρησε πάντα τὰ βιβλία τῆς Καλύβης ἔντυπα καὶ χειρόγραφα, εἰς 422 σώματα ἀνερχόμενα, τὴν 4 Μαΐου τοῦ 1931 εἰς τὸ Κυριακὸν τῆς Σκήτης Καυσοκαλυβίων «Ἁγία Τριάς», τῆς ὁποίας νῦν θεωροῦνται κτῆμα.

4 Λογχευθεὶς τὸν πολέμιον σοῦ ταῖς λόγχαις κατέτρωσας...
5 Ποταμὸν σε πληρούμενον τῶν ναμάτων τοῦ πνεύματος...
6 Ὡς ἀστὴρ φαεινότατος ἐπὶ γῆς ἀναδέδειξαι...
(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 321 Λαύρ. *1130* φ. 183 Βατ.)

Ἄλλα

Ἦχος α'. τῶν οὐρανίων ταγμάτων

7 Τὸν θεῖον ὄντως ὁπλίτην καὶ μιμητὴν τοῦ Χριστοῦ...
8 Χαίρει πληθὺς τῶν ἀγγέλων καὶ ἀθλητῶν οἱ χοροὶ...
9 Καὶ οἱ ποθοῦντές σε μαρτυς χαίρομεν πνεύματι...
10 Τὸν στρατιώτην Κυρίου καὶ θεῖον μάρτυρα...
(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 292 Λαύρ.)
11 Τῇ παμφαεῖ πανηγύρει τοῦ Χριστομάρτυρος...
12 Ὡς εὐσεβείας ὁπλίτης καὶ στρατιώτης Χριστοῦ...
(*Θ 32* φ. 55 β Λαύρ.)
13 Τὴν τῶν λειψάνων σου θήκην Θεσσαλονίκη τιμᾷ...
14 Θεσσαλονίκη σε ἔχει πύργον ἀπόρθητον...
(*Ε 152* φ. 98 Λαύρ.)
15 Θεσσαλονίκη χορεύει ἐπὶ τῇ μνήμῃ σου...
16 Δεῦτε πιστοὶ συνελθόντες ἀνευφημήσωμεν...
(*Θ 77* φ. 292 Λαύρ.)

Ἄλλα

Ἦχος α'. Ὢ τοῦ παραδόξου

17 Ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος Δημητρίου ψυχὴ...
18 Βαβαὶ τῶν σῶν μεγαλείων σοφέ! τοῦ τυράννου θράσος...
19 Τὴν σὴν δοξάζουσι κοίμησιν οὐρανῶν τὰ πλήθη...
20 Τοῦ θείου μύρου σου πάντιμε ἡ ὀσμὴ ἐξῆλθεν...
(*Καυσοκ.*)

Ἄλλα

Ἦχος β'. ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου σε

Ποίημα Συμεὼν Θεσσαλονίκης

21 Λάμπεις τῇ πατρίδι σου ἀεὶ ἔνδοξε Δημήτριε μάρτυς...

22 Μάρτυς ἀθλοφόρε τοῦ Χριστοῦ θαύμασιν ἀστράπτεις τῷ κόσμῳ...

23 Λόγχαις ἐκεντήθης τὴν πλευρὰν διὰ τὸν νυγέντα σωτῆρα...

(*Καυσοκ. Θ 32* φ. 54 Λαύρ. *1130* φ. 162 Βατ).

Ἄλλα

Ἦχος β'. Ποίοις εὐφημιῶν

Ποίημα Ἰωάννου Σταυρακίου

24 Πᾶσαν ἀντ' οὐδενὸς θέμενος...

25 Ποίοις οἱ εὐτελεῖς ὄμμασι...

26 Τίνα τὰ φοβερὰ ᾄσματα...

27 Ποίοις οἱ γηγενεῖς χείλεσι...

(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 294 Λαύρ. *1131* φ. 237 Βατ. *175* μονῆς Παντοκράτορος (ἐν Ἁγίῳ Ὄρει).

28 Πάθος τὸ τοῦ λοιμοῦ ἔστησας...

29 Νόες οἱ τοῦ Θεοῦ βήματι...

30 Σκέπη Χριστιανῶν Δέσποινα...

(*175* Μονῆς Παντοκράτορος· ἐδημοσιεύθησαν ἐκ τούτου τοῦ κώδ. ὑπὸ Ἀθανασίου Παντοκρατορινοῦ ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» τ. ΙΑ' σ. 372-373).

Ἄλλα

Ἦχος πλ. β'. Ὅλην ἀποθέμενοι

31 Ὅλος ἀνακείμενος τῷ παντεπόπτῃ Δεσπότῃ...

32 Χάρισμα ἐπλούτησας ἐκ δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου...

33 Ὅλην ἀναθέμενος μετὰ Θεὸν τὴν ἐλπίδα...

(*Καυσοκ.*)

Ἄλλα

Ἦχος β'. Οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ

34 Ἔχομέν σε πολλῶν δοτῆρα χαρισμάτων...

35 Ἄσματα λιγυρὰ τῶν ἄθλων τοὺς ἐπαίνους...

36 Ρῦσαι παθῶν ψυχῆς καὶ σώματος εὐχαῖς σου...

37 Πόθῳ τῆς τριλαμποῦς θεότητος ταῖς λόγχαις...

38 Πάναγνε τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα Θεὸν Λόγον...

(*Καυσοκ.*)

39 Μύρον τὸ νοητόν σέ, μάρτυς, καταθέλξαν...

40 Εὖγε τῆς καλλονῆς τοῦ μύρου τῆς σαρκός σου...

41 Εἰς βόθρον τὸν σατὰν ὃν ὤρυξέ σοι μάρτυς...

42 Μύρου τοῦ νοητοῦ ἀξία μυροθήκη...

(*Θ 77* φ. 294 Λαύρ.)

Ἄλλο

Ἦχος πλ. δ'. Ὢ τοῦ παραδόξου

43 Ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος ἡ δι' αἱμάτων βαφή...

(*Θ 32* φ. 54β Λαύρ.)

Ἰδιόμελα

Ἦχος πλ. α'.

Ποίημα Ἰωάννου Σταυρακίου

1 Ὅπου ἐπικληθήσῃ παμμέγιστε Δημήτριε...

(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 325 Λαύρ. *1129* φ. 198 Βατ. 175 Παντοκράτορος. Ἐξεδόθη ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου κώδ. ὑπὸ Ἀθανασίου Παντοκρατορινοῦ ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ», ΙΑ' σ. 377).

Ἦχος πλ. α'. Πρὸς τό: Σαλπίσωμεν ἐν σάλπιγγι

Ποίημα Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης

2 Συνδράμωμεν ἐν πίστει τε καὶ πόθῳ...

(*Καυσοκ. Γ 86* φ. 38β Λαύρ. 1130 φ. 164 Βατ.)

Ἦχος α'

Ποίημα Ἰωάννου Σταυρακίου

3 Τρισαριστεῦ ἀντιλήπτωρ ἡμῶν μεγαλόδοξε Δημήτριε...

(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 299β Λαύρ. *Δ 68* φ. 284 Λαύρ. *1129* φ. 195 Βατ. 175 Παντοκράτορος. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ *Ἀθ. Παντοκρατορινοῦ* ἔνθ' ἀνωτ.)

Ἦχος δ'.

4 Τὸν τοῦ Χριστοῦ στρατηγέτην ἄριστον...

(*Καυσοκ.*)

Ἦχος πλ. δ'.

Ποίημα Λέοντος τοῦ Σοφοῦ
τὸ δὲ μέλος τοῦ Γλυκέος

5 Ὁ τῆς ἀληθείας ἀήττητος στρατιώτης ὁ μέγας μάρτυς...

(*Δ 164* Λαύρ.)

Ἦχος δ'.

Ποίημα τοῦ Χρυσάφη

6 Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρὸν τοῦ πάντων βασιλέως...

(*Δ 164* Λαύρ.)

Ἦχος...

Ποίημα Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη

7 Κατὰ τὴν ᾀσματίζουσαν τοῦ Σολομῶντος λύραν...

(*Δ 164* Λαύρ.)

Εἰς τὸν Ὄρθρον

Κάθισμα

Ἦχος δ΄. Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ

1 Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσω...
(*1619* φ. 121 Παρ.)

2 Ὁ τὸν Χριστὸν ἐν παρρησίᾳ κηρύξας...
(*Καυσοκ.*)

Ἄλλο

Ἦχος δ΄. Ἐπεφάνης σήμερον

3 Δημητρίου σήμερον τοῦ ἀθλοφόρου...
(*267* σελ. 343 Παρ. *1130* φ. 166 Βατ.)

Ἄλλο

Ἦχος πλ. δ΄. Τὴν σοφίαν τοῦ Λόγου

4 Τοῦ σταυροῦ τῇ δυνάμει κραταιωθεὶς...
(*13* φ. 118β Παρ.)

5 Τὰς βολὰς τῶν θαυμάτων ὡς ἀστραπὰς...
(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 304 Λαύρ. *1130* φ. 166 Βατ.)

Ἄλλο

Ἦχος πλ. α΄. Τὸν συνάναρχον Λόγον

6 Τὴν σὴν μνήμην τελοῦντες ἀνευφημοῦμέν σε...
(*Καυσοκ.*)

Ἄλλο

Ἦχος γ΄. Τὴν ὡραιότητα

7 Μίμησις μάρτυρος τιμὴ ἐπάξιος...
(*Καυσοκ.*)

Ἄλλο ὅμοιον

Ποίημα Ἰωάννου Σταυρακίου

8 Τὸν συμπαθέστατον Κυρίου μάρτυρα...
(*175* Παντοκράτορος· ἐδημοσιεύθη ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» (ἔνθ᾽ ἀνωτ.)

Ἄλλο ὅμοιον

τοῦ αὐτοῦ Σταυρακίου

9 Τεῖχος ἀπόρθητον μάρτυς πρεσβείαις σου...
(*Θ 32* φ. 56β Λαύρ. *175* Παντοκράτορος· ἐδημοσιεύθη ἔνθ᾽ ἀνωτ.)

Ἄλλο

Ἦχος δ΄. Κατεπλάγη Ἰωσὴφ

10 Ὡς γενναῖον ἀθλητὴν καὶ στρατιώτην κραταιὸν...
(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 329 Λαύρ. *1130* φ. 170 Βατ.)

Κοντάκιον αὐτόμελον

οὗ ἡ ἀκροστιχὶς
«Στεφάνου τὸ ἔπος»

Ποίημα Στεφάνου τοῦ Σαβαΐτου

Ἦχος β

1 Τοῖς τῶν αἱμάτων σου ῥείθροις Δημήτριε... (ἴδ. ἔντυπα)

Ὁ οἶκος

α΄ Σὺ εἶ τὸ φῶς τῶν ἐσκοτισμένων... (ἴδ. ἔντυπα)
β΄ Τρόποις ἐνθέων κατορθωμάτων...
γ΄ Ἔχων πολλὰ καὶ νῦν ῥητορεῦσαι...
δ΄ Φράσαι τὰ σὰ τεράστια μάρτυς...
ε΄ Ἄγαν σπουδαῖος πρὸς περιστάσεις...
ς΄ Τοῦτον τὸν μέγαν πάντες ἐν ὕμνοις...

(*Γ 28* φ. 29 Λαύρ. *1041* φ. 40β Βατ. Ἐδημοσιεύθη ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν τῇ «Νέᾳ Σιὼν» τ. ΚΘ (1934) σ. 125-128).

Κοντάκιον ἕτερον

Ποίημα Ἰωάννου Σταυρακίου

Ἦχος πλ. δ΄ τῇ ὑπερμάχῳ

2 Τῷ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ καὶ ἀντιλήπτορι...

Ὁ οἶκος

Ἄλλος ἥλιος ὤφθης οὐρανόθεν ἐκπέμπων...

(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 314β Λαύρ. *175* Παντοκράτορος. Ἐδημοσιεύθη ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 375).

Κοντάκιον ἕτερον

Ἦχος πλ. δ΄. Τῇ ὑπερμάχῳ
(ὅμοιον τῷ ἀνωτέρω)

Ὁ οἶκος

Ἄναρχε Θεοῦ Λόγε ἱκεσίαις τοῦ μάρτυρος...
(εἰς 24 στροφάς· εὕρηται ἐν ἰδίᾳ ἁγιορειτικῇ φυλλάδι)

Ὁ Κανὼν

Ποίημα Ἰωάννου Σταυρακίου
Χαρτοφύλακος Θεσσαλονίκης

Ἦχος α΄. Ἀναστάσεως ἡμέρα

1 Ἀναστάσεως ἡμέρα Δημητρίου σφαγὴ...

(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 307 Λαύρ. *175* Παντοκράτορος. Ἐδημοσιεύθη ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 373).

Κανὼν ἕτερος

Ποίημα τοῦ Πορφυρογεννήτου
κυροῦ Κωνσταντίνου

Ἦχος β'. Δεῦτε λαοὶ

2 Ρεῖθρα ζωῆς ρέοντα ἐκ τῆς κοιλίας σου...

(*Ι 185* φ. 289 Λαύρ. *1131* φ. 248 Βατ. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σπυρίδωνος Λαυριώτου ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» τ. Η' σ. 260.

Κανὼν ἕτερος

Ποίημα Θεοφάνους

Ἦχος γ'. Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ

3 Τὸν λογικὸν φωστῆρα τῆς εὐσεβείας πάντες...

(*Δ 14* φ. 6 Λαύρ.)

Κανὼν ἕτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς

«Δημητρίου με τὸ σθένος φυλαττέτω»

Ποίημα Θεοφάνους

Ἦχος δ'. Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον

4 Δοξάσας τοῖς τῆς σαρκός σου μέλεσι τὸν ποιητήν...

(*Δ 55* φ. 30 Λαύρ. *Δ. α.* XIII Κρυπτοφέρρης. Ἐδημοσιεύθη μετὰ πολλῶν σφαλμάτων ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» ἔνθ' ἀνωτ.)

Κανὼν ἕτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς

«Κατάρχομαί σοι μάρτυς ὕμνον ἐκ πόθου»

Ἦχος πλ. β'. Κύματι θαλάσσης

5 Κύριε Θεέ μου ὁ μάρτυσι σθένος ὀρέξας πρότερον...

(*Δ 55* φ. 26 Λαύρ. *1130* φ. 167 Βατ. Ἐδημοσιεύθη ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» ἔνθ' ἀνωτ. σ. 162).

Κανὼν ἕτερος

Ἦχος πλ. β'. Κύματι θαλάσσης

6 Χάριν μοι πλουσίαν θεόθεν βραβεύοις ταῖς ἱκεσίαις σου...

(*Ε152* φ. 100β Λαύρ.)

Κανὼν ἕτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς

«Μύρου γεραίρω τὴν χάριν Δημητρίου Γεώργιος Σκυλίτζης»

Ποίημα Γεωργίου Σκυλίτζη

Ἦχος πλ. δ'. Ἁρματηλάτην Φαραὼ

7 Μύρου εὐώδους καὶ σεπτοῦ Δημήτριε ἠνεωγμένη πηγή...

(*Θ 77* φ. 325β Λαύρ. *1130* φ. 167 Βατ. *1129* φ. 199 Βατ. *1126* φ. 254 Βατ. Ἐδημοσιεύθη δὶς ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» τ. Η' σ. 263 ὑπὸ *Σπυρίδωνος Λαυριώτου* καὶ τ. ΙΑ' σ. 378 ὑπὸ *Ἀθανασίου Παντοκρατορινοῦ*).

Κανὼν ἕτερος

Ἦχος πλ. δ'. Ἁρματηλάτην Φαραὼ

8 Ἱερωτάτην ἑορτὴν γηθόμενοι νῦν συστησώμεθα...

(*Θ 86* φ. 248 Λαύρ.)

Κανὼν ἕτερος

Ποίημα Ἰωσὴφ

Ἦχος β'. Δεῦτε λαοὶ

9 Τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανίων δυνάμεων...

(*Γ21* φ. 25β Λαύρ.)

Κανὼν ἕτερος

Ποίημα Ἰωσὴφ

Ἦχος γ'. Ὁ τὰ ὕδατα πάλαι

10 Τῷ φωτὶ τῷ μεγάλῳ πεφωτισμένος Δημήτριε...

(*Ε118* Λαύρ. *Γ21* φ. 74 Λαύρ.)

Κανὼν ἕτερος

Ποίημα Ἰωσὴφ

Ἦχος δ'. Τριστάτας κραταιοὺς

11 Τῷ θρόνῳ παρεστὼς τῆς ἁγίας Τριάδος...

(*Γ21* φ. 42 Λαύρ. (μόνον ἡ α' καὶ γ' ᾠδή· αἱ λοιπαὶ ἐξέπεσον).

Κανὼν ἕτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς

«Ἕκτην δέχοιο τήνδε τὴν ᾠδὴν μάκαρ Ἰωσήφ»

Ποίημα Ἰωσὴφ

Ἦχος πλ. β'. Ὡς ἐν ἠπείρῳ

12 Ἐν εὐφροσύνῃ παμμάκαρ...

(*Κῶδ. 362* Ἱεροσολύμων. Ἴδ. *Κεραμέως*, Ἱεροσολ. Βιβλιοθ. Β, 477).

Κανὼν ἕτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς

«Τὴν ὀγδόην δέησιν ὦ μάρτυς δέχου Ἰωσήφ»

Ποίημα Ἰωσὴφ

13 Τῷ ἔρωτι μάκαρ...

(*1009* φ. 244 Βατ. Δ. α. II Κρυπτοφέρρης

Κανὼν ἕτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς

14 «Ἄθλους ἀνυμνῶ μάρτυρος στεφηφόρου· ὁ ὕμνος Ἰωάννου...»

Ποίημα Ἰωάννου Εὐχαΐτων
τοῦ Μαυρόποδος

(*138* φ. 321 Palatinus gr.)

Κανὼν ἕτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς

15 «Λαμπρῶς γεραίρω τὴν χάριν Δημητρίου ἐγὼ ὁ Ἰωάννης»

Ποίημα Ἰωάννου Εὐχαΐτων

(*138* φ. 322 Palatinus gr.)

Κανὼν ἕτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς

16 «Ἀθλοφόρον Δημήτριον ᾄσμασι Μάξιμος ὑμνῶ...»

Ποίημα Μαξίμου τοῦ Πλανούδη

(*141* φ. 136 Palatinus gr.)

Ἐξαποστειλάριον

τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν

1 Τὸ τοῦ Χριστοῦ σωτήριον ἐκμιμούμενος πάθος...
(*267* σ. 347 Παρ.)

2 Θεογεννῆτορ Πάναγνε τῶν ἀγγέλων ἡ δόξα...
(Ἔνθ' ἀνωτ.)

Ἄλλο

Φῶς ἀναλλοίωτον Λόγε

3 Ἐν τῷ σταυρῷ καθοπλίσας τὸν Νέστορα δι' ἐκείνου...
(*Καυσοκ. Θ 77* φ. 320β Λαύρ. *1130* φ. 180 Βατ.)

Ἄλλο

Ἐν πνεύματι τῷ ἱερῷ

4 Σταυρὸν καθοπλισάμενος τοῦ ἐχθροῦ τὰς ἐπάρσεις...
(*Καυσοκ.*)

Ἄλλο

Γυναῖκες ἀκουτίσθητε

5 Πορφύραν ἐξ αἱμάτων σου στολισαμένη ἔνδοξε...
(*1130* φ. 183 Βατ.)

Μεγαλυνάρια

1 Τὸν μέγαν ὁπλίτην καὶ ἀθλητὴν...
2 Χαίροις τῶν μαρτύρων κλέος στερρὸν...
3 Τὸν πεποικιλμένον ἐν ἀρεταῖς
4 Τοὺς ἀνευφημοῦντάς σε εὐλαβῶς...
5 Ὡς ἀστὴρ ἀνέτειλας νοητὸς...
6 Δόξῃ ἀθλοφόρε μαρτυρικῇ...
7 Αἴτησαι εἰρήνην παρὰ Θεοῦ...
(*Καυσοκ.*)

Κῶδ. Καυσοκαλυβίων.

Ἀκολουθία προεόρτιος
εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Δημήτριον

ποιηθεῖσα

ὑπὸ Συμεὼν ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης

Εἰς τὸν Ἑσπερινὸν

Στιχηρὰ προσόμοια

Ἦχος β΄ Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου σου.

Λάμπεις ἐν τῷ κόσμῳ τηλαυγῶς,
ἔνδοξε Δημήτριε μάρτυς,
ὥσπερ ἀστὴρ φαεινὸς
σκέπεις δὲ ἑκάστοτε
πάντας ἐκ βλάβης ἐχθρῶν
καὶ λυτροῦσαι κακώσεως
καὶ ζάλης παντοίας
ὅθεν προεόρτιον
σῆς πανηγύρεως
μνήμην ἐκτελοῦντες ἐκ πόθου
τὴν ἀντίληψίν σου αἰτοῦμεν
ὅπως σε ὑμνήσωμεν γεραίροντες.

* * *

Μάρτυς ἀθλοφόρε τοῦ Χριστοῦ
θαύμασιν ἐν γῇ ἀπαστράπτεις
οἷά περ ἥλιος,
ἅγιε Δημήτριε,
διὸ τῆς μνήμης σου
τὰ προοίμια σήμερον
τελοῦντες ἐν πίστει
πάντες οἱ φιλέορτοι
προεορτάζομεν·
ὅθεν παρρησίαν ὡς ἔχων
πρέσβευε πρὸς Κύριον σῶσαι
ἐκ φθορᾶς καὶ θλίψεως τοὺς δούλους σου.

* * *

Λόγχαις ἐκεντήθης τὴν πλευρὰν
διὰ τὸν νυγέντα σωτῆρα
ἐν τῷ σταυρῷ τὴν πλευράν·
τούτου γὰρ τὰ στίγματα
πόθῳ ἐζήλωσας,
ἀθλοφόρε Δημήτριε,
δεικνύων τοῖς πᾶσι
τὸ ἀκαταγώνιστον
τῆς μαρτυρίας σου.
ὅθεν καὶ τρωθεὶς ὁ διώκτης
βέβληται λαβών σου τὴν πεῖραν
τῆς ὁμολογίας, ἀθλητὰ λαμπρότατε.

***

Δόξα ἦχος δ'.

Δεῦτε ἅπαντες πιστοὶ
τὴν τοῦ ἀθλοφόρου Δημητρίου μνήμην
προεορτάσωμεν πόθῳ
φύσει οὖσαν μετ' ἐγκωμίων,
ὡς ἔφη ὁ Σολομών,
καὶ χαρμονὴν λαῶν ἀκατάληκτον
τὴν ὡς ὁ μαγνίτης τὸν σίδηρον
τοὺς φιλεόρτους ἡμᾶς ἐφελκύσασαν σήμερον
οὐ πάλαις, οὐ δρόμοις
κατεπειγομένους τιμῆσαι αὐτὴν
ἀλλὰ τῇ τοῦ μάρτυρος ἐνθέῳ μιμήσει
πρὸς τὰ τῷ Θεῷ φίλα τε καὶ εὐάρεστα
καὶ ἡμῖν σωτήρια,
ἵνα τῇ προαιρέσει μάρτυρες γενόμενοι
τῶν αὐτῶν ἐκείνῳ ἀξιωθῶμεν μισθῶν
παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ
καὶ σωτῆρος τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

***

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον

ἦχος δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν

Σωτηρίας λιμένα σε
τὸν πανάκλυστον, ἄχραντε,
καὶ πραεῖαν ὄντως γαλήνην ἔχομεν

οἱ ἐν πελάγει, Θεόνυμφε,
σφοδρῶς χειμαζόμενοι
τῶν τοῦ βίου δυσχερῶν
καὶ δεινῶν περιστάσεων
διὰ τοῦτό σοι
καὶ προστρέχομεν πάντες ἐκβοῶντες
εἰς αἰῶνας μὴ ἐλλίπῃς
τῶν ἱκετῶν σου προΐστασθαι.

***

Σταυροθεοτοκίον ὅμοιον

Ἡ ἀμνὰς ἡ κυήσασα
τὸ ἀρνίον τὸ ἄκακον
τὸ τὴν ἁμαρτίαν ἐλθὸν ἰάσασθαι
παντὸς τοῦ κόσμου, πανάχραντε,
οἰκείῳ ἐν αἵματι
τὸ σφαγὲν ὑπὲρ ἡμῶν
καὶ ζωῶσαν τὰ σύμπαντα
σύ με ἔνδυσον
γυμνωθέντα τῆς θείας ἀφθαρσίας
ἐξ ἐρίου τῷ σῷ τόκῳ
περιβολὴν θείας χάριτος.

Εἰς τὸν Στίχον

Στιχηρὰ

Ἦχος πλ. β'. Αἱ ἀγγελικαὶ

Χαίροις ὁ κλεινὸς
ἐν τοῖς μάρτυσι καὶ μέγας
ὄντως ἀθλητὴς
καὶ τῆς πλάνης καταλύτης,
Δημήτριε τρισμάκαρ,
ὃς τὸ αἷμα ἐξέχεας
διὰ τὸν Χριστὸν τὸν πάντων κτίστην
φρούρησον ἡμᾶς τοὺς ὑμνητάς σου
θερμῶς ψάλλοντας
ὁ Δημητρίου βραβευτὴς
Χριστὲ δόξα σοι.

***

Πᾶσά σε ψυχὴ
ποθεῖ, μάρτυς, ἐκ καρδίας
καὶ διακαῶς
σοῦ ἐρᾷ καὶ τὴν γλυκεῖαν
σοῦ κλῆσιν ἐν τῇ γλώσσῃ
περιφέρει, Δημήτριε,
καὶ σοῦ ἀπολαῦσαι τῆς τῶν μύρων
γλίχεται χάριτος ἐκ πόθου
οὕτως, ἔνδοξε,
σὲ ἐμεγάλυνε Χριστὸς
ἐν γῇ ὃν ἐδόξασας.

* * *

Νέος ἀληθῶς,
μάρτυς, ἄνθρωπος ἐδείχθης
πᾶσαν τῶν παθῶν
ἀπορρίψας τὴν κηλῖδα
καὶ ξύλου γεγευμένος
τῆς ζωῆς, ὦ Δημήτριε,
ὅθεν καὶ ἱδρῶτας ἁμαρτίας
σύμβολα νεκρώσεως οὐ ῥέεις,
παμμακάριστε,
ἀλλ' ἀφθαρσίας ἀληθοῦς
δείγματα τὰ μύρα σου.

Εἰς τὸν ὄρθρον

Κάθισμα

ἦχος α'. Τὸν τάφον σου σωτὴρ

Ὡς φίλον σε Χριστοῦ
ὡς θεράποντα θεῖον
ὡς μάρτυρα στερρὸν
ὡς λαμπρὸν τροπαιοῦχον
γεραίρομεν τελοῦντες νῦν
ἑορτὴν προεόρτιον
πρὸ τῆς μνήμης σου
ὡς φιλεόρτων τὰ πλήθη
ὅπως ἔχωμεν
σὲ πρὸς Θεὸν θερμὸν πρέσβυν,
Δημήτριε ἔνδοξε.

* * *

Δόξα ὅμοιον

Σινδόνι μὲν Χριστὸς
νεκρωθεὶς ἐνειλίθη,
Δημήτριε σοφέ,
καὶ ἀρώμασι θείοις
ἐτάφη ὁ ὑπέρθεος
σὺ δὲ ἄταφος ἔμεινας
εἰς τὸ φρέαρ δὲ
ἀπορριφεὶς δι' ἐκεῖνον
ὡς ἀρώματα
μύρα λαμβάνεις ἐκ τούτου
ὡς μύρον τὸ ὄνομα.

* * *

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον

Προστάτις ἐνεργὴς
ἀνεδείχθης τῷ ὄντι
ἡμῶν τῶν ταπεινῶν,
παναμώμητε κόρη,
ὡς μήτηρ χρηματίσασα
τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἔννοιαν·
ὢ παράδοξον
καὶ ἀνερμήνευτον θαῦμα
βροτοῖς ἅπασι
καὶ τοῖς ἀγγέλοις ὁμοίως,
σιγῇ δὲ τιμώμενον.

Μετὰ τὴν β' Στιχολογίαν

Κάθισμα

ἦχος δ'. Ταχὺ προκατάλαβε

Τῆς μνήμης σου σήμερον
προεορτίοις ᾠδαῖς
τελοῦντες προοίμια
βοήθειαν παρὰ σοῦ
αἰτοῦμεν, Δημήτριε,
δίδου οὖν ταῖς εὐχαῖς σου
πρὸς Θεόν, ἀθλοφόρε,

ὅπως μετ' εὐφροσύνης
ἐκτελέσωμεν πάντες
καὶ τὴν σὴν πανήγυριν τῇ ἐπαύριον.

* * *

Θεοτοκίον ὅμοιον

Ἡ μόνη κυήσασα
τὸν ποιητὴν τοῦ παντὸς
ἡ μόνη κοσμήσασα
τὴν φύσιν τῶν γηγενῶν
τῷ τόκῳ σου, ἄχραντε,
ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ πάσης
τῶν δαιμόνων παγῖδος,
στῆσον δὲ ἐπὶ πέτραν
τῶν Χριστοῦ θελημάτων
αὐτὸν ἐκδυσωποῦσα ἐκτενῶς
ὃν ἐσωμάτωσας.

Κοντάκιον

Τὸν ἄφθαρτον καὶ ζῶντα . . . .

Ὁ οἶκος

Ὁ κατέχων τὰ σύμπαντα
τῇ δρακὶ ἐσταυρώθη
ὃν ὑμνείτω ἡ κτίσις·
τοῦτον οὖν ζηλῶν Δημήτριος
ἐν σταυρῷ λελογχευμένον
ἐν ἔρωτι τὰς ἀγκάλας ἐξέτεινε
καὶ πλευρᾷ τὰς λογχεύσεις ὑπεδέξατο
ῥιφεὶς δὲ νεκρὸς
τῷ φρέατι συγκέκλεισται
καὶ ὡς θάλασσα ἔβλυσε
ῥεῖθρα μύρων ἀκένωτα·
θαυμάτων δὲ πηγαὶ ἐξεδόθησαν
καὶ σώματα καὶ πνεύματα ἰάθη πολλῶν
καὶ πλάνη δὲ πᾶσα ἐπαύθη
καὶ ὁ Λυαῖος πέπτωκε
καὶ σὺν ἐκείνῳ Χριστὸν οἱ διώκοντες
πιστοὶ δὲ μύροις κραυγάζομεν

ταῦτα σώματός εἰσι
τοῦ πανάγνου Δημητρίου
ἐν ᾧ Χριστὸς ἐδοξάσθη
ὁ ζῶν ἀναστὰς τριήμερος.

Ὁ Κανὼν

ἦχος πλ. β'. Κύματι θαλάσσης

Κύματι θαλάσσης
ὁ πάλαι βυθίσας
Θεὸς τὸν τύραννον
σοὶ ἰσχὺν δέδωκε
κατὰ τυράννου ἀθλοῦντι,
ἀλλ' ἡμεῖς ὡς μέγαν μάρτυρα
τῷ Κυρίῳ ᾄδοντες
ὑμνοῦμέν σε Δημήτριε.

* * *

Κάλλιστε μαρτύρων
ἑόρτιον μέλος
καὶ πανηγύριον
ᾆσμα νῦν πρόσδεξαι
ὁ τῇ σφαγῇ σου τὴν λόγχην
τοῦ Χριστοῦ σου μιμησάμενος
καὶ θανάτῳ νέκρωσιν
ζωοποιόν, Δημήτριε.

* * *

Ἄνω θείᾳ δόξῃ
καὶ κάτω τοῖς μύροις
οἱ ἐπουράνιοι
καὶ οἱ ἐπίγειοι
κεκοσμημένον ὁρῶντες
εὐφημοῦσί σε, Δημήτριε,
τῇ ψυχῇ γὰρ πάμφωτος
σαρκὶ δὲ τελεῖς ἄφθαρτος.

* * *

Ἵνα σου τὴν πίστιν
τῷ κόσμῳ γνωρίσῃ
καὶ τὴν ἀγάπησιν
πληροῖ σε μύρων Χριστὸς
ἀπὸ τῆς σῆς πλευρᾶς, μάρτυς,
βλύζειν ταῦτα παρασχόμενος
καὶ τῷ τάφῳ κείμενος
ρέεις ζωήν, Δημήτριε.

Ὠδὴ γ΄. Σὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων

Σὲ τὸν πεφιλημένον
ὡς πάναγνον Χριστοῦ ἐσφαγμένον
ἡ σύμπασα δρῶσα
ἐκ τάφου μύρα ἐκβλύζοντα
Χριστῷ κράζει, Δημήτριε,
οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν σου Κύριε φιλάνθρωπε.

***

Σύμβολα τῆς ἁγνείας
ἀνέδωκεν ἐκ σοῦ εὐώδη μύρα
Χριστὸς τὴν κεκρυμμένην
θείαν ἐν σοὶ χάριν φαίνοντα
τοῖς κράζουσι, Δημήτριε,
οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν σου Κύριε φιλάνθρωπε.

***

Ἤνοιξας τὰς παλάμας
καὶ δέδεξαι τὰς σφαγὰς τῇ πλευρᾷ σου
καὶ νεκρωθεὶς δέ, μάρτυς,
δίχα ταφῆς καὶ μνήματος
ἐρρίφης κράζων, ἔνδοξε,
οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν σου Κύριε φιλάνθρωπε.

***

Μνῆμα σὸν ἀπεδείχθη
καὶ τάφος σου τὸ φρέαρ ᾧ ἐρρίφης.
καὶ γὰρ ἡ θεία χάρις
ταῖς ἐνεργείαις σε ἔδειξε
τῶν μύρων θαυμαζόμενον
καὶ νῦν τοῖς θαύμασι
καταλάμπει σε, Δημήτριε.

Κάθισμα

ἦχος γ΄. Τὴν ὡραιότητα

Τὴν καθαρότητα
τῆς πολιτείας σου
καὶ τὴν λαμπρότητα
τοῦ μαρτυρίου σου
κατανοοῦντες οἱ πιστοὶ
βοῶμέν σοι, ἀθλοφόρε,
μέσον ἡμῶν πάρεσο
τῶν τῆς μνήμης σου σήμερον
ὕμνον προεόρτιον
ἐκτελούντων ἐκ πίστεως
φρουρῶν ἡμᾶς ταῖς πρὸς Θεὸν λιταῖς σου,
Δημήτριε μέγιστε μάρτυς.

Ὠδὴ δ΄. Τὴν ἐν σταυρῷ σου

Τὴν ἐν σταυρῷ φρικτὴν ἐκκέντησιν
σοῦ Δεσπότου ζηλῶν
διακαῶς ἐβόας·
τῷ μώλωπι ἰάθημεν
τῷ σῷ λυτρωτὰ
καὶ πόθῳ σου τὸ πάθος
καὶ τοῦτο δέχομαι.

***

Ἑβδόμην, ἔνδοξε, παρήλασας
τῆς ὀγδόης ζωὴν
βιώσας θείοις ἔργοις.
παρεῖδες γὰρ τὰ πρόσκαιρα

Καὶ οὗτος ἦτο μέλος τῆς Ἐφορείας τῆς Βιβλιοθήκης, ὡς καὶ ὁ Χρ. Σουλιώτης.

καὶ ὅλος καινὸς
ἀπεδείχθης ἁγνείᾳ
καὶ θείοις αἵμασι.

* * *

Ῥωμαλεώτατον τὸν Νέστορα
νικητήν τε δεινοῦ
Λυαίου ἀπειργάσω
ὃν ῥήξας διεσπάραξε
ταῖς σαῖς προσευχαῖς
καὶ σφαγεὶς Χριστοῦ μάρτυς
ὤφθη ἀοίδιμος.

* * *

Ὁρμήσας δόλῳ θανατῶσαί σε
ὁ σκορπίος νεκρὸς
ὡράθη παραυτίκα
ἰδὼν θεοφορούμενον
σὲ καὶ φωταυγῆ
καὶ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ
πίπτει καὶ ὁ νοούμενος.

Ὠδὴ ε΄. Θεοφανείας σου Χριστὲ

Θεοφανείας τοῦ Χριστοῦ
ὡς ἀληθῶς ἐξεικόνισμα ὤφθης
καὶ ἐδείχθης φῶς λαοῖς, Δημήτριε,
τοῖς νυκτὶ τῆς πλάνης καθεύδουσιν,
οὓς ἀνέστησας πρὶν νεκροὺς
ζωώσας λόγοις σου
καὶ νῦν ἐν μνημείῳ
σοῖς μύροις τοὺς ἐν γῇ εὐφραίνεις ἅπαντας.

* * *

Νέος ἐδείχθης ἀληθῶς
τὸν ποιητήν σου βροτὸν γεγονότα
τῆς πλευρᾶς τῇ λόγχῃ μιμησάμενος
καὶ τὸ τούτου φαίνεις μυστήριον·
ὁ Δεσπότης γὰρ λογχευθεὶς

αἷμα σὺν ὕδατι
ζωὴν ἡμῖν βλύζει
καὶ σὺ τὰ μύρα πιστῶν εἰς ἰατήριον.

* * *

Διὰ θανάτου πρὸς ζωὴν
διὰ σφαγῆς πρὸς χαρὰν μεταβαίνεις·
ἀθανάτου γὰρ ζωῆς δωρήματα
ὁ μόνος ἀθάνατος νέμει σοι
καὶ τὸ σῶμά σου μὲν φθορᾶς
ὤφθη ἀμέτοχον
ψυχὴ δέ σου δόξης
πληροῦται ἐν οὐρανῷ, θεῖε Δημήτριε.

* * *

Ἐκ λογχευθείσης ζῶν πλευρᾶς
καὶ λογχευθεὶς τὴν πλευρὰν Χριστοῦ πόθῳ
ἐξ αὐτῆς τῶν μύρων τὴν ἀνάβλυσιν
ἐκομίσω, μάρτυς Δημήτριε,
καὶ ὑπνώσας οἷα νεκρὸς
ὑπὲρ τὴν φύσιν ζῇς
νέμων ζωὴν πᾶσιν ἐκ τάφου,
ῥῶσιν ψυχῆς τε καὶ τοῦ σώματος.

Ὠδὴ ϛ΄. Συνεσχέθη

Συνελήφθης
σαρκὶ οὐκ ἐδέθης
ὅλος τῆς πλάνης ταῖς σειραῖς,
τὸν γὰρ ποθῶν Δεσπότην
σαρκωθέντα λογχευθέντα ζῶντα
ὡς δεσμόν, μάρτυς, τὸ σῶμα κατέλιπες
καὶ ἐβόας τοῖς σὲ θανατοῦσι
πάντες μισοῦντές με ἄρχοντες δωρεὰν
νῦν διὰ Χριστὸν νεκροῦτε, σφάττετε.

* * *

Ἀνῃρέθης
ἀλλ᾽ οὐκ ἐχωρίσθης
ὅλως τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ·
διὸ καὶ νεκρωθεῖσα

[1] Καὶ οὗτος ἦτο μέλος τῆς Ἐφορείας τῆς Βιβλιοθήκης, ὡς καὶ ὁ Χρ. Σουλιώτης.

σοῦ ἡ σὰρξ ὡς λογχευθεῖσα, μάρτυς,
ὁμοῦ καὶ αὕτη τῇ ψυχῇ τῇ θείᾳ σου
κεχαρίτωται καὶ ἐδοξάσθη·
ἐν ἑκατέροις γὰρ ὁ Χριστὸς ἐνεργεῖ
μύρα τῇ σαρκὶ καὶ φῶς τῷ πνεύματι.

* * *

Βροτοκτόνον
κατήργησας ὄφιν,
μάρτυς, τῇ λόγχῃ τῆς πλευρᾶς·
εἰ γὰρ καὶ ἔσπευσέ σε
θανατῶσαι, τοῦ Χριστοῦ ὁπλῖτα,
ἀλλ' ἐκ τούτου μᾶλλον οὗτος τέθραυσται·
οἱ πιστοὶ δέ σου διὰ τοῦ πάθους
ἀναζωούμεθα ἀθανάτου ζωῆς
ἔναρξιν τοῖς μύροις σου λαμβάνοντες.

* * *

Βασιλέα
τὸν τῆς ἁμαρτίας
ἅμα τυράννῳ ἀναιρεῖς·
σὺ γὰρ θανὼν ταῖς λόγχαις
πάλιν ζῇς θεαρχικῇ δυνάμει
καὶ ἀφθαρσίας σύμβολα ἐπλούτησας,
δι' ὧν τέρπεις τε καὶ ζωοῖς πάντας
πιστούς, Δημήτριε, ἐν ᾧ Χριστὸς ἐδοξάσθη
ὁ ζῶν ἀναστὰς τριήμερος

Ὠδὴ ζ´. Ἄφραστον θαῦμα

Ἄφραστον τέρας!
σὺ τὸν Λυαῖον κατέστρεψας
σαῖς πρεσβείαις Νέστορα φρουρῶν
καὶ διὰ Χριστὸν
σφάττῃ ζῶν, Δημήτριε,
καὶ ἀναβλύζεις ἡμῖν τὰ θεῖα μύρα
τοῖς βοῶσι | Χριστὲ εὐλογητὸς εἶ.

* * *

Τέτρωται ὄφις
κατὰ καρδίας, Δημήτριε,
ὡς ἐτρώθης λόγχῃ τὴν πλευράν,
καὶ πίπτει δεινὸν
δαιμονίων σύστημα,
οἱ εὐσεβεῖς δὲ εὐφραίνονται σοῖς μύροις
ἐκβοῶντες | Χριστὲ εὐλογητὸς εἶ.

* * *

Ὄλβιος τάφος
ὄντως ὁ σός, ὦ Δημήτριε,
ὁ νεκρόν σου ἄφθαρτον πλουτῶν
ζωῆς τοὺς κρουνοὺς
βλύζει μύρα ἄπαυστα
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων
ὁ Θεὸς | μεθ' ἡμῶν τοῦ Δημητρίου

* * *

Νόμους ἀνθρώπων
ἀκολουθῶν, μάρτυς ἔνδοξε,
ἐν τῷ τάφῳ κρύπτῃ ὡς θνητός·
τούτου δὲ πηγὴν
μύρων φαίνεις ἄφθονον·
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων
ὁ Θεὸς | μεθ' ἡμῶν τοῦ Δημητρίου.

* * *

Μία δόξα
πατρὸς υἱοῦ τε καὶ πνεύματος,
ἣν κηρύττεις καὶ ταύτης, σοφέ,
πλουσίως τυχών,
μέγιστε Δημήτριε,
καταφωτίζων τοὺς πίστει μελῳδοῦντας
ἡ Τριὰς | ὁ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ὠδὴ η´. Ἔκστηθι φρίττων

Ἔφριξε σμῆνος δυσμενὲς
καὶ κατησχύνθη δὲ
τῶν δαιμόνων ἡ πληθὺς
ἰδοῦσα τὴν ψυχήν σου βαίνουσαν

εἰς οὐρανοὺς ἐν φωτί,
ἐκ τάφου δέ σου μικροῦ τὸ σῶμα
τὰ μύρα ἀναβλύζει·
οἱ πιστοὶ δὲ βοῶμεν,
Χριστὸν ὑπερυψοῦντες
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

* * *

Λέλυσαι σώματος θνητοῦ
τὴν ἐπουράνιον
δὲ ἐναπείληφας ζωήν.
Ἀδὰμ τὸν νέον γὰρ μιμούμενος
λόγχῃ ἐτρώθης πλευρὰν
καὶ μένεις, Δημήτριε, ἀπαύστως
φρουρῶν τοὺς μελῳδοῦντας
ἱερεῖς εὐλογεῖτε
λαὸς ὑπερυψοῦτε
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

* * *

Πέλεις τῷ σώματι νεκρὸς
ὁ Λοῦπος δὲ ὁ σὸς
ἀριστεύει ὢν πιστός·
λαβὼν γὰρ τὸν χειρὸς δακτύλιον
καὶ τὸν χιτῶνα τὸν σὸν
θαυμάτων πληθὺν ἐκ τούτων πράττει
καὶ τὸν Χριστὸν κηρύττει
καὶ ἀθλεῖ ὑπὲρ τούτου
αὐτὸν καὶ σέ, ὦ μάρτυς
Δημήτριε, τιμῶμεν.

* * *

Ὢ τῶν χαρίτων τῶν ἐν σοί!
ὢ τῆς ἁγνείας σου!
ὢ σφαγῆς ὑπὲρ Χριστοῦ!
ἰδοὺ γὰρ ὑπὸ γῆν μὲν τέθεισαι
καὶ συγκαλύπτῃ χοῒ
τὸ σῶμα θνητὸν ὡς κεκτημένος,
ἀλλ' εἰς τὸν κόσμον φθάνεις

ὥσπερ ἄγγελος, μάρτυς,
καὶ πάντας ἐπισκέπτῃ
Χριστὸν τοὺς ἀνυμνοῦντας.

Ὠδὴ θ'. Μὴ ἐποδύρου μου

Μὴ ἀνιῶ, ὦ πατρίς μου,
ὑπαχθεῖσα τυράννοις
ὧν δι' ἐμοῦ ἀπαλλαγὴν
εὑρεῖν ἐπιζητεῖς.
ἐκλυτρώσομαι γὰρ καὶ νῦν ἐκ θλίψεων
καὶ πληρώσω παντοίων
ἐνθέων ἀγαθῶν
καὶ φυλάξω καὶ σώσω
λέγει Δημήτριος·

* * *

Ἐπὶ ταῖς σαῖς μεσιτείαις
τῶν δεινῶν λυτρωθεῖσα
ὑπὸ τὰς σὰς διεφυλάχθην
πτέρυγας ἀεὶ
νῦν δὲ παρὰ δόξαν ἀναμέσον τῶν δεινῶν
στροβουμένη ἀθλίως
προστρέχω ἐπὶ σὲ
καὶ κραυγάζω σοι
βοήθει μοι, Δημήτριε.

* * *

Γῆ με καλύπτει καὶ τάφος
ἀλλὰ πλήρης ὁ κόσμος
ἐμῆς ὀσμῆς ἐκ τῶν μύρων
χάριτι Χριστοῦ·
μὴ φοβοῦ οὖν, πατρίς μου, ἐμὲ κατέχουσα·
τοὺς ἐχθρούς σου γὰρ πάντας
πατάξω ἐν Χριστῷ
καὶ φυλάξω καὶ σώσω
σὲ τὴν τιμῶσάν με.

* * *

Ἀγαλλιάσθω γῆ πᾶσα,
Θεσσαλονίκη χαῖρε
ἡ εὐσεβής· τοῦ γὰρ Χριστοῦ
ὁπλίτης ὁ λαμπρὸς
μετὰ σοῦ ἐνοικεῖ φυλάττων καὶ σώζων σε
καὶ ἐχθρούς σου συντρίβων
πληροῖ σε ἀγαθῶν
ᾧ καὶ κράζει τιμῶσα
χαίροις Δημήτριε.

Ἐξαποστειλάριον

Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν

Τὸ τοῦ Χριστοῦ σωτήριον
ἐκμιμούμενος πάθος
πανεύφημε Δημήτριε,
λόγχαις ἐσφαγιάσθης
καὶ μάρτυς ἔννομος ὤφθης
βασιλείαν ἐντεῦθεν
τῶν οὐρανῶν ἀπείληφας
καὶ στεφάνους τῆς δόξης
ὑπὲρ ἡμῶν
ἐκτενῶς ἱκέτευε τῶν ἐκ πόθου
τὰ θεῖα προεόρτια
τῆς σῆς μνήμης τελούντων.

Θεοτοκίον ὅμοιον

Θεοφανὴς παράδεισος
ὤφθης ἔχουσα μέσον
ξύλον ζωῆς τὸν Κύριον,
ἄχραντε Θεοτόκε,
ἐξ οὗ φαγόντες οὐκ ἔτι
ἀποθνήσκομεν ὅλως
ἀλλὰ ζωὴν ἀμείνονα
διὰ σοῦ ζῶμεν πάντες
τὸ τοῦ σταυροῦ
ὅπλον περιφέροντες καὶ νικῶντες
τὸν ἀποστάτην τύραννον
σὲ ὑμνοῦμεν, Παρθένε.

Εἰς τοὺς Αἴνους

Στιχηρὰ

Ἦχος α΄. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων

Μαρτυρικὴ πανδαισία
προεορτάζεται.
δεῦτε οὖν ᾄσμασι θείοις
ἑτοιμασθέντες πάντες
τὴν μνήμην Δημητρίου τοῦ ἀθλητοῦ
χαρμοσύνως τελέσωμεν,
ὅπως μεσίτην θερμότατον πρὸς Χριστὸν
τοῦτον ἔχοντες σωζώμεθα.

* * *

Ἀναπολοῦντες τὴν δόξαν
ἧς περ ἠξίωσαι
παρὰ Χριστοῦ ἀξίως
εὐφημοῦμέν σε πίστει,
Δημήτριε τρισμάκαρ καὶ εὐλαβῶς
τὴν σεπτήν σου πανήγυριν
προεορτάζομεν σήμερον ἐν ᾠδαῖς
οἱ ποθοῦντές σε φιλέορτοι.

Δόξα. ἦχος πλ. δ΄

Τοῦ μεγάλου καὶ μυροβλύτου μάρτυρος
Δημητρίου τοῦ παμμεγίστου
προεόρτιον μνήμην σήμερον ἐπιτελοῦντες
καὶ τῶν Νοταρίων ἀθλοφόρων
Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου
τὴν πανήγυριν ἑορτάζοντες
μεσίτας αὐτοὺς πρὸς τὸν Θεὸν προβαλλόμεθα
βοῶντες αὐτοῖς:
ἀθληταὶ γενναιότατοι
προσδεχόμενοι τὰς παρ᾽ ἡμῶν ὑμνῳδίας
παράσχητε ἡμῖν τῶν ὀφλημάτων τὴν λύσιν
ταῖς πρὸς Θεὸν ἱκεσίαις ὑμῶν
καὶ τὴν εἰρήνην καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Κῶδ. Καυσοκαλυβίων.
Γ86 φ. 38β Λαύρας.
1130 φ. 164 Βατοπεδίου.

Ἰδιόμελον

Ἦχος πλ. α'. Πρὸς τό: Σαλπίσωμεν ἐν σάλπιγγι.

Ποίημα Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης

Συνδράμωμεν ἐν πίστει τε καὶ πόθῳ
βοήσωμεν ἑόρτια
καὶ κροτήσωμεν χεῖρας ἅπαντες
ἐν τῇ δι' ἔτους πανηγύρει
τοῦ ἀθλοφόρου Χριστοῦ·
στρατιαὶ οὐράνιαι εὐφραινέσθωσαν
καὶ τὸν λογχευθέντα διὰ τὸν λόγχῃ νυγέντα Κύριον
καὶ τὸ θράσος τοῦ Λυαίου καθῃρηκότα
θαρσαλέως θαυμαζέτωσαν.
ἡ γῆ τε καὶ ἡ θάλασσα
τὰ τοῦ λαμπροῦ φωστῆρος παράδοξα σημεῖα
κατὰ χρέος εὐφημείσθωσαν·
ἡ νεότης τὸν χαλινὸν
οἱ ἐν τῷ γήρει τὴν βακτηρίαν
οἱ ἐν συμφοραῖς τὸν προστάτην
οἱ ἄποροι τὸν πλουτιστὴν
οἱ ἐν εὐπορίᾳ τὸν οἰκονόμον
τὴν συμμαχίαν οἱ στρατιῶται
οἱ ἐν πελάγει τὸν συμπλωτῆρα
σὺν πᾶσι τὸν ἑαυτῆς στερρὸν ὑπέρμαχον
πόλις Θεσσαλονίκη
καθικετεύοντες οὕτως εἴπωμεν·
περίδοξε Δημήτριε
πρόφθασον ἐξελοῦ ἡμᾶς
ἀπὸ πάσης ἀνάγκης
καὶ σῶσον τοὺς δούλους σου ταῖς ἱκεσίαις σου.

Ἐν Παρισίοις, Ἰούλιος 1934.

† Ο ΠΡ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΧΑΛΚΗι ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Β'.

51.

Χάρτ. *0,29×0,21. ΙΕ'* **αἰῶνος,** *φ. 241.*

Στίχοι σελίδων διάφοροι, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ἐκ μέλανος δέρματος ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ ἀτημέλητος καὶ διάφορος ὡς καὶ ὁ χάρτης καὶ ἐν πολλοῖς δυσανάγνωστος. Πλεῖστα φύλλα εἰσὶν ἀπεσπασμένα τῶν οἰκείων θέσεων.

Συλλογὴ Κανόνων ἱερῶν καὶ βασιλικῶν θεσπισμάτων.

52.

Χάρτ. *(0,29×0,20).* **αἰῶνος,** *φ. 261.*

Στίχοι σελίδων 29, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ἐκ μέλανος δέρματος ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Περιέχει λόγους 30 Πατέρων εἰς διαφόρους ὑποθέσεις καὶ ἑορτὰς ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους.

Λόγοι Πατέρων.

1. (φ. 1β - 33β) Περὶ παρθενίας εἰς κεφάλαια 84.
2. (φ. 34α - 60β) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Νύσσης ἐπιστολὴ μηνύουσα τὰ ὑποτεταγμένα, ἅτινά ἐστι προτροπὴ εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον καὶ περὶ παρθενίας εἰς κεφάλαια 74.
3. (φ. 61α - 102α) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας περὶ τῆς ἐν παρθενίᾳ ἀληθοῦς ἀφθορίας πρὸς Λιτόϊον Ἐπίσκοπον Μελιτηνῆς. Εἰς τὸ τέλος τούτου σημειοῦται «† Ἡσυχίου ἱερομον. τοῦ Χρυσολωρᾶ» καὶ «Διονυσίου ἱερομον. σκευοφύλακος».
4. (φ. 102 - 108) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ «Κύριος ἐβασίλευσεν» κτλ.
5. (φ. 109β) Λόγος εἰς τὴν ἐξ Ἀντιοχείας ἀνακομιδὴν τῆς σεβασμίας χειρὸς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.
6. (φ. 116α) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ εὐχῆς.
7. (φ. 118β) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸν ἄσωτον υἱόν.
8. (φ. 123) Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων.
9. (φ. 130β) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν.

10. (φ. 135β) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸν προφήτην Δανιήλ.

11. (φ. 140β) Νεκταρίου ἀρχιεπισκόπου Κων/πόλεως διήγησις δι' ἣν αἰτίαν τὸ α' Σάββατον τῶν Νηστειῶν ἑορτάζομεν Θεοδώρου καὶ περὶ ἐλεημοσύνης καὶ νηστείας.

12. (φ. 145β) Διήγησις διαλαμβάνουσα περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων καὶ ὅπως καὶ δι' ἣν αἰτίαν παρέλαβε τὴν ὀρθοδοξίαν ἐτησίως ἐκτελεῖν τῇ α' Κυριακῇ τῶν νηστειῶν ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία.

13. (φ. 152β) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ μετανοίας ἐξ ἀγροῦ αὐτοῦ ἐπανελθόντος.

14. (φ. 157β) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τοῦ μὴ ἐπαισχύνεσθαι ὁμολογεῖν τὸν τίμιον σταυρόν.

15. (φ. 160α) Ἰωάν. τοῦ Χρυσοστόμου περὶ μετανοίας καὶ κατανύξεως.

16. (φ. 168β) Λόγος διαλαμβάνων ἐν ἐπιτομῇ τὴν α' καὶ γ' εὕρεσιν τῆς Τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου.

17. (φ. 173) Βασιλείου τοῦ Μεγ. λόγος εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας.

18. (φ. 177) Βίος τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, οὗ ἡ ἀρχὴ «Μυστήριον βασιλέως κρύπτειν καλόν».

19. (φ. 187β) Διήγησις ὠφέλιμος ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας συλλεγεῖσα καὶ ἀνάμνησις δηλοποιοῦσα τοῦ παραδόξου θαύματος ἡνίκα Πέρσαι καὶ βάρβαροι τὴν βασιλίδα κατέλαβον περιεκύκλωσας, οἵ καὶ ἀπώλοντο θείας δίκης πειραθέντες ἡ δὲ πόλις ἀσινὴς συντηρηθεῖσα πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου ἐτησίως ἔκτοτε ᾄδουσι εὐχαριστήρια *ἀκάθιστον τὴν ἡμετέραν κατονομάζουσι.*

20. (φ. 192α) Ἀνδρέου Κρήτης λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου.

21. (φ. 198β) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος περὶ μετανοίας καὶ εἰς σκυθρωπότητα βασιλέως Ἀχαὰβ καὶ εἰς Ἰωνᾶν τὸν προφήτην.

22. (φ. 202) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ μετανοίας καὶ περὶ τοῦ πάσῃ σπουδῇ φεύγειν τοὺς ὅρκους.

23. (φ. 212) Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον.

24. (φ. 219) Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὰ Βαΐα.

25. (φ. 227) Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου εἰς τὴν Γένεσιν τοῦ Προδρόμου.

26. (φ. 230) Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου.

27. (φ. 232) Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὴν πάνσεπτον κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

28. (φ. 237) Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου.

29. (φ. 245) Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὴν Γένεσιν τῆς Θεοτόκου.

30. (φ. 249) Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὸν ὕμνον τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

31. (φ. 251) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὰ Σεραφείμ.

53.

Χάρτ. *0,29,5×0,21,5. ΙΔ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 320.*

Στίχοι σελίδων 32, σελίδες δίστηλοι. Δέσιμον ἐκ δέρματος ὑπερύθρου ἐπὶ

ξυλίνων πλακῶν. Εἶναι σητόβρωτον, ἡ δὲ γραφὴ καθαρά, ἀλλὰ χονδροειδής. Ἡ ἀρχὴ ἐλλείπει.

Λόγοι Πατέρων.

1. (φ. 6) «Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν καὶ ἀποδείξεις ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας καὶ διαφόρων μαρτυριῶν, ὅτι ἐκ σπέρματος Δαυῒδ κατήγετο ἡ Θεοτόκος, οὗ ἡ ἀρχὴ «Πάλιν ἑορτὴ πάλιν πανήγυρις» [1].

2. (φ. 13) Γ. Λόγος τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτήν. Ἀρχὴ «εἰ μετρᾶται γῆ σπιθαμῇς» [2].

3. (φ. 18β) Λόγος Δ' τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτήν. Ἀρχὴ «Ἄλλοι μὲν ἄλλας ἑορτῶν ὑποθέσεις» [3].

4. (φ. 28β) Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτήν. Ἀρχὴ «Ἀρχὴ μὲν ἡμῖν ἑορτῶν» [4].

5. (φ. 34) Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ. Ἀρχὴ «Σταυροῦ πανήγυριν ἄγομεν» [5].

6. (φ. 40) Λόγος ἕτερος τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ζωοποιὸν Σταυρὸν *ἀνέκδοτος*, οὗ ἡ ἀρχὴ «Πολλλάκις τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ». Τέλ. «Τοῦ λατρεύειν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ διὰ βίου παντὸς κτλ.»

7. (φ. 54β) Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἀνανίου ἑνὸς τῶν Ο'.

8. (φ. 57β) Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου τῶν Νοταρίων.

9. (φ. 59) Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος καὶ Μυροβλήτου Δημητρίου.

Ἐν φ. 66 ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις.

«Ἰανουαρίου 13. Ἡγούμενος ὁ κὺρ Μελέτιος ͵αψλς' [=1736]».

10. (φ. 67) Τοῦ λογιωτάτου κὺρ Ἰωάννου τοῦ Γαβρᾶ λόγος εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, οὗ ἡ ἀρχὴ «ὁ μὲν ἤδη παρὼν ἀγὼν καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὸ ὑπερβάλλον» Τέλ. «Τῇ εἰς τὸ λέγειν ἕξει ἐπιέναι».

11. (φ. 78β) Γεωργίου Διακόνου καὶ Χαρτοφύλακος τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐγκώμιον εἰς τὴν ἐν τῷ ναῷ εἴσοδον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἐλλιπής.

12. (φ. 79) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὰ Σεραφείμ.

13. (φ. 84) Φιλοθέου μητροπολίτου Σηλυβρίας λόγος εἰς τὴν σύναξιν τῶν ἁγίων Ἀγγέλων καὶ Ἀσωμάτων, οὗ ἀρχὴ «Ὁ μὲν περὶ ἀγγέλων θείων ἀΰλων τε καὶ νοερῶν βουλόμενος γράφειν».

14. (φ. 91β) Κατάλογος τῶν παρεχομένων λόγων.

---

[1] Ἀνδρέου Κρήτης, Λόγοι, λόγος Γ' (Migne, P. G. tom. 97 - 844 ἑξ.).
[2] Migne P. G. tom. 97 στήλ. 861.
[3] Ἔνθ' ἀν. στήλ. 820.
[4] Ἔνθ' ἀν. στήλ. 805.
[5] Ἔνθ' ἀν. στήλ. 2017.

15. (φ. 92) Τοῦ σοφωτάτου Μητροπολίτου Σηλυβρίας κὺρ Φιλοθέου λόγος εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, οὗ ἡ ἀρχὴ «Πάλαι μὲν ἐτέλεσαν ἐφ' Ἕλλησι ἄριστα φιλόσοφοι».

16. (φ. 108) Τοῦ σοφωτάτου κὺρ Μαξίμου τοῦ Πλανούδη λόγος εἰς τὴν Θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν [1].

17. (φ. 117) Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως λόγος εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα καὶ τροπαιοφόρον Γεώργιον [2].

18. (φ. 132) Τοῦ λογιωτάτου ῥήτορος κὺρ Θεοδούλου Θετταλοῦ τοῦ Μαγίστρου ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν τοῦ Χριστοῦ Βαπτιστὴν καὶ πρόδρομον Ἰωάννην, οὗ ἡ ἀρχὴ «Ἀλλ' ἔμοιγε τοῖς σοῖς ἐνέβαλεν ἐγκωμίοις». Τέλ. «ἔνθα πάντων εὐφραινομένων ἡ κατοικία κτλ.». Παρὰ Migne οὐχ εὕρηται.

19. (φ. $141^{β}$) Τοῦ σοφωτάτου κὺρ Μαξίμου μοναχοῦ τοῦ Πλανούδη λόγος εἰς τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παῦλον. Ὑπάρχει καὶ παρὰ τῇ Migne P. G. tom. 147 στήλ. 1017, ἀλλ' ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ προηγοῦνται 30 ἰαμβικοὶ στίχοι, ὧν ἡ ἀρχὴ «Ἂν ἀστέρας εἶχεν εἰδέναι πόσοι ἂν φύλλον δένδρον τις κτλ.». Ἐν ὅλῳ ὁ λόγος καταλαμβάνει 44 φύλλα τοῦ χειρογράφου.

20. (φ. $181^{β}$) Τοῦ ἁγιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου λόγος εἰς τὴν ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Μαρίναν, οὗ ἡ ἀρχή. «Καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἄρα ἧς ὁ Χριστὸς κεφαλὴ» Τέλ. «ὡς ἂν καὶ τοῦτο προσάγοιτο σοι μετὰ τῶν ἄλλων εἰς εὐφημίαν ἃ καθ' ἑκάστην φαίνει ποιοῦσα καὶ εὐποιοῦσα ἡμᾶς».

21. (φ. 198) Ἀνδρέου Κρήτης λόγος εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Θεοῦ κτλ.

22. (φ. 208) Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

22. (φ. 219) Κυρίλλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας λόγος τὴν Μεταμόρφωσιν.

23. (φ. 222) Λόγος διαλαμβάνων τὰ ἀπὸ τῆς σεβασμίας γεννήσεως καὶ ἀνατροφῆς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τῆς θεοπρεποῦς τε γεννήσεως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τοῦ σωτηρίου πάθους καὶ τῆς ἐνδόξου Ἀναστάσεως καὶ ὅσα μέχρι τῆς ζωοφόρου αὐτῆς συνέδραμον τελετῆς. Προσέτι δὲ καὶ τῆς φανερώσεως τῆς τιμίας αὐτῆς ἐσθῆτος καὶ ὅπως οὗτος ὁ μέγας πλοῦτος Χριστιανοὺς τεθησαύρηται συγγραφεὺς παρὰ Συμεὼν Μαγίστρου καὶ Λογοθέτου τοῦ Μεταφραστοῦ.

Ἐν δὲ τῇ ᾤᾳ τοῦ φύλ. 238 ὑπάρχει τὸ ἑξῆς σχόλιον «Ἐντεῦθεν ἄρχονται τὰ περὶ κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου» καὶ ἐν τῇ ᾤᾳ τοῦ φύλ. 241 περὶ τῆς τιμίας Ἐσθῆτος.

[1] Migne, P. G. tom. 187 στήλ. 985.
[2] Migne, P. G. tom. 142 στήλ. 300.

24. (φ. 246) Ἰωάννου τοῦ Εὐχαΐτων ἐγκώμιον εἰς τὴν πάνσεπτον κοίμησιν τῆς πανυπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.

25. (φ. 255) Ἀνδρέου Κρήτης λόγος εἰς τὴν πάνσεπτον κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, οὗ ἡ ἀρχὴ «Ὅσοι τὸ σεπτὸν τοῦ Θεοῦ κατειλήφατε».

26. (φ. $264^{β}$) Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὴν σεβασμίαν κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῖν Θεοτόκου.

27. (φ. 277) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Ἐν τῇ ᾤᾳ γέγραπται «Οὗτος ὁ λόγος οὐ Χρυσοστόμου πατρὸς ἀλλ' ἑτέρου τινὸς πλὴν στηλίτευσις καὶ παρῳδία φαύλων τε κακῶν γυναικῶν καὶ ἔπαινος καὶ ἐγκώμιον ἐναρέτων καὶ ἀγαθῶν γυναικῶν».

28. (φ. 281) Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν λόγος β'.

29. (φ. $284^{β}$) Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου.

30. (φ. 296) Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως. Κατάθεσις τῆς τιμίας ζώνης τῆς Θεοτόκου. Ὁ λόγος οὗτος οὐχ ὑπάρχει παρὰ τῇ P. G. Migne.

31. (φ. 301) Φιλοθέου Μητροπολίτου Σηλυβρίας ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Ἀγαθόνικον, οὗ ἡ ἀρχὴ «Τῶν πάλαι σοφῶν καὶ ῥητόρων τῆς Ἐκκλησίας».

32. (φ. 310) Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Μακάριον τὸν πρότερον μὲν ἐν Ἑῴᾳ, ὕστερον δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλε κατὰ τὴν μονὴν τοῦ Καλλίου ἀσκήσαντα, οὗ ἡ ἀρχὴ «Πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων τῶν κατὰ Θεόν» [1].

33. (φ. $311^{β}$) Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου· λείπει ἡ συνέχεια. Ἡ ἀρχὴ «Φόνον ἄθεσμον τοῦ κατεργασμένου τοῦ Ἡρώδου». Ἡ ἀρίθμησις ἐσφαλμένη! Εἶναι δι' ἄλλης χειρός.

34. (φ. 312) Τοῦ ἁγίου Βασιλείου Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας τοῦ Μεγάλου ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους Τεσσαράκοντα μάρτυρας.

54.

Χάρτ. *0,29×0,20. ἀχρονολόγητον φ. 95.*

Στίχοι σελίδων 34, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ἐκ δέρματος μέλανος ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν σκωληκοβρώτων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὴν ἀρχήν, τὸ μέσον· τὸ τέλος εἶναι κατεστραμμένον.

Συναξάριον τῶν μηνῶν Δεκεμβρίου - Αὐγούστου.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου ἄρχεται ἀπὸ τῆς 15 Δεκεμβρίου: τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Παύλου τοῦ νέου τοῦ ἐν τῷ ὄρει

[1] Ὁ λόγος οὗτος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἀθ. Π. Κεραμέως ἐν Μαυρογορδατείῳ Βιβλιοθήκῃ. Παράρτημα ιζ' τόμου τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου σελ. 461 καὶ ἑξῆς.

Λάτρει ἀγωνισαμένου καὶ ἀναπαυσαμένου ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ὁ ἅγιος εὕρηται εἰς τὸ Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως Delehaye σελ. 307 καὶ ἑξῆς.

Τὸ χειρόγραφον λήγει μέχρι ἀρχῆς Αὐγούστου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς 6 Αὐγούστου.

55.

Χάρτ. *0,29,5×0,18,5. ΙΗ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 131.*

Στίχοι σελίδων ἀπροσδιόριστοι, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ἐκ δέρματος ὑπερύθρου ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Εὐανάγνωστον. Ἡ ἐξήγησις τῶν ψαλμῶν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου.

Ἑρμηνεία καὶ ἐξήγησις εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Προφητάνακτος.

Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ ὑπάρχει ἡ ἑπομένη σημείωσις: «Τὸ δὲ παρὸν ἐξηγητὸν ψαλτήριόν ἐστιν τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ μεγαλομάρτυρος ἁγίου Γεωργίου Ἀπανοσύφη, καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες κατὰ καιρὸν καὶ παρὰ Θεοῦ ὠφελούμενοι μέμνησθε τοῦ ἀμαθοῦς γεγραφότος, καὶ ἁμαρτωλοῦ Μελετίου Καλέργη τοῦ ἐκ τῆς ἐπαρχίας τυχόντος Ἱερᾶς: ,αψοδῳ [=1774ῳ] ἔλαβε τέλος, Μαρτίου η'»

Ὁ ὑπ' ἀριθ. 367 κῶδιξ τῆς ἐν ἁγίῳ Ὄρει Μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου περιέχων Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἔχει ἐν τέλει τὴν ἑξῆς σημείωσιν «ᾳψκδ' [=1724] ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίου ἐγράφη ἡ παροῦσα ἑορτὴ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ μέγα Γεωργίου Ἀπανωσύφι διὰ χειρὸς ἐμοῦ Γεροντίου μοναχοῦ τοῦ Καλαμαρᾶ· οἱ ἀναγινώσκοντες συγγνώμην ποιήσονται διὰ τῶν πολλῶν μου σφαλμάτων».

56.

Χάρτ. *0,30×0,22. ΙϚ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 387.*

Στίχοι σελίδων 27, σελίδες δίστηλοι. Βιβλίον οὗ ἡ ἀρχὴ ἐλλιπής, ἔχων φύλλα σεσαθρωμένα καί που ἐσχισμένα· ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ἐλλείπει.

Παρακλητική.

Τὸ σῳζόμενον ἄρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ Θεοτοκίου τῆς η' ᾠδῆς τοῦ πρώτου ἤχου. «Τὴν παστάδα τὴν φωτοειδῆ ἑξῆς ὁ τῶν ἁπάντων Δεσπότης κλπ».

Λήγει δὲ εἰς τὸ δεύτερον ἐξαποστειλάριον τῇ τρίτῃ τοῦ πρώτου ἤχου. Παραβληθὲν τῇ ἐντύπῳ παρακλητικῇ παρουσιάζει διαφοράς, ἰδίως δὲ ὑπάρχει ἔλλειψις εἰς τὰ καθίσματα. Ἐν τέλει προστίθεται δι' ἄλλης χειρὸς οἱ τριαδικοὶ κανόνες, τὰ καθίσματα, οἱ ἀναβαθμοὶ καὶ ἡ ὑπακοή.

57.

Χάρτ. *0,29,×0,21. ΙϚ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 198.*

Στίχοι σελίδων 25, σελίδες δίστηλοι. Δέσιμον ἐκ μέλανος δέρματος ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν σκωληκοβρώτων. Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ πλαγίου πρώτου καὶ λήγει μέχρι τοῦ πλαγίου τετάρτου.

Παρακλητικὴ τεσσάρων ἤχων.

Εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα τοῦ Σαββάτου προστίθενται καὶ ἀνὰ τρία στιχηρὰ τῆς Θεοτόκου καὶ κατὰ τοὺς ἄλλους ἑσπερινοὺς εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα ὑπάρχουσι στιχηρὰ μὴ ὑπάρχοντα εἰς τὸ ἔντυπον. Ἐν τῷ τέλει ἐσημειώθησαν ὑπὸ τοῦ καλλιγράφου τὰ ἑξῆς: «Ἐπληρώθη ἡ παροῦσα Παρακλιτικῇ ἡ τετράηχος ἐν μηνὶ μαρτίου κδ' ἰνδ. ζης τῷ ,ζκζῳ [7027 = 1519] ἔτους καὶ ἐγράφει διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ· καὶ ἁμαρτωλοῦ Ἀντωνίου μοναχοῦ ἐν τῷ νησίῳ: Εὔχεσθαι καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ οἱ ἀναγινώσκοντες· διὰ τῶν πολλῶν μου σφαλμάτων· σῶσον Κε [= Κύριε πάντας τοὺς μέλλοντας ἀναγινώσκειν· καὶ λύτρωσαι πάντας ἡμᾶς ἐκ τῶν σκανδάλων τοῦ πονηροῦ· καὶ ὁ Θεὸς ἀξιώσ(αι) πάντας ἡμᾶς τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν· γένοιτο γένοιτο· ἀμήν· ἀμήν· ἀμήν».

«Βίβλου πρὸς ἡμῶν τὸ γλυκὺ πέρας φθάσαν ψυχῆς ἔαρ τίθησιν εἰς θυμηδίαν τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν χάρις ἀμήν».

Ὑπεράνω ταύτης ὑπάρχει ἑτέρα σημείωσις δι' ἑτέρας χειρὸς «† Ἡ παροῦσα ἐπαρακλητικῇ ὑπάρχι τοῦ μεγάλου Νικολάου — τὸν ὑποκημένον τῇ ἵερᾶ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ τοῦ τιμίου Προδρόμου· τὸν ἐν τῇ νησιω ἀντήκρι Σωζουπόλεως· καὶ μηδεὶς τολμήσοι ἐξῶσοι αὐτὴν ἐκ τῆς εἰρημενης μονῆς. Ἵνα μὴ καὶ τὸν μέγα Νικόλαον ἐγύρη κατ' αὐτοῦ εἰσαγανάκτησι: Μ(η)τ(ρο)(ά)ν(ης)φ ἱερομο(μον)αχ(ος.»)

58.

Χάρτ. *0,28,5×0,21. Ἀχρονολόγητον, φ. 190.*

Στίχοι σελίδων διάφοροι, σελίδες δίστηλοι. Δέσιμον ἐκ δέρματος ὑπερύθρου ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν σκωληκοβρώτων. Γραφὴ παρημελημένη.

Συναξάριον Μαρτίου - Αὐγούστου.

Ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ τοῦ φύλλ. 1 ἔχει τὴν ἑξῆς σημείωσιν. «Μιχαὴλ Πρεσβυτέρου τοῦ Δούκα Σακελαρίου Φιλαδελφείας Συναξάριον ἔχων ἓξ μῆνας μόνον». Τὰ τελευταῖα φύλλα περιέχοντα τὴν ἀκολουθίαν τῆς 31 Αὐγ. ἐλλείπουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῆς ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου ἐλλείπουσι φύλλα. Ἐπίσης ἐλλείπουσι φύλλα 22 - 24 τοῦ μηνὸς Μαΐου. Ἐν γένει ἀρκετὰ φύλλα τοῦ κώδικος ἔχουν ἐκπέσει. Κάτωθεν τοῦ φύλλ. 4α σημειοῦται: «Μηνιαῖον τῆς Παναγίας τῆς ἐν νήσῳ Χάλκης».

59.

Μεμβρ. *0,28×0,21. ΙΔ' **αἰῶνος**, φ. 237.*

Στίχοι σελίδων τῆς μεμβράνης 23, σελίδες δίστηλοι, γραφὴ καθαρά. Δέσιμον ἐκ δέρματος ὑπομέλανος ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν σκωληκοβρώτων.

Ἀπόστολος.

Περιέχει τὰ καθημερινὰ ἀναγνώσματα τῶν Ἀποστόλων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ καὶ τοῦ μηνολογίου καὶ δύο εἰς κοιμηθέντας μετὰ τῶν προκειμένων καὶ τῶν στίχων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τροπαρίων καὶ ἀντιφώνων μετὰ σημείων μουσικῶν. Ἐλλιπὴς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος, ἀνεπληρώθη διὰ νεωτέρας χειρὸς διὰ χαρτίνων φύλλων, ἐν ἀρχῇ μὲν 31, ἐν τέλει δὲ διὰ 32. Τὸ δὲ μεμβράϊνον ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῶν λέξεων ἐκ τοῦ τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς ἀναγνώσματος «οὐ ἦσαν καθήμενοι», λήγει δὲ εἰς τὰς λέξεις ἐκ τοῦ τῇ 1 Ὀκτωβρίου ἀναγνώσματος «πάντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε.» Ἡ μεμβράνα κιτρινωπὴ καὶ ἀνώμαλος εἶναι διῃρημένη εἰς τετράδια ὀκτάφυλλα2 2 ἀριθμούμενα κάτωθεν ζ'-κη'.

60.

Μεμβρ. *0,28×0,19,5. ΙΔ' **αἰῶνος**, φ. 225.*

Ἡ μεμβράνα κιτρινωπή, χεὶρ ἐπιμελὴς καὶ ἐπιτηδεία, τὸ δὲ χειρόγραφον εἶναι ἄνευ τίτλου, οὗτινος τὸ σῳζόμενον λήγει εἰς τὸ θεοτόκιον τῆς ζ' ᾠδῆς τοῦ τὴν κθ' Δεκεμβρίου κανόνος. Στίχοι σελίδων 44, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ἐκ δέρματος μέλανος ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν.

Μηναῖον Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν δ' μηνῶν μετὰ συναξαρίων, ἀλλ' ἄνευ στίχων καὶ μετὰ ἀναγνωσμάτων Ἀποστόλων καὶ Εὐαγγελίων. Ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος τάξις· κατὰ πρῶτον τίθεται τὸ ἀπολυτίκιον, κατόπιν τὸ κοντάκιον καὶ ὁ οἶκος καὶ κατόπιν τὰ στιχηρὰ εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα εἰς τὸν στίχον καθίσματα καὶ εἰς τοὺς αἴνους, κατόπιν οἱ κανόνες, εἰς οὓς μετὰ τὴν ἕκτην ᾠδὴν τὰ συναξάρια συντομώτατα καὶ μετ' αὐτὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ὄρθρου, ἐὰν ὑπάρχῃ, κατόπιν δὲ ὁ Ἀπόστολος μετὰ τῶν προκειμένων καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας. Εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐλλείπουσι πολλὰ καὶ ἄλλα ἀντικαθίστανται ὑπ' ἄλλων μὴ ὑπαρχόντων εἰς τὰ ἔντυπα, ἰδίως δὲ ἔλλειψις παρατηρεῖται εἰς τὰ στιχηρά, εἰς τοὺς αἴνους καὶ εἰς τοὺς δευτέρους κανόνας.

Ἐλλείπουσιν αἱ δεύτεραι ἀκολουθίαι εἰς τὰς β' γ' δ' θ' τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ εἰς τὰς θ' ιδ' ιθ' κβ' κη' κθ' λα' Ὀκτωβρίου, εἰς τὰς δ' ζ' ια' ιβ' ιθ' κ' κς' κη' Νοεμβρίου καὶ εἰς τὰς ιγ' καὶ κζ' Δεκεμβρίου. Αἱ δὲ πρῶται ἐλλείπουσιν εἰς τὰς κβ' Νοεμβρίου, εἰς τὰς θ' καὶ ι' Δεκεμβρίου. Ἐλλείπουσιν οἱ δεύτεροι κανόνες εἰς τὰς α' η' Σεπτεμβρίου, εἰς τὴν α'

Ὀκτωβρίου, εἰς τὰς ζ' η' καὶ ιε' Δεκεμβρίου. Οἱ δὲ πρῶτοι κανόνες ἐλλείπουσιν εἰς τὰς ς' κε' Σεπτεμβρίου καὶ τῆς ιζ' Δεκεμβρίου. Εἰς τὰς ς' Σεπτεμβρίου προστίθενται ἀναγνώσματα προφητειῶν. Εἰς τὰς ζ' ἐλλείπει ἡ ἀκολουθία τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὰς ιβ' τοῦ αὐτοῦ ὁ κανών ἐστι διάφορος εἰς ἦχον πλ. δ' πρὸς τὸ ᾄσωμεν τῷ Κυρίῳ ἀρχόμενος «Δι' εὐσεβείας», εἰς τὰς ιγ' τοῦ αὐτοῦ ὁ προεόρτιος κανὼν καὶ ὁ τῆς ἁγίας ἐλλείπουσιν.

Εἰς τὰς κβ' τοῦ αὐτοῦ ἀντὶ τῆς κατὰ τὸ ἔντυπον ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Φωκᾶ ὑπάρχει ἡ ἀκολουθία τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ. Εἰς τὰς κς' τοῦ αὐτοῦ ὁ κανὼν τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ δεύτερος τοῦ ἁγίου ἐλλείπει. Εἰς τὰς ς' Ὀκτωβρίου ὁ κανὼν εἶναι διάφορος εἰς ἦχον δ' πρὸς τὸ Ἁρματηλάτην Φαραὼ ἀρχόμενος. «Δεῦτε τὴν ἀφειδῆ» ποίημα Ἰωσήφ. Εἰς τὰς ια' τοῦ αὐτοῦ ἀντὶ τῆς εἰς τὰ ἔντυπα ἀκολουθίας ὑπάρχει τῆς ἁγίας Ζηναΐδος, περιέχουσα κάθισμα ἦχος πλ. δ' «ταῖς προσευχαῖς», στιχηρὰ ἦχος δ' δύο Ἄφθορον καὶ ἐμφιλοσοφώτατον καὶ ἕτερος ἦχος β' ἐλέῳ καὶ κανόνα ἔχοντα ἀκροστιχίδα «Ἡ Ζηνωῒς ζῇ καὶ θανοῦσα σαρκίῳ» εἰς ἦχον πλ. β' πρὸς τὸ Ὡς ἐν ἠπείρῳ πεζεύσας ὁ Ἰσραήλ, ἀρχόμενος «Ἡ τῶν ἀφθίτων χαρίτων». Εἰς τὰς ιγ' τοῦ αὐτοῦ ὁ κανών ἐστι διάφορος ἔχων ἀκροστιχίδα Εἰς Κάπρον καὶ Πάπυλον εἰς ἦχον α' τὸ πρὸς τὸ «Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος δεξιὰ» ἀρχόμενος «Κάρπου καὶ Παπύλου τῶν στερρῶν». Εἰς τὰς κς' τοῦ αὐτοῦ ἐλλείπει ὁ κανὼν τοῦ σεισμοῦ καὶ τὰ ἀναγνώσματα τῶν προφητῶν. Εἰς τὴν α' Νοεμβρίου ἀντὶ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα δύο κανόνων ὑπάρχει καὶ ἕτερος εἰς ἦχον δ' πρὸς τὸ θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον ἀρχόμενος «Χριστὸς ὁ χορηγὸς τῆς κτίσεως». Εἰς τὰς γ' τοῦ αὐτοῦ ἀντὶ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα κανόνων ὑπάρχει ἕτερος εἰς ἦχον δ' πρὸς τὸ Ἀνοίξω τὸ στόμα μου, ἀρχόμενος «Τὸν ἥλιον ἔχοντες».

Εἰς τὰς δ' τοῦ αὐτοῦ ὁ τῶν ἱερομαρτύρων κανὼν εἶναι διάφορος εἰς ἦχον β' ἀρχόμενος «Νικητικὰ σήμερον». Εἰς τὰς ε' τοῦ αὐτοῦ ἀντὶ τῆς εἰς τὸ ἔντυπον ἀκολουθίας ὑπάρχει ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοδώρου τοῦ ὁμολογητοῦ ἐπισκόπου Ἀγκύρας, ἐν ᾗ κανὼν εἰς ἦχον δ' πρὸς τὸ Δεῦτε λαοί, ἀρχόμενος «Θείῳ τρωθεὶς ἔρωτι τῷ τῆς ἀγάπης Χριστοῦ». Εἰς τὰς ιγ' τοῦ αὐτοῦ ὁ κανὼν τῆς Θεοτόκου ἐλλείπει. Εἰς τὰς κ' τοῦ αὐτοῦ ἐλλείπει ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Πρόκλου, ὁ δὲ κανὼν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου εἶναι διάφορος εἰς ἦχον α' πρὸς τὸ Οὐρανίων ταγμάτων, ἀρχόμενος «Τὰς οὐρανίας σκηνώσεις», εἰς τὰς κα' τοῦ αὐτοῦ ὁ κανὼν διάφορος, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς κατὰ στοιχεῖα εἰς ἦχον δ' ἀρχόμενος «Ἁγίων εἰς Ἅγια», εἰς τὰς κγ' ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀκραγαντίνων μετατίθεται εἰς τὰς κδ' τοῦ αὐτοῦ. Αἱ δὲ εἰς τὰς κδ' τοῦ αὐτοῦ ἀκολουθίαι τῶν ἁγίων Κλήμεντος καὶ Πέτρου μετατίθεται εἰς τὰς κς', ὅπου εἶναι καὶ ἡ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης ἀκολουθία, ἐλλειπούσης τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Μερκουρίου. Ὁ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος κανὼν ἐλλείπει, ὁ δὲ τοῦ ἁγίου Πέτρου εἶναι διάφορος εἰς ἦχον πλ δ' πρὸ τὸ Ὑγρὰν διοδεύσας ἀρχόμενος «Τῷ Πέτρῳ τῷ θείῳ μαθητευ-

θείς». Εἰς τὰς ε΄ Δεκεμβρίου ἐλλείπουσι τὰ ἀναγνώσματα τῶν προφητῶν. Εἰς τὰς ς΄ τοῦ αὐτοῦ ἀντὶ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα τριῶν κανόνων ὑπάρχει ἕτερος ἔχων ἀκροστιχίδα «Ποιμένι κρότον Νικολάῳ προσάγω» εἰς ἦχον πλ. β΄ πρὸς τὸ Κύμα τῆς θαλάσσης, ἀρχόμενος «Πάτερ Παντοκράτωρ». Εἰς τὰς θ΄ τοῦ αὐτοῦ ὁ κανὼν τῶν θεοπατόρων καὶ ὁ δεύτερος τῆς ἁγίας Ἄννης ἐλλείπουσιν. Εἰς τὰς ιγ΄ τοῦ αὐτοῦ ὁ κανὼν τῶν ἁγίων διάφορος εἰς ἦχον γ΄ πρὸς τὸ Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ ἀρχόμενος «Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ τῷ φαιδρύναντι». Εἰς τὰς ιη΄ τοῦ αὐτοῦ ὁ κανὼν διάφορος εἰς ἦχον β΄ πρὸς τὸ Δεῦτε λαοὶ ἀρχόμενος «Τὰ νοητὰ σήμερον ἄνθη δρεψώμεθα». Μετὰ τὰς ιθ΄ τοῦ αὐτοῦ τίθενται ἀκολουθίαι εἰς τὰς δύο πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως Κυριακάς, ἐξ ὧν μὲν τῇ πρώτῃ ἐλλείπει ὁ πρῶτος κανών, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ὁ δεύτερος.

Οἱ ἀπὸ τῆς κ΄ μέχρι τῆς κδ΄ τοῦ αὐτοῦ κανόνες τῶν προεορτίων δὲν φυλάττουσιν εἰς τὸ χειρόγραφον τὴν τάξιν τοῦ ἐντύπου. Ἡ ἀκολουθία τῶν ὡρῶν τῶν Χριστουγέννων ἐλλείπει, ἀλλ᾽ ὑπάρχουν στιχηρὰ ἰδιόμελα ψαλλόμενα τῇ παραμονῇ τῶν Χριστουγέννων, ἅτινά εἰσι τὰ τῶν Ὡρῶν.

Ὁ τῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν Κυριακῇ πρῶτος κανὼν ἐλλείπει· παρομοίως καὶ ὁ δεύτερος εἰς τὰς κθ΄ τοῦ αὐτοῦ κανών, ὁ δὲ πρῶτος εἶναι ἄνευ τέλους, τοῦ σωζομένου λήγοντος εἰς τὸ θεοτοκίον τῆς ἑβδομάδος ᾠδῆς. Ἐνυπάρχουσι καὶ τὰ τῇ Κυριακῇ πρὸ τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ τῇ Κυριακῇ μετὰ τὴν Ὕψωσιν Ἀποστολο-εὐαγγέλια. Ἡ δὲ ἀκολουθία τῇ μετὰ τῆς ια΄ Ὀκτωβρίου Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐλλείπει. Τὰ στιχηρὰ δὲν παρεβλήθησαν πρὸς τὰ εἰς τὰ ἔντυπα ὡς ἀναμὶξ γεγραμμένα, ἐκ τούτων δὲ τὰ σημειούμενα ὡς ἰδιόμελα καὶ φέροντα μουσικὰ σημεῖα εἶναι πλεῖστα. Τὰ Συναξάρια εἶναι σύντομα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαφέρουν τῶν ἐντύπων, ἐλλείποντος ἐν τῷ μέσῳ ἑνὸς φύλλου. Ἡ ἀρχὴ τῆς εἰς τὰς β΄ Νοεμβρίου ἀκολουθίας μέχρι τῆς ς΄ ᾠδῆς τοῦ κανόνος αὐτῆς δὲν ὑπάρχει. Ἐγένετο δὲ καὶ ἀναπλήρωσις ἄλλων ἐλλείψεων διὰ χειρὸς τοῦ XII αἰῶνος ἐπὶ ὀκτὼ φύλλων μεμβραΐνων παλιμψήστων, εἰς ἃ τῶν ἀρχαίων γραμμάτων ἀμυδρότατα μόνον ἴχνη διακρίνονται, δεικνύοντα αὐτὰ κεφαλαῖα VII αἰῶνος. Τούτων δὲ τὸ ἓν μὲν περιέχει μέρη τῆς εἰς τὰς κι΄ Ὀκτωβρίου ἀκολουθίας, τὰ δὲ λοιπὰ περιέχουσιν ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς β΄ μέχρι τῆς ς΄ Νοεμβρίου. Ἐκ δὲ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν μέρει ἀναγινώσκεται «ἡμᾶς γὰρ ἐστὶ» καὶ εἰς ἕτερον ὁ Ἀπόστολος Τιμόθεος. Ἐν γένει τὸ βιβλίον εἶναι ἀξιόλογον.

61.

Χαρτ. *0,28×0,20. ΙϚ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 139.*

Σελίδες δίστηλοι. Ἔν τισιν ἐπεσκευάσθη. Εἶναι πεπαλαιωμένον καὶ σητόβρωτον. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν σκωληκοβρώτων. Γραφὴ ἀτημέλητος λίαν.

Μηναῖον Σεπτεμβρίου καὶ Ὀκτωβρίου.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς τελευταίας τοῦ Ὀκτωβρίου. Παραβληθὲν τοῖς ἐντύποις εὑρέθη ἔχον τὰς ἀκολούθους διαφοράς.

Εἰς τὰς ιδ΄, κβ΄, κη΄, κθ΄ Ὀκτωβρίου καὶ δεύτεραι ἀκολουθίαι ἐλλείπουσιν. Ἐλλείπουσι προσέτι οἱ δεύτεροι κανόνες εἰς τὰς γ΄, δ΄, θ΄, καὶ κε΄ τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ εἰς τὰς θ΄, ια΄, ιζ΄, ιθ΄ καὶ λ΄ Ὀκτωβρίου. Ἐλλείπει προσέτι ὁ πρῶτος κανὼν εἰς τὰς ς΄ τοῦ Σεπτεμβρίου. Προσέτι εἰς τὰς ιγ΄ Σεπτεμβρίου ἐλλείπουσι τὰ ἀναγνώσματα τῶν προφητειῶν καὶ ὁ κανὼν τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς κς΄. α΄ Τοῦ Σεπτεμβρίου ὁ κανὼν τῆς Θεοκόκου καὶ ὁ δεύτερος τοῦ ἁγίου ἐλλείπουσιν. Εἰς τὰς κς΄ Ὀκτωβρίου ἐλλείπει ὁ δεύτερος κανὼν τοῦ ἁγίου. Εἰς τὰς ιζ΄ Σεπτεμβρίου προσετέθη καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Συμεὼν ἔχουσα κανόνα καὶ ἦχον δ΄ πρὸς τὸ «Ἄσομαί σοι Χριστὲ ὁ Θεὸς» ἀρχόμενον «Συμεὼν ἱερώτατε» ὁ δὲ τοῦ ἁγίου εἰρημένου κανὼν ἐλλείπει.

Εἰς τὰς ἀκολούθους ἡμέρας ἀντὶ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα κανόνων ὑπάρχουσιν οἱ ἐνταῦθα σημειούμενοι.

Σεπτεμβρίου ζ΄ ὁ πρῶτος κανὼν εἰς ἦχον δ΄ πρὸς τὸ «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου» ἄρχεται «Γεννήσεως σήμερον».

Σεπτεμβρ. ιβ΄ εἰς ἦχον πλάγ. δ΄ πρὸς τὸ «Ἄσωμεν τῷ Χριστῷ» ἄρχεται «Δίπλοκοι εὐσεβείας».

Σεπτεμβ. ιγ΄ ὁ τῶν προεορτίων κανὼν ἄρχεται «Ἄσομαί σοι Κύριε ὁ Θεός μου».

Σεπτεμ. ιζ΄ εἰς ἦχον β΄ πρὸς τὸ «Ἐν βυθῷ κατέστρωσας» ἄρχεται «Τῶν εὐφήμων λόγων τοῖς τερπνοῖς».

Σεπτεμ. εἰς ιθ΄ εἰς ἦχον δ΄ πρὸς τὸ «Θαλάσσης ἐρυθραῖον πέλαγος», ἄρχεται «ὡς ἄλλης φωτοφανοῦς ἀνέστηλας ἑκὰς σήμερον».

Σεπτεμ. κβ΄ ὁ κανὼν τοῦ ἁγίου Φωκᾶ ἄρχεται «Φωτός σε τῆς θεϊκῆς κατηύγασε».

Σεπτεμ. κζ΄ εἰς ἦχον β΄ πρὸς τὸ «Ἐν βυθῷ κατέστρωσας» ἄρχεται «Καθαρισθεὶς τοῦ πνεύματος σοφέ».

Ὀκτωβρίου ι΄ εἰς ἦχον δ΄ πρὸς τὸ «Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον πέλαγος» ἄρχεται «Τῷ πόθῳ τοῦ Χριστοῦ φλεγόμενος» ποίημα Θεοφάνους.

Ὀκτωβρ. ιγ΄ εἰς ἦχον α΄ πρὸς τὸ «Θεὸν ἡ τροπαιοῦχος δεξιὰ» ἄρχεται «Κάρπου καὶ Παπύλου τῶν στερρῶν».

Ὀκτωβρ. κε΄ εἰς ἦχον πλ. δ΄ πρὸς τὸ «Ὡς ἐν ἠπείρῳ» ἄρχεται «Τὴν τῆς ψυχῆς μου ῥυτίδα».

Ὀκτωβρ. κζ΄ εἰς ἦχον δ΄ πρὸς τὸ «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου» ἄρχεται «Τὴν θείαν εὐπρέπειαν».

Εἰς τὰς ιβ´ Ὀκτωβρίου σημειοῦνται καὶ ὁ ἅγιος Κοσμᾶς καὶ ποιητὴς ἐπίσκοπος Μαϊουμᾶ ἄνευ ὅμως ἀκολουθίας.

62.

Χαρτ. *0,27×18,5.* *ΙΔ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 249.*

Στίχοι σελίδος 36, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ἐκ ξυλίνων πλακῶν, ὧν ἡ μὲν ἔχει ὕφασμα λευκόν, ἡ δὲ γυμνή. Γραφὴ καθαρά, ἀλλ' ἀνορθόγραφος.

Βίοι, μαρτύρια καὶ λόγοι Πατέρων.

1. (φ. 1) Διήγησις περὶ τοῦ γιγνομένου μεγάλου θαύματος παρὰ τοῦ τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ ἐν ταῖς Χώναις.

2. (φ. 5) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου ἐπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου λόγος εἰς τὸ γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.

«Ἀρχὴ μὲν ἡμῖν ἑορτῶν ἡ παροῦσα...»

3. (φ. 10^{β}) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου ἐπισκόπου Κρήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου λόγος εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ.

Ἀρχὴ «Σταυροῦ πανήγυριν ἄγομεν καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἅπαν».

4. (φ. 17^{β}) Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου.

Ἀρχὴ «Εἶχε μὲν τὰ Ρωμαίων σκῆπτρα«.

5. (φ. 22^{β}) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως λόγος εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων τριετίζουσα.

Ἀρχὴ «Ἰδοὺ πάλιν ἑτέρα πανήγυρις».

Τέλ. «Ἡ τὴν τῶν ὅλων προσδοκίαν καὶ ἐλπίδα καὶ σωτηρίαν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον τε».

6. (φ. 25^{β}) Πρᾶξις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας ὅπως ἐρύσατο τοὺς τρεῖς ἄνδρας ἐκ τοῦ θανάτου.

Ἀρχὴ «Ἐν τοῖς καιροῖς Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως...»

Τέλ. «Διαδιδόντες πτωχοῖς ἀφ' ὧν εἶχεν ἐξ ἰδίων χρημάτων ἐπὶ πολὺν οὖν χρόνον ἐποίουν τοῦτο... Ἀμήν».

7. (φύλ. 28^{β}) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου εἰς τὴν ἁγίαν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀρχὴ «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν».

8. (φ. 34^{β}) Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου εἰς τὸν βίον καὶ εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας Βασιλείου τοῦ μεγάλου.

Ἀρχὴ «Ἀγαπητοὶ οὐκ ἦν ἀπεικός».

Τέλ. «Ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς προσόδους πολλὰς ἐδωρήσατο εἰς διατροφὴν αὐτῶν· σέβας πατρικὸν ἀπονέμειν τῷ Ἱεράρχῃ τοῦ Χριστοῦ».

9. (φ. 41^{β}) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὰ ἅγια Φῶτα.

Ἀρχὴ «Πηγὴ τῶν εὐαγγελικῶν γλυκασμάτων ἀνανεωγμένους ἔχει τοὺς ῥύακας».

10. (φ. 44^{β}) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν δίκαιον Συμεών.

Ἀρχὴ «Οὐ μόνον σάρκα φορεῖ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός».

11. (φ. 47^{β}) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

12. (φ. 49^{β}) Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου.

Ἀρχὴ «Ἄρτι τοῦ τῆς Εἰδωλομανίας νέφους».

13. (φ. 57^{β}) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀρχὴ «Ἤκουες ἀρτίως τοῦ δεσπότου Χριστοῦ λέγοντος».

14. (φ. 60^{β}) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν καὶ σεβασμῖαν κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

Ἀρχὴ «Ὁ χρεωστῶν πάντοτε τὸν ἴδιον εὐεργέτην».

Τέλ. «Ἀχώριστον δὲ τῆς ἀνθρώπων συναναστροφῆς εὑρεθῆναι τὸ πνεῦμά σου ἀοράτῳ ἐνεργείᾳ τοῦ ὑπὸ σοῦ γεννηθέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν... ἀμήν».

15. (φ. 66) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸν Τελώνην καὶ Φαρισαῖον.

Ἀρχ. «Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι..»

16. (φ. 68^{β}) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸν ἄσωτον υἱόν

Ἀρχ. «Ἀεὶ μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν».

17. (φ. 73^{β}) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὁμιλία εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν «Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου».

18. (φ. 75^{β}) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸ πῶς ὁ Ἀδὰμ τὴν ψυχὴν ἔλαβεν, ὅτε ἐπλάσθη καὶ εἰς τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος ἑρμηνεία καὶ περὶ τῆς ἀνοιγείσης πλευρᾶς.

Ἀρχ. «Καλοὶ τῆς ὑπομονῆς οἱ πόνοι καὶ κάλλιστοι».

19. (φ. 80^{β}) Νεκταρίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως διήγησις δι' ἣν αἰτίαν τὸ πρῶτον σάββατον τῶν ἁγίων νηστειῶν ἑορτάζομεν τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος καὶ περὶ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης.

20. (φ. 87^{β}) Διήγησις διαλαμβάνουσα περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων, ὅπως καὶ δι' ἣν αἰτίαν παρέλαβε τὴν Ὀρθοδοξίαν ἐτησίως τελεῖν

τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν ἁγίων νηστειῶν ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ μεγάλη Ἐκκλησία.

21. (φ. 94) Ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ τοῦ νόμου, ἣν εἶχον ἐν τοῖς Ἑβραίοις· λόγος ἀναγινωσκόμενος μεταφερόμενος (;) εἰς τὴν νέαν Διαθήκην παρὰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην Τεσσαρακοστήν.

Ἀρχ. «Ἐν τῷ νόμῳ προσέταξεν ὁ Θεός».

22. (φ. 95) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ Κυρίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ.

Ἀρχ. «Ἧκεν ἡμῖν ἡ ἐνιαύσιος ἡμέρα».

23. (φ. 100) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος περὶ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης.

Ἀρχ. «Σήμερον ἀγαπητοὶ τῷ ἰατρῷ προσκυνήσωμεν».

24. (φ. 102$^{\alpha}$) Διήγησις ἀρίστη ἐκ παλαιῶν ἱστοριῶν συλλεγεῖσα δι' ἣν αἰτίαν εἴωθεν ἑορτάζειν ἡ τοῦ Θεοῦ ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀκαθίστου.

25. (φ. 108$^{\beta}$) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸν δίκαιον τετραήμερον Λάζαρον.

Ἀρχ. «Σήμερον ἐκ νεκρῶν ἐγειρόμενος Λάζαρος».

26. (φ. 111$^{\beta}$) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὰ Βαΐα.

Ἀρχ. «Χθὲς ἡμεῖς μετὰ τοῦ Δεσπότου Λάζαρος ἑστιάσατο».

27. (φ. 114$^{\beta}$) Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκῆν.

Ἀρχ. «Κινεῖ με πρὸς τὸ λέγειν ὁ ἐνυπόστατος τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς λόγος».

28. (φ. 119) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸ «Συνήγαγον συνέδριον».

Ἀρχ. «Οἱ μὲν ἀθληταὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν».

29. (φ. 124$^{\beta}$) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὁμιλία εἰς τὸ «Πάτερ εἰ δυνατὸν παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ».

30. (φ. 129) Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κύπρου εἰς τὴν θεώνυμον ταφὴν τοῦ Κυρίου, εἰς τὸν Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας καὶ Νικόδημον κλπ».

Ἀρχ. «Τὶ τοῦτο σήμερον σιγὴ πολλὴ ἐν τῇ γῇ».

31. (φ. 138$^{\beta}$) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα.

Ἀρχ. «Ἀναστάσεως ἡμέρα καὶ ἀρχὴ δεξιά».

32. (φ. 140) Χρυσοστόμου εἰς τὴν Νέαν Κυριακήν.

33. (φ. 144) Ἰωάννου ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης λόγος περὶ τοῦ ἁγίου Νικηφόρου ποσάκις καὶ ποῖαι τῷ τάφῳ ἐπεδήμησαν.

Ἀρχ. «Καθὼς ἐκ χώρας διεσαφήσαμεν τῇ φιλοχρίστῳ ὑμῶν ἀκοῇ».

Τέλ. «Ὅπερ ἐστὶ πάσης λογικῆς κτίσεως ἔσχε τὴν μακαριότητα τῇ ἀγάπῃ βεβαιούμενον».

34. (φ. 153) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου εἰς τὸν παράλυτον.

35. (φ. 155) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὴν Σαμαρείτιδα.

36. (φ. 160$^{\beta}$) Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν ἐκ γενετῆς τυφλόν.

Ἀρχ. «Πολυσπούδαστον πᾶσιν ἀνθρώποις».

37. (φ. 168$^{\beta}$) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὴν Ἀνάληψιν.

38. (φ. 171$^{\beta}$) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὴν Πεντηκοστήν.

39. (φ. 172$^{\beta}$) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τοὺς ἁγίους Πάντας.

40. (φ. 175) Χριστοφόρου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας παραίνεσις ψυχωφελής.

Ἀρχ. «Πάντες μὲν ἀγαπητοὶ τοὺς κατὰ καιρὸν ἀρχιερεῖς καὶ ἀρχιποίμενας».

Τέλ. «Ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ καὶ ἡμέρᾳ».

41. (φ. 181$^{\beta}$) Μαρτύρια τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων μεγάλων μαρτύρων τεσσαράκοντα τῶν ἐν Σεβαστείᾳ μαρτυρησάντων.

Ἀρχὴ «Κατὰ τοὺς καιροὺς Λικινίου τοῦ βασιλέως ἦν διωγμὸς μέγας τῶν Χριστιανῶν».

42. (φ. 185$^{\beta}$) Ἐφραὶμ λόγος εἰς τὸν πάγκαλον Ἰωσήφ.

Ἀρχ. «Ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ».

43. (φ. 197$^{\beta}$) Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Καλυβίτου τοῦ διὰ Χριστὸν πτωχοῦ.

Ἀρχὴ «Τυραννικόν τι χρῆμα τεκόντων στοργὴ καὶ δεσμὰ φύσεως».

Τέλ. «Τάδε διαδόντες τοῖς δεομένοις ἵν' ἔχοι καὶ τὸ δένδρον ἀκόλουθον τῷ καρπῷ... ἀμήν».

44. (φ. 206) ἄγραφον.

(φ. 207) Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀλεξίου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ.

Ἀρχὴ «Ἐγένετό τις ἀνὴρ εὐσεβὴς ἐν τῇ Ῥώμῃ ὀνόματι Εὐφορίων».

45. (φ. 210) Βίος καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας τῆς ἀπὸ ἑταιρίδων ἀσκησάσης ὁσίας παρὰ τὴν ἔρημον, συγγραφεὶς δὲ παρὰ τοῦ ἐν ἁγίοις Σωφρονίου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων.

Ἀρχὴ «Μυστήριον Βασιλέως κρύπτειν καλόν».

Τέλ. «Ἐτελεύτησε δὲ καὶ Ζωσιμᾶς εἰς ἐκεῖνο τὸ μοναστήριον ἑκατὸν ἐτῶν ὢς ὁ λόγος γενόμενος... ἀμήν» [1].

Ἐν φ. 248$^{\beta}$ ἔχει τὴν ἑξῆς σημείωσιν: «Ἐτελειώθη σὺν Θεῷ τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ Νικολάου τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτὸ εὔχεσθαί μοι διὰ τὸν Κύριον διὰ τῶν πολλῶν μου σφαλμάτων ἐν ἔτει ͵ϛωμη´ (= 1340) μηνὸς Νοεμβρίου καὶ κατὰ μῆναν Αὔγουστον εἰς τὰς γ´ ἡμέρα Πέμπτη. Ἀμήν».

Ἐπίσης εἰς τὸ ἀπέναντι ἄγραφον φύλλον ἡ ἑξῆς σημείωσις:

[1] Βλ. Analecta Bollandiana tom. XX, σ. 65.

7312 ἔχομεν ἕως τώρα φεβ. γ´
6848 ὅπου ἐγράφη τὸ παρὸν
0464

6848
5508
Ἐγράφη 1340

464
352 ἀπὸ ἁλώσεως τῆς Πόλεως ἕως τώρα ᾳωδ´ φεβρ. γ´ πρὸ τῆς ἁλώσεως
113 τῆς Κων/πόλεως.

46. (φ. 224) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς παραβολὴν τῶν ἐργατῶν. Ἀρχὴ «Ὁρῶ τῇ ποίμνῃ τῶν εὐσεβῶν μεμιγμένα πρόβατα ξένα».

47. (φ. 229β) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστ. λόγος εἰς τὸν πλούσιον Λάζαρον. Ἀρχὴ «Μέγιστόν ἐστι διδασκαλεῖον τὸ τῆς ἐκκλησίας στάδιον».

48. (φ. 231β) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα. Ἀρχὴ «Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε».

49. (φ. 234β) Ἀναστασίου Σιναΐτου ἑρμηνεία εἰς τὸν ϛ´ ψαλμόν. Ἀρχὴ «Πρέπουσα τῇ τῶν νηστειῶν Ἀρχῇ».

50. (φ. 243) Ἰωάννου Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου «Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων».

Ἀρχὴ «Οἱ Λειμῶνες ἔχουσιν κτλ.».

51. (φ. 247) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος ψυχωφελὴς καὶ περὶ τῶν θείων μυστηρίων.

Ἀρχὴ «Οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἀκούειν ἡμᾶς».

52. (φ. 249β) Ἐνταῦθα εἶναι ἡ σημείωσις «Ἐτελειώθη σὺν Θεῷ τὸ παρὸν βιβλίον κλπ.». Ἴδε ἀνωτέρω. Ἐπίσης εἰς τὸ αὐτὸ τελευταῖον φύλλον σημειοῦται ἡ ἑξῆς εὐχή: Ὦ φιλάγαθε παρθένε Θεοτόκε † ἡ μεσίτρια τῶν ἐπταισμένων πάντων καὶ ἁμαρτωλῶν ἐγγυητὴς καὶ σκέπη, καὶ προστασίαν τῶν θλιβομένων. Σὺ οὖν πάναγνε πανύμνητε παρθένε, ἡ τὸν θεολόγον τεκοῦσα κατὰ σάρκα † σκέπε φρούρει φύλαττε τὸν ἄνακτα παρθένε † τὸν θεόστεπτον Παλαιολόγον δοῦκα † καὶ Κομνηνόν τε Ἀνδρόνικον τὸν πάνυ † καὶ Ἄννην σὺν τοῖς αὐτῶν τε κλάδοις † Πορφυρογενεῖ στελέχει φυλασσομένοις † τὸν δέ γε θύτην καὶ τῶν ἡμῶν ποιμένα καὶ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννην τε σκέπε † δώρησαι αὐτοῖς καὶ χρόνους ἀπεράντους † ἀειζωΐα τε καὶ ἠρέμῳ τῷ βίῳ † ὅτι εὐλογητὸς εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν †». Καὶ ἕτερον: «Ἕτοιμός εἰμι καὶ πάλιν βοᾶν λέγειν † φύσασθαι πάντες οἱ γέμοντες σφαλμάτων † ἐγγὺς γάρ ἐστιν ἡ κρίσις τοῦ Κυρίου † καινὸν κοπιᾷ πᾶσ' ἀνθρωπείᾳ φύσις † ὅτι ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ ἡμᾶς τοῦ προσέχειν † φεύγομεν τοίνυν τῶν σαρκικῶν σφαλμάτων † τὴν βορβυρίδα πλεονεκτημάτων † ἀκούσωμεν δὲ καὶ τῆς εὐλογημένης φωνῆς λεγούσης † ἔλθετε πάντες οἱ ἐμοὶ δουλεύοντες † ἐν δὲ πάντες τοῖς πτωχοῖς τε καὶ

ξένοις † ἅτινα ἐποθεῖτε † κἀμὲ σὺν αὐτοῖς τάξαι Θεὲ τῶν ὅλων». Ἐν ἀρχῇ ἐννέα φύλλα καὶ ἐν τέλει ἓξ ἄγραφα ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ σταχωτοῦ.

63.

Χάρτ. *0,28×0,19.* ***ΙΖ' αἰῶνος,*** *φ. 225.*

Στίχοι σελίδος 34, σελίδες δίστηλοι. Βιβλίον ἐρρυπωμένον καὶ ἐν μέρει σητόβρωτον, ἀλλ' ἡ γραφὴ ὡραία καὶ ἡ χεὶρ ἐπιμελής. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν.

Πεντηκοστάριον.

Πεντηκοστάριον σὺν Θεῷ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Κυριακῆς τοῦ Πάσχα καὶ καταλῆγον μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων.

Ἡ ἀκολουθία τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς δὲν ὑπάρχει. Ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ μέχρι τῶν ἁγίων Πάντων ὑπάρχουσι καὶ τριῴδια ἐν τοῖς ἀποδείπνοις.

Εἰς τὸ τέλος τίθεται ἐκ νέου ὁ κανὼν τῆς μεγάλης Κυριακῆς, ἀλλὰ σῴζεται μέχρι τῆς ἕκτης ᾠδῆς, μεθ' ἣν τὸ συναξάριον αὐτῆς ἀτελές, τοῦ σωζομένου λήγοντος εἰς τὰς λέξεις «καὶ διὰ τοῦ ἐμφισή...».

Ἐπὶ φύλλου χάρτου προσθέτου ἐν τέλει ἐσημειώσατο ὁ δέσας τὸ βιβλίον «Τῷ συσταχοτὶ εὔχεσθαι ὥσπερ καὶ τὸ γράψαντι εἰς ὅσα καὶ αὐτὸς κοικοπίακεν ὅπως ἔλεος εὕριεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καὶ γεννητω ὑμῖν καὶ ἡμῖν τοῖς τοῦτο ἀναγινώσκουσιν ἔτει ͵ζπθ´ (=7089=1580-1581) Ἰνδικτ. θ´. Ἐλάχιστος πάντων τῶν μοναχῶν Γερμανὸς ἱερομόναχος καὶ προηγούμενος τῆς αὐτῆς μονῆς... ψαντί.

Ἐν ἀρχῇ τρία καὶ ἐν τέλει δύο ἄγραφα φύλλα.

64.

Χάρτ. *0,26×016,5, φ. 343.*

Στίχοι σελίδων ἀπροσδιόριστοι, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν.

Κῶδιξ ἀνάμικτος.

Ὁ Κῶδιξ οὗτος γενήσεται, καιροῦ ἐπιτρέποντος, ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας μελέτης. Ἐπὶ τοῦ ἀγράφου χάρτου τῆς πρώτης σελίδος ἔχει τὴν ἑξῆς σημείωσιν· «βιβλίον περιέχον διάφορα ἀξιόλογα μὲν δυσκολοδιάβαστα Γρηγεντίου».

Ἐν φ. 328 σημειοῦται ἡ ἑξῆς σημείωσις· «Ἡ βίβλος αὕτη ὑπάρχει τοῦ παπᾶ κὺρ Κωνσταντίνου τοῦ σοφωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου». Τὸ τέλος ἐλλείπει.

Περιέχει ἀποφθέγματα καὶ ἀλφάβητον. Νουθεσίας Ἰγνατίου καὶ Βαβερίου. Παρεκβολὰς ἐκ τοῦ χρονογράφου μοναχοῦ Γεωργίου, Γρηγορίου τοῦ

Θεολόγου διάφορα ἀποσπάσματα περὶ διαφόρων ὑποθέσεων, λόγον περὶ ἀζύμων καὶ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς διαφόρων Πατέρων. Ἐρωτήματα καὶ ἀποκρίσεις τοῦ τιμιωτάτου χαρτοφύλακος Πέτρου καὶ διακόνου τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐν ἔτει ͵ϛΧ (= 6.600) = 1092.

Φύλ. 90. Εὐστρατίου Νικαίας Μητροπολίτου τοῦ φιλοσόφου περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἄλλων ὑποθέσεων.

Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου περὶ Ἱεραρχίας.

Μαξίμου τοῦ σοφοῦ ποικίλα πολλαχοῦ τῆς βίβλου. Ἱστορίας ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τοῦ Τζέτζη· (ὁλόκληροι σελίδες στίχων). Ποίημα εἰς τὸν βασιλέα Ἰουστινιανὸν ὑπὸ Ἀγαπητοῦ διακόνου.

Φωτίου Κ/πόλεως περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγία.

Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως λόγοι.

Πιττάκιον ἐπὶ Ἰσαὰκ τοῦ Κομνηνοῦ.

Νικήτα Χωνιάτου εἰς τὸν Καματηρὸν κὺρ Βασίλειον μέλλοντα ἀπελθεῖν εἰς Ἀρμενίαν ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει τοῦ λαβεῖν τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Λασκάρεως.

Τοῦ Ψελλοῦ ἐγκώμιον εἰς τὴν ψύλλαν.

Στίχοι πρὸς Ἰσαὰκ τὸν Κομνηνόν.

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Ὑπομνήματα εἰς τοὺς Ψαλμούς.

Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου περὶ Μαρκελλίνου.

Ἡρακλείου πρὸς τὸν υἱὸν Ἡρακλωνᾶν.

Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Πλουτάρχου Παράλληλοι βίοι.

Ἀρχιεπισκόπου Γρηγεντίου πέντε διαλέξεις πρὸς τὸν Ἑβραῖον Ἐρβάν.

Ἰωάννου τῆς Κλίμακος καὶ ἄλλων πολλῶν πατέρων καὶ συγγραφέων διάφορα τεμάχια περὶ διαφόρων ὑποθέσεων.

Φύλ. 284. Ξενοφῶντος τοῦ Ῥήτορος περὶ τοῦ Κύρου. Ὁ κῶδιξ οὗτος ὠνομάσθη ὑφ᾽ ἡμῶν λαβύρινθος.

65.

***Μεμβρ.** 0,27×0,22, φ. 179.*

Ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐξέπεσαν φύλλα τινά.

Στίχοι σελίδων 26, σελίδες μονόστηλοι.

Τριῴδιον καὶ Πεντηκοστάριον.

Τὸ σῳζόμενον ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τῆς Μ. Πέμπτης καὶ λήγει τὴν Κυριακὴν τῶν ἁγίων Πατέρων. Ἀρχὴ (τοῦ σῳζομένου): «Αὐτοὶ οὐκ εἰσήχθησαν εἰς τὰ πραιτώρια». Λήγει εἰς τὰς ἀκολουθίας τοῦ Σαββάτου καὶ ζ´ Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πατέρων.

66.

***Μεμβρ.** 0,26,5×0,19. **ΙΓ´ αἰῶνος,** φ. 224.*

Στίχοι σελίδων 34, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα ὑπέρυθρον ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν σκωληκοβρώτων.

Μηναῖον Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν δύο τούτων μηνῶν μετὰ συναξαρίων καὶ καὶ στίχων καὶ ἀποστολοευαγγελίων.

Τὰ στιχηρὰ ἐν πλείστοις διάφορα τῶν εἰς τὰ ἔντυπα. Τῶν συναξαρίων τὰ πλεῖστα ἐλλείπουσι, τὰ δὲ ὑπάρχοντα συμφωνοῦσι τοῖς εἰς τὰ ἔντυπα, οἱ δὲ στίχοι τίθενται ἐν τῇ ἀρχῇ ἑκάστης ἀκολουθίας.

Εἰς τὰς β´ Φεβρ. ὑπάρχουσι δέκα τρεῖς οἶκοι, ὧν ἡ ἀκροστιχὶς «Τοῦτο Ρωμανοῦ», καὶ τῆς ι´ τοῦ αὐτοῦ ἐλλείπουσιν αἱ προφητεῖαι καὶ ὁ δεύτερος κανών.

Εἰς τὰς ιθ´ τίθεται ἡ ἀκολουθία τῶν ἁγίων Μαρτύρων Μαξίμου, Θεοδότου, Ἀσκληπιοδότου καὶ Ἡσυχίου, ἡ δὲ τοῦ ἁγίου Ἀρχίππου μετατίθεται εἰς τὰς κ´, ἡ δὲ τοῦ ἁγίου Λέοντος μετατίθεται εἰς τὰς κα´, ὅπου καὶ ὁ κανὼν τοῦ ἁγίου Τιμοθέου εἶναι διάφορος. Εἰς τὰς κη´ τοῦ αὐτοῦ προστίθεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Προτερίου, παρομοίως καὶ εἰς τὰς κδ´ Μαρτίου προστίθεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Κυρίλλου ἐπισκόπου Κατάνης μαθητοῦ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου ψαλλομένη ἐν τοῖς ἀποδείπνοις.

Εἰς τὰς κη´ τοῦ αὐτοῦ προστίθεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Στεφάνου τοῦ θαυματουργοῦ, εἰς δὲ τὰς κθ´ τοῦ αὐτοῦ ἐλλείπει ἡ δευτέρα ἀκολουθία καὶ ὁ πρῶτος κανὼν εἶναι διάφορος. Ἀντὶ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα ἀκολουθιῶν εἰς τὰς β´ Μαρτίου ὑπάρχει ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Θεοδότου ἐπισκόπου Κυρηνείας, εἰς δὲ τὰς ιδ´ τοῦ αὐτοῦ ἡ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐν Πύδνῃ, εἰς δὲ τὰς ιε´ τοῦ αὐτοῦ ἡ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Πάπα.

Εἰς τὰς ια´ καὶ κε´ Φεβρ. καὶ εἰς τὰς δ´ καὶ λ´ Μαρτίου οἱ κανόνες εἶναι διάφοροι, εἰς δὲ τὰς α´, ζ´ καὶ κ´ Φεβρ. οἱ πρῶτοι κανόνες εἶναι διάφοροι.

Ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπὶ φύλλου χαρτίνου ὑπάρχει διὰ νεωτέρας χειρὸς ἡ γνωστὴ σημείωσις τοῦ Μητροφάνους.

«Ἡ βίβλος αὕτη πέφυκε τῆς παντουργοῦ τριάδος
τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ τε μονῆς τῆς τοῦ Ἐσόπτρου
καὶ εἴ τις βουληθῇ ποτὲ ταύτην ἀποστερήσει
καὶ χωρισμένος ἔσετε τρηἄδος τῆς ἁγίας
ἐν τω ἐώνι τού τωγε καὶ τω ελευσομενω
οἱ πατέρες μέμνησθε τοῦ Μητροφάνους»

Ἐν τέλει ἐπίσης ἐπὶ φύλλου χαρτίνου σημειοῦται τὸ ἑξῆς·

«Δαμασκηνὸς ἱερομόναχος Μανολάκης»

καθὼς δὲ φαίνεται ἐκ διαφόρων σημειώσεων, ἡ βίβλος αὕτη περιῆλθεν εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν Θωμᾶ τινος ἐκ Πριγκίπου. Εἶναι εἰς τετράδια 28 ὀκτάφυλλα σεσημασμένα κάτωθεν α-κη΄.

67.

***Χάρτ.** 0,16×0,19,5, φ. 384.*

Στίχοι σελίδων 30, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον καλὸν μεταγενεστέρας ἐποχῆς ἐπὶ χάρτου. Γραφὴ καθαρά· πέντε σελίδες ἄγραφοι καὶ ἔπειτα πίναξ τῶν περιεχομένων.

Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Ἱπποκράτους καταστρωθεῖσα εἰς πεζὴν φράσιν παρὰ Παλάνου Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

68.

***Χάρτ.** 0,26×0,17,5, φ. 246.*

Στίχοι σελίδων ἀπροσδιόριστοι, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δερμάτινον μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν, 9 φύλλα ἐν ἀρχῇ καὶ 3 ἐν τέλει ἄγραφα.

Λεξιλόγιον τῶν συνθέτων ὀνομάτων καὶ κυρίων ὀνομάτων κυρίως Γραφικῶν.

Ἐν φ. 129 ἡ ἐξήγησις τῆς σημασίας ἑκάστου γράμματος τοῦ ἀλφαβήτου οὕτω: ἄλφα τὸ στοιχεῖον παρὰ τοῦ ἀλφῶ τὸ εὑρίσκω, πρῶτον γὰρ τῶν ἄλλων στοιχείων εὑρίσκεται».

Ἐν φ. 130 ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον εἰς τὸ ρητὸν «Ἐσθιόντων τῶν μαθητῶν λαβὼν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον εὐχαριστήσας κλπ.».

(φ. 132β) Περὶ τῆς Παναγίας Θεοτόκου καὶ περὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ ἐφεξῆς ἐν εἴδει ἱερᾶς ἱστορίας περὶ διαφόρων προσώπων καὶ γεγονότων τῆς Π. Διαθήκης μέχρι τοῦ φύλ. 172β. Ἐν τῷ φ. 172β πάλιν ἐξήγησις διαφόρων λέξεων.

(φ. 179) Διαφόρων Πατέρων χωρία περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἁγίου Πνεύματος.

(φ. 183) Διάφορα γραμματικὰ περὶ τόνων καὶ πνευμάτων περὶ μακρῶν καὶ βραχέων καὶ λοιπῶν καὶ ἐφεξῆς περὶ Θεοῦ καὶ ἁγίας Τριάδος καὶ ἐρωτήσεις περὶ διαφόρων κανόνων τῆς Θεοτόκου καὶ αὖθις ἐρωταποκρίσεις.

Ἐν φ. 205β ἐκλογαὶ ἐκ διαφόρων Πατέρων συντεθεῖσαι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος καὶ περὶ διαφόρων γραφικῶν ὑποθέσεων κατ' ἐρωταπόκρισιν περὶ σώματος καὶ ψυχῆς, περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων καὶ ἄλλαι ποικίλαι ἐρωτήσεις ὡς: Τίνος χάριν προσκυνοῦμεν οἱ χριστιανοὶ κατὰ ἀνατολάς κτλ. μέχρι τοῦ φ. 228β.

(φ. 228β) Ἐξήγησις τοῦ χρησμοῦ «εἴπατε τῷ βασιλεῖ χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά».

(φ. 229) Ἑρμηνεία εἰς τὸν εἱρμὸν «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε» καὶ ἐφεξῆς τῶν τροπαρίων.

Τὰ φ. 234-235 ἄγραφα. Εἰς τὸ φ. 234 περιλαμβάνονται 11 στίχοι διὰ νεωτέρας χειρὸς γεγραμμένοι.

Ἀπὸ τοῦ φ. 236 διάφορα πάλιν ἐρωτήματα καὶ ἀποκρίσεις περὶ γραφικῶν ὑποθέσεων.

Ἐν τέλει ἀπὸ τοῦ φ. 244 διάφοροι ἦχοι «ἔμελλεν ἄρα καὶ πάλιν τὴν χεῖρα...καὶ στηλογραφεῖν τὰς ἐμὰς δυσπραγίας κτλ.». Καὶ κατωτέρω. «Χριστὲ ἄναξ ὃς ἁγναῖς ποτ' ἀειρημέναις παλάμησι προτύποις ἐπ' οὔρει Σου θεράποντος ἔκλινος Ἀμαλήη κτλ.».

69.

***Χάρτ.** 0,26×0,17. ΙϚ΄ **αἰῶνος,** φ. 105.*

Στίχοι σελίδων 26, σελίδες δίστηλοι. Στάχωμα διὰ γυμνῶν ξυλίνων πλακῶν.

Μηναῖον Ἰουλίου.

Ἐν ἀρχῇ τέσσαρα φύλλα ἐκ μεμβράνης ἀνήκοντα εἰς ἕτερον κώδικα πιθανῶς περιέχοντα ἐκ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ὁμιλιῶν τοῦ Χρυσοστόμου τοῦ XII αἰῶνος. Γραφὴ παρημελημένη.

Ἐν φ. 5 ἡ ἀρχὴ τοῦ μηνολογίου· «Ἀρχῆς καλλίστης κάλλιστα εἶναι καὶ τέλος ὀρθοὶ δοκοῦσιν οἱ ὅροι τῶν πραγμάτων».

Ὁ κῶδιξ περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ Ἰουλίου ἄνευ συναξαρίων.

Εἰς τὴν α΄ ὁ κανὼν εἶναι διάφορος, εἰς δὲ τὴν β΄ ἐλλείπει ὁ δεύτερος κανών, εἰς δὲ τὴν ε΄ ἀντὶ τῆς εἰς τὸ ἔντυπον ἀκολουθίας ὑπάρχει τῆς ὁσίας Μάρθας μητρὸς Συμεὼν τοῦ θαυμαστορείτου. Εἰς τὰς ζ΄ ἐλλείπει ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Θωμᾶ τοῦ ἐν τῷ Μαλαιῷ, εἰς δὲ τὰς ια΄ ὁ κανὼν οὐχὶ μόνον τοῦ εἰς τὰ ἔντυπα εἶναι διάφορος, ἀλλὰ καὶ τοῦ εἰς τὸ 93 χειρόγραφον. Εἰς δὲ τὰς ιγ΄ ἐλλείπει ἡ ἀκολουθία τῆς μάρτυρος Γολινδοὺχ καὶ ἡ τοῦ Στεφάνου Σαββαΐτου. Εἰς τὰς ις΄ ἐλλείπει ἡ ἀκολουθία τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀθηνογένους, εἰς τὰς ιζ΄ ἐλλείπει ὁ δεύτερος κανών. Εἰς τὰς κ΄ ἐλλείπουσιν ὁ δεύτερος κανὼν καὶ αἱ προφητεῖαι. Εἰς τὰς κα΄ προστίθεται ἀκολουθία τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ. Εἰς τὰς κβ΄ μετατίθεται ἡ εἰς τὰς κγ΄ ἀκολουθία τοῦ μάρτυρος Φωκᾶ, ἀλλ' ἔχουσα στιχηρὰ καὶ κανόνα διάφορα, εἰς δὲ τὸ κγ΄ ὑπάρχει ἀκολουθία τῶν ἁγίων μαρτύρων Τροφίμου Θεοφίλου καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς. Εἰς τὴν κδ΄ τὸ πρῶτον τροπάριον τοῦ κανόνος εἶναι διάφορον, εἰς τὰς κε΄ προστίθεται ἀκολουθία τῶν ἁγίων γυναικῶν Ὀλυμπιάδος καὶ Εὐπραξίας, προφητεῖαι δὲ οὐχ ὑπάρχουσιν· εἰς τὰς κϛ΄ ἐλλείπει ἡ δευτέρα ἀκολου-

θία, εἰς τὸν κζ´ ἐλλείπουσιν ὡς προφητεῖαι καὶ ὁ πρῶτος κανών. Εἰς τὰς κθ´ ἐλλείπει ἡ δευτέρα ἀκολουθία, ὡς εἰς τὰς λα´ προστίθεται κανὼν τοῦ σταυροῦ.

Τὰ εἰς τὰ Κύριε ἐκέκραξα στιχηρὰ διαφέρουσιν εἰς τὴν α´, εἰς τὰς γ´, εἰς τὰς δ´, εἰς τὰς ιη´, εἰς τὰς κδ´ καὶ εἰς τὰς λ´, εἰς δὲ τὰς λα´ τὰς τοῦ σταυροῦ.

Ἡ ἀκολουθία τῶν ἁγίων Πατέρων τίθεται εἰς τὰς ζ´ ἔχουσα στιχηρὰ διάφορα, καὶ διάφοροι κανόνες.

Ἐν φ. 105β «Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Παφνουτίου οἰκτροῦ τάλανος καὶ Παφλαγῶνος· ἐν ἔτει ͵ζκα´ (=1534) κατὰ μῆνα Ἰούνιον». Προστίθενται δὲ καὶ ὀκτὼ στίχοι περιέχοντες γνωμικά, ὧν ἡ ἀρχή:

«Γνῶσις βροτοῖς ἥδιστον ἐν βίῳ κλέος
κακὸν δὲ ταύτῃ τοὺς κακῶς κεχρημένους».

70.

Χάρτ. *Βόμβ. 0,26×0,18,* *ΙϚ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 80.*

Στίχοι σελίδων 26, σελίδες δίστηλοι. Δέσιμον ξύλινοι πλάκες γυμναί. Γραφὴ καθαρά.

Μηναῖον Μαΐου.

Ἐν τῷ φ. 1 ἀγράφῳ σημειοῦται: «† Τὸ παρὸν μηναῖον ὑπάρχει τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Χάλκης ἐν τῷ νησίῳ», ἕπονται ἓξ στίχοι καὶ ἐν τέλει «† Χριστὲ δίδου μογίσαντι τὴν πολυόλβιον ἀρωγήν».

Εἰς τὸ τέλος· «Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Παφνουτίου ἐπὶ ἔτους ͵ζνη´ Ἰνδ. μηνὶ Ἰουν. λα´».

Ὑπάρχουσιν ἐπίσης ὡς καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ κώδικι εἰς τὸ τέλος δύο φύλλα μεμβράϊνα γραφῆς XII αἰῶνος περιέχοντα μέρος ὁμιλίας τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὴν Γένεσιν, ἐν οἷς ὑπάρχουσι καὶ χρυσᾶ κεφαλαῖα γράμματα.

Ὁ κῶδιξ οὗτος περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ Μαΐου ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ἄνευ συναξαρίων.

Εἰς τὰς κε´ ἡ ἀκολουθία εἶναι ἑορτάσιμος, *εἰς δὲ τὰς κα´* οὐχί. Ἀντὶ δὲ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα ἀκολουθιῶν εἰς μὲν τὰς κζ´ ὑπάρχει ἡ τοῦ μάρτυρος Θεράποντος, εἰς δὲ τὰς κη´ ἡ τοῦ ὁσίου Νικήτα ἐπισκόπου Χαλκηδόνος. Οἱ δὲ κανόνες εἶναι διάφοροι εἰς τὰς β´, ιγ´, κ´ καὶ λ´ καὶ τὰ στιχηρὰ ἐν πολλοῖς διαφέρουσιν.

71.

Χάρτ. *Βόμβ. 0,26×0,18,* *ΙϚ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 285.*

Στίχοι σελίδων 16, σελίδες μονόστηλοι. Γραφὴ καθαρά. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν.

Ψαλτήριον.

Ὁ κῶδιξ οὗτος περιέχει τοὺς ρνα´ ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ, τὰς δέκα ᾠδὰς καὶ ἐπὶ τέλους στίχοι εἰς τὸν θεῖον Δαυΐδ. Προηγοῦνται οἱ κατ᾿ ἦχον Τριαδικοὶ ὕμνοι, ὧν ἐλλείπουσιν οἱ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου ἤχου.

α´ Εἶτα ἕπεται ἐν φ. 258-267 ἔκθεσις νέα ἐπιστολικῶν τύπων.

β´ Φ. 258β-267 «Ἔκθεσις νέα ὅπως γράφει ὁ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης τῷ Πάπᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς Πατριάρχαις καὶ Ἀρχιεπισκόποις καὶ μὴν καὶ τοῖς Μητροπολίταις, βασιλεῦσι καὶ τοῖς κοσμικοῖς ἄρχουσιν ἤγουν ἐγχειρίζουσιν ἀρχάς· ὅπως τε νῦν ἔχουσιν τάξεις οἱ ὑποκείμενοι θρόνοι τῷ Πατριάρχῃ Κων/πόλεως, ὅπως τε οἱ Μητροπολῖται γράφουσι πρός τε αὐτὸν τὸν Πατριάρχην καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας, ἔτι τε καὶ πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ πρὸς τοὺς δεσπότας καὶ ἑτέρους τινάς».

γ´ Ἀπὸ φ. 269 μέχρι τέλους ὁ μέγας κανὼν Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης. Ἐν ἀρχῇ τοῦ χειρογράφου ὑπῆρχον τρία φύλλα ἄγραφα, εἰς τὸ δεύτερον ἐκ τούτων σημειοῦται: «1687 μαρτίου πρότη ἦλθα κα᾿ γῶ ὁ ἐν Ἱερονονάχοις Ἀθανάσιος εκ νήσου Ναξιας να κοινοβιάσιν ἡ στὴ Μονῆν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ διὰ προσταγῆς τοῦ παναγιωτάτου κυρίου κὺρ Διονυσίου νὰ ἡγουμενεύσω ἐν ταύτη τῇ μονὴ καί η χάρις της παναγιας να μας βοηθίσι νὰ κυβερνίσωμεν καλλὸς καὶ θεαρέστος».

Ἐν φ. 257β «Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Παφνουτίου ἐπαρχίας Γάγγρας πόλεις Παφλαγώνων. Ἐπὶ ἔτους ͵ζιδ´ (=7014=1506) Ἰνδ. θ´ καὶ μηνὶ Μαΐῳ ἡμέρᾳ δ´».

Ἐν τέλει τοῦ κανόνος διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς «καγῶ καθηγούμενος Ἀθασιος Νάξιος».

Εἶναι διῃρημένος εἰς τετράδια ἠριθμημένα κάτωθεν α-λη´.

Ἐν φ. 61 «Ἔκθεσις νέα ὅπως γράφει ὁ Κωνσταντινουπόλεως τῷ Πάπᾳ. Ἰστέον δὲ ὅτι Μητροπολίτην ἕτερον οὐκ οἴδαμεν γράφοντα τὸ ἡ Μετριότης ἡμῶν εἰμὴ μόνον τὸν Θεσσαλονίκης καὶ τὸν Τραπεζοῦντος περὶ μὲν τοῦ Θεσσαλονίκης τὸ γράφειν ἡ Μετριότης ἡμῶν· ἐγένοντο δὲ τοῦτο νεωστὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλέως Καντακουζηνοῦ· περὶ δὲ τοῦ Τραπεζοῦντος καὶ ἐμοὶ δοκεῖ διὰ τὸ εἶναι βασιλεὺς καὶ ἐκεῖσε».

72.

Χάρτ. *0,25×0,19.* *ΙϚ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 32.*

Στίχοι σελίδων 22, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ χαρτίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρά.

Θεία Λειτουργία.

Περιέχει τὴν λειτουργίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τὴν προηγιασμένην ἄνευ ἀρχῆς, τοῦ σωζομένου ἀρχομένου

ἐκ τῶν λέξεων «Τῶν συνευχομένων ἡμῖν πλούσια τὰ ἐλέη σου»· προηγεῖται εὐχή, ἥτις λέγεται παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως· ἢ πνευματικοῦ ἐπὶ τὸν μέλλοντα κοινωνῆσαι, ἧς ἡ ἀρχὴ «Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν υἱὲ καὶ λόγε Θεοῦ ζῶντος, ποιμὴν καὶ ἀμνὲ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου».

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλ. 32β «Τέλος τῶν γ´ λειτουργιῶν τοῦ θείου Χρυσοστόμου, τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τῶν Προηγιασμένων· ἐγράφησαν παρὰ τοῦ Σεραφεὶμ Ἱερομονάχου καὶ ἀφοσιώθησαν ἐν τῇ μονῇ τῆς Πανάγνου μου Θεοτόκου, τῇ ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ, ἕνεκεν ψυχικῆς σωτηρίας καὶ ὁ βουλόμενος ἀποξενῶσαι ταύτης καὶ ἱερόσυλος ἀφωρισμένος ἔστω παρὰ τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων τι´ καὶ ὀκτὼ Θεοφόρων πατέρων. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ͵ζρβ´ (=1694) μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ε´ ἡμέρα ζ´ Ἰνδικτ. ζ´».

73.

Μεμβρ. *0,28×0,16,5. ΙΔ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 230.*

Στίχοι σελίδων 28, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρὰ ἐνιαχοῦ μὴ διακρινομένη καλῶς εἰς τὰ ἀρχικὰ ψηφία.

Μηναῖον Αὐγούστου.

Ἐν πολλοῖς τὰ στιχηρὰ διαφέρουσι τῶν εἰς τὰ ἔντυπα, οἱ δὲ κανόνες διαφέρουσιν εἰς τὴν α´ ἀμφότεροι, εἰς τὰς β´ ὁ τοῦ Ὁσίου, εἰς τὰς ιδ´ τῶν προεορτίων, εἰς τὰς ιζ´ τῆς ἁγίας εἰκόνος, εἰς τὰς ιθ´ ὁ δεύτερος κανών, εἰς τὰς κθ´ προστίθεται καὶ ὁ τῆς Θεοτόκου κανών, εἰς δὲ τὰς λ´ ἐλλείπει ὁ κανὼν τοῦ Προδρόμου, εἰς δὲ τὴν λα´ ἐλλείπει ὁ πρῶτος κανών.

Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν συναξαρίων εὕρηνται αἱ ἑπόμεναι διαφοραί:

Εἰς τὴν α´ ἐλλείπει ὁ Τιμόθεος. Εἰς τὰς γ´ προστίθεται Ἀπόστολος Κουάρτος. Εἰς τὰς δ´ ἐλλείπει τὸ συναξάριον τῶν ἑπτὰ παίδων καὶ τῆς Εὐδοκίας, τῆς δὲ Ἴας συναξάριον τίθεται τὸ ἐν τοῖς Μηναίοις τῆς Εὐδοκίας, προστίθεται μάρτυς Ἐλευθέριος ὁ Κουβικουλάριος ἄνευ συναξαρίου, τὰ ἐγκαίνια τοῦ περικαλλοῦς καὶ θείου ναοῦ τῆς βασιλικῆς καὶ παντοκρατορικῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ παντοκράτορος Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μετὰ 140 στίχων καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Προκοπίου πλησίον τοῦ Χελώνη ἄνευ στίχων.

Εἰς τὰς ζ´ ὑπάρχει μνήμη τῶν ἐν εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένων βασιλισσῶν Πουλχερίας καὶ Εἰρήνης καὶ μνήμη τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα δωρηθείσης ἡμῶν τελείας βοηθείας παρὰ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν μετὰ τῶν πανταχόθεν διά τε γῆς καὶ θαλάσσης κυκλωσάντων ἡμᾶς ἀθέων ἐχθρῶν, μεσιτευσάσης τὴν σωτηρίαν τῆς θεοφυλάκτου ταύτης καὶ βασιλίδος πόλεως τῆς ἀσπόρως αὐτὸν τεκούσης Παναγίας ἀχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἐπὶ Ἡρακλείου καὶ Χοσρόη.

Εἰς τὰς η´ προστίθενται δύο μάρτυρες οἱ ἐκ Τύρου μετὰ στίχων καὶ τὰ ἐγκαίνια τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἐν τῷ περιτειχίῳ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἔνδον τοῦ σεπτοῦ οἴκου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν τοῖς Μαρκιανοῦ [1] καὶ τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ καὶ ἡ ἀνάμνησις, ὅτι ἐγένετο ἡ τοῦ ἡλίου ἔκλειψις ἀπὸ ὥρας ἕκτης ἕως ὥρας θ´, ὥστε καὶ τοὺς ἀστέρας φανῆναι ἐν ἔτει ͵ςτϟθ´ (=6399=891) ἐν ἡλίῳ κύκλῳ ιε´ σελήνης ὁμοίως ἰνδ. θ´ ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τῶν εὐσεβῶν καὶ φιλοχρίστων βασιλέων ἡμῶν.

Εἰς τὰς θ´ προστίθεται ὅσιος Ψόης μετὰ στίχων· ὑπάρχει τὸ διήγημα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, προστίθεται Κωνσταντίνου ἀρχιεπισκόπου τῆς βασιλίδος πόλεως. Εἰς τὰς ι´ προστίθενται ἓξ μάρτυρες ἐν Λιβύῃ, εἰς τὰς ιβ´ ἐλλείπουσι Πάμφιλος καὶ Καπίτων, Σέργιος καὶ Στέφανος, προστίθεται Πολέμων, ιβ´ μάρτυρες ἀπὸ στρατιωτῶν καὶ ὅσιος Κάστωρ, εἰς τὰς ιγ´ προστίθενται οἱ κατὰ τὰς ιβ´ ἐλλείποντες ἅγιοι καὶ ὅσιοι Σέριθος καὶ μάρτυς Κορονάτος, καὶ βασίλισσα Εὐδοκία ἡ κειμένη εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους καὶ συναξάριον εἰς τὴν Ξένην μοναχήν. Εἰς τὰς ιδ´ προστίθεται μάρτυς Λούκιος ὁ στρατηλάτης. Εἰς τὰς ιη´ προστίθεται μάρτυς Ἰουλιανὸς πλησίον τοῦ Στροβίλου καὶ μάρτυς Λέων. Εἰς τί ὑπάρχει συναξάριον τῶν μαρτύρων Ἡλιοδώρου καὶ Δοσῇ, προστίθενται Ἀρχιεπίσκοπος Κ/πόλεως Παῦλος ὁ νέος. Εἰς τὰς κα´ ἐλλείπουσιν οἱ στίχοι εἰς τὸν Θαδδαῖον καὶ προστίθεται Θεοκλήτη ἡ θαυματουργὸς μετὰ συναξαρίου. Εἰς τὰς κβ´ ἐλλείπει τὸ συναξάριον τῶν μαρτύρων Ἀγαθονίκου κλπ. Εἰς τὰς κζ´ προστίθεται μάρτυς Εὐθαλεία μετὰ συναξαρίου. Εἰς τὰς κη´ προστίθεται ὅσιος Σεραπίων μετὰ συναξαρίου καὶ λγ´ μάρτυρες οἱ ἐξ Ἡρακλείας μετὰ στίχων. Εἰς τὰς κθ´, εἰς τὰς λ´ καὶ εἰς τὰς λα´ προστίθενται διάφοροι ἅγιοι.

Εἰς τὰ πλεῖστα συναξάρια σημειοῦται καὶ ἐν ποίᾳ ἐκκλησίᾳ τελεῖται ἡ σύναξις.

Ἐν τέλει ὑπάρχει ἡ ἐν τῷ χειρογράφῳ σημείωσις ἡ δεικνύουσα, ὅτι τὸ χειρόγραφον ἀνήκει εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν Χάλκῃ μετὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Μητροφάνους. Ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει ὑπάρχουσιν ἀνὰ δύο φύλλα μεμβράνης ἐξ ὁμιλιῶν τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τούτων ὑπάρχει ἐν μονογραφίᾳ «ὁ Παροναξίας Ματθαῖος».

74.

Μεμβρ. *0,24×0,19. ΙΓ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 240.*

Διαιρεῖται εἰς 30 τετράδια. Στίχοι σελίδων 24, σελίδες δίστηλοι. Δέσιμον μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ ἀτημέλητος.

[1] Ὅλα τὰ ἐκδοθέντα συναξάρια ἔχουν κατὰ λάθος Μαρινακίου, ὅπερ πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς Μαρκιανοῦ.

Ἀπόστολοι.

Περιέχει τὰ καθημερινὰ ἀναγνώσματα τῶν ἀποστόλων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ καὶ τοῦ μηνολογίου καὶ τὰς διαφόρους μνήμας, λιτὰς καὶ παννυχίδας μετὰ τῶν προκειμένων καὶ στίχων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τροπαρίων καὶ ἀντιφώνων καὶ κοινωνικῶν μετὰ μουσικῶν σημείων. Δὲν γίνεται μνεία τῆς ἑορτῆς τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν.

75.

Μεμβρ. *0,25×0,20, φ. 153.*

Στίχοι σελίδων 28, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ἐκ ξυλίνων πλακῶν περιβεβλημένων διὰ λινοῦ ὑφάσματος. Γραφὴ καθαρά, τὸ τέλος ἐλλείπει.

Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου 50 ὁμιλίαι.

Ἡ δεκάτη καὶ ἑνδεκάτη ὁμιλία καὶ μέρος τῆς δωδεκάτης ἐλλείπουσιν, ὑπάρχουσι δὲ 14 μόνον στίχοι τῆς δεκάτης ὁμιλίας.

Κάτωθεν τοῦ φύλ. 150β ὑπάρχει ἡ σημείωσις: «† Καλλίνικος ἱερομόναχος καὶ πρωτοσύγκελλος καὶ πατριαρχικός».

«† Δευτερεύων Αὐξέντιος ἐκ πολιτείας Τυρνάβου ἔγραψε ‚αχογ´ (=1673) Ἰουλίου κθ´». Δὲν εἶναι βεβαίως αὐτὸς ὁ γράψας τὸ χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ ἀρχαιότερον, ἄλλως τε καὶ ἡ γραφὴ εἶναι διάφορος. Ἄνωθεν τῆς δευτέρας σελίδος τοῦ φύλ. α´ «Κτῆμα τῆς Θεοτόκου τῆς νήσου Χάλκης», κάτωθι δὲ τοῦ φύλ. γ´ «Πατερικὸν τῆς Παναγίας τῆς ἐν νήσῳ Χάλκης.

76.

Μεμβρ. *0,25×0,19,5, φ. 130.*

Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἐν τῷ τέλει φύλλα τινὰ δι᾽ ἄλλης χειρός. Στίχοι σελίδων 26, σελίδες δίστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ ἀτημέλητος καὶ διάφορος.

Εὐαγγελιστάριον.

Εἰς τὸ πρῶτον Εὐαγγέλιον εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ τὸ ἀρχικὸν γράμμα Ε παρίσταται δι᾽ εἰκόνος τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς β´ τοῦ Πάσχα εἰς τὸν Θεὸν τὸ Θ διὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ μὲ φωτοστέφανον ἐν εἴδει σταυροῦ καὶ ἐφεξῆς ἡ ἀρχὴ ἑκάστου Εὐαγγελίου. Τὸ ἀρχικὸν-γράμμα εἶναι πεποικιλμένον εἴτε δι᾽ εἰκόνος ἢ χειρὸς εὐλογούσης ἢ ἄλλου καλλιτεχνικοῦ γράμματος.

Ἐν τέλει ἄγραφα φύλλα 4· εἰς τὸ δεύτερον ἐξ αὐτῶν σημειοῦται: «γριγόριος ἱεροδιάκονος» † «τὸν ἀγγελικὸν ἀσπασάμενος βίον τήρει καθαρὸν τῶν παπῶν τὸ σαρκίον εἰ γὰρ ἑαυτῷ σωφρονῶν διαπρέψεις κατὰ χάριν βέλτιστε ὁ Θεὸς γίνεσαι. Γριγόριος ἱεροδιάκονος».

Κάτωθεν τῆς α´ σελίδος τοῦ φ. 1 σημειοῦται: «Εὐαγγέλιον τῆς Παναγίας Χάλκης».

77.

Μεμβρ. *0,25,×0,17,5 ΙΕ´.* ***αἰῶνος,*** *φ. 244.*

Στίχοι σελίδων 20, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρὰ καὶ εὐανάγνωστος.

Περιέχει τοὺς ρνα´ ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ καὶ τὰς ἐννέα ᾠδὰς ἐλλιπεῖς ἐν τέλει. Ἐν τῇ κάτω ὤᾳ τῆς ὀπισθίας σελίδος τοῦ φ. 45 ἔχει τὴν ἑξῆς σημείωσιν «† τω παρὸν ψαλτήριον αἴναι τοῦ τιμίου Προδρ(όμου) ἀντικρὴ Σωζουπόλεως καὶ ὅπιος τὸ ἀποξενόσι νὰ ἤναι ἀφωρισμένος».

78.

Χάρτ. *Βομβύκ. 0,24×0,15,5 ΙΔ´.* ***αἰῶνος,*** *φ. 328.*

Στίχοι σελίδων ἀπροσδιόριστοι, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ ἐν μέρει μὲν καθαρά, ἐν μέρει δὲ δυσανάγνωστος.

Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ζωναρᾶ ἐξήγησις εἰς τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων, τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων.

Περιλαμβάνει: α´ «Ἔκθεσις ἤτοι ἀνάμνησις τῆς γενομένης τῇ ἐκκλησίᾳ ἑνώσεως ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ μὲν βασιλεύοντος, τοῦ δὲ τὸ τηνικαῦτα τὸ τοῦ βασιλοπάτορος ἀξίωμα ἔχοντος».

β´. Ἔπειτα εἶναι δύο φύλλα ἄγραφα καὶ ἓν φύλλον ἐκ μεμβράνης καὶ περιλαμβάνει «Κανόνας περὶ συγγενείας. Εἶτα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν».

γ´. Μετὰ τὸ μεμβράνινον φύλλον ἕπονται ὀκτὼ φύλλα χάρτινα βομβύκινα δίστηλα καὶ περιέχοντα διάταξιν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, διατάξεις τῶν Ἀποστολικῶν κανόνων καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

δ´. Μετὰ τὰ ὀκτὼ χάρτινα φύλλα ἕπονται δύο μεμβράνινα, ἔπειτα ἓν φύλλον χάρτινον, συνέχεια δὲ τούτου εἶναι ἓν φύλλον χάρτινον ἄγραφον, μεθ᾽ ὃ ἓν φύλλον ἐκ μεμβράνης, οὗ ἡ πρώτη σελὶς ἄγραφος, μετ᾽ αὐτὸ χάρτινα.

Κάτωθι τῆς πρώτης σελίδος τοῦ φ. 21 σημειοῦται: «ἐξήγησις τῶν κανόνων τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Συνόδων τῆς Παναγίας τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκης φ. 37.

«Ἀποστόλων εὕροντο τέλος κανόνες
θείων ἱερῶν ἁγίων πανευφήμων
οἵ τῷ ἀριθμῷ ὀγδοήκοντα πέντε
προέβηθι δἰ ἰδεῖν καὶ τῶν συνοδικῶν τε
κανόνων ἀρίθμησεν πρῶτον Νικαίας
καὶ αὖ τῶν λοιπῶν πνευματόρρητον ῥῆσιν
ἐξ ὧν ἄκος εὕροιμι κέρας καὶ δόξαν
Γεώργιος οἰκτρὸς καὶ τάχα θύτης».

Ἐνταῦθα τελειώνουν τῶν Ἀποστόλων οἱ κανόνες καὶ ἄρχονται τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων.

Ἐν φ. 37β «Ὀκτωβρίου ,ςωνα' (=1343) μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιη' ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ὥρᾳ τρίτῃ ἐγένετο ἐπὶ τὸ Βυζάντιον βασιλεύοντος τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου θεήλατος ὀργὴ σεισμὸς μέγας ὥστε καὶ τὰ τείχη καὶ οἱ πύργοι τῆς περιεὐφήμου πόλεως ἐυλαυθησαν ὁμοίως καὶ οἱ ναοί· ἔτι δὲ καὶ τὴν νύκτα γέγονεν σφοδρότερος καὶ ὑψώθη ἡ θάλασσα εἰς τὰ τείχη εἰς μέρη ἀνδρός(;) καὶ εἰς μέρος ψ καὶ εἰς μέρος γ. γέγονε δὲ καὶ ἐν τῇ δύσει καὶ ἀνατολῇ τῇ δὲ ψ ημέρα ἤγουν τῇ κ τοῦ μηνὸς ὥρα θ ἐσχίσθη ἕως ὥρας ια' καὶ ἐγένετο ἐν ὅλῳ τῷ τόπῳ συντριβὴ καὶ φόβος μέγας καὶ ἐλεημοσύναι καὶ ἐλευθερώσεως αἰχμαλώτων πολλῶν καὶ τοκισμῶν καὶ χρεῶν ἀποκοπαί».

79.

Χάρτ. *0,24×0,17. ΙΖ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 361.*

Στίχοι σελίδων 26, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον μέλαν δέρμα ἐπὶ χαρτίνων πλακῶν.

Σύνοψις Πρακτικῆς Ἰατρικῆς συγγραφεῖσα μὲν ὑπὸ Ἰ. Ἄλλεν δοτόρου τῆς Ἰατρικῆς καὶ ἐκδοθεῖσα ἐν Ἑνετίᾳ τὸ 1732, μεταγλωττισθεῖσα δὲ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Γιακουλεήσῳ τοῦ Βυζαντίου τὸ 1747 Αὐγούστου α' καὶ ἀντιγραφεῖσα ὑπὸ Θεοδώρου Ἀγραφιώτου τοῦ καὶ Χρυσιώτου πρὸς χάριν τοῦ ἰατροῦ Δημητράκη Βυζαντίου τὸ 1720.

Ἐν τέλει ἐν σελ. 361 σημειοῦται: «Θεῷ δοτῆρι πάντων δόξα καὶ κλέος». Τέλος τοῦ πρώτου μέρους.

Ὥσπερ ξένοι χαίρουσιν ἰδεῖν πατρίδα
καὶ θαλάσσῃ πλέοντες ἰδεῖν λιμένα,
οὕτω καὶ οἱ γράφοντες ἰδεῖν βιβλίου πέρας

εἴληφε πέρας ἡ παροῦσα αὕτη βίβλος διὰ χειρὸς Θεοδώρου τοῦ ἐξ Ἀγράφων ἀντιγραφεῖσα ἐν ἔτει χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ ἑξηκοστῷ ἐν τῇ α' τοῦ μεταγειτνιῶνος μηνός.

80.

Χάρτ. *0,25×0,18, σελ. 286.*

Στίχοι σελίδων ἀπροσδιόριστοι, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον πλάκες χάρτιναι γυμναί.

Ἀθανασίου Ὑψηλάντου Κωϊκῆς ἰδμοσύνης βιβλία 11.

Ἰατρικὰ μέχρι τῆς σελίδος 184. Ἀπὸ σελίδα 188 Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ πολιτικῶν τε τῶν εἰς δώδεκα. Τὸ δωδέκατον καὶ τελευταῖον. κεφ. Α'. Οἱ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ γένει σοφοί τε καὶ ἔνδοξοι. Γεώργιος Σχολάριος κλπ.

Ἡ σελ. 192 ἄγραφος. Ἀπὸ δὲ σελ. 194: Οἱ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως μέχρι τῆς σήμερον σοφοί τε καὶ ἀξιόλογοι Νικόλαος ὁ Κοπέρνικος κλπ. Ἀπὸ σελ. 247 Εἰσαγωγὴ Ἀστρονομικὴ καὶ ἀπὸ σελ. 261 περὶ μαθητικῶν ἐπιστημῶν. Ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ ἄνωθεν «ἔτει 1738 Αὐγ. ιε'» καὶ εἰς τὸ κάτω «ἐκ τῶν τοῦ Καλλινίκου Ἱεροσολύμων».

81.

Χάρτ. *0,24,5×0,18. ΙΗ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 149.*

Στίχοι σελίδων 26, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ χαρτίνων πλακῶν.

Μεταφυσικὴ Ἀντωνίου Γενουησίου.

Ἐν ἀρχῇ ἐν εἴδει προοιμίου πρὸς τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν τοῦ βιβλίου 4 φύλλα «Περιεχόμενα τῆς μεταφυσικῆς, τὸ κατ' αὐτὴν εἰς πλάτος διεξιόντα καὶ προδιαλευκαίνοντα»· ἕπεται ἓν φύλλον ἄγραφον καὶ ἀπὸ φύλλου 6 «Μεταφυσικὴ Ἀντωνίου Γενουησίου ἐκλεκτῶν φιλοσόφων μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνίδα διάλεκτον ἀπὸ τῆς λατινίδος παρ' Εὐγενίου».

Εἰς τὸ τέλος «Γέγραπται διὰ χειρὸς Λαυρεντίου Πετροκοκίνου Παντολεοντίδου τοῦ Χίου ἐν ἔτει 1794 κατὰ μῆνα Ἰούλιον ἐν Χίῳ.

82.

Χάρτ. *0,24×0,15,5. ΙΒ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 201.*

Ἐν πολλοῖς σητόβρωτος. Σελίδες μονόστηλοι, δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρά.

Κῶδιξ ἀνάμικτος.

1. Ἀπὸ φ. 1-30: Βίος τοῦ Μεγάλου Παϊσίου συγγραφεὶς ὑπὸ Ἀββᾶ Ἰωάννου Κολοβοῦ.

Ἀρχ. «Ὥσπερ τὰ τερπνὰ τοῦ βίου καὶ παρόντα τερπνὰ καὶ λυόμενα».

Τέλ. «καί τι τῷ ὑπὲρ φύσιν ἀντιμάχεσθαι ὦ οὗτος πρὸς ἐκείνους ἔφη τὸν αὐτοῦ συνεράστης».

Λείπει τὰ ἑξῆς. Εἶτα ἐν φύλ. 31: Διάφοροι ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις σύντομοι.

2. (φ. 32-92^β) Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Θεοδώρου τοῦ διαλάμψαντος ἐν ἀσκήσει κατὰ τὴν μεγίστην Λαύραν τοῦ ἁγίου Σάββα, ἔπειτα γεγονότος καὶ ἐπισκόπου πόλεως Ἐδέσης καὶ ἀξιομνημόνευτα κατορθωκότος ἔργα, συγγραφεὶς παρὰ Βασιλείου ἐπισκόπου Ἐμέσης. Τὸ τέλος ἐλλείπει, φύλλων δέ τινων τὰ γράμματα ἀπετρίβησαν, ὥστε νὰ μὴ ἀναγινώσκωνται.

3. (φ. 93) Ἕπεται ἕτερον ἔργον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐλλείπει· φαίνεται δ' ὅτι τὰ ὀκτὼ ταῦτα ἀκέφαλα φύλλα περιλαμβάνουσιν πραγματείαν περὶ ἀζύμων, ἀλλ' ἄγνωστον τίνος ἔργον εἶναι, ἡ δὲ γραφὴ εἶναι διάφορος τῶν προηγουμένων.

4. (φ. 100^β) «Τοῦ αὐτοῦ περὶ χρήσεών τινων ὅτι ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται καὶ ὅτι οὐ ταὐτὸν ἀποστολὴ καὶ ἐκπόρευσις».

5. (φ. 108^β) «Τῷ τιμιωτάτῳ $α^κ$ κυρῷ Στεφάνῳ διαπορουμένῳ περὶ ἐξαντιφράξεως τοῦ οὐρανίου σώματος, τὸν ἐναπολειφθέντα ἀέρα σκότος βαθὺ διεδέξατο».

6. (φ. 110) «Τῷ τιμιωτάτῳ $α^κ$ κυρῷ Ἠσαΐᾳ περὶ τοῦ πῶς δεῖ τὸ εὐαγγελικὸν καὶ θεῖον ἐκλαμβάνειν ῥητὸν τὸ λέγον «οὗτος ἥμαρτεν ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ» καὶ καθεξῆς.

7. (φ. 113) «Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται εἰ τὴν Εὔαν ἀφυπνισθεὶς ὁ Ἀδὰμ ἐγνώρισε προφητικῷ δῆθεν χαρίσματι, πῶς ἠγνόησε τὴν ἐπισυμβησομένην αὐτῷ βλάβην ἐκ τῆς βρώσεως τοῦ φυτοῦ. Διατὶ καὶ τὸ φυτὸν ἐκεῖνο καλοῦ καὶ πονηροῦ γνῶσιν ἡ Ἁγία κατονομάζει Γραφή».

8. (φ. 115) «Τῷ πανεντιμοτάτῳ καὶ ἐν Κυρίῳ ἡμῖν ἀδελφῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τριχᾷ περὶ τοῦ τί τὸ εἶδος τοῦ βασιλέως τῶν Οὐρανῶν καὶ ποταποὶ ἐκεῖνο τὸ πῦρ τό τε τὸ ἐξώτερον πῦρ καὶ κατὰ φύσιν ὁ ὁποῖός ἐστιν ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος».

Φύλ. 119^β καὶ 120^β ἄγραφα.

9. (φ. 122) «Τῷ αὐτῷ εἰ χρὴ καὶ τοῖς τυχοῦσι πατράσι τὴν ἐξαγόρευσιν γίγνεσθαι».

10 (φ. 125). «Πῶς ἐννοητέον τὸ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Θεολόγου «εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἦν ἔτι».

11. (φ. 126). «Τῷ πανσεβάστῳ σεβαστῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Παλαιολόγῳ εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι κατὰ περιόδους ἀστέρων. οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐκεῖνοι καὶ πρῶτοι ἄνθρωποι πολυετεῖς ἀνεφάνησαν».

12. (φ. 128^β) «Τῷ Τιμιωτάτῳ $α^κ$ (ἴσως μοναχῷ) καὶ στυλίτῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Σιναΐτῃ εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ

ἡ λέγουσα «ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν οὐ δέον ἐκλαμβάνεσθαι καὶ κατ' αὐτὸ τοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώπινον μὴ οὔσης τῆς ὑποστάσεως».

13. (φ. 151^β) «Τῷ πανεντίμῳ καὶ ἐν Κυρίῳ ἡμῖν ἀδελφῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τριχᾷ περὶ τοῦ ὅτι νοῦς ψυχή. Ταῦτά ἐστι κατὰ φύσιν καὶ ἐν τοῖς ὀνόμασι διαλάττουσιν».

14. (φ. 154) Τῷ τιμιωτάτῳ ἄρχοντι κυρῷ Ἰωαννικίῳ τῷ Γραμματικῷ εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι οὐκ ἔστι καταλύειν ἔν τε τετράδι καὶ παρασκευῇ τὰ τῆς νηστείας εἰ τύχῃ συμπεσεῖν αὐταῖς οἱανδήποτε δεσποτικὴν ἑορτήν».

15. (φ. 157) «Τῷ αὐτῷ περὶ τοῦ πῶς οἱ προφῆται καὶ ὅπως ἠξιοῦντο θείων ὀπτασιῶν».

16. (φ. 158^β) «Τῷ αὐτῷ εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι πρός γε τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν θείαν οὐσίαν ἐπιγνώσονται τότε μετὰ ἀκριβείας οἱ ἄνθρωποι».

17. (φ. 160) «Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ γινόμενον παρ' ἡμῖν καὶ πρωρισμενα παρ' αὐτοῦ τυγχάνουσιν καθὼς ὁ μέγας φησὶ Μάξιμος ὡς ἐκείνοις δοκεῖ».

18. (φ. 163) «Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ περὶ τοῦ πῶς ἡ μετάστασις τῆς ἀειπαρθένου γέγονε καὶ εἰ ἀληθῶς ἐκ τάφου ἐγήγερται κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἔγερσιν».

19. (φ. 164^β) «Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι τὸ διδόναι πτωχοῖς τῶν λοιπῶν εὐποιιῶν καὶ προσφορῶν κρείττων ἐστίν».

20. (φ. 166) Ἀνταπολογητικὴ ἐκ μέρους πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ γραφὴν παρὰ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κὺρ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ τοῦ ἀστρονομικοῦ μαθήματος ἕνεκεν.

21. (φ. 169) «Τίνος ἕνεκεν ὁ Χριστὸς καὶ διατὶ παρὰ τῇ Γραφῇ λίθος καλεῖται καὶ μάργαρος. Τὰ δὲ κατὰ τὸν ἀδάμαντα πῶς ἐκληπτέον καὶ περὶ τῆς μαγνήτιδος καὶ περὶ τῆς τετραμόρφου ὀπτασίας, ἣν ὁ προφήτης εἶδεν Ἰεζεκιὴλ καὶ ὅπως εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια αὐτὸ ἐξελάβοντο καὶ περὶ τοῦ τίς καὶ πόθεν ἡ κατὰ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν τεσσαρακοστὴ καὶ διατὶ σὺν τῷ τρίτῳ γάμῳ μὴ καὶ τέταρτος συγκεχώρηται· καὶ τί χρὴ λέγειν ἐπὶ τῆς γιγνομένης εὐποιίας τῶν ἀπελθόντων ἕνεκεν. καὶ εἰ ἀπαλλάττειν αὗται ἰσχύουσιν τῶν ἁμαρτημάτων αὐτούς».

22. (φ. 177^β) «Τῷ τιμιωτάτῳ Νεκταρίῳ εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι οὐ συμφέρει τῶν θείων γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις» καὶ τῷ αὐτῷ περὶ τοῦ τί χρὴ λέγειν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν τελευτώντων καὶ ὅπως αὐτοὶ τῶν ὧδε ἀπαίρουσι καὶ ὅτι τοῦ ἁμαρτάνειν ἡμεῖς ἐσμὲν αἴτιοι, οὐ μὴ ἡ φύσις αὐτή».

23. (φ. 185) «Μιχαὴλ τοῦ Θεσσαλονίκης τοῦ μαΐστορος τῶν ῥητόρων, διδασκάλου τῶν Εὐαγγελίων καὶ πρωτεκδίκων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Κ/πόλεως ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐφ' οἷς προσέπεσε καθῃρέθη.

24. (φ. 182^β) «Νικήτα Χαρτοφύλακος τοῦ Νικαέως κατὰ ποίους και-

ρους καὶ διὰ τίνας αἰτίας ἐσχίσθη ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας Κ/πόλεως ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία.

25. (φ. 186β) «Ἑρμηνεία εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν».

26. (φ. 187β) «Ἐπιστολὴ Ἱπποκράτους πρὸς Πτολεμαῖον βασιλέα Αἰγύπτου».

(φ. 189) Ἐλλείπει ἓν φύλλον, ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, πρόκειται περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἁγίων Ζ΄ οἰκουμενικῶν συνόδων· καὶ πάλιν ἐλλείπουσιν φύλλα.

27. (φ. 191) «Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου περὶ τοῦ φεύγειν τὸν λοιμόν».

Ὁ βίος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου φαίνεται ὅτι ἀπετέλει μέρος ἰδιαιτέρου βιβλίου, διότι καὶ ὁ χάρτης καὶ ἡ γραφὴ παραλλάσσουν πρὸς τὸν βίον τοῦ Μεγάλου Παϊσίου. Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ ἄλλου μέρους τοῦ βιβλίου.

Εἰς τὸ πρῶτον ἄγραφον φύλλον ὑπάρχει ἡ ἰδιόχειρος ὑπογραφὴ τοῦ Πατριάρχου Μητροφάνους. «Μητροφάνης ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης», καὶ κάτωθι «τῶν μὲν εὐτυχούντων πάντες εἰσί φίλοι, τῶν δὲ δυστυχούντων οὐδ' αὐτοὶ οἱ γενήτωρες»

83.

Μεμβρ. *0,22,5×0,18. ΙΑ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 322.*

Στίχοι σελίδων 20, σελίδες μονόστηλοι. Γραφὴ καθαρά. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν.

Ἰωάννου Συγγραφέως τῆς Κλίμακος λόγοι.

Τὰ ἑπτὰ πρῶτα φύλλα ἐπὶ χάρτου· ἐν ἀρχῇ 3 φύλλα ἄγραφα. Εἰς τὴν δευτέραν σελίδα τοῦ πρώτου ἀγράφου φύλλου σημειοῦνται τὰ ἑξῆς: «Εὔσπλαγχνε Χριστὲ μὴ παρίδης δέησιν του σου ἱκέτου Γεωργίου τοῦ Αὐγομαχίτου του Χαρτουλαρίου καὶ το μεταστάντον τον βιου» καὶ κατωτέρω μονοκονδυλικῶς. Γεώργιος... Χαρτουλάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Τὸ β΄ καὶ γ΄ φύλλον εἶναι κεκομμένον κατὰ τὸ ἥμισυ, εἰς τὸ ὑπάρχον β' φύλλον σημειοῦται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

«†οἱ βίβλος αὐτῇ ἐστὶ τοῦ Γεωργίου καὶ Χαρτουλαρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ Πέτρου; υἱοῦ τοῦ Μεγάλου Οἰκονόμου τῆς Μ. Ἐκκλησίας».

(φ. 1-3β) Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀββᾶ Ἰωάννου τοῦ ἡγουμένου Ῥαϊθοῦ πρὸς Ἰωάννην τὸν ἀξιάγαστον τοῦ Σινᾶ ὄρους ἡγούμενον.

(φ. 3-13) Βίος ἐν ἐπιτομῇ τοῦ Ἀββᾶ Ἰωάννου τοῦ ἡγουμένου τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ τοὐπίκλην Σχολαστικοῦ τοῦ ἐν ἁγίοις ὡς ἀληθῶς.

(φ. 11β) Δανιὴλ μοναχοῦ ταπεινοῦ Ῥαϊθοῦ εἰς τὸν βίον τοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ. Πεπείραμαι κυροῦ ἐν βραχέσι πλεῖστα ῥήτορσι γὰρ κάλλος συντομία ἔπους. Πλάκες πνευματικαί. Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ

σημειοῦται: «Ὑπὲρ μνήμης τοῦ τιμιωτάτου συναδελφοῦ ἡμῶν ἱερομονάχου κὺρ Εὐλογίου τοῦ χρηματίσαντος μαθητοῦ τοῦ μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Λεοντίου τοῦ ἐν ἁγίοις ἀληθῶς», κάτωθεν δὲ δι' ἄλλης γραφῆς καὶ μελάνης σημειοῦται: «φύλατε Κύριε... Σιμαιὸν μοναχὸς» καὶ ἑτέρα σημείωσις εἰς τὸ ὄπισθεν φύλλον «ἡ ἱερὰ βίβλος αὕτη ἐγράφη παρὰ τοῦ ἱερομονάχου Εὐλογίου» καὶ ἑτέρα δυσανάγνωστος.

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον ἐν τῇ πρώτῃ στήλῃ μέρος τοῦ Εὐαγγελίου «Αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς δεῦτε ἀριστήσατε κλπ. Ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν κλπ.» Ἐπὶ τῆς ἑτέρας στήλης προκείμενα, ἀναστάσιμα τῶν η΄ ἤχου. Εἰς τὴν ὀπισθίαν σελίδα τοῦ αὐτοῦ φύλλου «ἀρχὴ τοῦ κανοναρίου».

84.

Χάρτ. *0,23×0,16. ΙΔ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 269.*

Στίχοι σελίδων ἀπροσδιόριστοι, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ὕφασμα ἐκ μετάξης ἐρυθροῦν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν σκωληκοβρώτων. Γραφὴ ἀτημέλητος.

Εὐαγγελιστάριον.

Ὁ καλλιγράφος εἶναι ἀνορθόγραφος. Ἔχει τὰς ἑξῆς σημειώσεις. «Τέλος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ χρόνου ὅλου σίντι ἁγία Σαρακοστη διχα τα μινολογίου ἀπὸ δὲ ἀρχεβη τὸ μινολογιο»· ἡ σημείωσις εἶναι τοῦ ἀντιγραφέως.

Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον φύλλον «ἐτελειώθη τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον μηνὶ ἰουλίῳ ις΄ ἡμέρα ε΄ ἔτει ,ςωμς΄ (=6846=1338).

Ἐν ἀρχῇ ὑπάρχουσι δύο πρόσθετα φύλλα, ὧν τὸ πρῶτον ἔχει προφητείας καὶ τὸ δεύτερον τὸ Εὐαγγέλιον τῆς αἱμορροσύνης.

85.

Χάρτ. *0,23,5×0,16. Ις΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 140.*

Στίχοι σελίδων 20, σελίδες μονόστηλοι. Ἀτυχῶς ἐκ τοῦ μηναίου τούτου ἐξέπεσαν περὶ τὰς 125 σελίδας. Ἀπὸ τῆς ιε΄ Ἰουνίου μέχρι τῆς 28 λείπει ἡ ἀκολουθία. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ ἀνορθόγραφος.

Μηναῖον Ἰουνίου.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς τούτου ἄνευ συναξαρίων. Συμφωνεῖ κατὰ πάντα τῷ ὑπ' ἀριθ. κώδ. 108 ἐκτὸς ὅτι ἡ εἰς τὰς κ΄ ἀκολουθία ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ ἐστὶν ἑορτάσιμος, περιέχουσι προφητείας, τροπάρια εἰς τὴν λιτήν, ἀπόστιχα, καθίσματα, δύο κανόνας καὶ στιχηρὰ εἰς τοὺς αἴνους.

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον 140 ἔχει τὸ ἑξῆς σημείωμα «†ἐτελιώθ(η) ὁ παρὸν μὴν Ἰούνιος ἔτος ,ζωζγ΄ (=1554) ἡμέρα β΄ νοεμβρίῳ: εἰς τὰς

πέντε: Διὰ χειρὸς ἐμοῦ ταπεινοῦ καθηγούμενος καὶ σεβασμίας μονῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου Μαξίμου ἱερομονάχου».

Ἐν ἀρχῇ προστίθεται ἡ εἰς τὸν μικρὸν ἑσπερινὸν τῆς κδ΄ ἀκολουθία δι᾿ ἄλλης χειρὸς γεγραμμένη, ἀλλ᾿ εἶναι ἡμιτελής.

86.

Χάρτ. *0,22,5×0,16. ΙΖ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 204.*

Στίχοι σελίδων 21, σελίδες μονόστηλοι. Γραφὴ καθαρά. Δέσιμον ἁπλοῦν. Ἐξώφυλλα ἐκ χάρτου.

Ὕμνοι. Κανόνες καὶ λοιπὰ ἄνευ ἀρχῆς.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ σωζομένου «.. ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησεν λύτρωσιν..». Περιέχονται ἐν αὐτῷ.

1. Ὕμνοι εἰς τὸν Πρόδρομον ὀκτὼ κατ᾿ ἦχον, ὧν ἐλλείπουσιν οἱ τρεῖς πρῶτοι καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τετάρτου.

2. (φ. 3) Δογματικὰ τὰ ἐν ταῖς λιταῖς τῶν Σαββάτων, ἤγουν τὰ καὶ νῦν κατ᾿ ἦχον ἀνὰ δύο ἐκτὸς τοῦ πλ. δ΄ ἕν.

3. (φ. 7) Ἐκλογὴ ψαλμῶν. Τοῦ πρώτου ἐλλείπει ἡ ἀρχή, οἱ δ᾿ ἄλλοι, ἐπιγράφονται τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν ἤτοι τοῦ Θωμᾶ, εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν Πεντηκοστήν, εἰς τὴν γέννησιν τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ εἰς δίκαιον εἰς μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὰς λοιπὰς ἑορτὰς τοῦ τιμίου Προδρόμου, εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, εἰς Ἀποστόλους, εἰς ἱεράρχας, εἰς μάρτυρας καὶ ὁσίους.

4. (φ. 30) Ὕμνοι τριαδικοὶ κατ᾿ ἦχον ψαλλόμενοι εἰς τὰς ἁγίας τεσσαρακοστὰς μετὰ τῶν φωταγωγικῶν.

5. (φ. 44) Κανόνες ὀκτὼ κατ᾿ ἦχον εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, ποιήματα Ἰωάννου μοναχοῦ μετ᾿ ἀκροστιχίδων.

6. (φ. 90) Στιχηρὰ Θεοτόκια ψαλλόμενα εἰς τοὺς ἑσπερινοὺς τῶν τεσσαρακοστῶν κατ᾿ ἦχον.

7. (φ. 107) Ἕτερα Θεοτόκια ἀπολυτίκια ψαλλόμενα ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ εἴτε τῷ ἑσπερινῷ καὶ εἰς Θεὸς κύριος ἐν τῷ ὄρθρῳ καὶ πάλιν ἐν τῷ τέλει τοῦ ὄρθρου.

8. (φ. 117) Στιχηρὰ μαρτυρικὰ κατ᾿ ἦχον ψαλλόμενα τῇ Παρασκευῇ ἑσπέρας καὶ τῷ Σαββάτῳ πρωῒ ἀπόστιχον ὅτι ἔστι Θεὸς Κύριος.

9. (φ. 126) Ἑτέρα ἀκολουθία ὁμοίως κατ᾿ ἦχον ὅτι ἔνι ἀλληλούϊα.

10. (φ. 162) Παράκλησις εἰς τὸν τίμιον Πρόδρομον μετὰ κανόνος καὶ μετὰ τὴν ἑβδόμην ᾠδὴν Εὐαγγελίου.

11. (φ. 167) Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ.

12. (φ. 174) Ἕτερος κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν τίμιον Πρόδρομον.

13. (φ. 178) Ὠδαὶ τῶν ψαλμῶν.

14. (φ. 182) Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

87.

Χάρτ. *0,22×0,14. ΙΕ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 266.*

Στίχοι σελίδων 22, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν πεποικιλμένων. Γραφὴ ἀτημέλητος.

Πεντηκοστάριον.

Ἄρχεται ἀπὸ τὸν ἑσπερινὸν τοῦ μεγάλου Σαββάτου καὶ λήγει εἰς τὸ τέλος τοῦ τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς ἑσπερινοῦ. Ἐλλείποντος ἐν τῇ ἀρχῇ ἑνὸς φύλλου τὸ πρῶτον φύλλον ἄρχεται ἀπὸ τῶν τοῦ πρώτου ἀναγνώσματος τῶν προφητειῶν λέξεων «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν».

Ἐν αὐτῇ ὑπάρχει καὶ τῆς Ζωοδόχου πηγῆς ἀκολουθία, φαίνεται δὲ τὸ χειρόγραφον τοῦτο οὐχὶ τὸ ἀκριβές.

Ἐν τέλει ἡ ἑπομένη σημείωσις ὑπάρχει· «ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος αὕτη διὰ χειρὸς καμοῦ τοῦ ἁμαρτολοῦ Μανουὴλ τοῦ Ταβουλαρ(ίου) Σωζουπόλεως καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ταύτην εὐχεστέ μι διὰ τοῦ νῦν ἔτος ͵ςπλς΄ (=1428) ἰνδ. ς΄ μηνὶ φευβρουαρίῳ β΄. τῆς παναχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θετόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. Αἱ γραφαὶ δὲ μενοῦσι τῶν ἀποιώνων. Οἱ δὲ δάκτυλοί μου ὑπὸ χοὸς βροτοῦνται».

Καὶ ἄνω τῆς σημειώσεως ταύτης ἡ ἑξῆς:

«*Ὥσπερ ξένοι χέρουτε ἰδεῖν πατρίδα*
καὶ οἱ θαλατέβοντες ἰδεῖν λιμένα
καὶ οἱ πραγματεύοντες ἰδεῖν τὸ κέρδος
καὶ οἱ στρατεβόμενοι ἰδεῖν τὰ
οὕτω καὶ οἱ γράφοντες ἰδεῖν βιβλίου τέλος».

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον β΄ σημειοῦται: «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νείλου Ἀρχιεπισκόπου Σωζουπόλεως ἀπολυτίκιον ἦχος δ΄.» «Ὡς τῶν Ἀσωμάτων ὁμόσκηνον καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐφάμιλον καὶ Ἱεραρχῶν ἰσοστάσιον παναήδημε Νεῖλε απάντες ἀνεφημοῦμεν σε δυσῶπει πρὸς Κύριον τοῦ εὑρεῖν ἡμᾶς ἔλεως»· κατόπιν ἦχος πλάγιος τοῦ δ΄ τῇ Ὑπερμάχῳ.

«Τῷ ποιμενάρχῃ τοῦ Χριστοῦ ᾄσμασι στέψωμεν ὡς λυτρωθέντες δι᾿ αὐτοῦ παντὸς νοσήματος καὶ γὰρ πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἴᾶται ὁ θεῖος τάφος αὐτοῦ. Εὐαρέστως γὰρ βιώσας ὁ ὅσιος ἐν τῇ γῇ ἔλαβε χάριν παρὰ Θεοῦ· δι᾿ ὃ κραυγάζομεν χαῖρε, Νεῖλε θειότατε».

Εἰς τὸ φύλ. 108β σημειοῦται: παρέλαβον ἐγὼ ὁ Ἀρμενοχωρίτης ἀπὸ τὸν ἄρχοντα Κριτόπουλον ἄσπρα π = 80».

Ἐν τέλει ὑπάρχει ἓν φύλλον μεμβράνινον, ἐν ᾧ φαίνονται καὶ ἴχνη γραμμάτων XI — XII αἰῶνος ἐξ ἀκολουθίας εἰς ἱεράρχην τινά.

Τὸ φ. 59β ἄγραφον ὑπάρχον ἐν ἀρχῇ ἐπληρώθη δι' ἄλλης χειρὸς διὰ τῆς καταγραφῆς τοῦ καταλόγου διὰ διαφόρων χειρογράφων.

Μεταξὺ τῶν φ. 123 - 124 λείπει ἓν φύλλον.

88.

***Χάρτ.** 0,22×0,15. ΙϚ' **αἰῶνος**, φ. 135.*

Γραφὴ ὡραία καὶ χεὶρ ἐπιμελής, ἀλλὰ τὸ βιβλίον σητόβρωτον, τὸ στάχωμα τελείως κατεστραμμένον. Στίχοι σελίδων 21, μονόστηλοι σελίδες.

Ἀπόστολος.

Περιέχει 1) τὰ καθημερινὰ ἀναγνώσματα τῶν Ἀποστόλων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ· ἀπὸ μὲν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Τρίτης μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν καθ' ἑκάστην, ἐντεῦθεν δὲ μέχρι τῶν Βαΐων κατὰ Σάββατον καὶ Κυριακήν, προσέτι καὶ τὰ ἀναγνώσματα τῇ μεγάλῃ Πέμπτῃ, τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ ἑσπέρας καὶ τῷ μεγ. Σαββάτῳ εἰς τὸν ὄρθρον καὶ εἰς τὸν ἑσπερινόν.

2) Τὰ τοῦ μηνολογίου· τὰ πλεῖω παραπομπάς.

3) Τὸ εἰς κοιμηθέντα ἀνάγνωσμα τοῦ Ἀποστόλου. Ἅπαντα μετὰ τῶν προκειμένων καὶ τῶν στίχων. Ἐν τέλει σημειοῦται: Τέλος τοῦ Ἀποστόλου ἐπὶ ἔτους ,ζοβ' (= 1546) Ἰνδ. ζ' μηνὶ Ἰουλίῳ ἡμέρᾳ δ'». Εἰς τὸ περιθώριον σελίδος τινὸς ὑπάρχει σημείωσις ἀναγράφουσα «ἐτοῦτος ὁ Ἀπόστολος ἔνι τοῦ κυρίτζη Κώνστα τοῦ Καμπᾶ Νικολάου τοῦ υἱοῦ καὶ ὅποιος τοῦ ἀποξενώσει νὰ εἶναι ἀφωρισμένος».

Εἰς ἄλλο περιθώριον «μαβρᾶ μάτη ἀποχῆς κορι με μελάνην εγράμενα μὲ χρισαφη κεντιμένα».

Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει τρία ἄγραφα φ. μὲ διάφορα δίστιχακα κογραμμένα.

89.

***Χάρτ.** 0,21×0,15. ΙΖ' **αἰῶνος**, φ. 250.*

Στίχοι σελίδων 22, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρά, ἀλλ' ἀνορθόγραφος.

Ἑβδομαδάρια ἤτοι ἀκολουθίαι σύντομοι τῆς ἑβδομάδος τοῦ Σαββάτου καὶ Κυριακῆς. Ἀνθολογία ἤτοι σύντομοι ἀκολουθίαι τοῦ ἔτους τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ ἄλλων ἁγίων. Ἀκολουθία μικροῦ ἁγιασμοῦ καὶ Κανὼν παρακλητικὸς τῆς Θεοτόκου.

Ἐν φ. 50β σημειοῦται τὸ ἑξῆς: «† Ἡ ἱερὰ αὕτη βίβλος ἐγράφη διὰ χειρὸς Μ(ητ)ροφάνους ἱερομονάχου καὶ ἐσταχόθη ὑπὸ τοῦ εὐτελοῦς Πορφυ-

ρίου ἱερο(μον)αχ(ου), ἐφημερίου ὄντος ἐν τῇ θεοσώστῳ πόλει Μεσημβρίᾳ, ἀρχιερατεύοντος κυροῦ Χριστοφόρου· οἱ οὖν ἀναγινώσκοντες αὐτῇ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀμφοτέρων: ~ ,ζωρωιω (= 1601/2) μηνὶ σεπτεμβρίῳ ἰνδ. ιεης».

Ἐν δὲ φ. 242β σημειοῦται τὸ ἑξῆς: «Ἐγράφη ἡ παροῦσα ἑβδομαδαρία ὁμοῦ μὲ τὸ ἀπολόγιον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς Μητροφάνους ἱερομονάχου ἐν τῇ θείᾳ καὶ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου τοῦ εὑρίσκοντος ἐν τῇ Μαύρῃ Θαλάσσῃ ἀντίκρι Σωζουπόλεως καὶ μηδεὶς τολμήσει ἐξόσαι αὐτὸ ἐκ τῆς εἰρημένης μονῆς, ἵνα μὴ καὶ τοῦ τιμίου Προδρόμου ἐγείρῃ κατ' αὐτοῦ εἰς ἀγανάκτησιν· διότι ἰδιοχείρως ἀφιέρωσα αὐτὸ εἰς τὴν ἡμετέραν μονὴν ἐν ἔτει ,ζριφ (= 1601 - 1602)». Ἐν ἀρχῇ 4 φύλλα ἄγραφα καὶ ἐν τέλει 7.

90.

***Χάρτ.** 0,21×0,14. ΙϚ' **αἰῶνος**, φ. 92.*

Ἐπὶ τοῦ δέρματος εἶναι τετυπωμένοι δικέφαλοι ἀετοί· τὸ βιβλίον οὐχὶ καλῶς διατηρούμενον, μάλιστα ἀπὸ τοῦ φ. 75. Στίχοι σελίδων διάφοροι, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα ὑπέρυθρον ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρὰ ἀλλ' ἀνορθόγραφος, ὁ χάρτης σητόβρωτος.

Θεία Λειτουργία.

Φύλ. 1 - 26. Ἡ θεία Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Φύλ. 27. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου.

Φύλ. 75. Τῶν Προηγιασμένων.

Ἐν φ. 73β «ἔτος ,ϛϡπγ' (= 6983 - 1475) Θεοῦ δῶρον καὶ Ἰγνατίου πόνος».

91.

***Μεμβρ.** 0,23×0,18. ΙΒ' - ΙΓ' **αἰῶνος**, φ. 233.*

Στίχοι σελίδων 25, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρά.

Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ἐλλείπουσι φύλλα, τὰ ὁποῖα συνεπληρώθησαν διὰ χάρτου τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, 20 φύλλα ἐν ἀρχῇ καὶ 15 ἐν τέλει. Ἡ γραφὴ τῆς μεμβράνης διάφορος τῆς τοῦ χάρτου.

Μηναῖον Σεπτεμβρίου.

Περιέχει ἁπάσας τὰς ἀκολουθίας τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς ἄνευ συναξαρίου. Ἔχει δὲ τὰς ἀκολούθους διαφορὰς πρὸς τὸ ἔντυπον.

Εἰς τὰς γ' ὁ κανὼν διάφορος εἰς ἦχον πλ. δ' πρὸς τὸ Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ, ἀρχόμενος «Δίπλοκον εὐσεβείας».

Εἰς τὰς ς´ προστίθεται ἑτέρα ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μάρτυρος Εὐδόξου. Εἰς τὰς ιβ´ ὁ κανὼν διάφορος ἔχων ἀκροστιχίδα «Τὸν ἔννομον θεόφρον ἤνυσας δρόμον» εἰς ἦχον πλ. δ´ πρὸς τὸ ὑγρὰν διοδεύσας «τοῖς νόμοις ἐκ βρέφος τοῦ ποιητοῦ», εἰς τὰς κβ´ προστίθεται ἡ ἀκολουθία τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ μετὰ κανόνος φέροντος ἀκροστιχίδα «Τοῦ σοῦ προφήτου Χριστὲ τὸ κλέος» εἰς ἦχον β´ πρὸς τὸ ἐν βυθῷ κατέστρωσας ἀρχομένου «τῆς ψυχῆς φυλάξας Ἰωνᾶ» ποίημα Θεοφάνους. Εἰς τὰς κγ´ ὁ κανὼν σημειοῦται τοῦ Θεοφάνους καὶ οὐχὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Εἰς τὰς κε´ ὁ πρῶτος κανὼν ἐλλείπει, εἰς τὰς κς´ ὁ κανὼν τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ δεύτερος τοῦ ἁγίου ἐλλείπουσι· τίθεται δὲ ἕτερος εἰς ἦχον πλ. δ´ πρὸς τὸ Ἁρματηλάτην Φαραὼ καὶ ἀρχόμενος «ὡς καθαρῶς ἠγαπημένος γέγονας». Εἰς τὰς κη´ προστίθενται ἀναγνώσματα προφητειῶν καὶ στιχηρά.

Εἶναι διῃρημένον εἰς τετράδιον καὶ τὰ μεμβράϊνά εἰσι 25 ἀριθμούμενα β - κζ´.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 230 φύλλου «τέλος τῷ Θεῷ δόξα· κάλαμος γράφει καὶ χεὶρ καυχᾶται Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Ἰωάσαφ ziομας(;)», τὸ ὁποῖον βεβαίως ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ χάρτου γεγραμμένα.

Ἀπὸ τοῦ φ. 230^β - 233 ἔχει Θεοτόκια σταυρώσιμα.

92.

Μέμβρ. *0,23×0,19,5. ΙΑ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 226.*

Στίχοι σελίδων διάφοροι, σελίδες δίστηλοι. Δέσιμον μεμβράνη ἐπὶ χαρτίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρά.

Παῦλος Εὐεργετικός.

«Ἐκ τῶν συλλογῶν τοῦ ὁσιωτάτου πατρὸς ἡμῶν Παύλου». Προηγεῖται πίναξ τοῦ περιεχομένου, τοῦ ὁποίου τὰ πρῶτα φύλλα ἐλλείπουσιν. Ἐπίσης τὸ τέλος ἐλλείπει.

Ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ τοῦ τελευταίου φύλλου «ὅλον τὸ βιβλίον εἶναι 28 τετράδια». Οὐδεμία χρονολογικὴ σημείωσις ὑπάρχει, ἀλλ' εἶναι ἀρχαῖον χειρόγραφον.

Ἐν τῇ α´ σελίδι τοῦ φ. 2! «Πατερικοῦ συλλογὴ τοῦ ἁγίου Παύλου τῆς Ὑπεραγίας τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκης».

93.

Μεμβρ. *0,23×0,18. ΙΑ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 146.*

Στίχοι σελίδων 22, σελίδες μονόστηλοι, γραφὴ καθαρά. Δέσιμον ἁπλοῦν, ἐξώφυλλα ἐκ χάρτου.

Μηναῖον Ἰουλίου.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἄνευ συναξαρίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος, τὸ δὲ σῳζόμενον ἄρχεται ἀπὸ τῶν λέξεων «λαμπρὸς οἰκεῖν ἠξιώθητε» καὶ λήγει εἰς τὰς λέξεις «ὅτι ἐγώ εἰσὶν ὁ ἐν θαλάσσῃ».

Ἡ εἰς τὴν α´ ἀκολουθία εἶναι ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους, ἡ εἰς τὴν β´ ἐλλείπει, τῆς εἰς τὰς γ´ ἐλλείπει ἐλάχιστον μέρος ἐκ τῆς ἀρχῆς, τῆς εἰς τὰς δ´ σῴζεται ἐλάχιστον μέρος ἐκ τῆς ἀρχῆς. Εἰς τὰς ε´, ς´, ζ´ ἐλλείπουσιν, τῆς εἰς τὰς η´ ἐλλείπει ἐλάχιστον μέρος ἐκ τῆς ἀρχῆς, καὶ εἰς τὰς λα´ ἐλλείπει τὸ τέλος.

Ἐν ἑκάστῃ ἀκολουθίᾳ τίθεται πρῶτον τὸ ἀπολυτίκιον, ὅπερ καλεῖται κάθισμα, κατόπιν ἕτερα καθίσματα εἰ ὑπάρχουσι καθίσματα τὸ κοντάκιον καὶ ὁ οἶκος. Ἐπέρχονται στιχηρὰ τὰ εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα, τὰ τοῦ στίχου, τὰ τῆς λιτῆς καὶ τὰ εἰς τοὺς αἴνους καὶ κατόπιν ὁ κανών, ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ καὶ δεύτερος τίθεται μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου κανόνος. Ἐξαποστειλάριον δὲ καὶ ἀναγνώσματα προφητειῶν οὐχ ὑπάρχουσιν.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ καθίσματά εἰσι διάφορα, ἐν γένει δὲ ὑπάρχουσι πλείονα εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἢ εἰς τὰ ἔντυπα. Οἱ δὲ κανόνες εἰσὶ διάφοροι εἰς τὰς ι´. ια´. ιβ´. ιε´. ις´ καὶ κδ´· ὁμοίως καὶ ὁ εἰς τὰς ιζ´ δεύτερος καὶ ὁ εἰς τὰς κς´ πρῶτος.

Εἰς τὰς θ´ προστίθεται ἀκολουθία τῶν ὁσιομαρτύρων Πατερμουθίου καὶ Κύπριος. Εἰς τὰς ιβ´ προστίθεται τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος Γολινδοὺχ ἄνευ ἀκολουθίας. Εἰς τὰς ιγ´ ἀντὶ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα ἀκολουθιῶν ὑπάρχει εἰς τὰς ιδ´ ἀκολουθία τοῦ Ἀποστόλου Ἀκύλα, εἰς δὲ τὰς ιδ´ ἀκολουθία τοῦ μάρτυρος Ἀντιόχου.

Εἰς τὰς ιη´ προστίθεται ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ὑακίνθου, εἰς δὲ τὰς κα´ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ.

Ἡ εἰς τὰς κγ´ ἀκολουθία τοῦ μάρτυρος Φωκᾶ μετατίθεται εἰς τὰς κβ´, ἀλλὰ μετὰ προσομοίων καὶ κανόνων διαφόρων τῶν εἰς τὸ ἔντυπον, εἰς δὲ τὰς κβ´ ἀκολουθία τῆς ἁγίας Μαγδαληνῆς μετατίθεται εἰς τὰς γκ´, εἰς τὰς κε´ προστίθεται ἀκολουθία τῶν ἁγίων γυναικῶν Ὀλυμπιάδος καὶ Εὐπραξίας. Εἰς τὰς λα´ ὑπάρχει πρῶτον ἀκολουθία τοῦ μάρτυρος Ἰωάννου τοῦ Στρατιώτου τοῦ ἐν Τράλῃ τῆς Ἀσίας κειμένου, μεθ' ἣν τοῦ ἁγίου Εὐδοκίμου ἀτελής, ἡ δὲ τῶν προεορτίων ἐλλείπει.

Ἐλλείπουσιν ἡ δευτέρα ἀκολουθία εἰς τὰς κς´ καὶ εἰς τὰς κθ´. Οἱ δεύτεροι κανόνες ἐλλείπουσιν εἰς τὰς ιθ´ καὶ εἰς τὰς κ´, ὁ δὲ πρῶτος εἰς τὰς κζ´. Ἀκολουθία τῶν Προπατόρων οὐχ ὑπάρχει. Παρατηρητέον προσέτι ὅτι εἰς τοὺς πλείστους κανόνας ὑπάρχει καὶ ἡ δευτέρα ᾠδή.

94.

Μεμβρ. *0,22,5×0,18. ΙΓ'-ΙΔ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 172.*

Στίχοι σελίδων 24, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον δέρμα μέλαν ὑπέρυθρον ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν σητοβρώτων. Γραφὴ καθαρά, καλῶς διατηρούμενον.

Μηναῖον 'Ιανουαρίου.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς τούτου ἄνευ συναξαρίων καὶ ἀναγνωσμάτων προφητειῶν. Εἰς τὰς ε' τοῦ μηνὸς ἑορτάζεται ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ ἐν τῇ 'Ακρίτᾳ. Εἴς τινας δὲ ἡμέρας οἱ κανόνες εἰσὶ διάφοροι τῶν εἰς τὰ ἔντυπα καὶ εἰς ἄλλας οἱ δεύτεροι κανόνες ἐλλείπουσιν. Εἰς δὲ τὰς κγ' ἀντὶ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα κανόνων ὑπάρχουσιν ἕτεροι. Τὰ στιχηρὰ πολλὰ διαφέρουσι· καθίσματα δὲ καὶ στιχηρὰ εἰς τὴν λιτὴν καὶ ἀπολυτίκια παντελῶς ἐλλείπουσιν. 'Εκ τῆς ἀκολουθίας τῶν 'Ωρῶν τῶν Φώτων μόνον τὰ στιχηρὰ ὑπάρχουσιν, ἡ δὲ ἀκολουθία τοῦ ἁγιασμοῦ ἐλλείπει. Τινὰ τροπάρια στιχηρὰ καὶ εἱρμοὶ φέρουσι καὶ σημεῖα μουσικῆς.

'Εν τέλει ὑπάρχουσι φύλλα 23 χάρτινα, ἐφ' ὧν ὑπάρχουσιν ἀναγνώσματα προφητειῶν, ἡ ἀκολουθία τῶν 'Ωρῶν τῶν Φώτων καί τινα στιχηρὰ καὶ κανόνες καὶ εἶναι γεγραμμένα διὰ νεωτέρας χειρὸς πρὸς ἀναπλήρωσιν. 'Η ἀκολουθία τῶν τριῶν 'Ιεραρχῶν ὑπάρχει.

Εἰς τὸ φ. 148β ἔχει εἰς τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας τῆς 31 'Ιανουαρίου Κύρου καὶ 'Ιωάννου «Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Μελετίου».

Κάτωθι εἰς τὴν α' στήλην τοῦ α' φύλλου «Μηνολόγιον τῆς Παναγίας τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκης».

95.

Μεμβρ. *0,21×0,16. τοῦ 1514 φ. 245.*

Στίχοι σελίδων 23, σελίδες μονόστηλοι. Δέσιμον ὕφασμα ἐρυθρὸν πεπαλαιωμένον ἐπὶ ξυλίνων πλακῶν. Γραφὴ καθαρὰ καὶ ἐπιμεμελημένη. Μετὰ εἰκόνων τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν.

Εὐαγγέλιον.

῎Εχει τὴν ἑξῆς σημείωσιν: Τὸ παρὸν τετραευαγγέλιον ἀφιερώθη εἰς τὸν ναὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν τῇ νήσῳ τῆς Χάλκης ὑπὸ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἀειμνήστου ἀρχιερέως Καλλίστου Φιλιππουπόλεως, μηνὶ 'Οκτωβρίῳ ια' ἡμέρᾳ γ' ὥρᾳ ζ' τῆς νυκτὸς ἐν ἔτει ‚ζκβ' (= 1514), ἔτι δὲ ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ τε τῇ ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ καὶ ἐτάφη ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ».

'Εν ἀρχῇ ἑκάστης συγγραφῆς τῶν 4 Εὐαγγελίων εὑρίσκονται αἱ εἰκόνες τῶν 4 Εὐαγγελιστῶν ἐπιμελῶς ἐπεξειργασμένων. Αἱ προμετωπίδες ἐπίσης

ἐπιμελῶς πεποικιλμέναι, τὰ δὲ ἀρχικὰ ψηφία ἑκάστης συγγραφῆς ἐζωγραφημένα δι' ἑνὸς προσώπου μικροσκοπικοῦ.

Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν Εὐαγγελίων καὶ τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν γράμματα γεγραμμένα χρυσῇ μελάνῃ. Κάτωθι τῆς α' στήλης τοῦ φ. 150 σημειοῦται: «'Ο καθηγούμενος ἀρχιμανδρίτης καὶ Πρωτοσύγκελλος τῆς σεβασμίας βασιλικῆς καὶ ἐπονομαζομένης τοῦ Κρημνοῦ» καὶ παρακάτω δι' ἄλλης γραφῆς καὶ ἄλλης μελάνης: «ἐλάχιστος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατὴρ Μακάριος ὁ ἔχων τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον τοῦτο καὶ ὁ ἀναγινώσκων εὔχου μοι διὰ τὸν Κύριον ὅπως λάβω λύσιν ἁμαρτημάτων».

Τὰ δύο τελευταῖα φύλλα εἶναι χάρτινα μὲ ἑτέραν γραφὴν μεταγενεστέραν· ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ. «Τὸ παρὸν τετραευαγγέλιον ἀφιερώθη εἰς τὸν ναὸν τῆς 'Υπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκης ὑπὸ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Καλλίστου, γενομένου Φιλιππουπόλεως μηνὶ ὀκτωβρίῳ α' ἡμέρᾳ Γ' ὥρᾳ ζ' τῆς νυκτὸς ἐν ἔτει ‚ζκβ' Ν. β = 7022 = 1514, ἔτι δὲ ἐκοιμήθην ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ τε καὶ ὥρᾳ καὶ ἐτάφη ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ. 'Εν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐκοιμήθη καὶ ὁ πανοσιώτατος πατὴρ ἡμῶν Μακάριος ἱερομόναχος μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιγ'». 'Ατυχῶς τὸ Εὐαγγέλιον οὐχ εὕρηται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ.

(῞Επεται συνέχεια)

† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ
ὁ ἀπὸ Μεγάλων Πρωτοσυγκέλλων καὶ ἀπὸ Παραμυθίας

ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Πηγὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ Βυζαντινὰ λουτρά, καίτοι δὲν ἔχομεν πλουσίας, ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἱκανάς, δυναμένας ἀρκούντως περὶ τοῦ θέματος νὰ μᾶς διαφωτίσωσι. Καὶ ἐκ τῶν Βυζαντινῶν δῆλα δὴ ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων δυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν σημαντικὰς πληροφορίας[1] ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐμμέτρων κειμένων, εἰς ἃ δέον νὰ καταλέξωμεν τὰ διάφορα εἰς λουτρὰ ἐπιγράμματα[2], τὰς ἐκφράσεις λουτρῶν τὰς εὑρισκομένας εἰς τὰ τῶν τελευταίων αἰώνων ἐπύλλια[3] ὡς καὶ τὰς περιγραφὰς τῶν δώδεκα τοῦ ἔτους μηνῶν.

Ἄξιαι λόγου ἐπ' ἴσης εἶναι αἱ πληροφορίαι αἱ παρεχόμεναι ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ὑπὸ τοῦ Διγενῆ κτισθέντος λουτροῦ, ἐν τῷ ὁμωνύμῳ ἔπει[4], ὡς καὶ τῶν λουτρῶν ἐπιφανῶν Βυζαντινῶν, ὡς εἶναι αἱ περιγραφαὶ τοῦ λουτροῦ τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου καὶ τοῦ Χούμνου[5], πρὸς δὲ καὶ ἐν τῷ κατὰ τῶν ἡγουμένων ποιήματι Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου.

Καὶ ἡ εἰς πεζὸν δὲ γεγραμμένη ἠθοποιία τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, ἐν ᾗ περιγράφεται τὸ πάθημα λουομένου, οὗτινος ἐκλάπησαν τὰ φορέματα (Tafel, Eustathii opusc. 328-58 ἑξ.) ἀρκοῦντα διδάσκει.

Τὰ Βυζαντινὰ ἔπειτα μυθιστορήματα, ὡς λ. χ. τὸ τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου τὰ καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν, παρέχουσιν ἐνιαχοῦ λόγου ἀξίας πληροφορίας, διὰ νὰ μὴ παραλίπωμεν τὰ τυπικὰ τῶν μονῶν, ἔνθα, ἐν τοῖς σχετικοῖς κεφαλαίοις, καὶ ἀκριβῆ καὶ ἀρκοῦντα λέγονται. Σημαντικὴν ἐπ' ἴσης βοήθειαν πρὸς ἔρευναν τοῦ θέματος ἡμῶν παρέχει ἡ μελέτη τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων, καὶ μάλιστα τῶν ἀναφερομένων εἰς ἰατροὺς ἁγίους, τοὺς Κοσμᾶν, φέρ' εἰπεῖν, καὶ Δαμιανόν, τὸν ἅγιον Ἀρτέμιον κ.τ.λ.

---

[1] Πολλαὶ εἶναι αἱ πληροφορίαι αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τοῦ Ι. Μαλάλα περὶ τῶν λουτρῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας.

[2] Ὡς εἶναι τὰ τοῦ Ἀγαθίου, Παύλου Σιλεντιαρίου, Λεοντίου τοῦ Σχολαστικοῦ, Αὐσονίου κ.τ.λ. Βλ. καὶ Παλατ. Ἀνθολ. IX ἀρ. 606 ἑξ. (ἔκδ. Didot.)

[3] Βλ. πρὸς τούτοις καὶ τοῦ Ἰωάννου Γαζαίου ἔκφρασιν τοῦ κοσμικοῦ πίνακος τοῦ ὄντος ἐν τῷ χειμερίῳ λουτρῷ (P. Friedländer, Paulus von Gaza und Paulus Silentiarius II. 161 ἑξ) πρὸς δὲ καὶ τὸ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην ἐρωτικὸν δρᾶμα στίχ. 291 ἑξ. (ἔκδ. Λάμπρου) καὶ τὴν Ἀχιλληΐδα στίχ. 780 ἑξ. (ἔκδ. Hesseling).

[4] Στίχ. 1270 ἑξ. (Ἔκδ. Γ. Μηλιαράκη).

[5] Ἔπιθι R. Guiland, Le palais de Théodore Métochite ἐν Revue des études Grecques 35 (1922) σελ. 90 καὶ Εὐθυμίου Μαλλάκη, Εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ Χούμνου ἐν Ἐπετ. Παρνασσοῦ 7, 17.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει κτήρια διαφόρων ἐπισήμων λουτρῶν, πολλὰς καὶ ἐνδιαφερούσας πληροφορίας θὰ εὕρῃ ὁ βουλόμενος εἰς τὰ τοῦ Ψευδοκωδινοῦ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλη πηγὴ πρὸς γνῶσιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὰ Βυζαντινὰ λουτρὰ εἶναι διάφοροι λόγοι τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὁμιλούντων περὶ παρθενίας ἢ κατὰ τῆς τῶν συγχρόνων πολυτελείας καὶ ἀκολασίας. Διὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν πολύτιμον ὁδηγὸν θὰ ἔχῃ ἀναμφιβόλως ὁ ἐρευνητὴς τὰ τοῦ Κλήμεντος, ὅστις εἰς δύο κεφάλαια τοῦ Παιδαγωγοῦ του διὰ μακρῶν ὡμίλησε περὶ λουτροῦ[1], πρὸς δὲ τὰ ἑρμηνεύματα τοῦ Πολυδεύκους, καίτοι ὡρισμένα μέρη αὐτῶν μᾶλλον πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν βίον προσαρμόζονται. Εἰς τὰς σημαντικὰς ἔπειτα πηγὰς καταλεκτέαι αἱ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ῥώμης Κλήμεντος φερόμεναι διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τὰ διάφορα ἐνοικιαστήρια λουτρῶν συμβόλαια[2], οἱ νόμοι, ἔνθα συχνὰ γίνεται λόγος περὶ τῆς θέσεως ἔνθα ἐπιτρέπεται νὰ κτίζεται τὸ λουτρὸν καὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἰδιοκτήτου ἢ ἐνοικιαστοῦ πρὸς τοὺς γείτονας, ὡς καὶ διάφοροι κανόνες τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων συμπεριλαμβανομένων, ἐννοεῖται, καὶ τῶν ὑπὸ τῶν ἑρμηνευτῶν τῶν κανόνων τούτων προστιθεμένων. Καὶ τὰ ὀνειροκριτικὰ δὲ βιβλία ἀρκοῦντα περὶ λουτρῶν μᾶς διδάσκουσιν.

Εἰδικῶς περὶ τοῦ λουτροῦ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλικῆς νύμφης προκειμένου, δέον νὰ συμβουλευθῇ τις τὰ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως λεγόμενα (σελ. 215.20-216.3 καὶ 551-556).

Εἰς τὰς πηγὰς τέλος καταλεκτέα καὶ τὰ ἐν ἐρειπίοις σῳζόμενα λουτρὰ καθὼς καὶ διάφοροι εἰκόνες, ὡς αἱ τοῦ χειρογράφου τῆς χρονογραφίας τοῦ Σκυλλίτση.

Ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν ὁ λόγος θὰ εἶναι περὶ τῶν χάριν καθαριότητος ἢ ἀναψυχῆς γινομένων λουτρῶν ἐν ἰδίοις οἰκοδομήμασιν, οὐχὶ δὲ περὶ τῶν ἐν θαλάσσῃ ἢ ποταμοῖς, οὐδὲ περὶ τῶν θεραπευτικῶν τοιούτων τῶν εἰς διαφόρους τουτέστι λουτροπόλεις εὑρισκομένων αὐτοφυῶν θερμῶν. Διὰ τὸν μέλλοντα καὶ ἀπὸ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς νὰ ἐξετάσῃ τὸ θέμα, πλὴν τοῦ Γαληνοῦ, πολύτιμοι ὁδηγοὶ θὰ εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ἰατροὶ Ὀρειβάσιος καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανὸς[3] καὶ ὅσα σχετικὰ λέγονται εἰς τὸ corpus τῶν medici Graeci minores, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ διάφορα ἐπιγράμματα ἢ στίχοι εἰς γνωστὰ θερμά, ὡς ἦσαν τὰ ἐν Σμύρνῃ Ἀγαμεμνόνεια, τὰ τῆς Προύσης, καὶ μάλιστα

---

[1] Τὸ Ε'. κεφ. τοῦ Γ'. βιβλίου τοῦ Παιδαγωγοῦ ἐπιγράφεται «πῶς περὶ τὰ λουτρὰ ἀναστρεπτέον» καὶ τὸ Θ'. «τίνος ἕνεκεν τὸ λουτρὸν παραληπτέον».

[2] Ἓν τούτων ἐξέδωκεν ὁ Κ. Σάθας ἐν τῇ μεσαιωνικῇ του βιβλιοθήκῃ τ. 6 σ. 624.625.

[3] Τὰς πηγὰς ταύτας ἐχρησιμοποίησα ἐν μέρει εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην. Πβ. καὶ τὴν διατριβὴν τοῦ Ἐμμ. Ἐμμανουήλ, Λουτρὰ καὶ ἰαματικὰ ὕδατα ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

τὰ ἐν Πυθίοις [1], ἅτινα τελευταῖα χάριν παραψυχῆς καὶ θεραπείας συχνὰ ἐπεσκέπτοντο οἱ κάτοικοι τῆς πρωτευούσης καὶ δὴ καὶ οἱ βασιλεῖς [2], καὶ ὑπὲρ τοῦ κτηρίου τῶν ὁποίων ἰδιαιτέραν πρόνοιαν ἔλαβεν ὁ Ἰουστινιανός [3].

ΑΓΑΠΗ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ

Πολλοί, μὴ γνωρίζοντες ἀκριβῶς τὰ πράγματα καὶ παρασυρόμενοι ὑπὸ τῆς συνηθείας ὡρισμένων μοναχῶν, καὶ μάλιστα ἀσκητῶν, ἐπαναλαμβάνουσι κατὰ κόρον ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἡμῶν πρόγονοι, ἀλουσίαν ἀσκοῦντες, ἐλαχίστην σχέσιν εἶχον μὲ τὰ λουτρά. Τὴν ἄδικον ταύτην κρίσιν πλεῖσται μαρτυρίαι ἔρχονται νὰ διαψεύσωσιν. Ἤδη κατὰ τὸν Β′ μ. Χ. αἰῶνα ὁ Ἀρτεμίδωρος ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς του, πιστοποιῶν τὴν παρὰ τοῖς συγχρόνοις του συχνὴν χρῆσιν τῶν λουτρῶν, ἔγραφε· «πάλαι μὲν γὰρ εἰκὸς εἶναι πονηρὰ τὰ βαλανεῖα, ἐπεὶ μὴ συνεχῶς ἐλούοντο οἱ ἄνθρωποι μηδὲ εἶχον τοσαῦτα βαλανεῖα» [4]. Τὴν συχνὴν ὄντως χρῆσιν λουτρῶν παρὰ Βυζαντινοῖς ἀποδεικνύουσι δύο τινά, πρῶτον ἡ ὕπαρξις δημοσίων λουτρῶν εἰς πᾶσαν σχεδὸν πόλιν τοῦ κράτους [5] καὶ δεύτερον αἱ μαρτυρίαι τῶν συγγραφέων. Ὄντως ὅ τε Σωζομενὸς ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ καὶ ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος ἐν τῷ περὶ κτισμάτων ἔργῳ του τὴν ὕπαρξιν βαλανείων θεωροῦσι χαρακτηριστικὸν πόλεως μεγάλης καὶ εὐδαίμονος [6], πολλοὶ δὲ αὐτοκράτορες ἐφρόντιζον μικρὰς ἢ μεγάλας πόλεις τοῦ κράτους των νὰ κοσμῶσι δι᾽ ἀνεγέρσεως λουτρῶν ἢ ἀνακτίσεως παλαιῶν ὑπὸ σεισμῶν ἢ πυρκαϊᾶς φθαρέντων. Οὕτως ὁ Ἀναστάσιος Α′. φέρεται ὅτι ἔκτισεν ἐν ἑκάστῃ πόλει δημόσια λουτρά [7], ἐν Νικομηδείᾳ ἐχούσῃ, κατὰ Λιβάνιον, λουτρῶν μεγέθη [8] καὶ παθούσῃ ὑπὸ σεισμῶν, Θεοδόσιος ὁ Β′ «ἔκτισε καὶ τὰ δημόσια καὶ τοὺς ἐμβόλους καὶ τὸν λιμένα

[1] Ὑπάρχει ποίημα εἰς τὰ ἐν Πυθίοις θερμὰ ἀποδιδόμενον εἰς Παῦλον τὸν Σιλεντιάριον, πράγματι ὅμως γραφὲν ὑπὸ Λέοντος τοῦ Μαγίστρου τοῦ ἀκμάσαντος ἐπὶ Λέοντος ΣΤ′. καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὡς ἀπέδειξεν ὁ S. Mercati ἐν τῇ Rivista degli studi orientali τόμ. 10 (1924) Βλ. καὶ Β. Κάνδη, Ἡ Προῦσα σ. 166 καὶ 4 σ. 245. Διὰ τὰ Ἀγαμεμνόνεια βλ. Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις, Λαογρ. τόμ. 4 σ. 245. Πρόσθες Ἐμμ. Ἐμμανουήλ, Λουτρὰ καὶ ἰαματικὰ ὕδατα ἐν τῇ ἀρχαιότητι σ. 43.

[2] Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 5.3.16.20, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου (Migne, P. G. 99. 253 B).

[3] Προκοπίου, Ἔνθ᾽ ἀν.

[4] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκριτικὰ 1.64.

[5] Περὶ ἀνυπαρξίας λουτρῶν εἰς μικροὺς συνοικισμοὺς καὶ νήσους μικρὰς ὁμιλοῦσιν οἱ συγγραφεῖς· Κλήμεντος, Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 9 σ. 264 στίχ. 15 ἑξ. (ἔκδ. Stählin).

[6] Σωζομενοῦ, Ἐκκλ. ἱστορ. 4, 9, Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 5. 4 (σ. 158. 20 ἔκδ. Haury).

[7] Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 409.15.

[8] Λιβανίου, Μονῳδία ἐπὶ Νικομηδείᾳ 7 (τόμ. 4 σ. 333. 12 Förster).

καὶ τὰ θεώρια» [1], ὁ δ᾽ Ἰουστινιανός, ἀνακτίσας τὸ ἠρειπωμένον φρούριον τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Μωκησοῦ, πλὴν ἄλλων, «καὶ λουτρῶνας ἐδείματο» [2]. Τὴν πολυτέλειαν δὲ τῶν λουτρῶν τῆς Ἀντιοχείας ἐπανειλημμένως ἐπαινοῦσιν ὅ τε Μαλάλας ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του καὶ ὁ Εὐάγριος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ του [3]. Ἄξιον μάλιστα σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ Θεοδόσιος Α′ μετὰ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπανάστασιν τοῦ 387, πρὸς τιμωρίαν, διέταξε νὰ κλείσωσι τὰ βαλανεῖα τῆς πόλεως, καί, κατὰ τὸν μαρτυροῦντα Χρυσόστομον, «οὐδεὶς ἐτόλμησε παραβῆναι τὸν νόμον καὶ συνήθειαν προβαλέσθαι» καίτοι, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, «τὸ μὴ λούσασθαι χαλεπόν» [4].

Πρὸς τούτοις γνωρίζομεν ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ Δαρὰς τῆς Μεσοποταμίας, τῇ μετέπειτα Ἀναστασιουπόλει, ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος ἵδρυσε δύο δημόσια λουτρά [5], ἐν δὲ τοῖς ἀναπλεομένοις μέρεσι τοῦ Βοσπόρου ὑπῆρχον πολλὰ λουτρά, ἅτινα οὐχὶ σπανίως μετεχειρίζοντο οἱ κάτοικοι τῆς πρωτευούσης, μάλιστα ὁσάκις ἐν αὐτῇ ἐσπάνιζε τὸ ὕδωρ [6].

Πόσον τέλος διαδεδομένον ἦτο τὸ λούσιμον παρὰ Βυζαντινοῖς μαρτυρεῖ τὸ ὅτι ἐν Βυζαντίῳ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β′ ὑπῆρχον ὀκτὼ μεγάλα δημόσια λουτρὰ καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα τρία ἰδιωτικά [7], πρὸς δὲ ὅτι τὴν ἐπομένην τῆς καταλήψεως τῆς Ἀλεξανδρείας ἔγραφεν ὁ Ἀμροῦ πρὸς τὸν Ὀμὰρ ὅτι εὗρεν ἐν τῇ πόλει τετρακισχίλια λουτρά [8].

ΠΟΣΑΚΙΣ ΕΛΟΥΟΝΤΟ ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ

Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ ἐξορίᾳ του παραπονεῖται ὅτι ἔζη «ἀπορίᾳ ἀναγκαίων καὶ μη δὲ βαλανείῳ χρῆσθαι δυνάμενος» [9], παριστάνει δὲ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀντιοχείας τοὺς μὴ λουσθέντας ἐπὶ εἰκοσαήμερον, ἕνεκα τῆς προμνημονευθείσης ἀπαγορεύσεως τοῦ Θεοδοσίου, ὡς δυσχεραίνοντας καὶ νομίζοντας ὅτι ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος δὲν ἐλούσθησαν [10]. Τὸ φιλόλουτρον τῶν

[1] Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 363. 12.

[2] Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 5.4 (σ. 158. 20).

[3] Εὐαγρίου, Ἐκκλ. ἱστορ. 1. 12, Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 423. 4.

[4] Χρυσοστόμου, Ὁμιλία ΙΔ′. πρὸς Ἀντιοχεῖς (Migne, P. G. 49. 151 - 2).

[5] Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 339. 16.

[6] Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 668. 15.Τοῦ Μανασσῆ κυροῦ Κωνσταντίνου, Ἔκφρασις ἁλώσεως σπίνων καὶ ἀκανθίδων (K. Horna, Analekta zur byzantinischen Literatur σ. 6.)

[7] Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α′. 119. 120.

[8] S. Mavrogény, Les bains orientaux σ. 37. Ὁ Γύλλιος 72 ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν εὗρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει πλέον τῶν 100 λουτρῶν, ὧν τὰ 50 δίδυμα· Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 45.

[9] Χρυσοστόμου, Τῇ αἰδεσιμωτάτῃ διακόνῳ Ὀλυμπιάδι ἐπιστολὴ Δ′. (Migne, P.G. 52. 592).

[10] Χρυσοστόμου, Ὁμιλία ΙΗ′. πρὸς Ἀντιοχεῖς (Migne, P.G. 49. 187- 188). Ὥς τι δεινὸν ἀναφέρεται καὶ ἡ ἐπὶ 47 ἡμέρας ἀλουσία· βίος καὶ πολιτεία Μαρτίνου ἀρχιεπισκόπου Ρώμης, (Anal. Boll. 51. 257).

Ἀντιοχέων ἐπιβεβαιοῖ ἄλλως τε καὶ ὁ Ἰουλιανὸς λέγων ὅτι οὗτοι, μιμούμενοι τὴν τῶν Φαιάκων εὐδαιμονίαν, συχνὰ ἐχρησιμοποίουν τὰ θερμὰ λουτρά [1]. Ὅτι δὲ πολὺ συχνὰ ἐλούοντο οἱ Βυζαντινοὶ μαρτυρεῖ ὅ τε Κλήμης λέγων «οὐ δεῖ συνεχῶς καὶ πολλάκις τῆς ἡμέρας λούεσθαι» [2] καὶ πάλιν ὁ Χρυσόστομος παρατηρῶν ὅτι «τὰ βαλανεῖα συνεχῶς γινόμενα τὸ σῶμα ἐξίτηλον ἐργάζεται» [3] καὶ ἀναφωνῶν περὶ τῶν νεανίδων παλαιοτέρων ἐποχῶν «οὐδὲ γὰρ αὐτὰς (τὰς θυγατέρας) ἔτρεφον αἱ μητέρες καθάπερ τὰς νῦν βαλανείοις πυκνοῖς, μύρων ἀλοιφαῖς, μαλακοῖς ἱματίοις» [4]. Βραδύτερον Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανὸς ἐπέγραψεν ἓν τμῆμα τοῦ ἔργου του «τοῖς ἔθος ἔχουσι κεχρῆσθαι συνεχέσι λουτροῖς» [5], Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς ἐν ποιηματίῳ του περὶ λουτροῦ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ σπαταλικῶς λούεσθαι [6], εἶπε δὲ κατὰ τὸν ΙΒ´ αἰῶνα καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος «τὰ πυκνὰ λουτρὰ βλακείας εἰσὶν ἐνδείξεις» [7].

Καὶ ταῦτα μὲν γενικῶς· εἰδικώτερον ὅμως γνωρίζομεν καὶ ποσάκις οἱ φιλόλουτροι τῶν Βυζαντινῶν ἐλούοντο. Αἱ διαταγαὶ π.χ. τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὁμιλοῦσι περὶ περισσοτέρας λούσεως, καὶ δὴ τῆς καθ' ἡμέραν [8], καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ἐν τῷ Παιδαγωγῷ του, περὶ τοῦ «συνεχῶς καὶ πολλάκις τῆς ἡμέρας λούεσθαι» [9].

Οὐ μόνον δ' οἱ λαϊκοί, ἀλλὰ καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ συχνὰ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας ἐλούοντο, ἀναφέρεται μάλιστα καὶ τὸ ἀνέκδοτον τοῦ Πατριάρχου Σισινίου τοῦ Α´, ὅστις, ὅταν ἠρωτήθη διατί, ἐπίσκοπος ὤν, δὶς τῆς ἡμέρας ἐν δημοσίοις λουτροῖς λούεται, ἀπήντησε, διότι δὲν δύναμαι νὰ λουσθῶ τρίς [10]. Κατὰ τὸν ΙΒ´ ἐν τούτοις αἰῶνα τὸ τρὶς τῆς Ἑβδομάδος λούεσθαι, σύνηθες ὄν, ἐθεωρεῖτό πως ὑπερβολικὸν καὶ βλακείας δεῖγμα· ὁ Πρόδρομος τοὐλάχιστον παριστάνει τὸν πατέρα του λέγοντα πρὸς αὐτὸν

αὐτὸς ὅταν ἐμάνθανε λουτροῦ θύραν οὐκ εἶδε [11]
καὶ τώρα λουτρακίζεται τρίτον τὴν Ἑβδομάδα

---

[1] Ἰουλιανοῦ, Ἀντιοχικὸς ἢ μισοπώγων σ. 342 D.
[2] Κλήμεντος, Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 9 σ. 263. 22.
[3] Χρυσοστόμου, Εἰς Ἰωάννην ὁμιλία ΙΗ´. (Migne, P.G. 59. 118).
[4] Χρυσοστόμου, Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον (Migne, P.G. 51. 239).
[5] Ἀλεξ. Τραλλιανοῦ Α´. 377.
[6] Ideler, Physici et medici Graeci minores 2. 193.
[7] Tafel, Eustathii opuscula 228. 48.
[8] Κλήμεντος Ρώμης, Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (Migne, P.G. 1,588). Πβ. καὶ τὴν σημερινὴν παροιμίαν· κάθε μέρα 'ς τὸ χαμάμι, κλάν' ὁ διάβολος 'ς τὴ γούρνα, ἐπὶ τῶν δαπανώντων ἑαυτοὺς εἰς τρυφηλὸν καὶ ἄσωτον βίον Ι. Βενιζέλου, Παρ. 118.14.
[9] Κλήμεντος, Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 9 (σ. 263.27 Stählin). Ὁ Γαληνός, χάριν θεραπευτικῶν σκοπῶν, συνίστα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν δύο ἢ τρία λουτρὰ καθ' ἡμέραν Ὀρειβάσ. 2. 875 (ἔκδ. Daremberg).
[10] Σωκράτους, Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 6 κεφ. 22.
[11] Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques 4. 10

πληροφορία, ἣν καὶ ἄλλα κείμενα ἐπιβεβαιοῦσι [1]. Κατὰ τὰ ἰατρικὰ δὲ βιβλία, οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἔπρεπε κατὰ Ἰανουάριον νὰ λαμβάνωσι πλείονα τῶν τεσσάρων λουτρῶν, κατὰ Μάρτιον τῶν ἓξ καὶ κατ' Ἀπρίλιον τῶν ὀκτώ [2].

Ὑπεστηρίχθη καὶ ἐπιστεύθη ὅτι οἱ μοναχοὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἤσκουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλουσίαν· τὰ τυπικὰ ἐν τούτοις τῶν μονῶν ἄλλα λέγουσι. Τὸ τυπικὸν π.χ. τῆς μονῆς Εὐεργέτιδος ὁρίζει νὰ λούωνται οἱ μοναχοὶ αὐτῆς κατὰ τετραμηνίαν [3], κανονικὴ δ' ἐθεωρεῖτο ἡ ἅπαξ τοῦ μηνὸς λοῦσις [4] ἢ καὶ ἡ δίς [5], συνήθης δ' ἐπ' ἴσης καὶ ἡ ἅπαξ τῆς Ἑβδομάδος, ὡς καὶ ἐκ τῶν τυπικῶν πάλιν διδασκόμεθα [6] καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς Προδρομείων στίχων

αὐτὸς τὸν μῆνα τέταρτον εἰς τὸ λουτρὸν ὑπάγει,
σὺ δὲ ἀπὸ Πάσχα εἰς ἕτερον Πάσχα λουτρὸν οὐ βλέπεις [7]

οἱ ἀσθενοῦντες μάλιστα μοναχοὶ ἐπετρέπετο νὰ λούωνται καὶ δὶς τῆς Ἑβδομάδος καὶ συχνότερον δέ, ἂν τοῦτο διέτασσον οἱ ἰατροί [8]. Πάντως τὸ συχνὰ λούεσθαι δὲν ἐθεωρεῖτο πρέπον διὰ τοὺς μοναχούς, τὴν κοινὴν δὲ περί τούτου ἀντίληψιν σαφῶς ἐκφράζει ὁ Προδρόμειος στίχος

ἐξάφες τὰ συχνὰ λουτρά, καλόγερος ὑπάρχεις [9]

Τὸ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ

ἅπαξ τὸν χρόνον ἂν λουσθῶ πολλάκις δι' ἀρρωστίαν
καυκὶν κρασὶν οὐ δίδουν με τὸ λέγουν εὐλογίαν [10]

εἶναι πάντως ὑπερβολικόν.

Εἴπομεν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐλούοντο συχνά· ὑπάρχει ἐν τούτοις καὶ ἡ ἄλλη, κατ' ἐξαίρεσιν αὐτή, ὄψις τοῦ ζητήματος, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει ν' ἀπο-

---

[1] Ἐτρύφα (ὁ βασιλεὺς) καὶ λουτροῖς ἐχρῆτο τῆς Ἑβδομάδος τρίς. Ἀνωνύμου, Σύνοψις χρονικὴ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 7. 409).
[2] Ideler, Physici et medici Graeci minores 1. 410. 427. 428.
[3] Dmitrievskij, Τυπικὰ 1. 643, Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτ. σ. 58.
[4] L. Petit, Typicon du monastère de la Kosmosotira (Izwestia Κωνσταντινουπόλεως 13. 66). Βλ. καὶ τυπικὸν Κεχαριτωμένης, Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 5. 369, τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μάμαντος (Ἑλληνικὰ 1. 35), τυπικὸν τῆς μονῆς τῶν Ἡλίου βωμῶν Dmitrievskij, Τυπικὰ 1. 745.
[5] Dmitrievskij, Τυπικὰ 1. 670.
[6] Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 5.185, Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σ. 58.
[7] Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques III. 80.
[8] Dmitrievskij, Τυπικὰ 1. 686, Ph. Meyer, Bruchstücke zweier τυπικὰ κτιτορικά, B.Z. 4. 46, Α. Ὀρλάνδου, Ἔνθ' ἀν. σ. 58.
[9] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques III. 48, Α. Ὀρλάνδου, Ἔνθ' ἀν. σ. 57.
[10] Hesseling - Pernot, Ἔνθ' ἀν. III. 123.

σιωπήσωμεν· ἤσκουν δῆλα δὴ καὶ τὴν ἀλουσίαν οἱ Βυζαντινοὶ πρόγονοί μας. Τὸ τοῦ Προδρόμου περὶ μαθητοῦ λεγόμενον

αὐτός, ὅταν ἐμάνθανε, λουτρόθυραν οὐκ εἶδε [1]

ἐφηρμόζετο καὶ εἰς εὐρυτέραν κλίμακα [2].

Διὰ τὸν Μ. Βασίλειον Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἶπεν· «ἡ ἀλουσία τὸ ἐκείνου σεμνολόγημα» [3], παρῄνει δὲ τὰς χήρας ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ἐφρόνει ὅτι τὰ βαλανεῖα μαλακωτέρους ἐποίουν τοὺς γεωργούς [4], ν' ἀπέχωσι βαλανείων, διισχυριζόμενος ὅτι ἡ λουομένη πολεμεῖ τὴν ἄσπιλον καὶ καθαρὰν ἐκκλησίαν [5], εἰς τὸν περὶ παρθενίας δὲ λόγον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου φέρεται περὶ μοναχῆς «οὐ πορεύσει εἰς βαλανεῖον ὑγιαίνουσα ἄνευ πάσης ἀνάγκης, οὐ μὴ βάψῃς ὅλον τὸ σῶμά σου εἰς ὕδωρ ὅτι ἁγία Κυρίου... μόνον τὸ πρόσωπόν σου νίψαι καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας» [6]. Κατὰ Θεόδωρον τὸν Στουδίτην ἡ εἴσοδος εἰς τὸν παράδεισον ἑτοιμάζεται ἡμῖν δι' ἐγκρατείας, ἀποχῆς κρεωφαγιῶν, οἰνοποσιῶν καὶ λουτρισμάτων [7], Νικόλαος δ' ὁ Γραμματικὸς ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντι τυπικῷ τῆς Μ. Λαύρας παραγγέλλει εἰς τοὺς μοναχοὺς «χαμευνεῖν καὶ ξηροκοιτεῖν καὶ ἀλουσίαν ἔχειν» [8], τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην ἠκολούθουν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, καὶ μάλιστα ἀσκηταί, τοὺς ὁποίους ἐχαρακτήριζε τὸ αὐχμηρὸν τῆς κόμης καὶ ἡ δι' ὅλου τοῦ βίου ἀλουσία [9].

ΔΗΜΟΣΙΑ, ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΛΟΥΤΡΑ

Τὰ λουτρὰ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἦσαν ἢ δημόσια ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἢ γενναιοδώρων πολιτῶν, χάριν τοῦ λαοῦ, ἱδρυόμενα καὶ συντηρούμενα, ἢ ἰδιωτικὰ ἢ καὶ μοναστηριακὰ ἐν τοῖς περιβόλοις μονῶν ἢ καὶ ἐκτὸς αὐτῶν ἱδρυόμενα πρὸς λοῦσιν τῶν μοναχῶν ἢ τῶν ἐν τοῖς ξενῶσι

1 Hesseling-Pernot, Ἐνθ' ἀν. IV. 9.

2 Τὴν ἀλουσίαν τῶν κατοίκων τῆς Κέας τονίζει διὰ τοὺς χρόνους του Μιχαὴλ ὁ Χωνιάτης εἰς τὸ ποίημά του Θεανὼ τόμ. 2.386.388.

3 Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον (Migne, P.G. 36. 575 B).

4 Χρυσοστόμου, Εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁμιλία ΙΗ'. (Migne, P.G. 60. 147).

5 Παλλαδίου, Βίος Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (Migne, P.G. 47.20), Χρυσοστόμου, Ὅτε ἀπῄει ἐν τῇ ἐξορίᾳ (Migne, P.G. 52. 437).

6 Ἀθανασίου, Περὶ παρθενίας (Migne, P.G. 28. 264).

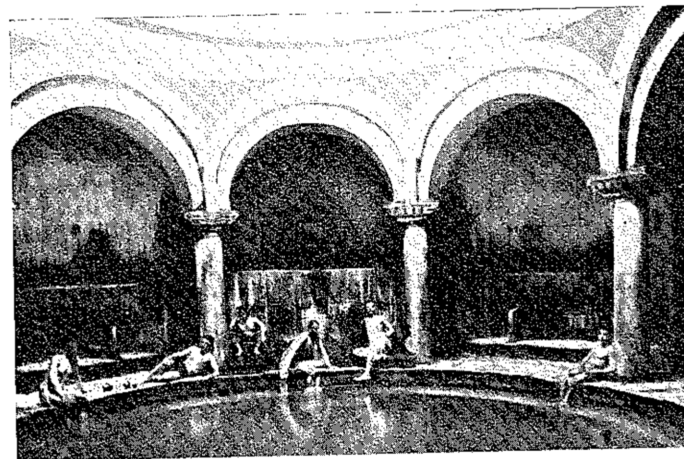
7 Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Λόγος Α'. (Migne, P.G. 99. 689 B).

8 Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σ. 57.

9 Παλλαδίου Ἑλενουπόλεως, Ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία, (Migne, P.G. 34. 1009 B). Περὶ τῆς ἀποχῆς τῶν λουτρῶν ἐκ μέρους τῶν ἀσκητῶν βλ. τὰ σημειούμενα ἐν τῷ λεξικῷ τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας τοῦ Cabrol ἐν λ. bains σ. 87-89. Πβ. καὶ D. Hesseling, Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς σ. 95 (Ἑλλην. μεταφράσεως).

τῶν μονῶν ἀσθενῶν [1]. Οὐ μόνον δὲ παρὰ μονάς, ἀλλὰ καὶ παρὰ βασιλικὰς καὶ ναοὺς γνωρίζομεν ὅτι ἐκτίζοντο λουτρά [2].

Τὰ πρῶτα ἐκαλοῦντο δημόσια ἢ δημόσια λουτρά [3], τὰ δὲ δεύτερα ἰδιωτικὰ [4] ἢ πριβᾶτα [5].

Εἰκ. 1. Τὸ ἐσωτερικὸν δημοσίου λουτροῦ τῆς Προύσης, γνησίως Βυζαντινῆς τέχνης.
(K. Klinghardt, Türkische Bäder σ. 68).

Ἀναφέρονται δὲ πολλὰ τοιαῦτα δημόσια λουτρὰ οὐ μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ [6] καὶ Ἀντιοχείᾳ, πρὸς δὲ καὶ ἐν Γάζῃ [7]

1 Τὰς σχετικὰς μαρτυρίας βλ. ἐν Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σ. 58. 59. Τὰ μοναστηριακὰ λουτρὰ οὐχὶ σπανίως καὶ εἰς δημοσίαν παρείχοντο χρῆσιν, μίαν τῶν προσόδων τῆς μονῆς ἀποτελοῦντα. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος (Ἑλληνικὰ 1. 306. 8).

2 Εὐσεβίου, Βίος Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως 4.59, Φωτίου, Νομοκάνων τίτλ. Ε'. κεφ. Β'. (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 1. 131) Μιχ. Ψελλοῦ, Χρονογρ. κεφ. 31. Ἔπιθι καὶ L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 105.

3 Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 192. 8, 234.12, 235.11, 243. 16, 244. 7, 276.20, 282. 9, 322.3, 339. 17, Θεοφάνους, Χρονογρ. 556. 10. Προκοπίου, Περὶ βανδαλ. πολέμων 13 Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου σ. 13. 16 (Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Varia Graeca sacra). Παρ' ἀρχαίοις τὰ λουτρὰ ἦσαν δημόσια ἢ δημοσιεύοντα καὶ ἴδια.

4 Ποῦ κελεύεις, εἰς τὸ δημόσιον ἢ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ; Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα καὶ καθημερινὴ ὁμιλία σ. 214 (Boucherie).

5 Τὸ πριβᾶτον ἀναφέρει ὁ Πρόχωρος ἐν τῷ βίῳ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ ὁ Ἀρμενόπουλος, Ἑξάβιβλ. 2 τίτλ. 4 § 23.

6 Zach. v. Lingenthal, Justiniani imperatoris quae vocantur novellae 1. 545.

7 Χορικίου, Εἰς Ἀρήτιον Δοῦκα καὶ Στέφανον Ἄρχοντα 63.13 (Förster-Richtsteig) καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιτάφιος ἐπὶ τῷ Προκοπίῳ 128. 2. Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 423. 4.

καὶ ἐν Καισαρείᾳ καὶ Μωκησῷ τῆς Καππαδοκίας [1], ἐν Παλμύρᾳ [2], ἐν τῷ χωρίῳ Δαρὰς τῆς Μεσοποταμίας [3], ἐν Ἀθήναις [4] καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

Ἔκτιζε δὲ ταῦτα οὐ μόνον τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ἰδιῶται, καὶ δὴ καὶ ἱεράρχαι, εἰς τὴν ὑγιείαν καὶ καθαριότητα τῶν πολιτῶν ἀποβλέποντες. Οὕτως ὁ Κύρου Θεοδώρητος λέγει περὶ ἑαυτοῦ· πολλὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς προσόδου εἰς τὰ δημόσια ἀνηλώσαμεν οἰκοδομήματα στοὰς ἐγείροντες καὶ λουτρὰ καὶ γεφύρας κατασκευάζοντες καὶ τῶν κοινῶν τῶν ἄλλων ἐπιμελούμενοι» [5].

ΠΟΥ ΕΚΤΙΖΟΝΤΟ ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ

Τὰ δημόσια λουτρὰ ἔκτιζον οἱ Βυζαντινοὶ εἰς κεντρικὰ τῆς πόλεως μέρη, τὰ δ᾽ ἰδιωτικά, κυρίως εἰς τὰς οἰκίας των οἱ πλούσιοι, οἵτινες ἐφιλοδόξουν, πλὴν τῶν χρυσῶν ὀρόφων καὶ τῶν ὡραίων κήπων των καὶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν των νὰ ἐπιδεικνύωσι [6] καὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν λουτρῶν των. Ἦτο δ᾽ ἡ θέσις αὐτῶν εἴτε ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς οἰκίας, εἴτε μεταξὺ τερπνῶν δωματίων [7] εἴτε, ἐνίοτε, καὶ ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ οἴκου, τοῦ ἀέρος, ὁπότε διὰ σωλήνων ἀνήρχετο τὸ πρὸς λοῦσιν ὕδωρ [8], εἴτε τέλος καὶ ἐν μέσῳ κήπων [9].

Ἐπειδὴ δ᾽ ἡ κτίσις ἢ καὶ ἡ γειτνίασις ἑνὸς λουτροῦ δὲν ἦτο καὶ εὐχάριστος διὰ τοὺς γείτονας, διὰ τοῦτο καὶ οἱ νόμοι ἐκανόνιζον τὰ κατ᾽ αὐτό. Δὲν ἐπετρέπετο π. χ. ὁ ἔχων τὴν χρησικαρπίαν οἰκίας νὰ ἐκμισθοῖ πρὸς δημοσίαν χρῆσιν τὸ λουτρόν, τὸ ὁποῖον ὁ κύριος αὐτῆς εἶχε κτίσει δι᾽ ἰδίαν χρῆσιν [10], οὐδὲ ὁ τὴν χρῆσιν πάλιν δοθέντος οἴκου ἔχων νὰ κτίζῃ ἐν αὐτῷ

1 Χορικίου, Ἐπιτάφιος ἐπὶ Προκοπίῳ 114. 14, Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 5.4.

2 I. Μαλάλα, Χρονογρ. 426. 2.

3 Χρονικὸν Πασχάλιον 609. 2, Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστοριῶν 1. 630. 15.

4 Ἐν Ἀθήναις, πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, ὑπῆρχον τέσσαρα δημόσια λουτρά. Δ. Καμπούρογλου, Οἱ Χαλκοκονδύλαι σ. 38 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Αἱ παλαιαὶ Ἀθῆναι σ. 115.

5 Θεοδωρήτου Κύρου, Ἐπιστολὴ 79 (Migne, P.G. 83. 1256).

6 Περὶ τούτου ὡμίλησεν ὁ Ἀμασείας Ἀστέριος, Ὁμιλία κατὰ πλεονεξίας (Migne, P.G. 40. 209 B) καὶ ἐπανειλημμένως ὁ Χρυσόστομος (Migne, P. G. 53. 275 - 276, 54. 415, 55. 240, 249, 57. 208, 58. 608, 60. 146), ὅστις μετὰ παραπόνου ἀναφωνεῖ, «καὶ ἀγορὰς μὲν καὶ βαλανεῖα ποιοῦσι πολλοί, ἐκκλησίας δὲ οὐχί» (Migne, P.G. 60. 146). Ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὑπῆρχον πολυτελῆ λουτρά, περὶ τούτου ἔχομεν ἐπανειλημμένας μνείας.

7 Πανδέκται 7. 1. 13. 7.

8 Ἰωάννου Λυδοῦ, Περὶ ἀρχῶν 186. 19 (ἔκδ. Βόνν).

9 Ὡς ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Χούμνου καὶ Μετοχίτου, Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Εὐθύμιος Μαλλάκης μητροπολίτης νέων Πατρῶν, Ἐπετηρ. Παρνασσοῦ 7.17, R. Guilland, Le palais de Thédore Métochite ἐν Revue des études Grecques 35.90 καὶ ἐν τῷ ἔπει δὲ τοῦ Διγενοῦς Ἀκρίτα ἀναφέρεται κτίσις λουτροῦ μέσα ς᾽ τὸ μεσοκήπιν στίχ. 1277 (ἔκδ. Μηλιαράκη).

10 Πανδέκται 7. 1. 13. 7.

λουτρὸν παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ οἰκοδεσπότου [1]. Τοὐναντίον ἐπετρέπετο ὑπὲρ τὸ λουτρὸν νὰ κτίζῃ τις διαμέρισμα μὴ ὑπερβαῖνον τὸ κανονικὸν ὕψος [2], ὁμοίως δὲ καὶ λουτρῶνα κατὰ μῆκος κοινοῦ τοίχου, καίτοι, φυσικά, ὁ τοῖχος οὗτος προσελάμβανεν ὑγρασίαν [3].

Οὐ μόνον δ᾽ εἰς τὰς πόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ προάστια συναντῶμεν συχνὰ λουτρά, παρὰ τὰς ἐπαύλεις τῶν πλουσίων καὶ ἀρχόντων [4], δὲν εἶναι δὲ σπανία ἡ μνεία αὐτῶν καὶ παρὰ ξενοδοχεῖα, πρὸς θεραπείαν τῶν ἐν αὐτοῖς καταλυόντων [5].

Ἀφ᾽ οὗ δὲ τὸ λουτρὸν ἐθεωρεῖτο χαρακτηριστικὸν γνώρισμα πόλεως πολιτισμένης καὶ εὐδαίμονος, φυσικὸν ἦτο καὶ τὰ ἐγκαίνια ἑνὸς νέου λουτροῦ νὰ ἔκαμνον ἐντύπωσιν καὶ τὸ γεγονὸς νὰ ἐπανηγυρίζετο. Ὄντως δὲ γνωρίζομεν ὅτι ἐγίνοντο μεγαλοπρεπῆ τὰ ἐγκαίνια λουτρῶν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτοκρατόρων [6], ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, ὁπότε, ὡς καὶ κατὰ τὰς πομπὰς καὶ θριάμβους, οἱ πολῖται, χάριν στολισμοῦ, ἐξέθετον καὶ ἐπεδείκνυον τὰ πολύτιμά των σκεύη καὶ τοὺς τάπητας [7].

ΟΝΟΜΑΣΙΑΙ ΛΟΥΤΡΟΥ

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τὸ λουτρόν, οὕτω κοινότερον λεγόμενον, ἐκαλεῖτο, καὶ λοῦ(σ)μα [8], καί, κατὰ τὴν ἀρχαίαν χρῆσιν, βαλανεῖον [9], ἐν τοῖς μεταγενεστέροις δὲ ποιήμασι καὶ βαλανειόν [10]. Ἐπ᾽ ἴσης

1 Βασιλικὰ βιβλ. 16 τίτλ. 1. 13.

2 Πβ. Ἰουστινιάνειον κώδικα 8. 10. 1 (Krüger).

3 Πανδέκται 8. 2. 19.

4 Χρυσοστόμου, Περὶ μετανοίας (Migne, P. G. 60 - 731), Ἰουλιανοῦ, Ἐπιστ. 4. σ. 13. 9 (ἔκδ. Bidez).

5 Χορικίου, Περὶ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων § 126 (σ. 373. 9 ἔκδ. Förster - Richtsteig).

6 Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α'. 526.

7 Βασιλικὰ βιβλ. 13 τίτλ. 1. 3.

8 Διὰ τὰ λού(σ)ματα βλ. Μ. Γεδεών, Ἑορτολόγιον Κωνσταντινουπολίτου προσκυνητοῦ σ. 200 ἑξ.

9 Κλήμεντος, Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 9 σ. 263.4, Χρυσοστόμου, Ἐπιτίμησις κατὰ τῶν ἀπολειφθέντων (Migne, P.G. 51. 146), Προκοπίου, Περὶ Βανδαλ. πολέμ. 13, Ἐφραίμ, Χρον. 1226, Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 402. 4, Προφήτου Δανιήλ, Ὀνειροκρ. στίχ. 71, Βαλσαμὼν εἰς τὸν ις'. κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 3. 344) καὶ εἰς τὸν ιζ'. κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ Α'. οἰκουμ. συνόδου (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύντ. 2. 153, Delehaye, Deux Typica 125, Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ 59 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

10 Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου στίχ. 161 (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σελ. 253).

ἐλέγετο καὶ λοετρόν[1], ὃν τύπον συχνὰ εἰς τὰ κείμενα ἀπαντῶμεν καὶ ὅστις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς λουτρόν. Τὸν τύπον βαλανάριν (balnearium) συναντῶμεν ἐν παπύροις τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος[2], παρὰ Μαλάλᾳ δὲ φέρεται καὶ τὸ βανιάριν[3]. Ἐπ' ἴσης αἱ θερμαὶ ἰαματικαὶ πηγαί, ἀλλὰ καὶ τὰ λουτρά, ἐν οἷς ἐγίνετο χρῆσις θερμοῦ ὕδατος, ἐκαλοῦντο τὰ θερμὰ[4] ἢ τὰ θέρμα[5] ἢ τὰ θερμία[6].

Ὁ Χρυσόστομος, ψέγων τὴν ματαιοδοξίαν τῶν συγχρόνων του, λέγει: «ἰδοὺ καὶ ἑτέρας ἀνοίας εἶδος τὸ περιτιθέναι τὰς προσηγορίας αὐτῶν οἰκοδομήμασι καὶ ἀγροῖς καὶ λουτροῖς[7]. Ὄντως δέ, ὡς ἐκ τῶν Πατρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν μανθάνομεν, πολλὰ ἔν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τοῦ κράτους ὑπῆρχον λουτρὰ φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ ἢ ἀνακαινιστοῦ ἢ καὶ ἐκείνου, οὗτινος οἴκημα ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἐχρησιμοποιήθη ὡς λουτρόν.

Οὕτως ἔχομεν ἐν Ἀντιοχείᾳ λουτρὸν ὑπὸ Σεβήρου κτισθὲν Σεβήρειον καλούμενον, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ τὸν Σεβῆρον ἢ Ἀλέξανδρον ἢ τὰ Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἀνεγερθὲν βαλανεῖον[8]. Γνωστὰ ἐπ' ἴσης ἦσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ λουτρὰ τῶν Ἀνθεμίου καὶ Δαγισθέου[9] ὡς καὶ τὰ Οἰκονομίου[10], τοῦ Πασχεντίου[11], πρὸς δὲ τὰ λούματα Ἀρεοβίνδου καὶ Ἀρματίου[12].

1 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 2.33, 141.7, 145.4, 195.11, Συντίπας 94. 20., Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 5. 11.255. Ὁ τύπος καὶ ἐν τῷ ἰατροσοφίῳ τοῦ Σταφιδᾶ (Legrand, Bibl. Gr. vulgaire 1. 220), ἐξέδωκε δὲ καὶ ὁ Κ. Σάθας ἄκτον πακτωτικοῦ λουετροῦ (Μεσ. Βιβλ. 6. 624). Περὶ τοῦ τύπου λοετρὸν βλ. Χατζιδάκι ΜΝΕ 2. 16.

2 Eitrem - Amundsen, Papyri Osloenses fasc. II. 6.

3 Μαλάλα, Χρονογρ. 222. 19.

4 Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1.64, Μαλάλα, Χρονογρ. 77.16, Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Varia Graeca sacra 27. 26). Κιννάμου, Ἱστορ. 294. 22, Προφήτου Δανιήλ, Ὀνειροκρ. Ε'. 157.

5 Ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπῆρχε δημόσιον λουτρὸν θέρμα λεγόμενον (Μαλάλα, Χρονογρ. 293. 21) καὶ νῦν δ' ἔτι ἐν Μυριοφύτῳ τῆς Θρᾴκης θέρμα λέγονται τὰ λουτρὰ τῶν Ἐλευθερῶν. Περὶ τοῦ σημερινοῦ τύπου θέρμα βλ. ὅσα ἔγραψα ἐν τῇ μελέτῃ μου «γλωσσικὰ ἐκ Κύθνου» ἐν Λεξικ. Ἀρχ. 6. σ. 271.

6 Πβ. τὴν μεσαιωνικὴν ὀνομασίαν τῆς νήσου Κέας Θερμία, νῦν Θερμιά, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ὕπαρξιν θερμῶν λουτρῶν.

7 Χρυσοστόμου, Ἑρμηνεία εἰς τὸν ΜΗ'. ψαλμὸν (Migne, P.G. 55. 231).

8 Μαλάλα, Χρονογρ. 293.16, Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α'. 260.

9 Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Varia Graeca sacra σ. 13. 16, 27. 27). Τὸ δημόσιον τοῦ Δαγισθέου ἤρχισε νὰ κτίζῃ ὁ Ἀναστάσιος καὶ τὸ συνεπλήρωσεν ὁ Ἰουστινιανὸς (Μαλάλα, Χρονογρ. 435. 20).

10 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια 145. 6. Τὸ λουτρὸν τοῦ Οἰκονομίου ἦτο ἐν ἐνεργείᾳ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἐκρημνίσθη δ' ἐπὶ Ἰωάννου Τζιμισκῆ Ἔνθ' ἀν.

11 Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Varia Graeca Saera 11. 13).

12 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 238. 3. 17.

Καὶ ἐκ γυναικῶν δ' ἔχομεν ὠνομασμένα λουτρὰ π.χ. τὰ Μαρίας[1], τὰ Μαρίνης[2], τὰ Ὀλβίης[3], τὰ Σμαράγδης[4]. Κατὰ παράλειψιν δὲ τῆς λέξεως θέρμαι μᾶς εἶναι γνωσταὶ αἱ Κωνσταντινιαναί, ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἱδρυθεῖσαι[5], αἱ μετέπειτα Θεοδοσιαναί, ἐκ τοῦ ἀνακαινίσαντος Θεοδοσίου τοῦ Β' ὀνομασθεῖσαι[6], αἱ Εὐδοξιαναὶ ὑπὸ Εὐδοξίας τῆς συζύγου τοῦ Ἀρκαδίου κτισθεῖσαι, αἱ Ἀναστασιαναὶ καὶ Καρωσιαναὶ ἀπὸ τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Οὐάλεντος Ἀναστασίας καὶ Καρώσης[7] κτλ.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλοθεν ἐλάμβανον τὰ λουτρὰ τὸ ὄνομά των. Οὕτω τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει λουτρὸν ὁ Ζεύξιππος, τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι ἔκτισεν ὁ Σεβῆρος, δι' ὃ καὶ Σεβῆρος ἐκαλεῖτο, λέγεται ὅτι ἐκλήθη οὕτω «κατὰ ὄνομα, ὅπερ εἶχεν ὁ τόπος», ἤτοι διότι ἐκτίσθη εἰς τὸ ἄλσος, ἔνθα ὁ Ἡρακλῆς ἐδάμασε τοὺς ἵππους τοῦ Διομήδους[8], κατὰ δὲ τὸν Μαλάλαν, διότι ἐκεῖ ἵστατο χαλκῆ στήλη τοῦ Ἡλίου, ἧς κάτωθεν ἐπιγραφὴ ζευξίππῳ θεῷ[9].

Ἄλλο γνωστὸν λουτρὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκαλεῖτο Ἀχιλλεύς, ἐπειδὴ ἐγγὺς αὐτοῦ ὑπῆρχε βωμὸς Αἴαντος καὶ Ἀχιλλέως[10], ἐν Ἀντιοχείᾳ δ' ὁ Δομετιανὸς ἔκτισε δημόσιον λουτρὸν λεγόμενον τῆς Μηδείας, διότι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε θαυμαστὸν ἄγαλμα τῆς Μηδείας[11]. Ἐπὶ Μαρκιανοῦ γνωρίζομεν ὅτι ἐν Τριπόλει τῆς Φοινίκης ὑπὸ θεομηνίας παθούσῃ ἀνηγέρθη δημόσιον λουτρὸν Ἴκαρος ἐπικληθέν, διότι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχον δύο χαλκᾶ ἀγάλματα τὸν Ἴκαρον καὶ Δαίδαλον παριστάνοντα[12]. Ἀπὸ εἰκόνα δὲ Ἔρωτος

1 Παλατ. Ἀνθολ. IX. 613 (Didot).

2 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 460. 15.

3 Μαλάλα, Χρονογρ. 397. 11.

4 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 277. 4.

5 Ψευδοκωδινοῦ, Ἔνθ' ἀν. 67. 16. Κατὰ τὸν συγγραφέα τῶν πατρίων (138. 2) ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τὴν Νέαν Ρώμην θαυμαστὴν τῷ κάλλει ἀπέδειξε κτίσας ἐμβόλους, λουτρὰ καὶ ἱεροὺς οἴκους.

6 Πασχάλιον Χρονικὸν 580. 19. Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α'. 400.

7 Πασχάλιον Χρονικὸν 556. 10.

8 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 16. 1, 67. 14, 70. 17, 71. 2, 136. 18 βλ. καὶ Ζώσιμον βιβλ. 2 κεφ. 30 καὶ Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α'. 259-261. Τὸ λουτρὸν Μωάμεθ τοῦ Β'. Tchoukour - Hammam πιστεύουσιν ὅτι ἱδρύθη οὐχὶ μακρὰν τοῦ Ζευξίππου καὶ ἐπὶ ἀναλόγου ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου (L. de Beylé, L'habitation byzantine 103)

9 Μαλάλα, Χρονογρ. 291. 17.

10 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1. 7. 7. Τὸ λουτρὸν τοῦτο ἐκάη τῷ 433, ἀνεκαινίσθη ὅμως καὶ τὰ ἐγκαίνιά του ἐγένοντο τῷ 443· Πασχάλιον Χρον. 582. 5, 583. 17, Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α'. 526.

11 Μαλάλα, Χρονογρ. 282. 9.

12 Μαλάλα, Χρονογρ. 367. 15.

ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντος θὰ ὠνομάσθη καὶ τὸ ἐξ ἐπιγράμματος γνωστὸν ἡμῖν λουτρὸν ὁ Ἔρως [1].

Πλὴν τῶν ἀγαλμάτων, ἅτινα ἐκόσμουν τὰ λουτρὰ καὶ ἄλλοι λόγοι συνετέλουν εἰς ὀνομασίαν αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς θερμαινούσης π. χ. ἐσχάρας ἐκλήθησαν τὰ ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Σεβήρου ἀνεγερθέντα Καμίνια, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ὡς «λουτρὸν εὐμέγεθες καὶ ἀξιοθαύμαστον» [2], διὰ τὸν αὐτὸν δὲ περίπου λόγον, ἤτοι διὰ τὴν χρῆσιν θερμοῦ ἀέρος καὶ ὕδατος φρονῶ ὅτι ὠνομάσθη ἓν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λουτρῶν, τὰ Θέρμα [3].

Τὰ δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δημόσια λουτρὰ Ἵππος [4] καὶ Κάνθαρος [5] θὰ ἐκλήθησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἐμβλημάτων αὐτῶν, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Λίβανος [6] ἀπὸ τὰς ἀναθυμιάσεις τοῦ συνήθως ἐν αὐτῷ καιομένου λιβάνου, τὸ δ' ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἱδρυθὲν Κάτοπτρον [7] ἀπὸ μέγα καὶ πολυτελὲς ἐν αὐτῷ ὑπάρχον κάτοπτρον ἢ ἀπὸ ἐντετοιχισμένα κάτοπτρα. Τὸ ὑπὸ Διοκλητιανοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ κτισθὲν λουτρὸν φρονῶ ὅτι ὠνομάσθη Συγκλητικὸν [8] διὰ τὴν ὑπὸ συγκλητικοῦ ἵδρυσιν ἢ ὑπὸ συγκλητικῶν χρησιμοποίησιν αὐτοῦ, διὰ τὸ μέγεθος δ' αὐτοῦ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μέγα λουτρὸν [9] καὶ τέλος ἀπὸ τῆς τοποθεσίας, ἔνθα ἦσαν ἱδρυμένα τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ δημόσια λουτρὰ Ἀμπελικὸν [10] (παρ' ἀμπέλους) καὶ Λιβιανόν, ἅτε ἱδρυμένον, ὡς ὁ χρονογράφος λέγει, «ἐν τῇ περιοχῇ κυρίας, Λιβίας καλουμένης» [11]. Τέλος τὸ λουτρὸν Ζεύξιππος, κατὰ τὸν Νικηφόρον Κάλλιστον, «Νουμέρων ἔσχε τὴν κλῆσιν εἰσέπειτα», διότι πιθανῶς ἐν αὐτῷ ἐλούοντο ἀμισθὶ τὰ Νούμερα, οἱ φρουροῦντες δῆλα δὴ ἐν τοῖς ἀνακτόροις στρατιῶται [12].

---

1 Παλατ. Ἀνθολ. IX. 626 (Didot).

2 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 136. 18.

3 Μαλάλα, Χρονογρ. 293. 21.

4 Παλατ. Ἀνθολ. IX. 628 (Didot), Μαλάλα, Χρονογρ. 192. 8.

5 Ἰουστινιανοῦ, Νεαρ. 96 § 15. Τὸ ἀπέναντι τοῦ Κανθάρου λουτρὸν ἐκαλεῖτο Ἀντικάνθαρος.

6 Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra 27. 26). Ὁ Λίβανος εἶναι τὸ λουτρὸν τῶν Ἀνθεμίου.

7 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 2. 145. 4. Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ λουτροῦ ἐν τῷ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην ἐρωτικῷ δράματι στίχ. 304. 305 λέγεται

ἀντὶ δὲ τῶν πολυτελῶν ὀρθομαρμαρωμάτων
εἶχεν καθίρπτας τὸ λουτρὸν καὶ τὰς ἁρμόσεις τούτων.

8 Μαλάλα, Χρονογρ. 308. 4.

9 Ψευδοκωδινοῦ, Ἔνθ' ἀν. 269. 18.

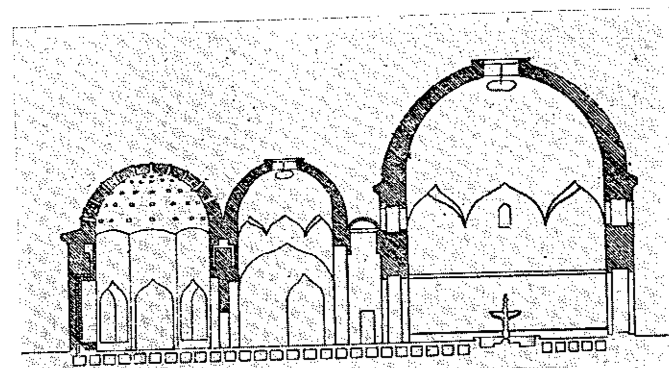
10 Μαλάλα, Χρονογρ. 222. 19.

11 Μαλάλα, Χρονογρ. 295. 2.

12 Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α'. 260.

ΤΟ ΛΟΥΤΡΟΝ ΩΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ

Ἰδέαν τῶν Βυζαντινῶν λουτρῶν, ὡς οἰκοδομημάτων, πλὴν τῶν ἐν ἐρειπίοις νῦν σῳζομένων μοναστηριακῶν [1], δύναταί τις νὰ λάβῃ μελετῶν τὰ μεταγενέστερα Ρωμαϊκὰ λουτρά, καὶ μάλιστα τὰς μικρὰς θέρμας, τῶν ὁποίων κατὰ τὰ κύρια σημεῖα εἶναι ἀντίγραφα [2], πρὸς δὲ καὶ τὰ Τουρκικά, ἅτινα

Εἰκ. 2. Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ ἐν Κων/πόλει λουτροῦ τοῦ Μωάμεθ. (Texier, Architecture byzantine).

ἢ εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ Βυζαντινὰ κατασχεθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων [3] ἢ ἐκτίσθησαν κατὰ Βυζαντινὰ πρότυπα, κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα χρόνους, καὶ ὑπὸ Βυζαντινῶν ἀρχιτεκτόνων [4].

---

1 Κατόψεις καὶ ἀναπαραστάσεις αὐτῶν βλέπε ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σ. 60. 61. 62. 64.

2 Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μετενεγκὼν τὴν ἕδραν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔκτισεν οἰκίας, ἐμβόλους καὶ λουτρά, κατὰ τὰ Ρωμαϊκὰ βεβαίως πρότυπα Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 138. 2. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μαλάλα (Χρον. 279. 2) ἐν Ἀντιοχείᾳ παλαιότερον, ἐπὶ Ἀδριανοῦ, πολλοὶ συγκλητικοὶ ἔκτισαν οἴκους καὶ λουτρά.

3 Κατὰ πληροφορίαν, ἥν μοι παρέχει ὁ φίλος κ. Σοφοκλῆς Χουδαβερδόγλους-Θεόδοτος, ἐν λουτρῷ Τουρκικῷ τῆς Χαλκηδόνος, κατὰ πάντα ὁμοίῳ πρὸς τὰ λοιπὰ Τουρκικὰ λουτρά, ὑπάρχει Τουρκικὴ ἐπιγραφὴ πιστοποιοῦσα ὅτι τοῦτο ἦτο Βυζαντινόν. Περὶ τῶν Τουρκικῶν λουτρῶν ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἐπόψεως βλ. Karl Klinghardt, Türkische Bäder.

4 Τὸ πρῶτον Τουρκικὸν λουτρὸν τὸ κτισθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ διαταγὴν τοῦ Πορθητοῦ τῷ 1460 εἶναι τὸ Caraman hammam. Ὁ ἀρχιτέκτων τούτου ἦτο ὁ Ἕλλην Χριστόδουλος· Mavrogény, Les bains orientaux σελ. 44. βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινὰ καὶ οὐχὶ Τουρκικὰ ἔθιμα Β. Ζ. 30. 181. Ὡς δ' οἱ Τοῦρκοι ἔκτισαν τὰ πρῶτα λουτρά των δι' Ἑλλήνων τεχνιτῶν καὶ κατὰ Βυζαντινὰ πρότυπα, οὕτω καὶ εἰς πολὺ παλαιοτέρους χρόνους ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάρων ἐπὶ Τιβερίου, τοῦ προκατόχου τοῦ Μαυ-

Ὁ Γαληνὸς ἤδη ἀναφέρει τρία διαμερίσματα ἢ οἴκους τοῦ λουτροῦ, τὸν πρῶτον, τὸν μέσον καὶ τὸν τρίτον οἶκον [1], τὸν ὁποῖον ἐσώτατον μὲν καλοῦσι τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα [2]· ἄλλα δὲ ἐνδότερον θόλον [3]. Ἀντιστοιχοῦσι δ' οὗτοι κατὰ σειρὰν πρὸς τὴν τῶν Ρωμαίων cellam frigidariam ἢ frigidarium, cellam tepidariam ἢ tepidarium καὶ cellam caldariam ἢ caldarium. Εἶχε δὲ τὸ λουτρὸν καὶ δεξαμενὴν εἴτε θερμοῦ εἴτε καὶ ψυχροῦ ὕδατος, ἐν ᾗ ἠδύναντο νὰ κολυμβῶσιν οἱ λουόμενοι, καὶ ἥτις ἐκαλεῖτο κολυμβήθρα [4] ἢ κόλυμβος [5] ἢ δεξαμενή [6], σαφῶς διαστελλομένη τῆς πυέλου ἢ ἐμβάσεως, περὶ ἧς κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος.

Ὁ χῶρος δ' ἐν ᾧ ἐλούοντο, ὡς καὶ τὰ ἀρχαῖα πυριατήρια, εἶχε σχῆμα θολωτὸν μὲ τροῦλλον καὶ ὀμφαλόν [7], δι' ὃ συχνὰ ὁμιλοῦσιν οἱ συγγραφεῖς διὰ τὸν ἔξω ἢ ἐξώτερον θόλον ἢ διὰ τὸν ἐνδότερον θόλον [8] ἢ καὶ

ριχίου, ἐζήτησεν «ἄνδρας τεχνίτας χειρώνακτας αὐτῷ σταλῆναι πρὸς βαλανείου κτίσιν» Ἐφραίμ, Χρονικ. στίχ. 1225 ἑξ.

[1] Γαληνοῦ 10.723· τὸν μέσον οἶκον ἀναφέρει βραδύτερον καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανὸς 2.511 (Puschmann) καλοῦσι δὲ τοῦτον τὰ μεσαιωνικὰ γλωσσάρια χλιαροψύχριον (Corpus Glossar. Latinorum 2. 477. 26), ἅτινα τὸν πρῶτον καὶ ψυχρολούσιον καλοῦσι (Glotta 14. 231). Τὸ caldarium ἐκαλεῖτο ζεστὸν ἢ θερμὸν (Δημ. Πεπαγωμένου, Ἱερακοσόφιον 1). Τὸ ψυχρολούσιον εἶναι τὸ καὶ ἄλλως κρύον καλούμενον, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ σημερινὴ δημώδης παροιμ. φρ. «ἔμεινε 'ς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ» ἐπὶ τοῦ μὴ ἐπιτυχόντος ὅ,τι ἐπεδίωκε, διότι ὁ μένων εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ καὶ μὴ προχωρῶν μέχρι τοῦ θερμοῦ χώρου, δὲν προφθάνει νὰ λουσθῇ. Φ. Κουκουλέ, Ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ ἔθιμα (Ἡμερολ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδος 1928 σ. 369). Βλ. καὶ Pauly-Wissowa, RE. ἐν λ. Bäder στήλ. 2257 καὶ Daremberg - Saglio λεξικ. ἐν λ. balneum σ. 654.

[2] L. Deubner, Kosmas und Damian 135. 25.

[3] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 555. 7.

[4] Γαληνοῦ, Μέθοδ. ἰατρ. 7. 6 (τόμ. 10 σελ. 473), Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 2.145.6, Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα 215. 216, Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Χρονογρ. κεφ. 26 (41. 15 Σάθα) καὶ τοῦ αὐτοῦ, Τῷ πατριάρχῃ κὺρ Μιχαὴλ (Μεσ. Βιβλ. 5. 288).

[5] Ἄθλησις τῆς ἁγίας Βαρβάρας (Migne, P.G. 116. 305 B), Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 554. 10. 17. Περὶ κολυμβήθρας καὶ κολύμβου βλ. τὸ λεξικὸν τοῦ Daremberg - Saglio ἐν λ. balneum σ. 653.

[6] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1. 64, Ἀλεξανδρ. Τραλλιανοῦ Α'. 363. 377, 553, 587, 615 καὶ 2. 467 (ἔκδ. Puschmann), Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως, Ἰατρικῶν ἀπορημάτων καὶ φυσικῶν προβλημάτων τὸ Α'. (Ideler, Physici et medici Graeci minores 1.19.18) Ὀρειβασίου, Περὶ λουτρῶν γλυκέων δυνάμεως 10[1]. 4. Τὴν δεξαμενὴν ταύτην τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα καλοῦσι νεροφόρον L. Deubner, Kosmas und Damian σ. 136. 1.

[7] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 316 (Sp. Lambros, les Romans Grecs σελ. 14). Ὅρα καὶ Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σελ. 61. 63. Ὁ ὀμφαλὸς ὑπὸ τῶν Ποντίων καλεῖται φεγγίδι.

[8] Ἀλέξ. Τραλλιανὸς 1. 363. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 555. 7. 14.

διὰ τοὺς θόλους, [1] διότι πολλάκις οὗτοι ἠδύναντο νὰ εἶναι περισσότεροι, φθάνοντες μέχρι τῶν δώδεκα, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν χρησιμοποιῆται κατὰ ἕνα μῆνα τοῦ ἔτους [2].

Ἐκτὸς δὲ τοῦ κυρίου χώρου πρὸς λοῦσιν ὑπῆρχον καὶ τὰ παράπτερα, ἤτοι πλάγια διαμερίσματα ὁδηγοῦντα εἰς τὰ ἀποδυτὰ ἢ ἀπόδυτρα, ἔνθα οἱ λουόμενοι ἀπεδύοντο καὶ οἱ ὑπηρέται ἢ εἰδικοὶ ὑπάλληλοι ἐφύλαττον τὰ φορέματά των [3], πρὸς δὲ καὶ ἀποχωρητήριον, εἰς ὃ ἀπεχώρουν οἱ λουόμενοι πρὶν ἢ λουσθοῦν [4]. Ἐκ φράσεων δὲ οἷαι αἱ «ἀνιόντες δὲ ἀπὸ τοῦ βαλαλείου», «ἀνελθὼν δὲ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ» [5], «ἀνέρχεσθαι ἐν τῷ ἀποδυτῷ» [6] δέον νὰ δεχθῶμεν, ὡς ἄλλως τε εἶναι καὶ ἀληθές, ὅτι εἰς τὰ Βυζαντινὰ λουτρὰ ὑπῆρχε καὶ δεύτερον πάτωμα, εἰς ὃ ἀνερχόμενοι οἱ λουόμενοι ἀνεπαύοντο, διάφορα, ἐνίοτε, τονωτικὰ ποτὰ πίνοντες.

Ἦσαν δὲ τὰ θυρόφυλλα τῆς ἐξωτερικῆς θύρας τοῦ λουτροῦ ξύλινα, κἄποτε, κατὰ τὰ ἐπύλλια, καὶ ἐκ πολυτίμου ξύλου [7], αἱ δ' ἐνδότεραι θύραι ἀπετελοῦντο ἀπὸ παραπέτασμα, βηλόθυρον [8]. Οὐδ' ἔλειπεν εἰς τὰ μεγάλα λουτρὰ ἡ πολυτελὴς ὀρθομαρμάρωσις τῶν τοίχων, τὰ ψηφιδωτά, αἱ κομψαὶ κορνιζώσεις, ἐφ' ὧν διάφορα φυτὰ καὶ ἀμπέλου φύλλα [9], τὰ διάφορα κάτοπτρα [10] καὶ οἱ ποικίλοι κίονες, εἰς τὰ ἐπιφανέστερα δ' αὐτῶν καὶ διάφορα εἰς τὰ πρόπυλα ἀγάλματα καὶ ἔξωθεν μετακομιζόμενα, ὡς συνέβη μὲ τὰ ἀγάλματα τοῦ Περσέως καὶ τῆς Ἀνδρομέδας, τὰ τοποθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς τὰς Κωνσταντινιανὰς θέρμας [11].

[1] Βλ. τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. θόλος. Διὰ τοὺς θόλους τῶν Ρωμαϊκῶν λουτρῶν βλ. Marquardt-Mommsen, Das Privatleben der Römer 1.283.

[2] Δώδεκα στοὰς ἀναφέρεται ὅτι εἶχε τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει λουτρὸν τοῦ Οἰκονόμου «κατὰ τῶν δώδεκα μηνῶν τὰς κράσεις» (Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 145.6). Λουτρὰ μὲ δώδεκα θόλους ἐν Γορτύνῃ τῆς Κρήτης ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β'. κτισθέντα ἀναφέρει ὁ Μαλάλας (Χρονογρ. 359. 19) «ἰδιάζοντα θόλια ιβ'. καὶ ἐν ἑκάστῳ μηνὶ μία διοίκησις θόλων παρεῖχε».

[3] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 553. 15, Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγησις 194. 8.

[4] Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα 215 (Boucherie).

[5] Ἀλεξ. Τραλλιανοῦ Α'. 363, 2. 369.

[6] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 556. 7.

[7] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, στίχ. 336. Ἄλλοτε ἡ θύρα ἦτο μονόφυλλος π. χ. ἡ εἰς τὰ ἄνω ἀποδυτὰ εἰσάγουσα, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 554. 3.

[8] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, στίχ. 338.

[9] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, στίχ. 321.

[10] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, στίχ. 305.

[11] Μαλάλα, Χρονογρ. 321. 12, Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α'. 400. Κατὰ τὸν Χορίκιον, Σπαρτιάτης (223. 19, Förster-Richtsteig) τὸ ἄγαλμα εἶναι «εἰς εὐπρέπειαν ἀγορᾶς ἢ λουτροῦ ἢ σκηνῆς ἐγκαλλώπισμα».

Ὡς δ' εἰς τὰ Ρωμαϊκὰ λουτρὰ ὑπῆρχον ἐπὶ τῶν τοίχων διάφοροι εἰκόνες παριστάνουσαι σκηνὰς θεάτρου καὶ παλαίστρας, συχνότερον δὲ θεοὺς καὶ ζῷα θαλάσσια [1], οὕτω καὶ ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς συχναὶ ἦσαν αἱ ἐντοίχιοι εἰκόνες ἢ τοὺς βασιλεῖς παριστῶσαι [2] ἢ πτηνὰ [3] ἢ φυτά, καρποὺς καὶ ἄνθη ἢ τοπεῖα διάφορα ἢ εἰκόνας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας ἢ προσωποποιήσεις ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν [4] ἢ εἰκόνας σοφῶν, ποιητῶν, ῥητόρων [5], ὡς ἐν τῷ Ζευξίππῳ, ἢ τέλος καὶ αὐτοὺς τοὺς λουομένους εἰς διαφόρους στάσεις [6].

Τέλος εἰς διάφορα σημεῖα τῶν Βυζαντινῶν λουτρῶν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις ἐγγεγραμμένους σταυροὺς ἢ καὶ ἐζωγραφημένας ἁγίας εἰκόνας [7].

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, πέριξ τοῦ λουτροῦ τοῦ Ζευξίππου, πιθανώτατα δὲ καὶ πέριξ ἄλλων μεγάλων λουτρῶν, ὑπῆρχε τετράγωνον περίστοον, ἐν ᾧ ὑπῆρχον ἐργαστήρια πωλοῦντα τὰ πρὸς λοῦσιν ἀναγκαῖα καὶ πληρώνοντα ἐνοίκιον, δι' οὗ ἐξησφαλίζετο ὁ φωτισμὸς τῶν λουτρῶν [8].

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ μέγεθος τῶν Βυζαντινῶν λουτρῶν, λέγομεν ὅτι τοῦτο, εἰς τὰς μεγαλοπόλεις, ἦτο σημαντικόν· τὸ λουτρὸν π. χ. Καμίνια, τὸ κτισθὲν ἐπὶ Σεβήρου ἔξω τῆς πόλεως, εἶχε, κατὰ τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπερβολὴν μεγέθους, ὥστε καθ' ἑκάστην νὰ δύνανται νὰ λούωνται ἐν αὐτῷ δισχίλια ἄτομα [9], τὰς Κωνσταντινιανὰς θέρμας χαρακτηρίζει ὁ Σωζομενὸς (ἐκκλ. ἱστορ. 8.21.3) ὡς πολυχώρητον λουτρόν, ὁ Λιβάνιος εἶπε διὰ τὰ λουτρὰ τῆς Νικομηδείας «λουτρῶν μεγέθη εἶδον μέν, δηλῶσαι δὲ οὐκ ἂν δυναίμην» [10], κατὰ δὲ τὸν Ἄραβα χρονογράφον Ἴβν Χαρδαδβὲχ ἐν Δορυλαίῳ οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες παρ' ὑπάρχουσαν θερμὴν πηγὴν γλυκέος ὕδατος κατεσκεύασαν διὰ τὸν στρατόν των ἑπτὰ λουτρά, ὧν ἕκαστον ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ χιλίους ἄνδρας καὶ ἔνθα τὸ ὕδωρ ἀνήρχετο μέχρι τοῦ ὕψους στήθους ἀνδρός [11].

Ταῦτα διὰ τὰ ἁπλᾶ λουτρά· ἀπὸ τοῦ τέλους ὅμως τῆς δημοκρατίας εἰς τὰς Ρωμαϊκὰς χώρας τὰ διαμερίσματα τῶν λουτρῶν ἦσαν διπλᾶ, τὰ μὲν

1 Βλ. τὸ λεξικὸν τοῦ Daremberg - Saglio ἐν λ. balneum σ. 662.

2 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1. 71. 1.

3 Διγενὴς στίχ. 102 (ἔκδ. Μηλιαράκη).

4 Ὅρα P. Friedländer, Johannes von Gaza und Paulus Silentiarius, Ἔκφρασις τοῦ κοσμικοῦ πίνακος τοῦ ὄντος ἐν τῷ χειμερίῳ λουτρῷ.

5 Μαλάλα, Χρονογρ. 370. 90, Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Α'. 260.

6 Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου, Τὰ καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν 4. 10, Ἄθλησις τῆς ἁγίας Βαρβάρας (Migne, P.G. 116. 305 B).

7 Παχυμέρους, Ἱστορία Μιχαὴλ 258. 6. Βλ. καὶ Σπ. Ζαβιτζιάνου, Περὶ νιψίματος σ. 80.

8 Cod. Theodos. βιβλ. XV τίτλ. 1.

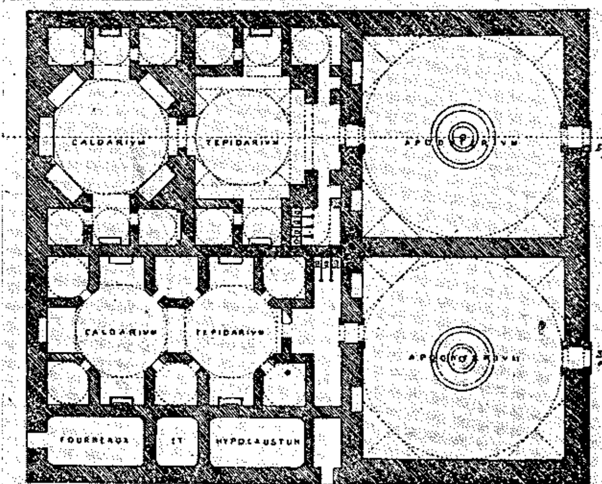
9 Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1. 39.

10 Λιβανίου, Μονῳδία ἐπὶ Νικομηδείᾳ 7 (τόμ. 4. 333. 12, Förster).

11 H. Gelzer, Die Genesis der byz. Themenverfassung σ. 125.

δι' ἄνδρας, τὰ δὲ διὰ γυναῖκας, τὴν συνήθειαν δὲ ταύτην ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Βυζαντινοὶ κτίζοντες τὰ καλούμενα δίδυμα λουτρά [1], τὰ ὁποῖα, χωριζόμενα δι' ἑνὸς διαμέσου καθέτου τοίχου, εἶχον καὶ τοῦτο τὸ προσόν, ὅτι διὰ κοινοῦ ὑποκαύστου, καὶ δι' ὀλιγωτέρας ἑπομένως δαπάνης, ἐθερμαίνοντο.

Τέλος Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κατὰ τὰς ἐκστρατείας, χάριν τοῦ βασιλέως, μετεκομίζετο «λουτρὸν Τουρκικὸν ἤγουν Σκυθικὸν τζεργὰ [2] μετὰ κινστέρνης δερματίνης ἀπὸ ἀδημίου, κουκούμια

Εἰκ. 3. Κάτοψις διδύμου λουτροῦ τοῦ Μωάμεθ.
(Texier, Architecture byzantine).

τριμετριαῖα ιβ', πυρομάχια λουτροῦ ιβ', βήσαλα εἰς τὸ καμίνιν καὶ κραββάτια συστελτά» [3]. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ βασιλεύς, διὰ τὸ πρόχειρον, ἐλούετο ὑπὸ σκηνὴν ἐκ πίλου κατεσκευασμένην καὶ ἐντὸς δεξαμενῆς ἐκ δέρματος.

ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΛΟΥΤΡΩι

Ἀφ' οὗ τὰ Βυζαντινὰ λουτρὰ ἦσαν ὑπόκαυστα, ἓν τῶν ἀναποφεύκτων ἐν αὐτοῖς ἦτο ὁ χαλκοῦς λέβης, τὸ χάλκωμα ἢ χαλκίον [4], ἐν ᾧ ἐθερμαί-

1 Καὶ νῦν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ πρόσκολλα κείμενα λουτρὰ εἰς ἓν τῶν διαμερισμάτων τῶν ὁποίων λούονται οἱ ἄνδρες, εἰς τὸ ἕτερον δ' αἱ γυναῖκες, καλοῦνται δίδυμα. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινὰ καὶ οὐχὶ Τουρκικὰ ἔθιμα (B. Z. 30. 181).

2 Τσέργα λέγεται ἡ ἐκ πίλου καλύβη τῶν σκηνιτῶν Τατάρων καὶ Τουρκομάνων, Τουρκιστὶ δὲ νῦν čerge σκηνὴ ἐκ μαλλίνου ὑφάσματος. Ἡ λ. ἐλήφθη βεβαίως ἐκ τῶν Σλαύων. Περὶ τοῦ Σκυθικοῦ λουτροῦ βλ. Ἡρόδοτον Δ' 75. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινὰ καὶ οὐχὶ Τουρκικὰ ἔθιμα (B. Z. 30. 181).

3 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 466. 4.

4 Μαλάλα, Χρονογρ. 276. 19, Ἄκτος πακτωτικοῦ λουετροῦ (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 6. 624) Γ. Βουστρωνίου, Χρονικὸν τῆς Κύπρου, Ἐνθ' ἀν. 2. 461).

νετο τὸ πρὸς λοῦσιν ὕδωρ. Ὁ λέβης οὗτος ἐστηρίζετο ἢ ἐπὶ σιδηρᾶς πυρεστίας, ἥτις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἀκόμη τοῦ Προκοπίου ἐκαλεῖτο χυτρόπους[1] ἢ καὶ ἐπὶ λίθων, πυρομαχίων[2], ὁσάκις τὸ λουτρὸν προχείρως ἐγίνετο. Πρὸς τούτοις ἀναφέρεται καὶ κάδος, καδίον, σίτλα, δι' οὗ ἐχύνετο κατὰ τοῦ λουομένου τὸ ὕδωρ[3], πρὸς δὲ καὶ βούττις μεγάλη, ἤτοι βαρέλλιον, ἥτις ἐχρησίμευε πρὸς πρόχειρον ἀποταμίευσιν χλιαροῦ ὕδατος[4]. Πρὸς τούτοις ἐντὸς τοῦ χώρου, ἐν ᾧ ἐλαμβάνετο τὸ θερμὸν λουτρὸν ὑπῆρχεν ἡ ὑπὸ τῶν συγγραφέων μνημονευομένη πύελος, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ θεωρήσῃ τις ἁπλῶς ὡς λεκάνην οὔτε καὶ ὡς σκάφην[5], ἀλλ' ὡς λουτῆρα ἱκανὸν βάθος ἔχοντα, ὥστε νὰ εἰσέρχεται ἐντὸς αὐτοῦ ὁ λουόμενος, ἀφ' οὗ ὁ μὲν Ὀρειβάσιος θέλει «εὐέμβατον ὑπάρχειν τὴν πύελον μήτε ὑψηλοῦ περιστέγοντος τοίχου τὸ ὕδωρ, μήτε στενοῦ»[6], βραδύτερον δ' ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὁμιλεῖ περὶ καλογήρων, οἵτινες τὸν ῥύπον τὸν σωματικὸν ἀπέβαλλον «πυέλοις θερμῶν ὑδάτων συχνὰ ἐμβαψάμενοι»[7]. Τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα ὁμιλοῦσι περὶ τοῦ κατάγειν εἰς τὴν ἔμβασιν[8], ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους τὴν περιγράφει ὡς ὄρυγμα ἔνθα ἀπολούονται[9], ἐν τοῖς αἰνίγμασί του ὁ Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης τὴν χαρακτηρίζει ὡς λουτήριον κοῖλον λίθον[10], περὶ αὐτῆς δὲ ὁμιλῶν Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανὸς λέγει «κατέρχεσθαι εἰς τὴν ἔμβασιν»[11].

Ἡ πύελος δημωδῶς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐκαλεῖτο ἐμβατή, παρὰ τὸ εἰς αὐτὴν ἐμβαίνειν, καὶ ἔμβασις δέ, ὡς ἤδη παρ' Ἀθηναίῳ, ἅτινα ὀνόματα καὶ μέχρι σήμερον διεσώθησαν[12], ὑπὸ τὸ τελευταῖον μάλιστα ὄνομα

[1] Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 2.6.11.

[2] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 466.4.

[3] Θεοφάνους, Χρονογρ. 351.30, Ἀλέξ. Τραλλιανὸς Α'. 553, Β'. 511, Ἐκλογαὶ ἱστοριῶν Cramer, Anecdota Graeca 2.342.

[4] Μαλάλα, Χρονογρ. 314.16.

[5] Ἀσάμινθος· ἡ πύελος ὅ ἐστι λεκάνη, φέρεται ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικῷ ὡς καὶ ἐν τῷ τοῦ Σουΐδα ἐν λ. ἀσάμινθος· Πβ. καὶ τὰ τοῦ Ἀρτεμιδώρου (Ὀνειρ. 1.64) «οἱ μὲν πάνυ παλαιοὶ βαλανεῖον οὐκ ᾔδεισαν, ἐπεὶ ἐν ταῖς λεγομέναις ἀσαμίνθοις ἐλούοντο». Διὰ τὴν σημασίαν τῆς λ. πύελος βλ. τὰ εἰς τὴν Ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως Κωνστ. τοῦ Πορφυρογεννήτου σχόλια τοῦ Reiske 2.626. Τὴν σκάφην ἢ τίναν μετεχειρίζοντο κατ' οἶκον, πρὸς λοῦσιν ἀσθενῶν Ἀλεξ. Τραλλιανοῦ Α'. 327, Β'. 375.

[6] Ὀρειβάσιος 10^1. 13 (τόμ. 2.374.7, Daremberg).

[7] Εὐσταθίου, Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ (Tafel, Eustathii opusc. 220.29).

[8] L. Deubner, Kosmas und Damian σ. 135.26. Ἰδέαν τῆς ἐμβάσεως δύναται νὰ λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 εἰκόνος τῆς παρούσης μελέτης.

[9] Εἰς Ἀριστοφ. Ἱππεῖς 1060.

[10] M. Treu, Eustathii Macrembolitae que feruntur aenigmata ἀρ. 5 σελ. 5.

[11] Ἀλεξ. Τραλλιανοῦ Α'. 555.

[12] Πύελος· ὄρυγμα, ἐμβατή, ἔνθα ἀπολούονται. Λεξικὸν Φωτίου ἐν λ. πυέλους. ἤγουν τὰς ἐμβάσεις· πύελος γὰρ ὄρυγμα, ἐμβατή, ἔνθα ἀπολούονται Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ἱππεῖς 1060. Ἐν τῷ Εὐχολογίῳ ὑπάρχει εὐχὴ ἐν τῇ ἐμβατῇ. Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεὺς (Ἰατρικῶν ἀπορημάτων καὶ φυσικῶν προβλημάτων τὸ Α, Ideler, Physici et medici Graeci minores 1.37.22). περὶ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν ἐμβατὴν ὁμιλῶν μεταχειρίζεται τὸ ῥῆμα κατέρχεσθαι· ὁ Ὀρειβάσιος 10^1. 3.9 (τόμ. 2.385.5 Daremberg) ἔγραψεν· ἐμβάσεις τὰς εἰς τὸ ὕδωρ χρὴ ποιεῖσθαι κατιόντας ἀθορύβως, κεῖται δὲ καὶ παρὰ Δημητρίῳ τῷ Κωνσταντινουπολίτῃ (Ἱερακοσ. βιβλ. 1 σ. 125) «εἰς βαλανεῖον εἰσαγέτω αὐτὸν καὶ ἐν τῇ θερμῇ κρατείτω εἰς τὴν ἔμβασιν». Τὴν ἔμβασιν ἀναφέρει καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανὸς Β'. 465. Βλ. καὶ τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. ἐμβαδὸν καὶ τὰ σχόλια τοῦ Reiske εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως 2.626. Ἐμπαστὴ ἐν Μαδύτῳ τῆς Θρᾴκης ἐλέγετο εἶδος ξηροῦ λουτροῦ γινομένου εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Καλλιπόλεως Ἀσιατικὴν ἀκτήν, ἐμβαινόντων τῶν πασχόντων ῥευματικὰ νοσήματα ἐντὸς ἄμμου λεπτῆς καὶ θερμῆς· embassi ἀφ' ἑτέρου ἐν Bova τῆς κάτω Ἰταλίας καλεῖται γενικῶς τὸ λουτρὸν Pellegrini, Bova 162.

κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐνοεῖτο καὶ τὸ ἐντὸς τῆς ἐμβατῆς ὕδωρ[1]. Ἐχύνετο δὲ ἐντὸς τῆς ἐμβατῆς τὸ ὕδωρ διὰ θερμορρόης, ἧς τὸ ἄκρον τοῦ κρουνοῦ παρίστανε καὶ κεφαλὴν ἀνθρώπου ἢ ζῴου[2]. Ἵνα μὴ πατῶσι δ' ἀπ' εὐθείας οἱ λουόμενοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν τοῖς λουτροῖς καὶ ψιάθια[3] ἢ καὶ σανίδες[4], πρὸς δὲ καὶ ξύλινα καλόβαθρα, αἱ ξύλιναι ἢ κλάπαι[5], ἔτι δὲ καὶ σκάμνα, ἐφ' ὧν ἐκάθηντο οἱ ἀνατριβόμενοι[6].

ΘΕΡΜΑΝΣΙΣ ΚΑΙ ΦΩΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΛΟΥΤΡΩΝ

Τὸ λούεσθαι ἐν χώρῳ θερμαινομένῳ ἦτο σύνηθες παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησιν· ὁ Ἡρόδος, φέρ' εἰπεῖν, ὁμιλεῖ περὶ Ἑλληνικῆς πυρίας, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ προβλήματά του περὶ πυριατηρίων. Παρὰ Ῥωμαίοις, ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Β' αἰῶνος τῆς δημοκρατίας, ἱδρύθησαν λουτρὰ ἄνωθεν ὑποκαύστων, βραδύτερον δέ, τελειοποιηθέντος τοῦ συστήματος τῆς θερμάνσεως, ἡ θερμότης διεχέετο διὰ σωλήνων ἀνὰ τὰ διάφορα διαμερίσματα[7]. Τὸν

[1] Καλῶς ἐγκέκραται ἡ ἐμβατή; Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 45 ὑπὲρ τῆς ὑγείας τοῦ παιδός σου καλὴν ἔμβασιν ἂς ποιήσῃ μοι ὁ περιχύτης, Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra 12.13) «λουτρῶν θερμότερον ἐχόντων τὸν ἀέρα καὶ τὴν ἔμβασιν Ἀλεξ. Τραλλιανὸς Β'. 249 πβ. καὶ σελ. 447.

[2] Νικ. Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 194.10, Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 328. 332, Ἀχιλληΐς 790 (ἔκδ. Hesseling).

[3] P. ox. 148.3.

[4] Ὡς μᾶς πληροφορεῖ ἐπίγραμμα Λεοντίου τοῦ Σχολαστικοῦ· Παλατ. Ἀνθ. IX. 617. (Didot).

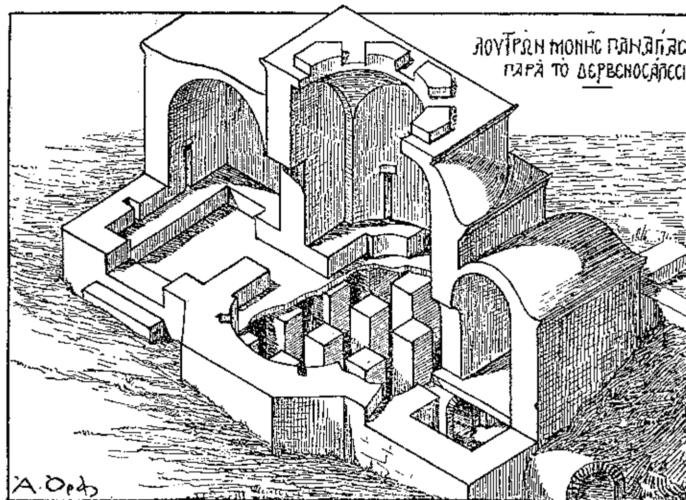
[5] Καλόβαθρον· ἡ λεγομένη παρὰ τοῖς πολλοῖς κλάπα· Σουΐδας ἐν λ. Διὰ τὰς ξυλίνας βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν τινων ἐπιθέτων σημασία καὶ ὀρθογραφία, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 5.16.

[6] Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra σ. 12.4).

[7] Ὁ Σενέκας (ἐπιστ. 90) ὁμιλεῖ διὰ «impressos parietibus tubos per quos circumfunderetur calor qui ima simul et summa foveret aequaliter». Ἔπιθι καὶ τὸ λεξικὸν τοῦ Daremberg-Saglio ἐν λ. balneum σ. 653.

τρόπον τοῦτον τῆς θερμάνσεως εὑρίσκομεν ἐν χρήσει εἰς τὰ Βυζαντινὰ λουτρά [1], εἰς τὰ ὁποῖα ὁ θερμὸς ἀὴρ ἤρχετο ἐκ τοῦ ὑποκαύστου καὶ διενέμετο δι' ὀρθογωνίων σωλήνων ἐντετοιχισμένων [2].

Ὁ Χρυσόστομος ὁμιλεῖ περὶ θέρμης ἀποσμηχούσης τὸν ρύπον [3], ὁ Προκόπιος εἶπε διὰ τὸ δημόσιον λουτρόν, τὸν Ἀχιλλέα, «οὗ δὴ ἔνερθεν τὸ πῦρ

Εἰκ. 4. Μοναστηριακὸν λουτρὸν μεθ' ὑποκαύστου ἐν τῇ μονῇ Ζωοδόχου Πηγῆς Κιθαιρῶνος.
(Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σ. 61).

καίεται» [4], ὁ Ὀρειβάσιος ἐμνημόνευσε τῶν ἐν τῷ λουτρῷ «ὁμιλούντων ἀέρι θερμῷ» [5], δι' ὑποκαιόμενον λουτρὸν ὡμίλησεν ὁ Μαλάλας ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του [6], διὰ τὸν ζέοντα ἀέρα τοῦ Ζευξίππου τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως [7], Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανὸς ἐπανειλημμένως ἀναφέρει τὸ «εἰσιέναι εἰς τὸν θερμὸν ἀέρα τοῦ λουτροῦ ἢ τὸν πυρώδη ἀέρα» αὐτοῦ [8], ὁ Ἀχμὲτ

---

1 Τὰ ὁποῖα οὕτως ἦσαν ἀτμόλουτρα. Ταῦτα ὁ Reiske εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως (2. 250. 3) λέγει ὅτι ὠνομάζοντο θ ε ρ μ ά σ τ ρ α ι, δὲν εἶναι ὅμως τοῦτο βέβαιον.

2 Α. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σελ. 60. Διγεν. Ἀκρίτ. στίχ. 117 (ἔκδ. Μηλιαράκη).

3 Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ, Ἐπιτίμησις κατὰ τῶν ἀπολειφθέντων (Migne, P. G. 51. 146).

4 Π ρ ο κ ο π ί ο υ, Περὶ Βανδαλικοῦ πολέμου 13.

5 10[1]. τόμ. 2 σ. 370. 4 (Daremberg) νῦν ἐν Ἀδριανουπόλει ζ έ σ τ α λέγεται τὸ λουτρόν, Γ. Λ α μ π ο υ σ ι ά δ ο υ, Γλωσσάριον Ἀδριανουπόλεως (Θρᾳκικὰ 2. 239).

6 Μ α λ ά λ α, Χρονογρ. 235. 11.

7 Ψ ε υ δ ο κ ω δ ι ν ο ῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 168. 5.

8 Ἀ λ ε ξ. Τ ρ α λ λ ι α ν ό ς, Α'. 525, Β'. 249, 491, 513.

ἐν τῷ ὀνειροκριτικῷ του ὁμιλεῖ δι' ἔμπυρον λουτρόν [1], ἐν ἐρωτικῷ διστίχῳ τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου ὁ ἐρώμενος λέγει ὅτι, ἅμα εἶδε τὴν ἐρωμένην,

θέρμη προϋπήντησε πρὶν λουτρὸν δῦναι [2]

ἐν τῷ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην ἐπυλλίῳ λέγεται ὅτι τὸ λουτρὸν εἶχεν ἐντὸς παχὺν νεφελώδη ἀτμὸν [3], μνημονεύονται δ' ἐν τοῖς Πανδέκταις σωλῆνες καὶ κλίβανος τοῦ λουτροῦ [4], σωλῆνες ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἐθνικῷ ἡμῶν ἔπει

καὶ ἀπέξω κατεσκεύασεν τοῦ παλατιοῦ καμίνιν
καὶ σωληνάριν ἔστεσεν ὁλόχαλκον, μεγάλον
ἐκ τῆς καμίνου ἔφθανεν εἰς τὸ λουτρὸν δὲ μέσα
καὶ ἡ πύρωσις ἀνέβαινεν ἐκ τῶν σωληναρίων [5]

ὑπὸ τοῦ Ἀρμενοπούλου τέλος ἀναφέρεται καὶ καπνοδόχος τοῦ βαλανείου [6].

Ἡ ὕλη δ' ἣν μετεχειρίζοντο εἰς τὰ λουτρὰ πρὸς θέρμανσιν τοῦ ἀέρος ἢ τοῦ ὕδατος ἦτο ἢ ξύλα καὶ φρύγανα ἢ ξυλάνθρακες, ὡς ἐκ τῶν ἁγιολογικῶν καὶ ἄλλων κειμένων μανθάνομεν [7] ἢ καὶ τὸ Μηδικὸν πῦρ, τουτέστι τὸ πετρέλαιον [8].

Γνωρίζομεν δ' ὅτι αἱ δαπάναι τῆς θερμάνσεως τῶν δημοσίων λουτρῶν κατεβάλλοντο ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων [9] καὶ ἦσαν σημαντικαί. Τοὐλάχιστον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὁ βίνδιξ τῶν Ἀλεξανδρέων ἔπρεπε νὰ καταβάλλῃ ἐτησίως 492 χρυσοῦς ὑπὲρ ἐκπυρώσεως τῶν λουτρῶν τῆς πόλεως, πλὴν τοῦ λουτροῦ Κανθάρου [10].

Εἰς τὰ Ρωμαϊκὰ λουτρὰ τὸ φῶς εἰσήρχετο διὰ παραθύρων, θυρίδες δ' ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ Βυζαντινά [11], ἐν οἷς, καὶ μάλιστα ἐν τῷ χώρῳ, ἐν ᾧ

---

1 Ἀ χ μ έ τ, Ὀνειροκρ. κεφ. ρπδ'. σ. 143. 17 (ἔκδ. Drexl).

2 Σ υ ν ό δ η Π α π α δ η μ η τ ρ ί ο υ, Theodore Prodrome σ. 325.

3 Στίχ. 307.

4 Πανδέκτ. βιβλ. 19 - 2. 58. 2.

5 Στίχ. 117 (ἔκδ. Μηλιαράκη).

6 Ἀ ρ μ ε ν ο π ο ύ λ ο υ, Ἑξάβιβλ. 2 τίτλ. 4 § 131.

7 Μαρτύριον τῆς ἁγίας Σεβαστιανῆς Acta SS. Ἰουνίου τόμ. 2 Appendix 7, Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου κεφ. 13 (T h. Z a h n, Ignatii et Polycarpi epistulae, martyria, fragmenta σ. 150), Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 354.

8 Ψ ε υ δ ο κ ω δ ι ν ο ῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 136. 18.

9 Κατὰ τὰ Βασιλικὰ (βιβλ. 6. 3. 44) διὰ τῆς ἀκριβοῦς εἰσπράξεως τῶν δημοσίων προσόδων «δημοσίων τε βαλανείων ἐκπυρώσεις προϊάσι θεάτρων τε ἐπιμέλεια».

10 Διάτ. 96 § 15 ἔτ. 538 (Z a c h. v o n L i n g e n t h a l, I m p e r a t o r i s Justiniani quae vocantur novellae 1. 545.

11 Κ α λ λ ί μ α χ ο ς καὶ Χ ρ υ σ ο ρ ρ ό η στίχ. 301. Μονόλοβα παράθυρα παρετηρήθησαν εἰς τὰ μοναστηριακὰ λουτρὰ Α. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σ. 63.

ἐλούοντο, τὸ φῶς δὲν ἦτο ἐπαρκές. Διὰ νὰ λέγῃ δ᾽ ὁ ᾽Αρτεμίδωρος ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς του «ἀγαθὸν εἶναι τὸ λούεσθαι ἐν βαλανείοις καλοῖς καὶ φωτεινοῖς» [1], φαίνεται ὅτι καὶ τὰ μὴ φωτεινὰ ἦσαν συνήθη, τοῦθ᾽ ὅπερ βραδύτερον ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὁμιλῶν περὶ τοῦ «ἔνδον ἀλαμποῦς οἴκου» [2]. Δὲν πρέπει ἐν τούτοις ν᾽ ἀποσιωπηθῇ ὅτι καὶ διὰ τὴν ὁλόφωτον αὐγὴν τῶν Βυζαντινῶν λουτρῶν γίνεται λόγος [3].

Διὰ τὴν ἔλλειψιν λοιπὸν ἐπαρκοῦς φωτός, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν λουτρῶν καὶ κατὰ νυκτερινὰς ὥρας, ὑπῆρχον ἐν αὐτοῖς, κατὰ Ρωμαϊκὴν συνήθειαν [4], κανδῆλαι δι᾽ ἐλαίου ἀνάπτουσαι [5].

ΩΡΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΥΤΡΩΝ

Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐλούοντο πρὸ τοῦ γεύματος ἢ τοῦ δείπνου, ὅταν δῆλα δὴ ὁ στόμαχος δὲν ἦτο πλήρης. Τὴν συνήθειαν ταύτην ὡς ἐπικρατοῦσαν κατὰ τοὺς χρόνους του ἀναφέρει ὁ ᾽Αρτεμίδωρος λέγων «νῦν δὲ οἱ μὲν οὐ πρότερον ἐσθίουσιν εἰ μὴ λούοιντο, οἱ δὲ καὶ ἐμφαγόντες· Εἶτα δὴ λούονται μέλλοντες δειπνήσειν» [6]. Σύμφωνον δὲ πρὸς αὐτὴν εἶναι τὸ παράγγελμα τοῦ Κλήμεντος, ὅστις ἐν τῷ Παιδαγωγῷ του λέγει· «οὐδὲ μὴν ἑκάστοτε λουτέον, ἀλλ᾽ εἴτε λίαν τις εἴη κενὸς ἢ αὖ πλήρης ἄγαν παραιτητέον τὸ βαλανεῖον» [7] παράγγελμα, ὅπερ καὶ παρὰ τοῖς ἰατροῖς εὑρίσκομεν. Οὕτω, κατὰ τὸν ᾽Ορειβάσιον, «οὐ χρὴ δὲ μετὰ τὸ προσενέγκασθαι τροφὴν ἢ πόμα παραχρῆμα λούεσθαι... ἄμεινον δὲ καὶ μετὰ τὸ λουτρόν, καταστάσης τῆς ἐκ τοῦ λουτροῦ ταραχῆς ἐσθίειν καὶ πίνειν» [8], κατὰ δὲ ᾽Αλέξανδρον τὸν ᾽Αφροδισιέα ἔπρεπεν ὁ πάσχων «λούεσθαι πρὸ τροφῆς μᾶλλον ἢ μετὰ τροφὴν» [9], καὶ ὁ Λιβάνιος δὲ παριστᾷ τινα ἐκ τοῦ λουτροῦ ἐπὶ τὴν μακα-

[1] ᾽Αρτεμιδώρου, ᾽Ονειροκρ. 1. 64.

[2] Εὐσταθίου, ᾽Ηθοποιία (Tafel, Eustathii opuscula 329. 34). Περὶ σκοτεινῶν λουτρῶν γίνεται λόγος καὶ ἐν τοῖς θαύμασι τοῦ ἁγίου ᾽Αρτεμίου (σ. 26. 12).

[3] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 297. Τὸ μοναστηριακὸν λουτρὸν τῆς Καισαριανῆς ἔχει δώδεκα παράθυρα.

[4] Τὰ Ρωμαϊκὰ λουτρὰ τὴν νύκτα ἐφωτίζοντο διὰ λυχνιῶν μονομύξων ἢ πολυμύξων τοποθετουμένων ἐντὸς τετραγώνων κοιλωμάτων ἐν τοῖς τοίχοις ὑπαρχόντων βλ. λεξικὸν Daremberg - Saglio ἐν λ. balneum σ. 663.

[5] Cod. Just. de navicular. Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 168.5, Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου ᾽Αρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra σ. 11. 12).

[6] ᾽Αρτεμιδώρου, ᾽Ονειροκρ. 1. 64.

[7] Κλήμεντος, Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 9 (σ. 263. 21 Stählin). ῾Ο Κλήμης συνίστα ἀκόμη, κατὰ τὴν ἀρχαίαν ῾Ελληνικὴν συνήθειαν, καὶ τὴν χρῆσιν γυμνασίου πρὸ τοῦ λουτροῦ (῎Ενθ᾽ ἀν. κεφ. 10 σ. 264. 19).

[8] ᾽Ορειβασίου, Περὶ λουτρῶν γλυκέων δυνάμεως 10^{1}. 22 (τόμ. 2. 378 Daremberg).

[9] ᾽Αλέξανδρος Τραλλιανὸς Α΄. 553.

ρίαν σπεύδοντα τράπεζαν ἢ μικρὸν πρὸ μεσημβρίας ἐκ τοῦ λουτροῦ ἐπανερχόμενον [1].

Τὰ Ρωμαϊκὰ λουτρὰ ἤνοιγον τὴν 8ην ἢ 9ην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἤτοι τὴν 1 - 2 μ. μ. [2], τότε δέ, φαίνεται, καὶ τὰ Βυζαντινά.

Κατὰ τὰς διαταγὰς τῶν ἁγίων ᾽Αποστόλων, ἡ σεμνὴ γυνὴ ἔπρεπε νὰ λούεται κατὰ τὴν 10ην ὥραν· «δεῖ γάρ, πιστὴν οὖσαν, ἐκ παντὸς καὶ πάντοτε τὴν πολυόφθαλμον περιεργίαν φεύγειν» [3]. ῾Η μᾶλλον συχναζομένη ὥρα ἦτο ἡ περὶ τὴν μεσημβρίαν, δι᾽ ὃ καὶ πάλιν ἡ γυνή, κατὰ τὰς αὐτὰς διαταγάς, παραινεῖται νὰ μὴ λούεται ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ» [4]. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν ἀκριβῶς καὶ μικρὸν μετά, τὰ λουτρὰ ἦσαν σχεδὸν κενά, τὴν ὥραν δ᾽ αὐτήν, ὡς καὶ τὰς πρωϊνάς, ἐξέλεγον, ἵνα λουσθῶσιν οἱ πάσχοντες ἐκ νοσήματος, κήλης λ.χ., τὸ ὁποῖον δὲν ἤθελον νὰ φανερώσωσιν εἰς τοὺς συλλουομένους [5].

Τὰ Ρωμαϊκὰ λουτρὰ ἤνοιγον τὴν 8ην ἢ 9ην ὥραν τῆς ἡμέρας καὶ ἔκλειον μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἀπὸ τοῦ Γ΄. ὅμως μ. Χ. αἰῶνος, ἤτοι κατὰ τοὺς ἐσχάτους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἡ λοῦσις ἐγίνετο καὶ κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας [6], συνήθεια, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν καὶ οἱ Βυζαντινοί, ἀφ᾽ οὗ Γρηγόριος μὲν ὁ Νύσσης ὁμιλεῖ περὶ λουτροῦ κατὰ τὴν νύκτα λαμβανομένου [7], κατὰ νυκτερινὰς δ᾽ ὥρας ἀναφέρονται ὡς λουόμενοι πάσχοντες, ἐπιθυμοῦντες ν᾽ ἀποκρύψωσι τὸ πάθημά των [8]. Καὶ ᾽Αλέξανδρος δ᾽ ὁ Τραλλιανὸς (Β΄. 511) ὁμιλεῖ οὐ μόνον περὶ τῶν ἑωθινῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἑσπέρᾳ λουτρῶν.

Εἰς τὸ αὐτὸ λουτρόν, ἂν μὴ ἦτο τοῦτο δίδυμον, ἐλούοντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες, διὰ τοῦτο, πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων, ἔπρεπε νὰ εἶναι ὡρισμέναι αἱ ἡμέραι, ἢ ὧραι καθ᾽ ἃς ἔπρεπε νὰ λούεται ἑκάτερον τῶν φύλων. Οἱ Ρωμαῖοι ἐθεράπευον τὸ πρᾶγμα ὁρίζοντες, ἵνα εἰς τὰ λουτρὰ τῶν μικροτέρων πόλεων τοῦ κράτους κατ᾽ ἄλλας ὥρας λούωνται οἱ ἄνδρες καὶ κατ᾽ ἄλλας αἱ γυναῖκες [9]. Οἱ Βυζαντινοὶ ὥριζον ὡρισμένας ἡμέρας, καθ᾽ ἃς μόνον τὸ ἑτε-

[1] Λιβανίου, Δύσκολος ὤλισθεν § 17 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Φθονερός, τοῦ γείτονος αὐτοῦ πλουτήσαντος ἐξαίφνης, ἑαυτὸν προσαγγέλλει § 38 (τόμ. 6. σελ. 601 καὶ 639 Förster)·

[2] Marquardt-Mommsen, Das Privatleben der Römer σ. 271, Daremberg-Saglio λεξικ. ἐν λ. balneum σ. 663.

[3] Κλήμεντος Ρώμης, Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ᾽Αποστόλων (Migne, P. G. 1. 588).

[4] Κλήμεντος Ρώμης, ῎Ενθ᾽ ἀν.

[5] Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου ᾽Αρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra 27. 26).

[6] Marquardt-Mommsen, Das Privatleben der Römer σ. 271.

[7] Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ (Migne, P. G. 46.953).

[8] Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου ᾽Αρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra 26. 12).

[9] Βλ. Pauly-Wissowa, RE ἐν λ. Bäder στίχ. 2750. Marquard-Mommsen, ῎Ενθ. ἀν. σ. 282.

ρον φῦλον ἔπρεπε νὰ λούεται [1], τοῦθ' ὅπερ ἐμιμήθησαν βραδύτερον καὶ οἱ Τοῦρκοι [2].

ΠΟΤΕ ΗΡΓΟΥΝ ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ

Τὰ Βυζαντινὰ λουτρὰ ἐλειτούργουν, ἤ, ὅπως ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί, ἦπτον [3] ἢ ἔλουον [4], κατὰ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς Ἑβδομάδος [5], καὶ δὴ καὶ τὴν Κυριακήν, ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ὅμως αὐτὴν ἡμέραν ὑπῆρχον καὶ οἱ ἔχοντες ἀντιρρήσεις, διὰ λόγους κοινωνικούς. Οὕτω Θεόδωρος ὁ Βαλσαμὼν γράφων πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μᾶρκον λέγει ὅτι κατὰ τὴν Κυριακὴν δὲν πρέπει νὰ λειτουργῶσι τὰ λουτρά, καὶ διὰ θρησκευτικοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ ἵνα ἀναπαύωνται οἱ ὑπάλληλοι αὐτῶν [6]. Ἀληθὲς δ' εἶναι ὅτι οἱ ὑγιεινολόγοι ἀπηγόρευον τὰ λουτρὰ καὶ καθ' ὅλον τὸν Νοέμβριον μῆνα, αἱ συστάσεις των ὅμως φαίνεται ὅτι δὲν ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν [7].

Τὰ λουτρὰ πάντως ἤργουν, ἕνεκα ἐθνικῆς ἑορτῆς ἢ ἄλλης τινὸς ἀναγκαίας αἰτίας [8], ἀνομβρίας π.χ. σεισμοῦ κτλ. [9].

ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΛΟΥΤΡΟΝ

Ὁσάκις οἱ Βυζαντινοί, χάριν καθαριότητος, οὐχὶ σπανίως ὅμως καὶ ἡδονῆς, ἀπεφάσιζον νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ λουτρόν, ἢ μετέβαινον πεζοί, ἂν ἦσαν πτωχοί, τὰ λουτρικά των κρατοῦντες, ἢ προαπέστελλον τοὺς ὑπηρέτας των, ἵνα ἀναγγείλωσι τὴν προσεχῆ τοῦ κυρίου των ἄφιξιν καὶ ἐξασφαλίσωσι θέσιν. Οἱ ὑπηρέται φυσικὰ οὗτοι ἐκράτουν πάντα τὰ λουτήρια ἄμφια καὶ σκεύη, ἤρχετο δὲ μετ' ὀλίγον καὶ ὁ δεσπότης ἔφιππος [10], ὑπὸ συνοδείαν ἀκο-

[1] Κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς Κοσμοσωτείρας, αἱ γυναῖκες ἐπετρέπετο νὰ λούωνται εἰς τὸ λουτρόν της καθ' ἑκάστην Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν L. Petit, Typicon du monastère de la Kosmosotira (Izwestia Κωνσταντινουπόλεως τόμ. 13. 66).

[2] Εἰς τὰ Τουρκικὰ λουτρὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λούωνται γυναῖκες καθ' ἑκάστην Παρασκευὴν καὶ Κυριακήν, Σπ. Ζαβιτζιάνου, Περὶ νιψίματος σ. 207.

[3] Ἧπτε δὲ (τὸ λουτρὸν ὁ Σεβῆρος) διὰ Μηδικοῦ πυρός, Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 136. 18.

[4] Μαλάλα, Χρονογρ. 318. 5.

[5] Κατὰ συνήθειαν ἐπικρατοῦσαν, ὡς λέγει ὁ Λιβάνιος ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν Καλανδῶν, οἱ Βυζαντινοὶ ἐλούοντο τὴν τρίτην ἡμέραν τῶν Καλανδῶν μετὰ τὸ πέρας τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων.

[6] Ράλλη-Ποτλῆ, Σύντ. 4. 457, 486, 487. Freher, Corpus juris Graecor. 1. 386.

[7] Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, Στίχοι εἰς τοὺς ιβ' μῆνας (Ideler, Physici et medici Graeci minores 1. 419).

[8] Πβ. Ἄκτον πακτωτικοῦ λουετροῦ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 6. 624).

[9] Θεοφάνους, Χρονογρ. 239. 23, 440. 15 (De Boor), Μαλάλα, Χρονογρ. 487. 1.

[10] Λιβανίου, Παράσιτος ἐπὶ δεῖπνον κληθεὶς (τόμ. 6. 578. 9.15 ἔκδ. Förster). Κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος (Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μάμαντος, Ἑλληνικαὶ 1. 34) ὁ μοναχός, πρὶν μεταβῇ εἰς τὸ λουτρόν, ἔπρεπε νὰ κάμῃ μετανοίας.

λούθων, κάποτε καὶ κολάκων [1]. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐν τοῖς ἑρμηνεύμασι τοῦ Πολυδεύκους διαταγὴ τοῦ κυρίου πρὸς τοὺς δούλους· «προάγετε, λάβετε τόπον» [2], ἥτις ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως καὶ πρὸς τὰ ἔθιμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἵτινες τὰ πρὸς λουτρὸν φορέματα καὶ σμήγματα συνείθιζον ν' ἀποστέλλωσιν εἰς τὸ λουτρὸν διὰ δούλου. Ἔχομεν μάλιστα καὶ σκηνάς, καθ' ἃς ὁ ἐγκαίρως φθάσας δεσπότης ὀργίζεται καὶ ἀπειλεῖ, διότι οἱ ἄνθρωποί του δὲν ἔφερον ἐγκαίρως τὰ λουτρικὰ σάββανά του [3]. Ἂς σημειωθῇ δ' ἐνταῦθα ὅτι πολλοί, ἅμα ὑπερέβαινον τὴν θύραν τοῦ λουτροῦ, ἐποίουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ [4].

Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ βίος τῆς Βυζαντινῆς ἦτο πολὺ περιωρισμένος καὶ σπάνιαι αἱ πρὸς ἔξοδον καὶ δημοσίαν ἐμφάνισιν παρεχόμεναι εὐκαιρίαι. Μία τούτων ἦτο καὶ ἡ μετάβασις αὐτῆς εἰς τὸ λουτρόν [5], ἥτις πολλάκις ἐλάμβανε καὶ πομπικὸν χαρακτῆρα, ὁσάκις ἡ μέλλουσα νὰ λουσθῇ ἦτο ἢ νύμφη ἢ ἄρχοντος γυνὴ ἢ κόρη, ὁπότε τὴν παρηκολούθουν καὶ διάφοροι συνοδοί [6]. Ἂς ἐπιτραπῇ δ' ἐνταῦθα, τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον ἀκολουθοῦντες [7], νὰ σημειώσωμεν, ἐν πάσῃ συντομίᾳ, πῶς μετέβαινεν εἰς τὰ λουτρὰ μία βασιλικὴ νύμφη, περιγραφή, ἥτις δύναται νὰ μᾶς δώσῃ μίαν εἰκόνα τί ἀναλόγως συνέβαινε καὶ μὲ τὰς εἰς τὸ λουτρὸν ὁδηγουμένας λαϊκὰς νύμφας. Λοιπὸν τὴν τρίτην ἀπὸ τοῦ γάμου ἡμέραν [8] ἤρχοντο οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων καὶ ἐτοποθετοῦντο ἀπέναντι ἀλλήλων εἰς τὴν

[1] Λιβανίου, Φθονερός, τοῦ γείτονος αὐτοῦ πλουτήσαντος ἐξαίφνης ἑαυτὸν προσαγγέλλει § 38 (6. σ. 639 Förster), Χριστοφόρου Μυτιληναίου, Εἰς τὸν βασιλέα Ρωμανὸν ἐπιτάφια ἡρωϊκὰ (Ed Kurtz, Die Gedichte des Christophoros Mitilynaios σ. 5).

[2] Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 214 (Boncherie).

[3] Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra σ. 11. 12 ἑξ καὶ 12. 1 ἑξ. Εὐσταθίου, Ἠθοποιία (Tafel, Eustathii opusc. 328. 66 ἑξ.

[4] Χρυσοστόμου, Εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁμιλία Γ' (Migne, P.G. 60. 91).

[5] Ὁ Χρυσόστομος ἔλεγεν ὅτι ἀναγκαία εἶναι ἡ ἔξοδος τῶν γυναικῶν μόνον ὅταν πρόκειται νὰ μεταβῶσιν εἰς ἐκκλησίαν ἢ λουτρόν. (Εἰς Ἰωάννην ὁμιλία ΝΞ, Migne, P.G. 59. 340).

[6] Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα Β' 186 ὁ Γεωργηλᾶς εἰς τὸ θανατικὸν τῆς Ρόδου περιγράφει τοὶς Ροδίτισσες στίχ. 160.

νὰ περπατοῦν, νὰ χαίρουνται μὲ διῶμα μὲ κανάκι
ἄλλες εἰς βρύσες, εἰς λουτρὰ καὶ εἰς περιβολάκι

[7] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως σ. 214. 20 ἑξ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὸ περὶ τοῦ γάμου παρὰ Βυζαντινοῖς κεφάλαιον ἐν Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. Γ' σ. 3 ἑξ.

[8] Τὰ γαμήλια λουτρὰ σήμερον συνηθέστατα γίνονται πρὸ τοῦ γάμου, μόνον, δ' ἐν Χιλῇ τοῦ Πόντου καὶ Βουρδουρίῳ τῆς Πισιδίας τὸ Σάββατον μετὰ τὸν γάμον (Κλ. Ἰατρίδου, Ἤθη καὶ ἔθιμα ἐν Ἀνατολῇ, Ξενοφάνους τόμ. 3. 207). Καὶ ἐν Σαράντα δ' Ἐκκλησίαις τῆς Θρᾴκης γίνονται τὴν εἰκοστὴν ἀπὸ τοῦ γάμου ἡμέραν. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ σ. 26.

δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν στοὰν τῆς Μαναύρας, ἐτοποθέτουν δὲ εἰς τρία διάφορα σημεῖα καὶ τὰ τρία ὄργανα, ἅτινα μεθ᾽ ἑαυτῶν ἐκόμιζον. Μετὰ ταῦτα ἐπηκολούθει ἡ πομπικὴ παρέλασις τῶν πρὸς λουτρὸν χρειωδῶν, ἤτοι τῶν λουτρικῶν σαββάνων, χρυσοϋφάντων λεντίων, μυροθηκῶν, θηκῶν, ἐν αἷς ἐτίθεντο τὰ τοῦ λουτροῦ φορέματα καὶ τῶν σικλοτρούλλων, τῶν δοχείων δῆλα δή, δι᾽ ὧν ἠντλεῖτο καὶ ἐχύνετο εἰς τοὺς λουομένους τὸ ὕδωρ.

Πάντα ταῦτα συνώδευον μέχρι τοῦ λουτροῦ κιθαρισταί, χορευταὶ καὶ ἀοιδοί, τὰ θυμελικά, ὡς τότε ἔλεγον [1], προσέτι δὲ καὶ οἱ ὕπατοι, οἵτινες καὶ ἐπανήρχοντο εἰς ὡρισμένην θέσιν, τὴν πόδωσιν, ἤτοι τὴν βάσιν τῆς γεφύρας, ἀναμένοντες τὴν ἐμφάνισιν τῆς Αὐγούστης.

Τὴν ἐκ τοῦ παστοῦ ἐξερχομένην νύμφην, παρακολουθουμένην ὑπὸ τῶν κληθεισῶν ἀρχοντισσῶν, συνώδευον μέχρι τινὸς οἱ πατρίκιοι, καὶ εἶτα οἱ ὕπατοι, ἐν ᾧ, ἅμα τῇ ἐμφανίσει της, πρῶτον οἱ Βένετοι καὶ κατόπιν οἱ Πράσινοι ηὔλουν τὰ ὄργανά των καὶ ἔψαλλον ἐπευφημίας. Περατωθέντος τοῦ λουτροῦ, ἡ νύμφη συνοδευομένη πάλιν ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν καὶ ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν μερῶν, ἀντιπροσώπων δῆλα δὴ τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων, ἐπευφημούντων, ἔφθανε μέχρι τοῦ παστοῦ, ἤτοι τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου, εἰς ὃν δὲν εἰσήρχοντο αἱ κληθεῖσαι γυναῖκες. Εἰσερχομένη ἡ νύμφη προὐχώρει μέχρι τῆς δεξιᾶς κόγχης τοῦ παστοῦ, τότε δ᾽ ἤρχοντο ἀπερχόμενοι οἱ ἔξωθεν ἱστάμενοι συγκλητικοί.

Καθ᾽ ὅλην τὴν πορείαν, καὶ ἑκατέρωθεν τῆς βασιλικῆς νύμφης, ἐβάδιζον δύο αὐλικαὶ γυναῖκες καὶ ὄπισθεν ἤρχετο ἡ παρακαθίστρια, κρατοῦσα, ὡς καὶ αἱ δύο πρῶται, πορφυροῦν ῥοδιῶνα διάλιθον [2].

ΤΑ ΛΟΥΤΡΙΚΑ

Τόσον ἀπαραίτητον ἐθεωρεῖτο τὸ λουτρὸν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὥστε μεταξὺ τῶν ἀπαραιτήτων συστατικῶν τῆς προικὸς ἐθεωροῦντο τὰ λουτρικά, τὰ ὁποῖα συχνὰ μνημονεύονται εἰς τὰ προικοσύμφωνα [3]. Καὶ ὕπανδροι δὲ γυναῖκες ἀκόμη παρεπονοῦντο κατὰ τῶν συζύγων, ὁσάκις οὗτοι

[1] Καὶ τέως συνώδευον οἱ Πόντιοι τὴν νύμφην εἰς τὸ λουτρὸν ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς λύρας καὶ ἐν μεγάλῃ δὲ πομπῇ ὁμοίως ἐν Βουρδουρίῳ τῆς Πισιδίας Ἔπιθι Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ σ. 26.

[2] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 214, 20 ἑξ. Παραδέχονται ὅτι ῥοδιῶνες ἦσαν χρυσᾶ μῆλα, σύμβολα τοῦ ἔρωτος J. Ebersolt. Le grand palais de Constantinople σ. 32, A. Rambaud, Empereurs et imperatrices d'Orient (Revue des deux mondes 103 (1891) σ. 835 ἢ καρποὶ ῥοιᾶς (λεξ. Σοφοκλέους). Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ πρόκειται περὶ ῥοδόχρου ὑφάσματος.

[3] Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Τύπος Βυζαντινοῦ προικοσυμφώνου (Ρωμανὸς ὁ μελῳδὸς 1. 60. 61). Giannino Ferrari, Formulari Notarili inediti della età Bizantina σ. 3.

δὲν ἐφρόντιζον νὰ προμηθεύσωσιν εἰς αὐτὰς τὰ ἀπαραίτητα λουτρικά [1]. Ἐνόουν δὲ μὲ τὴν λέξιν λουτρικὰ δύο τινά, πρῶτον τὰ χρειώδη σκεύη [2] καὶ δεύτερον τὰ ἐπιβλήματα ἢ λουτήρια ἄμφια [3]. Καὶ σκεύη μὲν ἦσαν ἡ σίτλα ἢ ὁ κάδος ἢ τὸ καδάριν [4] καὶ τὸ ἐπιχυτάριν [5], ὡς καδαροεπιχυράριν [6] ἢ σικλότρουλλα [7] ὁμοῦ μνημονευόμενα καὶ αἱ λεκάναι [8], ἐπιβλήματα δὲ τὸ σάββανον [9] ἢ σαββανολουτρικόν [10], λέντια ὑφάσματα τουτέστι, δι᾽ ὧν ἢ περιεκαλύπτοντο τὰ περὶ τὰ αἰδοῖα [11] ἢ ἀπεσπογγίζοντο οἱ πόδες, τούτου δ ἕνεκα ὡς ποδεκμάγια χαρακτηριζόμενα [12], προσόψια [13] καὶ τέλος τὸ λουτήριον ἐπίβλημα, τὸ λινοῦν λάσιον περίβλημα, δι᾽ οὗ ἐτυλίσσοντο καὶ ἀπεσπογγίζοντο μετὰ τὸ λουτρόν, τὸ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων πεστεμάλι [14].

[1] Τὰ λουτρικὰ τὰ μ᾽ ἔποικες καὶ τὸ κρεββατοστρώσιν
εἰς κλῆρον νὰ τὰ δέξωνται οἱ παῖδές σου πατρῷον
Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques I. 62.

[2] Καὶ νῦν ἐν Θράκῃ λουτρικὰ λέγονται πάντα τὰ πρὸς λουτρὸν χρήσιμα.

[3] Συντίπας, 94. 20, 161. 23, Leo, Sternbach, Analekta Manassea σ. 4.

[4] Ἀλέξ. Τραλλιανός, Α' 551. 553, Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, Ἔνθ᾽ ἀν. Dmitriewskij, Τυπικὰ 1. 686, Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 4. 75.

[5] Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἔνθ᾽ ἀν., Giannino Ferrari, Ἔνθ᾽ ἀν., Dmitrievskij Ἔνθ᾽ ἀν. Τὸ ἐπιχυτάριν ὁ Ζωναρᾶς ἐν τῷ χρονικῷ του (14. 19) περιγράφει ὡς ἄντλημα, ᾧ κατεχεῖτο τὸ ζέον ὕδωρ.

[6] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 4. 75.

[7] Κ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 215. 5.

[8] Dmitrievskij, Ἔνθ᾽ ἀν.

[9] Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα καὶ καθημερινὴ ὁμιλία σελ. 214 (Boucherie), Dmitrievskij, Ἔνθ᾽ ἀν. Τὰ σάββανα ἀντὶ τοῦ λουτρικὰ ἄμφια καθόλου φέρονται ἔν τε τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως 215. 5 καὶ εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra 12. 1. 3). Νῦν ἐν Ἀπυράνθῳ Νάξου ἡ λ. σάββανον σημαίνει ὕφασμα καθόλου.

[10] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 4. 75, Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα 46 (Boucherie).

[11] Dmitrievskij, Ἔνθ᾽ ἀν. Ἐὰν δὲ ἴδῃ τις ὅτι ἀπεγυμνώθη κατ᾽ ἰδίαν φορῶν λέντιον ἢ περισκέλισμα, Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. ριη'. σελ. 70. 3. Τὰ βασιλικὰ λέντια ἀναφέρεται ὅτι ἦσαν χρυσᾶ ἢ χρυσοϋφαντα, Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 554. 6, 555. 16. Τὸ ὕφασμα, δι᾽ οὗ οἱ πόδες τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ ἀπεμάχθησαν ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης καλεῖ λέντιον καὶ προσθέτει· «ὡς ἡ τῶν πολλῶν φησι λεκτική» Ν. Μεσαρίτου, Λόγος ἀφηγηματικὸς ἐπὶ νεωτερισμῷ τινος βασιλειῶντος 30. 29 (Heisenberg). Τὸ λέντιον, ἀντὶ τοῦ προσεργίου, τῆς κοινῶς ποδιᾶς, ἀναφέρει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, Συγγραφικὸς λόγος τῆς ἁλώσεως (Tafel, Eustathii Opusc. 298. 17) τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἔχει ἡ λ. λέντι ἢ λεντίον καὶ νῦν ἐν Καρπάθῳ, Ε. Μανωλακάκη, Καρπαθιακὰ 199. Ἐν Bova τῆς κάτω Ἰταλίας νῦν φέρεται καὶ ὁ τύπος lenzúli, ὅστις εἶναι καὶ μεσαιωνικὸς (Morosi, I dialetti di Bova σ. 75).

[12] Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σελ. 214. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἔνθ᾽ ἀν., Dmitrievskij, Ἔνθ. ἀν.

[13] Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 46. 214.

[14] Εὐσταθίου, Ἠθοποιία (Tafel, Eustathii opusc. 329. 23).

Εἰς ταῦτα δέον νὰ προστεθῇ εἰς παλαιοτέρους αἰῶνας τὸ ξύστρον ἢ ἡ ξύστρα, πρὸς τὸ ἀποξέειν τὸν ἱδρῶτα [1], ἥτις εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐλέγετο κτένιον [2], τὰ διάφορα ληκύθια ἢ βησία ἐλαίου, καὶ τέλος ἡ μυροθήκη [3].

Ἦσαν δὲ τὰ λουτρικὰ σκεύη ἢ καὶ ἐξ ἁπλοῦ χαλκοῦ ἢ καὶ ἐκ γεγανωμένου [4] ἢ καὶ παρὰ τοῖς ματαιοδόξοις καὶ ἐπιδεικτιῶσιν ἀργυρᾶ [5] καὶ οὐχὶ σπανίως καὶ χρυσᾶ [6].

ΤΑ ΠΡΟ ΤΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ

Οἱ μέλλοντες νὰ λουσθῶσι, φυσικά, ἔπρεπε νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν πρὸς λοῦσιν χῶρον γυμνοί· πρὸς τοῦτο ἀπέβαλλον τὰ φορέματα αὐτῶν εἰς τὸ ἀποδυτὸν ἢ ἀπόδυτρον [7] καὶ τὰ παρέδιδον εἰς τὴν φροντίδα εἰδικοῦ ἱματιοφύλακος [8], ὅστις ἐκαλεῖτο καψάριος (Λατιν. capsarius) καὶ ὅστις ἦτο ὑπεύθυνος καὶ ἀπέναντι τοῦ διευθυντοῦ τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ νυκτεπάρχου [9], ὁ ὁποῖος ἐτιμώρει αὐστηρῶς τὰς γινομένας κλοπάς, αἵτινες, ὡς καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ καὶ Ρωμαϊκὰ λουτρά [10], ἦσαν, δυστυχῶς, συχναὶ καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Τὸ ἐν τοῖς ἑρμηνεύμασι τοῦ Πολυδεύκους «σύνθες τὰ ἱμάτια, περίβαλε, τήρει καλῶς, μὴ νύσταζε διὰ τοὺς κλέπτας» [11] ἀναφέρεται ἀσφαλῶς εἰς τὰς συστάσεις, τὰς ὁποίας κάμνει ὁ μέλλων νὰ λουσθῇ πρὸς τὸν συνοδεύοντα αὐτὸν δοῦλον ἢ πρὸς τὸν καψάριον.

---

1 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 46 καὶ 214, Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1. 64.

2 Συντίπας, 94. 20, εἶπε δὲ καὶ ὁ Ἀρέθας σχολιάζων τὸν Λουκιανόν· στλεγγίς· ἡ ξύστρα, ἔοικε δὲ τὸ κτένιον οὕτω καλεῖν. Εἰς Λουκιανοῦ Λεξιφ. 2. (H. Rabe, Scholia in Lucianum 191. 8. Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις, Λαογρ. τόμ. 4 σ. 248).

3 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 215.5, Εὐσταθίου, Ἠθοποιία (Tafel, Eustathii opusc. 329. 20)

4 Εὐσταθίου, Ἠθοποιία (opusc. 329. 17.)

5 Κλήμεντος, Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 5 σ. 254. 17. 27.

6 Κλήμεντος, Ἔνθ' ἀν. 254. 12, Χρυσοστόμου, Εἰς ἐπιστολὴν πρὸς Ἑβραίους κεφ. ΙΒ'. ὁμιλ. 28 (Migne, P.G. 63. 199).

7 Νικ. Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 194. 8.

8 Εὐσταθίου, Ἠθοποιία (opusc. 329. 31).

9 Πανδεκτ. βιβλ. Α'. 15. 5, Βασιλικὰ βιβλ. 6 τίτλ. 5. β, βιβλ. 13 τίτλ. 2. Ἐν Ρώμῃ τὴν ἐποπτείαν τῶν λουτρῶν εἶχον οἱ curatores thermarum, οἵτινες ἦσαν ὑπὸ τὸν praefectum urbi.

10 Τὰ Digesta (47. 17) ὁμιλοῦσι de furibus balneariis. Διὰ τοὺς fures balnearios ἢ τοὺς lavantium praedones ὁμιλεῖ ἐν τῇ Δύσει καὶ ὁ Τερτουλλιανός. Βλ. σχετικῶς καὶ Marquardt-Mommsen, Das Privatleben der Römer σ. 281. Κάποτε, ἀστεϊσμοῦ χάριν, καὶ ὑπὸ τῶν φίλων ἐκλέπτοντο τὰ ἱμάτια τοῦ λουομένου, ἐπὶ τοιαύτης τινὸς δὲ σκηνῆς στηρίζεται ἡ ἠθοποιία τοῦ Εὐσταθίου (opusc. 328. 58 ἑξ.).

11 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 215.

Ἐθεωρεῖτο δὲ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καψαρίου ταπεινόν [1], αἱ φυλάττουσαι μάλιστα τὰ φορέματα εἰς τὰ γυναικεῖα λουτρὰ φαίνεται ὅτι ἐξέδιδον καὶ τὴν ὥραν, δι' ὃ οἱ νόμοι ἐθεώρουν ὡς προαγωγοὺς καὶ τὰς ἀναλόγους ἐπέβαλλον ποινὰς εἰς τοὺς βαλανεῖς, οἵτινες εἶχον ἐν τοῖς βαλανείοις των πρὸς φύλαξιν τῶν ἐνδυμάτων ἀνδράποδα μετερχόμενα τὸ ἐπαίσχυντον τοῦτο εἶδος τοῦ χρηματισμοῦ [2].

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΛΟΥΤΡΟΝ

Εἰς τὰ Ρωμαϊκὰ λουτρὰ συνείθιζον οἱ λουόμενοι, πρὸ τοῦ θερμοῦ λουτροῦ, νὰ ἀλείφωνται [3], τὴν συνήθειαν δὲ ταύτην ἠκολούθουν καὶ οἱ Βυζαντινοί, οἵτινες συχνὰ ὁμιλοῦσι περὶ ἀλοιφῆς καὶ λούσεως, προτάσσοντες τὴν πρώτην [4].

Ἐγίνετο δὲ ἡ ἀλοιφή, ἥτις καὶ χρίσμα ἐλέγετο [5], πρὸ τῆς ἀφιδρώσεως [6], ἐν τῷ μέσῳ οἴκῳ [7], εἴτε πρὸς προφύλαξιν τοῦ δέρματος καὶ ἀποφυγὴν ἐξανθημάτων, ὁπότε ἠλείφοντο οἱ λουόμενοι μὲ ἔλαιον ἢ οἶνον εὐώδη καὶ ἄλλας ἀρωματώδεις οὐσίας [8], εἴτε καὶ διὰ διαφόρων φαρμάκων [9] πρὸς ἀποψίλωσιν τῶν τριχῶν [10], ἀφ' οὗ ὅμως, ἐνίοτε, περιεχύνοντο δύο ἢ τρεῖς λεκάνας χλιαροῦ ὕδατος [11].

---

1 Οὐ τοῦ μὲν ὁ πατὴρ ἐχόρδευεν, ὁ δὲ Δατιανοῦ λουομένοις ἀνθρώποις ἐσθῆτας ἐφύλαττε; Λιβανίου, Ὑπὲρ Θαλασσίου τόμ. 3 σ. 318. 20 (Förster).

2 Πανδεκτ. βιβλ. Γ'. 3. 2. Διὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν βαλανέων πβ. βαλανεύς· πολυπράγμων, περίεργος. Ἡσύχ.

3 Ὅταν ἐλάμβανον ψυχρὸν λουτρόν, τότε ἐπηλείφοντο μετὰ τὸ λουτρόν.

4 Προήγαγον εἰς τὸ βαλανεῖον.... εἰσελθοῦσαν δὲ ἤλειψάν τε καὶ ἀπέσμηξαν, Χαρίτωνος Ἀφροδισιέως, Τῶν κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην λόγοι Η'. Β'. 2. 2. 5 «διαπρεπῶς γοῦν ἀνήει (Ρωμανὸς ὁ Γ'.) ἀλειψόμενος καὶ λουσόμενος». Μιχ. Ψελλοῦ, Χρονογρ. κεφ. 26 (Κ. Σάθα 41. 15) «εἰ δὲ εἰσῆλθεν ἐν τῷ λουτρῷ καὶ ἐχρίσατο καὶ ἀπελούσθη» Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. ρπδ'. σ. 143. 17.

5 Τὴν λ. ἀναφέρει ὁ σοφιστὴς Ἱερόφιλος εἰς τὸν περὶ τροφῶν κύκλον (Ideler, Physici et medici Graeci minores 1. 410).

6 Ἁρμόζει δὲ βαλεῖν τὸ χρίσμα πρὸ ἱδρῶτος Ἱερόφιλος, Ἔνθ' ἀν. 1. 410. 4. Συμ. Σήθ, Περὶ τροφῶν δυνάμεων 47. 19.

7 Ὁ Ἀλέξανδρος Τραλλιανὸς (Α'. 363) λέγει· «ἐπὶ τὸν ἔξω θόλον συγχρίεσθαι τὸ σῶμα» «ἡ δὲ ἀλοιφὴ παραλαμβανέσθω μὴ ἐν τῷ οἴκῳ τῷ ἔχοντι θερμὸν ἀέρα, ἀλλ' εἰς τὸν ἐξώτερον οἶκον, ὃν καὶ μαλακτικὸν καλοῦσι» Ἔνθ' ἀν. 377.

8 Φασὶ δέ τινες ὡς εἴ τις τούτῳ (τῷ ἐκ τῶν ἴων ἐλαίῳ) ἐν τῷ βαλανείῳ ἀλείφοιτο πρὸ τοῦ ἱδρῶτος οὐκ ἄν ποτε σχείη ἐν τῷ σώματι ἐξανθήματα ἢ πληγάς· Συμεὼν Σήθ, Περὶ τροφῶν δυνάμεων 47. 19.

9 Τοιοῦτον φάρμακον ἦτο ἡ σανδαράχη, ἡ καὶ κόμαρος, ὀρυκτὸν ἀρσενικοῦ θειοῦχον δηλητήριον, Μιχ. Στεφανίδου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορ. τῶν φυσ. ἐπιστημῶν σ. 82.

10 Διὰ τὴν πρᾶξιν ὁ σοφιστὴς Ἱερόφιλος (Ἔνθ' ἀν. 1. 410) μεταχειρίζεται τὴν φράσιν «Ψίληθρον ποιεῖν». Περὶ τῆς ἐν λουτροῖς διὰ τοῦ χρίσματος ἀποβολῆς τῶν τριχῶν ἐπανειλημμένως ὡμίλησεν ὁ Ἀχμὲτ ἐν τῷ Ὀνειροκριτικῷ του κεφ. κ'. 16. 2, κβ'. 18. 3, ρπδ'. 143. 17.

11 Μετὰ τὸ εἰσελθεῖν ἐν τῷ εὐκράτῳ ἀέρι καὶ μετρίως ἱδρῶσαι καὶ λαβεῖν τὰς χλιαρὰς οὕτως ἀλειφέσθω· Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ Α'. 377. Ἁρμόζει δὲ πρὸ τοῦ χρίσματος εἰσελθεῖν εἰς τὸ λουτρὸν καὶ περιχύσασθαι δύο ἢ τρεῖς λεκάνας, Ἱεροφίλου, Ἔνθ' ἀν. 1. 410.

Ἐθεωρεῖτο δὲ τὸ πρὸς ἀποψίλωσιν χρίσμα ὑπὸ τῶν αὐστηροτέρων καὶ διὰ τοὺς κοσμικοὺς ἐπίψογον, μάλιστα ὅμως διὰ τοὺς μοναχούς, οἵτινες ὑπεβάλλοντο εἰς μετανοίας κυμαινομένας μεταξὺ τῶν δέκα καὶ τῶν τριακοσίων [1] ὑποκείμενοι [2] καὶ εἰς ἀφορισμὸν ἐπὶ μίαν Ἑβδομάδα, κατὰ Θεόδωρον τὸν Στουδίτην.

Τὸ κυρίως λουτρὸν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐγίνετο εἰς τὸ θερμόν, ὅπου ἐγίνετο ἡ ἀφίδρωσις, ἡ ἐπίτριψις, ἡ εἴσοδος εἰς τὴν ἐμβατὴν τοῦ θερμοῦ ὕδατος καὶ κατόπιν ἡ περίχυσις.

Ἵνα λοιπὸν γίνῃ ἡ ἀποβολὴ τοῦ ῥύπου, μετὰ τὴν ἀφίδρωσιν, ἐτρίβετο ὑπὸ ὑπαλλήλου ἢ οἰκείου δούλου ὁ λουόμενος [3] διὰ τρίπτρου [4] ἤτοι δ' ὑφάσματος τὸ σχῆμα σακκιδίου ἔχοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰσήρχετο ἡ δεξιὰ τοῦ ἀποτρίβοντος, μετὰ δὲ καὶ δι' ἰνῶν ἁπλῶς σπάρτου, αἵτινες ἐκαλοῦντο σπαρτίον ἢ σπαρτζίον [5] εἴτε καὶ δι' ὑσσώπου [6] χρησιμοποιουμένου μετὰ ταῦτα ἀφθόνου σκάμματος (=σαπουνάδας) [1] προερχομένου εἴτε ἐκ τῆς ἀναλύσεως σμήγματος [2], ἤτοι σάπωνος ἢ Γαλλικοῦ [3], εἴτε παλαιότερον καὶ νίτρου ὀπτοῦ [4].

Ὅτι μετὰ ταῦτα ἀπεπλύνοντο οἱ λουόμενοι δι' ἐπαντλήσεως ὕδατος, μαρτυροῦσιν οἱ συγγραφεῖς.

Οἱ ἑπόμενοι στίχοι τῶν Προδρομείων ποιημάτων διασαφηνίζουσι τὰ ἀνωτέρω:

ἐν μέρει κράζει ὁ ἡγούμενος, ἐν μέρει ὁ οἰκονόμος·
ὁ μὲν προστάσσει τρῖψέ με καὶ τάρασσε τὸ σκάμμα [5].

---

[1] Βλ. Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετρουπόλεως 8. 368. Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Ἐπιτίμια κοινὰ τῆς ὅλης ἀδελφότητος (Migne, P.G. 99. 1756c).

[2] Θεόδωρος Στουδίτης, Ἔνθ' ἀν.

[3] Οἱ πλούσιοι ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν καὶ πολλοὺς δούλους, οἵτινες καὶ τοὺς περιέχυνον λουομένους, τὸ τοιοῦτον ὅμως ἐθεωρεῖτο ψεκτόν. Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1. 64, Κλήμεντος Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 9. 47. 3 «ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὸ πλειόνων οἰκετῶν καταιονεῖσθαι ἐξυβρίζειν ἐστὶν εἰς τὸν πλησίον». Περὶ τοῦ ἀνατρίβεσθαι τὰς γυναῖκας ἐν τῷ λουτρῷ ὑπὸ τῶν οἰκείων δούλων ὡμίλησεν ὁ Κλήμης (Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 5. 32 σ. 255. 10) καὶ ὁ Ὀρειβάσιος δὲ ἐπ' ἴσης περὶ τρίψεων (10¹. 5 τόμ. 2 σ. 371. 9).

[4] Ἄριστον δὲ τοὺς παῖδας πρὸς τοῦτο χειρίδας ἔχειν ἐξ ὀθονίων ῥαπτάς, Ὀρειβασίου, Ἰατρικῶν συναγωγῶν 10¹. 7 (τόμ. 2. 399. 1) στλεγγίδες γὰρ τὰ τρίπτρα, οἷς ἐν τοῖς βαλανείοις τριβόμενοι τὸν ῥύπον ἐκξέομεν Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρ. Ἀλεξάνδραν στίχ. 874. Νῦν ἐν Μαδύτῳ τῆς Θρᾴκης καὶ Πανόρμῳ τῆς Βιθυνίας τὸ σακκίδιον τοῦτο καλεῖται τρίφτης.

[5] «Ἐξ ἧς (σπάρτου) παρέφθαρται χυδαϊζόμενον τὸ πλεκτὸν σπαρτίον, ὃ σωμάτων ῥύπους ἐκτρίβει ἐν λουτροῖς» (Εὐσταθίου, Παρεκβ. 421. 20). «Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῶν πάλαι χρηστῶν λεκτῶν παρέφθαρται, ὧν ἐστι καὶ τὸ ἰδιωτικῶς λεγόμενον σπαρτζίον, σπαρτίον ὀφεῖλον λέγεσθαι κατὰ τὴν ἀνέκαθεν χρείαν. Εὑρέθη γάρ ποτε τοῖς λουομένοις ἀντὶ σπόγγων πλέγμα τι ἀπὸ σπάρτων ὡς εἰκὸς καὶ λέγεται Ἀριστοφάνης παραδηλοῦν αὐτὸ ἐν δράματι καλουμένῳ ἀναγύρῳ (Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1604. 15). Τὸ πρᾶγμα ἐσῴζετο τέως καὶ ἐν Πόντῳ σπάρτσι ἐν Σινώπῃ καλούμενον καὶ σπαρτσὶν ἐν Κοτυώροις, νῦν δ' ἐν Θεσσαλονίκῃ σπαρτσί, σπάρτσια ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Ἠπείρῳ καὶ σπαρτσὰ ἐν Καστορίᾳ. Ἐν Οἰνόῃ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Πόντου τὸ αὐτὸ καλεῖται ἀλειφτήριν καὶ εἰλήφιν. Εἶναι δὲ τὸ σπαρτσὶν σακκίδιον ἐκ σκληροῦ μαλλίνου ὑφάσματος συνήθως, ἀλλὰ καὶ ἐκ λίνου κατασκευαζόμενον Ε. Κούση, Περὶ τῆς Τραπεζουντίας διαλέκτου (Πλάτων 6. 99), Ι. Βαλαβάνη, Ζῶντα μνημεῖα σ. 54, Κρομμύδα, Διατριβὴ σ. 319.

[6] Ἐν τοῖς αἰνίγμασι Εὐσταθίου τοῦ Μακρεμβολίτου φέρεται·

χρήσιμον, ἅμα δὲ κἀχρεῖον πέλω

μὲ ἑρμηνείαν· ὕσσωπε, πλύνεις τοὺς ῥύπους τῶν σωμάτων, Max Treu, Eustathii Macrembolitae quae feruntur aenigmata ἀριθ. 7 σ. 6. Ὁ ὕσσωπος εἶναι τὸ ἐν Ἀμοργῷ λου-

τρόχορτον καλούμενον, Teucrium polium Χελδράϊχ-Μηλιαράκη, Τὰ δημώδη ὀνόματα τῶν φυτῶν σ. 87.

[1] Πῶς τὸ σκάμμα = σκαπτομένη γῆ καὶ ὁ ἐκ γῆς πηλὸς κατήντησε νὰ σημαίνῃ τὴν σαπουνάδαν βλ. Ἄμαντον ἐν Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 2. 286 - 7.

[2] Συνέβη οὖν ἐν μιᾷ εἰσελθεῖν λούσασθαι καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτῆς τὰς παιδίσκας ἐπὶ τὸ κομίσαι σμῆγμα· Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Σουσάνναν (Migne, P.G. 56. 591). Διὰ τῆς λ. σμῆγμα οἱ Βυζαντινοὶ ἐνόουν τὸν σάπωνα· σμῆγμα· τὸ καθάρισμα, τὸ σαπώνιον (τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ.) ῥύμμα· τὸ παρ' ἡμῖν σμῆγμα ἢ νίτρον. (Σχολιαστ. Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 377) σμήγματα, οἷς οἱ λουόμενοι χρῶνται, τῶν βαλανείων πωλούντων (Σχολιαστ. Θεοκρίτ. Εἰδύλλ. Γ'. 17).

[3] Ὡς δ' ἤρξατο Γαλλικῷ σμήχεσθαι, λαβὼν Ἀνδρέας τὸ καδίον δίδωσι κατὰ κορυφῆς τοῦ βασιλέως (Θεοφάν. 351. 30). Ἡ λ. σάπων, ἣν μεταχειρίζεται πρῶτος ὁ Ἀρεταῖος, εἶναι Γαλλοκελτική, τὴν παρέλαβον δ' οἱ Ρωμαῖοι ὑπὸ τὸν τύπον sapo (Γαλλ. savon, Γερμ. Seife). Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῶν Κελτῶν Γάλλων παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ τὸν σάπωνα, δι' αὐτὸ τὸν ὠνόμασαν Γαλλικόν, (Α. Κοραῆ, Ἱπποκράτους περὶ διαίτης ὀξέων σ. 108 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ἄτακτα 1. 249). Περὶ τοῦ σάπωνος, ὅστις σαπώνιον καὶ σαπούνιν ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους βλ. Heseling-Pernot, Poèmes Prodromiques III. 113 καὶ Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 6. 7. Ἔπιθι καὶ τὰ ὑπὸ Κ. Κόντου γραφέντα ἐν Παρνασσοῦ τόμ. Α'. σ. 192 ἑξ.

[4] Τὸ νίτρον, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν σάπωνα ἀναφέρεται· «μηδὲ σάπωνι ἢ νίτρῳ σμηχέσθωσαν τὴν κεφαλὴν» Ἀλεξ. Τραλλιανὸς Α'. 447. Κατὰ τὸν Λιβάνιον, ἡ φλύαρος γυνὴ ἡ ἐκ τοῦ λουτροῦ ἐπανελθοῦσα λέγει· «τίς εὗρε νίτρον, τίς ἀπώλεσε σάνδαλον», Λιβανίου, Δύσκολος γήμας λάλον γυναῖκα ἑαυτὸν προσαγγέλλει (σ. 523. 7 Förster). Καὶ λέγει μὲν ὁ Καισαρείας Ἀρέθας (Εἰς Λουκιανοῦ Λεξιφ. 2 H. Rabe, Scholia in Lucianum 191. 8 Σ. Κουγέας, Ἔνθ' ἀν. Λαογρ. 4. 248) «ῥύμματα τὸν σάπωνα ἢ καὶ τὸ νίτρον, ἐχρῶντο γὰρ καὶ νίτρῳ οἱ παλαιοὶ ἐν τοῖς λουτροῖς» ὑποδηλῶν ὅτι δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο πλέον κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα τὸ νίτρον ἐν τοῖς λουτροῖς, μεταγενέστεροι ἐν τούτοις συγγραφεῖς μνημονεύουσι τὴν λ. νίτρον ἀντὶ τοῦ σάπων, ὁ Μιχ. Χωνιάτης π.χ. εἶπε· «ποσάκις νίτροις καὶ λουτροῖς καθαίρομεν;» (Arsenij, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 29) καὶ ὁ ἀδελφός του δὲ Νικήτας ἐν τῇ χρονικῇ του Διηγήσει (194. 8) ἔγραψεν· «ἐν βαλανείῳ λουόμενος ἦν, εἰς διαφορὰν δὲ καταστὰς μετὰ τῶν τοῖς αὐτοῖς νίτροις ἁγνιζομένων εἰς τὰ ἀπόδυτρα ἔξεισιν». Ὅρα ὅσα περὶ ῥύμματος, νίτρου, κονίας ἔγραψεν ὁ Κ. Κόντος εἰς τὰς μικρὰς φιλολογικάς του διατριβὰς ἐν Παρνασσοῦ τόμ. Α'. σ. 253 ἑξ. Κατὰ τὸν Ἐμμ. Ἐμμανουήλ, Ἔνθ' ἀν. 16 τὰ ῥύμματα ἀπετελοῦντο ἐκ τέφρας καὶ ἐξ ἄλλων ἀνοργάνων οὐσιῶν.

[5] Hesseling-Pernot, Poèmes, Prodromiques III. 118.

Ἐκ τοῦ τὸν ρύπον δὲ τοῦ σώματος ἀποκαθαίροντος σπαρτίου ἐσχηματίσθη καὶ τὸ μεσαιωνικὸν ρῆμα σπαρτεύω, καὶ κατὰ μετάθεσιν παστρεύω, ὅπερ κοινῶς σήμερον συνωνυμεῖ τῷ καθαίρω [1].

Ἄλλος ἐπ' ἴσης τρόπος τοῦ λούεσθαι ἦτο νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς τὴν ἔμβασιν ἢ ἐμβατήν, εἰς ἣν ὑπῆρχε συγκεκερασμένον [2] ὕδωρ [3], τὸ ὁποῖον πρὸ τῆς εἰσόδου ἀνεκίνει διὰ τῆς χειρὸς ὁ λουόμενος [4], καὶ μετὰ τὴν ἐν αὐτῷ παραμονὴν ἐπὶ ἀνάλογον χρονικὸν διάστημα, νὰ ἐξέλθῃ [5], ἀφ' οὗ ὁ ὑπάλληλος τὸν παράχυνε, ἐπήντλει δῆλα δὴ κατὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ σώματός του διὰ καδίου χλιαρὸν ὕδωρ [6].

Τὸ τελευταῖον στάδιον τοῦ λουτροῦ ἦτο ἡ εἴσοδος τοῦ λουσθέντος εἰς ψυχρὰν δεξαμενὴν ἢ τὸ ψυχρόν, ἔνθα ἐλάμβανε douche, ἵνα μὲ σημερινὸν ὅρον ἐκφρασθῶμεν [7]. Μετὰ ἤρχιζεν ἡ ἀποσπόγγισις, ἣν ἐπηκολούθει

1 Ὅτι ἐκ τοῦ σπάρτου, ἐξ οὗ καὶ σάρωθρα κατεσκευάζοντο, παράγεται τὸ σπαρτεύω - παστρεύω εἶπεν ὁ Α. Κοραῆς, Ἄτ. Α'. 289, τοῦ αὐτοῦ Ἑλλην. βιβλ. 2 288. βλ. καὶ Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ Α. 327. H. Pernot, Etudes de ling. néo - hellenic 1. 472 ἑξ. Ἐγὼ ὑπεστήριξα ὅτι ἐκ τοῦ ἐν τοῖς λουτροῖς σπαρτίου, δι' οὗ ἀποκαθαίρεται ὁ ρύπος τοῦ σώματος ἐσχηματίσθη τὸ σπαρτεύω, ὅπερ ἐν Πόντῳ σπαρτσίζω λέγεται Φ. Κουκουλέ, Ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ ἔθιμα (Ἡμερολ. τῆς Μεγάλ. Ἑλλάδος 1928 σ 369).

2 Τοῦτο ἐκαλεῖτο τὸ ζέον ἢ τὸ ζέμα· Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. ρπδ' 143. 27, Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες Ι ἱστορ. 190 στίχ. 509 χιλ. ΙΙ στίχ. 950 (Cramer, Anecd. Oxoniensia 3. 357, Hesseling Pernot, Poèmes Prodromiques III 133.

3 Πβ. καλῶς ἐγκέκραται ἡ ἐμβατή· Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα 45· ἔστω δὲ ὁ ἀὴρ εὔκρατος ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τοῦ θερμοῦ δεξαμενὴ Ἀλεξ. Τραλλιανὸς Α' 603. Ὡμίλησε δὲ καὶ ὁ Εὐστάθιος (Migne, P. G. 136. 617 A) διὰ λοῦμα θυμῆρες, καὶ ὁ Πρόδρομος δὲ περὶ συγκερασμοῦ τοῦ θερμοῦ ὕδατος τῆς δεξαμενῆς διὰ ψυχροῦ ὕδατος (Θεοδ. Προδρόμου, Εἰς τὸν αὐτὸν βασιλέα (Μανουὴλ Κομνηνὸν) ἐγκώμιον στίχ. 789 (Recueil des hist des Croisades II. 747). Μετεχειρίζοντο δὲ πρὸς δήλωσιν τοῦ πληροῦν τὴν δεξαμενὴν ὕδατος συγκεκερασμένου τὸ ρῆμα γεμίζω «καὶ λέντιον διεζώσατο καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐγέμισε καὶ ἑτέρῳ πληρῶσαι ἐκέλευσε» (Χρυσοστόμου, Ὁμιλία Ο' Migne, P. G. 59. 383)

ὁ μὲν προστάσσει τρῖψέ με καὶ τάρασσε τὸ σκάμμα,
ὁ δ' ἄλλος πάλιν γέμισε, περίχυσέ με, ἂς ἔβγω

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques III. 113.

4 Ὁ πολὺς δῆμος βουλόμενος τὸ σῶμα κατὰ τὴν ἔμβασιν πλέον θερμαίνεσθαι κινεῖ τὸ θερμὸν συνεχῶς ἐφ' ὅσον βούλεται, Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως, Ἰατρικῶν ἀπορημάτων καὶ φυσικῶν προβλημάτων τὸ Α (Ideler, Physici et medici Graeci minores 1. 37. 32, 38. 14.

5 ὥραν ἂν ποίσῃς εἰς λουτρὸν ὀλιγωρεῖς αὐτίκα
γοργὸν ἂν σὲ οὐκ ἐκβάλουσιν ἐκεῖ νὰ ἐξεψυχήσῃς

Μιχ. Γλυκᾶ, Στίχοι στίχ. 228 ὥραν=πολὺ χρονικὸν διάστημα καὶ νῦν «αὐτὸς ἔκανε ὥρα»=ἐχρόνισε πολύ, «μὲ ὥρα, μὲ ὥρα»=μετὰ πολλοῦ χρόνου πάροδον.

6 Ἡ ἐπάντλησις αὐτὴ ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ ρήματος παραχύνειν ἢ περιχύνειν, περιχέειν. Νῦν τὸ περιχύνω ἐπὶ τῆς ἐπαντλήσεως ταύτης συνηθέστατον.

7 Οἱ ὑγιαίνοντες εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ ἑαυτοὺς ἐμβάλλουσι μετὰ τὸ θερμὸν λουτρὸν

ἡ ἐπάλειψις διὰ μύρων [1], καὶ εἶτα ἡ περιβολὴ διὰ τῶν λουτηρίων ἀμφίων, ὁ δὲ λουσθείς, ἀφ' οὗ ἤκουε παρὰ τοῦ ὑπαλλήλου τὸ «καλῶς ἐλούσω, κύριε», «καλῶς σοι ἔστω» [2], ἀνήρχετο εἰς τὸ ἄνω πάτωμα, ἵνα ἀνακλιθῇ [3].

Τὸν τρόπον ἐν γένει καὶ τὰ στάδια τοῦ λουτροῦ κάλλιστα, ἐν τῇ συντομίᾳ των, παριστῶσι τὰ ἑξῆς χωρία ἐκ τῶν ἑρμηνευμάτων τοῦ Πολυδεύκους «Δός μοι ἔλαιον· ἄλειψόν με, ἀπέλθωμεν ἔνδον. Ἤδη ἵδρωσας; ἵδρωσα· δός μοι ἀφρόνιτρον· τρῖψόν με καλῶς. Καλῶς ἐγκέκραται ἡ ἐμβατή· ἐξέλθωμεν ἔξω καὶ εἰς τὴν δεξαμενὴν» «ἄλειψον· ἀλείψας με, τρῖψον· ἱδροῖς; ἱδρῶ. ἐκλέλυμαι· κατάβα· ἔξελθε λοιπὸν βάλε σεαυτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν ὑπαίθριον· κολύμβησον· ἐκολύμβησα· περίχεε σεαυτόν· περικατάμαξόν με· κατάμαξόν μου τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας· δὸς σανδάλια καὶ ὑπόδησόν με» [4].

Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως, ὁμιλεῖ περὶ βασιλικοῦ λουτροῦ γινομένου ἐν Βλαχέρναις, ἀξίζει δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ αὐτοῦ ὀλίγας λέξεις συντομώτατα, καίτοι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ κοινοῦ λουτροῦ, ἀλλὰ περὶ λούσματος, ἡγιασμένον ἐνέχοντος ὕδωρ καὶ πρὸς σωματικήν, ἀλλὰ καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν γινομένου, μετὰ θρησκευτικῆς τελετῆς [5].

Κατὰ τὴν διδομένην λοιπὸν περιγραφήν, ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν δεσποτῶν υἱῶν του ἐπιβαίνων δρόμωνος, ἀπεβιβάζετο μετὰ τῆς ἀκολουθίας του πρὸ τῆς πύλης τοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν, ὅπου τὸν ἀνέμενον ἐν στολῇ (σκαραμάγγια φοροῦντες) οἱ συγκλητικοί. Ἅμα ἀποβιβαζόμενοι οἱ δεσπόται, ἐπέβαινον ἵππων καί, τμήματος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἀκολουθοῦντος, ἐπορεύοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν, ἔνθα καὶ εἰσήρχοντο καὶ ἧπτον κηροὺς διευθυνόμενοι εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον. Μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ εἰς διάφορα σημεῖα καὶ πρὸ ἁγίων εἰκόνων ἧπτον κηρούς, ἐξήρχοντο διὰ τοῦ νάρθηκος καὶ ἐπορεύοντο εἰς τὸ λοῦμα, χρυσᾶ λέντια φοροῦντες καὶ ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τμήματος τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς. Οἱ βασιλεῖς, φθάνοντες εἰς τὰ λουτρὰ ἀνήρχοντο εἰς τὰ ἀποδυτὰ (=ἀποδυτήρια) καὶ χρυ-

Ὀρειβασίου, Περὶ λουτρῶν γλυκέων δυνάμεως καὶ χρήσεως 10[1]. 15 (τόμ. 2.375.11). Ἐξέλθωμεν ἔξω καὶ εἰς τὴν δεξαμενήν· Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 45.

1 Θεραπεύσας τὸ σῶμα τοῖς ὕδασιν ἔξεισιν.... οὐδὲ ἦν ὁ κἂν περικάλυμμά τι ἢ ἔκμακτρον αὐτῷ παρεξόμενος· (βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀγαπητοῦ τοῦ Ἐπισκόπου Συναοῦ Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Varia Graeca sacra 125. 15). Κατάμαξόν με, κατάμαξόν μου τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας. Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 216. Περὶ τοῦ μυρίσματος ἐν τοῖς λουτροῖς ὁμιλεῖ ἐπίγραμμα Λεοντίου τοῦ σχολαστικοῦ Παλατ. Ἀνθολ. IX. 624 (Didot).

2 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα 216.

3 Ἀνελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον ἀπὸ τοῦ λουτροῦ μὴ εὐθὺς πινέτω (ὁ ἀσθενὴς) οἶνον καὶ μάλιστα τὸν ἄκρατον· ἀνιόντες δὲ ἀπὸ τοῦ βαλανείου μὴ πινέτωσαν οἶνον παραχρῆμα Ἀλεξ. Τραλλιανός, Β'. 369, 465, 513, 573.

4 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 45. 215. 216.

5 Μ. Γεδεών, Ἑορτολόγιον Κωνσταντινουπολίτου προσκυνητοῦ σ. 200 ἑξ.

σοῦν περίζωμα, λέντιον, περιβαλλόμενοι εἰσήρχοντο εἰς τὸ ἅγιον λοῦσμα καὶ ἤναπτον κηρία, τὰ ὁποῖα τοὺς προσέφερον ἀνακτορικοὶ ὑπάλληλοι. Κηρία ἐπ' ἴσης ἤναπτον εἰς ἄλλα διαμερίσματα πρὸ τῶν εἰκόνων καὶ ἔπειτα εἰσήρχοντο εἰς τὸν κόλυμβον, τὴν τοῦ λουτροῦ δῆλα δὴ δεξαμενήν, ἀφ' οὗ προηγουμένως ὁ πρωτεμβατάριος διὰ τοῦ σταυροῦ ἡγίαζε τρὶς τὸ ὕδωρ εἰς ὃ ἔμελλον νὰ ἐμβαπτισθοῦν καὶ ἔλεγε τὴν εὐχὴν τοῦ κολύμβου, ἥτις μᾶς διεσώθη [1].

Καθ' ὃν χρόνον ἀνεγινώσκετο ἡ εὐχή, οἱ κατώτεροι ὑπάλληλοι εἰσαγόμενοι ἐφιλοδωροῦντο ἕκαστος δι' ἑνὸς νομίσματος ὑπὸ τοῦ ἄνακτος, ὅστις ἐξερχόμενος τοῦ κολύμβου καὶ ἀποβάλλων εἰς τὸν μικρὸν ἐξώτερον θόλον τὰ διάβροχα χρυσᾶ λέντια καὶ χρυσοῦφαντα φορῶν, ἀνήρχετο μετὰ τῶν δεσποτῶν εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ ἀποδυτηρίου καὶ ἐκεῖ ἐνεδύετο καὶ ἀνεπαύετο [2].

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΛΟΥΤΡΟΝ

Ὁ λουσθείς, ἀφ' οὗ, ὡς εἴρηται, ἤκουε παρὰ τοῦ ὑπαλλήλου τὸ καλῶς ἐλούσω, κύριε [3], ἀνήρχετο εἰς τὸ ἄνω πάτωμα, ἵνα ἀνακλιθῇ καὶ πίῃ καὶ τὰ τονωτικὰ ποτά, μάλιστα, ἐὰν ἦτο ἀσθενής [4]. Ἐπειδὴ δὲ οὐχὶ σπανίως καὶ ἐκοιμῶντο ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα οἱ λουόμενοι [5], ὑπῆρχον ἐκεῖ ἀνάκλιντρα μὲ βαμβακερὰ στρώματα, μαλακὰ προσκεφάλαια καὶ μεταξωτὰ διὰ τοὺς πλουσίους λευκὰ σινδόνια, τὰ ὁποῖα οὗτοι μετεκόμιζον ἐκ τῶν οἰκιῶν των διὰ τῶν δούλων τῶν [6] συνιστῶντες εἰς αὐτούς, ἀναλόγως τῆς ματαιοδοξίας των, ἵνα εἰς ἐπιφανῆ τὰ τοποθετήσωσι θέσιν [7].

Ἐπειδὴ δέ, ὡς μαρτυροῦσι παραπονούμενοι οἱ συγγραφεῖς, τὰ λουτρὰ ἦσαν τόπος ἐπιδείξεως, διὰ τοῦτο συχνὰ συνήντα τις ἐν αὐτοῖς μάλιστα πλουσίας ἐπιδεικτιώσας δεσποίνας [8] ἐπιδεικνυούσας τὰ τεχνητὰ καὶ περιφόρητα λουτρὰ αὐτῶν τὰ ὑπὸ διαφανοῦς σινδόνος περικαλυπτόμενα, πρὸς δὲ καὶ τὰς ἐπιχρύσους καθέδρας των καὶ τὰ διάφορα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου λουτρικὰ σκεύη των [9].

---

1 Goar, Εὐχολόγιον σ. 364 (β' ἐκδόσεως) Dmitrievskij, Τυπικὰ 2. 49.

2 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 551. 1 - 556. 18.

3 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα 216.

4 Βλ. σημ. 283.

5 Ἀνελθόντες δὲ εἰς τὸν οἶκον ἐπιτρέπειν ἡσυχάζειν ὑπνώσσειν τε πάντως Ἀλέξ. Τραλλιανὸς 1. 615.

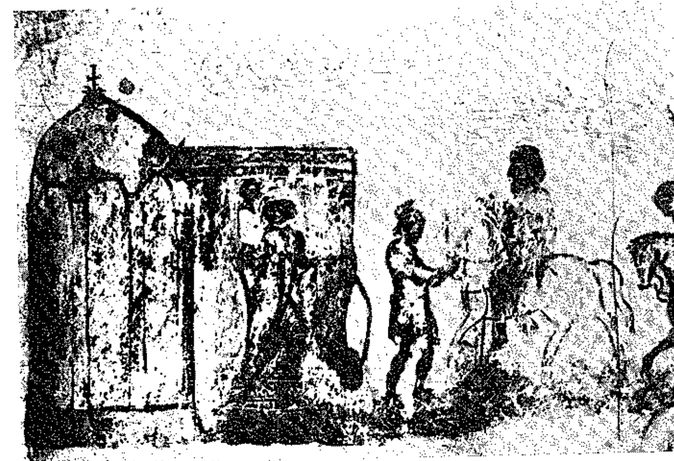
6 Εὐσταθίου, Ἠθοποιία σ. 328. Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 797. 801, Συντίπας 37. 2. 23, Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra 11. 12 καὶ 12. 1. Διὰ κραββάτια συστελτά, χάριν τοῦ λουτροῦ τοῦ ἐκστρατεύοντος βασιλέως, ὡμίλησε Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως.

7 Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες χιλ. IV ἱστορ. 141. 592.

8 Χρυσοστόμου, Εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁμιλία ΚΘ'. (Migne, P. G. 60. 218) τοῦ αὐτοῦ, Εἰς ἐπιστολὴν Α' πρὸς Κορινθίους ὁμιλία Μ'. (Migne, P.G. 61.354).

9 Κλήμεντος, Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 5 σ. 254. 12 ἑξ.

Ἀνωτέρω μικρὸν ὡμίλησα περὶ τῶν τονωτικῶν ποτῶν καὶ φαγητῶν,
τὰ ὁποῖα ἐλάμβανον οἱ ἀσθενεῖς μετὰ τὸ λουτρόν· τὸ ἔθιμον ὅμως τοῦ τρώ-
γειν καὶ πίνειν ἐν τοῖς λουτροῖς ἦτο ἐν μεγίστῃ χρήσει καὶ παρὰ τοῖς εὐρώ-
στοις, οἵτινες διασκεδάζοντες καὶ ἔτρωγον καὶ ἔπινον ἐν τῷ λουτρῷ [1], κατὰ
συνήθειαν καὶ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἐπικρατοῦσαν, οἵτινες ἀπὸ τὰς popinas
τὰς προσηρτημένας εἰς τὰ μεγάλα λουτρὰ ἠγόραζον διάφορα τρόφιμα [2].
ἀναφέρονται μάλιστα καὶ γυναῖκες τὰς ἐσχαρίδας τῶν ἀνθράκων μεθ' ἑαυτῶν

Εἰκ. 5. Γυνὴ ἐξερχομένη τοῦ λουτροῦ. (Ἐκ τοῦ χειρογρ. τοῦ Σκυλλίτση, L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 90).

εἰς τὰ λουτρὰ παραλαμβάνουσαι, ἵνα ἐπ' αὐτῶν μαγειρεύσωσιν [3]. Ὁ Λιβά-
νιος μάλιστα προσθέτει «καὶ πολλάκις χεῖρον ἢ νῦν τοῦ πράγματος ἔχον-
τος ὥστε χορούς τε ἔνδον (τῶν λουτρῶν) ἱστάναι καὶ ἔνια τῶν ἐπὶ σκηνῆς
ᾄδεσθαι» [4].

---

1 Ὁ Κλήμης, Ἔνθ' ἀν. ὡμίλησε διὰ τοὺς περιφέροντας ἐν τοῖς λουτροῖς χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη «τὰ μὲν εἰς προπόσεις, τὰ δὲ εἰς τροφάς».

2 Pauly-Wissowa, R. E. ἐν λ. Bäder σ. 2758.

3 Κλήμεντος, Παιδαγ. Ἔνθ' ἀν. στίχ. 15, Λιβανίου, Δύσκολος, γήμας λάλον
γυναῖκα, ἑαυτὸν προσαγγέλλει 6. 523. 6 (Förster). Περὶ ἀρίστου γυναικῶν ἐν λουτρῷ ἰδὲ
ὅσα λέγει Χαρίτων ὁ Ἀφροδισιεὺς εἰς τοὺς κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην λόγους
Β' 2.2 5.

4 Λιβανίου, Πρὸς Ἰκάριον 3. 6. 16 (Förster). Αἱ διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων
(P. G. 1. 585) ἐκέλευον «γυναικείου δὲ ὄντος βαλανείου εὐτάκτως μετὰ αἰδοῦς μεμετρη-
μένης λουέσθω». Τὰς ἐν τοῖς λουτροῖς διασκεδάσεις ἐξηκολούθησαν καὶ αἱ Τούρκισσαι
Σ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις 1. 119, Σπ. Ζαβιτζιάνου, Περὶ νιψίματος
σ. 207, Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινὰ καὶ οὐχὶ Τουρκικὰ ἔθιμα (Β. Ζ. 30. 182).

Ἐντεῦθεν ἐννοεῖται ὅτι ἐν τοῖς λουτροῖς ἐπεκράτει θόρυβος, ὁποῖος, ὡς λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς, μόνον ἐν θεάτροις καὶ ἀγοραῖς [1].

Ὡς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς βαλανείοις, αἱ πολυλόγοι γυναῖκες εὕρισκον ἀφορμὴν ν' ἀνοίξωσι τὸ ἀπύλωτον στόμα των τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα κατηγοροῦσαι [2], νὰ συνεχίσωσι δὲ καὶ τὰ σχόλιά των οἴκαδε ἐπανελθοῦσαι. Ἀξίζει δὲ νὰ ἀναγραφῇ ἐνταῦθα χωρίον τοῦ Λιβανίου, ἐν ᾧ παριστάνεται τύπος τοιαύτης γυναικὸς ἐκ τοῦ λουτροῦ ἐπανελθούσης· λέγει λοιπὸν «Ἐκ βαλανείου δ' εἴποτε ἀναστρέψειε, φεῦ τῆς ἐπομβρίας τῶν ῥημάτων! Πόσα μὲν λέγει περὶ τῆς δεξαμενῆς, πόσα δὲ περὶ τῶν γυναικῶν! Τίς ἦλθε, τίς οὐκ ἦλθε, τίς ἄνευ παιδισκαρίων, τίς αὐτοῖς παιδισκαρίοις, τίνι σπῖλος ἦν ἐν τῷ σώματι, τίς ἐρρυμμένη καλῶς ἀπῄει, τίνι ῥυτίδες ἐπὶ τῆς μορφῆς, τίνι τὸ πρόσωπον ἐψιμυθίωτο, τίς εὗρε νίτρον, τίς ἀπώλεσε σάνδαλον, τίς ἀνέτρεψε τῆς βαλανευτρίας τὴν ἐμπολήν, τὴν δοῦσαν ὀβολὸν τῷ βαλαινεῖ, τὴν πλέον, τὴν ἔλαττον, τὴν οὐδὲν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ μὴ δοῦναι προστίθησι μάχην [3].

Τέλος οἱ λουσθέντες, καθαρὰ φορέσαντες, ἔσπευδον εἰς τὰς οἰκίας των, τὴν τύρβην καὶ τὴν ἀγορὰν ἀποφεύγοντες, ἵνα μὴ καταστρέψωσι τὴν ἄνεσιν αὐτῶν [4].

ΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΤΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ

Ὁ διευθύνων ἓν Βυζαντινὸν λουτρόν, χαρακτηρίζεται, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις, ὡς βαλανεύς, ἦτο δ' οὗτος ἀνὴρ εἰς τὰ ἀνδρικὰ λουτρά, γυνὴ δέ, βαλανεύτρια, εἰς τὸ ἐν τοῖς διδύμοις τμῆμα τῶν γυναικῶν [5]. Καὶ πάλιν ὁ βαλανεὺς ἦτο ἢ λαϊκὸν πρόσωπον ἢ καὶ κληρικόν, ὅπερ τελευταῖον ἀπηγόρευον οἱ κανόνες [6], ἀφ' οὗ μάλιστα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, οἱ τοιοῦτοι, εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ μάλιστα κέντρα, δὲν ἐθεωροῦντο ἔντιμα ὑποκείμενα.

1 Χρυσοστόμου, Εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁμιλία Λ' (Migne, P. G. 60. 227).

2 Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Γένεσιν λόγ. 3 (Migne, P. G. 56. 536).

3 Λιβανίου, Δύσκολος, γήμας λάλον γυναῖκα, ἑαυτὸν προσαγγέλλει 6. 523. 5 ἑξ. (Förster).

4 Χρυσοστόμου, Εἰς Ματθαῖον ὁμιλία Ε'. (Migne, P. G. 57. 55), τοῦ αὐτοῦ, Εἰς ἐπιστολὴν Α'. πρὸς Κορινθίους (Migne, P. G. 61. 94) Εὐσταθίου, Εἰς τὸν ὑπερλίαν σπουδάζοντα διὰ στύλου ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀναφανῆναι (Opusc. 192. 72).

5 Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως Varia Graeca sacra 11. 12), Λιβανίου, Δύσκολος, γήμας λάλον γυναῖκα, ἑαυτὸν προσαγγέλλει 6. 523. 6 (Förster).

6 Ὁ Βαλσαμὼν ἑρμηνεύων τὸν ΙΖ' κανόνα τῆς Α'. ἐν Νικαίᾳ συνόδου παρατηρεῖ· «Σημείωσαι τὸν κανόνα διὰ τοὺς ἱερωμένους τοὺς ἐμπορευομένους οἰνάρια ἢ βαλανεῖα πακτεύοντας ἢ ἄλλα τοιαῦτα ποιοῦντας καὶ προβαλλομένους ἀκανόνιστον τελευταίαν ἄγκυραν τὴν πενίαν (Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 153).

Τὰ δημόσια λουτρά, ἐν οἷς δωρεὰν ἐλούοντο οἱ πολῖται, γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοὐλάχιστον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμίσθου ὁ ἀγορανόμος [1].

Τὸ κατώτερον προσωπικὸν τῶν λουτρῶν ἀπετελεῖτο ἀπὸ κατωτάτης κοινωνικῆς τάξως ὑποκείμενα, δουλικὰ συνήθως [2], εἰς δὲ τὰ μοναστήρια ἀπὸ μικροὺς καλογήρους [3]. Ἀνῆκε δ' εἰς αὐτὸ α'.) ὁ ἐγκαύστης ἢ καμινάρις ἢ καμινᾶς, ὁ ἀνάπτων τὸ καμίνιον τοῦ λουτροῦ [4], μετὰ ταῦτα ὁ λουτράρις [5] ἢ λούστης [6] ὁ καὶ περιχύτης, καί, κατ' ἀρχαίαν χρῆσιν, παραχύτης, ὁ διὰ χλιαροῦ ὕδατος ἀποπλύνων τὸν λουσθέντα [7]. Ἦτο δ' ἔργον τοῦ λούστου, ὅστις λούων ἔφερε διάζωμα, λέντιον [8], νὰ ἐκκενοῖ ἐπ' ἴσης καὶ ἀπορρίπτῃ τὸ ῥυπαρὸν τοῦ λουτροῦ ὕδωρ, τὸ ἀπόλουτρον ἢ ἀπόλουμα [9].

Ὁ ἐπὶ τῆς ἐμβατῆς θὰ ἐλέγετο ἐμβατάριος, ἀφ' οὗ τὸν προϊστάμενον τούτου εὑρίσκομεν πρωτεμβατάριον καλούμενον καὶ ἀνήκοντα μετὰ τοῦ βαλνιαρίτου εἰς τὴν μυστικὴν θεραπείαν τοῦ βασιλέως [10]. Εἰς τὰ βασιλικὰ τέλος λουτρὰ ἀναφέρονται καὶ οἱ βασταкταί [11]. Τέλος περὶ τῶν ἱματοφυλάκων, τῶν καψαρίων καλουμένων, ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος.

1 Πανδέκτ. 19. 30. 1.

2 Synaxarium Colberteum 26ης Σεπτεμβρ. Μόνον οἱ πραιπόσιτοι τοῦ βασιλικοῦ λουτροῦ ἦσαν λαμπρότατοι ὑπατικοὶ (Βασιλικὰ βιβλ. 6 τίτλ. 25. 6).

3 Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques III. 113, Dimitrievkij, Τυπικὰ 1. 686.

4 Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 350, Φιλοθέου, Κλητορολόγιον σ. 144. 24 (ἔκδ. Bury).

5 Συντίπας, 37. 2 Τὰ λουτράρις καὶ λουτράρισσα συνήθη νῦν παρ' ἡμῖν.

6 Φιλοθέου, Ἔνθ' ἀν. 144.24, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 554.13, 555.18. Ἐν τοῖς βασιλικοῖς λουτροῖς οἱ καμινᾶδες καὶ οἱ λοῦσται ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ παππίου, Φιλοθέου, Ἔνθ' ἀν.

7 βαλανεύς· πολυπράγμων, περίεργος καὶ παραχύτης Ἡσύχ. τὸ παραχέειν παρὰ τῷ αὐτῷ λεξικογράφῳ ἐν λ. βαλανεύειν· βαλανείτης· ὁ παρὰ τοῖς πολλοῖς καλούμενος περιχύτης, Σουΐδας ἐν λ. βαλανειομφάλους. καλὴν ἔμβασιν ἂς ποιήσῃ ὁ περιχύτης, Διήγησις τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia graeca sacra 12.22) Εἷς τοίνυν ἐν σχήματι περιχύτου φανεὶς προετρέπετο τὸν ἀσθενοῦντα ἀναστῆναι, L. Deubner, Kosmas und Damian 135.25 τὸ δὸς τὴν περιχύτριαν τὸ δὸς τὸν περεχύτην, Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques II. 51α| ζειπήτης· ὁ περιχύτης λεξ. Ζωναρᾶ ἐν λ. Τὰ περιχύνω, περεχύνω συνηθέστατα νῦν.

8 Τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν λουτρίδα.

9 Λοῦτρον τὸ ἀπόλουμα, ὅ ἐστι τὸ ἀπόλουτρον, Σχολιαστ. Ἀριστ. Ἱππ. 1401 λοῦτρον· μοναχῶς τὸ ἀπόλουμα, ὃ γλίττον ἄλλοι φασί, Εὐσταθίου, Παρεκ. 1560. 32. Νῦν τὸ ἀπόλουτρον ἐν Καρπάθῳ καὶ Ἠπείρῳ καλεῖται ἀπόλουσμα.

10 Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 554. 13.

11 Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 555. 22.

Η ΔΙΑ ΤΗΝ ΛΟΥΣΙΝ ΚΑΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΗ ΑΜΟΙΒΗ

Οἱ ἀρχαῖοι τὴν διὰ τὴν λοῦσιν καταβαλλομένην ἀμοιβὴν ἐκάλουν ἐπίλουτρον, οἱ Ρωμαῖοι balneaticum, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ βαλανικόν [1], σήμερον δ᾽ ἐν Μακεδονίᾳ λουτριάτικο καὶ ἐν Πόντῳ λουτρικόν. Ἐποίκιλλε δὲ τὸ βαλανικὸν κατὰ τοὺς διαφόρους αἰῶνας. Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ π.χ. ἕκαστος τῶν λουομένων ἐπλήρωνε δηνάρια δύο, ἤτοι 25 προπολεμικὰ λεπτά [2], ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λιβανίου ὁ μέσος ὅρος ἦτο εἷς ὀβολός [3], κατὰ τὸν Ζ΄. αἰῶνα πέντε φόλλεις ἤρκουν πρὸς καταβολὴν τοῦ βαλανικοῦ [4], κατὰ δὲ τὸν ΙΒ΄. ἐπληρώνετο μία δραχμὴ [5]. Καὶ ταῦτα μὲν κανονικῶς· ὑπῆρχον ὅμως καὶ οἱ δυστροποῦντες, οἵτινες λουόμενοι οὐδὲν κατέβαλλον, ὁπότε συνέβαινον ἔριδες καὶ διαπληκτισμοί [6]. Ἐκτὸς τούτου, ἐννοεῖται, ὑπῆρχον καὶ δωρεὰν εἰς κοινὴν χρῆσιν παρεχόμενα λουτρά, τῆς πολιτείας πληρωνούσης τὴν δαπάνην. Διὰ τὸ γνωστὸν μάλιστα λουτρὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Ζεύξιππον, γνωρίζομεν ὅτι ἤνοιγε τὰς πύλας του δωρεὰν εἰς τοὺς πολίτας κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῶν ἐγκαινίων τῆς πόλεως, ἤτοι καθ᾽ ἑκάστην 11ην Μαΐου [7].

ΤΟ ΣΥΛΛΟΥΕΣΘΑΙ

Κατὰ κανόνα βέβαια, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ μάλιστα οὐχὶ τοὺς πρώτους, εἰς μὲν τὰ ἀνδρῷα λουτρὰ συνελούοντο ἄνδρες, εἰς δὲ τὰ γυναικεῖα, γυναῖκες, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ἵδρυσις τῶν διδύμων λουτρῶν· ἀλλὰ καὶ πάλιν κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον δὲν ἐπετρέπετο ἑκάτερον τῶν φύλων νὰ συλλούεται μετ᾽ ἀλλοθρήσκων, καὶ δὴ Ἰουδαίων. Κατὰ τὸν ΙΑ΄. κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ΄. Οἰκουμενικῆς συνόδου «Μηδεὶς ἐν βαλανείοις τούτοις (τοῖς Ἰουδαίοις) συλλουέσθω. Εἰ δέ τις τοῦτο πρᾶξαι ἐπιχειροίη, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη καθαιρείσθω, εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω» [8]. Ἀλλ᾽ οὐδὲ Τοῦρκοι ἐπετρέπετο νὰ λούωνται εἰς Χριστιανικὰ λουτρά, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Παχυμέρης (258. 5).

[1] Ἐπίλουτρον δὲ τὸ ἐν τῇ συνηθείᾳ βαλανικόν· Ἀρέθας, Εἰς Λουκιανοῦ Λεξιφ. H. Rabe, Scholia in Lucianum 191.8 Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις Λαογρ. 4. σ. 248.

[2] Edictum Diocletianum VII 75. Mommsen - Blümner, Der Maximaltarif des Diocletian σ. 120.

[3] Λιβανίου, Δύσκολος, γήμας λάλον γυναῖκα, ἐξαίφνης ἑαυτὸν προσαγγέλλει § 19 (τόμ. 6. σ. 523 - 4, Förster).

[4] Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος 76. 23 (Gelzer).

[5] Εὐσταθίου, Ἠθοποιία (Tafel, Eustathii opusc. 331. 89)

[6] Λιβανίου, Ἔνθ᾽ ἀν. 6. 523. 5.

[7] Μαλάλα, Χρονογρ. 322. 3.

[8] Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 329.

Περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ἀκριβῶς ἡ ἀνωτέρω ἀπαγόρευσις αὕτη πιστοποιεῖ ὅτι καὶ συνελούοντο συχνὰ οἱ Χριστιανοὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων.

Ἀνδρόγυνα λουτρὰ (bains mixtes), ὅπως ἡ σημερινὴ κοινωνία τὰ ἐννοεῖ, λοῦσιν δῆλα δὴ κοινὴν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν παρ᾽ ἀκτὰς θαλάσσης ἢ λιμνῶν δὲν εἶχον οἱ Βυζαντινοί [1], κοινὴ ὅμως λοῦσις ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἐν κλειστῷ χώρῳ ἦτό τι οὐχὶ ἀσύνηθες, μάλιστα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων [2], οἵτινες συνείθιζον τὰ τοιαῦτα λουτρά, καὶ πρὸ πάντων τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ρωμαῖοι δῆλα δὴ ἀποφεύγοντες κατ᾽ ἀρχὰς τὸ συλλούεσθαι, κατόπιν δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων μαθόντες, κατὰ Πλούταρχον, «τοῦ καὶ μετὰ γυναικῶν τοῦτο (τὸ συλλούεσθαι) πράσσειν ἀναπεπλήκασι τοὺς Ἕλληνας» [3]. Εἶχον λοιπὸν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους τὰ mixta ἢ communia balnea, τὰ ὁποῖα ἐμιμήθησαν, δυστυχῶς, καὶ οἱ Χριστιανοί, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν συνόδων [4]. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν αὐτοκρατόρων χρηστῶν ἠθῶν Ρωμαία δὲν συνελούετο μετ᾽ ἀνδρῶν, ἵνα μὴ μειωθῇ ἡ καλὴ αὐτῆς φήμη, καὶ αὐτοκράτορες, ὡς ὁ Ἀδριανός, ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος ἀπηγόρευσαν τὸ συλλούεσθαι [5], ἐπ᾽ ἴσης ὅμως ἀληθὲς εἶναι ὅτι τὸ ἔθιμον ἦτο ἐν χρήσει, ἀφ᾽ οὗ βραδύτερον καὶ οἱ Λατῖνοι πατέρες σαφῶς περὶ αὐτοῦ ὁμιλοῦσιν, ἀποτρέποντες ἀπ᾽ αὐτοῦ τὰς γυναῖκας [6].

Τῆς χρήσεως τῶν ἀνδρογύνων λουτρῶν παρὰ Βυζαντινοῖς ἔχομεν ἀρκούσας μαρτυρίας. Παλαιότερον Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ψέγων τὸ ἔθιμον, ἔγραφεν ἐν τῷ Παιδαγωγῷ του. «Κοινὰ δὲ ἀνέῳκται ἀνδράσιν ὁμοῦ καὶ γυναιξὶ τὰ βαλανεῖα, κἀντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἀκρασίαν ἀποδύονται» [7] καὶ πάλιν· «ἔξεστι δὲ τοῖς βουλομένοις τῶν ἄλλων τὰς οἴκοι κατακλείστους, γυμνὰς ἐν τοῖς βαλανείοις θεάσασθαι, ἐνταῦθα γὰρ ἀποδύσασθαι τοῖς θεαταῖς, ὥσπερ καπήλοις σωμάτων, οὐκ αἰσχύνονται» [8]. Τὸ πρᾶγμα δ᾽ ἐκόλαζον πολλαί, οὐχὶ μετ᾽

[1] Βλ. ὅσα σχετικὰ ἔγραψεν ὁ Περαστικὸς (Διον. Δάσιος) ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1930.

[2] Οἱ συλλουόμενοι ἔφερον τότε τὴν λουτρίδα ᾤαν.

[3] Πλουτάρχου, Βίος Κάτωνος 20.

[4] Βλ. τὸ λεξικὸν τοῦ Daremberg - Saglio ἐν λ. balneum σ. 652.

[5] Ἔπιθι τὰ σχετικὰ ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Cabrol ἐν λ. bains στήλ. 75. 76, τὰ ἐν τῷ Kirchenlexicon τοῦ Wetzer καὶ Wette ἐν λ. Bad, Marquardt-Mommsen, Das Privatleben der Römer σ. 282. Βλ. καὶ Ἐμμ. Ἐμμανουήλ, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 32.

[6] Π. χ. ὁ Κυπριανὸς ἐν τῷ de habitu virginum ὁμιλεῖ δι᾽ ἐκείνας «quae cum viros atque a viris nudae vident turpiter ac videntur». Περὶ Λατίνων πατέρων γραφόντων κατὰ τῶν συλλουομένων βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπὸ τοῦ Le Nourry ἐν P. G. 9. 967.

[7] Κλήμεντος, Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 5 σ. 255.5.

[8] Κλήμεντος, Ἔνθ᾽ ἀν. 255 - 1.

ἀνδρῶν συλλουόμεναι, ἀλλὰ πρὸ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν ἐν τῷ λουτρῷ γυμνούμεναι καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν ἀνατριβόμεναι [1], πάντως ὅμως τὸ σκάνδαλον παρέμενε, συνενεχομένων καὶ τῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ἀπευθυνόμενος ὁ Κλήμης ἔλεγε· «χρὴ τοίνυν τοὺς ἄνδρας γενναῖον ἀληθείας ὑπόδειγμα ταῖς γυναιξὶ γινομένους αἰσχύνεσθαι τὰς μετ᾽ αὐτῶν ἀποδύσεις καὶ φυλάττεσθαι τὰς ὄψεις τὰς ὀλισθηράς» [2]. Τὸ κακὸν ἐν τούτοις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ μακρόν, ἀφ᾽ οὗ ὁ μὲν Παλλάδιος ἐν τῷ βίῳ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἶπε· «ταῦτα δὲ λέγω (διὰ τὸ συλλούεσθαι) οὐ συμπεριλαμβάνων τοὺς ἀπρεπῆ ἀνδρογύνων λουτρὰ [3] ἐν ἀποκρύφοις καταναλίσκοντας [4], κατὰ δὲ τὸ 320 μ. Χ. ἡ ἐν Λαοδικείᾳ σύνοδος διὰ τοῦ τριακοστοῦ κανόνος της ὥριζεν ὅτι «οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς ἢ ἀσκητὰς ἐν βαλανείῳ μετὰ γυναικῶν ἀπολούεσθαι μηδὲ πάντα Χριστιανὸν ἢ λαϊκόν· αὕτη γὰρ πρώτη κατάγνωσις παρὰ τοῖς ἔθνεσιν» [5]. Μετὰ ταῦτα ὁ ἅγιος Νεῖλος (†430) γράφων Ἀδολίνῳ τῷ Νομικῷ (P. G. 79.312) λέγει· «τὸ λούεσθαι ἄνδρας μετὰ γυναικῶν οὐδαμῶς ἐπέτρεψαν οἱ τοῦ Χριστοῦ φοιτηταί, ἀλλὰ καὶ ἀπέστρεψάν καὶ ἐβδελύξαντο καὶ ἀπηγορεύκασιν ὡς ἀνάρμοστον καὶ ἀσύμφορον ὑπάρχον Χριστιανοῖς καὶ ἀποβεβλήκασι καὶ ἀπέπτυσαν». Καὶ ὁ Εὐάγριος δὲ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ ὁμιλεῖ περὶ ἀπαθείας τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μοναχῶν «οἳ καὶ βαλανείοις συχνοῖς ὁμιλοῦσι τὰ πολλὰ γυναιξὶ συναυλιζόμενοι καὶ συλλουόμενοι» [6], φέρεται δὲ καὶ ἐν ταῖς διαταγαῖς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων «περιίστασο καὶ τὴν ἐν βαλανείῳ μετὰ ἀνδρῶν ἄτακτον γινομένην λοῦσιν. Ἀνδρόγυνον γυνὴ πιστὴ μὴ λουέσθω· εἰ γὰρ περικαλύπτεται τὸ πρόσωπον τὴν ἀπ᾽ ἀλλοτρίων ἀνδρῶν ὄψιν μετὰ αἰδοῦς κρύπτουσα, πῶς γυμνὴ μετὰ ἀνδρῶν ἡ τοιαύτη εἰς λουτρὸν εἰσελεύσεται; [7]» Ἀλλὰ καὶ ἀκόμη βραδύτερον, κατὰ τὸν Ζ´ αἰῶνα λήγοντα, τὸ κακὸν ἔθιμον φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθει, ἄλλως θὰ ἦτο περιττὸν ἡ ἐν Τρούλλῳ ΣΤ´ Οἰκουμενικὴ σύνοδος διὰ τοῦ 77ου κανόνος νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου, καθαιροῦσα τοὺς παραβάτας κληρικοὺς καὶ ἀφορίζουσα τοὺς λαϊκούς [8].

Ὁ Βαλσαμὼν ἑρμηνεύων τὸν ἀνωτέρω κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους του (ΙΒ´ αἰὼν) μόνον ἀνδρόγυνα

---

1 Κλήμεντος, Ἔνθ᾽ ἀν. 255 - 8 ἑξ.

2 Κλήμεντος, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 255 στίχ. 21 ἑξ.

3 Καλὸν θὰ ἦτο νὰ εἰσαχθῇ παρ᾽ ἡμῖν ὁ ὑπάρχων ὅρος ἀνδρόγυνα λουτρά, ἀντὶ τοῦ ξενικοῦ bains mixtes.

4 Παλλαδίου, Βίος καὶ πολιτεία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (Migne, P. G.47. 47).

5 Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 3. 197.

6 Εὐαγρίου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία βιβλ. 1 κεφ. 21 (Migne, P. G. 86.2481).

7 Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου (Migne, P. G. 1. 585 A).

8 Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 484. Βλ. καὶ 6. 195.

συνελούοντο ἐν δημοσίοις λουτροῖς διισχυριζόμενα «μὴ κωλύεσθαι ὑπὸ τοῦ κανόνος τούτου· σὰρξ γὰρ μία εἰσὶ καὶ οὐδέν τι ἄσεμνον δοκεῖ γίνεσθαι μέσον αὐτῶν μὴ διεστηκότων ἀλλήλων τοῖς σώμασι» [1].

Μετὰ τὸν Ζ´. αἰῶνα φαίνεται ὅτι τὸ συλλούεσθαι δὲν ἦτο πλέον ἐν χρήσει· ὁ Σχολιαστὴς τοὐλάχιστον τοῦ Κλήμεντος παρατηρεῖ [2]· «συνελούοντο γὰρ ἄνδρες τὸ πάλαι γυναιξίν», εἶπε δὲ καὶ ὁ Βαλσαμὼν σχολιάζων τὸν 77ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου. «Ὡς ἔοικε, πρὸ τῆς συνόδου ταύτης ἐλούοντο ἱερωμένοι τινὲς καὶ μοναχοὶ καὶ λαϊκοὶ μετὰ γυναικῶν, μὴ ἐπιστρεφόμενοι τῆς Ἀποστολικῆς θείας παραγγελίας» [3].

Πρὸς κατάργησιν δὲ τοῦ ἀπρεποῦς ἐθίμου, πλὴν τῆς ἐκκλησίας, συνετέλεσαν καὶ οἱ νόμοι, οἵτινες ἔλαβον τὰ προσήκοντα μέτρα, ἐπιτρέποντες τὸ διαζύγιον εἰς περίπτωσιν, καθ᾽ ἣν ἡ σύζυγος συνελούετο μετ᾽ ἀνδρῶν· Ὁ Ἰουστινιανὸς φέρ᾽ εἰπεῖν ἐν ταῖς Νεαραῖς του συνεχώρει τὸ διαζύγιον «ρεπούδια πέμπειν», «εἰ τοσαῦτα τὰ τῆς ἀκολασίας ἐστὶν ὡς καὶ ἀνδράσι, κατὰ τρυφῆς πρόφασιν, συλλούεσθαι (τὴν σύζυγον)» [4].

ΣΚΗΝΑΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΝ ΤΟΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙΣ ΛΟΥΤΡΟΙΣ

Ἐνταῦθα σκόπιμον κρίνομεν, ἐκ τοῦ παλαιοτέρου Βυζαντινοῦ φοιτητικοῦ βίου παραλαμβάνοντες, νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν συμβαινόντων εἰς τὰ δημόσια λουτρὰ κατὰ τὴν εἰσδοχὴν ἑνὸς φοιτητοῦ, παραλαμβάνοντες ταῦτα μάλιστα ἐξ ὅσων διὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις σπουδαστὰς λέγει Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν τῷ ἐπιταφίῳ του εἰς τὸν Μ. Βασίλειον καὶ ὁ Εὐνάπιος εἰς τοὺς βίους τῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν. Ἀφ᾽ οὗ λοιπὸν προσελαμβάνετο εἰς μίαν σχολὴν ὁ νεωστὶ ἐλθών, «ἔπειτα πομπεύει διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ τὸ λουτρὸν προαγόμενος· ἡ πομπὴ δέ· διατάξαντες ἑαυτοὺς στοιχηδὸν κατὰ συζυγίαν ἐκ διαστήματος οἱ τελοῦντες τῷ νέῳ τὴν πρόοδον ἐπὶ τὸ λουτρὸν προπομπεύουσιν. Ἐπειδὰν δὲ πλησιάσωσι βοῇ τε πολλῇ καὶ ἐξάλμασι χρώμενοι, καθάπερ ἐνθουσιῶντες (κελεύει δὲ ἡ βοὴ μὴ προβαίνειν, ἀλλ᾽ ἵστασθαι ὡς τοῦ λουτροῦ σφᾶς οὐ παραδεχομένου) καὶ ἅμα τῶν θυρῶν ἀρασσομένων πατάγῳ τὸν νέον φοβήσαντες, εἶτα τὴν εἴσοδον συγχωρήσαντες οὕτως ἤδη τὴν ἐλευθερίαν διδόασιν ὁμότιμον ἐκ τοῦ λουτροῦ καὶ ὡς αὐτῶν ἕνα δεχόμενοι καὶ τοῦτο ἔστιν αὐτοῖς τῆς τελετῆς τὸ τερπνότατον, ἡ ταχίστη τῶν λυπούντων ἀπαλλαγὴ

---

1 Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 484.

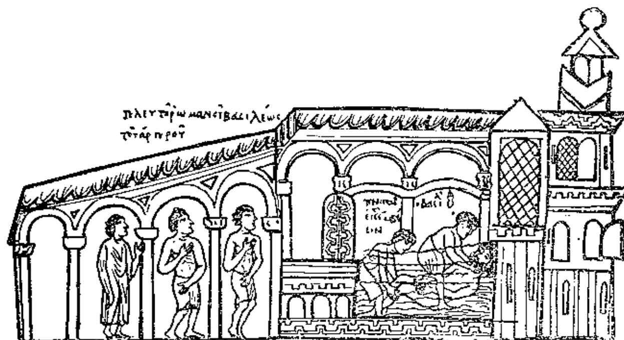
2 Εἰς Κλήμεντος Παιδαγ. βιβλ. 3 κεφ. 5 (σ. 255. 1 Stählin).

3 Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 484.

4 Νεαρὰ 117. (Zach. von Lingenthal, Imperatoris Justiniani quae vocantur novellae 1. 302, 2. 218. Καὶ παλαιότερον ἐν τῷ κώδικι 5. 18, 11 § 2. Βλ. καὶ Βασιλικὰ κη´ τίτλ. 7 καὶ Θεοδ. Βαλσαμών, Εἰς τὸν Ε´ κανόνα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 8).

καὶ κατάλυσις» [1]. Φαίνεται δ' ὅτι ἡ σκηνὴ αὕτη, ἥτις, κατὰ τὸν Εὐνάπιον, ἐγίνετο πρὸς χλευασίαν, παιδιὰν καὶ γέλωτα, ἦτο ἀρκετὰ δυσάρεστος διὰ τὸν νεωστὶ προσλαμβανόμενον, διὰ τοῦτο οἱ διδάσκαλοι συνίστων εἰς τοὺς σπουδαστάς των ν' ἀποφεύγωσι τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας [2].

Ἀνωτέρω εἴπομεν ὅτι τὰ λουτρὰ ἐχρησίμευον καὶ ὡς τόπος διασκεδάσεως τῶν λουομένων, συνέβαινον ὅμως ἐνίοτε καὶ λυπηραὶ ἐν αὐτοῖς σκηναί, μάλιστα κατὰ τὴν λοῦσιν βασιλέων, οἵτινες ἔπιπτον ἐν αὐτοῖς θύματα συνωμοσιῶν. Τὴν σύζυγόν του π. χ. Φαύσταν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, κατὰ τὸν χρονογράφον,

Εἰκ. 6. Ρωμανὸς ὁ Ἀργυρὸς πνιγόμενος ἐν τῷ λουτρῷ τῶν ἀνακτόρων.
(Ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Σκυλλίτση, L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 105).

«ἐν λουτρῷ πυρώδει τὴν ψυχὴν ἀπορρῆξαι ποιεῖ» [3] ὁ ἔγγονος τοῦ Ἡρακλείου Κώνστας ἐν Σικελίᾳ ἐφονεύθη ἐν τῷ βαλανείῳ λουόμενος [4], Ρωμανὸς ὁ Ἀργυρὸς ἐπνίγη ἐν τῷ λουτρῷ ὑπὸ τῶν περὶ Μιχαὴλ τὸν Παφλαγόνα συνωμοτῶν [5], ἐν τῷ λουτρῷ ὁμοίως ἐδολοφονήθη Ρωμανὸς ὁ Γ΄. [6], Ἀλέξιος Γ΄. ὁ Μούρτζουφλος, κατὰ διαταγὴν τοῦ πενθεροῦ του, ἐτυφλώθη ἐν τῷ λουτρῷ [7], τέλος δ' ἔχομεν καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ λαϊκοῦ Μιχαὴλ τοῦ ἐξ Ἀμορίου, ὅστις ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὡδηγήθη εἰς λουτρόν, ἵνα ἐκεῖ πρὸς τιμωρίαν παραδοθῇ εἰς τὸ καμιναῖον πῦρ, καὶ ὅστις εὐτυχῶς, δι' ἐπεμβάσεως τῆς βασιλίσσης, ἐσώθη [8]. Ἀλλὰ καὶ δίκην ἐν τῷ Ζευξίππῳ γενομένην κατὰ τοῦ ὡς ἐθνικοῦ κατηγορηθέντος Ἰσοκασίου μνημονεύει ὁ Μαλάλας ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του (370. 15).

1 Γρηγορίου τοῦ Ναζιανοῦ, Εἰς τὸν Μ. Βασίλειον ἐπιτάφιος (Migne, P.G. 36. 515c).
2 Εὐναπίου, Βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν σ. 75. 77 (ἔκδ. Boissonade).
3 Μιχ. Γλυκᾶ, Χρονογρ. σ. 461. 12.
4 Μιχ. Γλυκᾶ, Χρονογρ. σ. 516. 20, Θεοφάνους, Χρονογρ. 537. 13.
5 Μιχ. Γλυκᾶ, Χρονογρ. 581. Βλ. καὶ Σπ. Ζαβιτζιάνου, Περὶ νιψίματος σ. 73.
6 Μιχ. Ψελλοῦ, Χρονογρ. κεφ. 26 (σ. 41. 12 Σάθα).
7 Γ. Ἀκροπολίτου, Χρονικὴ συγγραφὴ 9. 10.
8 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 610. 5.

Τὰ λουτρὰ τῶν Βυζαντινῶν, κατὰ τὰ προειρημένα, συνήθως ἦσαν θερμόλουτρα, ἦσαν ἑπομένως χῶρος, εἰς ὃν εὐχαρίστως κατέφευγον ἐν καιρῷ ψύχους οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ τὸ ἀνεχθῶσι· καὶ ἔχομεν ὄντως τοιαύτας μαρτυρίας [1]. Πλὴν ὅμως τῶν εὐπορούντων, κατέφευγον ἐν ψυχιναῖς ἡμέραις καὶ πτωχοὶ καὶ ἄστεγοι, οἵτινες, κατὰ συνήθειαν ἐπικρατοῦσαν καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα λουτρά [2], ἐξηπλοῦντο ἡμίγυμνοι πρὸ τῶν προπυλαίων τῶν βαλανείων, συγκρούοντες ὑπὸ τοῦ ψύχους τοὺς ὀδόντας καὶ τὴν βοήθειαν τῶν λουομένων ἢ παραπορευομένων ἐπικαλούμενοι, χειρίστην πολλάκις ὑποδοχὴν παρὰ τοῖς κακοξένοις βαλανεῦσιν εὑρίσκοντες [3]. Ἐν τοῖς λουτροῖς ἐπ' ἴσης, παρακολουθοῦντες τοὺς ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς, οἱ συγγενεῖς τῶν καταδικασθέντων κάλαμον καὶ μέλαν κρατοῦντες ἱκέτευον τὴν ἀπαλλακτικὴν ὑπογραφήν, ἣν ἐνίοτε καὶ ἐπετύγχανον [4].

Ἀλλὰ καὶ μὲ θρησκευτικὰ γεγονότα συνδέονται τὰ Βυζαντινὰ λουτρά· ὅτε π.χ. ὁ Χρυσόστομος, μετὰ τὸν κατὰ τῆς Εὐδοξίας λόγον του, κατεδικάσθη εἰς ἐξορίαν, οἱ ὀπαδοί του ἐξεδιώχθησαν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, τότε δέ, κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν Σωζομενὸν «αἰσθόμενοι δὲ καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τὴν ἐπιβουλήν, τῇ ὑστεραίᾳ καταλιπόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἐν δημοσίῳ λουτρῷ πολυχωρήτῳ μάλα, Κωνσταντίῳ τοῦ βασιλέως ἐπωνύμῳ, τὸ Πάσχα ἐπετέλεσαν ὑπὸ ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ λοιποῖς ἄλλοις, οἷς θέμις τὰ περὶ τὴν ἐκκλησίαν διέπειν» [5]. Καὶ κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν δὲ ὁ ψευδομοναχὸς Σαββάτιος, περικλεισθεὶς ἐν τῷ λουτρῷ τοῦ Δαγισθέως, προεφήτευεν εὐημερίαν Λέοντι τῷ Ἀρμενίῳ «ἐὰν τὴν τῶν εἰκόνων ἐξαφανίσῃ μνήμην τέλεον.... μήτε ἄνω ἀφεὶς εἰκόνα μήτε κάτω» [6].

ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΛΟΥΤΡΑ ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ

Τὰ λουτρὰ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐθεωροῦντο ὡς τόποι, ἐν οἷς ἐπεχωρίαζον φαντάσματα, ἡ δὲ πρόληψις αὕτη ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη. Γρηγόριος π.χ. ὁ Νύσσης ὁμιλεῖ περὶ λουτροῦ, ἔνθα ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ σκότους ἐνεφανίζοντο φαντάσματα ἐν μέσῳ καπνοῦ καὶ πυρός, ὅπερ ἀνεδίδετο

1 Περιγράφεται δριμὺ ψῦχος καὶ γίνεται λόγος περὶ ἀνάψεως πυρὸς ἐν ἑκάστῃ οἰκίᾳ «ὁ δὲ μαλακώτερος προσβολὰς φέρειν τοιαύτας καὶ λουτρῶνος ἐγίνετο ἂν ἀντίπαλον πρὸς τὸ δριμὺ τοῦ ἔξω περιέχοντος» Εὐσταθίου, Λόγος προλαληθεὶς τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ὡς ἔθος (Tafel, Eustathii opusc. 86. 71).
2 Pauly-Wissowa, RE ἐν λ. Bad στήλ. 2746.
3 Χρυσοστόμου, Εἰς Σταγείριον λόγος δεύτερος (Migne, P. G. 47. 490), Ἀστερίου Ἀμασείας, Ὁμιλία κατὰ πλεονεξίας (Migne, P. G. 40. 209c).
4 Λιβανίου, Πρὸς τὸν βασιλέα εἰσφορὰ νόμου κατὰ τῶν εἰσιόντων εἰς τὰς τῶν ἀρχόντων καταγωγὰς 7 (τόμ. 4 σ. 28. 18, Förster).
5 Σωζομενοῦ, Ἐκκλ. ἱστορ. 8. 21. 3.
6 Δαμασκηνοῦ, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βασιλέα Θεόφιλον περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων § 14.

ὑπορρηγνυμένου τοῦ ἐδάφους [1], κατὰ τὸ συναξάριον δὲ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῷ ἐν Ἐφέσῳ δημοσίῳ λουτρῷ κατῴκει δαίμων ἄγριος, ὅστις τρὶς τοῦ ἔτους ἔπνιγεν ἐν αὐτῷ νέον ἢ νεάνιδα, τοῦτο δέ, διότι, ὅτε ἐκτίζετο, ἐστοιχειώθη διὰ τῆς ἐν τοῖς θεμελίοις του καταθάψεως νεανίσκου καὶ νεάνιδος [2], ἀνέφερε δὲ καὶ Νικήτας ὁ Χωνιάτης καὶ μάγον τινὰ Σικιδίτην, ὅστις ἔκαμνεν ὥστε ἐκ τῆς θερμορρόης τοῦ λουτροῦ νὰ ἐξέρχωνται ἄνδρες πίσσης μελάντεροι, πρὸς μέγαν, ἐννοεῖται, τρόμον τῶν λουομένων [3].

Ἀλλὰ καὶ ὡς τόποι πρὸς μαγικὰ πρόσφοροι ἐθεωροῦντο τὰ Βυζαντινὰ λουτρά. Ἐν ἐξορκισμοῖς ἀποδιδομένοις εἰς τὸν Μ. Βασίλειον ἐξορκίζεται τὸ πονηρὸν πνεῦμα τὸ προσπελάζον «ἐκ στέγης λουτροῦ ἢ ἐν κολυμβήθρᾳ ὑδάτων ἢ ἐκ μνήματος εἰδωλικοῦ» [4], ἐν προσευχῇ Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ ζητεῖται ἡ προστασία ὑπὲρ ἐκείνου, δι᾿ ὃν ἔθηκαν μάγια ἐν θεμελίῳ ἢ βαλανείῳ ἢ ἐν ἐργαστηρίῳ [5], ἐν τῇ εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον ἀποδιδομένῃ ἐπιτιμήσει ἐπιτιμᾶται πᾶν χερσαῖον, ἔνυδρον «ἐν αὐλαῖς καὶ βαλανείοις περιτρέχον καὶ βλάπτον» [6], ἐν μεσαιωνικῷ βιβλιαρίῳ περιέχοντι ἐξορκισμούς, φέρεται ἐξορκισμὸς κατὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων τῶν ἐν βαλανείοις οἰκούντων [7], ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Σταφιδᾶς ἐν τῷ ἰατροσοφίῳ του «ὅταν τις ἔχῃ μάχη μὲ τὴν γυναῖκά του καὶ θλίβεται, ἔπαρε ἀπὸ τὴν κεφαλή του τρίχας καὶ βάλε τα μέσα εἰς τὸ χαρτὶ καὶ γράψον καὶ τὸν ἄνωθεν ψαλμὸν (μδ΄.) καὶ χῶσέ τον εἰς πόρτα λουτροῦ καὶ ἀνατέλλοντος ἡλίου διάβασέ τον ἀπάνου εἰς νερὸν καὶ ἂς νιπτῇ ἡ γυναῖκα τὸ πρόσωπόν της» [8].

Ὁ Χρυσόστομος ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῆς ἑξῆς προλήψεως κατὰ τοὺς χρόνους του ἐπικρατούσης· αἱ τροφοὶ δῆλα δὴ τότε καὶ θεραπαινίδες, ἵνα προστατεύσωσι τὰ παιδάρια ἀπὸ τῆς ἐπηρείας τοῦ πονηροῦ ὀφθαλμοῦ, ἐλάμβανον διὰ τοῦ δακτύλου βόρβορον ἐκ τοῦ λουτροῦ καὶ δι᾿ αὐτοῦ ἔχριον τὰ μέτωπα αὐτῶν [9]. Τέλος ἂς σημειωθῇ ὅτι ἐπεκράτει ἡ πρόληψις ὅτι σαύρα ἢ σαλαμάνδρα, ἐὰν ὑπεισήρχετο εἰς βαλανεῖον, τὸ ἀπεψύχραινε [10].

---

1 Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ (Migne, P. G. 46. 953).

2 Ν. Πολίτου, Παραδόσεις 2. 1113. Ἐν Ἀδριανουπόλει ὑπάρχει ἔρημον λουτρὸν τοῦ Κούκκου λεγόμενον καὶ κτισθὲν ὑπὸ Βαγιαζῆτ τοῦ Β΄. Τὸ λουτρὸν τοῦτο φέρεται ὅτι ἔμεινεν ἔρημον ἐξότου τὸ στοιχεῖον αὐτοῦ ἔπνιξε λουομένην κόρην βασιλέως Πολ. Παπαχριστοδούλου, Σύμμικτα λαογραφικὰ Ἀδριανουπόλεως (Θρᾳκικὰ 2. 438).

3 Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 194. 10. Πβ. Ἀνωνύμου, Σύνοψιν χρονικὴν (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 7. 267).

4 Goar, Εὐχολόγιον σ. 731.

5 A. Strittmatter, Ein griechisches Exorcismenbüchlein (Orientalia Christiana τόμ. 26. 2 σ. 141. 19).

6 A. Strittmatter, Ἔνθ. ἀν. σ. 130. 6.

7 A. Strittmatter, Ἔνθ᾿ ἀν.

8 Ἐν Legrand, Bibl. Gr. vulg. 2. 21.

9 Χρυσοστόμου, Εἰς ἐπιστολὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους ὁμιλία ΙΒ΄ (Migne, P. G. 61.106).

10 Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας καὶ μάρτυρος, Εἰς τὴν ἑξαήμερον ὑπόμνημα (Migne, P. G. 18. 748A).

ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΛΟΥΤΡΑ ΕΝ ΤΗι ΠΑΡΟΙΜΙΟΓΡΑΦΙΑι

Ὑπάρχει Βυζαντινὴ παροιμία λέγουσα:

ἄλλος ηὗρεν τὸ λουτρὸν σάβουρρον καὶ τὸ ποῦ καθίσειν οὐκ εἶχεν [1],

ἧς φέρεται καὶ ἑτέρα διατύπωσις:

εὕρομεν τὸ λουτρὸν ἄδειον (=σάβουρρον) [2] *καὶ τὸ ποῦ λουστῆν οὐκ* [*εἴχαμεν* [3]

λεγομένη ἐπὶ τῶν παραδόξων. Δευτέραν ἀναφέρει ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης, ἀφορμὴν λαμβάνων ἐξ ἐπισκόπου, ὅστις λουόμενος ἐτήρει τὴν κεφαλὴν ἄβροχον. Ἡ παροιμία λοιπὸν αὕτη, ἐν Χώναις ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιχωριάζουσα, ἔλεγε:

λοῦσε τινὰ καὶ μὴ βρέξῃς

ἐπὶ τῶν ἀναποφεύκτων ἀσφαλῶς λεγομένη [4].

Εἰς τὰς παροιμιώδεις δὲ φράσεις καταλεκτέα καὶ ἡ ἑξῆς, ἥν, κατὰ μάρτυρα τὸν Ι. Τζέτζην, ἔλεγον ἐπὶ τῶν ἀκαίρως ταυτολογούντων.

Τὸ σχετικὸν κείμενον τοῦ συγγραφέως ἔχει ὧδε: «καὶ νῦν δὲ πάλιν περὶ τούτου φησὶν ἐπιλαθόμενος, ὥσπερ οἱ ἐν βαλανείῳ οὐρήσαντες, καθάπερ λέγουσι τὰ γραΐδια» [5].

ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΛΟΥΤΡΑ ΕΝ ΤΗι ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗι

Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες, ὡς λέγει ὁ Ἀρτεμίδωρος, ἐθεώρουν κακὸν τὸ νὰ ἴδῃ τις καθ᾿ ὕπνους βαλανεῖον, προσθέτων· «καὶ τῶν νῦν τινες ἀκολουθοῦντες τῇ παλαιᾷ γνώμῃ κατὰ ταὐτὰ κρίνουσι πεπλανημένοι καὶ μὴ τῇ πείρᾳ ἀκολουθοῦντες» [6], τὴν αὐτὴν δ᾿ ἀντίληψιν εὑρίσκομεν βραδύτερον καὶ κατὰ τὸν Θ΄ αἰῶνα ἐν τῷ Ὀνειροκριτικῷ τοῦ Ἀχμέτ, ὅστις πιστοποιεῖ ὅτι «τὸ λουτρὸν εἰς θλῖψιν καὶ ἀγανάκτησιν κρίνεται» [7] ὡς καὶ ἐν τῷ ἐπ᾿ ὀνόματι τοῦ προφήτου Δανιὴλ φερομένῳ, ἔνθα λέγεται «βαλανεῖον οἰκοδομεῖν στενοχωρίαν σημαίνει» [8] πρὸς δὲ | ἐν ποταμῷ λούσασθαι στενοχωρίαν σημαί-

---

1 K. Krumbacher, MGS. 101 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Eine Sammlung byzantinischer Sprichwörter σ. 71. 91.

2 Περὶ τῆς σημ. τῆς λ. σάβουρρον=κενὸν βλ. Γ. Χατζιδάκιν ἐν Ἀθηνᾶς 22. 224·

3 Ν. Πολίτου, Παροιμίαι 1. 61.

4 Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σῳζόμενα 2. 236. Πβ. καὶ Π. Παπαγεωργίου, Συμβολῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τέσσαρα σ. 36.

5 Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰς ἡμέρας στίχ. 236.

6 Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1. 64. Βλ. καὶ 15. 23, 57, 18 - 59.

7 Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. ρπδ΄ (σ. 143. 15 Drexl.).

8 Drexl, Das Traumbuch des Popheten Daniel στίχ. 74 (B. Z. 26. 295).

νει | ἐν θαλάσσῃ λούσασθαι ἱλαρίαν δηλοῖ, | ἐν θερμοῖς λούσασθαι τὸ αὐτὸ σημαίνει | ἐν ρυπαρῷ ὕδατι λούσασθαι φιλοπραγμοσύνην δηλοῖ [1].

Ὡς προείρηται, ἐν τοῖς λουτροῖς διά τε τὰς διασκεδάσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς φωνὰς τῶν λουόντων ὑπαλλήλων ἐπεκράτει θόρυβος [2]· ὁμόλογον λοιπὸν πρὸς τοῦτο εἶναι, ὅταν ἀναγινώσκομεν ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς· «βαλανεῖον ἰδεῖν ἢ λούσασθαι ἐν αὐτῷ αἰφνίδιον θόρυβον σημαίνει» [3]. Ἐπ' ἴσης, ἐὰν ἔβλεπέ τις καθ' ὕπνους ὅτι εἰσήρχετο εἰς πολὺ θερμὸν λουτρόν, ἵνα λουσθῇ τοῦτο προεδήλου θλῖψιν, ἐὰν ὅμως ἁπλῶς ἀπεγυμνώθη, δὲν ἐλούσθη ὅμως, τοῦτο ἐσήμαινε πάλιν ὅτι θὰ δοκιμάσῃ θλῖψιν, ἥτις ὅμως θὰ διεσκεδάζετο. Ἐὰν ἀφ' ἑτέρου ἔβλεπέ τις ὅτι εἰσελθὼν εἰς λουτρὸν ἐχρίσθη καὶ ἀπελούσθη, ἐὰν μὲν ἦτο πλούσιος, θ' ἀπέβαλλεν ἐκ τῶν χρημάτων του, ἀναλόγως τῆς ἀποβολῆς τῶν τριχῶν, ἂν δὲ ἦτο ἀσθενὴς ἢ ἐν δεσμοῖς, θ' ἀπηλλάσσετο τοῦ πάθους του. Ἐὰν προσέτι ἔβλεπεν ὅτι ἐλούετο μὲ χλιαρὸν ὕδωρ, θὰ ἐδοκίμαζε μετρίαν θλῖψιν, ἐὰν δὲ διὰ μὴ λίαν ψυχροῦ, θ' ἀπέβαλλε τὴν θλῖψίν του [4]. Τέλος ἐὰν μὲν ἔβλεπεν ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τὴν θάλασσαν μέχρι ζώσεως καὶ ἀπελούσθη, θὰ ἐγίνετο οἰκεῖος τοῦ βασιλέως καὶ θὰ ἐδοκίμαζε χαράν, ἀναλόγως τῆς πλύσεως, ἐὰν δ' ὅτι ἐκολύμβα ἐν ποταμῷ, χάριν λούσεως, θὰ ἐνίκα τὸν ἀντίπαλόν του καὶ θ' ἀπέβαλλε τὴν κατατρύχουσαν αὐτὸν θλῖψιν, βοηθοῦντος αὐτὸν ἀνδρὸς μεγάλην ἔχοντος ἰσχύν [5].

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

---

[1] Drexl, Das Traumbuch des Popheten Daniel στίχ. 155 ἑξ. (B.Z. 26 σελ. 299). Πρόσθες τούτοις καὶ τὸ λούσασθαι βλέπειν καλὸν ὑπάρχει Fr. Drexl, Das Traumbuch des Patriarchen Germanos, Λαογρ. 7. 440.

[2] Βαλανεύειν· λαμπροφωνεύεσθαι, παρόσον οἱ βαλανεῖς, ὅταν παραχέωσι τὸ ὕδωρ καυγάζουσι, Ἡσύχιος.

[3] Οἱ μεταγενέστεροι ἐδόκουν ταραχὴν σημαίνειν τὸ βαλανεῖον διὰ τὸν ἐν αὐτῷ γινόμενον θόρυβον, Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1.64. Βαλανεῖον ἰδεῖν ἢ λούσασθαι ἐν αὐτῷ αἰφνίδιον θόρυβον σημαίνει Ὀνειροκρ. τοῦ Προφήτου Δανιὴλ στ. 71. ἐν βαλανείῳ λούσασθαι αἰφνίδιον θόρυβον δηλοῖ· Fr. Drexl, Anonymes Traumbuch des c. Paris. gr. 2511 ἐν Λαογρ. τόμ.8. 352.

[4] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. ρπδ' σ. 143 - 16 ἑξ.

[5] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. ροδ' σ. 138. 26 καὶ κεφ. ροδ' σ. 135. 16.

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ «ΕΡΩΦΙΛΗΝ» ΤΟΥ ΧΟΡΤΑΤΖΗ

Α'.

ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ

Ὁ μακαρίτης Στέφανος Ξανθουδίδης μᾶς ἔδωσε τὸ κείμενον τῆς τραγῳδίας τοῦ Γεωργίου Χορτάτζη [1] κατὰ τὸ δυνατὸν ἀποκεκαθαρμένον κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς λαμπρᾶς διὰ τοὺς χρόνους της ἐκδόσεως τοῦ ἐκ Χανίων τῆς Κρήτης Ἀμβροσίου Γραδενίγου (Βενετία 1676) καὶ τοῦ γνωστοῦ κολοβοῦ χειρογράφου Legrand [2]. Οὔτε ἑρμηνευτικὰ οὔτε ἄλλα σχόλια παρενέβαλεν εἰς τὴν ἔκδοσίν του ὁ Ξανθουδίδης· ἁπλῶς μετὰ τὸ κείμενον τῆς τραγῳδίας ἐδημοσίευσε γλωσσάριον αὐτῆς, δυστυχῶς οὐχὶ πλῆρες. Παρατηρήσεις τινὰς εἰς τὸ κείμενον τῆς Ἐρωφίλης ἐδημοσίευσεν ὁ ἄλλοτε συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς μακαρίτης Στυλιανὸς Δεινάκις [3]. Ἀλλὰ καὶ νῦν ἔτι τὸ κείμενον τῆς Ἐρωφίλης παρέχει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν μελετητὴν δι' ἀρκετὰς κριτικὰς καὶ ἑρμηνευτικὰς παρατηρήσεις, οἷαι εἶναι αἱ ὑπ' ἐμοῦ κατωτέρω δημοσιευόμεναι.

α') Διορθωτικά.

Α 49 - 52.

Τὸν ἥλιο καὶ τὸν οὐρανό, τ' ἄστρα καὶ τὸ φεγγάρι
τὴ γῆ, τ' ἀέρι, τὸ γιαλὸ μᾶς ἔδωκεν ἡ χάρι
τοῦ Ζεῦ ***κεῖνα*** *κι ὅποιος κοπιᾷ κ' εἰς τὸ καλὸ σπουδάζει,*
τὸν ἐμαυτόν του σὲ τιμὲς καὶ δόξες ἀνεβάζει.

Νομίζω ὅτι ἀντὶ τοῦ ἐν στίχ. 51 *κεῖνα*, διὰ τοῦ ὁποίου μάλιστα καὶ

---

[1] Ἐρωφίλη, τραγῳδία Γεωργίου Χορτάτζη (1600) ἐκδιδομένη ἐκ τῶν ἀρίστων πηγῶν μετ' εἰσαγωγῆς καὶ λεξιλογίου ὑπὸ Στεφ. Ξανθουδίδου, P. D. Sakellarios Kunstdruckerei u. Verlag, Athen 1928 [Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie Nr. 9].

[2] Πλείονα περὶ τῆς ἐκδόσεως Γραδενίγου καὶ τοῦ χειρογράφου Legrand βλ. ἐν Εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἐρωφίλης ὑπὸ Ξανθουδίδου σελ. λς' καὶ λγ'.

[3] Κρητικαὶ Μελέται 1 (1933), 98 - 100 καὶ Ἀθηνᾶ 30 (1918), 438· 35 (1923), 244 καὶ 36 (1924), 316 κέ.

χωλαίνει μετρικῶς ὁ στίχος, πρέπει νὰ γράψωμεν *κειvοῦ*. *Τοῦ Ζεῦ κειvοῦ* = τοῦ Διὸς ἐκείνου (= τὸν ὁποῖον ὅλοι γνωρίζομεν).

Α 312.

***οὐδένα** πρᾶμα ἔκαμα δίχως τὸν ὁρισμό σου*

Γράφε: *οὐδ' ἕνα*, δεδομένου ὅτι πρόκειται περὶ δύο λέξεων. Ἂς σημειωθῇ ἡ παράλειψις τοῦ *δὲν* ἐν τῇ προτάσει.

Α 327 - 330.

τὰ λόγια ποὺ 'πωθοῦσι
μὲ τάξι ἀποὺ τς ἀγαφτικούς, τσί κοράσιὲς κινοῦσι
στὸν πόθο πλιὰ παρὰ ποτέ, περιττοπλιὰς 'πωμένα
*νά 'ναι μὲ τέχνη κι **ὀμορφιὰ** περίσσια συθεμένα.*

Διορθώνω: ***κι ὄμορφα** περίσσια συθεμένα*. Τὰ χειρόγραφα καὶ αἱ παλαιότεραι ἐκδόσεις, γράφοντα ὡς ἀνωτέρω, ἐννοοῦν παρὰ τὸ οὐσιαστ. *ὀμορφιὰ* τὴν πρόθεσιν *μέ*, ἡ ὁποία ὑπάρχει πρὸ τῆς προηγουμένης λέξεως *τέχνη*. Ὁ Ξανθουδίδης ἐπανεκδώσας τὸν στίχον, ὡς εὗρεν αὐτὸν εἰς τὰ κείμενα καὶ τὰ χειρόγραφα, δὲν ἐπρόσεξεν ὅτι τὸ μὲν *μὲ τέχνη* προσδιορίζει τὸ *'πωμένα*, ἐνῷ τὸ *ὀμορφιὰ* ἀνήκει εἰς τὸ *συθεμένα* καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ παράλειψις πρὸ τοῦ δευτέρου οὐσιαστικοῦ τῆς προθέσεως *μέ*. Φυσικὴ θὰ ἦτο ἡ τοιαύτη παράλειψις, ἂν ἀμφότεροι οἱ προσδιορισμοὶ ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς αὐτῆς λέξεως. Δὲν δυνάμεθα δηλ. νὰ εἴπωμεν *μὲ προσοχὴ γράφω καὶ ἐπιμέλεια διαβάζω*, ἀλλὰ *καὶ μ' ἐπιμέλεια* ...

Α 353 - 354.

*μὰ τοῦτο ἄς τ' **ἀφήσω,***
*γιατὶ κιανεὶς γιὰ λόγου του δὲ θὰ μιλῇ **περίσσιο.***

Γράφε: *περίσσο*. Νομίζω ὅτι ὀφείλομεν εἰς τὸ κείμενον τῆς Ἐρωφίλης ν' ἀποκαταστήσωμεν πλήρως ὁμοιοκαταληξίας τινάς, εἰς τὰς ὁποίας οὔτε τὰ χειρόγραφα, οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ πολύτιμος ἔκδοσις τοῦ Γραδενίγου τοῦ 1676 παρέχουν τὴν ὀρθὴν γραφήν. Δὲν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ἐρωφίλης δὲν ἐπρόσεξεν, ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ ὀρθὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἀφοῦ ἄλλως τε τὸ πρᾶγμα ἦτο εὔκολον εἰς αὐτόν. Βεβαίως ὁ ποιητὴς ἦτο Ρεθύμνιος καὶ εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς δυτικῆς Κρήτης ἔγραψε τὴν τραγῳδίαν του, δὲν ἐθεώρησεν ὅμως ἀνήκουστον νὰ μεταχειρισθῇ, ὅπου τῷ ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη, καὶ τύπους τοῦ ἀνατολικοῦ κρητικοῦ ἰδιώματος. Πιστεύω ὅθεν ὅτι ἡ γραφὴ

περίσσιο τοῦ στίχ. 354 ἔμεινε καὶ εἰς τὰ χειρόγραφα καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Γραδενίγου ἐκ παραναγνώσεως ἢ ἀπροσεξίας [1].

Ἀνάλογοι εἶναι αἱ διορθώσεις, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ εἰσαγάγωμεν καὶ εἰς τοὺς ἑξῆς στίχους: Α 501, Ἰντερμ. Α 117, Πρᾶξ. Β 3 γράφε: *περίσσα*, Ἰντερμ. Α 153 γράφε *περίσσο*, Πρᾶξ. Β 136 γράφε *πλῆσο* καὶ ἀλλ.

Α 377.

*... ἡ μοῖρά μου τοῦτα 'χε **μοῦ** χαρίσει*

Γράφε: *τοῦτα 'χε **μου** χαρίσει*. Καταχωρίζω καὶ τὴν διόρθωσιν ταύτην, ἂν καὶ ὀρθογραφικήν, διότι ἔχει καὶ συντακτικὴν σημασίαν. Ἡ ἀντωνυμία *μου* ἀνήκει συντακτικῶς εἰς **τὸ** *εἶχε* καὶ ὄχι εἰς τὸ *χαρίσει*.

Α 469 - 470.

δὲ θέλ' ἀποκοτήσει
*λόγο **μηδένα** σὲ κακὸ γιὰ σένα νὰ μιλήσῃ.*

Γράφε: *μηδ' ἕνα*. Πρβλ. διόρθωσιν στίχ. Α 312.

Α 594 - 596.

*κι ἄγριος **ὡς** θέλει νά 'ναι καὶ λιοντάρι,*
πᾶσα κιανεὶς συμπέφτει μετὰ σένα
καὶ πεθυμᾷ πληγὴ ἀπὸ σὲ νὰ πάρῃ·

Πρέπει, νομίζω, νὰ γράψωμεν *ὅσ'* (= ὅσο), ὅπως καὶ τὸ νόημα ἀπαιτεῖ. Πρόκειται περὶ τῆς ὑποταγῆς τῶν πάντων εἰς τὸν Ἔρωτα. Τὸν αὐτὸν τύπον τοῦ *ὅσο* ἀπαντῶμεν ἐν Ἐρωφίλῃ Δ 96 [2] καὶ ἐν Ἐρωτοκρίτῳ Β 1193:

***Ὅσ'** θέλ' ἄς εἶν' σκληρόκαρδος τὸ σπλάχνος νὰ τοῦ λείπῃ,*
εἰς ἔτοιες χρεῖες βρίσκεται μὲ πόνον καὶ μὲ λύπη.

Α 639 - 647.

Τούτη τὴν προξενειὰ τὴν πρικαμμένη
φοβοῦμαι δυνατά, πολλὰ τρομάσσω,

(ἀκολουθοῦν τέσσαρες στίχοι)

*μὴν τὴν ἀποδεχτῇ [3], μὴν **πῇ** φοβᾶται*
τὸ βασιλιὸ πὼς θὲ νὰ τὴν παντρέψῃ,
γιατὶ μεγάλο πρᾶμ' εὐθὺς γεννᾶται.

---

[1] Γνωστὸν εἶναι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἔκδοσις τοῦ Γραδενίγου τύπους τινὰς μεταβάλλει μικρόν, ἂν καὶ κατὰ τὰ ἄλλα διασώζει ἀλώβητον τὸ δυτικὸν κρητικὸν ἰδίωμα τῆς τραγῳδίας.

[2] Βλ. καὶ τὰ σημειούμενα κατωτέρω εἰς τὸ χωρίον Δ 96 (σ. 244).

[3] Ἡ Ἐρωφίλη.

Γραπτέον: *μὴν* ***πὰ*** *φοβᾶται* (= μὴν πὰ νὰ φοβᾶται, μὴν πάῃ νὰ φοβᾶται, μήπως φοβᾶται τὸ βασιλιά). Ἡ ἔννοια τοῦ ὅλου χωρίου: Φοβοῦμαι αὐτὴ τὴν προξενειά,... μήπως τὴν δεχθῇ ἡ Ἐρωφίλη, μὴν τύχῃ νὰ φοβᾶται γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ βασιλιὰς θέλει νὰ τὴν παντρέψῃ.

Β 299 - 301.

συνήθιν εἶν' τῶν κορασιῶ, Πανάρετε, νὰ κλαίσι,
ὄντα τσὶ προξενεύγουσι κι ὄχι ***ἀλλωνῶ*** *νὰ λέσι,*
μὰ στό 'στερο συβάζουνται . . .

Τὴν γραφὴν *ἀλλωνῶ*, τὴν ὁποίαν ὁ Ξανθουδίδης ἀκολουθῶν τὸν Γραδενῖγον εἰσήγαγεν εἰς τὸ κείμενον, θεωρῶ ὅλως ἀνάρμοστον. Ὁ Σάθας ἐπανεκδίδων τὸ κείμενον τῆς τραγῳδίας κατὰ τὴν ἀνατύπωσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Γραδενίγου τοῦ 1772[1] διορθῶν, ἔγραψεν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο *ὀλωνῶ*. Ἡ διόρθωσις τοῦ Σάθα, οὖσα ἐπιτυχεστάτη, πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτή. Διὰ τοῦ διστίχου 299 - 300 λέγει ὁ ποιητής: Τὰ κορίτσια συνηθίζουν, ὅταν τὰ προξενεύουν, νὰ λέγουν ὄχι *ὀλωνῶ* (= εἰς ὅλους)· ν' ἀποκρούουν δηλ. ὅλων τὰς προτάσεις.

Β 304.

Πήγαινε, κι ἂς μὲ καρτερῇ σὰν εἶπα, ***καμπόσο.***

Ὑπόκειται πιθανῶς ἐνταῦθα τυπογραφικὸν σφάλμα, ἀφοῦ ἡ ἔκδοσις τοῦ Σάθα ἔχει *σὲ καμπόσο* (= σὲ λίγο, σὲ λίγη ὥρα).

Β 521 - 527.

κι ἂν Οὐρανὸς τὴ σήμερο βουηθός τσι
γιὰ χάριν του δὲ θέλει τς ἀπομείνει,
τυφλὸ καὶ σκοτεινὸ θωρῶ τὸ φῶς τσι.
Ζεῦ, τς ὀφθαλμούς σου γύρισε 'ς ἐκείνη,
'δέ τη λυπητερά, παρακαλῶ σε,
κ' ἐκεῖνον, ἀποὺ ταίρι τζιν ἐγίνη,
χάρι νὰ μὴν τὴ βλάψουσι τσί δῶσε.

Γράφε ἐν στίχ. 527 *νὰ μὴν* ***τὸν*** *βλάψουσι*. Θὰ καταστραφῇ ἡ Ἐρωφίλη, ἂν ὁ Οὐρανὸς δὲν ἔλθῃ εἰς βοήθειάν της· τὸν Δία ἐπίσης παρακαλεῖ ὁ χορὸς νὰ λυπηθῇ τὴν Ἐρωφίλην καὶ νὰ τῆς δώσῃ χάρι νὰ μὴ βλάψουν τὸν ἀγαπημένον της. Τὸ *ἐκεῖνον* τοῦ στίχ. 526 εἶναι ἀντικείμενον τοῦ *βλάψουσι* τοῦ στίχου 527· δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνδεθῇ πρὸς τὴν προστακτικὴν *'δὲ* (= ἰδὲ) τοῦ στίχ. 525, ὡς δεύτερον ἀντικείμενον αὐτῆς *('δέ τη κ' ἐκεῖνον)*, διότι ἐν

[1] Κ. Ν. Σάθα, Κρητικὸν Θέατρον, Ἐν Βενετίᾳ 1879, σελ. 283 κέ.

τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀντὶ τοῦ *τη* τὸ *αὐτήν*. Ὁ Ζεὺς λυπούμενος τὴν κόρην θὰ σώσῃ τὸν Πανάρετον, ὁ ὁποῖος, δι' ὅσων ἀνωτέρω (στίχ. 459) εἶπε, φαίνεται ὅτι σκοπεύει νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ζωήν του.

Ὁ κῶδιξ τοῦ Μονάχου τῆς Ἐρωφίλης ἔχει ἐν στίχ. 527 *νὰ μὴν τοὺς βλάπτουσι*. Ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικος, ὁ ὁποῖος ἦτο πολὺ ἀπρόσεκτος, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ κώδικος ἐμφαίνεται, τὸν ἑνικὸν *τὸν* μετέτρεψεν εἰς πληθυντικὸν *τούς*, ἀποβλέψας εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σωτηρία ἢ βλάβη ἑκατέρου τῶν ἐραστῶν ἀντανακλᾷ εἰς ἀμφοτέρους.

Γ 372.

στὸ Ἅδη γλήγορα, στὴν κρίσι τὴ μεγάλη.

Εἰς τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον ὑπόκειται ἀσφαλῶς τυπογραφικὸν λάθος, ἐφ' ὅσον ἡ ἔκδοσις τοῦ Σάθα ἔχει τὸ ὀρθόν:

στὸ σκότος τ' Ἅδη γλήγορα στὴν κρίσι τὴ μεγάλη.

Γ 382 - 3.

γιατὶ ἀποδεκεῖ, ὡς θωρῶ, σᾶς εἶχε πέψει
κιανεὶς στὸν κόσμο Δαίμονας νἀρθῆτε.

Ὁ στίχ. 382 ὑπερενδεκασύλλαβος. Πρέπει νὰ γράψωμεν: *τί ἀποδεκεῖ* ... ἢ *γιατὶ ἀποκεῖ*... Τὸ *τί* ἐνταῦθα = γιατί.

Γ 406 - 409.

μὰ κεῖνο, ἀπ' ἀρετὴ καὶ πόθος μόνο
τς ὄρεξις προξενᾷ καὶ τσὶ ***καρδιᾶς*** *τως*
ζητοῦ γιαμιὰ καὶ παίρνου δίχως πόνο.
Τόσες δὲν εἶν' ζηλειὲς ἀνάμεσά τως,

Ἡ ἀνάγκη τῆς ὁμοιοκαταληξίας τοῦ στίχου 407 (ἀνήκοντος εἰς τὴν στροφὴν 406 - 409) πρὸς τὸν 409 μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐν τῷ στίχῳ 407 διόρθωσιν τοῦ *καρδιᾶς τως* εἰς *καρδιᾶ τως*. Τὸ τελικὸν -ς ἀπεβλήθη διὰ λόγους ἀνομοιωτικούς. Πβ. διόρθωσιν κατωτέρω εἰς τὸ χωρίον Δ 741.

Δ 93 - 96.

Ἀποτείνεται ὁ Σύμβουλος πρὸς τὴν Νέναν:

Στὴν Ἐρωφίλη γύρισε ποῦρι καὶ μὴ φοβᾶσαι,
'ς τούτη τζι τὴν κακομοιριὰ παρηγοριά τζι νά 'σαι,
καὶ θὲς τς εἰπεῖ ἀπὸ λόγου μου, πῶς τὸ θυμὸν αὐτεῖνο
τοῦ βασιλιοῦ, ὡς κι ἂν εἶν' πολύς, λογιάζω πῶς τοῦ σβήνω.

Διορθώνω ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ: *ὅσ' κι ἂν εἶν' πολὺς* (=ὅσο πολὺς καὶ ἂν εἶναι). Πβ. σημείωσιν εἰς Α 594-596.

Δὲν ἀποκλείω ὅμως ὅτι εἰς τὸ χωρίον τοῦτο καὶ τὸ Α 594 τῆς Ἐρωφίλης, ὅπως καὶ εἰς τὸ Β 1193 τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἔχομεν τὸ ἀρχαῖον ὁμοιωματικὸν *ὡς*, τὸ ὁποῖον καὶ εἰς τὸν Ἐρωτόκριτον σώζεται. Ἐκ τῶν φράσεων δηλ. εἰς τὰς ὁποίας τὸ *ὡς* τοῦτο ἰσοδυνάμει πρὸς τὸ *ὅσον*, δι' ὃ ἀμφότερα πολλάκις ἐν τῇ αὐτῇ φράσει ἐνηλλάσσοντο (ὅπως ἐν τῇ καὶ νῦν ἀκουομένῃ φράσει *ὡς κι ἂν εἶναι*, ἡ ὁποία λέγεται καὶ *ὅσο κι ἂν εἶναι*, σημαίνει δὲ *ὅπως καὶ ἂν εἶναι, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν συμβαίνῃ, ὁπωσδήποτε*), ἐκ τοιούτων, λέγω, φράσεων, ὅπου τὰ *ὡς* καὶ *ὅσον* ἐνηλλάσσοντο, διότι εἶχον τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἡ χρῆσις τοῦ *ὡς* ἐπεξετάθη καὶ εἰς ἄλλας φράσεις, ὅπου μόνον τὸ *ὅσο* ἦτο ἀναγκαῖον· ἐλέχθη δ' οὕτως: *ὡς θέλει ἂς εἶν' σκληρόκαρδος* (Ἐρωτόκρ. Β 1193), *ὡς κι ἂν εἶν' πολὺς* (Ἐρωφίλη Δ 96) καὶ *ἄγριος ὡς θέλει νά 'ναι καὶ λιοντάρι* (αὐτόθι Α 594). Διὰ τῆς τοιαύτης δ' ἑρμηνείας αἴρεται καὶ ἡ δυσκολία τῆς μεταβολῆς τοῦ *ὅσο* εἰς *ὅσ'* [1].

Δ 720-2.

Καὶ πάλι σὰ σιμώσῃς κι ἀρχινίσῃς
τὰ χιόνια νὰ σκορπᾷς καὶ νὰ ζεσταίνῃς
τὸν κόσμο, ὅλη τὴ γῆ μ' ἀθοὺς γεμίζεις,

λέγει ὁ χορὸς πρὸς τὴν ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου. Ἐν στίχῳ 720 πρέπει νὰ γράψωμεν *ἀρχινίζῃς*, ὁπότε ὁ στίχος ὁμοιοκαταληκτεῖ πρὸς τὸν 722, ὡς εἶναι ἀνάγκη.

Δ 741-3.

Τριγύρου στὰ τειχιὰ 'χαμε τς **ὀχθρούς** *μας*
κι οὐδὲ κιαμιὰ ἄλλη ὀλπίδα ἀπόμεινέ μας
στὴ μάχη τὴν πολλὴ τοῦ βασιλιοῦ μας.

Γράφε διὰ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν πρὸς τὸν στίχον 743 *ὀχθρού μας*. Ἡ ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ -*ς* ὀφείλεται εἰς λόγους ἀνομοιωτικούς· πβ. τὸ ἐν κρητικοῖς κειμένοις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ σημερινῷ κρητικῷ ἰδιώματι λεγόμενον: *ὁ πατέρα μας, ὁ γιό μας*, κλπ.

Δ 764.

νὰ μὴ χαλάσῃ τέτοιο **νιὸν** *ἀντρειωμένο.*

Πρόκειται περὶ στίχου ἀνήκοντος εἰς χορικόν. Πρέπει ἐπομένως νὰ γράψωμεν *νιό*, διὰ νὰ γίνῃ ὁ στίχος ἑνδεκασύλλαβος, ἀφομοιούμενος κατ' εἶδος πρὸς τοὺς ἄλλους τοῦ χορικοῦ.

[1] Ὁ Ξανθουδίδης ἀτόπως, νομίζω, παραβάλλει τὸ *ὅσο-ὅσ'* πρὸς τὸ *μέσα-μέσ'*. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου βλ. Χατζιδάκι ΜΝΕ Ι, 249.

Ε 44.

σὲ μέρη τόσα μοναχὰ κ' ἔτσι σκοτεινιασμένα,
ἀποὺ **ἡλιοῦ** *ἀκτῖνες μηδὲ φῶς δὲν ἔχουσι δοσμένα,*

Γράφε χάριν τοῦ μέτρου: *ἥλιου*.

Ε 239-42.

Θέλου μερκοί, γεῖς βασιλιὸς πάντα μὲ καλωσύνη
κι ὄχι ποτὲ μὲ μάνιτα πᾶσα δουλειὰ νὰ κρίνῃ,
κι ἀπάνω 'ς ὅλα λέσινε, πῶς πρέπει νὰ ν' γνοιασμένος,
ἀνὲν κι ἀπ' **ἄλλους** *πεθυμᾷ νὰ στέκῃ ἀγαπημένος,*

Γράφε, καθὼς ἀπαιτεῖ τὸ νόημα: *ἀπ' ὅλους*.

Ε 265.

Βλέπε *Ἑρμηνευτικά*, ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, κατωτέρω σελ. 250-1.

Ἰντερμ. Α 97-98.

Ἔγραψεν ὁ Ξανθουδίδης:

'ς πᾶσα γλυκὺ κι ὀνόστιμο φιλὶ ποὺ ἀπὸ σένα πιάνω,
τὰ μέλη στὴν Παράδεισο μοῦ φαίνεται καὶ βάνω.

Τὸ χειρόγραφον τοῦ Legrand, ἡ ἔκδοσις τοῦ Γραδενίγου καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης ἔκδοσις τοῦ Σάθα γράφουν ὡς ἑξῆς τὸν στίχον:

'ς πᾶσα γλυκὺ κι ὀνόστιμο φιλὶ ἀπὸ σένα πιάνω,

παραλείπουν δηλ. τὸ ἀναφορικὸν *ποὺ* τῆς ἐκδόσεως Ξανθουδίδου. Τὸ χειρόγραφον μάλιστα τοῦ Μονάχου ἐκτὸς τῆς παραλείψεως ταύτης ἀντικαθιστᾷ τὸ *'ς πᾶσα* διὰ τοῦ *'ς κάθα*, ἔχει δηλ. οὕτω:

'ς κάθα γλυκὺ κι ὀνόστιμο φιλὶ ἀπὸ σένα πιάνω.

Νομίζω ὅτι τὸ δίστιχον πρέπει ν' ἀποκαταστήσωμεν οὕτω:

'ς πᾶσα ὀνόστιμο φιλὶ **ἀπ' ἀπὸ** *σένα πιάνω,*
τὰ μέλη στὴν Παράδεισο μοῦ φαίνεται καὶ βάνω.

Ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ στίχου κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν παρέλειψεν ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ τὸ *ἀπ'*, ἦτο δ' εὔκολον νὰ ὑποπέσῃ εἰς τοιοῦτον σφάλμα ἕνεκα τῆς ἐπαναλήψεως *ἀπ' ἀπό*. Ὁ στίχος διὰ τῆς παραλείψεως ἐγίνετο μετρικῶς ἐσφαλμένος, ἔχων 13 μόνον συλλαβάς. Ἕτερος ἀντιγραφεὺς τὴν ἐλαττωματικότητα ταύτην τοῦ στίχου ἐπηνώρθωσε προσθέσας τὰς λέξεις *γλυκύ κι*, τὰς ὁποίας ἠνείχετο τὸ νόημα. Ὁ Ξανθουδίδης προσέθεσε μὲν τὸ ἀναφορικὸν *πού*, τὸ ὁποῖον ἀπῄτει τὸ νόημα, ἀλλὰ δὲν προσέκρουσεν εἰς τὴν παρα-

βίασιν τοῦ μέτρου ἐν τῷ στίχῳ. Ἡ ὅλη δηλ. ἐξέλιξις τοῦ στίχου εἰς τὰ χειρόγραφα ἦτο:

1) ᾽ς *πᾶσα ὀνόστιμο φιλὶ ἀπ᾽ ἀπὸ σένα πιάνω*
2) ᾽ς *πᾶσα ὀνόστιμο φιλὶ ἀπὸ σένα πιάνω*
3) ᾽ς *πᾶσα γλυκὺ κι ὀνόστιμο φιλὶ ἀπὸ σένα πιάνω,*

Ἰντερμ. Β 125.

μεσοβγαλμένοι ἀναστεναμοί, δάκρυα γλυκοχυμένα,

ἔγραψεν ὁ Ξανθουδίδης, ἀκολουθήσας τὴν γραφὴν τῆς ἐκδόσεως Γραδενίγου, ἐνῷ τὸ χειρόγραφον τοῦ Μονάχου καὶ τὸ τοῦ Legrand ἔχουν *στεναγμοί,* ἀντὶ δὲ τοῦ *μεσοβγαλμένοι* τὸ χειρόγραφον τοῦ Μονάχου ἔχει *μεσοβγαμένοι.* Καὶ ὡς πρὸς τὸ πρῶτον μὲν ταύτην τὴν γραφὴν ἀπαιτεῖ καὶ ὁ στίχος διὰ νὰ εἶναι δεκαπεντασύλλαβος, ἀλλ᾽ ἴσως καὶ τὸ *μεσοβγαμένοι* τοῦ χειρογράφου τοῦ Μονάχου πρέπει νὰ προτιμήσωμεν τοῦ *μεσοβγαλμένοι,* διότι ἐκεῖνο, ὡς ἰδιωματικώτερον, πιθανὸν εἶναι ὅτι ἔγραψεν ὁ ποιητής[1]. Τὸν ἰδιωματικώτερον τύπον, ἐφ᾽ ὅσον διττὴ εἶναι ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου, πρέπει νὰ προτιμήσωμεν τοῦ κοινοτέρου, διότι διὰ τούτου εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς ἀντικαθίστα τὸν ἰδιωματικώτερον, ὡς ὀλιγώτερον γνωστόν. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἓν ἐκ τῶν ὀλίγων, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ χειρόγραφον τοῦ Μονάχου ἔσωσε τὴν ὀρθὴν γραφήν.

β´) Ἑρμηνευτικά.

Ἀλλὰ καὶ ἑρμηνευτικῶν τινων διασαφηνίσεων εἴπομεν ὅτι ἔχει ἀνάγκην εἰς χωρία τινὰ τὸ κείμενον τῆς Ἐρωφίλης.

Ἀφιέρ. 70.

᾽ς *ὄρος νὰ μ᾽ ἀνεβάσουσι ψηλὸ* ***᾽ποὺ τ᾽ Ἑλικῶνα,***

(τὸ ὄρος, ἐννοεῖται). Ἡ σημασία: εἰς ὄρος νὰ μὲ ἀναβιβάσουν ὑψηλότερον ἀπὸ τὸν Ἑλικῶνα. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι θετικὸς βαθμὸς ἐπιθέτου, συνοδευόμενος ὑπὸ ἐμπροθέτου προσδιορισμοῦ διὰ τῆς προθέσεως *ἀπὸ* σὺν αἰτιατικῇ ἐκφερομένου καὶ τὸν δεύτερον ὅρον τῆς συγκρίσεως ἀποτελοῦντος, ἰσοδυναμεῖ πρὸς συγκριτικὸν βαθμόν. Πβ. τὸν δημοτικὸν στίχον τοῦ ποιήματος τῆς κακῆς πεθερᾶς:

---

[1] Τὴν μετοχὴν ***βγαμένος*** καὶ ***ἐβγαμένος*** ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὸν Φορτουνᾶτον (Πρόλογ. 124 καὶ Α 14) καὶ εἰς τὸν Κατζοῦρμπον (κωμῳδίαν κρητικὴν ἀνέκδοτον, τὴν ἔκδοσιν τῆς ὁποίας παρασκευάζω ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ φίλου μου κ. Νικολάου Ἀνδριώτη).

Πέρα σ᾽ ἐκεῖνο τὸ βουνό, πού ᾽ναι ψηλὸ ***πὸ᾽ τ᾽*** *ἄλλα*[1]

καὶ ἐν *Διηγήσει Διγενῆ*[2] τοὺς στίχους 2333 - 2334:

καὶ ἔφυγεν κ᾽ ἐπόμεινα τώρι ἠμποδισμένη,
ἀπὸ *γυναῖκ᾽ ἄλλη καμιὰ ᾽ς τὸν κόσμ᾽ ὠνειδισμένη*

Ἀνάλογος ἐκφορὰ τῆς συγκρίσεως ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ, δι᾽ ἐπιθέτου δηλ. θετικοῦ βαθμοῦ, εἶναι ἐκείνη, καθ᾽ ἣν τὸν θετικὸν τοῦτον βαθμὸν ἀκολουθεῖ προσδιορισμὸς διὰ τῆς προθέσεως *παρὰ* σὺν αἰτιατικῇ ἢ ἐπιρρήματι, ἀποτελῶν τὸν δεύτερον ὅρον τῆς συγκρίσεως.

Α 217 - 18.

καλὰ κι ἀκόμη ᾽νοὺς τ᾽ ἀλλοῦ δὲν εἶχε φανερώσει
τῶν πληγωμένω μας καρδιῶ τὴν παιδωμὴ τὴν τόση,

Ὑπόκειται ἔλξις: *᾽νοὺς τ᾽ ἀλλοῦ* = ἕνας τ᾽ ἀλλοῦ. Πβ. Ἐρωφίλη Α 220

κ᾽ ἐκεῖν᾽ ἀπού ᾽χε πεθυμιὰ ἔκρυβε ***᾽νοὺς τ᾽ ἀλλοῦ μας.***

Α 301 - 302.

πόσα περίσσια χάρηκα νὰ γνώσου δὲ μποροῦσι,
μόν᾽ *ὅσοι μέσα στὴν καρδιὰ πόθου φωτιὰ γροικοῦσι.*

Τὸ *μόν(ο)* ἐτέθη ἀντὶ τοῦ συνηθεστέρου εἰς τοιαύτας ἐκφράσεις *παρὰ* = εἰμὴ μόνον.

Νομίζω δ᾽ ὅτι ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ *μόνο* ἔκ τινος συμφυρμοῦ προῆλθεν. Ἐλέγετο δηλ. *δὲ μαθαίνουν γράμματα παρὰ ὅσοι πάνε στὸ σκολειό·* ὡσαύτως *μαθαίνουν γράμματα μόνο ὅσοι....* Ἐκ συμφυρμοῦ δὲ τῶν δύο τούτων ἐκφράσεων προῆλθε τὸ *δὲ μαθαίνουν γράμματα, μόνο ὅσοι πάνε σκολειό,* ἥτις φράσις εἶναι ἰσοδύναμος πρὸς τὴν πρώτην καὶ εἰς τὴν ὁποίαν τὸ *μόνον* = παρὰ μόνον.

Α 312.

Οὐδένα πρᾶμα ἔκαμα δίχως τὸν ὁρισμό σου,[3]

Ἂς σημειωθῇ ἡ παράλειψις τοῦ ἀρνητικοῦ *δέν.*

Α 333 - 336.

. . . Δὲν τυχαίνει
τὴ χάριν, ὁποὺ μιὰ φορά, σὰ ξεύρεις, χαρισμένη
σοὔχω ἀποστὰ σὲ γνώρισα, νὰ σοῦ ξαναχαρίσω,
γιατὶ ἤθελ᾽ ἦστον ἄπρεπο κάμωμα καὶ περίσσιο·

---

[1] Ἀ. Ἰατρίδου, Συλλογὴ δημοτικῶν ᾀσμάτων παλαιῶν καὶ νέων, Ἐν Ἀθήναις 1889, σελ. 79 καὶ G. Abbott, Songs of Modern Greece, Cambridge 1900, σελ. 80.

[2] S. Lambros, Collection de romans grecs en langue vulgaire et en vers, Paris 1880.

[3] Ὀρθότερον: *οὐδ᾽ ἕνα.*

Ὑπόκειται ἐνταῦθα σχῆμα ἓν διὰ δυοῖν· *ἄπρεπο-περίσσιο* ἀντὶ *περίσσια ἄπρεπο*. *Κάμωμα περίσσιο* δὲν δίδει **οὐδὲν** λογικὸν νόημα.

Α 467.

Μιὰ καρδιὰ τοῦ πόθου πληγωμένη· ἡ γενικὴ *τοῦ πόθου* ἐπέχει θέσιν ποιητικοῦ αἰτίου σημαίνουσα *ἀπὸ τὸν πόθο*. Πβ. Ἐρωφίλη Α 323-4.

...τὸ στῆθός τσι τὸ μοσχομυρισμένο
δυὸ τρεῖς φορὲς ἐκτύπησε ***τοῦ πόθου πληγωμένο.***

Καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα χωρία ἡ μετοχὴ *πληγωμένος*, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὸ οὐσιαστικὸν *τραυματίας*, ἠδύνατο νὰ δεχθῇ γενικὴν ὑποκειμενικήν.

Α 492.

κ' ἐμὲ πῶς μοῦ 'ναι μπορετὸ μὲ δίχως τὴν κερά μου
νὰ ζιῶ στὸν κόσμο γὴ ***ποτὲ*** *νά 'χω τὴ λευτεριά μου;*

Τὸ ***ποτὲ*** = τέλος πάντων.

Α 505-8.

Τὸ νοῦ μου καὶ τὴ γλῶσσά μου, τὰ χέρια, τὴν ψυχή μου
κι ὅ,τι ἄλλο πρᾶμα βρίσκεται νά 'χω στὴ μπόρεσί μου,
σοῦ τάσσω 'ς τούτη τὴ δουλειά, μὰ λόγια δὲν τυχαίνου,
φίλοι σὰν εἴμεσταν ἐμεῖς, μέσα μας νὰ πληθαίνου.

Ἡ σειρὰ τῶν λέξεων ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ στίχ. 507: *μὰ λόγια δὲν τυχαίνου νὰ πληθαίνου μέσα μας, σὰν εἴμεσταν ἐμεῖς φίλοι*. Τὸ νόημα: Ὅταν εἴμεθα ἡμεῖς φίλοι, δὲν ταιριάζει νὰ αὐξάνωνται, νὰ εἶναι πολλοὶ οἱ μεταξύ μας λόγοι· περιττεύουν δηλ. οἱ λόγοι, οἱ ἀπευθυνόμενοι ὑπὸ φίλου πρὸς φίλον, ὅταν ὑπάρχουν τὰ ἀμοιβαῖα φιλικὰ αἰσθήματα. Τοῦ διστίχου τὸ νόημα δὲν ἦτο ἀντιληπτὸν εἰς τοὺς ἀντιγραφεῖς τοῦ χειρογράφου, δι' ὃ καὶ διεστράφησαν ὑπ' αὐτῶν οἱ στίχοι. Καὶ αὐτὸς ὁ Γραδενῖγος (καὶ κατ' αὐτὸν καὶ ὁ Σάθας) ἐτύπωσεν ἐν τέλει μὲν τοῦ στίχ. 507 *τυχένει*, ἐν τέλει δὲ τοῦ 508 *μέσα τως νὰ πληθαίνῃ*.

Α 627.

κ' ἐκείνη τὴ χαρά, ποὺ δοκιμάζου
τοῦ πόθου πλιὰ γλυκειὰ καὶ πλιὰ δροσάτη
καὶ πλιὰ χαριτωμένη νὰ λογιάζου.

Ἡ σημασία: καὶ νὰ φαντάζωνται τὴ χαρὰ τοῦ πραγματοποιημένου **πόθου** ἀκόμη πιὸ γλυκειά, πιὸ **δροσάτη** καὶ πιὸ χαριτωμένη ἀπ' ὅ,τι εἶναι στὴν πραγματικότητα.

Β 55.

ποιὰν ἀπὸ τούτη δύνεται χαρὰ νὰ δῇ ἡ καρδιά μου;

Ἡ σημασία: ποίαν ἄλλην ἐκτὸς αὐτῆς; Ἡ χαρὰ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐν στίχῳ 56 *μετὰ μὲ νά 'χω τὴ λευτεριά μου.*

Β 231-2.

τὸ πρᾶμαν, ἀποὺ μιὰ φορὰ τοῦ 'λιοῦ οἱ ἀκτῖνες δοῦσι,
κουρφὸ ἀνημπόρετο ποτὲ δὲν εἶν' νὰ τὸ κρατοῦσι·

Ἐν τῷ στίχῳ 232 ὑπόκειται συμφυρμὸς τῶν ἑξῆς δύο ἐκφράσεων: α' *ἀνημπόρετο εἶναι νὰ μείνῃ κουρφὸ* = εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνῃ κρυφόν· καὶ β' *κουρφὸ δὲν εἶν' νὰ τὸ κρατοῦσι* = δὲν πρέπει νὰ τὸ θεωροῦν κρυφόν·[1] ματαίως δηλ. τὸ θεωροῦν μυστικόν, διότι αὐτὸ μόνον του φανερώνεται. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὸ *ἀνημπόρετο* νὰ ἐτέθη προεξαγγελτικῶς, ὁπότε θὰ σημαίνῃ: κρυφὸ—ἀδύνατον! — δὲν πρέπει νὰ τὸ θεωροῦν.

Β 521-3.

κι ἂν Οὐρανὸς τὴ σήμερο βουηθός τσι
γιὰ χάριν του *δὲ θέλει τς ἀπομείνει,*
τυφλὸ καὶ σκοτεινὸ θωρῶ τὸ φῶς τσι.

Γιὰ χάριν του· πρὸς χάριν τοῦ βασιλέως, τοῦ πατρὸς τῆς Ἐρωφίλης, ὁ ὁποῖος παρὰ τοῦ Οὐρανοῦ ζητεῖ τὸν ὄλεθρον τῆς θυγατρός του.

Γ 262-4.

..'ς τοῦτο[2] 'μαι ἀναθρεμμένο
μικρὸ παιδὶ 'ς ἀνάπαψες κ' εἶσὲ τιμὲς μεγάλες
κ' εἰς πλήσιες καλορριζικιὲς πάντα περίσσιες ἄλλες.

Τὸ νόημα: εἶμαι ἀναθρεμμένο... μὲ μεγάλες τιμὲς καὶ μὲ πολλὲς ἄλλες ἐξαιρετικὲς καλορριζικιές. Ἐκ τῶν ἐπιθέτων *πλήσιος* καὶ *περίσσιος* τὸ μὲν πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὸ ποσόν, τὸν ἀριθμόν, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὸ ποιόν· *περίσσια καλορριζικιὰ* = μεγάλη εὐτυχία.

Γ 281.

Πρῶτος ἀπ' αὐτόνο = προηγούμενος, πρεσβύτερος ἀπ' αὐτόν. Τὸ *πρῶτος* ἐδέχθη δεύτερον ὅρον συγκρίσεως, ἅτε ἔχον ἐν ἑαυτῷ συγκριτικὴν ἔννοιαν.

[1] Πβ. τὴν ἔκφρασιν: *δὲν εἶναι νὰ τοῦ μιλῇ κανεὶς* = δὲν ἀξίζει, δὲν πρέπει νὰ τοῦ ὁμιλῇ κανείς.

[2] ἐνν. *τὸ παλάτι.*

Δ 643 - 4.

γιατὶ ἕναν, ἀποὺ βλάψασι κ' ἐκεῖνος τ' ἀπομένει,
νὰ τόνε ξαναβλάψουσι χειρότερα ἀνιμένει.

Ἕναν, ἀποὺ βλάψασι ἀντὶ *ἕνας, ἀποὺ τὸν βλάψασι*. Προφανὴς ἐνταῦθα ἡ ἔλξις.

Δ 705 - 6.

Κρατεῖτέ τονε, στρατηγοί, κ' ἐλᾶτε μετὰ μένα,
***διπλοῦ** νὰ τοῦ ἀντιμέψωμε τὰ μὄχει καμωμένα.*

Τὸ *διπλοῦ* ἐπίρρημα γενικοφανές. Πβ. Ἐρωφίλη Β 140:

γιατὶ ὄνειρά 'ναι τὰ ὄνειρα κ' οἱ - ἔγνοιες τὰ γεννοῦσι
*συχνιὰ στὸν κουρασμένο νοῦ, ποὺ **ξύπνου** τυραννοῦσι,*

Δ 726 - 8.

Διαμάντε καὶ ρουμπιά, μαργαριτάρια,
*κι ὅλες τσὶ πέτρες τς ἄλλες **μοναχός σου***
πῶς κάνεις, ὅλοι βλέπομε καθάρια.

Ἀποτείνεται ὁ χορὸς πρὸς τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα, ἀλλὰ μεταχειρίζεται ἀρσενικὸν γένος *(μοναχός σου)*, διότι λέγων *ἀκτῖνα* ἐννοεῖ τὸν ἥλιον.

Ε 129.

Οὐδένα μέλη ἐσάλευγε. Τὸ *μέλη* ἐνταῦθα ἑνικοῦ ἀριθμοῦ, πιθανῶς ἐκ πληθυντικοῦ *μέλημα*. Πβ. *τὰ χείλη - τὰ χείλημα - τὸ ἀχείλι, τὰ στήθη - τὰ στήθημα - τὸ στῆθι* κλπ.

Ε 183 - 4.

*. . . ἑνοὺς κορμιοῦ τὰ πάθη **ἀπ' ἀκούση***
θλίβουνται καὶ πρικαίνονται τὴν ὥρ' ἀποὺ θωροῦσι,

Σχῆμα κατὰ σύνεσιν· *ἀπ' ἀκούση* = ὅσοι ἀκούσουν. Διὰ τοῦτο ἀκολουθεῖ πληθυντικός.

Ε 265 - 6.

Μὰ 'δῶ τὴν ντροπιασμένη μου κι ἄπονη θυγατέρα
τί ξίζω θέλ' ἰδεῖ κι αὐτὴ τὴ σήμερον ἡμέρα.

Ὅπως ἔγραψεν ὁ ἐκδότης, ἔχομεν ἀνακόλουθον σχῆμα. Ὀρθότερον θὰ ἦτο ἂν ἔλεγε: *Μὰ 'δῶ ἡ ντροπιασμένη μου κι ἄπονη θυγατέρα . .*, ἀλλ' ἐχρησιμοποίησε τὴν αἰτιατικὴν ἀντ' ὀνομαστικῆς ὡς ἀντικείμενον ρήματος, τὸ ὁποῖον ἐσκόπει νὰ μεταχειρισθῇ, ἀλλὰ δὲν μετεχειρίσθη. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως

τὸ χωρίον νὰ ἔχῃ ἀνάγκην διορθώσεως, ὁπότε θὰ γράψωμεν: *Νὰ 'δῶ τὴν ντροπιασμένη μου κι ἄπονη θυγατέρα.* (=Κοίτα ἐδῶ. . .), θέτοντες ἐν τέλει τοῦ στίχου τελείαν στιγμήν. Ἡ μετὰ τὴν διόρθωσιν γραφὴ δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἀμέσως ἀπὸ τοῦ μεθεπομένου στίχου 266, ἀρχίζει νέα σκηνή, καθ' ἥν, ὁμιλεῖ ἡ ἐρχομένη Ἐρωφίλη παρόντος καὶ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐμονολόγει εἰς τὴν προηγουμένην σκηνήν.

Ε 509 - 10.

καὶ πλειότερη τὴν παιδωμὴ γιὰ νά 'χω καὶ τὰ βάρη,
τὰ πάθη μου δὲν ἔχουσι νὰ μὲ σκοτώσου χάρι.

Ἡ σημασία τοῦ στίχου 510: τὰ πάθη μου δὲν μοῦ κάνουν τὴν χάριν νὰ μὲ σκοτώσουν.

Ε 601.

Νὰ ζῇ 'ναι κρῖμα ἀλύπητος στὸν κόσμο πλιὸ μιὰν ὥρα,

Ὁ στίχος σημαίνει: Εἶναι κρῖμα νὰ ζῇ τοῦ λοιποῦ τις ἀλύπητος, ἔστω καὶ μίαν ὥραν.

Ἰντερμ. Α 7 - 8.

τόσα 'χαμεν ἀντίδικη τὴν Τύχη, ἀπ' ὅλοι ὁμάδι
κάτω μὲ τόση μας ντροπὴ μᾶς ἔρριξε στὸν Ἅδη,

Ἀνακόλουθον σχῆμα. Θὰ ἀνέμενέ τις εἰς τὸν στίχον 8 παθητικὴν σύνταξιν.

Ἰντερμ. Α 86.

*καὶ τοῦτος ὅλος **ὅμορφος** ὁ τόπος ὁ δικός μου*

ὅμορφος = ὁ ὅμορφος. Ὑπόκειται ἁπλοποίησις τοῦ διπλοῦ *ο*.

Ἰντερμ. Α 91 - 2.

. . . δὲν εἶχα πεθυμήσει
κορώνα στὸ κεφάλι μου ποτὲ νὰ τὸ στολίσῃ·

Ἡ διατύπωσις ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἰδιόρρυθμος. Ἀνέμενέ τις: *κορώνα **τὸ** κεφάλι μου ποτὲ νὰ μοῦ στολίσῃ*, οὕτω δ' ἔχουν καὶ τὸ χειρόγραφον Legrand καὶ ὁ κῶδιξ τοῦ Μονάχου. Ἀλλὰ τὸ νόημα τοῦ διστίχου, κατὰ τὴν γραφὴν τῆς ἐκδόσεως Γραδενίγου, ἣν ἀκολουθεῖ ὁ Ξανθουδίδης, εἶναι τοῦτο: δὲν θὰ πεθυμοῦσα κορώνα στὸ κεφάλι μου, γιὰ νὰ τὸ στολίσῃ. Τὸ *νὰ τὸ στολίσῃ* δηλ. δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ *εἶχα πεθυμήσει*, ἀλλ' ἀποτελεῖ τελικὴν πρότασιν. Προτιμότερον θὰ ἦτο, ἂν ὁ ἐκδότης ἔγραφεν ἀκολουθῶν τὰ χειρόγραφα Legrand καὶ Μονάχου.

Β΄.

ΤΑ ΧΟΡΙΚΑ ΤΗΣ ΕΡΩΦΙΛΗΣ

Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τῶν εἰς τὴν Ἐρωφίλην τοῦ Χορτάτζη μελετημάτων
μου προτίθεμαι νὰ ἀναλύσω τὰ τέσσαρα τῆς τραγῳδίας ταύτης χορικά, τῶν
ὁποίων ἕκαστον εὕρηται εἰς τὸ τέλος κάθε μιᾶς ἐκ τῶν τεσσάρων πρώτων
πράξεων αὐτῆς· ἔπειτα νὰ καταχωρίσω τὰς ἐπὶ τῶν χορικῶν τούτων καλολο-
γικὰς παρατηρήσεις μου· ἐν τέλει δὲ νὰ ἐξετάσω τὰ χορικὰ ταῦτα ἀπὸ ἀπό-
ψεως μετρικῆς.

Πρῶτον χορικόν.

Τὸ ἑξῆς εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου χορι-
κοῦ. Ἀποτελεῖ τοῦτο προσλαλιὰν πρὸς τὸν Ἔρωτα. Διατυπώνει ἐν ἀρχῇ τὴν
πίστιν του ὁ χορὸς ὅτι ὁ Ἔρως κατοικεῖ «στοὺς πλιὰ μεγάλους κι ὄμορφους
λογισμούς», ἐπειδὴ μισεῖ τοὺς ταπεινούς. Ἐξύψωσις αὕτη τοῦ ἐρωτικοῦ συν-
αισθήματος. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ὑψηλὸν συναίσθημα ὁ ἔρως· ἔχει καὶ
τόσην ἰσχύν, συνδυασμένην πάντοτε μὲ χάριν, ὥστε ἀείποτε νὰ ἐξέρχεται νικη-
τὴς κατὰ τοὺς ἀγῶνάς του. Τὰ «βρόχια» τοῦ ἔρωτος εἶναι τόσον «γλυκά»,
ὥστε πάντοτε εἶναι εὐχαριστημένος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐμπλέκεται εἰς αὐτά. Καὶ
ὁ περισσότερον ἄγριος ὑποτάσσεται εἰς αὐτὸν καὶ «πεθυμᾷ πληγὴ ἀπ᾽ αὐτὸν
νὰ πάρῃ». Δὲν ἔχει δὲ μόνον ἰδιαιτέραν προτίμησιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους
ὁ ἔρως. Τὰ βέλη του, ὅταν θελήσῃ, θαρραλέα ἀναβαίνουν εἰς τὸν οὐρανὸν
καὶ πληγώνουν καὶ αὐτὴν τὴν καρδίαν τοῦ μεγάλου Διός. Καὶ τόσος εἶναι
ὁ πόνος, τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται ὁ πατὴρ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν θεῶν, ὥστε
χωρὶς νὰ καθυστερήσῃ «ἀφήνει τὸ θρονί του» καὶ μὲ ἀλλαγμένην «πρόσοψι»
καταβαίνει κάτω εἰς τὴν γῆν. Ὥστε ὁ Ἔρως εἶναι ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον οὐδ᾽
αὐτὸς ὁ Ζεὺς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀντισταθῇ. Ὁ Ἔρως ἀκόμη εἶναι ἐκεῖνος,
πρὸς χάριν τοῦ ὁποίου «ὁ γιαλὸς μὲς στὸ καυκί του στέκει, ἡ γῆ δὲν γυρίζει
καὶ ὁ οὐρανὸς ἀκολουθεῖ τὴν καθωρισμένην τροχιάν του. Κάθε «φύτρο»
πρασινίζει ἐξ αἰτίας τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀφροδίτης, κάθε δένδρον «πληθαίνει καὶ
ξαπλώνει κι ἀθοὺς καὶ πωρικὰ μᾶσε χαρίζει». Εἰς ὁλόκληρον τὴν φύσιν δεσπό-
ζει τοῦ Ἔρωτος ἡ δύναμις. Καὶ τὰ ἀγριώτερα ζῶα ποὺ ζοῦν εἰς τὰ δάση
καὶ τὰ ψάρια ἀκόμη ἔχουν δοκιμάσει τὴν δύναμίν του. Τοποθετεῖ κατόπιν
ὁ ποιητὴς τὴν κατοικίαν τοῦ ἔρωτος, ποῦ ἀλλοῦ; εἰς τὰ μάτια τῶν γυναικῶν·
λαμβάνει δ᾽ ὁ τελευταῖος οὗτος τὴν δύναμίν του ἀπὸ τὰ «χιονᾶτα καὶ ὄμορφα»
πρόσωπά των. Δὲν μένει ὅμως μονίμως ἐκεῖ. Πότε τὸν εὑρίσκεις εἰς τὰ «χρου-
σωμένα» μαλλιά των, πότε εἰς τ᾽ «ἀσημένια καὶ δροσερά» των στήθη καὶ
πότε πάλιν εἰς τὰ «κοραλλένια καὶ γλυκά» των χείλη. Εἶναι χαιρέκακος
ὁ Ἔρως. Τοῦ ἀρέσει νὰ βλέπῃ τὰ ἀνθρώπινα μέλη μαραμμένα καὶ ταπεινὰ

καὶ «ἀνακλαημένα» τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ ἔχουν κατόπιν κάθε
δικαίωμα ὅσοι ἄνθρωποι κλαίουν «γιὰ κόρης ὀμορφιὰ» νὰ τὸν ὀνομάζουν
«περίσσια ἀδικοκρίτη» καὶ νὰ δύνανται ὅσην χαρὰν πόθου δοκιμάζουν
νὰ τὴν θεωροῦν ἀκόμη περισσότερον «γλυκειά, δροσάτη καὶ χαριτωμένη»
ἀπ᾽ ὅ,τι εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι. Ἀφοῦ τέτοιος εἶναι ὁ Ἔρως, φυσικὸν
ἦτο, λέγει ὁ χορός, νὰ γεμίσῃ τὴν καρδίαν τοῦ Παναρέτου μὲ καημοὺς
τόσους, ὥστε μὲ ταπεινότητα νὰ περιπατῇ. Ὁ Πανάρετος ὑπηρέτησε τὸν
Ἔρωτα καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἀξίαν πληρωμήν. Καὶ ἡ πληρωμὴ αὕτη εἶναι
ἡ ἀγάπη τῆς Ἐρωφίλης. Παρακαλεῖ λοιπὸν ὁ χορὸς τὸν Ἔρωτα νὰ ἐκδιώξῃ
μακρὰν ἀπὸ τὸν Πανάρετον καὶ τὴν Ἐρωφίλην κάθε κίνδυνον. Καὶ ἐκεῖνο,
τὸ ὁποῖον παρακινεῖ τὸν χορὸν εἰς τοιαύτας σκέψεις, εἶναι τὸ ὅτι τρομάζει
διὰ κάποιαν «προξενειά», ποὺ κάνουν εἰς τὴν Ἐρωφίλην, μήπως αὕτη
ἀποδεχθῇ τὸν γάμον, ὁπότε μεγάλα πράγματα πρόκειται νὰ συμβοῦν. Δῶσε
εἰς αὐτὸν δύναμιν, παρακαλεῖ ὁ χορός, νὰ μεταστρέψῃ αὐτὴν τὴν κακὴν
σύμπτωσιν καὶ νὰ μὴ παρουσιασθῇ εἰς αὐτὸν καμμία πλέον δυσκολία.

Ἂς ἀνακεφαλαιώσωμεν μὲ συντομίαν τὴν σειρὰν τῶν σκέψεων τοῦ
ποιητοῦ εἰς τὸ πρῶτον χορικόν. Εἶναι πλήρης χάριτος ἡ δύναμις τοῦ Ἔρω-
τος (στ. 585 - 596) καὶ τόσον μεγάλη, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ζεὺς δὲν εἶναι ἀμέτο-
χος τῶν συνεπειῶν της (- 605). Εἶναι ὁ ἔρως ἡ πηγὴ τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς
τάξεως ἐν τῇ φύσει (- 611). Καὶ τὰ ἄγρια ζῷα καὶ τὰ ψάρια αἰσθάνονται
τὴν δύναμίν του (- 614). Ἡ ἕδρα του εἶναι εἰς τὰ μάτια τῶν γυναικῶν,
ἀντλεῖ δὲ τὴν δύναμίν του ἀπὸ τὴν ὡραιότητά των. Ἀλλὰ κάθε τόσον
μεταλλάσσει θέσιν, πετῶν εἰς τὰ ὡραῖα μέλη τοῦ σώματός των, τὰ ὁποῖα
τοῦ ἀρέσουν νὰ τὰ βλέπῃ μαραμμένα, ὥστε νὰ δικαιοῦνται οἱ ἄνθρωποι νὰ
τὸν χαρακτηρίζουν ἄδικον (- 629). Ἀφοῦ ἠξίωσες τὸν Πανάρετον, λέγει
ὁ χορός, νὰ εὕρῃ τόσον πολύτιμον θησαυρὸν (τὴν ἀγάπην τῆς Ἐρωφίλης),
ἀπομάκρυνε κάθε κίνδυνον ἀπὸ κοντά των, διότι φοβοῦμαι μήπως ἡ Ἐρωφίλη
δεχθῇ τὸν γάμον, τὸν ὁποῖον ἐπιφυλάσσει εἰς αὐτὴν ὁ πατήρ της (- 651).

Ἀρχίζει δηλ. ὁ χορὸς ἀπὸ γενικῶν σκέψεων περὶ τῆς δυνάμεως, τῆς
κατοικίας καὶ τῶν ὀδυνηρῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἔρωτος καὶ ἔρχεται κατόπιν
εἰς τὰ μερικώτερα, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Παναρέτου καὶ τῆς Ἐρωφίλης.

Δεύτερον χορικόν.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον χορικὸν εἶναι κατὰ τ᾽ ἀνωτέρω προσλαλιὰ τοῦ Ἔρωτος
ὑπὸ τοῦ χοροῦ, τὸ δὲ δεύτερον τοῦ Διός. Μόνον ἐν τέλει τοῦ α΄ χορικοῦ διατυ-
πώνεται ἡ πρὸς τὸν Δία ἐπίκλησις τοῦ χοροῦ νὰ προστατεύσῃ τὸ ἐρωτευμένον
ζεῦγος. Καὶ ἔχει ἀνάγκην προστασίας ὁ Πανάρετος καὶ ἡ Ἐρωφίλη, ἐπειδὴ
ὁ βασιλεύς, σκληρὸς καὶ ὑπερήφανος καθὼς εἶναι, σκοπεύει κατ᾽ ἀπάνθρωπον
τρόπον νὰ τοὺς τιμωρήσῃ. Ἐν μέσῳ τούτων τῶν περιστατικῶν τοῦ δράματος

ἀρχίζει τὸ δεύτερον χορικόν. Πόσον «καλορρίζικη καὶ χαριτωμένη» ἦτον ἄλλοτε τῶν ἀνθρώπων ἡ τύχη! Τότε ἀφθόνως παρῆγεν ἡ γῆ. Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον ἀνάγκην ἐξουσιῶν, ἐξοπλισμῶν καὶ πολέμων. Ἡ γῆ εἰς ὅλους ἀνῆκε καὶ ὁ αἰὼν «χρουσὸς» ὠνομάζετο. Τὴν ὑπερηφάνειαν δὲν ἀπήντα τις τότε ἐπὶ τῆς γῆς· εὑρίσκετο κάτω εἰς τὸν Ἅδην. Μόνον τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν εὐφροσύνην εἶχαν γνωρίσει οἱ ἄνθρωποι. Καὶ δὲν ἔχαιρε μόνον ἡ νεότης, ἀλλὰ καὶ οἱ γέροντες ἀκόμη. Εὐτυχισμένη ἦτον ἡ κόρη, ἡ ὁποία εἶχε χαρίσει τὸν λογισμόν της εἰς ἕνα νέον· «λεύτερη καὶ λυτὴ ἀπὸ πᾶσα δέσι | ταίρι ἔμενε ζιμιὸ τ᾽ ἀγαφτικοῦ τση». | Ὅ,τι ἐπεθύμει τις τὸ ἐζήτει καὶ τὸ ἐλάμβανε. Τὸ «δοξάρι τοῦ Πόθου» ἦτο «ἀπὸ δροσιὲς κι ἀνάπαψες γεμᾶτο». Ἀφ᾽ ὅτου ὅμως — κατηραμένη ὥρα! — ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον ἡ Ὑπερηφάνεια, τὰ μάτια «βρύσες τῶν κλαημάτω» γίνονται. Αὕτη προκαλεῖ τὴν δυστυχίαν τῶν ἀνθρώπων. Χωρίζει τὴν γῆν, δημιουργεῖ διαφορὰς καὶ ἀγῶνας μεταξύ των. Ὑποδουλώνει τὴν ἐλευθερίαν, ματαιώνει πᾶσαν εὐτυχίαν, ἡ ὁποία ἔχει ὡς πηγήν της τὸν ἔρωτα. «Ζηλειὲς καὶ πάθη σπέρνει».

Καὶ εἰς τὸ χορικὸν τοῦτο, ἀφοῦ ὁ χορὸς ἀρκετὰ ἠσχολήθη μὲ γενικωτέρας σκέψεις ἀφορώσας εἰς τὴν εὐτυχίαν, ἡ ὁποία ἐβασίλευε κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, ἔρχεται εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἐρωτευμένου ζεύγους. Ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι κυρία τοῦ λογισμοῦ τοῦ βασιλέως, θὰ σκορπίσῃ «σύγχυσι, ἀναμιγὴ καὶ πρίκα», διότι ὁ βασιλεὺς θὰ θελήσῃ νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν κόρην του μὲ πρόσωπον οὐδόλως εἰς αὐτὴν συμπαθές· προφητεύει ἀκόμη ὁ χορός, ὅτι ἂν ὁ Θεὸς δὲν τὴν βοηθήσῃ, «τυφλὸ καὶ σκοτεινὸ» βλέπει «τὸ φῶς τση». Παρακαλεῖ ὡς ἐκ τούτου τὸν Δία νὰ στρέψῃ τὸ βλέμμα του πρὸς τοὺς ἐρωτευμένους καὶ νὰ φροντίσῃ ν᾽ ἀποτρέψῃ ἀπ᾽ αὐτῶν πάντα κίνδυνον.

Ἂς ἀνακεφαλαιώσωμεν τὴν πορείαν τῶν σκέψεων τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο χορικόν. Ἀρχίζει διὰ χαρακτηρισμοῦ τοῦ «χρυσοῦ καιροῦ». Ἀφθονία ὑπῆρχε τῶν καρπῶν τῆς γῆς (467 - 472). Ἔλλειψις ἐξουσίας καὶ πολέμων (- 475). Κοινοκτημοσύνη καὶ ἀπουσία τῆς ὑπερηφανείας (- 484). Γενικὴ ἡ εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων (- 490). Ἐλευθερία ἐβασίλευεν εἰς τὰ ζητήματα τοῦ ἔρωτος. Ὁ ἔρως μόνος ἔφερε τὴν εὐτυχίαν εἰς τοὺς θνητοὺς (- 502). Ἡ δυστυχία παρουσιάζεται μὲ τὴν ἔλευσιν τῆς ὑπερηφανείας ἀπὸ τὸν Ἅδην (- 508). Καταλέγει τὰ δεινὰ τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν ὑπερηφάνειαν (- 514). Αὐτὴ καὶ τώρα κυβερνᾷ τὸν βασιλέα καὶ ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὰς πράξεις του. Καὶ ἂν ὁ Οὐρανὸς καὶ ὁ Ζεὺς δὲν βοηθήσουν τὴν Ἐρωφίλην, εἶναι κατεστραμμένη (- 525).

Ὅπως καὶ εἰς τὸ πρῶτον χορικόν, μὲ γενικὰς σκέψεις ἀπασχολεῖται ὁ χορὸς ἐν ἀρχῇ τῆς ᾠδῆς του· ὁμιλεῖ περὶ τοῦ παλαιοῦ καλοῦ καιροῦ καὶ μόνον ἐν τέλει (στίχ. 515) ἔρχεται εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἐρωφίλης καὶ τοῦ βασιλέως πατρός της.

Τρίτον χορικόν.

Εἰς τὸ χορικὸν τοῦτο, λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ χορὸς ἀπὸ τοὺς ὑπερηφάνους λόγους τοῦ βασιλέως Φιλογόνου, τοὺς ἐν στίχ. 347 κἑ. τῆς τρίτης πράξεως[1], θίγει τὸ ζήτημα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς φιλοδοξίας, αἱ ὁποῖαι τόσων κακῶν εἶναι πρόξενοι. Καὶ διὰ τὰς δύο πολλὰ «κορμιὰ νεκρὰ ᾽πομεῖνα» εἰς πολέμους καὶ φιλονεικίας, αἱ ὁποῖαι ἐξ αἰτίας των προεκλήθησαν. Ἀφοῦ τοιαῦτα κακὰ φέρουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δικαιολογημένη εἶναι ἡ εὐχή, τὴν ὁποίαν διατυπώνει ὁ χορός: «Στὸν Ἅδη νὰ βουλήσῃ» τὸ ὄνομά των καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ μὴ παρουσιασθοῦν πλέον ἐπάνω εἰς τὴν γῆν διὰ νὰ βασανίσουν τὸ ἀνθρώπινον γένος. Καὶ τοὺς στέλλει ὁ χορὸς εἰς τὸν Ἅδην, διότι — δὲν ἔχει καμμίαν ἀμφιβολίαν — ἀπ᾽ ἐκεῖ ἕλκουν τὴν καταγωγήν· κανεὶς δαίμων θὰ τοὺς ἔστειλεν εἰς τὴν γῆν. Οὔτε τὴν δικαιοσύνην γνωρίζουν, οὔτε τὴν συμπάθειαν, οὔτε τὸ ὡραῖον, οὔτε τὸ ὀρθόν. Οἱ ἄνθρωποι ἐξ αἰτίας των κάθε ἀνάπαυσιν ἀπώλεσαν. Μόνη των φροντὶς εἶναι πῶς ὁ ἀδελφὸς θὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν ἀδελφόν, πῶς ὁ φίλος τὸν φίλον. Ἐξ αἰτίας τῆς πλεονεξίας καὶ φιλοχρηματίας καὶ αὐτὰ «τοῦ πόθου τὰ χαρίσματα χαλοῦνται» καὶ δυστυχία μαστίζει τοὺς ἐρωτευμένους. Ἀφοῦ ἀρκετὰ εἶπεν ὁ χορὸς διὰ τὴν «ἀχορταγιὰ τοῦ πλούτου», ἔρχεται καὶ εἰς τὴν «φτωχειά». Χαριτωμένην τὴν ὀνομάζει. Αὐτὴ γεμάτη καλωσύνην προσκαλεῖ εἰς τὴν κλίνην της «τὸν ὕπνο νὰ σιμώσῃ», ποὺ εἶναι ἡ εὐτυχία τῶν ἐρωτευμένων. Δὲν εἶναι ἀλλαζονικοὶ οἱ πτωχοί· προσπαθοῦν νὰ ἀποκτήσουν καὶ ἀποκτοῦν εὐκόλως ἐκεῖνο μόνον, τὸ ὁποῖον ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἀρετήν. Δὲν εἶναι τόσον ὑπερήφανοι, ὥστε νὰ ἐπιθυμοῦν πολέμους μεταξύ των. Ἐπειδὴ εἶναι ταπεινόφρονες, οὐδεμία ἀνάγκη νὰ δεσμεύεται ἡ γλῶσσά των, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θέλουν, ἐλευθέρως τὸ ζητοῦν. Καὶ μὲ τὰς σκέψεις αὐτὰς πάλιν ἐνθυμεῖται τὸν πλοῦτον ὁ χορός. Ποῖος ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι λατρεύουν τὸν πλοῦτον, δὲν γίνεται καὶ τῶν ἰδικῶν του καὶ τῶν ξένων ἐχθρὸς «λυσσιασμένος»; Εἶναι δυνατὸν εἷς φιλάργυρος νὰ μείνῃ ποτὲ ἱκανοποιημένος; Καὶ ὁ «Οὐρανὸς» ἀκόμη θυμώνει ἐναντίον του καὶ συχνὰ τὸν τιμωρεῖ. Καὶ ὁ μεγαλύτερος πλοῦτος χάνεται μὲ τὸν θάνατον. Ἀλλὰ καὶ ζῶν ὁ πλούσιος ὑποφέρει· τὰ μάτια του γίνονται «κλαημάτω βρύσες».

Καὶ τώρα, ἀφοῦ ἀρκετὰ μᾶς εἶπεν διὰ τὴν πτωχείαν καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἐνθυμεῖται καὶ τὸν Φιλόγονον. Καὶ τούτου τὰ ἁμαρτήματα θὰ τοῦ τὰ πληρώσουν «οἱ οὐρανοί». «Γλήγορα παιδωμὴ θὲ νὰ τοῦ πέψου». Ὁ πλοῦτος εἰς τίποτε δὲν θὰ τὸν ὠφελήσῃ. Ἀλλὰ τρομάζει τὸν χορὸν ὁ κίνδυνος τῆς Ἐρωφίλης· καὶ δι᾽ αὐτὸ «κλάηματα περίσσια κυματοῦσι». Εὔχεται δ᾽ ἐν

[1] Τούτη [= ἡ ἀποκοτιὰ] κ᾽ ἐμένα βασιλιὸ μ᾽ ἔκαμε, τούτη μόνο | μ᾽ ἄξιωσε κ᾽ εἰς τὴν κεφαλὴ στέμμα χρουσὸ σηκώνω, |

τέλει νὰ στρέψῃ ὁ Ζεὺς «λυπητερὰ τὰ μάτια του» εἰς τὰς παρακλήσεις του καὶ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως, ὅσα φοβεῖται ἡ ψυχή του.

Ἂς ἀνακεφαλαιώσωμεν συντόμως καὶ τὴν ἐν τῷ χορικῷ τούτῳ πορείαν τῆς σκέψεως τοῦ ποιητοῦ.

Ἡ πλεονεξία καὶ ἡ φιλοδοξία εἶναι αἰτίαι πολλῶν πολέμων (373 - 378). Εὔχεται ὁ χορὸς νὰ καταβαραθρωθοῦν εἰς τὸν Ἅδην, ὁπόθεν ἀσφαλῶς ἦλθον, διότι εἶναι ἐχθροὶ τῆς οἰκογενειακῆς γαλήνης, τῆς φιλίας καὶ τοῦ ἔρωτος (-396). Ἡ πτωχεία εἶναι φίλη τοῦ ἐν γαλήνῃ ὕπνου καὶ τοῦ ἔρωτος, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ὀλιγαρκείας. Ἀπὸ τὴν πτωχείαν λείπει ὁ φθόνος· καλωσύνη καὶ ἀγάπη βασιλεύουν (-414). Ὁ πλοῦτος ὅλους τοὺς ἐξαγριώνει, γεννᾷ τὴν ἀπληστίαν, ἀλλ' ὅλα διὰ τοῦ θανάτου ἀποδεικνύονται μάταια (-426). Καὶ διὰ τοὺς ζῶντας εἶναι ὁ πλοῦτος ἀφορμὴ δυστυχίας (-429). Προβλέπει κατόπιν ὁ χορὸς ὅτι οἱ θεοὶ θὰ τιμωρήσουν τὸν Φιλόγονον (-438). Κινδυνεύει καὶ ἡ Ἐρωφίλη καὶ ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ Διός.

Ὅπως καὶ εἰς τὰ προηγούμενα χορικά, πρῶτον γενικὰς σκέψεις ἐκφράζει ὁ ποιητὴς καὶ ἐν τέλει μόνον εἰδικεύει αὐτὰς ἐπιστρέφων εἰς τὸν βασιλέα Φιλόγονον, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὰς ἄνω γενικὰς σκέψεις.

Τέταρτον χορικόν.

Καὶ ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὸ τελευταῖον χορικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ὡραιότατον. Ὁ Πανάρετος κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Φιλογόνου πρόκειται νὰ τιμωρηθῇ διὰ θανάτου. Αὐτὸς εἶναι ὅμως ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔσωσε τὴν χώραν ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Καὶ εἰς τὰ κατορθώματα ἐκεῖνα τοῦ Παναρέτου μάρτυς ἀψευδὴς ἦτον ὁ Ἥλιος. Αὐτὸν ἐνθυμεῖται εἰς τὸ χορικόν του ὁ χορός.

Ἀρχίζει προσφωνῶν τὴν «χαριτωμένη ἀκτῖνα τ' οὐρανοῦ». Ἡ «πορπατηξιά» της στολίζει πανταχοῦ τὸν οὐρανόν. Ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ἔχωμεν τὴν εὐτυχίαν νὰ βλέπωμεν τὴν «θωριά» της, αὐτὴ εἶναι ἡ ποτίζουσα τὴν γῆν μὲ βροχὰς καὶ χιόνας πρὸς τὸ καλὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Καὶ ὅταν πάλιν διαλυθοῦν τὰ χιόνια, τὰ ἄνθη καὶ οἱ καρποὶ αὐξάνονται καὶ ὡριμάζουν τὰ ὀπωρικά. Ὁ ἥλιος εἶναι καὶ τῶν πολυτίμων πετραδιῶν ὁ δημιουργός. Ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς εὑρίσκονται καὶ ἐκεῖνα ἀκόμη, τὰ ὁποῖα δὲν βλέπει τὸ φῶς του, ὅλα τρέφονται ἀπ' ἐκεῖνον. Ἐνθυμεῖται ὁ χορὸς «τοῦ περασμένου καιροῦ τὰ πάθη», τοὺς ποταμούς, οἱ ὁποῖοι «ἐκυμάτιζαν αἵματα». Οἱ ἐχθροὶ ἦσαν πέριξ τῶν τειχῶν ἐστρατοπεδευμένοι. Οὐδεμία ἔμενεν ἐλπίς. Ἀλλ' ἡ χάρι τοῦ Θεοῦ ἐβοήθησε «κ' ἑνού μας στρατηγοῦ χέρ' ἀντρωμένη» — ἀποφεύγει νὰ κατονομάσῃ τὸν βοηθήσαντα, τὸν Πανάρετον — προεφύλαξε τὴν χώραν ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν. Ἀλλ' ἐνῷ ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν, ἐκεῖνος «τς ἐρωτιᾶς σκλάβος»

ἔγινε καὶ ἠγάπησε τὴν Ἐρωφίλην. Ὅλ' αὐτὰ δὲν τὰ ἀγνοεῖ ὁ Ἥλιος. Καὶ ἰδού! αὐτὸς τῆς χώρας μας ὁ σωτὴρ «καδενωμένος» εἶναι καὶ «θάνατο ἀνιμένει». Ἥλιε, τοῦ λέγει ὁ χορός, ἂς σκοτεινιάσῃ τὸ φῶς σου ἢ στεῖλέ το εἰς ἄλλα μέρη. Ἂς σὲ καλύψῃ «νέφος σκοτεινιασμένο»· «ἀστροπελέκι ἂς πέσῃ θυμωμένο», τὸ ὁποῖον νὰ καταστρέψῃ τὸ παλάτι. Ἴσως τότε τρομάξῃ ὁ βασιλεὺς καὶ μεταβάλῃ γνώμην. Δὲν εἶναι σπανία ἡ συνήθεια τῶν δυστυχισμένων ἡρώων τῶν θεατρικῶν ἔργων, παλαιῶν καὶ νέων, νὰ ζητοῦν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως νὰ συμμερισθοῦν τὰ πάθη των. Προχείρως ὑπενθυμίζω τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἀπηλπισμένος πλέον ὁ Γύπαρις εἰς τὸ ὁμώνυμον ποιμενικὸν εἰδύλλιον καὶ ἕτοιμος νὰ αὐτοκτονήσῃ ἀπευθύνει εἰς τὴν πέριξ ἑαυτοῦ φύσιν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν Ἥλιον[1].

Ἂν συντόμως ἀνακεφαλαιώσωμεν τὸ περιεχόμενον καὶ τοῦ τελευταίου τούτου χορικοῦ, θὰ ἴδωμεν ὅτι ὁ χορὸς ἀρχίζει μὲ ὕμνον τοῦ Ἡλίου, καταλέγων τὰ πολλὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εὐεργετήματά του (711 - 734). Τὸν αὐτὸν Ἥλιον ἔχει μάρτυρα εἰς τὰς δυστυχίας τῆς χώρας καὶ τὴν σωτηρίαν της ὑπὸ τοῦ Παναρέτου (-745). Καὶ ἔρχεται κατόπιν ἐκ τῶν γενικῶν εἰς τὸ κύριόν του θέμα. Αὐτὸς ὁ λυτρωτὴς τῆς χώρας κινδυνεύει διὰ τὸν ἔρωτά του ἀπὸ τὸν βασιλέα, τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἔσωσεν. Ἂς βοηθήσῃ ὁ Ἥλιος· ἂς βοηθήσουν τὰ στοιχεῖα, τρομάζοντα τὸν βασιλέα. Ἴσως ἀλλάξῃ γνώμην (-768).

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν τεσσάρων χορικῶν.

Ἐκ τῶν τεσσάρων χορικῶν διακρίνονται τὸ πρῶτον καὶ τὸ τέταρτον. Τὰ ἄλλα δύο εἶναι κατώτερα. Εἰς τὸ πρῶτον ἡ ποιητικὴ ἔξαρσις εἶναι ἐξαιρετικῶς ἔντονος. Τὸ ὕφος σοβαρὸν καὶ γαλήνιον. Εὑρίσκομεν αἰσιόδοξον ἀντιμετώπισιν τῆς ζωῆς καὶ ἓν γνήσιον ἀνθρώπινον αἴσθημα. Ὁ Ἔρως λογίζεται παντοκράτωρ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ.

Εἰς τὸ δεύτερον δεσπόζει μία ὀνειροπόλησις καὶ εἷς ρομαντισμός, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ δὲν λείπει τὸ γνήσιον ἀνθρώπινον αἴσθημα. Μὲ ρομαντικὴν διάθεσιν ἀντιμετωπίζει ὁ ποιητὴς τὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ἀφοῦ τὴν φαντάζεται ἀπηλλαγμένην ἀπὸ κάθε ἔριδα, κάθε πόλεμον καὶ κάθε ἀνθρώπινον ἐγωισμόν. Ὁ ρομαντισμός του ὅμως αὐτὸς δὲν τὸν παρασύρει καὶ δι' αὐτὸ δὲν λησμονεῖ τί τοῦ ὑπαγορεύει τὸ ἀνθρώπινόν του αἴσθημα. Τὸν καιρὸν ἐκεῖνον — ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ἐκαλεῖτο «χρουσός» — ὁ ἔρως ἦτο ἐλεύθερος, ἄνευ δεσμῶν, χαρακτηριστικὸν τοῦτο, κατὰ τὸν ποιητήν, τῆς τότε εὐδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων. Τοιοῦτον θὰ τὸν ἤθελε τὸν ἔρωτα καὶ εἰς τὴν ἐποχήν του ὁ ποιητής, εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἡρώων του. Ἀλλ' ἰδού! ὁ Φιλόγονος ἐξ ἐγωισμοῦ κινούμενος δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὴν θυγατέρα του τὴν Ἐρωφίλην νὰ

[1] Πρᾶξις Β΄ στίχ. 419 κέ. ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Κ. Σάθα, Κρητικὸν Θέατρον, Ἐν Βενετίᾳ 1879.

νυμφευθῇ τὸν ἐκλεκτὸν τῆς καρδίας της. Καὶ ὁ ποιητὴς εὑρίσκει διέξοδον
εἰς τοὺς πόθους του, τοποθετῶν τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἰδεῶν του εἰς ἕνα
ἄλλον κόσμον, εἰς τὸν κόσμον τοῦ παρελθόντος.

Εἰς τὸ τρίτον χορικὸν ὁ ποιητὴς κατέχεται ὑπὸ μεγάλης δυσφορίας. Ἀπο-
δίδει τὴν δυστυχίαν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν φιλοδοξίαν,
αἱ ὁποῖαι ἀκόμη καὶ τὸν ἔρωτα ματαιώνουν. Τοῦτο δυσαρεστεῖ τὸν ποιητήν.
Εὑρίσκει τὴν λύτρωσίν του, ποθῶν τὴν πτωχείαν, μὲ τὴν ὁποίαν — ἔτσι νομί-
ζει! — ὅλα εὐοδοῦνται. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ ἔρως, ὁ ὁποῖος παραμένει πάντοτε
τὸ μεγάλον του ζήτημα. Ἀλλὰ θὰ ἔλθῃ ἡ κάθαρσις. Ὁ ἀδικητὴς θὰ τιμωρηθῇ.

Ὁ χορὸς εἰς τὸ τέταρτον χορικὸν εἶναι καταστενοχωρημένος. Δὲν θὰ
ἀποφύγῃ τὸν ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ βασιλέως κίνδυνον. Εἰς τὴν ἀρχὴν (μέχρι στίχ.
734) εἶναι φαινομενικῶς γαλήνιος· πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ Ἡλίου, ὁ ὁποῖος
εἶναι ἡ πηγὴ τῆς χαρᾶς ἐπάνω εἰς τὴν γῆν. Ἀλλ' ὡς ἀντίθεσις τρόπον τινὰ
εἰς τὴν εὐφροσύνην, τὴν ὁποίαν σκορπίζει ὁ Ἥλιος, ἔρχονται τὰ πάθη τῆς
χώρας, εἰς τὰ ὁποῖα μάρτυς αὐτὸς ὁ Ἥλιος παρέστη. Καὶ ἀκόμη τὰ σημερινὰ
πάθη — τὰ ἐρωτικὰ — τοῦ λυτρωτοῦ τῆς χώρας, τοῦ Παναρέτου. Ὁ χορὸς εὑρί-
σκεται εἰς ἀπόγνωσιν. Ἀπὸ ποῖον ἄλλον δύναται νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἂν μὴ
ἀπὸ τὸν Ἥλιον, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ὕμνησεν; Ἀλλ' ὁ χορὸς βεβαίως
— χωρὶς νὰ τὸ λέγῃ — οὐδ' ἀπ' αὐτοῦ τὴν βοήθειαν ἐλπίζει τι.

Ἂν ἐξετάσωμεν τὸ περιεχόμενον τῶν χορικῶν τῆς Ἐρωφίλης ἐν σχέσει
μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς τραγῳδίας, θὰ ἴδωμεν ὅτι τὰ χορικὰ ταῦτα ἔχουν ἄμε-
σον ἐπαφὴν πρὸς τὸ θέμα. Μόνον κατὰ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου χορικοῦ παρα-
τηρεῖται λοξοδρόμησίς τις εἰς σκέψεις γενικωτέρας, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ
σκέψεις πειθόμεθα προχωροῦντες πρὸς τὸ τέλος ὅτι εἶναι ἀπολύτως δεδικαιο-
λογημέναι, ὅτι ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα φυσικὸν εἶναι
νὰ ἔχῃ ὁ χορὸς παρακολουθῶν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς γεγονότων.
Ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου εἶχον καὶ τὰ χορικὰ
τῶν ἰταλικῶν δραμάτων τοῦ 16ου αἰῶνος, τῶν ὁποίων μιμήσεις, ὁτὲ μὲν δου-
λικαί, ὁτὲ δὲ δημιουργικαί, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἐρωφίλης, εἶναι τὰ
ἔργα τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου.

Τὸν μεγαλύτερον πλοῦτον τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν γνησίαν ποιητικὴν πνοὴν
τῶν χορικῶν τῆς Ἐρωφίλης ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ χορικὰ τοῦ προτύπου της,
τῆς Orbecche τοῦ Giovani Battista Giraldi, ἐτόνισεν ἤδη ὁ Γερμανὸς
ἐρευνητὴς Conrad Bursian ἐν τῇ περὶ τῆς τραγῳδίας τοῦ Χορτάτζη λαμπρᾷ
πραγματείᾳ του[1].

[1] Erophile, vulgärgriechische Tragödie von Georg Chortatzes aus Kreta, Leipzig. 1870. N. VII=des V. Bandes der Abhandl. der philolog.—histor. Klasse der Königl. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften. Πβ. καὶ Ν. Βέην ἐν ἐκδόσει Ἐρωφίλης ὑπὸ «Στοχαστῆ», Προλεγόμενα σελ. ιε', ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὰς πηγὰς τῶν χορικῶν βιβλιογραφία.

Ὅπως καὶ ὁλόκληρος ἡ τραγῳδία, οὕτω καὶ τὰ χορικὰ αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸ
πάντων αὐτά, ὡς τὰ ἐκλεκτότερα μέρη τοῦ ὅλου ἔργου, ἐγράφησαν εἰς
γλῶσσαν ἐξαιρετικῶς ζωντανήν, ὁμοιόμορφον, μὲ πλουσίαν φράσιν, πλου-
σίας καὶ ὡραίας εἰκόνας, εἰς τὴν ἀποκρυσταλλωμένην γλωσσικὴν μορφήν, τὴν
ὁποίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς της, περὶ τὸ 1600, εἶχεν ἀποκτήσει
τὸ κρητικὸν ἰδίωμα, ἀπηλλαγμένον πλέον ἀπὸ τὰ πολλὰ ἑτερόκλιτα καὶ ἑτερο-
γενῆ στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦτο κατάφορτος ἡ κρητικὴ λογοτεχνικὴ παρα-
γωγὴ μέχρι τοῦ τέλους περίπου τοῦ 16ου αἰῶνος, καθὼς διδασκόμεθα ἐκ τῆς
γλωσσικῆς μορφῆς ἔργων κρητικῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, τοῦ Ἀχέλη, τοῦ
Πικατόρου καὶ ἄλλων.

Ἡ ἰδιαιτέρως ἔντεχνος χρῆσις τῆς γλώσσης εἰς τὰ χορικὰ προδίδει ἀλη-
θινὸν ποιητήν, εἰς χεῖρας τοῦ ὁποίου μόνον ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ εὔπλαστον
ὄργανον τὸ κρητικὸν ἰδίωμα. Ἰδιαιτέρως μάλιστα πρέπει νὰ θαυμάσωμεν τὴν
γλωσσικὴν δύναμιν τοῦ Χορτάτζη, ἂν δεχθῶμεν — πρᾶγμα πιθανώτατον — ὅτι
ἡ Ἐρωφίλη εἶναι ἔργον προγενέστερον τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ ὅτι ἐκ ταύτης
πολλὰ ὠφελήθη καὶ ἐμιμήθη ἴσως ὁ ποιητὴς τοῦ κρητικοῦ ἐρωτικοῦ ἔπους.

Κουράζει βεβαίως σήμερον τὸν ἀναγνώστην καὶ τὸν θεατὴν ἡ πολυλογία
τοῦ ποιητοῦ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς τραγῳδίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ χορικὰ
ἀκόμη. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ Ἐρωφίλη πρέπει νὰ κριθῇ
μέσα εἰς τὴν ἐποχήν της καὶ ἡ ἐποχή της δὲν ἐδυσανασχέτει διὰ τὴν συνήθη
τότε πολυλογίαν τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων.

Τὰ χορικὰ μετρικῶς ἐξεταζόμενα.

Τὰ χορικὰ τῆς τραγῳδίας τοῦ Γεωργίου Χορτάτζη ἐγράφησαν εἰς ἰαμ-
βικὸν ἑνδεκασύλλαβον, στίχον ἐκ τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν
μεταφυτευθέντα, χειριστὴς τοῦ ὁποίου ἀπὸ τοὺς πρώτους, συνάμα δὲ ἱκανώ-
τατος εἶναι ὁ ποιητὴς τῆς Ἐρωφίλης[1]. Ἀνὰ τρεῖς τῶν ἰαμβικῶν τούτων
ἑνδεκασυλλάβων στίχων ἀποτελοῦσι τρίστιχον στροφήν, τῆς ὁποίας ὁ μὲν
πρῶτος στίχος ὁμοιοκαταληκτεῖ πρὸς τὸν τρίτον, ὁ δὲ δεύτερος πρὸς τὸν
πρῶτον καὶ τρίτον τῆς ἑπομένης τριστίχου στροφῆς. Χαρακτηριστικὸν τῆς
τοιαύτης τριστίχου στροφῆς, ἡ ὁποία ἐν τῇ μετρικῇ καλεῖται δαντικὸν τρίστι-
χον (ἢ terzina ἢ terza rima), εἶναι ὅτι δι' αὐτῆς κλείεται ὁπωσδήποτε ἓν
νόημα. Παραδείγματα τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου ἔστωσαν τὰ ἑπόμενα δύο
κατὰ σειρὰν ληφθέντα τρίστιχα:

[1] Εἰς ἑνδεκασύλλαβον ἰαμβικὸν ἐγράφη, ὡς γνωστόν, καὶ ἡ Ὄμορφη Βοσκοπούλλα τοῦ Δριμυτηνοῦ. Περὶ τοῦ ἑνδεκασυλλάβου στίχου γενικῶς βλ. ὅσα ἔγραψεν ὁ φίλος καὶ συνάδελφος κ. Λίνος Ν. Πολίτης ἐν τῷ ἄρθρῳ *ἑνδεκασύλλαβος* τῆς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας.

Χαρὰ στὴν κόρη κείνη, πού 'χε σώσει
χαριτωμένου νιοῦ τὸ λογισμό τζι
καὶ τσὶ καρδιᾶς τσι τὰ κλειδιὰ νὰ δώσῃ·
γιατὶ μὲ δίχως φόβο τοῦ κυροῦ τσι[1]
λεύτερη καὶ λυτὴ ἀπὸ πᾶσα δέσι
ταίρι ἔμενε ζιμιὸ τ' ἀγαφτικοῦ τσι.
(Πρᾶξ. Β′ στίχ. 491 - 496)

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ τελευταία στροφὴ ἑκάστου ᾄσματος εἰς τοιοῦτον μέτρον πεποιημένου ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων στίχων· καὶ τοῦτο, ἵνα καὶ ὁ δεύτερος στίχος τῆς τελευταίας στροφῆς εὕρῃ στίχον, πρὸς ὃν νὰ ὁμοιοκαταληκτήσῃ. Παράδειγμα τούτου ἔστω ἡ τελευταία στροφὴ τοῦ τετάρτου χορικοῦ:

Μὲ φοβερὲς βροντὲς κάμε ν' ἀλλάξῃ
τὸ λογισμόν του τὸν κακὸ 'ς ἀγάπη
κι ὡς κύρις ἀγαθὸς τώρα νὰ πράξῃ
'ς αὐτήνη κ' εἰς ἐκεῖνο τὸν ἀζάπη.
(Πρᾶξ. Δ′ στίχ. 765 - 768)

Τὰ τέσσαρα χορικὰ τῆς Ἐρωφίλης εἶναι ὅλα περίπου τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀποτελεῖται ἐξ ἑξήκοντα ἑπτὰ στίχων (ἤτοι εἴκοσι δύο στροφῶν), τὸ δεύτερον ἐξ ἑξήκοντα ἑνὸς στίχων (ἤτοι εἴκοσι στροφῶν), τὸ τρίτον ἐξ ἑβδομήκοντα τριῶν στίχων (ἤτοι εἴκοσι τεσσάρων στροφῶν) καὶ τὸ τελευταῖον ἐκ πεντήκοντα ὀκτὼ στίχων (ἤτοι δέκα ἐννέα στροφῶν). Κατὰ ταῦτα ἐπὶ τριῶν χιλιάδων ἑξήκοντα πέντε στίχων τῆς ὅλης τραγῳδίας (μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν πεντακοσίων ἐνενήκοντα ὀκτὼ στίχων τῶν ἰντερμεδίων αὐτῆς) ἀπαρτίζουν τὰ χορικὰ στίχοι διακόσιοι πεντήκοντα ἐννέα.

Τονισμὸς τῆς ἕκτης συλλαβῆς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἰαμβικὸς ἑνδεκασύλλαβος στίχος θεωρεῖται ἀπολύτως ὀρθός, μόνον ὅταν μεταξὺ τῶν ἄλλων τονίζῃ καὶ τὴν ἕκτην αὐτοῦ συλλαβήν[2]. Ὁ μετρικὸς οὗτος κανὼν τηρεῖται εἰς πάντα σχεδὸν στίχον. Παραβάσεις παρετήρησα εἰς τοὺς ἀκολούθους μόνον στίχους:

τὸ βασιλιὸ πῶς θὲ νὰ τὴν παντρέψῃ (Α 646)
καὶ τσὶ καρδιᾶς τσι τὰ κλειδιὰ νὰ δώσῃ· (Β 493)
τὸ λογισμόν του τὸν κακὸ 'ς ἀγάπη, (Δ 766)

Καὶ ἐν μὲν τῷ στίχῳ Α 646 δὲν τονίζεται ἡ συλλαβὴ *θέ*[3], τονιζομένης τῆς τετάρτης καὶ τῆς δεκάτης. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἴσως δὲν ὑπόκειται παρά-

[1] Ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθὴ ἡ ὁμοιοκαταληξία τοῦ δευτέρου στίχου τῆς πρώτης στροφῆς πρὸς τὸν πρῶτον στίχον τῆς ἑπομένης.

[2] Βλ. Θρ. Σταύρου, Νεοελληνικὴν Μετρικὴν ἐν τοῖς περὶ ἑνδεκασυλλάβου.

[3] Ἐννοῶ πραγματικὸν τόνον, ὄχι τὸν διὰ λόγους ἱστορικῆς ὀρθογραφίας σημειούμενον.

βασις τοῦ περὶ τονισμοῦ κανόνος τοῦ ἰαμβικοῦ ἑνδεκασυλλάβου, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, πρᾶγμα μὴ ἀποκλειόμενον ἐκ τοῦ νοήματος, ὅτι τὸ *θὲ* σώζει τὴν ῥηματικὴν αὐτοῦ χρῆσιν καὶ σημασίαν, ἰσοδυναμοῦν πρὸς τὸ τριτοπρόσωπον *θέλει*, ὁπότε εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὕπαρξιν πραγματικοῦ τόνου ἐπὶ τῆς συλαβῆς *θέ*.

Ἐν τοῖς στίχοις Β 493 καὶ Δ 766 δὲν τονίζεται μὲν ἡ ἕκτη συλλαβή, ἔχουν τόνον ὅμως ἡ τετάρτη, ἡ ὀγδόη καὶ ἡ δεκάτη.

Τομὴ τοῦ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ ἑνδεκασυλλάβου. Ὁ Χορτάτζης δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς ποιητὰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἰς ὅλους τοὺς ἰαμβικοὺς ἑνδεκασυλλάβους στίχους τῶν ποιημάτων των μεταχειρίζονται καθωρισμένον εἶδος τομῆς[1]. Παρ' αὐτῷ ἡ θέσις τῆς τομῆς ποικίλλει. Ἐμφανὴς δ' εἶναι εἰς πολλοὺς στίχους αὐτοῦ ἡ πλήρης κατάργησις αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ ἰαμβικῷ ἑνδεκασυλλάβῳ ἡ ὕπαρξις ἡμιστιχίου μὲ ὀλιγωτέρας τῶν τεσσάρων συλλαβῶν δὲν εἶναι, κατ' ἐμέ, νοητή[2]. Τοιοῦτοι στίχοι εἶναι οἱ ἑξῆς[3]:

Γιὰ κεῖνο τοῦ Πανάρετου γεμάτη (Α 630)
δίχως τὴν ἐχθρωμένη αὐτὴ τὴ φτῶσι (Β 489)
λεύτερη καὶ λυτὴ ἀπὸ πᾶσα δέσι (Β 496)
σύγχυσι θὰ σκορπίσῃ ἀνάμεσά μας (Β 516)
τόσα περιμπλεμένο ἁποὺ στανιῶς τσι (Β 519)
νὰ στέκουν οἱ ἀθρῶποι ἀναπαημένοι, (Γ 390)
τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά τωνε δροσίζεις. (Γ 402)
τὴ γλῶσσα, μὰ τὸ θέλουσιν ἀλλήλως, (Γ 413)
Τὰ πλούτη τὰ μεγάλα, ἡ βασιλειά τως (Γ 424)
ὄφελος νὰ σοῦ δώσουσι κιανένα. (Γ 438)
μερὰ κι ὅλη τὴ γῆ ἡ πορπατηξιά σου, (Δ 715)
κι οὐδὲ κιαμιὰ ἄλλη ὀλπίδα ἀπόμεινέ μας (Δ 742)
σκληρότατο ἀνιμένει ὁ πρικαμμένος. (Δ 755)
νέφος σκοτεινιασμένο ἂς σὲ σκεπάσῃ, (Δ 759)

[1] Πβ. Θρ. Σταύρου, Ἔνθ' ἀν.

[2] Δὲν συμφωνῶ κατὰ ταῦτα μὲ τὸν κ. Ν. Πορ ιώτην, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἄρθρον *ἑνδεκασύλλαβος* τῆς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας γράφει περὶ τοῦ ἑνδεκασυλλάβου ὅτι δύναται νὰ ἔχῃ τὴν τομὴν «εἰς πᾶσαν πρὸ τῆς δεκάτης συλλαβήν», καθότι νομίζω ὅτι ἡ κυρία τομὴ (καὶ ἐνταῦθα μόνον περὶ κυρίας τομῆς πρόκειται) ἑνὸς στίχου δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ κεῖται περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ.

[3] Εἰς τοὺς στίχους τούτους πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ ὁ Β′ 483 ἐν ᾗ περιπτώσει τὰ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ χασμῳδίας καὶ τῆς ἐνδεικνυομένης ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ λεγόμενα κατωτέρω (σελ. 265) εἶναι ὀρθά.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω στίχους, πλὴν ἑνὸς (Δ 755), εἶναι δυνατὴ τομή τις, μόνον ἂν δεχθῶμεν ὕπαρξιν ἡμιστιχίου ἐκ δύο ἢ τριῶν συλλαβῶν, ὅπερ ἄτοπον, καθὼς ἀνωτέρω ὑπεστήριξα. Εἰς τὸν ἀνωτέρω μάλιστα ἐξαιρεθέντα στίχον Δ 755 ἀπολύτως ἀδύνατος εἶναι πᾶσα τομή. Εἰς τὸν στίχον Γ 402 θὰ ἠδύνατο κανονικῶς νὰ ὑπάρξῃ τομὴ μετὰ τὴν ἕκτην συλλαβήν, ἂν ἐγράφομεν

τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά τῶνε δροσίζεις.

ἀντὶ τοῦ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκδόσεσι Σάθα[1] καὶ Ξανθουδίδου φερομένου

τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά τωνε δροσίζεις.

Ἀλλὰ δὲν προτείνω τὴν διόρθωσιν ταύτην, διότι ἂν καὶ μᾶς δίδει ὡραιοτέραν τὴν λέξιν τοῦ κειμένου, ὅμως δὲν πειθαναγκάζει.

Τροχαῖοι ἀντὶ ἰάμβων. Ὅπως εἰς ὅλους τοὺς ἰαμβικοὺς στίχους, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἰαμβικὸν ἑνδεκασύλλαβον τοῦ ποιήματος συμβαίνει εἰς τὸν πρῶτον πόδα τοῦ πρώτου καὶ σπανιώτερον τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου νὰ ἔχωμεν τροχαῖον ἀντὶ ἰάμβου. Παραδείγματα ὑπάρξεως τροχαίου μετὰ τὴν τομὴν καταχωρίζω τὰ ἑξῆς τρία:

ξοπίσω τὴν κακή, || *χάρι τοῦ δῶσε,* (Α 649)
τό' θελε πᾶσα εἷς, || *τό 'χε τ' ἀρέσει* (Β 497)
κ' ἐκεῖνος τς ἐρωτιᾶς || *σκλάβος νὰ γένῃ;* (Δ 749)

Συμβαίνει ὅμως ἐνίοτε καὶ οἱ δύο πρῶτοι πόδες τοῦ ἰαμβικοῦ ἑνδεκασυλλάβου νὰ εἶναι τροχαῖοι· τοιοῦτος στίχος εἶναι ὁ Β 499:

νά 'χῃ, δίχως καιρὸς νὰ μπῇ στὴ μέση,

Εἰς τὸν στίχον Β 470:

τότες, ὄντεν ἡ γῆς μὲ δίχως κόπο

δὲν ὑπόκειται ἀνάλογον φαινόμενον, διότι ὁ σύνδεσμος ὄ ν τ ε ν ἐν τῇ συνεπείᾳ εἶναι ἄτονος.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὰ χορικὰ τῆς Ἐρωφίλης δὲν ἀπαντοῦν ἑνδεκασύλλαβοι μὲ τὴν γνωστὴν δάντειον παραλλαγὴν (δαντέσκοι). Τοιούτους στίχους ἐπιτυχῶς, ὡς γνωστόν, ἐκαλλιέργησαν ἐν τῇ νεοελληνικῇ λογοτεχνίᾳ ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ Μαβίλης.

Ὁμοιοκαταληξία. Ὁ Χορτάτζης χρησιμοποιεῖ εἰς τὰ χορικά του, ὅπως καὶ εἰς τὰ διαλογικὰ μέρη τῆς τραγῳδίας του, τὸν συνηθέστερον ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει τύπον ὁμοιοκαταληξίας, τὸν λεγόμενον παροξύτονον. Γενικῶς ἡ ὁμοιοκαταληξία τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἄψογος, ῥέουσα, ἀβίαστος καὶ ποικίλη.

[1] Κρητικὸν Θέατρον, Ἐν Βενετίᾳ 1879.

Ἀλλ' ὅτι ἐλάχιστοί τινες στίχοι τῶν χορικῶν τοῦ Χορτάτζη χωλαίνουν ἀπὸ ἀπόψεως ὁμοιοκαταληξίας δὲν εἶναι παράδοξον, δεδομένου ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ὁ ὁποῖος ἦτο δεξιώτατος στιχουργός, στίχοι τινὲς δὲν εἶναι ἄψογοι ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην[1].

Τοιαύτας ἀτελεῖς ὁμοιοκαταληξίας εἰς τὰ χορικὰ τῆς τραγῳδίας εὑρίσκω τὰς ἑξῆς:

ἀσημένια - μαραμμένα	Α 619 - 621
πλήσια - ἦσα	Β 467 - 469
λογισμό τζι - κυροῦ τσι	Β 492 - 494
ἴσια - ἐγεννῆσα	Γ 403 - 405
περίσσιες - κρίσες	Γ 425 - 427

Ἐκ τῶν ἀτελῶν τούτων ὁμοιοκαταληξιῶν δύο μόνον δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὄντως ἀτελεῖς, ἡ τοῦ Α 619-621 καὶ ἡ τοῦ Β 492-494. Αἱ ἄλλαι τρεῖς παύουν νὰ εἶναι ἀτελεῖς, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ἐρωφίλης εἰς τοὺς στίχους Β 467, Γ 403, Γ 425 μετεχειρίσθη τοὺς ἀνατολικοὺς κρητικοὺς τύπους π λ ή σ α, ἴ σ α, π ε ρ ί σ σ ε ς ἀντὶ τῶν κοινοτέρων π λ ή σ ι α, ἴ σ ι α, π ε ρ ί σ σ ι ε ς, ὅπερ θεωρῶ πιθανώτατον. Πβ. διορθωτικὴν παρατήρησίν μου ἀνωτέρω εἰς τὸ χωρίον Α 353 - 354 (σελ. 240 τοῦ παρόντος τόμου).

Εἰς ἀρκετὰ τρίστιχα τῶν χορικῶν ἀπαντᾷ ἡ ὑπὸ τῶν Γάλλων *πλουσία ὁμοιοκαταληξία* καλουμένη, καθ' ἣν ὁμοηχοῦσι καὶ φθόγγοι πρὸ τοῦ τονιζομένου φωνήεντος κείμενοι. Τοιαύτας ὁμοιοκαταληξίας ἐν μὲν τῷ πρώτῳ χορικῷ παρετήρησα τὰς ἑξῆς: *μένος - μένος - μένος* 586 - 588 - 590, *μένα - μένα* 597 - 599, *κίν του - κήν του* 606 - 608, *μένια - μένα - μένα* 619 - 621 - 623, *λαίσι - λέσι* 624 - 626, *ρέψῃ - ρέψῃ* 646 - 648.

Ἐν τῷ δευτέρῳ χορικῷ τὰς ἑξῆς: *τοῦσα - τοῦσα* 479 - 481, *τὸν Ἅδη - κονάδι* 482 - 484, *μένη - σμένη - σμένη* 483 - 485 - 487, *μένη - μένη - μένη* 504 - 506 - 508, *παίρνει - σπέρνει* 512 - 514.

Ἐν τῷ τρίτῳ χορικῷ τὰς ἑπομένας: *μένη - μένοι - μένοι* 374 - 376 - 378, *μά σας - μά σας* 377 - 379, *ισμένη - ισμένοι - ημένοι* 386 - 388 - 390, *τοῦσι - τοῦσι* 412 - 414, *βάνει - πιάνει - βάνει* 419 - 421 - 423[2], *ρίσσιες - ρίσες - ρύσες* 425 - 427 - 429, *ωμένα - ωμένα* 434 - 436, *ορoῦσι - ωροῦσι* 437 - 439.

Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ καὶ τελευταίῳ χορικῷ ἀπαντῶ τὰς ἀκολούθους: *μένη - μένη* 711 - 713, *θάρια - τάρια - θάρια* 724 - 726 - 728, *μένου - μένου* 735 - 737, *σέ μας - σέ μας* 744 - 746, *ωμένη - ωμένη* 745 - 747, *ωμένος - ωμένος - μένος* 751 - 753 - 735, *ωμένο - μένο - ωμένο* 760 - 762 - 764.

[1] Μερικὰς τῶν ἀτελῶν τούτων ὁμοιοκαταληξιῶν τοῦ Κορνάρου βλέπε καταχωριζομένας ἐν τῇ ὑπὸ Στ. Ξ α ν θ ο υ δ ί δ ο υ ἐκδόσει τοῦ Ἐρωτοκρίτου, Ἐν Ἡρακλείῳ 1915, σελ. CLXXXIV.

[2] Ἐν τοῖς στίχοις 419 καὶ 423 ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ λέξις.

Γενικῶς ἡ πλουσία ὁμοιοκαταληξία θεωρεῖται κακόζηλος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταγραφεισῶν ὁμοιοκαταληξιῶν ἀρκεταὶ ὀφείλονται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ποιητὴς μετεχειρίσθη πολλαχοῦ μετοχὰς παθητικοῦ παρακειμένου εἰς *-μένος*, *-μένη* κλπ., ἦτο δ' εἰς αὐτὸν δύσκολον ν' ἀποφύγῃ πάντοτε τὴν ἐπανάληψιν ἄλλης τοιαύτης μετοχῆς εἰς τὸν μεθεπόμενον στίχον.

Χασμῳδία. Ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ἐρωφίλης δὲν κατώρθωσε πανταχοῦ τῶν χορικῶν αὐτοῦ νὰ ἀποφύγῃ τὴν χασμῳδίαν. Ταύτην θὰ εὕρισκεν εἰς τοὺς ἀκολούθους στίχους: Α 613, Α 648, Β 483, Β 487, Γ 379, Γ 381, Γ 388, Γ 390, Δ 761.

Ἀλλὰ περισσότερον ἐπισταμένη ἔρευνα πείθει ἡμᾶς ὅτι ἐκ τῶν χασμῳδιῶν τούτων τινὲς ὀφείλονται εἰς τὴν ἔλλειψιν τοῦ τελικοῦ *-ν* τῆς αἰτιατικῆς τῶν οὐσιαστικῶν, τὸ ὁποῖον ἀλλαχοῦ (Δ 764) ὁ ποιητὴς δὲν παραλείπει, ἀκριβῶς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς χασμῳδίας. Οὐδόλως λοιπὸν ἀποκλείεται νὰ ἐγράφῃ καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, παρελείφθη δὲ ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων, ὁπότε δὲν ὑφίσταται τοῦ ποιητοῦ μετρικὸν σφάλμα. Στίχοι μὲ χασμῳδίαν, ἐξ ἀντιγραφικοῦ ἴσως κατὰ τ' ἀνωτέρω σφάλματος προελθοῦσαν, εἶναι οἱ ἑξῆς:

γὴ ψάρι ὁ γιαλός, τὴ δύναμί σου (Α 613)
Τούτη τὴν τύχη, Ἔρωτα, νὰ στρέψῃ[1] (Α 648)
Στὸν Ἅδη ἂς βουλήσῃ τ' ὄνομά σας (Γ 379)
καὶ τοῦτο τὸ παλάτι[2] *ἂς χαλάσῃ.* (Δ 761)

Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἑπομένους στίχους

στὴ γῆ 'χαν οἱ ἀθρῶποι γνωρισμένη· (Β 487)
νοῦ πλιὸν ἀθρωπινὸν ἡ ἀτυχιά σας· (Γ 381)
Γιὰ σᾶς οἱ οὐρανοί 'ναι σφαλισμένοι, (Γ 388)
νὰ στέκουν οἱ ἀθρῶποι ἀναπαημένοι, (Γ 390)

μόνον φαινομενικῶς ὑπόκειται χασμῳδία. Καὶ νῦν ἐν Κρήτῃ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς τῶν κρητικῶν κειμένων[3], μεταξὺ τῶν ἄρθρων

[1] Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη δὲν δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν ἐνταῦθα τοῦ τελικοῦ *-ν* εἰς τὴν λέξιν *τύχη*, πάλιν ἡ ἐν τῷ στίχῳ χασμῳδία δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀποκρουστικωτέρων, δεδομένου ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν γειτνίασιν φωνηέντων ἀνηκόντων εἰς δύο διάφορα ἡμιστίχια. Τοιαύτη τις χασμῳδία δὲν καταδικάζεται οὔτε ὑπὸ δοκίμων νεωτέρων ποιητῶν.

[2] Πρόκειται περὶ αἰτιατικῆς.

[3] Περὶ τούτου πείθουν ἡμᾶς γραφαί, οἷαι αἱ ἑξῆς: *ἡ γιεμιλιὰ*=ἐμιλιὰ (Γύπαρις Α 161), *ἡ γιαγάπη* (αὐτόθι Β 344), *ἡ γιΑθοῦσα* (αὐτόθι Β 406), *οἱ γιάντρες* (αὐτ. Γ 125), τὰς ὁποίας ὀρθῶς ὁ ἐκδότης τοῦ Γύπαρι Κ. Σάθας εἰσήγαγεν εἰς τὸ κείμενον τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ. Τὴν τοιαύτην προφορὰν ὁ Ξανθουδίδης ἐδήλωσεν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντος Ἐρωτοκρίτου θέτων ἑνωτικὴν γραμμὴν μεταξὺ τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ ἀπὸ

ἡ καὶ *οἱ* καὶ τῶν ἀπὸ φωνήεντος *α*, *ο* ἢ *ε* ἀρχομένων οὐσιαστικῶν ἀνεπτύσσετο φθόγγος *j*[1]. Τοιούτου ὅμως φθόγγου ὑπάρχοντος, οὐδεμία ὑπόκειται χασμῳδία ἐν τοῖς ἀνωτέρω στίχοις.

Ἡ ἐν στίχῳ Β 483

στὸν κόσμο ἡ Περηφάνεια ἐρχωμένη

ὑφισταμένη πραγματικὴ χασμῳδία εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταλογισθῇ εἰς τὸν ποιητὴν διὰ τὸν ἑξῆς λόγον: Τὸ χειρόγραφον Legrand τῆς Ἐρωφίλης παρέχει ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἀντὶ τοῦ περηφάνεια τὸν τύπον περηφάνεσι· ἂς σημειωθῇ δὲ ὅτι καὶ ὁ δεύτερος οὗτος τύπος ἀπαντᾷ εἰς τὰ κρητικὰ κείμενα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἐρωφίλην (Ἀφιερ. 50, Ε 356)[2]· ἂν δεχθῶμεν λοιπὸν ὅτι τὸν δεύτερον τοῦτον τύπον ἔγραψεν ὁ Χορτάτζης, οὔτε ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ὑπόκειται χασμῳδία[3].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων ἐξάγεται ὅτι ἀληθῶς οὐδαμοῦ ὁ ποιητὴς ὑπέπεσεν εἰς τὸ σφάλμα τῆς χασμῳδίας.

Δέον νὰ προστεθῇ ὅτι, ὅπως καὶ εἰς τοὺς δεκαπεντασυλλάβους στίχους τῆς τραγῳδίας, δὲν εἶναι ἀσύνηθες καὶ εἰς τὰ χορικὰ τὸ φαινόμενον τοῦ μετρικοῦ διασκελισμοῦ τοῦ νοήματος ἐν τοῖς στίχοις, ὅπερ φαινόμενον δίδει προσωπικώτερον ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως χαρακτῆρα εἰς τὸ ποίημα, ἀπομακρῦνον αὐτὸ ἀπὸ τῆς λαϊκῆς στιχουργικῆς τεχνοτροπίας. Παραδείγματα τοιούτου διασκελισμοῦ ἔστωσαν τὰ ἑξῆς:

Στῶ γυναικῶ τ' ἀμμάτια τὸ θρονί σου
κρατεῖς κι ὄκ τὰ χιονᾶτα κι ὄμορφά τως
προσώπατα πληθαίν' ἡ μπόρεσί σου. (Α 615-617).

Ἥλιε μου φωτερέ, τοῦ περασμένου
καιροῦ τὰ πάθη, πού 'χαμε, θυμοῦμαι, (Δ 735-736).

Πάντα τ' ἀνωτέρω, ἐκ τῆς μετρικῆς ἐξετάσεως τῶν χορικῶν τῆς Ἐρωφίλης ἐκπηγάσαντα, πείθουν ἡμᾶς ὅτι ὁ Γεώργιος Χορτάτζης ἦτο δεξιώτατος στιχουργός.

φωνήεντος ἀρχομένου οὐσιαστικοῦ. Δυστυχῶς δὲν ἠκολούθησε τὸ αὐτὸ σύστημα καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἐρωφίλης, ὁπότε θὰ ἐπερίττευαν αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν χασμῳδίαν τῶν χωρίων τούτων παρατηρήσεις μου.

[1] Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ *j* τούτου βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκιν ἐν ἐκδόσει Ἐρωτοκρίτου, σελ. 459.

[2] Καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα χωρία ὡς πρὸς τὴν λέξιν οὐδεμία ὑπάρχει ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν χειρογράφων πρὸς ἄλληλα καὶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Γραδενίγου.

[3] Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ στίχος οὗτος (Β 483) πρέπει νὰ καταλεχθῇ μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τ' ἀνωτέρω (σελ. 261), δὲν ἔχουν τομήν.

Γ'.

ΤΟ ΓΝΩΜΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΕΝ ΤΗ ΕΡΩΦΙΛΗ

Ὁ ποιητὴς τῆς Ἐρωφίλης ἐν τῇ τραγῳδίᾳ αὐτοῦ κατὰ κόρον ἔθεσεν εἰς τὸ στόμα τῶν ἡρώων του ρήσεις ἀποφθεγματικὰς ἀναφερομένας κυρίως εἰς τὴν ἠθικὴν γενικῶς καὶ τοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους ὀφείλει τὸ ἄτομον ν' ἀκολουθῇ κατὰ τὴν διαβίωσίν του ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Δὲν πρόκειται ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τῆς παρούσης μελέτης νὰ ἐξετασθῇ κατὰ πόσον αἱ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ γνῶμαι προέρχονται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Γεωργίου Χορτάτζη ἢ ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ του προτύπου, τῆς τραγῳδίας Orbecche τοῦ Giovani Battista Giraldi. Τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς Ἐρωφίλης πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἰταλικὴν τραγῳδίαν ἐξήτασεν εἰς ἀξιόλογον μελέτην του ὁ Γερμανὸς Conrad Bursian [1], πιστοποιήσας ὅτι εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔργον τοῦ καθαρῶς δραματικοῦ στοιχείου ὑπερισχύει τὸ γνωμολογικόν, ἐνῷ ἀντιθέτως τὸ ἰταλικὸν πρότυπον ὑπερέχει κατὰ τὴν δραματικὴν πλοκὴν καὶ τὴν σκηνικὴν δρᾶσιν [2]. Ὑποκείμενον τῆς μελέτης μου ἐνταῦθα εἶναι ἡ συγκέντρωσις καὶ κατάταξις τοῦ ἐν τῇ Ἐρωφίλῃ γνωμολογικοῦ ὑλικοῦ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ κοινῶς παροιμίαι λεγόμεναι διαιροῦνται ὑπὸ τῶν λαογραφούντων εἰς τὰς κυρίως παροιμίας, τὰς γνώμας καὶ τὰς παροιμιώδεις φράσεις. Καὶ κυρίως μὲν παροιμίαι ὀνομάζονται παρομοιώσεις καταστᾶσαι δημοτικαὶ καὶ χρησιμοποιούμεναι εἰς διαφόρους περιστάσεις καὶ εἰς ἰδιορρύθμους πράξεις ἢ λόγους τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἐπὶ τὸ ἀστειότερον καὶ ἐναργέστερον χαρακτηρίσουν τὸ παράλογον αὐτῶν. Διαφέρουν δὲ τῶν γνωμῶν λεγομένων κατὰ τοῦτο· ὅτι αἱ μὲν κυρίως παροιμίαι δὲν προτίθενται ἄμεσον διδασκαλίαν, ἐνῷ ἀντιθέτως τοῦτο ἐπιδιώκουσιν αἱ γνῶμαι. Αὗται, κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Στίλπωνα Κυριακίδην [3], «ἐκφράζουν διαφόρους ἐκ τῆς πείρας κτηθείσας πρακτικὰς ἀληθείας, ἐν δὲ τῷ συνόλῳ αὐτῶν ἀποτελοῦσαι τὴν πρακτικὴν τοῦ λαοῦ σοφίαν χρησιμεύουν ὡς κανὼν καὶ ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ». Παροιμιώδεις δὲ φράσεις καλοῦνται μεταφορικαὶ ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι τῶν μὲν παροιμιῶν διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὸ ὅτι στεροῦνται τῆς εἰς αὐτὰς ἰδιαζούσης αὐτοτελείας, οὐδεμίαν δὲ σχέσιν ἔχουν πρὸς οὐδένα μῦθον, τῶν γνωμικῶν δὲ ὡς πρὸς τὸ ὅτι εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα εὐδιάκριτος εἶναι πάντοτε ἡ ὑποκρυπτομένη γνώμη.

[1] Conrad Bursian, Erophile, Vulgärgriechische Tragödie von Georg Chortatzes aus Kreta, Leipzig 1870, σελ. 62.

[2] Πβ. K. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, 3, 172.

[3] Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α' Μνημεῖα τοῦ λόγου, Ἐν Ἀθήναις 1922, σελ. 303 - 304.

Ὁ φόρτος τῶν ἐν τῇ τραγῳδίᾳ γνωμῶν ἀληθὲς εἶναι ὅτι κουράζει τὸν ἀναγνώστην, κατὰ μείζονα δὲ λόγον τὸν θεατήν [1]. Δὲν νομίζω δὲ ὅτι ὁ ποιητὴς παρεμβάλλων τοσαύτην γνωμολογικὴν ὕλην εἰς τὸ ἔργον του σκοπὸν εἶχε νὰ διδάξῃ δι' αὐτῆς τὸν ἀναγνώστην ἢ ἀκροατήν, ὡς ὁ μακαρίτης Στέφ. Ξανθουδίδης ὑπεστήριξε [2], κυρίως διὰ τὸν λόγον ὅτι μερικὰ τῶν εἰς τὸ ἔργον ἐγκατεσπαρμένων γνωμικῶν ἀντιφάσκουν πρὸς ἄλληλα. Πιθανώτερον μοῦ φαίνεται ὅτι εἰς τοῦτο παρώρμησε τὸν συγγραφέα ἡ παρὰ τοῖς ὀλιγώτερον πεπαιδευμένοις τάσις τοῦ νὰ στολίζουν τοὺς λόγους των διὰ τοιούτων γνωμικῶν ἐκφράσεων [3].

Ἐν τοιαύτῃ ἐργασίᾳ, οἵα ἡ προκειμένη, ἀντιμετωπίζει ὁ ἐρευνητὴς τὸ πρόβλημα, ποῖον εἶδος κατατάξεως τῶν ἐν τῇ τραγῳδίᾳ γνωμῶν δέον νὰ προκρίνῃ. Εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ μέλλουν νὰ βοηθήσουν τὰ ἑξῆς: Αἱ ἐν τῇ Ἐρωφίλῃ γνῶμαι δὲν ἀνήκουν ὅλαι εἰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν λαϊκὴν δημιουργικότητα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι τῶν παλαιοτέρων πολλάκις ποιητῶν εἶναι δημιουργήματα (ὑπὸ τὴν ἔποψιν βέβαια τοῦ περιεχομένου μόνον· ὄχι καὶ τῆς μορφῆς)· τινὲς μάλιστα τούτων προέρχονται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ τῆς τραγῳδίας ἢ καὶ ἐκείνου, ἐκ τοῦ ὁποίου οὗτος ἤντλησε τὴν ὑπόθεσιν. Παραπέμπων τὸν ἐνδιαφερόμενον διὰ τὴν ὑπὸ τῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς γνωμολογίας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Λαογραφίαν Μέρος Α', Μνημεῖα τοῦ λόγου τοῦ καθηγητοῦ κ. Στίλπωνος Κυριακίδου (σελ. 307 κέ.), προβαίνω εἰς τὴν κατάταξιν τοῦ ἐν τῇ Ἐρωφίλῃ γνωμικοῦ στοιχείου.

Τούτου τεθέντος, ὅτι δηλ. γνῶμαι πρόκεινται πρὸ ἐμοῦ, δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀκολουθήσω κανὲν ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Long καὶ Sebillot προταθέντων διὰ τὴν κατάταξιν τῶν παροιμιῶν σχεδιαγραμμάτων [4], καθ' ὅσον πλεῖσται τῶν ἐν τῇ τραγῳδίᾳ γνωμῶν ἀναφέρονται εἰς ψυχικὰ μόνον χαρακτηριστικά· ἀλλ' οὔτε τὸ ὑπὸ τοῦ Ν. Πολίτου χρησιμοποιηθὲν σύστημα κατατάξεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περισσότερον βαρυνούσης ἐν τῇ παροιμίᾳ λέξεως ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσω, διότι τότε θὰ ἤμην ὑποχρεωμένος οὐχὶ ἅπαξ καὶ ὑπὸ διαφόρους κατηγορίας νὰ ἐπαναλάβω τὸ αὐτὸ γνωμικόν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους κυρίως κατέταξα τὰς γνώμας τῆς Ἐρωφίλης εἰς τρεῖς κατηγορίας. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην περιέλαβα τὰς ἀφορώσας εἰς ψυχικὰ χαρακτηριστικὰ (ἀρετὰς ἢ ἐλαττώματα), εἰς δὲ τὴν ἄλλην τὰς ἀναφερομένας εὐρύτερον εἰς τὸν κοινωνικὸν

[1] Πβ. Ν. Βέην ἐν τῷ Προλόγῳ (σελ. ιβ') τῆς λαϊκῆς ἐκδόσεως τῆς Ἐρωφίλης ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου «Στοχαστής», Ἀθῆνα 1926 καὶ Σ. Ξανθουδίδην ἐν τῷ Προλόγῳ (σελ. λα' κέ.) τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης Ἐρωφίλης.

[2] Εἰσαγωγὴ ἐκδόσεως Ἐρωφίλης, σελ. κθ', λ'.

[3] Πβ. Σ. Κυριακίδην, Ἔνθ' ἀν. σελ. 304, 305. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶπεν: «Οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμοτύποι εἰσὶ καὶ ῥᾳδίως ἀποφαίνονται καθόλου».

[4] Ταῦτα βλ. παρὰ Σ. Κυριακίδῃ, Ἔνθ' ἀν. σελ. 312 - 313.

βίον. Σημειωτέον, ὅτι καὶ αἱ τῆς πρώτης καὶ αἱ τῆς δευτέρας κατηγορίας κατετάγησαν ἀλφαβητικῶς· αἱ μὲν τῆς πρώτης ὡς πρὸς τὸ ψυχικὸν χαρακτηριστικόν, πρὸς τὸ ὁποῖον ἑκάστη ἀποβλέπει, αἱ δὲ τῆς δευτέρας ἀλφαβητικῶς καὶ αὗται ἀναλόγως τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀφορῶσιν. Ἐν τέλει ἰδιαιτέρως κατέταξα τὰς γνώμας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν θάνατον, τὴν Θείαν Δίκην, τὰ ὄνειρα καὶ τὴν τύχην, αἱ ὁποῖαι δὲν ἠδύναντο νὰ καταταγῶσιν εἰς μίαν ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο πρώτων κατηγοριῶν. Διὰ τῆς κατατάξεως ταύτης δυνάμεθα, νομίζω, καὶ τὸν ἠθικὸν τοῦ ποιητοῦ κόσμον καλύτερον νὰ γνωρίσωμεν [1].

Α΄. Γνῶμαι ἀφορῶσαι εἰς ψυχικὰ χαρακτηριστικά.

Ἀρετὴ γενικῶς. Ἐν τῷ χωρίῳ μὲν Δ 305 κἑ. διατυπώνεται ἡ γνώμη ὅτι προτιμητέα ἡ ἐκ ταπεινοῦ γένους καταγωγή, συνοδευομένη ὅμως ὑπὸ τῆς ἀρετῆς, παρὰ τὸ νὰ εἶναί τις βασιλεύς, ἀλλ' ἐστερημένος καὶ αὐτῶν τῶν ἀρετῶν, τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ εὕρῃ τις εἰς τοὺς ταπεινούς.

. . . καλλιά 'ναι κάτεχε, γεῖς χαμηλοβγαλμένος
μὲ πλήσιες διάξες κι ἀρετὲς καὶ χάρες στολισμένος,
παρὰ πᾶσ' ἕνα βασιλιὸ πλουσιώτατο ἀπὸ τόπους
κι ἀπ' ἀρετὲς φτωχότερος παρὰ μικροὺς ἀθρώπους.

Τὴν γνώμην ταύτην ἔθεσεν ὁ ποιητὴς εἰς τὸ στόμα τῆς Ἐρωφίλης. Ἀλλ' εἰς τοῦ πατρός της τοῦ βασιλέως τὰ χείλη ἔθεσεν ἀκριβῶς τὴν ἀντίθετον (Δ 323 κἑ.):

Ὅπου 'ν' τὰ πλούτη, οἱ ἀρετὲς κ' οἱ χάρες κατοικοῦσι,
κ' εἰς πᾶσα τόπο φρόνιμοι πάντα κρατοῦντ' οἱ πλούσιοι.

Ἀλλαχοῦ δὲ ὡς ἑξῆς ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀρετῆς (Α 41 κἑ.):

Τῶν ἀρετῶ τὰ πωρικὰ πάντα 'ναι μυρισμένα
κι ὅλοι οἱ ἀθρῶποι τά 'χουσι πολλὰ πεθυμισμένα·

Ἀταραξία. Διὰ τῶν ἑπομένων στίχων συνιστᾶται ἡ ἀταραξία διὰ γενόμενον σφάλμα (Α 101-102):

Φίλε, τὸ σφάλμα σὰ γενῇ κι ὀπίσω δὲ γυρίζῃ,
τόσα πολλὰ ὅποιος τό 'καμε δὲ θὰ κακοκαρδίζῃ.

Ἀφροσύνη. Περὶ τῶν ἀφρόνων τὴν ἑξῆς κάμνει ὁ ποιητὴς παρατήρησιν (Δ 372):

τὴν ἀφορμάγραν τως πολλοὶ κρατοῦσι γιὰ καμάρι.

[1] Εἰς τὰς κατωτέρω καταταssομένας γνώμας περιέλαβον καὶ τὰς εἰς τὰ ἰντερμέδια τῆς τραγῳδίας ἀπαντώσας.

Δειλία. Περὶ τῶν δειλῶν λέγεται ὅτι ὑπὸ τοῦ φόβου δεσμεύεται ἡ γλῶσσά των (Δ 330):

ὁ φόβος βάνει φανερὰ τσῇ γλώσσας χαλινάρι·

Ἐκδίκησις. Πιστεύει ὁ ποιητὴς ὅτι μόνον ἡ ἐκδίκησις εἶναι ἡ θεραπεία τῆς αἰσχύνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνδεχομένως περιέπεσέ τις (Ε 262):

. . . ἡ γιατρειὰ τῆς ἐντροπῆς εἶναι ἡ γδίκια μόνο.

Ἐντιμότης. Τὰ ἑξῆς περὶ ταύτης λέγει ὁ ποιητὴς (Ε 619 κἑ.):

. . . μὲ διχωστὰς τιμὴ τὰ πλούτη δὲ φελοῦσι,
κι ὅποιοι ἀπομένου μ' ἐντροπή, δὲν ἠμπορὰ κρακτοῦσι
'ς τοῦτο τὸν κόσμο ζωντανοί.

Ἐπιθυμία ἀπηγορευμένου. Περὶ ταύτης λέγει ὁ ποιητὴς (Α 169-170):

Μὴν τό 'χῃς γιὰ παράξενο, γιατὶ τὸ μποδισμένο
πρᾶμ' ἀγαπᾶται πλειότερα καὶ πλιὰ 'ν' πεθυμισμένο.

Εὐπείθεια. Περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ γονέως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐπειθείας τοῦ τέκνου λέγει (Β 61 - 62):

Νὰ ρίζῃ ὁ κύρις τὸ παιδὶ 'ς ὅλους μας εἶν' δοσμένο,
κι ὅποιο παιδὶ τὸ θέλει ἀλλιῶς εἶν' καταδικασμένο.

Ἱκανότης. Ὁ ἱκανὸς ἀποδεικνύεται τοιοῦτος μόνον εἰς τὰς δυσκόλους περιστάσεις (Γ 47 - 54):

Ὄντεν ἀστράφτῃ καὶ βροντᾷ κι ἀνεμικὲς φυσοῦσι,
κ' εἰς τὸ γιαλὸ τὰ κύματα τὰ θυμωμένα σκοῦσι,
καὶ τὸ καράβι ἀμπώθουσι σὲ μιὰ μερὰ κ' εἰς ἄλλη
τσὶ φουσκωμένης θάλασσας μὲ ταραχὴ μεγάλη,
τότες γνωρίζετ' ὁ καλὸς ναύκλερος, μόνο τότες
τιμοῦνται οἱ κατεχάμενοι κι ἀδυνατοὶ ποδότες,
γιατὶ μὲ τέχνη κι ὁ γιαλὸς πολλὲς φορὲς νικᾶται
κ' ἐκεῖνος, ἀποὺ κυβερνᾷ, ψηλώνει καὶ τιμᾶται.

Καταδεκτικότης. Ταύτην συνιστᾷ διὰ τοῦ ἑξῆς γνωμικοῦ, κάμνων ὡραιοτάτην παρομοίωσιν (Δ 358 - 360):

. . . ὁ ἥλιος βλάψιμο ποτὲ δὲν πιάνει, κρίνω,
τὴν ὥρα ποὺ τὴ λάμψιν του στὰ σκοτεινὰ χαρίζει,
μᾶλλιος γιὰ τοῦτο μ' ἔπαινος 'ς ὅλη τὴ γῆ γυρίζει.

Μακροθυμία. Περὶ τῆς μακροθυμίας τὰ ἑξῆς λέγει (Ε 626-628):

...τὸ συμπάθειο μοναχὰς στὸν κόσμο γεναμένο
βρίσκεται ἀποὺ τὸ φταίσιμο κι ἀλύπητους καλοῦσι
τς ἀθρώπους, ἁποὺ φταίσιμο δὲ θὲ νὰ συμπαθοῦσι.

Μυστικότης. Ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ τηρηθῇ κάτι μυστικὸν δὲν δέχεται ὁ ποιητὴς (Β 231-232):

τὸ πρᾶμαν, ἁποὺ μιὰ φορὰ τοῦ 'λιοῦ οἱ ἀκτῖνες δοῦσι,
κουρφὸ ἀνημπόρετο ποτὲ δὲν εἶν', νὰ τὸ κρατοῦσι.

Α 476. *ἀμ' ὁ καιρὸς κάθε κουρφὸ εἶν', ἁποὺ φανερώνει.*

Ὀλιγολογία. Εἰς ταύτην ἀναφέρεται ἡ ἑξῆς γνώμη (ἰντερμ. Δ 33-34):

Πάντα κιανεὶς καμώματα πλήσια τυχαίνει νά 'χη
καὶ λίγα λόγια ὅσο μπορεῖ, περιττοπλιὰς στὴ μάχη.

Ὀργή. Τοὺς ὀξυθύμους ἀφοροῦν αἱ κατωτέρω γνῶμαι (Δ 257-258):

...οὐδένας δὲ μπορεῖ τὴν ὥρα ποὺ μανίση
μέσα στὴ θέρμη τοῦ θυμοῦ τὸ δίκιο νὰ γνωρίση.

Δ 275-276: *...ἕνας ποὺ μανίζει,*
μέσα στὴ θέρμη τοῦ θυμοῦ τὸ δίκιο δὲ γνωρίζει.

Δ 463-464: *. . . . . ὁ θυμὸς τυφλώνει*
τὸ νοῦ κι ὡς ἄγρια θάλασσα χοχλάζει καὶ φουσκώνει.

Προνοητικότης. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ προνοῇ, ἵνα μὴ τὰ συμβησόμενα βλάψουν αὐτόν. Τὴν γενικὴν ταύτην ἰδέαν ὡς ἑξῆς διατυπώνει ὁ ποιητὴς εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ἔργου του:

Α 129-130. *...τὰ ξύλα, τὸ νερό, ἀσβέστης καὶ τὸ χῶμα*
τῶ βασιλιάδων ὁλωνῶν ἔχουν ἀφτιὰ καὶ στόμα.

Α 435-6. *δὲ ξάζουν οἱ μεταγνωμοί, τὰ κλάηματα δὲ φτάνου*
τὸ πρᾶμαν, ἁποὺ γίνηκε, μέσα μας νὰ λιγάνου.

Α 515 κἑ. *...ὁ καλὸς οἰκόνομος μὲ προθυμιὰ σπουδάζει*
πρὶν τὸ χειμῶνα τσὶ καρποὺς στὸ σπίτι νὰ σοδιάζη,
καὶ τότες δὲ χρειάζεται τίβοτας, μὰ κοιμᾶται
μὲ δίχως ἔγνοια καὶ πολλὰ φρόνιμος μαρτυρᾶται.

Δ 133-134. *. . . . . . . δὲν τυχαίνει,*
φωτιὰ μὲ τὰ λινόξυλα νά 'ν' ἀνακατωμένη.

Προφυλακτικότης. Ταύτης τὴν ἀνάγκην ἐκφράζει τὸ κατωτέρω γνωμικὸν (Δ 109 κἑ.):

καλὰ πολλὰ τὸ λέσινε πῶς στὰ ὄμορφα χορτάρια
δράκοντες χώνουνται ζιμιὸ κι ἀγριώτατα λιοντάρια,
κ' ἐκεῖ ποὺ τρέχου οἱ ποταμοὶ μὲ δίχως νὰ κτυποῦσι
μὲ φόβο μεγαλύτερο πρέπει νὰ τσὶ περνοῦσι.

Τόλμη. Πρὸς ταύτην σχετίζονται τὰ κατωτέρω γνωμικά. Ὁ μὴ τολμῶν, ἀλλὰ φοβούμενος καὶ τὸ ἐλάχιστον, ἀδύνατον νὰ κατορθώσῃ τι ἄξιον λόγου (Δ 531-532):

Ὅποιος μὲ τρόμο πορπατεῖ καὶ τὸ δὲν εἶν' φοβᾶται,
πρᾶμ' ἄξιο δὲν ἐργάζεται, μηδὲ ποτὲ τιμᾶται.

Τὰ ἑξῆς δ' ἐπαινετικώτατα προσθέτει περὶ τῆς αὐτῆς ἀρετῆς (Γ 333-338):

Ἀπ' ὅσες χάρες Οὐρανὸς γὴ ἡ μπορεμένη Φύσι
γιὰ στόλισιν ἐβάλθηκε τ' ἀνθρώπου νὰ χαρίση,
πλιὰ ἄξια καὶ πλιὰ καλύτερη δὲν εἶναι σὰν ἐκείνη
τς ἀδυνατῆς ἀποκοτιᾶς κρίνω 'ς ἀληθοσύνη·
γιατὶ δὲν εἶναι μηδὲ μιὰ σὰν τούτη νὰ ψηλώνη
τς ἀνθρώπους γληγορύτερα καὶ νὰ τσὶ μεγαλώνη.

Ὑπερηφάνεια. Ἀπευθυνόμενος ὁ ποιητὴς πρὸς τὸν Ἰωάννην Μούρμουρην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀφιερώνει τὸ ἔργον του, τὰ ἑξῆς τοῦ λέγει ἐν σχέσει μὲ τὴν ὑπερηφάνειαν (Ἀφιέρ. 50-52):

κ' εἶσαι 'π' τὴν περηφάνησι μακρὰ τοῦ κόσμου κείνη
τὴ σκοτεινή, ποὺ δὲ γεννᾷ λάβρα, οὐδὲ φῶς χαρίζει,
μὰ τσίκνα μόνο καὶ καπνὸ τὰ τρίγυρα γεμίζει.

Ὑποκρισία. Ἡ γνώμη ὅτι δύσκολον εἶναι νὰ διακρίνῃ τις τὸν ὑποκρινόμενον ὡς ἑξῆς διατυποῦται (Δ 101-104):

Μηδὲ κιανείς, ὡσὰ θωρῶ, φρόνεψιν ἔχει τόση,
νὰ δύνεται τὴν ὄρεξι τινὸς ἀλλοῦ νὰ γνώσῃ,
γιατὶ τὰ λόγια τὰ ψευτὰ κ' ἡ ὄψι τοῦ προσώπου
τὰ πάθη καὶ τσὶ λογισμοὺς χώνουσι πᾶσ' ἀθρώπου.

Ὑπομονητικότης. Ὁ ποιητὴς νομίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει μὲ ὑπομονητικότητα νὰ ὑφίσταται τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον τοῦ προξενεῖ τις (Δ 643 κἑ):

... ἕναν, ἁποὺ βλάψασι κ' ἐκεῖνος τ' ἀπομένει.
νὰ τόνε ξαναβλάψουσι χειρότερα ἀνιμένει.

Φρόνησις. Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ πλούτου πρὸς τὴν φρόνησιν τὰ ἑξῆς διατυποῦνται (Δ 325 κέ.):

Τὴν εὐγενειάν, ἀφέντη μου, τὰ πλούτη δὲ γεννοῦσι
καὶ δίχως γνῶσι φρόνιμοι ποτὲ δὲν εἶν' οἱ πλούσιοι·

Ὡς πρὸς δὲ τὸν τρόπον τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ φρονίμου πρὸς τὸν ἐχθρόν του τὴν ἑξῆς ἔχει γνώμην ὁ ποιητὴς (Δ 519 κέ.):

Καλὸ μὴ γδέχεται κιανεὶς ποτὲ ἀποὺ τὸν ἐχθρόν του,
μάλλιοστας ὅσο πλιὰ θωρεῖ κλιτὸ τὸ πρόσωπόν του
καὶ τὴν ἀγάπη πεθυμᾷ καὶ τὴ φιλιὰ γυρεύγει,
θὰ τόνε τρέμῃ πλειότερα καὶ νὰ τόνε ξωφεύγῃ.

Ὁ φρόνιμος πρέπει νὰ φοβῆται τὸ κακόν, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ περιπέσῃ (Δ 533 - 534):

Κ' ἐκεῖνος πάλι, ἀφέντη μου, ἀποὺ δὲ θέλει νά 'χῃ
φόβο σ' ἐκεῖνο τὸ κακό, ἀποὺ μπορεῖ νὰ λάχῃ,
βρίσκεται πάντα πλιὰ φορὲς περίσσια κομπωμένος
κι ἂν ἀπομείνῃ ζωντανός, μένει μεταγνωμένος.

Ἔχει ὑποχρέωσιν ὁ φρόνιμος, ἀφοῦ διαπράξῃ ἓν σφάλμα, νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἐπανόρθωσίν του (Β 37 - 38):

Ὅλοι οἱ ἀθρῶποι σφαίνουσι, μὰ ὁ φρόνιμος σὰ σφάλῃ,
τὸ σφάλμα μὲ τὴ γνῶσίν του θωρεῖ νὰ σιάσῃ πάλι.

Καὶ ἀλλαχοῦ (Β 91 - 94) ἡ αὐτὴ γνώμη διατυποῦται διαφοροτρόπως:

Στὰ γενομένα πράματα μηδὲ κιανεὶς τυχαίνει
λόγια καὶ καταδίκασες περίσσιες νὰ πληθαίνῃ,
μὰ θὰ γυρέψῃ τοῦ κακοῦ γιατρειὰ κιαμιὰ νὰ δώσῃ,
πρίχου ἄλλη μεγαλύτερη κακομοιριὰ πλακώσῃ.

Προσέτι ὁ φρόνιμος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἀφήνῃ ἐλευθέραν τὴν ἐκδήλωσιν τῶν παθῶν του, διότι ἐνδεχόμενον ἡ ἀποκάλυψίς των νὰ βλάψῃ αὐτὸν (Α 233 κέ.):

Οἱ φρόνιμοι τὰ πάθη τως κουρφότατα κρατοῦσι
κι ὄντα πονοῦσι στὴν καρδιά, τὰ χείλη τως γελοῦσι.

Β΄. Γνῶμαι ἀφορῶσαι εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον.

Βασιλεία. Περὶ τῆς βασιλείας (τοῦ μοναρχικοῦ δηλονότι πολιτεύματος) διατυποῦται ἡ γνώμη ὅτι πρέπει πάντοτε νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὸν φόβον,

τὸν ὁποῖον εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐμπνέῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους (Ε 251 - 252):

ὁ φόβος πῶς τσὶ βασιλιοὺς φυλάσσει λογαριάζω
καὶ δίχως του τὴ βασιλειὰ τίβοτας δὲν τὴν κράζω.

Φαντάζεται μάλιστα ὁ ποιητὴς ὅτι (Ε 246 - 249):

γιαμιὰ γιαμιὰ γεννοῦνται
σὰ δυὸ παιδιὰ ἀπὸ μιὰν κοιλιὰ φόβος καὶ βασιλεία,
κι ὅποιος νὰ τόνε τρέμουσι τόσῃ δὲν ἔχει χρεία,
μὴ χρήζῃ νά 'ναι βασιλιὸς καὶ δουλευτὴς ἂς γένῃ.

Δυναμικότης τοῦ ἀνθρώπου. Ταύτην εὐλόγως παριστᾷ ὁ ποιητὴς περιωρισμένην, διατυπώνων τὴν ἑξῆς γνώμην (Δ 335 - 336):

. . . ποιὸς ἔχει τέτοια χάρι,
τὸν τζέλεγο νὰ κάμῃ ἀητὸ καὶ τὸ λαγὸ λιοντάρι;

Δυστυχία. Δυστυχίαν θεωρεῖ ὁ ποιητὴς τὸ νὰ ζῇ ὁ ἄνθρωπος ἄνευ τῆς συμπαθείας οὐδενὸς (Ε 601):

Νὰ ζῇ 'ναι κρῖμα ἀλύπητος στὸν κόσμο πλιὸ μιὰ ὥρα.

Τὴν δυστυχίαν θὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς (Β 194 - 196):

κρίνω τὸ πῶς καλλιά 'τονε κιανεὶς νὰ μὴ γεννᾶται,
γιατὶ δὲν εἶναι μπορετὸ μηδένας νὰ περάσῃ
στὸν ἄλλον κόσμο, διχωστὰς πάθη νὰ δοκιμάσῃ.

Ἔρως. Ἱκανῶς, ὡς εἶναι φυσικόν, ἀπασχολεῖ τὸν ποιητὴν καὶ τοὺς ἥρωάς του ὁ ἔρως. Καὶ πρῶτον ἴδωμεν τίνα γνώμην ἔχει περὶ τοῦ τρόπου τῆς γενέσεως αὐτοῦ (Α 195 - 198):

. . . οἱ θωριὲς οἱ σπλαχνικὲς τσὶ πεθυμιὲς γεννοῦσι
κ' εἰς τσὶ καρδιὲς συργουλιστὰ τὸν πόθο προσκαλοῦσι,
κ' ἐκεῖνος μόνο μιὰ φορὰ 'ς αὐτὲς νὰ πιάσῃ τόπο,
νὰ τόνε διώξου μπορετὸ δὲν εἶναι τῶν ἀθρώπω.

Ἀλλαχοῦ δὲ (Α 165 - 166) παρομοιάζει τὴν γένεσιν τοῦ ἐρωτικοῦ συναισθήματος μὲ φωτιὰν ποὺ πιάνει στὴ ράπη:

. . . ὡς φωτιὰ στὴ ράπη
πιάνει στὴν ἀνακάτωσι συχνιὰ τῶν νιῶ ἡ ἀγάπη.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ἔρωτος, διαβεβαιώνει ὁ ποιητὴς τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας ἀπέναντι τῆς μεγάλης ἰσχύος του (Δ 117 - 120):

σὰ νὰ μὴ δὲν ἐκάτεχε, πόση φωτιὰ γεννοῦσι
'νοὺς νιοῦ τὰ χείλη, ὄντα μιλοῦ, τ' ἀμμάτια ὄντα θωροῦσι,
στὸ λογισμὸ μιᾶς κορασιᾶς καὶ πὼς δὲ φτάν' ἡ γνῶσι
τ' ἀθρώπου ἀποὺ τὴν μπόρεσι τοῦ πόθου νὰ γλυτώσῃ.

Χαρακτηρίζει δὲ καὶ ἀλλαχοῦ (Β 187 - 192) τὸν ἔρωτα ὡς παντοδύναμον, παραβάλλων αὐτὸν πρὸς πυρκαϊὰν μεγάλην μὴ δυναμένην νὰ κατασβεσθῇ.

ἡ φωτιὰ ἡ μεγάλη
ὄντε πετᾷ τσὶ λόχες τσι σὲ μιὰ μερὰ κ' εἰς ἄλλη,
τόσα δὲ σβήνετ' εὔκολα· κι ὁ πόθος σὰν πληθύνῃ
μέσα σὲ κιανενὸς καρδιὰ καὶ βασιλιός τσι μείνῃ,
δὲν εἶναι μπορεζάμενο νὰ τόνε ξερριζώσῃ,
μ' ὅσες φοβέρες καὶ βουλὲς μπορεῖ κιανεὶς νὰ δώσῃ.

Ὁλόκληρον προσέτι τὸ ὡραῖον χορικὸν τῆς πρώτης πράξεως εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ἔρωτος (Α 585 κἑ.).

Πολλάκις βεβαίως χαρίζει τὴν εὐτυχίαν εἰς τοὺς θνητοὺς ὁ ἔρως. Ταύτην ζωγραφίζει ὁ ποιητὴς εἰς τὰ ἑξῆς δύο χωρία. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον (ἴντερμ. Α 165 - 170) μακαρίζει τοὺς θνητούς, ὅσοι λυτρωθέντες ἀπὸ τὰ ἄλλα πάθη εἶναι ἀφωσιωμένοι εἰς τὶς δροσιὲς τῆς ἀγάπης.

Περίσσια καλορρίζικοι, πλήσια χαριτωμένοι
'ς τοῦτο τὸν κόσμο κεῖν' οἱ νιοὶ νὰ κράζουνται τυχαίνει,
ὁποὺ 'βρουν ἐκ τὴν τύχην τως χάρι νὰ λυτρωθοῦσι
'κ τὰ πάθη, ἁποὺ τσὶ λογισμοὺς πάντα τως τυραννοῦσι,
κ' εἰς τσὶ χαρὲς κ' εἰς τσὶ δροσιές, τς ἀνάπαψες κ' εἰς ἄλλες
καλομοιριὲς δοθοῦσινε τς ἀγάπης τσὶ μεγάλες,

Εἰς δὲ τὸ δεύτερον χωρίον (ἴντερμ. Α 179 - 182) οὐδεμίαν ἄλλην εὑρίσκει ἀνθρωπίνην εὐτυχίαν ἢ τὴν ἐκ τοῦ ἔρωτος προερχομένην.

Ποιὰ ἄλλη στὸν κόσμο βρίσκεται καλομοιριὰ 'ς τς ἀθρώπους,
σὰ δίχως βάσανα πολλὰ δίχως περίσσιους κόπους,
νά 'χῃ κιανεὶς μιᾶς κορασιᾶς τὸν πόθο κερδαιμένο
καὶ μετὰ κείνη νὰ περνᾷ καιρὸ χαριτωμένο;

Περὶ τοῦ ἐμφανοῦς τοῦ ἔρωτος οὐδεμίαν ἔχει ἀμφιβολίαν (Α 223-224):

. . . τοῦ πόθου τὴ φωτιὰ κακὰ κιανεὶς τὴ χώνει,
ἀμ' ὅσο πλιὰ σκεπάζει τη, πλιὰ τήνε φανερώνει.

Καὶ εἰδικώτερον· ἀδύνατον εἶναι μία κόρη νὰ κρύψῃ τὸ ἐρωτικόν της πάθος. Τὴν γνώμην ταύτην ὡραιότατα διατυπώνει ὁ ποιητὴς (Α 225 - 230):

πῶς εἶναι μπορεζάμενο ν' ἅφτου καὶ νὰ λαβρίζου
τὰ σωθικὰ μιᾶς κορασιᾶς καὶ νὰ μηδὲ καπνίζου;
ποιὸς τὸ κρατεῖ γιὰ ἀπαρθινὰ μιὰ κορασίδα νά 'χῃ
στὸ λογισμό τζι δυνατὴ τῆς ἐρωτιᾶς τὴ μάχη,
καὶ νὰ μποροῦ τὰ χείλη τζι νὰ στέκου σφαλισμένα
δίχως τς ἀγάπης τς ἐμιλιὲς καὶ δίχως τ' ὤχ ὀιμένα;

Τὴν δὲ σταθερότητα τοῦ καλῶς ἐρριζωμένου ἔρωτος ὡς ἑξῆς διατυπώνει ὁ ποιητὴς (Α 185 - 192):

Δύσκολον εἶν' ἕνα δεντρὸ κιανεὶς νὰ θὰ 'νασπάσῃ
γιαμιά, ποὺ 'ς τόπο δροσερὸ φυτρώσῃ καὶ γεράσῃ,
μὰ πλιά 'ναι δυσκολώτερο μιὰ ἀγάπη, ὁποὺ φυτρώσῃ
σὲ κοπελλίστικη καρδιὰ κι ἀδυνατὰ ριζώσῃ,
μὲ μάκριτα πολλοῦ καιροῦ ν' ἀνασπαστῇ νὰ πέσῃ
δίχως μεγάλη δύναμι· κ' ἕναν ὁποὺ μπορέσῃ
'κ τέτοια σκλαβιὰ νὰ λυτρωθῇ, θὰ κράζουσι μεγάλο
στὸν κόσμο καλορρίζικο παρὰ κιανέναν ἄλλο.

Δὲν διστάζει καὶ νὰ διατυπώσῃ ὅτι ὁ ἐρῶν κατὰ τὸν μὴ ἁρμόζοντα τρόπον διατρέχει κίνδυνον καὶ ματαίως κατόπιν μετανοεῖ (Β 101 - 102):

Φόβοι τς ἀγάπης τς ἄπρεπης πάντα τσὶ συντροφιάζου
κ' εὔκαιρα μεταγνώματα ξοπίσω τως σπουδάζου.

Ὁ φόβος ἐνδεχομένου κινδύνου καὶ ἡ μετάνοια εἶναι πολλάκις συνοδοὶ τοῦ ἔρωτος.

Περὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐρωτευμένων φρονεῖ ὅτι οὐδεμία ὀδύνη εἰς τὸν κόσμον εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς ὀδύνης, τὴν ὁποίαν ὁ χωρισμὸς οὗτος προκαλεῖ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρῶντος (Α 255 - 258):

Καθὼς χαρὰ οὐδὲ κιαμιὰ δὲ βρίσκεται νὰ μοιάζῃ
μὲ τὴ χαράν, ἁποὺ κιανεὶς ἔχει, ὄντα δοκιμάζῃ
γλυκειὰ στὸν κόσμ' ἀντίμεψι, πρίκα δὲν εἶναι πάλι
σὰν ὄντε διαχωρίζουνται, πού 'χα φιλιὰ μεγάλη.

Τὸ ἀδύνατον τοῦ χωρισμοῦ ἐρωτευμένων ὑποστηρίζει διὰ τῆς παρομοιώσεως τοῦ ζεύγους τῶν ἐρώντων πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν· ὡς γνωστόν, ἂν τὸ σῶμα χωρισθῇ ἀπὸ τῆς ψυχῆς, τὸ πρῶτον δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρξῃ (Α 487 - 488):

Πῶς εἶναι μπορεζάμενο κορμί νὰ ξεχωρίσῃ
ἀποὺ τὴν ἴδιαν του ψυχὴ καὶ νὰ μπορῇ νὰ ζήσῃ;

Ἀλλ' ὅσον ὀδυνηρὸς εἶναι ὁ χωρισμὸς τῶν ἐρωτευμένων, τόσον εὔκολα ἑνώνονται δύο ποὺ ἀγαπῶνται (Α 384):

δυὸ ποὺ ποθοῦ νὰ σμίξουσι κόπο δὲ θέλου πλήσιο.

Τυφλὸν θεωρεῖ τὸν μὴ συγκινούμενον ἀπὸ τὰ κάλλη μιᾶς κόρης, τὸν δὲ μὴ καταλαμβανόμενον ἐπὶ τῇ θέᾳ των ὑπὸ τῆς ἐρωτικῆς ἐπιθυμίας ὀνομάζει τρελλὸν (Β 269 - 276):

Τυφλὸς τυχαίνει πάντα του νά 'ν' ὅτινος μισοῦσι
τ' ἀμμάτια του μιᾶς κορασιᾶς τὰ κάλλη νὰ θωροῦσι,
κι ὅποιος τὰ βλέπει καὶ ζιμιὸ δὲν ἄφτ' ἡ πεθυμιά του
νὰ τὰ χαρῇ, τόνε κρατῶ δίχως τὰ λογικά του·
μὰ πλιὰ παρ' ἄλλο πελελὸ καὶ δίχως γνῶσι κρίνω
κι ὁλοτενιὰς μὲ δίχως νοῦ τὸν ἄθρωπον ἐκεῖνο,
ἁποὺ μπορεῖ μὲ τς ὀμορφιὲς μιᾶς κόρης νὰ χαρίσῃ
παράδεισο στὰ μέλη του κ' ἐκεῖνος τὴν ἀφήσῃ.

Παραδέχεται ὡσαύτως ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ὅτι πρὸ πάντων εἰς τὸν ἔρωτα εἶναι δυνατὸν νὰ σφάλῃ τις, διότι οὗτος κυρίως ἀπατᾷ τὸν ἄνθρωπον (Α 459 - 462):

κι ἂν ἔσφαλες, τὰ σφάλματα 'ς τς ἀθρώπους εἶ δοσμένα
κι ἄθρωπο δίχως φταίσιμο δὲ θέλεις βρεῖ κιανένα,
περιττοπλιὰς τὰ σφάλματα τοῦ πόθου, ποὺ σηκώνει
τὸ νοῦ τ' ἀθρώπου τὸ ζιμιὸ κι ὅλους μᾶσε κομπώνει.

Εὐτυχία. Τὴν εὐτυχίαν, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ποιητοῦ, δὲν ἀπαρτίζουν τὰ πλούτη. Ταῦτα, ὅπως καὶ αἱ τιμαί, δὲν παρέχουν τὴν ἀληθινὴν εὐτυχίαν (Ε 667 - 670):

Ὢ! πόσα κακορρίζικους, πόσα λωλοὺς νὰ κράζου
τυχαίνει κείνους, ἁποὺ 'δῶ κάτω στὴ γῆ λογιάζου,
πὼς εἶναι καλορρίζικοι κ' εἰς τ' ἄστρα πὼς πετοῦσι
γιὰ πλοῦτος, δόξες καὶ τιμές, ἁποὺ 'ς αὐτοὺς θωροῦσι.

Τὸ ὅτι εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐναλλάσσονται αἱ στιγμαὶ καὶ περίοδοι τῆς εὐτυχίας πρὸς τὰς τῆς δυστυχίας ὡραιότατα διατυποῦται (Γ 1 - 4):

Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάηματα, μὲ τὴ χαρὰν ἡ πρίκα
μιὰν ὥραν ἐσπαρθήκασι κι ὁμάδι ἐγεννηθῆκα,
γι' αὖτος μαζὶ γυρίζουσι καὶ τό 'να τ' ἄλλ' ἀλλάσσει,
κι ὅποιος ἐγέλα τὸ ταχὺ κλαίγει πριχοῦ βραδειάσῃ.

Ἡ γνώμη ὅτι εὐτυχέστερος εἶναι ὁ μηδέποτε τὴν εὐτυχίαν γνωρίσας διατυποῦται ὡς ἑξῆς (Α 481 - 484):

Ὢ πόσα καλορρίζικος νὰ κράζεται τυχαίνει
γεῖς, ἁποὺ μιὰ καλομοιριὰ δὲν ἔχει γνωρισμένη,
γιατὶ γνωρίζοντάς τηνε στό 'στερο σὰν τοῦ λείψῃ,
νὰ στέκῃ πλιόν του δὲ μπορεῖ δίχως καημὸ καὶ θλῖψι.

Β 313 - 4. *Μὰ ποιὸς νὰ πέσῃ σὲ φτωχειὰ στὰ πλούτη μαθημένος*
καὶ νὰ μὴν ἔχῃ βάσανα πᾶσα καιρὸ ὁ καημένος;

Καταγωγὴ εὐγενής. Ἀριστοκρατικὰς ἰδέας προδίδει ἡ γνώμη τοῦ ποιητοῦ περὶ τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς (Δ 553 - 554):

... τὸ βγενικὸ αἷμα 'ς φτωχὸ δὲν ξίζει
παρὰ σὰ ρόδο μὲ χωρὶς φύλλα πού δὲ μυρίζει.

Ματαιότης. Περὶ τοῦ ματαίου καὶ εὐμεταβλήτου τῶν ἀνθρωπίνων ὁ ποιητὴς διατυπώνει τὰς ἑξῆς γνώμας (Πρόλ. 75 - 76):

Τ' ὀψὲς ἐδιάβη, τὸ προχθὲς πλιὸ δὲν ἀνιστορᾶται,
σπίθα μικρὴ τὸ σήμερο, στὰ σκοτεινὰ λογᾶται.

Α 474 *...ὁ καιρὸς τὰ πράματα καθημερνὸν ἀλλάσσει.*

Δ 559 - 62. *Τὰ ἔχει τὰ πολλὰ καὶ τὰ περίσσια πλούτη*
δὲν εἶν' 'ς τς ἀθρώπους πάντοτε, ἀμ' ὧρες τά 'χουν τοῦτοι,
κι ὧρες ξαφνίδια χάνουνται καὶ παίρνουσίν τως τ' ἄλλοι
καὶ πάντα πηαίνου κ' ἔρχουνται σὰν κῦμα 'ς περιγιάλι.

Ὡραιοτάτη εἶναι ἡ παρομοίωσις τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν ποιητὴν εἶναι μάταια (Ε 671):

... ὅλες οἱ καλομοιριὲς τοῦ κόσμου καὶ τὰ πλούτη
μιὰ μόν' ἀσκιά 'ναι στὴ ζωὴ τὴν πρικαμμένη τούτη,
μιὰ φουσκαλίδα τοῦ νεροῦ, μιὰ λάβρα ποὺ τελειώνει
τόσα γοργὰ ὅσο πλιὰ ψηλὰ τσὶ λόχες τσι σηκώνει.

Ὅλα μάταια εἶναι, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ ἐξωραΐζῃ τὸ πᾶν. Τὴν ἰδέαν ταύτην διατυπώνει ὡς ἑξῆς ὁ ποιητὴς (Ἀφιέρ. 33 - 36):

Ποιὸς μοῦ 'λεγε δὲν πρέπουσι νὰ στέκου στολισμένοι
τοῖχοι ἄσκημοι καὶ χαμηλοὶ καὶ κακοσοθεμένοι
φτωχοῦ σπιτιοῦ μ' ὁλόχρουσα παννιά, μηδὲ νιψίδι
προσώπου κόρης ἄσκημης πλήσιο κιανεὶς νὰ δίδῃ;

Διὰ τούτων δικαιολογεῖ ὁ ποιητὴς τὸ γεγονὸς τῆς ἀφιερώσεως τῆς Ἐρω-

φίλης, ἑνὸς ταπεινοῦ, ὡς λέγει, ἔργου, πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Ἰωάννην Μούρμουρην, ὁ ὁποῖος θὰ τὸ ἐκόσμει διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐν λόγῳ ἀφιερώσεως.

Πτωχεία. Περὶ ταύτης ἔχει τὴν γνώμην ὁ ποιητὴς ὅτι εἶναι ἀνεκτή, ὅταν δὲν ἔχῃ τις γνωρίσει τὸν πλοῦτον (Β 305 - 306):

Γεῖς, ἀποὺ τὴν πλουσιότητα δὲν ἔχει γνωρισμένη,
μὲ τὴ φτωχειὰ περνᾷ ζωὴ καλὴ κι ἀναπαημένη.

Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀνάλογος πρὸς ἐκείνην, ἣν ἀνωτέρω διετύπωσεν ὁ ποιητὴς περὶ τῆς μείζονος εὐτυχίας τῶν μηδέποτε γνωρισάντων τὴν τελευταίαν ταύτην.

Στοργή. Περὶ ταύτης ὑποστηρίζεται ἐν τῷ ποιήματι (Β 1 - 2) ὅτι:

ὅποιος παιδὶ δὲν ἔχει
ποιὰ 'ν' ἡ ἀγάπη ἡ γκαρδιακὴ ποτέ του δὲν κατέχει.

Γ'. Γνῶμαι ἄλλαι διάφοροι.

Θάνατος. Περὶ τοῦ θανάτου ἔχει τὴν γνώμην ὁ ποιητὴς ὅτι δίδει τέλος εἰς τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων· εἶν' ἑπομένως ἀγαθὸν (Ε 181 - 182):

Πῶς; δὲν τελειώνει ὁ θάνατος πᾶσα καημὸ καὶ πόνο;
βοτάνι τόνε κράζουσι ποῦρι στὰ πάθη μόνο.

Θεία Δίκη. Περὶ ταύτης ἔχει τὴν γνώμην ὁ ποιητὴς ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ τὴν διαφύγῃ· καὶ ἀργεῖ μὲν ἐνίοτε, διὰ νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τὸν πταίσαντα νὰ μετανοήσῃ, ἀλλὰ πάντως ἔρχεται, εἰς ὥραν μάλιστα, καθ' ἣν οὐδεὶς τὴν ἀναμένει (Γ 305 - 310):

Καθὼς ὁρίζου οἱ Οὐρανοὶ καὶ θέλ' ἡ Δικιοσύνη
τοῦ Ζεῦ, ἀπ' ἀνεγδίκιωτα κρίματα δὲν ἀφίνει,
μ' ἀνὲν κι ἀργῇ κιαμιὰ φορὰ τὴν παιδωμὴ νὰ δώσῃ,
γιὰ νά 'χῃ ὁ φταίστης τίβοτας καιρὸ νὰ μεταγνώσῃ,
πάλι θυμᾶται κ' ἔρχεται μὲ δύναμι μεγάλη
τὴν ὥρα ποὺ λιγώτερα τὴν καρτεροῦσιν ἄλλοι.

Ὄνειρα. Εἰς τὸ προφητικὸν τῶν ὀνείρων πιστεύει ὁ ποιητὴς (Β 143-144):

Καὶ τὰ ὄνειρα πολλὲς φορὲς 'ς ἕναν, ἀποὺ παιδεύγου,
πρίκες καὶ πάθη τά 'χουσι νὰ τὄρθου σημαδεύγου.

Ἀλλ' ἀλλαχοῦ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀξίαν τῶν ὀνείρων γράφει ὅτι (Β 139 κἑ.):

... ὄνειρά 'ναι τὰ ὄνειρα κ' οἱ ἔγνοιες τὰ γεννοῦσι
συχνιὰ στὸν κουρασμένο νοῦ, ποὺ ξύπνου τυραννοῦσι,
κι ὧρες καλὰ τοῦ δείχνουσι κι ὧρες κακὰ περίσσια,
κατὰ τὸ φόβο πού 'χουσι καὶ τὴν ἐλπίδα ἴσια.

Τύχη. Ὅλοι εὑρίσκονται, λέγει ὁ ποιητὴς (Β 197 - 198), ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Τύχης:

Πλούσιοι καὶ μπορεζάμενοι, φτωχοί, μικροὶ καὶ δοῦλοι
τσὶ Τύχης ἀποκατωθιό βλέπω πῶς στέκουν οὗλοι.

Ὡραιοτάτην δὲ παρομοίωσιν χρησιμοποιεῖ ἀλλαχοῦ (Β 237 - 238) διὰ νὰ δείξῃ τὴν παντοδυναμίαν τῆς Τύχης:

Κρίνω τὴ σκόνη τὴν ψιλὴ μιὰ ἀνεμικὴ μεγάλη
νὰ διασκορπίσῃ δὲ μπορεῖ σὲ μιὰ μερὰ κ' εἰς ἄλλη,
καθὼς μπορεῖ τὸ ριζικὸ δίχως περίσσιο κόπο
καὶ διασκορπᾶ, ὄντε τοῦ φανῇ, τς ἐλπίδες τῶν ἀνθρώπω·

Τὴν πορείαν τῆς Τύχης ἀδύνατον νὰ προβλέψῃ ὁ ἄνθρωπος (Α 447 - 449):

Τὸ ριζικό 'ν' ἀσύστατο κι ὄντα κιανεὶς λογιάζῃ
πῶς σὲ περίσσιο βάσανο στέκει, τὸν ἀνεβάζει
'ς ἄμετρη καλοριζικιά.

Οὐδένα διὰ τοῦτο πρέπει τις νὰ μακαρίζῃ, προτοῦ ἴδῃ τὸ τέλος του (Α 565 - 568):

ἀπῆτις κάποιο ριζικὸ στὸν κόσμο ἀνακατώνει
καὶ πλούσιους ρίχνει χαμηλὰ κι ἀνήμπορους σηκώνει,
δὲν πρέπει, πρίχου δῇ κιανεὶς τὸ τέλος, νὰ παινέσῃ
'ς τς ἀρχὲς ποτὲ καλομοιριὰ τ' ἀθρώπου γὴ στὴ μέση.

Καὶ ἀλλαχοῦ μὲν παρουσιάζει ὁ ποιητὴς τὴν Τύχην μετὰ δικαιοσύνης ἐνεργοῦσαν (Β 377 - 378):

Τσὶ φρόνιμους τὸ ριζικὸ κι ὅλους τσὶ προκομμένους
πάντα χαιράμενους κρατεῖ καὶ καλοκαρδισμένους·

ἀλλαχοῦ (Δ 285 - 288) ὅμως τοὐναντίον:

... ἀλλάξαν οἱ καιροὶ κ' ἡ Τύχης ἀμποδίζει
τς ἀθρώπους, ἀποὺ φρόνιμους κι ἀδυνατοὺς γνωρίζει,
γιὰ κεῖνο δὲν τιμᾶται πλιὸ κιανείς, ὡσὰν τυχαίνει,
κ' ἡ ἀρετή, σὰ βλέπομε, γδυμνὴ στὸν κόσμο πηαίνει.

Ἐνίοτε δὲ ἡ Τύχη καὶ αὐτὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν νοῦν σαλεύει (Δ 65):

Τὸ ριζικὸ κιαμιὰ φορὰ τὸ νοῦ τ' ἀθρώπου παίρνει.

Κατανομὴ τῶν γνωμῶν κατὰ τὰ πρόσωπα τῆς τραγῳδίας.

Τὸ ἀνωτέρω καταταχθὲν γνωμολογικὸν τῆς Ἐρωφίλης ὑλικὸν εἶναι φυσικὰ κατανεμημένον εἰς ὅλα, ἀλλ' ἰδίᾳ εἰς τὰ κυριώτερα πρόσωπα τῆς τραγῳδίας. Καὶ ἐν μείζονι μὲν βαθμῷ χρῆσιν γνωμικοῦ ὑλικοῦ κάμνει εἰς τοὺς λόγους του ὁ φίλος τοῦ Πανaρέτου Καρπόφορος, ἐν δευτέρᾳ δὲ μοίρᾳ ὁ πατὴρ τῆς Ἐρωφίλης βασιλεὺς Φιλόγονος καὶ ὁ τούτου Σύμβουλος. Τὸν αὐτὸν περίπου ἀριθμὸν γνωμῶν ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς λόγους τῆς Νένας καὶ τῶν ἀγαπωμένων Ἐρωφίλης καὶ Πανaρέτου. Σπανιώτεραι εἶναι αἱ γνῶμαι εἰς τὸ στόμα τοῦ χοροῦ. Εἰς τὰ ἰντερμέδια τοῦ δράματος εὑρίσκω τρεῖς μόνον· δύο εἰς τὴν Ἀφιέρωσιν καὶ μίαν εἰς τὸν Πρόλογον. Μία ὡσαύτως ἀπαγγέλλεται ὑπὸ τῆς Σκιᾶς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Φιλογόνου. Ἄς σημειωθῇ ὅτι αἱ εἰς τὸ στόμα τοῦ χοροῦ γνῶμαι ἀπαντῶσιν εἰς τὰ διαλογικὰ μέρη καὶ ὄχι εἰς τὰ χορικά.

Ἐξετάσωμεν νῦν ὁποῖον γνωμολογικὸν ὑλικὸν ἀπαντᾷ εἰς τὸ στόμα ἑκάστου τῶν ἐν τῇ τραγῳδίᾳ προσώπων.

Εἰς μὲν τοῦ *Καρποφόρου*, τοῦ φίλου τοῦ Πανaρέτου, τὸ στόμα εὑρίσκομεν γνώμας ἀφορώσας εἰς τὴν ἀρετήν (3)[1], τὴν ἐπιθυμίαν ἀπηγορευμένου, τὴν προνοητικότητα (2), πλείστας (1, 2, 7, 8, 9, 11, 13, 15) εἰς τὸν ἔρωτα ἀναφερομένας, τὴν ματαιότητα (2), τὴν τύχην (3).

Αἱ ὑπὸ τοῦ βασιλέως *Φιλογόνου* ἀπαγγελλόμεναι γνῶμαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀρετὴν (1), τὴν ἀφροσύνην, τὴν ἐκδίκησιν, τὴν ἐντιμότητα, τὴν τόλμην (1, 2), τὴν ὑπομονητικότητα, τὴν βασιλείαν (1, 2), τὴν δυναμικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν στοργήν.

Αἱ τοῦ *Συμβούλου* γνῶμαι ἀνάγονται εἰς τὴν ἀταραξίαν, τὴν ὀργὴν (3), τὴν προνοητικότητα (3, 4), τὴν προφυλακτικότητα, τὴν ὑποκρισίαν, τὴν φρόνησιν (2, 3), τὸν ἔρωτα (3), τὴν εὐγενῆ καταγωγήν, τὴν ματαιότητα (3), τὴν τύχην (4).

Εἰς τὸ στόμα τῆς *Ἐρωφίλης* ἀπαντῶμεν γνώμας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἀρετὴν (2), τὴν δειλίαν, τὴν καταδεκτικότητα, τὴν ὀργήν (1, 2), τὴν φρόνησιν (1), τὴν εὐτυχίαν (2), τὰ ὄνειρα (1), τὴν τύχην (6).

Εἰς τοῦ *Πανaρέτου* τοὺς λόγους εὑρίσκομεν γνώμας ἀφορώσας εἰς τὴν ἱκανότητα, τὴν μυστικότητα (2), τὴν προνοητικότητα (1), τὴν φρόνησιν (5), τὸν ἔρωτα (12, 14), τὴν εὐτυχίαν (3, 4), τὴν πτωχείαν, τὴν τύχην (2, 5).

Ἡ *Νένα* ἀπαγγέλλει γνώμας σχέσιν ἐχούσας πρὸς τὴν εὐπείθειαν, τὴν μυστικότητα (1), τὴν φρόνησιν (4), τὴν δυστυχίαν (2), τὸν ἔρωτα (4, 10), τὰ ὄνειρα (2), τὴν τύχην (1, 7).

---

[1] Οἱ ἐντὸς τῶν παρενθέσεων ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὴν σειράν, ἣν ἡ ἀναφερομένη γνώμη κατέχει μεταξὺ τῶν εἰς τὸ αὐτὸ ψυχικὸν χαρακτηριστικὸν ἢ τὸ αὐτὸ κοινωνικὸν φαινόμενον ἀναφερομένων καὶ ἀνωτέρω καταταχθεισῶν.

Ὁ *Χορὸς* ἀναφέρεται διὰ τῶν γνωμῶν του εἰς τὴν μακροθυμίαν, τὴν δυστυχίαν (1), τὴν εὐτυχίαν (1), τὴν ματαιότητα (4), τὸν θάνατον.

Εἰς τοὺς λόγους τῆς *Σκιᾶς* τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Φιλογόνου εὑρίσκω γνώμην εἰς τὴν Θείαν Δίκην ἀναφερομένην.

Αἱ ἐν τῇ *Ἀφιερώσει* γνῶμαι ἀφορῶσιν εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν ματαιότητα (5).

Ἐν τῷ *Προλόγῳ* μίαν εὗρον γνώμην εἰς τὴν ματαιότητα (1) ἀναφερομένην.

Τὰ δὲ *Ἰντερμέδια* τῆς τραγῳδίας περιέχουν μίαν μὲν εἰς τὴν ὀλιγολογίαν, δύο δὲ εἰς τὸν ἔρωτα (5, 6) ἀφορώσας.

Περατῶν τὸν περὶ τοῦ γνωμολογικοῦ στοιχείου τῆς Ἐρωφίλης λόγον προσθέτω ὅτι ἐκ τῶν ὡραιοτάτων τῆς τραγῳδίας γνωμῶν εἶναι αἱ εἰς τὸν ἔρωτα ἀναφερόμεναι.

Ἀπρίλιος 1934

Μ. ΚΡΙΑΡΑΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΑΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

Ὄπισθεν τῶν νοτίων λόφων τοῦ ὑπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἀφαίας κειμένου χωρίου Μεσαγροῦ τῆς Αἰγίνης, ἐντὸς τῆς χαραδρώδους κοιλάδος τῆς ἀρχομένης ἐξ Ἁγίας Μαρίνης καὶ καταληγούσης πρὸς Δ. πέραν τῆς γυναικείας μονῆς πρὸς τὸ χωρίον Ἀσώματος κεῖται ὁ συνοικισμὸς Σάλωνες, ἀποτελούμενος ἐξ 25 περίπου οἴκων καὶ ὢν μέρος τοῦ Μεσαγροῦ. Ἔχει μικρὰν ἐκκλησίαν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (Ἁι-Σωτῆρα), ἧς ἡ βορεία πλευρὰ εἶναι παλαιοτέρα, σῴζουσα τὴν ἀρχὴν ἀνυπάρκτου νῦν τόξου. Καὶ ἡ μνήμη δὲ τῶν ἀνθρώπων μαρτυρεῖ, ὅτι πρό τινων δεκαετηρίδων ἀνεκτίσθη τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ὑπέρθυρον εἶνε πωρίνη πλὰξ φέρουσα τὴν ὧδε δημοσιευομένην ἐπιγραφήν.

+ ΑΝΗΓΕΡΘΙΕΚΒΑΘΡΩΝΚΑΙΑΝΑΚΕΝΙΣΗΘΘΙΟCΚΑΠΑΝCΕΠΤΟCΝΑΟCΤΗCΑ

ΜΩΡΦΟCΕΟCΤΧΚΥΗΜΩΝΙΥΧΥΚΟΤΡCΘΥΠΑΝΤΩΚΡΑΤΩΡΟCΔΙΑCΥΝΔΡΟ

ΠΟΘΙΤΚΑCΑΡΑΚΙΚΤΩΝΛΟΙΠΩΝΑΕΙΔΙΜΩΝΚΜΑΚΑΡΙΩΝΚΤΗΤΟΡΩΤΗC

ΝΗCΤΑΥΤΗC ΠΛΙΖ 1645

† Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνακαινίσθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς Ἁ[γίας Μετα]μορφώσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος θεοῦ Παντοκράτορος διὰ συνδρο[μῆς καὶ ἐξόδου] Ποθητοῦ Κασταράκι καὶ τῶν λοιπῶν ἀοιδίμων καὶ μακαρίων κτιτόρων τῆς [ἁγίας Μο]νῆς ταύτης 1645.

Ἀριστερὰ ὁ λίθος εἶνε ἐλλιπής, ἀλλὰ εὐθέως πως τετμημένος. Φαίνεται ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐνταῦθα τοποθετήσει διηυθετήθη ὁ λίθος οὕτως. Οἱ στίχοι καταλήγουσι πάντες εἰς τὴν δεξιὰν τομὴν τοῦ λίθου, ἀλλὰ τὸ ἀντίγραφόν μου δὲν ἐπέτυχεν ἐν τούτῳ.

Τὸ ὄνομα τῆς συνοικίας ἐνθυμίζει τὸν Σάλωνα (ὁ ἔσω ἅλωνας=ὁ Σάλωνας=ἡ Ἄμφισσα) καὶ τὰ Ξάλωνα τῆς Λέσβου καὶ τῆς Κύπρου (πρβλ. Σ. Μενάρδον ἐν Ἀθηνᾷ 1907 καὶ Ἐπετηρ. Βυζ. σπουδ. 1931, σ. 338 ἑξ) καὶ τὰ Πετράλωνα τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἐπιγραφὴ λέγει περὶ [μο]νῆς (στ. 3+4, ἂν ὀρθῶς συμπληρῶ, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκκλησίαν οὐδὲν ἴχνος εἶδον ἐρειπίων προσφόρων. Λίθοι πολλοὶ εἰργασμένοι περίκεινται, ἀλλ' οὗτοι προέρχονται πιθανῶς ἐκ τῆς τελευταίας ἀνακαινίσεως τῆς ἐκκλησίας, πλεονάσαντες.

Ὁ τελευταῖος στίχος εἶνε καὶ βεβλαμμένος καὶ ἀσβέστῳ κεχρισμένος; ἀλλὰ δι' ἐπιμονῆς τινος μείζονος, πρὸς ἣν ἐπέλειπέ με ὁ χρόνος, ἴσως δύναται νὰ δώσῃ καί τι πλέον.

Οἰκογένεια Κασταράκη (στ. 3) δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ συνοικισμῷ.

ΑΝΓ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΜΑΝΟΥΗΛ Ο ΚΟΜΝΗΝΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΒΕΛΑΝ ΤΟΝ Γ' ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΡΟΚΑΤΟΧΟΥΣ ΤΟΥ

Ἐν σοβαρωτάτῃ ἀνακοινώσει του γενομένῃ τῷ 1928 ἐν Δέβρετσεν τῆς
Οὐγγαρίας, ὁ ἀείμνηστος Αὔγουστος Χάϊζεμπεργ ἔλεγε τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἱστορία
» τῶν Οὔγγρων ἦτο ἀπὸ αἰώνων συνδεδεμένη μετὰ τῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κρά-
» τους πρὸ τῆς ἐν τῇ νῦν πατρίδι ἐγκαταστάσεως τοῦ ἱπποτικοῦ τούτου ἔθνους.
» Καὶ ἔκτοτε μένει ἡ ἱστορία αὐτοῦ στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὸ Βυζάντιον.
» Ὁ Οὐγγρικὸς λαὸς ὑπέστη βαρυτάτας θυσίας, διὰ νὰ σώσῃ τὸ κράτος καὶ
» μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ, ἡ Οὐγγαρία συνέχισεν εὐσεβῶς καὶ ἱπποτικῶς τὸν
» διὰ τὸν πολιτισμὸν ἀγῶνα, ἕως οὗ ἐθραύσθη καὶ ἡ ἰδική της δύναμις. Εἶναι
» ἀδύνατον νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Οὐγγαρίας χωρὶς νὰ συμβι-
» βάσωμεν ταύτην μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ κράτους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν
» Βυζαντινῶν».
Τῶν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Βέλα Γ' σχέσεων ἀποδεικνυου-
σῶν μάλιστα τὴν ἀλήθειαν τῶν προειρημένων, θὰ προσπαθήσω συντόμως
νὰ περιγράψω τὴν ἐποχὴν ταύτην. Τότε ὁ πόλεμος ἦτο ἡ κανονικὴ κατάστα-
σις τῶν ἐθνῶν. Ἐν ᾧ ὅμως οἱ πόλεμοι ἦσαν συνήθως συνδεδεμένοι μὲ ἐθνι-
κὸν μῖσος, οἱ ὀλίγοι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Οὔγγρων τοιοῦτοι ἐστεροῦντο τοῦ
ἐξολοθρευτικοῦ χαρακτῆρος. Ὁ κύριος σκοπὸς τῶν πρὸ 800 ἐτῶν γενομένων
τούτων πολέμων ἦτο ἡ τῆς χώρας μεγέθυνσις, οὐδέποτε δ' ἔλειπεν ἐξ αὐτῶν
γενναία πρόφασις, τουτέστι βοήθεια ἐν οἰκογενειακαῖς ὑποθέσεσιν. Ἄλλως τε
οἱ πόλεμοι οὗτοι κατέληξαν εἰς διαρκῆ εἰρήνην τιμητικὴν δι' ἀμφοτέρους
τοὺς λαούς[1]. Ἡ τῶν ἀντιπάλων διαγωγὴ ἦτο ἄλλως τε πάντοτε φιλόφρων καὶ
ἱπποτική. Τῷ 1072, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σολομὼν (1063-1074) ὑπε-
χρεώθη νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Βυζαντίου Νικήτα, διὰ νὰ
ἀμυνθῇ κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πετσενέγων, εὐνοουμένων τοῦ αὐτοκράτο-

---

[1] Οἱ οἰκογενειακοὶ δεσμοί, καίπερ δημιουργηθέντες ὅπως συνδέσωσι τὰς δύο δυναστείας, τοὐναντίον προὐκάλεσαν συγκρούσεις. Μέλη δυσηρεστημένα τῆς Οὐγγρικῆς δυναστείας εὗρον ἄσυλον παρὰ τοῖς νέοις ἐν Κωνσταντινουπόλει συγγενέσιν, καὶ τἀνάπαλιν οἱ τοῦ αὐτοκράτορος πολέμιοι ὑπελόγιζον ἐπὶ τοῦ Οὔγγρου Βασιλέως... Εἰς τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις βλέπομεν λοιπὸν τὴν τῶν πολέμων αἰτίαν. Θάλλοτση, Βέλα Γ' καὶ ἡ Οὐγγρικὴ Μοναρχία.

ρος. Κατανικήσας τοὺς Πετσενέγους ἐπολιόρκησε τὸ Βελιγράδιον τὸ κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ Νικήτα. Μετὰ πολιορκίαν μηνῶν τινων κόρη Οὐγγρὶς ἀνάψασα πυρκαϊὰν παρέσχεν εἰς τὸν Οὐγγρικὸν στρατὸν ἀφορμήν, ὅπως ἐπωφεληθῇ τῆς ταραχῆς καὶ εἰσορμήσῃ εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Νικήτας παρεδόθη τότε εἰς τὸν Γέϊζαν[1], ὅστις περιεποιήθη τοὺς αἰχμαλώτους Ἕλληνας. Ὁ Μιχαὴλ Δούκας Παραπινάκης εὐγνώμων ἔστειλεν αὐτῷ δῶρα καὶ στέμμα.

Δευτέραν φορὰν οἱ Ἕλληνες συνεκρούσθησαν μὲ τοὺς Οὔγγρους διὰ τὴν ἑξῆς αἰτίαν: Ὁ Ἄλμος, θεῖος τοῦ Στεφάνου Β΄, συνομόσας κατὰ τούτου, προσέφυγεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ζητῶν τὴν προστασίαν τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης[2]. Ὁ Στέφανος Β΄ (1114 - 1131) ζητεῖ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἄλμου, μὴ ἐπιτυχὼν δὲ αὐτήν, κηρύσσει τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Β΄ Κομνηνοῦ. Ὁ πόλεμος οὗτος ἤρχισεν τῷ 1128. Οἱ δύο στρατοὶ ἐπολέμησαν νικῶντες καὶ νικώμενοι ἐκ διαδοχῆς ἑωσοῦ, τοῦ Ἄλμου ἀποθανόντος, συνωμολογήθη ἡ εἰρήνη.

Σπουδαιότατον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δύο λαῶν διεδραμάτισεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνός, (1143 - 1180)[3] ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου, ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου, ἕνεκα τῆς δραστηριότητος καὶ τοῦ πνεύματός του. Πάντες οἱ ἱστοριογράφοι τὸν περιγράφουσιν ὡς ἱκανώτατον καὶ πολεμικώτατον αὐτοκράτορα ἔχοντα μεγάλην σωματικὴν ἰσχὺν καὶ ἐπιβλητικὸν παράστημα: ἦτο μέγας, ἡλιοκαμμένος, ἀρρενωπός, συμπαθητικώτατος καὶ πολιτικώτατος.

Ὡς ὁ πατήρ του, οὕτω καὶ ὁ Μανουὴλ εἶχε σκοπόν: Movere fines... ultra Danubium ad occidentem.

Η ΕΝ ΟΥΓΓΑΡΙΑι ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Τῷ 1141 ἀπέθανε Βέλα ὁ Β΄ (Vak Bela, τυφλὸς Βέλα), ἀφίνων τρεῖς υἱούς: Γέϊζαν, Λαδίσλαον καὶ Στέφανον. Πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχε διορίσει διάδοχον αὐτοῦ τὸν Γέϊζαν, ἵνα κυβερνᾷ ἐν Οὐγγαρίᾳ, Κροατίᾳ καὶ Δαλματίᾳ. Τὴν Βοσνίαν, ἣν ἐκληρονόμησε παρὰ τῆς συζύγου του Ἑλένης, θυγατρὸς τοῦ Οὔρος, ἡγεμόνος τῆς Σερβίας, ἄφινεν εἰς τὸν Λαδίσλαον, τὴν δὲ Συρμίαν εἰς τὸν Στέφανον.

Ἡ βασιλικὴ λοιπὸν οἰκογένεια τῆς Οὐγγαρίας ἦτο συγγενὴς μὲ τὴν ὑπὸ τὴν ἐπιδεσποτείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὖσαν Σερβικήν. Ὁ παλατῖνος τῆς Οὐγγαρίας Βέλους, ἀδελφὸς τοῦ Βλάχου Τσούδομιλ, ἡγεμόνος

[1] Ὁ Γέϊζας, ὕστερον Βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας ὡς Γέϊζας Α΄ (1074 - 1077), ἐξάδελφος τοῦ Σολομῶντος, ἦτο γνωστὸς διὰ τὴν μεγαλοψυχίαν του.

[2] Ἡ Εἰρήνη, Οὐγγριστὶ Πίροσκα, ἦτο θυγάτηρ τοῦ Βασιλέως Λαδισλάου Α΄ Ἁγίου Λαδισλάου (1077 - 1095).

[3] Πάππος τοῦ Μανουὴλ ἦτο ὁ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός. Ὁ υἱός του, Ἰωάννης Α΄, πατὴρ τοῦ Μανουήλ, ἦτο σύζυγος τῆς Οὐγγρίδος Εἰρήνης (Πιρόσκας).

τῆς Σερβίας, τὸν παρώτρυνεν, ὅπως μὴ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ τὴν τῆς Οὐγγαρίας, ἡ κατάστασις ὅμως δὲν ηὐνόει τὸ σχέδιον τοῦτο, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν τοῦ τε χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀνδρείας τοῦ Μανουήλ, τοῦ ὁποίου ὄνειρον ἦτο ἡ ἀνύψωσις τῆς δυνάμεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ὑποταγὴ τῆς Οὐγγαρίας. Πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν σκοπῶν του ἐχρησίμευσεν αὐτῷ ἡ διαγωγὴ τῆς Σερβίας, ἥτις παρέσχε προφάσεις συγκρούσεως μετὰ τῆς Οὐγγαρίας. Δὲν ἐβράδυνε λοιπὸν ὁ Μανουὴλ νὰ εἰσδύσῃ μὲ τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς τὴν Σερβίαν καὶ νικήσας καὶ συλλαβὼν αἰχμάλωτον τὸν Βλάχον, νὰ κυριεύσῃ τὸ Σεύγμινον. Ὁ Γέϊζας νικήσας τὸν Ρῶσσον ἡγεμόνα Βλαδίμηρον ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Μανουήλ, ἀλλ' οὗτος, ἀποφεύγων τὴν ἀποφασιστικὴν σύγκρουσιν, ἠρκέσθη ν' ἀπωθήσῃ μικρὰ Οὐγγρικὰ ἀποσπάσματα καὶ νὰ λεηλατήσῃ τὸ Βανᾶτον.

Τῷ 1153, ὁ Γέϊζας παρεσκευάζετο πρὸς νέον πόλεμον, ἀλλὰ τοῦ Φρειδερίκου Μπαρμπαρόσσα ἀπειλοῦντος τὴν Οὐγγαρίαν, οὗτος ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ τὸν Μανουήλ. Ἡ εἰρήνη αὕτη δὲν διήρκεσε πολύ, αἰτία δὲ οἱ τοῦ Γέϊζα ἀδελφοὶ Στέφανος καὶ Λαδίσλαος, οἵτινες ἀπολέσαντες τὰς ἐδάφη των καὶ φοβούμενοι καταδιώξεις, προσέφυγον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μανουήλ, ὅστις τοὺς ὑπεδέχθη καλῶς, διὰ νὰ ἔχῃ πρόφασιν προελάσεως εἰς τὴν Οὐγγαρίαν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος, ἐποφθαλμιῶν τὸν θρόνον, ἐκάλεσε τὸν Γέϊζαν εἰς βοήθειαν. Οὗτος ἔσπευσε προθύμως καὶ νικήσας τὸν Βυζαντινὸν στρατὸν ἐκυρίευσε τὴν Βρανιζόβαν. Πάντες οἱ Οὔγγροι οἱ συνοδεύσαντες τὸν Στέφανον εἰς τὴν Ρωμανίαν ἀπέθανον ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Ὁ Γέϊζας, εὐχαριστημένος, συνωμολόγησε εἰρήνην μὲ τὸν Μανουήλ, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ μὴ ὑποστηρίζῃ πλέον τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ· καὶ ἐπεκαλέσθη μὲν ὁ Στέφανος τὴν βοήθειαν τοῦ· αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου, ἀπέτυχεν ὅμως τοῦ σκοποῦ του, τοῦ αὐτοκράτορος φιλικῶς ἔχοντος πρὸς τὸν Γέϊζαν. Ὁ Στέφανος ἐπιστρέψας εἰς τὴν Κωνσταντινούπουλιν ἐνυμφεύθη τὴν ἡγεμονίδα τῆς Ἀντιοχείας Μαρίαν, συγγενῆ τοῦ Μανουήλ, καὶ ἔμενε καραδοκῶν εὐκαιρίαν δράσεως, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐν τῷ μεταξὺ ἐτελεύτησεν ὁ Γέϊζας τῷ 1161, ἀφήσας διάδοχον αὐτοῦ τὸν δεκαπενταετῆ πρωτότοκον υἱόν του Στέφανον Γ΄.

Ὁ τοῦ Γέϊζα Β΄ θάνατος ἐφάνη εἰς τὸν Μανουὴλ ὡς ἀρίστη εὐκαιρία πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν του. Ἄνευ ἀναβολῆς λοιπὸν εἰσβαλὼν εἰς τὴν Σερβίαν μὲ στρατὸν κινητοποιηθέντα ἐπειγόντως, ἔπεμψε πρέσβεις εἰς τοὺς Οὔγγρους ζητῶν ὅπως οὗτοι μὴ ἀναγνωρίσωσι Βασιλέα τὸν Στέφανον, υἱὸν τοῦ Γέϊζα, ἀλλὰ τὸν Στέφανον, ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ἠτιολόγησε δὲ τὴν ἀξίωσιν ταύτην διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῶν ἀρχαίων Οὐγγρικῶν ἐθίμων, καθ' ἃ διαδοχὴ ἀνῆκεν, ὄχι εἰς τὸν υἱόν, ἀλλ' εἰς τὸν πρωτότοκον ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως, Τοιοῦτος ὅμως διαδοχῆς νόμος οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν Οὐγγαρίᾳ.

Κατὰ τὸν Οὐγγρικὸν νόμον διαδοχῆς ὁ βασιλεὺς ἔπρεπε νὰ κατάγεται ἐκ τοῦ αἵματος τῶν Ἄρπαδ. Γενικῶς διάδοχος ἦτο ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως. Ἐπειδὴ ὅμως ἐγένετο ἐξαίρεσις τοῦ ἐθίμου τούτου, ὁ Μανουὴλ ἐπωφελήθη ταύτης διὰ νὰ παραδώση τὸν θρόνον εἰς τὸν προστατευόμενόν του Στέφανον.

Οἱ Οὔγγροι ἀπέρριψαν τὴν αἴτησιν τοῦ Μανουήλ, ὅστις μὲ ὑποσχέσεις καὶ ἀπειλὰς ἐπλησίαζε πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν, ἐν᾿ ᾧ ὁ Στέφανος Γ΄ ἔφυγεν εἰς τὴν Pozsony[1] μὲ τὴν μητέρα του. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι οἱ Οὔγγροι ἐνέδωκαν, ἐπειδὴ μέρος αὐτῶν ἐπηρεάσθη ὑπὸ τῶν ἀπειλῶν καὶ οἱ λοιποὶ ἐδελεάσθησαν ὑπὸ τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Μανουήλ. Δὲν ἀνεγνώρισαν ὅμως τὸν μισούμενον Στέφανον, ἀλλὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λαδίσλαον, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Γέϊζα Α΄. Ὁ Στέφανος ἔλαβε τὸ τρίτον τῆς Οὐγγαρίας καὶ ὡρίσθη διάδοχος.

Τῷ 1162 ἐτελεύτησεν ὁ Λαδίσλαος ἄρξας μῆνάς τινας, ὁ δὲ θεῖός του Στέφανος ἔχων κόμμα ἰσχυρὸν μεταξὺ τῶν μεγιστάνων ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὡς Στέφανος Δ΄, ἀλλ᾿ ὁ λαὸς μισῶν αὐτόν, ἅτε σφετεριστήν, ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπαναστατήση. Πρὸ τοιαύτης καταστάσεως ὁ Στέφανος ἠναγκάσθη νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ Μανουήλ, ὅστις ἔπεμψε στρατὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, τοῦθ᾿ ὅπερ ηὔξησε τὸ κατὰ τοῦ Στεφάνου μῖσος τῶν Οὔγγρων. Οἱ τοῦ Στεφάνου ὀπαδοὶ τότε τὸν συνεβούλευσαν νὰ ἀποπέμψῃ τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν τοῦ ἔθνους ἐμπιστοσύνην, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὁ Στέφανος Γ΄ ὅμως ἐπωφεληθεὶς τούτου καὶ διοργανώσας στρατόν, ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Στεφάνου Δ΄ καὶ τὸν ἐνίκησεν, ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μανουήλ. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία περιῆλθεν οὕτως εἰς Στέφανον τὸν Γ΄. Ὁ Μανουὴλ προστατεύων Στέφανον τὸν Δ΄ προήλασεν ἐπὶ τὴν Οὐγγαρίαν, ἀλλὰ καθ᾿ ὁδὸν σκεφθεὶς ὅτι οἱ Οὔγγροι οὐδέποτε θὰ τὸν ἀναγνωρίσωσι, ἐσταμάτησε τὸν ἀγῶνά του, ἐγκαταλιπὼν δὲ τὸν Στέφανον Δ΄ ἠκολούθησε νέαν ὁδόν. Ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔστειλε πρεσβευτὴν εἰς τοὺς Οὔγγρους τὸν σεβαστὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ἀρχηγὸν τῶν σωματοφυλάκων του προσφέρων αὐτοῖς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φιλίαν του. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς εἰλικρινείας του ὑπεσχέθη νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Μαρίαν μετὰ τοῦ Βέλα, ἀδελφοῦ τοῦ Στεφάνου Γ΄ καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ τοῦτον διάδοχον τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου.

Ὁ περίφημος ἱστοριογράφος Λουδοβῖκος Θάλλοτση γράφει ἐν τῷ ἔργῳ του Βέλα ὁ Γ΄. καὶ ἡ Οὐγγρικὴ Μοναρχία. «Ὁ Μανουὴλ ἐν τῇ περιστάσει »ταύτῃ ἔπραξεν οὕτω, διότι αὐτὸ ἀνταπεκρίνετο μάλιστα εἰς τὰ συμφέροντά »του. Τόσον ἀχανὲς κράτος, ὡς τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκόν, εἶχε παραπολλὰ »ζητήματα, ἕνεκεν ἀκριβῶς τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ. Εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορα

[1] Πρεσβοῦργον, Οὐγγριστὶ Pozsony.

»τὰ τῆς Περσίας καὶ τῆς Τουρκίας ὑπῆρχον ἐκκρεμοῦντα ζητήματα, πρὸς »δυσμὰς ἦτο ἀπησχολημένον μὲ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸν Γερμανὸν αὐτοκράτορα, »πρὸς βορρᾶν τὸ Οὐγγρικὸν ζήτημα προὐκάλει φροντίδας. Πολλάκις ἠσφά- »λιζε τὴν ἐπιτυχίαν ἑνὸς μέρους, κάμνων παραχωρήσεις εἰς τὸ ἄλλο: ὁ σκο- »πὸς ἦτο πάντοτε ἡ τήρησις, ἐνίοτε ἡ κατάκτησις. Δὲν γνωρίζομεν τὸ πολι- »τικὸν μέρος καὶ τὰ ψυχολογικὰ αἴτια τοῦ ζητήματος τούτου, συμπεραίνομεν »μόνον, ὅτι δὲν ἠγάπα τοὺς ἰδικούς του συγγενεῖς, οὓς ὑπωπτεύετο. Τὸν »νέον βάρβαρον δὲν ἐφοβεῖτο, δυνάμενος νὰ τὸν παιδαγωγῇ κατὰ τὸ παρά- »δειγμά του».

Οἱ Οὔγγροι θαμβωθέντες ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Μανουὴλ καὶ μὴ ὑποπτεύοντες τὸν σκοπόν του, ἔστειλαν τὸν Βέλα, ὅστις εἰς τὴν Κων/πολιν ὠνομάσθη Ἀλέξιος καὶ ἀνηγορεύθη δεσπότης[1].

Μετὰ τὴν εἰς Κων/πολιν ἄφιξιν τοῦ Βέλα, ὁ Μανουὴλ προσήρτησεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν τὴν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένην Δαλματίαν καὶ ἠξίωσεν αὐτὴν ὡς κληρονομίαν τοῦ Βέλα, τοῦ Οὐγγρικοῦ ὅμως συνταγματικοῦ νόμου τονίζοντος τὸ ἀδιανέμητον τοῦ κράτους, οἱ Οὔγγροι ἀπέρριψαν τὴν ἀξίωσιν ταύτην τοῦ Μανουήλ. Οὗτος θέλων νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ νὰ δεχθῶσι τὴν ἀξίωσίν του ἔστειλε τὸν Στέφανον Δ΄ μὲ στρατὸν κατὰ τῆς Οὐγγαρίας, τούτου δ᾿ ἀποτυχόντος, αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἔφθασε μὲ πολὺν στρατὸν εἰς τὰ σύνορα τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἔστειλεν εἰς τὸν Στέφανον Γ΄ ἐπιστολὴν δηλῶν ὅτι δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ πολεμήσῃ, ἀλλὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν κληρονομίαν εἰς τὸν Βέλαν. Τῆς Οὐγγαρίας ὅμως δεχθείσης βοήθειαν ἔξωθεν, ὁ Μανουὴλ ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Ρωμανίαν μετὰ τοῦ Στεφάνου Δ΄, ὅστις μετ᾿ οὐ πολύ, ἐκστρατεύσας ἐκ νέου κατὰ τοῦ Στεφάνου Γ΄ μὲ Ἑλληνικὸν στρατόν, ἐνεκλείσθη εἰς τὸ Σεύγμινον (Zimony) ὅπου ἀπέθανεν. Οἱ Οὔγγροι ἐκυρίευσαν τότε τὸ Σεύγμινον ἀλλ᾿ ὁ Μανουήλ, μισθώσας Ρώσσους ἐπικούρους, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ κυριεύσας τὸ Σεύγμινον προήλασεν εἰς τὴν Δαλματίαν, τὴν ὁποίαν καὶ κατέκτησε σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν. Καὶ ἐνίκησε μὲν ὁ Οὐγγρικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν παλατῖνον Διονύσιον τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Σαύα, ἐκδικούμενος ὅμως ὁ Μανουὴλ ἐλεηλάτησε τὴν Τρανσυλβανίαν. Τῷ 1166, ὁ Στέφανος Γ΄ δεχθεὶς βοήθειαν ἐκ μέρους τοῦ δουκὸς τῆς Αὐστρίας, κατέκτησε πάλιν τὸ μέγιστον μέρος τῆς Δαλματίας. Τῷ 1168,

[1] Ἡ ἐπίσημος ἀναγόρευσις ἐγένετο τῷ 1165 ἢ 1166 τῷ δὲ 1169 ἐγέννησε, παρὰ πᾶσαν προδοκίαν, παῖδα ἡ βασίλισσα (τὸν ὕστερον τόσον ἀτυχῆ Ἀλέξιον), ὅστις ἐγένετο φυσικὸς διάδοχος καὶ δεσπότης. Ὁ Βέλα ὑπεβιβάσθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ «Καίσαρος» καὶ ἐχωρίσθη τῆς μνηστῆς του Μαρίας. Ἀντὶ ταύτης ὁ Μανουὴλ τὸν συνέζευξε μὲ τὴν Ἄνναν Châtillon (Agnès d'Antrioche), τοῦθ᾿ ὅπερ δὲν ἠλλοίωσε τὰς καλὰς σχέσεις Βέλα καὶ Μανουήλ, ὅστις διὰ λαμπρᾶς ἐκπαιδεύσεως καὶ καλλίστου προσωπικοῦ παραδείγματος προσεπάθει νὰ καταστήσῃ τὸν Βέλαν μέγαν βασιλέα.

ὁ Βυζαντινὸς στρατός, ἐνισχυθεὶς μὲ Πέρσας, Γερμανούς, Ἰταλοὺς καὶ Σέρβους μισθοφόρους, προήλασεν ἐκ νέου ὑπὸ τὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον κατὰ τῶν Οὔγγρων διοικουμένων ὑπὸ τοῦ παλατίνου Διονυσίου. Οἱ Οὖγγροι ἐνικήθησαν περὶ τὸ Σεύγμινον. Ἡ Δαλματία ἐκυριεύθη πάλιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τῷ δὲ 1172 τὴν 4ην Μαρτίου, ὁ Στέφανος Γ΄ ἐτελεύτησε μὴ ἀφήσας κληρονόμον.

ΒΕΛΑΣ Γ΄ (1173-1196)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου Γ΄ ἔγιναν κομματικαὶ διχοστασίαι ἐν Οὐγγαρίᾳ. Ἐν ᾧ ὁ Βέλας ἦτο ἀκόμη ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ ὀπαδοί του ἔστειλαν πρεσβευτὰς πρὸς αὐτὸν προσκαλοῦντας αὐτὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὡς πρεσβύτερον τοῦ γένους τῶν Ἄρπαδ. Ὁ Βέλας, ἔχων δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου, προήλασεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν ἐπὶ κεφαλῆς Βυζαντινοῦ στρατοῦ. Μέχρι τῆς Σαρδικῆς συνώδευσεν αὐτὸν ὁ Μανουήλ, ὅστις πρὸ τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ ὥρκισεν αὐτόν, ὅπως ἀείποτε περιφρουρῇ τὰ συμφέροντα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκραταρίας.

Κατ' ἀρχάς, ὁ Βέλας εἶχεν ἀντιπάλους, τῶν ὁποίων ἡγέτης ἦτο ὁ δευτερότοκος ἀδελφός του Γέϊζας, ὁ ἐπιθυμῶν τὸν θρόνον. Ἄλλην ἀντιπολίτευσιν ἀπετέλει τὸ κόμμα τῆς χήρας βασιλίσσης, ἥτις ἤθελε νὰ ἀσφαλίσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν γεννηθησόμενον υἱόν της. Ὁ Βέλας ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀρχίσῃ τὴν κυβέρνησίν του καταστέλλων τὰ ἐναντία κόμματα. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Στριγονίου Λουκᾶς Βάνφυ, ἀρχηγὸς ὢν τοῦ κόμματος τῆς βασιλίσσης, ἠρνήθη τὴν στέψιν. Ὁ Βέλας παρεκάλεσε τότε τὸν πάπαν τῆς Ρώμης Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιτρέψῃ, ὅπως ἡ στέψις τελεσθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Κάλοτσα. Ὁ πάπας τὸ ἐπέτρεψεν ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅπως ὁ Βέλας διατηρῇ τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς δυτικῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας. Ἡ στέψις ἐγένετο τῷ 1178.

Ἅμα τῇ ἀναρρήσει του ὁ Βέλας ἀπεδείχθη ἐνεργητικώτατος ἐν τῇ ρυθμίσει τῶν τοῦ κράτους. Ἤρχισε μὲ ἀναδιοργανώσεις· ὡς πρὸς τὴν πολιτικήν του ἠρκέσθη, ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς περιστάσεις. Ἡ ἀποχὴ ἀπὸ διαχυτικὴν πολιτικὴν ἦτο λογική. Πράττων οὕτως, ἐκράτησε τὸν λόγον του ἔναντι τοῦ Μανουὴλ καὶ ἐνήργησε μὲ σκοπιμότητα. Ἡ Δαλματία, ὑποτεταγμένη εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος καὶ ἡ πρὸς τὸν Μανουὴλ φιλία, ἀσφαλίζουσα τὰ νότια σύνορα τῆς Οὐγγαρίας, ἔδωκεν εἰς τὴν Οὐγγρικὴν πολιτικὴν μεγαλυτέραν ροπὴν πρὸς δυσμάς. Τὰ τότε πράγματα ὑπεχρέωσαν Βέλαν τὸν Γ΄ νὰ στραφῇ πρὸς τὴν δύσιν. Καίπερ τιμῶν οὗτος τὸν ἰσχυρὸν Γερμανὸν αὐτοκράτορα Φρειδερῖκον Α΄, δὲν τὸν ἀνεγνώριζεν ὡς αὐθέντην, διότι, ὡς καλῶς ἐγνώριζε, μόνον αἱ μὲ τὴν Ἰταλίαν διαφωνίαι του τὸν ἠμπόδισαν νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν τὰς περὶ τῆς Οὐγγαρίας ἀξιώσεις του, τὰς ὁποίας

ἐματαίωσε ἡ πρὸς τὸν Μανουὴλ φιλία καὶ ἡ μὲ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης ὁμόνοια τοῦ Βέλα. Ἀγαθὴ πολιτικὴ λοιπὸν ἦτο νὰ θέσῃ τῷ 1176 εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Μανουὴλ χιλιάδας τινὰς Οὔγγρων στρατιωτῶν διὰ τὴν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἐκστρατείαν.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Βέλας ἦτο σεβαστὸς παρὰ τοῖς Οὔγγροις καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, τοῦ δὲ υἱοῦ τῆς βασιλίσσης ἀποθανόντος νεογεννήτου, τὸ κόμμα αὐτοῦ ἐνισχύθη. Ὁ Γέϊζας, βλέπων τὴν δραστηριότητα τοῦ Βέλα, ἔφυγεν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἔπειτα εἰς τὴν Βοημίαν. Μὴ γενόμενος δεκτὸς ἐκεῖ, ἐπεκαλέσθη τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος, ἐπίσης ὅμως χωρὶς ἐπιτυχίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βέλας ἐτιμώρησεν αὐστηρῶς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Γέϊζα καὶ ἐξώρισεν εἰς τὴν Ρωμανίαν τὴν μητέρα αὐτοῦ, τὴν συνταχθεῖσαν πρὸς τὴν μερίδα τοῦ Γέϊζα.

Ὁ Γέϊζας, ἐκδοθεὶς εἰς τὸν Βέλα ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Βοημίας, κατεκλείσθη ἐν φυλακῇ, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ 15 ἔτη. Ἔκτοτε ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ εἰρήνη ἐν Οὐγγαρίᾳ ἦτο σταθερά.

Ὁ Βέλας ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸν Μανουήλ. Τούτου πολεμοῦντος ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ Βέλας δὲν ἀνησύχησε τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν· τοὐναντίον ἔστειλεν εἰς τὸν Μανουὴλ ἐπικουρικὸν στρατὸν ὑπὸ τὸν Βάνον Ὄμπουδιν καὶ τὸν Βοϊβόδαν Λέουσταν.

Ο ΒΕΛΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΤΗΣ ΟΥΓΓΑΡΙΑΣ

Ἐξ ἀρχῆς ὁ Βέλας ἀπεδείχθη δραστήριος καὶ μὲ πολιτικὴν πεῖραν ἀρχηγὸς κράτους. Ἤρχισε μὲ τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς λῃστείας εἰς τὸ κράτος του· εἰς τὸν Μανουὴλ ἦτο ὑποχρεωμένος διὰ τὰς πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς γνώσεις, ἃς ἐπραγματοποίησε πρὸς ὄφελος τῆς Βασιλείας. Τέως ἡ διεξαγωγὴ τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν δικῶν ἐγίνετο διὰ ζώσης φωνῆς, τῶν ἀντιδίκων παρισταμένων προσωπικῶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ἔκτοτε διωργανώθησαν ὑπηρεσίαι, ὅπου αἱ δικαζόμεναι ὑποθέσεις ἐξετίθεντο ἐγγράφως. Ὁ Βέλας κατέστησεν ὑπηρεσίας καὶ ἀξιώματα δημοσίων καὶ αὐλικῶν ἀρχόντων. Ἡ τάξις καὶ ὁ πολιτισμὸς προώδευσαν, κυρίως εἰς τὰ χωρία. Οἱ χωρικοί, κατοικοῦντες τέως ὑπὸ σκηνάς, ἔκτισαν οἰκίας.

Ὀλίγον μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν ἐκστρατείαν, ἀπέθανεν ὁ Μανουὴλ τῇ 24 Σεπτεμβρίου 1180, βασιλεύσας ἐπὶ 38 ἔτη καὶ 3 μῆνας.

Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ Δαλματία ἐκήρυξε πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸ Οὐγγρικὸν στέμμα. Ὁ Λουδοβῖκος Θάλλοτση γράφει περὶ τούτου ἐπὶ λέξει: «Ἡ νέα κατοχὴ τῆς Δαλματίας γενομένη χωρὶς διαμαρτυρίας ἐκ » μέρους τοῦ Βυζαντίου ἀποδεικνύει, ὅτι προηγήθη ἀμοιβαῖος συμβιβασμός, » ὁ Μανουὴλ ἐθεώρει πρόσκαιρον τὴν κατοχὴν τῆς Δαλματίας. Μετὰ τὸν » θάνατον τοῦ Μανουὴλ ὁ Βέλας ἀμέσως εἰσήλασε via facti καὶ πάντες ἐχά- » ρησαν διὰ τὴν εἰρήνην».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ ἐπῆλθον ἀνακτορικαὶ ἀνατροπαὶ ἐν Κων/πόλει. Ὁ Ἀνδρόνικος κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Ὁ Βέλας ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῆς αὐτοκρατείρας καὶ τοῦ υἱοῦ της Ἀλεξίου, ἀλλ' ἀμφότεροι ἐδολοφονήθησαν πρὸ τῆς ἀφίξεώς του.

Μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν ἡ σύζυγος τοῦ Βέλα Ἁγνὴ ἡ ἐξ Ἀντιοχείας. Τὸ ἐπιὸν ἔτος οὗτος ἐνυμφεύθη τὴν Μαργαρίταν ἀδελφὴν τοῦ Φιλίππου ΣΤ' καὶ χήραν τοῦ Ἑρρίκου βασιλέως τῆς Ἀγγλίας. Τῶν ἀκολούθων συμβάντων ἐξερχομένων τοῦ πλαισίου τῆς παρούσης μελέτης, ἀναβάλλω τὴν ἐξιστόρησιν αὐτῶν εἰς ἄλλοτε.

Φ. ΜΟΥΡΑΤΥ

Βιβλιογραφία.

Asztalos M. és Pethö Sándor, A Magyar Nemzet Története.
Brunet de Presle et A. Blanchet, Grèce.
Forster, III. Béla,
Heisenberg August, Ungarn und Byzanz.
Hóman Balint, Magyar Történet.
Kulinyi Ferenc, Béla Király,
Marcaly Henrik, Szent László és Könyves Kálmán.
Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.
Thalloczy Lagos, III. Béla és a Magyar Birodalom.

ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛ ΧΑΝΤΖΕΡΗ

Ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων ὑπάρχει ὁ ὑπ' ἀριθ. 117 κῶδιξ [1], δωρηθεὶς πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ἄρχοντος καὶ Μ. Χαρτοφύλακος καὶ Χρονογράφου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας κυρίου Μανουὴλ Γεδεών, ἐν ᾧ περιέχονται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὁ βίος τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου [2] καὶ ἕνδεκα ἐν ὅλῳ ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Κ/πόλεως Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ, τοῦ ἀπὸ Δέρκων [3].

Ὁ κῶδιξ οὗτος ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νεοφύτου Λαχοβάρδου τοῦ Βυζαντίου, ὡς δῆλον καθίσταται ἔκ τινος σημειώματος ἐν τέλει τῆς βιογραφίας τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου σημειωμένου ἐν σελ. 85 καὶ ἔχοντος ὧδε:

«Ἐν δὲ τῷ ϡωβ^ῳ (= 1802ῳ) σωτηρίῳ ἔτει μαρτίου κα^ῃ ἀντέγραψα ἐκ τοῦ πρωτοτύπου καὶ καθολικοῦ τὸν αὐτὸν βίον, τοῦ ἀοιδίμου Εὐγενίου κἀγὼ ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Παροναξίας Νεόφυτος ὁ Βυζάντιος ὁ Λαχοβάρδης ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ: † »

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σαμουὴλ Χαντζερῆ περιλαμβάνονται ἐν ταῖς σ. 95-109.

---

[1] Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Ε' σελ. 104 - 106.

[2] Τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Σάθας ἐν Μεσαιων. Βιβλιοθ. τόμ. Γ' σ. 423 - 479. Ἐπανεξέδωκεν αὐτὸν ὁ μακαρίτης Σπ. Λάμπρος ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 74 κώδ. τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ' σελ. 27 - 82 καὶ 109).

[3] Ἐν τῇ σελ. 95 ὑπάρχει τὸ ἀκόλουθον βιογραφικὸν σημείωμα περὶ αὐτοῦ. «Σαμουὴλ ὁ σοφώτατος ἦν Βυζάντιος, ὁ υἱὸς τοῦ παπαγιαννάκη ἐντίμου καὶ πλουσίου ἀνδρός· ἐγεννήθη ἐν ἔτει ϡψῳ (= 1700) ἐμαθήτευσε παρὰ Δωροθέῳ διδασκάλῳ τῷ Λεσβίῳ καὶ ἔγινε ἄριστος γραμματικὸς ποιητὴς καὶ φιλόσοφος, ἐπαιδεύθη καὶ τὴν λατινίδα φωνὴν καὶ ἦν εὐδοκιμῶν κατ' ἄμφω· ἔγινε τὸ πρῶτον Ἱεροδιάκονος καὶ Σκαρλάτος ὢν τῷ ὀνόματι, ἀντωνομάσθη Σαμουήλ· ἔγινε καὶ ἀρχιδιάκονος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, τοῦ Παϊσίου τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας τοῦ Κιουμουρτζόγλου· καὶ ἀπὸ ἀρχιδιάκονος μητροπολίτης Δέρκων· ἐπειδὴ τότε ἡ μητρόπολις Δέρκων ἦτον μετὰ τὸν Ἴμβρου, ἔσχατος δηλ. θρόνος τῶν μητροπολιτῶν, ἐπὶ τῆς τρίτης πατριαρχείας κοινῇ ψήφῳ προεβίβασαν τὸν θρόνον τοῦ Δέρκων μετὰ τὸν Χαλκηδόνος καὶ ἔγινεν ὁ Δέρκων θρόνος ὄγδοος καὶ ἔμεινεν εἰς αὐτὴν τὴν τάξιν ἐξωσθέντος Ἰωαννικίου τοῦ Καρατζᾶ, τοῦ ἀπὸ προέδρου Χαλκηδόνος, τοῦ καὶ Πεκίου πατριάρχου χρηματίσαντος, κοινῇ ψήφῳ πάντων τῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐν ἔτει ϡψξγῳ (= 1763ῳ) ἔγινεν ὁ κὺρ Σαμουὴλ ἀπὸ Δέρκων, πατριάρχης Κων/πόλεως καὶ πατριαρχεύσας χρόνους πέντε ἐξώσθη τοῦ θρόνου». Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σελ. 657.

Τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ Χαντζερῆ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον εἴκοσι καὶ τρεῖς ἐπιστολὰς ὁ κ. Μανουὴλ Γεδεὼν[1] ἐξ ἄλλου κώδικος, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν εἶναι χρονολογημέναι, ἄλλαι δὲ ἀχρονολόγητοι, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἑπομένου καταλόγου αὐτῶν, ὃν συνέταξα κατὰ σειρὰν τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν.

1. Κυρίλλῳ τῷ πρῴην Κωνσταντινουπόλεως[2]. ,αψνθ´ (=1759).
2. Τῷ Κωνσταντινουπόλεως Μελετίῳ τῷ ἀπὸ Λαρίσσης[3]· (ἀχρονολόγητος).
3. Τῷ αὐτῷ καὶ τῇ περὶ αὐτὸν τῶν ἁγίων ἀρχιερέων ἱερᾷ ὁμηγύρει τὸν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμόν· ,αψξη´ (=1768).
4. Τοῖς ἐν Βασιλευούσῃ ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς ὁ πρώην Κωνσταντινουπόλεως Σαμουὴλ ὁ ἀπὸ Δέρκων εὖ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).
5. Τοῖς αὐτοῖς· (ἀχρονολόγητος).
6. Τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζᾷ εὖ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).
7. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζᾷ· (ἀχρονολόγητος).
8. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζᾷ· (ἀχρονολόγητος).
9. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι μεγάλῳ λογοθέτῃ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ μεγάλῳ διερμηνευτῇ τῆς κραταιᾶς βασιλείας κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ Σούτζῳ· (ἀχρονολόγητος).
10. Τῷ αὐτῷ· (ἀχρονολόγητος).
11. Τῷ αὐτῷ· (ἀχρονόγητος).
12. Τῷ ἄρχοντι μεγάλῳ σκευοφύλακι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ πρῴην μεγάλῳ σπαθάρῃ κυρίῳ Ἀθανασίῳ Κομνηνῷ Ὑψηλάντῃ· (ἀχρονολόγητος).
13. Τῷ αὐτῷ· (ἀχρονολόγητος).
14. Τῷ αὐτῷ· ,αψξθ´ (=1769).
15. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Δημητράσκῳ Σούτζῳ· (ἀχρονολόγητος).
16. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Μιχαλάκῃ Σούτζῳ· (ἀχρονολόγητος).
17. Ἰωάννῃ Χατμάνῳ Σούτζῳ εὖ πράττειν· ,αψξα´ (=1761).
18. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἐν ἄρχουσι μεγάλῳ ποστελνίκῳ κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ Ὑψηλάντῃ εὖ πράττειν. ,αψνθ´ (= 1759).

[1] Μ. Γεδεών, Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι, ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» τόμ. Δ´ (1883 - 1884) σελ. 25 - 28, 57 - 59, 145 - 148, 167 - 168, 194 - 195, 200 - 203, 219.
[2] Οὗτος εἶναι Κύριλλος ὁ Ε´ ὁ ἀπὸ Νικομηδείας ὁ Καράκαλος, ὁ ἐκ Δημητσάνης.
[3] Οὗτος εἶναι Μελέτιος ὁ Β´, ὁ ἀπὸ Λαρίσσης, ὁ ἐκ Τενέδου.

19. Τῷ ἀγαπητῷ μοι ἀδελφῷ ἁγίῳ Προύσης κυρίῳ Μελετίῳ εὖ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).
20. Τῷ αὐτῷ ,αψξ´ (=1760).
21. Ἀλεξάνδρῳ σπαθάρῃ εὖ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).
22. Ποστελνίκῳ Γεωργίῳ εὖ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).
23. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Μουρούζῃ· (ἀχρονολόγητος).

Εἶτα ἐκ τοῦ ὑπ᾿ ἀριθ. 136 κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται καὶ αἱ ἀνωτέρω εἴκοσι καὶ τρεῖς αἱ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ Μανουὴλ Γεδεών, ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης πρῴην Παραμυθίας κύριος Ἀθηναγόρας[1], ἐξέδωκε μίαν ἐπιστολὴν τοῦ 1769 ἔτους, ἣν ὁ Χαντζερῆς ἀπέστειλεν ἐξ Ἁγίου Ὄρους πρὸς τὸν Προύσης Μελέτιον.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἕνδεκα ἐπιστολῶν αἱ ἐννέα πρῶταί εἰσιν ἐκδεδομέναι, αἱ δὲ δύο τελευταῖαι ἀνέκδοτοι, ἐξ ὧν ἡ δεκάτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν καὶ εἶναι ἀχρονολόγητος. Ἐγράφη ὅμως ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Θεοδωρήτου, ἤτοι τῷ 1768, ὅτε ἐξεδόθη ὁ α´ τόμος τῶν ἔργων τοῦ ἐπισκόπου Κύρου Θεοδωρήτου, ἐν ᾧ καὶ ἡ προσωπογραφία τοῦ Σαμουὴλ[2].

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει οὕτω:

Τῷ σοφωτάτῳ Εὐγενίῳ τῷ Βούλγαρι εὖ πράττειν.

»Τίνα Θεοδώρητον τύποις ἐκδοθῆναι βούλει, ὦ φίλτατε, τοῖς μὴ Θεοδωρήτοις; πρὸς τίνας καὶ ὑπὲρ τίνος; ὅπου μηδὲ ὄνομα ἴσασι μηδὲ εἰδέναι βούλονται τοῦ ἀνδρὸς καὶ καλῶς ποιοῦντες· τροφῆς γὰρ τῆς ἀναγκαίας ὑστέρηνται, τὰ πάντα δεύτερα ἡγοῦνται, ἐσχάτῃ πενίᾳ συζῶντες οἱ τάλανες καὶ ἀπαρηγορήτῳ πενίᾳ κατατρυχόμενοι· οἴχεται, οἴχεται τὰ καθ᾿ ἡμᾶς, ὦ κοσμιώτατε ἄνερ, καὶ τέλεον ἔδυ ὁ τοῦ ἡμετέρου γένους ἀστὴρ καὶ ὀλίγοις ὕστερον χρόνοις, τῇ νῦν κατασχούσῃ τοῦ χειμῶνος φορᾷ, οὐχ ὅπως ἄρουρα, ἀλλ᾿ οὐδὲ ἀρωτὴρ φανήσεται ἐν ἡμῖν, Θεοδώρητος δὲ καὶ εἴ τινες ἄλλοι οὐκ οἴδαμεν ποῦ τοῦ ἀέρος, ἢ ποῦ τῆς κάτω χθονὸς στήσονται. ἀμέλει οὐ τοῖς γράμμασι παρακολουθητέον, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι, καὶ πρῶτα τῶν ὀνομάτων τὰ πράγματα τιμητέα τοῖς γε σώφροσι· οἱ δὲ πρὸ ἡμῶν τὸ καθ᾿ ἑαυτὸν περινοῶν ἕκαστος, ὡς εἶχε γνώμης καὶ φύσεως, ἔλαθον τῇ τῶν κοινῶν προδοσίᾳ ἑαυτοὺς οἰκτρῶς πεπρακότες, ὡς μηδὲ ὄνομα σφῶν τοῖς μετέπειτα καταλιπεῖν, ὥστε καὶ τοὺς νῦν ὄντας, λείψανον μικρὸν τοῦ δυστυχοῦς ὑμῶν γένους ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἔχειν, τῶν τοιούτων τοὺς λόγους, τοῖς πράγμασι προσέχοντας αὐτοῖς, μονονουχὶ βοῶσι τό τινων παλαιῶν δοξομανὲς καί τινων τὴν ἀβελτηρίαν ἀνηλεῶς οὕτω προϊεμένων, τὰ πάλαι καλὰ καὶ λαμπρὰ τοῦ γένους

[1] Μ. Πρωτοσυγκέλλου Ἀθηναγόρα, Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ ἀνέκδοτος ἐπιστολή, ἐν τῷ «Νέῳ Ποιμένι» ἔτ. Β´ (1920) ἐν Κ/πόλει σελ. 79 - 87.
[2] Τὰ ἔργα τοῦ Κύρου Θεοδωρήτου ἐξέδωκεν εἰς πέντε τόμους ἐν Halle τῆς Σαξωνίας τῷ 1768 - 1775.

ἡμῶν. Ὅθεν ἄγαμαί σου τῆς προθυμίας, ἄλλως τε, ἀλλὰ καὶ τῇ σπουδῇ τῆς τοῦ βίβλου τούτου ἐπιδόσεως. προλέγω δέ σοι καὶ προαναφωνῶ, ὅτι εἰς κενὸν ἔσται τουτὶ τὸ σπουδασθησόμενον καὶ χάριν μηδεμίαν μηδένες οἴσονται τῇ σῇ ἐλλογιμότητι τούτου γε ἕνεκεν, ἔρρωσο· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις μετ' αὐτῆς τοῦ ἀγαπητοῦ μοι. *Ὁ Σαμουήλ».*

Ἡ δὲ ιβ΄ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀρδαμερίου, οὗ τὸ ὄνομα ἀτυχῶς δὲν σημειοῦται. Φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτος εἶναι ὁ Διονύσιος Δαπόντες ὁ Ἄνδριος[1], ὅστις δὲν εἶναι γνωστὸν πότε ἀκριβῶς ἐξελέγη Ἀρδαμερίου. Τούτου ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 88 κώδ. τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Ξενοφῶντος[2] (σ. 440) ἀπόκρισις πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα, τίνα γνώμην ἔχει περὶ τοῦ ἀνωνύμου βιβλίου τοῦ περὶ τῆς Θείας Μεταλήψεως, χρονολογουμένη τῷ 1785 Ἰανουαρίου 29, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ὁ κ. Μ. Γεδεών[3].

Ἡ ιβ΄. ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι ἀχρονολόγητος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σαμουὴλ Χαντζερῆ ἐγράφησαν μετὰ τὴν δευτέραν παραίτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἤτοι μετὰ τὸ 1774 ἔτος. Ὁ Σαμουήλ, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ γ΄ ταύτῃ ἐπιστολῇ, ἔγραψε καὶ πρότερον δύο ἑτέρας ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Διονύσιον, ὅστις, κατὰ τὸν Καισάριον Δαπόντεν, ἐφημίζετο διὰ μάθησιν καὶ ἦτο λόγιος ἱεράρχης[4].

Τῷ ἀγαπητῷ μοι ἐν Χριστῷ ἀδελφῷ ἁγίῳ Ἀρδαμερίῳ εὖ πράττειν.

» Λελύπημαι ἐφ' οἷς ἀθυμεῖς διὰ μικροῦ μὴ εὐτυχῶν γράμμασιν ἡμετέροις· σημεῖον τοῦτο ποιούμενος ἄντικρυς ὑπονοίας τινὸς οὐ τῶν ἐπαινουμένων· ἀλλὰ μὴ γένοιτο τῆς σῆς ἐπιεικείας καὶ γλαφυρότητος καὶ χρηστότητος ἀμνήμονα φανῆναι, πάντων | μάλιστα ἀγέστατον; τοῦτο κρινόμενον παρ' ἡμῖν. διὸ καὶ τρίτον ἤδη ἐπιστέλλω καὶ εἰς αὖθις τ' αὐτὸ ποιῶν οὐ παύσομαι· καὶ θᾶττον ἄν τις ἐν ὕλῃ βαθείᾳ πεσὼν διαμάρτοι ξύλου ἢ Σαμουὴλ Ἀρδαμερίου, τοῦ τιμιωτάτου ἀδελφοῦ, ἐπιλήσεται.

Ἔρρωσο· ὁ ἐν Χῷ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς *Σαμουήλ.*

Ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον 1933

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΙΩ. ΣΑΒΡΑΜΗΣ

---

[1] Πίστη Διονυσίου (πρ. Μητροπολίτου Ξάνθης), Περιγραφὴ τῆς νήσου Ἄνδρου ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ὁμήρου Δ. Μάλλιου, Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1881, σελ. 56. Πρβλ. Καισαρίου Δαπόντε, Ἱστορικὸς κατάλογος παρὰ Κ. Σάθᾳ, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ' σελ. 110.

[2] Σπ. Λάμπρου, Catalogue of the Greek Mauuscripts on Mount Athos, Cambridge 1895. tom. I σελ. 72.

[3] Μ. Γεδεών, Ἑτεροδιδασκαλίαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν Ἅλωσιν ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» τόμ. Γ' (1882 - 83) σελ. 671 - 672.

[4] Ὁ Ἀμασείας Ἄνθιμος Ἀλεξούδης ἀναγράφει ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἐπισκόπων Ἀρδαμερίου τῷ 1725 τὸν Θεόκλητον καὶ τῷ 1785 τὸν Διονύσιον!

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΒΗΣΣΑΝΗΣ - ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Ἐν τῇ Κοινοτικῇ Βιβλιοθήκῃ Βησσάνης - Πωγωνίου τῆς Ἠπείρου ἀπόκεινται ἓξ χειρόγραφα καὶ περὶ τὰ 300 ἔγγραφα, ἅτινα μοὶ παρεχώρησε πρὸς μελέτην λίαν προφρόνως ὁ ἔφορος αὐτῆς φίλος ἰατρὸς κ. Μάνθος Χρ. Κόντης, ᾧ καὶ δημοσίᾳ εὐχαριστῶ θερμῶς.

Ταῦτα συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ ἐκ Βησσάνης καταγομένου ἐγκρίτου δικηγόρου κ. Θεοφάνους Γ. Μέντζου[1], νῦν ἐν Κ/πόλει διαμένοντος, ὅστις εἶναι καὶ ὁ κυριώτερος ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τῆς βιβλιοθήκης, διότι αὐτὸς κυρίως κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ καὶ διαφυλάξῃ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βησσάνης, καὶ ἐκ τῶν πέριξ ἀκόμη χωρίων, χειρόγραφα, ἔγγραφα καὶ ἔντυπα ἀποκείμενα τῇδε κἀκεῖσε. Καὶ τὰ μὲν χειρόγραφα εἶναι ἐν ὅλῳ 6, ἅτινα παλαιογραφικῶς περιγράφω κατωτέρω, τὰ δὲ ἔγγραφα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νεώτατα μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐξικνούμενα, ἐξαιρέσει τινῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω προστίθημι τρία ἔτι χειρόγραφα, ἤτοι ἕνα νομοκάνονα καὶ δύο κατάστιχα, τὸ ἓν τῆς Μονῆς Μολυβδοσκεπάστου καὶ τὸ ἕτερον τῆς Μονῆς ἁγίου Νικολάου Σκαμνελίου.

1.

Χαρτ. *0,18×0,13,* ***αἰῶνος*** *ΙΣΤ'. (φ. 327).*

Οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων εἶναι δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γεγραμμένοι, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἀρχικὸν γράμμα ἑκάστου κεφαλαίου. Αἱ σελίδες μονόστηλοι, ἑκάστη δὲ σελὶς ἔχει 17 στίχους. Τὰ ἐξώφυλλα εἶναι ἐκ χονδροῦ χάρτου κεκαλυμμένου ὑπὸ δέρματος.

Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ.

Ἐν φ. 325α - φ. 303β «Τάξεις πρωτοκαθεδρίας τῶν ὁσιωτάτων π(ατ)ριαρχῶν· καὶ αἱ μη(ητ)ροπόλεις· καὶ αἱ ἀρχιεπισκοπαὶ αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται τὴν σήμερον καὶ εἶναι ὑποκείμεναι τῇ βασιλῆδι Κωνσταντινουπόλεως».

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐγράφη ἐν Θήβαις ἐν ἔτει 1562 ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Μητροπολίτου Θηβῶν Ἰωάσαφ τοῦ Ζακυνθίου. Εἶναι δὲ τοῦτο ἐκδεδομένον.

---

[1] Καὶ οὗτος ἦτο μέλος τῆς Ἐφορείας τῆς Βιβλιοθήκης, ὡς καὶ ὁ Χρ. Σουλιώτης.

2.

Χαρτ. *025×0,17, ἔτ. 1805 (φ. 245).*

Ὁ κῶδιξ ἐφ' ἁπλοῦ χάρτου εἶναι γεγραμμένος ὑπὸ τοῦ Ἱερομονάχου Σαμουὴλ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Μεγάλων Πυλῶν τῆς ἐπιλεγομένης τοῦ Δουσίκου.

Οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων καὶ τὸ ἀρχικὸν γράμμα ἑκάστου ἐξ αὐτῶν εἶναι δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γεγραμμένοι. Τὰ ἐξώφυλλα εἶναι ἐκ ξυλίνων πλακῶν κεκαλυμμένων ὑπὸ δέρματος. Ἑκάστη σελὶς ἔχει 16 στίχους. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ χειρόγραφον εἶναι σελιδωμένον, ἐπειδὴ ὅμως ἡ σελίδωσις εἶναι ἐσφαλμένη, ἠρίθμησα τοῦτο ἐκ νέου κατὰ φύλλα.

Νόμιμον.

Τὸ Νόμιμον τοῦτο συνετάχθη ἐκ διαφόρων ἄλλων νομίμων. Ἀναφέρονται ἐν αὐτῷ ἔργα τοῦ Κίτρους Ἰωάννου, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, συνοδικοὶ κανόνες, τὸ ἔργον τοῦ νοφύλακος Μιχαὴλ τοῦ Χούμνου, τοῦ εἶτα μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, περὶ βαθμῶν συγγενείας (φ. 219α - φ. 221β), τοῦ Θεσσαλονίκης Συμεὼν κ.ἄ.

Ἐν φ. 3β σημειοῦται τὸ ἑξῆς.

Μ. Μάθος γραφο 1828 δεκεβριου 27

οὕτως ὁ θεῖος βίβλος ὀνομάζεται νώμως καὶ επάρχει τοῦ κύρ Γιαννάκι Γραμματικοὺ ἀπὸ Φραστανὰ καὶ αντιχι και τὸν χάση καὶ τὸν ἔβρη τινὰς χριστιανὼς και τον δό σι να μιν λαβη τι κάρα τριακοσίων δέκα ὀκτὸ πατέρον.

ᾱ8΄β8 Δεκεμβρίου 27: Φραστανά.

1828.

Ἐν φ. 5α 1832 ∾ τής 27: μαΐου. Φραστανᾶ.

Οὗτος ὁ θεῖος νόμος ὑπάρχει τοῦ κὺρ Γιανάκει Γραμματικοῦ τοῦ Ἄγου Βαστάρι καὶ ἐδιάβασα ἐγὼ ὁ Γιόργης Ἀναστασίου Βισσιάνοτ.

Ἐν φ. 240α σημειοῦνται τὰ ἑξῆς.

Ἐτελειώθη τὸ παρὸν καὶ περιφανῆ νόμιμον, εἰς τοὺς 1805, ἰνδικτιῶνος ῆ, ἐν μηνί, Ἰουλίῳ 19α, διὰ χειρὸς ἀμαθοὺς καὶ ἀναξίου Σαμουὴλ ἱερομονάχου τῆς μεγάλης καὶ σεβασμίας μονῆς τῆς ὀνομαζομένης τῶν μεγάλων Πυλῶν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὃ καὶ Δούσικον, διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδων τῷ πανοσιωτάτῳ ἁγίῳ πνευματικῷ κυρίῳ Ἰωσὴφ ἱερομονάχου, ἐκ τῆς αὐτῆς μονῆς, γέννημα καὶ θρέμμα· καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν.

Χεὶρ μὲν ἐγγράψασα, σήπεται τάφω,
γραφὴ δὲ μένει, εἰς πληρεστάτους χρόνους.
Τέλος καὶ τῷ Θεῷ
, πρέπει ,
, δόξα ,
ἀμήν.

Ἐν φ. 242β καθέτως σημειοῦνται τὰ ἑξῆς ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς, πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Γ. Ἀναστ. Βισσιάνοτ.

«Εὐγενέστατέ μοι κύριε κυριε Γιἀνάκυ Γράμματηκαὶ ἀδέλφικῶς σε εὔχομαι κατα πολα και σε υδοποιῶ εἶδοῦ τὸ νὸμον ὁποῦ μου ἔδοσες τὸν ἐδάβασα μὲ πάσοις χαρας πολὺς τὸν ἐπρωειπάντοισα ὅτι οὗτος ὃ νόμος μάλυστα εἶναι καθαρως καὶ ἁγιότατος νόμος καὶ ὁποιος νὰ τὸν διαβάζυ να ἔχυ τὴν εὐχίν τοὺ Χριστοῦ καὶ τοῖς παναγίας καὶ πάντον τὸν αγιον λυπὸν ἂς μοὶν βαρέναιτε ὁ καθένας διότι ἅρμενή πολυ ο ἄνθρωπος χορίς».

Ἐν φ. 243α Ἕτερον σημείωμα.

1829 ἐτράβηξα τὴν μεγαλητέραν ἀρ'ρώστειαν καὶ ἰατρεύθην ἐν τῷ αἴτει 1830 μαρ. Μάνθι.

Τὰ τῆς τύχης σύμφορα καὶ ἀγαθὰ σύμπασα εἰσί.

1834.

δι' ἄλλης χειρός.

1849. Φραστανὰ οὗτος ὅ θύος καὶ ἁγιος νομμος ὑπάρχει του κὺρ Ἰωάνη Γραμματικού

Νικόλαος Μαθέου
ἀνάγνώστης Γιόργις Νικολαος.

Ἐν φ. 243β οὕτως ὁ βασειλικῶς θεῖος καὶ ἱερὸς νόμος ὁ ὁποῖος ἠπάρχει τοῦ παμπά μου, Γιανάκει Γραμματικοῦ.

1831 Μαΐου 2: διο: έγινα ἀναγνῶστης ἐγῶ ὁ Χρίστος τοῦ Γιαννάκη Γραμματικού καί ἔγινα ἀναγνῶστης εἰς τον ἅγιον θεωφιλέστατων Ἰωσὴφ Βελὰ καὶ γράφω διὰ ἐνθύμησιν ποτέ.

Ἐν φ. 244α σημειοῦνται τὰ ἑξῆς:

Ὁ ικονομη 1831 Ἰουναρ. 23 ἤμουν διδασκ. κόποιος εἰς των γάμων.

Δι' ἄλλης χειρός.

1829 - 1830 απριληου εγερεψα 1831 Ἰουλιου . . . . 1[1] και εκουλαθηκα απο το γεναρι αιως τον απριλη: ∼

Μαθος τοῦ Γραματικού: ∾

Δι' ἄλλης χειρός.

1831 Ἰουναρίου 23: ἤμουν διδάσκαλος ἐγῶ ὁ Πάντος τοῦ Μήτροστόλη Φραστανίτης καὶ ἐπείρα τὸν παρὸν θεῖον νόμον ξεμολομένη τοῦ θεῖου μου κὺρ Γιαννάκη Γραμματικοῦ καὶ τὸν ἐδιάβασα ἀπὸ αρχὴ ε'ῶς τέλος ὅλας τὰς ἁμαρτίας τὸν ἀνθρώπον καὶ ἐγράφω δια θήμισιν ∾ καὶ ἔγινα ἀναγνώστης εἰς τὸν θεοφιλέστατον Ἰωσὴφ 1831: μαρτίου 13:

Ἐν φ. 244β σημειοῦται τὸ ἑξῆς αὐτόγραφον σημείωμα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ἔνθα καὶ ἰδιόχειρος ὑπογραφὴ αὐτοῦ.

ετούτω το άγιων βιβλείων ονομάζετε νόμοκάνονας και ιταν του Κιρ Για-

---

[1] Αἱ λέξεις λίαν δυσανάγνωστοι, λόγῳ φθορᾶς τοῦ φύλλου.

νάκι Γραματεικου απο Φραστανά καὶ τον επερίλαβα εγό ο Μάρκω Μπότζαρις απο τὸν άνοθεν κίρ Γιανάκι Γραματικῶ ει στούς 1816: σεπτεμβρίου: 28:

1817 ειουλιου 4 το εγραψα

Κακώλακος ΜΑΡΚΩ ΜΠΟΖΑ-
ΡΙC ΓΡΑΦΩ.

3.

Χαρτ. *0,17×0,12* ***αἰῶνος*** *ΙΘ΄. (φ. 176).*

Ἀναστασιματάριον γραφὲν ὑπὸ Μυρτίλου ἐν Βησσάνῃ τῷ 1825. Ἔχει καὶ προσθήκην χερουβικῶν καὶ κοινωνικῶν τοῦ Γρηγορίου καὶ Πέτρου Λαμπαρίου. Εἶναι ἄνευ ἐξωφύλλων.

Ἐν φ. 176$^{\alpha}$ ἐν τέλει σημειοῦται: Ἐγράφη τῷ 1825 ἐν Βησσάνῃ.

4.

Χαρτ. *0,22×0,17,* ***αἰῶνος*** *ΙΘ΄. (φ. 133).*

Ἐκ τούτων τὰ φύλ. 82$^{\alpha}$-88$^{\beta}$ περιέχουσι χερουβικὸν τονισθὲν παρὰ Μεθοδίου ἱερομονάχου ἐν Ἄρτῃ, τὸ τετράδιον δὲ αὐτὸ εἶναι συνεσταχωμένον. Τὰ ἐξώφυλλα εἶναι ἐκ χάρτου.

Ἀναστασιματάριον σύντομον τονισθὲν παρὰ κὺρ Πέτρου Λαμπαδαρίου καὶ ἐξηγηθὲν παρὰ κὺρ Γρηγορίου Λαμπαδαρίου καὶ κὺρ Χουρμουζίου κατὰ τὸ νέον σύστημα τῆς μουσικῆς.

Ἐν φ. 55$^{\beta}$ σημειοῦται τὸ ἑξῆς: 1834 Ἰανουαρίου 10 κάμω τέλος Νικόλαος Πανταζῆς Ἄρτα.

έσωσα εἰς τὴν μετάνιαν μήτε τό χαρτι με φθάνη.

5.

Χαρτ. *0,30×0,21,* ***αἰῶνος*** *ΙΗ΄. (σελ. 431).*

Ἡ γραφὴ καθαρὰ καὶ εὐανάγνωστος. Ἐν ἀρχῇ εἶναι δύο φύλλα ἄγραφα. Τὰ ἐξώφυλλα εἶναι ἐκ χάρτου χονδροῦ κεκαλυμμένα ὑπὸ δέρματος φαιοῦ χρώματος. Ἐν σελ. 431 σημειοῦται «Γέγραπται ὁ παρὼν νόμος διὰ χειρὸς Παϊσίου Ἱεροδιακόνου Δημητρίου εἰς τοὺς 1741 Ἰουλίου 23 ἡμέρα πέμπτη». Εἶναι τὸ κείμενον γεγραμμένον εἰς γλῶσσαν δημώδη.

Πρόχειρον Νόμων ἢ ἑξάβιβλος τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου.

Ἐν φ. 1$^{\alpha}$ σημειοῦται διὰ νεωτέρας χειρὸς τὸ ἑξῆς: «Αὐτὸς ὁ νόμος εἶναι τοῦ Γεννάκη Γραματικοῦ ἀπὸ Φραστανα...... (δυσανάγνωστα).

Ἐν τέλει ἐπίσης ἓν φύλλον ἄγραφον ἐν ᾧ σημειοῦται διὰ νεωτέρας χειρὸς μικρά τις προσθήκη περί τον «φαλκιδίου, μοιρασμοῦ». κἑ.

6.

Χαρτ. *0.28×0,17,* ***αἰῶνος*** *ΙΘ΄. (φ. 128).*

Κῶδιξ τοῦ Ἱεροῦ ναοῦ Ἁγίου Νικολάου Βησσάνης.

Περιέχει διαφόρους πράξεις ἐκκλησιαστικὰς ἀπὸ τοῦ 1824 κἑ. καὶ λογαριασμοὺς τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκκλησίας. Εἶναι χάρτινα τὰ ἐξώφυλλά του καὶ ἐπιπρόσθετα, καθότι τὰ παλαιὰ κατεστράφησαν.

Ὁ κῶδιξ εἶναι λίαν ἐφθαρμένος ἐκ τῆς νοτίδος.

Τὰ φ. 1$^{\alpha}$-φ. 27$^{\alpha}$ καὶ 57$^{\beta}$-62$^{\beta}$, εἶναι γεγραμμένα, τὰ δὲ λοιπὰ ἄγραφα.

Πολλαχοῦ τοῦ κώδικος ὑπάρχει ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Βελλᾶς Ἰωσήφ.

Ἐν. φ. 4$^{\alpha}$ σημειοῦται «ὁ λογαριασμὸς τοῦ Ἰλτιζαμγζῆ Γιάννη Παπίγκη» ἀναφέρονται οἱ μισθοὶ τῶν διδασκάλων 1) τοῦ Οἰκονόμου δασκάλου τοῦ κοινοῦ Σχολείου 2) ὁ χρονικὸς μισθὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ διδασκά(λου)[1]. Ἐν τέλει φέρει χρονολογίαν α΄ Ἰουνίου 1825 Βήσσανη καὶ τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφὴν τοῦ Βελλᾶς Ἰωσήφ.

Ἐν φ. 7$^{\beta}$-φ. 8$^{\alpha}$ σημειοῦται «ὁ λογαριασμὸς τοῦ Ἰλτιζαμετζῆ Χρήστου Καλτζούνη» α΄ Ἰουνίου τοῦ 1826, ἔνθα ἀναφέρεται ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου γρ. 1000. Ἐν τέλει ὑπογράφεται ὁ Βελλᾶς Ἰωσήφ.

Ἐν φ. 10$^{\beta}$-φ. 11$^{\alpha}$ ἀναφέρεται ὁ λογαριασμὸς τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἐκκλησίας παπᾶ Κώστα Καλτζούνη τῆς α΄ Ἰουνίου 1827, ἔνθα ἀναφέρονται ἔξοδα διδασκάλου γρ. 15.

Ἐν φ. 12$^{\beta}$-φ. 13$^{\alpha}$ ἀναφέρεται ὁ λογαριασμὸς τοῦ παπᾶ Χριστοδούλου ἐπιτρόπου τῆς ἐκκλησίας, α΄ Ἰουλίου 1828, ἔνθα ἀναφέρεται ὁ μισθὸς πάλιν τοῦ διδασκάλου γρ. 550 καὶ ἕτερά τινα αὐτοῦ, ὁ χρονικὸς μισθὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ παπᾶ Κώστα γρ. 250. Ἐν τέλει ὑπογράφεται ὁ Βελλᾶς Ἰωσήφ.

Ἐν φ. 14$^{\beta}$-φ. 15$^{\alpha}$ ἐν τῷ λογαριασμῷ τοῦ ἰδίου τοῦ 1829 ἀναφέρονται τὰ μετρητὰ τοῦ διδασκάλου.

Ἐν φ. 15$^{\beta}$-φ. 16$^{\alpha}$ ἐν τῷ λογαριασμῷ τοῦ Ἀναγνώστου Λογοθέτη, ἐπιτρόπου τῆς ἐκκλησίας τοῦ 1830, ἀναφέρονται οἱ μισθοὶ καὶ τὰ ἄλλα τοῦ διδασκάλου.

Ἐν φ. 18$^{\beta}$-φ. 19$^{\alpha}$ ἐν τῷ λογαριασμῷ τοῦ Δημ. Κάλλη, ἐπιτρόπου τῆς ἐκκλησίας, ἀναφέρεται ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου (ὁ χρονικός), γρ. 900 ἔξοδα τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου γρ. 529. Εἶναι τοῦ 1832.

Ἐν φ. 19$^{\beta}$-φ. 20$^{\alpha}$ ἐν τῷ λογαριασμῷ τοῦ αὐτοῦ ἐπιτρόπου τοῦ 1833 ἀναφέρονται τὰ γρόσια τοῦ διδασκάλου Ζαγωρισίου. Ἀλέλ. ἰσάπι. ἔξοδα εἰς τὸν διδάσκαλον Δολιανήτην.

[1] Πότε ἱδρύθη ἐν Βησσάνῃ Ἑλληνικὴ Σχολὴ δὲν γνωρίζομεν. Πιθανώτατα ὑπῆρχεν ἐνταῦθα τοιαύτη Σχολὴ καὶ πρὸ τοῦ 1821, καθότι ἡ Βήσσανη ἦτο τότε μία τῶν ἀνθηρῶν Ἠπειρωτικῶν κωμοπόλεων.

Ἐν φ. 21 β - φ. 22 α ἐν τῷ λογαριασμῷ τοῦ αὐτοῦ ἐπιτρόπου τοῦ 1840 ἀναφέρονται τὰ ἔξοδα τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου, ἡ πληρωμὴ τοῦ διδασκάλου Στεφάνου καὶ μισθὸς τριῶν μηνῶν τοῦ Παπαγιάννη διδασκάλου.

Ἐν φ. 22 β - φ. 23 α ἐν ἑτέρῳ τοῦ αὐτοῦ τοῦ 1841 ἀναφέρεται ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου Ἀδαμίδου, ὁμοίως ἐν (φ. 23 β - φ. 24 α) τοῦ αὐτοῦ τοῦ 1842, καὶ τὰ ἔξοδα τῶν ἐπισκόπων Περιστερᾶς καὶ Παραμυθίας.

Ἐν φ. 22 β - φ. 23 α ἐν ἄλλῳ ἐπίσης λογαριασμῷ τοῦ 1843 τοῦ ἰδίου ἐπιτρόπου ἀναφέρεται ὁ μισθὸς τοῦ ἰδίου διδασκάλου Ἀδαμίδου καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ δεσπότου Νικηφόρου.

Ἐν φ. 23 β - φ. 24 α ἐν λογαριασμῷ τοῦ ἰδίου τοῦ 1844 ἀναφέρεται ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου Ἀλεξιάδου καὶ ἔξοδα τοῦ δεσπότου Παρθενίου· ἐπίσης ἐν τῷ λογαριασμῷ (φ. 24 β - φ. 25 α) τοῦ 1845 καὶ (φ. 25 β - φ. 26 α) τοῦ 1846 τοῦ αὐτοῦ ἐπιτρόπου ἀναφέρεται ὁ μισθὸς τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου Ἀλεξιάδου, καὶ ὁ μισθὸς τοῦ καλογήρου διδασκάλου.

Ἐν φ. 26 β - 27 α ἐν τῷ λογαριασμῷ τοῦ αὐτοῦ τοῦ 1847 ἀναφέρεται ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου Δημητρίου Νιάντα γρ. 2000 καὶ ἔξοδα τοῦ σχολείου.

(φ. 27 β - φ. 58 α) ἄγραφα.

(φ. 58 β - φ. 62 β) Διάφοροι λογαριασμοὶ καὶ διάφορα σημειώματα.

(φ. 63 α - φ. 128 β) ἄγραφα.

7.

Χαρτ. *0,14×0,10,* ***αἰῶνος*** *ΙΖ'-ΙΗ'. (φ. 101).*

Σελίδες μονόστηλοι καὶ στίχοι 14 ἑκάστης σελίδος. Εἶναι ἄνευ ἐξωφύλλων. Ἐν ἀρχῇ ὑπάρχουσι 11 φύλλα ἐπιπρόσθετα καὶ ἔχοντα ἀσημάντους σημειώσεις διὰ νεωτέρας χειρὸς γεγραμμένας [1].

Νομοκάνων.

8.

Χαρτ. *0,25×0,17,* ***αἰῶνος*** *ΙΗ'. (φ. 17).*

Τὸ χειρόγραφον εἶναι ἀντίγραφον παλαιοτέρου γενομένου τὴν ΙΗην ἑκατονταετηρίδα πιθανῶς ὑπό τινος ἡγουμένου τῆς Μονῆς, ἄδηλον ὑπὸ τίνος. Τὰ ἑπτὰ τελευταῖα φύλλα εἶναι πρόσθετα. Τὰ πλεῖστα τῶν φύλλων, ἅτινα εἶναι ἄγραφα, ἔχουσιν ἀποκοπῇ, τὰ δὲ ἐξώφυλλα εἶναι ἐκ δέρματος κεκαλυμμένου ὑπὸ ὑφάσματος. Εἶναι δὲ καὶ τὸ σῳζόμενον ἐν κακῇ καταστάσει.

Κατάστιχον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μολυβδοσκεπάστου.

Ἐν αὐτῷ περιέχονται ὀνόματα παρρησιῶν ἀναγινωσκόμενα εἰς τὴν Ἁγ. Πρόθεσιν, ὅμοια πρὸς τὰ τῶν Διπτύχων. Ἐξ αὐτῶν σημειῶ ἐνταῦθα τὰ

[1] Τὸ χειρόγραφον τοῦτο μοὶ παρεχώρησε πρὸς μελέτην ὁ δημοδιδάσκαλος κ. Θοφάνης Βασαγιάννης ἐκ Βησσάνης.

ὀνόματα τῶν κτιτόρων, Αὐτοκρατόρων τῆς Κ/πόλεως, τῶν Ἀρχιερέων, τῶν ἡγουμένων καὶ μοναχῶν τῆς Μονῆς καί τινα ἐκ τῶν λαϊκῶν.

Φ. 1 α. Προοίμιον τῆς προθέσεως: ∾

Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ πάντες οἱ θεοφόροι Πατέρες, τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας μᾶς ἐπαράδωσαν τὰ ὀρθᾶ δόγματα· καθῶς τὰ ἐπαραλάβαν καὶ αὐτοί, ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰῆσοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ὁμοούσιον· τῷ πατρί, καὶ τῶ ἁγίω πνεύματι. Διότι μᾶς ἄφησε, ὑπόμνημα καὶ ἀνάμνησιν. τὴν θεἱαν καὶ ἱερὰν καὶ φρυκτὴν μυσταγωγίαν, διὰ νὰ ἐξαλήφονται, αἱ ἁμαρτίαις μας, μέταλαμβάνοντες, τῶ ἅγιων καὶ πανάγιον, σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ τὸ τίμιον αἷμα· ὡς σὰν εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τοῦ πάθους· ὁποῦ ἐς(ταυ)ρῶθη· καὶ ἐξαλήφθη, τοῦ Ἀδάμ, καὶ Εὔας· τὸ παράπτωμα· ἔτζη καὶ ἐτοῦ(το) τῷ καιρῷ, τοὺς προσερχωμένους· μετὰ φόβου, καὶ εὐλαβείας καὶ ἀγά(πης) καὶ ἐλπίδως, μεταλαμβάνοντας· ἐξαλύφονται βέβαια· αἱ αὐτῶν ἁμαρτίαις: ∾

Καὶ διατοῦτω· ἀφιερόνομεν, τὴν παροῦσαν βίβλον, εἰς τὴν πρόθε(σιν) τῆς ἁγίας μονῆς, τῆς ὑπεραγίας· Θεοτόκου· καὶ (καταγρά)ψωμεν πάντα τὰ ὀνόματα τῶν πρόγεγραμένων, καὶ ἀδελφῶν χριστιανῶν, διανὰ προσέρχωνται διὰ (... ἢ λ. δυσανάγνωστος) [1] εἰς τὴν ἱεράν, μυσταγωγείαν· διὰ τὴν ἄφεσιν

[1] Τὸ φύλλον εἶναι ἐνταῦθα τελείως ἐφθαρμένον.

τῶν ἁμαρτιῶν.

Ὅστις ἔχη ναγραφθῆ· ἐδῴ εἰς τὴν πρόθε(σιν) πρῶτον εἰς τὸν κόδικα· καὶ δεύτερον νὰ γραφθῆ, ἐδῶ.

Φ. 1 β (.......) [2] ὡς σκύβαλα, καὶ ἔρες καὶ θέλει εἶναι μετωμέρος,

[2] Ὁμοίως ἐφθαρμένον ἐνταῦθα τὸ φύλλον.

τῶν (Ἰουδαίων), Φαρισαίων, ὁποῦ δὲν ἀκούουν, τοὺς ἱερούς· διδασκάλους, καθῶς, ἐνομοθέτησαν: ∾

καὶ νὰ ταγράφει, μαθηματικῶς, καὶ καλυγράφος, καὶ ὄχι ὅποιος φτιᾶσει. Διότι, ἐγὼ ἠξεύρω, πόσον, κόπον, ἔπαθα, ὁσονάτά διαλέξω, ὁποῦ ἦταν, ἀπό, ἀμαθῆς, γράμένα.

Φ. 2 α Τὰ ονόματα· πάντων· τῶν Δεομένων, καὶ κοπιώντον. Τῆν ἁγίαν μονῆν. Ταῦτην. Τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

Γεναδίου, Ησαΐου, Συμεών, Παχωμίου, Ματθαίου, Ιωάκείμ, Ιωακείμ, Γαβριήλ, Ἀνθίμου, Φιλωθέου.

Τῶν ἀρχιερέων.

Κωνσταντίνου Βασιλέως καὶ Ἀνδρονήκου τῶν κτητόρων.

Ζαχαρίου, Κάλλινίκου, Ιωάσαφ, Νικοδίμου, Χριστοδούλου, Ματθαίου, Παχωμίου, Νικοδήμου, Καλλίστου, Ηλιοῦ, Δομετίου, Θεοδ(ώρου) ἢ (οσίου), *Νικ(ωνος)* ἢ (ολάου), *Α(νθίμου).*

Τῶν Ἱερο(μονάχων).

Φ. 2 β Δευτέρων μοναχῶν.

Χρισάνθου, Ματθαίου, Σαμουήλ, Αλοβίζη Μελετίου, Συμεών, Ματθαίου, Ζαχαρίου, Ιωανικίου, Γηγορίου, Θεοφάνου, Ευθιμίου, Γερμανοῦ, Τιμωθέου, Γεναδίου, Ησαΐου, Συμεών, Δανιήλ, Κωνσταντίου, Νεκταρίου, Παϊσίου, Φιλοθέου, Νικοδίμου, Κυρίλλου, Σισώη, Καλλίστου, Ιωασάφ, Μανασσῆ, Νικοδίμου, Αθανασίου, Μακαρίου, Παρθενίου, Ἰώασαφ, Καλλίστου, Ἀναστασίου.

Φ. 3 α *Ιωάννου, Πέτρου·* βοεβόντα, *Ιωάννου, Δημητρίου* βοεβόντα, *Ιωάννου, Πέτρου* βοεβόντα,

Φ. 7 β *Νικολάου* βοεβόνδα, *Κωνστάντίνου* βοεβόνδα.

Φ. 10 α Ὑπὲρ τῶν ἐλεούντων καὶ δικακονούντων ἐν τῆς θεία μονῆ ταύτη τῶν εὐλογημένων ρουφετίων τῆς Κῶνσταντίνου πόλεως. Μπαχτζεβάνιδον, εἰς Νενύμπαχτζε. Μπαχτζεβάνιδων εἰς Γαλα(τά). Παχτζεβάνιδων, εἰς Μέγα Ρέμα. Μπάχτζεβάνιδων εἰς . . . . Ραῦτάδων, εἰς Καράημπρούκη. καὶ τὰ Οὐκτζίδων.

φ. 3 β Βαπτιστικὰ ὀνόματα.

Ἴσαρη, Γγίνου, Προτωβούλη, Πρόκου, Σφράντζου, Πάρου, Ἀρανήτη, Παραδισιώτη, Ἄσπρη, Αγγελέτῳ, Θιόφου, Πανιπάρη, Θῶδος, Κόντος, Δράκω, Μπάλκος.

φ. 4 α *Ντέτου, Κάλλυτρόπης, Γγιώννα, Στίλῳ, Δώμου.*

φ. 4 β *Δούκα, Πάνμου, Μέκουλα, Μελάχρω, Νεζείας, Βράνος.*

φ. 5 α *Κύρκω, Ζέρβα, Ζουπάνου, Καρτίνης, Ρύγος, Μπόγκας, Κίκος, Στογίου, Δηέλου, Κοήλος, Βούλκος, Βογία.*

φ. 5 β *Μπήτα, Κουντεσία, Κοσσός, Βόγα, Βότα, Βλάκος, Ρώδου, Κούτι, Νετέας, Χώτου.*

φ. 6 α *Σκιάδος, Ματέη, Βυσάνα, Μπώγκου, Κόντη, Καίσω.*

φ. 6 β *Κουρπάνω, Ντέτε, Κυρούση, Ρύστα, Μπαλασία.*

φ. 7 α *Κύρκοβα, Νεζήκω.*

φ. 7 β *Βεμαίτω, Ζέρα, Σώμε, Τζέλιο, Σαύτας.*

φ. 8 α *Μπαρμπούλη, Μάνω, Μπέτω, Εὔδω, Γκώκα, Δάμω.*

φ. 8 β *Πανόρια, Κάλλω, Πούλη, Κογιό, Κούρω, Μπέκος, Κάσκο, Γγίκα, Μπόλω.*

φ. 9 α *Μίσχω, Σκούρω, Ἀρχόντω, Τζάνε.*

φ. 9 β *Σάνα, Σάρρω.*

Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὰ πρῶτα 10 φύλ. περιέχονται τὰ παλαιὰ ὀνόματα, ἐν οἷς καί τινα ἐπιπρόσθετα νεώτερα. Τὰ ἐν τοῖς ἑπομένοις εἶναι ὅλως νέα ὀνόματα.

9.

Χαρτ. 0,22×0,16, αἰῶνος ΙΗ'. (φ. 81).

Κατάστιχον τῆς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου Σκαμνελίου [1].

Τὸ κατάστιχον, οὗτινος τὰ ἐξώφυλλα εἶναι ἐκ χάρτου κεκαλυμμένα διὰ φαιοῦ δέρματος, διατηρεῖται καλῶς. Περιέχει κατάλογον τῆς κινητῆς καὶ τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῆς Μονῆς, πρὸς δὲ καὶ ὀνόματα παρρησίας κατὰ τὰ χωρία χωριστά.

Ἐν φ. 1 α. Σημειοῦται: «Τὸ κατάστιχον τῆς θείας καὶ Ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἐν ἁγίοις πρς´ (= πατρὸς) ἡμῶν Νικολάου· ὁποῦ ὀνομάζεται Σκαμνέλιον ἐκ τῶν Ἰωαννίνων». Εἶναι γεγραμμένα ταῦτα δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

Ἐν φ. 2 β ἔτους 1725.

Ἐν φ. 3 α. Ἐν τῷ παρόντι καταστίχῳ καταγράφονται κινητὰ καὶ ἀκίνητα πράγματα τοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου ἐπ' ὀνόματι τιμωμένου τοῦ ἁγίου Νικολάου διὰ προσταγῆς τοῦ κατὰ τὸ ,αψλς´ (= 1736) Ἰουλίου ις ἐνδημήσαντος πανιερωτάτου μ͞ρολίτου τῆς ἁγιωτάτης μ͞ροπόλεως Ἰωαννίνων κυρίου Γρηγορίου τοῦ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως».

Ἐν φ. 3 α - φ. 4 α καταγράφεται ἡ κινητὴ περιουσία: Ἱερὰ σκεύη κ.ἄ.

Ἐν φ. 4 α - φ. 6 β ἀναφέρεται ἡ ἀκίνητος περιουσία.

Ἐκ τοῦ καταλόγου σημειῶ ὀλίγα τοπωνύμια, εἰς ἃ ὑπῆρχον κτήματα τῆς Μονῆς. Εἰς τὸ Σκαμνέλι· τὸ Κοστίλοβο, ἡ Σελετούρα, ἡ Κορσοβίτζα, ὁ Γυφτόκαμπος, εἰς τοὺς Κοδρωνάταις, ὁ Κόζακος, τὸ γεφύρι τὸ Κοζιακίτικον, τὸ Μπιάλου, τὸ Ποτάμι, τὸ Κοστίλοβο, τὸ Τζιούμαρη, τὸ μοναστῆρι ὁλόγυρα μὲ τὸ σελλιό, εἰς τὴν βρύσην τὴν Ἄλγια, τὸ Λοποσέτο, τὸ Τζέρμπου, ἡ βάλια δὲ σκάρα, στοῦ Κουράου, ἡ Γκούρα, ἡ Βοϊβοτιάσα, τὸ Πηγάδι. Εἰς τὴν Ζήτζαν (νῦν Ζίτσα). Ἡ Γούβα, ἡ Κρέμενη, τὰ Λοζανά, τὸ Βαρύ, ἡ Μπιστέρια, τὰ Βαθουλά, τὸ Μεγανάμπέλι, ὁ Κάμπος, τὸ Στάλο, τὰ Λουτζιά, ἡ Καστανιά, Ἅγιος Ἠλίας, τὸ Λιγοψηνὸ (ἢ Λιγόψηνον) τὰ Πωριά, τοῦ Ρουπόπουλου, οἱ Κοτζιανάταις, ἡ Ὀσδίνα, ἡ Κουκούτζα, ὁ κάμπος εἰς ταῖς Ἀραποσιταμιαῖς, ὁ Κούτουλος, τὸ Γαλύρι (ἢ Γαλέρι), ἡ Φρεστά.

Ἐν φ. 6 α ἡ ἰδιόχειρος ὑπογραφὴ τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Γρηγορίου [2].

† ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἰωαννίνων Γρηγόριος ἐπιβεβαιοῖ:

Τὰ φύλ. 14 α - φ. 31 β εἶναι ἄγραφα, ἀπὸ δὲ τοῦ φ. 32 α - φ. 51 β εἶναι

[1] Τὸ Κατάστιχον τοῦτο μοὶ παρεχώρησε πρὸς μελέτην προθύμως ὁ ἐκ Χωνιάδων Αἰδεσιμώτατος κ. Γ. Παΐσιος. Νῦν ἀνήκει εἰς τὴν νεοσύστατον βιβλιοθήκην τοῦ Δημ. Σχολείου Χιονιάδων (Κονίτσης).

[2] Ἴδε Μητροπολίτου Παραμυθίας Ἀθηναγόρα, Ἡ Ἐκκλησία Ἰωαννίνων ἐν «Ἠπειρωτ. Χρονικοῖς» ἔτ. Γ´ (1928) σελ. 38-39.

τὰ ὀνόματα τῶν παρρησιῶν κατὰ χωρία, ἅτινα τελευταῖα σημειῶ εὐθὺς κατωτέρω, παραγράφων καὶ τὴν νέαν ὀνομασίαν, τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτὰ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω αὐτήν.

φ. 7^{α} - φ. 13^{β}. Διάφορα σημειώματα περὶ σκευῶν, βιβλ. τῆς Μονῆς κλπ.

φ. 14^{α} - φ. 31^{β} ἄγραφα.

Χωρία.

φ. 32^{α} *Σκαμνέλι,* νῦν οὕτως, φ. 32^{β} *Ζήτζα·* ἡ νῦν Ζίτσα καλουμένη, φ. 33^{α} *Μοσχόπολις,* σήμερον εἶναι μικρὸν χωρίον, φ. 33^{β} - 34^{α} *Ἰωάνενα* φ. 34^{β} *Καμηνιὰ*[1] - *Δοβρά·* νῦν Ἀσπράγγελοι ἐν Ζαγορίῳ, φ. 35^{α} *Κουτζάνα* †[2], φ. 35^{β} *Βραδέτο* νῦν οὕτω καλεῖται ἐν Ζαγορίῳ, *Βήσανι* ἡ Βήσσανη Πωγωνίου, φ. 36^{α} *Σακάδα*[3], φ. 36^{β}, *Καπέσοβο* νῦν οὕτως ἐν Ζαγορίῳ, φ. 37^{α} *Νεγάδες* νῦν οὕτως ἐν Ζαγορίῳ, *Βέητζα* νῦν Βίτσα καλουμένη ἐν Ζαγορίῳ, φ. 37^{β} *Ληασκοβέτζη* ἐν Ζαγορίῳ, φ. 38^{α} *Ἔπανω Σουδενὰ* νῦν Ἄνω Πεδινὰ ἐν Ζαγορίῳ, *Ράϋκου*[4] ἐν Κουρέντοις, φ. 38^{β} *Δραγωϊ*[5] ἐν Ζαγορίῳ, *Μακρίνου* νῦν οὕτως ἐν Ζαγορίῳ, *Βωβοῦσα* νῦν οὕτως ἐν Ζαγορίῳ, φ. 39^{α} *Μπάϊα,* νῦν Κῆποι, ἐν Ζαγορίῳ, *Σοποτζέλη*[6] ἐν Ζαγορίῳ, *Κουκοῦλι* νῦν οὕτως ἐν Ζαγορίῳ, φ. 39^{β} - φ. 40^{α} *Τζοπέλεβο,* νῦν οὕτως, Τσεπέλοβον ἐν Ζαγορίῳ, φ. 40^{β} *Τζουτηλα* ἐν Ζαγορίῳ, *Κορτώτζη* νῦν Φορτότζη, Καστανοχώρια Ἰωαννίνων, φ. 41^{α} *Μανασι* νῦν οὕτως ἐν Ζαγορίῳ, φ. 41^{β} *Μίσοβον,* τὸ Μέτσοβον, *Φρακάδες* Αἱ Φραγγάδες Ζαγορίου, φ. 42^{α} *Σαμαρίνα*[7], φ. 42^{β} *Λάϊστα* ἡ Λάϊστα Ζαγορίου, *Γρενενίτη* νῦν οὕτως ἐν Ζαγορίῳ, φ. 43^{α} *Δόλκανη,* νῦν οὕτως ἐν Ζαγορίῳ, φ. 43^{β} *Κοκκινόχομα* εἰς Ἀραχωβίτσαν, *Ἀνέζα, Κουκουρουτζό* †, *Φλαπουλαρη*[8] ἐν Ζαγορίῳ, *Τζερνεσι* ἐν Ζαγορίῳ, *Τέροβον*[9] ἐν Ζαγορίῳ, φ. 44^{α} *Τζερβαρη* νῦν Ἐλαφότοπος, ἐν Ζαγορίῳ, *Λαμπανίτζα* ἐν Πωγωνίῳ, *Φούρκα* ἐν Κονίτσῃ, *Μόκοβο, Κρητζούνιστα* ἐν Κουρέντοις, *Τούρναβος*[10], *Τρίκαλα* ναές[11], φ. 44^{β} *Μπριανίστα* ἐν Κουρέντοις, *Χρισοβίτζα* ἐν τῇ περιοχῇ Μαλακασίου, φ. 45^{α} *ναές Λάρισα χωρίον Νεμπεγλέρι, Κρανιὰ* πλησίον Φιλιππιάδος, *Βαρλάμου* ἐν Ζαγορίῳ, φ. 45^{β} *Ραδοτόπι,* ἔξω τῶν Ἰωαννίνων, Ροδοτόπι,

[1] Ἐν τῷ Ζαγορίῳ κ. Καμνιὰ καλουμένη.

[2] Τὰ διὰ σταυροῦ σημειούμενα φαίνεται ὅτι ἐξέλιπον.

[3] Νῦν Σαγιάδα Β. τῆς Ἡγουμενίτσης.

[4] κ. Ράϊκον.

[5] κ. Δραγάϊ.

[6] Σουμπουτσέλη.

[7] Α. τῆς Κονίτσης, διοικητικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν Μακεδονίαν.

[8] κ. Φλαμπουράρι.

[9] Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων - Πρεβέζης.

[10] Ἢ πρόκειται περὶ τοῦ χωρίου Τουρνάβου Κονίτσης, καλουμένου νῦν Γοργοποτάμου, ἢ περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ Τυρνάβου.

[11] να χαγιὲς κ. ναές = περιφέρεια.

Λεσινίτζα[1] ἐν Ζαγορίῳ, *Δοβρίνοβο* ἐν Ζαγορίῳ, φ. 46^{α} *Δέλοβα* νῦν Θεσπρωτικὸν ἔξω τῆς Φιλιππιάδος, *μ(α)χαλές Ξερόμερο, Χάλκης ναὲς Ἀσπροπόταμο, Τζερκοβίστα* ἐν Κουρέντοις, φ. 46^{β} *Κρησπάνη* κ. Γκρησπάνη, νῦν Ἐλεύθερον, *Λοῦρος,* ἔξωθεν τῆς Φιλιππιάδος, *Πρωτόπαπα* ἐν Κουρέντοις, φ. 47^{α} *Βανισκὸ* ἐν Γρεβενοῖς, *Κοζιακός* ἐν Ζαγορίῳ, *Πέτρα, Τζουτίλα κάτω* ἔξω Ἰωαννίνων, φ. 47^{β} *Μπρηάνιστα* ἐν Κουρέντοις, *Μαυρονόρος* ἐν Πωγωνίῳ, *Δόβριανη* κ. Δρόβιανη ἐν Δρυϊνουπόλει, φ. 48^{α} *Κοζηάνι* ἡ Κοζάνη τῆς Μακεδονίας, *Σέλτζενα* ἐν Κονίτσῃ *Βέληα* ἡ κ. Βέλλιανη, φ. 48^{β} *Λοτζέτζη* Κατσανοχώρια, *Πρησόγιανη* ἐν Κονίτσῃ, *Κεράσοβο*[2] ἐν Κονίτσῃ, φ. 49^{α} *Πλέσενη, Κρησπάνη* ἴδε φ. 46^{β}, φ. 49^{β} *Μπορατάνη*[3], *Στολοβό* ἐν Ζαγορίῳ, *Ριάχοβο* ἐν Κουρέντοις, φ. 50^{α} *μωναστήριον Βέλα, Νεγραδες* ἐν Κουράντοις, *Πάδες* φ. 50^{β} *Κουκουλιούς,* φ. 51^{α} *Θεοδόριανη Τζουμερηκα ναές,* † *Κουκούλι,* ἐν Κονίτσῃ, *Πεζανι ναές* Κολονία, † *Τζερβάρι,* Ἴδε φ. 44^{α}, φ. 51^{β} *Σενπωτσέλη* κ. Σουμπουτσέλ(ι). Ἴδε φ. 39^{α}.

φ. 52^{α} - φ. 81^{α} Ἄγραφα. Μόνον εἰς τὰ τρία τελευταῖα φύλλα ὑπάρχουσι σημειώσεις τινές, ὀνόματα κ.ἄ. περιττά[4].

Ἐν Βησσάνῃ τῇ 10 Ἰουνίου 1935.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΣΑΒΡΑΜΗΣ

[1] Ὑπάρχει καὶ ἐν Πωγωνίῳ (νῦν ἐν Ἀλβανίᾳ).

[2] Ὑπάρχει καὶ ἐν Φιλιππιάδι καὶ Πωγωνίῳ.

[3] Νῦν σῴζεται μία γέφυρα. Ὅρα Μητροπολίτου Παραμυθίας Ἀθηναγόρα, Νέος Κουβαρᾶς ἐν Ἠπειρ. Χρονικοῖς ἔτ. Δ' (1929) σελ. 13.

[4] Περὶ τῶν χωρίων αὐτῶν ἰδὲ Πίνακας Δήμων καὶ Κοινοτήτων τοῦ Κράτους τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν. Ἐν Ἀθήναις 1920. Τχ. Β' σελ. 70 - 103, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων, Ὑποδιοικήσεως Μετσόβους, Κονίτσης, Πωγωνίου, Φιλιατῶν, Παραμυθίας, Νομοῦ Πρεβέζης καὶ ὑποδιοικήσεως Μαργαριτίου. Ἀτυχῶς ἀναγράφεται ἐν αὐτοῖς μόνον τὸ παλαιὸν ὄνομα τοῦ χωρίου ἢ τῆς Κοινότητος οὐχὶ δὲ καὶ τὸ νέον, καθότι τινὰ μετωνομάσθησαν.

ΤΑ ΚΕΙΜΗΛΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΩ ΜΟΝΗΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ ΕΝ ΚΙΝΔΥΝΩ

Α΄.

ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΘΩ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΚΑΙ ΔΗ: ΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ ΚΑΙ Η ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΑΥΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Οἱ πρῶτοι ἐν Ἄθῳ κωδικογράφοι καὶ ἀρχειοφύλακες. — Ὑπῆρχον ἀρχεῖα πρὸ 200 ἐτῶν κατηρτισμένα. — Οἱ ἐθνικοὶ θησαυροὶ τῆς Λαύρας ἐν κινδύνῳ. — Τὰ τιμαλφῆ Βυζαντινὰ χρυσόβουλλα καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν προϊσταμένων τῆς Μονῆς — Τὸ πολύτιμον ἀρχεῖον ἀπορριπτόμενον!

Πανθομολογούμενον τυγχάνει, ὅτι οἱ μοναχοὶ δέον ν᾿ ἀνασυνδέσωσι τὸν βίον αὐτῶν πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἐὰν θέλωσι νὰ στοιχῶσι πλήρως πρὸς τὸν ὑψηλὸν αὐτῶν προορισμόν. Αὐτὸ τοὐλάχιστον φρονεῖ ἡ κοινωνία, ἥτις ἄλλως ἢ ὡς οἱ μοναχοὶ ἀντιλαμβάνεται τὸν τοιοῦτον αὐτῶν προορισμόν· ἐντεῦθεν σήμερον εὑρίσκονται ἐν διωγμῷ. Οἱ μετριοπαθέστεροι μόλις ἀνέχονται τὴν ὕπαρξιν μοναστηρίων, διότι θεωροῦσι ταῦτα ἁπλῶς ὡς Βυζαντινὰ Μουσεῖα καὶ τοὺς μοναχοὺς ὡς θεματοφύλακας τῆς ἐθνικῆς ταύτης κληρονομίας. Ἐὰν καὶ εἰς τοῦτο δὲν ἀνταποκρίνωνται, πρέπει νὰ ἑτοιμάσωσι τὰ ἑαυτῶν σάβανα, κατὰ τὴν γνώμην τούτων.

Περὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ φρουρήσεως τῶν θησαυρῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐγράψαμεν ἄλλοτε τὰ δέοντα (βλ. Γρηγ. Παλαμᾶν Θεσ/νίκης Τομ. Ϛ΄ 1922 σ. 261 - 268 καὶ 1923, Ἐμπρὸς Ἀθηνῶν Ἰουλ. 1 - 9 καὶ δὴ τὸ φύλλον τῆς 8ης). Ἔκτοτε τὸ ἀνώτατον τοῦ Ὄρους Νομοθετικὸν σῶμα, ἐπίσης καὶ ἡ Ἱ. Κοινότης ἐπανειλημμένως, εἰσηγήσει καὶ τῶν ἑκάστοτε διοικητῶν καὶ ἀντιπροσώπων τοῦ Κράτους, συνεζήτησαν τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα, ἀλλ᾿ οὐδὲν σωστικὸν μέτρον δυστυχῶς ἔλαβον· ἠρκέσθησαν νὰ συστήσωσιν εἰς τὰς Μονὰς νὰ τακτοποιήσωσι τὰ κειμήλια, τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ νὰ συντάξωσι σχετικοὺς καταλόγους. Εἰς πάσας τὰς Συνάξεις ἀντετάχθην εἰς τοῦτο, καλῶς γνωρίζων, ὅτι οὐχὶ πᾶσαι αἱ Μοναὶ εὐμοιροῦσι λογίων (οἵτινες δυστυχῶς μετροῦνται εἰς τὰ δάκτυλα ἐν Ἄθῳ) πρὸς σύνταξιν τοιούτων καταλόγων

ἀνταποκρινομένων καὶ πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐπιστήμης· ἄλλως ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ ὁμοιόμορφοι· διὸ εἶχον προτείνει τὴν σύστασιν ἐπιτροπῆς πρὸς τοῦτο· δυστυχῶς, τινὲς ἐνόμισαν τὸ τοιοῦτον θίγον τὴν φιλοτιμίαν τῶν ἱερῶν Μονῶν καὶ ἀπερρίφθη ἡ πρότασις· ἔκτοτε παρῆλθον ἔτη ἐννέα, ὡς δ᾿ ἀπεδείχθη ἐσχάτως, αἱ πλεῖσται τῶν Μονῶν οὐχ ἱκάνωσαν, ἵνα καταρτίσωσι τοιούτους καταλόγους. Δέον νὰ ἐξαρθῇ ἐνταῦθα, ὅτι, ἐφ᾿ ὅσον οἶδα, ἐκ τῶν ἱερῶν Μονῶν ἐφιλοτιμήθησαν εἰς τέλειον τοῦ ἀρχείου καταρτισμὸν αἱ τοῦ Βατοπεδίου, Ξηροποτάμου καὶ Γρηγορίου, αἱ καὶ καλὸν κατάλογον ἔχουσαι· καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐδημοσίευσε σχεδὸν πάντα τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα διὰ τοῦ Regel καὶ τῶν προϊσταμένων αὐτῆς μακαρίτου Ἀρκαδίου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ δὲ δευτέρα διὰ τοῦ προηγ. Εὐδοκίμου τὸν κατάλογον καὶ τὰ σπουδαιότερα τῶν ἐγγράφων ὡς καὶ ἡ τρίτη διὰ τοῦ γέροντος Βαρλαάμ. Δέον νὰ γνωσθῇ ὅτι εἰς τὰς πλείστας τῶν ἱερῶν Μονῶν ὑπάρχει κατάταξίς τις καὶ κατάλογοι ὁπωσδήποτε πρόχειροι, ἀλλὰ μόνον διὰ τὰ ἔγγραφα τῶν μετοχίων, ὧν ἑκάστοτε οἱ μοναχοὶ ἐλάμβανον ἀνάγκην, πρὸ παντὸς εἰς τὰ ὁριακὰ καὶ τοὺς δικαστικοὺς ἀγῶνας. Γενομένης ἤδη τῆς τῶν μετοχίων ὁλοκληρωτικῆς σχεδὸν ἀπαλλοτριώσεως καὶ ἑπομένως ἐκλιπούσης τῆς τοιαύτης χάριν αὐτῶν κατατάξεως τῶν ἐγγράφων, ἀπαιτεῖται ἐπιστημονικὴ αὐτῶν τακτοποίησις. Τὸν ἁπλούστερον τρόπον ἔχει ὁ παρ᾿ ἡμῶν δημοσιευθεὶς Κατάλογος τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη [1], ὃν ἤδη ἔχουσι πᾶσαι αἱ ἱεραὶ Μοναί, καὶ ὅστις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον μεταρρυθμιζόμενος καὶ συμπληρούμενος κατὰ τὸ ἑξῆς εἰδολογικὸν καὶ χρονολογικὸν διάγραμμα: 1) Τυπικὰ καὶ διαθῆκαι. 2) Χρυσόβουλλα, σιγίλλια, πιττάκια, προστάγματα καὶ διατάξεις τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. 3) Χρυσόβουλλα κτλ. Ῥώσσων, Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Ῥουμάνων ἡγεμόνων (χωρὶς ἕκαστα). 4) Φιρμάνια καὶ διάφορα Τουρκικὰ ἔγγραφα. 5) Κρισιμόγραφα. 6) Σιγίλλια καὶ γράμματα πατριαρχῶν· 7) Γράμματα ἀρχιερέων. 8) Ἀποφάσεις καὶ γράμματα τῆς Συνάξεως τῶν Καρεῶν. 9) Γράμματα τῶν ἱερῶν Μονῶν. 10) Γράμματα κοινοτήτων. 11) Γράμματα ἰδιωτικά. 12) Κελλιωτικά. 13) Σκητιωτικά. 14) Κώδικες γραφείου. 15) Γράμματα δοσοληψίας. 16) Ὁμόλογα κελλιωτικὰ καὶ σκητιωτικά. 17) Ὁμόλογα ἀδελφῶν καὶ ἐν γένει Ἁγιορειτῶν. 18) Συμβόλαια καὶ ὁμόλογα λαϊκῶν. 19) Μετοχιακά. 20) Ἀλληλογραφία ἀδελφῶν πεμπομένων εἰς διαφόρους ἀποστολάς. 21) Ἀλληλογραφία ἀντιπροσώπου καὶ Μονῆς. 22) Διάφορα.

Πρὸς τούτοις δέον νὰ σημειωθῶσιν ἡ ὕλη τοῦ ἐγγράφου καὶ τὸ εἶδος τοῦ χάρτου, αἱ διαστάσεις, νὰ προταθῇ δὲ περίληψις τοῦ περιεχομένου καὶ ὁ αὔξων ἀριθμὸς ὡς καὶ ὁ τῆς κατηγορίας, εἰς ἣν ἀνήκει, καὶ νὰ ἀφεθῇ στήλη παρατηρήσεων. Ταῦτα διεξοδικῶς ἀνέπτυξα ἔν τινι τῶν ἐν Καρεαῖς κοινῶν συνάξεων καὶ δι᾿ ἐγκυκλίου τῆς Ἱ. Κοινότητος διεβιβάσθησαν, ὡς ἐνθυμοῦ-

---

[1] Τὰ ἁγιορειτικὰ ἀρχεῖα καὶ ὁ κατάλογος τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη (Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν Ζ΄ σ. 180 - 222, Η΄ σ. 66 - 111, 8ον ἔτ. 1930 - 1 καὶ ἰδιαιτέρως).

μαι, εἰς τὰς Μονάς. Ἵνα δὲ αὗται ἔχωσι καιρόν, ἐδόθη χρονικὸν διάστημα δύο ἐτῶν. Ἡ προθεσμία ἔληξε, νομίζω, τῷ 1930, καὶ οἱ κατάλογοι δὲν ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν Δισενιαύσιον, ἥτις τότε κατανοήσασα τὴν ἀνάγκην ἀνέθηκεν ἐμοὶ τὴν ἐκπόνησιν σχεδίου περιγραφῆς κειμηλίου, ἐγγράφου ἐπισήμου καὶ τὴν τοῦ εἴδους τῆς τακτοποιήσεως. Ἀλλ' ἐγὼ ἐκλήθην ἐν τῷ μεταξὺ ὡς καθηγητὴς εἰς τὴν Ἱερατικὴν Ἀθωνιάδα Σχολήν, καὶ ἔκτοτε οὐδέποτε ἐζητήθη ὁ ἔρανός μου.

Μεταξὺ τῶν ὑστερησασῶν εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην ἐργασίαν Μονῶν εἶναι καὶ ἡ Μεγίστη Λαύρα. Πρὶν ἢ διορισθῶ εἰς τὴν Σχολήν, βλέπων μετὰ ὀδύνης ψυχῆς τὴν ὁσημέραι καταστροφὴν τοῦ ἀρχείου τῆς Λαύρας, τῇδε κἀκεῖσε διεσκορπισμένου, ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς Συνάξεως κατὰ Μάρτιον τοῦ 1931 ν' ἀναλάβω τὸ Γραφεῖον τῆς Μονῆς, ἐζήτησα νὰ μοὶ ἀνατεθῇ σχεδὸν δωρεὰν ἡ τακτοποίησις τοῦ ἀρχείου, καὶ ὁλόκληρος ἡ Σύναξις μετ' εὐχαριστήσεως ἐξεπλήρωσε τὸν πόθον μου τοῦτον. Εἰς ἄλλην συνεδρίαν προὔτεινα νὰ διασκευασθῇ τὸ ὑπάρχον κενὸν σχεδὸν Μουσεῖον καὶ νὰ γένωνται θέσεις διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐγγράφων ἀνερχομένων εἰς πολλὰς δεκάδας χιλιάδων — ἐπρόκειτο περὶ μηδαμινῆς δαπάνης 1000 - 2000 δραχ. — Ἐγένετο ἡ ἀντίρρησις ὅτι πρέπει νὰ μεταφέρω ταῦτα εἰς τὰ δωμάτιά μου· κατηγορηματικῶς ἠρνήθην τὸ τοιοῦτον διά τε τὸ ἀδιάβλητον καὶ διότι τὸ δωμάτιον εἶναι ἀεὶ ἀνοικτὸν καὶ εἰσέρχονται διάφοροι ἄνθρωποι· ἄλλως τε, δὲν ἐπρόκειτο περὶ καταγραφῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ταξινομήσεως. Εἰς τρίτην συνεδρίαν, λόγου γενομένου καὶ αὖθις, ἤκουσα ὅτι τὰ ἔγγραφα ἔπρεπε νὰ μένωσιν εἰς τὰς σακκούλας καὶ τὰς τρώγλας! Οὕτως ἐναυάγησε καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα. Εἶναι τόσον ἀπίστευτα ὅσα μέλλω νὰ εἴπω περὶ τοῦ ἀρχείου τῆς Λαύρας, ὥστε ἐκ προοιμίων διακηρύττω, ἐπὶ Θεῷ μάρτυρι, ὅτι οὐδόλως ὑπερβάλλω τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ μετὰ πάσης εὐσυνειδησίας ἐκτίθεμαι εἰς τὸ δημόσιον ὠμὴν τὴν πραγματικότητα ἐπὶ διορθώσει τῶν κακῶς ἐχόντων.

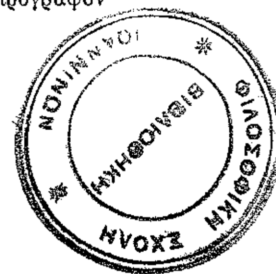
Τὸ ἀρχεῖον τῆς Λαύρας, τῆς πρώτης τῶν Μονῶν τοῦ Ἄθω, ἀριθμούσης 1000 ἐτῶν βίον, ἔπρεπε βεβαίως νὰ εἶναι τὸ πλουσιώτατον, μάλιστα, ἀφοῦ, Θεοῦ συνεργήσαντος, οὐδέποτε ἀπετεφρώθη ἡ Μονή. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἁγιορειτικῆς πολιτείας ἡ Μεγίστη Λαύρα ἦν ἐν τῶν ἐλαχίστων ὠχυρωμένων μονῶν καὶ διὰ τοῦτο, πρὸς ἀσφάλειαν, τὰ σπουδαιότερα πρωτότυπα ἔγγραφα τῆς κοινῆς Συνάξεως τοῦ Πρωτάτου ἀπεστέλλοντο εἰς αὐτήν, ὅπως ἔπειτα καὶ εἰς τὴν τοῦ Χιλανδαρίου· ἐπειδὴ δὲ ἀείποτε ἡ Λαύρα εἶχε λογίους ἐν τῇ Ἱ. Κοινότητι καὶ ἐλάμβανεν ἀντίγραφα τῶν σπουδαιοτέρων πράξεων, καὶ πατριάρχαι δὲ καὶ ἀρχιερεῖς ἀφιέρωσαν εἰς αὐτὴν τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτῶν καὶ ἄλλοι τοῦ γένους λογάδες, ἐθεώρουν τὴν Μονὴν ὡς κοινὸν καὶ ἀσφαλὲς θησαυροφυλάκιον. Περιδεῶς δὲ οἱ ἀείμνηστοι πατέρες ἐφύλαττον τὰ αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα καὶ τὰ πατριαρχικὰ σιγίλλια, τὰ κτηματόγραφα καὶ κρισιμόγραφα, τὰ Σουλτανικὰ φιρμάνια καὶ διάφορα

ἀφιερωτήρια καὶ τίτλους ἐπισήμους ἀναφερομένους εἰς τὰ προνόμια, τὰς ἐλευθερίας καὶ τὰς κτήσεις τῆς Μονῆς. Οὗτος εἶναι ὁ χαρακτὴρ καὶ τὸ εἶδος τῶν περισσοτέρων ἐγγράφων τῶν Μονῶν· δευτερεύουσαν ἀξίαν ἔχουσι τὰ ἰδιωτικὰ καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῆς Μονῆς μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν τοῖς μετοχίοις καὶ διαφόρων ἄλλων προσώπων καὶ ἐπισημοτήτων, ὡς τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα.

Πρὸ καιροῦ ὁ φίλος κ. Μ. Λάσκαρις, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θ/νίκης, εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ ἀποστείλῃ ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰ. Παπαδοπούλου δημοσιευθὲν ἐν τῇ «Μακεδονίᾳ» (Θ/νίκη 20 Μαρτίου 1930). Ἐνταῦθα καταγγέλλει οὗτος ὅτι ὁ Μιλλὲ μετὰ τῆς συνοδείας αὐτοῦ κατὰ τὸ 1916-7 ἐλεηλάτησε τὰ ἀρχεῖα τῶν Ἀθωνικῶν μονῶν, λαμβάνων τὰ ἔγγραφα ἐντὸς κανίστρων ἐν τῷ συνοδικῷ πρὸς φωτογράφησιν, καὶ δὴ ὡρισμένως τῆς Λαύρας τοῦ Κουτλουμουσίου, ἔνθα ἐφυλάττετο καὶ τὸ πολύτιμον ἀρχεῖον τοῦ Πρωτάτου [1]. Τί ἐπεστράφη, μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἐγγράφων ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀγνοῶ· τοῦτο μόνον γνωρίζω, ὅτι ἐπὶ πολὺ ἐρευνήσας νὰ εὕρω ἐπίσημα ἔγγραφα, ἅπερ ἐγνώριζον ὅτι πρὸ τοῦ πολέμου ὑπῆρχον, οὐδόλως εὗρον αὐτά. Καὶ ὅμως οἱ παλαιότεροι οὐ μόνον καταλόγους τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων εἶχον, ἀλλὰ καὶ πολλαπλᾶ αὐτῶν ἀντίγραφα εἰς κώδικας, ἅπερ σώζονται μέχρι σήμερον. Ἡ ἀταλαιπωρία αὕτη καὶ ἀδιαφορία ὡς φαίνεται εἶναι σύμπτωμα τοῦ αἰῶνος, εἰς ὃν ζῶμεν. Ὡς μέλος τῆς Ἱ. Κοινότητος ἐπὶ τριετίαν καὶ ὡς ἀρχιγραμματεὺς αὐτῆς, γνωρίζω καὶ διακηρύττω, ὅτι τὸ σεβαστὸν ἐκεῖνο συνέδριον οὐχὶ ἅπαξ συνέστησε ταῖς ἱεραῖς μοναῖς καὶ ὑπέδειξε μάλιστα τὴν ἐμπεριστατωμένην ἀνάγκην τῆς συντάξεως καταλόγων τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ τῶν ἱερῶν κειμηλίων. Καὶ ὁμολογῶ ὅτι αἱ προσπάθειαι ἡμῶν ἐκεῖναι ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας, διότι ἐν ταῖς πλείσταις τῶν μονῶν, καὶ ἔνθα δὲν ὑπῆρχον, συνετάχθησαν τοιοῦτοι κατάλογοι, ἀτελεῖς μέν, ἀλλ' ἀναπληροῦντες μέγα κενόν.

Ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς Μοναστηριακοῖς ἀρχείοις εἰς μίαν κατηγορίαν

[1] Τὸ ὅτι τὸ ἀρχεῖον τοῦ Πρωτάτου ὁλόκληρον ἐφυλάττετο ἐν Κουτλουμουσίῳ δὲν φρονῶ ὅτι ἐπαληθεύει· τὰ σπουδαῖα δικαιώματα τοῦ Ὄρους ἦσαν κατανεμημένα εἰς τὰς διαφόρους (οὐχὶ εἰς μίαν) μονάς, καὶ εἰς ταύτας δέον ν' ἀναζητῶμεν τὰ πρωτότυπα, ὅσα δὲν εὑρίσκονται εἰς τὸ Πρωτᾶτον, ἤτοι ἐν Λαύρᾳ, Βατοπεδίῳ, Ἰβήρων, Χιλιανδαρίῳ. Ὁ *Οὐσπένσκης* ἀναφέρει κώδικα τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου περιέχοντα: «*Γράμματα ἀρχαῖα σωζομένων τῶν πρωτοτύπων ἐν τῷ Πρωτάτῳ, ἀντιγραφέντα δι' αἰτήσεως τοῦ Πανοσιολογιωτάτου ἀρχιμανδρίτου καὶ ἐπιτρόπου τῆς ἱερᾶς μονῆς Κουτλουμούση κυρίου Γρηγορίου...*» (Χριστ. Ἀνατολὴ ΙΙΙ (Κίεβου 1877) σ. 314). Ἐκ τούτου τοῦ κώδικος ἀντέγραψε πολλά, ὅστις περιεῖχε καὶ μερικὴν ἱστορικήν, ὡς φαίνεται, ἀφήγησιν (πρβλ. ΙΙ σ. 139). Ὁ *Οὐσπένσκης*, ἐκτὸς τοῦ κώδικος τούτου, ἀναφέρει τοιούτους ἱστορικοὺς κώδικας, ἐξ ὧν ἐδημοσίευσε τὰ πλεῖστα κείμενα, ἐν ταῖς μοναῖς Κωνσταμονίτου, Φιλοθέου, Ἐσφιγμένου καὶ Γρηγορίου ὑπάρχοντας. Ἐρευνήσας εἰς τὰς μονὰς ἐπείσθην, ὅτι οἱ *κώδικες οὗτοι ἐσυλήθησαν ὑπὸ τοῦ Οὐσπένσκη!* ὡς καὶ τὸ Φιλοθεΐτικὸν χειρόγραφον (βλ. κατωτ.).

ἐγγράφων, τῶν χρυσοβούλλων, σιγιλλίων, φιρμανίων, κτηματογράφων, ἀσυδοσιῶν, δικαστικῶν ἀποφάσεων κττ. ἔχει γίνει πολλὴ ἐργασία, κολοσσιαία, ἥτις κατὰ αἰῶνας καὶ συχνότερον ἐπαναλαμβάνεται, ἤτοι κατάταξις αὐτῶν κατὰ κατηγορίας καὶ μετόχια, ἀρίθμησις καὶ ἀντιγραφὴ εἰς ἰδίους κώδικας μετὰ ἀναλυτικῶν πινάκων καὶ εὑρετηρίων, μετάφρασις τῶν Τουρκικῶν ἐγγράφων καὶ ἐπεξήγησις τῶν διαφόρων ὅρων κττ. Ἐν Λαύρᾳ π.χ., ἥτις κατὰ τὸ παρελθὸνηὐμοίρησε νὰ ἔχῃ τοὺς περισσοτέρους λογίους, εἶναι καταπληκτικὴ ἡ τοιαύτη ἐργασία, εἰς ἣν πρωτηγωνίστησαν οἱ μακαρῖται Ἀλέξανδρος, Σέργιος καὶ Ματθαῖος — αἰωνία ἡ μνήμη αὐτῶν! — Οὕτως οἱ δύο ἐκεῖνοι ἀρχαῖοι κώδικες οὐ μόνον ἀντεγράφησαν προστεθέντων καὶ ἄλλων ἐγγράφων ὡς καὶ τῶν Τουρκικῶν, ἅπερ ἔλειπον, ἀλλὰ καὶ ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ δεκάδος ἄλλων ὡς π.χ. τῶν μετοχίων τῆς νήσου Λήμνου, τῶν μετοχίων τῆς Χαλκιδικῆς κττ. Ἕτερος κῶδιξ περιέχει τὰ διάφορα ἔγγραφα τοῦ Μυλοποτάμου, ἄλλος τῆς Ἀμαλφηνοῦς, καὶ ἄλλος τῶν Βουλευτηρίων. Ὑπάρχει κῶδιξ ὁμολόγων κελλιωτικῶν, ἰδιαίτερος τῶν ἐν Καρυαῖς, δύο κώδικες ἰδιόχειροι τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου περιέχοντες ἐν χρονολογικῇ συνεχείᾳ πάντα τὰ χρυσόβουλλα καὶ σιγίλλια.

Νῦν τὰ πρωτότυπα εὑρίσκονται ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς ἐν 25 μεγάλοις ἑρμαρίοις μετὰ στοιχείων καὶ ἀριθμῶν παλαιῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς κώδικας· τὰ δὲ Τουρκικὰ ἔχουσι περίκλειστον καὶ τὴν μετάφρασιν, τινὰ δὲ καὶ φωτογραφίαν. Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τούτων τῶν ἐγγράφων, ὧν τὴν κατάταξιν καὶ ἀντιγραφὴν ἐπέβαλλον λόγοι πρακτικῆς ἀνάγκης, ὡς τίτλων ἰδιοκτησίας καὶ δικαιωμάτων, ὑπάρχει καὶ ἑτέρα κατηγορία, φύσεως διοικητικῆς, ἤτοι ἐσωτερικὰ ἔγγραφα, ἅπερ εἶναι καὶ πολυπληθέστερα. Τούτων δυστυχῶς τὰ πλεῖστα δὲν διέφυγον τὴν καταστροφὴν τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Συχνάκις συναντῶμεν εἰς τοὺς κώδικας καὶ εἰς ἔγγραφα σημειώματα περὶ ἀπωλείας καὶ καταστροφῆς ἐπισήμων ἐγγράφων ἐξ ἀμελείας τῶν μοναχῶν ἢ ἐξ ἐπιδρομῶν καὶ πυρκαϊῶν, ἢ καὶ διὰ τὴν κακὴν διατήρησιν αὐτῶν. «Ἐπεὶ γοῦν διὰ τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας, διαλαμβάνει ἔγγραφον τῆς τοῦ Παντοκράτορος Μονῆς, τὸ πρὸς τὴν χρείαν τοῖς μοναχοῖς πῦρ ἀνάψαν, ἄλλα τε τῶν ἀναγκαίων αὐτοῖς (τοῖς μοναχοῖς) κατέκαυσε καὶ ἠφάνισε καὶ τὰ τῶν ἁγιορειτικῶν κτημάτων καὶ μετοχίων συναπώλεσαν δικαιώματα ἔγγραφα» (Actes de Pantokrator» XIII σ. 41,15, ἔτους 1398). Ἀποτεφρώσεως παράδειγμα φέρομεν τὴν Μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου. «Ἔτους ͵ζμβ´ (=1534) ἔγινεν ἡ ἅλωσις τοῦ Ἐσφιγμένου ὑπὸ τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν, ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ κζ´, καὶ λαφυραγωγήσαντες ταύτης τῆς μονῆς ἅπαντα καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἀφανίσαντες καὶ τὰς ἁγίας εἰκόνας εἰς λεπτὰ σχίσαντες κατέκαυσαν...» (κῶδ. 4 ἐν Καταλόγῳ τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων ὑπὸ Σ. Λάμπρου, Κανταβριγίᾳ 1895, Τόμ. Α´, σ. 171) καὶ ἀλλαχοῦ: «...τρεῖς φοραῖς ἐκουρσεύθη ἡ βασιλικὴ μονὴ τοῦ Ἐσφιγμένου, ἡ πρώτη εἰς τοὺς ͵ϛτπα´ (=873) χρόνους, ἡ δευτέρα

εἰς τοὺς ͵ϛφνε´ (=1047) καὶ ἡ τρίτη ἡ τελεία ἐρήμωσις ἔγεινεν εἰς τοὺς ͵ζμβ´ (=1534) ὑπὸ τῶν ἀθέων ἀγαρηνῶν» (αὐτ. σ. 197). Κατὰ τοὺς ἐσχάτους καιροὺς ἀπετεφρώθησαν αἱ μοναὶ Κουτλουμουσίου, Σίμωνος Πέτρας, Ἰβήρων, Φιλοθέου καὶ ἁγίου Παύλου, ὧν αἱ δύο πρῶται ἀπώλεσαν τὰ ἀρχεῖα, ἡ δὲ τῆς Σίμωνος Πέτρας καὶ τοῦ ἁγ. Παύλου καὶ πάντας τοὺς κώδικας. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἐν τῇ τοῦ Κουτλουμουσίου κατεστράφησαν καὶ πάντα τὰ ἔγγραφα καὶ αἱ πράξεις τοῦ Πρωτάτου πρὸς μείζω ἀσφάλειαν φυλαττόμενα ἐκεῖ, ὡς ᾄδεται.

Πολλάκις κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὰς δεινὰς περιστάσεις ἢ ἀνηρπάζοντο τὰ ἔγγραφα ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἢ ἐρρίπτοντο εἰς σκοτεινὰς κρύπτας, ὅθεν ἐξήγοντο συνήθως ἐν κακῇ καταστάσει ὑπὸ τῆς ὑγρασίας ἐπηρεαζόμενα, ὡς παρατηροῦμεν ἐν τοῖς χαρτῴοις χρυσοβούλλοις τῆς Λαύρας, ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου Α´ Κομνηνοῦ, ὧν ἠμαυρώθη σχεδὸν τελείως ἡ γραφή. Ἀλλ᾽ οἱ πλέον ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ ὑπῆρξαν οἱ μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐξ Ἑσπερίας ὁρμώμενοι ἀρχαιοκάπηλοι καὶ οἱ Ῥῶσσοι· καὶ τῆς ἁμαρτίας ταύτης πλήρως μετέσχεν ὁ πολὺς Οὐσπένσκης. Μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ὁ ἀκάματος Κοραῆς λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς συλήσεως τοῦ Πλάτωνος τῆς Πάτμου ὑπὸ τοῦ Clarke ἔγραφεν: «Ἀσπλαγχνία μεγάλη ἤθελεν εἶσθαι νὰ λυπήσω τοὺς ὁμογενεῖς διηγούμενος τοιαύτης αἰσχύνης ἄξιον κακὸν χωρὶς νὰ δείξω ἐντάμα καὶ τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ» (Εἰς Ἰσοκράτην, Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν, Ἀθῆναι 1840, σ. κε´)· καὶ συνέταξε τὸν ἐκ 13 ἄρθρων κανονισμὸν τῶν χειρογράφων. Τὸ πλούσιον τῆς Λαύρας ἀρχεῖον καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν δύο προηγουμένων λογίων αὐτῆς Κυρίλλου τοῦ Πελοποννησίου καὶ τοῦ γνωστοῦ πρώτου ἱστορικοῦ τοῦ Ἄθω, Θεοδωρήτου τοῦ Ἰωαννίτου[1]. Οὗτοι οὐ μόνον κατέταξαν τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα εἰδολογικῶς καὶ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἐπισημειωσάμενοι καὶ ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὸν ἀριθμόν, ἀλλὰ καὶ ἀντέγραψαν εἰς κώδικας τὰ σπουδαιότερα αὐτῶν καὶ ἐπλούτισαν ποικίλαις σημειώσεσι· ὁ δεύτερος μάλιστα ἐφήρμοσε πρῶτος ἐπ᾽ αὐτῶν καὶ κριτικήν. Οἱ δύο οὗτοι κώδικες ἐχρησίμευσαν πρὸς ἀντιγραφὴν εἴς τε τὸν Ἀλέξανδρον καὶ Σπυρίδωνα δι᾽ ὅσα τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἑκάστοτε ἐδημοσίευσαν. Τοῦ κώδικος τοῦ Θεοδωρήτου ἔχομεν ἐκδεδομένην πλήρη περιγραφὴν ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδου ἐν «Ἑλληνικοῖς» (τομ. Β´ σ. 338-384), ἐξ ἧς σταχυολογοῦμεν ὧδε τὰ κεφαλαιώδη, ἵνα λάβῃ τις ἔννοιαν τοῦ πλούτου τοῦ Λαυρ. ἀρχείου.

α´) «Γράμματα ἀρχαῖα τῆς ἱερᾶς καὶ περικλεοῦς ποτε μονῆς τῶν Ἀμαλφινῶν ἀντιγραφέντα ἀπαραλλάκτως ἐκ τῶν πρωτοτύπων διφθερῶν καὶ

[1] Περὶ τούτων βλ. Τὰ ἁγιορειτικὰ ἀρχεῖα καὶ ὁ κατάλογος τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη (ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζ. σπουδῶν Ζ´, 1930, σ. 184 ἑ.), ἔνθα ἐχαρακτηρίσαμεν ἐπαρκῶς τὸ ἔργον αὐτοῦ.

ἀρχαίων χαρτίων» φ. 1-12. Περὶ τὰς δύο δεκάδας χρυσοβούλλων, ἱερῶν σιγιλλίων, πράξεων τοῦ Πρώτου κτλ.

β') «Ἀρχαῖα καὶ μεταγενέστερα γράμματα περί τε τοῦ Μυλοποτάμου καὶ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ Κραβάτου καὶ περιορισμοῦ καὶ τῶν ἐπισυμβάντων κατὰ καιροὺς διενέξεων μεταξὺ Λαυριωτῶν, Ἰβηριτῶν καὶ Φιλοθεϊτῶν περὶ τῶν τοπίων τούτων». Χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1000, φ. 13-39^{α}, ἐν ὅλῳ 34.

γ') Ἔγγραφα περὶ τῶν ἐν Καρεαῖς κελλίων καὶ κτημάτων Προφουρνίου, Κάλυκα, Κοιμητηρίου ἐν ὅλῳ 9, φ. 39^{β}-45^{α}.

δ') Χρυσόβουλλα μετοχίων: 2 Ἰω. Παλαιολόγου (1342 καὶ 1346) διὰ τὰ τῆς Χαλκιδικῆς χωρία Κραβατᾶ καὶ Δρυμόσυρτα, Μιχ. Παλαιολόγου (1263) διὰ τὰς ἀσυδοσίας, Μιχ. Παφλαγόνος (1057) δι' ἐπιχορήγησιν 3 λιτρῶν χρυσίου ἐτησίως, Μιχ. Δοῦκα τοῦ Παραπινάκη δι' ἀσυδοσίας τῆς Λαύρας καὶ τῆς μονῆς Βράτζενας (1074), τοῦ Στεφάνου Δουσὰν διὰ τὰ κτήματα τῆς Μονῆς, Ἰ. Παλαιολόγου διὰ τὸν Φακὸν τῆς Λήμνου, ἐλευθέραν ἰδιοκτησίαν τοῦ μεγ. στρατοπεδάρχου Ἀστρᾶ (1363), Ἀλεξίου Κομνηνοῦ περὶ τῶν ἐν Παλήνῃ (= Κασσάνδρᾳ) κτημάτων (1084), Κων. Μονομάχου (1052), δι' οὗ διορίζει ἔφορον ἐν Λαύρᾳ τὸν πραιπόσιτον Ἰωάννην, ἵνα μὴ ἀδικῶσιν οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἵνα πείθωνται τῷ προεστῶτι, Νικηφόρου Φωκᾶ, δι' οὗ δωρεῖται τῇ Μονῇ τὰς κάρας τοῦ ἁγ. Βασιλείου καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐν Πύδνῃ (974), Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου τῶν Πορφυρογεννήτων, δι' οὗ δωροῦνται ἐτησίως δέκα τάλαντα ἀργυρίου, καὶ λείψανα τὰς κάρας τῶν ἁγίων Μιχαὴλ Συνάδων, Εὐστρατίου καὶ τὸν βραχίονα τοῦ Χρυσοστόμου ἐν δέρματι (978), Μιχ. Παλαιολόγου (1259) διὰ διάφορα κτήματα τῆς Μονῆς (περίεργοι τῆς Χαλκιδικῆς τοπωνυμίαι: Ὀζόλιμνος, Κάμινα, Σκωλοχωρινοί, Δρυάνη, Λωρωτός, Ὀπισσῶν, Σαραντατέρα, Παρθενοπηδήματα, Ζομπάτους, Ρουσάλια κττ.), Ἰω. Παλαιολόγου ἀναγνωρίζοντος τὴν ὑπὸ τοῦ Νήφωνος ἀφιέρωσιν τοῦ Ξενῶνος Κυλιστάρειον κλπ. ἐν Κ/πόλει κτημάτων (1343), Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου διὰ τὰ δικαιώματα τῆς Μονῆς (1329· σπουδαῖον διὰ τὰς τοπωνυμίας), Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, δι' οὗ ἀφιεροῦται τὸ ἐν Θ/νίκῃ μετόχιον τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου (1060, ἀξιόλογον διὰ τὰ ὀνόματα τῶν τιτουλαρίων καὶ τὰ εἴδη τῶν φόρων), Ἰω. Παλαιολόγου διὰ τὸ παρὰ τὰς Σέρρας χωρίον τοῦ Βερνάρου (1366) καὶ τὸν Κοντέα ἢ Παλαιοκάστελλον τῆς Λήμνου (1346), Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου διὰ τὸ Λινοβρόχειον τῆς Κασσάνδρας, τὸ Παλαιόκαστρον Βρύων, τὸν Διαβολόκαμπον καὶ Ὄξυνον (ἀχρονολ.).

ε') Ἕτερα διάφορα γράμματα ἀρχαῖα ἀφιερωτικὰ τοῦ πατριάρχου Νικολάου καὶ τοῦ πρώτου Ἰωάννου πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον κλπ., διὰ τὰ περὶ τὴν Ἱερισσὸν μετόχια (989-1079), φ. 45^{β} 65^{β}, ἐν ὅλῳ 12.

ς') Πατριάρχου Ἱερεμίου 4 σιγίλλια καὶ ἓν τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως. Ἀλεξίου Κομνηνοῦ 3 χρυσόβουλλα (1090-1109) διὰ διάφορα δικαιώματα τῆς Μονῆς.

Πρόσταγμα διὰ τὸ μετόχιον τῆς Αἴνου ἅγιος Γεώργιος τῶν Ὀμβροκλάδων. Χρυσσόβουλλον Ἰωάννου καὶ Πέτρου Ἀλεξιαδῶν τῆς Ῥωσσίας, Ἰω. Παλαιολόγου διὰ τὴν Παλήνην (1407), φ. 67^{α}-82^{β}. Πάντα τὰ ἀνωτέρω ὑπάρχουσιν ἀντιγεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου, τὰ δὲ ἐφεξῆς ἀπὸ φ. 83^{α}, μόνον περιγράφει οὗτος, καὶ περὶ ὧν παρέχει ἡμῖν πλείστας καὶ πολυτίμους πληροφορίας:

ζ') «Καταγραφὴ γενικὴ πάντων τῶν ἐν τῇ Μεγίστῃ Λαύρᾳ σωζομένων χρυσοβούλλων τῶν τε προαναγραφέντων ἐν τῷ χαρτίνῳ κώδικι παρὰ τοῦ ἐλλογίμου ἐν ἱερομονάχοις κυρίου Κυρίλλου Λαυριώτου τοῦ ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐπισταμένως ἀντιβληθέντων καὶ ἀντιγραφέντων παρ' ἐμοῦ καὶ τῶν μὴ ἀντιγραφέντων μέχρι τοῦδε οὔτε παρ' ἐμοῦ οὔτε παρὰ τοῦ προδιαληφθέντος» φ. 84-88. Προτάσσονται τρία, ἅπερ ἰδιαιτέρως περιγράφει, καὶ εἰσὶν ἐν ὅλῳ χρυσόβουλλα τὸν ἀριθμὸν 44.

η') Κηρόβουλλα τῶν ἡγεμόνων τῆς Σερβίας ἐν ὅλῳ 12.

θ') Κατάλογος πατριαρχικῶν σιγιλλίων ἐν ὅλῳ 13, φ. 89-90^{α}.

ι') Ἀρχαῖα ἔγγραφα τοῦ Πρωτάτου περὶ διαφορῶν μεταξὺ Λαυριωτῶν καὶ τῶν ἄλλων Μονῶν 3, ἤτοι «περὶ τῶν κελλίων καὶ τῆς καθέδρας εἰς Κομήτζαν» (1086), «περὶ τοῦ Πίθου καὶ τοῦ ἁλιευτικοῦ στασιδίου» (1582) καὶ «περὶ τῶν ἁλιοτοπίων..τῆς ἄγρας ὀρκυνίων» (1405). Τὰ μέρη ταῦτα κεῖνται πέραν τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου εἰς τὰ μεθόρια, φ. 90^{β}-91^{β}.

ια') Γράμματα τῶν κριτῶν Θεσσαλονίκης περὶ διαφόρων ὑποθέσεων 6: Ἀσηκρήτου Σαμωνᾶ (888), 2 Θωμᾶ Κάσπακα (941). Διαχωρισμὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἁγ. Ὄρους ἐπὶ Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θ/νίκης (943) καὶ Κατακαλῶνος Κάσπακος. Συμεὼν πρωτοσπαθαρίου περὶ τῶν ἐν Ἱερισσῷ 30 παροίκων τῆς Λαύρας. Ἀφιερωτήριον Κων. Λαγούδη (1081), φ. 92^{α}.

ιβ') Γράμματα τοῦ Πρώτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τῶν ἡγουμένων περὶ διαφόρων ὑποθέσεων ἐν ὅλῳ 10 ἀπὸ τοῦ ἔτους 992-1353, φ. 92^{β}-104^{β}.

ιγ') «Πρακτικὸν τῆς σεβ. Λαύρας, ἐν ᾧ περιέχονται ἅπαντα τὰ κτήματα τῶν τε δύο καστελλίων αὐτοῦ, τοῦ Γομάτου καὶ τοῦ Κοντέα, καὶ οἱ πάροικοι τῶν τοιούτων καστελλίων καὶ ὅσα ἔχει εἴς τε τὸ Παλαιόκαστρον, τὸ Κότζινον καὶ τὸ Κάστρον. Ἐγένετο ἐπιμελείᾳ τοῦ ἱερομονάχου Ἰωσὴφ Κοντορεπάνη καὶ τοῦ μοναχοῦ Γρηγορίου γραφὲν παρὰ τοῦ γεωμέτρου ἐξάρχου... Θεοφυλάκτου τοῦ βασιλικοῦ, μηνὶ Μαΐῳ 1410», φ. 105^{α}.

ιδ') «Καταγραφὴ γενικὴ καὶ περιορισμὸς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὁρίοις Θεσσαλονίκης ἀκινήτων κτημάτων τῆς ἱερᾶς Λαύρας διὰ προσταγῆς...Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου...» 1300· τὰ σπουδαιότερα χωρία: Πινσών, Λωρωτός, Περσοῦρον, Κουμουτζούλου, Ἀβραμῖται, Καρβέας, Γέννα, Κανισκᾶς, Ἐλαία, Κρύα πηγάδια, Πετζοκοιλάς, Ἀποστολῖται, Βουλκαρέα, Καταδαίμονες, Γαυρίανη, Λουκίτζη, Τυμπανάρης, Καρβουλένης. ὁ ἀπογραφεὺς «σεβαστὸς Δημή-

τριος ὁ...» καὶ εἰς τὸ ἕτερον (1421) «Κωνσταντῖνος ὁ Περγαμηνὸς καὶ Γεώργιος ὁ Φαρισσαῖος», φ. 105β - 136β.

ιε΄) Διάφορα προστάγματα, πράξεις ἐξισωτῶν καὶ ἀφιερωτήρια, χρυσόβουλλά τε καὶ σιγίλλια, ἐν ὅλῳ 36, φ. 137α - 176α. Ἐν τέλει ὑπάρχει χάρτης τοπογραφικὸς τοῦ Μυλοποτάμου καὶ τῶν γειτνιαζόντων μερῶν.

Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ τοῦ Θεοδωρήτου, οὗ τὸ ὄνομα οὔτε ὁ ἰατρὸς Σπυρίδων οὔτε ὁ Λεοντοπόλεως κατώρθωσαν ν' ἀνακαλύψωσιν, ὑπάρχουσιν ἀντίγραφα μὲν 103, περιγραφὴ δὲ 126 ἐπισήμων ἐγγράφων. Ἐκ τούτου καταδείκνυται ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ. Ἡ ἀνακατάταξις τοῦ ἀρχείου θὰ ἀποδείξῃ πόσα τούτων ἐσώθησαν ἐν πρωτοτύπῳ. Καὶ ταῦτα εἶναι τὰ ἐπίσημα τῆς Μονῆς ἔγγραφα. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ὑπάγονται τὰ ἰδιωτικὰ καὶ ἡ ἀλληλογραφία· καὶ ταῦτα εἶναι ἀναρίθμητα ὅσα καὶ κακῶς διατηρηθέντα.

Τὴν κατὰ αἰῶνας ταξινόμησιν τῆς ποικίλης ἀλληλογραφίας τῆς Μονῆς ἤρχισεν ὁ μακ. Χρυσόστομος, ἀλλ' ἀποσπασθεὶς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς μονῆς ἐν Καρυαῖς, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταγράψῃ αὐτήν. Εἶναι καὶ ἄλλα ποικίλα ἔγγραφα περὶ ὧν κατωτέρω, ἐφ' ὧν οὐδεμία ἐργασία ἐγένετο, καὶ ὧν πολλὰ σκορπιζόμενα ἑκάστοτε τῇδε κἀκεῖσε διατρέχουσι τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Οἱ τελευταῖοι τῆς Λαύρας γραμματεῖς δὲν ἐμιμήθησαν δυστυχῶς τοὺς μακαριστοὺς ἐκείνους προκατόχους αὐτῶν, καὶ ἀπὸ 20ετίας οὐδεμία, οὔτε ἡ παραμικρά, ἐγένετο ἐργασία, οὔτε εἷς πρόχειρος, ὡς εἴπομεν, κατάλογος τῶν ἐν ἑκάστῳ ἑρμαρίῳ περιεχομένων. Τὸν ὑποφαινόμενον ἀνακληθέντα τῷ 1924 ὑπὸ τῆς Μετανοίας αὐτοῦ ὡς ἀρχιγραμματέα αἱ ἀνάγκαι τῆς Μονῆς μετὰ 9μηνον ἔφερον ὡς ἀντιπρόσωπον εἰς Καρεάς.

Ταῦτα ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ἡ Κυβέρνησις σκέπτεται ἑκάστοτε περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως τῶν Ἀθωνικῶν ἀρχείων. Πρὸ 7ετίας εὑρισκόμενος ἐν Ἀθήναις ἐκλήθην ἡμέραν τινὰ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καὶ εὑρέθην ἐνώπιον Ἐπιτροπῆς διορισθείσης ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἵνα ἔλθῃ εἰς Ἅγιον Ὄρος πρὸς καταγραφὴν τῶν τε ἐγγράφων καὶ τῶν κειμηλίων. Ἐπέμεινα πολὺ καὶ ἔπεισα τότε τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀναβάλῃ τὴν τοιαύτην ἀποστολήν, διότι ἐνόμιζον ὅτι προσεβάλλετο ἡ φιλοτιμία τῶν Ἁγιορειτῶν, ἀνθισταμένης μάλιστα σφόδρα καὶ τῆς Ἱ. Κοινότητος. Ἐπανελθὼν ἐπέτεινα τὰς ἐμὰς προσπαθείας, ἃς συνεμερίσθη καὶ σύμπασα ἡ τότε Ἱ. Σύναξις, καὶ οὕτως ἐπετεύχθη ὅ,τι ἀνωτέρω εἶπον.

Διὰ τοῦ καταρτισμοῦ ἀρχείων τῶν ἐν Ἄθῳ μονῶν καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς κατατάξεως τῶν πολυαρίθμων καὶ πολυποικίλων ἐγγράφων, θὰ παράσχωμεν τὰς πρώτας καὶ ἀσφαλεῖς πηγὰς διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς τε καθ' ἕκαστα καὶ τῆς γενικῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τὰ μέχρι τοῦδε ἀπὸ τοῦ Οὐσπένσκη μέχρις ἐσχάτων δημοσιευθέντα ἔγγραφα ἐκ τῶν Ἀθωνικῶν ἀρχείων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προέρχονται ἐξ ἀντιγράφων· καὶ αὐτὸς π.χ. ὁ φιλολογικώτατος Ῥῶσσος ἀρχιμανδρίτης, ὃν τοσοῦτον ηὐνόησεν ἡ τύχη καὶ εἰς ὃν οἱ

Ἁγιορεῖται παρέσχον πλήρη τὴν ἐλευθερίαν οὐ μόνον ν' ἀντιγράψῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποκομίσῃ διάφορα ἔγγραφα, τὰ πολλὰ (ὅσα μάλιστα ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Χριστιαν. Ἀνατολῇ Ἄθως (Κίεβον 1877 II) παρέλαβεν ἐκ τῆς ἐξαφανισθείσης πλέον Ἱστορίας τοῦ Ἄθω, τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου τοῦ προηγουμένου τῆς Λαύρας συναρμολογηθείσης. Ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων ἀπετέλεσεν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰάκωβος ὁ Νεασκητιώτης τὴν Ἀθωνιάδα, ἧς ὑπάρχουσι 5 κώδικες εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Ἄθω· Ὡσαύτως ὁ Ῥῶσσος ἱστοριοδίφης εἶχεν ὑπ' ὄψιν δύο ἑτέρας συλλογὰς ἱστορικῶν περὶ Ἄθω ἐγγράφων, ἃς ἐπίσης ἐξηφάνισε, τὸ «Φιλοθεϊτικὸν» καλούμενον «χειρόγραφον» τοῦ ἡγουμένου Ἀμφιλοχίου, ἐξ οὗ ἀρύεται καὶ τὰ Τυπικὰ (βλ. ἔνθ' ἀνωτ. σ. 259 - 383) καὶ τὸν «Ἱστορικὸν λόγον τῆς Μονῆς Κωσταμονίτου», ὅστις μάλιστα περιεῖχε καὶ ἐπιστημονικὴν διαίρεσιν τῶν ἐγγράφων. Οἱ δὲ ἐφεξῆς ἅπαντες δημοσιεύσαντες κατὰ καιροὺς Ἀθωνικὰ ἔγγραφα ἀντέγραψαν, ἐνίοτε μάλιστα κακῶς, ἐκ τῶν κωδίκων καὶ νεωτάτων ἀντιγράφων [1].

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἐκτὸς τοῦ Γάλλου Millet, ὅστις ἐφωτογράφησε τὰ χρυσόβουλλα τῆς Λαύρας, Ἕλληνες ἠσχολήθησαν ὁ μακ. Μ. Γούδας εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς τοῦ Βατοπεδίου, καὶ ὁ μακ. Ἀρκάδιος καὶ ὁ γέρων Ἀλέξανδρος, ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων ὁ γέρων Ἰωακείμ, ἔχων πάντων τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἐκ τῶν πρωτοτύπων συλλογὴν καὶ ὁ γέρων Γαβριὴλ Σταυρονικητιανός, οἵτινες καὶ ἐδημοσίευσαν πολλὰ εἰς τοὺς πρώτους τόμους τοῦ «Γρηγ. Παλαμᾶ». Ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θ/νίκης συχνὰ ἐπισκέπτονται τὰ ἀρχεῖα οἱ κ.κ. Ἰ. Παπαδόπουλος, Μιχ. Λάσκαρις (διὰ τὰ Σλαβωνικὰ) καὶ ὁ Α. Σιγάλας, χάριν τοῦ Fr. Dölger, ὅστις ἐν τοῖς Fascimiles byzantinischer Kaiserkunden, 67 Abbildungen auf 25 Lichtdrucktafeln... beschrieben... München 1931, ἐχρησιμοποίησε καὶ τὰ Ἀθωνικὰ ἀρχεῖα.

Οἱ διαληφθέντες τέσσαρες Ἁγιορεῖται εἶναι οἱ πρόδρομοι τῶν κριτικῶν ἱστορικῶν περὶ τοῦ Ἄθω μελετῶν, οἵτινες ὡς ἀληθεῖς ἐπιστήμονες μὴ ὑποπτήσαντες ἀπεκήρυξαν τὸ κράτος τῶν παραδόσεων, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐθεντικῶν τῆς ἱστορίας πηγῶν, ἤτοι τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων, παρέσχον τὴν συμβολὴν εἰς συγγραφὴν τῆς σοβαρᾶς τοῦ Ἄθω ἱστορίας, ἀντιπροσωπευομένης τέως διά τε τῶν λεγομένων Πατρίων καὶ τῶν Προσκυνηταρίων. Ἡ ἱστορία αἰωνίως θὰ ἀναφέρῃ μετ' εὐλαβείας τὰ ὀνόματα αὐτῶν, διότι ἐνεκαινίασαν νέαν περίοδον ἐν ταῖς περὶ Ἄθω ἱστορικαῖς μελέταις. Ἔκτοτε ἔστρεψαν πάντες τὰ βλέμματα πρὸς τὰ ἀρχεῖα τῶν Μονῶν καὶ ἐξεδηλώθη ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μὲν Ἁγιορειτῶν πρὸς τὴν τακτοποίησιν αὐτῶν, τοῦ δὲ ἐπιστημονικοῦ κόσμου πρὸς μελέτην καὶ ἔκδοσιν. Τὰ δεινὰ τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως ἀνεχαίτισαν ἐπὶ 50ετίαν σχεδὸν τὸ ἔργον, ἕως οὗ ὁ Οὐσπέν-

[1] Καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει δὲν πιστεύω νὰ εὑρίσκωνται μοναχοὶ δυνάμενοι νὰ ἀναγινώσκωσιν ἀρχαῖα ἔγγραφα.

σκης, θεμελιώσας τὸ κολοσσιαῖον αὐτοῦ ἔργον ἐπὶ τῶν μελετῶν ἐκείνων, ἐπα-
νέφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν ζωήν.

Τὰ γενικὰ ταῦτα περὶ τῶν ἀρχείων τοῦ Ἄθω περαίνοντες ἐφιστῶμεν
τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὸ πλῆθος τῶν χρυσοβούλλων [1], δι᾿ ὧν οἱ
Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἀείμνηστον καταλιπόντες καὶ γεραρὰν τὴν μνήμην,
γενναιοδώρως καὶ ὄντως βασιλικῶς εὐηργέτησαν τὰς Ἀθωΐτιδας μονάς. Τὰ λιτὰ
καὶ ἀπέριττα ταῦτα ἔγγραφα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ περίκομψα Τουρκικὰ
φιρμάνια, εἰσὶ ζῶσαι μαρτυρίαι τοῦ πλούτου τῆς πρὸς τὸν πλη-
σίον ἀγάπης καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἀμιμήτου εὐλαβείας τῶν μακα-
ριστῶν ἐκείνων βασιλέων. Διὰ τῶν διαφόρων οὗτοι ἀφιερωμάτων, τῶν θείων
καὶ ἱερῶν κειμηλίων κ. ἄ. κατέστησαν τὸν Ἄθω, τὴν Ἀκρόπολιν ταύτην τῆς
ὀρθοδοξίας, τὸ σεβασμιώτατον διὰ τῶν αἰώνων προσκύνημα καὶ
τὸ ἀπέραντον θησαυροφυλάκιον περικλεῖον ὅ,τι τιμαλφὲς καὶ ἀξιόλο-
γον περιεῖχε τὸ Βυζάντιον καὶ δι᾿ ὧν ἐν ἑκάστῃ ἐποχῇ μεταφερόμεθα εἰς παρῳ-
χημένους χρόνους καὶ ἀποθαυμάζομεν τὰ ἔνδοξα καὶ θαυμαστὰ τῆς Βυζαντινῆς
ἀκμῆς ὑποδείγματα. Τὸ ἀξιόζηλον τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων παράδειγμα
ἐμιμήθησαν καὶ οἱ τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων κρατῶν ἡγεμόνες, ἰδίᾳ οἱ τῆς Μολ-
δοβλαχίας, καὶ οὕτω τὸ Ἅγιον Ὄρος ἠδυνήθη, παρὰ τὰς ἀντιξόους περιστά-
σεις, νὰ διανύσῃ τὸν ὑπερχιλιετῆ βίον. Ἀλλ᾿ εἶναι ἀξιοθαύμαστοι καὶ οἱ
ἀείμνηστοι ἐκεῖνοι πατέρες, οἵτινες διὰ μυρίων κινδύνων καὶ θυσιῶν κατώρ-
θωσαν νὰ περισώσωσι τὰ πολύτιμα ταῦτα ἔγγραφα. Βεβαίως πολλὰ ἀπω-
λέσθησαν, ἀλλ᾿ ὅμως τὰ πλεῖστα καὶ τὰ πολυτιμότερα διεσώ-
θησαν. Τὰ ἀνεπίσημα ἔγγραφα, ἕνεκα τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν καὶ ἄλλων
περιπετειῶν, ἀπωλέσθησαν τὰ πλεῖστα, ὡς εἴπομεν· ἐκ τῶν τῆς πρώτης κατη-
γορίας ὀλίγα, ὧν ὅμως ἐσώθησαν ἀντίγραφα. Οἱ δύο ἐπίσημοι Λαυριῶται
λόγιοι τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος εἰργάσθησαν διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἀρχείου, ἀντι-
γράψαντες μάλιστα τὰ σπουδαιότερα τῶν ἐγγράφων ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέρους
κώδικας μετὰ διαφόρων σχολίων [2]. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐφυλάττοντο ἐντὸς σακ-
κουλῶν ἢ κιβωτίων ἢ ἑρμαρίων φέροντα καὶ τὸν οἰκεῖον ἀριθμὸν τοῦ κατα-
λόγου. Μετὰ τὸν Οὐσπένσκην ὁ καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Κων. Φρεαρίτης
ἀναδιφήσας τὸ Λαυριωτικὸν ἀρχεῖον ἐποιήσατο θαυμασίαν περιγραφὴν 53
ἐπισήμων ἐγγράφων ἐν Πανδώρᾳ, τόμ. ΙΑ΄ 1863, σ. 32 καὶ 49-51, εἶτα ἔγραψε
καὶ περὶ τοῦ Πάπα καὶ Βέκου, ὅτι οὐδέποτε ἦλθον εἰς Ἄθω, σ. 51-56. Νεώ-
τεροι κώδικες ἀντιγράφων ἐγένοντο μετὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπὸ
τῶν λογίων Λαυριωτῶν Ἀλεξάνδρου, Σεργίου καὶ Ματθαίου διὰ τὰ Μυλο-

[1] Τῶν Παλαιολόγων μόνων ἀναφέρονται ἐν τῷ καταλόγῳ περὶ τὰ 60 χρυσόβουλλα.
Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι μέρος μόνον. Σήμερον ὁ ἀριθμὸς οὗτος δύναται νὰ ὑπερδιπλασιασθῇ.

[2] Βλ. περὶ τούτων: Τὰ ἁγιορειτικὰ ἀρχεῖα καὶ ὁ κατάλογος τοῦ Πορφυρίου Οὐσπέν-
σκη, σ. 184 ἑ.

ποταμινὰ καὶ τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰ Ἁγιοπαυλιτικὰ ὅρια, καὶ τῶν χρυσοβούλλων (ἄνευ κατατάξεως τῶν τελευταίων). Οὐδεμία πρόνοια ὅμως ἔκτοτε ἐλήφθη περὶ ταξινομήσεως τῶν ἐγγράφων τούτων. Ἐσχάτως, τῷ 1916 - 1917, ἐτοποθετήθησαν αἱ σακκοῦλαι εἰς τὰ μεγάλα ἑρμάρια ἐντὸς τοῦ Σκευοφυλακίου — ἡ μόνη ἀξιέπαινος φροντίς. — Πολλὰ ὅμως εὑρίσκοντο εἰς τὰ δωμάτια, εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν ἑκάστοτε ἀρχιγραμματέων τῆς Μονῆς, οἵτινες, λαμβάνοντες αὐτὰ διὰ τὰς ἑκάστοτε ἀναφυομένας ὑποθέσεις, ἠμέλουν ἔπειτα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος. Εἷς τούτων, ὁ Κορνήλιος, χρηματίσας ἀπὸ τοῦ 1904 - 1923 ἀρχιγραμματεύς, εἶχε μεταφέρει πληθὺν ἐγγράφων ἐπισήμων οἴκαδε, ὅτε δ᾿ ἀπέθανε μετεκομίσθη ὁλόκληρος ἡ ἀλληλογραφία (μετὰ καὶ τῶν μαθητικῶν αὐτοῦ τετραδίων) καὶ ἐρρίφθη εἰς τρώγλην τινὰ παρὰ τὸ Γραφεῖον τῆς Μονῆς. Ὅτε τῷ 1924 διεδεξάμην αὐτὸν ἀνακληθεὶς ὑπὸ τῆς Μονῆς ἐξ Ἀθηνῶν, ἐπεχείρησα καὶ ἐκαθάρισα ἓν μέρος καὶ περισυλλέξας εἰς κιβώτιον τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐτοποθέτησα προχείρως εἰς τὸ γραφεῖον [1], ἀλλ᾿ ἐντὸς τοῦ ἔτους παρῃτήθην καὶ ἔκτοτε διευθύνει τὸ γραφεῖον ὁ Γ. Σπυρίδων. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς εἰρημένης συμμειγοῦς ἀλληλογραφίας μετὰ καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ κωδίκων εὑρίσκετο μέχρι τοῦ 1929 εἰς τὰ δωμάτια τοῦ ἐπὶ 30ετίαν ὑπηρετήσαντος ὡς ὑπογραμματέως Νεοφύτου. Τότε οὗτος, ἵνα καθαρίσῃ τὸ δωμάτιον, διέταξε τοὺς ἐργάτας καὶ διὰ κοφίνων καὶ πτυαρίων ἐπέταξαν ὡς ἄχρηστον ὕλην καὶ παλῃοεφημερίδας ὁλόκληρον τὴν ἀλληλογραφίαν ἐκείνην μετὰ πάντων τῶν λοιπῶν πολυτίμων χειρογράφων ἔξωθεν τοῦ κάστρου, ἔνθεν ὁ ἄγριος Βορρᾶς διεσκόρπισε καὶ ἐξελίκμησεν αὐτὰ τῇδε κἀκεῖσε. Ἐπὶ μῆνα ὅλον οἱ ἀδελφοὶ περισυνέλεγον τὰ ὑπολείμματα τῆς ἐθνικῆς ταύτης περιουσίας. Πολλὰ τούτων ἔχουσιν νῦν ἐν τοῖς δωματίοις αὐτῶν, ἄλλα προσεκόμισαν ἐμοί, σφοδρῶς διαμαρτυρόμενοι, καὶ τὰ ἐπισημότερα παρέδωκαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην, ὡς καὶ τὴν διαθήκην τοῦ πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Βάρδαλη, δευτέρου κτίτορος τῆς Μονῆς, τοῦ μητροπολίτου Χρυσάνθου κ.ἄ. Ἐν τοῖς προσκομισθεῖσί μοι ὑπάρχουσι σπαράγματα διάφορα καὶ φύλλον τῆς Διαθήκης τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, κῶδιξ περιέχων ὁμιλίας θρησκευτικὰς καὶ πολλὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων Αὐστρο - Ουγγαρίας καὶ ἕτερος τοῦ διασήμου λογίου Κρητὸς Γερασίμου τοῦ Βλάχου κτλ. Ὁ ἀρχιγραμματεὺς ὁ μόνος ὑπέχων ἀκεραίαν τὴν εὐθύνην, κληθεὶς παρ᾿ ἐμοῦ καὶ ἀκούσας τὸ γεγονός, καὶ θεασάμενος τὰ μαρτύρια τοῦ ἐγκλήματος ἐπεδείξατο τελείαν ἀπάθειαν καὶ ἀσύγγνωστον ἀδιαφορίαν, οὐδὲ ἁπλῆν παρατήρησιν ποιησάμενος τῷ Βανδάλῳ ὑφισταμένῳ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ προϊστάμενοι ἀγρὸν ἠγόρασαν [2].

[1] Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ ὅτι μεταξὺ τοῦ συρφετοῦ τούτου τοῦ προοριζομένου εἰς ἀπώλειαν μετὰ τῶν ἄλλων σπουδαίων εὗρον καὶ χαρτῷον χρυσόβουλλον εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν, ὥστε μόλις συνεκρατεῖτο. Ἐν τούτοις παρετήρησα ὅτι ἔκτοτε οὐδεὶς ἐνδιεφέρθη νὰ ἐπιδιορθώσῃ αὐτό.

[2] Καὶ ὅμως ὁ θαυμάσιος ἀρχιγραμματεὺς ἔγραφε πρὸ ἐτῶν εἰς τὸν Παλαμᾶν: «Θὰ

Ἀλλ᾽ ἐτιμωρήθησαν οἱ Λαυριῶται προϊστάμενοι οὕτως ἀσυνέτως πολιτευόμενοι, διότι, μετὰ τῶν ἀποσκυβαλισθέντων, ἀπωλέσθησαν καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν μετοχίων Θάσου καὶ Συκιᾶς, ἅπερ μὴ κατορθώσαντες νὰ παρουσιάσωσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον δὲν δύνανται νὰ λάβωσι τὴν ἀποζημίωσιν, ὡς ἔπαθον καὶ διὰ τῆς Ἴμβρου τὰ μετόχια. Καὶ ἐκεῖ μὲν ἡ ἔκδοσις νέων τίτλων κατωρθώθη δι᾽ ἁδρᾶς δαπάνης, διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ ἑλληνικῆς πρεσβείας καὶ πλείστων κόπων καὶ θυσίας μέρους τῶν μετοχίων, ἀλλ᾽ ἐνταῦθα τὸ κακόν ἐστιν ἀνεπανόρθωτον. Τίς οἶδε καὶ πόσων ἄλλων μετοχίων θὰ ὑπῆρχον ἐν τοῖς διασκορπισθεῖσιν ἔγγραφα! Οἱ Λαυριῶται ταγοὶ τιμωροῦνται δικαίως, διότι καταφέρονται κατὰ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου. Καὶ ὅμως ὁ Χάρτης οὗτος ἐπιτάσσει τάδε: «Ἑκάστη Μονὴ ἢ ἐξάρτημα ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἀκριβῆ καὶ λεπτομερῆ κατάλογον τῶν χειρογράφων, βιβλίων καὶ ἱερῶν ἀμφίων, ἱερῶν λειψάνων, ἀρχαίων εἰκόνων ἢ μνημείων ἢ σκευῶν καθόλου, ἡ διαφύλαξις καὶ καλὴ συντήρησις τῶν ὁποίων εἶναι ἀνατεθειμένη ὑπ᾽ εὐθύνην τῆς ἑκάστοτε Μοναστηριακῆς ἀρχῆς (ἄρθρ. 110) τὸ δὲ κυρωτικὸν νομοθ. διάταγμα προσέθετο «ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τῆς Ἱ. Κοινότητος καὶ τῆς Δισενιαυσίας Συνάξεως ὀφειλούσης νὰ ἐκδίδῃ κανονιστικὰς περὶ αὐτῶν διατάξεις» (ἄρθρ. 42). Ἡ μὴ ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως ταύτης ἐστοίχισε τῇ Μονῇ καὶ ἄλλα μείζω δεινά. Οἱ πρὸ ἡμῶν φιλόμουσοι καὶ φιλότιμοι γέροντες, εἶχον συγκεντρώσει εἰς ἰδιαίτερον διαμέρισμα ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Τσιμισκῆ τὰς ἑλληνικὰς ἀρχαιότητας, ἀγαλμάτια, ἐπιγραφὰς κττ., ὅσα εὑρίσκοντο διεσκορπισμένα· εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦτο καθορῶνται νῦν μόναι αἱ θέσεις κεναί! Ὁ μακ. Λουδοβίκος Πετί, ἀρχιεπίσκοπος τῶν ἐν Ἀθήναις Καθολικῶν, ὁ πολλάκις ἐπισκεψάμενος τὴν Μονὴν καὶ πλεῖστα ἀνέκδοτα δημοσιεύσας, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἀκολουθίας ἀγοράσας παρὰ τοῦ τότε ἰσχύοντος Ἀλεξ. Λαυριώτου, ἀνεκοινώσατό μοι, ὅτι παρὰ τῷ εἰρημένῳ λογίῳ προϊσταμένῳ εἶχεν ἴδει σπουδαίαν συλλογὴν μολυβδοβούλλων καὶ ἄλλων σφραγίδων καὶ ὑπογραφῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ πατριαρχικῶν. Πρὸ διετίας ὁ ὑποτακτικὸς αὐτοῦ Διακο - Γερμανὸς παρέδωκε εἰς τὸν βιβλιοθηκάριον τῆς Μονῆς κώδικα νεότευκτον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι ἐπικεκολλημένα ὑπογραφαὶ ἀρχιερέων πατριαρχῶν κττ. ἀποκοπεῖσαι ἐκ τῶν γραμμάτων τοῦ Λαυρ. ἀρχείου. Ὁποῖος βανδαλισμὸς καὶ ἱεροσυλία! Παρ᾽ αὐτῷ ἐπίσης ἐφυλάττοντο πολλὰ κειμήλια, ὧν ἡ τύχη ἀγνοεῖται μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1905), τῶν δωματίων καὶ τῆς βιβλιοθήκης περιελθούσης εἰς τὴν κυριότητα τοῦ τότε ἀρχιγραμματέως Κορνηλίου καὶ νῦν τοῦ Ἡλιοδώρου. Ὁ ἐν τοῖς μακαριστοῖς τῷ 1908 διὰ δολοφονίας ταχθεὶς προηγ. Χρυσόστομος, ὁ πολλὰ

δημοσιεύσωμεν σειρὰν χρυσοβούλλων, ἵνα καταδειχθῇ πόσον δίκαιον εἶχον οἱ ἀείμνηστοι ἐκεῖνοι δωρηταὶ νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς χεῖρας τῶν Ἁγιορειτῶν μοναχῶν τὰ κειμήλιά των (οὐχὶ ὅμως καὶ τῶν νῦν Λαυριωτῶν προϊσταμένων), οἵτινες τὰ διετήρησαν μέχρι τῆς σήμερον ἀλώβητα» (Τομ. Θ΄ σ. 527, 1925). Λόγοι αὐτοθαυμασμοῦ ἀνάξιοι εἰς τὸ στόμα ἐκείνου, ὅστις πράττει τὰ ἀντίθετα τῶν γραφομένων.

ὑπὲρ τῆς Μονῆς πονήσας, ἤρξατο ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις τακτοποιῶν τὴν ἐπίσημον αὐτῆς ἀλληλογραφίαν, ὡς ὁρᾶται νῦν ἐν τῷ διαμερίσματι τοῦ Γραφείου, εἰς μεγάλους κατὰ αἰῶνας φακέλλους (ἄνευ ὅμως καταλόγου). Κατὰ τὸ σύστημα ἔπειτα τοῦτο ἀπεχωρίσθη ὑπ᾽ ἐμοῦ ἡ κατ᾽ ἔτος ἀλληλογραφία μέχρι 1932, ἀλλ᾽ ἄλλαι ἀσχολίαι τῆς Μονῆς ἀνέκοψαν τὸ ἔργον μου ἐκεῖνο. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῶν διαφόρων ἐγγράφων εἰς δεκάδα κιβωτίων ἐφυλάττετο τέως ἐν τῇ καθύγρῳ ἀποθήκῃ τροφίμων, τῇ παρακειμένῃ τῷ Γραφείῳ. Τίς οἶδε τίνες τῶν κατὰ καιροὺς ἐπιτρόπων ἐξετόπισαν ἐκεῖθεν τὰ κιβώτια ἐκεῖνα καὶ ἔρριψαν εἰς τὰς τρώγλας καὶ τὰ ὑπόγεια τοῦ καταχρηστικῶς ὀνομαζομένου σκευοφυλακίου, διότι μόνον ῥάκη καὶ πᾶσα συμφόρησις ἀχρήστων πραγμάτων ὑπάρχει ἐν αὐτῷ. Ἐκεῖ εἰσέρχονται οἱ ἄεργοι τῶν ἀδελφῶν περιεργάζονται καὶ ἀνακινοῦσι τὰ τετριμμένα καὶ κατερρακωμένα ἀντικείμενα καὶ λαμβάνουσιν εἴτι ἐξ αὐτῶν αἱροῦνται, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητήσωσι παρ᾽ οἱουδήτινος τὴν ἄδειαν. Ἡ περιεργία τῶν ῥακοσυλλεκτῶν ἐπεξετάθη φυσικῶς καὶ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν κιβωτίων ἐκείνων, καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τοῦτο ἀνεδιφᾶτο καὶ ἀπεδεκατίζετο. Καὶ ἔβλεπον μὲν εἰς τὰ δωμάτια τῶν ἀδελφῶν διάφορα ἔγγραφα, ἰδίως πατριαρχικά, ἅτινα, προετιμῶντο διὰ τὴν περίεργον καὶ μεγαλειώδη ἐμφάνισιν, ἀλλ᾽ οὐδέποτε ἐφανταζόμην, ὅτι ὁ θησαυρὸς τοῦ ἀρχείου ἦν οὕτως ἐκτεθειμένος, λεία Μυσῶν, καταντήσας καὶ εἰς τὸ δοχεῖον, τὸ ὁποῖον οἱ ἀδελφοὶ ἐχρησιμοποίουν εἰς τὰς σαρδέλλας καὶ εἰς ἄλλας κοινοτέρας χρείας. Καὶ οὐ μόνον οἱ ἐντός, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκτὸς τῆς Μονῆς ἀσκηταὶ διήρπαζον ἐλευθέρως. Εὗρον ὡς ἐπένδυμα καμηλαυχίου προερχομένου ἐξ ἁγ. Ἄννης ἔγγραφον τοῦ Γυμνοπελαγησίου (Κυρὰ Παναγιά), ὅπερ ἀνασυνδέσας κατέχω εἰς χεῖρας. Ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γραφείου τὸ παρελθὸν θέρος, ἐκ τῶν πρώτων μου καθηκόντων ἔκρινα νὰ ἀνακαλύψω πόθεν προήρχοντο ταῦτα, καὶ ὅταν in medias res εὑρέθην, ἔμεινα ἐνεός. Τὸ πολύτιμον περιεχόμενον τῶν κιβωτίων ἐκείνων ἦν χύδην διεσκορπισμένον ἀνὰ τὰς εὐρείας τρώγλας καὶ ἀπεσφηνωμένον εἰς τὰς διαφόρους γωνίας καὶ κοιλώματα· ποῦ καὶ ποῦ ἀπετέλει ἅλωνα, εἰς ἣν μύες καὶ γαλαῖ ἐχόρευον τὸν τραγικὸν πυρρίχιον. Οὕτως ἀναμεμειγμένα καὶ μετ᾽ ἄλλων ὑλῶν, ῥακῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκενωμάτων παλαιῶν στρωμάτων, καταπεπατημένα καὶ γέμοντα πάσης ἀκαθαρσίας καὶ συγκεκολλημένα ἐν μέρει ὑπὸ τῶν ἀφοδευμάτων τῶν γαλῶν, ἔκειντο ἡμιεφθαρμένα πολύτιμα τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς καὶ τοῦ ἔθνους κειμήλια, ἐλεεινὸν καὶ ἀξιοδάκρυτον τοῖς ὁρῶσι θέαμα! Φαντάζεσθε τὴν ἀδημονίαν καὶ ἀγανάκτησίν μου ἐπὶ τῇ βεβηλώσει τῶν γραπτῶν μνημείων καὶ ἐπὶ τῷ ἀβδηριτισμῷ τῶν τῆς Λαύρας προβούλων. Τῷ 1914, πρὶν ἢ ἐξορισθῶ διὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ κοινοβίου ἐν τῇ Μετανοίᾳ μου, εὑρὼν εἰς τὰ σκουπίδια τοῦ γραφείου ἔγγραφον τοῦ 1821, ἔσπευσα νὰ διαμαρτυρηθῶ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἐπὶ τῷ γεγονότι, δημοσιεύων αὐτὸ ἐν τῇ «Ἑλληνικῇ Ἐπιθεωρήσει». Νῦν πρὸ τοῦ τραγικοῦ θεάματος ἐσίγησα, καλύψας τὸ πρόσωπόν μου ἐξ

αἰσχύνης. Ἀφοῦ ἐπὶ δύο ἑβδομάδας ἀνεκίνησα καὶ παρεμέρισα τὰ ῥάκη καὶ τὰς ἀκαθαρσίας βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Προκοπίου καὶ δύο ἐργατῶν, ὑποκλέπτων ὥρας ἐκ τῆς τοῦ γραφείου ἐργασίας, ἐτοποθέτησα τὸν ἀμητὸν εἰς πέντε κιβώτια, ἐξασφαλίσας δὲ αὐτὰ εἰς παρακείμενον δωμάτιον παρέδωκα τοῖς ἐπιτρόποις τὴν κλεῖδα, ἀναμένων, ἵνα κατὰ τὰς παύσεις ἀγγαρεύσω τοὺς μαθητὰς τῆς Ἀθωνιάδος διὰ τὴν διευθέτησιν καὶ ταξινόμησιν. Ἀλλ' ὁ ἀρχέκακος ὄφις ἐφθόνησεν· ἐκεῖνοι, ὧν ἠβουλήθην νὰ ἄρω τὰς ἁμαρτίας, μὲ ἠνάγκασαν εἰς παραίτησιν, καὶ οὕτως ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον.

Ἐπὶ δεκαετίαν ὁ πρωτονοτάριος τῆς Λαύρας δὲν ἐφιλοτιμήθη, ἵνα πρόχειρον κατάλογον ποιήσηται τῶν χρυσοβούλλων κἂν τῆς Μονῆς. Εἰς μάτην αἱ προτροπαὶ καὶ ἐπικλήσεις τῶν ἐν Καρεαῖς τοπικῶν καὶ κρατικῶν ἀρχῶν, εἰς μάτην αἱ ὑποδείξεις τῶν ἐπισήμων ἐπισκεπτῶν καὶ ἐπιστημόνων περὶ καλυτέρας διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγραφῆς αὐτῶν· τὰ πάντα εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Ἡμέραν τινά, πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ διερευνῶν τὰ ἑρμάρια ἐνέτυχον τιμαλφεστάτῳ διὰ τὴν ἁγιορειτικὴν πολιτείαν ἐγγράφῳ, τῷ Α΄ Τυπικῷ τοῦ Τσιμισκῆ[1]. Ἦν τόσον περὶ τὰ ἄκρα ἐφθαρμένον, ὥστε ἐκινδύνευον νὰ ἀποσπασθῶσι ταῦτα. Συνέστησα αὐτῷ τε καὶ τῷ σκευοφύλακι τὴν ἐπικόλλησιν ἐκ τῶν ὄπισθεν πανίου πρὸς ἐξασφάλισιν. Πέρυσι μετὰ δύο ἔτη εὗρον αὐτὸ εἰς τὴν ἰδίαν καὶ χείρω κατάστασιν! Εἰς τὸν δικηγόρον Καλούσην, πληρεξούσιον ἤδη τῆς Μονῆς ἐν Ἀθήναις, τὸ πρῶτον πρὸ ἑξαετίας παρουσιαζόμενον εἰς τὴν Μονήν, παρεχώρησαν ὅλα τὰ φιρμάνια καὶ τοὺς ἐπισήμους τίτλους καὶ τὰ ἀφιερωτήρια τῶν ἐν Τουρκίᾳ κτημάτων ἄνευ καταλόγου, ἄνευ ἀποδείξεως καὶ ἐγγυήσεως. Καὶ τὰ ἐπίσημα ἐκεῖνα ἔγγραφα ἀμφιβάλλω, ἂν θὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς τὴν Μονήν. Ζητήσας τῷ 1930 γνωστὸν χρυσόβουλλον διὰ τὸν Μυλοπόταμον Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἀναδιφήσας ὁλόκληρον τὸ ἀρχεῖον δὲν εὗρον. Ὁ περίεργος ἀναγνώστης θὰ ἐπιθυμῇ νὰ μάθῃ τίς ἡ τύχη τῶν χρυσοβούλλων τῆς Λαύρας; Ἀκουσάτω. Ἐπειδὴ ὁ φωτογραφήσας αὐτὰ κ. Millet οὐδεμίαν εἰδικότητα ἔχει περὶ τοιαύτας ἐκδόσεις παρεχώρησε ταῦτα πρὸς τὴν Βυζαντινολόγον κόμησσαν Germaine Rouillard, ἥτις καὶ ἐξέδοτο τὰ πρωτόλεια ἐν τῷ «Βυζαντίῳ» (Τόμ. III σ. 233 - 246. Bruxelles 1926). Ἰδοὺ ποῦ κατήντησαν οἱ θησαυροὶ τοῦ Λαυρ. ἀρχείου! Εἰς Γαλάτιδα γυναῖκα, ὡσεὶ ἔλειπον ἄνδρες ἐξ Ἑλλάδος! Καὶ ὅμως, ἵν' ἀποδείξω αὐτῷ, ὅτι ὑπάρχει «ἄρχων ἐν Ἰσραὴλ» ἐδημοσίευσα κατὰ καιρούς τινα τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων, ὧν εἶχον ἀντίγραφα λάβει, ὡς δοκίμια ἐκδόσεως ἐπισήμων Ἀθωϊτικῶν ἐγγράφων[2]. Ἀλλὰ καὶ κριτικὴν περὶ τῶν ἐγγράφων ἐν γένει τοῦ Ἄθω ἔγραψα καὶ ἐν «Τοῖς Ἁγιορειτικοῖς ἀρχείοις» καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ «Γρ. Παλαμᾷ» Ἔτος ΙΕ΄, 1931 σ. 19-23, 65-73, 120-130. Ἐν τῷ Ζ΄ τόμ. τῶν Θρᾳκικῶν (1935) σκιαγραφήσας τὴν ἱστορίαν τοῦ μονυδρίου τοῦ ἁγ. Στεφάνου ἐν Ἀδριανουπόλει, παρέλαβον ἐν τέλει καὶ τὰ σιγίλλια καὶ πατριαρχικὰ γράμματα. Ὁ συνάδελφος κ. Σπυρίδων Καμπανάος πολλοὺς κώδικας νεωτέρας φιλολογίας καὶ δὴ ἀλληλογραφίας λογίων τοῦ ΙΖ΄ καὶ ΙΗ΄ αἰῶνος ἀνδρῶν κρατεῖ κατακλείστους ἐν τοῖς κιβωτίοις τοῦ δωματίου αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἄλλος τις Ἕλλην θηρεύσῃ δόξαν, ἕως αὐτὸς εὕρῃ τοὺς κόμητας καὶ τὰς κομήσσας. Ἰδοὺ ἐν συντόμῳ ἡ ἀσύγγνωστος ἀδιαφορία τῶν τῆς Λαύρας Ἀλεξανδριδῶν, ἥτις ἀφῆκεν ἀμύθητον ἱστορικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν πλοῦτον αὐτῆς νὰ ἀπορριφθῇ εἰς τὰ σκουπίδια. Δὲν θέλω νὰ φέρω ὡς παράδειγμα τὴν ἐν πᾶσι μεγαλειώδη τοῦ Βατοπεδίου Μονήν, ἥτις, ὅπως κατὰ ἄλλα, προέχει οὕτω καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν τοῦ ἀρχείου αὐτῆς ταξινόμησιν, ὀφειλομένην κυρίως εἰς τὸν πεπνυμένον ἐκεῖνον καὶ μεγαλεπήβολον ἄνδρα, τὸν ἀλήστου μνήμης Ἄνθιμον, εἰς ὃν κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται ἡ νῦν εὐημερία καὶ εὐδοξία τῆς Μονῆς. Καὶ ἐξ αὐτοῦ μάλιστα ἔχουσι δημοσιευθῆ τὰ πλεῖστα ὑπὸ τοῦ Regel, τοῦ Μ. Γούδα καὶ τῶν προϊσταμένων αὐτῆς μακ. Ἀρκαδίου καὶ τοῦ ἀρίστου ἀρχειοφύλακος Ἀλεξάνδρου εἰς τοὺς πρώτους τόμους τοῦ Γρηγ. Παλαμᾶ. Δὲν μνημονεύω τὴν γεραρὰν τοῦ Ξηροποτάμου Μονήν, ἥτις συγκαταλέγει ἐν τοῖς προϊσταμένοις αὐτῆς τὸν φερωνύμως προηγ. Εὐδόκιμον, ὅστις μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς (Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω… Μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου, Θ/νίκη 1925) ἐξέδοτο πλεῖστα ἔγγραφα καὶ κατάλογον αὐτῶν, ἔχει δὲ καὶ πρὸς ἔκδοσιν καὶ διεξοδικὸν τοιοῦτον. Περιορίζομαι εἰς τὰς μικροτέρας τῶν Μονῶν, τὴν τοῦ Κωσταμονίτου, ἥτις ἔχει τὸν ἀκαταπόνητον καὶ ἀεικίνητον πατέρα Συμεὼν καὶ τὸν γηραιὸν παπᾶ Μόδεστον. Οὗτος μὲν ἰδιάζει περὶ τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα, ὁ δὲ διαρκῶς ἀσχολεῖται εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἀρχείου[1] ἀναπληροῦντος αὐτοὺς ἐν πᾶσι τοῦ καλοκἀγάθου καθηγουμένου Συμεών. Καὶ κατὰ σειρὰν ὁδεύω εἰς τὴν τοῦ Δοχειαρίου, ἥτις, εἰ καὶ ἰδιόρρυθμος, προδίδωσιν ἀμέσως ὑφ' ὅλας σχεδὸν τὰς ἀπόψεις τὸν τύπον καλῆς καὶ εὐνομουμένης Μονῆς. Τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς ἐξέδοτο ὁ ἐμὸς σεβαστὸς Σχολάρχης ἀρχιμανδρίτης Χριστόφορος Κτενᾶς[2]. Ἀλλ' ὁ καταρτισμὸς τοῦ ἀρχείου ὀφείλεται εἰς τὸν ἐκ τῶν προϊσταμένων αὐτῆς εὐπαίδευτον γέροντα Ἱερόθεον, ὅστις καὶ ἀρίστην μονογραφίαν ἐξέδοτο (ἀπὸ δικαστικῆς ἀπόψεως): Τὸ μονύδριον τοῦ Καλλιγράφου (Ἀθῆναι,

---

[1] Ἐπειδὴ τοῦ ἐν τῷ Πρωτάτῳ ἀποκειμένου διημφισβητήθη ὑπὸ τοῦ φίλου καθηγητοῦ κ. Ἰ. Παπαδοπούλου ἡ γνησιότης, ἴσως τοῦτο εἶναι τὸ πρωτότυπον.

[2] Βλ. Ἱστορίαν τοῦ ἀσκητισμοῦ τόμ. Α΄ Θ/νίκη 1929 σελ. 138 - 242 ἐν ὅλῳ 55 ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων Γρηγ. Παλαμᾶν ἔτ. ΙΔ΄. σ. 323 - 331 Θ/νίκη 1930, τρία πατριαρχικὰ σιγίλλια. Ἐναίσιμα ἐπὶ τῇ 35 ἐπετηρίδι τῆς ἐπισήμου δράσεως τοῦ μακαριωτ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν σ. 105 - 123, Ἀθῆναι 1931, ἀνέκδοτον σιγίλιον τοῦ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου κττ.

[1] Βλ. Ἱστορικὴν Ἀλήθειαν κτλ., Ἀθῆναι 1932, ἔνθεν ἐκ τοῦ πλήθους καὶ κατὰ τάξιν δημοσιευομένων ἐγγράφων, εἰκάζει τις περὶ τῆς φιλοκαλίας τῶν σεβ. γερόντων.

[2] Ἡ ἐν ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω . . . Μονὴ τοῦ Δοχειαρίου, Ἀθῆναι 1921, μετὰ καταλόγου τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων, ὧν τὰ σπουδαιότερα ἔδωκεν εἰς τὸν τύπον ἐν τῇ Ἐπετηρ. τῆς Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. Δ΄, σ. 285 - 311 καὶ Ε΄, σ. 100 - 129.

1929). Σπεύδω πρὸς τὴν τοῦ Ξενοφῶντος, τὸ σεμνὸν τοῦτο κοινόβιον, οὗ τὸ
ἀρχεῖον πρῶτος ἐδημοσίευσεν ὁ Λουδ. Πετὶ ἐν Actes de l'Athos, εἶτα καὶ
ὁ E. Kurtz (1903 καὶ 1913). Οἱ σεβ. Γέροντες Δαμασκηνὸς καὶ Ἀβέρκιος
ἐργάζονται δραστηρίως περὶ τὴν ταξινόμησιν καὶ καλὴν τῶν ἐγγράφων δια-
τήρησιν, ὡς μαρτυροῦσι δύο ἔργα δημοσιευθέντα ἐσχάτως ἐπὶ τῇ βάσει ὠργα-
νωμένου ἀρχείου μετὰ πολλῶν ἀνεκδότων κειμένων [1]. Καὶ παραγίγνομαι εἰς
τὴν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος Μονὴν τοῦ Ῥωσσικοῦ, ἥτις πρώτη πασῶν διὰ
τῶν Acta praesertim graeca (Κίεβον 1873) ἔδωκε τὸ καλὸν παράδειγμα
εἰς τὴν σύστασιν ἀρχείων καὶ τὴν ἔκδοσιν ἐγγράφων [2]. Εἶναι περιττὸν νὰ
ἐπιμείνω ἐνταῦθα, διότι πάντες ἴσασιν, ὅτι ἡ γεραρὰ αὕτη Μονὴ ὑπὸ πᾶσαν
ἔποψιν τυγχάνει πρότυπον ὀργανώσεως καὶ μοναδικῆς ἀκριβείας. Καὶ οὕτως
ὡδήγησα τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν μικρὰν μὲν ἀλλὰ καλλιτεχνικὴν Μονὴν τοῦ
ἁγίου Γρηγορίου. Αὕτη παρίσταται ὡς τηλαυγὲς παράδειγμα, τί δύναται
ὁ ἄνθρωπος, οὗ «δεινότερον οὐδὲν πέλει» καὶ ἐπὶ ξηροῦ βράχου ἔτι ἱστάμενος.
Τὰ καλὰ καὶ θεάρεστα τῆς Μονῆς ταύτης, ἥτις ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ ὀργανωτὴν
τὸν μακ. Συμεὼν καὶ εὐλαβεστάτους καὶ φιλοπροόδους πατέρας, ἐξιστόρησα
ἄλλοτε διὰ πολλῶν κρίνων τὴν Ἱστορίαν τῆς Μονῆς (Θ/νίκη 1921), ἐν τῷ
Γρηγ. Παλαμᾷ [3]. Νῦν ἐπιπροστίθημι, ὅτι ὁ κ. Βαρλαὰμ συμπληρῶν τὸ ἀξιέ-
παινον ἔργον ἔδωκεν εἰς φῶς τὰ τῆς Μονῆς «Ἔγγραφα» (Θ/νίκη 1929). Οὕτω
πᾶσαι αἱ ἱεραὶ Μοναὶ γνωρίζουσι κατὰ τὰς ἀνάγκας νὰ χρησιμοποιῶσι τὰ
ἀρχεῖα αὐτῶν καὶ μόνη ἡ Μεγίστη Λαύρα δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὑπερασπίζῃ
τὰ ἑαυτῆς συμφέροντα· π.χ. ἐσχάτως ἀναφυείσης διαφορᾶς ὁριακῆς μετὰ τῆς
τοῦ ἁγ. Παύλου, οὐδεὶς ἐγνώριζεν ὅτι ὑπάρχει ὁλόκληρος κῶδιξ τῶν τίτλων
καὶ δικαστικῶν ἐγγράφων! Ἵνα μὴ δὲ καταστῶ προσκορής, ἀφίνω τὰς λοιπὰς
Μονάς, αἵτινες πᾶσαι φιλοτίμως ἐργάζονται πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστι καλὴν δια-
τήρησιν καὶ δημοσίευσιν τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, καὶ καταλήγω, ὅθεν ἔδει, ἵνα
ποιήσωμαι τὴν ἀρχήν, εἰς τὴν Ἱ. Κοινότητα, ἥτις οὐ παύεται διαρκῶς συν-
ιστῶσα καὶ προτρέπουσα τὰς ἱερὰς Μονὰς εἰς πᾶν καλὸν καὶ θεάρεστον, ἰδοῦσα
δ᾿ αὕτη τὸ καλὸν παράδειγμα πρὸ 12ετίας διώρισεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν ἐπιλέ-
κτων αὐτῆς μελῶν καὶ συνέταξε τὸν «Κατάλογον τῶν ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Ἱερ.
Κοινότητος ἀποκειμένων Τυπικῶν τοῦ Ἁγ. Ὄρους, χρυσοβούλλων κ.τ.λ».
(Ἀθῆναι 1921) [4]. Ἰδοὺ ζῶντα παραδείγματα πρὸς ἀπομίμησιν.

---

[1] Τὸ Ὑπόμνημα κτλ. Θ/νίκη 1929, καὶ Ὑπόμνημα.. καὶ ἐπίσημοι τίτλοι καὶ ἔγγραφα κτλ. Ἀθῆναι 1930.

[2] Ὡς συμπλήρωμα τῶν Acta θεωρητέον τὸ τοῦ Φιλαλήθους, Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος, Κ/πολις 1874.

[3] Τόμῳ Ϛ΄. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Ἄθῳ ἱ. μ. τοῦ ἁγ. Γρηγορίου, σ. 261-277, 510-517 καὶ 571-577 (μήπω περατωθεῖσα).

[4] Ἐπειδὴ ἐν τῷ προχείρῳ τούτῳ καταλόγῳ ἀναφέρονται «σακκοῦλαι» ἀνάγκη νὰ καταγραφῇ καὶ ταξινομηθῇ καὶ ἐνταῦθα τὸ περιεχόμενον αὐτῶν.

Β΄.

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ, ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ, Ο ΕΝΤΥΠΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ, ΤΑ ΕΝΤΥΠΑ, Η ΑΘΛΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΡΡΟΗ.

Ὁ κίνδυνος τῶν χειρογράφων — Διαρπαγὴ διαφόρων κωδίκων — Κατάλογοι ἐλλιπεῖς — Ὁ νεοτύπωτος κατάλογος — Πλημμελὴς ἡ διατήρησις — Αἱ ἔντυποι βιβλιοθῆκαι — Ἡ λαφυραγωγία καὶ ἡ ἀπεμπόλησις — Ἀνάγκη συγκεντρώσεως τῶν χειρογράφων καὶ λεπτομεροῦς καταλόγου.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις αὐτοῦ περικλείει μέγα μέρος τῆς πνευματικῆς περιουσίας τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἔτι μεγαλύτερον τῶν Μεταβυζαντινῶν, ἀποτελούμενον ἐκ περγαμηνῶν καὶ χαρτῴων κωδίκων. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτυπωθέντων καταλόγων τῶν χειρογράφων ἀναβιβάζεται ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς 10.000 περίπου. Τούτων τὸ $^1/_3$ εἶναι τῆς βιβλιοθήκης τῆς Λαύρας (μετὰ τῶν ὑπ᾿ ἐμοῦ περιγραφέντων τῆς Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων καὶ τῆς Ἁγίας Ἄννης). Καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ πλείονες κώδικες τῆς Λαύρας, ἀλλὰ καὶ οἱ σπουδαιότεροι, ἰδίως τῆς Κ. Διαθήκης, τὰ ἄριστα ἀντίγραφα, κεκοσμημένα διὰ μοναδικῶν καὶ ἐκπάγλου τέχνης μικρογραφιῶν καὶ διαποικιλμάτων (καὶ φύλλα τοῦ ϛ΄ αἰῶνος)· τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν, τοῦ εἰκονογραφημένου Διοσκορίδου καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς νεωτέρας φιλολογίας σπουδαιότατα ὑπάρχουσι μνημεῖα. Δικαίως Κύριλλος ὁ τῆς Λαύρας κλεινὸς προηγούμενος, ὁ πολλὰ μοχθήσας διά τε τὸ ἀρχεῖον καὶ τὸν πλουτισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης ἀφιεροῦται ταύτῃ τούς δε τοὺς στίχους:

Ἔνθα δι᾿ ἁρμονίης ἱερῆς μελιηδέες βίβλοι,
ἑστία τῶν μουσῶν, κῆπος εὐφροσύνης,
κρήνη βρύουσα νέκταρα ψυχοτρόφα.

Καὶ δὲν ἦσαν ταῦτα μόνα τὰ τῆς Λαύρας χειρόγραφα, ὅσα ἐκ τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν καὶ ἐκ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου (πολλάκις ἐν τρώγλαις καὶ κρύπταις διατηρούμενα) διεσώθησαν. Οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ ἅρπαγες ἐπισκέπται τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, οἵτινες δυστυχῶς πρὸς τὴν ἱεροσυλίαν ταύτην ἐχρῶντο αὐτοῖς τοῖς Ἕλλησιν μισθάρνοις. Ὡς καὶ ἄλλοτε ἐγράψαμεν (βλ. Γρ. Παλαμᾶν, ἔτ. ϛ΄ σ. 264-266), Ἰανὸς ὁ Λάσκαρις ἀπεκόμισε χάριν τοῦ Λαυρεντίου τῶν Μεδίκων 50 κώδικας, μόνον ἐκ τῆς Λαύρας, Ἑλλήνων κλασσικῶν συγγραφέων καὶ 53 ὁ Ἀρσένιος Σουχάνωφ, ἀπεσταλμένος τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς. Ἔτι περισσοτέρους ἐσύλησεν ὁ ἐξωμότης Ἀθανάσιος ὁ Κύπριος πρὸς πλουτισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ καὶ τελευταῖον ὁ Μηνᾶς Μηνιωΐδης διὰ τὴν τῶν Παρισίων. Ἀλλὰ μόνον αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀποδεκατίσαντες τὰς Ἀθωίτιδας βιβλιοθήκας; Συχνότατα

ὁ φυλλομετρῶν τοὺς καταλόγους τῶν Εὐρωπαϊκῶν βιβλιοθηκῶν σταματᾷ καὶ μετ᾽ ἄλγους ἀναγινώσκει τὰ σημειώματα τῆς τῶν κωδίκων προελεύσεως. Αἱ μοναὶ τοῦ Ἄθω ἀπαντῶνται σχεδὸν κατὰ πᾶν βῆμα.

Πρῶτος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν διὰ τὴν περιφρούρησιν τοῦ θησαυροῦ τῶν χειρογράφων ὁ μέγας τῶν Ἱεροσολύμων Πατριάρχης, Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς, ἀρχομένου τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος ἐπισκεψάμενος τὸν Ἄθω[1]. Οὗτος εἰς τὸν δημοσιευθέντα κατάλογον ἐσταχυολόγησε τὰ σπουδαιότερα τῶν χειρογράφων τῶν Μονῶν, ὧν ἐν Λαύρᾳ νῦν δύο ζητηθέντα παρ᾽ ἐμοῦ δὲν εὑρέθησαν[2]. Μάτην καὶ ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς εἰς τὰ εἰς Ἰσοκράτην Προλεγόμενα κρούει τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου καὶ προτρέπει τὰ Πατριαρχεῖα καὶ τὰς Μονὰς νὰ προβῶσιν εἰς τὴν τακτοποίησιν καὶ ἀναγραφὴν τῶν χειρογράφων ἐκτιθεὶς μάλιστα καὶ σχεδιάγραμμα. Ἀνεμένετο ὁ μακ. Λάμπρος, ὅστις τῷ 1880, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως κατέγραψεν εἰς δύο μεγάλους τόμους τὰ χειρόγραφα τῶν Μονῶν (πλὴν Λαύρας καὶ Βατοπεδίου). Οὗτος ἐν τῇ πρὸς τὴν Βουλὴν Ἐκθέσει αὑτοῦ (Ἀθήνῃσι 1880) διεκτραγῳδεῖ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν, εἰς ἣν εὗρε πολλὰς των βιβλιοθηκῶν καὶ τὴν κλασσικὴν τῶν μοναχῶν ἀδιαφορίαν, ἐφ᾽ ᾧ καὶ ἐπέσυρεν ὁ ζηλωτὴς καθηγητὴς τὴν μῆνιν τῶν Ἁγιορειτῶν. Ἐν τῇ Λαύρᾳ δὲν εἰργάσθη ὁ Λάμπρος, διότι ἤδη ὁ μακαρ. προηγ. Χρυσόστομος συνεχίζων ἐργασίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου κατήρτιζεν ἐκτεταμένον κατάλογον, ὃν μετὰ 10ετίαν ὅλην ἔφερεν εἰς πέρας, μνημειῶδες ἔργον, εἰς τρεῖς παμμεγέθεις τόμους. Τοῦτον πολλοὶ τῶν Εὐρωπαίων ἐξετίμησαν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ἐμελέτων πάντοτε τοὺς Λαυρ. κώδικας· ἦν δὲ παγκοίνως γνωστὸς ἐκ μερικῆς τῶν ἐπισκεπτομένων ἀντιγραφῆς. Πάντες δὲ οἱ Βυζαντινολόγοι ἀνυπομόνως ἐκαραδόκουν τὴν εἰς τὸν τύπον ἐμφάνισιν αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ 1924, ἀποδυθεὶς εἰς τὴν διακονίαν τῆς Μονῆς, ἐκ τῶν πρώτων μου μελημάτων ἐθεώρησα τὴν τοῦ καταλόγου τούτου ἐκτύπωσιν· ἀλλ᾽ ἀπῃτεῖτο τεραστία δαπάνη, ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν! Ἀλλ᾽ οὐδὲν ἀδυνατεῖ τῷ θέλοντι· «φιλεῖ γὰρ Θεὸς συγκάμνειν τῷ κάμνοντι», καὶ ὢ τοῦ θαύματος! Τί οἰκονομεῖ ἡ θεία πρόνοια; Κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπισκέπτεται τὴν Μονὴν ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἄγγλος γενικὸς Πρόξενος. Ἡ εὐκαιρία ἦτο λαμπρά, ὅταν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ἐζήτησε τὸν κατάλογον τῶν χειρογράφων καὶ μετ᾽ ἀπορίας ἤκουσεν ὅτι ἐν τοῖς ἐκδοθεῖσι δαπάναις τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κανταβριγίας[3], δὲν περιέχονται οἱ πολύτιμοι κώδικες τῆς

[1] Βλ. Ἱστορ. Ἀσκητισμοῦ Α´, σ. 79 - 80, καὶ Μεσ. Βιβλιοθ. Σάθα Α´, σ. 273 - 284.

[2] Περὶ τῶν Λαυριωτικῶν κωδίκων ἀπεμποληθέντων καὶ εὑρισκομένων ἤδη ἐν τοῖς Μουσείοις τῆς Εὐρώπης βλέπε Μιχαὴλ ὁ Γλυκᾶς, ἔκδ. Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Ἀθῆναι 1905, Προλεγ. σ. ριε´, ἐν οἷς καὶ οἱ ἄριστοι τοῦ διασήμου συγγραφέως, Omont εἰς τὸν Β´ τόμον τῆς περιγραφῆς τῶν ἐξ Ἀνατολῆς χειρογράφων (150 τῆς Λαύρας) ἐν τῇ Ἐθν. βιβλ. τῶν Παρισίων.

[3] Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos, edited for the Syndics of the University Press, by Spyr. P. Lambros, Cambridge Vol. I-II 1895 - 1900 4ον σ. VIII, 438, VII, 597.

Λαύρας. Ἡ παράκλησίς μου ἠκούσθη μετ᾽ εὐμενείας καὶ ὁ εὐγενὴς Ἄγγλος ὑπισχνεῖτό μοι, ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ, ἵνα ἡ Κυβέρνησις αὐτοῦ συμπληρώσῃ τὸ ἁγιορειτικὸν τρόπαιον[1]. Ὁ κ. Πρόξενος, τηρήσας ὡς Ἄγγλος τὴν ὑπόσχεσιν, ἐνήργησε δραστηρίως καὶ ἡ Βρεττανικὴ Κυβέρνησις τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀπέστειλεν ἐπιστήμονα, ἵνα παραλάβῃ τὰ χειρόγραφα τοῦ καταλόγου τοῦ προηγ. Χρυσοστόμου πρὸς ἐκτύπωσιν. Πρὸς δυστυχίαν ὁ συνάδελφος κ. Καμπανάος, ὅστις εὑρίσκετο ἀντικαταστάτης μου ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Μονῆς, ἀκούσας τὴν ἀπροσδόκητον πρότασιν, ἐταράχθη, ἀφ᾽ οὗ ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου ὡς ἐξ ἀστειρεύτου πηγῆς παρουσιάζεται ὡς δεινὸς ἀνεκδοτολόγος· ἠρνήθη λοιπὸν μετὰ τῶν ἐπιτρόπων τὴν παράδοσιν τοῦ χειρογράφου. Ἀπίστευτον πρᾶγμα! ἠρνήθησαν τὴν προσφορὰν χάριν τῆς ἐπιστήμης ἑνὸς ἑκατομμυρίου ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς πενομένης Λαύρας. Δὲν ἀρκεῖ τοῦτο, καλοῦσί με ἵνα μοι ἀπαγγείλωσι κατηγορίαν καὶ τιμωρήσωσί με μάλιστα, ὅτι ἀντιγράψας τὸν κατάλογον ἔδωκα πρὸς ἐκτύπωσιν! Ἐν προκειμένῳ ὅμως συνέβη καὶ ἕτερον ἔγκλημα εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ὁ καλὸς ἰατρὸς συναπαρτίζει, χειραγωγούμενος βεβαίως ὑπὸ τοῦ εἰρημένου καταλόγου, πρόχειρον ἀναγραφὴν τῶν κωδίκων, κακὸν συνονθύλευμα, αὐτὸς ὁ καὶ τὰ στοιχεῖα ἀγνοῶν τῆς Παλαιογραφίας, καὶ ἐπικοινωνήσας μετὰ τοῦ ἐν Παρισίοις φιλομούσου ἀνδρός, τοῦ πρῴην Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδου, ἀναφέρεται πρὸς τὸ ἐν Μασσαχουσέττῃ τῆς Ἀμερικῆς τῆς Κανταβριγίας Πανεπιστήμιον, ὅπερ πιστεῦσαν, ὅτι πρόκειται περὶ ἐκτυπώσεως τοῦ γνωστοῦ καταλόγου τῆς Λαύρας προθύμως ἐπεκούρησε διὰ 300.000 χρυσ. φράγκων. Καὶ εἶδε τὸ φῶς ἀτυχῶς τοῦ τύπου ὁ κίβδηλος κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τῆς Λαύρας[2], καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἔμεινεν ἐμβρόντητος πρὸ τῆς κακουργίας, ὅταν ἀντελήφθη, ὅτι αἱ μὲν χεῖρες, χεῖρες Ἠσαῦ, ἡ δὲ φωνὴ Ἰακώβ!

Ἵνα δὲ μὴ μ᾽ ἐκλάβῃ τις ὡς ἀρρητολόγον, ἐπιθυμῶ νὰ παρουσιάσω δείγματά τινα ἐκ τῶν μαργαριτῶν τοῦ σοφοῦ καταλόγου[3]. Ἐν πρώτοις δέον νὰ γνωρίζωσι πάντες, ὅτι ἡ κατάταξις τῶν χειρογράφων καθ᾽ ὕλην καὶ εἰς θέσεις κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλλην. ἀλφαβήτου εἶναι παλαιά. Ὁ νέος ὅμως κωδικογράφος κατώρθωσεν ἐν πολλοῖς νὰ συγχίσῃ τὴν τάξιν ταύτην καὶ

[1] Λυποῦμαι διότι δὲν ἐμεσίτευσα παρὰ τῷ ῥέκτῃ καὶ φιλομούσῳ ἀνδρὶ διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἐμοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων, Ἁγίας Ἄννης, κτλ. ὃν ἐν δυσὶ τόμοις ἔχων προετοιμάσας ἀπὸ τοῦ 1913 ἀνέμενον τὸν γενναῖον χορηγόν.

[2] Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν ἁγίῳ ὄρει) συνταχθεὶς ὑπὸ Σπυρίδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου ἰατροῦ, ἐπεξεργασθεὶς δὲ καὶ διασκευασθεὶς ὑπὸ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως κτλ. Paris 1925, 4ον, σ. δ´ 513. (Κώδικες 1 - 2046 τῆς Μονῆς λίαν ἀτελῶς περιγραφόμενοι).

[3] Ἐπεχείρησα τὸ πρῶτον τοῦτο ἐν τῇ διατριβῇ μου Τὸ μωρὸν ἅλας. Ὁ ἀνεκδοτολόγος ἰατρὸς Σπυρίδων Καμπανάος, Λαυριώτης ἐλεγχόμενος ὡς λογοκλόπος καὶ πλαστογράφος, Θεσσαλονίκης 1933, σ. 14 - 17.

ν' ἀναγράψῃ διαφόρως εἰς δύο θέσεις τὸν αὐτὸν κώδικα. Διὰ τὰς πολυπληθεῖς τῶν κωδίκων σημειώσεις ἀρκεῖται νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸν «Γρηγόριον Παλαμᾶν», ὡσεὶ ὁ κατάλογος ἦν παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ ἐκείνου, ὅσας δὲ σημειώσεις ἀνέγραψέν εἰσι πᾶσαι ἐσφαλμέναι [1].

π. χ. Δ 70, φ. 7 α Κατάλογος.	Ὁ Κῶδιξ ἔχει οὕτω.
Μὴ τεμνέτω τις τὰ φύλλα τῶν βιβλίων γράμμασιν αἲ τῶ κἂν σιγᾷ μου τὸ στόμα τοῖς δοκοῦσιν εὐτελῆ τὰ χαρτία ὑπάρχειν, ἀλλὰ τὸ κρίμα ἐστὶ μέγα.	Μὴ τεμνέτω τις τὰ φύλλα τῶν βιβλίων, γράμμασι αἰτῶ, κἂν σιγᾷ μου τὸ στόμα. τί; σοὶ δοκοῦσιν εὐτελῆ τὰ χαρτία; ἀλλὰ τὸ κρίμα τοῦ τέμνειν ἐστὶ μέγα, Θεόδουλος. δηλ. ἄριστα ἀπὸ πάσης ἀπόψεως.

Οὕτως ἔχομεν τετράστιχον εἰς δωδεκασυλλάβους χωλιάμβους, οὓς ὁ ἐκδότης κατέστρεψε, παραλείψας καὶ τό: τοῦ τέμνειν. Ὁ κῶδιξ περιέχει τοῦ Ἁγιοπολίτου Ἑρμηνείαν τοῦ Ψαλτῆρος καὶ ἐγράφη χειρὶ Ἰωάννου μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ κτίτορος τῆς Μονῆς· ἑπομένως εἶναι ἀρχαιότατος, τοῦ 984. Ὁ Θεόδουλος ἐπιτιμᾷ τοὺς ψαλιδιστὰς καὶ διαφθορεῖς τοῦ κώδικος.

Β 62. Ἀσκητικά, γράφ. Ἀπόστολος.

Β 63. γράφ. ἀκέφαλος καὶ κολοβός.

Θ 186. Ἀγαπίου ῥήτορος Ἱστορίαι Περσῶν, γράφ. Ἀγαθίου ῥήτορος, τὸ δ' ἔτος γρ. ιδ' αἰῶνος καὶ οὐχὶ ιε'.

Μ 36. Ἰατροσόφιον μέγα (τόσον μόνον).

Πᾶς τις παρ' ἰατροῦ ἀνδρὸς θὰ ἀνέμενε κἄτι πλέον διὰ τὸ ἰατροσόφιον τοῦτο, ὅπερ μάλιστα εἶναι τὸ περίφημον τοῦ Ἀχμέτ, προέρχεται δὲ ἐκ τῶν τοῦ Γερμανοῦ καθισματαρίου Λαυριώτου μετερχομένου τὸν ἰατρόν, καὶ εἶναι τοῦ ιζ' αἰῶνος. Ἴσως ἐποιήσατό τις αὐτῷ τοιαύτην παρατήρησιν, δι' ὃ ἔλαβε τὸν κώδικα αὖθις ὁ ἰατρὸς ἀνὰ χεῖρας καὶ ὁρίζει αὐτοῦ νέαν θέσιν Θ 221, ἔνθα δίδει μερικὴν περιγραφήν, χωρὶς νὰ κάμῃ καὶ πάλιν διάγνωσιν καὶ νὰ παραβάλῃ αὐτὸν πρὸς ἕτερον ἀρχαῖον καὶ σπουδαῖον κώδικα τοῦ Ἀχμὲτ ἐν τῇ Λαυρ. Βιβλιοθήκῃ.

Γ 129 Ἰωάννου Χρυσοστόμου Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάν. εὐαγγέλιον. Δὲν παρετήρησεν ὅμως ὅτι ἐν τέλει τοῦ κώδικος μόνον δύο φύλλα εἶναι τοῦ κατὰ Ἰωάννην, τὸ δ' ὅλον 44 ὁμιλίαι εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον.

Δ 77. Χρυσοστόμου ιδ'.

Ἐννοεῖται Λόγοι, καὶ περιγράφεται ὁ κῶδιξ μέχρι φ. 345 β, τὰ δ' ἐφεξῆς

[1] Βλέπε τινὰ δείγματα ἔνθ' ἀνωτ.

παραλείπονται, εἶναι δὲ 7 λόγοι: Πρὸς τὰς συνάξεις, πρὸς τοὺς ἐν ἑορταῖς καὶ οἱ πέντε κατὰ Ἰουδαίων φ. 346 α - 399. Ὁ τελευταῖος κολοβός.

Δ 84. φ. 132, γράφ. 456.

Θ 217. φ. 898, γράφ. 449.

Λ 117. φ. 398 α Ἰωάννου Χρυσοστόμου, γράφ. Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.

Γ 44. Κακῶς ἀναγράφεται ὡς παλίμψηστος.

Γ 60. Διήγησις... ἐπισκόπου· παραλείπεται τό: Παλλαδίου ὀνόματι, ἤτοι ὄνομα τοῦ συγγραφέως.

Ε 110. Μονῆς Γδερνέτου, γράφ. Γκουβερνέτου, ἡ παρὰ τὰ Χανία γνωστὴ ἐν Κρήτῃ.

Κ 112, 5. Μ 10, 13. Ω 34, 1. Ω 54, 6. Γαυρίου μῦθοι, γράφ. Γαβρίου ἢ Βαβρίου κάλλιον.

Μ 68, 22. Εὐστρατίου σοφιστοῦ, γράφ. Εὐσταθίου (τοῦ Μακρεμβολίτου).

Κ 131. Ῥητορικὴ Ταμοδοῦ, γράφ. Δαμωδοῦ, ἡ παγκοίνως γνωστή.

Ω 111 κακῶς ἀποδίδεται τὸ α' μέρος εἰς τὸν Λαυριώτην Κύριλλον, ὅπερ καὶ δι' ἄλλης χειρὸς καὶ παλαιότερον εἶναι, περιέχει δὲ ἑρμηνείαν εἰς τὴν Γένεσιν· οὐδαμοῦ δὲ οὗτος ἀναφέρεται ὡς ἑρμηνευτής· ὡρμήθη δὲ ὁ κωδικογράφος ἐκ τοῦ β' μέρους περιέχοντος κανόνας τοῦ Κυρίλλου.

Ω 29. Κακῶς ἀποδίδεται τὸ χρονικὸν εἰς τὸν Κύριλλον, διότι, ὡς ἐπιγραφὴ δηλοῖ, τοῦτο ἐγράφη τῷ 1738, οὗτος δὲ τότε δὲν εἶχε γεννηθῆ.

Θ 125 ἐν τέλει. Κυρίλλου Λαυριώτου, γράφε κυρίου Λαυρεντίου, καὶ πρόσθες: ἐν ἔτει ͵αψπα' διὰ χειρὸς εὐτελοῦς προηγουμένου Κυρίλλου.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῶν κωδίκων ἐγένετο τελεία θαλασσοποίησις. Αὗται ἐτέθησαν μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου καὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ εἰς Παρισίους πρὸς ἐκτύπωσιν (βλ. Πρόλ. ἐν τέλει) κατ' ἀξίωσιν τοῦ ἐκδότου. Καὶ ἡ σπουδαία διὰ πάντα ἄλλον, σπουδαιοτάτη μάλιστα διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον, αὕτη ἐργασία τῆς χρονολογήσεως κωδίκων ἐγένετο ταχυδακτυλουργικῶς ἢ δι' ἑνὸς ἁπλοῦ βλέμματος, καὶ τούτου ἀνεπιστήμονος, ἢ ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει κεχρονολογημένων σημειωμάτων, ἅπερ συνηθέστατα εἶναι κατὰ πολλοὺς αἰῶνας μεταγενέστερα τοῦ κώδικος· καὶ ἔχομεν κατὰ ταῦτα τοὺς κώδικας αὐθαιρέτως κεχρονολογημένους· π. χ.

Α 78 ΙΑ'. αἰῶνος ἀντὶ ΙΓ'.

Ι 119 ΙΗ'. » » ΙΖ'.

Κ 53 ΙΗ'. » ἀλλ' ἡ ἐν τέλει σημείωσις, ἥτις καὶ ἐξετυπώθη, ἔχει ἔτος ͵ζξε' = 1557.

Λ 136 ΙΖ'. αἰῶνος ἀντὶ ΙϚ'.

Ἕτερος κῶδιξ, ὃν δὲν ἐσημείωσα, εἶναι ἐπὶ μεμβράνης τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. ἀλλ' ὁ κωδικογράφος ἰδὼν τὴν ἐν τέλει νέαν σημείωσιν, ἐχρονολόγησεν αὐτὸν **τοῦ ΙΗ' αἰῶνος!**

Θ 67 ΙΕ´ αἰῶνος, ἀντὶ Ις´.

Δὲν ἐγράφη δὲ ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, ὀνόματος σημειουμένου παιδιᾶς ἕνεκεν πολλάκις ἐπὶ τῶν ἐξωφύλλων, ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ὡς ἀναγινώσκομεν ἐν τέλει τοῦ κώδικος:

Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Διονυσίου πόνος.

Κ 34 τοῦ 1571 ἀντὶ 1711.

Κακῶς οὕτως ἐχρονολογήθη ὁ κῶδιξ ἐκ τοῦ ἐν τέλει παιγνιώδους σημειώματος, ἐν ᾧ πᾶσιν ἐξόφθαλμόν ἐστιν ὅτι δὲν εἶναι παλαιότερος τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος, ὄντως δὲ φυλλομετρήσας αὐτὸν εὗρον ἐν φ. 30^{β} τὸ ἔτος 1711.

Α 71 Εὐαγγέλιον ιβ´ αἰῶνος 1200, γράφ. ιγ´ αἰῶνος 1240.

βλέπ. φ. 158^{β} ,ςψμη´.

Α 113, ΙΔ´ αἰῶνος, ἀντὶ τοῦ ΙΒ´.

Εἶδεν ὁ συντάκτης τὸ ἐν τέλει μεταγενέστερον σημείωμα ,ςωοε´=1367, δὲν παρετήρησε δὲ τὸ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ἐν τέλει ἐξωφύλλου, ἔνθα σημειοῦται τοῦ ΙΒ´ αἰῶνος ὁ κῶδιξ.

Β 35 ιη´ αἰῶνος 1698 (sic). ὡρολόγιον.

Β 87. Προφητολόγιον Ις´ αἰῶνος 1579, ἀντὶ ΙΓ´.

Ὁ κῶδιξ εἶναι μεμβράϊνος καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τοῦ Ις´ αἰῶνος· ἄρα ἐχρονολογήθη ἐκ μεταγενεστέρου σημειώματος. Ἡ ἀληθὴς χρονολογία κεῖται ἐν φ. 202^{β} τὸ ἔτος 1299 καὶ ἐγράφη ὑπὸ Δημητρίου μοναχοῦ.

Γ 112 ΙΒ´ αἰῶνος ἀντὶ Ι´. Παλαιὰ διαθήκη.

Ἐν φ. 307 τὸ ἔτος ,ςφ´=992.

Δ 48 Πανηγυρικὸν τοῦ ΙΑ´ αἰῶνος, γράφ. ΙΓ´.

Ε 38, ΙΘ´ αἰῶνος, γράφ. ΙΖ´ (βλ. φ. 215 ἔτ. 1637).

Ε 121 ΙΕ´ αἰῶνος, γράφ. 1392 ὡς ἐν φ. 47^{α} ,ϛϡ´. Εὐχολόγιον.

Ε 117 ΙΖ´ αἰῶνος, γράφ. ΙΔ´. Εὐαγγέλιον.

Τὸ ἔτος σημειοῦται ἐν τέλει ,ςωλβ´=1324.

Ε 134 Στιχηρὰ τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος, γρ. ΙΔ´=1331, φ. 337^{β}.

Ε 152 Μηναῖον τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος, γρ. ΙΔ´=1386, φ. 367.

Ε 166 Βίος καὶ λόγοι μεγ. Ἀθανασίου ΙΖ´ αἰῶνος, γράφ. ΙΔ´.

Τὸ ἔτος ὑπάρχει ἐν 304^{α} ,ςωνε´=1347.

Ε 179 Εὐαγγέλιον Ις´ αἰῶνος, γράφ. ΙΔ´, 1325.

Η 2 τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος, ἀντὶ ΙΕ´. Σημείωμά τι ἐν φύλ. 207^{β} λέγει, ὅτι ἐγράφη πρὸ τοῦ 1503 π. Χ.	,αφγ´ μηνὶ μαρτίῳ κθ´ ἐν τῇ τζάρᾳ ἐγενίθη παιδὶ ἀρσενικὼ ἡμέρᾳ τετράδη εἰς τὰς κγ´, ὥρα τοῦ μεγάλου κανόνος.

Η 29 τοῦ ΙΔ´, ἀντὶ ΙΖ´.

Ἐν φ. 158^{β} ἐγράφη χειρὶ Ῥαφαὴλ ἱερομονάχου ἔτει ,ζρλθ´ (=1631) μηνὶ φεβρουαρίου.

Η 104 Νομοκάνων τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος, ἀντὶ Ις´, ἐν φ. 93^{β} τὸ ἔτος 1562.

Η 115 Μουσικὸν τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος, ἀντὶ Ις´. τὸ ἔτος ἐν τέλει 1559.

Η 143 Διάφορα τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος, ἀντὶ ΙΖ´.

Ἐν φ. 159^{β} ἐγράφη ἐν Ἱερουσαλὴμ ,αχλς´=1636.

Θ 48 Παρακλητικὴ τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος, ἀντὶ Ις´, 1595.

Θ 147 Ὡρολόγιον ΙΔ´ αἰῶνος, ἀντὶ Ις´, ἐν φ. 137^{α} ἔτος ,ζιε´=1507.

Θ 220 Νομοκάνων ΙΑ´ αἰῶνος, ἀντὶ ΙΔ´, ἐν φ. 159, ´ςωςη´=1388.

Ι 40 Ἑβδομαδάριον ΙΖ´ αἰῶνος, ἀντὶ Ις´ ἐν φ. 236^{β}, ,ζρε´=1597.

Ι 47 Ἀκολουθίαι ΙΖ´ αἰῶνος, ἀντὶ Ις´.

Ἐν φ. 484^{β} Χριστοφόρος μοναχὸς ὁ γραφεύς, ἔτ. 1591.

Κ 53 Ῥητορικὴ ΙΗ´ αἰῶνος, ἀντὶ Ις´.

Ἐν τέλει: Τὸ παρὸν βιβλίον ἀφιέρωται παρ᾽ ἐμοῦ Διονυσίου ἱερομονάχου εἰς τὸ μοναστήριον τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ ὂν ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τῆς Θετταλίας ἐν ἔτει ,ζξη´=1560.

Κ 108 Διάφορα ΙΖ´ αἰῶνος, ἀντὶ ΙΗ´. Ἐν φ. 243^{β} ἔτ. 1795.

Λ 2 Γραμματικὴ ΙΖ´ αἰῶνος 1692, ἀντὶ Ις´. Τὸ ἔτος ἐν τέλει 1572.

Λ 8 Γεροντικὸν ΙΖ´ αἰῶνος, ἀντὶ ΙΗ´ ἐν φ. 49^{β} ἔτ. 1723.

Λ 81 Θεοδώρητος Ις´ αἰῶνος 1563, ἀντὶ ΙΕ´, 1463.

Λ 135 Κουβαρᾶς ΙΕ´ αἰῶνος, ἀντὶ ΙΔ´ 1367.

Κ 127, 1742 (γρ. 1747) ἐκ τοῦ ἐν τέλει σημειώματος· ἀλλ᾽ ἡ ἀληθὴς χρονολογία εὕρηται ἐν ἀρχῇ φ. 1^{α}: ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ,αψπα´ 1781.

Κ 54 Χρονικὸν Μανασσῆ τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος, ἀντὶ ΙΔ´.

Ὁ κῶδιξ ἐκ χάρτου βομβυκίνου, μόνον ἓν ἐν τέλει φύλλον χαρτῷον ἔχει τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος.

Β 32 Εἱρμολόγιον, ὅπερ ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τῷ 1932 ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου ὡς τοῦ ΙΓ´ αἰῶνος, ἐν τούτοις ὁ κῶδιξ, ὃν ἐν ἐκτάσει περιγράφομεν ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» Κριτικὴ ἐκκλ. λειτουργικῶν βιβλίων (ἰδιαίτερον) σ. 9, Ἀθῆναι 1935. Εἶναι τοῦ ΙΑ´ αἰῶνος ἀσφαλῶς.

Ρ 66 ὡρολόγιον τοῦ Ι´ αἰῶνος, ἀντὶ ΙΓ´.

Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τὸ Ι´, ἀφοῦ ἐν τέλει ἔχει τὸν παρακλητικὸν κανόνα Θεοδώρου Λασκάρεως τοῦ βασιλέως; ὅθεν ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ ΙΓ´ αἰῶνος.

Ω 39 Νομοκάνων ΙΗ´ αἰῶν. ἀντὶ ΙΖ´. τὸ ἔτος ἐν τέλει 1651. κτλ. κτλ.[1]. Κατὰ ταῦτα εἰς τοὺς πλείστους τῶν κωδίκων δὲν παρετηρήθη ἡ ὑπάρχουσα χρονολογία, ἀλλ᾽ ἐτέθη αὐθαιρέτως ὁ αἰών· (πρβλ. Λ 169, φ. 302^{α} ἔτ. 1303), καὶ ἐν ἄλλοις ἐλήφθη αὕτη ἔκ τινος μεταγενεστέρου σημειώματος. Ἐντεῦθεν

[1] Εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦτον τοῦ ἐντύπου καταλόγου ἐφιλοτιμήθη νὰ ἀσχοληθῇ καὶ ὁ λαμπρὸς βιβλιοθηκάριος τῆς Μονῆς πατὴρ Παντελεήμων ὁ Κύπριος, παρ᾽ οὗ καὶ ἔλαβόν τινα σημειούμενα ἐν τῷ ἐντύπῳ καταλόγῳ.

οἱ πλεῖστοι τῶν κωδίκων χρονολογοῦνται νεώτεροι. Πρὸς τούτοις καὶ ἄλλη τις παρατηρεῖται πλημμέλεια εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς ἀπὸ κοσμογονίας εἰς χριστιανικὴν χρονολογίας, συνήθως κατὰ αἰῶνα, ἐξ ἀγνοίας τῆς ἀριθμ. ἀξίας τοῦ ἑλλην. ἀλφαβήτου (πρβλ. Λ 41 ἔτ. 1540. Ἐν ᾧ ἐν φ. 395 ,ζοζ´=1599· συνήθως δὲ γίνεται ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ 5500 ἀντὶ 5508 βλ. Ω 15 τὸ ζρoα´=1670). Πλὴν τούτου ἀγνοεῖ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος τὴν λεπτομέρειαν, ὅτι ἐπὶ τῶν μηνῶν Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου ἀφαιροῦμεν 5509 καὶ οὐχὶ 5508 (βλ. I 140, ἔνθα ἀντὶ 1566 ἔχει 1567 κ. ἄ.).

Εἰς τὸν κώδικα Κ 58 εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ παράφυλλον ὑπάρχει τὸ ἑξῆς ἐρωτικὸν ᾆσμα κρυπτογραφικῶς γεγραμμένον, οὗτινος οὔτε κἂν ἁπλῆν μνείαν ποιεῖται ὁ νεοτύπωτος κατάλογος, εἶναι δὲ γεγραμμένον καταλογάδην.

Τήν ἐφμορχίαν (sic) τὸ κάλος τήν ἔχης, κόρη ἐσύ,
θαρό στὸν κόσμον ἄλλη δὲν τής ἔχει τιαύτες·
αὐτὲς τής νοστημάδες μὲ σφάζουν καὶ φλοΐζουν με
βλέποντας ἐν τῇ καρδίᾳ ἀφοῦ σε ἴδα ὁ ταλέπορος.

Τοιοῦτος ἐν κεφαλαίῳ ὁ ἐπὶ τοσαύταις χρησταῖς ἐλπίσι ἐκτυπωθεὶς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς γεραρᾶς βιβλιοθήκης τῆς Μεγίστης Λαύρας. Καὶ ἐφ᾿ ὅσον εἰς αὐτὰ τὰ στοιχειωδέστερα παρουσιάζει τοιαῦτα σοβαρὰ μειονεκτήματα, δὲν πρέπει βεβαίως νὰ ἔχῃ ἄλλας ἀξιώσεις ὁ φιλόβιβλος. Αἱ πρόοδοι τῆς κωδικογραφίας εἰσὶ πάντῃ ἄγνωστοι εἰς τὸν ἡμέτερον κωδικογράφον, ὅστις δὲν κατώρθωσε κἂν ν᾿ ἀκολουθήσῃ παρὰ πόδας τὸ σχέδιον τῶν καταλόγων τοῦ μακ. Σπ. Λάμπρου.

Ἐν τούτοις, ἀφοῦ εἰς τὰ ἄδυτα τῆς παλαιογραφίας δὲν ἠδυνήθη ὁ φιλόπονος συνάδελφος ν᾿ ἀτενίσῃ, οὐδὲν ἠμπόδιζεν αὐτὸν νὰ φροντίσῃ νὰ περιλάβῃ τοὐλάχιστον πάντας τοὺς κώδικας τῆς Μονῆς. Δὲν τὸ ἔπραξε καὶ τοῦτο καὶ καθ᾿ ἑκάστην ἀνακαλύπτομεν νέους κώδικας ἐκτὸς τοῦ καταλόγου. Ἰδοὺ πρὸς ἀπόδειξιν 2 - 3 ἐξ αὐτῶν, οὓς λεπτομερῶς περιγράφομεν ἐνταῦθα.

Κ 122. ***Μεμβρ. Κῶδ. Λαυρ.*** μὴ περιεχόμενος ἐν τῷ τετυπωμένῳ Καταλόγῳ· 0,25×0,18 φ. 201 τοῦ XI αἰῶνος. (ὑπάρχει ἐν τῷ τοῦ Χρυσοστόμου).

1. φ. 5α. Βίος καὶ ἀγῶνες καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ.

ἀρχ. Οἱ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν ἀνάγραπτοι βίοι.

Ἐδημοσιεύθη ἐκ νεωτέρων κωδίκων ὑπὸ L. Petit, Vie de saint Athanase l'Athonite, Extrait des Analecta Bollandiana, tom. XXV, Bruxelles, 1906.

2. φ. 83α. Βίος καὶ πολιτεία καὶ ἄσκησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν.

ἀρχ. Οὐκ ἔργοις χρὴ μόνον θαυμάζειν τὴν ἀρετὴν καὶ λοιποῖς προτερήμασιν, ἀλλὰ καὶ λόγοις ὡς οἷόν τε γεραίρειν.

Ἐδημοσιεύθη ἐκ νεωτέρων κωδίκων ὑπὸ L. Petit, Vie et office de Michel le Maléinote suivis du traité de Basile le Maléinote, Paris 1903. (Bibl. Hagiographique éditée par Leon Glunget).

3. φ. 106α Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον καὶ ἐν προφήταις μέγαν Ἠλιοῦ καὶ εἰς τὸν ὀπαδὸν αὐτοῦ καὶ φοιτητὴν Ἐλισσαιὲ τὸν προφήτην καὶ μερικὴ διήγησις τῶν τερατουργῶν αὐτῶν καὶ θαυμάτων.

ἀρχ. Τὸ μὲν ἐν λόγοις ἐγκωμίων καὶ συγγραφαῖς ἐπαίνων τὴν παροῦσαν τοῦ μεγίστου ἐν προφήταις Ἠλιοῦ φαιδρῦναι πανήγυριν.

Τέλ. Καὶ τέλος ἄξιον φιλανθρωπίας Θεοῦ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ τὴν ἐκ δεξιῶν Χριστοῦ παράστασιν ἀνεπαίσχυντον καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις καὶ μέρος εἰς δόξαν.

4. φ. 131α Κωνσταντίνου τοῦ ἁγιωτάτου ἐπισκόπου Τίου, Λόγος εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ λειψάνου τῆς ἁγίας καὶ πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας προτραπέντος παρὰ Γεωργίου τοῦ ἁγιωτάτου ἐπισκόπου Ἀλάκτρης.

ἀρχ. Ἥκω τὸ ἐπίταγμα φέρων, ὦ παναγιώτατε πάτερ.

(Acta Sanctorum tom. Sept. V. σ. 274-83).

5. φ. 145α Βίος καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας Εὐφροσύνης.

ἀρχ. Ἐγένετο ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλει ἀνὴρ ἔνδοξος ὀνόματι Παφνούτιος.

A. Boucherie, Vita S. Euphrosynae, Anal. Boll. II, σ. 196-205.

6. φ. 156α. Διήγησις Ἀμμωνίου μοναχοῦ περὶ τῶν ἀναιρεθέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἁγίων πατέρων ἐν τῷ ὄρει τοῦ Σινᾶ καὶ ἐν τῇ Ῥαϊθοῦ.

Ἀρχ. Ἐγένετό μοι ποτε καθεζομένου ἐν τῷ ταπεινῷ μου κελλίῳ πλησίον Ἀλεξανδρείας εἰς τόπον καλούμενον Κανωβόν.

F. Combefis, Illustrium Christi martyrum lecti triumphi, Parisiis 1660, 80-132.

7. φ. 174. Διήγησις διαλαμβάνουσα περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων καὶ δι᾿ ἣν αἰτίαν, ὅπως παρέλαβε τὴν ὀρθοδοξίαν ἐτησίως τελεῖν τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν ἁγίων νηστειῶν ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.

Ἀρχ. Ὁ βασιλεὺς Θεόφιλος συγχωρήσει Θεοῦ κατ᾿ ἐκεῖνο καιροῦ τὴν αὐτοκρατορικὴν διέπων ἀρχήν.

Τέλ. ἥτις καὶ μέχρι τῆς δεῦρο εὐδοκίᾳ καὶ χάριτι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἑορτάζεται εἰς δόξαν καὶ αἶνον τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ καὶ κυρίου ἡμῶν I. X.

8. φ. 183α, Περὶ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν τῷ ἁγίῳ φρέατι παρὰ τῆς σεβασμίας εἰκόνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐπὶ στήθους βασταζούσης τὸν ἀληθινὸν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ περὶ τοῦ Πατρικίου καὶ τοῦ νοταρίου.

Ἀρχ. Οὐδὲν οὕτως εὐφραίνειν οἶδεν ἀνδρὸς φιλοθέου ψυχὴν ὡς ἔργον Θεοῦ.

Τέλ. ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν τῶν αὐτῶν ἀκηράτων ἀγαθῶν ἀξίοις γενέσθαι ἐπεκτεινομένους καὶ εὐδρομοῦντας ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐν Χριστῷ...

9. φ. 192β. Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, Λόγος περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βηρυτῷ.

Ἀρχ. Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν καὶ ἴδετε τὸ καινὸν θέαμα.

Τέλ. ὅτι τῆς αὐτοῦ πίστεως ἡμᾶς κατηξίωσεν ἐν Χριστῷ...

Σημειώματα.

φ. 1α † Τρισκαιδεκάτη βίβλος ἐν τρίτῃ θέσει.

Τὴν Λαύραν ἔσχε φυλακῆς καλῆς χάριν (τὰ αὐτὰ καὶ φ. 4α).

Θαύμαζε καὶ τὸν βίον τοῦ παμμεγίστου πατρὸς Ἀθασίου.

φ. 4β ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου.

φ. 200β. Μνήσθητι, κύριε, τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου Θεοφυλάκτου τοῦ εὐτελοῦς μοναχοῦ καὶ **χοροστάτου** τοῦ δωρησαμένου τὴν βίβλον ταύτην εἰς τὴν ἁγίαν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς μεγίστης Λαύρας καὶ ἀξίωσον αὐτὸν εἰς τὴν βασιλείαν σου. Ἀμήν.

Σὺν αὐτῷ δὲ μνησθήτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ταλαι[πώρου] καὶ ἀθλίου καὶ πανευτελοῦς μοναχοῦ Ἰγνατίου.

Εἰς τὰ λοιπὰ ἐν ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει παράφυλλα διάφορα τροπάρια μελοποιημένα ἐκ μηναίου.

Ἡ μεμβράνη λίαν παχεῖα καὶ τὰ γράμματα καθαρὰ καὶ τυπικά.

Στάχωσις περικεκαλυμμένη διὰ παχειῶν σανίδων καὶ βύρσης ἐφθαρμένης. Ἕτερος πολύτιμος κῶδιξ μεμβράϊνος εἰς 4ον ὑπάρχει ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ τῆς Μονῆς. Οὗτος ἔχει ἀρίστην καλλιγραφίαν καὶ ὀρθογραφίαν, ἐπίτιτλα ὡραῖα διὰ πτηνῶν κεκοσμημένα καὶ ἐν ἀρχῇ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ τῆς Λαύρας δομήτορος. Περιέχει ἐν ἀρχῇ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶτα τὴν Διαθήκην (Κανονικὸν καὶ Διατύπωσις) ὡς καὶ «Ὑποτύπωσιν καταστάσεως τῆς Λαύρας» (Ἐκκλησ. Τυπικόν) καὶ ἐν τέλει τὸ Τυπικὸν τοῦ ἁγ. Ὄρους τὸ ἐκδοθὲν ἐπὶ Ἰωάννου Τσιμισκῆ (ὁ λεγόμενος Τράγος). Ὁ μὲν βίος ἐξεδόθη ὑπὸ Louis Petit (Extrait des Analecta Bollandiana, τόμ. XXV, Bruxelles 1906), τὰ δὲ Τυπικὰ ὑπὸ Ph. Meyer ἐν Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894, σ. 102-51. Πρὸς δὲ καὶ στίχους ἰαμβικοὺς καὶ ἑτέρους πολιτικοὺς εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον. Συνεπάγη ὁ κῶδιξ οὗτος, ὅστις θεωρεῖται ὡς τιμαλφὲς κειμήλιον τῆς Μονῆς, ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ ἁγίου καὶ διαδόχου Ἀντωνίου ἀρχομένου τοῦ ΙΑ' αἰῶνος (βλ. τὴν περιγραφὴν τοῦ βιβλιοθηκαρίου πατρὸς Παντελεήμονος ἐν Ἑλλην. Ἐπιθεωρήσει 1934, σ. 169-170, Ἀθῆναι).

Κῶδ. Λαυρ. *Γ 137.* ***Χαρτ.*** *0,23×0,17.* *ΙΗ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 103, 116.*
(δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐν τῷ τοῦ Χρυσοστόμου)

Α'.

φ. 1α Κωνσταντίνου Δαπόντε, τοῦ μετονομασθέντος Καισαρίου Βίβλος βασιλειῶν. βιβλίον πρῶτον, βασιλεία Βυζαντίου.

Ἀρχὴ παντὸς ἐστὶ Θεός, ἀρχόμενος δοξάζω
Τὸν Θεὸν τοίνυν καὶ ἀρχὴν αὐτὸν ποιῶν κραυγάζω.

Ἀρχή: *Σὺ Ἰησοῦ μου προηγοῦ ταύτης τῆς ἱστορίας*
ἕνεκεν ἀληθείας τε καὶ χάριν σωτηρίας

Τέλος: *Δείχνοντες τοῦτον, ὡς καθὼς γράφομεν κορυφαῖον*
φ. 103β *τῶν βασιλέων ὅλονῶν καὶ παλαιῶν καὶ νέων.*

Β'. Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ.

φ. 1α «Ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου, παλαιοῦ ὄντος, ὄντας χαλασμένη, ἄρχισ' ἀπ' ἐδῶ εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ».

Ἀρχ. Ἑνδεκάτῳ ἔτει τῆς τούτου βασιλείας, ὀγδόῳ δὲ τῆς οἰκείας ἡγεμονείας πάλιν ἐπιστρατεύει τοῖς Ἱεροσολύμοις καὶ τὸν μὲν Ἰωακεὶμ ἀναιρεῖ καὶ ἀπορριφῆναι κελεύει.

Τέλος. ἀποδέξασθαι δ' ὅμως τὴν προθυμίαν καὶ τοὺς πόνους προσευχαῖς ἀμείψασθαι.

φ. 116β ἄφεσιν ἡμῖν ἁμαρτημάτων παρὰ τοῦ σωτῆρος τῶν ὅλων αἰτοῦντας, μεθ' οὗ τῷ πατρί...

Κῶδ. Λαυρ. *Γ. 138.* ***Χαρτ.*** *0,18×0,13, ΙΗ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 584.*

Κωνσταντίνου Δαπόντε (κτλ. ὡς ἄνω). Τόμος δεύτερος.

φ. 1α Ἀρχ. Βασιλεία Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης, Βασιλειῶν βιβλίον τέταρτον (μέχρι τέλους τοῦ Ζ' βιβλίου).

φ. 584β τέλ. *Ὡς βασίλισσαν τοῦ κόσμου καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ*
ᾧ τιμὴ δόξα καὶ κράτος ἐκ παντὸς πρέπει λαοῦ.

Τέλος, τῷ δὲ Θεῷ ἀτελεύτητος δόξα.

Οἱ κώδικες αὐτόγραφοι τοῦ Δαπόντε, εἰσὶ δεδεμένοι στερεῶς βυρσίνῃ σταχώσει καὶ καλῶς διατηρούμενοι. Ἐκτενεστέραν περιγραφὴν τῆς βίβλου ταύτης τῶν βασιλειῶν βλέπει τις παρὰ Σπ. Λάμπρῳ ἐν κώδ. Ξηροποτάμου 254-5, ἣν δυστυχῶς δὲν ἐμιμήθη καὶ ὁ ἐν τοῖς ἄλλοις ἐκτενέστερον τοὺς κώδικας τῆς μονῆς αὐτοῦ περιγράψας Εὐδόκιμος ὁ Ξηροποταμηνὸς προηγούμενος (Κατάλογος ἀναλυτικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων, κτλ. Θεσσαλονίκη 1932).

Καὶ τὸ μὲν νεότευκτον τοῦ νόθου καταλόγου πλάσμα δικαίως ἀπεκηρύχθη ὑπὸ πάντων ὡς ἐπιστημονικὸν στίγμα [1], τὸ δὲ οὕτω διαβουκοληθὲν Πανεπιστήμιον ἀπήτησε τὸν γνήσιον κατάλογον, οὗ καὶ ἀπεστάλη ἀντίγραφον, ἀλλ' ἡ κρίσις ἐν Ἀμερικῇ συνετέλεσεν εἰς τὸ ναυάγιον τῆς ἐκτυπώσεως. Ἰδοὺ διατί εἶπον ὅτι ἐλυπήθην διότι δὲν παρέδωκα τὸν ἐμὸν κατάλογον πρὸς ἔκδοσιν, προτιμήσας τὸν τῆς Μονῆς. Ἀποφασίσας, ἵνα μὴ φέρω κἀνὲν πρόσκομμα εἰς τὸν ὄψιμον τοῦ φιλολογοῦντος ἰατροῦ ζῆλον, ἀφῆκα ἐλεύθερον τὸ στάδιον τῆς δράσεως αὐτοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ καὶ τῷ ἀρχείῳ τῆς Μονῆς, ἵνα μὴ μ' ἐκλάβῃ, ὅτι ἐπιβουλεύομαι τοὺς ἐπισεσημασμένους αὐτῷ ἀνεκδότους θησαυρούς, καὶ ἐτράπην ἐπὶ τὴν ἀπόκροτον καὶ ἄγονον ἔρημον, εἰς τὰς σκήτας καὶ τὰ ἀναχωρητήρια, κακουχούμενος καὶ διακινδυνεύων εἰς πᾶν διάβημά μου ἀνὰ τὰς ἐπικρεμαμένας καὶ ἀπροσίτους καλύβας καὶ τὰς εὐρωτιώσας τρώγλας. Ὑπέλαβον καὶ ὡς ἀπαραίτητον καθῆκον τὸ τοιοῦτον· ἀπὸ γὰρ τῶν ἄκρων τούτων διαρρέει ὁ κρυπτόμενος θησαυρὸς εὐκολώτερον. Ἡ ἀμάθεια καὶ αἱ ἀνάγκαι τῶν ἀσκητῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ βουλιμία τῶν Ῥώσσων ἀδελφῶν μοναχῶν ἦν τὸ αἴτιον. Καὶ οὕτως ἐντὸς 10ετίας ἐπλουτίσθη ἡ βιβλιοθήκη τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος διὰ 300 νέων κωδίκων! Καὶ ὁ ἅγιος Θεὸς ηὐλόγησε τοὺς κόπους μου· ἀνεκάλυψα καὶ εἰς τὰς δύο περιωνύμους Σκήτας τοῦ Ἄθωνος περὶ τοὺς 500 νέους κώδικας διεσκορπισμένους τῇδε κἀκεῖσε, οὓς καὶ συνεκέντρωσα, ὅσον ἦν δυνατόν, ἐπὶ τὸ αὐτό, ἐταξινόμησα καὶ περιέγραψα κατὰ τοὺς ἀκριβεῖς κανόνας τῆς κωδικογραφίας [2]. Ἐδημοσιεύθη δὲ ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας μου μόνον ὁ Α' τόμος [3] ἐν τῇ Ἁγιορ. Βιβλιοθήκῃ, προνοίᾳ τοῦ εἰρημένου φιλαθωνίτου ἱεράρχου [4]. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἀρχεῖα τῶν πρωτευουσῶν τούτων Σκητῶν τοῦ Ἄθω ἐλήφθη ἡ δέουσα φροντὶς καὶ συνεκέντρωσα περὶ τὰ 200 ἔγγραφα ἐπίσημα, θεμελιώδη διὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, ὧν

[1] Ὁ φίλος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας καὶ παλαιογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐπιμελητὴς τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης κ. Σωκρ. Κουγέας ἐν ἱερᾷ ἀγανακτήσει διὰ τὸν ἀβδηριτισμὸν τοῦ κωδικογράφου ἐπληροφόρησέ με, ὅτι συντάξας ἔχει ἕτοιμον πρὸς ἔκδοσιν δριμὺ κατηγορητήριον καὶ ἀποκηρύττει ὡς ἄχρηστον τὸν κατάλογον τοῦτον.

[2] Σημειωτέον ὅτι ὁ κατάλογος τοῦ Λάμπρου μόλις περὶ τοὺς 150 ἔχει ἐκ τούτων.

[3] Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς Σκήτης Καυσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς, κτλ. Paris 1930 εἰς 4ον.

[4] Καί τοι τὸ ἔργον τοῦτο συνεγράφη ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ αἱ κρίσεις τῶν τε ἡμετέρων καὶ τῶν ξένων ὑπῆρξαν λίαν εὐμενεῖς. (Βλ. Analecta Bollandiana, τόμ. 49, 1931, σ. 442 - 444, βιβλιοκρισίαν ὑπὸ Fr. Halkin καθηγητοῦ ἐν Louvain, ἔνθα ὁ ἐπιεικὴς διάσημος βυζαντιολόγος καταλήγει ὧδε: «Le catalogue du P. Kourilas est sans doute le plus complet et le plus précis de tous les catalogues de l'Athos publiés jusqu' à ce jour. La description de chaque manuscrit ne se borne pas à une liste de titres sommaires; les en - têtes sont reproduits intégralement, les incipit permettent de reconnaître les textes, des reuvois à la Patrologie de Migne ou à d'autres editions achèvent l'identification des pièces κτλ.».

ὁ πρῶτος τόμος εἶδε τὸ φῶς. (Οἱ ὑπόλοιποι ἐπίσης εἰσὶν ἕτοιμοι, ὡς προανηγγέλθη).

Χάριν ἐπιστημονικῆς ἀνάγκης ἐπιβάλλεται ἡ ἔκδοσις τοῦ Καταλόγου τοῦ Χρυσοστόμου μεταρρυθμιζομένου πρὸς τὰς νέας ἀπόψεις τῆς κωδικογραφίας καὶ συμπληρουμένου καταλλήλως. Ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν περιλαμβάνει πάντα τῆς Λαύρας τὰ χειρόγραφα· παρελείφθησαν δηλ. οἱ κώδικες τοῦ γραφείου τῆς Μονῆς καὶ τὰ πολύτιμα τὰ φυλαττόμενα ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ, ἐν οἷς καὶ τὸ λεγόμενον ἰδιόχειρον Εὐαγγέλιον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τοῦ κτίτορος τῆς Μονῆς, ἀνεκτιμήτου ἀξίας καὶ διὰ τὴν βαρύτιμον καὶ πολυτελῆ ἐπένδυσιν μετὰ πλήθους πρώτου μεγέθους ἀδαμάντων καὶ ἄλλων πολυτίμων λίθων. Οὐδεὶς μέχρι τοῦδε παρετήρησεν ὅτι τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει αὐτοῦ παράφυλλα εἶναι τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅμοια πρὸς τὸν Σιναϊτικὸν κώδικα. Ἐπίσης καὶ τὰ εἰς τὰ ἀνώτατα ῥάφια τῆς βιβλιοθήκης ὡς καὶ τὰ ἐν τοῖς δωματίοις τῶν ἀδελφῶν.

Ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω ὅτι ἐν τῷ λεγομένῳ (Παλαιῷ) Σκευοφυλακίῳ εἰς δωμάτιόν τι εἶχον συγκεντρωθῆ ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου διάφορα χαρτῷα χειρόγραφα, ὧν ἔλειπεν ἡ ἀρχὴ ἢ τὸ τέλος ἢ ἀκέφαλα καὶ κολοβά· ἐπίσης καὶ ὅσα τιλφόβρωτα ἢ ἐκ νοτίδος ἢ ἄλλως βεβλαμμένα. Ὁ ἐπιστήμων τοῦ αἰῶνος ἡμῶν κωδικογράφος οὐδὲν θεωρεῖ ἀπορριπτέον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ μεμονωμένα καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῶν πινακίδων συγκεκολλημένα φύλλα ἀποσπῶν συγκεντροῖ ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ περιγράφει ὑπὸ τὸ ὄνομα «σπαράγματα κωδίκων». Πρὸ 50ετίας δὲν εἶχεν εἰσέτι κατανοηθῆ ἡ ἀξία αὐτῶν καὶ παρερρίπτοντο ὡς ἄχρηστα. Ἐκεῖθεν τὰ καλλίτερα ἐλάμβανον οἱ ἀδελφοὶ καὶ ὅσοι δὲν ἔφυγον ἐκ τῆς Μονῆς ἔχουσιν αὐτὰ ἄλλα μετεχειρίζοντο ὡς περικαλύμματα καὶ ἄλλα εἰς κοινὰς χρείας. Κατὰ τὸ 1914 ἐσώζετο σωρὸς εἰσέτι τοιούτων χειρογράφων· νῦν παρετήρησα τῇδε κἀκεῖσε λείψανα μυόβρωτα καὶ σκωληκόβρωτα!.. Μέχρι πρὸ διετίας, ὅτε ἡ βιβλιοθήκη ἐκτήσατο λαμπρὸν νέον βιβλιοθηκάριον, ἡ ὑπηρεσία αὕτη ἦν τελείως παρημελημένη· ἦσαν ἐπὶ 10 - 15 ἔτη ἀτίνακτοι οἱ κώδικες, ὧν πολλοί, ἄδετοι ὄντες, κατεβρώθησαν ὑπὸ τῶν τιλφῶν καὶ διαρρέουσιν· οὐδεὶς ἐφρόντισε περὶ σταχώματος τῶν πολυτίμων τούτων ἐν Λαύρᾳ κωδίκων [1]. Καὶ ὅμως σχεδὸν πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἔχουσι δέσει ἀνεξαιρέτως ὅλους τοὺς κώδικας (Ἰβήρων, Διονυσίου, Βατοπεδίου κλπ.) [2]. Διατρέχουσι δὲ μέγαν κίνδυνον οἱ κώδικες ὑπ' αὐτῶν τῶν προϊσταμένων Λαυριωτῶν, οἵτινες (πρὸ πάντων οἱ λόγιοι) λαμβάνοντες ἐκ τῆς βιβλιοθήκης θεωροῦσιν αὐτοὺς ὡς

[1] Ὁ νέος βιβλιοθηκάριος τῷ 1930 7 Ἰουν. μοὶ ἔγραφεν εἰς Καρεάς: «Τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ ἐτελείωσα τὸ ξεσκόνισμα τῶν χειρογράφων. Σᾶς παραθέτω κατωτέρω τὴν ἑξῆς σχετικὴν πληροφορίαν: Χειρόγραφα ἄδετα 321, ἡμίδετα 79, ἡμιεφθαρμένα 103, μὴ ἔχοντα ἀριθμὸν 159» ἤτοι 503 κώδικές εἰσιν ἄδετοι καὶ 159 ἀκαταζήτητοι!

[2] Κατὰ τὴν στάχωσιν δέον νὰ μείνωσιν ἀνέπαφα τὰ φύλλα καὶ νὰ μὴ κόπτωνται δῆθεν πρὸς ἐξωραϊσμόν, ὡς ἔπραξε δυστυχῶς ὁ βιβλιοδέτης τῆς Βατοπεδινῆς Βιβλιοθήκης, ἀποκόψας καὶ τὰς παρασελιδίους σημειώσεις.

ἰδίους, ἀλλὰ καὶ οἱ φεύγοντες ὑποτακτικοὶ συναποκομίζουσιν αὐτούς, ἄλλοι, ἀποθνησκόντων τῶν γερόντων, συναπόλλυνται. Δύο πολύτιμοι κώδικες, περιέχοντες τὴν ὑπὸ Νεοφύτου τοῦ Καυσοκαλυβίτου γραφεῖσαν ἱστορίαν τοῦ Ἄθω, ἀπωλέσθησαν ἐκ τῶν δωματίων τοῦ Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, ἢ ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου ἀπεμπολήθησαν μετὰ 4 ἄλλων κωδίκων. Μάτην ὁ ἀλησμόνητος τότε βιβλιοθηκάριος Γαβριὴλ Κυδωνιεὺς ἐζήτει αὐτοὺς ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ διεμαρτύρετο πρὸς ἡμᾶς τοὺς μικροὺς ἀφοῦ πρὸς τοὺς μεγάλους ἀπηγορεύετο. Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ νέος βιβλιοθηκάριος ἔκαμεν ἀκριβῆ ἀπαρίθμησιν, βάσει τοῦ ἐντύπου καταλόγου. Γνωρίζω δὲ τοῦτο ὅτι: τὸ δωμάτιον τοῦ Σπυρίδωνος ἰατροῦ, ὅστις κατὰ δεκάδας καὶ ἑκατοντάδας μετέφερε καὶ μεταφέρει εἰς αὐτὸ κώδικας, οὐδεμίαν ἔχει ἀσφάλειαν, πρῶτον διότι οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ἔχῃ μόνιμον ὑποτακτικόν, ἀλλὰ εἰσδέχεται πρὸς ὑπηρεσίαν τὸν τυχόντα καὶ μετ᾽ ὀλίγον τὸν ἀποπέμπει καὶ δεύτερον διότι ἐν αὐτῷ συχνάζουσι πάντες ἀδιακρίτως. Οὐδόλως ὑπερθεματίζω λέγων ταῦτα. Γνωρίζει, καὶ ὁμολογησάτω ὁ οὑτωσὶ δημοσίᾳ ἐλεγχόμενος, ὅτι συνέβη ποτὲ νὰ ζητήσω κώδικα, καὶ μοὶ ἀπήντησεν αὐτὸς ὁ μόνος ὑπεύθυνος, ὅτι δὲν γνωρίζει τί ἀπέγινεν. Scripta manent. Καὶ εἰς πίστωσιν τῶν εἰρημένων ἀναφέρομαι εἰς γεγονὸς πρὸ ἑξαμήνου συμβάν. Εἶχον ἐπισκεφθῆ τὴν Μονὴν δύο Ἀθηναῖοι, ὁ κ. Τσίτας μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Βλαδιμήρου, μεθ᾽ ὧν συνάψας ἀμέσως φιλίαν ὁ ἄνθρωπος τῶν δωματίων τοῦ κ. ἰατροῦ, ὁ Διάκονος Σπυρίδων, παρέδωκε κατὰ τὴν ἀναχώρησιν δύο βιβλία ἓν ἀρχέτυπον Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου καὶ ἕτερον σπουδαῖον χειρόγραφον, Χρονογραφίαν τοῦ Μαλαξοῦ εἰς δημώδη γλῶσσαν τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος. Οἱ ξένοι ἀνεχώρησαν μετὰ τοῦ ἀξιολόγου ἐμπορεύματος ἀρκούντως ἱκανοποιημένοι ἐκ τοῦ προσκυνήματος. Εὐτυχῶς ὁ βιβλιοθηκάριος ἐνεθυμήθη τὴν ἐπαύριον νὰ ζητήσῃ τὰ βιβλία καὶ τὸ ἀπηγορευμένον ἐμπόρευμα κατεσχέθη καὶ ὁ δράστης ἐτιμωρήθη παρὰ τῆς Μονῆς καὶ παρεπέμφθη καὶ εἰς τὸν εἰσαγγελέα. Ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ ἡμῶν Μονῇ, ὅπως καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς, ἡ καλὴ τάξις, ὁ ξένος νὰ μελετᾷ καὶ ἀντιγράφῃ ἐντὸς τῆς βιβλιοθήκης ἢ ἐν τῷ ξενῶνι ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ βιβλιοθηκαρίου, νὰ σημειῶται δὲ ἕκαστος ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ τὴν γενομένην ἐργασίαν. Ἀλλ᾽ ἐν Λαύρᾳ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν ἀπέπτη καὶ τοῦτο· καὶ εἰς βιβλιοθήκην μετεβλήθησαν τὰ δωμάτια τοῦ κ. ἰατροῦ χάριν τῶν ξενιζομένων. Οἱ ἐπαΐοντες οἴδασι πῶς ὁ περίφημος Tischendorf ἐσύλησε τὸν Σιναϊτικὸν κώδικα, ὅταν κατώρθωσε ν᾽ ἀποσπάσῃ αὐτὸν τῆς βιβλιοθήκης. Εἰς τὸν πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδην ἐστάλη τῷ 1930 ὁ Λαυρ. κῶδιξ Ι 41, ὅθεν ἐδημοσίδυσε τὰς γνωστὰς ἐξ ἀντιγραφῆς ἡμετέρας καὶ τοῦ μακ. Ν. Πολίτου Παροιμίας τοῦ Παρθενίου Κατζιούλη. Ἀλλ᾽ ὁ κῶδιξ ἐπεστράφη ἠκρωτηριασμένος, ἤτοι ἀπεκόπησαν τὰ φύλλα 67^{α}-122^{β}, ἔνθα ὑπῆρχεν, ὡς ἐνθυμοῦμαι πλήρης συλλογὴ Βυζαν. αἰνιγμάτων καὶ ἡ χρονολογία τοῦ κώδικος. Ἐπίσης ἀπὸ τοῦ κώδικος Ι 42 ἀφῃρέθησαν τὰ φ. 39-46 ἔνθα κατὰ τὸν τοῦ

Χρυσοστόμου κατάλογον ὑπῆρχε «Χρονογραφία ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Ἀλεξίου Μουρτζούφλου» [1]. Διὰ τοῦτο πᾶσαι αἱ Μοναὶ λαμβάνουσι νῦν ἐξαιρετικὰ μέτρα πρὸς προστασίαν τῶν χειρογράφων καὶ ἀναλυτικοὺς ἐπανεκδιδόασι καταλόγους. Τοιοῦτον μετ᾽ εὐχαριστήσεως λαμβάνω ἤδη τὸν τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου παρὰ τοῦ φίλου προηγ. Εὐδοκίμου λίαν φιλοκάλως καὶ ἰδίαις δαπάναις ἐκδοθέντα (Θεσσαλονίκη 1932, 4ον σελ. 209), ἐφ᾽ ᾧ καὶ θερμῶς συγχαίρω αὐτῷ.

Μετὰ τοῦ τμήματος τῶν χειρογράφων ἐν τῇ Λαύρᾳ συνδέονται καὶ τὰ ἔντυπα, τόμοι περὶ τοὺς 3500, (ἐν οἷς οὐκ ὀλίγα τὰ πολλαπλᾶ). Ὀνομαστὴ ἡ βιβλιοθήκη διὰ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Junda καὶ τοῦ Μινουκίου Ἄλδου, τὸ Corpus historicorum Byz. graecorum (ἔκδ. Παρισίων), τὰ Πρακτικὰ τῶν Συνόδων τοῦ Labbeus (ἣ τοῦ Βατοπεδίου κέκτηται τοῦ Mansi), τὰ ἅπαντα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (ἡ τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος ἔχει ὁλόκληρον τὴν Πατρολογίαν τοῦ Migne καὶ ἡ τοῦ Ἐσφιγμένου τὴν α´ σειρὰν τόμ. 104 καὶ ἡ τῆς Σιμωνόπετρας πολλοὺς τόμους) κτλ. Τῆς νεωτέρας φιλολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν περιέχει ἐλάχιστα ἡ Λαυρ. βιβλιοθήκη ἢ οὐδέν. Διὰ τοῦτο σκοπὸν τοῦ βίου μου ἐθέμην ἀπὸ τῶν πρώτων μαθητικῶν ἐδωλίων τὸν καταρτισμὸν ἰδίας βιβλιοθήκης τὸ μὲν διὰ τὰς ἐπιστημονικάς μου μελέτας, ἀφ᾽ οὗ ἐσκόπουν ὡς μοναχὸς νὰ ἐγκαταβιώσω ἐν τῇ Μετανοίᾳ μου, τὸ δὲ καὶ ὅπως πλουτίσω καὶ συμπληρώσω τὴν βιβλιοθήκην αὐτῆς διὰ τοὺς μεθ᾽ ἡμᾶς λογίους Λαυριώτας· διότι ἀνέκαθεν παρετήρησα, ὅτι ἐὰν οἱ Ἕλληνες λόγιοι δὲν ἐπιδίδωνται πολὺ εἰς συγγραφάς, αἴτιον ἡ ἔλλειψις βιβλίων, ἄνευ δὲ τούτων οὐδέν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων. Ἡ βιβλιογραφία ἢ μᾶλλον ἡ μελέτη τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, ὅπως ἔλεγεν ὁ μακ. Νικ. Πολίτης, εἶναι τὸ ἥμισυ πάσης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς βεβαίως θὰ ἦτο πλουσιωτέρα, ἐὰν ἐλαμβάνετο ἡ δέουσα μέριμνα περὶ εὐρύνσεως τοῦ χώρου. Ἀπὸ 30ετίας, ἐπειδὴ τὸ διατεθειμένον μοναδικὸν διὰ τὰ

[1] Τὰ αὐτὰ καὶ χείρω συμβαίνουσι καὶ εἰς τὴν ἐκτεταμένην περιφέρειαν τῆς Μονῆς. Ἐν τῇ Σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἄννης κατηγγέλθη πέρυσιν ὑπὸ τοῦ ζηλωτοῦ τῶν πατρίων ἱερομονάχου Χαραλάμπους, ὅτι ἀφῃρέθη μεμβράϊνος κῶδιξ τοῦ ΙΒ´ αἰῶνος τοῦ Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, καὶ ὅτι ἐπωλήθησαν ἱερὰ ἄμφια εἰς Ἀρμενίους ἀρχαιοκαπήλους· ἀπεστάλην ὑπὸ τῆς Συνάξεως μετὰ δύο συναδέλφων καὶ ἐκ τῶν ἀνακρίσεων ἐβεβαιώθη, ὅτι τὰ καταγγελθέντα εἰσὶν ἀληθῆ καὶ βέβαια καὶ ὅτι τὸν κώδικα τοῦτον τῷ 1922 περιέγραψα ἐγὼ αὐτὸς εὑρισκόμενον εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν. Εἰς τὴν ἔκθεσιν ἡμῶν ὑπεδεικνύομεν, ἵνα οἱ δράσται καταγγελθῶσιν εἰς τὰ ποινικὰ δικαστήρια. Εἰς τὴν κελλιωτικὴν Προβάταν πρὸ 8ετίας ὁ γέροντας τοῦ κελλίου ἅγιος Ἀνδρέας ἐπώλησεν εἰς Ἑβραῖον τιμαλφὲς ἐπιτραχήλιον, ὅπερ κατεσχέθη εὐτυχῶς ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ κατεδικάσθη ὁ δράστης Ἰωσὴφ ἱερομόναχος, ἀλλ᾽ ἡ Μονὴ τί ἔπραξε πρὸς ἀσφάλειαν τῶν κινδυνευόντων κειμηλίων; οὐδέν. Ταῦτα ἔχων ὑπ᾽ ὄψιν ἐπὶ 2 μῆνας περιελθὼν ὅλα τὰ κελλία τῆς Προβάτας καὶ Ἀμαλφηνοῦς συνέταξα κατάλογον καὶ τῶν χειρογράφων καὶ τῶν κειμηλίων, ἵνα ἐκδώσω αὐτὸν μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν κελλίων, ὅταν ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ.

ἔντυπα δωμάτιον δὲν χωρεῖ ἄλλα, αἱ ἰδιωτικαὶ βιβλιοθῆκαι τῶν ἀπερχομένων εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς λογίων προϊσταμένων εἴθισται νὰ παραμένωσιν ἐσφραγισμέναι ἐν τοῖς δωματίοις ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν διαδεχομένων αὐτὰ προϊσταμένων. Ἀλλ' ἡ ἐπίβλεψις αὕτη εἶναι λίαν ἀμφισβητήσιμος. Ἰδοὺ τὸ παράδειγμα. Ἡ μεγάλη βιβλιοθήκη τοῦ Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, πλὴν ἐλαχίστων περιοδικῶν παραπεμφθέντων εἰς τὴν κοινήν, ἔμεινεν εἰς χεῖρας τοῦ Κορνηλίου, καὶ ἔπειτα εἰς τοῦ Ἡλιοδώρου, ὅστις καὶ κατέχει αὐτὴν σήμερον. Ἀλλ' ἐνῷ ἐν ἀρχῇ ἦν ὑπερπλήρης καὶ πολλὰ βιβλία ἦσαν ἐσφηνωμένα, νῦν ἐκ τῆς πολλῆς ἀραιώσεως ἔκλιναν, ὅπως οἱ κομῶντες στάχεις ἐν τῷ ἀγρῷ. Καὶ ναὶ μὲν ἐλήφθη φροντὶς τῷ 1924 νὰ συνταχθῇ κατάλογος ὑπὸ τοῦ τότε βιβλιοθηκαρίου Χριστοφόρου, ἀλλ' ἀντὶ οὗτος νὰ κατατεθῇ εἰς τὴν βιβλιοθήκην ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ εὐτυχοῦς κληρονόμου. Ὁ Ἐπιφάνιος λαβὼν τὰ δωμάτια τοῦ μακ. Ἡσυχίου, παρεκάλεσε νὰ ἀφήσωσιν αὐτῷ καὶ τὴν ὡραίαν βιβλιοθήκην μετὰ τῶν ἐπίπλων· καὶ ἦν μὲν κατ' ἀρχὰς καὶ αὕτη ἐσφραγισμένη, ἀπὸ πολλοῦ ὅμως χάριν τῶν ὑποτακτικῶν ἀπεσφραγίσθη, καὶ δὴ λεηλατηθεῖσα μετεφέρθη εἰς τὰ νέα αὐτοῦ δωμάτια. Μεταξὺ ἄλλων εἶχεν ἡ βιβλιοθήκη καὶ ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῆς Ἀτλαντίδος καί τινα χειρόγραφα, ἐν οἷς καὶ σπουδαίαν φυλλάδα τῆς Λειτουργίας. Κατὰ τὴν πρὸ ἔτους σύνταξιν καταλόγου τῶν ἐντύπων ὑπὸ τοῦ φιλοπόνου νέου βιβλιοθηκαρίου Παντελεήμονος, δὲν ἠθέλησαν νὰ περιληφθῶσι καὶ τὰ βιβλία ταῦτα· καὶ πᾶς τις προβλέπει τὴν τύχην καὶ τῶν ἐναπολειφθέντων[1]. Καὶ νῦν διερωτῶμαι τί ἐγένετο ἡ πολύτιμος βιβλιοθήκη τοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ'; Καὶ ἀφοῦ οἱ προϊστάμενοι Λαυριῶται κατήγγειλάν με, ὅτι ἀφήρεσα τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτοῦ, ἥτις εὑρίσκεται ἀπὸ τοῦ 1924 ὑπ' ἐμοῦ ἐξασφαλισθεῖσα ἐν κιβωτίῳ ἐντὸς τοῦ Μουσείου, γράφω καὶ διακηρύττω ὅτι ἡ βιβλιοθήκη ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε ἐπιτρόπων τοποθετημένη οὖσα ἐν κιβωτίοις ἐν τῇ ἀποθήκῃ τροφίμων. Τὰ πολλὰ βεβαίως διήρπασεν ὁ αἰώνιος ὑπογραμματεὺς Νεόφυτος, καὶ διεσκόρπισε τῇδε κακεῖσε· ἓν δὲ ἐδώρησε καὶ ἐμοὶ πέρυσιν ἐξ οὗ μύες εἶχον ἀφαιρέσει τὸ χρυσοῦν στάχωμα. Τὰ ἐναπολειφθέντα, τὸ πλεῖστον εὐρωτιῶντα καὶ ἐφθαρμένα, μετηνέχθησαν τῷ 1925 εἰς τὸ Μουσεῖον· καὶ ἐντύπωσιν ἐνεποίησέ μοι, ὅτε ἐφέτος παρετήρησα ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει (ταῦτα γὰρ ἦσαν χρυσόδετα, τὰ δὲ λοιπὰ ἄδετα, καὶ ἡ ἀνακάλυψις εὐχερής). Ἐπίσης ἐκ τοῦ Τυπικαρείου ἀφῃρέθη πολύτιμον ἀρχαῖον βιβλίον, καὶ οὐδεὶς ὁ ἐνδιαφερόμενος καὶ περὶ τούτου· Οὕτως ἀταλαιπώρως ἔχουσιν οἱ Λαυριῶται προύχοντες καὶ περὶ τὴν βιβλιοθήκην, ἣν οἱ πατέρες ὠνόμασαν «Ἰατρεῖον ψυχῆς». Καὶ ὅμως αἱ καλῶς διοικούμεναι καὶ φιλόκαλοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους

[1] Ἀκατάγραπτα μένουσι καὶ τὰ Λατινικὰ καὶ Ἰταλικὰ κλπ. ὡς καὶ τὰ Σλαβικά, ἐξ ὧν ἀντὶ πινακίου φακῆς ἐπωλήθησαν προπέρυσι δύο φορτία εἰς Ῥῶσσον κελλιώτην, ὅστις μετέφερεν αὐτὰ εἰς Σερβίαν.

Μοναί, ἀπὸ πολλοῦ ἐπιμελῶς ἐτοποθέτησαν ἐν ὑαλοφράκτοις θήκαις τὰ βιβλία ἐπικολλήσασαι καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ κατήρτισαν καταλόγους λεπτομερεῖς καὶ καλλιγεγραμμένους (Βατοπεδίου, Ξηροποτάμου, Γρηγορίου κ. ἄ), ἐνῷ ἡ Λαύρα ἐκτήσατο τοιοῦτον πρόχειρον μόλις πρὸ ἔτους μετὰ τὰς τόσας πιέσεις τῶν ἀρχῶν. Ἐν τούτοις ὁ μακ. Χρυσόστομος, ὁ τὸν θαυμάσιον συντάξας κατάλογον ἐντύπων τε καὶ χειρογράφων τοῦ Πρωτάτου, εἶχε συντάξει καὶ τῆς Μονῆς, ἀλλ' οὐκ οἶδα διατί οἱ διάδοχοι αὐτοῦ κατέστρεψαν αὐτόν. Καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ φιλόπονος ἐκεῖνος προηγούμενος νὰ ἀμελήσῃ τοιούτου ὑπὲρ τῆς Μονῆς καθήκοντος, ἀφοῦ καὶ ὑπὲρ ἄλλων ἀφιλοκερδῶς εἰργάζετο[1].

Γ'.

ΤΑ ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ.

Τὸ ἀξιόλογον Μουσεῖον ἄνευ καταλόγου, ἄνευ κατατάξεως, διατρέχει μέγαν κίνδυνον.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὸν σπουδαιότερον τῆς Λαύρας θησαυρόν, τὰ ἱερὰ κειμήλια. Εἶναι τόσον πλούσιον τὸ Λαυρ. Θησαυροφυλάκιον, ὥστε ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθη ὁ ἀνυπόστατος θρῦλος, ὅτι προσετέθησαν ἐπὶ Λατινοκρατίας τὰ τῶν ἄλλων Μονῶν ὑπὸ τοῦ Πάπα Νικολάου τοῖς Λαυριώταις, ὡς δῆθεν συμφρονήσασιν αὐτῷ. Γράφει δὲ περὶ τούτου ὁ τὰ Σύμμικτα ἐκπονήσας ἐν Βιέννῃ τῷ 1809 σ. 136.

Καὶ τίς ἐστὶν ἀνόητος τοιαῦτα νὰ πιστεύσῃ
ὅτι ὁ Πάπας ἤθελε ποτὲ συγκατανεύσῃ;
Ὁ Πάπας κλέπτης, πειρατής, λῃσταρχος καὶ Λατῖνος
καὶ τῶν Γραικῶν δὲ ἄσπονδος ἐχθρός τε ὢν ἐκεῖνος,
καὶ νὰ χαρίσῃ πράγματα, χιλιαδῶν πουγγείων,
καὶ κειμηλίων ἀργυρῶν, πολυειδῶν παντοίων;

Καὶ εἶναι ἀξιομακάριστοι οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι πατέρες, οἵτινες προτάξαντες τὰ στήθη διεφύλαξαν τοὺς θησαυροὺς τούτους, δι' ὧν κλεΐζεται νῦν τὸ ἔθνος[2]. Μετὰ τὴν τοῦ Γένους ἀπελευθέρωσιν, καὶ δὴ μετὰ τὴν τῶν Παρισίων συνθήκην, ἀνεθάρρησαν οἱ μοναχοὶ καὶ ἐξεκένωσαν τὰς κρύπτας· ἡ δὲ Λαύρα ἀνήγειρεν ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιμ. Βενιαμὶν καὶ ἴδιον κτίριον χάριν τῶν κειμηλίων καὶ τῶν βιβλίων ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς, λίαν καλλιπρεπές[3].

[1] Οὗτος συνέταξε καὶ τῆς βιβλιοθήκης τῶν Ἰωασαφαίων τὸν κατάλογον.

[2] Ἀκούσας ἔχω παρὰ τοῦ μακ. γέροντός μου Γαβριὴλ τοῦ Ἰμβρίου, ὅτι τὸν γέροντα αὐτοῦ ἐβασάνισαν πολυειδῶς οἱ Τοῦρκοι τῷ 1821, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὸ Ὄρος καὶ διέμειναν ἐντὸς τῶν Μονῶν μέχρι τοῦ 1828· ἔχυσαν εἰς τὰ στήθη αὐτοῦ ζέον ἔλαιον ἁπλώσαντες αὐτὸν ἐκτάδην, ἵνα ὁμολογήσῃ τὰς κρύπτας τῶν κειμηλίων· ἀλλ' οὐδὲν ἤνυσαν.

[3] Αἱ λοιπαὶ Μοναὶ διατηροῦσιν αὐτὰ συνήθως ἐν τοῖς κατηχουμένοις καὶ ἐνιαχοῦ ἐν τοῖς Πύργοις.

Τότε κατεσκευάσθησαν καὶ αἱ ὑάλινοι προθῆκαι καὶ ἐτοποθετήθησαν ἀναμὶξ τὰ διάφορα ἀντικείμενα, τὰ δὲ ἱερὰ ἄμφια εἰς σωροὺς ἀναδεδιπλωμένα. Διὰ τὸν λεγόμενον σάκκον (dalmatica) τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τὸ τιμαλφέστατον κειμήλιον τοῦ Ἁγ. Ὄρους, εὐτυχῶς ἐλήφθη ἰδιαιτέρα μέριμνα. Οὗτος εὑρίσκεται ἐν τῷ μέσῳ ἡπλωμένος μετὰ τῶν πολυτιμοτέρων ἐπιτραχηλίων καὶ ὀραρίων, ἐντὸς ὑαλοφράκτου θήκης. Χρυσοποίκιλτα εὐαγγέλια καὶ ἀδαμαντοκόλλητα διαφόρου μεγέθους, σταυροὶ ἐσμαλτωμένοι καὶ χρυσόπλεκτοι διὰ θαυμασίας λεπτεπιλέπτου χρυσοχοϊκῆς τέχνης, ἀπαστράπτοντες ἐκ τῶν πολυτίμων λίθων, ἐγκόλπια ἀρχιερατικὰ πολυτελέστατα, ἐν οἷς ἡ λάμψις τῶν σμάλτων προστίθεται εἰς τὴν πολυτέλειαν τῆς ὕλης. Ἐν ἑτέρῳ τμήματι χρυσότευκτα καὶ ἀργυρότευκτα ἅγια ποτήρια μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, ὧν ἀναμὶξ μυροδοχεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα τοῦ ἱεροῦ βήματος, πέριξ δὲ εἰκόνες μεγάλης ἀξίας διὰ τὸν βαρύτιμον κόσμον καὶ τὴν βυζαντινὴν καλλιτεχνίαν· ἀλλαχοῦ δάσος θυμιατηρίων ἀργυρῶν καὶ ἐπιχρύσων ἐξαιρετικῆς τέχνης, καὶ πλῆθος ῥάβδων ἀρχιερατικῶν ἐκ πολυτίμων ἐσμαλτωμένων μετάλλων καὶ ἐκ μαργάρων· αὐτοῦ που βλέπομεν καὶ φαρέτρας πλήρεις λογχῶν διαφόρου μεγέθους καὶ κατασκευῆς μετ᾽ ἀραβικῶν γραμμάτων, ὡς καὶ δύο ἁλυσιδωτοὺς χιτῶνας ἢ θώρακας, λάφυρα ναυμαχίας πρὸ τῆς Μονῆς γενομένης κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ´ αἰῶνος. Ἐπίσης ἀποστίλβει τὸ τμῆμα τῶν δεσποτικῶν μιτρῶν, τῶν ἀρτοφορίων, ἔνθα δύναταί τις νὰ διδαχθῇ ἐντὸς ὡρῶν πᾶσαν τεχνοτροπίαν Βυζαντινήν. Δὲν εἰσέρχομαι εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀσύλληπτον χρυσοϋφαντικὴν καὶ μεταξουργίαν τῶν ἱερῶν ἀμφίων· ἡ περιγραφὴ τούτων μέλλουσα ν᾽ ἀποτελέσῃ τόμον ὁλόκληρον, ἀναμένει τὸν ἱκανὸν βυζαντινολόγον. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραλείψω διαφόρους παροψίδας, ἐπιτραπέζια σκεύη ποικίλης τέχνης καὶ κατασκευῆς, ἅπερ, ὡς λέγουσιν, προέρχονται ἐκ τῆς τραπέζης τῶν Βυζ. αὐτοκρατόρων ὡς καὶ τὰ ἐκλεκτὰ fayences τῆς Ῥόδου καὶ Δαμασκοῦ.

Μεταξὺ τῶν πολυτιμοτέρων τοῦ Νικηφόρου ἀφιερωμάτων εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα ἀσπίδος, συνδεδεμένη διὰ μεταλλικῶν ἐλασμάτων εἰς σχῆμα κεφαλῆς τοῦ θηρίου· εἶναι δραστικὸν καὶ θαυματουργὸν ἀντίδοτον κατὰ παντὸς ἰοβόλου δήγματος βαπτιζομένη ἐντὸς ὕδατος. Καὶ δὲν εἶναι ταῦτα τὰ μόνα τῆς Λαύρας ἐγκαλλωπίσματα. Εἰσὶ καὶ ἄλλα εἰς κοινοτέραν θέαν καὶ προσκύνησιν εὐλαβῆ ἐκτεθειμένα καὶ φυλασσόμενα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ καθολικοῦ ναοῦ βήματι. Ὁ εἰσερχόμενος ἐν αὐτῷ θαμβοῦται ἐκ τῶν χρυσοτεύκτων καὶ ἀργυροτεύκτων μετὰ πολυτίμων λίθων πλαισιουμένων ἱερῶν εἰκόνων, ἐν αἷς παρελαύνουσιν οἱ διασημότεροι 5 - 10 αἰώνων καλλιτέχναι καὶ ζωγράφοι. Εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν κεῖται ἐξαιρέτου τέχνης καὶ πάμμεγα ἐπίχρυσον ἀρτοφόριον καὶ ἄνωθεν ὁ σταυρὸς τοῦ Τσιμισκῆ, ἀργυροῦς, εἰς ὕψος μέτρου καὶ λίθοις τιμίοις διάστικτος, παρ᾽ οἷς διελαύνει ἡ ἐπιγραφή: «Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐξουθενώσομεν τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν». Πόσα δὲν ὑπενθυμίζει τὸ τριφεγγὲς τοῦτο ἐπίσημον τῶν Βυζαντινῶν λάβαρον! Ποσάκις ἀνεστήλωσε τὴν ἐθνικὴν δόξαν, δορυφοροῦντος τοῦ γενναίου αὐτοκράτορος, ὅστις γεραίρεται ὡς δεύτερος κτίτωρ τῆς Μονῆς, κατὰ βαρβάρων Περσῶν καὶ Βουλγάρων! Εὑρισκόμεθα εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· πᾶς βέβηλος δέον ν᾽ ἀποκαλυφθῇ καὶ τρέμων νὰ πατῇ τὸ ἱερὸν ἔδαφος. Ὁ σεβάσμιος βηματάρης ἀνοίγει τὰ πεποικιλμένα καὶ ἐκ κορμῶν ἐλαίας τετορνευμένα ἑρμάρια καὶ ἀμέσως πλήττει τὴν ὄσφρησιν ὀσμὴ εὐωδίας πνευματική, τὸ ἀνεξάντλητον τῆς ἁγιότητος ἄρωμα, ὅπερ ὁ Κύριος ὡς οὐράνιον δῶρον, εἰς ἐπίσημον μαρτυρίαν, ἀπένειμε τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῖς εὐαρεστήσασιν αὐτῷ ἐπὶ τῆς γῆς. Πρὸς τὴν θείαν εὐοσμίαν ἁμιλλᾶται ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος, τὸ πολύχρωμον σμάλτον καὶ οἱ μάργαροι, οἱ πολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ ἀραβουργήματα, ἐν οἷς περικλείονται τὰ ἅγια λείψανα. Ἐν μέσῳ τούτων καταπλήττει τὴν ὅρασιν ὁ ἀπερίγραπτος περίκοσμος καὶ οἱ πολύχρωμοι λίθοι, καὶ στίλβοντες πρώτου μεγέθους μαργαρῖται, ἀλλ᾽ ἐξιστᾷ τὸν νοῦν τὸ περιεχόμενον, ὁ τίμιος Σταυρὸς τοῦ Σωτῆρος, τὸ θειότατον καὶ τιμαλφέστατον κειμήλιον, βασιλικὸν ὄντως δῶρον τοῦ Νικηφόρου. Τὸ κιβώτιον τοῦτο, σεβαστῶν διαστάσεων, θεωρεῖται ὡς τὸ καλλιπρεπέστατον προϊὸν τῆς Βυζ. τέχνης, θαῦμα ὄντως ἰδέσθαι. Εἶτα ἀκολουθεῖ ἀτελείωτος σειρὰ θηκῶν πολυτελεστάτων, περιεχουσῶν λείψανα τίμια ὅλων σχεδὸν τῶν ἁγίων τοῦ ἑορτολογίου. Μεταξὺ τούτων τὸ μᾶλλον ἀξιοθέατον τυγχάνει μικρά τις εἰκὼν παριστῶσα ἐν ψηφῖσι δυσδιακρίτοις τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην καὶ πέριξ ὅλους τοὺς ὁμωνύμους αὐτῷ ἁγίους. Ἡ τέχνη τῆς εἰκόνος θεωρεῖται ἀμίμητος, ὑπὸ πάντων δὲ τῶν Βυζαντινολόγων θαυμάζεται ὡς τὸ ὡραιότατον ψηφιδωτὸν τοῦ κόσμου. Καὶ ὅλος ὁ ἀνεκτίμητος οὗτος θησαυρός, ὁ μυριόλεκτος Βυζαντινὸς πλοῦτος, ἡ δόξα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους, δυστυχῶς, χάρις εἰς τὴν ἀσύγγνωστον ἀδιαφορίαν καὶ τὴν ἀκατανόητον ἐπιμονὴν τῶν τῆς Λαύρας ἀρχόντων, ὑπάρχει οὕτως ἄνευ καταλόγου, ἄνευ ἀπαριθμήσεως, ἄνευ τινός, ἔστω καὶ ἁπλῆς περιγραφῆς! Οὐδεὶς γνωρίζει τί ἔχομεν καὶ δὲν ἔχομεν, οὔτε πόσα εἴχομεν, ἅπερ δὲν κατέχομεν. Πόσα ἀπόλλυνται νῦν, πόσα ἀπωλέσθησαν κατὰ τὸ παρελθόν, βεβαίως θὰ ἐγνωρίζομεν, ἐὰν εἴχομεν κατάλογον. Ὁ ἐμὸς ἀείμνηστος Γέροντας διηγεῖτό μοι, ὅτι, ἀνατραπείσης τῆς στέγης τοῦ προσφορείου, ἀνευρέθη ἐντὸς ῥακῶν περιτετυλιγμένον τὸ ἐπίχρυσον κιβώτιον, ὅπερ φέρει ἐπ᾽ ὤμων κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἀθωϊτίδων Μονῶν θυμιῶν ὁ Διάκονος, καὶ ὅπερ εἶναι ἀξιοθαύμαστον μνημεῖον τέχνης σμαλτικῆς. Ἕκαστος τῶν Βυζαντιολόγων, τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Λαύραν, θεωρεῖ ὑποχρέωσιν νὰ ἀντιγράψῃ καὶ ζωγραφίσῃ αὐτὸ ἀπαραλλάκτως. Ἄλλοτε ἀφῃρέθη τὸ φλωρίον ἐκ τῆς σεβασμίας εἰκόνος τῆς Θεοτόκου τῆς Πορταϊτίσσης, ὅπερ ἡ εὐσεβὴς παράδοσις ἀνῆγεν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Κουκουζέλη κτλ. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐσυλήθη εἰκὼν πολύτιμος τοῦ Θεολόγου καὶ ἐπιτραχήλιον Βυζαντινόν, ἅπερ εὐτυχῶς ἀνεκαλύψαμεν. Πρὸ διετίας ἐχάθη ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Μιχαὴλ Συνάδων θαυμασία Βυζ. ξυλογραφία ἐξεικονίζουσα τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς, σταυρὸς μέγας ἐκ τῶν ὀλίγων οὓς δύναται νὰ

παρουσιάσῃ ἡ Μονὴ ἀπὸ ἐτῶν κείμενος ἐπὶ τῆς ἁγ. Τραπέζης. Καὶ οὐδεὶς ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀπώλειαν! Τὸν μεγαλύτερον κίνδυνον διατρέχουσιν αἱ φορηταὶ εἰκόνες αἱ διεσκορπισμέναι εἰς τὰ 25 παρεκκλήσια τῆς Μονῆς. Ὑπὸ τοιούτων ἀρχαίων εἰκόνων κοσμοῦνται τὰ εἰκονοστάσια τῶν ἀδελφῶν, οἵτινες μεταβαίνοντες εἰς τὰ Μετόχια ἢ ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς Μονῆς συναποκομίζουσιν αὐτάς. Ὁ νῦν ἐπιτροπεύων Ἰγνάτιος, κατορθώσας ἱεροῖς ἀναλώμασι ν' ἀνεγείρῃ καλλιπρεπὲς ἰδιόκτητον ἐν Λήμνῳ (Κάστρον) μέγαρον, ἔχει δωμάτιον πλῆρες τοιούτων εἰκόνων[1]. Εἶναι νοοτροπία καλογερικὴ νὰ νομίζωσιν ὅτι μόνον αἱ παλαιαὶ εἰκόνες ἔχουσιν ἀνεξάντλητον τὴν θείαν χάριν. Ἀλλὰ καὶ πόσαι τούτων δὲν ἀποξενοῦνται διὰ διαφόρων ὁδῶν! Εἰς τὴν Σκήτην τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, τὸ λεγόμενον Σεράγιον ἐν Καρεαῖς, οἱ φιλάρχαιοι Ῥῶσσοι, ὅλον τὸ κάτω διαμέρισμα τοῦ πελωρίου ναοῦ μετέβαλον εἰς ἀπέραντον Βυζ. Μουσεῖον, νοσφισάμενοι ἀντὶ ῥουβλίων τὰς εἰκόνας παρ' Ἑλλήνων ἀπεμπολητῶν μοναχῶν. Ἡ δὲ κατάταξις αὐτῶν, πληροῦσα τοὺς ὅρους τῆς ἀσφαλείας καὶ ἐπιστήμης, ἔστω τοῖς πᾶσιν ὑπόδειγμα. Ὁ μακ. Ἡσύχιος, ἐκ τῶν φιλοκάλων τῆς Μονῆς προϊσταμένων, κατὰ τὸ 1917 διεσκεύασεν εἰς Μουσεῖον τὸ παρακείμενον τῇ Τραπέζῃ διαμέρισμα, ἔνθα κατὰ τὸ 1925 ἤνοιξα χάριν τῶν νεαρῶν καὶ δοκίμων σχολεῖον, ὅπερ ἡ ἀποστολή μου εἰς Καρεὰς ἔκλεισε διαπαντός. Μετεφέρθησαν ἐκεῖ ἐλάχισται εἰκόνες καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, ὡς καὶ πάντα τὰ ἄδετα καὶ εἰς ξένας γλώσσας βιβλία. Τὰ πάντα φύρδην μίγδην, ἄνευ τάξεως καὶ συστηματικοῦ καταλόγου. Ἀποφασίσαντες πέρυσι νὰ ἀναδιοργανώσωμεν τὴν Μονὴν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, διωρίσαμεν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἐπιτροπὴν διὰ τὴν σύνταξιν καταλόγου τῶν κειμηλίων κατὰ τὰς ἡμετέρας ὑποδείξεις, ὡς καὶ διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν εἰκόνων καὶ καταγραφὴν αὐτῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη μέχρι τοῦ Νοεμβρίου οὐδὲν ἐνεργήσασα ἀντικατεστάθη δι' ἄλλης ἐκ τῶν προϊσταμένων αὖθις τῆς Μονῆς, ἥτις ἐναρξαμένη κατελήφθη ὑπὸ τοῦ χειμῶνος καὶ οὕτως ἐσταμάτησε τὸ ἔργον. Κατὰ τὰς συζητήσεις περὶ τῶν ἱερῶν κειμηλίων ἐλέχθη, ὅτι δέον νὰ συγκεντρωθῶσι πάντα ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἤκουσα μάλιστα νὰ γίνηται λόγος, ὅτι ἐντὸς τοῦ ταμείου τῆς Μονῆς ὑπάρχει κιβώτιον πλῆρες τιμαλφῶν καὶ ἀνεκτιμήτων κειμηλίων. Τοῦ κιβωτίου τούτου ὑπάρχει τὸ ἑξῆς ἱστορικόν: Κατὰ τὸ 1916 ὁ Millet, καταμετρήσας τὸν Καθολικὸν τῆς Μονῆς ναόν, ἀνεκάλυψε κατὰ τὸ ἀριστερὸν παρεκκλήσιον κενὸν χῶρον, ὅνπερ οὐδεὶς ἐφαντάζετο· ἦν ἀρχαία κρύπτη, ἧς ἡ εἴσοδος ἐν τῷ σκοτεινοτέρῳ σημείῳ ἀπεφράζετο διὰ μεγάλης εἰκόνος ἐπιπροσθοῦντος καὶ στασιδίου. Ἐκρύπτοντο ἄλλα τε καὶ τὸ ἐν λόγῳ κιβώτιον, ὅπερ νυκτὸς ἀναρπάσαντες οἱ προϊστάμενοι ἠσφαλίσαντο διὰ τῶν ἑαυτῶν σφραγίδων. Τὴν κλεῖδα

[1] Ἀκριβῶς κατ' αὐτὰς ἀνηρπάγη ἑτέρα ἐκ τοῦ Τυπικαρείου ἀρχαία εἰκών, ὅπερ καὶ πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς ἐνεποίησεν αἴσθησιν, καὶ μόνον οἱ προϊστάμενοι δὲν ἐταράχθησαν ἐκ φιλοφροσύνης πρός τινα τῶν συναδέλφων, ὅστις θὰ εἶναι ὁ δράστης.

τούτου κατεῖχεν ὁ πρόεδρος τῆς Συνάξεως, ὅστις ἀποθνήσκων τῷ 1928 παρέδωκεν εἰς τὸν τότε ἐπίτροπον Ἡλιόδωρον. Ἡμέραν τινὰ τοῦ παρελθόντος Δεκεμβρίου ἡ εἰρημένη ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Ἰσαάκ, Γρηγορίου καὶ Χριστοφόρου, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ταμεῖον, ἔνθα ἀνέκαθεν μόνοι οἱ κατὰ καιροὺς ἐπίτροποι εἰσέρχονται· αἴφνης ἀκούω σφοδρὰς διαμαρτυρίας· καλοῦμαι καὶ ἐνωτίζομαι ὅτι τὸ κιβώτιον ἦν ἀπεσφραγισμένον καὶ τὸ περιεχόμενον εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, ἄνω κάτω· σταυροὶ ἡμιτεθραυσμένοι καὶ διαρροὴ τῶν πολυτίμων λίθων κττ. Δὲν ἠθέλησα νὰ πλησιάσω, καίτοι βιασθείς, εἰς τόπον ἀπηγορευμένον. Τέλος οὕτως ἔχον τὸ κιβώτιον μετεφέρθη εἰς τὸ Σκευοφυλάκιον, καὶ τὸ ἑσπέρας ἐδεξάμην τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Σκευοφύλακος Ἰσαὰκ παρακαλέσαντός με, ἵνα μὴ γένηται θόρυβος, διότι δὲν εἶναι ὑπαίτιος μόνος ὁ ὑποδειχθεὶς τοῦ προπαρελθόντος ἔτους ἐπίτροπος Μάξιμος, ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ. Καθ' ὃν χρόνον κατεγράφετο τὸ πολύτιμον τοῦ κιβωτίου περιεχόμενον ἐκλήθην παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς, ἵνα δώσω ὁδηγίας. Τῇ ἀληθείᾳ ἔμεινα ἐκστατικὸς πρὸ τοῦ πλούτου τῶν θαυμασίων ἀντικειμένων: ὠχριῶσι πρὸ αὐτῶν τὰ γνωστὰ τῆς Λαύρας κειμήλια. Ἐντύπωσιν ἐνεποίησάν μοι τὰ θαυμασίως κατειργασμένα σμάλτα, καὶ δύο ἀντικείμενα, κιβωτίδιον (διαστ. 0,8 × 15) μονόλιθον ἐξ ἰάσπιδος μετὰ χρυσῶν ἐλασμάτων ἐν ταῖς γωνίαις. Παρόμοιον εἶναι τὸ τῆς Μονῆς Βατοπεδίου ποτήριον, δι' οὗ μετελάμβανεν ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος, οὗ ἡ ὑπογραφὴ εὕρηται διὰ μονογραμμάτων κεχαραγμένη ἐπὶ τῆς χρυσῆς βάσεως[1]. Ἡ φιάλη αὕτη (τοιοῦτον γὰρ τὸ σχῆμα) μεταβάλλει τὸ ὕδωρ εἰς γαλάκτωμα καὶ χρησιμεύει ὡς ἀντιφάρμακον κατὰ τῶν ἰοβόλων ὄφεων (ὅθεν καὶ αἱ λαβαὶ ἑκατέρωθεν ὀφιοειδεῖς). Φρονῶ ὅτι τὸ Λαυρ. κιβωτίδιον, ὄν κατ' ἀρχὰς κτῆμα αὐτοκράτορος, ἐδωρήθη εἰς τὴν Μονὴν καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἀρτοφόριον ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Τὸ δεύτερον εἶναι ἅγιον ποτήριον ἀλαβάστρινον ἐπενδεδυμένον ἔσωθεν δι' ἐσφυρηλατημένου χρυσοῦ. Ὁ ἀλάβαστρος (λίθος ὄνυξ) ἦν χρήσιμος διὰ τὴν κατασκευὴν μυροθηκῶν, καὶ ἔχομεν ἐν Λαύρᾳ πολλὰς τοιαύτας φιάλας. Δὲν ἔχω ἴδει ἀλλαχοῦ ἅγιον ποτήριον ἐξ ἀλαβάστρου· ἴσως καὶ τοῦτο ἀνακτορικὸν δῶρον. Ταῦτα πάντα καθιστῶσι τὸ Λαυρ. μουσεῖον τὸ πρωτεῦον τοῦ Ἁγίου Ὄρους· ἐνῷ δὲ οἱ τῶν ἄλλων μονῶν προϊστάμενοι οὐ μόνον καταλόγους καὶ περιγραφὰς λεπτομερεῖς ἐξεπόνησαν (καὶ ἐθαύμασα τὸν Ξηροποταμηνὸν Εὐδόκιμον εἰς τοῦτο), ἀλλὰ καὶ φωτογραφίας[2] τῶν κειμηλίων ἐξέδοντο, τούτου οὐδεὶς ὑπάρχει κατάλογος, οὐδεμία κατάταξις καὶ ἀσφάλεια.

[1] Βλ. Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος σ. 439-440.

[2] Βλ. τὰς ὡραίας τῆς Μονῆς Γρηγορίου ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν διὰ τοὺς ἁπλοϊκωτέρους καὶ ὀρρωδοῦντας εἰς περιγραφὴν κειμηλίου ἔστω ἡ τοῦ ἀρχ. Χριστ. Κτενᾶ: «Τὰ κειμηλιαρχεῖα τῆς.... Μονῆς Δοχειαρίου»· ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν ἔτ. Ζ'. 1930 σ. 104-132).

Καθ' ἣν παρὰ τῶν ἀειμνήστων γερόντων παρελάβομεν τάξιν, οὐδέποτε ὁ διακονητὴς εἰσέρχεται μόνος εἰς τὸ Σκευοφυλάκιον, εἰμὴ μετὰ τοῦ ἑτέρου τῶν ἐπιτρόπων· καὶ ὅταν ὦσι πολλοὶ οἱ ἐπισκέπται καλεῖ καὶ ἕνα ἐκ τῶν ἀδελφῶν, πρᾶγμα ὅπερ ὁ νῦν προηγούμενος Ἰσαὰκ κατήργησεν, ὅπως καὶ ἄλλας πολλὰς καλὰς συνηθείας ἐν τῷ βήματι, ὅπως τὸ παρουσιάζειν εἰς προσκύνησιν τὰ ἅγια λείψανα ἀποκεκαλυμμένῃ τῇ κεφαλῇ καὶ μετὰ ἐπιτραχηλίου κττ. Ὅπως ἔχουσι νῦν τὰ ἱερὰ κειμήλια προβαλλόμενα τῷ τυχόντι ἐλευθέρως καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης προφυλάξεως, περιφερόμενα ὡς κοινὰ ἀντικείμενα διατρέχουσι τὸν μέγιστον κίνδυνον· τίς δύναται οὕτω νὰ βεβαιώσῃ ὅτι τὸ εἰρημένον τιμαλφὲς κιβωτίδιον δὲν θὰ πέσῃ ἡμέραν τινὰ ἐκ τῶν χειρῶν τινος περιέργου ἐπισκέπτου εἰς τὸ ἔδαφος καὶ δὲν θὰ κατασυντριβῇ ὁ πολύτιμος οὗτος ἴασπις ὡς κέλυφος ᾠοῦ, ἢ δὲν θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ θυλάκιον ἐπιτηδείου ἀρχαιομανοῦς; Καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπόψεως ἐμφανίζεται ἐγκληματικὴ ἡ ἀδιαφορία τῶν Λαυριωτῶν προϊσταμένων. Καί, ἐπειδὴ «οὐδὲν ἀμάρτυρον ἀείδω», ἀναφέρω τὸ ἑξῆς γεγονός. Ἐν Λαύρᾳ τεθησαυρισμένα εἰσὶ τρία μέρη τοῦ παντίμου Σταυροῦ ἐντὸς πολυτελῶν θηκῶν· ἐν τούτοις εἰς λειτουργικὴν χρῆσιν ὑπάρχει τὸ μεγαλύτερον, ὡς μὴ ὤφειλε, τμῆμα, τὸ φυλαττόμενον ἐντὸς τῆς ἀνεκτιμήτου θήκης, οὕτως ὥστε οἱ εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ ἀναγκάζονται νὰ μὴ ἀποθαυμάζωσι τόσον τὸ τίμιον ξύλον, ὅσον τὸν ἀπαστράπτοντα ἐξ ἀπέφθου χρυσοῦ, πολυτίμων καὶ παμμεγέθων λίθων καὶ πολυδαιδάλων σμάλτων κόσμον. Καὶ τηρεῖται τὸ σπουδαιότατον Βυζ. κειμήλιον τοῦ κόσμου ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀσφαλείας ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ καθεκάστην ὡς κοινὸν ἄθυρμα προτίθεται εἰς κοινὴν περιεργίαν καὶ μετακινεῖται διαρκῶς διὰ τῶν ἀτασθάλων χειρῶν τοῦ ἐκνενευρισμένου βηματαρίου, ἐνῷ οἱ πρὸ ἡμῶν προνοητικοὶ πατέρες διετήρουν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ πάντῃ κεκρυμμένον τὸν πολύτιμον θησαυρόν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ συνύπαρξις τῶν δύο ἄλλων θηκῶν. Καὶ τέως μὲν ἡ προβολὴ τοῦ τιμίου Σταυροῦ περιωρίζετο ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, πέρυσιν ὅμως, χάριν τῆς περιεργίας τοῦ Ἀμερικανικοῦ φιλομηρικοῦ ὁμίλου μικροῦ δεῖν νὰ ὑποστῇ καὶ ἡ βαρύτιμος θήκη Ὀδύσσειαν. Ἦτο Ἰουλιανὴ μεσημβρία, καθ' ἣν οἱ πατέρες ἐφησυχάζουσιν. Ὁ τετραπέρατος ὅμως Δικαῖος Ἰγνάτιος οὐκ ἐδίδου ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς χάριν τῶν περιηγητῶν. Εἶχον διαθέσει 2-3 ὥρας, ἵνα δείξω αὐτοῖς τὰ μᾶλλον τῆς Μονῆς ἀξιοθέατα· μετὰ δὲ τὰς ἄλλας περιποιήσεις ἀπεχαιρέτισα αὐτοὺς ἑτοιμαζομένους πρὸς ἀναχώρησιν. Καὶ ὅμως δὲν ἀνεχώρησαν· ἀλλ' ἀναμένοντες νὰ κοιμηθῶσιν οἱ πατέρες, ἐζήτησαν παρὰ τῶν ἐπιτρόπων νὰ ἐξαγάγωσι τὴν εἰρημένην θήκην πρὸς φωτογράφησιν εἰς τὴν αὐλήν, πρᾶγμα, ὅπερ ἠδύνατο κάλλιστα, ἵνα γένηται καὶ ἐντὸς τοῦ παμφώτου ναοῦ, ἡλιολούστου οὔσης τῆς ἡμέρας. Οἱ ἐπίτροποι καὶ ὁ γεγηρακὼς ἐν τῇ διακονίᾳ βηματάριος ἐλησμόνησαν, ὅτι φωτογραφίαι τῶν Βυζαντ. κειμηλίων εἰς οὐδένα ἐπιτρέπονται ἄνευ εἰδικῆς ἀδείας, ὅτι ὁ τίμιος Σταυρὸς δὲν εἶναι κοινὸν ἀντικείμενον τῆς περιεργίας

τοῦ τυχόντος καὶ ὅτι μόνον ἐντὸς τοῦ ναοῦ παρουσιάζεται ἀνημμένων λαμπάδων καὶ μετὰ τῆς λοιπῆς ἱεροπρεπείας. Ἐλησμόνησαν τὰ πάντα χάριν τῆς ἐλπιζομένης ἀμοιβῆς. Κατ' εὐτυχίαν κατῆλθον εἰς τὴν αὐλήν· καὶ τί νὰ ἴδω; τὸν τίμιον Σταυρὸν εἰς τὴν αὐλὴν ὑποκάτω τῆς κυπαρίσσου περιαγόμενον ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν θαυμαζόντων οὐχὶ τὴν τιμιότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἔκπαγλον τέχνην καὶ τὸ πλῆθος τῶν λίθων. Ζωηρότατα κατεξανέστην θεωρήσας ὡς βέβηλον τὸ πρᾶγμα, καὶ διότι ἠδύνατο νὰ πέσῃ τὸ ἱερὸν κειμήλιον εἰς τὸ λιθόστρωτον καὶ νὰ μεταβληθῇ εἰς σύντριμμα· καὶ ἔρρηξα φωνήν. Ἀλλ' ἠδύνατο νὰ συμβῇ καὶ χειρότερόν τι· νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ πανομοιοτύπου πλαστοῦ, ὡς συνέβη εἰς πολλὰ Μουσεῖα τῆς Εὐρώπης, ὡς ἐπληροφόρησεν ἡμᾶς ὁ τότε παρευρισκόμενος κ. Α. Φιλαδελφεύς, ὁ ἔξοχος οὗτος ἀρχαιολόγος καὶ καλλιτέχνης. Εἰς πάντα τοῦ κόσμου τὰ Μουσεῖα τὰ ἀντικείμενα εὑρίσκονται ἐξησφαλισμένα ἐντὸς ὑαλοφράκτων προθηκῶν, ὥστε νὰ περιεργάζηται μὲν καὶ θαυμάζῃ αὐτὰ ὁ ἐπισκέπτης, χωρὶς ὅμως νὰ ἅπτηται, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ περιπτώσει μετακινοῦνται ἐκ τῆς θέσεως! Τὸ ἀντίθετον τοῦ ἐν Λαύρᾳ φαινομένου συμβαίνει εἰς ἄλλας μονάς, ἔνθα εἶναι ὅλως ἀθέατα τὰ κειμήλια διὰ τοὺς εἰρημένους κινδύνους, ὡς ἐν τῇ Μονῇ π. χ. τοῦ Βατοπεδίου, ὅπου ἔχουσι πρὸς κοινὴν θέαν ἐλάχιστά τινα μετὰ τῶν ἁγίων λειψάνων. Ἀλλὰ «πηγῆς ἐσφραγισμένης καὶ κήπου κεκλεισμένου τί τὸ ὄφελος;» Διὰ τοῦτο δέον νὰ ἐφαρμοσθῶσι καὶ ἐνταῦθα κανονισμοὶ ἰσχύοντες πανταχοῦ μετὰ τὴν ταξινόμησιν καὶ τὸν καταρτισμὸν τῶν Μουσείων.

ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΑΣ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ

ΤΟ ΚΑΛΥΜΜΑ ΤΗΣ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΥ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΠΑΝΔΡΙΤΟΥ

Εἰς τὸ Σκευοφυλάκιον τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Μονῆς τῶν Βλαττάδων διαφυλάσσεται μαρμάρινον κάλυμμα σαρκοφάγου ἄξιον πολλοῦ λόγου ὄχι μόνον διὰ τὸ ἐπ᾽ αὐτοῦ χαραγμένον ἐπίγραμμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γλυπτικήν του διακόσμησιν (εἰκ. 1)[1].

Εἰκ. 1. Τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου τῶν Γεωργίου Καπανδρίτου ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ τῆς Μονῆς Βλαττάδων Θεσσαλονίκης.

Τὸ κάλυμμα τοῦτο τῆς σαρκοφάγου, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει τὸ ἀριστερὸν ἄκρον, ἔχει σχῆμα πρίσματος, αἱ δὲ διαστάσεις αὐτοῦ εἶναι: ὕψος 0,10, πλάτος 0,36 καὶ μῆκος, ἐν τῇ νῦν αὐτοῦ καταστάσει, 1,22.

Ἡ μία τῶν μακρῶν πλευρῶν οὐδεμίαν φέρει διακόσμησιν, διότι φαίνεται ὅτι ἡ σαρκοφάγος θὰ εὑρίσκετο πλησίον τοίχου ἢ ἐντὸς κοιλότητος καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ πρὸς τὰ ἔσω ἐστραμμένη ἐπιφάνεια τοῦ καλύμματος δὲν θὰ ἦτο ὁρατή. Ἡ προσθία μακρὰ πλευρά, πλάτους 0,17, διαιρεῖται εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας, ὧν ἡ ἄνω, πλάτους 0,075, φέρει τὸ ἐπίγραμμα, περὶ οὗ εὐθὺς κατωτέρω, ἡ δὲ ὑπ᾽ αὐτὴν πληροῦται ὑπὸ γλυπτῶν κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα μετ᾽ ὀλίγον θέλομεν ἐξετάσει. Τέλος ἡ σῳζομένη δεξιὰ πλευρὰ φέρει ἐπίσης γλυπτικὸν διάκοσμον.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ᾽ ἣν γίνεται λόγος περὶ τοῦ καλύμματος τούτου τῆς σαρκοφάγου, καὶ τοῦτο ἕνεκα τοῦ ἐπ᾽ αὐτοῦ εὑρισκομένου ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖον πολλάκις μέχρι τοῦδε ἔχει δημοσιευθῆ.

[1] Καθῆκον ἡμῶν ἐπιβεβλημένον θεωροῦμεν, ἵνα καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστήσωμεν θερμῶς τὸν σοφὸν Ἡγούμενον τῆς Μ. Βλαττάδων πανοσιολ. Γέροντα Ἰωακεὶμ τὸν Ἰβηρίτην διὰ τὴν προθυμίαν μεθ᾽ ἧς παρέσχεν ἡμῖν πᾶσαν εὐκολίαν πρὸς μελέτην τοῦ ἐνταῦθα δημοσιευομένου μαρμάρου.

Πρῶτος, καθ᾽ ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, ἐδημοσίευσεν αὐτὸ ὁ ἀββᾶς Duchésne[1], ἐκ τούτου δὲ μέ τινας διορθώσεις ὁ Μ. Δήμητσας[2] καὶ τέλος ὁ Π. Παπαγεωργίου[3]. Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ Duchésne γενομένην ἔκδοσιν ἐπέφερε διορθώσεις τινὰς ὁ Μ. Γεδεὼν[4], ἃς ἐπανέλαβε καὶ διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Παπαγεωργίου ὁ Σ. Λάμπρος[5].

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτὼ στίχων χαραγμένων εἰς δύο σειράς. Ἐπειδή, ὡς εἴδομεν, τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ μαρμάρου εἶναι τεθραυσμένον, λείπει μέρος ἐκ τῆς ἀρχῆς τῶν στίχων 1 καὶ 5 τοῦ ἐπιγράμματος. Τοῦτο χωριζόμενον εἰς στίχους ἔχει, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀπ᾽ εὐθείας ἐκ τοῦ λίθου γενομένην ἀνάγνωσιν, ὡς ἑξῆς:

. . . . καὶ φθορεὺς οὗτος τάφος,
ἔκρυψεν ἔνδον τὸν Καπανδρίτου γόνον,
ἀνδρὸς μεγίστου τῷ κλέει Σκουτερίου,
νόσῳ τακέντα λοιμικῆς ἀρρωστίας.
. . . . σφ]ριγῶν γίγας,
τερπνός, προσηνής, εὐφυής, ὅλος χάρις.
Σὺ δ᾽ ἀλλὰ φεῦ μοι καὶ παπαὶ φράσον, ξένε,
βλέπων τὸ ῥεῦμα τῆς φθορᾶς τῶν πραγμάτων.

Εἰς τὸ ἐπίγραμμα οὐδαμοῦ ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῇ σαρκοφάγῳ τεθαμμένου υἱοῦ τοῦ Καπανδρίτου, ἐκτὸς ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τοῦτο εὑρίσκετο ἴσως εἰς τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἀρχὴν τοῦ 5ου στίχου. Ὁ Μ. Γεδεὼν ὅμως δημοσιεύων ἐπίγραμμά τι τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς παραθέτομεν κατωτέρω, φέρον τὴν ἐπιγραφήν: «Τῷ τοῦ Καπανδρίτου υἱῷ τοῦ Σκουταρίου κυρῷ Γεωργίῳ»[6] ἐσχέτισεν αὐτὸ πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου, ὁ δὲ Σ. Λάμπρος[7] ἐταύτισε τὸν ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐκείνῳ τοῦ Φιλῆ μνημονευόμενον Γεώργιον πρὸς τὸν ἀνωνύμως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν Βλαττάδων φερόμενον υἱὸν τοῦ Καπανδρίτου. Ταῦτα ἐπιβεβαιοῦνται ἀπολύτως ἀπὸ τὰ δύο μονογράμματα τὰ εὑρισκόμενα ἐντὸς δύο ἐκ τῶν ῥόμβων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν κάτω τοῦ ἐπιγράμματος διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ ὑπὸ

[1] L'abbé Duchésne-Bayet, Memoire sur une mission au Mont Athos, Paris, 1876 (Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome) σ. 67, ἀριθ. 111.

[2] Μ. Δήμητσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σῳζομένοις, Ἀθῆναι, 1896, I, 544.

[3] Byzantinische Zeitschrift, 8, 1899, 424.

[4] Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 3, 1883, 245.

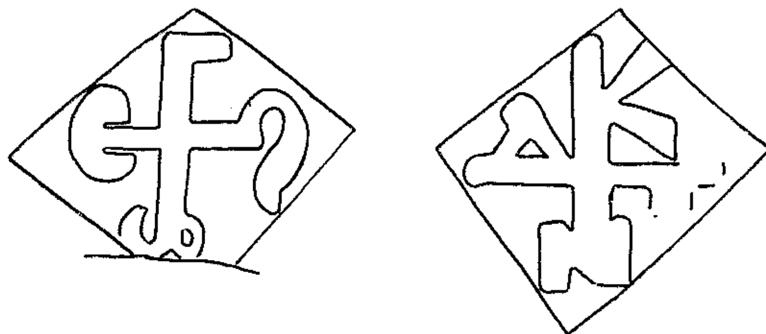
[5] Ν. Ἑλληνομνήμων, 10, 1913, 195 κ. ἑξ. Πρβ. καὶ 7, 1910, 89 κ. ἑξ.

[6] Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἔνθ᾽ ἀν. 247 Δ′.

[7] Ν. Ἑλληνομνήμων, 10, 1913, 195.

μελέτην μαρμάρου. Τὰ μονογράμματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι δὲν ἐγνώριζον ὁ Γεδεὼν καὶ ὁ Λάμπρος, δύνανται νομίζω ν' ἀναγνωσθῶσιν ὡς ἑξῆς: (Εἰκ. 2).

ΓΕΩΡΓ[ΙΟΣ] Κ[Α]ΠΑΝΔ[ΡΙ]Τ[ΗΣ]

Εἰκ. 2. Μονογράμματα ἐντὸς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου ῥόμβου ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. (Πρβλ. εἰκ. 1, 3).

Ὅτι εἰς τὸ ἐπίγραμμα τῶν Βλαττάδων, καθὼς καὶ εἰς τὸ τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, τοῦ ἐν νεαρᾷ δηλαδὴ ἡλικίᾳ ἐκ λοιμοῦ ἀποθανόντος Γεωργίου Καπανδρίτου, οὐδεμία νομίζω ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὡς δύναται νὰ διδάξῃ ἡ παραβολὴ τοῦ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῶν Βλαττάδων ἐπιγράμματος πρὸς τὸ τοῦ Φιλῆ, ἔχοντος κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Γεδεὼν οὕτω:

Τῷ τοῦ Καπανδρίτου υἱῷ τοῦ Σκουταρίου κυρῷ Γεωργίῳ.
Τρισολβίου μείρακος ἀστεῖον τύπον,
ὅστις ἂν ᾖς, ἄνθρωπε, μὴ παραδράμῃς·
Γεώργιον γὰρ τὸν Καπανδρίτην βλέπεις,
τὸν Σκουτερίου παῖδα, παπαὶ τῆς τύχης·
ὃς εἰς τρύγην ἕτοιμον εὑρέθη ῥόδον,
τῆς τοῦ βίου κάλυκος ἐκκύψας μόνον·
καὶ χαρίτων ἥδιστον ἐκθλίψας γάλα,
τῶν ἐλπίδων ἔρημος ἐκ γῆς ἡρπάγη.
Πλήν, δάκρυσον μέν, ἱκέτευσον δὲ πλέον,
τοῦτον μετελθεῖν εἰς Ἐδὲμ θείους τόπους.

Πλὴν τοῦ περιεχομένου, νομίζω ὅτι καὶ ἡ μορφὴ παρουσιάζει ὁμοιότητας εἰς τὰ δύο ταῦτα ἐπιγράμματα καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἀπίθανον νὰ ἐκφράσῃ τις τὴν ὑπόθεσιν ὅτι καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῶν Βλαττάδων συνετέθη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ.

Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι ἐκ τῆς συσχετίσεως τῶν δύο τούτων ἐπιγραμμάτων ἔχομεν τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῇ σαρκοφάγῳ τῶν Βλαττάδων περικλειομένου υἱοῦ τοῦ Καπανδρίτου καί, ὅπερ σπουδαιότερον, γνωρίζομεν περίπου τὸν χρόνον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ ἀκμὴ τοῦ ποιητοῦ Μανουὴλ Φιλῆ συμπίπτει μὲ τὰ τέλη τοῦ 13ου καὶ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 14ου αἰῶνος[1].

Τὰ συμπεράσματα ταῦτα εἶναι πολύτιμα διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἐπὶ τοῦ καλύμματος γλυπτικοῦ διακόσμου, εἰς ὃν ἤδη μεταβαίνομεν.

Πάντες οἱ μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντες μὲ τὸ μάρμαρον τοῦτο ἐνδιεφέρθησαν μόνον διὰ τὸ ἐπ' αὐτοῦ εὑρισκόμενον ἐπίγραμμα, οὐδένα δὲ ἔκαμαν λόγον οὔτε περὶ τοῦ σχήματος, οὔτε περὶ τῆς γλυπτικῆς αὐτοῦ διακοσμήσεως, ἥτις εἶναι λίαν σπουδαία κυρίως διότι, ὡς εἴδομεν, τὸ μάρμαρον εἶναι ὁπωσδήποτε χρονολογημένον.

Τὸ πρισματικὸν σχῆμα τοῦ καλύμματος τούτου εὑρίσκομεν, ἂν καὶ σπανίως, ἤδη κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον[2]. Τοῦτο εἶναι ἀκόμη σπανιώτερον κατὰ τοὺς κυρίως Βυζαντινοὺς χρόνους, ἐξ ὧν ἄλλωστε ὀλίγας μόνον ἔχομεν σαρκοφάγους καὶ ἔτι ὀλιγώτερα καλύμματα. Τὸ μόνον, εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον, γνωστὸν κάλυμμα τοιαύτην ἔχον μορφὴν εἶναι τὸ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Μελετίου κατὰ τὸν Κιθαιρῶνα, ἀποκείμενον εἰς τεμάχια ἔξω τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς ταύτης. Τὸ σχῆμα τοῦ καλύμματος τούτου εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ μὲ διαστάσεις καὶ ἀναλογίας διαφορετικάς, ὅπως ἐπίσης διαφορετικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐντελῶς λιτὴ γλυπτικὴ αὐτοῦ διακόσμησις.

Ὁ γλυπτικὸς διάκοσμος τοῦ ἐν τῇ Μ. Βλαττάδων καλύμματος τῆς σαρκοφάγου εἶναι ἐξαιρετικῶς πλούσιος.

Ἡ στενὴ ἐπιμήκης ἐπιφάνεια ἡ εὑρισκομένη εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ καλύμματος κοσμεῖται ὑπὸ σειρᾶς συνεχομένων τετραφύλλων, σταυροειδῶς διατεταγμένων (Εἰκ. 3, 4). Ἡ σπουδαιοτέρα ὅμως διακόσμησις εὑρίσκεται ἐπὶ μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ ἐπὶ τῆς διασωζομένης δεξιᾶς στενῆς τοιαύτης.

Ἐπὶ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς, κάτω τῆς ζώνης τῆς φερούσης τὸ ἐπίγραμμα, εὑρίσκεται ἡ ταινία ἡ φέρουσα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, τὴν γλυπτικὴν διακόσμησιν (εἰκ. 1, 3, 4). Ἡ διακόσμησις αὕτη συνίσταται ἐκ σειρᾶς συνεχομένων ῥόμβων, τοὺς ὁποίους σχηματίζει ταινία περιελισσομένη, ἧς τὰ ἄκρα ἀπολήγουσιν εἰς ἰσχυρῶς ἐσχηματοποιημένα φύλλα, ἅτινα διασταυρούμενα πληροῦσι τοὺς ἑκατέρωθεν τῶν ῥόμβων ἀπομένοντας τριγωνικοὺς χώρους.

[1] K. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου. (Βιβλιοθ. Μαρασλῆ) II, 748 κ. ἑξ.

[2] Βλ. προχείρως O. M. Dalton, Byzantine Art and Archaeology, Oxford, 1911, σ. 131, κ. ἑξ. εἰκ. 76, 77

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ῥόμβων πληροῦται ὑπὸ κοσμημάτων διαφορετικῶν εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν. Οὕτω τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πρώτου ἐξ ἀριστερῶν καὶ τοῦ πέμπτου ῥόμβου ἔχει ἐκβαθυνθῆ διὰ λόγους, οὓς θὰ ἐξηγήσωμεν εὐθὺς κατωτέρω. Ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος φέρουσι τὰ μονογράμματα τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος (Εἰκ. 2, 3). Ὁ τέταρτος ῥόμβος πληροῦται ὑπὸ δικεφάλου ἀετοῦ, ὁ ἕκτος περικλείει μικρὸν ἀνθέμιον καὶ τέλος ὁ ἕβδομος τρία σταυροειδῶς διατεταγμένα τρίφυλλα, τὰ ὁποῖα ἐκφύονται ἀπὸ κοινοῦ βλαστοῦ, συνεχομένου, ὅπως καὶ εἰς τὸ μικρὸν ἀνθέμιον τοῦ ἕκτου, πρὸς τὰς κάτω πλευρὰς τοῦ ῥόμβου (Εἰκ. 4).

Εἰκ. 3. Τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. (Πρβλ. εἰκ. 1).

Τὰ κοσμήματα τῆς πλευρᾶς ταύτης εἶναι ἐλαφρῶς ἀνάγλυφα μὲ ἐπίπεδον τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, τὸ δὲ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου προβάλλουσι δὲν εἶναι λεῖον, ἀλλὰ παρουσιάζει χαρακτηριστικὴν ἀνωμαλίαν, ἐξ ἧς γίνεται φανερὸν ὅτι τὸ περὶ τὰ κοσμήματα ἀπομένον κενὸν ἐπληροῦτο δι᾽ ἐγχρώμου μίγματος, ὅτι δηλαδὴ τὰ γλυπτὰ ταῦτα κοσμήματα ἀνήκουσιν εἰς τὸ εἶδος τῶν λεγομένων ἐπιπεδογλύφων[1].

Ἡ σειρὰ τῶν ῥόμβων, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου, διακόπτεται ὑπὸ τριγωνικοῦ θυρεοῦ, ὅστις εὑρίσκεται μεταξὺ δύο ἐραλδικῶν λεόντων ὀρθίων ἀντιμετώπων (Εἰκ. 5), τὸ δὲ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ἔχει κοιλανθῆ, ὅπως καὶ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ πέμπτου ῥόμβου. Ἡ κοίλανσις αὕτη τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ θυρεοῦ καὶ τῶν δύο ῥόμβων δεικνύει ὅτι ἐντὸς αὐτῶν εὑρίσκοντο κοσμή-

[1] Περὶ τῆς τεχνικῆς ταύτης βλ. L. Brehier, Etudes sur l'histoire de la sculpture byzantine, ἐν Nouv. Archives des Missions scientifiques, Nouv. serie, fasc. 3, 1911, 96 κ. ἑξ.

ματα ἢ μονογράμματα κατεσκευασμένα δι᾽ ἐγχρώμου μίγματος ἐν εἴδει σμάλτου ἢ καὶ διὰ ψηφίδων[1].

Εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θυρεοῦ τούτου θὰ ἐπανέλθωμεν λεπτομερέστερον κατωτέρω.

Ὁ διάκοσμος τῆς σωζομένης δεξιᾶς στενῆς πλευρᾶς τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν καλύμματος δὲν εἶναι ἐπιπεδόγλυφος, ὅπως τῆς ἤδη περιγραφείσης μακρᾶς τοιαύτης, ἀλλὰ τὸ ἀνάγλυφον ἔχει πλαστικότητα καὶ ἐξέχει τοῦ γύρω αὐτοῦ ἐδάφους (Εἰκ. 6). Ἡ διακόσμησις τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀποτελεῖται ἐξ ἀνθεμίου μορφῆς ἀναλόγου πρὸς τὸ πληροῦν τὸν προτελευταῖον ῥόμβον τῆς

Εἰκ. 4. Τὸ δεξιὸν ἥμισυ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. (Πρβλ. εἰκ. 1).

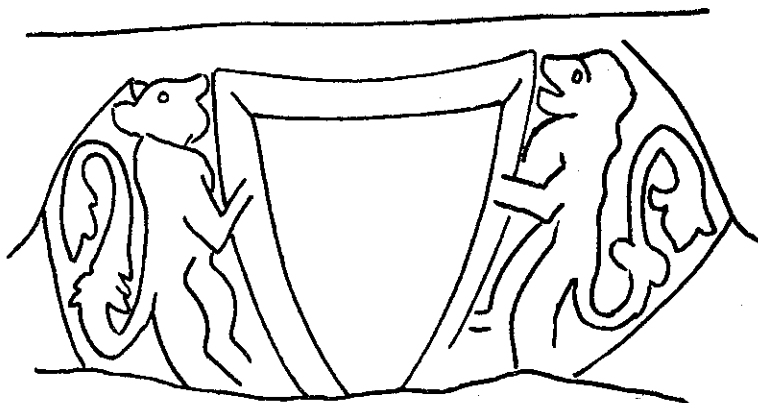
κυρίας πλευρᾶς (Εἰκ. 4), ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ὁποίου ἐκφύονται δύο βλαστοὶ περιβάλλοντες αὐτὸ καὶ πληροῦντες διὰ τῶν ἑλίκων των τ᾽ ἀπομένοντα κενὰ τοῦ τριγωνικοῦ χώρου.

Ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις τοῦ ἐνταῦθα ἐξεταζομένου καλύμματος τῆς σαρκοφάγου εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ τεχνικῆς ἰδίᾳ ἀπόψεως. Αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν μεταβατικὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ πλαστικοῦ ἀναγλύφου τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸ λίαν διάφορον τῆς περιόδου τῶν Παλαιολόγων.

Ἡ διακόσμησις τῆς στενῆς πλευρᾶς (Εἰκ. 6) ἐνθυμίζει ἀκόμη τὴν πλοκὴν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ πλαστικοῦ ἀναγλύφου τοῦ 12ου καὶ 13ου αἰῶνος, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ πλέον τὴν ἄμεμπτον κανονικότητα ἐκείνου. Ἡ πλαστικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἀναγλύφου της πλευρᾶς ταύτης εὑρίσκεται ἐν προφανεῖ ἀντιθέσει πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ ὅλως διάφορον τεχνοτροπίαν τῶν χρόνων τῶν

[1] Διὰ τὴν τεχνικὴν ταύτην βλ. D. Talbot Rice, Byzantine Art, Oxford, 1935 195 κ. ἑξ. καὶ τὴν ἐκεῖ βιβλιογραφίαν.

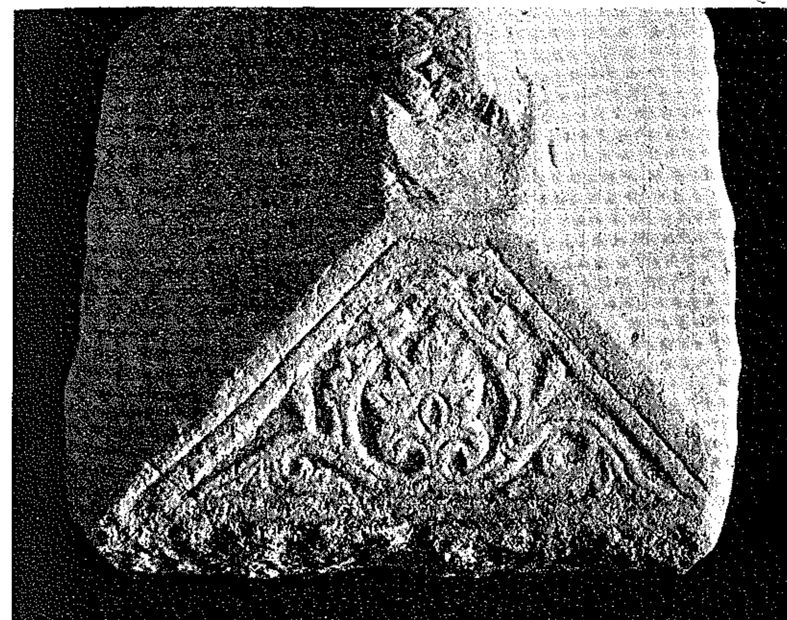
Παλαιολόγων, ἣν ἀντιπροσωπεύει ἡ ἐπιπεδόγλυφος διακόσμησις τῆς μακρᾶς πλευρᾶς. Πλὴν τῆς ἐλλείψεως πλαστικότητος, ἥτις ἐνταῦθα πρέπει κατὰ μέγα μέρος ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιπεδογλύφου τεχνικῆς, καὶ τὰ περισσότερα τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν διακόσμησιν τῆς πλευρᾶς ταύτης διακοσμητικῶν θεμάτων εἶναι χαρακτηριστικὰ διὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου τῶν Παλαιολόγων. Οὕτω τὸ κύριον θέμα, τοὺς συνεχομένους δηλαδὴ ρόμβους, οὓς σχηματίζει ἡ περιελισσομένη ταινία, εὑρίσκομεν εἰς ἐπιστύλια τοῦ τέμπλου τῆς Μητροπόλεως τοῦ Μυστρᾶ [1], ὧν ὅμως ἡ τεχνικὴ δεικνύει ὅτι ταῦτα εἶναι πιθανῶς παλαιότερα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ 1310. Τὸ θέμα ὅμως τοῦτο μὲ τεχνικὴν ἐπιπεδόγλυφον, ὁμοίαν δηλαδὴ πρὸς τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου, ἀπαντᾶ

Εἰκ. 5. Οἰκόσημον ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. (Πρβλ. εἰκ. 1, 3).

ἀπαράλλακτον εἰς τὸ ἄνω γεῖσον τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἁγ. Σοφίας ἐν Ἀχρίδι, ἀνήκοντος εἰς τοὺς περὶ τὸ 1314 χρόνους [2]. Εἰς τὸ γλυπτὸν μάλιστα τοῦτο καὶ τὸ μικρὸν ἀνθέμιον τὸ πληροῦν τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ρόμβων εἶναι λίαν ἀνάλογον πρὸς τὸ περικλειόμενον ἐντὸς τοῦ ἕκτου ρόμβου τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. Ἐπίσης τὸ θέμα τῶν ταινιῶν, αἵτινες ἀπολήγουν εἰς φύλλα, οἷον ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῶν Βλαττάδων, εἰς τοὺς ἑκατέρωθεν τῶν ρόμβων τριγωνικοὺς χώρους, δὲν εἶναι ξένον πρὸς τὴν τέχνην τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων. Τοῦτο εὑρίσκομεν, ἐφηρμοσμένον μάλιστα εἰς τεχνικὴν ἐπιπεδόγλυφον, εἴτε περιελισσόμενον πρὸς σχηματισμὸν κοσμημάτων, ὅπως εἰς τὴν Παλαιὰν Ἐπισκοπὴν παρὰ τὸν Βόλον [3] καὶ εἰς τὴν τετράγωνον πλάκα τὴν κοσμοῦσαν τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἀχρίδος, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος [4], εἴτε καὶ χρησιμεῦον διὰ τὸν ἀπαρτισμὸν κουφικῆς διακοσμήσεως, ὅπως εἰς τὴν περὶ τὰ τέλη πιθανῶς τοῦ 13ου αἰῶνος κατασκευασθεῖσαν σαρκοφάγον τῆς Ἀγγελίνας Δούκαινας Παλαιολογίνας (Μαλιασσινῆς;), ἀποκειμένην ὁμοίως εἰς τὴν Παλαιὰν Ἐπισκοπὴν Βόλου [1], ἢ εἰς τὰ περὶ τὸ 1300 ἀναγόμενα ἀνάγλυφα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Χελανδαρίου ἐν Ἁγ. Ὄρει [2] καὶ τοῦ Ταξιάρχου τῆς Λοκρίδος [3]. Τὸ θέμα τέλος τοῦτο συναντῶμεν ἔτι μᾶλλον ἐξειλιγμένον λήγοντος τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν

¹ G. Millet, Monuments byzantins de Mistra, Paris, 1910, πίν. 45. 1, 4.
² G. Millet, L'ancien art serbe. Les Eglises, Paris, 1919, σ. 143, εἰκ. 156.
³ N. Γιαννόπουλος, Ἐν B. C. H. 44, 1920, σ. 183, εἰκ. 2.
⁴ Millet, L'ancien art serbe, σ. 143, εἰκ. 156.

Εἰκ. 6. Ἡ δεξιὰ πλαγία πλευρὰ τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου.

χαλκῆν θύραν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἁγιορειτικῆς Μονῆς Βατοπεδίου, ἐπὶ τῆς ὁποίας αἱ ταινίαι φέρουσι καὶ μικρὰς ὀπὰς ἀπομιμουμένας πολυτίμους λίθους [4].

Ἡ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γλυπτοῦ παρουσία καὶ πολυχρώμου διὰ σμάλτων ἢ ψηφίδων διακοσμήσεως, εἰς τὸν θυρεὸν καὶ τοὺς δύο ρόμβους, ἐνθυμίζει ἔργα

¹ Εἰκὼν ἐν B.C.H. Ἔνθ' ἀν. σ. 196, εἰκ. 8 καὶ ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν, 4, 1927, 46.
² Millet, L'ancien art serbe, σ. 142, εἰκ. 155.
³ A. Ὀρλάνδος, Ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 6, 1929, 359 κ. ἑξ. εἰκ. 10, 18 - 20.
⁴ Εἰκὼν παρὰ N. Kondakov, Μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς τέχνης τοῦ Ἄθω (ρωσ.), Πετρούπολις, 1902, πίν. XXXVIII.

παλαιοτέρων χρόνων, ὅπως τὸ γνωστὸν ὡραῖον ἀνάγλυφον τῶν τριῶν 'Αποστόλων, τὸ προερχόμενον ἐπίσης ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Βλαττάδων καὶ ἀποκείμενον εἰς τὸ Βαζαντινὸν Μουσεῖον 'Αθηνῶν [1].

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀνάμιξις διαφόρων τεχνικῶν, ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γλυπτοῦ, ἰδίως τοῦ ἐξέχοντος ἀναγλύφου καὶ τοῦ ἐπιπεδογλύφου, δὲν εἶναι ἀσυνήθης κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὡς δεικνύει, μεταξὺ ἄλλων παραδειγμάτων, ὁ Χριστὸς τῆς Περιβλέπτου, νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Μυστρᾶ [2], ἡ χρῆσις ὅμως ἐγχρώμων σμάλτων ἢ ἐνθέτων πολυχρώμων μαρμάρων, ὅπως ἡ εἰκὼν τῆς Ἁγ. Εὐδοξίας, ἡ εὑρεθεῖσα εἰς τὴν ἐν Κων/πόλει Μονὴν τῆς Παναχράντου [3], δὲν ἦτο πολὺ διαδεδομένη, ἄν κρίνῃ τις ἀπὸ τὰ διασωθέντα μνημεῖα, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων, κατὰ τοὺς ὁποίους ὅμως εὑρίσκομεν συχνὴν χρῆσιν τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ πληροῦντος τὸ βάθος τῶν ἀναγλύφων [4].

Ἡ διὰ συνεχομένων τέλος τετραφύλλων διακόσμησις τῆς ῥάχεως τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς μαρμάρου, ὡς θέμα, εἶναι παλαιοτάτη, ἀπαντῶσα καὶ εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν καὶ εἰς τὴν κυρίως Βυζαντινὴν περίοδον [5]. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα εὑρίσκομεν τὸ θέμα τοῦτο κοσμοῦν τὸ κράσπεδον τοῦ ἐνδύματος ἑνὸς στρατιώτου εἰς τὴν μεγάλην σύνθεσιν τῆς Σταυρώσεως μεταξὺ τῶν περὶ τὸ ἔτος 1265 γενομένων τοιχογραφιῶν τοῦ Σοπόνσανι ἐν Σερβίᾳ [6], κατὰ τὴν κυρίως ὅμως περίοδον τῶν Παλαιολόγων τὸ κόσμημα τοῦτο ἀποβαίνει ἀρκούντως σπάνιον, τὸ δὲ ἐν λόγῳ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου θὰ ἠδύνατο νὰ προστεθῇ εἰς τὰ ὀλίγα γνωστὰ παραδείγματα τῆς ἐν ἐπιπεδογλύφῳ ἐκτελέσεως τοῦ θέματος τούτου κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους [7].

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐξεταζομένου καλύμματος τῆς σαρκοφάγου παρουσία τοῦ θυρεοῦ (Εἰκ. 5) δέον ν' ἀποσχολήσῃ ἡμᾶς ἐπὶ μικρόν. Εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ οἰκοσήμου ὁδηγεῖ, πλὴν τοῦ σχήματος, καὶ ἡ παρουσία τῶν δύο ἐραλδι-

[1] Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου 'Αθηνῶν, ἔκδ. 2α, 'Αθῆναι, 1931, σ. 43, ἀριθ. 150 καὶ σ. 41, εἰκ. 20.

[2] Millet, Mistra, πίν. 51. 11. Πρβ. καὶ L. Brehier, Nouvelles recherches sur l'histoire de la sculpture byzantine ἐν Nouv. Archives des Missions scientifiques, Nouv. serie, fasc, 9, 1913, 60.

[3] 'Απεικόνισις παρὰ F. Volbach, G. Salles, G. Duthuit, Art byzantin, Paris, 1933, πίν. 72. Πρβ. καὶ Talbot Rice, Byzantine Art, 195, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

[4] Πόρτα - Παναγιά: 'Α. 'Ορλάνδος ἐν 'Αρχείῳ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, 1, 1935, 29 κ. ἑξ. εἰκ. 19 - 21. Μητρόπολις Μυστρᾶ: Millet, Mistra, πίν. 43, 2, 44. 1.

[5] Διὰ τὸ θέμα τοῦτο βλ. Α. Ξυγγοπουλον, 'Εν 'Αρχαιολ. Δελτίῳ 12, 1929, 153 καὶ Μ. Σωτηρίου, ἐν 'Αρχαιολ. 'Εφημερίδι 1931, 141 κ. ἑξ.

[6] N. Okunev, Monumenta artis serbicae. I, Zagrebiae - Pragae, 1928, πίν. 4.

[7] Millet, Mistra, πίν. 52. 3.

κῶν λεόντων, οἱ ὁποῖοι δὲν φαίνονται ἐστερημένοι Δυτικῆς ἐπιδράσεως, ἐνθυμίζουσι δὲ ζωηρῶς τοὺς εὑρισκομένους ἐπὶ τῆς σφραγῖδος τοῦ Ματθαίου 'Ασάνη, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Σ. Λάμπρος [1].

Πρόκειται πράγματι ἐνταῦθα περὶ οἰκοσήμου; Ὁ Γ. Τυπάλδος διϊσχυρίσθη ἄλλοτε ὅτι οὐδεμία τῶν ἐπισήμων Βυζαντινῶν οἰκογενειῶν εἶχε πρὸ τῆς Ἁλώσεως οἰκόσημον [2]. 'Εν τούτοις τὰ μνημεῖα ἀποδεικνύουσιν ὅτι τοιαῦτα οἰκόσημα, κατὰ τοὺς χρόνους τοὐλάχιστον τῶν Παλαιολόγων, ὑπῆρχον, ὀφειλόμενα πιθανῶς εἰς Φραγκικὴν ἐπίδρασιν. 'Αρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν τὴν ἐπὶ τῶν θαλασσίων τειχῶν τῆς Κων/πόλεως ἀνάγλυφον πλάκα, ἐφ' ἧς εὑρίσκεται οἰκόσημον σχήματος ἐντελῶς ἀναλόγου πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῶν Βλαττάδων, φέρον ἐντὸς λέοντα ὄρθιον πρὸς ἀριστερὰ κρατοῦντα ξίφος, κάτωθεν δὲ τοῦ θυρεοῦ, ἐντὸς τεσσάρων κύκλων, συμπιλήματα τοῦ ὀνόματος τοῦ 'Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου (1282 - 1328) [3]. Ἡ πλὰξ αὕτη εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας, διότι ἀνήκει εἰς τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους, εἰς οὓς καὶ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου. Πῶς ὅμως τὸ οἰκόσημον τοῦτο τῆς Κων/πόλεως σχετίζεται μὲ τὸν 'Ανδρόνικον Β' Παλαιολόγον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. 'Επίσης νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετα πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα τὰ ἐπὶ μαρμάρου ὡς Γενουατικὰ συνήθως θεωρούμενα οἰκόσημα τοῦ Μουσείου τῆς Κων/πόλεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι καί τινα φέροντα τὰ τέσσαρα Β τῶν Παλαιολόγων [4].

'Εν τούτοις θὰ ἠδύνατο, νομίζω, νὰ γίνῃ σχετικὴ διάκρισις μεταξὺ τῶν Φραγκικῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν οἰκοσήμων. Εἶναι δηλαδὴ πολὺ πιθανὸν ὅτι τὰ οἰκόσημα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς δὲν ἦσαν οἰκογενειακά, ὡς τὰ Φραγκικά, ἀλλὰ μᾶλλον δηλωτικὰ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὁ φέρων τὸ οἰκόσημον, ὡς τοῦτο συνέβαινεν, ὅπως εἶναι γνωστόν, εἰς τὰς Μουσουλμανικὰς αὐλὰς τῆς Βαγδάτης καὶ τοῦ Καΐρου [5]. 'Εν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει τὸ οἰκόσημον ἐπὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς καλύμματος τῆς σαρκοφάγου θὰ ἔπρεπε ν' ἀνήκῃ μᾶλλον εἰς τὸν πατέρα Καπανδρίτην, φέροντα τὸ αὐλικὸν ἀξίωμα τοῦ Σκουτερίου [6], οὐχὶ δὲ εἰς τὸν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἀποθανόντα Γεώργιον Καπανδρίτην. Θὰ ἠδύνατο ἐν τούτοις νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ οἰκόσημον

[1] Ν. Ἑλληνομνήμων, 1, 1904, 429, ἀριθ. 7.

[2] 'Επετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 3, 1926, 221 κ. ἑξ.

[3] A. van Millingen, Byzantine Constantinople. The Walls of the City... London, 1889, 189.

[4] J. Ebersolt, Sculptures de l'Orient latin aux Musées de Constantinople, ἐν Melanges G. Schlumberger, Paris, 1924, II, 432 κ. ἑξ.

[5] Πρβ. Yacoub Artin Pacha, Contribution á l'etude du blason en Orient, Londres, 1902, L. Mayer, Saracenic Heraldry, Oxford, 1933.

[6] Διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο βλ. Γ. Κωδινοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων (Bonn) σ. 39. 15. καὶ τὸ κείμενον τὸ τελευταῖον δημοσιευθὲν ἐκ τοῦ κωδ. Μ 26 τῆς Λαύρας ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Λαυρεώτου ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ Θεσ/νίκης, 17, 1933, 240 κ. ἑξ.

ἐτέθη ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ υἱοῦ, διότι ἴσως ὁ πατὴρ Καπανδρίτης ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ διατηρῇ τὸ ἐν τῇ αὐλῇ ἀξίωμα τοῦ Σκουτερίου, δεδομένου ὅτι δὲν γνωρίζομεν ἂν τὰ οἰκόσημα ταῦτα ἦσαν κληρονομικά, ὅπως δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον, ἂν τοῦτο συνέβαινε καὶ διὰ τὰ Μουσουλμανικά [1]. Πάντως τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ. Παραμένει μόνον βέβαιον ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου θυρεὸς μετὰ τῶν δύο ἑκατέρωθεν ὀρθίων λεόντων εἶναι οἰκόσημον.

Ποῖον τέλος τὸ θέμα τῆς διὰ σμάλτου ἢ ψηφίδων διακοσμήσεως, τοῦ κενοῦ σήμερον θυρεοῦ δὲν εἶναι ἐπίσης δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν πλέον.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης λεπτομεροῦς ἐξετάσεως προκύπτει ὅτι ἡ διακόσμησις τοῦ ὑπὸ μελέτην καλύμματος τῆς σαρκοφάγου δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος [2]. Ἡ χρονολόγησις αὕτη συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, τοῦ ποιήσαντος, ὡς εἴδομεν, τὸ ἐπίγραμμα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐν τῇ σαρκοφάγῳ τεθαμμένου Γεωργίου Καπανδρίτου. Τὸ ἀσφαλῶς χρονολογημένον γλυπτὸν τοῦτο προσλαμβάνει κατὰ συνέπειαν ἰδιαιτέραν ὅλως σημασίαν, ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε μελετηθεῖσαν μεταβατικὴν περίοδον τῆς γλυπτικῆς διακοσμήσεως ἀπὸ τῆς τέχνης τῶν Κομνηνῶν πρὸς τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων.

Ἀλλὰ τὸ κάλυμμα τοῦτο τῆς σαρκοφάγου δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν γνωστὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ μνημεῖον τὸ συνδεόμενον πρὸς τὴν οἰκογένειαν τῶν Καπανδριτῶν.

Εἰς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ναΐσκον τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὀρφανοῦ, Μετόχιον τῆς μονῆς Βλαττάδων, διεσῴζετο ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πλάξ, ἣν καὶ ἡμεῖς εἴδομεν καὶ ἐσχεδιάσαμεν κατὰ τὸ ἔτος 1920, καὶ ἥτις σήμερον δὲν ὑπάρχει πλέον, καλυφθεῖσα ἴσως ἢ ἀπορριφθεῖσά που κατὰ τὴν περὶ τὸ ἔτος 1925 γενομένην ἐπισκευήν, καθ' ἣν ἀντικατεστάθη καὶ τὸ παλαιὸν δάπεδον τοῦ Ναΐσκου (Εἰκ. 7). Ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης διαστάσεων 0,72 × 0,93, εὑρίσκοντο ἐντὸς φυτικῆς ἐπιπεδογλύφου διακοσμήσεως τρία συμπιλήματα γραμμάτων, τὰ ὁποῖα ὁ Π. Παπαγεωργίου, ὅστις εἶχεν ἰδεῖ αὐτὰ εἰς καλλιτέραν κατάστασιν, εἶχεν ἀναγνώσει ὡς ἑξῆς:
1) Νικόλαος (ἢ Νικήτας) μοναχός, 2) Σκουτέριος, 3) Ἀρκαδιουπολίτης [3].

Ὅταν ἡμεῖς εἴδομεν τὸ μάρμαρον, τὸ δεύτερον συμπίλημα, τὸ ὁποῖον ὁ Παπαγεωργίου εἶχεν ἀναγνώσει Σκουτέριος, ἦτο ἐντελῶς ἀποτετριμμένον.

[1] Mayer, Ἔνθ' ἀν. 40 κ. ἑξ.

[2] Ὁ ἀββᾶς Duchésne, Ἔνθ' ἀν. 67, ἐκ τῆς παλαιογραφίας τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ὁδηγούμενος, ἐτοποθέτει τὸ μάρμαρον εἰς τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰῶνος.

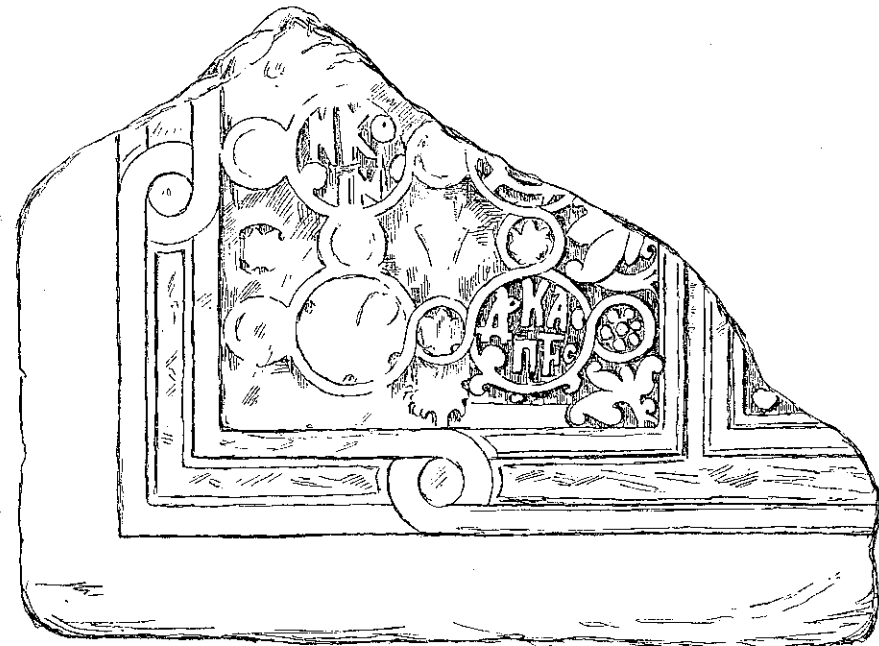
[3] Π. Παπαγεωργίου, Ἐν Byzantinische Zeitschrift, 8, 1899, 427 κ. ἑξ.

Τὰ δύο ἄλλα ὅμως συμπιλήματα νομίζω ὅτι θὰ ἠδύναντο, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρατιθεμένου πιστοτάτου σχεδιάσματος, ν' ἀναγνωσθῶσιν ὡς ἑξῆς:

1) ΝΙΚΟΝ 3) ΚΑΠ[ΑΝ]ΔΡ[Ι]ΤΗΣ

Ἡ πλὰξ αὕτη, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὸ διασῳζόμενον τότε τεμάχιον, θὰ εἶχεν ἀρχικῶς ὕψος μὲν 0,75 περίπου, μῆκος δὲ 1,50, θὰ ἠδύνατο συνεπῶς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ προσθία πλευρὰ σαρκοφάγου.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ μάλιστα κατὰ

Εἰκ. 7. Ἐπιπεδόγλυφος πλάξ, εὑρισκομένη ἄλλοτε εἰς τὸν Ναὸν Ἁγ. Νικολάου τοῦ Ὀρφανοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ.

τὴν περίοδον τῶν Παλαιολόγων, αἱ σαρκοφάγοι συχνότατα δὲν εἶναι μονόλιθοι, ἀλλ' ἀπαρτίζονται ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ τίθενται ἐντὸς κοιλοτήτων ἀνοιγομένων εἰς τὸ πάχος τῶν τοίχων ὑπὸ μορφὴν ἀρκοσολίων, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι ὁρατὴ μία μόνον τῶν μακρῶν πλευρῶν, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ μαρμαρίνης πλακὸς φερούσης διακόσμησιν. Τοιαῦτα παραδείγματα διεσώθησαν πολυάριθμα, ὧν τὰ πλεῖστα ἀνέκδοτα εἰσέτι. Ἀρκεῖ ἐκ τῶν ὀλίγων δημοσιευθέντων ν' ἀναφέρω τὴν κατὰ χώραν διασωθεῖσαν τοιαύτην πλάκα εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις καὶ παρὰ τοὺς Ἀμπελοκήπους ἠρειπωμένον Ναΐσκον τῶν Ὁμο-

λογητῶν [1], τὴν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βόλου, ἀνήκουσαν εἰς τὴν σαρκοφάγον τῆς Ἀγγελίνας Δούκαινας Παλαιολογίνας Μαλιασσινῆς [2] καὶ τέλος τὰς δύο ἐκ Θεσσαλονίκης προερχομένας καὶ ἀποκειμένας εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν [3].

Τὸ ὄνομα Νίκων, τὸ εὑρισκόμενον ἐντὸς τοῦ πρώτου κύκλου ἐπὶ τῆς πλακὸς τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὀρφανοῦ, εἶναι μοναχικόν, μὴ συνηθιζόμενον, καθ᾽ ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, εἰς λαϊκούς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἐντὸς τοῦ δευτέρου κύκλου τῆς ἄνω σειρᾶς, οὗ μικρὸν μόνον μέρος διεσῴζετο, ὑπῆρχε πιθανῶς τὸ συμπίλημα «μοναχός». Ὅσον ἀφορᾷ τὸ συμπίλημα τοῦ ἀριστεροῦ κάτω κύκλου, τὸ ὁποῖον, ὅτε ἐγὼ εἶδον τὴν πλάκα ἦτο ἐντελῶς ἀποτετριμμένον, πρέπει ν᾽ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Παπαγεωργίου «Σκουτέριος». Οὕτω τὸ ὅλον θὰ ἠδύνατο ν᾽ ἀναγνωσθῇ «Νίκων μοναχὸς Σκουτέριος Καπανδρίτης».

Ὁ Σκουτέριος οὗτος Καπανδρίτης εἶναι ἀσφαλῶς πρόσωπον συγγενικὸν πρὸς τὸν νεαρὸν Γεώργιον Καπανδρίτην, οὗ τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου ἀπόκειται εἰς τὴν Μονὴν Βλαττάδων. Θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ θεωρηθῇ πολὺ πιθανὸν ὅτι οὗτος εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ Γεωργίου, ἀποθανὼν ὡς μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Νίκων [4]. Πάντως ὅμως περὶ τούτου οὐδὲν θετικὸν θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ προτοῦ μελετηθῇ ὑπὸ εἰδικοῦ ἡ ἱστορία τῆς οἰκογενείας Καπανδρίτου.

---

[1] Εὑρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τεῦχος Γ', Μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς πεδιάδος Ἀθηνῶν κ.λ.π. ὑπὸ Α. Ὀρλάνδου, Ἀθῆναι, 1933, σ. 129, εἰκ. 163.

[2] Βλ. ἀνωτέρω σ. 353, σημ. 1.

[3] Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, σ. 57, ἀριθ. 286 καὶ 287. Ἡ μία τῶν πλακῶν τούτων, εὑρισκομένη ἄλλοτε ἐν τῷ Ναῷ Ἁγ. Γεωργίου Θεσ/νίκης, ἔχει ἀπεικονισθῇ παρὰ N. Kondakov, Μακεδονία (ρωσ.) Πετρούπολις, 1909, σελ. 88, εἰκ. 88. Ἡ δευτέρα, ἐντοιχισμένη εἰς κρήνην πρὸ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου (Ἐσκὶ Τζουμᾶ), ἧς εἰκόνα βλ. παρὰ O. Tafrali, Thessalonique, des origines au XIVe siècle, Paris, 1919, σ. 77, εἰκ. 20, ἔχει ἀπεικονισθῇ, ὅτε ἦτο εἰς καλλιτέραν κατάστασιν, παρὰ Ch. Texier - R. P. Pullan, Byzantine Architecture, London, 1864, σ. 1, κατόπιν δὲ ὑπὸ P. Miljukov ἐν Δελτίῳ τοῦ Ρωσσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κων/πόλεως, 4, 1899, σ. 28, εἰκ. 2. Φωτογραφία τῶν τεμαχίων τῆς πλακός, ὡς ἔχουσι σήμερον, παρὰ G. Sotiriou, Guide du Musée Byzantin d'Athènes, edit. française par O. Merlier, Athènes, 1932, σ. 48, εἰκ. 25. Ἐπὶ τῆς πλακὸς εὑρίσκοντο δύο συμπιλήματα γραμμάτων, ὧν σήμερον διασῴζεται μόνον τὸ κατὰ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν, ἀναγινωσκόμενον ΜΑΝΟΥΗΛ. Τὸ κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν ἄλλοτε ὑπάρχον, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὸ παρὰ Miljukov σχεδίασμα, θὰ ἠδύναντο, ἴσως, ν᾽ ἀναγνωσθῇ ΤΟΥ ΚΟΥΡΑΤΩΡΟΣ.

[4] Θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ κάλυμμα, ἐφ᾽ οὗ τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου, καὶ ἡ πλάξ, ἐφ᾽ ἧς τὸ ὄνομα τοῦ Νίκωνος Καπανδρίτου, προέρχονται ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σαρκοφάγον, ἐν ᾗ ἐτάφησαν ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατήρ. Τοῦτο ὅμως δὲν δύναται ν᾽ ἀποδειχθῇ, ἐφ᾽ ὅσον δὲν ἔχομεν πλέον τὴν πλάκα τοῦ Ναΐσκου τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὀρφανοῦ. Ἐλπίζομεν ὅτι ὁ φιλίστωρ Ἡγούμενος τῆς Μ. Βλαττάδων, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ὁποίας ὑπάγεται ὁ Ναΐσκος, θὰ θελήσῃ νὰ διατάξῃ σχετικὰς ἐρεύνας πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πλακὸς ταύτης.

Τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου ἔκειτο ἤδη κατὰ τὸ 1876, ὅτε εἶδεν αὐτὸ ὁ ἀββᾶς Duchésne, εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μονῆς Βλαττάδων· ὁ Ναΐσκος ἐξ ἄλλου τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὀρφανοῦ, ἔνθα ἐσῴζετο μέχρι πρό τινος ἡ πλὰξ τῆς σαρκοφάγου τοῦ Νίκωνος Σκουτερίου Καπανδρίτου, ἀναφέρεται ὡς Μετόχιον τῆς Μ. Βλαττάδων ἤδη εἰς Πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ 1648 [1]. Εἶναι ὅμως πολὺ πιθανὸν ὅτι οὗτος ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἤδη χρόνων, διόλου δὲ ἀπίθανον ὅτι καὶ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον, ἐξ οὗ ὁ Ναὸς ἔλαβεν, ὡς πιστεύεται, τὸ ὄνομα [2] νὰ ἦτο ἐξάρτημα αὐτῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι εἰς τὸν μικρότατον Ναΐσκον τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὀρφανοῦ, ἔχοντα ἐσωτερικὰς διαστάσεις μόνον 3×5 μ. δὲν ὑπάρχει θέσις οὐχὶ διὰ δύο, ἀλλὰ οὐδὲ διὰ μίαν ἀκόμη σαρκοφάγον, δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ πλὰξ αὕτη μετεκομίσθη εἰς τὸν Ἅγ. Νικόλαον τὸν Ὀρφανὸν ἐκ τῆς Μ. Βλαττάδων.

Δύναται λοιπὸν νὰ θεωρηθῇ πολὺ πιθανόν, ἂν μὴ βέβαιον, ὅτι αἱ σαρκοφάγοι τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου καὶ τοῦ Νίκωνος Σκουτερίου Καπανδρίτου εὑρίσκοντο ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Βλαττάδων.

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἱδρύσεως τῆς Μονῆς ταύτης καὶ τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Ἡ παλαιοτέρα γραπτὴ μνεία περὶ τῆς Μονῆς εἶναι τοῦ ἔτους 1380 [3], τὸ δὲ Καθολικὸν αὐτῆς θεωρεῖται γενικῶς κτίσμα τοῦ 14ου αἰῶνος [4].

Ἡ Μονὴ ὅμως φαίνεται ὅτι εἶναι πολὺ παλαιοτέρα τοῦ 14ου αἰῶνος. Περὶ τούτου πείθουσι τὰ πολυάριθμα παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ γλυπτὰ τὰ ἐν τῇ αὐλῇ αὐτῆς διεσκορπισμένα [5]. Πλὴν τούτων ὅμως ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀκόμη ἔνδειξις· καθαριζομένης δηλαδὴ πρό τινων ἐτῶν τῆς βορείως τοῦ Καθολικοῦ αὐλῆς ἀπὸ τῶν ἐρειπίων παλαιῶν τινων κελλίων, εὑρέθησαν ὑπὸ τὴν γῆν δύο μαρμάρινοι πίθοι ἐλαίου [6]. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τούτων ὑπάρχει ἐγχά-

---

[1] Πρβ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ᾽ ἀν. 426.

[2] Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ ὕπαρξις κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους Ὀρφανοτροφείου «τοῦ μυροβλύτου» μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰς πηγάς. Βλ. Μ. Χατζῆ Ἰωάννου, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1880, 62 κ. ἑξ. Κατὰ φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Φ. Κουκουλέ, τὸ ὄνομα Ὀρφανὸς προέρχεται μᾶλλον ἐκ κτίτορος, Ὀρφανοῦ καλουμένου.

[3] O. Talfrali, Topographie de Thessalonique, Paris, 1913, 133.

[4] Ch. Diehl, M. Le Tourneau, H. Saladin, Les monuments chretiens de Salonique, Paris, 1918, 217 κ. ἑξ.

[5] Ἓν παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον ἔχει ἀπεικονισθῇ παρὰ Kondakov, Μακεδονία, σ. 144, εἰκ. 86.

[6] Ὅτι πρόκειται περὶ πίθων ἐλαίου δεικνύει ἡ παραβολὴ πρὸς τὸν ἐκ τῶν περιχώρων τῆς Προύσης προερχόμενον καὶ ἀποκείμενον εἰς τὸ ἐν Βερολίνῳ Kaiser - Friedrich - Museum ὁμοίως μαρμάρινον καὶ ἀναλόγου σχήματος πίθον, ἐφ᾽ οὗ ἡ ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ ΕΛΕΟΥ ΞΕΣΤ(αι) ΝΔ. Βλ. O. Wulff, Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen, III. 1, Altchristliche Bildwerke, σ. 23 κ. ἑξ. No 41.

ρακτος ἡ χρονολογία ϚΦΝΕ (=1047), ἐν Β καὶ τὸ ἀργότερον ἀναμφιβόλως χαραχθὲν μονόγραμμα τῶν Παλαιολόγων. Ἐπὶ τοῦ ἑτέρου πίθου ὑπάρχει μόνον ἡ χρονολογία ϚΨΙΗ (=1210). Ἄν τις ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς χρονολογίας ταύτας καὶ τὰς ἐκ τῶν διαφόρων ἐν τῇ Μονῇ ἀποκειμένων γλυπτῶν προκυπτούσας ἐνδείξεις, θὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Μονὴ καὶ τὸ ἀλλεπαλλήλους ἐκ βάθρων ὑποστὰν ἀνακαινίσεις Καθολικὸν αὐτῆς εἶναι παλαιότερα τοῦ 14ου αἰῶνος. Κατὰ συνέπειαν ἡ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ἀναγομένη σαρκοφάγος τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου, εἰς ἣν ἀνῆκε τὸ ἀπασχολῆσαν ἡμᾶς κάλυμμα, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ σαρκοφάγος τοῦ Νίκωνος Σκουτερίου Καπανδρίτου, ἡ πλὰξ τῆς ὁποίας ἀπέκειτο μέχρι πρό τινος εἰς τὸν Ναΐσκον τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ὀρφανοῦ, θὰ ἠδύναντο πράγματι νὰ εὑρίσκωνται ἀρχικῶς ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Βλαττάδων, τὸ ὁποῖον οὕτω ἀποδεικνύεται τὸ Μαυσωλεῖον τῆς ἀρχοντικῆς οἰκογενείας τῶν Καπανδριτῶν.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΗ

Ὁ κατάλογος τῶν καταλόγων ἑλληνικῶν κωδίκων τοῦ *V. Gardthausen*: Sammlungen und Kataloge griechischer Handschriften (Leipzig, 1903), ἔτυχεν ὁμοφώνως θερμῆς ὑποδοχῆς ἅμα τῇ ἐκδόσει του[1]· εἰς τοῦτο συνετέλεσε μὲν βεβαίως ἡ σχετικὴ τελειότης τοῦ ἔργου[2], ἀλλὰ κυρίως ἡ ἔλλειψις παντὸς ἑτέρου σχετικοῦ βοηθήματος· ὑπῆρχε μὲν ὁ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐν τῇ Griechische Paläographie (σ. 430-9) περιληφθεὶς κατάλογος τῶν καταλόγων, ἀλλ' οὗτος καὶ ἀτελέστατος ἦτο καὶ κυρίως πεπαλαιωμένος (1879)[3]. Ἐπίσης αἱ ὑπὸ τοῦ *Krumbacher*, ἐν τῇ Gesch. d. byz. Literatur[4] καὶ τοῦ *E. Hübner*, ἐν τῇ Bibliographie d. klass. Altertumswissenschaft (Berlin 1889) § 38, παρεχόμεναι σχετικαὶ πληροφορίαι, ἀλλὰ καὶ αὗται δὲν ἦσαν πλήρεις.

Παρεμφερὴς πρὸς τὸ βιβλίον τοῦ *Gardthausen* ἦτο ἡ ὀλίγον βραδύτερον ἀνακοίνωσις τοῦ *W. Weinberger* πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Βιέννης (1908)[5]. Ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν τοιούτου εἴδους ἐργασιῶν κεῖται τὸ ἐλάττωμα, ὅτι αὗται γηράσκουσι ταχύτερον πάσης ἄλλης, διότι, παρερχομένων

[1] Πρβλ. σχετικὴν βιβλιοκρισίαν τῶν Otto Stählin, ἐν Byz. Zeitsch. 12 (1903) 611, D. Serruys, ἐν Revue de Philologie 27 (1903) 248, W. Weinberger, ἐν Centralblatt f. Bibliothekswesen, 20 (1903) 467, τοῦ αὐτοῦ, ἐν Berl. phil. Wochenschrift 23 (1903) No 27, στ. 425, My, ἐν Revue critique, 56 (1903) No 37, 212, B. Keil, ἐν Hist. Zeitschr. N. F. 56 (1903) 96, A. H[auvette], ἐν Journal des savants, n. s. 1 (1903) 700, G. Wartenberg, ἐν Wochenschrift f. klass. Philol. 20 (1903) στ. 575, Th. Preger, ἐν Blätter f. d. Gymnasialschulwesen, 39 (1903) 301, Fr. Cumont, ἐν Rev. de l'Instr. publ. en Belgique, 46 (1903) 16, μετὰ προσθηκῶν διὰ τὴν Τραπεζοῦντα, Βελιγράδιον καὶ Σόφιαν, J. Pargoire, ἐν Viz. Vremen. 11 (1904) 152 (ρωσσ.), H. G. ἐν Rev. des études grecques, 17 (1904) 128, T. W. A[llen], ἐν The Classical Review 18 (1904) No 3, 177 καὶ ἰδίᾳ Σπ. Λάμπρου, ἐν Ν. Ἑλληνομν. 1 (1904) 105.

[2] Ἀτυχῶς τὸ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφορῶν τμῆμα καθυστερεῖ εἰς πληρότητα, τοῦ Σπ. Λάμπρου, εἰς ὃν ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ἀναθέσει τὴν θεώρησιν τοῦ τμήματος τούτου τοῦ καταλόγου, πρὸ τῆς ἐκδόσεώς του, μὴ ἀποστείλαντος ἐγκαίρως τὰς συμπληρώσεις του, ἐπενεγκόντος δὲ ταύτας μεταγενεστέρως ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ βιβλιοκρισίᾳ του.

[3] Ὁ κατάλογος οὗτος παρελείφθη ἐν τῇ β' ἐκδόσει (1911-13).

[4] 513. Τῆς ἑλλ. μεταφρ. ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου, 2, 203.

[5] Beiträge z. Handschriftenkunde, II. Ἐδημοσιεύθη ἐν Sitzungsberichte d. philos.-hist. Kl. d. Akad. d. Wissenschaften τῆς Βιέννης 161 (1909) IV, ἰδίᾳ σ. 13 ἑπ.

τῶν ἐτῶν, στεροῦνται πλέον τῆς ἐνημερότητος, ὅρου ἀπαραιτήτου πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προορισμοῦ των. Τὰς ἐκ τῆς μὴ ἐνημερότητος ἐλλείψεις τῶν ἀνωτέρω δύο ἔργων [1], ὁ ἐρευνητὴς οὐδέν' ἀσφαλῆ ὁδηγὸν εἶχεν, ὅπως συμπληρώσῃ, πλὴν τῶν βιβλιογραφικῶν πληροφοριῶν τοῦ *W. Weinberger* [2]. Ἴσως ἔν τινι μέτρῳ ἠδύνατο ν' ἀναπληρωθῇ ἡ ἔλλειψις αὕτη διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς ἐργασίας, ἐν αἷς ἐδίδοντο συγκεντρωμέναι πληροφορίαι καταλόγων [3]· ἐπίσης κατάλογοι κωδίκων ὡρισμένου περιεχομένου, π.χ. τῆς Παλαιᾶς ἢ Καινῆς Διαθήκης [4], ἰατρικῶν [5], ἀλχημικῶν, μαγικῶν, κλπ. κωδίκων, συλλογαὶ ἐνθυμήσεων, ὡς καὶ πίνακες ἐπισκόπων κλπ. ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς τὸν ἄνω σκοπόν.

Πρὸ δεκαετίας περίπου ὁ *Otmar Schissel* ἐξέδωκε τοὺς Kataloge griechischer Handschriften (Graz 1924). Τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸ περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἀνατολῆς μέρος ὁ κατάλογος οὗτος δὲν ἔχει σπουδαίας παραλείψεις, εἶνε δὲ πρακτικώτερον συντεταγμένος τοῦ καταλόγου τοῦ *Gardthausen*, διότι, προκειμένου περὶ βιβλιοθηκῶν ἐχουσῶν πλείονας τοῦ ἑνὸς καταλόγους, ὁ *Schissel* παρέλειψε τοὺς παλαιοτέρους καὶ ἀτελεστέρους, περιορισθεὶς εἰς τὸν νεώτερον καὶ πληρέστερον, οὕτως ὥστε ὁ χειριζόμενος τὸ βιβλίον του εὐχερέστερον καθοδηγεῖται. Ἀλλὰ καὶ ὁ κατάλογος οὗτος ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ἐνήμερος. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, εἰς ὃν δύναται νὰ προστεθῇ καὶ τὸ ὅτι ὅ τε κατάλογος τοῦ *Gardthausen*, ὡς καὶ τοῦ *Schissel*, κατήντησαν παρ' ἡμῖν δυσεύρετοι, φρονῶ, ὅτι ἡ δημοσίευσις τοῦ παρόντος καταλόγου, παρὰ τὰς ἀναποφεύκτους ἐλλείψεις του, θὰ προσέφερεν ὑπηρεσίας τινάς.

Ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ παρέλειψα παλαιοτέρους καταλόγους, ἐφ' ὅσον βιβλιοθήκης τινὸς ἐξεδόθη νεώτερος, πληρέστερος κατάλογος, ἐκτὸς ὡρισμέ-

[1] Ὁ ὑπὸ τοῦ N. Βέη πρὸ εἰκοσαετίας, ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ Verz. d. griech. Hss d. pelop. Klosters Megaspelaion (Leipzig 1915) προαναγγελθεὶς κατάλογος τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ κωδίκων, οὐδέποτε ἐξεδόθη.

[2] Ἐν C. Bursians, Jahresber. üb. d. Fortschritte d. klass. Altertumswissenschaft, 135 (1908) 15-53, 158 (1912) 96-131, 172 (1915) 1-30, 193 (1922) 79-105 καὶ 236 (1932) 85-113, διὰ τὰ ἔτη 1903-1930.

[3] Π. χ. τῶν M. Vogel-V. Gardthausen, Griechische Schreiber im Mittelalter u. in d. Renaissance (Leipzig 1909) VIII, τοῦ Σπ. Λάμπρου, Ἑλληνίδες βιβλιογράφοι καὶ κυρίαι κωδίκων, ἐν Ἐπ. Πανεπιστημίου, 1904, 229, τοῦ αὐτοῦ, Ἐνθυμήσεων, ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη, ἐν N. Ἑλληνομν. 7 (1910) 114, ἡ τῶν Hagiographi Bollandiani, Bibliotheca hagiogr. graeca (Bruxelles (1909)· πρβλ. καὶ Δ. Γκίνη, ἐν Ἑλληνικοῖς 8 (1935) 30.

[4] Πρβλ. ἰδίᾳ A. Rahlfs, Verz. d. griech. Hss d. Alten Testaments f. d. Septuaginta-Unternehmen aufgestellt (Berlin 1914). H. von Soden, Die Schriften d. Neuen Testaments (Berlin 1902) I, 1, σ. 45-80· C. Gregory, Die griech. Hss d. Neuen Testaments (Leipzig 1908), F. Haase, Cristliche-orientalische Hsskataloge, ἐν Ehengabe f. Johann Georg Herzog zu Sachsen (Freiburg 1920) 559.

[5] Π. χ. H. Diels, Die Hss d. antiken Aerzte (Berlin 1905, 1906 I, II).

νων περιπτώσεων, καθ' ἃς οἱ διάφοροι κατάλογοι παρουσιάζουσι μεταξύ των τοιαύτας διαφοράς ἐξ οὗ δέον νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐρευνητῶν ἐπέτυχε νὰ ἐξετάσῃ ὁλόκληρον τὴν βιβλιοθήκην.

Ἱκαναὶ βιβλιοθῆκαι, ἰδίᾳ ἐν Ἀνατολῇ, ἔπαυσαν ἐν τῷ μεταξὺ ὑφιστάμεναι, εἴτε καταστραφεῖσαι, εἴτε μετακομισθέντων τῶν χειρογράφων των εἰς ἄλλας βιβλιοθήκας. Ὅπου τοῦτο μοὶ ἦτο θετικῶς γνωστόν, ἀνέγραψα τὴν σχετικὴν εἴδησιν.

Δὲν συμπεριέλαβον καταλόγους παπύρων, σιγιλλίων, ἐγγράφων κλπ.

Τῶν ὑπὸ τῶν *Gardthausen* καὶ *Schissel* μνημονευομένων καταλόγων, ἔστω κἂν συνεπλήρωσα τὰς παραπομπάς των, προέταξα ἀστερίσκον.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

B. Z. = Byzantinische Zeitschrift.
ΔΙΕΕ. = Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος.
Επ. Π. = Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ.
ΕΦΣΚ. = Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κων/πόλεως (Περιοδικόν).
N. E. = Νέος Ἑλληνομνήμων.
V. V. = Vizantiniski Vremennik.

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

**Sp. Lambros*, Catalogue of the Greek Mss...on Mount Athos (Cambridge 1895 καὶ 1900). Τόμοι δύο. (κ. 6618). Ὁ θεμελιώδης κατάλογος, πλὴν τῶν μονῶν Λαύρας, Βατοπεδίου καὶ Ἁγίου Ἀνδρέου, μὴ ἐρευνηθεισῶν.

Μονῆς Βατοπεδίου. *Sophr. Eustratiades* and *Arcadios*, Catal. of the Greek Mss...of Vatopedi (Cambridge 1924). Πρόχειρος κατάλογος ὑπὸ *Σπ. Λάμπρου*, ἐν N. E. 16 (1922) 427. *Σωφρ. Εὐστρατιάδου*, Συμπλήρωμα ἁγιορειτικῶν καταλόγων Βατοπεδίου καὶ Λαύρας. Μνημεῖα ἁγιολογικὰ (Paris 1830).

**Μ. Γεδεών*, Αἱ βατοπεδιναὶ σκῆται, ἐν Σωτῆρι 1 (1877) 307.

**Β. Ν. Μπενεσέβιτς*, Εἰδήσεις περὶ τῶν τῷ ἐν Βατοπεδίῳ καὶ τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου εὑρισκομένων ἑλλην. κανονικῶν χειρογράφων ἐν Παραρτ. Β´ τοῦ 11 (1904) V. V.

**D. Serruys*, Souscriptions et signatures dans les mss des X-XIII siècles, conservés au monastère de Vatopedi, ἐν Revue des bibliothèques 14 (1904) 63.

Μονῆς Ἰβήρων. *Σωφρ. Εὐστρατιάδου*, Ἁγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα (Paris 1925). Περιγραφὴ κωδίκων τινῶν τῶν μονῶν Ἰβήρων, Παντοκράτορος καὶ Σταυρονικήτα παροραθέντων ὑπὸ τοῦ *Λάμπρου*. Ἐπίσης περιγράφει δύο κ. ἀνήκοντας αὐτῷ. Πρβλ. *Κ. Δυοβουνιώτην*, ἐν Θεολογίᾳ

3 (1925) 177. Ἕτερον ἴδιον κώδικα περιγράφει ὁ *Σωφρ. Εὐστρατιάδης* ἐν Ἐκκλ. Φάρῳ 7 (1911) 273, 353.

Μονῆς Κανσοκαλυβίων. Κατάλ. τῶν κωδ. τῆς ἱερᾶς σκήτης τῶν Κ - καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς, συνταχθεὶς ὑπὸ *Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου* καὶ ἐκδιδ. ὑπὸ *Σωφρ. Εὐστρατιάδου* (Paris 1930).

Μονῆς Μεγίστης Λαύρας. *Spyridon* and *Sophr. Eustratiades*, Catal. of the greek mss...of the Laura (Cambridge 1925). Πρβλ. *τοῦ αὐτοῦ*, Συμπλήρωμα, ἔνθ' ἀνωτ.

Μονῆς Ξηροποτάμου. Προηγουμένου *Εὐδοκίμου Ξηροποταμηνοῦ (Π. Δουρουντάκη)* τοῦ Κρητός, Κατ. ἀναλ. τῶν χ. κωδ. τῆς βιβλιοθ. τῆς... μονῆς τοῦ Ξ — (Θεσσαλονίκη 1932).

Μονῆς Παντοκράτορος. Πρβλ. Μ. Ἰβήρων.

Μονῆς Σταυρονικήτα. Πρβλ. Μ. Ἰβήρων. — *Γαβριὴλ Σταυρονικητιανοῦ*, Σημειώματα περγαμ. κωδ. τῆς... Μ. Σ — ἐν Γρηγορίῳ τῷ Παλαμᾷ 5 (1921) 262. *Τοῦ αὐτοῦ*, Τὰ εἰλητάρια τῆς μονῆς Σ —, ἔνθ' ἀνωτ. 8 (1924) 425.

ΑΓΚΥΡΑ

Ἑλληνικοῦ Σχολείου. *Μ. Γεδεών*, Ἀρχεῖον Ἐκκλ. Ἱστορ. 407.

ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΙΣ

Γυμνασίου. * *Β. Στεφανίδου*. Κατ. ἐν Β. Ζ. 14 (1905) 588, 16 (1907) 226 (κ. 80, μόνον οἱ θεολογικοί)· πρβλ. * *Ν. Βέη*, ἐν Παναθηναίοις 11 (1905/6) 88. — 1 κ. περιγράφει ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος *Ἀθηναγόρας*, ἐν Ν. Ποιμένι 2 (1920) 612.

ΑΘΗΝΑΙ

Γενικά. *Arm. Delatte*, Cat. cod. astrologorum graecorum. X: Cod. Athenienses. (Brux. 1924). *Τοῦ αὐτοῦ*. Les Mss à miniatures et à ornements des bibliothèques d'Athènes (Liège - Paris 1926). *A. Severyns*, Cat. des mss alchimiques grecs. V. 2: Les mss d'Athènes (Bruxelle 1928).

Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. *Κ. Δυοβουνιώτου*, Κατ. τῶν κωδ. τῆς βιβλιοθ. Ξ. Σιδερίδου, ἐν Θεολογίᾳ 12 (1934) καὶ ἰδίῳ τεύχει (Ἀθ. 1934). Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ξ. Σιδερίδου ἐδωρήθη τῇ Ἀκαδημίᾳ.

Βουλῆς. * *Σπ. Λάμπρου*, Κατάλογος, ἐν Ν. Ε. 1 (1904) 89, 225, 353, 488, 2 (1905) 226, 337, 490, 3 (1906) 113, 243, 447, 4 (1907) 105, 225, 368, 476, 5 (1908) 100, 305, 468, 6 (1909) 77. (κ. 241).

Γενναδείου. Χειρόγραφος κατάλογος ἐν αὐτῷ.

Δικηγορικοῦ Συλλόγου. *Δ. Γκίνη*. Ἐπὶ τοῦ νομοκ. τοῦ Μ. Μαλαξοῦ, ἐν Ἑλληνικοῖς 7 (1934) 99. Παρελείφθη αὐτόθι νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ περιγραφόμενοι κ. 2 εἶναι οἱ μοναδικοὶ τῆς βιβλιοθήκης ταύτης.

Ἐθνικῆς. Ὁ θεμελιώδης, πλὴν πεπαλαιωμένος καὶ ἀτελέστατος, κατάλογος τῶν * *Ἰω.* καὶ *Ἀλκ. Σακελλίωνος* (Ἀθῆναι 1892) κ. 1856. Νέον κατάλογον ἑτοιμάζει ὁ Διευθυντὴς τοῦ τμήματος χειρογράφων ταύτης *Σωκρ. Κουγέας* (πρβλ. Byz. neugr. Jahrb. 5, 199). Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἐπλουτίσθη διὰ πλείστων κ. ἐκ Θεσσαλίας καὶ δὴ τῶν Μετεώρων (περίπου 350), διὰ τῶν 42 κ. τοῦ Ν. Πολλάνη (πρβλ. **Σ. Λάμπρου*, ἐν Ν. Ε. 4, 358), κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν διὰ τῆς ἐν αὐτῇ τοποθετήσεως τῶν ὑπὸ τῆς Βουλγαρίας ἀποδοθέντων κ. τοῦ Γυμνασίου Θεσσαλονίκης, τῆς Μονῆς Προδρόμου τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Μονῆς Κοσινίτσης τῆς Δράμας. Περιγραφαὶ μεμονωμέναι κωδίκων: 701: ὑπὸ *Ν. Βέη*, ἐν Νουμᾷ 1900, φύλλ. 209 passim, *1083*: ὑπὸ *Σ. Κουγέα*, ἐν Sitzungsber. d. königl. Bayerischen Akad. d. W. Philos.-philol. κ. hist. Kl. 1910, 4. Abh. 3 - 39, *1285*: ὑπὸ *Σπ. Λάμπρου*, Παν. Δοξαρᾶ, Περὶ ζωγραφίας, (Ἀθ. 1871), *1346*: ὑπὸ *Κ. Δυοβουνιώτου*, ἐν Θεολογίᾳ 12 (1934) 142, *1377*: ὑπὸ *Α. Μομφερράτου*, ἐν ΔΙΕΕ 4 (1892) 309, *1400*: ὑπὸ *Κ. Δυοβουνιώτου*, ἐν Ἱερῷ Συνδέσμῳ, ἀριθ. 271, *1428*: ὑπὸ *Γ. Δυοβουνιώτου*, ἐν Ἀθηνᾷ, 18 (1905) 195, *1457 - 1458*: ὑπὸ *Κ. Δυοβουνιώτου*, ἐν Ἑβδομηκονταετηρίδι Ριζαρ. Σχολῆς (Ἀθ. 1920) 185, *1474*: ὑπὸ *Α.Π. Κεραμέως*, ἐν Ἐπ. Π. 8 (1904) 5, *2081*: ὑπὸ * *Ν. Βέη*, ἐν V. V. 20 (1913) 208, suppl. *29, 39, 91*: ὑπὸ *Α. Πολίτου*, ἐν Byz. neugr. Jahrb. 8 (1931) 32. *suppl. 174*: ὑπὸ *Σπ. Λάμπρου*, ἐν Ν.Ε. 12 (1915) 224, *suppl. 360*: ὑπὸ *τοῦ αὐτοῦ*, ἐν Ν. Ε. 4 (1907) 365, *suppl. 392*: *Ν. Βέη*, ἐν ΔΙΕΕ. 6 (1901) 186 (πρβλ. *Σ. Κουγέα*, ἐν Ἑλληνικοῖς 6, 289). * *H. W. Reich*, Über die Palimpseste d. Universitäts — u. Nationalbibl. in Athen, ἐν Festgruss f. Hnr. Heerwagen (Erlangen 1882) 91 (κ. 8). * *Zachariä v. Lingenthal*, Die jur. Hss. d. Athen. Bibl. ἐν Deffners Arch. f. mittelgr. u. neugr. Philologie, (1880) 221. *P. Buberl*, Die Miniaturenhss d. Nationalbibl. in Athen (Wien 1917). *Ν. Βέη*, Κατάλ. τῶν ἐν τῇ Ἐ — Βιβλιοθ. χ. Μαργαρίτου Κωνσταντινίδου Μεσημβρινοῦ, ἐν Θρᾳκικοῖς 4, 354.

Ἱερᾶς Συνόδου Ἐκκλησίας Ἑλλάδος. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 108 κ. ὑπὸ *Κ. Δυοβουνιώτου*, ἐν Ἐκκλ. Φάρῳ, 9 (1912) 292.

Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Κατάλογος ὑπὸ * *Σπ. Λάμπρου*, ἐν Ν.Ε. 6 (1909) 230, 340, 474, 7 (1910) 75, 321, 469, 8 (1911) 80, 229, 353, 489, 9 (1912) 290, 453, 10 (1913) 181, 329, 470 (κ. 295). Κατάλ. τῶν μεταγενεστέρως κτηθέντων, ὑπὸ *Κ. Δυοβουνιώτου*, αὐτόθι 20 (1926) 272, 386· (κ. 52).

Μουσείου Δ. Λοβέρδου. Ἡ βιβλιοθήκη τῶν κ. ἀποτελεῖται κυρίως ἐκ τῶν τῆς συλλογῆς *Ἀλεξίου Κολυβᾶ*, ἧς τὸν κατάλογον συνέταξεν ὁ * *Σπ. Λάμπρος*, ἐν Ν. Ε. 11 (1914) 471, 12 (1915) 105, 231, 358, 13 (1916) 120, 252, 350, 459, 14 (1917 - 20) 93, 389, 15 (1921) 81, 272, 417, 16 (1922) 107, 326, 465 (κ. 239). Περιγραφὴ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8 κ. — ἀνήκοντος νῦν εἰς *Πέτρον*

Ἀγγελετόπουλον — ὑπὸ *Κ. Δυοβουνιώτου*, Ὁ νομοκάνων τοῦ Μ. Μαλαξοῦ (Ἀθ. 1916) 15.

Σπουδαστηρίου Θεολογικῆς Σχολῆς. Περιεγράφησαν ὑπὸ τοῦ *Κ. Δυοβουνιώτου 32 κ.* ἐν Ἐκκλησίᾳ 7 *(1929)*, 68, 115, 259, 385, 8 *(1930)*, 203, 339, 353. 9 *(1931)*, 67, 178, 11 *(1933)*, 9, 43, 349, 12 *(1934)*, 157, 202, 213, 316, 13 *(1935)*, 75, *1 κ.* ἐν Θεολογίᾳ 11 *(1933)*, 36, *3 κ.* ἐν «Ἀναπλάσει», *1935*, σ. 174, 346, καὶ *2 κ.* ἐν Πρακτ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, *1931*, σ. 36, *1933*, σ. 45.

Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. * *Ν. Βέη*, Κατάλ. ἐν Δελτίῳ τῆς Ἑταιρείας ταύτης 6 (1906) 49 καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει (Ἀθ. 1906) τεῦχ. Α΄ (κ. 80).

Ἰδιωτικαὶ Συλλογαί: *Σπ. Λάμπρου*, κατάλ. ὑπὸ *τοῦ αὐτοῦ*, ἐν Ν.Ε. 17 (1923) 82, 286, 400, 18 (1924) 112, 298 (κ. 42), *Σιμ. Καρᾶ*, 1 κ. περιγρ. ὑπὸ *Α. Κούζη*, ἐν Μεσαιων. Γράμμασι 2 (1934) 40. *Μέλπως Μερλιὲ* 1 κ. περιγρ. ὑπὸ *τῆς ἰδίας*, ἐν Ἑλληνικοῖς 6 (1933) 44. *Ἰω. Δ. Ράλλη* 1 κ. περιγρ. ὑπὸ *Σ. Λάμπρου*, ἐν Ν.Ε. 4 (1907) 206. *Δ. Σάρρου*, κατάλ. 21 κ. ὑπὸ τοῦ *κτήτορος* ἐν ΕΦΣΚ 33 (1914) 72· πρβλ. καὶ ΔΙΕΕ 5 (1900) 570, *Ξ. Σιδερίδου*· πρβλ. ἀνωτ. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν· ὁ *ὑπ᾽ αὐτοῦ* ἐν ΕΦΣΚ 30 (1908) 183 κῶδιξ του εἶναι ὁ ὑπ᾽ ἀριθ. 67 τοῦ Συλλόγου τούτου. *Κ. Ψάχου*· πρβλ. *Ι. Γκρέκα*. Μία πολύτιμος συλλογὴ ἀρχ. βυζ. χ. ἐν Μουσικοῖς Χρονικοῖς 3 (1931) 256.

ΑΙΓΙΟΝ

Μονῆς Ταξιαρχῶν. Ὁ * *Σπ. Λάμπρος* περιγρ. ἐν Ν.Ε. 2 (1905) 352, 377, 1 κ.

ΑΛΒΑΝΙΑ

Βεράτιον. *P. Batiffol* περιγρ. 1 κ. ἐν Mélanges d'archéol. et d'hist. 1885, 358· ἑτέρους κ. περιγρ. * *ὁ αὐτός*, ἐν Archives des missions scient. 3e série, 13 (1887) 437· πρβλ. * *Σ. Λάμπρον*, ἐν Ν.Ε. 7 (1910) 486. Ὁ * *Ἄνθιμος Ἀλεξούδης* περιγράφει ἐν μὲν Δ.Ι.Ε.Ε. 5 (1900) 352 κ. 49, ἐν δὲ Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 20 (1900) 485, 509, 525, 537, 544, 21 (1901) 15, 55, 71, 160, 299 κ. 46.

Ἐλβασάν. Ὁ ***Ἄνθιμος Ἀλεξούδης*** μνημον. ἐν Ν.Ε. 16 (1922) 414 σημ. γ΄, 1 κ. τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμήρου.

Μοσχόπολις. Ὁ *Εὐλόγιος Κουρίλας, Λαυριώτης* μνημον. ἐν Θεολογίᾳ 12 (1934) 80 κ. τινῶν τῆς Νέας Ἀκαδημίας, καταστραφέντων ἢ διασκορπισθέντων τῷ 1916.

Πρβλ. ***Βόρειος Ἤπειρος.***

ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Ἀβερωφείου Γυμνασίου Ἀλεξανδρείας. Ἀνὰ 1 κ. περιγρ. ὁ *Χρ. Παντελίδης*, ἐν Ν.Ε. 13 (1916) 472 καὶ Ἀθηνᾷ 34 (1922) 530.

Βιβλιοθήκης Πατριαρχείου ἐν Καΐρῳ. * *P. Van den Ven*, Inventaire sommaire des mss grecs de la Bibliothèque patriarcale du Caire, ἐν Le Muséon, 1914, 1-18 καὶ ἰδίῳ τεύχει (Louvain 1914). * *H. D[elehaye]*, Cat. cod. hagiogr. gr. bibl. Patriarchatus Alexandrini in Cahira Ägypti, ἐν Analecta Bollandiana 39 (1921) 345. *Γ. Χαριτάκη*, Κατάλ. τῶν χρονολογημένων κωδ. τῆς πατρ. Βιβλ. Καΐρου, ἐν Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 4 (1927) 109 καὶ ἰδίῳ τεύχει· *τοῦ αὐτοῦ*, ἐν Ἐκκλ. Φάρῳ 17 (1918) 342. Τὸν ὑπ᾽ ἀριθ. 141 κ. περιγρ. ὁ *Σ. Λάμπρος*, ἐν Ν.Ε. 5 (1909) 334.

ΑΛΜΥΡΟΣ

Μονῆς Ξενιᾶς. *Ν. Γιαννοπούλου*, Κατάλ. ἐν Ν.Ε. 20 (1926) 107 (κ. 10)· πρβλ. * Δελτ. Φιλαρχ. Ἑταιρ. Ὄθρυος 5 (1903) 43.

Φιλαρχαίου Ἑταιρείας Ὄθρυος. *Ν. Γιαννοπούλου*, Κατάλ. ἐν Ν.Ε. 18 (1924) 448, 19 (1925) 93, 262, 369 (κ. 40)· πρβλ. Δελτίον Ἑταιρείας ταύτης 3 (1900) 8. Ὁ *Ἀθ. Σπυριδάκις*, ἐν Ἐπ. Π. 5 (1901) 151 περιγρ. 2 κ.

ΑΜΑΣΕΙΑ

Ναοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. * Ὁ *Ἄνθιμος [Ἀλεξούδης]* περιγρ. 1 κ. ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 27 (1907) 197.

ΑΜΙΣΟΣ

Ὁ ***Ἐμμ. Ἰωαννίδης*** ἐν ΕΦΣΚ 1 (1863) 194 περιγρ. 1 κ.

ΑΜΟΡΓΟΣ

Μονῆς Χοζοβιωτίσσης· προχειρότατον κατάλογον 98 κ. τοῦ *Ἰω. Βλαβιανοῦ* ἐδημοσίευσεν ὁ * *Ἀντ. Μηλιαράκης* ἐν ΔΙΕΕ 1 (1883) 647 καὶ ἰδίῳ τεύχει: Ὑπομνήματα περιγραφικὰ τῶν Κυκλάδων νήσων. Ἀμοργὸς (Ἀθ. 1884) 79.

ΑΜΦΙΣΣΑ

Μονῆς Προφήτου Ἠλιού. *Γ. Κόλια*, Ἡ Μονὴ Π—Η—καὶ τὸ ἀρχεῖόν της, ἐν Ἑλληνικοῖς 5 (1932) 277. (2 κ.).

ΑΝΔΡΙΤΣΑΙΝΑ

Ὁ *Διον. Κιουσόπουλος*, ἐν Παν. Λευκώματι Ἐθν. Ἑκατονταετηρίδος (Ἀθ. 1930) Ε΄ 46 ἀναφέρει ὅτι σώζονται ἐλάχιστοι κ. ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Α—, περιγράφει δὲ προχείρως ἕνα τούτων. Ἕτερον κ. περιγράφει ὁ * *Ν. Βέης*, ἐν Revue de philologie 35 (1911) 338.

ΑΝΔΡΟΣ

Μονῆς τῆς Ἁγίας. * *Σπ. Λάμπρου,* Κατάλ. ἐν Ἐπ. Π. 2 (1898) 136 (104 κ.) καὶ ἰδίῳ τεύχει (Ἀθ. 1898)· τέσσαρας μουσικοὺς κ. τῆς Μονῆς ταύτης περιγρ. ὁ Ἰω. Τζέτζης, ἐν Παρνασσῷ 12 (1888) 134.

Μονῆς Ἁγίου Νικολάου. * *Σπ. Λάμπρου,* Κατάλ. (45 κ.) ἐν Ἐπ. Π. 3 (1899) 92 καὶ ἰδίῳ τεύχει. Πρβλ. * *Ἰω. Τέντε* ἐν Ν.Ε. 4 (1907) 121 (1 κ.).

Μονῆς Παναχράντου. * *Σπ. Λάμπρου,* αὐτόθι (κ. 25).

Ἑλληνικοῦ Σχολείου Κορθίου. * Σπ. Λάμπρου, αὐτόθι (κ. 12).

Ἰδιωτικαὶ συλλογαί. 1 κ. ἰατροῦ *Καμπάνη* περιγρ. ὁ *Σπ. Λάμπρος,* ἐν Ν.Ε. 11 (1914) 183. Ὁ *Δημ. Πασχάλης,* ἐν Ἀνδριακῷ Ἡμερολογίῳ 1927, 35 καὶ 1930, 24 περιγράφει ἐκ νέου πολλοὺς τῶν ἀνωτέρω κωδίκων, πρὸς τούτοις δὲ 6 κ. ἀνήκοντας ἑαυτῷ, 9 κ. ἐκκλ. μουσικῆς τοῦ Ἰω. Κορκοδείλου, 1 κ. τοῦ *Πέτρου Μωραΐτου* καὶ 1 κ. τοῦ *Γεωργίου Μωραΐτου.*

ΑΡΤΑ

Μονῆς Βυλίτζης. Ὁ * *Σπ. Λάμπρος* ἐν Δ.Ι.Ε.Ε. 4 (1892) 353 περιγράφει προχείρως 24 κ.

ΒΙΘΥΝΙΑ

Σχολεῖον Ἀρετζοῦς. Ὁ * *R. F[örster] Gardthausen.* Sammlungen, σ. 80 πληροφορεῖ τὴν ὕπαρξιν κωδίκων τινῶν.

Μονῆς τῶν Πατέρων (Μηδικίου, Τριγλείας). Ὁ *Τρ. Εὐαγγελίδης,* ἐν Παν. Λευκώματι Ἐθν. 100ετηρίδος (Ἀθ. 1930) 5, 212 μνημονεύει κ. τινῶν. Πρβλ. τοῦ *αὐτοῦ,* Βρύλλειον - Τριγλεία (Ἀθ. 1934) 50.

ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ

Ἐπισκοπῆς Δρυϊνουπόλεως καὶ Ἀργυροκάστρου. *Παν. Πουλίτσα.* Σύνοψις τοῦ κ. τῆς — ἐν Ἠπειρ. Χρονικοῖς 5 (1930) 69 καὶ ἰδίῳ τεύχει. *Τοῦ αὐτοῦ:* Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ Βορ. Ἠπείρου, ἐν Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 5 (1928) 67, περιγράφει 3 κ. τῆς Μονῆς Τσιατίστης, 1 κ. τοῦ Ναοῦ Ταξιαρχῶν (Κεστοράκι) καὶ 9 κ. τῆς Μονῆς Κάμινος (παρὰ τὸ Δελβῖνον)· τῆς τελευταίας Μονῆς πρόχειρος ἀναγραφὴ κ. ἐν τῷ Καταστίχῳ τῆς Μονῆς· πρβλ. *Σ. Λάμπρου,* ἐν Ν.Ε. 11 (1914) 51.

Μονῆς τῆς Παναγίας τοῦ Σβερνέτζ. *Ἀνθίμου [Ἀλεξούδη]* περιγραφὴ 1 κ. ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 22 (1902) 492. πρβλ. * *von Soden,* ἔνθ' ἀνωτ. 80.

Μονῆς Ὑψηλῆς Πέτρας (Ἀργυροκάστρου) Ὁ *Νικ. Γ. Μυστακίδης* ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 27 (1907) 139 μνημον. κ. τινῶν.

ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ

Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Ὁ *Ν. Βέης* ἔχει συντάξει τὸν κατάλογον, μὴ δημοσιευθέντα (πρβλ. *Σ. Λάμπρου,* ἐν Ἐπ. Π. 6, 163). Προχείρους πληροφορίας περὶ κ. δίδουσιν οἱ *[Ε. Καστόρχης].* Περὶ τῆς ἐν Δ - Ἑλλ. Σχολῆς (Ἀθ. 1847) καὶ *Ι. Βογιατσῆς,* ἐν Ἀττικῷ Ἡμερολ. Εἰρ. Ἀσωπίου 1868, 75 καὶ ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι 8 (1864) 503.

ΔΡΑΜΑ

Μονῆς Κοσινίτσης (Εἰκοσιφοινίσσης). *Ἀγαθαγγέλου Μάγνητος,* Εἰκοσιφοίνισσα Παγγαίου... (Δράμα 1916) 118. Ἁπλῆ ἀπαρίθμησις 356 κ. ἄνευ περιγραφῆς. Ἐν τῇ Μονῇ ὑπῆρχε χειρόγραφος κατάλογος. Νῦν οἱ κ. ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἀθηνῶν. πρβλ. *Λ. Πολίτου,* ἐν Ἑλληνικοῖς, 4 (1931) 525. Τὸν ὑπ' ἀριθ. 192 κ. περιγράφει ὁ *Α. Π. Κεραμεύς,* Ἀνέκδοτα Ἑλληνικὰ (Κων/πολις 1884) 95. Ὁ *αὐτὸς* ἐν ΙΖ' παραρτ. ΕΦΣΚ (1886) 25 περιγράφει κ. τινὰς ἐκ τῶν μνημονευομένων 430. Ὁ *Σπ. Λάμπρος,* ἐν Ν. Ε. 17 (1923) 306 ἀπαριθμεῖ, ἄνευ περιγραφῆς, 130 κ. ἐπὶ μεμβράνης καὶ 198 χαρτῴους. Ὁ *Δ. Σάρρος* ἐν ΕΦΣΚ 33 (1914) 104 περιγράφει 1 κ.

Τσατάλτσας. Ὁ *Α. Π. Κεραμεὺς* ἐν Ἀρχαιολ. Παραρτ. ΙΖ' τοῦ ΕΦΣΚ (1886) 12 περιγράφει κ. τινάς. Ὁ *αὐτός,* ἐν V. V. 11 (1904) 393 περιγράφει 3 κ. ἰατρικοὺς ἀνήκοντας ἰδιώτῃ τινὶ (τῷ 1885).

ΔΩΡΙΣ

Μονῆς Βαρνάκωβας. Ὁ *Ν. Σολωμὸς* ἐν Παρνασσῷ (1 (1877) 685 μνημονεύει ἀορίστως τῆς ὑπάρξεως κ.

ΕΛΑΣΣΩΝ

Μονῆς Ὀλυμπιωττίσσης. * *Von Soden,* ἔνθ' ἀνωτ. 75. **Πρωτοσύγκελλος Ἀθηναγόρας,* ἐν Ν. Ποιμένι, 1 (1919) 652, 739, 2 (1920) 23. Ὁ *Ἰω. Παπαδόπουλος* ἐν Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 10 (1933) 95 περιγράφει τὸν ὑπ' ἀριθ. 3 κ.

ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ

Μονῆς Προυσοῦ. * *Ἰω. Τέντε,* Κατάλ. ἐν Ν. Ε. 10 (1913) 289 (59 κ.)

Μονῆς Κουμασίων. Ὁ *Π. Πουλίτσας,* ἐν Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 3 (1926) 257 περιγράφει 4 κ.

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Γ. Μαζαράκη, Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Βουλὴν (Ζάκ. 1907).

* *Ν. Κατραμῆ,* Φιλολ. Ἀνάλεκτα Ζ - (Ζάκ. 1880) 156 (42 κ.)

Δημοσίας Βιβλιοθήκης. *Λ. Ζώη,* Ἡ δημ. Βιβλιοθήκη Ζ - (Ζακ. 1899) 17. Πρόχειρος περιγραφὴ κ. τινῶν. Πρβλ. **Ν. Βέη* ἐν Παναθηναίοις 7 (1907) 160 (4 κ.).

Μητροπόλεως. *Διον. Παπαγιαννοπούλου,* Ἡ μουσικὴ βιβλιοθήκη Γριτζάνη, ἐν Μουσ. Χρονικοῖς 3 (1931) 117.

Φωσκολιανῆς, *Ν. Βέη,* Κατάλ. ἐν ΔΙΕΕ 8 (1922) 566, 9 (1926) 46 (κ. 32)· πρβλ. **τοῦ αὐτοῦ,* ἐν Παναθηναίοις 7 (1907) 158.

ΗΠΕΙΡΟΣ

Ναοῦ Κοιμήσεως Θεοτόκου Βήσσης (Βεζήτζης). Ὁ *Δ. Σάρρος,* ἐν ΕΦΣΚ 33 (1914) περιγράφει 1 κ.

Κοινότητος Βησσάνης - Πωγωνίου. Ὁ *Ε. Σαβράμης* Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 11 (1935) 295 περιγράφει 9 κ.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Γυμνασίου. **D. Serruys,* Κατάλογος (146 κ.) ἐν Revue des Bibliothèques 13 (1903) 12 καὶ ἰδίῳ τεύχει. Πρβλ. **Σ. Λάμπρου,* ἐν Ν.Ε. 1 (1904) 378. Νῦν οἱ κ. ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἀθηνῶν.

Μονῆς Βλαττέων. **Σωφρ. Εὐστρατιάδου,* Κατάλογος ἐν Γρηγορίῳ τῷ Παλαμᾷ 2 (1918) 97, 224, 274, 326, 386, 437, 473, 503, 708, 3 (1919) 29, 74, 137 καὶ ἰδίῳ τεύχει (Θεσσαλονίκη 1918). Πρβλ. *Π. Παπαγεωργίου,* ἐν Β. Ζ. 8 (1899) 402, πρόχειρον περιγραφὴν 18 κ.

Ναοῦ Θεοτόκου. Ὁ *Π. Παπαγεωργίου,* ἐν Β.Ζ. 6 (1897) 538 περιγράφει 1 κ. Ὁ *αὐτὸς* ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 23 (1903) 266 περιγράφει 1 κ. ἰδιώτου.

ΘΡΑΚΗ

Ὁ **Α. Π. Κεραμεὺς* ἐν Ἀρχαιολ. ΙΖ΄ Παραρτήματι (1886) τοῦ ΕΦΣΚ περιγράφει: 3 κ. ***Σχολῆς Σηλυβρίας*** (σ 4), 3 κ. ***Συλλόγου Ραιδεστοῦ*** (σ.5), 3 κ. διαφόρων ἰδιωτῶν ἐν ***Μυριοφύτῳ*** (σ. 5) κ. τινὰς ἐν ***Ἡρακλείτζᾳ*** (σ. 6) καί τινας κ. (ἐκ τῶν 42) τῆς ***Κοινότητος Καλλιπόλεως.*** Κώδικές τινες τῆς Ἀνατ. Θράκης, ἰδίως ἐκ Ραιδεστοῦ καὶ 2 κ. τῆς Αἴνου, μετεφέρθησαν τῷ 1923 εἰς τὴν Ἐθνικὴν Ἀθηνῶν (πρβλ. Ν.Ε. 17, 219). Περὶ τῶν κ. τῆς ***Μεσημβρίας,*** πρβλ. *Ἡμερολόγιον τῆς Ἀνατολῆς 6 (1887) 177. (Ὁ **Bratke,* ἐν Theolog. Literaturblatt 15 (1894) 66 περιγράφει 1 κ. τῆς ***Ραιδεστοῦ.***

Ὁ **Π. Παπαγεωργίου,* ἐν Ἡμερολ. τῆς Ἀνατολῆς 6 (1887) 115 περιγράφει 1 κ. τῆς ***Μονῆς Μπατσκόβου,*** ἐπὶ τῆς Ροδόπης. Πρβλ. καὶ Γ. Κ. ἐν Ἀκαδημίᾳ 1 (1887) 2, 22.

Ὁ **Σπ. Λάμπρος,* ἐν Mélanges Graux (Paris 1884) 621, περιγράφει 5 κ. τῆς ***Μαδύτου.*** Πρβλ. Ἀδριανούπολις.

ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

Ὁ θεμελιώδης κατάλογος τοῦ **Α. Π. Κεραμέως.* Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμος 1-5 (Πετρούπολις 1891-1915)· κυρίως ***Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης:*** τ. Α΄, Β΄, Γ΄, καὶ Ε΄, (κ. 645 + 706 + 109 + 15 + 129), ***Ναοῦ Ἀναστάσεως:*** τ. Γ΄ 193-225 (κ. 22) ***Μονῆς Ἀβραάμ:*** τ. Ε΄ 404-57 (κ. 135), ***Μικρᾶς Γαλιλαίας:*** τ. Ε΄ 406-7 (κ. 10), ***Ἀρχείων Πατριαρχικοῦ θρόνου:*** τ. Ε΄ 471-8 (κ. 9). Διάφοροι κατεσπαρμένοι κ. (8 + 2) ἐν τ. Γ΄ 226-38 καὶ τ. Ε΄ 401-4· πρβλ. **Κλ. Κοικυλίδου,* Κατάλοιπα χ. Ἱεροσολ. Βιβλιοθήκης (Ἱεροσ. 1899)· περιγράφει 54 κ. τῆς ***πατριαρχ. Βιβλιοθήκης,*** 97 κ. τῆς ***Μονῆς Ἀβραὰμ*** καὶ 10 κ. τοῦ μητροπολίτου Ἐπιφανίου. — **P. Thomsen,* Unbekannte griech. Hss der Patriarchalbibliothek, ἐν B.Z. 22 (1913) 72.

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Ἀρχιμανδρείου. Κατάλογος (20 κ.) ὑπὸ *Σπ. Λάμπρου,* ἐν Ν.Ε. 10 (1913) 398. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 20 κ. περιγράφεται ἐκτενέστερον ὑπὸ **τοῦ αὐτοῦ* ἐν Ν.Ε. 15 (1921) 217.

Μονῆς Καστρίτσης. Κατάλογος (2 κ.) ὑπὸ *Σπ. Λάμπρου,* ἐν Ν.Ε 11 (1914) 28.

Ζωσιμαίας Σχολῆς. Κατάλογος ὑπὸ **Στιλπ. Κυριακίδου,* ἐν Ν.Ε. 9 (1912) 304.

Μητροπόλεως Ἰωαννίνων. 1 κ. περιγράφει ὁ *Σπ. Λάμπρος,* ἐν Ν.Ε. 11 (1914) 50.

Ὁ *Ἰω. Γεννάδιος* ἐν Ἠπειρ. Χρονικοῖς 2 (1927) 229 καὶ ἰδίῳ τεύχει, πραγματεύεται περὶ τῶν διαρπαγέντων καὶ ἀπεμπποληθέντων 65 κ. τῶν ἀνηκόντων ἄλλοτε εἰς τὴν «βαρώνισσαν» Burdett Coutts. — Ὁ *Desjardins,* ἐν Comptes-rendus de l'Acad. des Inscriptions, 1872, 52 μνημονεύει ἰδιωτικῶν τινων κωδίκων. — Περὶ τοῦ «Μεγάλου Κουβαρᾶ» καὶ τοῦ «Μικροῦ Κουβαρᾶ» (ἐξαφανισθέντων πολυμιγῶν κ. τῆς ***Μονῆς Ἁγ. Νικολάου*** ἐπὶ τῆς νησῖδος) πρβλ. *Ν. Τσιγαρᾶ,* ἐν Ἀττ. Ἡμερολ. Εἰρ. Ἀσωπίου 1886, 327. Πρβλ. *Σ. Λάμπρον,* ἐν Ν.Ε. 11 (1914) 7 καὶ 13 (1916) 281. — Σημειωτέον ὅτι αἱ ἐπὶ τῆς νησῖδος τῆς λίμνης Μοναὶ δὲν κέκτηνται πλέον κ., κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Σ. Λάμπρου* (Ν.Ε. 11, 20).

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

Ὁ *Ν. Βέης,* ἐν Παναθηναίοις 9 (1904/5) 136, 237 περιγράφει προχείρως κ. τινὰς Μ. Σπηλαίου, Ἁγ. Λαύρας, χωρίου Σοπωτοῦ, τῆς αὐτόθι οἰκογενείας Λεοντοπούλου, Ἁγ. Θεοδώρων καὶ Ἁγ. Νικολάου τῶν Λαπαθῶν.

Μονῆς Ἁγ. Ἀθανασίου. Ὁ *Ν. Βέης*, ἐν ΔΙΕΕ 9 (1926) 66 περιγράφει 3 ἐκ τῶν 31 κ.

Μονῆς Ἁγ. Θεοδώρων. Κατάλογος (23 κ.) ὑπὸ * *Ν. Βέη*, ἐν Ἐπ. Π. 9 (1906) 43.

Μονῆς Μ. Σπηλαίου. Ὁ * *Ν. Βέης* ἐδημοσίευσε τὸ Α´ μέρος τοῦ Καταλόγου: Verzeichnis d. griech. Hss. d. pelop. Klosters Megaspelaion (Leipzig 1915) Ὁ * *αὐτός*, ἐν Revue de philologie 35 (1911) 338 περιγράφει 2 κ. — Περὶ 5 ἱστορημένων κ. πρβλ. Παράρτ. Ἀρχαιολ. Δελτίου Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν 4 (1918) 46. — Ὁ *Σπ. Λάμπρος*, ἐν Ν. Ε. 5 (1908) 393 περιγράφει 1 κ. — Ἡ πυρκαϊὰ τοῦ 1934 κατέστρεψε μέρος τῆς βιβλιοθήκης.

Σχολῆς Σοπωτοῦ. Κατάλογος ὑπὸ *Ν. Βέη*, ἐν V.V. 20 (1913) 51 (6 κ.).

Μονῆς Ἁγ. Λαύρας. Ὁ *Χ. Η.* ἐν Πινακοθήκῃ 11 (1911/2) 211, 229 περιγράφει προχείρως κ. τινάς. Ἐπίσης ὁ *Σπ. Λάμπρος*, ἐν Ν.Ε. 2 (1905) 380.

ΚΑΛΑΜΑΙ

Μονῆς Βελανιδιᾶς. Κατὰ τὸν *Δημ. Δουκάκην*, ἐν Ἱερῷ Συνδέσμῳ 6 (1910/11) φύλλ. 139, φαίνεται ὅτι οἱ κ. κατεστράφησαν.

ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ

Ἀν. Λεβίδου. Περὶ τῶν σῳζομένων ἐν Κ — ἐν μεμβράναις χειρ. εὐαγγελίων, ἐν Ξενοφάνει 5 (1908) 268.

ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΝ

1 κ., ἀνήκων εἴς τινα Κ. Ἰατρίδην, μνημονεύεται ἐν ΔΙΕΕ 2 (1885) 111.

ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟΝ

Ὁ * *P. Marc*, ἐν B.Z. 14 (1905) 614 καὶ 15 (1906) 139 μνημονεύει 2 κ. τοῦ ἐν Μεγίστῃ λογίου Ἀχ. Διαμαντάρα.

ΚΑΣΤΟΡΙΑ

Ὁ * *Φιλάρετος Βαφείδης*, ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 20 (1900) 108, 123, 140 περιγράφει διαφόρους κ. ναῶν τῆς πόλεως.

ΚΕΡΚΥΡΑ

Ὁ *Ε. Βουλισμᾶς*, ἐν Ἀττ. Ἡμερολ. Εἰρ. Ἀσωπίου 11 (1877) 322 περιγράφει ἴδιον κ.

ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ

Ὁ *Ἠλ. Τσιτσέλης*, ἐν Ἑστίᾳ 24-1887) 765 περιγράφει 1 κ. τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς Βιβλιοθήκης καί τινας ἄλλους ἰδιωτῶν. — Πρόχειρος κατάλογος τῶν κ. τοῦ ἱερέως Ν. Πολλάνη (ἀποκειμένων νῦν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἀθηνῶν) ὑπὸ * *Σπ. Λάμπρου*, ἐν Ν.Ε. 4 (1907) 358. Ὁ * *αὐτός*, ἐν Ν.Ε. 6 (1909) 322 περιγράφει 3 κ. ἰδιωτῶν. * *S. Lambros*, Greek Mss in Cephalonia, ἐν Athenaeum 1896, Nº 3595, σ. 389. * *Ι. Τζέτζη*, Χειρόγραφα ἐν Κ — ἐν Ἐφημερίδι Συζητήσεων 9 καὶ 10 Φεβρ. 1895. — Κατὰ τὸ πρόγραμμα ἐκδόσεως τοῦ β´ τόμου τῶν Κεφαλλ. Συμμείκτων τοῦ *Ἠλ. Τσιτσέλη* — οὐδέποτε πραγματοποιηθείσης — ἐπρόκειτο νὰ συμπεριληφθῶσι κατάλογοι κ. διαφόρων Μονῶν τῆς νήσου (πρβλ. *Σ. Λάμπρον*, ἐν Ν.Ε. 10, 235).

Μονῆς Κηπουρίων. 2 κ. περιγράφει ὁ *Δ. Ζακυθηνός*, ἐν Byz. neugr. Jahrb. 6 (1928) 398. - 4 κ. περιγράφει προχείρως ὁ *Ν. Γιαννόπουλος*, ἐν Ν.Ε. 15 (1921) 307. Πρβλ. καὶ *Ἠλ. Τσιτσέλη*, ἐν Ἑστίᾳ, 24 (1887) 766.

Ναοῦ Θεοτόκου ἐν Χαβριάτοις. *Εὐθ. Κουρούκλης*, ἐν Ἑλληνικοῖς 5 (1932) 91· πρβλ. *Ἠλ. Τσιτσέλη*, Κεφ. Σύμμ. Α´, 118 σημ. 3.

ΚΟΖΑΝΗ

Ναοῦ Ἁγ. Νικολάου. Ὁ * *Εὐάγγελος Διάφης*, περιγράφει προχείρως καὶ ἀτελῶς 56 κ. ἐν Ν.Ε. 5 (1908) 327.

Μονῆς Ἁγ. Ἀθανασίου (ἐν Σελίτσῃ). Πρβλ. *Ἀνθίμου*, ἐπισκόπου Σεβαστείας, ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 20 (1900) 453, 461. Ἡ Μονὴ αὕτη κέκτηται πολλοὺς κ. ἐπὶ μεμβράνης.

ΚΡΗΤΗ

Μονῆς Γωνιᾶς. *Νικ. Τωμαδάκη* καὶ *Σολ. Βογιατζάκη*, Σημειώματα τῆς ἱερᾶς Μ — Γ — (Χανιὰ 1931)· περιγραφὴ 8 κ. τοῦ προηγουμένου τῆς Μονῆς Ἱεροθέου Καρτάκη — 1 κ. περιγράφει ὁ *[Ν. Ι.] Π[απαδάκης]* ἐν τῇ ἐφημ. Ἠχὼ τῆς Κρήτης, 4 καὶ 5 Ὀκτ. 1928, ἀριθ. 145 - 6.

ΚΥΠΡΟΣ

Ὁ * *Χρῆστος Παπαδόπουλος*, ἐν Σωτῆρι, 13 (1890) 314, 14 (1891) 303, 342, 376 ἀναγράφει ἄνευ περιγραφῆς διαφόρους κ. 21 μονῶν τῆς νήσου. Ἐπίσης ὁ *Χαρ. Παπαδόπουλος*, ἐν Κυπρ. Χρονικοῖς 1 (1923) 281 καὶ ὁ *Ι. Συκουτρῆς*, αὐτόθι, 2 (1924) 149 περιγράφουσι κ. κατεσπαρμένους ἀνὰ τὴν νῆσον.

Ἀρχιεπισκοπῆς. Κατάλογος (43 κ.) ὑπὸ * *Χαρ. Ι. Παπαϊωάννου*, ἐν Ἐπ. Π. 9 (1906) 43. Λεπτομερὴς περιγραφὴ τοῦ ὑπ. ἀριθ. 3 κ. ἐν Πίστει (Λευκωσίας) 1 (1903) 116. Περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 28 κ. πρβλ. *Ι. Συκουτρῆν*, ἐν Κυπρ. Χρονικοῖς 3 (1925) 83.

Μητροπόλεως Κιτίου. *Χαρ. Παπαϊωάννου*, τὸ 2215 Ε χ. τῆς Κ. Διαθήκης, τὸ ἐν τῇ Μ — Κ — τῆς Κύπρου (Ἀθ. 1923).

Μονῆς τῆς Κύκκου. Κατάλογος (33 κ.) ὑπὸ * *Χρ. Παντελίδου*, ἐν Ν.Ε. 10 (1911) 201.

Μονῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ. Ὁ *Σ. Μενάρδος*, ἐν Ἐπ. Π. 10 (1914) 146, 165 περιγράφει 17 κ.

Παγκυπρίου Γυμνασίου Λευκωσίας. Κατάλογος (15 κ.) ὑπὸ * *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἐν Ν.Ε. 11 (1914) 165.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Κατάλογος (43 κ.) ὑπὸ * *Α. Π. Κεραμέως*, ἐν Παραρτ. Κ' — ΚΒ' ΕΦΣΚ (1892) 76. Συνέχεια τοῦ Καταλόγου (137 κ.) ὑπὸ *Δ. Σάρρου*, ἐν Ἐπ. Βυζ. Σπουδῶν 8 (1931) 157, 9 (1932) 129.

Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Κατάλογος (61 κ.) ὑπὸ * *Α. Π. Κεραμέως*, ἐν Jzvestija russkago archeologičsekago Instituto v Cpolje 14 (1909) 101 καὶ ἰδίῳ τεύχει (Σόφια 1909). *Δ. Σάρρου*, Τρεῖς ἄγνωστοι κ. τῆς Μ — τοῦ Γ — Σ —, ἐν ΕΦΣΚ 33 (1914) καὶ ἰδίῳ τεύχει: Παλαιογραφικὸς ἔρανος, Κ/πολις 1914.

Ζωγραφείου Γυμνασίου (ἄλλοτε Σχολῆς τῆς Παναγίας τοῦ Πέραν). Κατάλογος (46 κ.) ὑπὸ * *Α. Π. Κεραμέως*, ἔνθ' ἀνωτ.

Μετοχίου Παναγίου Τάφου. **Α. Π. Κεραμέως*, Ἱεροσ. Βιβλιοθήκη, τ. 4 καὶ 5. (κ. 890). Συμπληρώσεις ὑπὸ *Κ. Μωραϊτάκη*, ἐν Ὀρθοδοξίᾳ, 10 (1935) 244, 327, 371. Ὁ *J. Pargoire*, ἐν Echos d'Orient 11 (1908) 264, 301, 12 (1909) 17, 167, 281, 336 περιγράφει 16 κ. Ὁ *Β. Μυστακίδης*, ἐν Byz. neugr. Jahrb. 3 (1922) 350 περιγράφει τὸν ὑπὸ ἀριθ. 244 κ.

Σχολῆς Ἀσσομψιονιστῶν, ἐν Κούμ-Καπού. Ὁ *Π. Πετρίδης*, ἐν Bessarione 7 (1900) 518 περιγράφει τὸν μοναδικὸν κ. τῆς Σχολῆς ἐξαφανισθέντα μεταγενεστέρως (πρβλ. Echos d'Orient, 27/1928, 442).

Musées d' Antiquités. Ὁ *Β. Μυστακίδης* ἐν Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 7 (1930) 79 περιγράφει 2 κ.

Μονῆς Saint-Louis. * *André Leval*, ἐν Revue archéologique, III série, 7 (1886) 346.

Βιβλιοθήκης τοῦ Σεραΐου. Ὁ *Σταυράκης Ἀριστάρχης*, ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς 3 (1884) 224 γράφει περὶ τῶν ἐν Κ/λει ὀθωμανικῶν Βιβλιοθηκῶν ἀνερχομένων εἰς 60 περίπου, περιεχουσῶν δὲ τῷ 1881 κ. 68736. Ἀπόσπασμα τῆς μελέτης, ταύτης. εἰδικῶς περὶ τῆς προκειμένης Βιβλιοθήκης, ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 4 (1883/4) 294. Ὑπολογίζει τοὺς κ. εἰς 3000. Πλουσιωτάτη ἡ βιβλιογραφία περὶ τῆς Βιβλιοθήκης ταύτης: *Em. Miler*, ἐν Archives des missions scient. 2 (1865) 493 (3 κ.). — * *A. Mordtmann*, ἐν Philologus 9 (1854) 582. — * *F. Blass*, ἐν Hermes, 23 (1898) 219, 622 (40 κ.). — Ὁ * *Th. Uspenskij*, ἐν Jzvestija russk. arch. Inst. v Cpolje 12 (1907) 1 περιγράφει συντόμως 36 κ., ἐκτενέστατα δὲ τὸν ὑπὸ ἀριθ. 8. κ. (ὀκτάτευχος), περὶ οὗ πρβλ. *τοῦ αὐτοῦ*, ἐν Παναθηναίοις 10 (1905) 52, *Γρ. Παπαμιχαήλ*, ἐν Ἐκκλ. Φάρῳ 3 (1909) 75 καὶ *Γ. Π. Βεγλερῆ*, ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 28 (1908) 315, 328, 478, 502, 550, 30 (1909/30). — *Τοῦ αὐτοῦ:* Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Σ — τῆς Κων/πόλεως καὶ τὰ περισωθέντα ἐν αὐτῇ ἑλλ. χ., ἐν ΕΦΣΚ (πεντηκονταετηρὶς 1919-21) 172. — *J. Ebersolt*, Recherches dans la Bibl. du S — (Paris 1921). πρβλ. *Ι. Παπαδοπούλου*, ἐν Byz. neugr. Jahrb. 5 (1927) 454. — *F. Codera*, ἐν Bulletin de la Real Academia de la historia 18 (1891) τευχ. 4-6. — *A. Munoz*, Studi bizantini (Roma 1924) 199. *E. Jacobs*, ἐν Sitzugnsber. d. Heidelberger Akad. d. Wiss., philos.-hist. Kl. 1919, 24. Abh. Πρβλ. B.Z. 25 (1925) 152. — * *St. Gaselee*, The greek Mss in the Old Seraglio at C/ple (Cambridge, 1916), * *R. Förster*, ἐν Philologus 42 (1884) 167 (1 κ.), *Χρ. Παπαδοπούλου*, ἐν Ἀνατολ. Ἀστέρι 24 (1885) ἀριθ. 30, κυρίως δὲ *Adolf Deissmann*, Foschungen und Funde im Serai (Berlin 1933). Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ταύτῃ ἀπετέθησαν διάφοροι κ. συλλεγέντες κατὰ καὶ μετὰ τὸν εὐρωπ. πόλεμον ἐξ Ἀνατολῆς.

Ναοῦ Ἁγ. Γεωργίου. *(Μυριάνδριον).*

Ὁ *Ἐμμ. Ἰωαννίδης*, ἐν ΕΦΣΚ 2 (1864) 60, 147 περιγράφει 2 κ. πρβλ. καὶ *Κωνσταντίου*, Κωνσταντινιὰς (ἔκδ. 1844) 143.

Ναοῦ ὁσιομ. Παρασκευῆς ἐν Χάσκιοϊ (Πικριδίῳ). Ὁ *Ἐμμ. Ἰωαννίδης* ἐν ΕΦΣΚ 3 (1867) 107 περιγράφει 1 κ.

ΚΩΣ

Ὁ *Σ. Λάμπρος*, ἐν Ν. Ε. 3 (1906) 482 περιγράφει προχείρως 4 κ. τοῦ αὐτόθι μητροπολίτου Κωνσταντίου.

ΛΑΚΕΔΑΙΜΩΝ

Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα (ἐν Θεράπναις). Κατάλογος (76 κ.) ὑπὸ * *Ν. Βέη*, ἐν Ἐπ. Π. 8 (1904) 93.

ΛΕΒΑΔΕΙΑ

Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ. Ὁ *Ι. Α. Buchon*, ἐπισκεφθεὶς τῷ 1840 τὴν Μονὴν, εὗρεν ἐν αὐτῇ 2 κ. περιγραφομένους ὑπ' αὐτοῦ προχείρως, ἐν La Grèce continentale et la Morée (Paris 1843) 248.

ΑΕΡΟΣ

Ὁ **Διον. Οἰκονομόπουλος*, Λεριακὰ (Ἀθῆναι - Αἴγυπτος 1888) 188 ἀπαριθμεῖ 50 κ. Ὁ *Μ. Γεδεών*, ἐν Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ 4 (1883/4), 8 περιγράφει προχείρως 29 κ. παραλείπων ἑτέρους 25, θεωρηθέντας ἀσημάντους.

ΛΕΣΒΟΣ

Ὁ * *Α. Π. Κεραμεύς*, ἐν Μαυρογορδατείῳ Βιβλιοθήκῃ (= Παραρτ. ΙΕ´—ΙΗ´ ΕΦΣΚ, 1884 - 88) περιγράφει: τῆς ***Μονῆς τοῦ Λειμῶνος*** κ. 305 τοῦ ***Γυμνασίου Μιτυλήνης*** κ. 45, τῆς ***Μονῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου,*** κ. 57, τῆς ***Μονῆς Θεοτόκου*** (Ἀγιάσου) κ. 10, τῆς ***Σχολῆς Μανταμάδου*** κ. 10, τῆς ***Μονῆς Ταξιαρχῶν*** κ. 6, ***Κοινότητος Μανταμάδου*** κ. 3 καὶ 28 κ. κατεσπαρμένους ἀνὰ τὴν νῆσον. Ὁ *Θ. Νουνέλλης* ἐν Ξενοφάνει 6 (1909) 280, 533 περιγράφει 8 κ. τῆς Ἐκκλησίας Ἀγιάσου καὶ 1 κ. ἰδιώτου.

ΛΕΥΚΑΣ

Ἰω. Σταματέλου, Χ. ἀνέκδοτα περισωθέντα εἰς χεῖρας Ἰω. Ν. Σταματέλου, ἐν Ἐφημερίδι Φιλομαθῶν 16 (1868) 1462. Νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς. Ὁ *Ν. Πετρῆς* ἐν Παρνασσῷ 8 (1884) 310 καὶ 9 (1885) 520 περιγράφων τὰς αὐτόθι Μονὰς Ἁγ. Ἰωάννου, Ἁγ. Γεωργίου καὶ Φανερωμένης, ἀπαριθμεῖ κ. τινάς.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Βέρροια. Ἀδελφότης Μέλισσα. Πρβλ. *von Soden*, ἔνθ᾽ ἀν. 74.

Στρούμνιτσα. Μονῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης. Ὁ ὑπὸ τοῦ *E. Miller* συνταχθεὶς κατάλογος ἀποτελεῖ τὸν ὑπ᾽ ἀριθ. suppl. gr. 1222 κώδικα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων.

Ὁ *Θ. Βολίδης* περιελθὼν κατὰ τὰ ἔτη 1913 - 14 τὴν Μ - ὑπέβαλεν Ἔκθεσιν καὶ κατάλογον χειρογράφων πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας· πρβλ. N. E. 11 (1914) 341.

Πρβλ. Δράμα, Θεσσαλονίκη, Καστορία, Κοζάνη, Ὀχρίδα, Σέρραι, Σιάτιστα.

ΜΑΝΗ

Ὁ *Ἀθ. Πετρίδης* ἐν Πανδώρᾳ 22 (1871/2) 578 περιγράφει προχείρως 1 κ. τοῦ χωρίου ***Νομιτσῆ*** τοῦ Δήμου Λεύκτρων.

Ὁ *Α. Ἀρβανιτόπουλος* ἀναφέρει 1 κ. (μοναδικὸν) τῆς ***Μονῆς Ἐπάνω Χρέπας*** ἐν Μαινάλῳ (Τρίκορφα) ἐν ΔΙΕΕ 4 (1892) 574.

Ὁ *Σ. Λάμπρος* ἐν Ν. Ε. 10 (1913) 489 περιγράφει 1 κ. ἰδιώτου ἐν ***Σελινίτσῃ*** τοῦ Δήμου Λεύκτρων.

ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΣ

Μονῆς Θεοτόκου (ἐν Μπούρᾳ). Τὸν μοναδικὸν κ. περιγράφει ὁ *Σπ. Λάμπρος*, ἐν Ν. Ε. 4 (1907) 491.

ΜΕΤΕΩΡΑ

* *Prof. Uspenskij*, Vostok cristian. Put. v. Meteor monastir. v. Thessal. (Πετρούπολις 1896) Τῷ 1909 κατέγραψε τοὺς κ. ὁ *Ν. Βέης*, ἀνερχομένους εἰς 1124· ἀλλὰ δὲν ἐδημοσίευσε τοὺς καταλόγους. Πρβλ. **τοῦ αὐτοῦ*, Ἔκθεσις παλαιογρ. καὶ τεχν. ἐρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μ - ἐν Ἱερῷ Συνδέσμῳ, 6 (1910/11) φύλλ. 139, 142 - 145, 7 (1911/12) φύλλ. 146 - 150 καὶ ἰδίῳ τεύχει. Ἐκτεταμένη ἀνάλυσις τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ *I. Dräseke* ἐν N. Jahrb. f. d. klass. Altertum 29 (1912) 542. Πρβλ. *Ἀδ. Ἀδαμαντίου* ἐν Πρακτικοῖς τῆς ἐν Ἀθ. Ἀρχ. Ἑταιρ. τοῦ 1909 (Ἀθ. 1910) 211 - 73 καὶ *Μιχ. Γούδα*, ἐν Βυζαντίδι 2 (1911) 235. Περὶ τῶν προγενεστέρων ἐρευνητῶν, ὅρα *Ν. Βέη*, ἐν Βυζαντίδι 1 (1909) 191 - 332· πρβλ. *Ι. Βογιατζίδου* ἐν Ἀθηνᾷ 24 (1912) 345.

Περιγραφαὶ μεμονωμέναι κ.: ***Μονῆς Βαρλαάμ.*** *1:* ὑπὸ *Κ. Δυοβουνιώτου*, ἐν Ἱερῷ Συνδέσμῳ 7 (1911/12/ φύλ. 156 - 7. *151:* ὑπὸ *Ν. Βέη*, ἐν Archiv f. slavische Philologie 34 (1912) 298· πρβλ. Β. Ζ. 22 (1913) 228. *165:* ὑπὸ **Ν. Βέη*, ἐν Revue de l'Orient, 2e série, 7 (1912) 32. ***Μονῆς Μετεώρου,*** *216*: ὑπὸ **Ν. Βέη*, ἐν Zeitsch. f. alttest. Wiss. 32 (1912) 225. *402:* ὑπὸ *Ν. Βέη*, ἐν V. V. 20 (1913) 319, *555:* ὑπὸ *Ν. Βέη*, ἐν Εἰκονογραφημένῃ 6 (1910) 131. *573:* ὑπὸ *Ν. Βέη*, ἐν Zeitschr. f. d. neutest. Wiss. 13 (1912) 260. *591:* ὑπὸ **Ν. Βέη*, ἐν Revue des Etudes grecques 26 (1913) 53. — Πρβλ. *τοῦ αὐτοῦ:* Neue Version mittelgriech Vulgärtexte aus Hss d. Meteorenkl. ἐν Mitteil. d. Seminars f. orient. Sprachen 15 (1912) 68. Περὶ παλαιῶν καταλόγων κ. τῶν Μ - πρβλ. *τοῦ αὐτοῦ*, ἐν Revue de l'Orient chrétien 17 (1912) 268.

ΝΕΑ ΕΦΕΣΟΣ

Ἀστικῆς Σχολῆς. Ὁ *Σκεῦος Ζερβὸς* περιγράφει 1 κώδικα ἐν Ἀθηνᾷ 18 (1905) 258.

Εἷς μουσικὸς κ. τοῦ Ἱκεσίου Λάτρου περιγράφεται ἀνωνύμως ἐν Σωτῆρι 5 (1882) 214.

NIKAIA

Ναοῦ Θεοτόκου. Ὁ *Πρ. Παπαδόπουλος* ἐν ΕΦΣΚ 33 (1914) 137 ἀναφέρει 1 κ.

ΞΑΝΘΗ

Μονῆς Παναγίας Ἀρχαγγελιωτίσσης. Κατάλογος (κ. 65) ὑπὸ * *Χρυσοστόμου Χατζησταύρου* ἐν Β. Ζ. 21 (1912) 65.

Μονῆς Παναγίας Καλαμοῦς. Κατάλογος (κ. 10) ὑπὸ **τοῦ αὐτοῦ* ἔνθ' ἀν.

ΟΧΡΙΔΑ

Ἁγίου Κλήμεντος. Κατάλογος (κ. 90) ἐν Izvestijia 4 (1899) 133 καὶ 6 (1901) 466· πρβλ. *Σ. Λάμπρου* ἐν Ν.Ε. 13 (1916) 270.

ΠΑΛΑΙΑ ΦΩΚΑΙΑ

Κατάλογος ὑπὸ * *Α. Π. Κεραμέως*, ἐν Ὁμήρῳ (Σμύρνης), 4 (1876) 289 (κ. 22).

ΠΑΤΜΟΣ

Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ὁ θεμελιώδης κατάλογος (735 κ), τοῦ * *Ἰω. Σακελλίωνος*, Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη (Ἀθ. 1890). Συμπληρώσεις *A. Dmitrievskij*, Πατμιακὰ σχεδιάσματα (*Kiew* 1894) ρωσσ. (28 κ.) καὶ ὑπὸ * *Δ. Καλλιμάχου*, ἐν Ἐκκλ. Φάρῳ 10 (1912) 246, 309, 388, 11 (1913) 148, 244, 12 (1913) 385, 525, 13 (1914) 256, 14 (1915) 68, 15 (1916) 357, 16 (1917) 93, 145, 466, 17 (1918) 117, 214 (158 κ). — *G. Jacopi*, Le miniature dei codici di Patmos, ἐν Clara Rhodos, 6 - 7 (1932/3/553). — Περὶ τοῦ ὑπὸ ἀριθ. 668 κ. ὅρα *Σ. Κουγέα* ἐν Ν.Ε. 21 (1927) 38· πρβλ. αὐτόθι * 15 (1921) 291.

ΠΗΛΙΟΝ

Ἁγίου Λαυρεντίου. Κατάλογος (17 κ.) ὑπὸ * *Α. Π. Κεραμέως* ἐν Ἐπ. Π. 5 (1901) 122.

Ζαγορᾶς. Κατάλογος (134 κ) ὑπὸ **Κ. Δυοβουνιώτου*, ἐν Ν.Ε. 12 (1915) 456, 13 (1916) 109, 243, 340, 444, 14 (1917 - 20) 79 καὶ ἰδίῳ τεύχει (Ἀθ. 1916).

Μηλεῶν. Κατάλογος (118 κ.) ὑπὸ * *Α. Π. Κεραμέως* ἐν Ἐπ. Π. 5 (1901) 20.

Μονῆς Ἁγ. Δημητρίου. Πρβλ. * Mezières, Memoires ἐν Archives des missions scient. I. 3 (1854) 248.

Μονῆς Σουρβιᾶς. Κατάλογος (2 κ.) ὑπὸ *Τρ. Εὐαγγελίδου*, Ἡ νῆσος Σκίαθος (Ἀθ. 1913) 217.

ΠΙΕΡΙΑ

Μονῆς Ἁγ. Διονυσίου (Ὀλύμπου). Κατάλογος (11 κ.) ὑπὸ τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου *Ἀθηναγόρα*, ἐν Νέῳ Ποιμένι 1 (1919) 652, 739, 2 (1920/23)· οἱ κ. οὗτοι εὑρίσκονται νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. — Ὁ *Β. Α. Μ[υστακίδης]* ἐν Ν. Ποιμένι 2 (1920) 150 περιγράφει 1 κ.

ΠΟΝΤΟΣ

* *Α. Π. Κεραμέως*, Συνοπτικὴ Ἔκθ., ἐν Παραρτ. ΙϚ´ ΕΦΣΚ (1888) 97.

ΠΥΡΓΟΣ (Ἠλείας).

Μονῆς Σκαφιδιᾶς. Οἱ ὑπὸ τοῦ *Buchon*, ἔνθ' ἀν. 505, ἀναφερόμενοι κ. δὲν ἀνευρέθησαν πλέον τῷ 1907 ὑπὸ τοῦ *Σ. Λάμπρου*, (Ν.Ε. 5, 79).

ΣΑΜΟΣ

Μονῆς τοῦ Σταυροῦ. Κατάλογος ὑπὸ * *Σ. Λάμπρου* ἐν Ν. Ε. 11 (1914) 313.

Ὁ *Α. Π. Κεραμεὺς* ἐν Ἐπ. Π. 8 (1904) 5 περιγράφει 1 κ. τοῦ Ἀλεξ. Καραθεοδωρῆ.

ΣΕΡΡΑΙ

Γυμνασίου. Ὁ **Π. Παπαγεωργίου* ἐν Β.Ζ. 3 (1894) 286 περιγράφει 3 κ., ὁ δὲ *Δ. Σάρρος*, ἐν ΕΦΣΚ 33 (1914) 61 περιγράφει 7 κ. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἐκάη τῷ 1913.

Μονῆς τοῦ Προδρόμου. Κατάλογος (τῶν περγαμηνῶν 100 κ.) ὑπὸ * *Γερμανοῦ* ἐπισκ. Σελευκείας, ἐν Ν. Ποιμένι 2 (1920) 193, 338, 3 (1921) 83, 325, 459, 714, 4 (1922) 40. Πρόχειροι περιγραφαὶ ὑπὸ *Διοδώρου* ἐπισκ. Καμπανίας, ἐν Γρηγορίῳ τῷ Παλαμᾷ 2 (1918) 650 καὶ ὑπὸ *Ν. Βασικύρου* ἐν Ν.Ε. 17 (1923) 97. Πρβλ. * *Π. Παπαγεωργίου* ἐν Β.Ζ. 3 (1894) 317 (36 κ.), *τοῦ αὐτοῦ* ἐν Ν.Ε. 4 (1907) 167, * *τοῦ αὐτοῦ*, ἐν Μακεδ. Ἡμερολογίῳ 1913, 46. Περιγραφὴ 1 κ. ὑπὸ *Σ. Κουγέα*, ἐν Byz. neugr. Jahrb. 5 (1927) 198. — Τῆς Μονῆς ταύτης οἱ κ. νῦν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἀθηνῶν (ὑπ' ἀριθ. suppl.

396 ἑπ.). πλὴν 5 ἀποκειμένων ἐν τῷ Βυζ. Μουσείῳ (πρβλ. *Δ. Πολίτου*, ἐν Ἑλληνικοῖς, 4, 525).

Ὁ *Π. Παπαγεωργίου*, ἐν B.Z. 3 (1894) 287 περιγράφει 8 κ. διαφόρων ἰδιωτῶν.

ΣΙΝΑ

Μονῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης. Ὁ θεμελιώδης κατάλογος (κ. 2150) τοῦ * *V. Beneševič*, Catal. cod. mss graec. qui in mon. S. C — in Monte Sina asservantur (Petrograd 1911 καὶ 1917) τόμοι I καὶ III. 1 (Πρβλ. Γρ. Παπαμιχαὴλ ἐν Φάρῳ 8 (1911) 154). *V. Beneševič*, Monumenta Sinaitica archeologica et palaeographica, τεῦχ. 1. (Leningrad 1925) πρβλ. *A. H[eisenberg]* ἐν B.Z. 26 (1926) 387.

ΣΙΝΩΠΗ

Ἑλληνικῆς Σχολῆς. *Ἀνθίμου Ἀλεξούδη*, Κατάλογος (5 κ.) ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 15 (1895/6) 23, 39. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἐκάη τῷ 1895.

ΣΚΙΑΘΟΣ

Μονῆς τῆς Θεοτόκου. Ἀτελῆ κατάλογον (71 κ.) παρέχει ὁ *Τρ. Εὐαγγελίδης*, Ἡ νῆσος Σκίαθος (Ἀθ. 1913) 193. Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ *Ἰω. Φραγκούλα* ἐν Ἐκκλησίᾳ 12 (1934) 102 πληρέστερον κατάλογον (111 κ.) ἔχει καταρτίσει ὁ μητροπολίτης Ἠλείας *Ἀντώνιος*, μὴ δημοσιευθέντα.

ΣΚΟΠΕΛΟΣ

Ἑλληνικοῦ Σχολείου 1 κ. ἀναφέρεται ὑπὸ *Ν. Γεωργάρα* ἐν N.E. 4 (1907) 489.

Μονῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Κατάλογον (15 κ.) παρέχει ὁ *Τρ. Εὐαγγελίδης*, ἔνθ' ἀνωτ. 216.

ΣΜΥΡΝΗ

Εὐαγγελικῆς Σχολῆς. Κατάλογος (κ. 143) ὑπὸ * *Α. Π. Κεραμέως*, (Σμύρνη 1877). Ὁ *Ἀντ. Ἰσιγόνης* ἐν Ν. Ἑστίᾳ 11 (1932) 458 περιγράφει 2 ἱστορημένους κ.

ΣΥΜΗ

Οἱ *Ν. Χαβιαρᾶς* καὶ *Βασ. Μελιδώνης* περιγράφουσιν ἐν Φόρμιγγι 5 [7] (1909) ἀριθ. 11 - 14, 17 - 18, 4 μουσικοὺς κ.

ΣΩΖΟΠΟΛΙΣ

Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Κατάλογος (44 κ.) ὑπὸ * *Α. Π. Κεραμέως*, ἐν V.V. 7 (1900) 661.— 40 κ. ἐκ τούτων μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου ἐν Χάλκῃ.

ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

Ὁ * *Α. Π. Κεραμεὺς* ἐν V. V. 19 (1912) 224 περιγράφει 56 κ. τοῦ ***Φροντιστηρίου*** (= Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου) καὶ 18 κ. διαφόρων ναῶν καὶ ἰδιωτῶν. Προγενέστεραι πρόχειροι πληροφορίαι: ὑπὸ *Zachariä von Lingenthal*, Reise in den Orient (Heidelberg 1837) 313. Ὁ χειρόγραφος κατάλογος τοῦ *Μηνᾶ Μηνωΐδου*, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων, ὑπ' ἀριθ. suppl. gr. 1248· πρβλ. *Σ. Λάμπρον* ἐν N.E. 13 (1917) 262· πρβλ. ἐπίσης τὰς πληροφορίας τοῦ * *F. Cumont* ἐν Revue de l'instr. publique en Belgique 46 (1903) 16 καὶ * *Th. Kluge* ἐν Zeitsch. f. d. neutest. Wiss. 13 (1912) 266.

Μονῆς Σουμελᾶ. Κατάλογος (86 κ.) τοῦ * *Α. Π. Κεραμέως* ἐν V. V. 19 (1912) 282.

Μονῆς τοῦ Προδρόμου τοῦ Βαζελῶνος. Ὁ *Επ. Κυριακίδης* ἐν ΕΦΣΚ 27 (1895 - 99) 358 περιγράφει 2 κ.

ΤΡΙΚΚΑΛΑ

Μονῆς Δουσίκου. Ὁ κατάλογος τῶν 74 κ. ὑπὸ *Γρ. Φωτεινοῦ* ἀποτελεῖ τὸν ὑπὸ ἀριθ. ΡΙΓ' κώδικα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης (πρβλ. *Σ. Λάμπρον* ἐν N.E. 10, 214). Ὁ *Α. Ξυγγόπουλος* ἐν N.E. 16 (1922) 479 περιγράφει 1 κ. — Νῦν οἱ κ. ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἀθηνῶν.

ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΙΣ

Ὁ *Β. Σκορδέλης* ἐν ΔΙΕΕ 4 (1892) 290 ἀναφέρει 1 κ. τῆς ***Ἑλληνικῆς Σχολῆς*** καὶ 1 κ. τῆς ***Μητροπόλεως.***

ΧΑΛΚΗ

Θεολογικῆς Σχολῆς. Περὶ δύο χειρογράφων καταλόγων, πρβλ. *Σ. Λάμπρον* ἐν N.E. 7 (1910) 339 καὶ 12 (1915) 114. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ταύτῃ κατετέθησαν οἱ κ. τῆς Μονῆς Ἁγ. Διονυσίου (Ὀλύμπου) καὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς Ἁγ. Τριάδος (Ἐσόπτρου)· πρβλ. ἀνωτέρω: Πιερία καὶ *Ἀθηναγόρα* ἐν Ν. Ποιμένι 2 (1920) 617. Οἱ κ. τῆς Σχολῆς τῷ 1920 ἀνήρχοντο εἰς 452.

Μονῆς τῆς Παναγίας. Κατάλογος (κ. 95 ἐκ τῶν 180) ὑπὸ *Ἀθηναγόρα*, ἐν Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 10 (1933) 236, 11 (1935) 151, **Jos. Boyens*,

Cat. cod. hagiogr. graec. bibl. monasterii Deiparae in Chalce insula, ἐν Anal. Bolland. 20 (1901) 45 (16 κ.) Ὁ *Α. Π. Κεραμεὺς* περιγράφει τὸν ὑπ᾽ ἀριθ. 64 κ. ἐν B.Z. 2 (1893) 126 καὶ τοὺς ὑπ᾽ ἀριθ. 157, 158, 159 κ. ἐν Παλαιογρ. Δελτίῳ Ις´ τ. ΕΦΣΚ, 3, 9, 27, 36.

ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ

Ὁ * *Π. Παπαγεωργίου* ἐν B.Z. 7 (1898) 57 περιγράφει 8 κ. (ἐκ τῶν 20) τῆς ***Μονῆς τῆς Ἁγ. Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.***

ΧΙΟΣ

Ὁ *Ἐμμ. Ἰωαννίδης* ἐν ΕΦΣΚ 3 (1867) 106 περιγράφει 1 κ. τοῦ Ἀμβροσίου Μαυρογορδάτου. — Ὁ *Κ. Κανελλάκης*, Χιακὰ Ἀνάλεκτα (Ἀθ. 1890) 378, δημοσιεύει ἐνθυμήσεις καὶ ἔγγραφα ἐκ (μὴ περιγραφομένων) κ. μονῶν καὶ ναῶν τῆς νήσου. — Ὁ *Κ. Ἄμαντος*, ἐν Παραρτ. Ἀθηνᾶς 27 (1915) 12 (Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον) ἀναφέρει κ. ***Μονῆς Μουντῶν*** ἢ ***Διευκῶν.***

Βιβλιοθήκης Κοραῆ. *Στ. Καββάδα,* Ἡ ἐν Χίῳ Β-Κ- (Ἀθ. 1933) 105 (κ. 1673 συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐγγράφων· πραγματικοὶ κ. ἐλάχιστοι). Ὁ *Κ. Ἄμαντος* ἐν Ἑλληνικοῖς 1 (1928) 45 περιγράφει τοὺς ὑπ᾽ ἀριθ. 161 καὶ 162 κ.

ΔΗΜ. ΓΚΙΝΗΣ

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΡΙΚΚΕΡΙ

Εὕρηται παρ᾽ ἐμοὶ ἔγγραφον, ἑλληνιστὶ γεγραμμένον, προερχόμενον ὅμως παρὰ τοῦ βεζύρου Χοσρὲφ Μεχμὲτ Καπουδὰν πασᾶ, ἀπὸ 27 Ἰουλίου 1815.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἔχει γραφῇ ἐπὶ περγαμηνῆς (0,43×0,59). Εἰς τὸ ἄνω μέρος αὐτοῦ ὑπάρχει τουρκικὴ σφραγίς, ἥτις, κατὰ μετάφρασιν τοῦ ἐν Ν. Κοκκινιᾷ διαμένοντος λογίου νέου Κιαμὴλ βέη, γράφει τὰ ἑξῆς: «Διοίκησις ναυτικῶν· Ἀπτοὺλ Μεχμὲτ Χοσρὲβ 1216». Κύκλωθεν δὲ τῆς σφραγῖδος ῥητὰ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῶν Μωαμεθανῶν βιβλίου Κορανίου. Ἀριστερόθεν δὲ τῆς σφραγῖδος παρατίθεται τουρκιστὶ περίληψις τοῦ ἐν λόγῳ ἐγγράφου φέρουσα τὴν ἀντίστοιχον ὡς ἄνω καθ᾽ ἡμᾶς τουρκικὴν χρονολογίαν (ἀπὸ 2 σαβὰλ 1230).

Τὸ ἐν λόγῳ ἑλληνιστὶ γεγραμμένον ἔγγραφον ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς προεστῶτας καὶ ἐπιτρόπους τῆς νήσου τῶν Τρικκέρων[1] καὶ ὑπενθυμίζει αὐτοῖς ὅτι, συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1812 διάταγμα, ὤφειλον οἱ κάτοικοι τῶν βορείων Σποράδων νὰ πληρώσουν ὡρισμένον χρηματικὸν ποσὸν διὰ τὴν ἀγορὰν φρεγάδας πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ καταδιωκτικοῦ στολίσκου κατὰ τῶν πειρατῶν. Ἐνῷ δὲ οἱ λοιποὶ κάτοικοι τῶν νήσων ἔδωσαν τὸ ἀναλογοῦν αὐτοῖς χρηματικὸν ποσόν, οἱ τῶν Τρικκέρων κάτοικοι κατέβαλον τὰ ἔξοδα δύο μηνῶν, ἀντὶ τῶν πέντε τοιούτων, ὡς ἔδει· ὅθεν προτρέπει αὐτοὺς νὰ καταβάλωσι τῷ ἐπὶ τούτῳ ἀποστελλομένῳ πληρεξουσίῳ Βαλῆ Μουσταφᾷ Τσαούση τὴν ὑπολειφθεῖσαν συνεισφοράν των.

Ὁ παρ᾽ οὗ ἀποστέλλεται τὸ ἐν λόγῳ ἔγγραφον βεζύρης εἶναι Τοῦρκος πολιτικὸς καὶ ναύαρχος Τοπὰλ Χοσρὲφ Μεχμὲτ καλούμενος, γεννηθεὶς ἐν Γεωργίᾳ τῷ 1769. Ἀργυρώνητος δοῦλος ὢν τοῦ καπουδὰν πασᾶ Κιουτζοὺκ Χουσεῒν (1792-1803), ἀπηλευθερώθη μετὰ ταῦτα καὶ τῇ ὑποστηρίξει αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς ἀνώτατα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα, τὸ κατ᾽ ἀρχὰς σφραγιδοφύλαξ καὶ κεχαγιᾶς τοῦ σουλτὰν Σελὴμ Γ´. γενόμενος. Τῷ 1801 ἐστάλη ὡς πασᾶς τῆς Αἰγύπτου πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐκτρόπων τῶν Μαμελούκων, ἅτινα ἐγένοντο μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Γάλλων. Μετὰ ταῦτα ἐγένετο καπουδὰν πασᾶς, ἤτοι ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, ἐξολοθρεύσας

---

[1] Τὸ Τρίκκερι εἶναι ἡ παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου κειμένη πολίχνη, ἥτις ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑπήγετο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σκιάθου καὶ Σκοπέλου. Μ. Ἰ. Γεδεών, Κανονικαὶ διατάξεις. Τόμ. Α´, ἐν Κων/πόλει 1888, σελὶς 311. Κακῶς δὲ ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐκλαμβάνεται ὡς νησίς.

τοὺς Γενιτσάρους καὶ γενόμενος ὁ κυριώτερος θεμελιωτὴς τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Ναυαρίνου, διὰ τῆς ἐπιβολῆς του, διέσωσε ἀπὸ σφαγῆς τοὺς ἐν Κ/πόλει Εὐρωπαίους. Κατὰ τὸ 1838 ἐγένετο μέγας βεζύρης. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ὑπ᾿ αὐτοῦ προκληθέντος πολέμου πρὸς Μεχμὲτ Ἀλῆν τῆς Αἰγύπτου (1839 - 1840), παραιτηθείς, ἀπεσύρθη εἰς Ραιδεστὸν ἰδιωτεύων. Ὁ σουλτὰν Ἀβδοὺλ Μετζὴτ ἀνακαλέσας αὐτὸν ἐκ τῆς ἰδιωτείας, διώρισεν ὑπουργὸν κατὰ τὸ 1853, συνηγορήσαντα θερμῶς ὑπὲρ τῆς συνεννοήσεως τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας πρὸς τὴν Ρωσσίαν. Μὴ κατορθωθείσης ταύτης, ἐκηρύχθη ὁ κριμαϊκὸς πόλεμος (1853 - 1856) κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ἀπέθανεν (1855).

Ἰδοὺ δὲ τὸ κείμενον τῆς ἐν λόγῳ διαταγῆς.

Χοσρὲφ μεχμὲδ πασᾶς, ἐλέῳ Θεοῦ Καπουδὰν πασᾶς.

Προεστῶτες καὶ ἐπίτροποι τῆς νήσου Τρικκέρων. Ἰξεύρετε πολλὰ καλά, ὅτι προλαβόντος εἰς τὸ 1812ον ἔτος ἐξεδόκαμεν ὑψηλόν μας πουγιουρδί, προστάζοντες τοὺς σκοπελίτας, σκερανούς, σκιαθῶτας, λιδρομίτας ψαῤῥανοὺς καὶ ἐσᾶς, ὅτι ὅλοι σας κατὰ ἀναλογίαν τῆς δυνάμεώς σας νὰ δώσετε αὐτούς (;) διὰ νὰ ἁρματωθῇ ἡ φεργάδα πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν κλεπτῶν, οἱ μὲν σκιαθῶται ὀκτώ, οἱ σκοπολῖτες δώδεκα, οἱ σκερανοὶ ἑπτά, οἱ λιδρομίτες δύω, οἱ ψαῤῥανοὶ δώδεκα καὶ ἐσεῖς οἱ τρικκερῶτες ὀκτώ· οἱ ἄνωθεν λοιπὸν νησιῶται κατὰ τὴν προλαβόντος ἐκδοθεῖσαν ἡμῶν προσταγὴν ἐπλήρωσαν τὸ ἀνάλογόν των, ἐσεῖς ὅμως οἱ τρικκερῶτες δὲν ἐπληρώσετε τὰ ὅσα ἔξοδα σᾶς ἀναλογοῦν, ἀλλὰ μόνον δύω μηνῶν ἔξοδα, εἰς καιρὸν ὁποῦ ἔχετε νὰ δίδετε πέντε μηνῶν εἰς τοὺς σκοπελίτας, οἱ ὁποῖοι τὰ ἐξόδευσαν. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν γράφοντες διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν ὑψηλοῦ πουγιουρδοῦ σᾶς προστάζομεν ἡγεμονικῶς, ὅτι ἀποφασιστικῶς, εὐθὺς νὰ ἀποπληρώσετε τὸ ἀνάλογον ὁποῦ ἔμεινε τριῶν μηνῶν εἰς χίλια πεντακόσια εἴκοσι: 1520: γρόσια εἰς τὸν ἐπίτηδες στελλόμενον παρ᾿ ἡμῶν βαλὴ μουσταφᾶ Τσαούσην· προσέχοντες λοιπὸν καλῶς, μὴ παρεκτραπῆτε τῆς δικαιοσύνης, ποιήσατε, ὡς σᾶς προστάζομεν ἡγεμονικῶς· ἐξ ἀποφάσεως 1815 Ἰουλίου 27.

Ἐξεδόθη τὸ παρὸν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ δονανμᾶ.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Σ. ΜΠΟΥΑΣ
Διάκονος.

Η ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΥ

Ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου κεῖται ὑπεράνω καὶ ἀνατολικῶς τῆς κωμοπόλεως Ἁγίου Λαυρεντίου ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου ὄρους.

Περὶ αὐτῆς ἔγραψαν διάφοροι[1], ἐπιλαμβανόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς τοῦ θέματος, διότι αἱ ὑπ᾿ αὐτῶν δημοσιευθεῖσαι περιγραφαὶ καίτοι παρέχουσαι πολλὰς καὶ σπουδαίας ἱστορικὰς εἰδήσεις καὶ ἐπιγραφάς, δὲν δίδουσιν ἐν τούτοις καὶ θετικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἱδρύσεως τῆς μονῆς καὶ τῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς ἀνοικοδομήσεων αὐτῆς.

Ἡ μονὴ εἶναι τετράγωνον εὐρὺ οἰκοδόμημα, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου κεῖται ὁ ναός. Σήμερον ὅμως μόνον κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, βόρειον, ἀνατολικὴν καὶ μεσημβρινὴν περιβάλλουσι τὸν ναὸν τὰ κελλία τῶν μοναχῶν, αἱ ἀποθῆκαι, οἱ σταῦλοι κλπ. εἰς δύο ὀρόφους, ἐνῷ κατὰ τὴν δυτικήν, ἐν ᾗ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν κεῖται ἡ πύλη τῆς μονῆς, ὑπάρχει τοῖχος χαμηλός. Τὰ κελλία σήμερον εἶναι ἑτοιμόρροπα καὶ σεσαθρωμένα, τὰ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἑτοιμόρροπα καὶ ἀσκεπῆ, διότι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἶναι ἐγκαταλελειμμένα καὶ ἔρημος ἡ μονή. Ἐσχάτως μόνον ἐξετελέσθη ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας ἀναστηλώσεως τοῦ ὑπουργείου Παιδείας ἡ στερέωσις τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ, ἅτινα εἶχον ὑποστῆ καθίζησιν λόγῳ τῶν ὑπογείων ὑδάτων.

---

[1] Πβ. Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, Ἡμερολόγιον «ἡ Φήμη» τοῦ 1886, μέρος 2ον σελ. 57, ἔνθα δημοσιεύεται πανομοιοτύπως καὶ εἰς φυσικὸν μέγεθος ἐπὶ μαρμάρου ἐπιγραφὴ ἀναφέρουσα τὴν ἵδρυσιν τῆς μονῆς τῷ 1378. Τοῦ αὐτοῦ Ἡμερολόγιον «ἡ Φήμη» τοῦ 1887 σ. 142. Δανιὴλ Φιλιππίδου καὶ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, Νεωτερ. Γεωγραφία, ἐν Βιέννῃ 1791, τόμ. Α΄ σ. 226. Νικολάου Μάγνητος, Περιήγησις Θεσσαλίας καὶ τῆς Θεσσαλικῆς Μαγνησίας, ἐν Ἀθήναις 1860, σ. 58. [Νικόλ. Ρηματησίδου], Συνοπτικὴ περιγραφὴ Θεσσαλίας κλπ., ἐν Σμύρνῃ 1874, σ. 28. Ν. Γεωργιάδου, Θεσσαλία, ἔκδ. α΄, ἐν Ἀθήναις 1880, σ. 180. Ἀθανασίου Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Σημειώσεις ἐξ Ἁγίου Λαυρεντίου, Ἐπετηρὶς Φιλολογ. Συλλόγου «Παρνασσοῦ», τόμ. Ε΄, 1901, ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 115 - 128. Γεωργ. Λαμπάκη, Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, τεῦχος Δ΄, ἐν Ἀθήναις 1904, σελ. 13 - 16. Ἀποστ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας τοῦ 1910, σ. 211 κἑξ. Σωκράτους Βαμβάκου, Ἱστορία τοῦ χωρίου Ἅγιος Λαυρέντιος Βόλου, Ἐν Ἀθήναις 1927, σχήμ. 16ου, σελίδες 124, μετ᾿ εἰκόνων καὶ ἑνὸς χάρτου τοπογραφικοῦ. Πρόσθες καὶ Ὁδοιπορικὰ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ Ἐπιτελ. Γραφείου τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, ἐν Ἀθήναις 1880, σ. 177 καὶ 190.

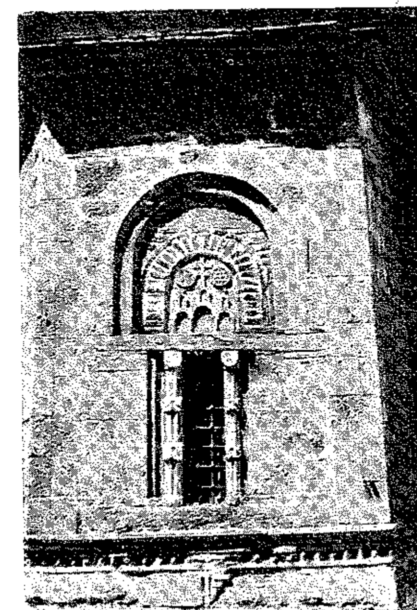
Ὁ ναὸς εἶναι δρομικὴ τρίκογχος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου ἔχοντος ὑψηλὸν τύμπανον. Αἱ κόγχαι εἶναι τρίπλευροι. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ, τοῦ τρούλλου καὶ τῶν κογχῶν καλύπτεται ὑπὸ πλακῶν, ὅπως καὶ τῶν κελλίων. Ἐξωτερικῶς ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ εἶναι ἰσοδομική, κατὰ μὲν τὸ κατώτερον μέρος διὰ μεγάλων διαστάσεων σχιστολίθων ὀρθογωνίων ἀναμίκτων μετὰ μικρῶν ἰσοδομικῶν, ἀπὸ τοῦ μέσου δὲ περίπου καὶ ἄνω διὰ μικροτέρων ὀρθογωνίων πωρίνων ἢ σχιστολίθων κανονικῶς ἐκτισμένων καὶ συνδεομένων κατὰ τοὺς ἁρμοὺς διὰ διπλῶν καθέτων πλίνθων ὀπτῶν[1]. Ζώνη δ' ἐκ γείσου λιθίνου κανονικῶς γεγλυμμένου μετ' ὀδοντωτῶν πλίνθων περιβάλλει γύρωθεν ὅλας τὰς πλευρὰς τοῦ ναοῦ. Κατὰ δὲ τὴν ἀνατολ. πλευράν, ἡ ζώνη εἶναι κάτωθι τῶν τοξωτῶν ἀψιδωμάτων τῶν παραθύρων.

Εἰκ. 1. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Λαυρεντίου.

Κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ προεξέχουσι κατὰ 0,50 τὰ ἄκρα τῶν πλαγίων κεραιῶν ὑπολανθάνοντος σταυροῦ, ἀπολήγοντα εἰς ἀέτωμα καὶ ἔχοντα ἀνὰ ἓν παράθυρον ὑπὸ τοξωτὸν ἀψίδωμα ἐκ πλίνθων ὀπτῶν.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἔχει, ὡς εἴπομεν, τρεῖς τριπλεύρους κόγχας, αἵτινες ἔχουσιν ἀνὰ ἓν παράθυρον ὀρθογώνιον ὑπὸ ἀψίδωμα ἐκ τόξου ἐκ πλίνθων ὀπτῶν καὶ ὀδοντωτῶν (εἰκ. 1). Τὸ παράθυρον τῆς μέσης κόγχης εἶναι κάπως μεγαλείτερον τῶν παραθύρων τῶν δύο ἄλλων κογχῶν ἔχον δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὡς παραστάδας δύο χωρίσματα διλόβων παραθύρων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ῥαβδωτὰ μετὰ δύο κόμβων ἕκαστον, ἐνῷ τὰ τῶν ἄλλων κογχῶν παράθυρα ἔχουσιν ὡς παραστάδας ἐπίσης χωρίσματα διλόβων παραθύρων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ῥαβδωτὰ μεθ' ἑνὸς κόμβου προερχόμενα ἐξ ἀρχαιοτέρου Βυζαντινοῦ ναοῦ. Τὰ παράθυρα ταῦτα τῶν κογχῶν εἶναι ὀρθογώνια ὑπὸ ἀψιδώματα τοξωτὰ ἐξ ὀπτῶν καὶ ὀδοντωτῶν πλίνθων. Ἄνωθεν δὲ τῶν παραθύρων ἐνετειχίσθησαν ὡς τύμπανα θωράκια ἡμικυκλικὰ ἐκ μελανοφαίου πωρίνου λίθου, φέροντα ἐν ἀναγλύφῳ ἐκτύπους διακοσμήσεις μετὰ διπλῶν σταυρῶν. Οὕτω τὸ μὲν ὑπέρθυρον τοῦ τῆς μέσης κόγχης παραθύρου φέρει ἔκτυπον ὁμοίωμα ναοῦ μετὰ τριῶν τρούλλων, ἀνὰ ἕνα ἐφ' ἑκάστου κλίτους, καὶ ἄνωθεν τοῦ μέσου τρούλλου ὑψοῦται μέγας ἔκτυπος διπλοῦς σταυρός, ἔχων ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἀνὰ ἕνα ῥόδακα, πληρούμενον τὸν μὲν ἀριστερὰ ὑπὸ ἓξ ἐπιμήκων φύλλων συνδεομένων κατὰ τὰ ἄκρα ὑπὸ ἰσαρίθμων ὁμοίων φύλλων, τὸν δὲ δεξιὰ ὑπὸ δύο ἐπαλλήλων τριγώνων ἀντιθέτως κειμένων. Τὸ δὲ τύμπανον τοῦ τῆς ἀριστερᾶς κόγχης παραθύρου φέρει ὡς διακόσμησιν ἁπλοῦν σταυρὸν μετὰ βάσεως ὑπὸ ἀψίδωμα. Καὶ δεξιὰ μὲν κατὰ τὴν γωνίαν ἔχει δύο ῥόδακας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἑξάφυλλος, ὁ δ' ἕτερος κάτωθι αὐτοῦ φέρει δύο τρίγωνα ἐπάλληλα ἀντιθέτως καὶ ἐντὸς κύκλου μικροῦ σταυρόν, δεξιὰ δὲ κατὰ τὴν γωνίαν ῥόδακα μετὰ δύο τριγώνων ἐπαλλήλων ἀντιθέτως καὶ σταυροῦ ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῶν. Ἀνάλογον δὲ διακόσμησιν φέρει καὶ τὸ ὑπέρθυρον τοῦ παραθύρου τῆς ἀριστερᾶς κόγχης (εἰκ. 2).

Εἰκ. 2. Παράθυρον τῆς μέσης κόγχης μετὰ τυμπάνου καὶ ἀναγλύφου διακοσμήσεως.

Ἄνω δὲ τοῦ μετ' ὀδοντωτῶν πλίνθων γείσου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἡ οἰκοδομὴ εἶναι ἰσοδομικὴ ἐκ μαλακῶν ὀρθογωνίων μικρῶν λίθων πωρίνων χρώματος φαιοῦ. Τοιοῦτος πώρινος λίθος οὐδαμοῦ ἐξάγεται ἐν Πηλίῳ, ὡς ἔμαθον, ἀλλ' ἐκομίσθη ἐξ Ἰταλίας, ὡς λέγουσιν οἱ κάτοικοι τῆς κωμοπόλεως Ἁγίου Λαυρεντίου (ἴδε εἰκ. 1).

Ὅπως τώρα σῴζεται ὁ ναός, καὶ ὅπως ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν ταῖς πλευραῖς αὐτοῦ ἐντετειχισμένων σποράδην διαφόρων τεμαχίων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ μαλακοῦ μέλανος πωρίνου λίθου καὶ πλακῶν μετὰ σταυρῶν ἢ ἐγχαράκτων ἐπιγραφῶν, ὑπέστη πολλὰς ἀνοικοδομήσεις, ἤτοι κατὰ τὰ ἔτη 1554, 1724 καὶ 1764.

[1] Κατὰ τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν πλευράν, κατὰ τὰς γωνίας, εἶναι ἐντετειχισμένοι ὀρθογώνιοι ὀγκόλιθοι σχιστολίθου μὲ ἀναγεγλυμμένα ἀτέχνως ζῷα τετράποδα καὶ ἰχθῦν. (Πρβλ. Ἀρβανιτόπουλον ἐν Πρακτικοῖς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1910, σ. 213).

Ἡ τελευταία δὲ αὕτη χρονολογία ἀνάγεται εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ νῦν ναοῦ, ἥτις ἐγένετο μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ στερεότητος ἰσοδομικῶς δι' ἁπλῶν πλίνθων κατὰ τοὺς ἁρμοὺς τῶν λίθων κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Βυζαντινοῦ συστήματος[1]. Ἐφιλοτιμήθησαν δὲ οἱ Ἁγιολαυρεντῖται οὗτοι οἰκοδόμοι οὐ μόνον νὰ κτίσωσι τὸν ναόν, ὑπερμεσοῦντος τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος, μετὰ στερεότητος καὶ φιλοκαλίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐντειχίσωσιν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν αὐτοῦ πολλὰ τεμάχια μαρμάρων καὶ πωρίνων λίθων μετὰ γλυπτῶν διακοσμήσεων καὶ ἐπιγραφῶν, ἐξ ὧν ὡς ἀπὸ μίτου ὁδηγούμενοι θὰ διευκρινίσωμεν τὰς διαφόρους φάσεις τῆς οἰκοδομῆς τῆς μονῆς κατὰ διαφόρους χρονολογικὰς περιόδους.

Α´. ΓΛΥΠΤΑ ΤΕΜΑΧΙΑ ΕΝΤΕΤΕΙΧΙΣΜΕΝΑ

Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς εἶναι ἐντετειχισμένη ὡς ὑπέρθυρον πλὰξ μαρμαρίνη ἐντὸς ἀψῖδος ἔχουσα ὡς διακόσμησιν διπλοῦν σταυρόν, ἄνωθεν δὲ δεξιὰ τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου φέρον ἐντὸς κύκλου ῥόδακα. Τὸ τεμάχιον τοῦτο προφανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ παλαιοτέρου βυζαντινοῦ ναοῦ καί, ὡς ἐκ τῆς τεχνοτροπίας αὐτοῦ ἐξάγεται, ἀνάγεται εἰς τὸν ΙΓ´ - ΙΔ´ αἰῶνα.

Ἄνωθεν δὲ τῆς μεσημβρινῆς θύρας εἶναι ἐντετειχισμένον ὡραῖον τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου ἔχον πλουσίαν φυτικὴν διακόσμησιν ἐν ἐπιπεδογλύφῳ τοῦ ΙΓ´ - ΙΔ´ αἰῶνος, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ ἐπὶ λίθου μαλακοῦ, πωρίνου, εἶναι ὁμοίως ἐντετειχισμένον ἕτερον τεμάχιον μετ' ἐπιγραφῆς:

«ΕΤΗ 1764 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 15».

Ἀριστερὰ δὲ πλαγίως τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, ὑπάρχει ἕτερον τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου ἐπίμηκες, ὀρθογώνιον, φέρον ἄνω ἐγγλύφους ῥαβδώσεις, κάτωθι δὲ αὐτῶν σταυρὸν ἔκτυπον ἀνισοσκελῆ ἁπλοῦν μετὰ κεραιῶν ἀπολήγουσῶν εἰς τὰ ἄκρα εἰς τρίλοβον καὶ κάτωθι εἰς ἀγκυροειδὲς κόσμημα ἐν ἐπιπεδογλύφῳ, ἐξ οὗ ἐκφύεται ἄλυσσος ἐξ ἐλλείψεων, πληρουμένων ἐντὸς ὑπὸ σταυροειδοῦς φυλλώματος.

Ἕτερον δὲ τεμάχιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ μνημείου μετὰ τοῦ αὐτοῦ κοσμήματος, μεγαλύτερον, εἶναι ἐντετειχισμένον ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς καὶ ἕτερον ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς ἐν ἐπιπεδογλύφῳ. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὸ αὐτὸ μνημεῖον (εἰκ. 3). Τοῦτο δὲ ὡς καὶ ἕτερον ὅμοιον, ἀλλὰ φέρον ἄλλην πλουσίαν διακόσμησιν ἐκ ταινιοειδοῦς πλέγματος καὶ ἄνω σταυρόν, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀναφέρωμεν κατωτέρω, φαίνεται ὅτι θὰ ἦσαν ἐπενδύσεις μαρμάριναι τῶν παραστάδων τῆς ὡραίας πύλης τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ, λέγω δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ ἔχουσι τοὺς σταυροὺς πρὸς τὰ ἄνω.

[1] Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἀνέκαθεν οἱ Ἁγιολαυρεντῖται ἦσαν ἄριστοι οἰκοδόμοι. Ὀνόματα μάλιστα κτιστῶν ἐξ Ἁγίου Λαυρεντίου εὑρίσκομεν ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ εἰς τὴν μονὴν Ξενιᾶς καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὰ τεμάχια ταῦτα μετ' ἁλύσεων, παρεμφερῆ πως πρὸς τὰ γλυπτὰ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Φιλαδελφείας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ[1], δύνανται νὰ χρονολογηθῶσι μεταξὺ τοῦ ΙΓ´ - ΙΔ´ αἰῶνος.

Ἕτερον τεμάχιον εἶναι ἐντετειχισμένον ὑψηλὰ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς δεξιὰ μικρόν, ἀποκεκρουμένον κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς καὶ ἀνῆκον εἰς θωράκιον. Τὸ τεμάχιον τοῦτο φέρει πλέγμα ἐκ ταινιῶν ἐν ἐπιπεδογλύφῳ καὶ ἀνάγεται εἰς τὸν ΙΓ´ ἕως ΙΔ´ αἰῶνα. Τοῦτο ἕνεκα τοῦ ὕψους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φωτογραφηθῇ.

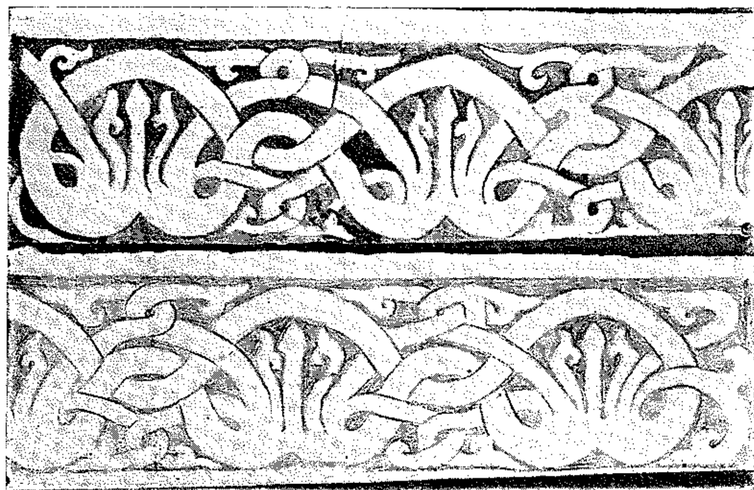

Εἰκ. 3. Γλυπτὸν κόσμημα ἁλυσιδωτὸν ἐν ἐπιπεδογλύφῳ.

Ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὀλίγον κάτω τοῦ μέσου, ἀριστερά, εἶναι ἐντετειχισμένον πλαγίως τεμάχιον ἐπίμηκες λευκοῦ μαρμάρου ὅμοιον μὲ τὸ ἀνωτέρω περιγραφὲν (πλάτ. 0,15), φέρον πλουσίαν διακόσμησιν, ἐκ πλέγματος ταινιῶν πληρουμένων ἐντὸς ὑπὸ λογχοειδοῦς βέλους καὶ δύο ἡμιφύλλων ἐν ἐπιπεδογλύφῳ (εἰκ. 4). Ἕτερον δὲ τεμάχιον, ὅμοιον καὶ τῶν αὐτῶν διαστάσεων, εἶναι ἐντετειχισμένον ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, ἄνωθεν τῆς μικρᾶς θύρας. Τρίτον τεμάχιον ὅμοιον, μικρόν, ἔχον σταυρὸν διπλοῦν ἔκτυπον ὑπὸ ἀψίδωμα καὶ ἀρχὴν τοῦ ἐκ ταινιῶν πλέγματος εἶναι ἐντετειχισμένον ἀπωτέρω ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς (εἰκ. 5). Τὰ τρία ταῦτα τεμάχια ἀνήκουσιν εἰς τὸ αὐτὸ μνημεῖον καί, ἐπειδὴ ὁ σταυρὸς εἶναι πλάγιος ἐν συνεχείᾳ μετὰ τοῦ πλέγματος, ἕπεται ὅτι τὸ μνημεῖον ἦτο διάζωμα τέμπλου καὶ ἀνάγεται μεταξὺ τοῦ ΙΓ´ - ΙΔ´ αἰῶνος. Ἀνήκει δὲ εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον αὐτοῦ. Ἕτερον τεμάχιον, φέρον διπλοῦν σταυρόν, ἀνήκει εἰς ὅμοιον μνημεῖον. Ἄλλο τεμάχιον στενὸν καὶ ἐπίμηκες (πλάτους 0,15) φέρει κυματοειδῆ φυτικὴν διακόσμησιν, ἧς ἀνάλογον

[1] Πρβλ. Γ. Λαμπάκη, Οἱ Ἑπτὰ Ἀστέρες τῆς ἀποκαλύψεως, Ἀθῆναι, 1909, σ. 384, εἰκ. 196.

βλέπομεν καὶ ἀλλαχοῦ[1]. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν τέλος τοῦ ναοῦ εἶναι ἐντετειχισμένα καὶ διάφορα ἀνάγλυφα μέλανος πωρίνου λίθου κανονικά, ὀρθογώνια, μικρῶν

Εἰκ. 4. Τεμάχια ἐπιπεδόγλυφα μετὰ ταινιωδῶν διακοσμήσεων.

διαστάσεων μετὰ λίαν ἐκτύπων φυτικῶν διακοσμήσεων. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἴσως δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ. Ὑποθέτομεν ὅτι θὰ εἶναι

Εἰκ. 5. Τεμάχιον ἐπιπεδογλύφου μετὰ διπλοῦ σταυροῦ.

φραγκικῆς προελεύσεως. Λόγῳ ὅμως τοῦ ὕψους, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντετειχισμένα, δὲν δύνανται νὰ φωτογραφηθῶσιν.

[1] Πρβλ. Γ. Λαμπάκη, Οἱ Ἑπτὰ Ἀστέρες τῆς ἀποκαλύψεως, σ. 385, ἀριθ. εἰκ. 202. Τὸ τεμάχιον ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Λαυρεντίου, διὰ τὸ ὕψος, δὲν ἐφωτογραφήθη.

Β'. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΓΛΥΠΤΑ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ ναοῦ παρὰ τὰ κελλία τῆς βορείου πλευρᾶς κεῖνται τὰ ἑξῆς γλυπτά.

1) Ἓν Θεοδοσιανὸν μετὰ πριονωτῆς ἀκάνθου ἡμιεφθαρμένον (εἰκ. 6).

2) Ἓν Κορινθιάζον μετὰ μαλακῆς ἀκάνθου ἐκφυλισμένης.

3) Ἕτερον Κορινθιάζον, κείμενον κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ προαυλίου, ἐφ᾽ οὗ στηρίζεται κίων ξύλινος ὑποβαστάζων τὴν στέγην τῶν κελλίων.

Εἰκ. 6. Θεοδοσιανὸν κιονόκρανον καὶ ἕτερα γλυπτά.

4) Κιονόκρανον ἀρχαῖον ἰωνικὸν καλῆς τέχνης.

5) Τεμάχιον παλαιοχριστιανικοῦ ἢ Βυζαντινοῦ κιονοκράνου μετὰ σταυροῦ καὶ φυτικῶν διακοσμήσεων, κιβωρίου Ἁγίας Τραπέζης.

6) Τεμάχιον κιονίσκου ῥαβδωτοῦ μετὰ κόμβου, ἴσως κιβωρίου Ἁγίας Τραπέζης.

Γ'. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ὁ ναὸς εἶναι Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου (εἰκ. 7) καὶ καμαρωτοῦ θόλου, στηριζομένου ἐπὶ ἓξ μονολίθων κιόνων μαρμαρίνων.

Εἰκ. 7. Ὁ τροῦλλος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου.

Τὰ κιονόκρανα τῶν κιόνων τούτων ποικίλλουσι κατὰ τὴν διακόσμησιν. Τούτων τὰ μὲν τέσσαρα εἶναι Κορινθιάζοντα, ὅμοια μὲ τὰ δύο ἄλλα τὰ κείμενα ἐν τῷ προαυλίῳ μετὰ μαλακῆς ἀκάνθου, πάντως μεταγενέστερα τοῦ ϛ' μ.Χ. αἰῶνος, ἓν εἶναι καθαρῶς Βυζαντινόν, τὸ δὲ ἕκτον εἶναι βάσις ἀρχαίου κίονος ἀνεστραμμένη.

Ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ σῴζεται ἐπεστρωμένη ἡ βάσις τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου, ἐφ' ἧς φαίνονται οἱ τόρμοι πρὸς γόμφωσιν τῶν διαστύλων καὶ θωρακίων.

Δ'. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ εἶναι ἐντετειχισμέναι διάφοροι ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τεμαχίων λευκοῦ μαρμάρου, ἢ ἐντελεῖς ἢ κολοβαί, καὶ ἓν ἡλιακὸν ὡρολόγιον.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει: 1) ἡλιακὸν ὡρολόγιον ἐπὶ ἡμικυκλικῆς μαρμαρίνης πλακός.

Τὸ ἡλιακὸν τοῦτο ὡρολόγιον διαιρεῖται εἰς ἕνδεκα ἴσα μέρη διὰ δέκα γραμμῶν ὁρμωμένων ἐκ τοῦ κέντρου καὶ ἀποτελουσῶν ἕνδεκα ἴσους κώνους, τῶν ὁποίων τὰς βάσεις σχηματίζει ἡ περιφέρεια τοῦ ἡμικυκλίου. Ἑτέρα καμπύλη γραμμὴ περιθέει ἔσωθεν τὴν περιφέρειαν τοῦ ὡρολογίου καὶ διὰ τῶν γραμμῶν τῶν ἀκτίνων σχηματίζει ἕνδεκα τετράγωνα ἰσομεγέθη εἰς τὰ ὁποῖα ἐνεχαράχθησαν οἱ ἀριθμοὶ τῶν ὡρῶν διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Αἱ ὧραι εἶναι 11 καὶ ἄρχονται ἐκ δεξιῶν. Ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τῆς πλακὸς ὑπῆρχε καθέτως ἐμπεπηγμένον μεταλλικὸν τριγωνικὸν ἔλασμα δεικνῦον διὰ τῆς σκιᾶς του τὰς ὥρας, ὅπερ τώρα δὲν ὑπάρχει. Ἡ ἡμικυκλικὴ αὕτη πλὰξ τοῦ ὡρολογίου ἔχει διάμετρον 0,330 περίπου καὶ ὕψος 0,17.

Τὸ ἡλιακὸν τοῦτο ὡρολόγιον εἶναι Βυζαντινόν. Περιέγραψαν δὲ αὐτὸ πρῶτον ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ὅστις ἐδημοσίευσε πανομοιοτύπως μόνον τοὺς διὰ τοῦ ἀλφαβήτου ἀριθμούς [1], δεύτερον ὁ κ. Ἀποστ. Σ. Ἀρβανιτόπουλος, ὅστις ἐδημοσίευσε πληρεστέραν εἰκόνα αὐτοῦ [2], καὶ τρίτον ὁ κ. Σωκράτης Βαμβᾶκος, ὅστις παραθέτει αὐτολεξεὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εἰκόνος τὰ ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως γραφόμενα [3].

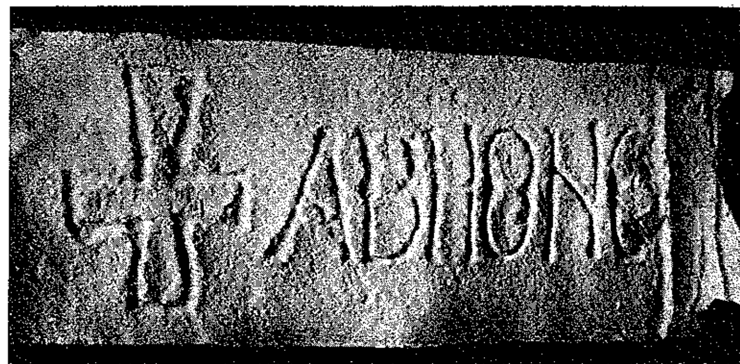
2) Ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἐπίσης πλευρᾶς, χαμηλά, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς μέτρου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, δεξιὰ τῆς δυτικῆς θύρας, εἶναι ἐντετειχισμένον τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου στενὸν (μήκ. 0,30, πλ. 0,15-0,17) καὶ ἐπίμηκες φέρον ἀνεστραμμένην τὴν ἑξῆς Λατινικὴν ἐπιγραφήν: (ὕψ. γρ. 0,07 εἰκ. 8).

[1] Ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογ. Συλλόγου «Παρνασσοῦ», ἔτος Ε', 1901 σελ. 122.

[2] Ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1910, σ. 213, εἰκ. 7, ἀριθ. 1.

[3] Σωκρ. Βαμβάκου, Ἱστορία τοῦ χωρίου Ἅγιος Λαυρέντιος, ἐν Ἀθήναις 1927, σελ. 91-92.

AD HONO[REM]

Εἰκ. 8. Τεμάχιον Λατινικῆς ἐπιγραφῆς.

3) Ἀριστερὰ τῆς θύρας τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ εἶναι ἐντετειχισμένον ἕτερον τεμάχιον τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς (μήκ. 0,58 πλ. 0,15 ὕψ. γρ. 0,06):

EPECVNIAAMALFITANI

Εἰκ. 9. Ἕτερον τεμάχιον Λατινικῆς ἐπιγραφῆς.

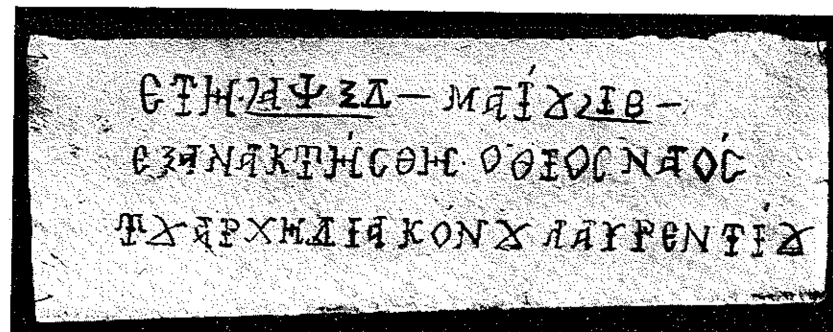
Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐπιγραφῶν ὁ μὲν Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς δημοσιεύει μόνον τὴν πρώτην ADHONO καὶ τῆς δευτέρας μόνον τὴν λέξιν: PECVNIA [1], ὁ δὲ Α. Σ. Ἀρβανιτόπουλος δημοσιεύει διὰ προχείρου σχεδιάσματος πανομοιοτύπως [2], οὐχὶ ὀρθῶς ἀμφοτέρας οὕτω:

ΑΒΗΟΝC...καὶ ЄΡΕCVIAЄIΒAP+TAN

4) Ἐπίσης ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ εἶναι ἐντετειχισμένη ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ ἐπὶ λίθου: (εἰκ. 10).

[1] Ἐπετηρὶς Φιλολ. Συλλόγου «Παρνασσοῦ», ἔτος Ε'. σ. 122 καὶ ἑξ.

[2] Βλ. τὰ πρακτικὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1910, σ. 213, εἰκ. 7, ἀριθ. 2.3.

Εἰκ. 10. Ἐπιγραφὴ τελευταίας ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Λαυρεντίου.

ЄΤΗ ΑΨΞΔ'—ΜΑΙΟΥ ΙΒ'
ЄΞΑΝΑΚΤΗϹΘΗ Ο ΘΙΟϹ ΝΑΟϹ
ΤΟΥ ΑΡΧΗΔΙΑΚΟΝΟΥ ΛΑΥΡЄΝΤΙΟΥ

«*Ἔτη ͵αψξδ' (=1764)—Μαΐου ιβ' (=12),*
ἐξανακτήσθη ὁ θῖος ναὸς
τοῦ ἀρχηδιακόνου Λαυρεντίου».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τοῦ κ. Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου διὰ μικρῶν γραμμάτων[1].

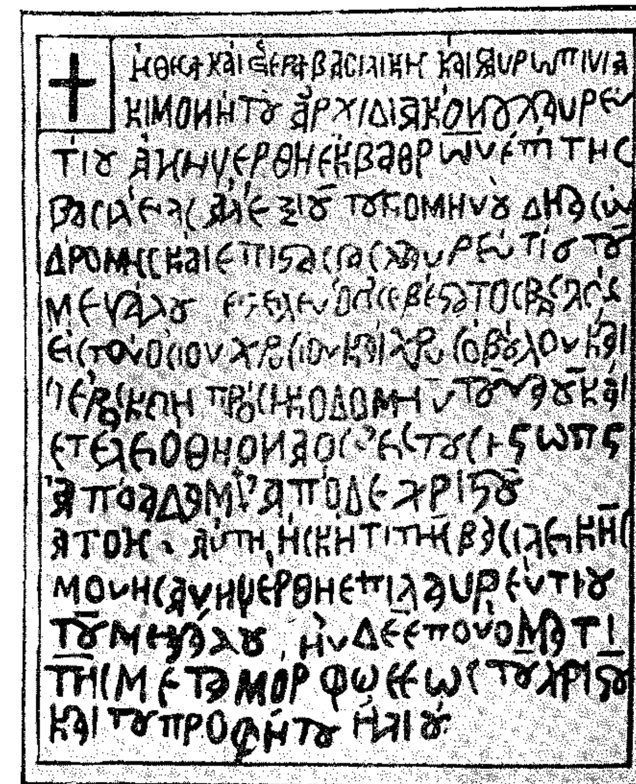
5) Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς εἶναι ἐντετειχισμένον τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου, τὸ ὁποῖον ἦτο συνέχεια τῶν ὑπ᾽ ἀριθ. 2 καὶ 3 Λατινικῶν ἐπιγραφῶν (μήκους 0,50, πλάτ. 0,16. ὕψ. γρ. 0,07), φέρον τὴν ἑξῆς λατινικὴν ἐπιγραφήν (εἰκ. 11), ἣν δὲν εἶδον οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς καὶ τὴν ὁποίαν συμπληροῦμεν [P]RIMO+ (=[p]rimo).

Εἰκ. 11. Τεμάχιον Λατινικῆς ἐπιγραφῆς.

6) Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, ἄνω ὑψηλά, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀριστερᾶς κεραίας τοῦ ὑπολανθάνοντος σταυροῦ τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸ ἁψίδωμα, εἶναι ἐντετειχισμένη μικρὰ ὀρθογώνιος μαρμαρίνη πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου (ὕψ. 0,23, πλ. 0,19) μετ᾽ ἐπιγραφῆς Βυζαντινῆς, τῆς ὁποίας παραθέτομεν ἐνταῦθα φωτογραφικὴν εἰκόνα (εἰκ. 12).

[1] Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἑταιρ. 1910, 213.

Εἰκ. 12 Ἡ εἰς τὴν κατὰ τὸ 1378 ἀνέγερσιν τῆς Μονῆς ἀναφερομένη ἐπιγραφή.

«† *Ἡ θεια καὶ είερὰ βασιλικὴ καὶ σταυροπιγια-*
κι μονὴ τοῦ ἀρχιδιακόνου Λαυρέν-
τίου ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων ἐπὶ της
βασιλείας Ἀλέξιοῦ τοῦ Κομ(ν)ηνοῦ δηα συν-
δρομης καὶ ἐπιστασιας Λαυρέντίου τοῦ
Μεγάλου. Ἔστειλεν ὁ ευσεβέστατος βασιλεὺς
εἰς τὸν ὀσιον χρυσιον καὶ χρυσόβούλον καὶ
ειἔρα σκευη πρὸς ηκοδομὴν τοῦ ναοῦ καὶ
ἐτελειόθη ο ναος εἰς τους ͵ϛΩΠϚ'
ἀπὸ Ἀδάμ, ἀπὸ δὲ Χριστοῦ
͵ατοη'. Αὕτη ἡ σκήτι τῆς βασιλεικῆς
μονης ἀνηγέρθη ἐπι Λαυρέντιου
τοῦ Μεγάλου· ἦν δὲ ἐπ᾽ ονόματι
τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ
καὶ τοῦ προφήτου Ἡλιού,»

Ἡ προκειμένη ἐπιγραφή, κατὰ τὸν Α. Π. Κεραμέα, εὑρέθη ἐν τῇ θέσει «Προφήτης Ἠλίας», ἔνθα ὑπῆρχε ναΰδριον φερώνυμον, τῷ 1865, κομισθεῖσα δ' εἰς τὴν μονὴν ἐνετειχίσθη, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. Ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ πρῶτον αὕτη πανομοιοτύπως καὶ εἰς φυσικὸν μέγεθος ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἁγίου Λαυρεντίου καταγομένου μοναχοῦ Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, ὑφ' οὗ καὶ ἐσχολιάσθη διὰ μακρῶν[1]. Εἶτα ἀνεδημοσιεύθη διὰ μικρογραμμάτου γραφῆς ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως[2] καὶ τὸ τρίτον πανομοιοτύπως ὑπὸ Σωκρ. Βαμβάκου[3]. Ἀγνοοῦσι δὲ τὴν ἐπιγραφὴν οἱ Γεώργ. Λαμπάκης καὶ Α. Σ. Ἀρβανιτόπουλος.

7) Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς ἄνωθεν τῆς βορείας θύρας εἶναι ἐντετειχισμένη ὡς ὑπέρθυρον πλὰξ ὀρθογώνιος ἐκ μαλακοῦ πωρίνου λίθου φέρουσα ἔκτυπον διπλοῦν σταυρὸν ἐπὶ βάσεως καὶ τὴν ἑξῆς ἐγχάρακτον ἐπιγραφήν:

ΕΤΟΥϹ ͵ΖΞΒ' ΑΠΟΧΡΙΣΤΟΥ ͵ΑΦΝΑ'
ΙΝΔ ΙΕ'
ΙΓΝΑΤΙΟϹ ΜΟΝΑΧΟϹ

Ἔτους ͵ζξβ' (=7062=1554) ἀπὸ Χριστοῦ ͵αφνα'
(=1554 Ἰνδ(κτιῶνος ΙΕ'). Ἰγνάτιος μοναχὸς (ἐντὸς τοῦ σταυροῦ).

8) Ἐπίσης ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, τοῦ ναοῦ εἶναι ἐντετειχισμένη μικρὰ ἐνεπίγραφος πλὰξ λίθου πωρίνου μετ' ἐπιγραφῆς:

«1724 ἀμμὴν Δεκεμβρίου....
ΠΘΥΠΛΚΔΑΙ (;)»[4]

9) Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, τοῦ ναοῦ εἶναι ἐντετειχισμένη ἐπὶ λίθου μαλακοῦ ἥδε ἡ ἐπιγραφή:

ΕΤΗ 1764 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 15»[5]

10) Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐπὶ λίθου μαλακοῦ, ἡ ἑξῆς:

«Ἔτη ͵αψξδ' (=1764) Μαΐου ιϛ' (=12)
ἐξανακτίσθη ὁ θῖος (=θεῖος) ναὸς
τοῦ Ἀρχηδιακόνου Λαυρεντίου.»

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην δὲν ἀναφέρουσιν οἱ Γ. Λαμπάκης, Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς καὶ Α. Σ. Ἀρβανιτόπουλος.

11) Ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὀκτάγωνον, εἶναι δι' ὀπτῶν πλίνθων ἐντετειχισμένων ἡ χρονολογία «1764» (εἰκ. 7).

[1] Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, Ἡμερολόγιον «ἡ Φήμη», Ἐν Βόλῳ 1886, μέρος 2ον, σελ. 57. Πίναξ παρένθετος.

[2] Α. Π. Κεραμεύς, Ἐπετηρὶς Φιλ. Συλλόγ. Παρνασσοῦ, ἔτος Ε' 1901, σ. 115-128.

[3] Σ. Βαμβάκου, Ἱστορία τοῦ χωρίου Ἅγιος Λαυρέντιος, ἐν Ἀθήναις 1927, σελ. 87.

[4] Τὰ γράμματα τοῦ 2ου στίχου δὲν ἐννοοῦμεν.

[5] Βλ. Α. Ἀρβανιτόπουλον ἐν Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1910, σελ. 213 κ.ἑξ.

Ε'. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΝ ΤΩι ΠΡΟΑΥΛΙΩι

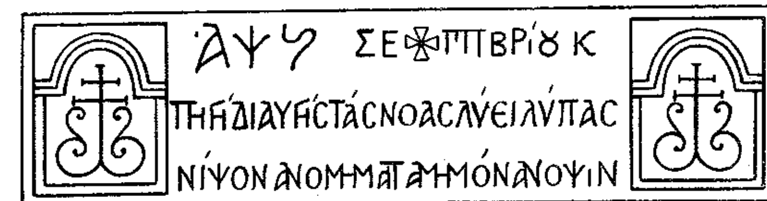
12) Ἐν τῷ προαυλίῳ, ἀριστερὰ καὶ πλησίον τῶν δύο κορμῶν κιόνων παρὰ τὰ κελλία τῆς βορείου πλευρᾶς, κεῖται, μεταξὺ ἄλλων μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν γλυπτῶν, καὶ τεμάχιον ἐπίμηκες καὶ στενόν, ὅμοιον μὲ τὰ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 τεμάχια (μήκους 0,65 πλ. 0,15-0,18, πάχ. 0,27) λευκοῦ μαρμάρου, ἀποκεκρουσμένον ἀριστερά, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει συνέχειαν τῶν ἐντετειχισμένων ἐπὶ τῆς δυτικῆς καὶ βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ (2, 3 καὶ 5) τεμαχίων τριῶν, φερόντων λατινικὰς ἐπιγραφάς, καὶ τὸ ὁποῖον φέρει τὴν ἑξῆς λατινικὴν ἐπιγραφὴν (ὕψ. γραμ. 0,06) (εἰκ. 13).

Εἰκ. 13. Τεμάχιον μαρμάρου ἀνευρεθὲν ἐν ὑπογείῳ κελλίου μετὰ Λατινικῆς ἐπιγραφῆς.

... ESCIANDREE APOCTOLI†DI...
... E S[anct] i (?) Andree Apostoli † Di...[1]

13) Ἐν τῷ προαυλίῳ καὶ παρὰ τὰ κελλία τῆς ἀνατολ. καὶ βορείας πλευρᾶς, ἐν τῇ ΒΑ γωνίᾳ, κεῖται ἡ βρύσις τῆς μονῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐν τῇ ἀψιδωτῇ καμάρᾳ εἶναι ἐντετειχισμέναι δύο πλάκες λευκοῦ μαρμάρου, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἄνω εἶναι ὀρθογώνιος ἐπιμήκης, φέρουσα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κατὰ τὰ ἄκρα ἔγκοιλα τετράγωνα πλαισιούμενα καὶ σχηματίζοντα ἄνω ἀψίδωμα, ἐντὸς δ' αὐτοῦ ἔγγλυφον διπλοῦν σταυρὸν τελευτῶντα κάτω εἰς ἀγκυροειδὲς κόσμημα, ἐν τῷ μέσῳ δὲ αὐτῶν τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν (μήκ. 0,90 περ.) (εἰκ. 14).

Εἰκ. 14. Ἐπιγραφὴ τοῦ 1790 ἐπὶ κρήνης.

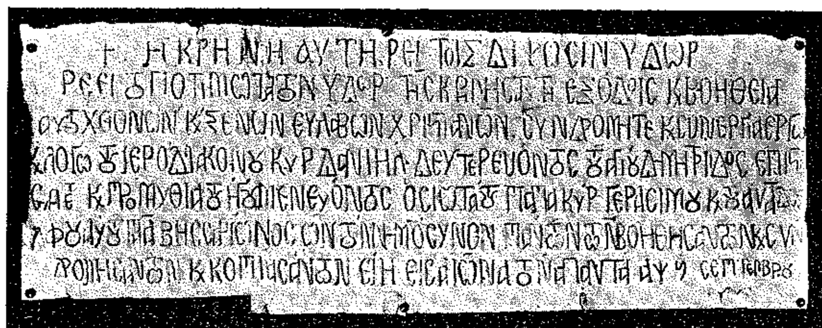
«͵ΑΨϞ'. Σεῤπτ(εμ)βρίου κ'.
Πηγὴ διαυγὴς τὰς νόας λύει λύπας
Νίψον ἀνομήματα μὴ μόναν ὄψιν».

[1] Τὰ τεμάχια τῶν τεσσάρων τούτων Λατινικῶν ἐπιγραφῶν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συναρμολογήσωμεν κατωτέρω.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην μόνος ὁ κ. Α. Σ. Ἀρβανιτόπουλος ἀναφέρει ὅστις παραθέτει πανομοιοτύπως μόνον τὸν 2ον στίχον αὐτῆς καὶ διορθοῖ τὴν λέξιν ΝΟΑϹ εἰς ΝΕΑϹ, ἤτοι[1]:

«*Πηγὴ διαυγὴς τὰς* ***νέας*** *λύει λύπας.*»

14) Κάτωθι τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς εἶναι ἐντετειχισμένη μεγαλυτέρα πλὰξ μετ᾿ ἐπιγραφῆς μακρᾶς ἐξ ἑπτὰ στίχων μήκους 0,95, ὕψους 0,32 καὶ ὕψους γραμμάτων 0,03 ὡς ἑξῆς:

Εἰκ. 15. Ἡ ἐπὶ τῆς κρήνης μακροτέρα ἐπιγραφή.

1 «*Ἡ πηγὴ αὕτη ῥεῖ τοῖς διψῶσιν ὕδωρ*
2 *ῥέει τὸ ποτιμότατον ὕδωρ τῆς*
κρήνης ταύτης ἐξόδοις καὶ βοηθείᾳ|
3 *αὐτοχθόνων καὶ ξένων εὐλαβῶν χριστιανῶν,*
συνδρομῇ καὶ συνεργείᾳ ἔργῳ|
4 *καὶ λόγῳ τοῦ ἱεροδιακόνου κὺρ Δανιήλ,*
ἐπιτροπεύοντος τοῦ ἁγίου Δημητριάδος, ἐπιστα-|
5 *σίᾳ τε καὶ προμηθ(ε)ίᾳ τοῦ ἡγουμενεύοντος*
ὁσιωτάτου παπᾶ κὺρ Γερασίμου καὶ τοῦ
6 *αὐταδέλ*|*φου αὐτοῦ παπᾶ Βησσαρίωνος,*
τὸ μνημόσυνον πάντων τῶν βοηθησάντων
7 *καὶ συν*|*δρομησάντων καὶ κοπιασάντων*
ἐστί· εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

͵αψϟ΄ (=1790) Σεπτεμβρίου [κ΄] (=20)».|

[1] Πβ. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1910, σελ. 214 (ἀριθ. 4).

15) Ἐπὶ κρήνης κειμένης ἔξω τῆς μονῆς καὶ πλησίον αὐτῆς, βορείως, εἶναι ἐντετειχισμένη πλὰξ μετὰ τῆς ἑξῆς ἐπιγραφῆς:

«*Ἐν ἔτει 1784 Αὐγούστου 18*
ἀνεκαινίσθη αὕτη ἡ πηγὴ
διὰ δαπάνης τοῦ μοναστηρίου,
μεγίστης ἀνομβρίας γενομένης,
ἧς οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων μέμνηται»[1].

ϛ΄. ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου ἔσωθεν δὲν ἔχει τοιχογραφίας. Ἡ ἀρχικῶς δὲν ἱστορήθη ἤ, ἂν ὑπῆρχον τοιαῦται, θὰ ἐπεχρίσθησαν βραδύτερον. Ὑποθέτομεν ὅμως ὅτι μᾶλλον ἀρχικῶς ὁ ναὸς μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησίν του κατὰ τὸ 1764 δὲν θὰ ἐκοσμήθη διὰ τοιχογραφιῶν.

Οὐχ ἧττον ὅμως ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἶναι ἄνω ἐπὶ τῆς κόγχης τοιχογραφία παριστάνουσα τὴν Θεοτόκον Δεομένην (Πλατυτέραν). Ἄνω δὲ ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ ἀκριβῶς ἄνω τῆς Ἁγίας Τραπέζης εἶναι δύο μεγάλαι τοιχογραφίαι ὀρθογώνιοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία δεξιὰ εἰκονίζει τὴν Πεντηκοστήν, ἡ δὲ ἄλλη ἀριστερὰ τὴν σπανίαν παράστασιν, κατὰ τὸν Γ. Λαμπάκην, τῶν Ἀποστόλων βαλλόντων κλήρους πρὸς ἀντικατάστασιν Ἰούδα τοῦ Προδότου. Ἐπὶ ταύτης ἀνέγνω ὁ Λαμπάκης τὴν ὅλως σόλοικον ἐπιγραφήν:

ΟΙ ΑΠΟϚΟΛΟΙ ΕΒΑΛΑΝ ΚΛΗΡΟϹ[2].

Τὸ Ἱερὸν Βῆμα ὅμως εἶναι σκοτεινὸν καὶ δυσκόλως διακρίνονται αἱ τοιχογραφίαι, ἃς ὁ Λαμπάκης μετεχειρισθεὶς τεχνητὰ φῶτα διέκρινε.

Ἐπίσης καὶ αἱ φορηταὶ εἰκόνες τοῦ εἰκονοστασίου, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ὁσίου Λαυρεντίου, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς τῷ 1378, εἶναι ἔργα αὐστηρᾶς Βυζαντινῆς τέχνης τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος[3]. Ἡ εἰκὼν ὅμως τοῦ ὁσίου Λαυρεντίου, ὡς ἀπεικόνισεν αὐτὴν ὁ Ζωσιμᾶς Ἐσφιγμενίτης ἐν τῇ ὑπ᾿ αὐτοῦ ἀνατυπωθείσῃ Ἀκολουθίᾳ τοῦ ὁσίου Λαυρεντίου καὶ ὁ ἐκ τούτου παραλαβὼν Σωκράτης Βαμβάκος[4], δὲν ὁμοιάζει ποσῶς μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ὁσίου ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς, ἥτις εἶναι ἔργον τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος καὶ ἐφ᾿ ἧς ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφή:

«*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀποστόλου τοῦ Νομεικοῦ*
καὶ τῆς συνοδίας αὐτοῦ»[5].

[1] Πρβλ. καὶ Ἀπ. Σ. Ἀρβανιτόπουλον, ἐν Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας τοῦ 1910, σελ. 214.
[2] Ἔπιθι Γ. Λαμπάκην ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. τεῦχος Δ΄, σελ. 14-15.
[3] Γ. Λαμπάκης ἐν Δελτίῳ Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας τεῦχος Δ΄, 1904, σελ. 14.
[4] Σωκρ. Βαμβάκου, Ἱστορία τοῦ χωρίου Ἅγιος Λαυρέντιος, Ἀθῆν. 1927, σελ. 98.
[5] Λαμπάκης, Ἔνθ᾿ ἀν. σελ. 14.

Ὑπὸ δὲ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου τοῦ εἰκονοστασίου ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφή:

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δαμασκηνοῦ μοναχοῦ.
Χεὶρ Παναγιώτου ἱερέως» [1].

Ἄνωθεν τοῦ ἐσωνάρθηκος τοῦ ναοῦ εἶναι παρεκκλήσιον, εἰς ὃ ἀνέρχεταί τις διὰ ξυλίνης κλίμακος σεσαθρωμένης, ἐν δὲ τῷ ἐσωνάρθηκι αὐτῷ εἶναι μαρμαρίνη φιάλη ἁγιασμοῦ ἔχουσα ἔγγλυφον σταυρόν, ἐφ' οὗ ἄλλοτε ὑπῆρχε μετάλλινος σταυρὸς μὲ ἐγχάρακτον ἐπιγραφήν: IC | XC / NI | KA

Ἔχει δὲ ἡ φιάλη ὕψος 0,40 καὶ πλάτ. 0,35.

Ἐν τῷ ναῷ τέλος σῴζεται τὸ κρηπίδωμα τοῦ τέμπλου τοῦ ἀρχαίου ναοῦ μαρμάρινον, φέρον τόρμους πρὸς γόμφωσιν τῶν διαστύλων καὶ θωρακίων, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπωμεν.

Ζ΄. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

α΄. Ἀρχιτεκτονικά

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων γλυπτῶν προκύπτουσι τὰ ἑξῆς χρονολογικὰ συμπεράσματα:

1) Οἱ ἐν τῷ ναῷ ἓξ μονόλιθοι κίονες καὶ οἱ τρεῖς εἰς τεμάχια ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς μονῆς (ὧν εἷς μὲν ἔχει μῆκος 0,90· ἕτερος δὲ 1,55, διάμετρον δ' ἀμφότεροι 0,36) φαίνονται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς ἀρχαῖον ναὸν Ἑλληνικόν [2]. Λαμβανομένου δ' ὑπ' ὄψιν τοῦ ἀνωφεροῦς τῆς ὁδοῦ ἐκ Λεχωνίων ἢ Ἀγριᾶς εἰς τὸν Ἅγιον Λαυρέντιον, βατῆς μόνον εἰς ἡμιόνους καὶ πεζούς, εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ κίονες οὗτοι μετηνέχθησαν ἐκ Λεχωνίων, ἔνθα κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Μαγνησίας Μεθώνης. Δὲν ἦτο, φρονοῦμεν, δυνατὸν μεγάλα καὶ ἐπιμήκη μάρμαρα νὰ μεταφερθῶσιν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου δι' ὁδοῦ ἑλικοειδοῦς καὶ ἀνωφεροῦς ἐν μέσῳ ἐλαιώνων κειμένης καὶ διακοπτομένης ὑπὸ βαθέων καὶ ἀποτόμων ῥυάκων.

Ὁ ἐν Ἁγίῳ Λαυρεντίῳ ἱερεὺς αἰδ. Παπᾶ Παῦλος καὶ ἄλλοι κάτοικοι μᾶς εἶπον ὅτι κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ προαυλίου τῆς μονῆς, ἔξω καὶ κάτωθι τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ προαυλίου, πρὸ ἐτῶν, κατ' ἰδιωτικὰς ἀνασκαφάς, εὑρέθησαν λίθοι ἀρχαίου οἰκοδομήματος ὀρθογώνιοι καὶ δύο ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ (ψηφίσματα). Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἡ μία ἀπόκειται ἐν τῷ Μουσείῳ Βόλου, τίς οἶδε πότε κομισθεῖσα καὶ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ

[1] Λαμπάκης, Ἔνθ' ἀν. σ. 14.

[2] Ὁ τρίτος κίων παρελήφθη ὑπὸ τῶν κατοίκων, ὡς ἐμάθομεν, καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὡς ὁδοστρωτήρ!

Kern [1]· ἡ δὲ ἄλλη ἀπόκειται ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Κοινότητος τοῦ Ἁγ. Λαυρεντίου. Ἡ δευτέρα αὕτη εἶναι ἀποκεκομμένη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἄνω, κάτω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, μεταποιηθεῖσα ὑπ' αὐτῶν εἰς ἐπίθημα κιονοκράνου χωρίσματος διλόβου παραθύρου [2].

Ἐὰν ὄντως κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, κάτωθι τοῦ προαυλίου, εὑρέθησαν ἐρείπια ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ναοῦ καὶ αἱ ἀνωτέρω δύο ἐπιγραφαί, ἀποδεικνύεται ἀναμφιβόλως ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς ναός, ἐξ οὗ ἔλαβον οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς κίονας καὶ ἄλλα μάρμαρα, τὰ ὁποῖα διεκόσμησαν διὰ ποικίλων διακοσμήσεων καὶ μετεποίησαν εἰς ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ καταστρέψαντες καὶ τὰς Ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς [3]. Ἴσως παρὰ τὴν μονὴν νὰ ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἀρχαία τις Ἑλληνικὴ κώμη ὑποκειμένη εἰς τὴν Μεθώνην, κειμένην ἐν Λεχωνίοις, ἴσως καὶ ναός τις Ἑλληνικός. Πασίγνωστον ἄλλως τε τυγχάνει ὅτι οἱ παλαιοὶ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἵδρυον τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς μονάς των συνήθως εἰς τὴν θέσιν ἀρχαίων ναῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ ἐξαφανίσουν τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας λατρείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ ἔχωσι πρόχειρον τὸ ὑλικὸν τῆς οἰκοδομῆς.

2) Τὰ ἐν τῇ μονῇ κιονόκρανα ποικίλλουσι κατὰ τὸν ῥυθμόν. Ἔχομεν ἀρχαῖον Ἰωνικὸν κιονόκρανον, διάφορα Κορινθιάζοντα ἓξ κιονόκρανα, ἓν καθαρῶς μεσοβυζαντινῶν χρόνων καὶ μίαν βάσιν κίονος τεθεῖσαν ἀντιστρόφως ἐν εἴδει κιονοκράνου ἐν τῷ ναῷ. Τὰ κιονόκρανα ταῦτα προέρχονται ἄλλα μὲν ἐκ παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἄλλα δέ, ὡς καὶ ἓν κιονόκρανον κιβωρίου Ἁγ. Τραπέζης ἐν τῷ προαυλίῳ, ἐκ τῆς Βυζαντινῆς μονῆς.

Ἀλλὰ τὰ παλαιοχριστιανικὰ κιονόκρανα πῶς ἐκομίσθησαν εἰς τὴν μονήν; Πιθανῶς θὰ μετηνέχθησαν ἐπὶ ἡμιόνων ἐκ τῆς ἀρχαίας Μεθώνης (Λεχωνίων), ἥτις εἶναι γνωστὴ κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκώνια [4].

Τὰ κιονόκρανα εἶναι διάφορα χρονολογικῶς καὶ κατὰ ῥυθμόν. Τὰ ἓξ Κορινθιάζοντα κιονόκρανα, ἐκ τῶν ὁποίων τέσσαρα μὲν εἶναι ἐπὶ τῶν κιόνων ἐν τῷ ναῷ, δύο δὲ κεῖνται ἔξω ἐν τῷ προαυλίῳ δεικνύουσιν ὅτι ἀνῆκον εἰς τοὺς ἐν τῷ ναῷ ἓξ κίονας. Βραδύτερον κατὰ τὰς διαφόρους ἀνακαινίσεις τοῦ ναοῦ ἴσως θὰ ἐφθάρησαν δύο κιονόκρανα, ἰδίως κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπισκευὴν τοῦ 1764, καὶ ἀντικατεστάθησαν δι' ἑνὸς κιονοκράνου ἰδιορρύθμου

[1] Corpus Inscriptionum Graecarum, τόμ. IX, μέρ. 2ον, Thessaliae, Νο 1106.

[2] Αὐτόθι, Νο 1112.

[3] Ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος (Πρακτ. Ἀρχ. Ἑτ. 1910, 213) ἀναφέρει ὅτι ἐν τῷ ναῷ εἶναι ἐκτισμένοι πολλοὶ ὀρθογώνιοι μεγάλοι λίθοι καὶ πλάκες ἐξ Ἑλληνικῶν καὶ Βυζαντινῶν κτισμάτων.

[4] Τὸ ὄνομα Λεχώνια εἶχε μετατραπῇ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν λογίων εἰς Λυκώνια. Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶναι Λεχώνη προελθὸν ἐκ τοῦ Μεθώνη, καὶ ὁ πληθυντικὸς Λεχώνια ἐπειδὴ εἶναι δύο συνοικίαι.

Βυζαντινοῦ τῶν ὑστεροβυζαντινῶν χρόνων [1] καὶ διὰ μιᾶς βάσεως κίονος τεθείσης ἀνεστραμμένως. Τὰ ἓξ Κορινθιάζοντα ταῦτα κιονόκρανα δὲν εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ $6^{ου}$ μ. Χ. αἰῶνος [2]. Τὸ δὲ ἐν εἰκόνι 6 μετὰ πριωνωτῆς ἀκάνθου κιονόκρανον ἀνάγεται εἰς τὴν $5^{ην}$ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα καὶ εἶναι Θεοδοσιανόν. Ἡ ποικιλία δὲ αὕτη τῶν παλαιοχριστιανικῶν κιονοκράνων καὶ ἑνὸς Βυζαντινοῦ μᾶς δίδει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ταῦτα θὰ ἐκομίσθησαν ἐκ Λεχωνίων. Διότι ἀμφιβάλλομεν, ἂν ὑπῆρξεν ἐν ἁγίῳ Λαυρεντίῳ ποτὲ παλαιοχριστιανικὴ ἐκκλησία πολυτελής· μᾶλλον βέβαιον εἶναι ὅτι πρὸ τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος δὲν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα οὔτε μονὴ οὔτε ἐκκλησία. Καὶ τὸ ἓν δὲ μόνον κιονόκρανον Βυζαντινοῦ τύπου τῶν τελευταίων χρόνων πιθανώτατα θὰ ἐκομίσθη ἐκ Λεχωνίων.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ Βυζαντινὰ ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτά, ταῦτα προφανῶς ἀνήκουσιν εἰς τὴν ΙΓ΄ ἑκατονταετηρίδα, ὅτε ἱδρύθη ἡ μονή [3].

3) Τὰ ἄλλα Βυζαντινὰ ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια λευκοῦ μαρμάρου μετὰ διακοσμήσεων γλυπτῶν ἐν ἐπιπεδογλύφῳ διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας:

α΄ Εἰς τεμάχια στενὰ καὶ ἐπιμήκη μετ᾽ ἐπιπεδογλύφων διακοσμήσεων φυτικῶν, ἢ πλεγμάτων ταινιῶν ἢ ἁλυσσιδωτῶν, ἢ τεμαχίων θωρακίων μετὰ πλεγμάτων ταινιῶν, πάντων ἐπιπεδογλύφων (πρβλ. εἰκ. 3, 4, 5), καὶ

β΄ Εἰς τεμάχια ὀρθογώνια ἐν εἴδει μικρῶν θωρακίων μετὰ λίαν ἐκτύπων πλουσίων φυτικῶν διακοσμήσεων, λίθου ὅμως μελανοφαίου, μαλακοῦ πωρίνου, ἅτινα διὰ τὸ ὕψος, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντετειχισμένα ἐν τῷ ναῷ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φωτογραφηθῶσιν.

Τὰ πρῶτα τῶν τεμαχίων τούτων μετ᾽ ἐπιπεδογλύφων διακοσμήσεων προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς Βυζαντινῆς μονῆς καὶ ἀνάγονται χρονολογικῶς εἰς τὸν ΙΓ΄ ἕως ΙΔ΄ αἰῶνα (1200 - 1400). Τὰ δὲ δεύτερα μετὰ λίαν ἐκτύπων πλουσίων φυτικῶν διακοσμήσεων θωράκια ἐπὶ μέλανος πωρίνου λίθου δὲν εἶναι Βυζαντινά, ἀλλὰ μᾶλλον φραγκικῆς προελεύσεως, ἀναγόμενα χρονολογικῶς ἢ εἰς τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα, ὅτε ἦτο Φραγκοκρατία ἐν Ἑλλάδι, ἢ καὶ εἰς τὸν ΙΕ΄, ὅτε οἱ Βενετοὶ κατεῖχον τὰ Λεχώνια. Τὴν φραγκικὴν δὲ προέλευσιν ἐνισχύουσι καί τινα τεμάχια ἐντετειχισμένα ἐν τῷ ναῷ, ἓν δὲ κείμενον ἔξω τοῦ ναοῦ, φέροντα λατινικὰς ἐπιγραφάς, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν εὐθὺς κατωτέρω.

β΄. Ἐπιγραφαὶ

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι πᾶσαι αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι χρονολογημέναι, πλὴν μιᾶς Λατινικῆς εἰς τεμάχια, ἐκ τῶν ὁποίων τρία εἶναι ἐντετειχισμένα ἐπὶ τῶν

[1] Λυπούμεθα ὅτι ἕνεκα τοῦ ὕψους δὲν ἠδυνήθημεν νὰ φωτογραφήσωμεν τὸ κιονόκρανον τοῦτο.

[2] Ὅμοιον ἢ ἀνάλογον νομίζομεν ὅτι κεῖται καὶ ἐν τῷ Μουσείῳ Νέας Ἀγχιάλου.

[3] Καὶ ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος λέγει (Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. 1910, 213) ὅτι τὰ γλυπτὰ ταῦτα εἶναι σύγχρονα τῶν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Ἄνω Βόλου, ὄχι ὅμως καὶ Νέας Ἀγχιάλου, ὡς γράφει.

ἐξωτερικῶν πλευρῶν, δυτικῆς καὶ βορείας, τοῦ ναοῦ, ἓν δὲ κεῖται ἐν τῷ προαυλίῳ ἀνευρεθὲν τελευταίως ἔν τινι ὑπογείῳ τῶν κελλίων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι ἐκδεδομένον, οὔτε γνωστὸν εἰς κανένα ἐκ τῶν περὶ τῆς μονῆς γραψάντων.

Ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφή, κατὰ τεμάχια, ἔχει ὡς ἑξῆς (ἰδὲ εἰκόνας 8, 9, 11 καὶ 13):

1ον) + ADHONO [rem].
2ον) ESCIANDREE APOCTOLI + DI....
3ον) EPECVNIA AMALFITANI
4ον) [P?] RIMO †

Ἤτοι:
1) *† Ad hono [rem].*
2) *E S(an)cti Andree Apostoli † Di[a coni].*
3) *E pecunia Amalfitani.*
4) *[P?]rimo. †.*

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐξ ἧς βεβαίως λείπουσι τεμάχια, προέχεται προφανῶς ἐκ Λατινικῆς ἐκκλησίας τιμωμένης (ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου (Ad hono[rem] Andree Apostoli †. Ἀλλὰ ποῦ ἔκειτο ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐκκλησία; Ἐν τῇ μονῇ Ἁγίου Λαυρεντίου ἢ ἐν Λεχωνίοις; καὶ εἰς ποῖον αἰῶνα ἀνάγεται χρονολογικῶς ἡ ἐπιγραφή;

Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ὅστις γνωρίζει μόνον τὰ δύο τεμάχια τῆς Λατινικῆς ἐπιγραφῆς † ADHONO [rem] καὶ PECVNIA, εἰς τὴν περὶ τῆς μονῆς Ἁγίου Λαυρεντίου πραγματείαν αὐτοῦ [1], λέγει ὅτι αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα (1200 - 1300), «*ὅτε καὶ ἡ Θεσσαλία περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Φράγκων*» καὶ πιστεύει «*ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ μονὴ ὀφείλει τὴν σύστασίν της εἰς τάγμα Λατίνων μοναχῶν· τοῦτο δὲ λέγων στηρίζομαι*, λέγει, *πρῶτον εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν καταγωγὴν τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου τοῦ διακόνου, δεύτερον εἰς τὸ εἶδος τῆς κατασκευῆς τοῦ ἐν τῇ μονῇ ναοῦ, ὅστις ἔχει τι τὸ ξενότροπον ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας παλαιὰς ἡμῶν μοναστηριακὰς ἐκκλησίας, καὶ τρίτον εἰς τὴν διάσωσιν ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ λειψάνων λατινικῶν τινων ἐπὶ μαρμάρου ἐπιγραφῶν τοῦ $13^{ου}$ αἰῶνος*». *Καὶ προσθέτει ὅτι «τὰ τεμάχια ταῦτα ἐνετειχίσθησαν πιθανῶς ἐκεῖ τῷ 1378 ἔτει, ὅτε καὶ ἡ μονὴ εἶχεν ἀνεγερθῇ ἐκ βάθρων καὶ ὁ ναὸς ἐπισκευασθῇ»*.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: Ἐὰν ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα, ὅτε καὶ ἡ Θεσσαλία περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Φράγκων, τότε ἴσως ἡ μονὴ θὰ κατελήφθη ὑπὸ Καθολικοῦ τινος τάγματος μοναχῶν, ὅτε ὁ δεσπότης τῆς

[1] Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Σημειώσεις ἐξ Ἁγίου Λαυρεντίου, (Ἐπετηρὶς Φιλολ. Συλλόγου «Παρνασσοῦ» ἔτ. Ε΄, 1901, σελ. 116 καὶ ἑξῆς).

Ἠπείρου Μιχαὴλ ὁ Β΄, ὁ ὁποῖος εἶχε πολλὰ κτήματα ἐν Θεσσαλίᾳ, ἔδωκεν εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἄνναν, τὴν συζευχθεῖσαν τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας Βιλεαρδουΐνον, ὡς προῖκα τὰ Λεχώνια, ἤτοι τὴν περὶ τὴν Δημητριάδα χώραν [1].

Ἡ Λατινικὴ ὅμως αὕτη ἐπιγραφὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνάγεται καὶ εἰς τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα ἀρχόμενον. Γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι τῷ 1403 ἡ Ἑνετία ἐπέτυχεν παρὰ τοῦ Τούρκου ἡγεμονόπαιδος Σουλεϊμὰν τὴν ἐπιστροφὴν εἰς αὐτὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν παραχώρησιν λωρίδος γῆς πέντε μιλίων ἐν Λεχωνίοις, ἔναντι τῆς Εὐβοίας [2], τῷ δὲ 1411, μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Σουλτὰν Σολεϊμὰν καὶ τὴν ἔκπτωσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μουσᾶ, ἡ Ἑνετία ἐπέτυχε πάλιν τὴν διατήρησιν τῶν κτήσεων τοῦ Πτελεοῦ καὶ τῶν Λεχωνίων [3]. Τότε, ἀπὸ τοῦ 1403 ἕως τοῦ 1423, ὅτε ὁ Σουλτὰν Μουρὰτ ὁ Β΄ κατέλαβε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Τουρχὰν βέη ἐκ νέου καὶ ὁριστικῶς πλέον τὴν Θεσσαλίαν, πιθανώτατα τότε, θὰ κατελήφθη ἡ μονὴ τοῦ Ἁγ. Λαυρεντίου ὑπὸ Λατίνων μοναχῶν καὶ ἐγένετο Καθολικὴ (Λατινική), τελοῦσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἑνετίας. Ἡ μονὴ θὰ ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν καθολικῶν μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας, ἢ καὶ βραδύτερον, κατὰ τοὺς πολέμους Μωάμεθ τοῦ Β΄ κατὰ τῶν Ἑνετῶν τῷ 1470, ὅτε ἐκυριεύθησαν ὑπ᾽ αὐτοῦ αἱ Ἑνετικαὶ κτήσεις, ἡ Χαλκὶς μετὰ τῆς Εὐβοίας, ὁ Ὠρεὸς καὶ τὸ Πτελεόν. Τὴν οὕτως ἐγκαταλειφθεῖσαν μονὴν κατὰ τὴν ἀνωτέρω εἰκασίαν θὰ ἀνεκατέλαβον οἱ ὀρθόδοξοι μοναχοί. Πιθανωτέρα ὅμως φαίνεταί μοι ἡ πρώτη ἐκδοχή, ὅτι δῆλα δὴ ἡ μονὴ θὰ κατελήφθη ἐπὶ Φραγκοκρατίας μετὰ τὸ 1204, ὁ δὲ ὅσιος Λαυρέντιος θὰ ἐπανίδρυσεν αὐτὴν ἠρειπωμένην εὑρὼν τῷ 1378.

Μίαν δυσκολίαν ἀκόμη μᾶς παρέχει ἡ Λατινικὴ ἐπιγραφὴ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου, ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμήθη ὁ ναὸς καὶ ἡ μονή. Ἀναφέρει δηλα δὴ αὕτη ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ μονὴ ἐτιμᾶτο ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου· ἐν τῷ 3ῳ τεμαχίῳ ἀναγινώσκομεν E pecunia Amalfitani. Ἡ λέξις Amalfitani μᾶς ἄγει εἰς τὴν πόλιν Amalfi [4] τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἥτις ἦτο κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα σπουδαιοτάτη ἐμπορευομένη μὲ τὴν Κων-

[1] Κατὰ τὸν Μαρῖνον Σανοῦτον Τορσέλι ἔδωκε τὸ φρούριον τῶν Λεχωνίων μετ᾽ ἄλλων διαφόρων γαιῶν. Hopf, Geschichte Griechenlands ἐν τῷ 6ῳ τόμῳ τῆς Encyklopädie von Ersch und Gruber, σ. 282. — Α. Μηλιαράκη, Τὸ Βασίλειον τῆς Νικαίας καὶ τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, σ. 521. — Δ. Τσοποτοῦ, Γῆ καὶ Γεωργοὶ Θεσσαλίας, ἐν Βόλῳ 1912, σ. 4.

[2] Μιχαὴλ Δούκας, σ. 78 καὶ ἑξ. ἔκδ. Niebuhr, — Δ. Κ. Τσοποτοῦ, Γῆ καὶ Γεωργοὶ Θεσσαλίας, σ. 26.

[3] Ὁ Ἑνετὸς μάλιστα βάϊλος Εὐβοίας ὤφειλε νὰ θεωρῇ τὰ Λεχώνια ὡς μίαν ὀχυρὰν θέσιν στρατιωτικὴν ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας.

[4] Τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην περὶ τῆς πόλεως Amalfi ὀφείλω εἰς τὸν κ. Παναγ. Σ. Τοπάλην, εἰς ὃν καὶ δημοσίᾳ ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου.

σταντινούπολιν, τὸ Αἰγαῖον, Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, ἔχουσα μάλιστα καὶ μητροπολιτικὸν ναὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου [1].

Κατὰ τὸ 1378 ἔτος, ὡς ἀναφέρει ἡ ὑπ᾽ *ἀριθ. 6* Βυζαντινὴ ἐπιγραφή, ἡ μονὴ ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων, τουτέστιν ὑπέστη γενικὴν ἀνακαίνισιν, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ διὰ συνδρομῆς καὶ ἐπιστασίας τοῦ ὁσίου Λαυρεντίου τοῦ Μεγάλου, ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἀρχιδιακόνου Λαυρεντίου, τὸν ὁποῖον ἑορτάζει καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία.

Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ὡς προείρηται, φρονεῖ ὅτι ἡ μονὴ ὀφείλει τὴν σύστασίν της εἰς τάγμα Λατίνων μοναχῶν στηριζόμενος εἰς τὸ εἶδος τῆς κατασκευῆς τοῦ ἐν τῇ μονῇ ναοῦ, ὅστις ἔχει τι τὸ ξενότροπον, κατ᾽ αὐτόν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας παλαιὰς ἡμῶν μοναστηριακὰς ἐκκλησίας. Ἡμεῖς δὲν βλέπομέν τι τὸ ξενότροπον καὶ μὴ συμφωνοῦν μὲ τὰς παλαιὰς ἡμῶν μοναστηριακὰς ἐκκλησίας. Τοὐναντίον ὁ ναὸς καὶ ἡ μονὴ εἶναι καθ᾽ ὅλα ὅμοια κτίσματα μὲ τὰς παλαιὰς μονὰς καὶ τὰ καθολικὰ αὐτῶν. Τετράγωνον εὐρὺ οἰκοδόμημα τῶν κελλίων περιβάλλει τὸν ἐν τῷ κέντρῳ αὐτοῦ τρίκογχον ναὸν ῥυθμοῦ Βασιλικῆς μετὰ τρούλλου καὶ ἐσωνάρθηκος. Τὸ βέβαιον μόνον εἶναι ὅτι Λατῖνοι μοναχοὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ μονῇ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν Λατινικῶν ἐπιγραφῶν, ἥτις ἀρχικῶς ἐτιμᾶτο ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου.

Ἑτέρα σπουδαιοτάτη ἐπιγραφὴ χρονολογημένη εἶναι ἡ ὑπ᾽ ἀριθ. 6 (εἰκ. 12). Αὕτη εἶναι χαραγμένη ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ὕψ. 0,24 καὶ πλάτους 0,19 καὶ εὑρέθη ἐν ἔτει 1865 ἐν τοῖς ἐρειπίοις μικροῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Προφήτου Ἠλία, τὸ ὁποῖον ἦτο πρὶν σκήτη ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Προφήτου Ἠλία. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μεταφερθεῖσα εἰς τὴν μονὴν ἐνετειχίσθη ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, διασώζει δ᾽ ἡμῖν τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐν ἔτει 1378 ἀνεγέρσεως τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Λαυρεντίου καὶ τῆς σκήτης τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Προφήτου Ἠλία.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς θεωρεῖ ὡς χαραχθεῖσαν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Ις΄ αἰῶνος καὶ νομίζει ὅτι *«οἱ χαράξαν-*

[1] Ὁ ἀείμνηστος Σπ. Π. Λάμπρος ἀναφέρει ἐν τῷ «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» (τόμος 10ος σελ. 33 καὶ ἑξῆς) ὅτι μεταξὺ τῶν Ἁγίων Λειψάνων, τῶν ἀπαχθέντων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς τῷ 1204, ἦτο καὶ τὸ λείψανον τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου. Τοῦτο ἀπαγαγὼν ὁ καρδινάλιος τοῦ Ἁγίου Μαρκέλλου Πέτρος ὁ ἀπὸ Καπύης (Pietro Capuano) ἐκ τοῦ ἐν Κων/πόλει ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἰταλικὴν πόλιν Ἀμάλφην, ὅπου κατετέθη τῷ 1208 ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Λατινικὴ ἐπιγραφὴ ἡ εἰς τέσσαρα τεμάχια σῳζομένη ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου ἀναφέρει ὅτι αὕτη ἐτιμᾶτο ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου καὶ ἐκ τῶν λέξεων PECVNIA AMALFITANI ἐξάγεται ὅτι Ἰταλός τις ἐξ Ἀμάλφης πλούσιος ἐπεκούρησε διὰ χρημάτων τὴν μονήν, φαίνεται ὅτι ταύτην ἀνήγειραν μοναχοὶ Καθολικοὶ ἐξ Ἀμάλφης εἰς τιμὴν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, τοῦ ὁποίου ναὸς ὑπῆρχεν ἐν τῇ πατρίδι των.

τες αὐτὴν ἀπεμνημόνευσαν ἱστορικὰ γεγονότα προγενέστερα, τὰ ὁποῖα ἦσαν γνωστὰ εἰς αὐτοὺς ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν πάλαι ποτὲ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Λαυρεντίου ἀρχείων».

Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Κεραμέως στηριζομένην ἐπὶ τοῦ εἴδους τῶν ἐπιγραφικῶν χαρακτήρων καὶ ἐπὶ τοῦ ὅτι τὸν δεύτερον ἐκ βάθρων ἀνακαινιστὴν τῆς μονῆς Λαυρέντιον μοναχὸν ἀποκαλεῖ *Ὅσιον* καὶ *Μέγαν*, δεχόμεθα καὶ ἡμεῖς[1].

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει: *«ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων»*· ἀλλ᾽ ἡ λέξις *«βάθρων»* συχνάκις ἀπαντᾷ ἐν ἐκκλησιαστικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀδιαφόρως καὶ ἐπὶ τῶν τὸ πρῶτον ἀνεγειρομένων ἐκκλησιῶν ἢ μονῶν καὶ ἐπὶ ἀνεγέρσεως ἢ ἀνακαινίσεως αὐτῶν. Ἐνταῦθα, πιθανῶς, συμβαίνει τὸ δεύτερον. Ὁ Ὅσιος Λαυρέντιος ἀνεκαίνισεν τὴν μονὴν ἐκ βάθρων τῷ 1378 καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὴν εἰς τιμὴν τοῦ Ἀρχιδιακόνου Λαυρεντίου, ἐπωνύμου αὐτῷ ἁγίου. Ἐὰν πάλιν κατὰ τὸ 1403-1423, ὅτε ἡ Ἑνετία κατέλαβε τὰ Λεχώνια μετὰ τῆς πέριξ γῆς καὶ τοῦ κάστρου οἱ Λατῖνοι μοναχοὶ ἢ εὗρον ἐγκαταλελειμμένην ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων μοναχῶν τὴν μονὴν ἢ ἐκδιώξαντες αὐτοὺς τὴν κατέλαβον, τοῦτο εἶναι ἄδηλον. Δὲν φαίνεται ὅμως πιθανὸν τὸ δεύτερον, διότι αἱ Λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ μονὴ ἐτιμᾶτο ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ 1378 μέχρι σήμερον ἐξακολουθεῖ νὰ τιμᾶται ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου τοῦ Ἀρχιδιακόνου[2]. Καὶ τὰ γλυπτὰ δὲ διακοσμητικὰ τεμάχια συμβιβάζονται πρὸς τὸν ΙΔ´ αἰῶνα τῆς ἐκ βάθρων ἀνεγέρσεως (τὸ δεύτερον ἴσως) τῆς μονῆς.

Ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἐπὶ λίθου, ἐντετειχισμένη ἄνωθεν τῆς βορείας θύρας τῆς βορείας πλευρᾶς ὡς ὑπέρθυρον *(ἀριθ. 7)* μᾶς δηλοῖ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος ,αξξβ´ (= 7062 ἀ.κ.κ.), ἀπὸ δὲ Χριστοῦ αφνδ´ (= 1554) ὑπέστη ἄλλην ἀνακαίνισιν ἡ μονή, ἐπὶ Ἰγνατίου μοναχοῦ. Ὁποίαν ὅμως ἀνακαίνισιν ὑπέστη δὲν γνωρίζομεν. Βραδύτερον, κατὰ τὸ ἔτος 1724 *(ἀριθ. ἐπιγρ. 8)* κατά τινα ἄλλην ἐπιγραφήν, ἐντετειχισμένην ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, νέαν ἀνακαίνισιν ὑπέστη ἡ μονή. Ὑποθέτομεν ὅμως ὅτι καὶ ἡ χρονολογία αὕτη ἀναφέρεται εἰς μερικὴν ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ ἢ τῆς μονῆς.

Δύο ἄλλαι ἐπιγραφαὶ *(ἀριθ. ἐπιγρ. 9, ἀριθ. 10, εἰκ. 15)*, ἐντετειχισμέναι ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ φέρουσαι τὰς χρονολογίας «,αψξδ´

[1] Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι προϋπῆρχεν ἐνταῦθα ἡ μονὴ ἀπὸ τοῦ ΙΓ´ αἰῶνος, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν Λατίνων μοναχῶν, ὁ Λαυρέντιος θὰ εὗρεν αὐτὴν ἠρειπωμένην καὶ τελείως ἐγκαταλελειμμένην καὶ ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων αὐτήν.

[2] Εἶναι βέβαιον ἱστορικῶς ὅτι πολλαὶ μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι ἤλλαξαν ὀνόματα. Οὕτω λ. χ. ἡ Ἄνω Μονὴ Ξενιᾶς ἐλέγετο *Κισσιώτισσα*· ὕστερον ἐκ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου ὠνομάσθη *Ξενιά*. Μετὰ δὲ τὸ 1867, ἐγκαταλειφθείσης τῆς Ἄνω Μονῆς λόγῳ τῆς λῃστείας καὶ ἐγκατασταθέντων τῶν μοναχῶν εἰς τὸ μετόχιον Ἁγ. Νικολάου, μετωνομάσθη τὸ μετόχιον τοῦτο *Παναγία Ξενιὰ καὶ μονὴ Ξενιᾶς*.

Μαΐου ιβ´» (=1764 Μαΐου 12) καὶ *«ἔτη 1764 Ἀπριλίου 15»* καὶ ἡ ὑπ᾽ *ἀρ. 10 (εἰκ. 15)* ἀναφέρουσαι ὅτι *«ἐξαναεκτήσθη ὁ θῖος ναὸς | τοῦ ἀρχιδιακόνου Λαυρεντίου»*, δηλοῦσιν ἀμφότεραι ἀναμφιβόλως τὴν τελευταίαν ἐκ βάθρων ἀνακαίνισιν τοῦ ναοῦ, ὡς σῴζεται σήμερον. Εἶναι δὲ αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται καὶ αἱ τελευταῖαι[1].

Ἡ τελευταία αὕτη οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ ἐγένετο λίαν ἐπιμεμελημένη δι᾽ ἰσοδομικῶν λίθων μικρῶν καὶ πλίνθων ὀπτῶν κατὰ τοὺς ἁρμοὺς τῶν λίθων. Προσηυξήθη δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀνοικοδομὴν ὁ ναὸς κατὰ δύο καὶ πλέον μέτρα κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ ἐσχηματίσθη οὕτως ὁ ἐσωνάρθηξ τοῦ ναοῦ, ὅστις ἔχει ἐπὶ τοῦ ἄνω ὀρόφου του παρεκκλήσιον.

Ἄλλας ἐπιγραφὰς σχετικὰς μὲ τὰς διαφόρους ἀνακαινίσεις καὶ ἐπισκευὰς τοῦ ναοῦ καὶ τῆς μονῆς δὲν ἔχομεν· ἔχομεν ὅμως δύο ἐπιγραφὰς σχετικὰς μὲ τὴν κτίσιν τῆς κρήνης τῆς μονῆς ἐντὸς τοῦ προαυλίου. Ἀμφότεραι αὗται αἱ ἐπιγραφαὶ *(ἀριθ. ἐπιγρ. 13, εἰκ. 14* καὶ *ἀριθ. ἐπιγρ. 14 εἰκ. φωτ. 15)* ἐπὶ ὀρθογωνίων πλακῶν λευκοῦ μαρμάρου μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ κρήνη τῆς μονῆς ἐκτίσθη τῷ 1790 Σεπτεμβρίου 20 συνεργίᾳ τοῦ ἱεροδιακόνου Δανιὴλ καὶ ἐπιτροπεύοντος τοῦ ἐπισκόπου Δημητριάδος, ἐπὶ ἡγουμένου Γερασίμου καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Βησσαρίωνος.

Ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἐπὶ ἑτέρας κρήνης *(ἀριθ. ἐπιγρ. 15)*, κειμένης ἔξω τῆς μονῆς βορείως καὶ πλησίον αὐτῆς, ἀναγράφει ὅτι ἡ κρήνη αὕτη ἀνεκαινίσθη τῷ 1784 Αὐγούστου 18 ἐν καιρῷ μεγίστης ἀνομβρίας.

Η´. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΗ´ ΑΙΩΝΟΣ ΕΝ ΚΕΛΛΙΩι

Ἐν τῇ βορειοδυτικῇ πλευρᾷ τῶν κελλίων, ἅτινα ἀκόμη σῴζονται, κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν, σῴζεται ἀκόμη τὸ κελλίον, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ μοναχικῇ γλώσσῃ λέγεται *ἀρχονταρίκι*, ἤτοι *αἴθουσα ὑποδοχῆς* ἢ *ἡγουμενεῖον*, διότι αὐτόθι ὁ ἡγούμενος κατῴκει καὶ ἐδέχετο τὰς ἐπισκέψεις. Ἄνω κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ κελλίου τούτου καὶ κατὰ μῆκος ἑκάστης αὐτῶν, εἰς πλάτος 0,30, ὑπάρχει ζώνη ἐζωγραφημένη ἐπὶ τῶν τοίχων δι᾽ ἁπλῆς ζωγραφίας καὶ δι᾽ ἐλαφροῦ χρωματισμοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ παρίσταται ἡ ἀνάρρησις τοῦ νέου Πατριάρχου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται παριστῶσι τὸν πατριάρχην μετὰ τῆς συνοδείας του, ἐκκινοῦντα ἔφιππον, ἵνα μεταβῇ εἰς τὰ Ἀνάκτορα τοῦ Σουλτάνου. Προηγεῖται καὶ ἕπεται τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς συνοδείας του τιμητικὴ φρουρὰ ἐκ Γενιτσάρων ἀξιωματικῶν ἐφίππων καὶ πεζῶν στρατιωτῶν κατὰ τμήματα. Ἄξια περιεργείας εἶναι τὰ ὅπλα τῶν Τούρκων Γενιτσάρων στρατιωτῶν καὶ αἱ ἀμφιέσεις αὐτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν ὡς καὶ τὰ καλύμματα τῶν κεφαλῶν αὐτῶν (καβούκια).

[1] Ἡ αὐτὴ χρονολογία 1764 ἐτέθη καὶ ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ τρούλλου τοῦ ναοῦ διὰ πλίνθων ὀπτῶν.

Φαίνεται ὅτι μοναχός τις, αὐτόπτης ὢν ἐν Κων/πόλει τῆς ἀναρρήσεως τοῦ νέου Πατριάρχου εἰς τὸν θρόνον καὶ τῆς τιμητικῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγ. Λαυρεντίου, ἵνα μονάσῃ, ἐζωγράφησε τὰς σκηνὰς ταύτας.

Καλὸν θὰ ἦτο ἡ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν νὰ ἀνελάμβανε τὴν φωτογράφησιν ἢ τὴν διὰ ζωγράφου σχεδίασιν τῶν τοιχογραφιῶν τούτων, ἃς νὰ ἐδημοσίευεν ἐν τῷ *Δελτίῳ* αὐτῆς, διότι εἶναι ἱστορικαί. Ἀμφιβάλλω ἂν ὑπάρχωσιν ἀλλαχοῦ παρόμοιαι εἰκόνες.

Ἐν Βόλῳ κατὰ Μάρτιον μεσοῦντα 1935.

Ν. Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΛΑΧΙΚΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ 291 ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ

Ὁ κῶδιξ 291 τῆς ἱερᾶς Μονῆς Βατοπεδίου (ιη΄ αἰ., χαρτ., φ. 131, 29 ½ × 20 ½) περιέχει τὴν μεγάλην χρονογραφίαν τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ. Ἡ χρονογραφία αὕτη μᾶς παρεδόθη δι᾿ εἴκοσι μέχρι τοῦδε γνωστῶν χειρογράφων δυναμένων νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας ὡς ἐκ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς των. Τὰ μὲν ἐγράφησαν κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν δηλονότι τῆς Ἀναγεννήσεως τῆς Δύσεως, ὁπότε καὶ ἐσημειώθη ἐν Εὐρώπῃ ἡ δραστηρία ἐκείνη ζήτησις ἑλληνικῶν χειρογράφων, τὰ δὲ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, καθ᾿ ἣν ἐποχὴν δηλαδὴ ἐν τῇ καθ᾿ ἡμᾶς Ἀνατολῇ ἡ καλλιέργεια τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔλαβε νέαν καὶ ἰσχυρὰν ὤθησιν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Φαναριωτῶν Ἡγεμόνων.

Ὁ κῶδιξ τῆς ἱερᾶς Μονῆς Βατοπεδίου ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν. Ἐγράφη προφανῶς ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, τυγχάνει δὲ εἷς τῶν ἀρίστων κωδίκων τῆς κατηγορίας ταύτης.

Ἐν τῇ ᾤᾳ τῶν φύλλων τοῦ κώδικος τούτου ὑπάρχουσι πολλαὶ σημειώσεις ἑλληνικαὶ καὶ βλαχικαί. Αἱ τελευταῖαι αὗταί εἰσι γεγραμμέναι διὰ χαρακτήρων κυριλλικῶν.

Αἱ πλεῖσται τῶν ἑλληνιστὶ γεγραμμένων σημειώσεων ἀνάγονται εἰς χωρία τοῦ κειμένου ἔνθα γίνεται λόγος περὶ Βλάχων καὶ Βλαχίας· εἰσὶ δὲ αἱ ἑξῆς:

φ. 25v «Περὶ τὰ τέλη τῶν Βλαχομπογδάνων. Πῶς αὐτὰ ἐβάρυνε ὁ Σουλτὰν Μεχμέτης υἱὸς τοῦ Σουλτὰν Μπαϊαζίτη, ὃν ὁ Τεμουρλέγγης ἐφόνευσε ζωγρήσας».

φ. 26r «Πάλιν περὶ τῶν Βλάχων καὶ Μπογδάνων».

φ. 33v «Περὶ τῆς νῦν λεγομένης Μολδοβλαχίας λέγει».

φ. 55v «Οὗτος ἦν τὸ γένος Βλάχος, ὅνπερ καὶ Ἰωάννην *Κορβῖνον οἱ Οὔγγαροι καλοῦσι*».

φ. 98v «*Τοῦ Ἰαγκούλα βοεβόδα αἴτησις ἵνα συμμαχήσῃ τῷ βασιλεῖ*».

φ. 114r «*ἥττηται ὁ Ἀμηρᾶς ὑπὸ τοῦ Ἰαγκούλου* καὶ *Καπιστριανοῦ*».

φ. 122v «*Περὶ ταύτης τῆς Βλαχίας σκεψόμεθα ποία ἐστί*» μετὰ τὰς λέξεις τοῦ κειμένου, «ἀλλὰ καὶ τοὺς τελοῦντας αὐτῷ τοῦ τῆς μικρῆς Βλαχίας Φλαμπούρου».

φ. 131r «*μᾶλλον νικᾶται ὁ Ἀμηρᾶς παρὰ τοὺς Βλάχους νικᾷ*».

Αἱ διὰ κυριλλικῶν χαρακτήρων γεγραμμέναι σημειώσεις ἀπαντῶσιν εἰς τὰ φύλλα 18v, 23r, 23v, 25r, 25v καὶ 26v, περιέχουσι δὲ ἐν περιλήψει τὰ χωρία εἰς τὰ ὁποῖα ἀνάγονται. Ἡ ἀναφερομένη εἰς τὰ γεγονότα τὰ ἐκτιθέμενα ἐν σελ. 70 τῆς ἐκδόσεως Teubner τοῦ Φραντζῆ τυγχάνει ἡ μᾶλλον ἐκτεταμένη.

Ὑπάρχουσι προσέτι ἕτεραι σημειώσεις ἑλληνιστὶ γεγραμμέναι, ἐν αἷς ὁ γράφων ἐκφέρει κρίσεις ἐπί τινων ἱστορικῶν σημείων ἐκτιθεμένων ἐν τῷ κειμένῳ. Προκειμένου φέρ' εἰπεῖν περὶ τοῦ ἐμφυλίου ἐκείνου σπαραγμοῦ, ὅστις ἐξήντλησε καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἥτις παρουσιάζει καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ γεγονότα τὰ συγκλονίζοντα τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα, ἐννοῶ τὴν πάλην μεταξὺ Ἰωάννου Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου ς΄ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἣν ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος πρὸς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ (Φρ. ἔκδ. Teubner σελ. 47) λέγει: «Αὕτη ἡ ἐπιστολὴ οὐκ ἔοικε βασιλικὴ εἶναι, οὐκ ἔχει γὰρ εὐφράδειαν οὔτε ὑψηλὸν νόημα, οὔτε ἄλλο τι κάλλος ἢ παιδείαν τινά. Δικαίως ἄρα αὐτὸν Παλαβοϊωάννην ὀνόμασαν (sic) καὶ ἐκ τῆς διοικήσεως τῆς *βασιλείας αὐτοῦ οἷος ἦν φαίνεται*». (φ. 12ʳ). Περαιτέρω δὲ ἐν φ. 16ʳ προσθέτει «μᾶλλον δὲ Παλαβοϊωάννην δεῖ καλέσαι αὐτὸν κατὰ τὸν Νύσσης Γερμανὸν καὶ οὐχὶ βασιλέαν (sic)».

Ἡ γραφὴ τῶν σημειώσεων δὲν εἶναι ἐπιμεμελημένη. Ὁ γράψας φαίνεται ὅτι εἶναι βλαχικῆς καταγωγῆς· ἀγνοεῖ ὅμως, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς σημειώσεως τοῦ φ. 122ᵛ, ὅτι Μικρὰ Βλαχία ἐκαλεῖτο ἡ Θεσσαλία.

Ὁ κῶδιξ οὗτος τῆς ἱερᾶς Μονῆς Βατοπεδίου δὲν εἶναι ἀκριβῶς χρονολογημένος. Σημείωμά τι ἐν φ 1ʳ δεικνύει ἁπλῶς ἕνα τῶν κατὰ καιροὺς κατόχων του: «*Τὸ παρὸν πέλει Ἰωάσαφ ἱεροδιακόνου σὺν τοῖς φίλοις του, ὠνήθη διὰ παράδες 20*».

Ἐκ τῶν περὶ Βλάχων σημειώσεων αὐτοῦ ὁδηγούμενοι συμπεραίνομεν ὅτι οὗτος εἶναι εἷς τῶν ἀρχαιοτέρων κωδίκων τῆς δευτέρας κατηγορίας καὶ πατὴρ τῶν πλείστων καὶ κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν. Πράγματι δὲ μέρος τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος σημειώσεων ἀπαντῶσι καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους κώδικας. Ἐν τῷ Παρισινῷ φέρ' εἰπεῖν κώδικι suppl. Gr. 80, τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ἐν τῇ ἐκδόσει του ὁ Βέκκερος ὑπάρχει ἡ σημείωσις ἡ ἀφορῶσα εἰς τὸν Ἰωάννην Κορβῖνον. Ὁ παρισινὸς κῶδιξ ἀντεγράφη κατὰ τὸ ἔτος 1762 «ἐν τῇ πόλει Ἀρκαδίᾳ (τῇ σημερινῇ Κυπαρισσίᾳ) ἔνδον τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως». Εἶχε δὲ ὁ ἀντιγραφεὺς αὐτοῦ ὡς ἀντιβόλαιον τὸν ὑπ' ἀριθ. 46 κώδικα τῆς ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλου Σπηλαίου ὡς ἀποδεικνύεται τοῦτο ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, τὰ ὁποῖα ἐκθέτω ἐν τῇ ἐμῇ ἐκδόσει τοῦ Φραντζῆ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παρουσίας τῆς αὐτῆς περὶ τοῦ Ἰωάννου Κορβίνου σημειώσεως.

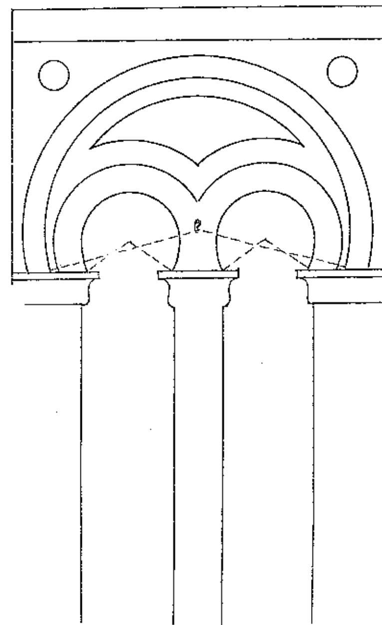
Ὁ κῶδιξ τῆς ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλου Σπηλαίου, ὅστις δὲν ὑφίσταται πλέον, ἦτο ἀχρονολόγητος, προήρχετο ὅμως ἐξ ἀντιγραφῆς τοῦ Βατοπεδινοῦ κώδικος.

Κατὰ ταῦτα ὁ τελευταῖος οὗτος κῶδιξ θὰ ἐγράφη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ιη΄ ἑκατονταετηρίδος. Αἱ ἐν τῇ ᾤᾳ σημειώσεις εἰσὶ κατά τι μεταγενέστεραι.

ΙΩΑΝΝΗΣ Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης.

ΤΟ ΠΕΤΑΛΟΜΟΡΦΟΝ ΤΟΞΟΝ ΕΝ ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΛΛΑΔΙ

Ἐν τῷ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ περὶ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας συγγράμματι[1] ὁ καθηγητὴς J. Strzygowski, διερευνῶν τὸ πεταλόμορφον σχῆμα τῶν ἀψίδων καὶ τῶν ἐνισχυτικῶν τόξων ἐνίων ἐκκλησιῶν τῆς Συρίας, Καππαδοκίας, Ἰσαυρίας κλπ., ἀπέδειξεν ὅτι τοῦτο ἐφηρμόζετο εἰς χρόνους πολὺ ἀρχαιοτέρους τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἔκαμον τὴν μεγίστην τοῦ πεταλομόρφου τόξου χρῆσιν ἰδίᾳ εἰς τὰ παλαιότερα τζαμιά των. Προχωρῶν δ' ἔτι περαιτέρω ἐσημείωσεν ὁ Strzygowski ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ τόξου ἀπαντᾷ οὐ μόνον εἰς Περσοσασσανιδικὰ μνημεῖα καὶ Ἀσσυριακὰ ἀνάγλυφα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν λεγομένων «Μικρασιατικῶν» σαρκοφάγων, ὅθεν καὶ συνεπέρανε περὶ τῆς μεγάλης ἀγάπης, ἣν ἔτρεφον ἐν Μ. Ἀσίᾳ πρὸς τὸ ὑπερημικύκλιον. Ἀναζητῶν δ' ἐν τέλει τὴν καταγωγὴν τοῦ τόξου τούτου ἀπεφάνθη ὁ Str. ὅτι αὕτη δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐξακριβωθῇ, ὅτι δ' ὅμως εἶναι πιθανῶς ἢ Χεττιτικὴ ἢ Μεσοποταμιακὴ ἢ Ἰρανική. Πάντως ἐπιλέγει «βέβαιον εἶναι ὅτι οὔτε ἡ Ρώμη οὔτε τὸ Βυζάντιον ἐχρησιμοποίησαν τὸ πεταλόμορφον τόξον. Ἐξαίρεσιν δὲ μόνον ποιοῦσι διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο μικρογραφίαι τινὲς προφανῶς ἐπηρεασμέναι ἐκ τῆς Ἀνατολῆς». Ἐκ τῶν μικρογραφιῶν δ' αὐτῶν ἀναφέρει ὁ Str. μόνον τὰς ἐν τῷ Μεσοποταμιακῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Rabula (586 μ. Χ.) ἐν αἷς τόσον τὰ τόξα τῶν κανόνων ὅσον καὶ τὰ μετ' εἰκονικῶν παραστάσεων ἔχουσι τὸ πεταλόμορφον σχῆμα.

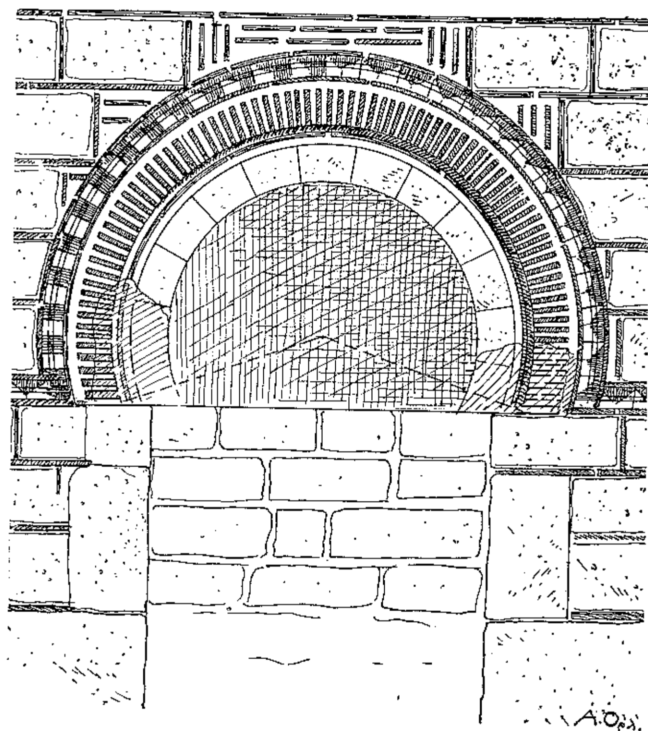

Εἰκ. 1. Παράθυρον τρούλλου ναοῦ Παναγίας, Μονῆς ὁσίου Λουκᾶ.

Εἴκοσιν ἔτη ἀργότερον (1922) ὁ Ἀμερικανὸς Dewald, ἐν εἰδικῇ περὶ τῆς

[1] Kleinasien, ein Neuland in der Kunstgeschichte, Leipzig 1903 σ. 29.

χρήσεως τοῦ πεταλομόρφου τόξου ἐν τῇ Δύσει μελέτῃ του [1], ὑπέδειξε τὴν — ἀραιὰν πάντως — χρῆσιν τοῦ πεταλομόρφου τόξου καὶ εἰς παλαιότερα Ρωμαϊκὰ κτήρια καὶ εἰς ἐπιτυμβίους στήλας [2], προσέθεσε δὲ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Strzygowski καταλεχθέντα παραδείγματα καὶ πολλὰ ἄλλα, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ ἐν Συρίᾳ τὸ πεταλόμορφον τόξον ἦτο ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τοῦ 2ου μ. Χ.

Εἰκ. 2. Ὑπέρθυρον νοτίας πύλης τῆς Καπνικαρέας.

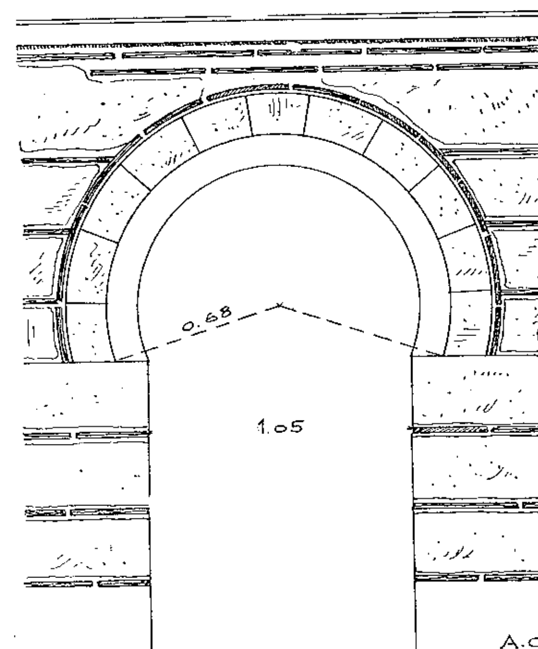
αἰῶνος καὶ τὰ ἐν Ἱσπανίᾳ πρώιμα παραδείγματα χρήσεως τοῦ τόξου τούτου ὀφείλονται εἰς Σύρους ἀποίκους ἢ ἱερωμένους ἐγκατασταθέντας ἐν Ἱσπανίᾳ, ὁπόθεν ἀργότερον μετεδόθη ἡ χρῆσις τοῦ πεταλομόρφου τόξου καὶ εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν.

Διὰ τῶν δύο ἀνωτέρω μελετῶν συνεκεντρώθησαν μέχρι τοῦδε ἐπὶ ταὐτὸ πάντα τὰ παραδείγματα πεταλομόρφων τόξων τόσον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ

[1] American Journal of Archaeology 1922 XXVI σ. 316-331.

[2] Ἤδη ὁ Rivoira (Architettura Musulmana, Milano 1917 εἰκ. 117) εἶχε σημειώσει τὸ πεταλόμορφον τόξον ἐν Ρωμαϊκῇ ἐπιτυμβίῳ στήλῃ τοῦ Ἀρχαιολ. Μουσείου τῆς Μαδρίτης.

Συρίας ὅσον καὶ τῆς Ν. Δ. Εὐρώπης, τὰ ἀπαντῶντα εἴς τε μνημεῖα καὶ εἰς χειρόγραφα, πρὸς δὲ τούτοις ἐσημειώθησαν καί τινα παραδείγματα χρήσεως αὐτοῦ εἰς Χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Κ/πόλεως (Ἁγ. Σοφία) [1] καὶ τῆς Ραβέννης [2] (Ἅγ. Βιτάλιος). Οὐδὲν ὅμως παράδειγμα ἐφαρμογῆς τῆς μορφῆς ταύτης τοῦ τόξου ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι κατελέχθη, οὕτως ὥστε θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι οὐδεμία ἐγένετο ἐν Ἑλλάδι χρῆσις αὐτοῦ. Ἡ παροῦσα σημείωσις σκοπὸν ἔχει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι τὸ πεταλόμορφον τόξον ἐφηρ-

Εἰκ. 3. Πλαγία θύρα τοῦ ὁσ. Μελετίου Κιθαιρῶνος.

μόσθη, καὶ μάλιστα εἰς μνημεῖα ἀρχιτεκτονικά, κατὰ μίαν ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον. Ἰδοὺ δὲ ποῖα εἶναι τὰ ἐν λόγῳ μνημεῖα [3]:

[1] Ἀντωνιάδης, Ἔκφρασις Ἁγ. Σοφίας τόμ. 2 σ. 24.

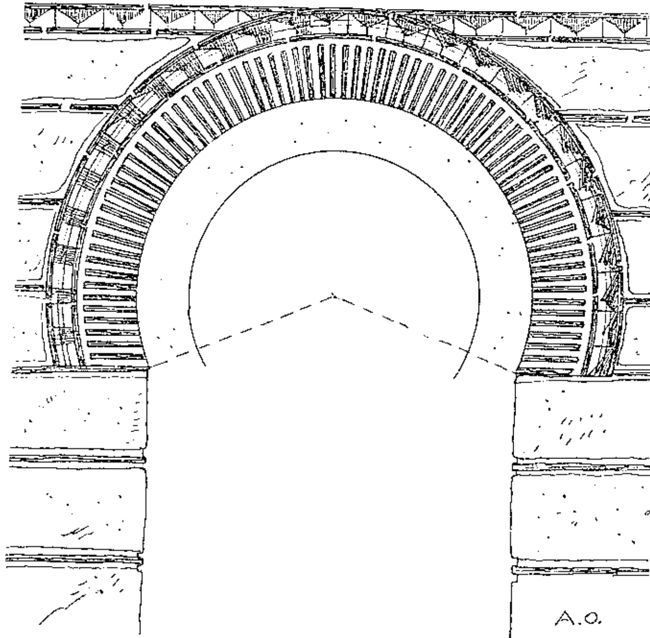
[2] Ἀντωνιάδης, Ἔνθ' ἀν. τόμ. 2 σ. 24 σημ. 56.

[3] Εἰς τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν μέχρι τοῦδε σημειωθέντων παραδειγμάτων πεταλομόρφων τόξων εἰκονιζομένων εἰς μικρότερα Βυζαντινὰ ἔργα ἔχω νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς ὀλίγα, χωρὶς νὰ ἀξιῶ βεβαίως ὅτι ἐξαντλῶ τὸν σχετικὸν κατάλογον α) πλὰξ στεατίτου τῆς Μονῆς Βατοπεδίου παριστῶσα τὸν Ἅγ. Γεώργιον κάτωθεν ἐλαφρῶς πεταλομόρφου τόξου· εἰκὼν παρὰ Diehl, Manuel ἔκδ. 2α τόμ. II σ. 670 (10ου αἰ.) β) τρίπτυχον ἐν τῷ Palazzo Ducale, εἰκὼν ἐν Schlumberger, Epopée byzantine I σ. 360 γ) Εὐαγγέλιον τῆς ἐν Ἄθῳ σκήτης τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου Ainalov, Biz. Vremenic. τόμ. VI, πίν. VII καὶ VIII.

1) *Μ. Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος*. Τόξα λοβῶν καὶ περιβλήματα παραθύρων τρούλλου ναοῦ Παναγίας 1ον ἥμισυ 11ου αἰῶνος (εἰκ. 1).

2) *Καπνικαρέα 'Αθηνῶν*, 2ον ἥμισυ 11ου αἰ. Τοξωτὸν ὑπέρθυρον νοτίας (πεφραγμένης σήμερον πύλης (εἰκ. 2). Τὸ τόξον τοῦτο ἔχει διάμετρον 1,5 ἡ δὲ ὑπερύψωσίς του εἶναι 0, 35

3) *Ὅσιος Μελέτιος Κιθαιρῶνος* τέλος 11ου αἰ. Τόξα πεταλόμορφα α') ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ νάρθηκος, καὶ β') ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ὄπισθεν τοῦ μεταγενεστέρου κωδωνοστασίου (εἰκ. 3).

Εἰκ. 4. Ὑπέρθυρον νοτίας θύρας τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος παρὰ τὴν Ἄμφισσαν.

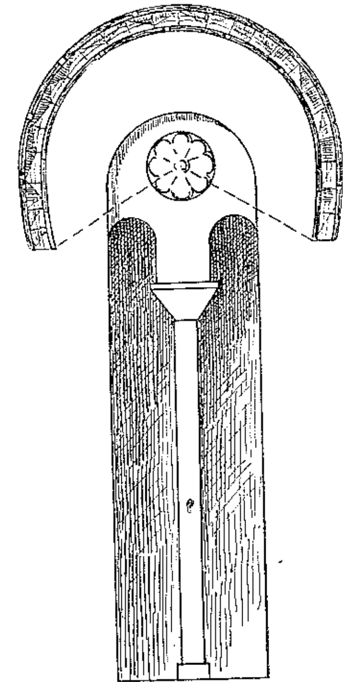
4) *Ναὸς Σωτῆρος ἐν 'Αμφίσσῃ*. Τέλος 11ου ἢ ἀρχαὶ 12ου αἰ. Τοξωτὸν ὑπέρθυρον 2 θυρῶν νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ (εἰκ. 4).

5) *Ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου ἐν Σοφικῷ Κορινθίας*, 12ου αἰ. 'Οδοντωτὰ περιβλήματα παραθύρου πλαγίας ὄψεως (εἰκ. 5).

6) *Ναὸς Ἁγ. Σεργίου καὶ Βάκχου ἐν Κίττᾳ Μάνης*. Τοξωτὸν ὑπέρθυρον δυτικῆς θύρας τοῦ ναοῦ· εἰκὼν παρὰ Traquair BSA τόμ. XV (1908-9) σ. 188.

'Αξιοσημείωτον εἶναι ὅτι πάντα τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα πεταλομόρφων τόξων ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ 1000 καὶ τοῦ 1200 χρονικὴν περίοδον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν εἶναι τυχαῖον· τοὐναντίον μάλιστα χρησιμεύει εἰς ἡμᾶς πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἐπιδράσεως, ἥτις προεκάλεσε τὴν ἐμφάνισίν του.

Πράγματι, ὡς πρῶτος ὑπέδειξεν ὁ Strzygowski[1] καὶ περαιτέρω ἐστήριξεν ὁ κ. Σωτηρίου[2], ἡ ἐπίδρασις τῆς 'Αραβικῆς τέχνης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐμφανίζεται κυρίως διὰ τῆς Κουφικῆς διακοσμήσεως, ἧς ἡ παρουσία ἐξηγεῖται «διὰ τῆς ἀναμφισβητήτου ἐπιδράσεως τῶν ἀνατολικῶν ὑφασμάτων καὶ τῶν εἰδῶν μικροτεχνίας, ἕνεκα τῆς ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας[3]» Βυζαντίου καὶ ἀνατολῆς. 'Αλλὰ τὰ σπουδαιότερα ἐν Ἑλλάδι δείγματα, γλυπτικὰ[4] καὶ κεραμεικά[5], Κουφικῆς διακοσμήσεως χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 10ου μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος, ἀκριβῶς δηλ. ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀνήκουσι καὶ τὰ καταλεχθέντα ἀνωτέρω Βυζαντινὰ μνημεῖα μετὰ πεταλομόρφων τόξων. Εἶναι λοιπὸν πιθανώτατον ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων 'Αραβικῶν στοιχείων τέχνης παρελήφθη καὶ τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ τόξου, ὅπερ ἰδιαιτέρως ἠγάπων οἱ Ἄραβες. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως ὅτι εἰς τὰ πλεῖστα μνημεῖα, εἰς ἃ ἐφηρμόσθη τὸ τόξον, συναντῶμεν καὶ Κουφικὴν κεραμικὴν διακόσμησιν. 'Ενισχύεται τούτου ἕνεκα ἔτι μᾶλλον ἡ ὑπόθεσις τοῦ κ. Καμπούρογλου[6], ἣν ἐστήριξε καὶ ὁ κ. Σωτηρίου διὰ τῶν μνημείων, περὶ ἐπιδρομῆς 'Αράβων κατὰ τῶν 'Αθηνῶν τὸν 10ον μ. Χ. αἰῶνα. Λείψανα τῶν 'Αράβων τούτων θὰ παρέμειναν πιθανῶς ὡς αἰχμάλωτοι ἢ ἄλλως πως ἐν Ἑλλάδι καὶ χρησιμοποιηθέντες ὡς τεχνῖται θὰ ἐφήρμοσαν διακόσμησιν καὶ σχήματα τόξων τῆς πατρικῆς των τέχνης.

Εἰκ. 5. Παράθυρον νοτίας πλευρᾶς ναοῦ Κοιμήσεως Θεοτόκου ἔξωθεν τοῦ Σοφικοῦ.

ΑΝΑΣΤ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

---

[1] Comptes-rendus du Congrés international d'archéologie, Athènes 1905 σ. 312. Ὁ αὐτὸς ἐν Amida σελ. 372 ἑ.

[2] Πρακτικὰ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν 4, (1929) σ. 266 καὶ ἐκτενέστερον εἰς Πρακτικὰ Χριστ. 'Αρχ. Ἑταιρ. ἔτ. 1933-34 σ. 57 ἑ.

[3] Σωτηρίου, Πρακτ. Χριστ. 'Αρχ. Ἑταιρ. 1934-34 σ. 88.

[4] Bréhier, Ξένια, Hommage à l'Université d'Athènes, 1912 σ. 165.

[5] Megaw, Annual of the British School τ. XXXII σ. 104.

[6] Πρακτικὰ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν 4, (1929) σ. 341 ἑ. τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἅλωσις τῶν 'Αθηνῶν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, 'Αθῆναι 1935.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΥΣΑΝΑΓΝΩΣΤΟΣ

Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν συμβολῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Σόφιας, τῇ ἐκδιδομένῃ ὑπὸ Βουλγάρων ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων, ἐδημοσιεύθη λαμπρὰ μελέτη περὶ τοῦ ἐν Σόφιᾳ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Bogdan Filov [1].

Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἶναι περιφερὲς οἰκοδόμημα, ἔχον μέγαν ἐν τῷ μέσῳ τροῦλλον μετὰ κογχῶν πέριξ, ἀνάλογον περίπου πρὸς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸν τοῦ αὐτοῦ ἁγίου. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο ἀρχικῶς ῥωμαϊκὸν βαλανεῖον, ἀνεγερθὲν πιθανῶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος δι' ὀπτοπλίνθων, ὡς βαλανεῖον δ' ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὸν τρίτον καὶ τέταρτον αἰῶνα. Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Οὕννων ἐν ἔτει 447, ὁπότε ἡ Σερδικὴ (σημερινὴ Σόφια) [2] κατελήφθη καὶ κατεστράφη ὑπ' αὐτῶν, ὑπέστη καὶ τὸ βαλανεῖον μεγάλας ζημίας. Βραδύτερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ἐπισκευασθέν, ἐχρησιμοποιήθη ὡς βαπτιστήριον. Εἰς ναὸν μετεβλήθη πολὺ βραδύτερον, πιθανώτατα κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα, τότε δὲ τὸ πρῶτον διεκοσμήθη διὰ τοιχογραφιῶν. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται, μεταξὺ τῶν παραθύρων, εἰκονίζουσι δεκαὲξ προφήτας, ἐξ ὧν κάλλιον διατηρεῖται ὁ προφήτης Ἰωνᾶς, καὶ ἔφερον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Ἄλλαι μεταγενέστεραι τοιχογραφίαι, ὑπεράνω τῶν παραθύρων, εἰκονίζουσιν εἴκοσι δύο προφήτας καὶ διατηροῦνται εἰς καλὴν κατάστασιν. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται φέρουσι βουλγαρικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Τελευταῖαι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἶναι ἄλλαι τοιχογραφίαι, εἰς τὸ κατώτερον τμῆμα τοῦ ναοῦ, φέρουσαι ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἀνήκουσαι πιθανώτατα εἰς τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς. Ὁ Χριστὸς εὐλογῶν, ὁ ἱδρυτὴς φέρων ὁμοίωμα τοῦ ναοῦ, ὁ ἅγιος Γεώργιος(;) πέντε ἄλλοι ἅγιοι ἱστάμενοι, οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί, ἡ Γέννησις καὶ ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ,

[1] Τεῦχος VII, σελ. 80 μετὰ 12 πινάκων καὶ 40 ἐν τῷ κειμένῳ εἰκόνων. Σόφια 1933.

[2] Ἡ Σόφια κατέχει τὴν θέσιν ἀρχαίας πόλεως τῆς θρᾳκικῆς φυλῆς τῶν Σέρδων. Ἡ πόλις αὕτη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀπετέλει τὸ κέντρον, ἐξ οὗ διήρχετο ἡ μεγάλη ὁδὸς ἀπὸ τοῦ Singidunum (Βελιγραδίου) πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ ἑτέρα μεγάλη ὁδὸς ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου πρὸς τὸν Δούναβιν. Ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ ἔλαβεν ἡ πόλις τὸ ὄνομα Ulpia Serdica καὶ ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐγένετο πρωτεύουσα τῆς Κάτω Δακίας (Dacia inferior). Ἐπὶ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἡ πόλις ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ λαμπρότητα καὶ ἐν αὐτῇ συνῆλθεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ Σύνοδος τοῦ 344. Ὑπὸ τῶν Βουλγάρων μετωνομάσθη Stredez καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐξελληνίσθη ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων εἰς Τριαδίτζα.

ἡ Ὑπαπαντή, ἡ Ἀνάληψις καὶ ἡ Μεταμόρφωσις, ἡ Ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου καὶ ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.

Εἰς τὰς τοιχογραφίας ταύτας ἀνήκει μακρὰ ἐπιγραφή, γεγραμμένη διὰ χρώματος ἐπὶ τοῦ κονιάματος, κάτωθεν τῶν παραθύρων καὶ περιθέουσα κύκλῳ τὸν τοῖχον. Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δημοσιεύει πανομοιότυπον ὁ Filov ἐν σελ. 60 τῆς μονογραφίας αὐτοῦ, ὅπερ ἀναδημοσιεύεται καὶ ἐνταῦθα.

ϹЄΠΙΤΥΠΟΥ·Ω .... ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΝΟΥ ΠΡΟϹЄ .....

ΛЄΙϹΜΗΤΟΥ ΧΡΩΜΑΤΑ ΘΟΥϹ·ΔЄΤΗЄ ΑΝΟΥ ΑΡ·ΗΡΩϹЄΙ

ЄϹΚΙΑϹЄΠΟΛ ΑΡΥ ... ЄΠΙϹΚΟΠΟΥΔЄ ....

ΙΙϹΤΟΥ ΧΗΤΗϹ ΗΧΡΟ ΦΥ ΠΟΡΟΥ ΣϹΙΡΟΝ ΤЄ ΦΦΛΟΚΑΙ

ΝΟΥΗΔΙΑΡ .... ΒΛϹ·ΜΗΦ

ΑΓΙΛΒ ΤΑΤΟЄΙΤΥΠ ΟΥΚΟΥΝΝЄΟΥΡ ΠΡΟϹΚΥΝΗΤЄΙΚΟΝ

ΤΗΛΙΠΡΩΤΙ ΤΔΟ Ξ ΓΡΑΦ· ΚΑΙΤΣЄΛΗΝΗΠΡϹΥΝЄΓΡΑΦ·

ΑΡΧΑΓΓЄΛΤЄΔЄΥΡΦ ....

Ἡ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Σόφιας ἐπιγραφή.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει πολλὰς βραχυγραφίας, συντμήσεις λέξεων καὶ χάσματα, ἐντεῦθεν δὲ καθίσταται δυσχερεστάτη ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς. Ὁ Filov ἀνέγνω τὰς ἑξῆς λέξεις: *τύπους... ζωγράφου ναοῦ πρός... τοῦ χρώματος... ἐπισκόπου... προσκυνητ(ὴς); εἰκόν(ων); ... καὶ τ(ὴν) σελήνην παρθέν(ον (συνέγραφ(εν); ἀρχάγγελ(οι); ...*

Ἐπιχειρήσας τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς [1], παρετήρησα ὅτι αὕτη χωρί-

[1] Τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Μ. Λάσκαριν, ὅστις ἐπέστησε τὴν προσοχήν μου ἐπὶ τῆς δυσαναγνώστου ταύτης ἐπιγραφῆς, εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα θερμότατα.

ζεται εἰς τμήματα διὰ στιγμῶν, ἐντεῦθεν δὲ διέγνων ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἔμμετρος, διότι, ὡς γνωστόν, εἰς τὰς βυζαντιακὰς ἐμμέτρους ἐπιγραφὰς συνήθως οἱ στίχοι χωρίζονται διὰ στιγμῶν ἢ διὰ καμπύλων κεραιῶν. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ὁρμώμενος, εὗρον ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖται ἐκ στίχων τριμέτρων ἰαμβικῶν δωδεκασυλλάβων. Τρεῖς ἐκ τῶν στίχων τούτων κατώρθωσα νὰ ἀναγνώσω πλήρεις. Εἶναι οἱ ἐν τῇ ἕκτῃ καὶ τῇ ἑβδόμῃ σειρᾷ τοῦ πανομοιοτύπου τῆς ἐπιγραφῆς, οἵτινες ἔχουσι, κατὰ τὴν ἀνάγνωσίν μου, ὡς ἑξῆς·

Οὐκοῦν νεουργ(εῖ) προσκυνητ(ὰς) εἰκόν(ας)
τ(ὸν) Ἥλι(ον) πρώτιστα τ(ῆς) δόξ(ης) γράφ(ων)
καὶ τ(ὴν) Σελήνην Παρθ(έ)ν(ον) συνεγράφων.

Ἥλιον τῆς δόξης ὀνομάζει ὁ συνθέσας τὸ ἐπίγραμμα, τὸν Χριστόν, Σελήνην δὲ Παρθένον τὴν Θεοτόκον. Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ ἐτέθη συνεγράφων ἀντὶ συγγράφων, ὅπως σχηματισθῇ ὁ στίχος κανονικῶς δωδεκασύλλαβος, ἴσως ὅμως ἐτέθη καὶ ἀντὶ *συνεγγράφων*. Ἐν τῇ ἑπομένῃ ὀγδόῃ σειρᾷ τοῦ πανομοιοτύπου ἀναγινώσκω τὸν ἐλλιπῆ στίχον *ἀρχαγγέλ(ους) τε δεύτ(ε)ρον φ*... Τὸ γράμμα φ εἶναι πιθανώτατα τὸ ἀρχικὸν τῆς λέξεως *φρουρούς*, οὕτω δ' ἔχομεν δέκα συλλαβάς, ὑπολειπομένων δύο πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ στίχου. Ταύτας δυνάμεθα, κατὰ τὴν πιθανωτάτην ἐκδοχήν, ν' ἀποκαταστήσωμεν διὰ τῆς λέξεως *Θρόνου*. Κατὰ ταῦτα ὁ στίχος ἀναγινώσκεται: *ἀρχαγγέλους τε δεύτερον φ[ρουροὺς θρόνου]*.

Τοὺς ἄλλους στίχους τῆς ἐπιγραφῆς δυστυχῶς, ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων βραχυγραφιῶν, συντμήσεων τῶν λέξεων καὶ τῶν χασμάτων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρώσω μετ' ἀσφαλείας. Ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ τοῦ πανομοιοτύπου τῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ἀρχῇ, ἀναγινώσκω τὰς λέξεις *σεπτοὺς τύπους*, αἵτινες, ὡς ἐκ τῆς ἀκολουθούσης στιγμῆς φαίνεται, ἀποτελοῦσι τὸ τέλος στίχου, οὗ ἐλλείπουσιν αἱ πρῶται ὀκτὼ συλλαβαί. Ὁ ἑπόμενος στίχος ἄρχεται διὰ τοῦ γράμματος *ω*, ὅπερ, ὡς ἐκ τῆς ἄνωθεν αὐτοῦ κεραίας βραχυγραφίας δηλοῦται, ἀποτελεῖ αὐτοτελῆ λέξιν, πιθανώτατα *ὡς*. Μετ' αὐτὸ ὑπάρχει χάσμα δώδεκα γραμμάτων.

Μετὰ τὸ χάσμα τοῦτο ἀναγινώσκω τὰς λέξεις: *ζωγράφου ναοῦ πρὸς ε*.... Τὸ ἐν τέλει γράμμα εἶναι πιθανῶς τὸ ἀρχικὸν τῆς λέξεως *εὐλογίαν*, τῆς ὁποίας τὰ δύο τελευταῖα γράμματα *αν* ὑπάρχουσιν ἐν ἀρχῇ τῆς ἑπομένης δευτέρας σειρᾶς τοῦ πανομοιοτύπου (τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀσφαλῶς Α, οὗ ἐλλείπει ἡ μέση κεραία καὶ ὄχι Λ) οὕτω δ' ἔχομεν δέκα συλλαβάς, ὑπολειπομένων δύο πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ στίχου.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ τοῦ πανομοιοτύπου τῆς ἐπιγραφῆς, καίτοι δὲν ὑπάρχουσι χάσματα, εἶναι ὅμως λίαν δυσχερὴς ἡ συμπλήρωσις τῶν στίχων, διὰ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν βραχυγραφιῶν. Ἀσφαλῶς ἀναγινώσκω τὰς λέξεις:

τοῦ χρωμάτ(ων) ἄνθους, αἵτινες, ὡς ἐκ τῆς ἀκολουθούσης στιγμῆς, ἀποτελοῦσι τὸ τέλος στίχου, οὗ ἐλλείπουσιν αἱ πρῶται ἓξ συλλαβαί. Μετ' αὐτοὺς ἀναγινώσκεται: *δὲ τ(ὴν) νέαν οὐ πρ(ός)*; Ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀνωμαλία, διότι αἱ λέξεις αὗται εὑρίσκονται μεταξὺ δύο στιγμῶν, δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν ν' ἀποτελέσωσι στίχον. Καὶ ἑνούμεναι μετὰ τῶν προηγουμένων, πάλιν δὲν παρέχουσι πιθανότητα ὅτι ἀποτελοῦσι στίχον, διότι οὐδεμία σαφὴς ἔννοια δύναται νὰ ἐξαχθῇ.

Ἐν τέλει τῆς αὐτῆς σειρᾶς ἀναγινώσκω τὴν λέξιν: *γηρώσει*[1], ἥτις μετὰ τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἑπομένης τρίτης σειρᾶς: *ἐσκίασε πολλῇ*, ἀποτελοῦσι στίχον, οὗ ἐλλείπουσιν αἱ τρεῖς τελευταῖαι συλλαβαί.

Ἐν τῇ αὐτῇ τρίτῃ σειρᾷ τοῦ πανομοιοτύπου τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγινώσκω: *ἐπισκόπου δε*. Ἡ δευτέρα ἐλλιπὴς λέξις δύναται νὰ συμπληρωθῇ, κατὰ τὴν πιθανωτάτην ἐκδοχήν, *δέ(ησις)*. Αἱ δύο αὗται λέξεις ἀποτελοῦσι πιθανώτατα ἀρχὴν στίχου, οὗ ἐλλείπουσι πέντε συλλαβαί. Τὰς συλλαβὰς ταύτας δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπισκόπου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι *Ἀθανασίου*, *Ἱερεμίου*, *Ἱεροθέου* ἢ ἄλλου τινὸς πεντασυλλάβου. Ἴσως ὅμως πρὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπισκόπου, ὑπῆρχεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἡ λέξις *ταπεινοῦ* ἢ *εὐτελοῦς* ὁπότε κατ' ἀνάγκην τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου θὰ ἦτο δισύλλαβον, ὡς ἐπὶ παραδείγματι *Κοσμᾶ*, *Λουκᾶ*, *Νείλου*, *Παύλου*, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον.

Ἐνταῦθα δέον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ ὅλη ἐπιγραφή, ἥτις παριθέει τὸν τοῖχον εἰς μίαν μόνην σειράν, ἐν τῷ πανομοιοτύπῳ τοῦ Filov ἐχωρίσθη, κατ' ἀνάγκην, εἰς ὀκτὼ σειράς, ὅπως καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀπεικόνισις αὐτῆς. Ἀλλ' ὡς ἐχωρίσθη δὲν ἐτηρήθη ἡ πραγματικὴ σειρὰ τῶν στίχων· ἀρχὴν τῆς ἐπιγραφῆς εἰς ἐμὲ φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσιν αἱ λέξεις: *ἐπισκόπου δέησις* κτλ., ὧν προηγεῖτο ἀσφαλῶς μικρὸς σταυρός, ὡς συμβαίνει εἰς πάσας σχεδὸν τὰς τοιαύτης φύσεως ἐπιγραφάς, ὅστις ὅμως ἐγένετο ἐξίτηλος.

Ἐν τῇ τετάρτῃ σειρᾷ τοῦ πανομοιοτύπου τῆς ἐπιγραφῆς, καίτοι διασῴζονται πάντα τὰ γράμματα, ἕνεκα ὅμως τῶν ἀνωμάλων βραχυγραφιῶν καὶ συντμήσεων τῶν λέξεων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῶσιν οἱ στίχοι μετ' ἀσφαλείας. Ἐν ἀρχῇ τῆς σειρᾶς ἀναγινώσκεται ἡ λέξις *πιστοῦ (;)* ἢ *πίστιν (;)* καὶ μετ' αὐτήν: *οὐχ' ἥττησ(εν) (;) ἡ χρόνου φύ(σις)*; Ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ δὲν χωρίζονται οἱ στίχοι διὰ στιγμῶν, ἐξ οὗ καθίσταται δυσχερὴς ἡ συμπλήρωσις αὐτῶν. Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰς πρώτας λέξεις ἀναγινώσκεται: *πόθ(ῳ)* ἢ *πόθ(ον) οὗτος (;) ἱερόν (;) τρέφ(ει)* ἢ *τρέφ(ων) φλόγ(α)*. Τὰ τρία τελευταῖα γράμματα: *και* μετὰ τῶν πρώτων τῆς ἑπομένης σειρᾶς δύνανται ἴσως ν' ἀναγνωσθῶσι *καινοῦν*. Μετ' αὐτὰ ὑπάρχουσι τέσσαρα ἄλλα γράμματα

---

[1] Ἡ λέξις *γήρωσις* ἀντὶ γῆρας, εἶναι ἐκ τῶν πλασθεισῶν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

δι᾽ ἄρ. καὶ ἕπεται μακρὸν χάσμα. Ἐν τέλει τῆς σειρᾶς ταύτης ἀναγινώσκεται ἡ λέξις: *βλέπων* ἢ *βλέπεις*. Τὸ ἐν τῷ πανομοιοτύπῳ c ἐν τῇ λέξει ταύτῃ εἶναι ϵ, οὗ ἐγένετο ἐξίτηλος ἡ μέση ὁριζοντία κεραία. Μετ᾽ αὐτὴν ὑπάρχει ἀρχὴ στίχου: *μὴ φ*. Τὸ γράμμα τοῦτο Φ, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν δύο βραχυγραφικῶν σημείων ἅτινα ὑπάρχουσιν ἄνωθεν αὐτοῦ, ἀποτελεῖ αὐτοτελῆ λέξιν ἥτις δύναται ν᾽ ἀναγνωσθῇ ἢ *φέρων* ἢ *φῶς*. Ἡ συνέχεια τοῦ στίχου εὕρηται ἐν τῇ ἑπομένῃ ἕκτῃ σειρᾷ τοῦ πανομοιοτύπου. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν λέξεων μέχρι τοῦ διὰ στιγμῆς δηλουμένου τέλους τοῦ στίχου, δύναται νὰ εἶναι ἤ: *ἄπιστ᾽ ἄϐ(α)τα τ(ῶν) θεί(ων τύπ(ων)* ἢ *ἀπ(ο)στίλϐ(ον)τα τ(ῶν) θεί(ων) τύπ(ων)*.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, καίτοι ἐλλιποῦς, καθίσταται φανερὸν ὅτι ἐν αὐτῇ μνημονεύεται ἡ διακόσμησις τοῦ ναοῦ διὰ τοιχογραφιῶν ὑπό τινος ἐπισκόπου, οὗ δὲν περιεσώθη τὸ ὄνομα. Εἶναι δ᾽ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη χαρακτηριστικὴ διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν βραχυγραφιῶν καὶ συντμήσεων τῶν λέξεων, αἵτινες καθιστῶσι δυσχερεστάτην τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ κονιαμάτων διὰ χρώματος γεγραμμέναι εἰς ναοὺς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, κυρίως ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ἔχουσι μέχρι τοῦδε δημοσιευθῆ πολυάριθμοι, ἀλλὰ δυστυχῶς ὀλίγαι ἐξ αὐτῶν ἀπεικονίσθησαν, διὰ νὰ δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ποῖοι κανόνες ἐτηροῦντο εἰς τὰς βραχυγραφίας καὶ τὰς συντμήσεις τῶν λέξεων. Εἶναι ἄλλως τε φανερὸν ὅτι δὲν ἐτηροῦντο πάντοτε οἱ αὐτοὶ κανόνες, διὰ νὰ δυνάμεθα διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐπιγραφῶν νὰ καταλήξωμεν εἰς θετικὰ πορίσματα. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Σόφιας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ μετ᾽ ἀσφαλείας.

ΚΩΝΣΤ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Β΄. ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

(Ἴδ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν τόμ. 10, σελ. 438-449).

Ἐν Ἀνωνύμου Λόγῳ εἰς τὸν Πατριάρχην κῦρ Νικόλαον τὸν Μουζάλωνα (Ἑλλην. τόμ. Ζ΄), σ. 305 [1] φέρεται «α ὗ τ α ί σ ο ι σ τ ο μ ά τ ε σ σ ι ν ἀ ν η ρ ε ί ψ α ν τ ο μ έ λ ι τ τ α ι | π ο ι κ ί λ α Μ ο υ σ ά ω ν ἄ ν θ ε α δ ρ ε ψ ά μ ε ν α ι· δικαιότερον ἄν τις ἐπὶ σοὶ τερατεύσαιτο ἢ τῷ λυρικῷ Πινδάρῳ τῷ Θήβηθεν». Ἐν δὲ ταῖς ὑποσημειώσεσιν ἀναγινώσκονται τάδε: «**3** Anthol. Palat. IX, 187, 1-2. **4** de Pindaro fabulam vide apud Paus. IX, 23, 2 et Ael. V. H. XII, 45».

Οὐδεμία ἐγένετο παρατήρησις ὅτι τὸ ἐπίγραμμα τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας (Θ΄, 187), οὗ τοὺς δύο πρώτους στίχους κατέλεξεν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ὁ ἀνώνυμος ῥήτωρ, δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν Πίνδαρον, ἀλλ᾽ εἰς τὸν κωμικὸν ποιητὴν Μένανδρον, καὶ ὅτι ἀντὶ τοῦ Ἀττικοῦ τύπου μ έ λ ι τ τ α ι ἐν τῷ Παλατίνῳ κώδικι κεῖται ὀρθῶς μ έ λ ι σ σ α ι. Ὁ Jacobs ἐν Del. epigr. σελ. 108 σημειοῦται: «Ad Menandrum. Respicitur v. 1. 2. fabula de Pindaro puero, de Platone et aliis; ita tamen, ut re etiam magis in miraculum aucta, apes dicantur Musarum flores e Menandri labiis decerpsisse». Ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ἄλλων τὸ σ τ ο μ ά τ ε σ σ ι ν ἀναφέρεται εἰς τὰς μελίσσας (ἴδ. τὰς σημειώσεις τοῦ Dübner ἐν τῇ Διδοτείῳ ἐκδόσει τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας τόμ. Β΄, σ. 183). Ὁ Buherius μετέβαλε τὸ σ ο ι εἰς σ ο ῦ, ὁ δὲ Reiske, ὁ Πίκκολος καὶ ἄλλοι ἐνόμισαν ὅτι εἶνε ἐσφαλμένον τὸ ἀ ν η ρ ε ί ψ α ν τ ο, εἰς ὃ ὑπάρχει τὸ σχόλιον «προσέθηκαν· ἄλλοθι ἀνήρπασαν ἐστίν», καὶ ἐπεχείρησαν νὰ διορθώσωσιν αὐτὸ (ὁ Reiske ἔγραψεν ἐ ν η ρ έ ψ α ν τ ο, ὁ Πίκκολος ἀ ν᾽ ἦ ρ ἥ ψ α ν τ ο, ὁ Hecker ἀ ν ε θ ρ έ ψ α ν τ ο μετ᾽ ἄλλων μεταβολῶν, κλπ.).

Καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι τὸ ἀ ν η ρ ε ί ψ α ν τ ο εἶνε ἡμαρτημένη γραφὴ ἀντὶ τοῦ ἀ ν η ρ έ ψ α ν τ ο, ἀορίστου μέσου τοῦ ῥήματος ἀ ν ε ρ έ φ ο μ α ι, ὅπερ δηλοῖ

---

[1] Ἐ γ κ ώ μ ι ο ν ε ἰ ς τ ὸ ν Π α τ ρ ι ά ρ χ η ν Ν ι κ ό λ α ο ν Δ΄ τ ὸ ν Μ ο υ ζ ά λ ω ν α ἐξέδωκεν ἡ Δὶς Ἡρὼ Κορμπέτη ἐκ τοῦ κώδικος Escurial V II 10, φ. 426ᵛ — 429ᵛ, κατὰ φωτογραφίαν ἀπὸ τῶν καταλοίπων τοῦ Regel, τῇ καθοδηγήσει καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ κ. Ἰ. Συκουτρῆ. Ἐν τῷ κώδικι προτάσσονται τοῦ λόγου τάδε: «Λόγος ἐκδοθείς τινι τῶν ῥητορευόντων εἰς τὸν πατριάρχην κῦρ Νικόλαον τὸν Μουζάλωνα, τὸν πάλαι μὲν παραιτησάμενον τὴν Κύπρον, ὕστερον δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχεύσαντα».

τὸ ἐπάνω τινὸς ἐρέφω ἢ στεγάζω ἐμαυτόν, ἡ δ᾽ ἔννοια τῶν δύο πρώτων στίχων τοῦ εἰρημένου ἐπιγράμματος εἶνε: αὗται αἱ μέλισσαι ἐπάνω τοῦ στόματός σου ἐστέγασαν ἑαυτὰς κατεργασάμεναι σίμβλον κτλ. Πρέπει δ᾽ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐννοίᾳ νὰ μεταβληθῇ καὶ τὸ σοι εἰς σου. Τοῦ δὲ ῥήματος ἐρέφω ὁ μέσος ἀόριστος ἐρεψάμενοι ἀπαντᾷ παρ᾽ Ἀπολλωνίῳ τῷ Ῥοδίῳ Β΄, 159 καὶ παρὰ τῷ Μελεάγρῳ Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 363, 12, παρὰ δὲ τῷ Ἀριστοφάνει Σφ. 1294 φέρεται τὸ σύνθετον κατηρέψασθε.

Ἡ ὑπ᾽ ἐμοῦ γενομένη διόρθωσις καὶ ἑρμηνεία συμφωνεῖ τοῖς λεγομένοις περὶ τοῦ Πινδάρου ἐν τῷ ἐπιγράμματι τοῦ Ἀντιπάτρου τῆς Πλανουδείου Ἀνθολογίας (Δ΄, 305, στ. 3 καὶ 4).

Νεβρείων ὁπόσον σάλπιγξ ὑπερίαχεν αὐλῶν,
τόσσον ὑπὲρ πάσας ἔκραγε σεῖο χέλυς·
οὐδὲ μάτην ἁπαλοῖς ξουθὸς περὶ χείλεσιν ἑσμὸς
ἔπλασε κηρόδετον, Πίνδαρε, σεῖο μέλι·
μάρτυς ὁ Μαινάλιος κερόεις θεός, ὕμνον ἀείσας
τὸν σέο καὶ νομίων λησάμενος δονάκων.

(Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ πρὸς τῇ γραφῇ τῆς Πλανουδείου Ἀνθολογίας παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ Προοιμ. εἰς Πίνδ. 27 φέρεται καὶ ἡ γραφὴ «ἁπαλοῖς περὶ χείλεσιν ἑσμὸς ἐκεῖνος»). Καλὸν δὲ νομίζω νὰ μνημονεύσω καὶ τὸ περὶ τοῦ Πινδάρου χωρίον τοῦ Χριστοδώρου Ἐκφρ. Ἀνθ. Παλ. Β΄, 385-386

τικτομένου γὰρ
ἑζόμεναι λιγυροῖσιν ἐπὶ στομάτεσσι μέλισσαι
κηρὸν ἀνεπλάσσαντο κτλ.

καὶ τοὺς στίχους 5-7 τοῦ ἀδήλου εἰς τὸ γένος τοῦ Πινδάρου ἐπιγράμματος Cougny III, 74.

τὸν μὲν ὅτε κνώσσοντα ποτὶ χθόνα κάτθετο μήτηρ,
εἰσέτι νήπιον ὄντα, μέλισσά τις, ὡς ἐπὶ σίμβλῳ,
χείλεσι νηπιάχοισι τιθαιβώσσουσα ποτᾶτο.

Ὁμοίως δ᾽ ἔχει ἡ παράδοσις παρὰ τῷ Παυσανίᾳ Θ΄, 23, 2 «μέλισσαι αὐτῷ καθεύδοντι προσεπέτοντό τε καὶ ἔπλασσον πρὸς τὰ χείλη τοῦ κηροῦ». Εὗρον δὲ τὴν παράδοσιν καὶ παρὰ Γεωργίῳ τῷ Ἀκροπολίτῃ τόμ. Β΄, σ. 67 Heisenb. «ἢ καταδαρθὼν καὶ ἀφυπνισθεὶς εὗρε μελίττας σίμβλον κατεργασαμένας τῷ στόματι, καθά πού τινες περὶ τῆς Θηβαίας λύρας ἐξιστορήκασιν;» Διαφόρως δέ πως ἔχει ἡ διήγησις παρὰ τῷ Αἰλιανῷ Ποικ. Ἱστ. ΙΒ΄, 45 «καὶ Πινδάρῳ τῆς πατρῴας οἰκίας ἐκτεθέντι μέλιτται τροφοὶ ἐγένοντο ὑπὲρ τοῦ γάλακτος παρατιθεῖσαι μέλι».

Καλὸν δὲ νομίζω νὰ γράψω τινὰ καὶ περί τινων ἄλλων ποιητικῶν ῥήσεων ἀπαντωσῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ λόγῳ.

Ἐν σελ. 304, 17 κεῖται «ἀλλ᾽ ἔχει τι καὶ τὸ τραφῆναι ⟨πρὸς⟩ δίδαξιν ἐσθλοῦ». Τὴν πρόθεσιν πρὸς πρὸ τοῦ δίδαξιν προσέθηκεν ὁ κ. Συκουτρῆς. Ἀλλ᾽ ἐγὼ νομίζω ὅτι ὁ ἀνώνυμος ῥήτωρ ἔγραψεν «ἀλλ᾽ ἔχει τοι καὶ τὸ τραφῆναι ⟨καλῶς⟩ δίδαξιν ἐσθλοῦ», ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοῦ Εὐριπίδου Ἑκ. 600 «ἔχει γε μέντοι καὶ τὸ θρεφθῆναι καλῶς δίδαξιν ἐσθλοῦ» (δ. γ. «ἔχει γέ τοί τι καὶ κτἑ.»). Πρβ. καὶ Ἱκέτ. 911 «τὸ γὰρ τραφῆναι μὴ κακῶς αἰδῶ φέρει». Εἶνε δὲ ἀνάγκη νὰ προστεθῇ ἐκ τοῦ Εὐριπιδείου χωρίου τὸ καλῶς καὶ οὐχὶ ἡ πρόθεσις πρὸς πρὸ τοῦ δίδαξιν, ἐπειδὴ εὐθὺς ἔπειτα λέγει ὁ ἀνώνυμος ἐγκωμιαστὴς τοῦ Μουζάλωνος «καὶ τοῦ παιδὸς οὐδὲ τοῦτο τὸ μέρος οἱ τεκόντες ἠμέλησαν· οὐκοῦν καλὸν καλῷ ἐπεφύετο κτἑ.». Δὲν εἶνε δὲ πρέπον νὰ ἀγνοῶνται ὑπὸ φιλολόγων ἀνδρῶν χωρία δοκίμων ποιητῶν, οἷος εἶνε ὁ Εὐριπίδης, καὶ νὰ διορθῶνται ταῦτα ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐπιστάσεως.

Ἐν σελ. 305, 13-15 ἀπαντᾷ ῥῆσις τοῦ Κριτίου οὕτω: «πρὸς δ᾽ ὄμμ᾽ ἀχλὺς ἀμβλυωπὸς ἐφίζει, λῆσις δ᾽ ἐκπλήσσει μνημοσύνην πραπίδων καὶ ὁ νοῦς ἐντεῦθεν παρέσφαλται». Ἐν δὲ ταῖς ὑποσημειώσεσιν ἀναγινώσκονται τάδε: «**13** Critiae eleg. fr. 6 Diels (apud Athen. 432 e-f) v. 11-13 ‖ ἀμβλυωπὸς | ἀμβλωπὸς Critias ‖ λῆσις | λῆστις codd. quidam et editores Athenaei et Critiae **14** ἐκπλήσσει | ἐκτήκει Critias». Τὸ ἕκτον κατὰ τὸν Diels ἢ τέταρτον κατὰ τὸν Diehl ἀπόσπασμα τῶν ἐλεγείων τοῦ Κριτίου, ἐξ οὗ μέρος ἐμνημόνευσεν ὁ ἀνώνυμος ῥήτωρ ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὸν πατριάρχην Νικόλαον τὸν Μουζάλωνα, εἶνε παραδεδομένον μόνον ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Ι΄, σ. 432 d — 433 b. Δὲν ἐσημειώθη ὑπὸ τῆς ἐκδότιδος ὅτι ὁ Κριτίας λέγει «νοῦς δὲ παρέσφαλται», ὁ δὲ ῥήτωρ «καὶ ὁ νοῦς ἐντεῦθεν παρέσφαλται» παρὰ τὸ μέτρον. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τοῦ Ἀθηναίου (AC) ἔχουσι τὴν γραφὴν λῆσις, ὡς καὶ ὁ ἀνώνυμος, ἀλλ᾽ ὁ C^2 διώρθωσεν εἰς λῆστις, ὅπερ δέχονται οἱ ἐκδόται (πρβ. μνῆστις). Δὲν εἶνε ἄρα ἀκριβὲς ὅτι κώδικές τινες (codd. quidam) ἔχουσι λῆστις, ὡς ἐγράφη ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσιν. Ὁ Hermann ἀντὶ τοῦ πρὸς δ᾽ ὄμμ᾽ ἔγραψε πρὸς δ᾽ ὄμματ᾽, ὅπερ ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τοῦ Kaibel ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀθηναίου, ἄλλοι δ᾽ ὅμως τηροῦσι τὴν παραδεδομένην γραφήν, ἣν ἔχει καὶ ὁ ἀνώνυμος Βυζαντιακὸς ῥήτωρ, λαμβάνοντες τὸ ἀχλὺς μετὰ μακρᾶς τῆς ληγούσης κατὰ τὸν Ὅμηρον Υ 421. Ἀξία δὲ μνείας εἶνε ἡ παρὰ τῷ ἀνωνύμῳ γραφὴ ἐκπλήσσει ἀντὶ τοῦ ἐκτήκει, ἣν ἴσως εὗρεν ἔν τινι χειρογράφῳ· πρβ. Θουκ. Β΄, 87, 4 «φόβος γὰρ μνήμην ἐκπλήσσει» καὶ 38, 1 «ἡ τέρψις τὸ λυπηρὸν ἐκπλήσσει» κτλ. (= ἐκβάλλει). Ἡ δὲ παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ γραφὴ ἀμβλωπὸς εἶνε πάντως προτιμοτέρα τῆς τοῦ ἀνωνύμου ἀμβλυωπὸς ἐν τῇ ἐλεγείᾳ τοῦ Κριτίου (πρβ. Ψευδευριπ. Ῥήσῳ 737 «ἀμβλῶπες αὐγαί»), πλὴν ἄν τις ὑπολάβῃ ὅτι τὰ φωνήεντα υ ω ἐκφέρονται

κατὰ συνίζησιν (πρβ. Ἡσίοδ. Ἀσπ. 3 Ἠλεκτρύωνος, Πίνδ. Πυθ. 4,225 γενύων, Εὐριπ. Ἰφ. Τ. 931 Ἐρινύων).

Ἐν σελ. 302, 17 - 18 φέρεται «ὡς πολυανθὴς λειμὼν τοῦτο τὸ θέατρον καὶ πυκνὰ περιβομβοῦσιν αἱ μέλισσαι Μουσάων ἐρατὸν ὀπὸν ἀμελγόμεναι, Ἑλικών τις ἄλλος κτἑ.». Πρὸς τὴν ῥῆσιν «Μουσάων — — ἀμελγόμεναι» ἐν ὑποσημειώσει παραβάλλεται «Eustath. Macremb. V, 10, 5». Ἀλλὰ παρ' Εὐσταθίῳ τῷ Μακρεμβολίτῃ ἀπαντᾷ «ὅλον ἐρώτων ἐρατὸν ὀπὸν ἀμελγόμενοι». Ὁ ἀνώνυμος ῥήτωρ μιμεῖται τὸν Χορίκιον, ὅστις λέγει σ. 194 Boiss. «ἀνθ' Ἑλικῶνος, ἀντὶ Πιερίας καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν λειμώνων, οὓς ἡμεῖς αἱ μάτην σοφαὶ μέλιτται πάλαι περιεκοσμήσαμεν, μουσαῖον ἐρατὸν ὀπὸν ἀμελγόμενοι καὶ σιμβλοποιοῦντες κτἑ.». Φανερὸν δὲ εἶνε ὅτι παρὰ τῷ Χορικίῳ πρέπει νὰ γραφῇ Μουσέων ἀντὶ τοῦ μουσαῖον ἢ Μουσάων, ὡς φέρεται παρὰ τῷ ἀνωνύμῳ, ἐπειδή, ὡς νομίζω, πρόκειται ῥῆσις ποιητικὴ διεσκευασμένη ἐξ ἐλεγειακοῦ πενταμέτρου στίχου, ἐν ᾧ ἀντὶ τοῦ ὀπὸν ἐφέρετο ἄλλη τις λέξις ἁρμόζουσα εἰς τὸ μέτρον, οἷον ἄνθος ἢ καρπόν, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀμελγόμενοι τὸ προσῆκον ἀμεργόμενοι. Ὁ στίχος οὗτος θὰ εἶχεν ὧδέ πως

Μουσάων ἐρατόν τ' ἄνθος ἀμεργόμενοι

Πρβ. Λεωνίδ. ἢ Μελέαγρ. Ἀνθ. Παλ. Ζ', 13, 1 - 2

Παρθενικάν, νεαοιδὸν ἐν ὑμνοπόλοισι μέλισσαν
Ἤριννα Μουσῶν ἄνθεα δρεπτομέναν

(περὶ τῆς Ἠρίννης λέγεται ἐν ἀδήλῳ ἐπιγράμματι τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας Θ', 190, 1 - 2

Λέσβιον Ἠρίννης τόδε κηρίον· εἰ δέ τι μικρόν,
ἀλλ' ὅλον ἐκ Μουσέων κιρνάμενον μέλιτι).

Πρβ. προσέτι καὶ τὸν δεύτερον στίχον τοῦ ἀδεσπότου ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Θ', 187, περὶ οὗ ἐγένετο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγος,

ποικίλα Μουσάων ἄνθεα δρεψάμεναι.

Λέγει δὲ καὶ ὁ Πλάτων Ἴωνι σ. 534 Α - Β «λέγουσι γὰρ δήπουθεν πρὸς ἡμᾶς οἱ ποιηταὶ ὅτι ἀπὸ κρηνῶν μελιρρύτων ἐκ Μουσῶν κήπων τινῶν καὶ ναπῶν δρεπόμενοι τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσιν, ὥσπερ αἱ μέλιτται, καὶ αὐτοὶ οὕτω πετόμενοι». Πρβ. πρὸς τούτοις καὶ Παρμενίωνα Ἀνθ. Παλ. Θ', 43, 2

δουλεύσω Μουσέων ἄνθεα βοσκόμενος.

Εἶπον ὅτι ἠδύνατο ὁ ποιητὴς νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὸν στίχον καὶ τὴν λέξιν καρπόν, ὅτε θὰ εἶχεν οὕτω πως

Μουσάων ἐρατὸν καρπὸν ἀμεργόμενοι

ἢ ἀντὶ τοῦ τύπου Μουσάων τὸν ἕτερον τύπον Μουσέων δισυλλάβως ἐκφερόμενον

καὶ Μουσέων ἐρατὸν καρπὸν ἀμεργόμενοι.

Πρβ. Πλούτ. Γαμ. παραγγέλμ. 48 τέλος (Ἠθ. σ. 146 Α) «εἰ γὰρ ἡ Σαπφὼ διὰ τὴν ἐν τοῖς μέλεσι καλλιγραφίαν ἐφρόνει τηλικοῦτον, ὥστε γράψαι πρός τινα πλουσίαν 'κατθάνοισα δὲ — — Πιερίας' (Ἀπ. 58 Diehl), πῶς οὐχί σοι μᾶλλον ἐξέσται μέγα φρονεῖν ἐφ' ἑαυτῇ καὶ λαμπρόν, ἂν μὴ τῶν ῥόδων ἀλλὰ τῶν καρπῶν μετέχῃς, ὧν αἱ Μοῦσαι φέρουσι καὶ χαρίζονται τοῖς παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν θαυμάζουσιν;»

Παρὰ τῷ Χορικίῳ, Εὐσταθίῳ τῷ Μακρεμβολίτῃ καὶ τῷ ἀνωνύμῳ ῥήτορι φέρεται, ὡς εἶπον, ἐρατὸν ὀπόν, καὶ ἐν τῷ ἐλεγειακῷ πενταμέτρῳ, ὃν ἴσως εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Χορίκιος, ἔγραψα ὡσαύτως ἐρατόν τ' ἄνθος ἢ ἐρατὸν καρπόν, οὐχὶ δ' ἐρατῶν, ὅπερ ἠδύνατο νὰ ἀναφέρηται εἰς τὸ Μουσάων ἢ Μουσέων, ἐπειδὴ λέγεται δῶρ' ἐρατά, ἐρατὸν δῶρον, πόλιν ἐρατήν, ἐρατὴ ἰωή, χέλυν ἐρατὴν κλπ. Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου γενόμενος καλὸν νομίζω νὰ γράψω καί τινα περὶ ἀποσπάσματος τοῦ Ἀρχιλόχου, ὅπερ μνημονεύει καὶ παρῳδεῖ καὶ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος, ὅπως καταστήσω φανεράν, ὡς καὶ ἄλλοτε ἀνεκοίνωσα καὶ ἔγραψα (ἴδ. Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. 6, σ. 428 - 9), τὴν μεγάλην συμβολὴν πολλῶν Βυζαντιακῶν συγγραφέων εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας.

Παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ ΙΔ', σελ. 627 c ἀπαντᾷ ἀπόσπασμα ἐλεγείας τοῦ Ἀρχιλόχου λέγοντος περὶ ἑαυτοῦ (1 Bergk)

εἰμὶ δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνυαλίοιο ἄνακτος
καὶ Μουσέων ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος.

Ὁ κῶδιξ Ε τοῦ Ἀθηναίου ἔχει τὴν γραφὴν Μουσάων, ἥτις μάχεται πρὸς τὸ μέτρον. Τοὺς αὐτοὺς στίχους μετὰ διαφόρων γραφῶν μνημονεύει καὶ ὁ Πλούταρχος Φωκ. 7, ὅθεν παρέλαβεν αὐτοὺς ὁ Θεμίστιος σ. 185 b:

ἀμφότερον, θεράπων μὲν Ἐνυαλίοιο θεοῖο
καὶ Μουσέων ἐρατᾶν δῶρον ἐπιστάμενος.

Ταῦτα γινώσκουσιν οἱ ἐκδόται λυρικῶν ἀνθολογιῶν, ἀλλ' ἀγνοοῦσιν ὅτι φέρονται οἱ στίχοι καὶ παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Προδρόμῳ ἐν Byz. Zeitschr. XVI, σελ. 117 «ἐκεῖ τοῦτο τὸ Ἀρχιλόχειον· 'ἀμφότερον θεράπων μὲν Ἐνυαλίοιο θεοῖο | καὶ Μουσάων ἐρατῶν δῶρον ἐπιστάμενος». Ὁ Kurtz παρατηρεῖ: ἐρατῶν, aber Archil. (frgm. 1) und Prodr. selbst in einer anderen Stelle (Migne 133, 1246 A) haben ἐρατόν». Ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ χωρίῳ λέγει ὁ Πρόδρομος «ἁρμόσει γὰρ ἐπὶ σοὶ ἐκεῖνο τὸ Ἀρχιλόχειον μικρόν τι παρῳδηθέν· ὑπάρχεις γὰρ κατ' αὐτὸν 'ἀμφότερον, θεράπων μὲν πραγματικοῖο θεοῖο

| καὶ Μουσάων ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος». Παρ' αὐτῷ ἄρα σῴζεται ἡ ὀρθὴ γραφὴ ἐρατόν, καὶ ἡ ἐσφαλμένη Μουσάων τοῦ κώδικος E τοῦ Ἀθηναίου, περὶ ἧς οὐδεμία παρατήρησις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Kurtz.

Ἐπισυνάπτω τούτοις καὶ ὅσας ἔχω διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις εἰς τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ ἀνωνύμου ῥήτορος.

Σελ. 303, 10 - 11 «πολὺς δὲ ὅσος ἱδρὼς ἐπιρρεῖ καὶ ὅλον περιαντλεῖ μοι τὸ σωμάτιον, οὐδὲν ἧττον ἢ μῦθος τὸν Ὀρφέα, τὸ ἄγαλμα κτἑ.». Γράφε «ἢ ⟨ὡς⟩ μῦθος κτἑ.». Τὸ ὡς μετὰ τὸ ἢ ἦτο εὔκολον νὰ ἐκπέσῃ διὰ τὴν σχεδὸν ὁμοίαν γραφήν· (ἴδ. van Leeuwen Proleg. ad Aristoph. σ. 300).

Σελ. 303, 26 - 29 «κῦμα . . . τὸ μὲν ἤδη μοι ἐπερρόθησε, τὸ δ' ἐπικυρτούμενον ἐπανίσταται· τὸ δ' ἐπισυνάγει τὴν πλημμυρίδα καὶ μελετᾷ τὴν ἐπίκλυσιν, τὸ δ' ἑτέρωθεν αὖθις ἐπωρύεται, καὶ ὅλως κῦμα ἐπὶ κύματι καὶ ἐπὶ τῷ δέει δέος ἀντεπεγείρεται». Πάντως ἐσφαλμένον εἶνε τὸ ἐπωρύεται, ἀνθ' οὗ γραπτέον εἶνε, νομίζω, ἐπόρνυται, ὡς δεικνύουσι καὶ τὰ ῥήματα ἐπανίσταται (στ. 27) καὶ ἀντεπεγείρεται (στ. 29). Τὸ δ' αὐτὸ σφάλμα εὗρον καὶ παρὰ Μιχαὴλ τῷ Ψελλῷ Μεσ. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 157 «ἐπωρύονται κύματα ἕως τῶν οὐρανῶν ἀναβαίνοντα καὶ αὖθις μέχρι τῶν ἀβύσσων συγκαταρρέοντα», παρ' ᾧ ὡσαύτως πρέπει νὰ γραφῇ ἐπόρνυνται (ἄλλην διάφορον ἔννοιαν ἔχει τὸ ῥῆμα ἐπωρύω - ἐπωρύομαι). Πρβ. Ὁμ. Δ 422 - 3 «ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης | ὄρνυτ' ἐπασσύτερον κτἑ.» καὶ Ψ 214 «ὦρτο δὲ κῦμα | πνοιῇ ὕπο λιγυρῇ». Ἐν δὲ ε 366 φέρεται «ὦρσε δ' ἐπὶ μέγα κῦμα Ποσειδάων ἐνοσίχθων».

Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου τόμ. Η', σ. 2076 D εἶνε γεγραμμένα τὰ ἑξῆς: «Activ. Antip. Anth. Pal. 11, 31: οὐδὲ θαλάσσης ὠρῦον (codex ὠρύον) στυφελῷ κῦμα περὶ σκοπέλῳ, ut ὠρύεται de mari dixit Dion. Per. 83: τὸν δὲ μετ' ὠρύεται Τυρσηνίδος οἶδμα θαλάσσης». Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τοῦ Ἀντιπάτρου ὁ Salmasius ἔγραψεν ὠρῦον, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ γραφὴ ὀρνύμενον. Ἐν δὲ τῷ 83 στίχῳ Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ ἀντὶ τοῦ μετ' ὠρύεται πολλοὶ κώδικες ἔχουσι τὴν γραφὴν μετ' ἐκδέχεται ἢ μετεκδέχεται. Ἀλλ' ἀπορίας ἄξιον εἶνε ὅτι δὲν παρετηρήθη ὅτι τοῦ ῥήματος ὠρύομαι ἡ συλλαβὴ ρυ εἶνε μακρὰ (πρβ. καὶ ὠρυγή, ὠρυδόν), παρὰ δὲ τῷ Διονυσίῳ τὸ ὠρύεται ἔχει τὴν συλλαβὴν ταύτην βραχεῖαν, ὡς δεικνύει τὸ μέτρον. Ἐγὼ νομίζω ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψε

τὸν δὲ μέτ' ὀρνύεται Τυρσηνίδος οἶδμα θαλάσσης

Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι πρὸς τῷ τύπῳ ὄρνυμι ἀπαντᾷ ἤδη παρὰ τῷ Ὁμήρῳ καὶ ὁ τύπος ὀρνύω.

Σελ. 304, 8 «τί γὰρ δεῖ με καὶ τὴν ῥίζαν περιαθρεῖν καὶ ὥσπερ ὑπορύττειν τὸν † εὐφημήτερον»; Ἐν ὑποσημειώσει εἶνε γεγραμμένον: «εὐφημιστέον dubitanter coni. Sykutris». Τὸ ἐσφαλμένον εὐφημήτερον δὲν πρέπει νὰ

μεταβληθῇ εἰς τὸ εὐφημιστέον. Νομίζω ὅτι ὁ ἀνώνυμος ἔγραψεν εὐφημητήριον, τουτέστι λόγον. Ἐν τῇ τοῦ Κουμανούδη Συναγωγῇ λέξ. ἀθησ. εἶνε κατακεχωρισμένα τάδε: «εὐφημητήριος λόγος. Κ. Ἀκροπολ. σ. 885 ἐ. Mi(gne). — εὐφημητήρια στέμματα. Νικόλ. Μεθών. ἐ. Ἀνδρον. Δημητρακοπ. σ. 42». Εὗρον καὶ ἐγὼ παρ' Ἰωάννῃ μητροπ. Ῥόδου Βίῳ Χριστοδ. (Ἀκολ. ὁσ. Χριστοδ.) σ. 109 Βοΐνη «συνείρω γὰρ.. τὸν εὐφημητήριον» καὶ παρ' Ἀθανασίῳ πατρ. Ἀντιοχ. Ἐγκ. Χριστοδ. αὐτόθι σ. 135 «λαμπρὸν.. τὸν εὐφημητήριον ἀνεπλέξατο». Εἶνε δ' ὁ εὐφημητήριος (λόγος) ὁ ἄλλος λεγόμενος ἐγκωμιαστικὸς λόγος ἢ ἐγκώμιος λόγος ἢ ἐγκώμιον.

Σελ. 304, 22 - 24 «οἶμαι τὴν τέχνην ἐνταῦθα χαίρειν διαμιλλωμένην τῇ φύσει, καὶ τὴν μὲν ἀρχῆθεν τὸ καλὸν ἐπιβάλλειν καὶ πάτριον, τὴν δ' ἐπιφιλοτιμεῖσθαι τὰ τῆς τροφῆς κτἑ.». Ὁ κῶδιξ ἔχει τὴν γραφὴν «οἶμαι τὴν τύχην ἐνταῦθα κτἑ.», ἡ δὲ Δὶς Κορμπέτη μετέβαλε τὸ τύχην εἰς τὸ τέχνην καὶ εἰσήγαγεν ἄνευ ἀνάγκης εἰς τὸ κείμενον, διότι ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα τύχη ἐν συνεκφορᾷ μετὰ τοῦ ὀνόματος φύσις· οἷον Ἰσοκρ. Πανηγ. σ. 67 Ε «τοὺς φύσει καὶ μὴ διὰ τύχην μέγα φρονοῦντας», Μένανδρ. παρὰ Στοβ. 107, 7 «ὡς ἄδικον, ὅταν ἡ μὲν φύσις | ἀποδῷ τι σεμνόν, τοῦτο δ' ἡ τύχη κακοῖ», Ἱππόδαμ. παρὰ Στοβ. 103, 26 «ὁ μὲν ὢν θεὸς οὔτε μαθὼν παρά τινος τὰν ἀρετὰν ἀγαθὸς ἐγένετο οὔτε ἐπισυναρξαμένας (ὁ Meineke ἐπισυνεργαξαμένας, ἴσως γρ. ἐπισυναραμένας) αὐτῷ τᾶς τύχας εὐδαίμων· φύσει γὰρ ἦν ἀγαθὸς καὶ φύσει εὐδαίμων κτἑ.».

Σελ. 305, 1 - 2 «καί σοι τὸ τῆς σοφιστικῆς ἐμμελίτωτον ἔστυφε καὶ τὸ τῆς φιλοσοφίας ἀψινθιάζον αὖθις ἐγλύκαζεν». Πρβ. Μελέαγρ. Ἀνθ. Παλ. Δ', 1, 22 «ἡδύ τε μύρτον | Καλλιμάχου, στυφελοῦ μεστὸν ἀεὶ μέλιτος», καὶ ἐπίγρ. Ἀνθ. Γ', 199 Cougny «δηλῶν τὰ πικρὰ τῷ γλυκεῖ τῶν ῥημάτων | ἀψίνθιον μέλιτι κιρνᾷς, Σοφόκλεις».

Ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. Γ' (1906), σ. 8-9 ἐδημοσίευσεν ὁ ἀείμνηστος Σπ. Λάμπρος τόδε τὸ Βυζαντιακὸν ποίημα Εἰς κύκνον (ἀρ. 7).

Κύκνον ἐνὶ ποταμῷ
κάτεχεν ἄτερ βρόχου
παγόθετον ὕδασι·
ὃν ἄμουσος ἰδὼν
αἰπόλος ἀγρότας
ἤθελε διολέσαι
κεφαλὰν λιγύθρουν
τῷ σταχυοτόμῳ
δρεπάνῳ θερίσας·
κατὰ δ' ὑδατοπαγοῦς
βαίνει κελεύθου
βήμασι κούφοις.
Τιτὰν δὲ κύκνῳ
πυρόωντι βολᾷ
σύμμαχος ἐφάνη·
γίγνετο μὲν ὑγρὸν
πάλιν ποταμὸς ὕδωρ·
ἔπεσεν ὁ βούτας·
ὁ δὲ κύκνος ἀνέθορε
καὶ πέτετο χαίρων.

Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ νομίζω ὅτι γραπτέον εἶνε παγόδετον ἀντὶ τοῦ παγόθετον καὶ ὕδωρ ἀντὶ τοῦ ὕδασι, τουτέστι: κύκνον ἐν ποταμῷ κατεῖχεν ἄνευ βρόχου δεδεμένον τὸ πεπηγὸς ὕδωρ. Πρβ. τοὺς στίχους 5-6 τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Ἀπολλωνίδου Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 244, ὅπερ ἐν τοῖς ἑξῆς παρατίθεται ὁλόκληρον:

τὰς δὲ περιφράξας ἐχθρὸς ῥόος ἀθρόον ἄφνω
χειμερίῃ στυγεροῦ δῆσε πάγοιο πέδῃ.

Ἐν δὲ τῷ 14 στίχῳ ἀντὶ τοῦ «πυρόωντι βολᾷ» ἀνάγνωθι «πυρόεντι βολᾷ». Ἐλέχθη δὲ ὁ ἀρσενικὸς τύπος πυρόεις μετὰ θηλυκοῦ γένους ὀνόματος κατὰ τὰ ἀρχαῖα ὑλήεντι Ζακύνθῳ, Πύλοιο ἠμαθόεντος κτλ.

Ὁ ἱερὸς τοῦ Ἀπόλλωνος κύκνος διὰ τὸ μυθευόμενον αὐτοῦ ᾆσμα κινδυνεύων σῴζεται ὑπὸ τοῦ Ἡλίου (Ἀπόλλωνος) κατὰ τὸ Βυζαντιακὸν ποίημα, ὅπερ εἶνε πιθανὸν ὅτι εἶχεν ὡς πρότυπον ἀρχαῖόν τι ἐπίγραμμα. Ὁμοίως ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος χαριζομένης τῷ Ἀπόλλωνι κατὰ τὸ ἐπίγραμμα Παύλου τοῦ Σιλεντιαρίου σῴζεται κόσσυφος ἐμπεσὼν μετὰ κίχλης εἰς δίκτυον (Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 396· πρβ. καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀρχίου αὐτόθι 343 καὶ τὸ τοῦ Ἀντιπάτρου αὐτ. 76).

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀπολλωνίδου Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 244, περὶ οὗ εἶπον ἀνωτέρω, ἀναφέρεται κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν «εἰς ἐλάφους ἐν ποταμῷ κρυσταλλωθέντι πεδηθείσας καὶ ὑπὸ κυνηγετῶν ἐν αὐτῷ ἀγρευθείσας», ἔχει δὲ οὕτω

Δειματόεις ἐλάφων κεραὸς λόχος, εὖτε κρυώδεις
πλῆσαν ὀρῶν κορυφὰς χιόνεαι νιφάδες,
δείλαιαι ποταμοῖσιν ἐφώρμισαν, ἐλπίδι φροῦδοι
χλιῆναι νοτεροῖς ἄσθμασιν ὠκὺ γόνυ·
τὰς δὲ περιφράξας ἐχθρὸς ῥόος ἀθρόον ἄφνω
χειμερίῃ στυγεροῦ δῆσε πάγοιο πέδῃ·
πληθὺς δ᾽ ἀγροτέρων ἀλίνου θοινήσατο θήρης,
ἣ φύγεν ἁρπεδόνην πολλάκι καὶ στάλικα.

Παραπλήσια λέγει καὶ ὁ Βεργίλιος Georg. III, 368-375. Κατά τινας δὲ παραλλαγὰς παραδόσεως διαπλασθείσης κατὰ τοὺς Βυζαντιακοὺς χρόνους ἐν ποταμῷ κρυσταλλωθέντι ἀπέθανεν ἡ Ἡρῳδιάς: Ὁ Κεδρηνὸς τόμ. Α΄, σ. 323 Bonn λέγει «τὴν δὲ ὀρχησαμένην κόρην ἐπὶ τῇ ἀποτομῇ τοῦ Προδρόμου ζῶσαν κατέπιεν ἡ γῆ· οἱ δέ φασιν ὅτι εἰς πάγον παίζουσα ἐπάνω λίμνης, διαρραγέντος κατῆλθε κάτω, καὶ τῆς κεφαλῆς ἀποσφηνωθείσης, τὸ μὲν σῶμα ἅπαν εἰς τὸν βυθὸν κατῆλθεν, ἡ δὲ κεφαλὴ ἐπάνω τοῦ πάγου ὑπελείφθη». Ἴδ. Ν. Πολίτου Παραδόσεις τόμ. Β΄, σ. 790-791.

Ἐν Ἀνθ. Παλ. 6, 1 φέρεται ἐπίγραμμα ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Πλάτωνα «ἐπὶ κατόπτρῳ ἀνατεθέντι παρὰ Λαΐδος»

Ἡ σοβαρὸν γελάσασα καθ᾽ Ἑλλάδος, ἥ ποτ᾽ ἐραστῶν
ἑσμὸν ἐπὶ προθύροις Λαῒς ἔχουσα νέων,
τῇ Παφίῃ τὸ κάτοπτρον, ἐπεὶ τοίη μὲν ὁρᾶσθαι
οὐκ ἐθέλω, οἵη δ᾽ ἦν πάρος οὐ δύναμαι.

Τὸ ἐπίγραμμα ἐλευθέρως μνημονεύει Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς ἐν Μεσ. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε΄, σ. 342 «ἡ γὰρ Λαῒς ἐκείνη, ἡ τὸ καλὸν τῆς ὥρας ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἀνθήσασα, ἐπειδὴ ῥυτίδας ἐγνώκει περὶ τὸ πρόσωπον, ἀνέθηκε τὸ κάτοπρον τῇ θεῷ, οἵη μὲν γάρ, φησίν, ἦν πάρος, εἶναι οὐ δύναμαι, οἵη δὲ νῦν εἰμι, οὐ βεβούλημαι». (Πρβ. καὶ τὰ ἐπιγράμματα 18, 19, 20 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας).

Ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. ΙΖ΄ (1923), σ. 111 ἐξεδόθη ὡς ἀνέκδοτον τόδε τὸ ἐπίγραμμα («Ἡρῳελεγεῖοι σκωπτικοὶ εἰς Πυθαγόραν»)

Οὐ μόνος ἐμψύχων ἀπέσχες χεῖρας ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς·
τίς γὰρ ὃς ἐμψύχιον ἥψατο Πυθαγόρᾳ;
ἀλλ᾽ ὅταν ἑψησθῇ τι καὶ ὀπτισθῇ καὶ ἁλισθῇ,
δὴ τότε καὶ ψυχὴν μὴ ἔχον ἐσθίομεν.

Τὸ πλῆρες σφαλμάτων τοῦτο ἐπίγραμμα εἶνε τὸ γνωστὸν σκωπτικὸν εἰς τὸν Πυθαγόραν ἐπίγραμμα Διογένους τοῦ Λαερτίου, τὸ φερόμενον καὶ παρὰ τῷ αὐτῷ Η΄, 44 καὶ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ Ζ΄, 121 καὶ ἐν τῇ Πλανουδείῳ μετὰ διαφορᾶς γραφῆς ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ (ἐμψύχων Διογ. Ἀνθ. Πλαν. ἀψύχων Ἀνθ. Παλ.) καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ (Πυθαγόρα Διογ. Πυθαγόρη Παλ. καὶ Πλαν.) καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ (οὐκ Διογ. μὴ Παλ. καὶ Πλαν.). Ὡς δ᾽ ἐξεδόθη ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τὸ ἐπίγραμμα, ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ἔχει κακῶς ἀπέσχες χεῖρας ἀντὶ τοῦ ἄπεχες χέρας, ἐν τῷ δευτέρῳ ἐμψύχιον ἀντὶ τοῦ ἐμψύχων καὶ Πυθαγόρᾳ ἀντὶ τοῦ Πυθαγόρα καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἑψησθῇ τι καὶ ὀπτισθῇ ἀντὶ τοῦ ἑψηθῇ τι καὶ ὀπτηθῇ.

Ἐν ἐπιγράμματι τοῦ Μυρίνου Ἀνθ. Παλ. 6, 254 φέρεται

Τὴν μαλακὴν Παφίης, Στατύλλιον ἀνδρόγυνον, δρῦν
ἕλκειν εἰς Ἀΐδην ἡνίκ᾽ ἔμελλε χρόνος,
τὰκ κόκκου βαφθέντα καὶ ὑσγίνοιο θέριστρα
καὶ τοὺς ἀνδρολιπεῖς ἀλλοτρίους πλοκάμους
. . . .
8 *δῶρα Πριηπείων θῆκεν ἐπὶ προθύρων.*

Τὸ ἐν τῷ τετάρτῳ στίχῳ ἀνδρολιπεῖς ἔχει καὶ ὁ Σουΐδας ἐν λ. θέριστρον, ἀλλ' ὁ Salmasius ἔγραψε ναρδολιπεῖς, ὅπερ ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν, πλὴν τοῦ P. Waltz (Collection des univ. de France), ὅστις τηρεῖ τὴν παραδεδομένην γραφὴν καὶ μεταφράζει «de ses cheveux postiches qui quittent si aisément leur homme (il n'a donc pas besoin de les couper pour les consacrer)». Ἐγὼ νομίζω ὅτι οὔτε τὸ ἀνδρολιπεῖς οὔτε τὸ ναρδολιπεῖς εἶνε ἡ γνησία γραφή, ἀλλ' ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψε

καὶ τοὺς ἁδρολιπεῖς ἀλλοτρίους πλοκάμους

τουτέστι τοὺς ἁδρὸν λίπος ἔχοντας ἢ τοὺς ἁδρῶς ἀληλιμμένους ἀλλοτρίους πλοκάμους. Πρβ. Καλλίμ. Ὕμν. εἰς Ἀπόλλ. 39 «οὐ λίπος Ἀπόλλωνος ἀποστάζουσιν ἔθειραι» καὶ Πέρσην Ἀνθ. Παλ. 6,274,2 «καὶ στεφάναν λιπαρῶν ἐκ κεφαλᾶς πλοκάμων» καὶ Παλλαδ. αὐτόθι 60 «...Ἴσιδι τούσδε | θήκατο τοὺς λιπαροὺς Παμφίλιον πλοκάμους». Ἦτο δ' εὔκολον νὰ μεταβληθῇ τὸ ἁδρολιπεῖς εἰς τὸ ἀνδρολιπεῖς, ὡς μετεβλήθη καὶ τὸ ἁδρουμένους εἰς τὸ ἀνδρουμένους, τὸ ἁδρύνεσθαι εἰς τὸ ἀνδρύνεσθαι καὶ τὸ Ἁδράλεστος εἰς τὸ Ἀνδράλεστος. Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἐν λ. ἁδρόω εἶνε γεγραμμένα τάδε: Athen. 657 D (e Myrone Prienensi) τοὺς ἁδρουμένους... ex emend. Casaub. Anim. 935... Vulgo ἀνδρουμένους, solenni permutatione», καὶ ἐν λ. ἁδρύνομαι: «Jud. 11,2; 4 Reg. 4, 18; Ruth I, 13, ubi pro ἁδρύνεσθαι in al. libb. ἀνδρύνεσθαι».

Ἐν ἐπιγράμματι τοῦ Ῥουφίνου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 48 (47), 5-6 ἀπαντᾷ

εἰ δέ τι καὶ πλοκαμῖσι διαστίλβουσιν ἄκανθαι,
τῆς λευκῆς καλάμης οὐδὲν ἐπιστρέφομαι.

Ὁ P. Waltz μετέβαλε τὸ ἐπιστρέφομαι εἰς τὸ ἀποστρέφομαι καὶ παρέβαλε τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μακηδονίου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 227 (226)

Ἡμερίδας τρυγόωσιν ἐτήσιον, οὐδέ τις αὐτῶν
τοὺς ἕλικας, κόπτων βότρυν, ἀποστρέφεται.

Οὐδεμία ἀνάγκη εἶνε νὰ μεταβληθῇ παρὰ τῷ Ῥουφίνῳ τὸ ἐπιστρέφομαι (=φροντίζω, μέλει μοι) εἰς τὸ ἀποστρέφομαι, διότι ὁ ποιητὴς λέγει: τῆς λευκῆς καλάμης, τουτέστι τῶν λευκῶν τριχῶν, οὐδέν μοι μέλει, οὐδαμῶς φροντίζω. Παραπλησίως λέγει καὶ ὁ Παλλαδᾶς Ἀνθ. Παλ. ΙΑ΄, 54

Γηραλέον με γυναῖκες ἀποσκώπτουσι λέγουσαι
εἰς τὸ κάτοπτρον ὁρᾶν λείψανον ἡλικίης.
ἀλλ' ἐγὼ εἰ λευκὰς φορέω τρίχας εἴτε μελαίνας,
οὐκ ἀλέγω, βιότου πρὸς τέρμα ἐρχόμενος.
εὐόδμοις δὲ μύροισι καὶ εὐπετάλοις στεφάνοισι
καὶ Βρομίῳ παύω φροντίδας ἀργαλέας.

Μᾶρκος ὁ Ἀργεντάριος λέγει ἐν ἐπιγράμματι Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 110 (109), 5-6

ἀλλά μοι Εὐφράντη μία πρὸς δέκα. καὶ γὰρ ἀπείρους
ἀστέρας ἓν μήνης φέγγος ὑπερτίθεται.

Ἐν τούτοις ὁ ποιητὴς μιμεῖται τὰ τῆς Σαπφοῦς (Ἀπ. 4 Diehl)

ἄστερες μὲν ἀμφὶ κάλαν σελάνναν
αἶψ' ἀποκρύπτοισι φάεννον εἶδος,
ὄπποτα πλήθοισα μάλιστα λάμπῃ
γᾶν ⟨ἐπὶ παῖσαν⟩.

καὶ Ἀπ. 98, 6-8 Diehl

νῦν δὲ Λύδαισιν ἐνπρέπεται γυναί-
κεσσιν, ὤς ποτ', ἀελίω
δύντος, ἀ βροδοδάκτυλος μήνα
πάντα περ⟨ρ⟩έχοισ' ἄστρα, κτἑ.

Καλόν, νομίζω, εἶνε ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ ποιητῶν τῶν δοκίμων χρόνων νὰ παραβάλλωνται καὶ αἱ μιμήσεις ἢ αἱ διασκευαὶ μεταγενεστέρων καὶ Βυζαντιακῶν ποιητῶν, αἵτινες πολλάκις ἀγνοοῦνται ὑπὸ τῶν φιλολόγων.

Ἰουλιανὸς ὁ ἀπὸ ὑπάρχων λέγει ἐν ἀναθηματικῷ ἐπιγράμματι ὅτι ὁ Ποτάμων ἀνέθηκεν εἰς τὸν Πρίαπον πρὸς ἄλλοις καὶ (Ἀνθ. Παλ. 6, 21, 1-2)

Σκάπτειραν κήποιο φιλυδρήλοιο δίκελλαν
καὶ δρεπάνην καυλῶν ἄσκυλον ἐκτομίδα.

Τὸ ἐν τῷ β΄ στίχῳ ἄσκυλον πολλοὶ ἐπεχείρησαν νὰ διορθώσωσι (ἄσκαλον, ἀγκύλον, εὔκολον, ἄσχολον, κλπ.). Νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ γράψωμεν

καὶ δρεπάνην καυλῶν ἄστομον ἐκτομίδα

ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Φιλίππου Ἀνθ. Παλ. 6,107

Ὑλησκόπῳ με Πανὶ θηρευτὴς Γέλων
ἔθηκε λόγχην, ἧς ἀπέθρισε χρόνος
ἀκμὴν ἐν ἔργῳ κτἑ.

Ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ φέρεται τόδε τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀσκληπιάδου Ε΄, 145 (144) = Ἀνθ. Πλαν. Ζ΄, 116.

Αὐτοῦ μοι στέφανοι παρὰ δικλίσι ταῖσδε κρεμαστοὶ
μίμνετε, μὴ προπετῶς φύλλα τινασσόμενοι,
οὓς δακρύοις κατέβρεξα· κάτομβρα γὰρ ὄμματ' ἐρώντων.
ἀλλ' ὅταν οἰγομένης αὐτὸν ἴδητε θύρης,
στάξαθ' ὑπὲρ κεφαλῆς ἐμὸν ὑετόν, ὡς ἂν ἄμεινον
ἡ ξανθή γε κόμη τἀμὰ πίῃ δάκρυα.

Ὁ Waltz ὑποσημειοῦται: «Lemma c: εἰς στέφανον ἐκ ῥόδων πλακέντα ἕνεκεν κόρης τινὸς (hoc autem falsum, ut ex v. 4 apparet]..4 αὐτὸν Pi Plan.: αὐτὴν c...» Ὡσαύτως καὶ ὁ Stadtmüller γράφει: «lemmati add. C verba haec: ἕνεκεν κόρης τινός, quippe idem C v. 4 αὐτὴν et v. 6 κόρη perperam reposuit». Ὁ διορθωτής, ὅστις δηλοῦται διὰ τοῦ γράμματος C, μετέγραψεν ἐν τῷ 4 στίχῳ τὸ αὐτὸν εἰς αὐτήν, ἵνα μεταβάλῃ τὸ γένος τοῦ ἐρωμένου προσώπου ἀπὸ ἄρρενος εἰς θῆλυ, ἀλλὰ δὲν ἐνόησεν ὅτι τὸ αὐτὴν βλάπτει τὸ μέτρον. Τοῦτο δ' ἔλαθε καὶ τὸν κ. Ἰω. Συκουτρῆν, ὅστις ἐν τῷ λαϊκῷ πανεπιστημίῳ τῆς «Βραδυνῆς» τῆς 2 Μαρτίου 1934 («Παρακλαυσίθυρα») ἔγραψε ταῦτα: «Ἀπὸ τὸν σύγχρονον τοῦ Καλλιμάχου ποιητήν, τὸν Σάμιον Ἀσκληπιάδην, τὸν ὁποῖον ἐθαύμαζεν ὁ Θεόκριτος, ἔχομεν δύο παρόμοια ποιήματα. Εἰς τὸ ἕνα ἀπευθύνεται πρὸς τὰ δακρύβρεκτα στεφάνια του, ποὺ ἐκρέμασε σιωπηρά, ἐπιστρέφων ἄπρακτος εἰς τὸ σπίτι, εἰς τὴν κλειστὴν θύραν ἐκείνης. Τὰ παρακαλεῖ μόλις ἀνοίξῃ ἡ θύρα τὸ πρωῒ καὶ προβάλῃ ἐκείνη εἰς τὸ κατῶφλι, ν' ἀφήσουν τὰ δάκρυά του, μὲ τὰ ὁποῖα τὰ ἔχει ποτίσει, νὰ ποτίσουν βροχὴ τὰ ξανθά της τὰ μαλλιά:

Αὐτοῦ στεφάνια μου νὰ μένετε στὴν πόρτα τούτη κρεμασμένα κι' ἀνήσυχα τὰ φύλλα σας νὰ μὴ σαλέψετε, πὄχω ποτίσει μὲ τὰ δάκρυά μου. Βροχὴ τρέχουν τὰ μάτια τὰ ἐρωτευμένα. Μὰ σὰν ἀνοίξῃ ἡ θύρα της καὶ ἰδῆτε την νὰ βγῇ, αὐτή μου τὴ βροχὴ στὴν κεφαλή της στάξετε. Τὰ δάκρυά μου καλύτερ' ἔτσι θὰ ποτίσουν τὴν κόμη τὴ⟨ν⟩ ξανθή».

Ἡ μεταβολὴ τοῦ γένους τοῦ ἐρωμένου προσώπου ἡ γενομένη ὑπὸ νεωτέρου φιλολόγου, καὶ μάλιστα μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντος τοῦ μέτρου ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψεν αὐτὸν καὶ οὐχὶ αὐτήν, νομίζω ὅτι δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένη.

Ἐπιγράμματα εἰς λαγὼν ἁρπασθέντα ὑπὸ θαλασσίου κυνὸς φέρονται δύο ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ ἀποδιδόμενα εἰς Γερμανικὸν Καίσαρα. Τούτων τὸ δεύτερον ἔχει οὕτως (Θ', 18)

Ἐκ κυνὸς εἷλε κύων με, τί τὸ ξένον; εἰς ἐμὲ θῆρες
ὑγροὶ καὶ πεζοὶ θυμὸν ἔχουσιν ἕνα·
αἰθέρα λοιπὸν ἔχοιτε, λαγοί, βατόν· ἀλλὰ φοβοῦμαι,
οὐρανέ· καὶ σὺ φέρεις ἀστερόεντα κύνα.

Ὅμοιον ἐπίγραμμα ἐποίησε καὶ ὁ Ausonius (XIV)

Trinacrii quondam currentcm in litoris ora
ante canes leporem caeruleus rapuit.
at lepus: 'in me ommis terrae pelagique rapina est;
forsitan et coeli, si canis astra tenet'.

Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸ αἴνιγμα, ὅπερ μνημονεύει

ὁ Ἀθήναιος Ι', σ. 453 b «'τί ταὐτὸν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς καὶ ἐν θαλάττῃ;' τοῦτο δ' ἐστὶν ὁμωνυμία· καὶ γὰρ ἄρκτος καὶ ὄφις καὶ αἰετὸς καὶ κύων ἐστὶν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν γῇ καὶ ἐν θαλάσσῃ». Πρβ. καὶ Ἀριστοφ. Σφ. 20-23

ΣΩΣ. οὐδὲν ἄρα γρίφου διαφέρει Κλεώνυμος.
ΞΑΝ. πῶς δή; ΣΩΣ. προτενεῖ τις τοῖσι συμπόταις λέγων·
'τί ταὐτὸν ἐν γῇ τ' ἀπέβαλεν καὶ ἐν οὐρανῷ.
κἀν τῇ θαλάττῃ θηρίον τὴν ἀσπίδα;

Διὰ δὲ τῶν λέξεων οὐρανός, κύων καὶ δίδυμοι παίζει Μᾶρκος ὁ Ἀργεντάριος ἐν ἐπιγράμματι Ἀνθ. Παλ. Ε', 105 (104)

Ἄλλος ὁ Μηνοφίλας λέγεται παρὰ μαχλάσι κόσμος,
ἄλλος, ἐπεὶ πάσης γεύεται ἀκρασίης.
ἀλλ' ἴτε, Χαλδαῖοι, κείνης πέλας· ἦ γὰρ ὁ ταύτης
οὐρανὸς ἐντὸς ἔχει καὶ κύνα καὶ διδύμους.

Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ ἡ λ. οὐρανὸς σημαίνει τὸν οὐρανὸν ἢ οὐρανίσκον τοῦ στόματος, οὐχὶ δὲ τὴν ὀροφὴν τοῦ δόμου, ὡς νομίζει ὁ Χαρ. Χαριτωνίδης ἐν Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπ. Θεσσαλον. 1932, σ. 355. Ὁμοία δὲ παιδιὰ ἐγένετο διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως καὶ ὑπὸ Θεοκρίτου τοῦ Χίου, ὡς λέγει ὁ Ἀθήναιος Η', σ. 344 b «τοῦ δ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἀγρὸν καταβεβρωκότος εἰς ὀψοφαγίαν, ἐπειδὴ θερμόν ποτε καταβροχθίσας ἰχθὺν ἔφησε τὸν οὐρανὸν κατακεκαῦσθαι, 'λοιπόν, ἔφησεν, ἐστίν, ὁ Θεόκριτος, σοι καὶ τὴν θάλασσαν ἐκπιεῖν, καὶ ἔσῃ τρία τὰ μέγιστα ἠφανικώς, γῆν καὶ θάλασσαν καὶ οὐρανόν'».

Ὁ Γλαῦκος λέγει ἐν ἐπιγράμματι τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας Θ', 341

Α. Νύμφαι, πευθομένῳ φράσατ' ἀτρεκές, εἰ παροδεύων
Δάφνις τὰς λευκὰς ὧδ' ἀνέπαυσ' ἐρίφους.
Β. Ναὶ ναί, Πὰν συρικτά, καὶ εἰς αἴγειρον ἐκείναν
σοί τι κατὰ φλοιοῦ γράμμ' ἐκόλαψε λέγειν·
'Πάν, Πάν, πρὸς Μαλέαν, πρὸς ὄρος Ψωφίδιον ἔρχευ·
ἱξοῦμαι'. Α. Νύμφαι, χαίρετ'· ἐγὼ δ' ὑπάγω.

Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ γίνεται λόγος περὶ γραμμάτων ἐγκεκολαμμένων ἐν φλοιῷ δένδρου, ὡς καὶ ἐν ἀδήλῳ ἐπιγράμματι Ἀνθ. Παλ. ΙΒ', 130

Εἶπα, καὶ αὖ πάλιν εἶπα· 'καλός, καλός'· ἀλλ' ἔτι φήσω,
ὡς καλός, ὡς χαρίεις ὄμμασι Δωσίθεος.
οὐ δρυὸς οὐδ' ἐλάτης ἐχαράξαμεν οὐδ' ἐπὶ τοίχου
τοῦτ' ἔπος, ἀλλ' ἐν ἐμῇ ἴσχετ' ἔρως κραδίᾳ. | κτἑ.

Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Θεοκρίτῳ ΙΗ΄, 47-48

γράμματα δ' ἐν φλοιῷ γεγράψεται, ὡς παριών τις
ἀννείμῃ δωριστί· 'σέβευ μ'· Ἑλένας φυτόν εἰμι'

καὶ παρὰ τῷ Καλλιμάχῳ (Ἀπ. 101 = Σχ. Ἀριστοφ. Ἀχ. 144)

ἀλλ' ἐνὶ δὴ φύλλοισι κεκομμένα τόσσα φέροιτε
γράμματα, Κυδίππην ὅσσ' ἐρέουσι καλήν.

Ταῦτα δὲ μιμεῖται ὁ Ἀρισταίνετος Α΄, 10 «εἴθε, ὦ δένδρα, καὶ νοῦς ὑμῖν γένοιτο καὶ φωνή, ὅπως ἂν εἴπητε μόνον 'Κυδίππη καλή'· ἢ γοῦν τοσαῦτα κατὰ τῶν φλοιῶν ἐγκεκολαμμένα φέροιτε γράμματα, ὅσα τὴν Κυδίππην ἐπονομάζει καλήν». Ἴσως δὲ παρὰ τῷ Καλλιμάχῳ γραπτέον εἶνε

ἀλλ' ἐνὶ δὴ φλοιοῖσι κεκομμένα τόσσα φέροιτε | κτἑ.

Εὐκόλως δ' ἦτο δυνατὸν τὸ φλοιοῖσι νὰ μεταβληθῇ εἰς τὸ φύλλοισι. Φλοιὸς δὲ δένδρου μνημονεύεται ἐν τῷ ἐπιγράμματι τοῦ Γλαύκου, παρὰ τῷ Θεοκρίτῳ καὶ παρὰ τῷ Ἀρισταινέτῳ, ὅστις, ὡς εἶπον, μιμεῖται τοὺς στίχους τοῦ Καλλιμάχου. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ τῷ Ψευδολουκιανῷ Ἔρ. 16 «ἤδη δὲ πλέον αὐτῷ τοῦ πάθους ἐρεθιζομένου, τοῖχος ἅπας ἐχαράσσετο, καὶ πᾶς μαλακοῦ δένδρου φλοιὸς Ἀφροδίτην καλὴν ἐκήρυσσεν». Λέγει δὲ καὶ ὁ Vergilius Ecl. V, 13 κἑξ.

immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi
carmina descripsi et modulans alterna notavi,
experiar. etc.

(πρβ. καὶ Ecl. X, 53-54), καὶ ὁ Propertius I, 18, 22

A! Quotiens teneras resonant mea verba sub umbras,
scribitur et vestris Cynthia corticibus.

καὶ ὁ Ovidius Her. 5, 28

popule, vive precor, quae consita margine ripae
hoc in rugoso cortice carmen habes:
Cum Paris Oenone poterit spirare relicta,
ad fontem Xanthi versa recurret aqua.

(Πρβ. καὶ 5, 21. Ἴδε προσέτι καὶ Calp. ecl. 1, 20. 3, 43. 8, 29).

Ἐπειδὴ δ' ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ 101 ἀποσπάσματος τοῦ Καλλιμάχου, ἐν ᾧ μετέβαλον τὸ φύλλοισι εἰς τὸ φλοιοῖσι, καλὸν νομίζω νὰ διαλάβω καὶ περὶ τοῦ 57 (Wil. = Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 277) ἐπιγράμματος τοῦ αὐτοῦ, ὅπερ

ἐπιγράφεται «Εἰς ναυηγὸν ταφέντα ὑπὸ ναύτου Λεοντίχου» καὶ ἔχει οὕτω κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Stadtmüller

Τίς ξένος, ὦ ναυηγέ; Λεόντιχος ἐνθάδε νεκρὸν
εὗρεν ἐπ' αἰγιαλούς, χῶσε δὲ τῷδε τάφῳ
δακρύσας ἐπίκηρον ἑὸν βίον· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς
ἥσυχος· αἰθυίῃ δ' ἶσα θαλασσοπορεῖ.

Ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ στίζουσι κοινῶς μετὰ τὸ τίς οὕτω «τίς, ξένος ὦ ναυηγέ;». Ἐπεχείρησαν δὲ πολλοὶ νὰ διορθώσωσι τὸ χωρίον τοῦτο, ἄλλοι ἄλλως. Τὸ δ' ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ εὗρεν ὁ Jacobs μετέβαλεν εἰς τὸ σ' εὗρεν, ὁ δὲ Volger καὶ ὁ Wilamowitz εἰς τὸ εὗρέ σ', τὸ δ' ἐπ' αἰγιαλοὺς ὁ μὲν Bentley μετέγραψεν ἐπ' αἰγιαλοῖς, ὁ δὲ Hecker ἐπ' αἰγιαλοῦ. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ στίχῳ ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ἥσυχον ὁ Reiske ἔγραψεν ἥσυχος.

Νομίζω ὅτι ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ πρέπει νὰ διακρίνωμεν δύο πρόσωπα, τὸ μὲν ἐρωτῶν, τὸ δὲ ἀποκρινόμενον. Τὸ Α πρόσωπον ἐρωτᾷ «τίς ξένος, ὦ ναυηγέ», τουτέστι τίς ἐστι ξένος ἢ τίς σ' εὑρὼν ἐνθάδε ἐξένισε χώσας τῷδε τάφῳ; Γνωστὸν δ' εἶνε ὅτι ξένοι λέγονται ἀμφότεροι, καὶ ὁ ξενίσας τινὰ καὶ ὁ ξενισθεὶς ὑπό τινος. Ἑρμηνεύεται δὲ κάλλιστα τὸ ἐν τῷ ἐπιγράμματι τοῦ Καλλιμάχου ξένος (= ὁ ξενίσας) ἐκ τῆς ὁμοίας χρήσεως παρὰ τῷ Ἀρχίᾳ Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 278

Οὐδὲ νέκυς, ναυηγὸς ἐπὶ χθόνα Θῆρις ἐλασθεὶς
κύμασιν ἀγρύπνων λήσομαι ἠιόνων.
ἢ γὰρ ἁλιρρήκτοις ὑπὸ δειράσιν, ἀγχόθι πόντου
δυσμενέος, ξείνου χερσὶν ἔκυρσα τάφου· | κτἑ.

Τὸ Β πρόσωπον ἀποκρίνεται· «Λεόντιχος ἐνθάδε νεκρὸν εὗρέ μ' ἐπ' αἰγιαλοῖς κτἑ.». Κατὰ ταῦτα μεταβάλλω τὸ εὗρεν εἰς τὸ εὗρέ μ' καὶ ἀναγινώσκω τὸ ἐπίγραμμα ὧδε

Α. Τίς ξένος, ὦ ναυηγέ; Β. Λεόντιχος ἐνθάδε νεκρὸν
εὗρέ μ' ἐπ' αἰγιαλοῖς, χῶσε δὲ τῷδε τάφῳ
δακρύσας ἐπίκηρον ἑὸν βίον· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς
ἥσυχον, αἰθυίῃ δ' ἶσα θαλασσοπορεῖ.

(ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ προτιμῶ τὴν διόρθωσιν τοῦ Bentley ἐπ' αἰγιαλοῖς, ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τηρῶ τὴν παραδεδομένην γραφὴν ἥσυχον, ὅπερ λαμβάνω ὡς ἐπίρρημα καὶ συνάπτω μετὰ τοῦ θαλασσοπορεῖ, τουτέστιν: οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἡσύχως ἀλλ' ὁμοίως αἰθυίᾳ θαλασσοπορεῖ).

Ὅτι δὲ πολλάκις ξένος ἔθαψέ τινα ναυαγόν, εἶνε γνωστόν. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς λέγει ἐν ἐπιγράμματι (Ἀνθ. Παλ. Η΄, 210)

Πολλάκις ναυηγοῖο δέμας κατέχωσεν ὁδίτης
κύμασι πλαζόμενον, πολλάκι θηρολέτου | κτἑ.

Ὑπὸ τοῦ Boissonade An. Gr. II, σ. 478 καὶ ὑπὸ τοῦ Cramer An. Gr. Par. σ. 293 (ὅθεν παρέλαβον ὁ Πίκκολος Suppl. à l'Anthol. σ. 134 καὶ ὁ Cougny II, 388) ἐξεδόθη τόδε τὸ ἐπίγραμμα «Εἰς εὐνοῦχον»

Ἐνθάδε τὴν μιαρὰν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει
ἄρρενα καὶ θῆλυν, εἰς τέλος οὐδέτερον.

Ἐγένετο ἡ παρατήρησις ὅτι ὁ πρῶτος στίχος λέγεται κατὰ παρῳδίαν ἄλλων στίχων ἐπιτυμβίων ἐπιγραμμάτων, οἷον Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 3 «ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει». Προσθετέον καὶ Cougny II, 661 «ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει» καὶ 378 «ἐνθάδε τὴν ἱερὰν [κεφ]αλ[ὴν...». Πρβ. Φίλιππ. Ἀνθ. Παλ. Ζ', 362 «ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν σορὸς ἥδε κέκευθε» καὶ Cougny II, 34 «ἐνθάδε τὴν ἀγαθὴν καὶ σώφρονα γαῖ' ἐκάλυψεν».

Δὲν παρετηρήθη ὅτι ὁ δεύτερος στίχος εἶνε εἰρημένος κατὰ παιδιὰν πρὸς τὰ τρία γένη τῆς γραμματικῆς, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι τοῦ Παλλαδᾶ Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 489 («ἐπὶ βρέφεσι δύο ἅμα τεχθεῖσι καὶ παραχρῆμα ἀποθανοῦσι»)

Γραμματικοῦ θυγάτηρ ἔτεκεν φιλότητι μιγεῖσα
παιδίον ἀρσενικόν, θηλυκόν, οὐδέτερον.

Ὁ Brunck ἐνόμισεν ὅτι ὁ Παλλαδᾶς νοεῖ ἑρμαφρόδιτον εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν ἀποθανόντα· τοῦτο δὲ τὸ νόημα εἶνε παραπλήσιον πρὸς τὸ τοῦ ἐπιγράμματος εἰς εὐνοῦχον. Ἄλλως δ' ἐκδέχεται ὁ Jacobs σημειούμενος: «Poeta nihil aliud quaesivisse videtur quam iocum ἐκ τοῦ παραδόξου. Cuius generis sunt vota a Rufo grammatico ad nuptias vocato dicta ap. Auson. ep. XLIX:

Et masculini et feminini gignite
generisque neutri filios».

Ἐν Cramer An. Gr. Par. IV, σ. 296 φέρεται τόδε τὸ ἐπίγραμμα «Εἰς τὴν πόρνην» (= Cougny III, 340)

Ὁ Χριστὸς ὧδε τῷ πανεντίμῳ λόγῳ
ψυχὴν μυρίζει τῆς μυριζούσης πόδας.
Σώφρων ἡ πόρνη μύρῳ τὸ μύρον θεραπεύει.

Ὁ Βυζαντιακὸς ποιητὴς ἐν τῷ ἑξαμέτρῳ στίχῳ μιμεῖται τὸ ἐπίγραμμα τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας Ε΄, 90 (89)

Πέμπω σοι μύρον ἡδύ, μύρῳ τὸ μύρον θεραπεύων,
ὡς Βρομίῳ σπένδων νᾶμα τὸ τοῦ Βρομίου.

Ἐν τοῖς αὐτοῖς Ἀνεκδότοις IV, σ. 301 εἶνε ἐκδεδομένον ἐπίγραμμα ἰαμβικὸν «Εἰς τὸν νιπτῆρα» (= Cougny III, 365) ἔχον οὕτω

Ψάμμον τίθημι τῇ θαλάττῃ τειχίον·
χάος χαλινῶ, ῥεῖθρα τείνας ὑδάτων,
πόλον στεγάζω, νάμασι τρέφω χθόνα·
τόξῳ δὲ χρυσῷ ζωννύω τὸν αἰθέρα·
νιπτῆρα νῦν τίθημι καὶ μικρὰν ῥύσιν
κρήνης ἀπαντλῶ, ζώννυμαι δὲ λεντίῳ,
τείνω τὰς χεῖρας, δουλικοὺς πλύνω πόδας.
Σὺ δ', ὦ μαθητὰ καὶ φονευτά, τοὺς πόδας
ἐξευτρεπίζεις εἰς σφαγὴν τοῦ δεσπότου.

Ὁ ποιητὴς ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν ἐν μέρει Κοσμᾶν τὸν Ἱεροσολυμίτην Καν. εἰς τὴν πέμπτην τῆς μεγ. ἑβδ. ᾠδ. ε΄, τροπ. 1-2

Ἡ τὸ ἄσχετον κρατοῦσα
καὶ ὑπέρροον ἐν αἰθέρι ὕδωρ,
ἡ ἀβύσσους χαλινοῦσα
καὶ θαλάσσας ἀναχαιτίζουσα
Θεοῦ σοφία | ὕδωρ νιπτῆρι βάλλει,
πόδας ἀποπλύνει δὲ | δούλων δεσπότης.

Μαθηταῖς ὑποδεικνύει
ταπεινώσεως ὁ δεσπότης τύπον·
ὁ νεφέλαις δὲ τὸν πόλον
περιβάλλων ζώννυται λέντιον
καὶ κάμπτει γόνυ | δούλων ἐκπλῦναι [πόδας·
οὗ ἐν τῇ χειρὶ πνοὴ | πάντων τῶν ὄντων.

καὶ ᾠδ. η΄, τροπ. 2 «Νόμου φιλίας ὁ δυσώνυμος | Ἰσκαριώτης γνώμῃ ἐπιλαθόμενος, | οὓς ἐνίψατο ηὐτρέπισεν | εἰς προδοσίαν πόδας· | κτἑ.».

Ὑπὸ τοῦ Cramer ἐν An. Gr. Par. IV, σ. 299 (= Cougny III, 352) ἐξεδόθη τόδε τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν

Δέχου τὸ πῦρ χαίρουσα· χρυσᾶ λυχνία
φλέγει Χερουβίμ, πλὴν σε καὶ τέρψει, Κόρη.
ὁ μητρὸς ἐκτὸς σὴν προμήτορα πλάσας
νῦν πατρὸς ἐκτὸς πλάττεταί σοι, Παρθένε.

Οὐχὶ ὀρθῶς εἶνε γεγραμμένον «χρυσᾶ λυχνία | φλέγει Χερουβίμ» (aureum

candelabrum urit Cherubim, μεταφράζεται ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ Cougny). Ἄνευ δισταγμοῦ ἀναγνωστέον

Δέχου τὸ πῦρ χαίρουσα, χρυσῆ λυχνία·
φλέγει Χερουβίμ, κτἑ.

Εἶνε δὲ χρυσῆ λυχνία ἡ Θεοτόκος ἡ δεξαμένη τὸ πῦρ, τουτέστι τὸν Θεόν. Ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ σ. 16 λέγεται «ἡ λυχνία ἡ χρυσῆ ἡ τὸ θεῖον λαμπάδιον κατέχουσα», ὑπὸ Μανουὴλ τοῦ μεγάλου ῥήτορος (Ὁλοβόλου) αὐτόθι σ. 92 καλεῖται «θεία λυχνία πυρφόρος», ὑπὸ Ἀρσενίου τοῦ μοναχοῦ αὐτόθι σελ. 65 «λυχνία λαμπαδηφόρος» κλπ. (Ἴδε τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. σπουδ. τόμ. Α', σ. 262, καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς πυρός, τοῦ Χριστοῦ ὡς ἄνθρακος καὶ τῶν ἀγγέλων ὡς πυρὸς αὐτόθι σ. 256-270). Πρβ. Ἀκάθ. Ὕμν. 247-8 «φωτοδόχον λαμπάδα | τοῖς ἐν σκότει φανεῖσαν | ὁρῶμεν τὴν ἁγίαν Παρθένον».

Ἐν τοῖς αὐτοῖς Ἀνεκδότοις IV, σ. 309 (=Cougny III, 376) φέρεται ἐπίγραμμα «Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου» ἔχον οὕτω

Καὶ τὴν πνοὴν ἔγραψεν, οἶμαι, ζωγράφος,
εἰ μὴ θανοῦσαν τὴν Κόρην τυποῦν ἔδει·
ταφῇ παρῆν σοι, καὶ γραφῇ παρῆν πάλιν
Υἱός, Κόρη, σός, ὡς δοκῶ, τῷ ζωγράφῳ.

Παραπλήσιον εἶνε τὸ Βυζαντιακὸν ἐπίγραμμα (ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. ΙΑ', ὑπ' ἀριθ. 15)

Ἔμψυχος ἡ παῖς· ἂν δὲ μὴ λαλεῖν ἔχῃ
τὰ χρώματα σφάλλουσιν, οὐχ ὁ τεχνίτης.
σῴζοιο, γραφεῦ, ἔμπνοον γράψας κόρην,
ὡς μὴ Προμηθεὺς βρενθύηται καὶ πάλιν.

Ἐν Byz.—neugriech. Jahrb. τόμ. Ζ', σ. 377-8 ἔδειξα ὅτι τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο εἶνε πεποιημένον κατὰ διασκευὴν τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Ἠρίννης Ἀνθ. Παλ. 6, 352. Τὸ δ' ἐν τοῖς ἀνεκδότοις τοῦ Cramer ἐπίγραμμα πάντως, ὡς παρετηρήθη, ἀναφέρεται εἰς εἰκόνα τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Πρβ. προσέτι καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀρχελάου ἢ τοῦ Λεωνίδου Ἀνθ. Πλαν. Δ', 120, τὸ ἀναφερόμενον εἰς χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ Ἀλεξάνδρου

Τόλμαν Ἀλεξάνδρου καὶ ὅλαν ἀπεμάξατο μορφὰν
Λύσιππος· τίν' ὅδι χαλκὸς ἔχει δύναμιν;
αὐδασοῦντι δ' ἔοικεν ὁ χάλκεος ἐς Δία λεύσσων·
Γᾶν ὑπ' ἐμοὶ τίθεμαι, Ζεῦ, σὺ δ' Ὄλυμπον ἔχε'

καὶ τὸ κατωτέρω μνημονευόμενον ἐπίγραμμα τοῦ Ἀρχίου «Εἰς τὸν Καλυδώνιον σῦν» Ἀνθ. Παλ. ΙΕ', 51, καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Λουκιανοῦ Ἀνθ. Παλ. ΙΑ',433 καὶ τὸ τοῦ Σιλεντιαρίου Παύλου Ἀνθ. Πλαν. Δ', 277 κτλ.

Ὑπὸ τοῦ C.C. Edgar ἐν Annales du Service des antiqu. de l'Égypte XIX (Kairo 1920), σ. 103 κἑξ., ἀρ. 48 ἐξεδόθησαν ἐκ τῶν παπύρων τοῦ Ζήνωνος δύο ἐπιτύμβια εἰς κύνα ἐπιγράμματα, ἅτινα ἐγράφησαν μετὰ τὸ 29 ἔτος π.Χ. Ταῦτα ἀνεδημοσίευσεν ὁ U. Wilcken ἐν Archiv für Papyrusforschung VI (1920), σ. 453-454. Ἐπειδὴ δ' ἔγραψεν ὅτι τὰ ἐπιγράμματα εἶνε «einzigartig» καὶ «poetische Kuriosität», διέλαβον καὶ ἐγὼ περὶ αὐτῶν μετὰ τῶν ἄλλων γνωστῶν εἰς κύνας ἐπιγραμμάτων, ἅτινα, ὡς φαίνεται, ἔλαθον τότε τὸν σοφὸν καθηγητήν μου. Ἴδ. τὰ ἐμὰ Παπυρολογικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ «Ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα εἰς κύνας», 1921, σ. 3-9. Τέλος δ' ἐδημοσίευσε πάλιν τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα ὁ G. Herrlinger (Totenklagen um Tiere in der antiken Dichtung ἐν Tübinger Beiträge zur Altertumswissenschaft, 8 Heft, 1930 σ.52-53).

Ὁ Ζήνων ἐκυνήγει ἐν τῷ Ἀρσινοΐτῃ νομῷ, ὁ δὲ κύων αὐτοῦ Ταύρων συμπλακεὶς μετὰ κάπρου ἀπέκτεινε μὲν τοῦτον, ἀλλ' ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ θηρίου. Ὁ Ζήνων σωθεὶς ἔθαψε τὸν κύνα καὶ παρήγγειλε ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα. Ὁ δὲ ποιητὴς ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὰ δύο ἐπιγράμματα, τὸ μὲν ἐν ἐλεγείοις, τὸ δ' ἐν ἰαμβικοῖς τριμέτροις, συνδεδεμένα διὰ τῆς λέξεως ἄλλο, ὡς καὶ τὰ παρὰ Kaibel Ep. Gr. ὑπ' ἀριθ. 550 καὶ 981:

Ἰνδὸν ὅδ' ἀπύει τύμβος Ταύρωνα θανόντα
κεῖσθαι, ὁ δὲ κτείνας πρόσθεν ἐπεῖδε Ἀίδαν.
Θὴρ ἅπερ ἄντα δρακεῖν, συὸς ἧ ῥ' ἀπὸ τᾶς Καλυδῶνος
λείψανον εὐκάρποις ἐμ πεδίοις τρέφετο
Ἀρσινόας ἀτίνακτον, ἀπ' αὐχένος ἀθρόα φρίσσων
[λ]όχμηι καὶ γε[ν]ύων ἀφρὸν ἀμεργόμενος·
σὺν δὲ πεσὼν σκύλακος τόλμαι στή[[θ]]η μὲν ἑτοίμως
ἠλόκισε, οὐ μέλλων δ' αὐχένα ἔθηκε ἐπὶ γᾶν·
[δρα]ξάμενος γὰρ ὁμοῦ λοφιᾶι μεγάλοιο τένοντος
[ο]ὐκ ἀπέλυσεν ὀδόντα ἔστε ὑπέθηκε Ἀίδαι.
[Σώισας] δὲ Ζ[ήνω]να πον[ῶν] ἀδίδακτα κυναγὸν
καὶ κατὰ γᾶς τύμβωι τὰν χάριν ἠργάσατο.

Ἄλλο·

Σκύλαξ ὁ τύμβωι τῶιδ' ὕπ' ἐκτερισμένος
Ταύρων, ἐπ' αὐθένταισιν οὐκ ἀμήχανος·

κάπρωι γὰρ ὡς συνῆλθεν ἀντίαν ἔριν,
ὁ μέν τις ὡς ἄπλατος οἰδήσας γένυν
στῆθος κατηλόκιζε[[ν]] λευκαίνων ἀφρῶι,
ὁ δ' ἀμφὶ νώτωι δισσὸν ἐμβαλὼν ἴχνος
ἐδράξατο φρίσσοντος ἐκ στέρνων μέσων
καὶ γᾶι συνεσπείρασεν· Ἀίδαι δὲ δοὺς

τὸν αὐτόχειρα ἔθν[[η]]σκεν (α supra η), Ἰνδὸς ὡς νόμος.
σώιζων δὲ τὸν κυναγόν, ὧι παρείπετο,
Ζήνωνα ἐλαφρᾶι τᾶιδ' ὑπεστάλη κόνει.

Verso.

Τῶι παρ' Ἀ- *Ζήνωνι*
πολλωνίου

Ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ὁ Edgar ἐξέδωκεν ὁ δ α γ ε ύ ε ι, ὁ δὲ Wilamowitz ἀνέγνω ὅ δ' ἀ π ύ ε ι. Ἐν τῷ τρίτῳ ὁ Edgar ἀνέγνω ἤ, ὁ δὲ Wilam ἥ, τὸ δὲ κόμμα μετὰ τὸ δ ρ α κ ε ῖ ν χωρίζει κατὰ τὸν Wilcken τὰς δύο παρομοιώσεις. Ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ ὁ Edgar ἐξέδωκεν ἐ π έ μ υ σ ε ν, ἀλλ' εἴκασεν ὅτι ἴσως ἀναγνωστέον εἶνε ἀ π έ μ υ σ ε ν. Ὁ Wilam. ἀνέγνω ἀ π έ λ υ σ ε ν.

Παρετήρησα δὲ καὶ ἐγώ, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Wilamowitz ὅ δ' ἀ π ύ ε ι, τουτέστιν ὅ δ ε κ η ρ ύ τ τ ε ι (τύμβος), εἶνε πιθανὴ καὶ παρέβαλον τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Τύμνου Ἀνθ. Παλ. Ζ', 211 «τῇδε τὸν ἐκ Μελίτης ἀργὸν κύνα φ η σ ὶ ν ὁ π έ τ ρ ο ς | ἴσχειν κτἑ.». Ἔχω δ' ἔτι νὰ παραβάλω νῦν καὶ Ξενόκρ. Ἀνθ. Παλ. Ζ', 291, 5 «καὶ σὸν μὲν φ ω ν ε ῖ τ ά φ ο ς οὔνομα καὶ χθόνα Κύμην», Μελέαγρ. αὐτόθι 428, 19 « ... τὸ δ' οὔνομα π έ τ ρ ο ς ἀ ε ί δ ε ι, | Ἀντίπατρον κτἑ.», Cougny II, 200 «π έ τ ρ ο ς ὅδε ξείνοισι β ο ά σ ε τ α ι» καὶ 423 «κ ή ρ υ ξ κ α ὶ τ ά φ ο ς εἰμὶ βροτοῦ κτἑ.».

Περὶ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Wilamowitz (στ. 10) ἀ π έ λ υ σ ε ν ἀντὶ τοῦ ἀ π έ μ υ σ ε ν ἢ ἐ π έ μ υ σ ε ν ὀ δ ό ν τ α παρετήρησα ὅτι ταύτην οὐχὶ μόνον ἡ ἔννοια τοῦ χωρίου ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἐκ τῶν φερομένων παρὰ τῷ Πολυδεύκει Ε', 44 περὶ τοῦ Ἰνδικοῦ κυνὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου «κἀπειδὴ συμπλακεὶς κατήθλησε τὸ θηρίον (τουτέστι τὸν λέοντα), ὁ μὲν ἐνδακὼν εἴχετο, μαχαίρᾳ δέ τις ἀπέκοψε τὸν πόδα τοῦ κυνός, καὶ ὃς οὐδ' ὑπὸ τὴν ἀλγηδόνα τῆς τομῆς ἠνέσχετο λ ῦ σ α ι τ ὸ δ ῆ γ μ α, ἀλλὰ θυμῷ τὸ δρώμενον ἠγνόει». Παρέβαλον δὲ προσέτι καὶ Στράβ. ΙΕ', σελ. 700 «καὶ τὸν κύνα περιιδεῖν ἀποτμηθέντα τὸ σκέλος βραδείᾳ τομῇ πρὶν ἀ ν ε ῖ ν α ι τ ὸ δ ῆ γ μ α», Αἴλιαν. Περὶ ζῴ. Δ', 19 «εἴη δ' ἂν καὶ λέων ἡττηθεὶς ὑπὸ κυνὸς Ἰνδοῦ, καὶ μέντοι καὶ δακὼν ὁ κύων ἔχεται καὶ μάλα ἐγκρατῶς· κἂν προσελθὼν μαχαίρᾳ τὸ σκέλος ἀποκόπτῃς τοῦ κυνός, ὁ δὲ οὐκ ἄγει σχολὴν ἀλγήσας ἀ ν ε ῖ ν α ι τ ὸ

δ ῆ γ μ α, ἀλλ' ἀπεκόπη μὲν πρότερον τὸ σκέλος, νεκρὸς δ' ἀνῆκε τὸ στόμα κτἑ.».

Ἔγραψα δὲ καὶ περὶ τῶν κυνῶν τούτων τὰ ἑξῆς: «Ἦσαν δ' ὄντως οἱ Ἰνδοὶ ἢ Ἰνδικοὶ κύνες ἰσχυροί, μεγάλοι, ταχεῖς καὶ εὔψυχοι, ὥστε οἱ γενναιότατοι τούτων ν' ἀπαξιῶσι νὰ διώκωσιν ἄλλο θηρίον, μόνον δὲ πρὸς λέοντα νὰ προσαγωνίζωνται ὡς ἀξιόμαχον. Ὁ Ξενοφῶν (Κυν. Θ', 1 καὶ Ι', 1) λέγει, ὅτι αἱ Ἰνδικαὶ κύνες ἦσαν ἐπιτήδειαι πρὸς τὴν θήραν τοῦ ἀγρίου ὑός, τῶν νεβρῶν καὶ τῶν ἐλάφων. (Ἴδ. ἔτι περὶ τῶν κυνῶν τούτων Ἡρόδ. Α', 192 καὶ Ζ', 187, Ἀριστοτ. Περὶ τὰ ζῷα ἱστ. σ. 607 a καὶ Περὶ ζῴ. γεν. σ. 746 a καὶ Προβλ. σ. 895 b, Διόδ. Σικ. ΙΖ', 92, Ἀθήν. Ε', σ. 201 Β, Πλούτ. Ἀλεξ. 61 καὶ Ἠθ. τόμ. ϛ', 42 (σ. 970 F) καὶ τόμ. Ζ', σ. 266 Βερν., Πολυδ. Ε', 37-38, Αἴλιαν. Περὶ ζῴ. Η', 1, Μαν. Φιλ. Στίχ. περὶ τῆς τῶν ζῴ. ἰδ. 887 κἑξ. (= Poetae buc. et did. Didot, σ. 22). Plin. H. N. VIII, 150, Curt. Gest. Al. M. IX, 1, 31, Pauly — Wissowa Realenc. VIII, 2545, Daremberg — Saglio Dict. des ant. 1, 2, 879)». Προσθετέον καὶ Φιλόστρ. Εἰκ. Α', 275.

Πρὸς δὲ τὸ ὄνομα τοῦ κυνὸς τοῦ Ζήνωνος Τ α ύ ρ ω ν παρέβαλον τὸ ὄνομα Τ α ῦ ρ ο ς τοῦ Μελιταίου κυνὸς ἐν τῷ ἐπιγράμματι τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας Ζ', 211.

Ἐγὼ νῦν νομίζω ὅτι ὁ τρίτος στίχος ἀντὶ τοῦ «θ ὴ ρ ἅπερ ἄντα δ ρ α κ ε ῖ ν, συὸς ἥ ῥ' ἀπὸ τὰς Καλυδῶνος» πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ:

θ ῆ ρ' ἅπερ ἄντα δ ρ α μ ε ῖ ν συός· ἣ ῥ' ἀπὸ τᾶς Καλυδῶνος

Ὁ ποιητὴς ἀπὸ τοῦ τρίτου στίχου ἄρχεται διηγούμενος τὴν πάλην τοῦ κυνὸς πρὸς τὸν κάπρον καὶ τὸν φόνον ἀμφοτέρων, καὶ λέγει ὅτι ὅ δ' ἀ π ύ ε ι τ ύ μ β ο ς τὸν Ἰνδὸν Ταύρωνα... θ ῆ ρ' ἅ π ε ρ (τουτέστιν ὥσπερ ἄγριον θηρίον) ἄ ν τ α δ ρ α μ ε ῖ ν σ υ ό ς· ἔπειτα δὲ λέγει περὶ τοῦ συὸς ἣ ῥ' ἀ π ὸ τ ᾶ ς Κ α λ υ δ ῶ ν ο ς κτἑ. Ἔχω δὲ νὰ παραβάλω πρὸς τὸ ἄ ν τ α δ ρ α μ ε ῖ ν τὰ ὑπὸ τοῦ Βακχυλίδου Ε', 103-110 εἰρημένα περὶ τοῦ Καλυδωνίου κάπρου

ἀλλ' ἀνίκατον θεὰ
ἔσχεν χόλον· εὐρυβίαν δ' ἔσσευε κούρα
κάπρον ἀναιδομάχαν
ἐς καλλίχορον Καλυδῶ-
ν', ἔνθα πλημύρων σθένει
ὄρχους ἐπέκειρεν ὀδόντι,
σφάζε τε μῆλα, βροτῶν
θ' ὅστις ε ἰ σ ά ν τ α ν μ ό λ ο ι.

Ὅτι δ' ὁ ποιητὴς ἔγραψε «θ ῆ ρ' ἅπερ ἄντα δ ρ α μ ε ῖ ν συὸς» δύναται νὰ βεβαιωθῇ καὶ ἐκ τοῦ τρίτου στίχου τοῦ δευτέρου ἐν ἰαμβείοις ἐπιγράμματος,

ἐν ᾧ λέγει ὁ αὐτὸς «κάπρῳ γὰρ ὡς συνῆλθεν ἀντίαν ἔριν», ὅπερ δὲν ἔλαβον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ πρότερον διαλαβόντες περὶ τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων.

Ὁ Herrlinger, ὅστις ἀγνοεῖ τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ γεγραμμένα, σημειοῦται στ. 3-4 ὅτι ἡ παρομοίωσις τοῦ ἀντιπάλου πρὸς τὸν Καλυδώνιον κάπρον ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Μαρτιαλίῳ XI, 69, 10, καὶ ὅτι δι᾽ ὁμοίων φράσεων περιγράφει τὸν κάπρον τοῦτον ὁ Ἀρχίας Ἀνθ. Παλ. ΙΕ΄, 51

Χάλκεος, ἀλλ᾽ ἄθρησον ὅσον θράσος ἄνυσε κάπρου
ὁ πλάστας, ἔμπνουν θῆρα τυπωσάμενος,
χαίτας αὐχενίους πεφρικότα, θηκτὸν ὀδόντα
βρύχοντα, γλήναις φρικτὸν ἱέντα σέλας,
ἀφρῷ χείλεα πάντα δεδευμένον· οὐκέτι θάμβος,
εἰ λογάδα στρατιὴν ὤλεσεν ἡμιθέων.

Πρὸς δὲ τὸν πέμπτον καὶ τὸν ἕκτον στίχον ὁ Herrlinger παρέβαλεν Ἀπολλών. Ῥόδ. Γ΄, 1351 κἑξ.

... μαιμώων συῒ εἴκελος, ὅς ῥά τ᾽ ὀδόντας
θήγει θηρευτῇσιν ἐπ᾽ ἀνδράσιν, ἀμφὶ δὲ πολλὸς
ἀφρὸς ἀπὸ στόματος χαμάδις ῥέε χωομένοιο.

Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Dübner γενομένῃ ἐκδόσει τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας τόμ. Β΄, σ. 526 Didot ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: «..Cum Archiae descriptione conf. Hesiodi Scut. 388 sqq. Philostr. Imag. I, 28, cui distichon alterum observatum esse dixeris». Jac(obs). Adde Hom. Il. Λ 416, Ν 472 sqq. «Cum hac descriptione conferam verba Notarae ex meis Anecd. t. V, p. 121: θήγει μὲν τοὺς ὀδόντας...φρίττει δὲ τὴν λοφιὰν..καὶ πυρῶδες ὑποβλέπει, καὶ τοῖς ὀδοῦσιν ἀντιπαταγεῖ, καὶ ὡς πῦρ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφίησι, καὶ ὡς ἀφρὸς αὐτῷ περιζεῖ». «Boiss(onade)». Καλὸν δὲ θὰ ἦτο, ἂν ὁ Herrlinger πλὴν τοῦ Ἀρχίου καὶ Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου παρέβαλλε τὸν Ὅμηρον Λ 416, καὶ μάλιστα Ν 472 κἑξ.

(σῦς)...φρίσσει δέ τε νῶτον ὕπερθεν·
ὀφθαλμὼ δ᾽ ἄρα οἱ πυρὶ λάμπετον· αὐτὰρ ὀδόντας
θήγει, ἀλέξασθαι μεμαὼς κύνας ἠδὲ καὶ ἄνδρας

καὶ τ 445-447

— — — ὁ δ᾽ ἀντίος ἐκ ξυλόχοιο,
φρίξας εὖ λοφιήν, πῦρ δ᾽ ὀφθαλμοῖσι δεδορκώς,
στῆ ῥ᾽ αὐτῶν σχεδόθεν.

Ἔτι δὲ καὶ Ἡσίοδ. Ἀσπ. Ἡρ. 386 κἑξ.

οἷος δ᾽ ἐν βήσσῃς ὄρεος χαλεπὸς προϊδέσθαι
κάπρος χαυλιόδων φρονέει θυμῷ μαχέσασθαι
ἀνδράσι θηρευτῇς, θήγει δέ τε λευκὸν ὀδόντα
δοχμωθείς, ἀφρὸς δὲ περὶ στόμα μαστιχόωντι
λείβεται, ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἔϊκτον,
ὀρθὰς δ᾽ ἐν λοφιῇ φρίσσει τρίχας ἀμφί τε δειρήν.

Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ Φοιν. 1380-1

κάπροι δ᾽ ὅπως θήγοντες ἀγρίαν γένυν
ξυνῆψαν, ἀφρῷ διάβροχοι γενειάδας

(μιμεῖται Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς Patr. Gr. τόμ. 38, σ. 615 τὸν πρῶτον στίχον).

Λέγει δὲ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης Λυσ. 1254 κἑξ.

ἁμὲ δ᾽ αὖ Λεωνίδας
ἆγεν ᾇπερ τὼς κάπρως σά-
γοντας, οἰῶ, τὸν ὀδόντα· πολὺς δ᾽
ἀμφὶ τὰς γέννας ἀφρὸς ἤνσεεν, πο-
λὺς δ᾽ ἁμᾶ καττῶν σκελῶν ἵετο.

καὶ ἐν Βατράχοις (815 κἑξ.) λέγει ὁ χορὸς περὶ τοῦ Αἰσχύλου «θήγοντος ὀδόντα» καὶ «φρίξας δ᾽ αὐτοκόμου λοφιᾶς λασιαύχενα χαίταν», ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν χοίρων (κάπρων), ὡς λέγουσι τὰ σχόλια.

Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Ὀππιανῷ Κυν. Γ΄, 364 κἑξ.

(κάπρος) .... κατὰ δ᾽ αὐχένος ὀρθαὶ
φρίσσουσι τρίχες, οἷα περισσολόφων πηλήκων·
ἀφρὸν ἀποσταλάει δὲ κατὰ χθονός· αὐτὰρ ὀδόντων
ἕρκος ἐπικροτέει λευκόχροον ἄσθματι θερμῷ.

Καὶ Κόϊντος ὁ Σμυρναῖος λέγει Ε΄, 371 κἑξ.

πάντῃ δ᾽ ἀμφιθέεσκεν ἀναιδέϊ θηρὶ ἐοικώς,
ὅς τε βαθυσκοπέλοιο διέσσυται ἄγκεα βήσσης
ἀφριόων γενύεσσι κτἑ.

ὅπου ἀναιδὴς θὴρ νοεῖται ὁ κάπρος· πρβ. Βακχυλ. Ε΄, 105 «κάπρον ἀναιδομάχαν»· (προσθετέον εἰς τὸν Θησαυρὸν τοῦ Στεφάνου λ. ἀναιδὴς ἐπὶ ζῴου τὸ χωρίον τοῦ Κοΐντου καὶ Νουμήνιον παρ᾽ Ἀθην. Ζ΄, σ. 309 c «ἢ

κῶθον τροφίην καὶ ἀναιδέα λίην»). Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ 220 - 22 ποιεῖται λόγον ὁ Κόϊντος περὶ τοῦ Ἐρυμανθίου κάπρου εἰκονισμένου ἐπὶ ἀσπίδος

ἑξείης δ' ἐτέτυκτο βίη συὸς ἀκαμάτοιο,
ἀφριόων γενύεσσι· κτέ.

καὶ ἐν τῷ ἐνάτῳ 244:

ὥς δ' ὅτε σῦς ἐν ὄρεσσι — —
θήγει δ' ἀφριόωντας ὑπὸ γναθμοῖσιν ὀδόντας·

Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Ναζιανζηνῷ

— — — συῶν δέ τε μαίνεται ἀλκή·
χαίτη δενδρήεσσα, κόρης σέλας, ἀτμὸς ὀδόντων
θηγομένων καναχηδά, γένυς δέ τε βάλλεται ἀφρῷ,
ἱεμένων τεκέεσσιν ἀμυνέμεν ἠὲ δαμῆναι·
οἶστρος γὰρ τόδ' ἔπεισεν ἀδιδάκτοισι νόμοισι.

Ταῦτα ὑπομνηματίζων ὁ φιλογρηγόριος Κοσμᾶς ὁ Ἱεροσολυμίτης λέγει Patr. Gr. τόμ. 38, σ. 660 «τῶν ὀλεθρίων δὲ συάγρων ἡ δύναμις μαίνεται, θρὶξ ὑποφρίσσουσα (ἴσως γραπτέον ἐπιφρίσσουσα) καὶ δενδρώδης ἐκείνοις, τῶν ὀφθαλμῶν δὲ καταλάμπεται πῦρ, τρισμὸς ὀδόντων ἐπὶ τούτοις ἠχητικῶς ἀκονωμένων, εἶτα τὸ γένειον ἀφρῷ καταρραινόμενον βάλλεται .... ὁ γὰρ πόθος ἔπεισε τούτους ἀδιδάκτοις νόμοις, τουτέστι τοῖς φυσικοῖς». Πρβ. καὶ Νικήτ. Δαυῒδ αὐτόθι σελ. 746 - 7 «καὶ ἄρκτοι σύες τε ἄγριοι καὶ λέοντες... τὴν ἔθειραν καὶ τοῦ τραχήλου τὴν λοφιὰν... φρίξαντες» καὶ Μᾶρκ. Αὐρήλ. Γ', 2, 5 «ὁ τῶν συῶν ἐκ τοῦ στόματος ῥέων ἀφρός». Vergil. Aen. X, 707 - 715. Ovid. Met. VIII, 281 κἑξ.

Ἄξιον παραθέσεως νομίζω καὶ τὸ ἐπίγραμμα Παύλου τοῦ Σιλεντιαρίου Ἀνθ. Παλ. 6, 168

Βοτρυΐων ἀκάμαντα φυτῶν λωβήτορα κάπρον,
τὸν θρασὺν ὑψικόμων ἐνναέταν δονάκων,
πολλάκις ἐξερύσαντα θοῶν ἀκμαῖσιν ὀδόντων
δένδρεα καὶ νομίους τρεψάμενον σκύλακας,
ἀντήσας ποταμοῖο πέλας, πεφρικότα χαίτας,
ἄρτι καὶ ἐξ ὕλας πάγχυ λιπόντα βάθος
χαλκῷ Ξεινόφιλος κατενήρατο, καὶ παρὰ φηγῷ
θηρὸς ἀθωπεύτου Πανὶ καθῆψε δέρας.

Εἰς τὸν ἕκτον στίχον τοῦ ἐπιγράμματος τούτου γίνεται ἡ ἑξῆς παρατήρησις ἐν τῇ Διδοτείῳ ἐκδόσει τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας, τόμ. Β', σ. 241:

«Iunge ἐκλιπόντα. Videtur πάγχυ pro adiectivo adhibitum. Adverbii quae vis foret? et totus versus valde languet». Ὁ Stadtmüller εἴκασεν ὅτι γραπτέον εἶνε τραχὺ ἢ ταρφὺ ἀντὶ τοῦ πάγχυ, καὶ ὁ Waltz ὑποσημειοῦται ὅτι τὸ ἐπίρρημα εἶνε «haud dubie corruptum».

Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι καὶ τὸ ἐξ ὕλας καὶ τὸ πάγχυ δὲν ἔχουσιν ὑγιῶς. Ὁ ποιητὴς ἴσως ἔγραψεν

ἄρτι καὶ ἐξείλας ἄγχι λιπόντα βάθος

τουτέστι κατὰ τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ἔννοιαν: (κάπρον) ἀντήσας ποταμοῖο πέλας, πεφρικότα χαίτας, ἄρτι καὶ ἐξείλας (=ἐξείρξας τῶν ὑψικόμων δονάκων) λιπόντα βάθος ἄγχι (=ἐγγύς, συστάδην) χαλκῷ Ξεινόφιλος κατενήρατο. Τὸ ἐξείλας δύναται νὰ εἶνε ἀόριστος τοῦ ῥήματος ἐξείλλω, ἀντὶ τοῦ ἐξέλσας, ἐσχηματισμένος κατὰ τὸν ἀόριστον συνείλας τοῦ ῥήματος συνείλλω, ὃν μνημονεύει ὁ Ἡσύχιος. Τὸ δὲ ἄγχι συνάπτω μετὰ τοῦ κατενήρατο, οὕτω δ' ἐξαίρεται καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ξενοφίλου, συστάδην ἀποκτείναντος τὸν κάπρον. Παραπλησίως λέγει περὶ τοῦ Καρακάλλου ὁ Ἡρῳδιανὸς Δ', 7, 2 «διώκει δὴ τὰ ἀρκτῷα τῆς ἀρχῆς μέρη, γυμνάσια τοῦ σώματος ποιούμενος ἡνιοχείας καὶ θηρίων παντοδαπῶν συστάδην ἀναιρέσεις». Παρὰ δὲ τῷ Ὁμήρῳ τ 447 κἑξ. λέγεται περὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ συὸς «... στῆ ῥ' αὐτῶν σχεδόθεν· ὁ δ' ἄρα πρώτιστος Ὀδυσσεὺς | ἔσσυτ' ἀνασχόμενος δολιχὸν δόρυ χειρὶ παχείῃ, | οὐτάμεναι μεμαώς».

Ὁ ποιητὴς λέγει τὸν κάπρον θῆρα ἀθώπευτον. Ἀλλὰ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ Περὶ ἀοργησίας 14 φέρονται οἱ ἑξῆς στίχοι ἀδήλου τραγικοῦ ποιητοῦ (TGF², σ. 912 N.)

καὶ γὰρ κάπρον φριξαύχεν' οὐ μόνον γυνή,
παῖς δ' ἂν νεογνὸς χειρὶ προσκνήθων νέᾳ
κλίναι παλαιστοῦ παντὸς εὐμαρέστερον.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ κάπρος διὰ τῶν ὀδόντων ἀποκτείνει σκύλακας, τουτέστι κύνας, ὡς καὶ τὸν κύνα τοῦ Ζήνωνος, καλεῖται σκυλακοκτόνος ὁ ὀδοὺς αὐτοῦ ἐν ἀδεσπότῳ ἀποσπάσματι ποιήματος τῶν Ἀλεξανδρεωτικῶν χρόνων (Anth. lyr. Gr. τόμ. Β', σ. 319, ἀρ. 14 Diehl)

κάπρος ἡνίχ' ὁ μαινόλης
ὀδόντι σκυλακοκτόνῳ
Κύπριδος θάλος ὤλεσεν

(ὁ Diehl σημειοῦται «cf. ex gr. Varr. rust. 2,9,1 *apris, qui in silvis saepe dentibus canes occiderunt*»).

Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος εἰς τὸν κύνα τοῦ Ζήνωνος ἀναγινώσκω μετὰ τοῦ Edgar «ἦ ῥ' ἀπὸ τὰς Καλυδῶνος». Τὸ ἦ ῥα ἀπαντᾷ καὶ

ἐν ἐπιγράμματι τοῦ Διοσκορίδου Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 407, 2 «Σαπφώ, σὺν Μούσαις ἦ ῥά σε Πιερίη | ...κοσμεῖ, κτἑ.».

Στ. 4 «εὐκάρποις ἐμ πεδίοις». Πρβ. τὸν 6 στίχον τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ εὑρεθέντος ἐπιγράμματος «Ἐνθάδε τὸ πρόθυρον κτἑ.» Cougny III, 135 «τὴν θεὸν εὐκάρποις τερπομένην πεδίοις».

Πρὸς τὸν 8 καὶ τὸν 9 στίχον «...αὐχένα ἔθηκε ἐπὶ γᾶν· | δραξάμενος... μεγάλοιο τένοντος» πρβ. Μανουὴλ Φιλῆν σ. 22 Didot (Περὶ κυνὸς Ἰνδικοῦ) «τέλος δὲ τοῦ τένοντος αὐτὸν (δηλ. τὸν λέοντα) ἁρπάσας | ῥιπτεῖ κατὰ γῆς».

Ἐν τῷ 11 στίχῳ πρὸς τὸ «πον[ῶν] ἀδίδακτα» πρβ. Γρηγ. Ναζιανζ. καὶ Κοσμᾶν ἐν τοῖς μνημονευθεῖσιν ἀνωτέρω χωρίοις. Πρὸς δὲ τὸν 12 στίχον «καὶ κατὰ γᾶς τύμβῳ τὰν χάριν ἠργάσατο» πρβ. Kaibel Ep. Gr. 621,5 «τὴν δ᾽ ἐπιτυμβίδιον τούτῳ θῆκεν χάριν ὃν τρέφε παῖδα».

Ἐν τῷ δευτέρῳ ἐπιγράμματι (στ. 17) λέγεται ὁ κάπρος ἄπλατος. Πρβ. Σοφ. Τρ. 1093 «Νεμέας ἔνοικον ...λέοντ᾽, ἄπλατον θρέμμα κἀπροσήγορον» καὶ Φίλιππον Ἀνθ. Πλαν. Δ΄, 93 «ὤλεσα τὸν Νεμέας θῆρ᾽ ἄπλετον».

Στ. 23. Ὁ Herrlinger σημειοῦται: «ἐλαφρᾷ κόνει: ein verändertes sit tibi terra levis, wie 42,2» (=Kaibel Ep. Gr. 329 «..βώλῳ ὑπεθήκατο Βάλβος | εὐξάμενος κούφην τῇ κατὰ γῆς σκύλακι»). Πρβ. ἔτι Kaibel Ep. Gr. 195,4 «εἶπον Ἀρατείῳ· γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν» (σημειωτέον δ᾽ ὅτι τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον λέγεται καὶ νῦν κατὰ τὰς ταφάς). Αὐτόθι 551,4 «Μοῦσα καλή, κούφη σοὶ κόνις ἥδε πέλοι». Διοσκορ. Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 708 «κούφη κόνι». Κριναγόρ. αὐτόθι 628 «ὦ χθὼν σηματόεσσα... | παιδὶ σὺ μὲν κούφη κεῖσο». Μελέαγρ. αὐτόθι 461 «παμμῆτορ γῆ... | Αἰσιγένην καὐτὴ νῦν ἐπέχοις ἀβαρής».

Παρετήρησα ἤδη ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι τούτοις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν δηλοῦται διὰ τῆς γραφῆς ἡ ἔκθλιψις, ἀλλ᾽ εἶνε μὲν πλήρης ἡ λέξις γεγραμμένη, συναλείφεται δὲ κατὰ τὴν προφοράν, ὡς γίνεται συχνὰ καὶ ἐν ἐμμέτροις ἐπιγραφαῖς. Ἴδε περὶ τούτων καὶ βιβλιογραφίαν παρὰ Ν. Κυπαρίσση ἐν Ἀρχαιολ. Δελτ. 1926 σ. 138 - 139.

Ὑπὸ τοῦ Cramer An. Gr. Par. IV, σ. 334 (=Cougny III, 322) ἐξεδόθη τόδε τὸ ἐπίγραμμα φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ Ἔρως»:

Οὐκ ἀπὸ πανδήμου, ξένε, Κύπριδος οὐδ᾽ ἀπὸ γαίης
εἰμί, καὶ ὑλαίης ἔκγονος εὐφροσύνης.
ἀλλ᾽ ἐγὼ ἐς καθαρὴν μερόπων φρένα πυρσὸν ἀνάπτω
εὐμαθίης ψυχήν τ᾽ οὐρανὸν εἰσανάγω.
ἐκ δ᾽ ἀρετῶν στεφάνους πισύρων πλέκω, ὧν ἀφ᾽ ἑκάστης
τούσδε φέρων πρώτῳ τῷ σοφίης στέφομαι.

Ἐγένετο ἡ παρατήρησις ὅτι αἱ τέσσαρες ἀρεταὶ εἶνε ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀνδρεία, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια. Ἀλλ᾽ εἶνε φανερὸν ὅτι ἐν τῷ ἐπιγράμματι μία τῶν ἀρετῶν εἶνε ἡ σοφία, αἱ δὲ τρεῖς ἄλλαι εἶνε βεβαίως ἡ δικαιοσύνη, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία, ὡς λέγει καὶ ὁ Πλάτων Συμπ. 19, σ. 196 b κἑξ. διαλαμβάνων «περὶ ἀρετῆς Ἔρωτος». Ὡς δ᾽ ἠγνοήθη ὁ Πλάτων, οὕτως οὐδεὶς λόγος, καθ᾽ ὅσον γινώσκω, ἐγένετο ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸν Εὐριπίδην, ὅστις λέγει Μηδ. 840 κἑξ.

τὰν Κύπριν κλῄζουσιν .....
... αἰεὶ δ᾽ ἐπιβαλλομέναν
χαίταισιν εὐώδη ῥοδέων πλόκον ἀνθέων
τᾷ Σοφίᾳ παρέδρους πέμπειν Ἔρωτας
παντοίας ἀρετᾶς ξυνεργούς.

Καὶ Ἀπ. 897 Ν. (Ἀθήν. Γ΄, σ. 561 ab)

παίδευμα δ᾽ Ἔρως σοφίας ἀρετῆς
πλεῖστον ὑπάρχει, | κτἑ.

Ὁ Cobet ἔγραψε μετέχει ἀντὶ τοῦ ὑπάρχει, ὁ δὲ Wilamowitz ἀρετῇ πλεῖστον προσέχει. Τὸ ὑπάρχει ἔχει κάλλιστα· πρβ. Σοφ. Ἀντ. 1347 - 8 «πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας | πρῶτον ὑπάρχει· κτἑ.». Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι κατὰ τὸ «παντοίας ἀρετᾶς» τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ Μηδείᾳ δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ γράψωμεν

παίδευμα δ᾽ Ἔρως Σοφίας ἀρεταῖς
πλεῖστον ὑπάρχει, | κτἑ.

Καὶ ἐν Σθενεβοίᾳ 31 - 32 (Suppl. Eurip. σ. 44 = Ἀπ. 672 Ν).

ὁ δ᾽ εἰς τὸ σῶφρον ἐπ᾽ ἀρετήν τ᾽ ἄγων ἔρως
ζηλωτὸς ἀνθρώποισιν· ὧν εἴην ἐγώ.

Καὶ ἐν Δίκτυϊ (παρὰ τῷ Στοβαίῳ Ἐκλ. Φυσ. Α΄, 10,4)

.... καί μ᾽ Ἔρως ἕλοι ποτὲ
οὐκ εἰς τὸ μῶρον οὐδέ μ᾽ εἰς Κύπριν τρέπων.
ἀλλ᾽ ἔστι δή τις ἄλλος ἐν βροτοῖς ἔρως,
ψυχῆς δικαίας σώφρονός τε κἀγαθῆς.
καὶ χρῆν δὲ τοῖς βροτοῖσι τόνδ᾽ εἶναι νόμον,
τῶν εὐσεβούντων, οἵτινές γε σώφρονες
ἐρᾶν, Κύπριν δὲ τὴν Διὸς χαίρειν ἐᾶν.

Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε ὅτι παρ' Εὐσταθίῳ τῷ Μακρεμβολίτῃ Τῶν καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν Λόγῳ Β', 2 κἑξ. περιγράφονται τέσσαρες παρθένοι ἐζωγραφημέναι ἐπὶ τοῦ θριγγίου τοῦ κήπου τοῦ Σωσθένους, αἵτινες, κατ' ἰαμβεῖον γεγραμμένον ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν παρθένων καὶ εἰς τέσσαρα τετμημένον, ἦσαν

Φρόνησις, Ἰσχύς, Σωφροσύνη καὶ Θέμις.

Ἐπίμετρον. Πρὸς τὸν μνημονευθέντα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν στίχον (σ. 424)

Μουσάων ἐρατὸν καρπὸν ἀμεργόμενοι

πρβ. Ἀπολλών. Ῥόδ. Α', 881 - 2

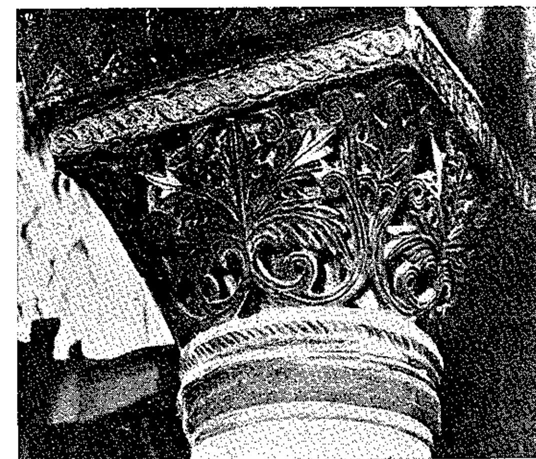
(μέλισσαι) .... καὶ δὲ γλυκὺν ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλον
καρπὸν ἀμέργουσιν πεποτημέναι.

Ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. 10, σ. 442 γρ. «ἐπιβάντες» ἀντὶ τοῦ ἀπιβάντες. Σ. 444 «μελέαν γάρ ποτ'». Σ. 449 «λαμβάνει βραχεῖαν συλλαβὴν ἔχουσαν δίχρονον φωνῆεν ὡς μακράν». Ἐν τῷ ἐπιγράμματι εἰς τὸν Ἰωσήφ: «Σώφρων Ἰωσὴφ δίκαιος κράτωρ ὤφθη | καὶ σιτοδότης ὦ καλῶν θημωνία» ἀναγινώσκω «Σώφρων Ἰωσὴφ δίκαιος κράτωρ ἔφυ | καὶ σιτοδότης κτἑ.

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΑ ΜΕΤΑ ΦΥΛΛΩΝ ΑΜΠΕΛΟΥ

Εἷς τῶν προβληματικῶν τύπων χριστιανικοῦ κιονοκράνου κατά τε τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ εἶνε τὸ εἶδος τῶν σπανιώτερον συναντωμένων κιονοκράνων ἐπιθηματοειδοῦς σχήματος (Kämper kapitellen) τῶν κοσμουμένων διὰ φύλλων ἀμπέλου κατὰ τὰς πλευρὰς καὶ καρπῶν πεύκης εἰς τὰς γωνίας.

Εἰκ. 1. Κιονόκρανον τοῦ ἐν Τυρνόβῳ τῆς Βουλγαρίας ναοῦ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

Πρῶτος ὁ Strzygowski ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὸν τύπον τοῦτον τοῦ κιονοκράνου, ὃν συνέδεσε πρὸς περσικὰ — σασσανιδικὰ πρότυπα, ἕνεκα τοῦ καρποῦ πεύκης μετὰ μακροῦ στελέχους[1]. Ὁ αὐτὸς εἰς νεωτέραν ἐργασίαν του[2], ἔνθα ἐξετάζει τὰ διὰ φύλλου ἀμπέλου κοσμούμενα δύο κιονόκρανα τοῦ ἐν Τυρνόβῳ τῆς Βουλγαρίας ναοῦ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, θεωρεῖ ταῦτα ὡς εἰργασμένα μᾶλλον κατὰ χώραν ὑπὸ ἀνατολιτῶν τεχνιτῶν, καθ' ὅσον ἐν Βουλγαρίᾳ

Εἰκ. 2. Κιονόκρανον τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου Βενετίας.

[1] J. Strzygowski. Mschatta, ἐν Jahrb. d. Kgl. Preuss. Kunstsammlung, 1904, σ. 361, πρβ. καὶ Röm. Mitteil. 1903, σ. 185.
[2] J. Strzygowski, Ein Christusrelief auf altchr. Kapitelle in Moesien, ἐν Byz.-Neugr. Jahrb. τόμ. I, 1920, σ. 28 κἑ.

ἀνευρέθησαν καὶ ἕτερα δύο σχεδὸν ὅμοια κιονόκρανα προερχόμενα ἐκ Πρεσλαύβας — τῆς παλαιᾶς βουλγαρικῆς πρωτευούσης τοῦ Τσάρου Συμεὼν (927 - 988) — ὧν ἓν φυλάσσεται νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σόφιας, ἀναγόμενα, ὡς καὶ τὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Τυρνόβου, εἰς τὰ τέλη τοῦ ἐνάτου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου αἰῶνος.

Τὸν Strzygowski ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Filov, ὅστις ἐσχάτως, ἐξετάζων τὰ αὐτὰ κιονόκρανα, τονίζει τὴν σχέσιν των πρὸς ἀνατολικὰ πρότυπα ἕνεκα τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ σχεδίου των [1], προβαίνων δὲ περαιτέρω, θεωρεῖ τὰ μετὰ φύλλων ἀμπέλου κιονόκρανα ὡς ἰδιαζόντως χαρακτηριστικὰ τῆς βουλγαρικῆς γλυπτικῆς τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰῶνος.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν πλὴν τῶν ἀνωτέρω — ἐξ ὧν ἓν ἀπεικονίζομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα (εἰκ. 1) — νέα τινὰ παραδείγματα παλαιοχριστιανικῶν βυζαντινῶν κιονοκράνων τοῦ τύπου τούτου εὑρισκομένων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἅτινα καὶ παραθέτομεν κατωτέρω, λαμβάνοντες δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ γνωστὰ ὅμοια κιονόκρανα: τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου Βενετίας [2], τοῦ Μουσείου Βερολίνου [3], τοῦ μεγάλου Τζαμίου Sidi - Obka ἐν Καϊρουὰν [4], τοῦ Τζαμίου τοῦ Ἴμπν - Τουλοὺν καὶ τοῦ Μουσείου Καΐρου [5], θὰ προσπαθήσωμεν νὰ καταδείξωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐξέλιξιν τῶν μετ' ἀμπελοφύλλων καὶ καρπῶν πεύκης κιονοκράνων τούτων εἰς τὴν βυζαντινὴν γλυπτικήν.

Τὰ ἀρχαιότερα γνωστὰ παραδείγματα τῆς σειρᾶς τῶν κιονοκράνων τοῦ ἐξεταζομένου τύπου εἶνε τὰ δύο τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου Βενετίας (τὸ ἓν τούτων βλέπε εἰς εἰκ. 2), τὸ ἐκ Βενετίας προερχόμενον κιονόκρανον τοῦ Μουσείου Βερολίνου καὶ τὰ δύο τοῦ τεμένους τοῦ Καϊρουάν [6], τὰ ὁποῖα εἶνε ὁμοιότατα πρὸς ἄλληλα κατὰ τὸ σχῆμα, τὰς λεπτομερείας τοῦ σχεδίου, καὶ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἀνάγονται εἰς τὸν 7ον αἰῶνα. Εἰς τὸν ναὸν ὅμως τοῦ ἁγ. Μάρκου Βενετίας, πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων ὑπὸ τῶν: Strzygowski, Wulff καὶ Colasanti ὑπάρχει καὶ ἕτερον μέγα κιονόκρανον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἀπεικονιζόμενον μόνον ὑπὸ τοῦ Ongania (ἔ.ἀ. I 1, 74), τὰ ἀμπελόφυλλα τοῦ ὁποίου εἶνε λεπτότατα εἰργασμένα κατὰ τὸν τρόπον τῆς λεγομένης

[1] Filov, Chapiteaux de marbre avec décorations de feuilles de vigne en Bulgarie ἐν Melanges Ch. Diehl, Paris, II, σ. 11 κἑ.

[2] Ongania, La basilika di S. Marco t. 59 (92) 60 (93). A. Colasanti, L'arte bizantina in Italia, Milano 1923, Πιν. LXIII.

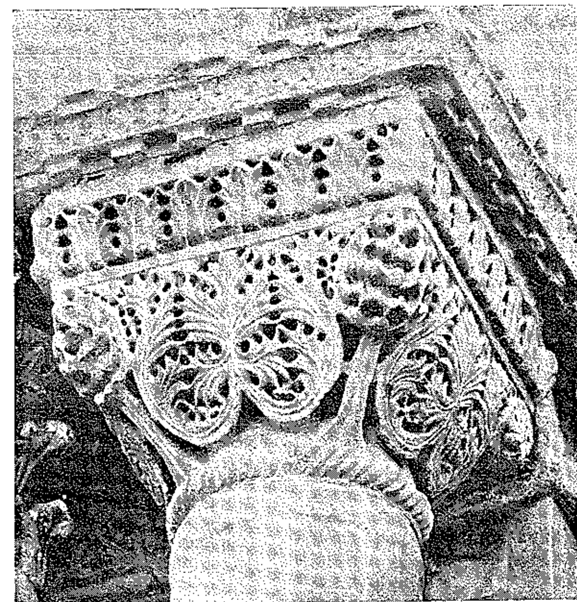
[3] Wulff, Altchristliche u. Mittelalt. Bildwerke, Berlin 1914, II σ. 58 ἀριθ. 170.

[4] H. Saladin, La mosquée dit Sidi - Obka à Kaïrouan (ἐν Monuments hist. de la Tunisie, 2e partie, les monum. arabes, I pl. XII).

[5] J. Strzygowski, Catalogue du Musée de Caire, No 7344.

[6] O. Wulff, Altchr. und mittelalterliche byzantin. u. italienische Bildwerke, I, No 170 σ. 58. βλέπε καὶ τοῦ αὐτοῦ Altchr. u. byz. Kunst, σ. 411, πρβλ. καὶ Colasanti, ἔ.ἀ., ὅστις ὅμως χρονολογεῖ τὰ κιονόκρανα εἰς τὸν 12ον αἰῶνα.

«πριονωτῆς ἀκάνθου» (εἰκ. 3). Ἡ βάσις τοῦ κιονοκράνου ἔχει τὸ «σχοινοειδὲς» κόσμημα, τὸ δὲ σχῆμά του — λεπτὸν κατὰ τὴν βάσιν καὶ ἰσχυρῶς ἐξέχον πρὸς τὰ ἄνω χωρὶς νὰ καμπυλοῦται — δὲν ὁμοιάζει ἀκόμη πρὸς τὰ «λεβητοειδῆ» [1]. Τὸ ὡραῖον τοῦτο κιονόκρανον, ὅπερ δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν των οἱ ἐξετάσαντες μέχρι τοῦδε τὰ κιονόκρανα τοῦ τύπου τούτου, δὲν δύναται νὰ εἶνε μεταγενέστερον τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος.

Εἰκ. 3. Κιονόκρανον τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου Βενετίας.

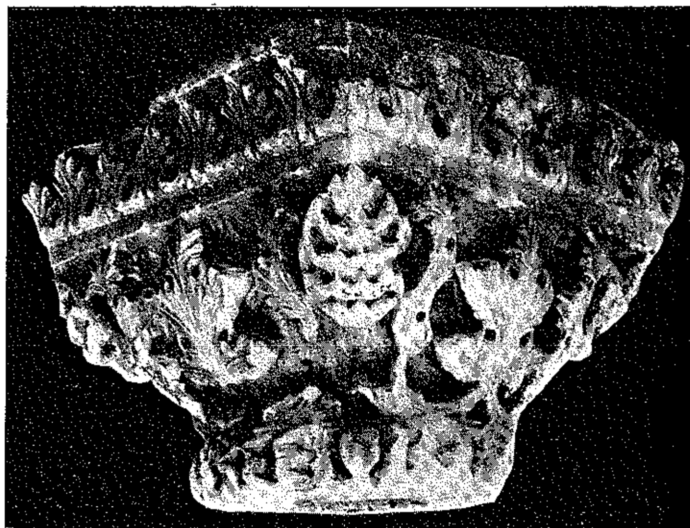
Ὁμοίου σχήματος πρὸς τὸ ἀνωτέρω κιονόκρανον τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἀλλὰ διαφορετικῆς ἐργασίας, ἄγνωστον δὲ μέχρι τοῦδε, εὑρίσκεται εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπερ καὶ παραθέτω ἐνταῦθα (εἰκ. 4). Τὸ κιονόκρανον τοῦτο ἐλαφρῶς ἀποκεκρουσμένον καὶ εἰς ἱκανὸν μέγεθος (ὕψ.0, 93 μ. διαμ. 0,27 μ., διαστ. ἄβακος 0,43 × 0,45 μ.) κοσμεῖται — ὅπως ὅλα τὰ ὁμοίου τύπου κιονόκρανα — διὰ τεσσάρων μεγάλων φύλλων ἀμπέλου, ἀπὸ τοῦ μίσχου τῶν ὁποίων ἐκφύονται ἑκατέρωθεν ἡμίφυλλα ἀμπέλου πλαισιοῦντα τοὺς κατὰ τὰς γωνίας καρποὺς πεύκης. Ἡ βάσις τοῦ κινοκράνου φέρει στέφανον δάφνης, ὁ δὲ ἄβαξ αὐτοῦ ὄρθια φύλλα ἀκάνθου, ὅπως καὶ τὰ προαναφερθέντα κιονόκρανα τοῦ 7ου αἰῶνος (προσόψεως ναοῦ ἁγίου Μάρκου, Τζαμίου Καϊρουὰν καὶ Μουσείου Βερολίνου).

Ἡ ἐργασία τοῦ ἀναγλύφου εἶνε λίαν ἔξεργος, τὸ δὲ βάθος ἐσκαμμένον καὶ βυθισμένον εἰς σκιὰν κατὰ τὴν λεγομένην «ἡμιδιάτρητον τεχνικήν», ἥτις, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἐξ ἀνατολικῶν προτύπων (τὰ ὁποῖα ὁ Strz. ἐντοπίζει εἰς τὸ ἀνατολικὸν Ἰρὰν) ἐμφανίζεται ἤδη ἱκανῶς ἐν χρήσει τὸν 5ον αἰῶνα, διαδίδεται δὲ κατ' ἐξοχὴν κατὰ τὴν ἰουστινιάνειον ἐποχὴν εἰς τὴν σχολὴν τῆς

[1] Περὶ τῶν τύπων τῶν κιονοκράνων βλ. W. v. Alten, Gaschichte des altchr. Kapitelles, München, 1913, πρβλ. καὶ K. Ginhart, Das christl. Kapitell, Wien, 1923.

Κων/πόλεως καὶ τὴν μεγάλην ἀκτῖνα τῆς ἐπιδράσεώς της, ἐξακολουθεῖ δὲ μὲ βαθμιαίαν ἀλλαγὴν μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος.

Τὸ θέμα τοῦ ἀμπελοφύλλου μὲ τοὺς μικροὺς κύκλους ἀναγκάζει τὸν Strz. νὰ θεωρῇ τὸν τύπον τοῦτον τοῦ κιονοκράνου ὡς δανεισθέντα ἐκ τῆς σασσανιδικῆς τέχνης· θὰ ἠδύνατό τις ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τοὺς μικροὺς κύκλους συναντῶμεν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἄκανθον ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς. Ὑπάρχει δηλαδὴ πλατυτέρα ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ διακόσμου καὶ ἑπομένως τὸ πρότυπον τοῦ τύπου τούτου τοῦ κιονοκράνου ἐξακολουθεῖ νὰ

Εἰκ. 4. Κιονόκρανον ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Γεωργίου Θεσσαλονίκης.

μένῃ προβληματικόν, ζήτημα δὲ εἶνε ἂν τὸ πρότυπον εἶχεν εἰς τὰς γωνίας καρπὸν πεύκης καὶ οὐχὶ σταφυλὰς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ κληματόφυλλον, ὅπως μεταγενεστέρα παραλλαγὴ τοῦ τύπου, ὡς θὰ ἴδωμεν, διεφύλαξεν.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ ἡμετέρου κιονοκράνου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, νομίζω, ὅτι ἡ τεχνοτροπία τοῦ διακόσμου τόσον τῶν φύλλων ἀμπέλου ὅσον καὶ τῆς ἀκάνθου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν λείπει ἡ ξηρότης καὶ τυπικότης τῶν ὁμοίων κιονοκράνων τοῦ Βερολίνου, τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Μάρκου Βενετίας καὶ τοῦ Καϊρουάν, μαρτυρεῖ προγενεστέραν ἐποχήν, κατὰ ἕνα τοὐλάχιστον αἰῶνα. Τὰ ἔξεργα φύλλα τῆς ἀμπέλου, παρὰ τὴν σχηματοποίησίν των, διατηροῦν εὐλυγισίαν καὶ χυμὸν ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ τοῦ 7ου αἰῶνος, τὸ δὲ μαλακὸν καὶ εὔπλαστον ἀνάγλυφον τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθου δύναται νὰ παραβληθῇ εἰς δύναμιν σχεδίου πρὸς τὰ ἔργα τῆς καλυτέρας περιόδου τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι τὸ κιονόκρανον τοῦτο δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν 6ον αἰῶνα, ὅπως καὶ τὸ μέγα κιονόκρανον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου.

Δεύτερον μικρότερον κιονόκρανον ὁμοίου τύπου καὶ ἐργασίας εὑρίσκεται ἐν Χίῳ (εἰκ. 5)[1]· καὶ τοῦτο δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τὸν 6ον αἰῶνα· διαφορὰ ὑπάρχει μόνον εἰς τὸν ἐκ φύλλων δάφνης στέφανον τῆς βάσεως καὶ εἰς τὴν κατά τι σχηματικωτέραν τεχνοτροπίαν τοῦ ὅλου διακόσμου.

Ἕτερον τοῦ αὐτοῦ τύπου κιονόκρανον ἀλλ' ἱκανῶς παρηλλαγμένον εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης (εἰκ. 6) (ὕψ. 0,31 μ. διαμ. 0,21 μ. διαστ. ἄβακος 0,44×0,45 μ.). Ἡ ἀλλαγή του εἶνε λίαν χαρακτηριστικὴ καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ κιονοκράνου καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν καὶ τεχνοτροπίαν τοῦ ἀναγλύφου, ἥτις παρακολουθεῖ τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς γλυπτικῆς· τὸ σχῆμα δηλονότι τοῦ κιονοκράνου εἶνε περισσότερον καμπύλον, καθ' αὐτὸ λεβητοειδές, ἡ στενὴ βάσις τοῦ ὁποίου κοσμεῖται μὲ τὸ γεωμετρικόν, σχοινοειδὲς θέμα τὸ σύνηθες ἐν Συρίᾳ. Τὰ ἡμίφυλλα τὰ πλαισιοῦντα τοὺς καρποὺς πεύκης σχηματοποιοῦνται τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀποβάλλουν τὴν σχέσιν των μὲ φύλλα, τὰ δὲ φύλλα τῆς ἀκάνθου πυκνά, ἡνωμένα καὶ κατέχοντα ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἄβακος εἶνε χαρακτηριστικὰ τῆς διαμορφώσεως ἣν ἔλαβεν ἡ ἄκανθος ἀπὸ τῆς μεσοβυζαντινῆς περιόδου καὶ ἑξῆς. Προσέτι ἡ ἐργασία, διατηροῦσα πάντοτε τὸν χαρακτῆρα τοῦ «ἡμιδιατρήτου», εἶνε ὀλιγώτερον ἔξεργος, τὸ δὲ σχέδιον τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων περισσότερον σχηματοποιημένον καὶ ἡ τεχνοτροπία χαλαρὰ καὶ χωρὶς ἀπόδοσιν τῆς ὀργανικῆς ζωῆς τοῦ φυτικοῦ διακόσμου. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ χαρακτῆρες σχετίζονται μὲ τὴν βαθμιαίαν μεταβολὴν τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὸν 8ον καὶ 9ον αἰῶνα[2].

Εἰκ. 5. Κιονόκρανον μετ' ἀμπελοφύλλων ἐν Χίῳ.

Συγγενὲς πρὸς τὸ κιονόκρανον τοῦ Μουσείου τῆς Θεσσαλονίκης εἶνε καὶ ἕτερον κιονόκρανον εὑρισκόμενον μεταξὺ τῶν γλυπτῶν τῶν συνηθροισμένων εἰς τὸν ἐξωνάρθηκα τοῦ ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος Καθολικοῦ τῆς βυζαντινῆς Μονῆς

[1] Ἡ δημοσιευομένη φωτογραφία μοὶ παρεχωρήθη εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ Α. Ὀρλάνδου.

[2] Βλ. Μαρίας Γ. Σωτηρίου, ὁ Ναὸς τῆς Σκριποῦς τῆς Βοιωτίας, ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. τοῦ ἔτους 1931 σελ. 140 κ.ἑ.

τοῦ ὁσίου Μελετίου (εἰκ. 7). Τὸ κιονόκρανον τοῦτο — μικρῶν διαστάσεων, προερχόμενον πιθανώτατα ἐκ τοῦ κιβωρίου τῆς Ἁγίας Τραπέζης τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ 11ου αἰῶνος — ἔχει τὸ ἀνάγλυφον ἀβαθέστερον καὶ τὴν μορφὴν τοῦ ἀμπελοφύλλου διάφορον μὲ τοὺς λοβούς του χωριζομένους ἐν εἴδει ἀκάνθου ἢ ἀνθεμίου. Τὰ ἡμίφυλλα εἰς τὰς γωνίας εἶνε περισσότερον σχηματοποιημένα, περιοριζόμενα εἰς ἁπλᾶ στελέχη μὲ δύο ἀποφύσεις συνδεομένας μὲ τὸ ἀμπελόφυλλον οὕτως, ὥστε ὁ διάκοσμος νὰ πληροῖ ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν, τὸ δὲ βάθος νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ὑλικήν του ὑπόστασιν.

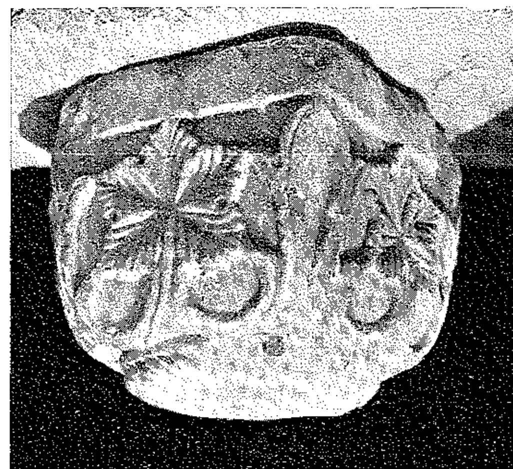
Εἰκ. 6. Κιονόκρανον τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης.

Ὅμοιον κατὰ τὸ θέμα καὶ τὴν τεχνικήν, διάφορον δὲ μόνον κατὰ τὸ σχῆμα, εἶνε ἕτερον, μικρὸν κιονόκρανον εὑρισκόμενον ἐν τῷ Μουσείῳ Σπάρτης (εἰκ. 8), ὅπερ ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὸν γλυπτικὸν διάκοσμον τοῦ ναοῦ τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε ἐν Σπάρτῃ, μνημείου τοῦ 10ου αἰῶνος. Τὰ δύο ταῦτα κιονόκρανα θὰ ἠδύναντο — ὡς ἀνήκοντα εἰς χρονολογημένα μνημεῖα — νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὸν 10ον καὶ τὸ 11ον αἰῶνα.

Ὅταν λάβωμεν ἑπομένως ὑπ᾽ ὄψιν τὴν σειρὰν αὐτὴν τῆς ἐξελίξεως, τὰ κιονόκρανα τῆς Βουλγαρίας τόσον τοῦ ναοῦ τοῦ Τυρνόβου ὅσον καὶ τῆς Πρεσλαύας οὔτε ὡς μεμονωμένα καὶ διάφορα τῶν βυζαντινῶν κιονοκράνων τῶν ἄλλων χωρῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οὔτε εἶναι, ὡς νομίζει ταῦτα ὁ Filov, βουλγαρικά, ἤτοι ἔργα ἔχοντα ἐπιτόπιον καταγωγὴν καὶ ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν βουλγαρικὴν τέχνην. Ἀλλ᾽ οὔτε καὶ τοῦ Grabar ἡ γνώμη[1]

[1] Grabar, Recherches sur les influences orientales dans l'art balkanique, Paris 1928 σ. 11 κ.ἑ. εἰκ. 8.

δύναται νὰ γίνῃ δεκτή, καθ᾽ ἣν τὰ κιονόκρανα ταῦτα — μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα σύγχρονα γλυπτὰ τὰ ἀνευρεθέντα ἐν Πρεσλαύᾳ — εὑρίσκονται εἰς ἰδιαιτέραν καὶ ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ἀνατολικὴν τέχνην.

Εἰκ. 7. Κιονόκρανον τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς ὁσίου Μελετίου ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος.

Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ χαρακτῆρες τῶν νομιζομένων βουλγαρικῶν κιονοκράνων, οἱ ὁποῖοι φαίνονται νέοι καὶ διάφοροι, ὅταν ἡ σύγκρισις γίνεται μόνον πρὸς τὰ παλαιοχριστιανικά, εἶνε τυπικοὶ χαρακτῆρες τῆς βυζαντινῆς γλυπτικῆς τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰῶνος, οἵτινες συνεχίζουν τὴν τέχνην τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς. Καὶ τὸ ἀβαθὲς ἀνάγλυφον καὶ τὸ γεωμετρικὸν κόσμημα τῆς βάσεως τοῦ κιονοκράνου, τὸ ἐν εἴδει ἀκάνθου φύλλον καὶ ἡ σχηματικὴ μετατροπὴ τῶν ἡμιφύλλων εἰς πλαίσια παρατηροῦνται εἰς τὰ κιονόκρανα τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τοῦ 7ου εἰς τὸν 10ον αἰῶνα, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω.

Εἰς τὸ κιονόκρανον τῆς Βουλγαρίας διαφορὰ ὑπάρχει εἰς τὴν ἔτι σχηματικωτέραν μετατροπὴν τῶν ἀρχικῶν ἡμιφύλλων τῶν πλαισιούντων τοὺς καρποὺς πεύκης εἰς διπλῆν ταινίαν· ὁμοίως διαφορὰ ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ ἄβακος τοῦ κιονοκράνου διὰ πλέγματος ἀντὶ τῶν φύλλων ἀκάνθου. Τὰ πλέγματα ὅμως ἀναμιγνυόμενα μὲ φυτικὰς διακοσμήσεις ἢ καὶ ἀντικαθιστῶντα βλαστοὺς φυτῶν εἶνε ἐκ τῶν συνηθεστέρων θεμάτων τῆς βυζαντινῆς γλυπτικῆς τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος. Ὡς παράδειγμα φέρω ἐνταῦθα τὰ κιονόκρανα τοῦ τέμπλου τοῦ ὁσίου Λουκᾶ (εἰκ. 9), ὁ διάκοσμος τῶν ὁποίων δὲν εἶνε ὅλως ἄσχετος πρὸς τὸν τύπον τῶν ἐξεταζομένων κιονοκράνων, ὅταν μάλιστα λάβῃ τις ὑπ᾽ ὄψιν τὴν ἁπλοποίησιν ἣν ἔλαβε τὸ μετ᾽ ἀμπελοφύλλων κιονόκρανον κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα εἰς τὰ μικρὰ κιονόκρανα τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας Τραπέζης τῆς Βασιλικῆς τῆς Καλαμπάκας (εἰκ. 10). Ὅθεν τὰ ἐν Βουλ-

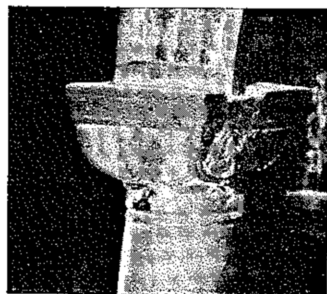

Εἰκ. 8. Κιονόκρανον τοῦ Μουσείου Σπάρτης.

γαρίᾳ ὑπάρχοντα κιονόκρανα τοῦ ἐξεταζομένου τύπου ἀποτελοῦν ἕνα κρίκον εἰς τὴν ἅλυσιν τῆς ἐξελίξεως τῆς βυζαντινῆς γλυπτικῆς καὶ ὡς πρὸς τὸν διάκοσμον καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνικήν, εἶνε δὲ ἀξιόλογα χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 10ου, τῆς περιόδου δηλαδὴ ἥτις δὲν διέσωσε μέχρις ἡμῶν πλούσια λείψανα, ὅπως αἱ προγενέστεραι καὶ μεταγενέστεραι ἐποχαί.

Ἓν τελευταῖον κιονόκρανον, προερχόμενον ἐκ Σερρῶν (εἰκ.11), τοῦ ἁπλουστευμένου τύπου τῆς Καλαμπάκας[1], εἶνε ἐνδιαφέρον διὰ τὴν παραλλαγήν του, διότι, ἀντὶ καρπῶν πεύκης, φέρει ἐσχηματοποιημένας σταφυλάς, τὸ δὲ κληματόφυλλον, παρὰ τὴν διαίρεσιν τῶν λοβῶν του, εἶνε φυσικώτερον καὶ δὲν ἔχει

9

10

Εἰκ. 9. Κιονόκρανον τοῦ τέμπλου τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς ὁσίου Λουκᾶ.
Εἰκ. 10. Κιονόκρανον τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγ. Τραπέζης τοῦ ναοῦ τῆς Καλαμπάκας.

σχέσιν μὲ ἄκανθον. Ἂν καὶ εἶνε πιθανώτατον ὅτι ἡ παραλλαγὴ αὐτὴ ὀφείλεται εἰς πρωτοτυπίαν τοῦ τεχνίτου, εἶνε ὅμως δυνατὸν νὰ ἔχωμεν εἰς τὸ κιονόκρανον τοῦτο τὴν μακρυνὴν ἀπήχησιν τοῦ ἀγνώστου προτύπου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ διάκοσμος τῶν φύλλων τῆς ἀμπέλου συνεδυάζετο μὲ σταφυλάς, ἂν καὶ τοιοῦτον παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνευρεθῆ.

Ἐξ ὅσων μέχρι σήμερον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχομεν καὶ μὲ τὴν προσθήκην ἀκόμη τοῦ ἀρχαιοτέρου κιονοκράνου τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ἀνατολικὴ ἐπίδρασις εἶνε φανερὰ τόσον διὰ τὸ θέμα τῶν καρπῶν πεύκης μὲ χονδρὸν μακρὸν στέλεχος ὅσον καὶ διὰ τὴν τεχνικήν.

Δὲν δύναται ὅμως νὰ στηριχθῇ ὅτι τὸ μετ' ἀμπελοφύλλων κιονόκρανον εἶνε χαρακτηριστικὸν τῆς βουλγαρικῆς τέχνης, ὡς δέχεται ὁ Filov, ἐπειδὴ εὑρέθησαν κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα τοιαῦτα κιονόκρανα ἐν Βουλγαρίᾳ, οὔτε ὅτι ταῦτα εἶνε ἀραβικῆς προελεύσεως εἰσαχθέντα εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν

[1] Βλ. Γ. Σωτηρίου, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος, ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν τ. Ϛ', 1929 σ. 300 κ. ἑ.

παλαιὰν θεωρίαν τοῦ Strzygowski, ἐπειδὴ τὰ πρῶτα παρατηρηθέντα τοῦ τύπου τούτου εὑρέθησαν εἰς Τζαμία. Τὸ μετ' ἀμπελοφύλλων καὶ καρπῶν πεύκης κιονόκρανον ἐμφανίζεται, ὡς εἴδομεν, εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν, συνεχίζεται δὲ κατόπιν εἰς τὴν βυζαντινὴν μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος μετατρεπόμενον καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ διακόσμου, ὅστις ἀκολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τεχνοτροπίας τῆς βυζαντινῆς καθόλου γλυπτικῆς.

Εἰκ. 11. Κιονόκρανον προερχόμενον ἐκ Σερρῶν τῆς Μακεδονίας.
(Φωτ. Α. Ξυγγοπούλου).

Τόσον τὰ παλαιοχριστιανικὰ κιονόκρανα Θεσσαλονίκης καὶ Χίου, ὅσον καὶ τὸ ἐξετασθὲν ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρω κιονόκρανον τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Μάρκου Βενετίας — προερχόμενα ἢ ἀπηχοῦντα τὴν τέχνην τοῦ Βυζαντίου — μαρτυροῦν ὅτι τὴν πρώτην διαμόρφωσιν τοῦ τύπου τούτου δέον ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπου κατὰ τὴν μεγάλην προϊουστινιάνειον καὶ τὴν ἰουστινιάνειον ἐποχὴν ἀνατολικαὶ παρορμήσεις συγχωνευθεῖσαι μὲ τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις ἔδωσαν τόσα δείγματα νέων ἐμπνεύσεων· εἰς τὸ Βυζάντιον ἄλλως τε ἐδημιουργήθη κατὰ πρῶτον τὸ νέον «ἐπιθηματοειδὲς» κιονόκρανον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος (πρβλ. Wulff, ἔ.ἀ. σελ. 412 καὶ v. Alten, ἔ.ἀ. σελ. 23 κἑ.), ἑπομένως καὶ ὁ μετ' ἀμπελλοφύλλων καὶ καρπῶν πεύκης διάκοσμος εἶνε ἀπὸ τὰς πρώτας διακοσμήσεις τὰς ὁποίας ἔλαβε τὸ ἐπιθηματοειδὲς κιονόκρανον ἐν Βυζαντίῳ.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΣΗΜ. Ἡ ἀνωτέρω μελέτη εἶνε μέρος τῆς ἀνακοινώσεως «περὶ βυζαντινῆς γλυπτικῆς», ἣν ὁ σ. εἶχεν ἀναγγείλει διὰ τὸ 4ον Συνέδριον τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν τῆς Σοφίας.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Constantin VII Porhyrogénète, *Le livre des cérémonies. Tome I livre I. Chapitres 1-46 (37). Texte établi et traduit par Albert Vogt docteur ès lettres p. 183 + XI. Paris 1935.*

— *Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des cérémonies, Commentaire I par Albert Vogt p. 194 + XXXIII. Paris 1935. ['Αμφότεροι οἱ τόμοι ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Collection byzantine publiée sous le patronage de l'Association Budé].*

Ἓν τῶν ὀλίγων Βυζαντινῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς πλείστας ἐκφάνσεις τοῦ Βυζαντινοῦ βίου εἶναι καὶ τὸ σύνταγμα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ τῆς βασιλείου τάξεως. Ἐν αὐτῷ δύναταί τις νὰ εὕρῃ πολυτίμους πληροφορίας οὐ μόνον εἰς τὴν ἀνακτορικὴν ἐθιμοτυπίαν ἀναγομένας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν δημόσιον ἐν μέρει βίον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν ἀκόμη (οἰκία καὶ οἰκιακὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη - φορέματα - τρόφιμα - εὐχαὶ - προσρήσεις κτλ.). Ὁ μελετῶν ἀφ' ἑτέρου τὴν τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ τοῦ ἱεροῦ παλατίου, τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ζητήματα λειτουργικὰ οὐκ ὀλίγην ὠφέλειαν ἔχει νὰ προσπορισθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ πολυτίμου ἔργου.

Ὅτε πρὸ αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα ὁ Reiske παρέδωκεν εἰς τὴν δημοσιότητα ἐκ κώδικος τῆς Λειψίας τὸ κείμενον, πολλὰ ἦσαν τὰ ἐν αὐτῷ σκοτεινὰ καὶ ἀμφίβολα, διότι, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν παλάτιον ἦσαν ἐντελῶς ἀκαθόριστα καὶ οἱ τίτλοι, τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ εἴδη τῶν φορεμάτων τῶν ἀρχόντων δὲν εἶχον ἐξακριβωθῆ. Τὸ βιβλίον ἦτο σχεδὸν κλειστόν. Κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἐν τούτοις ἑκατονταετίαν σχετικαὶ μὲ αὐτὸ ἐργασίαι καὶ διαφωτιστικαὶ συμβολαὶ ἐδημοσιεύθησαν ἀρκεταί, οὕτως ὥστε σήμερον νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ λύσις πολλῶν ἀποριῶν καὶ ἡ κατανόησις ἐν τοῖς πλείστοις τοῦ κειμένου, ὅπερ εἶχεν ἀνάγκην ἐπανεκδόσεως καὶ ὑπομνηματισμοῦ. Καὶ εἶναι ἀγαθὴ σύμπτωσις ὅτι τὸ τοιοῦτον ἔργον ἀνέλαβεν ὁ πανοσιολογιώτατος Albert Vogt, ὁ τόσον γνωστὸς εἰς τοὺς κύκλους τῶν Βυζαντινολόγων καὶ ἐξ ἄλλων αὐτοῦ λίαν ἀξιολόγων ἔργων.

Ἵνα βέβαια μία νέα κειμένου ἔκδοσις δυνηθῇ νὰ ὑπερακοντίσῃ τὴν προηγουμένην, ἐπάναγκες εἶναι ὁ ἐκδότης νὰ ἔχῃ συμβουλευθῆ πλείονας ἢ ὁ προκάτοχός του καὶ κρείττονας κώδικας. Τοῦτο δὲν συμβαίνει, δυστυχῶς, μὲ

τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν κείμενον, ἀφ' οὗ εἷς καὶ μόνος κῶδιξ μᾶς εἶναι γνωστὸς τὴν βασίλειον περιέχων τάξιν. Παρὰ τὸ μειονέκτημα ἐν τούτοις αὐτό, ὁ πανοσ. Vogt κατώρθωσεν ἐν πολλοῖς νὰ εὐστοχήσῃ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς γραφὰς τοῦ κώδικος, ἃς ὁ Reiske, ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπηρεασμένος γλώσσης, οὐχὶ σπανίως διώρθωσεν.

Ὁ μέλλων ν' ἀποκαταστήσῃ κείμενον, οἷον τὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅπερ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, «κέχρηται καθωμιλημένῃ καὶ ἁπλουστέρᾳ φράσει», ἐπάναγκες εἶναι νὰ λαμβάνῃ ἐν πολλοῖς ὑπ' ὄψιν τὴν ἁπλουστέραν καὶ δημωδεστέραν μορφὴν τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Δι' αὐτὸ ὁ χαράσσων τὰς γραμμὰς ταύτας εἰς τὸν πλούσιον κατάλογον τῶν ἔργων, ἅτινα συνεβουλεύθη ὁ ἐκδότης, θὰ ἔβλεπε συγκαταριθμούμενα καί τινα τὴν μεταγενεστέραν ἢ καὶ τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσαν ἐρευνῶντα καὶ νεοελληνικὰς δὲ γλωσσικὰς ἐργασίας ὡς λ. χ. τοῦ Karl Dieterich τὰς Untersuchungen, τοῦ Σταματίου Ψάλτη τὴν Grammatik der byzantinichen Chroniken, τοῦ Du Cange τὸ glossarium mediae et infimae Graecitatis, τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ τὰ Ἄτακτα, καὶ μάλιστα τὰ σχόλια αὐτοῦ εἰς τὰ Προδρόμεια ποιήματα τὰ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν Ἀτάκτων δημοσιευόμενα[1], τοῦ Γ. Χατζιδάκι τὰ Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ κτλ.

Ὁ Πανοσ. Vogt ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ ἐκδίδει 37 κεφάλαια, ἤ, κατὰ τὴν ἰδικήν του διαίρεσιν, 46, τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς βασιλείου τάξεως μετὰ Γαλλικῆς μεταφράσεως, ἀναφερόμενα εἰς θρησκευτικὰς τελετάς, εἰς ἃς ἐλάμβανον μέρος οἱ τῶν ἀνακτόρων καὶ ὁμιλεῖ ἐν τῷ μακρῷ προλόγῳ του περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς βασιλείου τάξεως, περὶ τῆς χρονολογίας τῆς συγγραφῆς αὐτῆς, περὶ τῆς ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ τοπογραφικῆς ἐπόψεως σημασίας της, ἀναλύων ἅμα τὸ περιεχόμενον κατὰ ὁμάδας κεφαλαίων.

Ὁ ἐκδότης, στηριζόμενος εἰς τὸ χειρόγραφον, παραλείπει τὸν τίτλον «Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως», ὃν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἀνέγραψεν ὁ Reiske. Αὐστηρῶς ἐξεταζόμενον τὸ πρᾶγμα, οὕτως ἔχει· θὰ ἐπεθύμουν ὅμως ὁ τίτλος αὐτὸς νὰ μὴ ἐξωβελίζετο, ἀφ' οὗ καὶ διὰ τὴν παραπομπὴν εἶναι λίαν πρόσφορος, ἅτε καὶ σύντομος, καὶ μέχρι τοῦδε, ἐπὶ ἕνα αἰῶνα, οἱ Βυζαντινολόγοι τὸν μετεχειρίσθησαν, καὶ ἀφ' οὗ τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντως τακτικὰ ὠνομάζοντο. Οὕτως ὁ σχολιαστὴς εἰς τὸ κθ´ κεφ. (σελ. 149. 21 Vogt) ἔνθα φέρεται «Ἰστέον ὅτι ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις» παρατηρεῖ «ἐξ ἑτέρου παλαιοῦ τακτικοῦ», εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεόδωρος Βαλσαμὼν «καὶ συγγραφαὶ τακτικῶν ἀνακτορικῶν κεκράξονται»[2].

Ἐνταῦθα θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἴπω τὴν γνώμην μου διά τινα τυπικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ ζητήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου.

[1] Διὰ τὰ φορέματα καὶ ἄλλα τινά, χρήσιμον θὰ ἦτο τὸ βιβλίον τῶν Mommsen-Blümner, Der Maximaltarif des Diocletian.

[2] Θ. Βαλσαμών, Πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν κρίσεων (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.524).

Ὁ ἐκδότης φρονεῖ ὅτι ἡ χρῆσις τῶν παραλλήλων τύπων ἀποκόμβιον ἀποκόμβιν, ταβλίον-ταβλίν, δούλκιον-δούλκιν κτλ. ὀφείλονται εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀντιγραφέως καὶ ὅτι ἡ παρεμβολὴ ἑνὸς ἀλόγου ἐρρίνου εἶναι ἀποτέλεσμα ἰδιαιτέρας αὐτοῦ τάσεως. Εἰς τοῦτο δὲν συμφωνῶ. Οἱ τύποι ψωμίον-ψωμίν, τυρίον-τυρίν, ἀποκόμβιον-ἀποκόμβιν κλπ. ἦσαν ἐκ παραλλήλου ἐν χρήσει[1], ἡ δ' ἀνάπτυξις τοῦ ἀλόγου ἐρρίνου εἶναι πολὺ παλαιοτέρα τῶν χρόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις καὶ ἐνιαχοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει του τὴν μεταχειρίζεται (πρόκενσος-καμίνσιον).

Ὁ Reiske (71.7,573.14,759.21 καὶ ἀλλαχοῦ) γράφει ἀψίδα, ἀψίδι, τοῦτον δ' ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Vogt γράφων (169.14), Ἀψίδος, δέον ἅψῖδος. Τὰ ὑπάτισσα, μαγίστρισσα, τουρμάρχισσα, ὡς κατὰ τὸ πρότυπον βασίλισσα ἐσχηματισμένα, οὐχὶ ὀρθῶς γράφει (σ. 61) δι' ἁπλοῦ σ, ἐν ᾧ ὀρθῶς (σ. 68.23,76.28) γράφει διακόνισσα. Τὸ ἐπίθετον χειμευτὸς ὁ Reiske γράφει διὰ τοῦ ει (597.19,640.13 καὶ ἀλλαχοῦ) ὁμολογῶν ὅτι ἡ scriptura εἶναι incerta. Σήμερον εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ λ. πρὸς τὸ χύμα, χυμεία, σχετιζομένη μόνον διὰ τοῦ υ γραπτέα. Ἐν σελίδι λοιπὸν (92.22), καὶ ὁπουδήποτε ἀλλαχοῦ, χυμευτὸς καὶ οὐχὶ χειμευτὸς ἐκδοτέον.

Ἀλλὰ καὶ τὸ κολόβιον ὡς ἐκ τοῦ κολοβὸς (=κολοβὸν φόρεμα) παραγόμενον δὲν ἔπρεπε κολ**ώ**βιον (σ. 77.10) νὰ ἐκδοθῇ[2], οὐδ' ἐν σελίσι 79.17, 145 25,1456 κατηχουμεν**ί**οις. Τὸ ὀρθόν, ὅπερ καὶ ὁ κῶδιξ παρέχει καὶ ὁ Reiske ἐξέδωκεν, εἶναι κατηχουμεν**εί**οις. Οὐδὲ πάλιν τὸ ἐν σελίδι 165.4 γηροκομ**ί**οις εἶναι ὀρθόν· ὁ Reiske ἐξέδοτο ὀρθῶς γηροκομ**εί**οις.

Πανταχοῦ ὁ ἐλλόγιμος ἐκδότης γράφει μετὰ τοῦ κώδικος καὶ τοῦ Reiske κουβούκλ**ει**ον. Τὸ ὀρθὸν βεβαίως εἶναι κουβούκλιον (cubiculum) πβ. βακλίον (baculus), ἀρκλίαν (arcula).

Ἡ μεσαιωνικὴ κατάληξις -ήσιος, ὡς ἐκ τῆς Λατινικῆς ensis παραγομένη[3], γραπτέα διὰ τοῦ η. Κατὰ ταῦτα τὸ ἐν σελίδι 87.18 κουβουκλ**εί**σιοι ἔδει νὰ γραφῇ κουβουκλ**ή**σιοι (πβ. καστρ**ή**σιοι).

Ὁ Reiske τὰ ἐκ τῶν Λατινικῶν tor-toris εἰς τὴν Βυζαντινὴν εἰσαχθέντα γράφει ἄλλοτε διὰ τοῦ ο καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ ω λ.χ. στράτωρες (787.7), κούρσωρες (799.19) ἀλλὰ καὶ στράτορες (736.12) καὶ βεστίτορες (736.12). Ἐπειδὴ εἰς τὰ Λατινικὰ τὸ ο εἶναι μακρόν, πάντα διὰ τοῦ ω γραπτέα καὶ οὐχὶ διὰ ο, ὡς προτιμᾷ ὁ Vogt (4.12,8.13,73.21 καὶ ἀλλαχοῦ).

Τὸ ἵστανται ἐπὶ μακρῷ σκάμνῳ τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Vogt (8.17.21) δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ὀρθῶς. Τὸ ὀρθὸν παρέχει ὁ κῶδιξ ἐπὶ μακροσκάμνων·

[1] Ἐπιθι St. Psaltes, Grammatik σ. 111, 271 ἑξ.

[2] Πβ. τὰ κολοβὰ καὶ βραχέα τῶν ὀνειροκριτικῶν τοῦ Ἀρτεμιδώρου καὶ ὅσα ἐσημείωσα ἐν τῷ Η' τόμῳ τῆς Λαογραφίας σ. 255 κρίνων τὴν περὶ ἐξωτερικῆς περιβολῆς τῶν κληρικῶν πραγματείαν τοῦ Γ. Σωτηρίου.

[3] Γ. Χατζιδάκι, Μεσ. Νέα Ἑλλην. 2.208.209, St. Psaltes, Ἔνθ' ἀν. 184.305.

κατωτέρω (σ. 531.15, Reiske) λέγεται· καθέζονται ἐν τοῖς μακροσκαμνίοις. Τὸ ταυτῇ τῇ προελεύσει (20.30,21.8) ἀναγνωστέον βεβαίως ταύτῃ τῇ προελεύσει. Τὸ ἐν σελίδι 33.29 ἤτουν ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν ἀνεγνώσθη ἤγουν. Τὸ εἴτουν (εἴτε οὖν) εἶναι γνωστότατος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἐπεξηγηματικὸς σύνδεσμος[1], συνωνυμῶν πρὸς τὸ ἤγουν καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ἐν χρήσει γραπτέον λοιπὸν μόνον **εἴτουν**, ἢ ***εἴτ' οὖν***.

Ἐν σελίδι 39.16, ἀντὶ χαρὰ**ν** ἀνεκλάλητο**ν** τελεῖται παραδόξως, γραπτέον χαρὰ ἀνεκλάλητο**ς** τελεῖται παραδόξως.

Οἱ τοῦ κουβουκλίου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπευχόμενοι τὸν βασιλέα, κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, λέγουσι Ρωμαϊστί, ἤτοι Λατινιστί, «ἦλθες ***η*** μουλτος ἄννος φηλικίσσιμε». Οὕτως ἐξέδωκεν ὁ Vogt μετὰ τοῦ Reiske λέγων ἐν ὑποσημειώσει ὅτι πιθανὸν εἶναι ν' ἀναγνωσθῇ ἤλθετε οἱ μουλτούσανοι. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἔχῃ οὕτως· ὁ κῶδιξ παρέχει ἦ, τοῦτο δ' ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ Λατινικὸν in (in multos annos) Ἑλληνιστὶ «εἰς πολλὰ ἔτη» ἢ «εἰς πολλοὺς χρόνους».

Κατὰ τὴν προέλευσιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Μωκίου γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ «διερχομένου ἐν μέσῳ καὶ ἑστῶτος τὴν προέλευσιν». Ἐπειδὴ ἵσταμαι τὴν προέλευσιν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ, διὰ τοῦτο ὀρθῶς μετὰ τοῦ κώδικος καὶ τοῦ Reiske ἐκδοτέον ἱστῶντος τὴν προέλευσιν=τακτοποιοῦντος τὴν προέλευσιν, pompam ordinante, ὡς καλῶς μεταφράζει ὁ Reiske (πβ. ὁ ἐπὶ τῆς καταστάσεως). Οὐδ' ἔχουσι θέσιν παρὰ τοῖς ξενοδόχοις οἱ γηροκομικοί. Οἱ γηροκόμοι, οὓς ἄλλως τε δίδει καὶ ὁ κῶδιξ, μετὰ τῶν ξενοδόχων καὶ ὀρφανοτρόφων εἶναι πολύλεκτοι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, οὐδεμία δ' ἀνάγκη ν' ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ τῶν γηροκομικῶν.

Ἐν σελίδι 128.6 λέγεται ὅτι οἱ βασιλεῖς ἦλθοσαν καί, τῆς δοχῆς τελεσθείσης, περιεβά**λλ**οντο τὰς ἑαυτῶν χλαμύδας καὶ ἀνελθόντες ἐκάθισαν ἐν τῷ σέντζῳ. Φανερὸν εἶναι ὅτι μόνον περιεβά**λ**οντο δέον νὰ ἐκδοθῇ ἐνταῦθα. Τοῦ λόγου τῆς βασιλείου τάξεως ὄντος δημωδεστέρου, τὸ βραχυγραφηθὲν **δ̄** (155.32) ἔπρεπε ν' ἀναγνωσθῇ οὐχὶ τέτταρες μετὰ τοῦ Reiske, ἀλλὰ τέσσαρες. Τὸ βασμιδίῳ τὸ ἐν σελίδι 170.29, ὅπερ δίδει καὶ ὁ κῶδιξ, ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ μὴ διορθωθῇ εἰς βαθμιδίῳ. Τὰ βασμός, ἀντὶ βαθμός, καὶ βασμίς, ἀντὶ βαθμίς, εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν Ἕλληνα λόγον.

Τέλος τὸ ἐν σελίδι 158.23 ψάλλουσιν ὑπὸ ἔρ***η***ν ὀρθῶς ὁ ἐκδότης εἴκασεν ὅτι δέον ν' ἀναγνωσθῇ ὑπὸ ἔρ***ι***ν. Τὸ ὑπὸ ἔριν = ἀντερίζοντες, ἀνθαμιλλώμε-

[1] Προχείρως ἀναφέρω τὸ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου εἰς τὰς Παρεκβολάς του (50.14) σημειωθὲν «Ἰστέον δὲ ὅτι οἱ μεθ' Ὅμηρον τὸ ἤτοι χυδαϊστὶ μὲν ἑρμηνευτικὸν οἴονται σύνδεσμον, καθὰ καὶ τὸ ἤγουν καὶ εἴτουν». Τὸ εἴτουν ὁμοίως παρὰ τῷ αὐτῷ 684.35,701.32. Εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης «καὶ ἴδε σου τὰ τέκνα εἴτ' οὖν πρόβατα» τὸ παραχθὲν εἴτ' οὖν τὸ εἰκονισθὲν (Migne, P. G. 99. 1173 c, 1184 A).

νοι, ὅπερ ἄλλως τε ἑρμηνεύει πως καὶ τὸ κείμενον λέγον· «μίαν τὸ κουβούκλιον καὶ μίαν οἱ βασιλικοὶ κληρικοί». Αἱ ἄλλαι παρὰ Vogt (II. 166. 167) εἰκασίαι ὑπὸ μερίν, ὑπὸ τροπάριν, ὑπ' ἐρήμην δὲν τυγχάνουσι τοῦ ὀρθοῦ.

Τὰ ἀνωτέρω ἐσημείωσα χάριν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἑπομένων τόμων, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον θέλων νὰ μειώσω τὴν ἀξίαν τοῦ πρώτου τόμου, ὃν μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ μεθόδου ἐξέδωκεν ὁ πανοσιολογιώτατος Vogt.

Ἐν τῷ ἑτέρῳ τόμῳ (πρώτῳ τῶν σχολίων) ὁ ἐκδότης προτίθεται νὰ διασαφανίσῃ τὰ ἐν τῷ κειμένῳ λεγόμενα· δυσχερὲς καὶ τοῦτο, ἐν πολλοῖς, ἔργον, διότι, ὡς εἴρηται, τὸ ἱερὸν παλάτιον δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ πολλὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸ ζητήματα, παρὰ τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα καὶ τὰς τελευταίας ἐργασίας τοῦ Mamboury, Baxter καὶ Wiegand θὰ ἐξακολουθῶσι νὰ μένωσι σκοτεινά.

Ὁ πανοσ. Vogt, μετ' ἄκρας ἐπιμελείας παρακολουθήσας τὰς σχετικὰς ἐργασίας, ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ ὁμιλεῖ περὶ τῶν διαφόρων τίτλων καὶ ἀξιωμάτων τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς ὡς καὶ περὶ τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τῶν ἀνακτόρων προσπαθῶν νὰ κατατοπίσῃ τὸν ἀναγνώστην καὶ διὰ τῆς παραθέσεως δύο πινάκων, δι' ὧν πειρᾶται νὰ καθορίσῃ τὴν θέσιν τῶν διαφόρων διαμερισμάτων καὶ οἰκοδομημάτων τοῦ ἱεροῦ παλατίου τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ ἐκθέσει. Ἴδωμεν ἂν αἱ ἐνεργούμεναι ἀνασκαφαὶ καὶ τῶν κειμένων ἡ ἑρμηνεία θὰ ἐπιβεβαιώσωσι τὰ σημειούμενα.

Ἐν γένει ὅμως τὰ σχόλια τοῦ ἐκδότου, ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἐργασιῶν στηριζόμενα, παρέχουσι τὰ καίρια καὶ λίαν ὑποβοηθοῦσι τὴν ἀνάγνωσιν.

Τὴν φράσιν στοιχεῖν τὸ κλητόριον, στοιχεῖται τὸ κλητόριον (I. 89. 7, II 125) μεταφράζει ὁ Vogt διὰ τοῦ organiser le dîner, παραθέτων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ebersolt φρονοῦντος ὅτι αὕτη σημαίνει ἢ ἀναγινώσκειν τὰ ὀνόματα τῶν μελλόντων νὰ προσκληθῶσιν εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα εἴτε σημειοῦν τὴν εἰς ἕκαστον προσήκουσαν θέσιν.

Τὸ πρᾶγμα ἔχει ὡς ἑξῆς· ὁ ἀρτοκλίνης (a triclinio), ὡς λέγει ὁ Πορφυρογέννητος (525. 10) εἶχε «τὸ τοῦ κλητορίου τομάριον» ἔνθα «ἀνεγράφοντο κατ' ὄνομα, οὓς ὀφείλει κλητορεῦσαι». Τὰ ὀνόματα τῶν προσκληθησομένων ἀνεγράφοντο κατὰ στίχον (πβ. κατάστιχον) αὐτὸ δὲ εἶναι κυρίως καὶ ἀρχικῶς τὸ στιχεῖν ἤτοι ἐν τῷ καταλόγῳ κατὰ στίχον ἀναγράφειν τοὺς προσκληθησομένους. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ στιχεῖν διὰ ι γραπτέον [1].

Ὁ ἐκδότης νομίζει (II. 120) ὅτι παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ ἄλλο εἶναι ἱππόδρομος καὶ ἄλλο ἱπποδρόμιον καὶ ὅτι τὸ δεύτερον τοῦτο εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν σκεπαστὸν ἱππόδρομον, ὃν πάλιν ταυτίζει πρὸς τὸν καβαλλάριον (II. 180.)

[1] Ἰδὲ καὶ Φ. Κουκουλέ, Γεύματα, δεῖπνα καὶ συμπόσια τῶν Βυζαντινῶν ἐν Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν Ι΄. 145.

Παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι φέρεται τὸ ἱπποδρόμιον, ἀντὶ τοῦ ἱππόδρομος (πβ. «ἐν τῇ ὀγδοάδι τοῦ Πάσχα οἱ ὄχλοι μᾶλλον εἰς τὸ ἱπποδρόμιον ἤπερ εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνέρχονται [1]» καὶ «Μηνὶ Ἀπριλίῳ ἐγένετο συμβολὴ δημοτικὴ ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ, μὴ ἀγομένου τοῦ ἱππικοῦ [2]». Τούτου οὕτως ἔχοντος, ὁ ἱππόδρομος δύναται καὶ ἱπποδρόμιον συγχρόνως νὰ λέγεται. Σκεπαστὸς πάλιν ἱππόδρομος νομίζω ὅτι εἶναι τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ἱπποδρόμου, τὸ καὶ ἐσκεπασμένον, «ὁ κάτω σκεπαστὸς ἱππόδρομος» ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου καλούμενος [3].

Ἐν σελίδι 179 τοῦ δευτέρου τούτου τόμου ὑποστηρίζει ὁ ἐκδότης ὅτι τὸ κάθισμα ἔκειτο εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ὄχι ἄνωθεν τῶν καγκέλλων, ὑπισχνούμενος νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ ζητήματος διὰ μακροτέρων. Μετ' ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος θ' ἀναγνώσωμεν τοὺς λόγους, οἵτινες τὸν ἔπεισαν περὶ τούτου, ὁμολογοῦμεν δ' ὅτι δὲν ἐπείσθημεν ἀκόμη νὰ μεταθέσωμεν τὴν θέσιν τοῦ βασιλικοῦ σέντζου, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς ἱπποδρόμους, πρὸς οὓς γνωστὴ ἡ σχέσις τοῦ ἐν Κων/πόλει, εἰς τοὺς Ρωμαϊκούς, λέγομεν, ἱπποδρόμους τὸ κάθισμα τοῦ δίδοντος τὸν ἀγῶνα (editoris spectaculorum) ἦτο ἄνωθεν τῆς κυρίας εἰσόδου, ἔνθα ἦσαν αἱ carceres [4].

Περὶ διπαννιτῶν ὄντος τοῦ λόγου, ὁ πανοσ. Vogt (II. 51) δὲν ἀποφαίνεται γνώμην τίνες ἦσαν οὗτοι. Φρονῶ ὅτι οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ ἡνίοχοι οἱ ὑπὸ δύο παννία ὡς σημεῖα, ἤτοι δύο χρώματα παννίων, ὡς Πράσινοι λ.χ. καὶ κατόπιν Βένετοι ἀγωνιζόμενοι, τοῦθ' ὅπερ ἐγίνετο κατὰ τὸν ἱπποδρομικὸν ἀγῶνα τὸν καλούμενον διβέρσιον (βλ. Ἔκθεσιν 336. 18). Ἐκ τῶν εἰς ἡνιόχους ἄλλως τε ἐπιγραμμάτων γνωρίζομεν ὅτι οὗτοι ἤλλασσον δήμους καὶ ἠγωνίζοντο ἄλλοτε μὲ τοὺς Βενέτους καὶ ἄλλοτε μὲ τοὺς Πρασίνους.

Ὁ λαβὼν μετὰ χεῖρας τὸ κείμενον τῆς βασιλείου τάξεως γνωρίζει ποίας δυσκολίας πρὸς κατανόησιν παρέχει τοῦτο καὶ ποίας ἑπομένως δυσχερείας ἀνὰ πᾶν του βῆμα ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπερνικήσῃ ὁ ἐκδότης, ὅστις μετ' ἐπιστήμης, μεθόδου καὶ εὐσυνειδησίας ἐπελήφθη τοῦ ἔργου, οὗτινος ταχεῖαν εὐχόμεθα τὴν συμπλήρωσιν.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

[1] Κανὼν ΞΑ΄. τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 3. 467.
[2] Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 484. 14.
[3] Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 507. 13. Βλέπε καὶ τὰ σχόλια τοῦ Reiske εἰς τὸν Β΄. τόμ. σελ. 593.
[4] Πβ. Pauly - Wissowa, RE. ἐν λ. carceres τόμ. 3. 1584.

Ἀρχιμ. Μελετίου Εὐαγγ. Γαλανοπούλου, *ἱεροκήρυκος Σπάρτης, βίος, πολιτεία, εἰκονογραφία, θαύματα, καὶ ᾀσματικὴ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε». Ἐν Ἀθήναις 1933 8ον μέγα, σελ. 238 μετὰ 41 εἰκόνων ἐν τέλει τοῦ κειμένου.*

Κατὰ τὸν Ι΄ καὶ ΙΑ΄ αἰῶνα ζῶσιν ἐν μοναχοῖς καὶ ἀσκηταῖς ἄνδρες, τῶν ὁποίων ἡ δρᾶσις, ὑπερβαίνουσα κατὰ πολὺ τὰ στενὰ τῆς μονῆς των ὅρια, ἀναδεικνύει αὐτοὺς προσωπικότητας ἐκκλησιαστικὰς μεγίστας παρασχούσας ὑπηρεσίας οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτείαν. Τοιοῦτοι εἶναι ἐν Πάτμῳ ὁ Χριστόδουλος, παρὰ τοῖς Κατωτικοῖς δὲ ὁ ὅσιος Μελέτιος, ὁ ὅσιος Λουκᾶς ὁ Στειριώτης [1] καὶ Νίκων ὁ Μετανοεῖτε.

Τὸν τελευταῖον τοῦτον δράσαντα ἐπὶ μακρὸν ἐν Λακεδαίμονι καὶ ἀποθανόντα ἐν Λακεδαιμονίᾳ, δικαίως μετὰ τὸν θάνατόν του ἐτίμησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ παντὸς ἐπαίνου ἄξιοι εἶναι, διότι εὐλαβῶς ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ. Μετὰ τὸν Λακεδαιμόνιον ἐπίσκοπον Βρεσθένης Παρθένιον, διότι ὡς ὀρθῶς ὁ ἀρχιμανδρίτης Γαλανόπουλλος παρατηρεῖ (σελ. 25) αὐτὸς εἶναι ὁ ἀντιγράψας τὸν ἐν τῷ Κουτλουμουσιανῷ κώδικι σῳζόμενον βίον τοῦ ὁσίου [2], μετὰ τὸν Παρθένιον, λέγομεν, ὁ πρῴην Σπάρτης Θεόκλητος ἠσχολήθη μὲ τὸν ἱερὸν ἄνδρα, νῦν δὲ τὸ καλὸν ἀκολουθῶν παράδειγμα καὶ ὁ ρέκτης ἱεροκήρυξ Σπάρτης, ὁ καὶ ἐξ ἄλλων μελετῶν του γνωστὸς κ. Μελέτιος Γαλανόπουλλος.

Ὁ συγγραφεὺς διὰ τοῦ ἔργου του διττὸν ἐπιδιώκει σκοπόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν αὐστηρῶς ἐπιστημονικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκλαϊκευτικόν, προσπαθῶν νὰ καταστήσῃ εἰς εὐρύτερον κύκλον γνωστὰ ὅσα γνωρίζομεν περὶ τοῦ βίου, τῆς δράσεως καὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Νίκωνος, οὐ μόνον ἐκ τῆς βιογραφίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους γενομένων ἀνασκαφῶν, ἐπίκουρον λαμβάνων καὶ τὰς εἰκονογραφικὰς παραστάσεις τοῦ ὁσίου ἐν ἐκκλησίαις τῆς Λακεδαίμονος, ὧν εἰκόνων καλὸν καὶ πλούσιον κατάλογον παραθέτει ἐν τέλει τοῦ βιβλίου του.

Τὸν σκοπόν του αὐτὸν ἐφαρμόζων ὁ συγγραφεύς, λαμβάνει ὡς βάσιν τοῦ βίου τοῦ ὁσίου τὸν ἐκ Κουτλουμουσιακοῦ κώδικος ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Λάμπρου ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τοῦ Ν. Ἑλληνομνήμονος ἐκδοθέντα βίον καὶ παραθέτει, εἰς γλῶσσαν ἁπλῆν καθαρεύουσαν, παράφρασιν αὐτοῦ, χάριν τῶν πολ-

[1] Βλέπε νῦν τὴν μελέτην τοῦ Μακαρ. Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ὁ ὅσιος Λουκᾶς ὁ νέος (896-953) ἐν Θεολογίας τόμ. 13 σ. 193 ἑξ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ὁ ὅσιος Μελέτιος ὁ νέος (1035-1105) ἐν Θεολογίας τόμ. 13 σ. 97 ἑξ.

[2] Τὸν κώδικα κατεῖχεν ὁ ἐξ Ἀναβρυτῆς τῆς Λακεδαίμονος καὶ μαθητὴς τοῦ Παρθενίου Γαλακτίων. Περὶ τοῦ Παρθενίου τούτου βλ. Φ. Κουκουλέ, Ἱστορία τῆς Βαμβακοῦς σελ. 36.

λῶν, συμβουλευόμενος εἰς ὡρισμένα σημεῖα καὶ τὸν ἐν Βατικανῷ Βαρβερίνῳ κώδικι περιλαμβανόμενον βίον. Μὴ ἀρκούμενος ὅμως εἰς τοῦτο ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀρτιώτερον τὸ ἔργον του, γνώστης δὲ τοῦ θέματος καὶ τῆς ἐποχῆς ἣν πραγματεύεται, παρενείρει διασαφητικὰς παρατηρήσεις καὶ παρεμβάλλει διάφορα κεφάλαια, ἐν οἷς συζητεῖ γενικώτερα ἢ καὶ μερικώτερα ζητήματα πάντοτε μὲ τὸ θέμα του σχετιζόμενα, ὡς εἶναι λ.χ. ἡ ἱστορική του εἰσαγωγή, ἐν ᾗ ἐξετάζει τὴν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Κρήτῃ κατάστασιν κατὰ τὸν Η΄. καὶ Θ΄. αἰῶνα, τὸ κεφάλαιον περὶ τοῦ ἔργου τοῦ ὁσίου, τὸ περὶ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ κεφάλαιον κ.ἄ. [1].

Ὁ βίος τοῦ ὁσίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία διὰ τὴν ἐκτίμησιν διαφόρων ἱστορικῶν γεγονότων ἐπαρκῶς ἐτονίσθη, καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξιος α΄) διὰ τὴν μελέτην τῶν δημωδῶν ὀνομάτων διαφόρων τόπων κατὰ τὸν ΙΒ΄. αἰῶνα, ὁπότε συνεγράφη οὗτος (πβ. Μισσήνη, Βουρκάνος, Πίδαυρος, Καλαμάτα, Εὔριπος, Δαμαλᾶς) [2] β΄) διὰ τὸν τότε βίον καὶ τὰς προλήψεις καὶ γ΄) διὰ τὴν Ἑλληνικὴν παροιμιογραφίαν καθ' ὅλου, ἀφ' οὗ ἐν αὐτῷ δύναταί τις νὰ περισυλλέξῃ οὐκ ὀλίγας ἀρχαίας παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις, ὁ βίος, λέγομεν, τοῦ ὁσίου ἐξεδόθη κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου δημοσιευθὲν κείμενον. Καὶ δὲν ἦτο μὲν σκοπὸς τοῦ συγγραφέως νὰ κάμῃ κριτικὴν τοῦ κειμένου ἔκδοσιν, ἐπὶ τῇ βάσει ἐν τούτοις τοῦ Βαρβερίνου κώδικος ἢ καὶ τοῦ νοῦ τοῦ χωρίου, διώρθωσέ τινα τῶν παρὰ Λάμπρῳ διορθωτέων· λ.χ. ἀντὶ τοῦ τὰ ἐν τοῖς ὕ**μ**νοις τελεσθέντα οὐκ ἦσαν ὄψις ἀνύπαρκτος, φ. 162β ὀρθῶς ἔγραψε τὰ ἐν τοῖς ὕ**π**νοις τελεσθέντα καὶ τὸ Ἀργυρομ**ή**της ὀρθῶς ἔγραψεν Ἀργυρομ**ύ**της φ. 171α [3]. Ὑπάρχουσιν ὅμως, ἐννοεῖται, καὶ ἄλλα διορθώσεως δεόμενα· προχείρως ὅλως παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ἐν φ. 130β «θερμῶς πάνυ ἐδέοντο σκ**ο**λθῆναι αὐτὸν μέχρι Σπάρτης» ἀναγνωστέον σκ**υ**λθῆναι=νὰ λάβῃ τὸν κόπον νὰ ἔλθῃ μέχρι Σπάρτης, ὡς ἄλλως τε ὀρθῶς γράφεται ἐν τῷ Βαρβερίνῳ κώδικι. Ἐπίσης ἀντὶ τοῦ ἐν φ. 130β «εἴ γε τὸ Ἰουδαϊκὸν φῦλον ἔξω

[1] Εἰς ὅσα λέγει περὶ τῶν Ἑβραίων ἐν Λακεδαίμονι καλὸν θὰ ἦτο νὰ προστεθῶσι καὶ τὰ σχετικὰ ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Ν. Βέη, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Λακεδαιμονίας καὶ τοῦ Μυστρᾶ τῆς δημοσιευθείσης ἐν τῷ Νουμᾶ (Χρον. Γ΄. (1905) ἀριθ. 166 σελ. 10-11.

[2] Σημαντικὸν εἶναι, κατ' ἐμέ, καὶ τὸ χωρίον «Εἶτα (ἐκ Σπάρτης) τὴν Δωριέων χώραν καταλαβὼν καὶ δύο ναοὺς ἐκεῖσε δειμάμενος .... πρὸς Μαΐνην παρεγένετο (σελ. 161.9 ἔκδ. Λάμπρου) ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι κατὰ τὸν ΙΒ΄. αἰῶνα μεσοῦντα οἱ Τσάκωνες, διότι περὶ αὐτῶν πρόκειται, ἐθεωροῦντο Δωριεῖς, χωρίον, ὅπερ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ συνδέοντα τοὺς Τσάκωνας μὲ τοὺς Λάκωνας. H. Megaw, (Byzantine Architecture in Mani, Annual of the British School at Athens 33. 152) δέχεται, οὐχὶ ὀρθῶς, ὅτι Δωριέων χώρα εἶναι ἡ Μάνη.

[3] Τὸ ἐπίθετον Ἀργυρομύτης, ὅπερ ὡς Ἀσημομύτης νῦν εἶναι γνωστόν, ἀρχικῶς ἐδήλου τὸν ῥινότμητον, τὸν ἀντικαταστήσαντα δι' ἀργυρᾶς τὴν ἀποκοπεῖσαν ῥῖνα. Βλέπε Φ. Κουκουλέ, Ἡ νεοελληνικὴ καὶ τὰ Βυζαντινὰ ἔθιμα. Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1926 σ. 202.

τῆς αὐτῶν πόλεως ἀπελάσειαν, ἵνα μὴ κατὰ χρόνον εἴη αὐτοὺς» γραπτέον καταχραῖνον καὶ πάλιν ἐν φ. 158β ἀντὶ «ἀπηνεμώθη ὁ πρῴην ἐπὶ σοφίᾳ καὶ συνέσει καὶ δυνάμει λόγου θαυμαζόμενος καὶ πεδίον, ὅ φασιν ἀνέμου ἐδείκνυτο καὶ μικρόφρων ὁ μεγαλόφρων» γραπτέον καὶ παιδίον, ὅ φασιν ἀνέμου ἐδείκνυτο, ὡς ἄλλως τε φέρεται καὶ ἐν τῷ Κουτλουμουσιακῷ κώδικι. Ὁμοίως τὸ ἐν φ. 143α ἵνα μὴ τῇ τοῦ βασιλέως ὀργῇ κακῶς ἀπόλημαι, ὅπερ ὁ Γαλανόπουλλος (σελ. 122) ἀπόλλυμαι ἐκδίδει, γραπτέον ἀπόλωμαι, τὸ δὲ ἐν φ. 171α ἔκνους γενόμενος, ἐρρίσετο, κατέπιπτεν, ἐκραδαίνετο, γραπτέον ἐρρήσσετο, παρὰ τὸ ρήσσω.

Μὲ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν ὅσιον Νίκωνα συνδέεται ἀναμφιβόλως καὶ ἡ ἵδρυσις καὶ ἱστορία τῆς φερωνύμου μονῆς του, ἀφ' οὗ, ὡς ἐκ τῆς βιογραφίας του γνωρίζομεν, ὁ ὅσιος ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ μοναστήριον ἔσχεν ἐν Σπάρτῃ.

Ἡ μονή, ἧς τὸ καθολικὸν ἵδρυσεν ὁ ἴδιος, ἐτιμᾶτο, ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ ὅσιος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὡς ἄλλως τε καὶ ἐκ τῆς διαθήκης φαίνεται· κατὰ μεσοῦντα ὅμως τὸν ΙΒ'. αἰῶνα (1142), ὁπότε ἐγράφη ὁ βίος τοῦ ὁσίου ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Γρηγορίου, τὸ μοναστήριον πλέον θεωρεῖται τοῦ ὁσίου Νίκωνος, οὗτινος καὶ τὴν εἰκόνα κέκτηται «ἀνέκλινεν ἑαυτὸν ἐν τῷ προνάῳ τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ αὐτοῦ φροντιστηρίου» (180.30 ἔκδ. Λάμπρου) «οὗτος πρὸς τὸν θεῖον οἶκον τοῦ μάκαρος ἀπενεχθείς... (186.12) «ἐν τῷ ἱερῷ τεμένει τοῦ μάκαρος» (189.8)[1] (πβ. καὶ σελ. 189.10, 208.34, 209.18). Ἐν Πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1340 λόγος γίνεται «περὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Νίκωνος»[2], θὰ ἤξιζε δὲ νὰ παρακολουθήσῃ τις τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς αὐτῆς καὶ τοὺς λόγους τῆς ἐξαφανίσεώς της. Πάντως ἡ παρακμὴ αὐτῆς φαντάζομαι θ' ἀρχίζῃ μὲ τὴν πενθήμερον πολιορκίαν καὶ εἶτα ἅλωσιν τῆς Λακεδαιμονίας ὑπὸ τῶν Φράγκων (ἔτ. 1207, Χρονικ. Μορέως στίχ. 2050 ἑξ.) οἵτινες θὰ εἶχον πάντα λόγον νὰ ρίψωσιν εἰς λήθην τὸν πολιοῦχον τῆς Σπάρτης ὅσιον, καὶ θὰ ἐξακολουθῇ μετὰ τὴν μετοικεσίαν τῶν Λακεδαιμονίων εἰς Μυστρᾶν ἔνθα, χάριν ἴσως λήθης τῆς Λακεδαιμονίας, οὔτε τοῦ ὁσίου Νίκωνος ἐκκλησία ἐκτίσθη, οὔτε καὶ τοιχογραφία ἔν τινι τῶν πολλῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ ἐγράφη[3].

Ὁ Ἀρχιμ. Γαλανόπουλλος φρονεῖ (σελ. 137) ὅτι κατὰ τὸν ΙΔ'. αἰῶνα ὑπῆρχεν ἡ μονή, ἀφ' οὗ τῷ 1340 ἐνεφανίσθη ἐπὶ συνόδου χρυσόβουλλον, ἐν ᾧ, ὡς προείρηται, ἐγίνετο λόγος «περὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Νίκωνος». Ἴσως τὸ πρᾶγμα νὰ ἔχῃ οὕτω, πάντως ὅμως χρειάζονται καὶ ἄλλαι ἄλλοθεν

[1] Ἐννοεῖται ὅτι καὶ πρότερον, ἔτη δηλαδή τινα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁσίου, ἐπ' ὀνόματί του θὰ ἐτιμᾶτο ἡ μονή. Ἡ μετονομασία εἶναι συνήθης εἰς τὰς μεσαιωνικὰς μονάς.

[2] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 1.219.

[3] Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους οἱ κάτοικοι τοῦ Μυστρᾶ μετέφερον εἰς τὰς ἐκκλησίας των καὶ μάρμαρα ἐκ τῶν ναῶν τῆς Λακεδαιμονίας. Ἐκ Σπάρτης πιθανῶς ἔχουσι μεταφερθῆ καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ γυναικωνίτου τοῦ ἁγίου Δημητρίου θωράκια.

ἐπιβεβαιωτικαὶ μαρτυρίαι, διότι γνωστὸν εἶναι ὅτι τὸ ἐμφανισθὲν χρυσόβουλλον ἀπελύθη εἰς παλαιοτέραν τοῦ 1340 ἐποχήν.

Ἡ ἑτέρα γνώμη τοῦ συγγραφέως (σ. 137) ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατεστράφη ἡ μονὴ εἶναι συζητήσιμος, πάντως ὅμως πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν γνωρίζομέν τι τὸ σαφές. Ἴσως αἱ ἀνασκαφαὶ νὰ μᾶς διδάξωσιν ἀκριβέστερα.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνεσκάφη ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης ἐκκλησιαστικὸν ἢ μοναστηριακὸν κτίσμα, τὸ ὁποῖον ὁ τὰς ἀνασκαφὰς διενεργῶν συνάδελφος κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου ταυτίζει πρὸς τὴν μονὴν τοῦ ὁσίου Νίκωνος[1], ἣν γνώμην ἀσπάζεται καὶ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γαλανόπουλλος (σ. 27) παραθέτων ἐν τέλει τοῦ ἔργου του καὶ ἀρκούσας ἐκ τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου εἰκόνας.

Ποῦ ἔκειτο ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Νίκωνος θὰ δυνηθῇ τις μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπῃ πρῶτον, ἐὰν εὑρεθῇ διαφωτιστικὴ ἐπὶ τόπου ἐπιγραφή, καὶ δεύτερον, ἂν μελετηθῇ ἐπακριβῶς ἡ τοπογραφία τῆς μεσαιωνικῆς Λακεδαιμονίας[2], τοῦθ' ὅπερ μέχρι σήμερον δὲν συμβαίνει. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ εὑρέθη τμῆμα ἐπιγραφῆς εἰς τοὺς πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁσίου Νίκωνος ἀναγομένη χρόνους, ἂν ὀρθῶς ἀναγινώσκεται ἡ ἡμερομηνία, ἡ ἐπιγραφὴ ὅμως αὕτη, ἂν καλῶς ἀναγινώσκω ἐν τῷ ἀσαφεῖ ἐκδοθέντι τσιγκογραφήματι (σελ. 110) μνείαν ποιεῖται Λουκᾶ καὶ Ἀαρὼν τῶν μακαρίων ἡμῶν ἐπισκόπων, φρονῶ δ' ὅτι δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὸν ὅσιον Νίκωνα καὶ τὴν μονήν του.

Ἐν ἀναμονῇ τῆς δημοσιεύσεως τῶν τελικῶν πορισμάτων τῶν ἀνασκαφῶν, ἃς σημειωθῶσιν ἐνταῦθα μερικαὶ ἀντιρρήσεις μου.

Ὁ Σωτῆρας, ἡ μετέπειτα μονὴ τοῦ ὁσίου Νίκωνος, κατὰ τὴν βιογραφίαν καὶ τὴν διαθήκην του, εἶχε κτισθῆ εἰς τὸν φόρον τῆς Λακεδαιμονίας (σ. 164, 26, 226)[3], καὶ μάλιστα εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ (228) «ἐκεῖ ὅπου ἔστεκεν ὁ σταυρὸς» (224) ἄρα εἰς μέρος ὅπου εἶχεν ἱδρυθῇ σταυροπήγιον, διασταυρουμένων δρόμων[4].

Κατὰ τὸν βιογράφον, οὐχὶ μακρὰν τῆς μονῆς ὑπῆρχον πρατήρια, εἰς ἓν τῶν ὁποίων πτωχὴ γυνὴ ἐπώλει ἄρτους (212.31). Εἶχε κύκλῳ στοὰς διπλᾶς

[1] Βλ. καὶ τὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1934 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων σ. 20.

[2] Αὕτη, κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους εἶχε, φαίνεται σημαντικόν, πληθυσμόν. Ὁ Ἄραψ γεωγράφος Edrisi τῷ 1153 χαρακτηρίζει τὴν Λακεδαιμονίαν ὡς πόλιν ἀξιόλογον, τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ ἅλωσίν της ὑπὸ τῶν Φράγκων τῷ 1207 τὴν ἐξυμνεῖ ὡς χώραν μεγάλην (στίχ. 2050), ὁ δὲ Buchon, La Grèce continentale et la Morée σ. 43 ὑπολογίζει εἰς 20-25 χιλιάδας τοὺς κατοίκους της.

[3] Αἱ παραπομπαὶ γίνονται εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λάμπρου.

[4] Φ. Κουκουλέ, Τὸ κιόνιον τοῦ Νεοφύτου, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. Η' 154.

ὑπερκειμένας καὶ ὑποκειμένας (165.18,193.31), ἔπρεπε δὲ καὶ κάτωθεν νὰ ἔχῃ εὐρὺν ἐπίπεδον χῶρον, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς γυμνάσιον τοῖς σφαιρίζουσι (172.15) ἤτοι ὡς τόπος, ἔνθα οἱ πλούσιοι καὶ ἄρχοντες ἔφιπποι ἔπαιζον τὸ γνωστὸν Βυζαντινὸν παιγνίδιον τζυκάνιον [1]. Ἂς προστεθῇ δ' ἐνταῦθα ὅτι, ἂν τὸ ἐκσκαφὲν σταυροειδὲς κτίσμα εἶναι βαπτιστήριον, τότε δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀνήκῃ τοῦτο εἰς μονὴν ἱδρυθεῖσαν κατὰ τὸν Ι', αἰῶνα λήγοντα, ἀφ' οὗ βαπτιστήρια δὲν ἐκτίζοντο πλέον μετὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον. Περὶ βαπτιστηρίου ἄλλως τε οὐδεὶς γίνεται λόγος ἐν τῇ βιογραφίᾳ, ἥτις πολλῶν μερῶν τοῦ ναοῦ ποιεῖται μνείαν.

Ταῦτα δὲν συμβιβάζονται μὲ τὸ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως κτήριον, ὅπερ οὔτε διὰ τζυκανιστήριον ἀνάλογον χῶρον ἔχει οὔτε ἐπὶ ὁδοῦ διασταυρουμένης εἶναι δυνατὸν νὰ κεῖται, οὔτε εἰς τὰς πλευράς του ἔχει προσκεκολλημένας στοάς.

Κατ' ἐμὲ ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Νίκωνος ζητητέα εἰς ὁμαλώτερον καὶ χαμηλότερον τόπον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸ μέσον τοῦ μεσαιωνικοῦ φόρου τῆς Λακεδαιμονίας.

Ἀλλὰ εἰς ποίου εἴδους κτήριον ἀνήκουσιν αἱ κόγχαι καὶ τὰ λοιπὰ ἐρείπια τὰ ἀποτελοῦντα ἀναμφιβόλως μέρη ἐκκλησιαστικοῦ οἰκοδομήματος;

Εἰς ἓν τῶν ὑψηλοτέρων σημείων τῆς Λακεδαιμονίας ἔκειτο, ὡς ἐκ τοῦ βίου μανθάνομεν, τὸ καθολικὸν ἢ ἡ καθολική, τὸ ἐπισκοπεῖον, τὸ ὁποῖον τακτικὰ ἐπεσκέπτετο ὁ ὅσιος καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον συχνὰ κατήρχετο εἰς τὸν φόρον. Ὁ βιογράφος μάλιστα, θέλων οἱονεὶ νὰ προσδιορίσῃ τὴν πρὸς τὰ ἄνω θέσιν του, ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὴν μονήν, δὶς μεταχειρίζεται τὸ ῥῆμα ἀνέρχεσθαι διὰ τὴν εἰς αὐτὸ μετάβασιν· «δρομαίως ἄνεισιν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ» (16415) «αὐτὸς μὲν ἄνεισι πρὸς τὸν θεοφιλῆ ἐπίσκοπον τῆς χώρας» (170.31).

Φρονῶ λοιπὸν ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κτίσμα εἶναι τὸ καθολικὸν τῆς Λακεδαιμονίας, τὸ ὁποῖον οὐδόλως παράδοξον ὅτι εἶχε διάφορα παραρτήματα, ἀφ' ὁ χῶρος καὶ πρὸς κατοικίαν τοῦ ἐπισκόπου θὰ ἐχρησίμευε καὶ ξενῶνες πιθανὸν εἶναι ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ. Ὁ σύγχρονος μάλιστα τοῦ ὁσίου Νίκωνος ἐπίσκοπος Θεόπεμπτος ἀναφέρεται ὅτι «ἦν εἰς ἄκρον τὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης ἐξησκημένος» (173.10). Ἂν τοῦτο οὕτως ἔχῃ, τότε ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἐπιγραφὴ καὶ ἡ μνεία τῶν δύο θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων Λουκᾶ καὶ Ἀαρών.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Μελετίου Γαλανοπούλλου, λέγομεν ὅτι τοῦτο εἶναι γεγραμμένον μετ' ἐπιμελείας καὶ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐπιτυγχάνει τοῦ ἐκλαϊκευτικοῦ του σκοποῦ, οὐκ ὀλίγας ἀφορμὰς πρὸς ἐπιστημονικὴν περαιτέρω ἔρευναν παρέχον διὰ τῶν διαφόρων παρατηρήσεων καὶ παρεμβολῶν τοῦ συγγραφέως, πρὸς δὲ ἀποτελοῦν καὶ ἀξιοσημείωτον συμβολὴν εἰς τὴν εἰκονογραφίαν διὰ τῶν ἐν τέλει πολλῶν καὶ λίαν ἐνδιαφερουσῶν εἰκόνων τοῦ ὁσίου.

Εἴθε καὶ ἄλλοι ἐν ἐπαρχίαις θεολόγοι, τοῦ συγγραφέως τὸ παράδειγμα μιμούμενοι, νὰ ἠσχολοῦντο μὲ παρόμοια θέματα, τὴν μεσοχρόνιον ἡμῶν ἱστορίαν οὕτω καὶ τὸν βίον ἀποσαφηνίζοντες.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

[1] Τμῆμα μάλιστα τοῦ τζυκανιστηρίου τούτου ἦτο κάτωθεν τῆς ἐκκλησίας τῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο στηριζομένης ἐπὶ καμαρῶν (σ. 225).

Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, *ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα - τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ σεβασμιωτάτου Louis Petit, ἀποθανόντος λατίνου ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου, τοῦ Ξενοφ. Α. Σιδερίδου, μέλους πολλῶν ἐπιστημονικῶν Συλλόγων καὶ Martin Jugie τοῦ τάγματος τῶν Ἀσομψιονιστῶν. Τόμος Δ'. Παρίσιοι 1935 σ. XXIX - 512.*

Διὰ τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ τόμου τούτου πληροῦται τὸ κενὸν τῆς λαμπρᾶς ταύτης ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου ἕλληνος σοφοῦ τοῦ ιε' αἰῶνος, τὸ δημιουργηθὲν μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ Γ' τόμου, μεθ' ὃν ἐξεδόθησαν ὁ Ε' καὶ ὁ Ϛ'., διὰ λόγους ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς. Ὁ τόμος οὗτος εἶναι πολὺ τῶν ἄλλων σπουδαιότερος διὰ τὸν εὐρύτερον χαρακτῆρα τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον συνδέεται πρὸς τὸν ἰδωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον βίον αὐτοῦ τοῦ Σχολαρίου πρὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ μετ' αὐτήν, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν ἱστορίαν, πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικήν, τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ἑλληνικῆς τοῦ Βυζαντίου αὐτοκρατορίας καὶ τῆς πρώτης μετὰ τὴν Ἅλωσιν δεκαπενταετίας. Τὰ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ δημοσιευόμενα πλουσίως διαφωτίζουσι πολλὰ πρόσωπα καὶ πράξεις τῆς τραγικῆς ἐκείνης περιόδου τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου καί που ἀνατρέπουσι μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένας ἀντιλήψεις περὶ αὐτῶν.

Μετὰ σύντομον Εἰσαγωγὴν (σ. I - XXIX), περιέχουσαν βιβλιογραφικὰς καὶ κριτικὰς παρατηρήσεις περὶ τῶν ἐκδιδομένων κατωτέρω 87 συγγραφῶν τοῦ Σχολαρίου, ὧν αἱ μὲν 58 καὶ πρότερον ἐκδεδομέναι ἀνατυποῦνται ἐξ αὐτογράφων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κωδίκων αὐτοῦ τοῦ Σχολαρίου μετὰ περισσοτέρας ἐπιμελείας, αἱ δὲ 29 τὸ πρῶτον νῦν ἐκδίδονται, ἀποτελοῦσαι τὸ $^1/_3$ τοῦ ὅλου τόμου, καί τινας προσωπικὰς κρίσεις τοῦ ἐκδότου περὶ τοῦ περιεχομένου ἢ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἔργων τούτων τοῦ Σχολαρίου, δημοσιεύονται πρῶτον ὅσα ἔγραψεν ὁ Σχολάριος κατὰ τοῦ σοφοῦ πλατωνικοῦ Γεωργίου τοῦ Πλήθωνος, καὶ δὴ 1) Κατὰ τῶν Πλήθωνος ἀποριῶν ἐπ' Ἀριστοτέλει, εἰς δύο βιβλία (σ. 1 - 116), μετὰ Προοιμίου, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι τὸ ἔργον ἐστάλη πρὸς τὸν δεσπότην Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον εἰς Πελοπόννησον, πάντως πρὸ τοῦ 1448, ὅτε κατὰ Νοέμβριον ὁ Κωνσταντῖνος

ἦλθεν ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ν' ἀντικαταστήση τὸν κατὰ τὰ τέλη
'Οκτωβρίου τοῦ ἔτους τούτου ἀποθανόντα ἀδελφὸν αὐτοῦ αὐτοκράτορα
'Ιωάννην τὸν η΄. (σ. 1-10), οὐχὶ δ', ὡς ὁ ἐκδότης νομίζει, τῷ 1443. 2) 'Επι-
στολὴ «τῷ 'Εφέσου» Μάρκῳ τῷ Εὐγενικῷ, δι' ἧς ἀποστέλλει τὸ ἀνωτέρω
κατὰ Πλήθωνος σύνταγμα, ὑποβάλλων αὐτὸ εἰς τὴν κρίσιν καὶ ὅπου εἶνε
ἀνάγκη, εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ 'Εφέσου πρὶν ἢ διαδώση αὐτὸ εἰς ἄλλους αἰτοῦν-
τας (σ. 116-118). 3) 'Επιστολὴ πρὸς Πλήθωνα ἐπὶ τῇ πρὸς τὸ ὑπὲρ
Λατίνων βιβλίον αὐτοῦ ἀπαντήσει ἢ κατὰ 'Ελλήνων», ἀποστα-
λεῖσα περὶ τὸ 1450, ἔνθα ἐπαινῶν αὐτὸν διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς 'Ορθοδο-
ξίας, ὑπὲρ ἧς καὶ αὐτὸς ἀγωνίζεται, βεβαιοῖ τὸν Πλήθωνα ὅτι διὰ τοῦ κατὰ
Λατίνων ἔργου αὐτοῦ ἐξουδετέρωσε τὴν ἐκ τῆς κατὰ τοῦ 'Αριστοτέλους πολε-
μικῆς του ἐντύπωσιν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν θ' ἀποκρίνηται εἰς τὴν νέαν κατ'
'Αριστοτέλους συγγραφὴν αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ὁ Πλήθων φιλοτεχνήσας ἀπέ-
στειλε πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον. Παρὰ πάντα ταῦτα ὁ Σχολάριος
παρατρέπει τὸν λόγον εἰς πολεμικὴν κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ τῶν
ἐμπνεομένων ἐκ τοῦ φιλαρχαίου πνεύματος, πλήττων οὕτω πλαγίως αὐτὸν
τὸν Πλήθωνα (σ. 118-151). 4) 'Επιστολὴ «τῇ βασιλίσσῃ περὶ τοῦ
βιβλίου τοῦ Γεμιστοῦ», γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Σχολαρίου, ὡς Γενναδίου
μοναχοῦ, ἴσως ἐν ἀρχῇ τοῦ 1453, κατὰ τὸν ἐκδότην, πρὸς τὴν Θεοδώραν,
γυναῖκα Δημητρίου Παλαιολόγου, ἀπὸ τοῦ 1449 δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ, ἥτις
εἶχεν ἀποστείλει πρὸς αὐτὸν τὸ «Περὶ νόμων τε καὶ πολιτείας τῆς
ἀρίστης» σύγγραμμα τοῦ Πλήθωνος. 'Ο Σχολάριος ὑβριστικώτατα καὶ μετὰ
περιφρονήσεως κρίνων καὶ τὸ σύνταγμα καὶ τὸν συγγραφέα κρίνει αὐτὸ ἄξιον
ἐξαφανισμοῦ διὰ τοῦ πυρὸς καὶ πρὸς τοῦτο ἀποστέλλει πάλιν αὐτὸ πρὸς τὴν
πριγκίπισσαν, ὅπως αὐτὴ ἰδιοχείρως καύσῃ αὐτὸ (σ. 151-155). 5) 'Επιστολὴ
τῷ ἐξάρχῳ 'Ιωσὴφ «Περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Γεμιστοῦ καὶ κατὰ
τῆς ἑλληνικῆς πολυθεΐας», γραφεῖσα μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ἐκ τῆς
παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Μενοικέως, μετὰ τὸ 1456 ἢ καὶ τῷ 1457, ὅτε ὁ μὲν
Πλήθων πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἀποθάνει (1452), ἡ δὲ πριγκίπισσα Θεοδώρα
ἠρνήθη νὰ καύσῃ τὸ βιβλίον αὐτοῦ, ὡς προέτεινεν ἤδη ὁ Σχολάριος καὶ ἐπέ-
στρεψε πάλιν εἰς τοῦτον τὸ χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον ὁ πατριάρχης καὶ ἔκαυσε
δημοσίᾳ εὑρὼν αὐτό, πλὴν ὀλίγων σημείων, ἀντιχριστιανικόν, ἐξ οὗ καὶ μέγα
μέρος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀφιεροῖ εἰς ἀνασκευὴν τῆς πολυθεΐας καὶ ἀπό-
δειξιν τῆς ἑνότητος τοῦ θείου, ἐπὶ ποινῇ δ' ἀφορισμοῦ διέταξε τὴν ἐξαφάνι-
σιν παντὸς αὐτοῦ ἀντιγράφου, ὅπερ καὶ ἐξετελέσθη, ὥστε ἐκ τοῦ ἔργου τούτου
τοῦ Πλήθωνος ψιχία τινὰ μόνον περιεσώθησαν (σ. 155-172). 6) Σύνταγμα
«Περὶ τοῦ ἑνὸς ἐν Τριάδι Θεοῦ ἡμῶν καὶ πάντων τῶν ὄντων
δημιουργοῦ καὶ κατὰ ἀθέων ἤτοι αὐτοματιστῶν καὶ κατὰ πολυ-
θέων», γραφὲν μετὰ τὸ 1456 ἐκ τῆς αὐτῆς Μονῆς (σ. 172-189). Εἰς τὰ
δογματικοῦ ἢ πολεμικοῦ χαρακτῆρος ἔργα ταῦτα ἀκολουθοῦσι, κατὰ τὸ μᾶλ-

λον ἢ ἧττον, σύντομα συντάγματα ποιμαντικοῦ ἢ ἀσκητικοῦ περιεχομένου καὶ δὴ 7) «Ἃ δεῖ τὸν ἀρχιερέα ἐξ ἀνάγκης ἐπίστασθαι καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκειν» (σ. 190-197). 8) 'Επιστολὴ πρὸς τὸν μοναχὸν Μάξιμον (συγγενῆ τοῦ Σχολαρίου) ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σινᾶ καὶ τοὺς λοιποὺς σιναΐτας (σ. 198-206). 9) 'Επιστολὴ πρὸς τὸν σιναΐτην κὺρ 'Ιωακεὶμ (σ. 206-207). 10) «Ζητήματα καὶ ἐρωτήσεις τοῦ δεσπότου Σερβίας Γεωργίου καὶ ἀποκρίσεις τοῦ πατριάρχου» (σ. 207-211). 11) 'Επιστολὴ ἐγκύκλιος «τοῦ πατριάρχου Γενναδίου ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς πόλεως καὶ τῇ παραιτήσει τῆς ἀρχιερωσύνης», γραφεῖσα ἐν τῇ Μονῇ τῆς Παμμακαρίστου (τότε Πατριαρχείῳ) τῷ 1454, ἔνθα παρέχονται ἄγνωστοι καὶ σπουδαῖαι πληροφορίαι περὶ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἁλώσεως καὶ τοῦ ταραχώδους περιβάλλοντος, ἐν ᾧ διήρχετο τὸ πρῶτον ἔτος τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχείας, ἐξ οὗ προβλέπων βλάβην μᾶλλον διὰ τὰ κοινὰ πράγματα ἢ ὠφέλειαν, προτίθεται ν' ἀποχωρήσῃ, παρὰ τὴν ἀντίστασιν εἰς τοῦτο τοῦ σουλτάνου (σ. 211-231). 12) 'Εγκύκλιος ἐπιστολή, ἐκτιθεῖσα τὰς αἰτίας καὶ τὴν ἀπόφασιν, ὅπως ἀποχωρήσῃ μετὰ δύο μῆνας ('Ιαν. 1455) τοῦ θρόνου, ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι ὁ Σχολάριος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος καὶ ἀνέλαβε τὴν πατριαρχείαν τῇ 6ῃ 'Ιανουαρίου 1454 (σ. 231-233). 13) 'Επιστολὴ πρὸς τὴν μοναχὴν Σωφροσύνην, ἀδελφὴν τῆς πριγκιπίσσης Θεοδώρας, ἥτις ἀνήγγειλε τῷ πατριάρχῃ τὴν εἴσοδόν της εἰς τὸν μοναχικὸν βίον· ἀποστέλλων αὐτῇ τὸν «εὐαγγελικὸν νόμον» ἢ «περὶ τῆς πρώτης τοῦ Θεοῦ λατρείας» καὶ τὰ «ἀσκητικὰ» τοῦ Μ. Βασιλείου παρέχει καὶ συμβουλὰς περὶ νηστείας καὶ προσευχῆς (σ. 234-235). 14) «Νόμος εὐαγγελικὸς ἢ περὶ τῆς πρώτης τοῦ Θεοῦ λατρείας» πρὸς μοναχόν τινα φίλον ζητήσαντα, περιέχει ἐπιτομὴν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἄνευ αὐστηροῦ συστήματος ἢ ἐσωτερικῆς ἑνότητος (σ. 236-264). Τοῦτο ὡς καὶ τὸ προηγούμενον ἐγράφησαν μετὰ τὴν παραίτησιν, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας περὶ τὸ 1458. 15) «'Απολογία περὶ τῆς σιωπῆς» πρὸς Θεόδωρον Βρανᾶν, μετὰ τὴν τελευταίαν παραίτησιν ἀπὸ τοῦ θρόνου, ἄρα μετὰ τὸ 1464 (σ. 264-274). 16) «Περὶ διαφορᾶς τῶν συγγνωστῶν καὶ θανασίμων ἁμαρτημάτων» (σ. 274-284). 17 καὶ 18) Δύο ἀποσπάσματα, χωρὶς ἀρχὴν καὶ μνείαν τοῦ πρὸς ὃν ἀπευθύνονται (σ. 284-300), τὸ α΄ προτρεπτικὸν πρός τινα ἁμαρτήσαντα, τὸ δὲ β΄ παραμυθητικόν, ἐκ τῆς ἀμελοῦς ἀντιγραφῆς ἀτελῶς διασωθὲν καὶ ἐκ τῶν πολλῶν κενῶν πολλαχοῦ ἀκατάληπτον. 19) «Κεφάλαια πάνυ ὠφέλιμα» ἤτοι σκέψεις ἢ ἀποφθέγματα (σ. 300-306). 20) «Κατὰ πόσους τρόπους ἡ ἁμαρτία παρ' ἡμῶν ἐνεργεῖται;» (σ. 306-309). Ἕπονται λειτουργικά τινα συντάγματα, εὐχαὶ εἴτε αὐτοῦ τοῦ Σχολαρίου εἴτε καὶ ξέναι ἐξ ἀντιγραφῆς τοῦ Γενναδίου (σ. 310-327) καὶ ἄλλαι ἀποτελεσθεῖσαι ἐξ ἀποσπασμάτων τοῦ Ψαλτηρίου καταλλήλως συνυφασμένων (σ. 328-343)

Παράφρασις τῆς Κυριακῆς προσευχῆς (σ. 244-248), εὐχὴ «ὑπὲρ σωτηρίας τῆς Πελοποννήσου» (πρὸ τῆς Ἁλώσεως), εὐχὴ «εἰς τὸν ἕνα καὶ τρισυπόστατον Θεόν», ἄλλη ἀναγινωσκομένη ὑπ᾽ αὐτοῦ μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγ. Ἀποστόλων, ἑτέρα πρωϊνὴ εἰς δύο διατυπώσεις, ἄλλη πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἑτέρα «ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς νυκτός», εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον», εἰς τοὺς ἁγίους εἴτε ἀγγέλους εἴτε ἀνθρώπους» (σελ. 344-368). Εἰς ἴδιον τμῆμα περιλαμβάνονται τὰ «ποιητικὰ» ἔργα τοῦ Σχολαρίου, τὰ μὲν εἰς διάφορα ἀρχαῖα μέτρα, ἐν οἷς παράφρασις εὐχῆς τοῦ ἐπισκόπου Πτολεμαΐδος Συνεσίου (σ. 369-371), «εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα», «εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν», «εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον», «εἰς τὸν τίμιον Σταυρόν», εἰς διαφόρους ἁγίους, εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ βίου, ἐπιτάφιοι στίχοι εἰς διαφόρους, ἰαμβικὴ ἀκροστιχίς, ἀλφάβητος παραινετικὴ πρὸς τοὺς νέους, τὰ δὲ ὡς κανόνες: διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὸν Θεὸν μετὰ δεήσεως καὶ εἰς Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν (σ. 371-397). Τελευταῖον δὲ τμῆμα περιλαμβάνει ἐπιστολὰς τοῦ Σχολαρίου ὡς κοσμικοῦ καὶ ὡς κληρικοῦ (σ. 398-503), αἵτινες ἐπιχέουσιν ἄφθονον φῶς περὶ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον. Ὡς ἐπίμετρον προστίθεται ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορικὰ ἔργα» συντομωτάτη Χρονογραφία ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, πρὸς τὸ τέλος τῆς ὁποίας ὑπάρχει σημείωσις τοῦ Σχολαρίου, ἀποδεικνύουσα ὅτι ὁ τελευταῖος πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης ἦν Γρηγόριος ὁ τῆς Μαμῆς, ὁ ἀπὸ μεγάλων Πρωτοσυγκέλλων, οὐχὶ δὲ ὁ φερόμενος Ἀθανάσιος ὁ Β΄, οὐδέποτε ὑπάρξας πρὸ τῆς Ἁλώσεως.

Ἡ ἐκτύπωσις καὶ τοῦ τόμου τούτου ἐγένετο μετὰ τῆς γνωστῆς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τόμων ἐπιμελείας, εἰ καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἐν σ. 513 διορθουμένων τυπογραφικῶν ἁμαρτημάτων θὰ ἠδύνατο νὰ αὐξηθῇ κατὰ πολὺ ἐκ παραναγνώσεων, βαρυνουσῶν οὐχὶ πάντοτε τὸν στοιχειοθέτην τοῦ τυπογραφείου. Οὕτω σ. 7, 10 ὅτε γραπτέον ὅτι. 39, 15 ὃ γρ. ὃς. 265, 17 «ἀλλ᾽ ἔστιν ὅτε τῶν καὶ κρίνων» ἀκατάληπτον. 267, 17 «τοῦτ᾽ ἄλλος ἂν εἴη λόγος» ἀντὶ «τούτου ἄλλος κτλ.». 268, 3 «διαρρήγνουσιν»? 387, 24 «αἰδεῖται δέησιν πάντοτε»? 439, 22 ἔξεστι? 440, 31 δυνάμεθαι γρ. δυναίμεθα. 450, 4 Δεῖξαι γρ. Δείξας. αὐτόθι 19 συνέχομαι γρ. συνεύχομαι. 452, 16. Τί δ᾽ ἂν εἴη τὸ πέρας αὐτῶν; Οἶδε μὲν ὁ πάντα ὁρῶν» γρ. Τί δ᾽ ἂν εἴη τὸ πέρας αὐτῶν οἶδε μὲν κτλ. 455, 30, ἐπανειλημμένοι γρ. ἐπειλημμένοι. 456, 3 φάνῃ γρ. φαίνῃ. 456, 20 καὶ γρ. εἰ. 465, 33 οὐδ᾽ ἡμεῖς γρ. οὔθ᾽ ἡμεῖς. 478, 15 ὁ Κορώνης γρ. ὁ Κουρουνᾶς (πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ ἡγουμένου Μακαρίου τοῦ Κουρουνᾶ). 480, 16 πρὸς οὓς ἔξεστι γρ. πρὸς οὓς οὐκ ἔξεστι. 484, 24 δι᾽ οἱονδήτινα γρ. δι᾽ οἱανδήτινα (αἰτίαν). 484, 25 «εἰσὶ δέ τινες τοῦ βήματος ὄντες [οἳ] οὐ συμφωνοῦσι» γρ. εἰσὶ δέ τινες, οἳ τοῦ βήματος ὄντες οὐ συμφωνοῦσι. 484, 26 ἐλέει τε μᾶλλον γρ. ἐλέει δὲ μᾶλλον. 484, 29 κατισχημένοι γρ. κατεσχημένοι. 486, 23 ὑπομένει γρ. ἑπομένη

(ἡ ἐκκλησία). 489, 9 τὸν δέον γρ. τὸ δέον. 491, 24 ὑποσχήσεις γρ. ὑποσχέσεις. 491, 26 ἑτέρων γρ. ἕτερον. 494, 5 πεποιημένη γρ. πεποιημένην. 494, 9 τὴν ἐκείναις γρ. τὴν ἐν ἐκείναις. 494, 16 τὰ πολιτείας γρ. τὰς πολιτείας. 494, 18 οὐδὲν γρ. οὐδέ. 496, 15 καὶ τὸν Γαβριὴλ γρ. κἂν τὸν Γ. 497, 6 ἥκοι γρ. ἥκει. 501, 12 ἢ οὓς γρ. ἢ ἐφ᾽ οὓς. σ. 6, 26 ἀπειλήν, γρ. ἀπειλήν; 139, 4 οὐ γὰρ γρ· ἢ γάρ. 139, 6 ἔχει γρ. ἔχον. 152, 6 τοῦ παρ᾽ ἡμῖν εὐσεβεστάτου λόγου χρωμένη γρ. τῷ... εὐσεβεστάτῳ λόγῳ χρωμένη. 152, 16 οὐκ γρ. οὐ. 153, 17 τινὰς ἐλπίσας αὐτῷ προσθήσεσθαι· γρ. τίνας... προσθήσεσθαι; 157, 8 ὀφείλειν γρ· ὀφλεῖν. 162, 36 τῶν σῶν Πατέρων γρ. τῷ τῶν Π. 197, 1 θυσίαν. Κλάσας μὲν γρ. θυσίαν, κλάσας μὲν. 205, 26 Διὰ τοῦ τὸ καὶ γρ. Διὰ τοῦτο καὶ. 206, 30 εἰρευνήσαμεν γρ. εἰρηνεύσαμεν. 208, 35 τὸ Κυέβου γρ. τὸ Κύεβον. 211, 8 ἄνθους γρ. ἄνθος. 211, 31 τόπου γρ. τύπου. 212, 2 ἀκούσαι γρ. ἀκούσας· 216, 27 συνηνέγχθη γρ. συνηνέχθη. 217, 15 Ἀπώλησεν γρ. Ἀπώλεσεν. 220, 30 δυητληπάθεσι? 222, 6 ἐνδότους γρ. ἐκδότους. 224, 24 ἐξηγήμην γρ. ἐξηγόμην. 229, 7 συμπράττοντες γρ. συμπλάττοντες. 233, 33 ἀπελαθόμεθα γρ. ἐπελαθόμεθα 233, 34 τὰ καὶ γρ. τε καὶ. 239, 32 μηδὲν γρ. μηδὲ. 256, 12 ὃς γρ. ὃν. 260, 2 διαβῆναι αὐτῆς γρ. αὐτὴν. 261, 7 προήρησας γρ. προήρησαι. 265, 12-13 ὅτι νῦν ἰδιοπραγμονοῦμεν ἡμεῖς· περὶ ὧν πράττουσιν εἴτε φαύλως εἴτε κακῶς, οὐ φροντίζομεν οὐδὲν αὐτοῖς προσιστάμεθα. γρ. ὅτι νῦν ἰδιοπραγμονοῦντες ἡμεῖς, περὶ ὧν πράττουσιν... οὐ φροντίζομεν οὐδὲ προσιστάμεθα.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ δημοσιευομένων ἔργων ζωηρότερον ἀναφαίνεται πρὸ παντὸς ὁ χαρακτὴρ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου. Ἀναμφισβητήτως σοφὸς τήν τε ἔξωθεν καὶ τὴν θεολογικὴν παιδείαν, στερεῖται τῆς μεγάλης ἀρετῆς τοῦ ἀληθῶς σοφοῦ ἀνδρός, τῆς μετριοφροσύνης, εὐκαίρως ἢ ἀκαίρως ἐπιδεικτικώτατα ἑκάστοτε διακωδωνίζων τὴν σοφίαν ταύτην καὶ τὴν ἐν πᾶσι πνευματικὴν ὑπεροχὴν ὑπὲρ πολλοὺς τῶν προκατόχων του, ὑπὲρ πάντας δὲ τοὺς συγχρόνους. Διὰ τοὺς γνωρίζοντας δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως, μεταξὺ τῶν οὐχὶ σπανίων παραδειγμάτων τοῦ τύπου τούτου, ὁ Σχολάριος ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὸν φαινόμενον, ἄξιον ἰδίας προσοχῆς καὶ μελέτης. Ἐκ τούτου ἀγόμενος καταφέρεται κατὰ παντὸς ἄλλου, οὗ ἡ ἀξία παγκοίνως ἀνωμολογεῖτο ἢ ὅστις δὲν κατέφευγεν εἰς τὰ φῶτα αὐτοῦ, εἰς τὴν πολεμικὴν δὲ ταύτην κατεξευτελίζει τὸν ἀντίπαλον, μὴ φειδόμενος δριμυτάτων χαρακτηρισμῶν καὶ πολλάκις χυδαίων λεκτικῶν ἐκφράσεων, ἵνα παραδόξως μετὰ μικρὸν ἐκχυθῇ εἰς ἐπαίνους περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ὡς τοῦτο συμβαίνει ὡς πρὸς τὸν Πλήθωνα, τὸν Βησσαρίωνα καὶ Μᾶρκον τὸν Εὐγενικόν, πρὸς τοῦτον πάντως μετὰ περισσοτέρας ἢ πρὸς τοὺς ἄλλους φειδοῦς. Τοιοῦτος δὲ ὢν οὐδόλως παράδοξον ὅτι καὶ κολακικὸς ἦτο πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς καὶ πλουτοῦντας. Ἔξοχον τούτου δεῖγμα εἶνε αἱ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ δημοσιευόμεναι ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν μέγαν Δοῦκα, Λουκᾶν Νοταρᾶν, τὸν ὁποῖον, παρὰ πᾶσαν τὴν καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ ὁμολογουμένην πνευματικήν, ἐπιστημονικὴν καὶ

λογοτεχνικὴν πτωχείαν, προσπαθεῖ νὰ πείσῃ ὅτι καὶ τοῦ Δημοσθένους εὐγλωττότερος εἶνε καὶ μονονουχὶ τοῦ πανεπιστημίου ἀπόφοιτος (σ. 461 - 462), ἔτι δὲ ἐξ ὧν γράφει πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, κρίνων αὐτὸν φιλοσοφώτερον τοῦ Πλήθωνος καὶ κάλλιον τούτου ἐννοοῦντα τὸν Ἀριστοτέλη. Ὁ τοιοῦτος χαρακτὴρ ἐξηγεῖ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Σχολαρίου ὡς πατριάρχου κατὰ τὴν κρισιμωτάτην στιγμὴν τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους, ὅτε δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἑνότητα τῶν διὰ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα διῃρημένων ἀπὸ τοῦ 1440 κληρικῶν τῆς Κ/πόλεως, οἵτινες, διὰ τὴν θανάτωσιν ἢ τὴν διασπορὰν τῆς λαϊκῆς ἀριστοκρατίας καὶ διευθυνούσης τάξεως, συνεκέντρωσαν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, καὶ μέχρι τῆς μετὰ ἥμισυν αἰῶνα ἀνασυντάξεως ἐν Γαλατᾷ τῶν ἐπανελθόντων λαϊκῶν φυγάδων τῆς Ἁλώσεως ἦγον καὶ ἔφερον τὰ τοῦ Πατριαρχείου, τοῦ ἐπισήμου κέντρου τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἐν τῷ κατὰ τῆς γενικῆς ἀσυνταξίας καὶ ταλαιπωρίας ἀγῶνι ἀνέλαβε μὲν ἄκαρπον ἀγῶνα, κατέλιπεν ὅμως εἰς ἡμᾶς ζοφερὰν εἰκόνα τῆς ὅλης καταστάσεως τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας, ἥτις πολὺ συμβάλλεται εἰς τὴν ὀρθοτέραν ἀποκατάστασιν τῆς περὶ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἁλώσεως πραγματικότητος ἐν τῇ οἰκτρῶς δοκιμασθείσῃ ἐθνικῇ ζωῇ.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς λεπτομερείας τῶν τραγικῶν τῆς Ἁλώσεως ἡμερῶν τὸ δημοσιευόμενον ὑλικὸν ῥίπτει νέον φῶς πρὸς συμπλήρωσιν μὲν τῶν ἄλλοθεν γνωστῶν γεγονότων, πρὸς δικαιοτέραν δ᾽ ἐκτίμησιν τῆς δράσεως τῶν κυριωτάτων τοῦ δράματος ἐκείνου παραγόντων. Διὰ ταῦτα πάντα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ὀφείλομεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς διακεκριμένους ἐκδότας τῆς λαμπρᾶς συλλογῆς τῶν ἔργων τοῦ Σχολαρίου, σοφοὺς Ἀσομψιονιστάς, οἵτινες συμπληροῦντες τὸ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιχειρηθὲν πολυμερὲς ἔργον τοῦ ἀειμνήστου Σπυρ. Λάμπρου, ἰδίᾳ διὰ τῶν «Παλαιολογείων καὶ Πελοποννησιακῶν» καὶ τοῦ «Νέου Ἑλληνομνήμονος», κατέστησαν διὰ τὸν νεώτερον Ἕλληνα ἱστορικὸν εὐχερεστέραν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν περὶ τὴν πτῶσιν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κ/πόλεως χρόνων.

Καθ. ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Carsten Hoëg - H. J. W. Tillyard - Egon Wellesz, *Ἀκαδημαϊκῶν, Monumenta Musicae Byzantinae. I Sticherarium. Copenhague. 1935. Σχ. 4ον. σ. 66 + φ. κώδ. 325.*

Ὑπὸ τῆς Διεθνοῦς Ἀκαδημαϊκῆς Ἑνώσεως ἔχει ἐπιχειρηθῆ ἀπό τινος ἡ διερεύνησις τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, μάλιστα δὲ τῆς Μεσοβυζαντινῆς λεγομένης γραφῆς (1200 - 1400).

Εἶναι γνωστὸν ὅτι μέχρι τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ἡ Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μετεχειρίζετο μουσικὸν γραφικὸν σύστημα μὲ πλείονα τῶν σήμερον ἐν χρήσει σημεῖα, τὸν μηχανισμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ὁποίων καλύπτει νῦν πυκνὸς πέπλος. Τὸ σύστημα τοῦτο μὴ ἔχον γνωστὴν εἰς ἡμᾶς καὶ ἀπηκριβωμένην ἱστορικὴν προέλευσιν καὶ ἀρχὴν διήκει διὰ διαφόρων σταθμῶν καὶ ἀναλύσεων μέχρι τοῦ ΙΘ΄ αἰ., ὅτε, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τελευταίων αὐτοῦ φάσεων, ἐτολμήθη καὶ κατηρτίσθη τὸ νῦν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦν. Διὰ τοῦ νέου τούτου συστήματος ἡρμηνεύθησαν καὶ μετεγράφησαν τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ χρήσει παλαιῶν ἔργων. Ἡ εὔκολος ἐκμάθησις καὶ διάδοσις τοῦ νέου συστήματος κατέστησε βαθμηδὸν παντελῶς ἀνωφελῆ τὴν γνῶσιν τοῦ παλαιοῦ ἀπαιτοῦντος ἄλλως χρόνον μήκιστον μαθητείας, καὶ οὕτω μετ᾽ ὀλίγας δεκαετηρίδας ἐξέλιπον πάντες, ὅσοι ἐγνώριζον τοῦτο.

Ὄχι εὐάριθμοι, παλαιότεροι καὶ νεώτεροι, ἱκανοὶ καὶ μή, ἁρμόδιοι καὶ μή, σοβαροὶ καὶ ἀφελεῖς, ἐπιστήμονες καὶ ἰδιῶται, ἀποκλειστικῶς ἢ παρέργως ἁψάμενοι τοῦ ἔργου, ἐπεχείρησαν ἀείποτε τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην αὐτοῦ ἐπὶ τῷ τέλει τῆς γνώσεως τῆς ἑρμηνευτικῆς τῶν σημείων δυνάμεως καὶ τῆς δι᾽ αὐτῶν ἀποδόσεως τῶν ἐκκλ. μουσικῶν γραμμῶν. Ἀλλ᾽ οἱ μὲν ὡμολόγησαν τὸ δυσχερὲς ἢ τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐγχειρήματος, οἱ δὲ ἔρριψαν τοὺς ὀπαδοὺς καὶ θιασώτας αὐτῶν εἰς νέον λαβύρινθον ἐκλαβόντες καὶ ἐμφανίζοντες τὸ ἐν λόγῳ σύστημα ὡς πολὺ γριφωδέστερον καὶ περιεργότερον ἢ ὅσον πράγματι εἶναι.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀκάρπων τούτων ἐργασιῶν καὶ προσπαθειῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐκδοχὴ τοῦ ἐν λόγῳ συστήματος ὡς μυστηρίου σκοτεινοῦ, δηλίου αὐτόχρημα προβλήματος. Εἰρήσθω δέ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ τολμήσαντες τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀνάλυσιν καὶ μεταρρύθμισιν Χρύσανθος, Γρηγόριος καὶ Χουρμούζιος δὲν ἦσαν βαθύτεροι τούτου γνῶσται. Διὸ ὁ γράφων οὐχὶ ἅπαξ ἐθεώρησα τούτους «πταίσαντας» καίτοι ἀπ᾽ ἀγαθοῦ τοῦ συνειδότος καὶ ἀπ᾽ ἄκρας φιλογενείας κινουμένους. Εἶπον τοῦτο καὶ ἔγραψα.

Τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μυστηρίου τούτου υἱοθετήσασα ἡ Δ. Α. Ε. ἀνέθηκεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Δανίας, ἥτις ἐπεφόρτισε τοὺς ὁπωσοῦν εἰδικωτέρους ἀκαδημαϊκοὺς κ.κ. Carsten Hoëg (Δανίας), H. J. W. Tillyard (Ἀγγλίας) καὶ Egon Wellesz (Βιέννης), ὅπως δι᾽ εἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ ἐργασίας καὶ δι᾽ ἐκδόσεως σειρᾶς παλαιῶν κωδίκων ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον Monumenta Musicae Byzantinae, ἐπιτύχωσι τὸ κατ᾽ αὐτοὺς τὴν διαλεύκανσιν αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῇ προϋποθέσει ὅτι καὶ ἄλλαι ἐκδηλώσεις καὶ κεφάλαια τοῦ Βυζ. πολιτισμοῦ σχετίζονται καὶ δύνανται νὰ ῥίψωσιν ἱκανὸν φῶς ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ προβλήματος κατηρτίσθη ἰδιαιτέρα ἐπιτροπὴ ἐξ ἐξόχων Βυζαντινολόγων διαφόρων ἐθνικοτήτων, ἥτις ἔχουσα συμβουλευτικὸν ἁπλῶς χαρακτῆρα μέλλει διὰ τῆς εἰδικότητος καὶ τοῦ κύρους ἑνὸς ἑκάστου νὰ συνδράμῃ ἀξιολόγως τὸ ἔργον. Οἱ κ. ἐκδόται μάλιστα, ἀναγνωρίζοντες τὸν ὄγκον καὶ τὸ ἐργῶδες τοῦ

ἔργου καὶ πόσον ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος εἶναι ἡ κατανομὴ τῆς σχετικῆς ἐργασίας, προσκαλοῦσι δι᾽ ἰδιαιτέρας ἐγκυκλίου τοὺς βουλομένους, ὅπως ἐπὶ τῇ βάσει ὡρισμένης βιβλιογραφίας ἐκδεδομένης καὶ ἐκδοθησομένης λάβωσιν ἐνεργὸν μέρος ὡς συνεργάται καὶ ἀναδιφηταὶ ἐν τῷ ὑπὸ ἐκσκαφὴν ἀγρῷ, διότι τὸ ἔργον, ὡς οἱ ἴδιοι ὁμολογοῦσιν, ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τῆς ἰδιωτικῆς ἐνεργείας.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέτρον, τὰ μάλιστα ἐνδεικνύμενον καὶ δυνάμενον νὰ ἀποδώσῃ ὁμαδικὴν καὶ ὠργανωμένην ἐνέργειαν μετὰ μεθοδικότητος ἐπιτελουμένην, εἶναι τὸ ἄριστον, τοῦθ᾽ ὅπερ πολλάκις ἐτονίσαμεν ὡς ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ.

Οὕτως εἶδεν ἤδη τὸ φῶς ὁ πρῶτος τόμος ὑπὸ τὸν εἰδικώτερον τίτλον ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΝ [=εἰδικὸν μουσικὸν βιβλίον, ἐν ᾧ περιέχονται πάντες οἱ ὕμνοι, ὧν ψαλλομένων προτάσσεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στίχος τις], τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πρωτότυπός τις ἐργασία, ἀλλ᾽ ἀνατύπωσις διὰ φωτοτυπίας χειρογράφου κώδικος τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (Codex Vindobonensis Theol. graec. 181), γεγραμμένου ὑπό τινος Ἰωάννου Δαλασσηνοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ´ αἰ. (1217 - 1221).

Τοῦ μουσικοῦ κειμένου ἀποτελοῦντος τὸ κυριώτερον σῶμα τοῦ τόμου, προτάσσεται Πρόλογος, ἐν ᾧ οἱ ἐκδόται διαγράφουσι τὸν σκοπὸν τοῦ ἔργου, ἱστοροῦντες ἅμα καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς πᾶσαν τὴν ἐπὶ τούτῳ γενομένην ἐν Κοπεγχάγῃ κίνησιν. Μετὰ ἀκολουθεῖ ποικίλη καὶ ἀρτία παλαιογραφικὴ ἀνάλυσις τοῦ Στιχηραρίου.

Καὶ τοὺς μὲν πρωτεργάτας τοῦ ἔργου τιμᾷ ἐξόχως ἡ ἀνάληψις καὶ προώθησις τοῦ ἰδιαζόντως σπουδαίου τούτου κεφαλαίου, ἡμεῖς δὲ οἱ Ἕλληνες ἔχομεν ὅλως ἰδιαίτερον καὶ ἐπιβεβλημένον καθῆκον νὰ εὐγνωμονῶμεν αὐτούς, ἀποδίδοντες τὴν εὐγνωμοσύνην ταύτην ἀντὶ πάσης ἄλλης συμβολῆς, ἐν ᾗ δὲν ὑστέρησαν διάφοροι χῶραι, Ἀκαδημίαι, Ἱδρύματα καὶ Ὀργανισμοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιφανῶς δὲν διακρίνεται ἐπίσημόν τι Ἑλληνικόν. Οἱ κ. Hoëg, Tillyard καὶ Wellesz εἶναι ἄξιοι ἐξαιρετικῶν συγχαρητηρίων διά τε τὸ ρηξικέλευθον αὐτῶν καὶ διότι, τυχόντες ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκῶν συνθηκῶν καὶ ἀντιλήψεων, μέλλουσι νὰ θέσωσιν εἰς κίνησιν ἀργὸν μέχρι τοῦδε, ὡς μὴ ὤφελε, θησαυρὸν πνευματικῆς δημιουργίας τῶν πατέρων ἡμῶν, ἐφ᾽ οὗ διανοίγεται εὐρύτατον στάδιον ἐρεύνης καὶ καρποφόρου πλέον ἐργασίας μελλούσης πρὸ πάντων νὰ γνωρίσῃ ἡμῖν τὸ περιεχόμενον τῶν πολυαρίθμων κωδίκων τῶν ἐγκεκλεισμένων καὶ ἀδρανούντων ἐν ταῖς διαφόροις βιβλιοθήκαις, ἰδιωτικαῖς καὶ κοιναῖς, ἡμετέραις καὶ ξέναις. Εἶναι δὲ πρώτη φορά, καθ᾽ ἣν τὸ ζήτημα ἀναλαμβάνεται μετ᾽ ἀποφασιστικότητος καὶ τῆς δεούσης σοβαρότητος, διότι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, κατενοήθη ἐπὶ τέλους, ὅτι καὶ ἄλλοι παράγοντες συναφεῖς πρὸς τὸ ὑποκείμενον θέμα κατ᾽ ἀνάλογον πρὸς αὐτὸ συσχετισμὸν ὀφείλουσι νὰ ἐρευνηθῶσι πρὸς ἀπηρτιωμένην τοῦ κεφαλαίου ἐμφάνισιν.

Παρὰ ταῦτα τὰ δρῶντα πρόσωπα καὶ ἰδίως ἡ σεβαστὴ τριὰς τῶν ἐκδοτῶν ἐγγυῶνται ἀνάλογον προαγωγὴν τοῦ ζητήματος.

Ἡ σπουδαιότης τῆς διερευνήσεως τοῦ προκειμένου κεφαλαίου δικαιολογεῖται καὶ ἐκ τοῦ ἀνομολογουμένου γεγονότος, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ μουσικὴ ἤσκησε μεγάλην ροπὴν καὶ ἐπίδρασιν ἐφ᾽ ὅλων τῶν εἰδῶν Μουσικῆς τῆς καθόλου χριστ. Ἐκκλησίας, καὶ ἐκ τῆς λίαν ἐνδιαφερούσης θέσεως, ἣν ἔσχε τὸ ἐκκλησιαστικὸν ᾆσμα ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς Βυζ. Αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ καταγωγὴ τῆς Μουσικῆς ταύτης καὶ δὴ τῆς Πρωτοχριστιανικῆς, εἴτε Ἑλληνικῆς εἴτε Ἑβραϊκῆς μέλλει νὰ ἀπασχολήσῃ σοβαρῶς τοὺς ἀναλαβόντας τὸ ἐγχείρημα.

* * *

Ἐπιχειρῶν τις νὰ ἐκφέρῃ κρίσιν περὶ τοῦ ὅλου ἐκδοθέντος ἔργου, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ τόμος, ἐκτὸς τῆς ἀρτίας, ἀπὸ παλαιογραφικῆς ἀπόψεως, ἐμφανίσεως καὶ τοῦ πρακτικοῦ ἀποτελέσματος, ὅπερ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τὸ τέως μοναδικὸν καὶ δυσπρόσιτον κείμενον τίθεται πλέον ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ εἰς τὴν διάθεσιν πλειόνων τοῦ ἑνός, δὲν παρέχει εὐρὺ ἔδαφος πρὸς ἔκθεσιν ἀπόψεων ἀφορωσῶν εἰς τὸ φλέγον ζήτημα, ὅπερ εἶναι ἡ ἑρμηνεία αὐτοῦ. Ἕνεκα τούτου θὰ ἐκινδύνευέ τις μηκύνων τὸν λόγον νὰ ἐξέλθῃ τοῦ ἐν αὐτῷ διαγραφομένου πλαισίου καὶ νὰ προβῇ εἰς πρόωρον κριτικὴν μελλοντικῆς ἐργασίας, τῆς ὁποίας πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχει κοινοποιηθῇ ἡ βαθυτέρα θεωρία, ἥτις θὰ ἀποτελέσῃ τὴν ὅλην βάσιν τῆς ἐναργεστέρας ἐνεργείας. Ἄλλως δὲν δύναταί τις νὰ μαντεύσῃ τί ἐκπλήξεις ἐπιφυλάσσουσιν ἡμῖν οἱ κ. κ. ἐκδόται καὶ οἱ συνεργάται τούτων· ἔκ τινων ἐν τούτοις σημείων τῶν Προλεγομένων τοῦ ἐν λόγῳ τόμου διαφαίνεται εἰς τὸν ἔχοντα ποιάν τινα πεῖραν τοῦ ζητήματος ὅτι πλεῖσται κύκλιοι κινήσεις καὶ ἑλιγμοὶ μέλλουσι νὰ σημειωθῶσι μετατοπίζοντες ἀπωτέρω τὸ ἐφετὸν τέλος.

Τὸ ἔργον ἀληθῶς εἶναι μέγα, πολυσχιδὲς καὶ δυσχερές. Δέον δὲ νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι παρὰ τὰς φιλολογικὰς ἀπόψεις, προέχει καὶ ἐπιπροσθεῖ ἡ ἐξέτασις καὶ γνῶσις τοῦ γραφικοῦ συστήματος τῆς Μουσικῆς ταύτης, καὶ δὴ τοῦ ἐνδοτέρου αὐτοῦ μηχανισμοῦ, οὗ ἄνευ εἶναι ἀδύνατος πᾶσα πρακτικὴ πρόοδος καὶ ἀπηρτιωμένη γνωμοδότησις. Ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν καὶ τὴν ἄγκυραν τῆς πιστῆς τῶν παλαιοτέρων ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀποδόσεως ὑφέρπει πολλάκις κίνδυνος ἀπελπίδων ἀποπλανήσεων. Εἶναι τόσα τὰ μυστικά, τὰ ὁποῖα ζηλοτύπως καὶ πεισμόνως κρύπτει τὸ γραφικὸν τοῦτο σύστημα, ὥστε πᾶς τις ἐξειδικευθεὶς ὁπωσοῦν ἐκ μακρῶν καὶ ἐπισταμένων μελετῶν νὰ κινήσῃ δύσπιστον καὶ ἀμφίβολον κεφαλὴν τηρῶν πᾶσαν σχετικὴν ἐπιφύλαξιν. Τὰ ὁμολογουμένως ὀγκηρὰ ὀνόματα τῶν πρωτεργατῶν τῆς εὐοιώνως σημειωθείσης κινήσεως ἀποτελοῦσι κεφάλαια ἐγγυώμενα πᾶσαν ζωηρὰν ἐλπίδα. Ἀλλ᾽ εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθὲς ὅτι συμβαίνει πολλάκις ἔνια ζητήματα νὰ ἐκφεύγωσι τὴν δεδοκιμασμένην φιλολογικὴν ἱκανότητα τῶν ἀπεκδυομένων εἰς ταῦτα. Διὰ τοῦτο

θεωροῦμεν ἀπαραίτητον πολλαὶ πολλῶν ἐργασίαι νὰ μὴ παροραθῶσι χρησιμοποιούμεναι ὡς ἀρνητικὸν ἀναδρομικὸν φῶς διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ λανθάνοντος ἐν τῷ προκειμένῳ ἐνδοτέρου πνεύματος, τῆς ἐνδοτέρας τεχνικῆς καὶ τοῦ ὅλου αὐτοῦ μηχανισμοῦ. Ἐπὶ τούτοις φρονοῦμεν, ὅτι, ἐφ᾽ ὅσον δὲν τεθῇ ἡ ὀρθὴ βάσις, πᾶσα ἀξιέπαινος σχετικὴ προσπάθεια, μένουσα ἐπὶ πολὺ ὡς προσπάθεια, θὰ διέλθῃ πολλοὺς σταθμοὺς καὶ στάδια, ἕως οὗ ἀποδώσῃ τοὺς πραγματικοὺς καρπούς. Ἐφ᾽ ᾧ, ἐὰν μικρὰ ἢ μεγάλη δόσις πυρρωνισμοῦ ἐνδείκνυται ὡς ἀσφαλὴς καὶ βέβαιος οἴαξ εἰς ἐρεύνας ἐπὶ δαιδαλωδῶν πεδίων ἐλλείψει τοῦ σωτηρίου μίτου, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ τοιοῦτον πνεῦμα, εἴπέρ ποτε, τὰ μάλιστα ἐπιβάλλεται.

Εὐχόμεθα ὁλοψύχως ἀπόλυτον ἐπιτυχίαν καὶ εὐχαριστοῦμεν εὐγνωμόνως τοὺς κ. κ. Hoëg, Tillyard καὶ Wellesz, θὰ ἐπαναλάβωμεν δὲ ἐνθουσιωδῶς τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἀποτελέσει τοῦ ὑπ᾽ αὐτῶν ἀναληφθέντος ἔργου, ἥτις ὑπῆρξε πάντοτε διακαὴς ἡμῶν καὶ ὄχι δευτέρας μοίρας πόθος καὶ ἰδεῶδες.

Σάμος - Βαθύ.

ΕΜΜ. ΒΑΜΒΟΥΔΑΚΗΣ

Ἀρχιμανδρίτου Καλλίστου Μηλιαρᾶ, *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ καὶ τὰ ἐπ᾽ αὐτῶν δίκαια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τόμος Α΄ 1928, σελ. 534.— Τόμος Β΄, 1933, σελ. ιϐ΄ + 903. Ἐν Ἱεροσολύμοις, τύποις Ι. Κοινοῦ, τοῦ Π. Τάφου.*

Ὁ καὶ ἐξ ἄλλων ἔργων γνωστὸς ἔγκριτος ἁγιοταφίτης Ἀρχιμ. Κάλλιστος, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διευθυντὴς τῆς «Νέας Σιών», διὰ τοῦ διτόμου του τούτου ἔργου ἀνέλαβε λίαν ἐργώδη ἆθλον: νὰ ἐκθέσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἁγίων Τόπων τῆς Παλαιστίνης, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ τῆς σχετικῆς ἀπεράντου φιλολογίας, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τῆς ἀντικειμενικῆς τῶν διαφόρων αὐτῆς φάσεων ἐρεύνης πρῶτον μὲν πόσον μεμαρτυρημένα εἶνε τὰ ἐπὶ τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ δίκαια τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, δεύτερον δὲ ὅτι ἄνευ τῶν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἀγώνων οὐδὲ ἴχνος ὀρθοδοξίας θὰ ἐσῴζετο σήμερον ἐν Παλαιστίνῃ. Διότι ἡ ἱστορία τῶν Ἁγίων τόπων εἶνε αὐτὸ τοῦτο ἐξιστόρησις τῶν ἀτρύτων μόχθων τῆς Ἁγιοταφικῆς Ἀδελφότητος καὶ τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων τῆς Ἁγίας Γῆς. Καὶ ὁ μὲν Α΄ τόμος περιλαμβάνει εἰς κεφάλαια ἓξ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπὸ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἱδρύσεως τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Σελὴμ καταλήψεως τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ εἰς δέκα

κεφάλαια ἐκτίθενται αἱ περαιτέρω τύχαι αὐτῶν ὑπὸ τοὺς σουλτάνους τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ Πατριάρχου Γερασίμου (1897).

Ἡ διαπραγμάτευσις τοῦ θέματος καθ᾽ ὅλην αὐτοῦ τὴν εὐρύτητα ἐγένετο ὁμολογουμένως μετὰ πάσης ἱστορικῆς εὐσυνειδησίας. Ὁ σ. ἐδέησε νὰ μελετήσῃ πληθώραν πρώτων πηγῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατέχουσιν ἐξέχουσαν θέσιν τὰ παντοῖα ὁδοιπορικά, τὰ προσκυνητάρια, αἱ χρονογραφίαι, αἱ περιγραφαί, τὰ χρυσόβουλλα, τὰ τυπικά, τὰ μηνολόγια, τὰ κανονάρια καὶ τὰ παντοῖα παλαιστινὰ ἀνάλεκτα, νὰ συμβουλευθῇ δὲ καὶ τὴν πλουσίαν ξένην φιλολογίαν τῶν βοηθημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιάζουσαν σπουδαιότητα κέκτηνται τὰ τῆς ρωσικῆς παλαιστινῆς φιλολογίας, ἧς τὰ πρωτότυπα ἠρεύνησε μετὰ πολλῆς προσοχῆς ὡς κάτοχος τῆς ρωσικῆς γλώσσης. Οὕτω ἐκ τῆς ἐμπεριστατωμένης ἀνακρίσεως τῶν τυχῶν τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἱερῶν προσκυνημάτων συνάγεται πόσον μεγάλαι καὶ ἀναντίρρητοι ὑπῆρξαν αἱ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γῇ ὑπηρεσίαι τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ὅστις—ὡς χαρακτηριστικῶς ἀποφαίνεται Ρῶσος ἀκαδημαϊκὸς καθηγητής, ὁ Β. Πρωτοπόπωφ—«ἄνευ στρατοῦ, ἄνευ στόλου, ἄνευ ἐπισήμου διπλωματίας, ἀποκλειστικῶς διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ δραστηριότητος καὶ ἱκανότητος κατώρθωσε νὰ διασώσῃ διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν οὐκ ὀλίγα προσκυνήματα, ὑποκείμενα εἰς διαρκεῖς καὶ πείσμονας συμμαχικὰς ἐπιθέσεις ὁλοκλήρων λαῶν, καὶ δὴ κεκτημένων τὰ ἀναγκαῖα μέσα, διπλωματίαν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν». Ἐντεῦθεν τὰ ἐπὶ τῶν Ἁγίων τόπων δικαιώματα «τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Ρωμαίων» ἐσεβάσθησαν ὅ τε κατὰ τὸν ϛ΄ αἰ. κατακτήσας τὰ Ἱεροσόλυμα χαλίφης τῶν Ἀράβων Ὀμὰρ Χαττὰμπ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, καὶ ὁ κατὰ τὸν Ιϛ΄ αἰῶνα καταλύσας τὸ κράτος τῶν Μαμελούκων καὶ ἐν θριάμβῳ εἰσελθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα σουλτάνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Σελὴμ Α΄, ἀδιστάκτως χορηγήσας εἰς τὸν Πατριάρχην τῶν ὀρθοδόξων Ρωμαίων Δωρόθεον βεβαιωτικὸν τῶν ὑπὸ τῶν προτέρων μωαμεθανικῶν δυναστειῶν δοθέντων ὁρισμῶν περὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων δικαίων των. Εἶνε κυριολεκτικῶς ἀνεκδιήγητοι οἱ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν προσκυνημάτων ἀγῶνες τῶν πρωθιεραρχῶν τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἁγιοταφιτικῆς Ἀδελφότητος, καθ᾽ ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἠναγκασμένων νὰ ἀντεπεξέρχωνται κατὰ τῶν ἁρπακτικῶν διαθέσεων τῶν Λατίνων καὶ τῶν Ἀρμενίων, δὲν εἶνε δ᾽ ὑπερβολικὸς ὁ τοῦ σ. δισχυρισμός, ὅτι «ἐὰν ἡ ὀρθόδοξος πίστις δὲν ἐξέλιπεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γῇ, ἐὰν πολλοὶ ἱεροὶ τόποι τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης τῆς Παλαιστίνης καὶ νῦν κατέχωνται ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, τοῦτο κατ᾽ ἐξοχὴν ὀφείλεται εἰς τὴν Ἁγιοταφιτικὴν Ἀδελφότητα ἔχουσαν ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς πατριάρχας ὡς ἡγουμένους αὐτῆς.»

Λαμβανομένης ὑπ᾽ ὄψιν τῆς μεγίστης σπουδαιότητος τῶν Ἁγίων Τόπων δι᾽ ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον, εὐεξήγητον τυγχάνει ὅτι ἀνέκαθεν οὗτοι ὑπῆρξαν τὸ κατ᾽ ἐξοχὴν ἀντικείμενον τῆς εὐσεβείας, τῆς προσοχῆς, τοῦ ἐνδια-

φέροντος καὶ τοῦ θαυμασμοῦ του. Ὅλως ἰδιάζουσαν ὅμως σημασίαν κέκτηνται οἱ Ἅγιοι Τόποι διὰ τὴν ἑλληνικὴν ὀρθοδοξίαν, διότι ἡ ἱστορία τῶν περιπετειῶν τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων καὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου ἀποκαλύπτει τὴν προνομιοῦχον ἐν αὐτοῖς θέσιν τοῦ ἡμετέρου Γένους. Ἡ ἐξιστόρησις τῶν περιπετειῶν τούτων ἐν τοῖς ὑπ᾽ ὄψει δυσὶ τούτοις τόμοις τοῦ ἀρχιμανδρ. Καλλίστου ἀπετέλεσεν ἔργον μακρᾶς πνοῆς, διὰ τὸ ὁποῖον εἶνε ἄξιος πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁ φιλοπονώτατος ἔγκριτος ἁγιοταφίτης. Τὸ ἔργον του τοῦτο καὶ ἡ πρὸ ἐτῶν ἐκδοθεῖσα ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων τοῦ νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου συναποτελοῦσι τὴν φωτεινὴν νεφέλην, ἥτις φωτίζει καὶ τὴν σημερινὴν τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ἰδιάζουσαν ἐν Παλαιστίνῃ θέσιν καὶ τὴν μέλλουσαν αὐτῆς ὑψηλὴν ἀποστολήν.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Monumenti Veneti dell'isola di Creta, ricerche e descrizioni fatte dal dottor **Giuseppe Gerola** *per incarico del R. Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti. Volumo quarto, Venezia MCMXXXII-X, 4° p. 626 + tav. 5.*

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον τὸ ἰταλικὸν Βασιλικὸν Ἰνστιτοῦτον τῆς Ἑνετίας ἐξέδωκε τὸν ἥκιστα γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι τελευταῖον τόμον τοῦ μνημειώδους διὰ τὴν βυζαντιακὴν καὶ ἑνετικὴν Κρήτην ἔργου τοῦ δρ. Ἰωσὴφ Γκερόλα. Ὁ τόμος ἀνεμένετο πρὸ πολλοῦ διὰ τὰς ἐν αὐτῷ Χριστιανικὰς Ἐπιγραφάς, corpus συμπληροῦν τὸ δημοσίευμα τοῦ ἀειμνήστου Στεφ. Ξανθουδίδου.

Τὸ ἀρτίως ἐκδεδομένον τοῦτο βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον ἐξετάζονται τὰ ὑδραυλικὰ τῶν ἑνετῶν ἐν Κρήτῃ ἔργα, ὅσα καὶ σήμερον σῴζονται (Opere idrauliche). Εἰς τὸ δεύτερον ὑπὸ τὸν τίτλον Appendici ἐξετάζονται δύο σπουδαιότατα διὰ τὴν Κρήτην θέματα. Τὸ ἓν τῶν ἀραλδικῶν μνημείων (monumenti araldichi) καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐπιγραφῶν (le iscrizioni).

Ὁ Gerola καὶ ἄλλοτε ἔγραψε περὶ κρητικῶν οἰκοσήμων καὶ τώρα δημοσιεύει ὅσα συνήντησεν ἐπὶ μνημείων κρητικῶν, προσπαθῶν νὰ τὰ συσχετίσῃ καὶ νὰ τἀποδώσῃ εἰς τὰς οἰκογενείας εἰς ἃς ἀνῆκον· εἰς τὸ πρᾶγμα εὐκολύνεται ἐκ τοῦ ὅτι χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλας καὶ ἀρχειακὰς πηγάς. Μόλον τοῦτο παραμένουν πολλὰ τὰ σκοτεινὰ ἀκόμη καὶ δυσδιάκριτα. Τὰ ἐπὶ λίθων γεγλυμμένα οἰκόσημα δὲν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν πάντοτε μετ᾽ ἴσης εὐκολίας πρὸς τὰ κεχρισμένα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ λείπουν ἀπ᾽ αὐτὰ τὰ διακριτικὰ χρώματα.

Εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς συγγραφῆς παρατηρῶ, ὅτι πλουσιωτέρα θὰ ἦτο ἡ ἀπόδοσις, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐμελέτα καὶ τὰ ἐπὶ φορητῶν εἰκόνων οἰκόσημα, οἷα τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ σημειωθέντα ἐν τῇ περὶ Ἁγίων Ἀναργύρων Χανίων μελέτῃ μου (Byz. Neugr. Jahrbücher 10 - 1932).

Εἰς τὸ περὶ Ἐπιγραφῶν σπουδαιότατον τοῦ τόμου μέρος συνειργάσθη ὁ συγγραφεὺς μὲ τὸν ἀείμνηστον Ξανθουδίδην, ἐκδώσαντα ἄλλοτε ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Χριστιανικὰς Ἐπιγραφὰς (ΙΕ΄, 1903).

Ἐπιφέρω τὰς κατωτέρω παρατηρήσεις, σημειωθείσας ὅτε διεξῆλθον τὸν τόμον, προχείρως.

Σελ. 346 ἀριθ. 20. Ὁ Ger. δημοσιεύει τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ἐπὶ τοῦ ἑνετικοῦ ἀρχειοφυλακείου ὡς κάτωθι:

Regiminis vigilan(tia) archivium ex aug(u)sta
in augusta forma constructum

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ φανερῶς γέγραπται ex angusta [forma] in augusta, ἤτοι τὸ ἀρχεῖον ἐκ στενῆς εἰς σεβαστὴν μορφὴν κατεσκευάσθη.

Σελ. 361 κἑ. Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἁγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων. Περὶ τῆς Μονῆς ταύτης τοῦ ἀκρωτηρίου Μελέχα Κρήτης ἐδημοσίευσα ἐκτενῶς ἐν τῷ Θ΄ (1932) τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος, ὅπου κατεχώρισα καὶ τὰς ἐπιγραφάς· τὴν δημοσίευσίν μου δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὑπ᾽ ὄψιν ὁ Ger. ἀφοῦ συνεξετυποῦντο καὶ αἱ δύο ἐργασίαι. Ἐκ τῆς παραβολῆς ὅμως τῶν ὑπ᾽ ἐμοῦ καὶ ἐκείνου δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν φαίνεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὄχι μόνον τὰς νεωτέρας ἐπιγραφὰς (καλῶς ποιῶν, λόγῳ τῆς φύσεως τῆς μελέτης του) ὑπ᾽ ἀριθ. 10-16 καὶ 26-31 δὲν ἐξέδωκεν, ἀλλ᾽ οὔτε καὶ τὰς ἀρχαιοτέρας ὑπ᾽ ἀριθ. 2, 5-8, 19, 24 καὶ 25. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μ᾽ ἐμβάλλει εἰς τὴν ὑπόνοιαν ὅτι πολὺ ἀκόμη ἐπιγραφικὸν ὑλικὸν θὰ μένῃ ἐν Κρήτῃ ἄγνωστον καὶ ἀδημοσίευτον. Ἀκόμη ὁ Ger. ἐξέδωκεν ἐλλιπῶς τὰς 17 καὶ 18 κατὰ τὴν ἰδικήν μου ἀρίθμησιν, ἐν τῇ ὑπ᾽ ἀριθ. 9 ἀντὶ τοῦ ρ γ ο υ ἀνέγνωσε τ ο ῦ ρ γ ο ν, ἐν τῇ ὑπ᾽ ἀριθ. 17 ἀντὶ τοῦ χαραχθέντος ΜΕΤΛ ἀνέγνωσε τὸ ὀρθὸν ΜΕΤΑ κλπ. Ἐπὶ πλέον ἐκδίδει δύο ἐπιγραφὰς ἀγνώστους εἰς ἐμέ, ἅτε μὴ ὑπαρχούσας πλέον ἐν τῇ Μονῇ, ἐξ ὧν ἡ μία τοῦ ϡχμγ΄ (1643) ἔτους.

Σελ. 425 - 6. Δημοσιεύει τὴν πλαστήν, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐγράψαμεν (ΕΕΒΣ Θ΄ (1932) σ. 298 σημ. 4) καὶ εἰς τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἀνήκουσαν ἐπιγραφὴν τοῦ ὑπερθύρου τοῦ Γουβερνέττου.

Περαιτέρω ὑπ᾽ ἀριθ. 20 δημοσιεύεται ὁλόκληρος ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Χριστοῦ Μεσκλῶν, ἣν ἐτύπωσεν ἀτελῶς ὁ Μ. Δέ φ φ ν ε ρ (Ὁδοιπορικαὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Κρήτην σ. 239) καὶ εἶτα ὁ Ἰω. Μ α υ ρ α κ ά κ η ς, Ἡ ἀρχαία Ριζηνία σελ. 30 (ὅρα καὶ τὰ σημειωθέντα ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν Μύσωνος Γ΄ (1934) σ. 88 περὶ ἀνεκδότου χαράγματος τοῦ 1477, ὅπερ οὐδ᾽ ὁ Ger. ἀνέγνωσεν). Τὸ σπουδαῖον τῆς ἐπιγραφῆς, ἐκτὸς τῶν περὶ τῶν ζωγράφων

Θεοδώρου Δανιὴλ καὶ Μιχαὴλ τοῦ Βενέρη εἰδήσεων, εἶναι τοῦτο: ὁ Χριστὸς λέγεται ἐκεῖ μεσισκλιώτης, ὅθεν ὁ ἀρχαιότερος τύπος τοῦ τοπωνυμίου εἶναι τὰ Μεσισκλά.

Ἐκ τῶν λίαν ἐνδιαφερουσῶν ἐπιγραφῶν Σελίνου σημειῶ τὸ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 9 ἐκ Καλαμιοῦς, ἐπίθετον Τζίσκος- Francisco. Καὶ σήμερον συχνὸν τὸ Τσισκάκης ἐν Σελίνῳ. Ὁμοίως καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 41 (σ. 462) ἐν ᾗ ὀνοματεπώνυμον Γεωργίου τοῦ Κοπετοῦ. Οἱ Κοπετοί, εἶναι, ὡς γνωστόν, σημερινὸν χωρίον τοῦ Σελίνου, ὀφεῖλον τὴν τοπωνυμίαν εἰς τὴν ἤδη κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα συναντωμένην ἐν τῇ ἐπιγραφῇ οἰκογένειαν Κοπετοῦ.

Σελ. 427 ἀριθ. 91 - 2. Ὁ Ger. δὲν εἶδε τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Φούμη, ἀναίρεσις συκοφαντίας.... Χανιὰ 1902, ὅπου τὸ πρῶτον ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἐν Θερίσῳ ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἀναφέρεται οἰκογένεια Φούμη.

Καὶ ἀνωτέρω ἐξέφρασα τὴν γνώμην ὅτι λανθάνει ἔτι πολὺ ἀδημοσίευτον καὶ ἄγνωστον κρητικὸν ἐπιγραφικὸν ὑλικόν[1]. Πρὸς ἐπίρρωσίν της δημοσιεύω κατωτέρω τρεῖς, τὰς ὁποίας δὲν ἐξέδωκεν Gerola ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ.

Ἡ πρώτη εἶναι ἐπὶ λίθου εἰς σχῆμα σταυροῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου λείπει τὸ ἄνω τμῆμα. Εἶναι καὶ ἡ παλαιοτέρα. Ὁ πώρινος λίθος θὰ κατεστράφη εἰς τὴν κατὰ Σεπτέμβριον 1934 πυρκαϊὰν τοῦ Μουσείου Χανίων, ὅτε καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαί, δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Gerola εὐτυχῶς, εὗρον οἰκτρὸν τέλος μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ Μουσείου ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν, προήρχετο δ' ἐκ Γαβαλλοχωρίου Ἀποκορώνου καὶ δι' ἐμοῦ εἶχεν εἰσαχθῇ εἰς τὸ Μουσεῖον τῷ 1931.

O
V
CTAVPO ΠΙΓΙΝ
E
M
I
Λ
I
A
N
O
V

[1] Ὁ Ger. δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν τοῖς Κρητικοῖς Α' (1933) δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Ν. Πλάτωνος λατινικὴν καὶ τὴν ὑπὸ Μ. Γ. Πλουμίδου διορθωθεῖσαν ἑλληνικὴν ἐπιγραφήν.

Εὐκόλως συμπεραίνει τις, ὅτι καὶ τὸ ἄνω τμῆμα δέον νὰ συμπληρωθῇ: [ΕΜΙΛΙΑΝ]ΟV, ἐκτὸς ἂν πρέπῃ ν' ἀναγνώσωμεν πατριάρχου ἢ ἐπισκόπου.

Ἡ δευτέρα ἀνεγνώσθη ὑπ' ἐμοῦ τὸ θέρος τοῦ 1931 εἰς Παλαιὰ Ρούματα Κισάμου, καὶ εἶναι κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Χριστοῦ τοῦ εἰς τὴν συνοικίαν Βαβουλέδω τοῦ χωρίου τούτου. Σημειωτέον, ὅτι Βαβουλέδες ὑπάρχουν καὶ σήμερον ἐν Σπίνᾳ Σελίνου, οἰκισθέντες ἐκεῖ ἐκ τῆς πλησιοχώρου Κισάμου. Ὁ ναὸς καλῶς ἱστορημένος (1461).

ΑΝЄΚΑΙΝΙCΘΙ ΚΑΙ ЄΙΚΟΝΟΓΡΑ
ΦΗΘΗ Ο ΘЄΙΟC ΚΑΙ ΠΑΝCЄΠΤΟC
ΝΑΟC ΤΟΥ ΚΥΡ ΘΟV ΚΑΙ CΡΟC ΗΜΩΝ
ΙV ΧV ΔΙΑ CVΝЄΡΓЄΙΑC ΚΑΙ ЄΞΟΔΟV
ΛЄΟV ΤΟV ΒΑΒΟVΛЄΑ ΚΑΙ ΤΗC CVΜΒ
ΙΟV ΑVΤΟV CΟΦΙΑC ΚΑΙ ΤΩΝ ΤЄ
ΚΝΩΝ ΑVΤΩΝ ΑΜΗΝ
ЄΤΟC ,ϚϡΟ' ΝΟЄΜΒΡΙΟV ΚΒ'
ΑΜΗΝ ΑΜΗΝ ΑΜΗΝ

Ἡ τρίτη τέλος εὑρίσκεται ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τῶν Χανίων καὶ ἐν τῷ κακῶς ἀνακαινισθέντι ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Σπλάντζιας. Ὁ ναὸς ἦτο ἄλλοτέ ποτε μοναστήριον φραγκισκανῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ εἰς τὴν ἀψῖδα ἐσωτερικοῦ θυρώματος δεξιὰ τῆς ἐκκλησίας ἐχάραξαν (1609)

EX CHARITATE OONFRATRVM SACRATISSIMI ROSARI
ANNO DOMINI MDC IX

ἤτοι «ἐκ χάριτος (ἐλεημοσύνης) τῶν συνασκουμένων τοῦ ἱερωτάτου ροδαρίου»· περὶ δὲ τοῦ rosario προχείρως ὑπενθυμίζω ὅτι ἑορτάζεται τοῦτο κατὰ Μάϊον πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ὅτι κατ' ἐξοχὴν τοῦτο ἐτίμων οἱ δομινικανοὶ καὶ ὅτι τὸ κομβοσχοίνιον τῶν φραγκισκανῶν νῦν καὶ αἱ ἰσάριθμοι πρὸς τοὺς κόμβους προσευχαὶ καὶ σήμερον καλοῦνται rosarium Virginis.

Γενικώτερον παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὰς ἐπιγραφὰς δημοσιεύονται καὶ πολλαὶ βυζαντιακαί, εἰς ἃς πρέπει νὰ καταλέξωμεν καὶ τὰς πλείστας τῶν ἑλληνογλώσσων μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰ., ἐν αἷς πολλάκις γίνεται λόγος οὐχὶ περὶ τῶν ἐνετῶν duca, ἀλλὰ τῶν «ὀρθοδόξων καὶ φιλοχρίστων βασιλέων ἡμῶν» τοῦ Βυζαντίου! (πρβλ. σ. 538 ἐπιγρ. Πυργιωτίσσης).

Αἱ ἐπιγραφαὶ τυποῦνται καὶ μὲ fac-simile, ἐνίοτε δὲ μόνον εἰς τὰ ἔκτυπα ταῦτα, χωρὶς μεταγραφήν. Αἱ ἐξ αὐτῶν πληροφορίαι περὶ τῶν κρητῶν ζωγράφων τόσον τῶν πρό, ὅσον καὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν, εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐπὶ τοῦ Gerola κυρίως ἐστηρίχθη ὁ μακαρ. Σπ. Λάμπρος γράφων ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι 5 (1908) 277 κἑ. περὶ τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἄλλοι, ἄλλα. Νῦν διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐπι-

γραφῶν αἱ ἐν τῷ II τόμῳ τῶν Ἑνετ. Μμημείων εἰδήσεις στερεοῦνται, ἐπαυξάνονται[1] καὶ δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς βάσις νεωτέρας πραγματείας διὰ τοὺς τοιχογράφους τοὺς ἐργασθέντας ἐν Κρήτῃ. Οὕτω π. χ. διὰ τὸν Μιχάλη Βενέρη ὃν συναντῶμεν τῷ ͵ςωκς´ (1318) εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας Δριμίσκου Ἁγ. Βασιλείου, μανθάνομεν ἐκ τῆς προμνησθείσης ἐπιγραφῆς Χριστοῦ τῶν Μεσκλῶν, ὅτι τῷ ͵ςωια´ (1303), πρὸ δεκαπέντε ὅλων ἐτῶν εἰργάζετο μετὰ τοῦ θείου του Θεοδώρου Δανιήλ, ἕνεκα νεότητος προφανῶς καὶ μικρᾶς πείρας. Διὰ τὸν Γεώργιον τὸν ζωγραφήσαντα εἰς Γιουμουρτζῆ καὶ Παλιανήν, ὑποθέτομεν ὅτι εἶναι ὁ γράψας τὴν εἰς Μοναστηράκι Ἱεραπέτρας (IV, 582) ἐπιγραφήν. Ὅτι ὁ ζωγράφος Εἰρῖκος Κωνστῖνος δὲν ἐλέγετο ποτὲ Ζῶγυ, ὡς εἶχεν ὁ Ξανθουδίδης ἀναγνώσει ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Ζωγρ[άφος] (IV, 539 ἀρ. 1)[2].

Γενικῶς κρινόμενον τὸ βιβλίον μᾶς φαίνεται ἄριστον δεῖγμα ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ εὐσυνειδησίας· ὀφείλομεν δ' εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν ἰταλικὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἑνετικοῦ Ἰνστιτούτου, ἡ ὁποία, παρ' ὅλον ὅτι ὡρμήθη ἀπὸ ἀρχὰς δι' ἡμᾶς ἀπαραδέκτους (ἐπιμένοντας περὶ τῆς ἑλληνικότητος τῶν μνημείων τῶν χρόνων τῆς ἑνετοκρατίας), διὰ τῆς ἐπιπόνου ἐργασίας της, ἧς τὰ πορίσματα ἤγαγεν εἰς φῶς ὁ κ. Gerola, ὠφέλησε τὴν σπουδὴν ὄχι μόνον τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθόλου ἑλληνισμοῦ, μὲ τὸν ὁποῖον ἀρρήκτως εἶναι συνδεδεμένη ἡ τύχη τῆς γενναίας καὶ πολυπαθοῦς μεγαλονήσου.

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

---

[1] Ὅρα τὰ σημειωθέντα ὑπὸ Ger. περὶ τῶν πρώην λανθανόντων τοιχογράφων Ἰωακεὶμ (1347, Σκαφίδια), Ἰωσὴφ ἱερέου (Κάντανος), Νικόλα Μαστραχᾶ (1410 Πρινὲς) καὶ τούτων μόνον προχείρως ἐν Σελίνῳ ἀπαντωμένων, ἀγνώστων τῷ Ἰω. Κριτσωτάκῃ, Οἱ Κρῆτες ζωγράφοι τῆς μεταβυζαντινῆς σχολῆς, Μύσων Γ´ (1934) σ. 97-162, περὶ ἧς μελέτης ἐσημείωσα ὀλίγα ἐν Νεοελληνικῷ Ἀρχείῳ Α´ (1935) σ. 331-2.

[2] Εἰς πλῆρες corpus κρητικῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν ἀναγκαία θὰ ἦτο καὶ ἡ τῶν ἐπὶ τῶν φορητῶν εἰκόνων δημοσίευσις, ἢ συγκέντρωσις τῶν ὑπ' ἄλλων (Κ. Ἀμάντου, Σιναϊτικὰ Μνημεῖα, Δ. Σισιλιάνου, Ἕλληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν ἅλωσιν, Ν. Καλογεροπούλου, ἡμῶν κλπ.) δημοσιευθεισῶν.

Denis A. Zakythinos, *Le Despotat Grec de Morée. Paris, 1932.*

Ἐν πρώτοις θ' ἀσχοληθῶ μὲ ζητήματά τινα μεθοδολογικά, κρίνων τὸ προκείμενον ἔργον, καθ' ἃ δὲν παρέλειψε νὰ πράξῃ καὶ ὁ πατὴρ V. Laurent ἐν τῇ κριτικῇ, ἣν ἐδημοσίευσε πρό τινος[1]. Πρὸ παντὸς δηλαδὴ θὰ ηὐχόμην νὰ εἶχεν ὁ κ. συγγραφεὺς ἐπεξεργασθῆ ἀρχικῶς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ παρόντος ἔργου, μέλλον νὰ περιλάβῃ τὰ ἑξῆς κεφάλαια: I. Gouvernement et Administration. II. La population de la péninsule. Observations ethnologiques. III. La vie sociale. IV. Les seigneurics grecques en Morée. V. Mouvement économique. Commerce et industrie. VI. L'églige grecque de Morée. VII. Le Mouvement littéraire et artistique.

Ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐξέδιδε πρῶτον τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔργου του, τοῦτο θὰ ἐπεῖχε θέσιν εἰσαγωγῆς εἰς τὸ πρῶτον μέρος, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ. Διότι τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐκδεδομένον πρῶτον μέρος ἀποβαίνει ἀκατανόητον, ἂν δὲν γνωρίζωμεν προεισαγωγικῶς τὰ περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου, κατὰ τὰ ἔτη 1262 ἕως 1460, τὴν ἐθνολογικὴν αὐτοῦ σύστασιν, τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ κατάστασιν κ.τ.λ., κεφάλαια δηλαδὴ πάντα, τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς ἐπεφύλαξε διὰ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔργου του.

Ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῆς παρατηρήσεώς μου εἶναι τὸ ἑξῆς: Ὅτι δηλαδὴ ἂν καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ σελ. 10 ὁμολογεῖ ὅτι τὰ περὶ τῆς κοινωνικῆς, διοικητικῆς, οἰκονομικῆς κ.λ.π. καταστάσεως τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ ἐπιφυλάσσει εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔργου του, ἐν τούτοις τόσον πολὺ ἐπιέζετο ἀπὸ τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς τοιαύτης ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ δεσποτάτου, ὥστε παρενείρει ἐν τῷ ἐκδεδομένῳ μέρει, χάριν σαφηνείας, καὶ τμήματα ἐκ τοῦ ἀνεπεξεργάστου δευτέρου μέρους. Οὕτω λόγου χάριν, παρεισάγει εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, παράγραφον, σελ. 77 - 93, ἐπιγραφομένην état interieur. Εἰς ταύτην πραγματεύεται· α´) περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου (σελ. 78 ἑ.)· β´) περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ δεσποτάτου (σελ. 83 ἑ.). Πλὴν τούτου ἐπιλαμβάνεται ἐν σελ. 101 ἑ. νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ δεσποτάτου ἐπὶ Μανουὴλ Καντακουζηνοῦ (ἐποικισμὸς Ἀλβανῶν)· ἐν δὲ σελ. 105 τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν αὐτοῦ. Ἐν σελ. 140 ἑ. ἐξετάζει τὴν νομισματικὴν πολιτικὴν τοῦ δεσπότου Θεοδώρου Α´ τοῦ Παλαιολόγου. Ἐν σελ. 172 ἑ. πραγματεύεται τὴν κοινωνικὴν ἔκλυσιν ἐπὶ τοῦ δεσπότου Θεοδώρου Β´ τοῦ Παλαιολόγου. Δὲν παραλείπει δὲ σελ. 175 ἑ. νὰ ἐξετάσῃ καὶ τὴν μὴ ἐφαρμοσθεῖσαν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Πλήθωνος ὡς καὶ σελ. 227 τὸ διοικητικὸν καὶ οἰκονομικὸν μεταρρυθμιστικὸν

---

[1] V. Laurent ἐν Échos d'Orient, Paris, 1933 σ. 493 ἑ.

σχέδιον, ἐπὶ τοῦ δεσπότου Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος. Ἐννοεῖται ὅτι ἐπιδοκιμάζων πάσας τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς Laurent ἔνθ' ἀνωτέρω γενομένας μεθοδολογικὰς παρατηρήσεις δὲν εἰσέρχομαι εἰς αὐτάς.

Ἀποβλέπων ὅμως εἰς μίαν νεωτέραν βελτιωμένην ἔκδοσιν τοῦ καλοῦ τούτου καὶ χρησίμου ἔργου, τοῦ μὲ μεγάλην σαφήνειαν γεγραμμένου, σημειώνω, εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ζητήματα, τὰ ἑξῆς:

1) Ἐν σελ. 32, 68, 76 γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐκ Βυζαντίου ἀποστελλομένων διοικητῶν (πρὸ τοῦ ἔτους 1348) τῶν ἐν Λακωνικῇ ἀπὸ τῆς Φραγκοκρατίας ἀπελευθερωθέντων κάστρων, κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Κων/πόλεως ἔτους 1262. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν ἐνιαύσιοι, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1308 ἀπεστέλλοντο διοικηταὶ ἐπ' ἀόριστον χρόνον, μέτρον τὸ ὁποῖον ἑδραίωσε καὶ ἐβελτίωσε τὴν θέσιν τῆς βυζαντινῆς βασιλείας ἐν Πελοποννήσῳ. Τὰ περὶ τῶν διοικητῶν ἐπαρχιακῶν βυζαντινῶν κάστρων ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων ἔχω ἤδη ἐρευνήσει κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν Ἐπετηρίδι Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἔτος Α', σελ. 162 ἑ., ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τοῦ Σπυρ. Λάμπρου τὰ Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, Τόμος Β', σελ. μα' ἑ., καὶ εἰς τὸ περιοδικ. Μαλεβὸς ἔτους 1923 ἀριθ. 31 - 32 (ἰδιαιτέρου ἀποσπάσματος 3 ἑ.). Καθώρισα ἐν τούτοις τὴν διοικητικὴν ἱεραρχίαν τῶν ἁπλῶς λεγομένων κεφαλῶν καὶ τῶν περιεχουσῶν κεφαλῶν. Εἰς τὸ ἀπελευθερωθὲν ἐκ τῆς Φραγκοκρατίας τμῆμα τῆς Πελοποννήσου ἐν ἔτει 1262 ἕδρα περιεχούσης κεφαλῆς ἦτο κατὰ τὴν ἀνωτέρω γνώμην μου ὁ Μυστρᾶς, ἡ δὲ Μονεμβασία ἁπλῶς ἕδρα κεφαλῆς. Κατὰ ταῦτα ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, πάππος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ϛ' τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἤδρευεν ἐν Μονεμβασίᾳ ὡς κεφαλή. Ταῦτα ὅμως δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ κ. συγγραφεύς.

2) Ἐν σελ. 94 ἑ. ὁ κ. συγγραφεὺς ὡς ἑξῆς ἑρμηνεύει τὴν γένεσιν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ. «Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ϛ' Καντακουζηνὸς βλέπων ὅτι ἡ διοίκησις τῆς ἐπαρχίας ταύτης ὑπ' ἀνωτάτων ἐκ Βυζαντίου ἀποστελλομένων ὑπαλλήλων δὲν ἦτο ὅσον ἔπρεπε ἱκανοποιητική, ἀπεφάσισε νὰ τῆς δώσῃ διοικητὰς ἀφωσιωμένους καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐν αὐτῇ δεσποτᾶτον, ὅπερ ἂν καὶ θὰ ἀνεγνώριζε τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκράτορος, θὰ ἀπήλαυεν ὅμως διοικητικῆς αὐτονομίας» [1]. Ἂν καὶ ἡ ἵδρυσις τοῦ δεσποτάτου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος, κρατῶν ὅλως ἀνεξαρτήτων, εἶχε γίνει ὑπὸ συνθήκας ὅλως διαφορετικὰς τῶν τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ ὁποίου ἡ ὑποτέλεια εἰς τὴν ἐν Κων/πόλει βασιλείαν ποτὲ δὲν διεκόπη, ἐν τούτοις τὸ

[1] Ἰδὲ καὶ V. Laurant, Αὐτόθ. σ. 494 «L'érection du despotat d'Epire et la création de l'empire de Trébizonde résultèrent de deux mouvements de dissidence désapprouvée par le pouvoir central; au contraire, dans le cas présent, on voulut, sur le Bosphore, à la fois prévenir une scission et fortifier une région particulièrement exposée.»

ἀπώτερον αἴτιον τῆς ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων ἐμφανιζομένης τάσεως πρὸς διάλυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἶναι εὐδιάκριτον. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1204 ἑ. τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξέρχεται πλέον τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ ἐξελληνισμένου κράτους, διὰ νὰ ἱδρύσῃ εἰς τὸ νῦν τὸ πρῶτον κατονομαζόμενον ἑλληνικὸν γένος κράτος ἢ κράτη, καθαρῶς ἐθνικὰ ἑλληνικά. Τοιαῦτα εἶναι τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου καὶ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. Τὸ φαινόμενον τοῦτο προῆλθεν ἐκ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διὰ πρώτην φορὰν δημιουργίας ἑλληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἀντὶ τῆς βυζαντινῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν μέσων χρόνων. Ὁ Ἰωάννης Ϛ' ὁ Καντακουζηνὸς λοιπόν, βλέπων ὀξύτατα τὴν ἐπιτολὴν τῆς νέας ταύτης ἐθνικῆς συνειδήσεως (εἰς ἣν ὀφείλεται καὶ ἡ λεγομένη ἀναγέννησις τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων), διὰ νὰ προλάβῃ τὴν περαιτέρω διάλυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἣν τὸ 1261 ἐν Κων/πόλει οἱ Παλαιολόγοι ἀνασυνέστησαν, προτιμᾷ τὴν δημιουργίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ἐν Πελοποννήσῳ ὑποτελοῦς δεσποτάτου. Δύο ἱστορικαὶ ἰδέαι, κατὰ τὴν θεωρίαν μου, διάχυτοι τότε, ἀποτελοῦν τὴν πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ ΙΓ', ΙΔ', ΙΕ' αἰῶνος. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ βυζαντινὴ μεγάλη ἰδέα, τῆς ὁποίας σημαιοφόρος γνωρίζομεν ὅτι ὑπῆρξε Μιχαὴλ Η' ὁ Παλαιολόγος [1]· καὶ ἡ ἄλλη, ἣν ἐγὼ ἑλλαδικὴν ἀπεκάλεσα, εἶναι ἡ ἰδέα τῆς ἐξόδου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους [2]. Διὰ τοῦτο δὲν φαίνεται ἐπίσης ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέως σελ. 24 ἑ., καθ' ἣν «la formation d'un Etat grec, la réorganisation de l'Église, abolie en grande partie par suite de l'établissement en Grèce du clergé catholique, préparèrent la renaissance de l'Hellénisme en Morée». Ὁ κ. συγγραφεὺς ἐπίσης δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν μελέτην μου περὶ τῆς ἱστορικῆς γενέσεως τοῦ ὅρου δεσπότης, καὶ τοῦ ὅρου δεσποτᾶτον τοῦ Μορέως, ἣν κατεχώρισα εἰς τοῦ Σπυρ. Λάμπρου τὰ Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, Τόμ. Β', σελ. μ' καὶ ἑξ.

3) Ἐν σελ. 172 σημ. 2 τὴν μονῳδίαν τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος ἐπὶ τῷ αὐτοκράτορι Μανουὴλ Β' τῷ Παλαιολόγῳ, ἣν ἐκ τοῦ αὐτογράφου κώδικος τοῦ Βησσαρίωνος ἐξέδωκα, ἐσφαλμένως ὀνομάζει ὁ συγγραφεὺς version grecque· διότι μέχρι τοῦδε ἡ μονῳδία αὕτη ἦτο γνωστὴ μόνον ἐκ μεταφράσεως λατινικῆς τοῦ Nic. Perotti.

4) Ἐν σελ. 181 πραγματευόμενος ὁ συγγραφεὺς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ δρᾶσιν Ἰωάννου Η' τοῦ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου, δὲν ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὅσα ἔγραψα ἐν Παλαιολογείοις καὶ Πελοποννησιακοῖς τόμ. Γ' σελ. ιε' ἑξ.

[1] Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, Ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς μεγάλης ἰδέας, ἐν Ἡμερολογίῳ Μεγάλης Ἑλλάδος 1923 σ. 167 ἑ.

[2] Ἰδὲ Ι. Κ. Βογιατζίδου, Ἱστορικαὶ Μελέται, ἐν Ἐπιστημον. Ἐπετηρ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τόμ. Β', 1932, σ. 249 κ. 302. ἑ.

5) Ἐν σελ. 200 περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς τοῦ Καρόλου Τόκκου ὁρμωμένου ἀπὸ τὴν Γλαρέντσαν, πρὸς νότον, ἀνατολὰς καὶ βορρᾶν, εἰς βάρος τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, ὁ συγγραφεὺς λέγει «S'appuyant sur cette place, Tocco réussit en peu de temps à étendre son pouvoir sur presque toute la province d'Élide jusqu'au fleuve Alpheios et à la montagne de Pholoé». Ἐνῷ πράγματι ἡ νέα ἀνώνυμος πηγὴ ἄλλα ἀναφέρει· «ἐκείνης (Γλαρέντζης) τοίνυν ὥσπερ εἴρηται κρατήσας, συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν διήκουσαν Ἀλφειοῦ μέχρις Ἀχελῴου ποταμοῦ πᾶσαν, πρὸς ᾧπερ Δύμι πάλαι πόλις ἀχαϊκή, καὶ πᾶσαν Ἦλιν κοίλην ἀνήκουσαν ὡς πρὸς μεσόγαιαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅσ' ἀνήκει πρὸς τῷ ὄρει Φολόης πάνθ' ὑφ' ἑαυτῷ πεποίηκε».

6) Ἐν σελ. 216 περὶ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου τοῦ δεσπότου λέγει ὅτι πλέων τὸ 1442 εἰς βοήθειαν τῆς Κων/λεως, κινδυνευούσης ἐκ τοῦ δεσπότου καὶ τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Β', ἠναγκάσθη νὰ σταθμεύσῃ εἰς τὴν νῆσον Λέσβον, ὅπου ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ὅπου ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἡ δευτέρα σύζυγος αὐτοῦ Αἰκατερίνη. Σύγχυσις ἐνταῦθα δύο διακεκριμένων γεγονότων γίνεται. Τὸ πρῶτον εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος πλέων εἰς Κων/πολιν διῆλθε διὰ τῆς νήσου Λέσβου διὰ νὰ παραλάβῃ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Αἰκατερίνην. Τὸ δεύτερον, ὅτι ἐκ τῆς Λέσβου πλεύσας εἰς τὴν νῆσον Λῆμνον ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου· καὶ ἐν Παλαιοκάστρῳ τῆς Λήμνου παθοῦσα ἔκτρωσιν ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἡ σύζυγος τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ, χρονικόν, ἔκδ. Bονν. σελ. 195, 3.

7) Ἐν σελ. 241 περὶ τοῦ δεσπότου Δημητρίου Παλαιολόγου λέγει ὅτι διῴκησε τὰς βυζαντινὰς κτήσεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἐν τούτοις πρὸ τῆς διοικήσεως τοῦ Εὐξείνου Πόντου τῷ εἶχε παραχωρηθῆ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1443-1448 ἡ διοίκησις ἡ λεγομένη «τῆς νήσου Λήμνου», περὶ ἧς διέλαβον ἐν Παλαιολογείοις καὶ Πελοποννησιακοῖς σελ. κ', ἕ.

8) Ἂν καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 10 λέγει «nous avous essayé dans cette première partie de mettre en relief tous renseignements connus de l'histoire de Despotat», ἐν τούτοις ἐν σελ. 275 περὶ τῶν σχέσεων τῶν δεσποτῶν Κωνσταντίνου καὶ Δημητρίου τῶν Παλαιολόγων πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Ζ' δὲν ἐχρησιμοποίησε τὰς ἐπιστολάς, ἃς ἐδημοσίευσα ἐν Παλαιολ. καὶ Πελοπον. τόμ. Δ', σελ. 65, 66, 196 ἕ.

9) Ἐν σελ. 283 λέγει ὁ συγγραφεὺς ὅτι τὸν ἀρχηγὸν τῶν εἰς Μορέαν ἀποσταλέντων 300 Ἰταλῶν μισθοφόρων τὸ 1459, εἰς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων, ἐπανελθόντα εἰς Ἰταλίαν, συνοδεύει ὡς πρεσβευτὴς τοῦ δεσπότου Θωμᾶ ὁ Νικόλαος Ράλλης Ἰσῆς, ἀντὶ νὰ εἴπῃ ὁ Ἰωάννης Ράλλης Ἰσῆς, υἱὸς τοῦ Γεωργίου Παλαιολόγου Ράλλη. Περὶ τῆς δράσεως τοῦ Νικολάου Ράλλη Ἰσῆ ἰδὲ περιοδ. Ν. Ἑλληνομνήμονος τόμ. ΙΑ', σελ. 282 ἕ.

10) Ἐν σελ. 290 ἁπλῶς λέγει ὁ συγγραφεὺς ὅτι ὁ δεσπότης Θωμᾶς

Παλαιολόγος δι' ἐπιστολῆς του ἐκ Ῥώμης συνιστᾷ εἰς τὸν μαρκήσιον Μαντούης Λουδοβῖκον Γονζάγαν τὸν συμπολίτην του Μανουὴλ Ἀσάνην Σοφιανόν· δὲν ἀναφέρει ὅμως τὸ σημαντικώτατον γεγονὸς ὅτι ὁ Σοφιανὸς ἀποστέλλεται πρὸς ἐξεύρεσιν χρημάτων διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ αἰχμαλωτισθέντων Ἑλλήνων, κατὰ τὴν τελευταίαν τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1460 ἐπιδρομήν.

Παρὰ ταῦτα ὁ συγγραφεὺς ἔχει πολλὰ ἐπιτεύγματα. Παραδείγματος χάριν ἐν σελ. 27 λέγει: «La guerre entre le prince d'Achaïe et les Byzantins de Mistra n'est pas un fait isolé dans l'histoire de l'empire à cette époque. Au contraire, elle doit être étudiée comme une des phases de la lutte de l'Occident contre l'Empire byzantin, par suite de la destruction de l'Emprire latin de Constantinople». Ἐν σελ. 175 σημ. 1 ὀρθῶς διέγνωσεν ὅτι τὸ ἀνεπίγραφον ὑπόμνημα τοῦ Γεμιστοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, ὅπερ ἐξέδωκα ἐν Παλαιολ. Πελοπον. τόμ. Γ', σελ. 309 ἕ. δὲν ἀπευθύνεται εἰς Ἰωάννην Η' τὸν Παλαιολόγον, ἀλλ' εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ Μανουὴλ Β' τὸν Παλαιολόγον[1]. Ἐν σελ. 261 ὀρθῶς λέγει· «Les deux despotes (Démétrius et Thomas) de Morée représentent deux aspects différents de la mentalité grecque de l'époque. Démétrius... représente dans l'histoire de Morée la mentalité de beaucoup de ses contemporains qui aiment mieux «voir régner à Constantinople le turban des Turcs que la mitre des Latins»; il était disposé à continuer une vie de tributaire sous la domination des sultans turcs. Thomas, au contraire, était indubitablement plus patriote que son frère et représentait le parti des latinophiles (λατινόφρονες comme on disait à cette époque), c'est-à-dire de ceux, qui s'étaient prononcés en faveur de l'union des Églises et qui croyaient que seule la collaboration avec les puissances occidentales pourrait sauver leur pays. Il faut voir dans cette guerre civile l'opposition plus ou moins inconsciente de deux idées, de deux conceptions tout à fait différentes qui dominaient, à cette époque, la pensée grecque[2]».

Ἐν Θεσ/νίκῃ 9 Ἀπριλίου 1934

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ

---

[1] Ἐν συνόλῳ τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχει ἀνάγκην ἀναθεωρήσεως, ἣν ἐπιφυλάσσω εἰς εὐθετώτερον τόπον.

[2] Δὲν ἠδυνήθην νὰ κατανοήσω τὸ ὑπὸ Μ. Α. Andrééva ἐν Byzantinoslavica Τόμ. Δ', Prague, 1932, σ. 438 λεγόμενον· ὅτι δηλαδὴ Δεσποτᾶτον τοῦ Μορέως σημαίνει «La Grèce depuis sa réprise en partie des Francs par les Byzantins en 1262, jusqu'à sa conquête par les Turcs en 1460». Καὶ ὅτι τὸ ἔργον τοῦ κ. Ζακυθηνοῦ «vient prendre place dans la série des ouvrages comme ceux de Hopf et de W. Miller traitant le même sujet». Πλήρης δηλ. παρανόησις τοῦ περιεχομένου τῶν ἱστορικῶν τούτων ἔργων ἀποκαλύπτεται.

Dr. Stephanie von Stepski Doliva, *Studien zur Syntax des byzantinischen Historikers Georgios Phrantzes, München, 1935. S. 233.*

Ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ἡ δεσποινὶς Στεφανία φὸν Stepski ἐξέδωκε τελευταίως σύγγραμμα διεξοδικὸν ἀπαρτιζόμενον ἐκ σελίδων διακοσίων τριάκοντα καὶ τριῶν 16ου, ἐν ᾧ πραγματεύεται περὶ τῆς ἐν τῷ μεγάλῳ Χρονικῷ τοῦ Φραντζῆ [1] συντάξεως.

Ὡς γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ φέρονται δύο χρονογραφίαι· μία μεγάλη καὶ μία μικρά. Προφανῶς ἡ μεγάλη χρονογραφία εἶναι διασκευὴ σχεδὸν ριζικὴ τῆς μικρᾶς, γενομένη ἀπὸ μέρους ἑτέρας χειρός. Ἀλλ᾽ ἡ δεσποινὶς φὸν Stepski τοποθετεῖται ἀπέναντι τοῦ ζητήματος τούτου (σελ. 7) οὕτω πως, ὥστε πᾶσα δυσχέρεια ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης παρακάμπτεται δεξιῶς καὶ ἐπιτυχῶς. Λαμβάνουσα δηλαδὴ τὸ ὅλον ζήτημα ὑπ᾽ ὄψιν θεωρεῖ ὀρθῶς τὸ κείμενον τῆς μεγάλης χρονογραφίας ὡς ἀξιόλογον μνημεῖον γλωσσικὸν τῆς ἐποχῆς, ἀνεξαρτήτως ἂν πρέπῃ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα συγγραφέα.

Μετὰ μακρὰν εἰσαγωγήν, ἐν ᾗ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἠρύσθη ὁ συγγραφεὺς τὸ ὑλικὸν τῆς χρονογραφίας του, ἡ δεσποινὶς φὸν Stepski εἰσέρχεται εἰς τὰ καθέκαστα κατανέμουσα τὰς παρατηρήσεις της εἰς δέκα καὶ τρία κεφάλαια, ἐν οἷς ἀσχολεῖται κατὰ σειρὰν περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ὑποκειμένου μετὰ τοῦ ρήματος, περὶ τοῦ ἄρθρου, τῆς ἀντωνυμίας καὶ τῶν πτώσεων, περὶ τῶν προθέσεων καὶ τῶν ἐπιρρημάτων, περὶ τῆς ἀπαρεμφάτου, τῆς μετοχῆς καὶ τῶν ἀρνήσεων.

Ἀκολουθοῦσι δύο παραρτήματα, ἐν οἷς ἐξετάζονται διάφοροι γραμματικοὶ τύποι ὡς καὶ ἡ πλοκὴ τοῦ λόγου. Ἐν τέλει δὲ ἡ συγγραφεὺς παραθέτει δύο πίνακας, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἀφορᾷ εἰς τὰς διαφόρους γραφὰς τῶν ἐκδόσεων καὶ τοῦ κώδικος τοῦ Τουρίνου, ὁ δὲ δεύτερος περιέχει ἀλφαβητικῶς ἅπαντα τὰ ρήματα, ὧν γίνεται χρῆσις ἐν τοῖς διαφόροις παραδείγμασιν.

Ἡ δὶς von Stepski ἐπετέλεσεν ἆθλον ὄντως ἡράκλειον, τοσοῦτο μᾶλλον καθ᾽ ὅσον τὸ κείμενον τὸ ὁποῖον ἐξέλεξε πρὸς μελέτην καὶ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως παρεδόθη κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ παρὰ τῶν ἀντιγραφέων παρεμορφώθη τερατωδῶς, παρουσιάζον οὕτω πεδίον πλῆρες δυσχερειῶν, ἐν αἷς, ὁ ἐπιχειρῶν νὰ τὸ διατρέξῃ, κινδυνεύει νὰ ἐμπλακῇ ἀνὰ πᾶν βῆμα, ὅσην δήποτε προσοχὴν καὶ ἂν καταβάλῃ, ὅπως τὰς ἀποφύγῃ. Περιπτώσεις δὲ ὡς ἐκείνη, ἣν συναντῶμεν ἐν σελ. 92 τοῦ ἔργου

[1] Τὴν μεγάλην Χρονογραφίαν τοῦ Φραντζῆ ἐξέδωκε νῦν ἡ Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Τὴν νέαν ταύτην κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ Φραντζῆ ἐφιλοπόνησεν ὁ καθηγητὴς κ. Ἰωάν. Παπαδόπουλος ἐπὶ τῇ βάσει εἴκοσι καὶ ἑνὸς χειρογράφων.

της, εἰσὶν ὁμολογουμένως σπάνιαι. Ἐκεῖ τὸ χωρίον εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ συγγραφεύς, ὅπως ἐξαγάγῃ συμπεράσματα περὶ τῆς συντάξεως τῆς προθέσεως εἰς, τυγχάνει προφανῶς ἐσφαλμένον. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον ἔχει πλήρως ὡς ἑξῆς: «ἐν ᾗ σχεδὸν ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ διέβη πρὸς τὸν ἀμηρᾶν ἡ θυγάτηρ αὐτῆς εἰς ἀμήρισσαν»· δέον δὲ νὰ γραφῇ «ἡ ἀμήρισσα» ἀντὶ τοῦ «εἰς ἀμήρισσαν». Πρόκειται περὶ τῆς περιφήμου κυρὰ-Μάρως, χήρας Μουρὰτ τοῦ Β΄, ἥτις ἦτο ἤδη ἀμήρισσα.

Ἐν γένει ἡ δεσποινὶς von Stepski ἐπεξειργάσθη τὸ θέμα της μετ᾽ ἀφοσιώσεως οὐ τῆς τυχούσης, καὶ φιλοπονίας θαυμαστῆς, παρασχοῦσα οὕτω ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν μελέτην τῆς συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ ἐμβριθὴς ἐργασία της τιμᾷ καὶ αὐτὴν καὶ τὸ φροντιστήριον τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ κ. Fr. Dölger.

ΣΠΥΡ. ΣΥΓΚΟΛΛΙΤΗΣ
Καθηγητὴς ἐν Θ/νίκῃ

Γενναδίου Μ. Ἀραμπατζόγλου, *μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων, Φωτίειος βιβλιοθήκη, ἤτοι ἐπίσημα καὶ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα καὶ ἄλλα μνημεῖα σχετικὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ γενικῶν καὶ εἰδικῶν προλεγομένων. Μέρος δεύτερον· (Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1935 σ. 272 + α΄-ιδ΄.).*

Τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου μέρους τῆς Φωτιείου βιβλιοθήκης, τὴν γενομένην τῷ 1933, ἐπηκολούθησεν ἡ ἔκδοσις τοῦ δευτέρου τούτου μέρους, τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ τέλος τῆς βιβλιοθήκης ταύτης. Ὁ συγγραφεύς, ὡς εἶχεν ὑποδιαιρέσει τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἰς τέσσαρα κεφάλαια (Α΄-Δ΄), ὑποδιαιρεῖ καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος εἰς τέσσαρα κεφάλαια (Ε΄-Η΄), ὧν προτάσσει «Γενικὰ προλεγόμενα» (σ. ε΄-ιδ΄) καὶ «Δεύτερον παράρτημα τοῦ κεφ. Α΄» (σ. 1-13) [1] καὶ ἐπιτάσσει «Ἀλφαβητικὸν πίνακα τῶν κυριωτέρων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τόμους τῆς Φωτιείου βιβλιοθήκης» (σ. 254-270).

Τὰ κείμενα τῶν τεσσάρων τούτων κεφαλαίων δημοσιεύονται κατὰ συνέχειαν καὶ δὴ τοῦ Ε΄ κεφαλαίου ἀπὸ σελίδος 115-167, τοῦ Ϛ΄ κεφαλαίου

[1] Πραγματεύεται περὶ ἐγγράφου, μαζμπατᾶ, τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Μητροπολιτῶν ὑποβληθέντος εἰς τὸν Σουλτᾶνον Σουλεϊμὰν τὸν Β΄ (1686-1691) ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Ἰ. Χότζη παραθέτων καὶ φωτοτυπίαν αὐτοῦ. Τὸ κείμενον τοῦ τουρκικοῦ τούτου ἐγγράφου διὰ λατινικῶν χαρακτήρων μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραθέτει ἐν σελίδι 113 ἑ. τοῦ παρόντος τόμου.

ἀπὸ σελίδος 167 - 190, τοῦ Ζ′ κεφαλαίου ἀπὸ σελίδος 190 - 234 καὶ τοῦ Η′ κεφαλαίου ἀπὸ σελίδος 235 - 253, προτάσσονται δὲ τούτων, πάλιν κατὰ συνέχειαν, προλεγόμενα ἀναφερόμενα εἰς ἕκαστον τούτων (σ. 14 - 112) καὶ δὴ τὰ εἰς τὸ Ε′ κεφάλαιον ἀπὸ σελίδος 14 - 52 καὶ τὰ εἰς τὸ Ϛ′ ἀπὸ σελίδος 53 - 69, τὰ εἰς τὸ Ζ′ ἀπὸ σελίδος 70 - 90 καὶ τὰ εἰς τὸ Η′ ἀπὸ σελίδος 91 - 112.

Ἐν τῷ Ε′ κεφαλαίῳ δημοσιεύονται κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια, τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν καὶ τὰ διαζύγια. Ἐν τῷ Ϛ′ κεφαλαίῳ δημοσιεύονται κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Σιλβέστρου. Ἐν τῷ Ζ′ κεφαλαίῳ δημοσιεύονται κείμενα ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Σ. Ἀριστάρχη Βέη μεγάλου Λογοθέτου καὶ δὴ

1) Γρηγορίου Ϛ′ ἀλληλογραφία (1842 - 1867) σ. 190 - 202.

2) Πρακτικὰ τῆς διορισθείσης ἐπιτροπῆς ὑπὸ τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῇ 22 Ἀπριλίου 1866 πρὸς ἐξέτασιν τῆς μεταξὺ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Βουλγάρων ὑφισταμένης διαφορᾶς, ὡς καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἐξάρχου πρὸς Κωστάκην Μουσοῦρον σ. 202 - 226.

3) Ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὰ ἐν Ἑλλάδι κτήματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ ἄλλων μονῶν σ. 227 - 231.

4) Ἀλληλογραφία πρὸς τὸν Ἄγγλον ἱερέα Ε. Χάρτελυ σ. 231 - 232 καὶ

5) Ἰδιαιτέρα ἀλληλογραφία τοῦ οἰκουμ. πατριάρχου Ἰωακεὶμ Γ′ καὶ Κ. Μουσούρου περὶ τῶν ἐν Ρουμανίᾳ μοναστηριακῶν κτημάτων σ. 232 - 234.

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τέλος Η′ δημοσιεύονται κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ δή

1) Τάξις τῆς ἁγίας λειτουργίας κατὰ τὸν τύπον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας σ. 233 - 240.

2) Ἰωάσαφ ἱεράρχου καὶ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου ἀποκρίσεις πρὸς τὰς ἐρωτήσεις, ἃς ἠρώτησεν ὁ εὐλαβέστατος ἐν ἱερεῦσιν κύριος Γεώργιος ὁ Δραζίνος, πρὸς ὃν τὸ προοίμιον σ. 240 - 248

3) Γερμανοῦ πατριάρχου λόγος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἰνδίκτου σ. 249-251 καὶ

4) Ἐπιστολαὶ μαθητῶν τῆς αὐτῆς σχολῆς πρὸς ἀλλήλους σ. 251 - 253.

Τοιοῦτον ἐν δυνατῇ συντομίᾳ τὸ περιεχόμενον τοῦ δευτέρου τόμου τῆς Φωτιείου βιβλιοθήκης. Ἀναμφιβόλως ἡ βιβλιοθήκη αὕτη περιέχει πολυτιμότατα κείμενα διαφωτίζοντα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ἱστορίαν, εἶναι δ᾽ ἄξιος θερμῶν συγχαρητηρίων ὁ σεβ. Γεννάδιος διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχήν, μεθ᾽ ἧς συνέλεξε καὶ ἐξέδωκε τὰ κείμενα ταῦτα. Τὰ προτασσόμενα τῶν κειμένων τούτων προλεγόμενα ἀποδεικνύουσιν εἰς πάντα ἀμερόληπτον κριτὴν τὴν πολυμάθειαν τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν σπουδαίαν τῶν κειμένων τούτων συμβολὴν πρὸς διαφωτισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἱστορίας τῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν ταῦτα ἀναφέρονται.

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Georg Stadtmüller, *Michael Choniates, Metropolit von Athen [ca. 1138—ca. 1222]. Rom 1934. Σελ. 202.—Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Orientalia Christiana». Vol. XXXIII—2 Nr. 91. Februario—Martio 1934.*

Τὸ θέμα «Μιχαὴλ Χωνιάτης, μητροπολίτης Ἀθηνῶν» ἀποτελεῖ αὐτὸ καθ᾽ ἑαυτὸ ζήτημα μεγάλου ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ὁ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 13ης ἑκατοντ. ἀκμάσας μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ ὁ ἐκ Χωνῶν, ἐξ οὗ καὶ Χωνιάτης, συναποτελεῖ μετὰ τοῦ Εὐσταθίου Θεσ/κης, τοῦ καὶ διδασκάλου του, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα Χωνιάτου, μίαν τῶν λίαν ἐνδιαφερουσῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν. Τὴν μεγάλην ἀξίαν καὶ σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἔρευνα τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου, πρῶτος ἐκ τῶν ἡμετέρων κατεῖδεν ὁ ἀοίδιμος Σπυρ. Λάμπρος, ὅστις ἐν τῷ ἔργῳ του: Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος κατὰ πηγὰς ἀνεκδότους. Ἐν Ἀθήναις 1878, ἔδωκεν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ σύντομόν τινα, ἀλλ᾽ ἐμπεριστατωμένην σκιαγραφίαν τῆς μεγάλης τοῦ Χωνιάτου φυσιογνωμίας. Τὸ προηγούμενον μάλιστα ἔτος εἶχεν οὗτος δημοσιεύσει ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀθηναίῳ» 6 [1877] 354 - 367 περισπούδαστον ἄρθρον περὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Ἐπίσης κατὰ τὰ ἔτη 1879 καὶ 1880 ἐξέδωκεν ὁ αὐτὸς σ. ἐν δυσὶ τόμοις τὰ σῳζόμενα τοῦ Χωνιάτου. Κατὰ δὲ τὸ 1904 μεταφράσας τὴν περίφημον τοῦ Γρηγοροβίου ἱστορίαν τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εἰς δύο τόμους ἔκαμε σπουδαιοτάτας προσθήκας εἰς ὅσα μάλιστα ἀφεώρων τὸν Μιχαὴλ Χωνιάτην. Ἀλλ᾽ ὁ εὐτυχήσας ἐπ᾽ ἐσχάτων νὰ συντελέσῃ περισσότερον εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν περὶ τοῦ Χωνιάτου γνώσεών μας εἶναι ὁ καθηγητὴς Κ. Δυοβουνιώτης, ὅστις, ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ ἀειμνήστου Λάμπρου δημοσιεύσας τὰς κατηχήσεις τοῦ Μιχαήλ[1], σπουδαίως συνέτεινεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς περὶ τοῦ Χωνιάτου ἐρεύνης[2].

Ἡ περὶ τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου φιλολογία, ὡς δεικνύει καὶ ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ του ὁ Stadtmüller, δὲν εἶναι μικρά. Τοὐναντίον καὶ εἰς πλῆθος ἱκανὴ καὶ εἰς ἀξίαν λίαν σημαντική. Ἀλλ᾽ ὡς δικαίως παρατηρεῖ ὁ σ. ἐν σελ. 135 [8][3] «καὶ μετὰ τὰς ἀξιολόγους ταύτας ἐπὶ μέρους πραγματείας ἔλειπεν ἀκόμη

---

[1] Κωνστ. Δυοβουνιώτου, Αἱ ἀνέκδοτοι κατηχήσεις τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 3 [1928] 296 - 315. Ὅρα καὶ «Νέον Ἑλληνομνήμονα» 21 [1927] 411 - 420.

[2] Περὶ τῶν Ἑλλήνων τε καὶ ξένων, τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὸν Χωνιάτην ὅρα Stadtmüller σ. 131 [9] — 137 [15], ὡς καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν.

[3] Λόγῳ τῆς ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Orientalia Christiana» ἀνατυπώσεως τῆς μελέτης, κατέστη τεχνικῶς δύσκολος, φαίνεται, ἡ ἀποφυγὴ τῆς διπλῆς ἀριθμήσεως τῶν σελίδων, τοῦθ᾽ ὅπερ δυσχεραίνει κάπως τὰς παραπομπάς.

ἡ βιογραφία, ἥτις θὰ συνετάσσετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅλων πηγῶν τῆς ζωῆς τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς ἐρεύνης τῆς συγχρόνου ἱστορικῆς παραγωγῆς». Τὴν ἔλλειψιν ταύτην προσπαθεῖ διὰ τῆς προκειμένης μελέτης του νὰ συμπληρώσῃ ὁ Stadtmüller[1]. Βάσις τῆς ἱστορικῆς του ἐκθέσεως ὑπῆρξαν αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Χωνιάτου, μάλιστα δὲ αἱ ἐπιστολαί του, καὶ αἱ ἄλλαι συναφεῖς πρὸς τὸ θέμα του πηγαί. Ἡ ἔρευνα δὲ αὕτη τῶν πηγῶν ὤθησε τὸν σ. εἰς ἐμπεριστατωμένην ἐπὶ τῶν χφφ. ἔρευναν, ἀποτελοῦσαν ἓν τῶν σπουδαιοτέρων κεφαλαίων τῆς ὅλης πραγματείας. Τὴν διάρθρωσιν δὲ τῆς ὅλης ἐργασίας ἐπέτυχε διὰ τοῦ ἀκολούθου μεθοδικωτάτου τρόπου: Διῄρεσε τὴν ὅλην μελέτην του εἰς δύο γενικὰ τμήματα, ὧν τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὴν καθαρῶς ἱστορικὴν ἔκθεσιν, τὸ δὲ δεύτερον, ἐν εἴδει παραρτημάτων (Exkurse), πραγματεύεται διάφορα προβλήματα σχετικὰ πρὸς τὸ θέμα, τῆς ἐπιστημονικῆς λύσεως τῶν ὁποίων ἐπιλαμβάνεται. Ἰδοὺ ὁ καθόλου σκελετὸς τῆς μελέτης ταύτης: Εἰσαγωγή. Μιχαὴλ Χωνιάτης, μητροπολίτης Ἀθηνῶν: I. Νεανικὰ ἔτη ἐν Χωναῖς. II. Ἐν Κ/πόλει. III. Ὡς μητροπολίτης ἐν Ἀθήναις. 1 κεφ. Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν 12ον αἰ. 2 κεφ. Μιχαὴλ Χωνιάτης ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἐπὶ Ἀλεξίου II. καὶ Ἀνδρονίκου I. [1182-1185]. 3 κεφ. Ἐπὶ Ἰσαὰκ II. Ἀγγέλου [1185-1195]. 4 κεφ. Ἐπὶ Ἀλεξίου III. Ἀγγέλου [1195-1203]. 5 κεφ. Ἡ καταστροφὴ τοῦ κράτους. IV. Ἐν τῇ ἐξορίᾳ, 1 κεφ. Εἰς ἀναζήτησιν καταφυγίου, 2 κεφ. Αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις εἰς τὴν φραγκικὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν. 3 κεφ. Ἐπὶ τῆς νήσου Κέας [1205-1217]. 4 κεφ. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Προδρόμου ἐν Μουντινίτσᾳ [1217-ca. 1222]. Παραρτήματα (Exkurse). 1. Ἡ παράδοσις τῶν χφφ. τῶν ἔργων τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου. 2. Ἡ ἀμοιβαία σχέσις τῶν χφφ. καὶ ἡ προέλευσις ἀμφοτέρων τῶν χρονικῶς διατεταγμένων συλλογικῶν ἐκδόσεων. 3. Ἡ χρονολογία τῶν ἔργων τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου. 4. Τὸ ψευδοοικογενειακὸν ὄνομα Ἀκομινᾶτος. 5. Πότε ἦλθεν ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης ὡς μητροπολίτης εἰς Ἀθήνας; 6. Τὸ Ὑπομνηστικὸν τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον III. 7. Εὐθύμιος Μαλλάκης, μητροπολίτης Νέων Πατρῶν. 8. Ἰωάννης Χρύσανθος, μητροπολίτης Θεσ/κης. — Πίναξ ἀλφαβητικὸς (προσώπων, λέξεων πραγμάτων).

Ἐκ τῶν δύο τμημάτων τὸ δεύτερον, τὸ τῶν Παραρτημάτων (Exkurse), παρέχει τὴν σημαντικωτέραν ἐπιστημονικὴν συμβολὴν εἰς τὴν περὶ τοῦ Χ. ἔρευναν. Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ τμήματι τὰ τρία πρῶτα θέματα, ἤτοι «ἡ παράδοσις τῶν χφφ. τῶν ἔργων τοῦ Μ. Χ.», «ἡ ἀμοιβαία σχέσις τῶν χφφ. καὶ ἡ προέλευσις ἀμφοτέρων τῶν χρονικῶς διατεταγμένων συλλογικῶν ἐκδόσεων» καὶ «ἡ χρονολογία τῶν ἔργων τοῦ Μ. Χ.», ἀποτελοῦσι τὴν κορωνίδα

[1] Ἡ μελέτη εἶναι ἐναίσιμος διατριβὴ ἐξελθοῦσα ἐκ τοῦ φροντιστηρίου τοῦ σοφοῦ βυζαντινολόγου καὶ καθηγητοῦ τῆς μέσης καὶ νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου κ. Franz Dölger.

τῆς ὅλης μελέτης. Μέθοδος ἐξαιρετικὴ καὶ βαθεῖα παρατηρητικότης χαρακτηρίζουσι καὶ τὰ τρία ταῦτα ἐπὶ μέρους θέματα. Ἡ κριτικὴ τῶν χφφ. ἔρευνα, ὁ μεταξύ των παραλληλισμὸς καὶ ἡ ἀμοιβαία σύγκρισις, ἔφερον εἰς τὸ λίαν ἐνδιαφέρον συμπέρασμα, ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Μ. Χ. παρεδόθησαν μέχρις ἡμῶν εἰς δύο σώματα (corpora) κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν διατεταγμένα, κατὰ μεγίστην δὲ πιθανότητα, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χωνιάτου. Τὸ πρῶτον σῶμα περιλαμβάνει τοὺς λόγους, τὰς ἐπιστολὰς καὶ τὰ ποιήματα, τὸ δὲ δεύτερον τὰς κατηχήσεις

Πρὸ τοῦ σ. τὸ ζήτημα τῆς χρονολογικῆς διατάξεως τῶν ἔργων τοῦ Χ., καὶ δὴ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἐξήτασεν ἐπιτυχῶς ὁ Σπυρ. Λάμπρος[1], ὅστις ἀκριβῶς εἰς τὸ αὐτὸ κατέληξε συμπέρασμα. Ὁ Stadtmüller ὅμως, εὐρύτερον διαπτύξας τὸ ζήτημα καὶ πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ὑπάρχοντα σχετικὰ χφφ. συγκρίνας, προήγαγε τὸ μέχρι τοῦδε πιθανολογούμενον περὶ τῆς χρονολογικῆς τῶν ἔργων τοῦ Χ. διατάξεως, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, εἰς βεβαιότητα. Ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη ἔρευνα τοῦ Stadtmüller τὰ μάλιστα θέλει συμβάλει καὶ εἰς τὴν ἀκρίβειαν νέας τυχὸν τῶν ἔργων τοῦ Χ. κριτικῆς ἐκδόσεως, πληρούσης τὰς σημερινὰς ἐπιστημονικὰς ἀπαιτήσεις. Ἐκ τῆς συγκριτικῆς τῶν χφφ. ἐρεύνης προκύπτει κατὰ τὸν σ. ὅτι τὸ ἀπὸ τοῦ 16ου αἰ. ὡς οἰκογενειακὸν τῶν ἀδελφῶν Μιχαὴλ καὶ Νικήτα τῶν ἐκ Χωνῶν ἰσχῦον ὄνομα «Ἀκομινᾶτος», προῆλθεν ἐκ κακῆς παλαιογραφικῆς ἀναγνώσεως παρὰ τοῦ φιλολόγου Hieronymus Wolf[2] τῶν λατινιστὶ γεγραμμένων λέξεων «a Chonis» παραναγνώσαντος Acominatus. Παρὰ τὸ εὐλογοφανὲς τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Stadtmüller, ὃς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ἐφ' ὅσον πλεῖσται ἄλλαι σχετικαὶ πηγαὶ εἶναι ἀκόμη ἀνεξερεύνητοι, ἐξ ὧν ἀσφαλέστερα καὶ θετικώτερα θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξαχθῶσι συμπεράσματα. Ἄλλωστε δὲν εἶναι εὔκολον νὰ δεχθῇ τις ὅτι φιλολογικὴ φυσιογνωμία ὡς ἡ τοῦ Wolf ἦτο δυνατὸν νὰ περιπέσῃ εἰς τόσον χονδροειδὲς παρανάγνωσμα.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου τῆς μεταβάσεως τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν συμφωνεῖ ὁ σ. πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Λάμπρου[3], ὅτι δῆλα δὴ αὕτη ἐγένετο τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 1182 ἔτους.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Ὑπομνηστικοῦ τοῦ Χ. πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον III. Ἄγγελον [1195-1203] σ. 283 [161] — 286 [164] μετὰ τῶν ἀκολουθούντων σχολίων καὶ κριτικῶν παρατηρήσεων, εἶναι ὁμολογουμένως ἀρίστη. Ἐξαίρετος ἐπίσης εἶναι ἡ σύντομος ἱστορικὴ προσωπογραφία τῶν δύο μητρο-

[1] Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σῳζόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1879 τ. I. Εἰσαγωγὴ σ. να' ἑ.

[2] Nicetae Acominati Choniatae... historia... Hieronymo Vuolfio interprete. Basileae 1557. Παρὰ Stadtmüller σ. 274 [152].

[3] Σπυρ. Λάμπρου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σῳζόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1879 τ. I. Εἰσαγωγὴ σ. ιη' ἑ.

πολιτῶν Εὐθυμίου Μαλλάκη [1], Νέων Πατρῶν καὶ Ἰωάννου Χρυσάνθου Θεσσαλονίκης.

Τὸ ζήτημα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γεωργίου Τορνίκη, τῶν ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ἔργων τοῦ Χ. ἐκδοθεισῶν [2], οὐδόλως θίγει ὁ σ. Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ του μάλιστα (σ. 137 [15]) ἔκαμε τὴν δήλωσιν ὅτι προτίθεται ἰδιαιτέρως νὰ ἀσχοληθῇ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, διότι ἀμφιβολία τῷ ἐγεννήθη, ἐὰν πράγματι εἰς τὸν Χ. ἀπευθύνονται αὗται ἢ πρὸς ἄλλον τινὰ προηγούμενον μητροπολίτην Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὴν ἀμφιβολίαν αὐτήν, εἰς ἣν ἡ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔρευνα τὸν ὡδήγησεν, ἔπρεπε νὰ μὴ παραλείψῃ τὴν ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι (Exkurse) ἰδιαιτέραν ἀπόδειξιν τῆς θέσεώς του, ἀφοῦ μάλιστα διὰ τὴν λύσιν χρονολογικῆς τινος ἀπορίας καὶ μόνον (σ. 136 [14]) ἔκρινε σκόπιμον, καὶ πολὺ ὀρθῶς, νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν προσωπογραφίαν τοῦ Ἰωάννου Χρυσάνθου [3].

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἀφορῶσι εἰς τὸ ἔργον τοῦ Stadtmüller ὡς ὅλον, ὡς καὶ τὴν μεθοδολογικήν του ἄποψιν. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα.

Τὸ τοῦ πρώτου τμήματος περιεχόμενον, καθαρῶς ἱστορικόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ τῆς ὅλης συγχρόνου φιλολογίας ἐκτιθέμενον, παρουσιάζει τὴν ἑξῆς ἔλλειψιν, ὅτι δὲν ἐξαίρει προσηκόντως τὸν «μητροπολίτην», δηλ. τὸν θεολόγον Χωνιάτην, οὐδ' ἐρευνᾷ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὸν Χ. ὡς ἐκκλησιαστικὸν ῥήτορα καὶ ἠθικολόγον. Ἡ δρᾶσις τοῦ Χ. ἡ κοινωνικὴ εἶναι ὁμολογουμένως θαυμαστή. Καὶ ἐν αὐτῇ θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν ἀληθῆ χριστιανὸν ἱεράρχην καὶ τὸν γνήσιον θεολόγον καὶ ἠθικολόγον. Ἀλλ' ἀκριβῶς, λόγῳ τῆς μεγάλης καὶ πολυμεροῦς τοῦ ἱεράρχου τούτου φυσιογνωμίας— ἂς μὴ παρορᾶται δὲ ὅτι πρόκειται περὶ ἱεράρχου — ἦτο ἀπαραίτητος καὶ ἡ ἐκ θεολογικῆς ἀπόψεως ἐξέτασίς του. Ὁ Stadtmüller ἀπορροφᾶται ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ,

[1] Παρατηρητέον ὅτι περὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος τοῦ Εὐθυμίου «Μαλάκης» οὐδὲν μνημονεύει ὁ Stadtmüller, παρὰ τὴν ἐκπεφρασμένην γνώμην τοῦ τε Λάμπρου καὶ Treu. Ὅρα Σπυρ. Λάμπρου, Μ. Α. τοῦ Χωνιάτου τὰ σῳζόμενα, τ. ΙΙ., 559 καὶ Max Treu, Περὶ Εὐθυμίου Νέων Πατρῶν τοῦ Μαλάκη. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 5 [1896 - 1900] 197 - 218. Ἐν σ. 198 λέγει ὁ Treu καὶ ἑξῆς: «Πρὸς τούτοις δ' ὀρθῶς ἀναγράφει ὁ Λάμπρος, ὅτι ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου Γρηγορίου τοῦ Ἀντιόχου ἐν τῷ Ἐσκουριαλίῳ κώδικι Υ — ΙΙ — 10 ἀνεφέρετο τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα τοῦ Εὐθυμίου, ὅστις ἐπωνομάζετο Μαλάκης». — Αἱ 30 ἐπιστολαὶ τοῦ Εὐθυμίου Μαλάκη, αἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ κακῶς φερόμεναι, ἀντιγραφεῖσαι ὑφ' ἡμῶν ἐκ τοῦ cod. Berol. 76 [= Phil. 1486] θὰ δημοσιευθῶσιν ἐν εὐθέτῳ καιρῷ.

[2] ΙΙ., 409 - 429.

[3] Περὶ τοῦ Γεωργίου Τορνίκη ὅρα Σπυρ. Λάμπρου, Μ. Α. τοῦ Χωνιάτου τὰ σῳζόμενα ... τ. ΙΙ., 409 ἑ., 414 καὶ 618. Ὁμοίως Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Εὐθύμιος Μαλάκης, μητροπολίτης Νέων Πατρῶν, Ἐν Ἀθήναις 1903 σ. 37.

οἰκονομικοῦ καὶ φορολογικοῦ παράγοντος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης — πράγματα, ἅτινα ἐκθέτει τῷ ὄντι μετὰ περισσῆς ἐνημερότητος καὶ ἀκριβείας. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἱεράρχης τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας Μιχαὴλ ὁ Ἀθηνῶν ἀπῄτει καὶ τὴν ἀπὸ τῆς θεολογικῆς πλευρᾶς ἀνάλογον ἔρευναν. Καὶ περὶ τοῦ ὕφους δὲ καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Χ. οὐχὶ ἀρκούντως πραγματεύεται Stadtmüller [1].

Σφάλματά τινα ὀρθογραφικά, παρὰ τὸν ἐν τέλει τοῦ βιβλίου παρατιθέμενον πίνακα διορθώσεων τῶν ἐν κειμένῳ παροραμάτων, διέφυγον τὴν προσοχὴν τοῦ διορθωτοῦ. Καταχωρίζομέν τινα, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ δὲν φαίνονται πολὺ σπουδαῖα, προσκρούουσιν ὅμως ὁπωσοῦν εἰς τὴν δικαίαν τοῦ ἀναγνώστου ἀπαίτησιν, σελ. 144 [22] ὑποσ. 2 Ἐλλάδος — Ἑλλάδος, σ. 150 [28] Verfüngsrecht — Verfügungsrecht, σ. 180 [58] ὑποσ. 1 Ἡ Ναύπλια — Ἡ Ναυπλία, σελ. 184 [62] ὑποσ. 1 Μεγ. Ἕλλην. ἐγκυκλ. — Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., σ. 199 [77] ὑποσ. 1 καὶ σ. 208 [86] ὑποσ. 3 καὶ σ. 294 [172] Ἀποκαῦκος — Ἀπόκαυκος, σ. 209 [87] ὅπως — ὅπως, σ. 238 [116] οὗτε — οὔτε, σ. 241 [119] διαθέσιως — διαθέσεως, σ. 242 [120] Chartophylakes — Chartophylax καὶ ἀγεννῶν — ἀγενῶν, σελ. 245 [123] βασιλεύουσαν — βασιλεύουσα, σ. 254 [132] ἀρχης — ἀρχῆς, σ. 260 [138] ὑιέ — υἱέ, σ. 266 [144] ἐπ' ὠφελείᾳ — ἐπ' ὠφελείᾳ, σ. 310 [188] κυβερνήτον — κυβερνήτου. Καὶ τὸ ἐν σελ. 135 [13] ἀναφερόμενον ἔργον τοῦ Mathias Wellnhofer, Johannes Apokaukos von Naupaktos in Aetolien [περίπου 1155-1233], ἐσφαλμένως φέρεται ὡς ἐκδοθὲν ἐν Freiburg· ἐδημοσιεύθη ἐν Freising τῷ 1913.

Ἐν σ. 229 [107] ἔνθα μνημονεύονται οἱ βυζαντινοὶ τίτλοι «κριτὴς τοῦ βήλου» καὶ «λογοθέτης τῶν σεκρέτων» ὤφειλεν ὁ σ. νὰ δηλώσῃ δι' ὀλίγων, τίς ἡ σημασία αὐτῶν. Ἡ αὐτὴ παράλειψις προκειμένου περὶ τοῦ τίτλου «λογοθέτης τοῦ δρόμου» ἐκ τῶν σχολίων ἐπὶ τοῦ Ὑπομνηστικοῦ (σ. 286 [164], 5).

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν ὅτι ἀφθονωτέρα χρῆσις τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ Χ., ἤθελεν ἐντονώτερον ἐξάρει σημεῖά τινα τῆς ἱστοριογραφίας. Ἐπὶ παραδείγματι ἐν σ. 138 [16] ὑποσ. 5 καὶ 6, σ. 139 [17] ὑποσ. 7, σ. 154 [32] ὑποσ. 3, σ. 183 [61], ἰδίᾳ δ' ἐν ὑποσ. 5, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς θλίψεως τοῦ Χ. ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ κράτους. Ὁμοίως ἐν σ. 192 [70], ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ μικροῦ υἱοῦ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Χ. Γεωργίου, κρατηθέντος ἐν Ἀθήναις παρὰ τῶν Φράγκων ὡς ὁμήρου καὶ μετὰ ταῦτα θανατωθέντος.

[1] Περὶ τοῦ ὕφους καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Χ. ἀνάγνωθι Σπυρ. Λάμπρον, Ἔνθ' ἀνωτ. τ. Ι. Εἰσαγωγὴ σ. λθ' - μα'. «Αἱ δύο αὗται βίβλοι», δηλ. ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ ἁγία Γραφή, λέγει ὁ Λάμπρος (σ. μ'), «ἡ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ τῆς θεολογικῆς παιδείας, εἶνε πάντοτε ἀνοικταὶ πρὸ τῶν νοερῶν αὐτοῦ ὀφθαλμῶν· ἐκ τῶν δύο τούτων πυξίδων τῆς Πανδώρας ἐξάγει τὰς ψηφῖδας, αἵτινες μέλλουσι νὰ διανθίσωσι τοῦ λόγου αὐτοῦ τὴν εἰκόνα».

Παρὰ τὰς ἐπὶ μέρους ταύτας παρατηρήσεις, τὸ ἔργον τοῦ Stadtmüller σπουδαίαν πρόκειται νὰ καταλάβῃ θέσιν ἐν τῇ βυζαντινῇ φιλολογίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων. Δὲν δύναταί τις παρὰ νὰ θαυμάσῃ, ἀληθῶς, τὸν νεαρὸν ἐπιστήμονα διὰ τὰς ἀκριβεῖς ἐπιστημονικάς του γνώσεις, διὰ τὰς κριτικὰς παρατηρήσεις καὶ ἐμβαθύνσεις του, διὰ τὴν ὑποπτευτικὴν καὶ διαγνωστικὴν ἱκανότητά του, διὰ τὴν διαύγειαν τῶν ἀντιλήψεων καὶ τὴν σαφῆ ἀποδεικτικότητα τῶν θέσεών του, διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἁπλότητα τῆς διηγηματικῆς ἐκθέσεώς του, κυρίως ὅμως διὰ τὴν ἀρίστην γνῶσιν τῆς ὅλης περὶ τοῦ ζητήματος τούτου φιλολογίας — ἀφθονωτάτης ἄλλωστε — καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν μεθοδικότητα τῆς πρωτοτύπως σχεδιασθείσης ἐργασίας του. Τὸν νέον βυζαντινολόγον συγχαίρομεν εἰλικρινῶς. Ἡ βυζαντινολογία ἀποκτᾷ ἐν τῷ προσώπῳ του ἐνθουσιώδη καὶ ἱκανὸν σκαπανέα.

Ἐν Μονάχῳ 1934.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Ἀγαθ. Ξηρουχάκη, *Ἡ Βενετοκρατουμένη Ἀνατολή, Κρήτη καὶ Ἑπτάνησος. Μετὰ προλόγου ὑπὸ Γ. Ν. Χατζιδάκι καὶ κριτικοῦ σημειώματος ὑπὸ Ν. Βέη, Ἀθήνησι, 1934, σελ. ιε' + 290. Σχ. 8ον.*

Ὁ Πανοσιολογ. Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης, ἀρχιμανδρίτης τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων ἐργασιῶν περὶ μεσαιωνικῆς Κρήτης, ἀφιερώνει τὴν ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον περισπούδαστον πραγματείαν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης καὶ τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τὴν βενετικὴν κυριαρχίαν. Ὡς κυρίαν πηγὴν — σχεδὸν ἀποκλειστικὴν — ὁ συγγραφεὺς ἐχρησιμοποίησε τὴν ἀνέκδοτον, μακρὰν καὶ πλήρη πολυτίμων εἰδήσεων ἔκθεσιν (Libro de information) τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα, ὁ ὁποῖος συνώδευσεν ὡς γραμματεὺς τοὺς συνδίκους καὶ ἐλεγκτὰς Ἰωάννην Gritti καὶ Ἰούλιον Garzoni, ἀποσταλέντας χάριν γενικῆς ἐπιθεωρήσεως εἰς τὰς βενετοκρατουμένας νήσους κατὰ τὰ ἔτη 1582 - 1584.

Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη. Μετὰ πρόλογον τοῦ κ. Χατζιδάκι καὶ κριτικὸν σημείωμα τοῦ κ. Βέη, ὁ κ. Ξηρουχάκης, ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ (σ. 1-20), ἐξετάζει τὰ κατὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν δύο ἐλεγκτῶν, δημοσιεύων διάφορα ἔγγραφα καθορίζοντα τὸν σκοπὸν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιθεωρήσεως ταύτης.

Τὸ πρῶτον μέρος (σελ. 21 - 77) ἀφιεροῦται εἰς τὴν μελέτην τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν γένει εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς μεγαλονήσου. Ὁ Καστροφύλακας διακρίνει τοὺς Βενετοὺς εὐγενεῖς τῆς Κρήτης (καβαλιέρους), οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ κοινὰ καὶ συνεισέφερον εἰς τὰ βάρη διὰ τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῆς

νήσου, τοὺς Ἀρχοντορρωμαίους, οἱ ὁποῖοι διὰ τὰς πρὸς τὴν Βενετικὴν Δημοκρατίαν ὑπηρεσίας των ἔτυχον προνομίων καὶ ἀπετέλεσαν ἰδίαν τάξιν, καὶ τοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου. Τῶν τελευταίων τούτων τὴν κατάστασιν ὁ Καστροφύλακας περιγράφει μὲ ζοφερὰ χρώματα. Εἰς ἰδιαιτέραν κατηγορίαν κατατάσσει τοὺς Σφακιανούς, γενναίους καὶ τολμηροὺς στρατιώτας, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἠνέχθησαν τὸν ζυγὸν τῶν εὐγενῶν καὶ παρέσχον πράγματα εἰς τὴν βενετικὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης. Παρεμπιπτόντως γίνεται λόγος περὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς ὑπαίθρου καὶ περὶ τῶν ἀγγαρειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὑπήγοντο οἱ χωρικοί. Ἰδιαιτέρως ἄξιοι προσοχῆς εἶναι οἱ στατιστικοὶ πίνακες τοῦ Καστροφύλακα περὶ τῶν εὐγενῶν, περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου κατὰ διαμερίσματα, περὶ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἰταλικῆς φρουρᾶς, κλπ.

Τὸ δεύτερον μέρος (σελ. 78 - 124) φέρει τὸν τίτλον: Οἰκονομολογία καὶ γεωργική[1]. Γίνεται ἐν αὐτῷ κυρίως λόγος περὶ τῆς δημοσιονομικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης κατὰ τὰ ἔτη 1582-1584. Μετὰ σύντομον σημείωσιν περὶ τοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἐπιτετραμμένου τὴν διοίκησιν τοῦ δημοσίου χρήματος ἐν Κρήτῃ, ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει λεπτομερῶς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα παρεχομένων στοιχείων, τοὺς προϋπολογισμοὺς τῶν ἐτῶν 1579 - 1581 καὶ 1582. Ἀναγράφονται αἱ πρόσοδοι τῶν ταμείων τῆς Κρήτης καὶ ἀναλύονται τὰ ἔξοδα (μισθοὶ ὑπαλλήλων, συντήρησις τοῦ στρατοῦ, δημόσιαι ὑπηρεσίαι, δαπάναι ὑλικῶν, δαπάναι ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως δημοσίων κτιρίων, ἐκκλησιαστικαὶ δαπάναι, κλπ.). Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρον, διότι παρέχει, πλὴν τῶν περὶ φορολογικοῦ συστήματος καὶ τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τῆς νήσου εἰδήσεων, καὶ πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς διοικήσεως τῆς μεγαλονήσου. Ὁ Πανοσιολ. Ξηρουχάκης ἀφιερώνει καί τινας σελίδας εἰς τὴν μελέτην τῶν νομισμάτων ἐν Κρήτῃ, τῆς σιτοκαλλιεργείας, τῶν μέτρων τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν ἁλυκῶν τῆς Σούδας καὶ Σπιναλόγγας.

Τὸ τρίτον μέρος (σελ. 127 - 175) ἀφιεροῦται εἰς τὰ δημόσια ἔργα τῆς Κρήτης. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Καστροφύλακα περιεχομένων εἰδήσεων καὶ ἄλλων πηγῶν, ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ βενετικὰ «κτίσματα» τοῦ Ἡρακλείου, τοῦ Ρεθύμνου, τοῦ Παλαιοκάστρου, τῶν Χανίων, τῆς Σπιναλόγγας καὶ τῆς Σούδας. Περιλαμβάνονται δὲ εἰς τὰ κτίσματα ταῦτα τὰ διοικητικὰ μέγαρα τῆς Δημοκρατίας, τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα καὶ οἱ στρατῶνες, οἱ λιμένες καὶ οἱ ναύσταθμοι, ἱδρύματα κοινωνικῆς προνοίας, κλπ. Πλεῖσται πολύτιμοι πληροφορίαι περὶ τῶν ἐξόδων, τὰ ὁποῖα ἀπῄτησαν ἡ ἀνέγερσις καὶ συντήρησις τῶν ἐν λόγῳ κτιρίων, περὶ τοῦ ἐν ταῖς ἀποθήκαις φυλασσομένου ὑλικοῦ πολέμου καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς ἐργασίας ἐν τῇ μεσαιωνικῇ

---

[1] Τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ ἐπέγραφον προσφυέστερον: Δημοσία οἰκονομία καὶ γεωργία.

Κρήτη συνεκεντρώθησαν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ. Ἰδιαιτέρα παράγραφος τοῦ μέρους τούτου (σελ. 171 - 175) ἀφιεροῦται εἰς τὰ δημόσια οἰκονομικὰ τῶν Κυθήρων, τὰ ὁποῖα διοικητικῶς ὑπήγοντο εἰς τὴν Κρήτην.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκ Κρήτης (κατὰ θέρος τοῦ 1583) οἱ δύο σύνδικοι Gritti καὶ Garzoni ἐπεθεώρησαν τὰς κυριωτέρας τῶν Ἰονίων νήσων, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Κέρκυραν, ὡς καὶ τὴν εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ὑπαγομένην ἐπὶ τῆς ἠπειρωτικῆς ἀκτῆς πόλιν τῆς Πάργας. Ὁ Καστροφύλακας συνέλεξε καὶ περὶ αὐτῶν διαφόρους στατιστικὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας ὁ Πανοσιολ. Ξηρουχάκης ἐχρησιμοποίησεν ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ βιβλίου του (σελ. 176 - 226). Αἱ ἐν λόγῳ πληροφορίαι ἀφορῶσι κυρίως εἰς τὰ δημόσια οἰκονομικά, τὰς πλουτοπαραγωγικὰς πηγάς, τὴν διοίκησιν καὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν νήσων. Ἀναγράφονται λεπτομερῶς τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα συμφώνως πρὸς τοὺς περισωθέντας προϋπολογισμοὺς τῶν ἐτῶν 1579, 1580, 1581 καὶ 1584.

Ἐν ἐπιμέτρῳ (σελ. 229 - 290) δημοσιεύεται ἐν τῷ ἰταλικῷ πρωτοτύπῳ ἡ περὶ τῆς ἀποστολῆς ἔκθεσις τοῦ Ἰουλίου Garzoni.

* * *

Ἡ σύντομος καὶ κατ' ἀνάγκην ἐλλιπὴς αὕτη ἀνάλυσις ἀρκεῖ διὰ νὰ καταδείξῃ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα περισωθεισῶν εἰδήσεων, ὡς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κρινομένης συγγραφῆς. Ὁ συγγραφεὺς ἐπετέλεσε μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας τὸ ἀναληφθὲν ἔργον. Τὸ βιβλίον του θὰ εἶναι ἀπαραίτητον βοήθημα εἰς τοὺς περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης καὶ τῶν Ἰονίων νήσων ἀσχολουμένους. Ἀκριβῶς δὲ λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τοῦ βιβλίου κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ παραθέσωμεν κατωτέρω παρατηρήσεις τινὰς ἀφορώσας εἰς τὴν μέθοδον ἐν γένει καὶ εἴς τινα ζητήματα ἐπὶ μέρους.

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὸ ἔργον τοῦ κ. Ξηρουχάκη ἔχει ὡς πηγήν, σχεδὸν ἀποκλειστικήν, τὴν ἔκθεσιν τοῦ Καστροφύλακα, τῆς ὁποίας — ὡς τοὐλάχιστον φαίνεται — ἀκολουθεῖ τὴν διάταξιν. Ἑπομένως ὁ ἀναγνώστης ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῶν βενετοκρατουμένων νήσων κατὰ τὰ ἔτη 1582 - 1584, βλέπει δηλαδὴ τὰ πράγματα ὡς εἶχον ἔν τινι ὡρισμένῃ στιγμῇ καὶ ὄχι ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀνελίξει. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ τὸ τρίτον μέρος περὶ δημοσίων ἔργων, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ συγγραφεὺς ἀνατρέχει συχνότερον εἰς τὸ παρελθόν. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ μιᾶς εὐρυτέρας συνθέσεως, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ἀπατώμενος ὑπὸ τοῦ τίτλου [1]. Εἶναι δὲ λυπηρὸν ὅτι ὁ ἐκδότης περιωρίσθη τόσον πολὺ εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Καστροφύλακα καὶ δὲν ἐπεχείρησεν, ἀφορμώμενος ἀπὸ τῶν πολυτίμων τῷ ὄντι πληροφοριῶν τῆς ἐκθέσεως καὶ συμπληρῶν ταύτας ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων κειμένων καὶ ἐγγράφων, νὰ μᾶς δώσῃ τὸ συνθετικὸν ἔργον, τοῦ ὁποίου διὰ τῆς ἐκδοθείσης συγγραφῆς ἐπετέλεσεν ἓν μόνον τμῆμα. Γνωρίζομεν καλῶς ὅτι ἡ τοιαύτη σύνθεσις θὰ ἀπῄτει μακρὰν προεργασίαν καὶ ὅτι ἡ ἀτελὴς ἔκδοσις τῶν πηγῶν καθιστᾷ τὴν συγγραφὴν κατ' ἐξοχὴν δυσχερῆ. Νομίζομεν ἐν τούτοις ὅτι τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα θὰ ἐπέτρεπον εἰς τὸν συγγραφέα νὰ παρουσιάσῃ ἀρτιωτέραν ἔκθεσιν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῶν βενετοκρατουμένων νήσων — καὶ κυρίως τῆς Κρήτης — ἔκθεσιν, ἡ ὁποία θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ διὰ μεταγενεστέρων ἐρευνῶν.

¹ Θὰ ἦτο ἴσως προτιμότερον νὰ δοθῇ εἰς τὸ βιβλίον ὁ τίτλος: Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς Βενετοκρατουμένης Ἀνατολῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙϚ' αἰῶνος.

Τοὐναντίον παρατηροῦμεν εἰς τὸ ὑπὸ κρίσιν ἔργον ὅτι σπανίως γίνεται χρῆσις πηγῶν, συγχρόνων ἢ παλαιοτέρων. Ἡ ἀποκλειστικὴ αὕτη προσήλωσις εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Καστροφύλακα ἔβλαψεν ἀναντιρρήτως τὴν πραγματείαν τοῦ Πανοσιολ. Ξηρουχάκη. Ἡ βιβλιογραφία εἶναι κατ' ἐξοχὴν πτωχή, εἰς πλεῖστα δὲ σημεῖα ὁ ἀναγνώστης διαπιστώνει τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν παρεχομένων ἐν ὑποσελιδίοις σημειώμασιν ἑρμηνευτικῶν σχολίων. Ἐπίσης θὰ καθίστατο εὐχερεστέρα ἡ χρῆσις τοῦ βιβλίου, ἐὰν προσετίθετο εἰς τὸ τέλος λεξιλόγιον τῶν τεχνικῶν ἑλληνικῶν καὶ ἰταλικῶν ὅρων.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέθοδον. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους παραθέτομεν κατωτέρω τινὰς ἐκ τῶν παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας ἐσημειώσαμεν κατὰ τὴν μελέτην τοῦ ἔργου:

Σελ. 23. «Ἡ καβαλαρία διῃρέθη εἰς 6 μέρη «serventerie» καλούμενα..., ἡ serventeria δὲ διῃρέθη εἰς 24 καράτια (caratti)...». Ἐξηγεῖται δὲ ἐν ὑποσημειώσει ἡ λέξις καράτια ὡς ἑξῆς: «Ἡ λέξις caratti ἢ carrati εἶναι ὁμοία πρὸς τὸ carriaggi, τὸ σημερινὸν salurerie, τὰ σκευοφόρα ζῷα τοῦ στρατοῦ». Ἡ ἑρμηνεία αὕτη φαίνεται ἀπίθανος. Ὑποθέτομεν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως κεράτιον (ἐξ ἧς αἱ λέξεις καράτιον, carat κλπ.), τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ serventeria ἀπετελεῖτο, ὡς ἐλέχθη πρὸ ὀλίγου, ἐξ 24 καρατίων, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὸ βυζαντιακὸν νόμισμα (χρυσοῦς, ὁλοκότινον, ὑπέρπυρον) διῃρεῖτο εἰς 24 κεράτια. Τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι παρὰ Βυζαντινοῖς ἀπαντῶνται οἱ συναφεῖς ὅροι ὁλοκοτιναρέα [1] καὶ yperperata terra [2], ἤτοι καλλιεργήσιμος γῆ, τῆς ὁποίας ὡρισμένη ἔκτασις, ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς, ἦτο ἀξίας ἑνὸς βυζαντιακοῦ ὑπερπύρου. Νομίζομεν ὅθεν ὅτι ἐν τῇ ὑπὸ Καστροφύλακα μνημονευομένῃ λέξει ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν ἀνάλογον σημασίαν.

Ἐν ταῖς σελ. 38 κἑ. ἐκδίδονται στατιστικοὶ πίνακες τῶν εὐγενῶν Κρήτης. Ὁ συγγραφεὺς ἀναγράφει τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ἄλλοτε μὲν ὡς ἔχουν ἐν

¹ Ν. Ἀ. Βέης, ἐν Revue Numismatique, 1912, σελ. 89 - 90.

² Tafel - Thomas, Urkunden, τόμ. Γ' σ. 30 (ἔγγραφον βενετικὸν τοῦ ἔτους 1259).

τῷ κειμένῳ καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τύπον ἑλληνικόν. Ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν ὀνομάτων εἶναι ἐνίοτε παρακεκινδυνευμένος ἢ καὶ σφαλερός. Οὕτως ὁ Nicolò Bon μεταφράζεται Καλὸς ἢ Καλούδης· ὁ Nicolò Taiapiera: Νικολὸς Πετροκόπος· ὁ Πέτρος Carafa μεταφράζεται (σελ. 72) Πέτρος Φλάσκας(!), ἐνῷ πρόκειται ἁπλούστατα περὶ τῆς οἰκογενείας Χωραφᾶ, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἐν Κεφαλληνιακαῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ἐν ἐγγράφοις φέρεται καὶ ὑπὸ τὸν τύπον Carafan κλπ.

Πολὺ σύντομον καὶ ἀνεπαρκὲς εἶναι τὸ σημείωμα, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἀφιερώνει (σελ. 79-80) εἰς τὸν διοικητικὸν καὶ δημοσιονομικὸν ὀργανισμὸν τῆς Κρήτης.

Ἐν σελ. 90 σημ. 3 γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὅρου messetaria, ἑνὸς «τῶν παλαιοτέρων φόρων, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλεν ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία εἰς τὰ ἐμπορεύματα καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἀγοραπωλησιῶν συμβόλαια». Περὶ τοῦ ὅρου τούτου, καὶ ἐν γένει περὶ τοῦ δασμοῦ τῆς messetaria, πληρεστέρας καὶ ἀκριβεῖς εἰδήσεις θὰ εὕρισκεν ὁ συγγραφεὺς ἐν βενετικῷ ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1363 ἐκδοθέντι ὑπὸ Σπ. Θεοτόκη (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 8 [1931], σελ. 206-213) καὶ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ δημοσιεύματι Ἱστορικὰ Σημειώματα, (αὐτόθι, τόμ. 9 [1932], σελ. 378-379).

Ἐν σελ. 91 ὁ συγγραφεὺς ἑρμηνεύων τὸν ὅρον commercio σημειώνει: «commercio καὶ ὄχι comerchio[1], ὡς γράφει ὁ Καστροφύλακας = τὸ ἐμπόριον ἐν γένει». Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ περὶ βυζαντιακοῦ ὅρου, τὸν ὁποῖον εὑρίσκομεν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας χώρας καὶ ὁ ὁποῖος ἐσήμαινεν εἰδικὸν δασμὸν καταβαλλόμενον ὁτὲ μὲν ἐπὶ τῇ εἰσαγωγῇ ἢ ἐξαγωγῇ τῶν ἐμπορευμάτων, ὁτὲ δὲ κατὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ad valorem. Περὶ αὐτοῦ ἐπραγματεύθημεν διὰ μακρῶν ἐν τῷ βιβλίῳ Le Chrysobulle d'Alexis III Comnène, empereur de Trébizonde, en faveur des Vénitiens, ἐν Παρισίοις, 1932, σελ. 54-59 (ἔνθα καὶ ἡ παλαιοτέρα βιβλιογραφία) καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι δημοσιεύματι, σελ. 377.

Ἐν σελ. 153 ἀναφέρεται τοπωνύμιον S. Soso, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς μεταφράζει: τοῦ Ἁγίου Σώζου. Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ὁ τύπος ἀπαντᾶται καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ· πάντως πρόκειται περὶ τοῦ ἁγίου Σώζοντος, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη ἑορτάζεται τὴν 7ην Σεπτεμβρίου.

Ἐν σελ. 172 γίνεται λόγος περὶ τοῦ φόρου: «delli busi d'ave», καταβαλλομένου ὑπὸ τῶν μελισσοκόμων. Σημειωτέον ὅτι ὁ φόρος οὗτος εἶναι βυζαντιακῆς προελεύσεως (μελισσοεννόμιον).

Ἐνταῦθα ἐπωφελούμεθα τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον νὰ ὑποδεικνύωνται ἐν παρόδῳ αἱ βυζαντιακαὶ ἐπιδράσεις

[1] Ὀρθῶς ἔχει ὁ ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα παραδιδόμενος τύπος commerchio, ὡς ἀποδίδων φωνητικῶς τὸν ἑλληνολατινικὸν ὅρον κομμέρκιον.

ἐπὶ τοῦ διοικητικοῦ καὶ φορολογικοῦ συστήματος τῶν βενετοκρατουμένων νήσων, ἐπιδράσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἐνδιαφέρουσαι ἀλλὰ καὶ πολύτιμοι διὰ τὸν καθορισμὸν ὡρισμένων βυζαντιακῶν θεσμῶν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ἐν σελ. 205 ἀναφερομένου φόρου fuocatico, ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν καπνικόν, ἂν καὶ περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἐγένοντο ἐπανειλημμένως πλεῖσται συζητήσεις.

Σελ. 174 σημ. 3. Ἡ λέξις palio (palium) δὲν σημαίνει «panne, panno καὶ drappo, ἐριοῦχον ὕφασμα, λινὴ ὀθόνη», «βραβεῖον ἀπονεμόμενον εἰς τοὺς νικητὰς ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ», ἀλλ' ἱερατικὸν μανδύαν διδόμενον ὑπὸ τῆς βενετικῆς διοικήσεως εἰς τὸν ἀρχιπαπᾶν τῆς νήσου.

Ἐν σελ. 209 ἀναγινώσκομεν: «Τὸ ἐμπόριον ἐβάρυνε, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ δασμὸς ἀγκυροβολίας τῶν πλοίων, «Riva» καλούμενος...» Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀκριβολογήσωμεν, ὀφείλομεν νὰ διακρίνωμεν τὸν δασμὸν τῆς ἀγκυροβολίας (ancoraggio), ἀπὸ τὸν δασμὸν τῆς riva (τὸν ἄλλως λεγόμενον ripaticum), ὁ ὁποῖος ἐπληρώνετο διὰ τὸ πλεύρισμα, ὡς λέγεται κοινῶς, τοῦ πλοίου εἰς τὴν προκυμαίαν καὶ ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ Βυζαντιακὸν σκαλιατικόν[1].

Ἀρκούμεθα εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι οὐδόλως μειώνουν τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου τοῦ Πανοσιολ. Ξηρουχάκη. Ὡς ἐλέγομεν ἀνωτέρω, τὸ κρινόμενον βιβλίον θὰ ἀποτελέσῃ σπουδαιότατον βοήθημα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βενετοκρατουμένης Ἀνατολῆς καί, ἐλπίζομεν, ἀπαρχὴν εὐρυτέρων ἐργασιῶν.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

[1] Πρβλ. Germaine Rouillard, Les taxes maritimes et commerciales d'après des actes de Patmos et de Lavra, Mélanges Ch. Diehl, τόμ. Α', σελ. 282-283.

Vénétia Cottas, *Le théâtre à Byzance. Paris, librairie orientaliste Paul Geuthner, 1931, 8°, pp. 290.*

Περὶ τοῦ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἔργον μου ἐδημοσίευσε βιβλιοκρισίαν ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Πανεπιστημίου κ. Στίλπων Κυριακίδης εἰς τὸν ΙΑ'. τόμον τοῦ Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας (σελ. 281 - 284). Εἰς τὴν κρίσιν ταύτην ἐπιθυμῶ νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς.

Ἡ περὶ ἧς πρόκειται βιβλιοκρισία παραδόξως δὲν ἔθιξε τὸ θέμα τοῦ κριθέντος βιβλίου καὶ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης του. Διὰ τοῦτο ὁ ἀναγνώστης αὐτῆς ματαίως θὰ ἀναζητήσῃ συνοπτικὴν ἀπόδοσιν τῶν βασικῶν ἀπόψεων καὶ συμπερασμάτων τοῦ βιβλίου, ὅπως ματαίως πρὸ πάντων θὰ ἀναζητήσῃ τὰ κύρια σημεῖα τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ κριτὴς εἶχε τυχὸν ἐπιφυλάξεις ἢ καὶ διεφώνει βασικῶς. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ κριτικήν, ὡς εἶπον, δὲν λαμβάνεται καθόλου ὑπ' ὄψιν τὸ κυρίως θέμα τοῦ βιβλίου, οὐδ' αἱ ἐν αὐτῷ ἔρευναι περὶ θρησκευτικοῦ θεάτρου, ὑμνογραφίας, ὑμνολογίας, ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐν γένει βυζαντινῆς φιλολογίας, ἀλλ' ἡ κριτικὴ ἐξαντλεῖται εἰς λεπτομερειακὰς παρατηρήσεις εἰς μερικὰς εἰσαγωγικὰς σελίδας τοῦ βιβλίου, εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρονται λαϊκαί τινες ἑορταὶ καὶ ἔθιμα μὲ τὸν σκοπὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀποδείξωσι τὴν δύναμιν τῆς παραδόσεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑποδείξωσιν αὐτὴν ὡς τὸν κρίκον τὸν συνδέσαντα τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους πρὸς τὸ παρελθόν [1].

Καὶ κατὰ πόσον μὲν τοιαύτη βιβλιοκρισία, περιοριζομένη εἰς ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις — τῶν ὁποίων ἄλλωστε τὴν βαρύτητα θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω — ἐπὶ τῶν σελίδων 23 - 76 τοῦ βιβλίου καὶ ἀγνοήσασα συστηματικῶς τὰς ὑπολοίπους ὑπερδιακοσίας αὐτοῦ σελίδας, ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Λαογραφίας» δὲν εἶνε βέβαιον· ἀντιθέτως εἶνε βέβαιον ὅτι προδίδει αὕτη ἀνεπάρκειαν περὶ τὴν κατανόησιν, διὰ τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν εἶνε ὑπεύθυνον τὸ κρινόμενον βιβλίον.

Καὶ νῦν ἂς ἐξετάσωμεν τὰς παρατηρήσεις τοῦ κριτοῦ.

Ἡ παρατήρησίς του ὅτι «ἡ συγγραφεὺς ἐλέγχεται ἔχουσα στοιχειώδη ἄγνοιαν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων», διότι λέγει ὅτι τὰ «Ρουσάλια συνεχωνεύθησαν μὲ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα», ἐνῷ ὀρθὸν θὰ ἦτο νὰ λεχθῇ, κατὰ τὸν κριτήν, μὲ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, ἐπιτρέπει νὰ συναγάγωμεν, ὅτι δὲν ἀγνοεῖ τόσον στοιχειωδῶς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἡ συγγραφεὺς ὅσον ἴσως διαφεύγει τὸν κριτὴν ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τοῦ γαλλικοῦ κειμένου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγράφεται avec les fêtes de Pâques καὶ ὄχι avec la fête de Pâques. Διαφορὰ σημαντική. Καὶ ἡ ἄλλη παρα-

[1] Τίτλοι ὡς «Continuation traditionelle de ces jeux jusqu'à nos jours» καὶ ἄλλοι ἀνάλογοι ὑποδεικνύουσι τὴν αἰτίαν ὑπάρξεως τῶν ἐν λόγῳ σελίδων.

τήρησις, εἰς τὴν ὁποίαν τόσον ἐπιμόνως ὁ κριτὴς ἐπανέρχεται, ὅτι δηλαδὴ ἡ συγγραφεὺς δὲν ἔχει σαφῆ ἰδέαν τῆς διαφορᾶς μεταξὺ μίμων καὶ παντομίμων, μεταξὺ mime καὶ bouffon, διότι ὀνομάζει ἁβροκόμας καὶ ἀκερσεκόμας τοὺς μίμους (mimes), ἐνῷ εἶνε παντόμιμοι καὶ ὄχι μῖμοι, δὲν ἀποδεικνύει μὲν βέβαια τὴν ὑπὸ τοῦ κριτοῦ ὑποστηριζομένην σύγχυσιν, πάντως ὅμως ἐπιτρέπει τὴν βάσιμον ὑπόνοιαν, ὅτι οὗτος ἐκλαμβάνει τὸν ὅρον mime ὡς ἀποδίδοντα ἀποκλειστικῶς τὸν ἀρχαῖον μῖμον, ἐνῷ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ὡς γνωστόν, ἀποδίδεται ὁ παντόμιμος [1].

Καὶ νῦν, ἀφοῦ ἠλέγχθησαν αἱ παρατηρήσεις αὗται τοῦ κριτοῦ, αἱ ὁποῖαι ὀφείλονται εἰς ἀτελῆ ὑπ' αὐτοῦ κατανόησιν τῶν γαλλικῶν ἐπιστημονικῶν ὅρων, ἂς ἴδωμεν καί τινας ἄλλας ὀφειλομένας εἰς ἀτελῆ — ἂν μή τι ἄλλο — προσπάθειαν τοῦ κριτοῦ πρὸς κατανόησιν τοῦ γαλλικοῦ κειμένου.

Οὕτως ἡ παρατήρησίς του, ὅτι «εἰς τὴν σελίδα 45 ὑπάρχει σύγχυσις μεταξὺ τῶν θεατρικῶν παραστάσεων τῶν μίμων καὶ τῶν συνήθων παρὰ βυζαντινοῖς διαπομπεύσεων» ἀποδεικνύει ὅτι ὁ κριτὴς δὲν ἀντελήφθη, ὅτι αἱ τελευταῖαι αὗται ἀναφέρονται ἁπλῶς ὡς μία ἐπὶ πλέον ἐκδήλωσις τῆς κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἱκανότητος τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ (improvisation).

Τὴν αὐτὴν ἐπίσης πηγὴν τῆς ἀτελοῦς κατανοήσεως τοῦ γαλλικοῦ κειμένου ἔχει ἡ παρατήρησις τοῦ κριτοῦ, ὅτι ὁ ἱστορικὸς Μένανδρος τοῦ ϛ' αἰῶνος θεωρεῖται παλαιότερος τοῦ Χρυσοστόμου. Καὶ ὅμως εἰς τὴν ὑποδεικνυομένην ὡς περιέχουσαν τὸ σφάλμα τοῦτο φράσιν τῆς σελίδος 48 ἀναγράφεται ἐπὶ λέξει: «il avait certainement (le mot τραγῳδῶ) acquis du temps de Ménandre sa nouvelle signification, puisque Choricios comme Chrysostome, dans leurs écrits, emploient ce mot dans son nouveau sens», τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι, ἐφ' ὅσον ἤδη ὁ Χορίκιος καὶ ἀκόμη καὶ ὁ Χρυσόστομος μεταχειρίζονται τὴν λέξιν «τραγῳδῶ» μὲ τὴν νέαν αὐτὴν σημασίαν, πρέπει φυσικῶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μενάνδρου εἶχε καθιερωθῆ ἡ νέα αὕτη σημασία της.

Τῆς αὐτῆς προελεύσεως εἶνε καὶ ἡ ἄλλη παρατήρησις τοῦ κριτοῦ, ὅτι «ἡ συγγραφεὺς εἰς σ. 48 χαρακτηρίζει τὴν παντόμιμον ὄρχησιν ὡς προϊὸν βυζαντινόν, ἐνῷ εὐθὺς κατωτέρω κάμνει λόγον περὶ τοῦ παντομίμου ὡς τελειοποιηθέντος ἐν Ρώμῃ». Καὶ ὅμως ἡ τόσον ἐπιφανειακὴ αὐτὴ παρατήρησις τοῦ κριτοῦ θὰ ἀπεφεύγετο, ἐὰν δὲν παρέβλεπεν οὗτος τὸ εἰς τὸ ἐν λόγῳ μέρος κατηγορηματικῶς διατυπούμενον, ὅτι ὁ μὲν ἐν Ρώμῃ τελειοποιηθεὶς παντόμιμος συνίστατο εἰς τὴν interprétation du morceau par les gestes, ὁ δὲ ἐν Βυζαντίῳ εἰς ἴδιον

[1] Ἄλλωστε, διὰ νὰ προλάβω πᾶσαν παρεξήγησιν, ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ κείμενον εἰσέρχεται εἰς τὸ στάδιον τοῦ παντομίμου, παραθέτω εἰς τὰς λέξεις mime romain, ἢ parties mimiques (ὅρα σ. 37 τοῦ Théâtre) καὶ τὴν ἐπεξήγησιν «dans le sens actuel de ce mot»·

τρόπον, καθ' ὃν l'acteur dansait mimiquement le morceau, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἀποτελῇ κἀμμίαν λογικὴν ἀνακολουθίαν, ὅτι ὁ μὲν παντόμιμος ἐτελειοποιήθη ἐν Ρώμῃ — ὡς τοιοῦτος — ἡ δὲ παντόμιμος ὄρχησις ἐν Βυζαντίῳ.

Ἀλλ' ἐὰν αἱ μέχρι τοῦδε ἐλεγχθεῖσαι παρατηρήσεις τοῦ κριτοῦ ὠφείλοντο εἰς ἀτελῆ ὑπ' αὐτοῦ κατανόησιν τῶν γαλλικῶν ἐπιστημονικῶν ὅρων καὶ τοῦ γαλλικοῦ κειμένου, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπιτρέπουσιν ἀτυχῶς τὴν ἐκδοχήν, ὅτι προέρχονται ἐξ ἀκουσίως ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως αὐτοῦ. Τοιαύτη εἶνε ἡ συλλογικὴ παρατήρησίς του, ὅτι «ἡ συγγραφεὺς ἀφῆκεν ἀνεκμεταλλεύτους οὐχὶ ἀγνώστους, σαφεῖς καὶ ἀναντιρρήτους περὶ θεάτρου εἰδήσεις», ταύτας μάλιστα δὲν διστάζει καὶ νὰ παραθέσῃ. Ἔκπληκτος ὅμως θὰ διαπιστώσῃ ὁ καλόπιστος ἀναγνώστης, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ κριτοῦ ὑποδεικνυόμεναι καὶ παρατιθέμεναι πηγαὶ ἔχουσι χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῆς συγγραφέως καὶ κατὰ περίεργον ἀληθῶς σύμπτωσιν παρετέθησαν καὶ ἐν ἀποσπάσματι εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν, ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τοῦ κρινομένου βιβλίου (σελ. 40-41), τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι ἀνέγνωσεν ὁ κριτής, ὅπως ἐπίσης ἐμελετήθησαν καὶ ἐξητάσθησαν ἅπαντες οἱ κανόνες τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου καὶ πολλῶν ἄλλων συνόδων, οἱ σχετιζόμενοι πρὸς τὸ θέατρον, ὡς δεικνύουσι καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί [1].

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ τοῦ θρήνου ἢ ᾄσματος τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ἰδίου κριτοῦ (Λαογραφίας σελ. 253), ἔχομεν νὰ ἀπαντήσωμεν, ὅτι ὀλίγη παρακολούθησις τῆς ξένης φιλολογίας θὰ ἔπειθεν αὐτὸν περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ὑφ' ἡμῶν ἀνακοινώσεως καὶ ὑποδείξεως τῆς πηγῆς τῶν ἐν λόγῳ ᾀσμάτων, ἥτις πηγὴ τυγχάνει κοινὴ τόσον διὰ τὰ ἐν τῇ ἑλληνικῇ, ὅσον καὶ διὰ τὰ ἐν τῇ λατινικῇ καὶ ἰταλικῇ τοιαῦτα δημώδη τεμάχια [2].

Ἀπὸ τὸν προηγηθέντα ἔλεγχον τῶν παρατηρήσεων τοῦ κριτοῦ ἐπιτρέπεται ἀβίαστον τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν εἶναι ἄξιον νὰ ἐνδιατρίψωμεν καὶ εἰς τὴν γενικὴν μομφήν, τὴν ὁποίαν οὗτος, εὑρισκόμενος εἰς παντελῆ ἀδυναμίαν νὰ παρακολουθήσῃ καὶ συζητήσῃ τὸ κύριον θέμα τοῦ βιβλίου, προσάπτει, ὅτι δηλαδὴ τὰ πάντα, ᾄσματα, χοροί, θρησκευτικαὶ ἑορταί, τελεταὶ καὶ μοιρολόγια συγχέονται πρὸς θεατρικὰς παραστάσεις, ἐνῷ ἄλλος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκθέσεως τῶν τοιούτου εἴδους τελετῶν, σκοπός, ὃν διεῖδον καὶ καθώρισαν

[1] Σελ. 14 ἑρμηνεία Βαλσαμῶνος εἰς τὸν 62ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου. Σελ. 16, ἐπίσης ἑρμηνεία τοῦ ἰδίου εἰς τὸν ἴδιον κανόνα. Εἰς σελ. 27, Βαλσαμῶνος εἰς τὸν 74ον κανόνα. Σελ 41, Ζωναρᾶ εἰς τὸν 51ον κανόνα. Σελ. 111, Βαλσαμῶνος εἰς τὸν 82ον κανόνα. Ἐπίσης βλέπε σελίδας 21, 86 καὶ ἄλλ.

[2] Ὅρα τὰ μαθήματα τοῦ καθηγητοῦ Henri Focillon ἐν Σορβώνῃ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1932 καὶ Μάρτιον τοῦ 1933.

σαφῶς ὑπερτριάκοντα ἀπροκατάληπτοι κριτικαὶ τοῦ διεθνοῦς ἐπιστημονικοῦ κόσμου [1]. Κατὰ πόσον δὲ «ἡ ἔλλειψις ἐπιστημονικῆς μεθόδου μειώνει σημαντικώτατα τὴν χρησιμότητα τοῦ βιβλίου» — ὅπως ὁ κριτὴς τῆς Λαογραφίας θέλει νὰ πιστεύσῃ — δύναται νὰ συναχθῇ εὐχερῶς, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ βιβλίον ἐτιμήθη δι' ἑνὸς ἐκ τῶν καλυτέρων βραβείων τῆς παρὰ τῇ Σορβώνῃ Ἑταιρείας Ἑλληνικῶν σπουδῶν [2].

ΒΕΝΕΤΙΑ Λ. ΚΩΤΤΑ

Dr Sitsa Karaiskakis, *Das Lehrgedicht Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν von Markos Depharanas 1543. (Λαογραφία τόμ. ΙΑ', σ. 1-66).*

Τοῦ ἀνωτέρω διδακτικοῦ ποιήματος (στίχ. 788), ὅπερ ἐπανεκδίδεται ἤδη ἐπὶ τῇ βάσει κώδικος τοῦ Μονάχου ὑπὸ τῆς ἐκδότιδος, προτάσσονται μακρὰ γερμανιστὶ προλεγόμενα, ἐν οἷς αὕτη πραγματεύεται περὶ τοῦ ὑπ' αὐτῆς χρησιμοποιηθέντος κώδικος, ὡς καὶ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ, συγκρίνουσα στίχους τοῦ ἐκδιδομένου ποιήματος πρὸς ἄλλα συγγενῆ κείμενα. Μετὰ τὸν πρόλογον καταχωρίζεται κατάλογος τῶν ἔργων, ἅτινα συνεβουλεύθη, ἐν τέλει δὲ τοῦ κειμένου πίναξ τῶν ἐν τῷ ὑπομνήματι συζητουμένων λέξεων.

Τὸ κείμενον, ὅπερ συνοδεύουν πλούσιαι ὑποσημειώσεις γραμματικαί, κριτικαὶ καὶ ἑρμηνευτικαί, ἐπίσης γερμανιστί, ἔχει μετὰ προσοχῆς ἐκδοθῆ, καίτοι ὁ ἀναγνώστης θ' ἀπῄτει προσοχὴν μεγαλυτέραν ὡς πρὸς τὸν τονισμὸν καὶ καθόλου τὴν ὀρθογραφίαν πολλῶν λέξεων. Τοῦτο, ἐννοεῖται, δὲν μειώνει τὸν δίκαιον ἔπαινον διὰ τὴν εὐσυνείδητον ἔκδοσιν, διὰ τὴν ὁποίαν ὀφείλονται χάριτες εἰς τὸν διδάκτορα Καραϊσκάκη.

Καὶ ἔχει μὲν καθόλου ἐπιτύχει κατὰ τὴν ἔκδοσιν ἡ ἐκδότις, διέλαθον ὅμως τὴν προσοχήν της καί τινα, εἰς μερικὰ δ' ἐξ αὐτῶν ἂς ἐπιτραπῇ νὰ ἐπι-

[1] Τῶν καθηγητῶν Πανεπιστημίου: L. Bréhier Revue des Etudes anciennes, Paris, τόμ. 34, 3, σελ. 339 κἑ. Ἐπίσης τοῦ ἰδίου, Journal des Savants 8, σελ. 249-260. N. Jorga, Revue historique du sud-est européen, Bucarest, Juill.-Sept. 1932. G. Cohen, Nouvelles Littéraires, 4 Juin 1932, Paris. J. Ebersolt, Revue des Etudes grecques, Paris 1932, σελ. 425-426. N. Bănescu, Revue de l'Est et du Sud-est, Paris No 3-4 1933. L. Cataudella, Athenaeum Pavia, Janvier 1932. Pierre Waltz, L'Acropole, Paris 1932, σελ. 234-237. A. Salac', Archiv orientalni, Prague, τεῦχ. VI, 1, σελ. 311-312. R. Cantarella, prof. Napoli, Dionyso Siracusa III, 5-6 1933. R. Draguet, Revue belge de philosophie et d'histoire XII 1/2, καὶ ἄλλων.

[2] Πρβλ. τὰ πρακτικὰ τῆς ἀπονομῆς τοῦ βραβείου ἐν Revue des Etudes grecques, τόμ. 46 (1933).

στήσω τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν διὰ τῶν κατωτέρω ὀλίγων παρατηρήσεών μου.

ὅτι τὸν μοναχὸν υἱὸν καὶ ἀκριβὸν τὸν ἔχω
στ. 8 ***νὰ βάλω στράταν*** *κι ἀρετὴν βούλομαι καὶ ξετρέχω*

Ἀναγνωστέον ἴσως: νὰ βάλω ᾽ς στράταν... Ὄχι ὀρθῶς, νομίζω, ἐπεξηγεῖ ἡ ἐκδότις ἐν ὑποσημ. «ὅτι βούλομαι νὰ ξετρέχω νὰ βάλω στράταν κι ἀρετὴν εἰς τὸν μοναχὸν υἱὸν τὸν ὁποῖον ἔχω», δεχομένη παράλειψιν τῆς προθέσεως εἰς (εἰς τὸν μοναχὸν υἱόν). Καὶ παρελείφθη μὲν πράγματι ἡ πρόθ., ἀλλ᾽, ἀφοῦ λέγομεν καὶ σήμερον «τὸν ἔβαλε σὲ καλὴ στράτα», «μπῆκε σὲ καλὸ δρόμο» κ.τ.ὅ., ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι παρελείφθη αὕτη ἐκ τοῦ νὰ βάλω ⟨᾽ς⟩ στράταν κι ἀρετήν· καὶ τοῦτο, διότι, ὡς εἶναι γνωστόν, δὲν προφέρομεν τὸ διπλοῦν σῖγμα (ς᾽ στράταν), ὅπως ἀκριβῶς ἀναγινώσκεται μὲν ἐν στ. 74 «μέσ᾽ τὰ φυλλοκάρδια σου», δέον ὅμως νὰ μεταγραφῇ: μέσ᾽ ᾽ς τά. Ἡ προσπάθεια τῆς ἐκδ. νὰ δικαιολογήσῃ τὴν γνώμην της, ὅτι τὸ εἰς παρελήφθη ἐκ τοῦ τὸν μοναχὸν υἱόν, δὲν εὐοδοῦται, ὡς δεικνύουν καὶ τὰ ὑπ᾽ αὐτῆς προσαγόμενα παραδείγματα, δυνάμενα, ὡς ἔχουν, νὰ ἑρμηνευθοῦν.

17 *Λοιπὸν ἡ πρώτη δασκαλιὰ* ***εἰς*** *τὸν θεὸν τὸν κτίστη*
καὶ τοῦ παντὸς δημιουργὸ νὰ σέβεσαι μὲ πίστι.

Ὡς γνωστόν, λέγεται, σέβομαί τινα, ὄχι εἴς τινα. Ὁ στίχος 17 πρέπει νὰ διορθωθῇ ὡς ἑξῆς·

Λοιπὸν ἡ πρώτη δασκαλιὰ ***εἶν᾽:*** *τὸν θεὸν τὸν κτίστη*

103 *Ὅταν θαρρῇ ὁ παιγνιτὴς* ***καθίσει*** *ἐντυμένος,*
θωρεῖς τον⟨ε⟩ ὁλόγυμνον καὶ κάθεται ὠργισμένος.

Τὸ χωρίον νοσεῖ. Νομίζω ὅτι γραπτέον

Ὅταν θαρρῇ ὁ παιγνιτής, ***καθίζει*** *ἐντυμένος,*

ὁ δὲ νοῦς ἔχει ὡς ἑξῆς· ὁ παίκτης θαρρῶν καθίζει ἐνδεδυμένος ἵνα παίξῃ, ἀλλ᾽ ἔπειτα, ἕνεκα τῶν ἀπωλειῶν, πλήρης ὀργῆς καὶ ὁλόγυμνος παραμένει. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ δὲν εἶναι ὁμαλή, ὅπως καὶ εἰς ἄλλους στίχους φαίνεται.

135 *Δίδε ἀπὸ τὸ ἔχει σου εἰς τοὺς* ***θυλακωμένους***
᾽ς αὐτείνους τοὺς ἀμπόρετους καὶ τοὺς ἐλυπημένους.

Ἡ ἐκδότις τὴν μετοχὴν θυλακωμένους ἀποδίδουσα διὰ τοῦ Bettler ἀνάγει εἰς τὸ παρ᾽ Ἡσυχίῳ θυλακίζω, ὄχι ὀρθῶς. Τὸ ὀρθὸν ἔχομεν, ἐὰν

ἀναγνώσωμεν φυλακωμένους· οἱ φυλακισμένοι δὲ πράγματι ἦσαν πάντοτε καὶ εἶναι ἐλεεινοὶ καὶ ἄθλιοι, διὰ τοῦτο δὲ καὶ μέχρις αὐτῶν ἐκτείνει τὰς φροντίδας της ἡ κοινωνικὴ πρόνοια καὶ ἡ φιλανθρωπία.

142 *ἂν ἔν᾽ γυμνὸς χρειαζόμενος, αὐτεῖνον νά τον ντύσῃς.*
Ρωμαιό, ἄλλο γένος κι ἂν εἰπῇς, μόν᾽ χριστιανὸς ἂς ἔναι,
ὅ,τι κι ἂν δώσῃς διὰ τὸν Χριστόν, διὰ τὴν ψυχήν σου ἔναι

Δέον νὰ στίξωμεν

. . . αὐτεῖνον νὰ τὸν ντύσῃς,
Ρωμαιό, ἄλλο γένος κι ἂν εἰπῇς, μόν᾽ χριστιανὸς ἂς ἔναι·
ὅ,τι κι ἂν δώσῃς . . . .

229 *Τρῶγε νὰ ζῇς καὶ μηδὲν ζῇς* ***οὐδὲν*** *νὰ τρῷς σὰν χοῖρος.*

Γράφε: οὐδὲ νὰ τρῶς (= μηδὲ νὰ τρώγῃς...). Ἡ ἔννοια: νὰ μὴ ζῇς μηδὲ νὰ τρώγῃς ὡς χοῖρος.

Νὰ φᾷ, νὰ πιῇ καὶ κοιμηθῇ τινὰς μὲ δίχως κόπους,
236 *εἰς μιὸ τὸν φέρνει ὁ λογισμὸς* ***πολλοὺς διαβόλους τρόπους.***

Γραπτέον ὀρθῶς . . . ⟨᾽ς⟩ πολλοὺς διαβόλου τρόπους.
Τὸ ᾽ς (= εἰς) παρελείφθη, διότι προηγούμενον ἠκούετο τὸ τελικὸν ς τοῦ λογισμός· διαβόλου τρόποι θὰ ἐσήμαινε τότε διαολιές, ὅπως λέγομεν σήμερον.

262 *καὶ τὴν Σωσάνα μὲ τιμὴν* ***αὐτὴν[ην] νὰ τὴν ἀφήσουν***

Ἴσως ὀρθότερον ἀναγνωστέον: αὐτείνηνα [τὴ] ν᾽ ἀφήσουν.

450 *ὀμπρὸς τὸν κοίταξε καλὰ τὸ* ***πόθεν γεννημένος.***

Ἀνάγνωθι: πόθ᾽ ἔν᾽ γεννημένος. Τὸ πόθ᾽ = πόθε = πόθεν.

Ὅμως ἂς σιωπήσωμεν τέτοιαν πολυλογία(ν),
508 *διατὶ ἔν᾽ κακὴ καὶ ἂν εἰπῶ* ***θελῆστε*** *ἀτυχία.*

Ἡ ἐκδότις σημειώνει «508 θελῆστε = venn Sie wollen, eine rhetorische Art der Rede»· ἀλλ᾽ εἶναι δυνατὸν ν᾽ ἀποτελῇ ῥητορικὸν εἶδος ἀλλόκοτος φράσις, σημαίνουσα: «διότι ἡ πολυλογία εἶναι κακὸν πρᾶγμα καί, ἂν εἰπῶ, ἂν θέλετε ἀτυχία»;
Τὸ χωρίον ἀναγνωστέον ὀρθῶς . . . *κι, ἂν εἰπῶ,* ***θέλ᾽ εἶσται*** *ἀτυχία.*

Περὶ τῆς συντάξεως τοῦ θέλω + ἀπαρεμφ. πβ. 460 θέλ' εἶσθαι πάντα μετὰ σέ, 716 θέλ' εἶσθαι πάντας μαλωτά.

Λοιπὸν ἂν τύχῃ δεύτερον εἰς τὸν ζυγὸν νὰ πέσῃς,
556 *κάμε κουτάλες δυνατὲς νὰ μὴν* ***τὸ παραθέσῃς.***

Λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰ χωρία
στ. 276 καὶ εἰς τὸν ζυγὸν τῆς γυναικὸς τὸν σφόνδυλα νὰ δέσῃς
καὶ στ. 482 εἰς τὸν ζυγὸν τῆς γυναικὸς ὅπού 'σαι δεδεμένος,
προτείνω νὰ ἀναγνωσθῇ: . . . νὰ μὴν τὸν παραδέσῃς (ἐννοουμένου: τὸν ζυγόν).
Ἐν στ. 587 πρέπει νὰ στίξωμεν (ἀντὶ κόμματος)

Ἡ Μέδαια (γρ. Μέδεα) διὰ τὸν Γιασὸν τὸ τί πρᾶγμα ἐποίκε!

Ἰδὲς αὐτεῖνο τὄκαμε αὐτεὶν' ἡ Ὀλυμπιάδα,
674 *τ' ἀνδρός της* ***κάμνει*** *κέρατα μεγάλα σὰν λαμπάδα.*

Νοητὴ εἶναι ἡ φράσις· πβ. καὶ τὴν φρ. τοῦ κάνει ἀπιστίες. Ἴσως ὅμως ἡ πανελλήνιος σημερινὴ χρῆσις ἐπιβάλλει βελτίωσιν· λέγεται δηλ., ὡς γνωστόν, τοῦ βάνει τὰ κέρατα ἢ τοῦ τὰ βάνει, ἤτοι τὰ ἐμπηγνύει τρόπον τινὰ εἰς τὸ μέτωπον, τὰ ἐμφυτεύει (πβ. κέρατα ξεφυτρώνουν, κέρατα θέλουν φυτρώσει ἐν ὑποσημ. εἰς στίχ. 436). Κατὰ ταῦτα ἴσως ὁ ποιητὴς νὰ ἔγραψε.

τ' ἀνδρός της ***βάνει*** *κέρατα μεγάλα σὰν λαμπάδα*

704 *γυναῖκα μηδὲν θαρρευτῇς, μ' αὔτη* ***μηδὲν*** *κοιμᾶσαι.*

Συμβουλὴ «μ' αὔτη μηδὲν κοιμᾶσαι» (ἤτοι νὰ μὴ κοιμᾶσαι μὲ γ.) δὲν εἶναι νοητή, ὅταν ὁ λόγος εἶναι περὶ ἐμπιστοσύνης πρὸς τὰς γυναῖκας. Ἡ ἔννοια εἶναι: μηδεμίαν ἔχε εἰς γυναῖκα ἐμπιστοσύνην, μηδ' ἂν συγκατακλίνεσαι μετ' αὐτῆς. Ἀναγνωστέον λοιπόν: μηδ' ἂν κοιμᾶσαι.

ΔΗΜ. ΙΩ. ΓΕΩΡΓΑΚΑΣ

Friedrich Stählin - Ernst Meyer - Alfred Heidner, *Pagasai und Demetrias, Berlin und Leipzig 1934. Τύποις Walter de Gruyter et C°. Σχῆμα 4ον, σελ. 273, μετὰ διαφόρων εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ, 24 φωτοτυπικῶν πινάκων καὶ τριῶν χαρτῶν ἐν τέλει.*

Παγασαὶ καὶ Δημητριάς· τοιοῦτον τίτλον φέρει νεώτατον βιβλίον ἐκδοθὲν ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω Γερμανῶν καθηγητῶν κ.κ. Stählin καὶ Meyer καὶ τοῦ μηχανικοῦ γεωμέτρου κ. Heidner, ἐκ τῶν ὁποίων μόνος ὁ κ. Stählin εἶναι γνωστὸς ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου ἐν Θεσσαλίᾳ, ὡς ἐπισκεφθεὶς πολλάκις αὐτὴν καὶ δημοσιεύσας πολλὰς καὶ σπουδαιοτάτας μονογραφίας περὶ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Φθιώτιδος, περὶ τῆς μάχης τῶν Φαρσάλων μεταξὺ Πομπηΐου καὶ Καίσαρος τῷ 48 π. Χ. καὶ τελευταίως τῷ 1924 σπουδαιότατον βιβλίον περὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς χρόνους μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐκ 300 περίπου σελίδων, μετὰ πολλῶν εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ καὶ παρενθέτων πινάκων καὶ ἑνὸς ἐγχρώμου ἀρχαιολογικοῦ χάρτου τῆς Θεσσαλίας ἐν τέλει[1].

Ὁ κ. Stählin κατόπιν μακρᾶς καὶ ἐπιτοπίου μελέτης τῶν ἐρειπίων τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν Παγασῶν καὶ καταμετρήσεως τῶν τειχῶν καὶ τοῦ ἐμβαδοῦ αὐτῶν ἐξέδωκε τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον σπουδαιότατον αὐτοῦ βιβλίον, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ τελειότατον περὶ τῶν δύο τούτων πόλεων ἔργον μετὰ τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου «Γραπταὶ Στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν».

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Stählin ὑπερέχει τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου κατὰ τοῦτο ὅτι περιέχει πλείστας καὶ ἀκριβεστάτας λεπτομερείας ὡς πρὸς τὸ τοπογραφικὸν καὶ ἱστορικὸν μέρος ἀμφοτέρων τῶν πόλεων καὶ ἀντλεῖ τὴν ἱστορικὴν ὕλην ἐκ δαψιλεστάτων πηγῶν, ὧν εὐμοιροῦσι μὲν αἱ ἐν Γερμανίᾳ βιβλιοθῆκαι, στερούμεθα δὲ ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Stählin ἐπίσης διορθοῖ καὶ πολλὰς ἀνακριβείας τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου ὡς πρὸς τὸ τοπογραφικὸν καὶ ἱστορικὸν μέρος.

Διαιρεῖται δὲ τὸ βιβλίον εἰς δύο τμήματα, τὸ τοπογραφικὸν καὶ τὸ ἱστορικόν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑποδιαιρεῖται εἰς μικρότερα μέρη, ἅτινα πραγματεύονται: 1) Περὶ τῶν Παγασῶν καὶ τῆς Δημητριάδος ὡς πρὸς τὸν Βόλον τοπογραφικῶς. 2) Περὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Παγασῶν. 3) Περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Δημητριάδος κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. 4) Περὶ τῆς Δημητριάδος κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ 5) περὶ τῆς Δημητριάδος κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Τὸ δὲ δεύτερον, τὸ ἱστορικόν, συγγραφὲν ὑπὸ τοῦ κ. Meyer, ἔχει ἐν ἀρχῇ προτεταγμένην ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν τῶν Παγασῶν καὶ τῆς Δημη-

[1] Friedrich Stählin, Das Hellenische Thessalien, Stuttgart, 1924.

τριάδος κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη, τὰ ἑξῆς: 1) Τὸ Προϊστορικόν. 2) Τὸ πραγματευόμενον περὶ τῶν Παγασῶν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. 3) Περὶ Δημητριάδος κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς ρωμαϊκούς, Βυζαντινοὺς καὶ Μεσαιωνικοὺς χρόνους. καὶ 4) Περὶ Δημητριάδος καὶ Βόλου κατὰ τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας χρόνους.

Τρίτον τμῆμα ἐν τέλει ὀλιγοσέλιδον πραγματεύεται περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Γορίτσης ἀρχαίων ἐρειπίων, ἅτινα ὁ Stählin ἀποδίδει εἰς τὸ Ὀρμίνιον, ἄνευ ὅμως ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν.

Τοῦ σπουδαίου τούτου βιβλίου μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως ὄχι τόσον τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν τμῆμα ὅσον τὸ Βυζαντινὸν καὶ ἰδίως τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου, καθ᾽ ὃν ἐξηφανίσθη ἡ Δημητριάς. Ἀλλὰ πρὶν συμβουλευθῶμεν τὸ σύγγραμμα τῶν Stählin καὶ Meyer, ἂς ἴδωμεν τί λέγει ὁ κ. Δημ. Κ. Τσοποτὸς εἰς τὸ βιβλίοντου «ἩΔημητριὰς παρὰ τὸν Παγασιτικὸν κόλπον» [1].

Ὁ κ. λοιπὸν Τσοποτὸς λέγει ὅτι δὲν γίνεται μνεία ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Τουρχὰν - βέη τοῦ ἔτους 1446 περὶ τῆς Δημητριάδος, ἂν καὶ ἀναφέρονται ἄλλαι πόλεις καὶ χωρία, ἐντεῦθεν δὲ συμπεραίνει ὅτι τὸ πόλισμα τότε εἶχεν ἐκλίπει. Τοῦτο δὲν εἶναι σοβαρὸν ἐπιχείρημα· ἡ Δημητριὰς δὲν ἀναφέρεται, διότι δὲν ὑπῆρχον κτήματα ἐν αὐτῇ τοῦ Τουρχὰν βέη.

Ἐν σελ. 156 ὁ κ. Τσοπ. λέγει ὅτι ἐν τῷ Εὑρετηρίῳ τοῦ Σοφιανοῦ τῷ 1540 ἀναφέρεται ἡ Δημητριὰς ὡς Δημητριάδα, μάρτυρα φέρων τὸν Le Quien, λέγοντα «νῦν καλεῖται Δημητριάδα, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Σοφιανός πλησιέστατα κειμένη τῶν Παγασῶν». Εἰς ταῦτα παρατηροῦμεν ὅτι στηρίζεται μὲν εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σοφιανοῦ ὁ Le Quien, τῷ 1740 ὅμως δὲν ὑπῆρχεν ὡς πόλις ἡ Δημητριάς, ἀλλ᾽ ὡς ἐπισκοπή, ἀναδρομικῶς δὲ ἐκ τοῦ Σοφιανοῦ ὁ Le Quien ἔγραψε «νῦν καλεῖται Δημητριάδα». Βεβαίως σφάλλεται καὶ ὁ Fredrich (Demetrias, Mitteilungen des Deutsch. Arch. Instituts in Athen, 1905, σελ. 242) λέγων ὅτι «ἡ Δημητριὰς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Le Quien τῷ 1740 ὑπῆρχεν ἀκόμη».

Ἐν σελ. 157 γράφει ὁ κ. Τσοποτὸς ὅτι ἐν σελ. 69 τῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ Γκερμπελίου (Gerbelius) τοῦ ἔργου τοῦ Σοφιανοῦ, ἐν τῷ Εὑρετηρίῳ λέγεται: «ἡ Δημητριάς .... ἔχουσα ἀπέναντι πρὸς Δυσμὰς τὰς Παγασάς, τὴν δὲ Λάρισαν πρὸς ἀνατολάς, κάτωθι δὲ τὴν Ἐρέτριαν ....». Παρατηροῦμεν ὅτι τότε (τῷ 1540 ἐπὶ Σοφιανοῦ καὶ 1550 ἐπὶ Γκερμπελίου) δὲν ἐγνώριζον τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων πόλεων καὶ ἐξελάμβανον τὰ ἐρείπια τῶν Ἀμφανῶν, δυτικῶς τῆς Δημητριάδος, ὡς τὰ ἐρείπια τῶν Παγασῶν· ἡ δὲ Λάρισα δὲν κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Δημητριάδος, ἀλλὰ πρὸς βορρᾶν. Ἀλλὰ τότε ἡ γεωγραφικὴ ἀκρίβεια τῶν ἀρχαίων πόλεων δὲν

[1] Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Θεσσαλικῶν Χρονικῶν, τόμ. Β'. 1931, Ἀθήν. σ. 155 καὶ ἑξῆς.

ὑπῆρχεν, ὅπως καὶ τώρα. Διὰ τοὺς ἀνωτέρω δὲ λόγους δὲν εἶναι ὀρθὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Τσοποτοῦ λεγόμενον ὅτι ἐκ τῆς φράσεως «ἡ Δημητριὰς ἔχουσα ἀπέναντι πρὸς δυσμὰς τὰς Παγασάς», προκύπτει ὅτι ἡ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐπικρατοῦσα πλάνη περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ λόφου Γορίτσης θέσεως τῆς ἀρχαίας Δημητριάδος ἐπεκράτει ἤδη καὶ παρὰ Σοφιανῷ καὶ Γκερμπελίῳ (1540 - 1550). «Κατὰ τὸν Τσοποτὸν ἡ Δημητριὰς εἶχεν ἐξαφανισθῆ ἤδη ἑκατονταετηρίδας ὅλας πρὸ αὐτῶν» (δηλαδὴ πρὸ τοῦ 1540). Ὁ αὐτὸς κ. Τσοποτὸς (σελ. 154) θεωρεῖ τὴν Δημητριάδα ἐξαφανισθεῖσαν ἀπὸ τοῦ 1380. Ὅτι ὅμως ὑπῆρχεν ὡς πόλις ἡ Δημητριὰς τῷ 1540, ὡς ἀναφέρει ὁ Σοφιανός, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλων συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων λιμενοδεικτῶν (πορτολάνων).

Καὶ τὰ *ἄλλα* ἐπιχειρήματα, ἅτινα παρατάσσει ὁ Τσοποτὸς ἐξ ἐγγράφων τουρκικῶν τοῦ 1583 καὶ 1608 περὶ κτημάτων τῆς Μονῆς Φλαμμουρίου καὶ Μακρυνίτσης τοῦ 1615, διὰ ν᾽ ἀποδείξῃ ὅτι τότε δὲν ὑπῆρχεν ἡ Δημητριάς, ἀφ᾽ οὗ δὲν ἀναφέρεται Καδῆς ἐν αὐτῇ, ἀλλ᾽ ἐν Λαρίσῃ καὶ Καστρίῳ [1] δὲν εἶναι σοβαρά, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸ ἔτος 1583 [2].

Κατὰ τὸν Meyer εἰς τοὺς χάρτας, τοὺς λιμενοδείκτας (πορτολάνους) τῆς 14ης καὶ 15ης ἑκατονταετηρίδος σημειοῦνται ὁ Ἁλμυρὸς καὶ ἡ Δημητριάς. Εἰς τοὺς χάρτας τούτους ὡς καὶ εἰς τοὺς τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος συμειοῦνται ὁ μὲν Ἁλμυρὸς ὡς almiro, ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου: larmiro, ἡ δὲ Δημητριὰς ὡς demitriada, dimitriata, dimitrata, dimitata, dimitrida, dimiterata. Εἰς τὸν πορτολᾶνον τοῦ Rizo τοῦ ἔτους 1490 σημειοῦται ἐπιπροσθέτως: «ἀπὸ Ἁλμυροῦ εἰς dimiterata (=Δημητριάδα) ΝΟ εἰς Ν.... 20 μίλλια».

Εἰς τὸν πορτολᾶνον τοῦ Freducci τοῦ 1497 σημειοῦται ἐπίσης ἡ Δημητριάς. Εἰς τὸν χάρτην τῆς Modena τοῦ 1502 σημειοῦται ἡ Δημητριὰς ὡς dieminta (sic!). Εἰς τὸν χάρτην τοῦ André Bianco τοῦ 1436 σημειοῦται ἡ Δημητριάς, ὄχι ὅμως καὶ ὁ Βόλος. Εἰς τὸν χάρτην τοῦ Giorgio Calapoda τοῦ 1552 σημειοῦται ὁ Ἁλμυρὸς (lalmiro), ὁ Βόλος (uollo) καὶ ἡ Δημητριάς, dimitriada, καὶ εἰς τὸν χάρτην τοῦ Batista Agnese τοῦ 1554 σημειοῦνται

[1] Ἴσως πρόκειται διὰ τὸ Καστρὶ ἐπὶ τῇ Βοιβηΐδι λίμνῃ, ἢ τὸ Κάστρον τοῦ Βόλου;

[2] Τὸν κ. Τσοποτὸν ταράσσει ὅτι εἰς τὸ ἰλιάμι (ἀπόφασιν) τοῦ 1615 δὲν ἀναφέρεται ἡ Δημητριάς, ὁ δὲ Βόλος ὑπάγεται εἰς Λάρισσαν. Ὁ Βόλος φυσικὰ εἰς τὴν Λάρισσαν ἔπρεπε νὰ ὑπάγηται ὡς πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας· διότι τότε καὶ μετὰ ταῦτα ἡ Θεσσαλία ὑπήγετο εἰς τὸ Σιαντζὰκ τῶν Τρικκάλων (Τρίκκαλα - Σαντσάκ, Ν. Γεωργιάδης, Θεσσαλία, Ἀθῆναι 1881, σελ. 290). Αἱ δὲ μικρότεραι πόλεις Βόλος (Κάστρον), Ἁλμυρός, Φάρσαλα, Δομοκός, Ἀγυιά, Τύρναβος καὶ Ἐλασσὼν ἦσαν ναχιέδες ἤτοι δῆμοι ὑπὸ Μουδίρην· βραδύτερον δὲ κατὰ τὴν 19ην ἑκατονταετηρίδα προήχθησαν εἰς Καϊμακαμλήκια (ἐπαρχίας) μὲ ἕδραν Καϊμακάμη (ἐπάρχου), ἡ δὲ Λάρισσα προήχθη εἰς Μουτεσαριφλῆκι (Διοίκησιν) μὲ ἕδραν Μουτεσαρίφη (Διοικητοῦ) ἀναγνωρισθεῖσα ὡς πρωτεύουσα τῆς Θεσσαλίας.

ὁ Ἁλμυρὸς (almiro), ὁ λιμὴν Ἁλμυροῦ (p. almiro), ἡ Δημητριὰς (dimitriada) ὁ Βόλος (volo) καὶ τὸ ἀκρωτήριον Ἅγιος Γεώργιος (San Zorzi).

Ἐπίσης εἰς τοὺς χάρτας αὐτοὺς καὶ ἄλλους σημειοῦται καὶ ὁ Βόλος (τὸ κάστρον) οὕτω: volo, vollo, volio, vello κλπ., καὶ μέχρι τοῦ 1599, ὅτε ὑφίστατο ἀκόμη καὶ ἡ Δημητριὰς ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Thomas Dallam, ὁ Βόλος σημειοῦται Vola.

Φαίνεται ἐκ τῶν παλαιῶν τούτων λειμενοδεικτῶν (πορτολάνων) ὅτι ἡ Δημητριὰς ἐσῴζετο ἀκόμη μέχρι τοῦ 1600 ἔτους, ἴσως παρηκμακυῖα καὶ ἄσημος ἐκ παραλλήλου μετὰ τοῦ Κάστρου τοῦ Γόλου (Βόλου). Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅμως τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος χάνεται πᾶν ἴχνος αὐτῆς.

Ἡ Δημητριὰς κατὰ τὸν Ζωσιμᾶν Ἐσφιγμενίτην[1], φαίνεται ὅτι ἐξηφανίσθη μεταξὺ τοῦ 1600 καὶ 1610, κατά τινας μὲν ὑπὸ σεισμοῦ, κατ' ἄλλους δὲ ὑπὸ πειρατῶν. Εἶναι πιθαναὶ καὶ αἱ δύο αὗται ἐκδοχαί, καὶ μάλιστα ἡ δευτέρα, διότι ἡ πειρατεία τότε καὶ μετὰ ταῦτα ἐμάστιζε τὰ ἀνατολικὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἶναι ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον.

Εἶναι γνωστὸν ἐπίσης ὅτι κατὰ τὴν ἀποστασίαν Διονυσίου τοῦ Σκυλοσόφου κατὰ τὸ 1600 ἔτος, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἐμαρτύρησεν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου Ἅγιος Σεραφεὶμ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀγράφων Ἰάκωβος καὶ ἐφονεύθη ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος Ἀγάπιος, κατεδιώχθη δὲ ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ Δημητριὰς ἠρημώθη, οἱ κάτοικοί της δὲ θὰ συνῳκίσθησαν τότε εἰς τὸν Ἄνω Βόλον, ὅπου ὁ διάδοχος τοῦ Ἀγαπίου ἐπίσκοπος Δημητριάδος Κάλλιστος ἀνεκαίνισε τὸν ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἐπισκοπῆς Βυζαντινὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῷ 1639, ὡς μαρτυρεῖ ἐπὶ μαρμάρου ἐπιγραφή, καὶ κατῴκησεν ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου, ὅστις ἔκτοτε φέρει τὸ ὄνομα Ἐπισκοπή[2].

Αἱ περὶ Δημητριάδος μαρτυρίαι τοῦ Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου εἶναι ἀξιόπιστοι ἕνεκα τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει. Περὶ τούτων πραγματευόμεθα εἰς ἀνέκδοτον μελέτην ἡμῶν περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας τῆς Δημητριάδος, γραφεῖσαν τῷ 1929, ἧς στοιχεῖα παρέσχομεν καὶ τῷ κ. Meyer, ὅστις λεπτομερῶς καὶ ἐξηκριβωμένως διεξέρχεται τὸ θέμα τοῦτο ἐν τῷ λαμπρῷ ἔργῳ του.

Ἐν Βόλῳ 18 Ἀπριλίου 1934.

Ν. Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Βλ. Προμηθέα Βόλου 1892 σ. 338 σημ. α'.

[2] N. J. Giannopoulos, Les constructions byzantines de la région de Démétrias, Bulletin de Corresp. Hellénique, tom. XLIV, 1920, p. 198-199, εἰκὼν 10.

F. Dölger, *Die Urkunden des Johannes-Prodromos-Klosters bei Serrai. Sitzungsber. d. Bayer. Ak. d. Wiss., Philos.-histor. Abteil., Jahrg. 1935 Heft. 9. 52 σελ.*

Στ. Π. Κυριακίδου, *Τὰ χρυσόβουλλα τῆς παρὰ τὰς Σέρρας Μονῆς τοῦ Προδρόμου.* Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου (Ἀθῆναι 1934) σελ. 529-544.

A. Soloviev, *Les Diplomes grecs de Menoikeon. Byzantion 9 (Bruxelles 1934) σελ. 297-325.*

Καὶ αἱ τρεῖς ἀνωτέρω πραγματεῖαι ἀσχολοῦνται μὲ τὸ αὐτὸ θέμα: μὲ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς χρονολογίας τῶν ἐγγράφων (ἑπομένως καὶ τοῦ ἀπολύσαντος ταῦτα) τῆς παρὰ τὰς Σέρρας Μονῆς τοῦ Προδρόμου, περὶ τῶν ὁποίων, ἀπὸ τῆς εἰς τὴν γνωστὴν συλλογὴν Acta et Diplomata Graeca τῶν Miklosich-Müller ἐκδόσεώς των, ἀπὸ τοῦ 1887 δηλαδή, οὐδεὶς πλέον εἶχεν ἐνδιαφερθῆ ἰδιαιτέρως καὶ συστηματικῶς. Ἕκαστος τῶν τριῶν ἀνωτέρω συγγραφέων ἐπελήφθη τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐγγράφων τούτων ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄλλου καὶ κινούμενος ὑπὸ ἐντελῶς διαφόρου καὶ ἰδιαιτέρου σκοποῦ. Ὁ Soloviev ὡρμήθη ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὑπ' ἀριθ. 94, 95 καὶ 96 χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βελιγραδίου, τὰ ὁποῖα περιέχουν ἀντίγραφα 40 (πραγματικῶς 41) ἐγγράφων τῆς ῥηθείσης Μονῆς, ὁ Κυριακίδης ἐκ τῆς ἐνασχολήσεώς του περὶ γεωγραφικά τινα ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὰ βυζαντινὰ θέματα, ὁ Dölger ἐκ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ τετάρτου τεύχους τῶν Πινάκων τῶν ἑλληνικῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων. Ὁ Dölger εἶχε τὴν εὐκαιρίαν, πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ, νὰ γνωρίσῃ τὰς δύο ἄλλας σχετικὰς ἐργασίας, τὴν τοῦ Soloviev καὶ τὴν τοῦ Κυριακίδου, γνώστης δὲ παντὸς ἄλλου καλύτερος τοῦ ὑλικοῦ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, διαθέτων καὶ τὰ ἐφόδια τῆς διπλωματικῆς ἐπιστήμης, ἐφρόντισε νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ἤ, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ αἰτιολογήσῃ καλύτερον τὴν ὀρθὴν γνώμην ἀμφοτέρων ἢ τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἀναλόγως, ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας του πρὸς ἀμφοτέρους νὰ δικαιολογήσῃ ἐκτενέστερον τὴν διαφωνίαν του ταύτην καὶ νὰ αἰτιολογήσῃ ἀρκούντως πειστικὰ τὴν ἰδικήν του ἄποψιν, προσάγων συγχρόνως πολλὰ στοιχεῖα ἀφορῶντα εἰς τὴν μορφὴν τῶν κειμένων, εἰς τὴν βυζαντινὴν προσωπογραφίαν καὶ εἰς τὴν διπλωματικὴν ἐπιστήμην.

Οὕτω διὰ τῶν ἀνωτέρω πραγματειῶν, καὶ ἰδίως τῆς τοῦ Dölger, ἀπεκτήσαμεν σαφῆ εἰκόνα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας τῆς παραδόσεως τῶν σῳζομένων ἐγγράφων τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου, ὡς ἐπίσης περὶ τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ἀκριβοῦς χρονολογίας αὐτῶν. Καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἡ συστηματικὴ αὕτη ἐργασία, ἐπειδὴ ἐκ τῶν 44 σῳζομένων ἐγγράφων τῆς Μονῆς ταύτης μέγα μέρος ἐφέρετο ὑπὸ ἐσφαλμένον ὄνομα τοῦ ἀπολύσαντος αὐτό, πλεῖστα δὲ ὑπὸ ἐσφαλμένην ἢ καὶ οὐδεμίαν (ἔστω καὶ φαινομενικῶς

πολλάκις, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ προσταγμάτων) χρονολογίαν, σημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο πολλάκις αἰτία νὰ ὁδηγηθοῦν καὶ οἱ μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων τούτων ἀσχοληθέντες εἰς ἐσφαλμένα ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ περισσότερον χρησιμοποιουμένη καὶ γνωστὴ ἔκδοσις τῶν Miklosich - Müller ἦτο καὶ ἡ ὀλιγώτερον ἀκριβής.

Ἡ παράδοσις τῶν σῳζομένων 44 ἐγγράφων τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα. Συμφώνως πρὸς τὸ ἐν ἔτει 1904 ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Χριστοφόρου ἐκδοθὲν Προσκυνητάριον (πβλ. Dölger σελ. 5 σημ. 1, σελ. 12 κέξ.) ἐσῴζοντο μέχρι τότε εἰς τὴν Μονὴν δύο παλαιοὶ κώδικες ἀναγόμενοι πιθανώτατα εἰς τὸν 14ον αἰῶνα. Ἐκ τούτων ὁ μὲν εἷς (Α) περιεῖχε τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς μετ' ἀντιγράφου τοῦ βεβαιωτικοῦ σιγιλλίου τοῦ Πατριάρχου Ἠσαΐα τοῦ 1324 καὶ ἑτέρων δεκατριῶν (ἢ δώδεκα; πβλ. κατωτέρω) ἀντιγράφων αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, ὁ δὲ ἕτερος (Β) περιεῖχε ἀντίγραφα ὅλων τῶν λοιπῶν ἐγγράφων τῆς Μονῆς: αὐτοκρατορικῶν, πατριαρχικῶν καὶ κυρίως ἰδιωτικῶν. Ἡ τύχη καὶ τῶν δύο τούτων σπουδαίων κωδίκων ἀγνοεῖται σήμερον. Τὰ πρωτότυπα φαίνεται ὅτι εἶχον καῇ ἄλλοτε (βλ. Soloviev σελ. 297). Ἐν τούτοις κατὰ τὸν Ἡγούμενον Χριστόφορον ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐγγράφων τέσσαρα — τρία αὐτοκρατορικὰ καὶ ἓν πατριαρχικὸν — ἐσῴζοντο μέχρι τοῦ 1904 εἰς τὸ πρωτότυπον, πιθανώτατα δὲ νὰ ἐσῴζετο καὶ ἕτερον αὐτοκρατορικὸν Ἰωάννου τοῦ Ε', τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ἦτο κολοβόν, δὲν θὰ ἀνεγνώρισεν ὁ Ἡγούμενος Χριστόφορος (πβλ. Dölger σελ. 4). Ἀλλὰ καὶ τὰ τέσσαρα (ἢ πέντε) ταῦτα πρωτότυπα ἀπωλέσθησαν, δὲν εὑρίσκονται σήμερον εἰς τὴν Μονήν.

Διεσώθησαν ὅμως μέχρι σήμερον τρία χειρόγραφα ἀντιγραφέντα ἐκ τῶν παλαιῶν τούτων κωδίκων καὶ περιέχοντα κατὰ διάφορον σειρὰν καὶ ἀριθμὸν 42 ἔγγραφα ἐκ τῶν 44 τῆς Μονῆς. Τὸ παλαιότερον ἐξ αὐτῶν χειρόγραφον κατηρτίσθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος προτροπῇ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου Νοταρᾶ καὶ περιέχει ἐκτὸς τοῦ τυπικοῦ τῆς Μονῆς 14 ἔγγραφα ἐν ἀντιγράφῳ (ἑπτὰ χρυσοβούλλους λόγους, τρία χρυσόβουλλα σιγίλλια, δύο προστάγματα, ἕνα χρυσόβουλλον λόγον τοῦ Στεφάνου Δουσὰν καὶ ἓν πατριαρχικὸν σιγίλλιον)· σήμερον ἐναπόκειται εἰς τὸ ἐν Κων/πόλει Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἀναμφιβόλως τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν παλαιὸν κώδικα τῆς Μονῆς Α. Τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα 14 ἔγγραφα ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Κ. Σάθας εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Βιβλιοθήκην τόμ. 1 (Βενετία 1872) σελ. 211 - 242, ἀργότερον δὲ περιελήφθησαν εἰς τὴν γνωστὴν συλλογὴν τῶν Miklosich - Müller, Acta et Diplomata Graeca τόμ. 5 (Vindobonae 1887) σελ. 88 κέξ.

Δεύτερον χειρόγραφον καταρτισθὲν τὸ 1858 ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου Νικολάου Παπαδημητρίου ἐπὶ τῇ βάσει ἐπίσης τοῦ παλαιοῦ κώδικος τῆς Μονῆς Α καὶ περιέχον 12 ἔγγραφα (ἐκτὸς δηλαδὴ τοῦ χρυσ. λόγου τοῦ Στεφάνου Δουσὰν Miklosich - Müller XVI καὶ ἑνὸς χρυσ. σιγιλλίου Ἀνδρονίκου Β') ἐναπόκειται σήμερον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βελιγραδίου ὑπ' ἀριθ. 94. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο παραδίδει τὰ κείμενα τῶν ἐγγράφων πιστότερον τοῦ προηγουμένου. Περὶ ἐκδόσεως τινῶν ἐξ αὐτῶν πβλ. Soloviev σ. 299-305.

Τρίτον χειρόγραφον περιέχον ἔγγραφα τῆς Μονῆς ταύτης ἐναπόκειται ἐπίσης εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βελιγραδίου ὑπ' ἀριθ. 95 καὶ 96. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο κατηρτίσθη τὸ 1856 ὑπό τινος Γεωργίου Ἰωαννίδου καὶ περιέχει 28 ἔγγραφα (πραγματικῶς 29, διότι τὰ παρὰ Miklosich-Müller ὑπ' ἀριθ. XXIV καὶ XXV ἔγγραφα φέρονται εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὡς ἕν), ἐκ τῶν ὁποίων 21 συνοδεύονται ὑπὸ ἰταλικῆς μεταφράσεως. Ἐκ τῶν 29 τούτων ἐγγράφων ἓν μόνον — ὁ χρυσόβουλλος λόγος τοῦ Δουσὰν Miklosich - Müller XVI — περιέχεται καὶ εἰς τὸ πρῶτον ἐνταῦθα ἀναφερόμενον χειρόγραφον τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι τὰ λοιπὰ 28 ἀντεγράφησαν ἐκ τοῦ παλαιοῦ κώδικος τῆς Μονῆς Β. Καὶ τὰ 28 ταῦτα ἔγγραφα φέρονται ὡς ἀπολυθέντα ὑπὸ τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν· τοῦτο συνέβαλεν ὡρισμένως εἰς τὸ νὰ παραληφθῇ ἐκ τοῦ ἑτέρου παλαιοῦ κώδικος τῆς Μονῆς Α τὸ μόνον ἐκεῖ περιληφθὲν χρυσόβουλλον τοῦ Δουσάν. Πραγματικῶς ὅμως ἐκ τῶν 28 (29) τούτων ἐγγράφων μόνον 8 ἔχουν ἀπολυθῇ ὑπὸ τοῦ Δουσάν: δύο χρυσόβουλλοι λόγοι καὶ ἓξ προστάγματα. Τὰ λοιπὰ ἀπελύθησαν ὑπὸ Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων: Ἀνδρονίκου Β' καὶ Γ' καὶ Ἰωάννου Ε'. Παρὰ τὴν πλαστογράφησιν τῶν ὑπογραφῶν τὸ κείμενον τῶν ἐγγράφων φαίνεται ὅτι ἔμεινε ἄθικτον.

Ἡ προσθήκη αὕτη τοῦ ὀνόματος τοῦ Δουσὰν κάτωθεν αὐτοκρατορικῶν προσταγμάτων, τὰ ὁποῖα, ὡς γνωστόν, δὲν φέρουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως, καὶ ἑνὸς εἰς τὸ τέλος κολοβοῦ χρυσοβούλλου λόγου Ἰωάννου τοῦ Ε' ἐφάνη εὔκολος καὶ ἱκανὴ νὰ παραπλανήσῃ μὴ εἰδήμονας· εἶχεν ὅμως καὶ τοὺς λόγους της. Αἱ ὑπογραφαὶ ἐθεωρήθησαν ὡς ὑπάρχουσαι εἰς τὸν παλαιὸν κώδικα ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως Ἰωαννίδου ἢ ἵνα πληρωθῇ οὗτος καλύτερον ὑπὸ τοῦ Σέρβου συλλογέως ἀρχαίων κειμηλίων Στεφάνου Verković, ἢ τῇ ἀπαιτήσει τοῦ τελευταίου τούτου, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι ἐξυπηρετεῖ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ καλύτερον τοὺς ἐθνικιστικούς του σκοπούς. Ὁ Verković δὲ οὗτος ἦτο καὶ ὁ κομίσας τὸ χειρόγραφον τοῦτο 95 + 96 καὶ τὸ ἕτερον 94 περὶ τὸ 1860 εἰς τὸ Βελιγράδιον (Soloviev σελ. 316 κέξ.).

Ἀλλ' ὁ Ἰωαννίδης εἶχε καὶ δεύτερον ἀντίγραφον τῆς πρώτης σειρᾶς 1 - 21 τῶν εἰς τὰ χειρόγραφα 95 + 96 τοῦ Βελιγραδίου περιεχομένων ἐγγράφων, τὸ ἀντίγραφον δὲ τοῦτο προσέφερε τὸ 1876 εἰς τὸν Carl Hopf. Βραδύτερον περιῆλθε τοῦτο εἰς χεῖρας τῶν Miklosich - Müller, οἱ ὁποῖοι συμπεριέλαβον τὰ ἐν αὐτῷ 21 (22) ἔγγραφα (μετὰ τῶν πλαστογραφημένων ὑπογραφῶν των) ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐκδοθέντων 14 ἐγγράφων εἰς τὸν 5ον τόμον τῶν Acta et Diplomata Graeca, ἀλλάξαντες τὴν σειρὰν

καὶ ἐν μέρει ἐσφαλμένως χρονολογήσαντες αὐτά. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι ἄγνωστον ποῦ εὑρίσκεται σήμερον. (πβλ. Dölger σελ. 10 σημ. 1 καὶ σελ. 18.)

Τὰ τρία ταῦτα χειρόγραφα, ἤτοι τὸ εἰς τὸ ἐν Κων/πόλει Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου ἐναποκείμενον, καὶ τὰ δύο τὰ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βελιγραδίου ὑπ' ἀριθ. 94 καὶ 95 + 96 ἐναποκείμενα, περιέχουν 42 ἔγγραφα τῆς Μονῆς. Δύο ἀκόμη ἔγγραφα διεφύλαξε καὶ ἐξέδωκε τὸ 1904 μεταξὺ ἄλλων 18 γνωστῶν ἤδη ὁ Ἡγούμενος Χριστόφορος εἰς τὸ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθὲν Προσκυνητάριον, τὸ ἓν ἐκ τῶν ὁποίων ἀπελύθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Α΄ τὸ 1372, μέχρι τότε ἀνέκδοτον καὶ ἐντελῶς ἄγνωστον, τὸ δὲ ἄλλο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου τοῦ Β΄ τὸ 1698, γνωστὸν, ἀλλὰ πιθανώτατα ἀνέκδοτον μέχρι τότε.

Αὐτὴ εἶναι συντόμως ἡ παράδοσις τῶν 44 ἐγγράφων τῆς παρὰ τὰς Σέρρας Μονῆς τοῦ Προδρόμου, ἐκ τῶν ὁποίων 10 εἶναι χρυσόβουλλοι λόγοι, 3 χρυσόβουλλα σιγίλλια, 27 προστάγματα, 2 πατριαρχικὰ σιγίλλια, 1 πρακτικὸν καὶ 1 σουλτανικὸν ἔγγραφον. (Ὁ εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ Κυριακίδου ἑπομένως δοθεὶς τίτλος «Χρυσόβουλλα» δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πραγματικὸν εἶδος ὅλων τῶν ἐγγράφων). Ὁ ὑπὸ τοῦ Dölger εἰς τὸ τέλος τῆς πραγματείας αὐτοῦ σελ. 47 - 48 ἐποπτικὸς πίναξ δίδει ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς, τοῦ σκοποῦ τῆς ἀπολύσεως κλπ. τῶν ἐγγράφων. Θὰ ἦτο ὅμως προτιμότερον ὁ αὔξων ἀριθμὸς τῶν ἐγγράφων νὰ ἀνταποκρίνεται ἐδῶ καὶ πρὸς τὸν πραγματικόν· τὰ μὴ δυνάμενα νὰ χρονολογηθοῦν ἐπακριβῶς ἠδύναντο δι' ἄλλου τρόπου νὰ ἐξαρθοῦν. Ἐπίσης ὅπως τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 οὕτω καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 8 καὶ 32 πρέπει νὰ δηλωθοῦν ὡς «χρυσόβουλλα σιγίλλια». Ἡ γραφὴ Potholinon (Dölger σελ. 39 XXVII καὶ σελ. 47 ἀριθ. 16) πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ ἑλην. Ποδολινὸν δὲν εἶναι ὀρθή· προτιμητέα ἡ διὰ τοῦ Podolinon ἀπόδοσις. Ἡ γραφὴ Πηλορύγιον, τὴν ὁποίαν δέχεται ὁ Κυριακίδης σελ. 534 ἀντὶ τῆς γραφῆς Πηλορήγιον, μοῦ φαίνεται ἡ ὀρθή.—Ἐπιθυμῶ ἀκόμη νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν παλαιὸν κώδικα τῆς Μονῆς Α. Ἐπειδή, ὡς εἴδομεν, τὸ ὑπ' ἀριθ. XIV (Sathas-Miklosich-Müller) χρυσόβουλλον σιγίλλιον οὔτε τὰ χειρόγραφα τοῦ Βελιγραδίου (μάλιστα δὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 94) οὔτε τὸ Προσκυνητάριον παραδίδουν, μοῦ φαίνεται πιθανὸν ὅτι καὶ εἰς τὸν παλαιὸν κώδικα Α δὲν περιείχετο τοῦτο· πρέπει ἑπομένως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ χειρογράφου τοῦ Παναγίου Τάφου ἀντέγραψε τοῦτο ἔκ τινος λυτοῦ (πρωτοτύπου;) ἐγγράφου σῳζομένου τότε εἰς τὴν Μονήν.

Διὰ τῆς συστηματικῆς ταύτης ἐξετάσεως τῶν ἐγγράφων τούτων ἀπέβησαν τὸ πρῶτον ἱστορικῶς χρησιμοποιήσιμα ταῦτα, εἰς τοῦτο δὲ συνέβαλεν ἀναμφιβόλως περισσότερον παντὸς ἄλλου ἡ ἀνωτέρω πραγματεία τοῦ Fr. Dölger. Αἱ μέχρι τοῦδε ἐκδόσεις ὅμως οὔτε πλήρεις εἶναι οὔτε ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης. Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Dölger καὶ ἔκ τινων δειγμάτων παραβολῆς πρὸς ἄλλας ἐκδόσεις ἢ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα οὗτος παραθέτει ἐν σελ. 15 - 17, ἡ νέα ἔκδοσις πρέπει νὰ λάβῃ ὡς βάσιν τὸ Προσκυνητάριον, τὸ ὁποῖον παραδίδει πιστότερον τὰ κείμενα τῶν ἐν αὐτῷ ἐκδεδομένων 20 ἐγγράφων. Διὰ δὲ τὰ μὴ ἐν τῷ Προσκυνηταρίῳ ἀπαντώμενα 24 ἄλλα ἔγγραφα πρέπει νὰ ληφθοῦν ὡς βάσις τὰ χειρόγραφα τοῦ Βελιγραδίου (πβλ. Dölger σελ. 18).

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

G. de Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce (une nouvelle province de l'art byzantin), Planches, Troisième Album, Paris 1934. Ἐκδίδεται ὡς 6ος τόμος τῆς Bibliothèque archéologique et historique τῆς Service des antiquités et des baux-arts (Haut-Commissariat de la Republique française en Syrie et au Liban).*

Ὁ διεθνῶς γνωστὸς διὰ τὰς μεγάλας ἐργασίας του περὶ τῶν ὑπογείων ἐντὸς βράχων ἐκκλησιῶν τῆς Καππαδοκίας πατὴρ Guillaume de Jerphanion ἐξέδωκε τρίτον Λεύκωμα εἰς τὸ σχῆμα τῶν δύο προηγουμένως ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων (πρβλ. Ἐπετ. Ἑτ. βυζ. σπουδῶν τόμ. Γ΄. σελ. 345 καὶ τόμ. ϛ΄. σελ. 406 κ.ἑ.). Διὰ τοῦ Λευκώματος τούτου, ὅπερ εἶνε τὸ τελευταῖον, συμπληροῦται τὸ πολύτιμον ὑλικὸν τῶν ἀρχαίων ὑπογείων ναῶν τῆς Καππαδοκίας.

Ὁ νέος τόμος περιέχει εἰς 63 πίνακας: κατόψεις, φωτοτυπίας, σχέδια καὶ ὑδατογραφίας — ἐξ ὧν δύο ἔγχρωμοι πρὸς μελέτην τῶν λεπτομερειῶν — σειρὰν εἴκοσι περίπου ναῶν. Οἱ ναοὶ οὗτοι, ἐξ ὧν πλεῖστοι εἶνε χρονολογημένοι ἐξ ἐπιγραφῶν, ἀνάγονται εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν εἰκονομάχων μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος χρόνους.

Ὁ πατὴρ de Jerphanion καὶ εἰς τὸ τρίτον τοῦτο Λεύκωμα, ὡς καὶ εἰς τὰ δύο προηγούμενα, δὲν παραθέτει τὰς εἰκόνας τῶν ναῶν κατὰ χρονολογικὴν σειράν. Ἡμεῖς εἰς τὴν σύντομον ταύτην βιβλιοκρισίαν τοῦ νέου Λευκώματος ἀναφέρομεν τὰ μνημεῖα κατὰ τὴν σειρὰν τῶν χρονολογιῶν, ἥτις ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὰ τὰ μνημεῖα καὶ ἀφ' ἑτέρου παρέχεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ μελέτην ἐν Échos d'Orient XXX (1931) σ. 5-27.

Ἐκ τῶν δημοσιευομένων καππαδοκικῶν μνημείων ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ ναοὶ τῆς ἐποχῆς τῶν εἰκονομάχων (ἅγιος Βασίλειος πλησίον τῆς Σινασοῦ καὶ ἅγιος Στέφανος πλησίον τοῦ Τζεμὶλ πίν. 154, 155, 158), οἵτινες ἀντὶ τῶν συνήθων ἱερῶν σκηνῶν καὶ προσώπων κοσμοῦνται ἐξ ὁλοκλήρου μὲ γεωμετρικὰς καὶ φυτικὰς διακοσμήσεις, πλέγματα καὶ σταυρούς. Οἱ σταυροὶ εἰς τὴν ἀψῖδα καὶ τὴν ὀροφὴν παρίστανται κατάκοσμοι ἐκ πολυτίμων

λίθων ἐν μέσῳ ῥοδάκων καὶ φυλλωμάτων (σταυρὸς ἁγίας Εὐφημίας), ἐξ ὧν οἱ τελευταῖοι ἐπέζησαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν γλυπτικήν.

Ἐκ τοῦ ἀρχαϊκοῦ κύκλου (τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰῶνος) ὁ νέος τόμος περιέχει σειρὰν ναϋδρίων εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Soghanle καὶ τῆς Σινασοῦ.

Οἱ σπουδαιότεροι τῆς περιοχῆς Soghanle εἶνε: ὁ δίκλιτος θολωτὸς ναὸς τοῦ Belleq Kilisse (βλ. κάτοψιν εἰς πίν. 160) καὶ τρία ναΰδρια τοῦ Belli Kilisse, ἐξ ὧν τὰ δύο ὑπόγεια καὶ τὸ ἓν ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους μετὰ τρούλλου (βλ. κατόψεις εἰς πίν. 181). Ὅλα κοσμοῦνται μὲ τοιχογραφίας εἰς συνεχεῖς ζώνας μὲ τὰς σκηνὰς ἐν χρονολογικῇ σειρᾷ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καί τινες τῶν ἀποκρύφων Εὐαγγελίων χαρακτηριστικαὶ τοῦ ἀρχαϊκοῦ κύκλου (ὕδωρ τῆς ἐλέγξεως) καὶ εἰς τεχνοτροπίαν ὅλως πρωτογενῆ.

Τῆς περιοχῆς Σινασοῦ σπουδαιότεροι εἶνε ὁ δίκλιτος θολωτὸς ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (βλ. κάτοψιν εἰς πίν. 149) καὶ τὸ Tavchanle Kilisse μὲ τοιχογραφίας χρονολογημένας ἐξ ἐπιγραφῶν ἀναγομένων εἰς τὴν ἐποχὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (βλ. πίν. 152 - 153). Ἀμφοτέρων αἱ τοιχογραφίαι ἔχουν τὴν διάταξιν καὶ εἰκονογραφίαν τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ μόνον ἡ τεχνοτροπία των εἶνε κάπως ἀνωτέρα. Τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἀρχαϊκοῦ κύκλου εἰς τὸν τῆς βυζαντινῆς περιόδου δεικνύει ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Βαρβάρας ἀναγόμενος κατ᾽ ἐπιγραφὴν εἰς τοὺς χρόνους Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου περὶ τὸ 1000 μ.Χ. Τοῦ ναϋδρίου τούτου ἡ καλῶς διατηρουμένη τοιχογράφησις εἶνε εἰς ἄκρον ἐνδιαφέρουσα· ἡ ἁψὶς ἀποκλείεται μὲ τὸ ἰδιάζον εἰς τοὺς ὑπογείους ναοὺς τῆς Καππαδοκίας λαξευτὸν τέμπλον, εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου εἰκονογραφοῦνται ἐν προτομῇ οἱ δύο ἀρχάγγελοι φρουροῦντες τὸ ἱερὸν βῆμα. Λαξευτὴ εἶνε ἐπίσης καὶ ἡ μικρὰ ἁγία τράπεζα, εἰς τὴν ἔμπροσθεν πλευρὰν τῆς ὁποίας εἶνε ἐζωγραφημένος ἐν προτομῇ ὁ Χριστός. Ἡ ἁψὶς κοσμεῖται μὲ τὴν ἀρχαϊκὴν ἀποκαλυπτικὴν σκηνὴν τοῦ Χριστοῦ φερομένου ὑπὸ τῶν συμβόλων τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, μὲ ὁλοσώμους ἱεράρχας, καὶ ἐγκόλπια μὲ τοὺς προφήτας. Ὁλόσωμοι ἅγιοι καὶ ἅγιαι κοσμοῦν τὸ κάτω μέρος τοῦ ναοῦ, ἐνῷ οἱ τοῖχοι καὶ οἱ θόλοι φέρουν τὰς εὐαγγελικὰς σκηνὰς οὐχὶ ἐν συνεχείᾳ, ἀλλὰ χωριζομένας μὲ ταινίας φερούσας ἐν ἐγκολπίοις προτομὰς ἁγίων. Μεταξὺ τῶν σκηνῶν αὐτῶν διακρίνονται: ἡ Ἀνάστασις, γνωστὴ ἐκ τῶν πρώτων ἀκόμη ἄρθρων τοῦ πατρὸς de Jerphanion, ἡ Γέννησις, ὁ Εὐαγγελισμός, τὸ ὕδωρ τῆς ἐλέγξεως, προτομαὶ τῶν ἑπτὰ παίδων κλπ. Ἡ τεχνοτροπία των, εἰς ἱκανῶς ἀνωτέραν βαθμίδα, ἐνθυμίζει ἐν πολλοῖς τὰς τοιχογραφίας τῆς κρύπτης τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ (πρβλ. Actes du III Congrès d'études byzantines, Athènes 1932, σελ. 389 κἑ.), ὡς δύναταί τις ἰδίᾳ νὰ διακρίνῃ τοῦτο εἰς τὴν ὡραίαν ἔγχρωμον ἀπεικόνισιν τοῦ Προφήτου Ἰεζεκιὴλ (Πίν. 193).

Μεγαλυτέραν ἀκόμη ἐξέλιξιν καὶ σχέσιν πρὸς τὴν τέχνην καὶ εἰκονογραφίαν τῆς Κων/λεως δεικνύουν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Qaratach Kilisse (βλ. πίν.

195-205) ἀναγόμεναι κατ᾽ ἐπιγραφὴν ἐπὶ δευτέρου στρώματος εἰς τοὺς χρόνους Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα (1001 - 1011). Τὸ Qaratach Kilisse ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς δικλίτου θολωτοῦ ναοῦ μὲ χαρακτηριστικὴν ἁψῖδα εἰς σχῆμα σχεδὸν ὁλοκλήρου κύκλου καὶ ἐκ δύο πρὸς νότον συνεχομένων παρεκκλησίων μὲ ἐπίπεδον στέγην. Εἰς τὴν ἁψῖδα τοῦ κυρίου κλίτους βλέπομεν τὸ «Λάβετε φάγετε...». Εἰς αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ὡραίας σκηνὰς τῆς Γεννήσεως, τῆς Ὑπαπαντῆς καί τινων ἁγίων: Κοσμᾶ, Βλασίου, Ἀθανασίου, Δαμασκηνοῦ κ.ἄλ.), ἡ ἐπίδρασις τῆς Κων/λεως εἶνε λίαν καταφανής, ἐνῷ αἱ σκηναὶ τῶν Παθῶν εἶναι εἰργασμέναι κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καππαδοκικὴν τεχνοτροπίαν. Ἐνδιαφέρουσαι εἶνε καὶ αἱ προσωπογραφίαι μοναχῶν καὶ δωρητῶν, ἐξ ὧν ἄλλαι εἶνε ἐζωγραφημέναι εἰς τέχνην ἐξειλιγμένην (ὡς ἡ τοῦ πίν. 202), καὶ ἄλλαι, ὡς αἱ τοῦ τελευταίου ναϋδρίου, εἰς τέχνην ὅλως πρωτογενῆ (βλ. πίν. 200).

Δείγματα τῆς δευτέρας βυζαντινῆς περιόδου φέρει ὁ π. de Jerphanion εἰς τὸν τόμον αὐτὸν τὰς λαμπρὰς τοιχογραφίας τοῦ τρικόγχου ναοῦ τοῦ Taghar, ὅστις καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς κατασκευῆς καὶ ὡραίων ἀναλογιῶν εἶνε ἀπὸ τοὺς σπουδαιοτέρους ὑπογείους ναοὺς τῆς Καππαδοκίας (βλ. πίν. 163 - 172). Τὸ σύνολον τῶν τοιχογραφιῶν τούτων εἶνε ἄριστα προσηρμοσμένον πρὸς τὰς ἐπιφανείας τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἡ διακοσμητική των δὲ εἶνε θαυμασία καὶ ὡς διάταξις καὶ ὡς ἐντύπωσις· ἡ τελευταία ὀφείλεται ἰδίως εἰς τὸ λεπτὸν ἀραβούργημα τὸ πληροῦν τὰ κενὰ τῶν παραστάσεων. Αἱ δύο διάφοροι συνθέσεις τῆς Δεήσεως εἰς τὴν Α καὶ Β κόγχην, αἱ τρεῖς σῳζόμεναι Εὐαγγελικαὶ σκηναὶ (Γεννήσεως, Σταυρώσεως, Εὐαγγελισμοῦ) καὶ ἡ σειρὰ τῶν ἁγίων ὁλοσώμων καὶ εἰς ἐγκόλπια εἶνε ἀπὸ τὰς καλλιτεχνικῶς ἀνωτέρας τοιχογραφίας τῆς Καππαδοκίας, ἐφάμιλλοι τῆς νέας Ἐκκλησίας τῆς Τοκάλης καὶ τοῦ Elmale Kilisse. Ἡ τεχνοτροπία των προδίδει τὸν 12ον αἰῶνα, ὅπως μᾶς ἐγνώρισαν αὐτὴν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Νερὲς τῆς βορείου Μακεδονίας. Τέλος ὁ δίκλιτος θολωτὸς ναὸς τῶν Τεσσαράκοντα μαρτύρων, νοτίως τοῦ Souvech εὑρισκομένου μεταξὺ Gereme καὶ Soghanle, φέρει ἐνδιαφερούσας τοιχογραφίας ἀνατολικῆς τεχνοτροπίας, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων ἐπεσκευάσθησαν ἐπὶ Θεοδώρου Λάσκαρι (1216 - 1217).

Τοιοῦτον εἶνε ἐν ὀλίγοις τὸ τελευταῖον ὑλικὸν τῆς καππαδοκικῆς τέχνης, ὅπερ περιέχει τὸ ἐκδοθὲν τρίτον Λεύκωμα, τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ὁποίου ὡς καὶ γενικωτέρας διὰ τοῦτο παρατηρήσεις ἀναμένομεν νὰ ἴδωμεν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἀκολουθήσῃ Β΄ τόμον τοῦ κειμένου.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι: Α'. Ὁ ὅσιος Λουκᾶς «ὁ νέος» (396-955), Β'. Ὁ ὅσιος Μελέτιος «ὁ νέος» (1035-1195), Ἀθῆναι, 1935.*

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἤρχισεν ἐσχάτως ἐκδίδων τὸν βίον καὶ πραγματευόμενος τὴν δρᾶσιν τῶν κυριωτέρων ἀναμορφωτῶν τοῦ μοναχισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, προσφέρων οὕτως ἀληθῶς πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν Ἑλλάδι μοναχικοῦ βίου κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Μέχρι τοῦδε ἐξέδωκε τοὺς βίους τῶν ὁσίων: Λουκᾶ τοῦ ἐπικαλουμένου ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀσκήσεως αὐτοῦ Στειριώτου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα καὶ μονάσαντος παρὰ τὸ ἀρχαῖον Στείριον τῆς Φωκίδος, μεταξὺ τῶν ὀρέων Ἑλικῶνος καὶ Παρνασσοῦ, ὅπου διασῴζεται μέχρι σήμερον ἡ ὁμώνυμος Μονὴ περίφημος διά τε τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰ κοσμοῦντα τὸ Καθολικὸν αὐτῆς μωσαϊκά, καὶ τοῦ ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐν τῷ ὄρει τῆς Μυουπόλεως ἀσκήσαντος, ἀκμάσαντος δὲ κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα καὶ ἱδρυτοῦ τῆς ὁμωνύμου Μονῆς ἐπὶ προβούνου τοῦ Κιθαιρῶνος παρὰ τὸ χωρίον Μάζι, τὴν ἀρχαίαν Οἰνόην. Τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Λουκᾶ προτάσσεται σύντομον, ἀλλὰ περιεκτικώτατον κεφάλαιον περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ Λουκᾶ, εἰς δὲ τὸν βίον τοῦ ὁσίου Μελετίου ἐπιτάσσονται ἐν πρωτοτύπῳ καὶ αἱ ἀληθῶς ἀπρόσιτοι εἰς τοὺς πολλοὺς βιογραφίαι τοῦ ὁσίου, αἱ συγγραφεῖσαι παρὰ τοῦ Νικολάου, ἐπισκόπου Μεθώνης, καὶ τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου. Εὐχῆς μάλιστα ἔργον θὰ ἦτο, ἂν καὶ ὁ ἐν πρωτοτύπῳ βίος τοῦ ὁσίου Λουκᾶ συνώδευε τὸ κείμενον τοῦ πρώτου τεύχους, ἵνα ἔχῃ τοῦτον πρόχειρον ὁ ἀναγνώστης.

Ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν μοναχικῶν κέντρων κατὰ τὴν παλαιοχιστιανικὴν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι θὰ ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἧς σῴζονται ἀκόμη τμήματα τοῦ ὀχυροῦ περιβόλου τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ἐλάχιστα θεμέλια τοῦ Καθολικοῦ, δυτικῶς τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς (βλ. Millet, Le monastère de Daphni, Paris, 1899, σ. 3-16), καὶ διὰ τῶν ἀσκητηρίων τῶν διεσπαρμένων πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, πολλὰ τῶν ὁποίων — μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ἡ σπηλιὰ τῆς Πεντέλης — διασῴζουν ἴχνη παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς (βλ. Ἡμερολ. Μεγάλης Ἑλλάδος, 1927, σ. 52 κἑ).

Ἀφ' ἑτέρου ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου μετὰ τῶν παρεκκλησίων εἰς τιμὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας (εἰς τὸ σημερινὸν χωρίον Σκριποῦ) νομίζομεν ὅτι δὲν ἱδρύθη ὡς μοναστηριακὸς ναός, ἀλλ' ὡς ναὸς τοῦ βυζαντινοῦ Ὀρχομενοῦ, ὡς τοῦτο καὶ αἱ διασωθεῖσαι ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦσιν. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐχρησιμοποιήθη ὁ ναός, ὡς Καθολικὸν τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως, ὅπως καὶ ἡ ἡλικία τῶν σῳζομένων κελλίων ἀποδεικνύει. Τέλος εἰς τὰς ἑλληνικὰς Μονὰς τοῦ 10ου αἰῶνος εἶνε, νομίζομεν ἐπάναγκες, νὰ προστεθῇ καὶ ἡ σῳζομένη περίφημος παλαιὰ Μονὴ τοῦ Φιλοσόφου παρὰ τὴν Δημητσάναν τῆς Γορτυνίας, ἡ ἱδρυθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπαρδοπούλου πρωτασεκρήτη τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (963-969) τιμηθέντος διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Φιλοσόφου, ἐξ οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα αὕτη βυζαντινὴ Μονή ἥτις ἥτις ἦτο ἓν τῶν κυριωτέρων κέντρων τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τοὺς χρόνους μάλιστα τῆς τουρκοκρατίας.

Τὸν γνωστὸν — ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Κρέμου καὶ ἄλλων — βίον τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐξετάζει ὁ σ. ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐξόχου προσωπικότητος καὶ τῆς μεγάλης φυσιογνωμίας τοῦ Λουκᾶ, αἵτινες ὑπῆρξαν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ — «αἱ ἠθικαὶ βάσεις τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι, τὸ δὲ ἐπιτελεσθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἔργον, παρὰ τὸ βραχὺ χρονικὸν διάστημα, εἰς ὃ ἐξετάθη, ἐστήριξε τὰς βάσεις ταύτας καὶ καθώρισε τὴν πορείαν τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ σπουδαιότερος παράγων τῆς διασώσεως τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ἀναστατώσεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐπικειμένης μετὰ ἕνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα ξενοκρατίας καὶ ὑποδουλώσεως».

Αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου βιογράφου πληροφορίαι περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 10ου αἰῶνος, περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων κατὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, αἱ σχέσεις τοῦ ὁσίου Λουκᾶ μετὰ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος Πόθου Ἀργυροῦ καὶ Κρινήτου Ἀροτρᾶ, αἱ προρρήσεις τοῦ Ὁσίου διὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων, αἱ τοπογραφικαὶ εἰδήσεις καὶ ἄλλα, ἅτινα καθιστῶσι τὸν βίον τοῦτον ἀληθῆ ἱστορικὴν πηγὴν διὰ τὴν κατάστασιν τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τὸν 10ον καὶ 11ον αἰῶνα, χρήσιμον θὰ ἦτο ἂν συνεκεντροῦντο εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως τῆς ἐποχῆς.

Ἡ περιγραφὴ τῆς Μονῆς καὶ τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς συνοδεύεται μὲ τὰς περὶ τῆς κτίσεως αὐτῶν παραδόσεις. Εἰς τὴν περὶ τῆς τέχνης τῆς Μονῆς βιβλιογραφίαν ἂς προστεθῶσι καὶ τὸ ἔργον τοῦ O. Wulff, Das Katholikon von Hosios Lukas (ἐν Baukunst II Serie II Heft) καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ γράφοντος περὶ τοῦ ὑπὸ τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς ναοῦ τῆς ἁγ. Βαρβάρας καὶ τῶν τοιχογραφιῶν αὐτοῦ (ἐν Actes du IIIe Congrès d'études Byzantines, Athènes, 1932 σ. 389 κἑ.).

Τὸν βίον τοῦ ὁσίου Μελετίου ἀναλύει ὁ συγγραφεὺς μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ μετὰ πλειοτέρας ἀγάπης ἴσης πρὸς τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ στοργὴν πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἔνδοξον Μονήν, ἥτις ὀφείλει τὴν

ἀναβίωσιν αὐτῆς εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ διατυπώσεις τοῦ ἰδίου. Εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Μελετίου ἐξαίρει ὁ σ. τὸν ἱστορικὸν χαρακτῆρα τῶν διηγήσεων τῶν βιογράφων τοῦ ὁσίου: Νικολάου Μεθώνης καὶ Θεοδώρου Προδρόμου τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τὴν Μονὴν Δαφνίου, τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν διοικητὴν τῶν Ἀθηνῶν προσωνυμίαν τοῦ «Ἀθηνάρχου» κλπ. Τὴν ἱστορικὴν ἄλλως τε ἀξίαν τοῦ βίου τούτου ἀναδεικνύει ὁμοίως ἡ μνεία διοικητῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου (Βάρδα τοῦ ἱκανάτου, Ἐπιφανίου Καματεροῦ — ἡ οἰκογένεια τοῦ ὁποίου, ὡς ἔχω ἀλλαχοῦ ὑποδείξει, συνδέεται καὶ πρὸς τὴν Νταοῦ Πεντέλην, — Λέοντος Νικερίτου, τοῦ ἄρχοντος Ἰωάννου Ξηροῦ κ.λ.π.), ἐξ ὧν ἄλλοι εἶνε καὶ ἄλλοθεν γνωστοί, ἄλλοι δὲ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸ πρῶτον μνημονεύονται.

Ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ τότε μοναχικοῦ βίου, φαίνεται, ὅτι οὗτος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος εἶχεν ἐν Ἑλλάδι ἐκτραπῆ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ. Ὁ Μελέτιος ἐπεδίωξε τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ μοναχισμοῦ «διὰ τῶν αὐστηρῶν διατάξεων περὶ ἀκτημοσύνης, προσευχῆς, ἐργασίας καὶ διὰ τῶν ἀσκήσεων πρὸς ἠθικὴν τελείωσιν τῶν μοναχῶν». Ὁ σ. ἀποκρούει τὴν γνώμην τοῦ Σάθα καὶ ἄλλων, καθ' ἣν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν ὅσιον Μελέτιον μοναχοὶ (ὡς καὶ οἱ τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου τοῦ Πατμίου) ἦσαν ἐκ τῶν πολεμιστῶν μοναχῶν, οὓς εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης. Βεβαίως ἡ γνώμη τοῦ Σάθα, ὡς διετυπώθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ 7ου τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς του Βιβλιοθήκης, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀσπαστή. Ὁ γράφων ἐπιφυλάσσεται εἰς ἰδίαν μελέτην νὰ ἐκφέρῃ γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν — ὅστις ἔχει πλουτίσει τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν φιλογίαν διὰ σειρᾶς πολυτίμων καὶ σοφῶν ἔργων — συνέχισις τῆς ἐκδόσεως τοῦ βίου τῶν ὁσίων Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε καὶ Χριστοδούλου τοῦ Πατμίου, ἣν ἀναμένομεν, θὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀρξαμένην ἀξιόλογον σειρὰν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐν Ἑλλάδι βυζαντινοῦ μοναχισμοῦ.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Neugriechische Volkslieder, *gesammelt von Werner von Haxthausen. Urtext und Übersetzung hrsg. von K. Schulte Kemminghausen und Gustav Soyter. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster i. W. 1935. (Veröffentlichungen der Annette von Droste-Gesellschaft 4. Bd) σ. IX. 196.*

Οἱ ἀδελφοὶ Werner καὶ August von Haxthausen, ὡς καὶ ἡ συγγενής των ποιήτρια Annette von Droste, ἀνήκουν εἰς τοὺς ρωμαντικοὺς ἐκείνους τῆς Γερμανίας, τοὺς ὁποίους ἐνεθουσίασεν ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ποιητικοῦ πλούτου, τοῦ ἀποθησαυρισμένου εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Συνδεόμενοι διὰ φιλίας πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Grimm καὶ ἄλλους λογίους, κατέγιναν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1805-1820 εἰς τὴν περισυλλογὴν μνημείων τοῦ λόγου τοῦ λαοῦ ἐν τῇ Βεστφαλίᾳ, ἐξ ἧς κατήγοντο. Καὶ ὁ μὲν August παρεσκεύασε συλλογὴν γερμανικῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, τὴν ὁποίαν ἀφῆκε ἀδημοσίευτον, ἐχρησιμοποίησε δὲ βραδύτερον ὁ Al. Reifferscheid (Westfälische Volkslieder, Heilbronn 1879), ἡ δὲ Annette διέθεσε τὸν θησαυρὸν τῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα κυρίως ἀπεμνημόνευε καὶ ἐτραγουδοῦσε, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ Uhland (Alte, hoch und Volkslieder, Stuttg. 1844. Βλ. Jahrb. für Volksliedforschung τ. 1 σ. 79 κἑ. καὶ τ. 3 σ. 56 κἑ.).

Ὁ Werner, ὅστις ἦτο κατὰ δώδεκα ἔτη πρεσβύτερος τοῦ ἀδελφοῦ του, μετέσχε τοῦ ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς Γερμανίας πολέμου καὶ τὸ 1814/15 διέτριψεν ἐν Βιέννῃ, ὅπου καὶ ἄλλοι λόγιοι φίλοι του, ὡς ὁ J. Grimm καὶ ὁ vom Stein, εἶχον συναθροισθῆ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ συνεδρίου τῆς εἰρήνης. Ἐκεῖ ἐγνώρισε πολλοὺς Ἕλληνας καὶ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ τὸν ἔκαμε νὰ δείξῃ ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ θὰ ἤκουσε μὲν Ἕλληνας ἐκ τῶν ἐν Βιέννῃ διαμενόντων ᾄδοντας τραγούδια τῆς πατρίδος των, ἀλλὰ τὴν συλλογήν του δὲν κατήρτισεν ὁ ἴδιος. Τὸ κύριον αὐτῆς μέρος, περιλαμβάνον ὑπὲρ τὰ 50 τραγούδια, προέρχεται ἀπὸ χειρόγραφον γεγραμμένον διὰ χειρὸς τοῦ ἐκ Σιατίστης τῆς Μακεδονίας Θεοδώρου Μανούση, τοῦ κατόπιν καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν· περιῆλθε δ' εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ γραφέως τῆς ἐν Βιέννῃ Βιβλιοθήκης B. Copitar, ὅστις καὶ κατὰ λέξιν μετάφρασιν τῶν ᾀσμάτων ἐπρομήθευσεν εἰς αὐτόν. Ὅθεν εἰς τὸν H. κυρίως ἀνήκει ἡ ἔμμετρος ἐπεξεργασία τῆς μεταφράσεως ταύτης. Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς συλλογῆς του ἀπετελέσθη ἐξ ᾀσμάτων, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ἄλλοι Ἕλληνες διαμένοντες ἐν Γερμανίᾳ κατέγραψαν χάριν αὐτοῦ ἢ διάφοροι φίλοι του παρεχώρησαν εἰς αὐτόν.

Σκοπὸς τοῦ H. ἦτο ἐξ ἀρχῆς νὰ δημοσιεύσῃ τὴν συλλογήν, τὴν ὁποίαν οὕτως ἀπέκτησε. Θέλων ὅμως νὰ ἔχῃ τὴν γνώμην τοῦ Göthe, μετέβη τὸ

θέρος τοῦ 1815 εἰς Wiesbaden. Ὅθεν ὁ H. εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις κατέστησε γνωστὴν τὴν ποίησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὸν Göthe. Οὗτος δ' οὐ μόνον τὴν δημοσίευσιν τῆς συλλογῆς θερμῶς συνέστησεν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ὑπεσχέθη νὰ γράψῃ τὸν πρόλογον δι' αὐτήν. Ἐξ ἐπιστολῶν καὶ σημειωμάτων, ἅτινα παρατίθενται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ βιβλίου, μανθάνομεν τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν τὰ ᾄσματα τῆς συλλογῆς ταύτης ἔκαμαν εἰς τὸν μέγαν ποιητήν. Τὴν 5 Ἰουλίου 1815 ὁ Göthe ἔγραφε πρὸς τὸν υἱόν του Αὔγουστον: «Εἰπὲ εἰς τὸν Riemer, ὅτι μ' ἐπεσκέφθη εἷς φίλος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ὅστις ἔχει ᾄσματα δημοτικὰ τοῦ λαοῦ τούτου, τὰ ἐκλεκτότερα, ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς λυρικῆς, δραματικῆς καὶ ἐπικῆς ποιήσεως». Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔγραφεν ὁ Göthe πρὸς τὸν H. Meyer περὶ τῶν νεοελληνικῶν ᾀσμάτων: «εἶναι ἰσάξια πρὸς ὅ,τι ἄριστον ἐν τούτῳ τῷ εἴδει ἔχομεν». Ὁμοίως δ' ἐν τοῖς Annalen 1815: «Ὀλίγα ξένα μὲ ἔχουν συγκινήσει, ἐν τούτοις πολὺ μὲ εἵλκυσαν ἑλληνικὰ τραγούδια νεωτέρων χρόνων, τὰ ὁποῖα μοὶ ἀνεκοινώθησαν ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσει καὶ τὰ ὁποῖα εὔχομαι νὰ ἴδω δημοσιευόμενα τὸ ταχύτερον. Οἱ κύριοι von Natzmer καὶ von Haxthausen ἔχουν ἀναλάβει τὴν ὡραίαν ταύτην ἐργασίαν».

Ὅθεν εἶναι ἄξιον ἀπορίας, ὅτι ὁ H. μόνον τρία ἐκ τῶν ᾀσμάτων τῆς συλλογῆς του ἐδημοσίευσεν ἔν τινι περιοδικῷ τὸν Φεβρουάριον 1818, ἐνῷ ἤδη ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 1816 ἀνεκοίνωσε εἰς τὸν J. Grimm, ὅτι εἶχεν ὅλην τὴν συλλογήν του ἑτοίμην πρὸς ἔκδοσιν· ἐζήτει μάλιστα παρ' αὐτοῦ τὴν ἀποστολὴν τῆς μεταφράσεως τῶν σερβικῶν τραγουδιῶν, τὴν ὁποίαν ὁ Grimm εἶχε φιλοτεχνήσει καὶ ὑποσχεθῇ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτόν, ἵνα τὴν δημοσιεύσῃ μαζὶ μὲ τὰ ἑλληνικὰ τραγούδια. Καὶ βραδύτερον δ' ὅτε μὲ τὴν ἀναζωπύρησιν τοῦ φιλελληνικοῦ πνεύματος ἐν Γερμανίᾳ ἄνδρες οἷοι ὁ Thiersch καὶ ὁ Welcker καὶ ὁ Niebuhr συνίστων εἰς αὐτὸν θερμῶς τὴν δημοσίευσιν τῆς συλλογῆς του, οὐδὲ τότε ἀνταπεκρίθη πρὸς τὰς ὑποδείξεις αὐτῶν καὶ ἠναγκάσθη ὁ Göthe ἐν Kunst und Altertum IV, 1 (1823) νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν σύστασίν του. Τοῦτο ἐπροκάλεσε μόνον ἐπιστολὴν τοῦ H. ἐκτενεστάτην πρὸς τὸν Göthe, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὡς δικαιολογίαν τῆς μακρᾶς ἀναβολῆς του προβάλλει τὸ μὲν τὴν ἀπασχόλησιν αὐτοῦ εἰς ἔργα διοικητικὰ — ἦτο Regierungsrat ἐν Köln — τὸ δὲ τὴν ζωηράν του ἐπιθυμίαν νὰ συνοδεύσῃ τὴν ἔκδοσίν του μὲ ὅσον τὸ δυνατὸν πληρεστέρας εἰδήσεις περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Διὸ καὶ δὲν παύει νὰ ζητῇ παρ' αὐτοῦ τὸν ὑπεσχημένον πρόλογον, ὡς καὶ ἱστορικὴν εἰσαγωγὴν περὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ ποιήσεως παρὰ τοῦ J. Grimm καὶ ἄλλων λογίων φίλων του. Ὅθεν ἡ ἀδυναμία του νὰ δώσῃ ὁ ἴδιος ὑπομνηματισμούς, παρέχοντας τ' ἀναγκαῖα στοιχεῖα πρὸς κατανόησιν τῶν ᾀσμάτων τῆς συλλογῆς του, ὀφειλομένη προφανῶς εἰς ἄγνοιαν τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας καὶ εἰς ἐλλιπῆ γνῶσιν αὐτῆς τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ἐξαρτᾷ τὴν ἔκδοσιν

τῆς συλλογῆς του ἐκ τῆς ξένης βοηθείας. Φαίνεται ὅμως καὶ ὅτι δὲν ἔχουν ἄδικον ὁ Göthe καὶ ὁ J. Grimm, οἵτινες τὴν αἰτίαν τῆς ἀναβολῆς ἀποδίδουν ὁ μὲν εἰς τὸ ἀναποφάσιστον τοῦ χαρακτῆρός του, ὁ δὲ εἰς ὀκνηρίαν. Οἱ δισταγμοὶ τοῦ H. δὲν ἐνικήθησαν καὶ ὅταν μὲ τὴν ἀναγγελίαν τῆς προπαρασκευῆς τῆς ἐκδόσεως Fauriel οἶκος ἐκδοτικὸς τῆς Στουττγάρδης ἀπηυθύνθη πρὸς αὐτὸν ζητῶν ν' ἀναλάβῃ τὴν δημοσίευσιν τῆς συλλογῆς του. Οὕτως ὁ Fauriel τὸν προέλαβε, ἔκτοτε δ' ὁ H. δὲν σκέπτεται πλέον τὴν ἔκδοσιν αὐτῆς. Καὶ θὰ ἐχάνετο ἴσως διὰ παντὸς ἡ συλλογή, τῆς ὁποίας τὴν δημοσίευσιν ἐπόθησαν ἄνδρες ἐπιφανεῖς τῆς Γερμανίας, ἂν μὴ πρὸ δύο ἐτῶν τὴν ἀνεκάλυπτε μεταξὺ τῶν καταλοίπων τοῦ H. ὁ ἐν Münster τῆς Βεστφαλίας καθηγητὴς K. Schulte Kemminghausen. Εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν γνωστὸν νεοελληνιστὴν Gustav Soyter ὀφείλομεν, ὅτι ἡ τόσον παλαιὰ καὶ σπουδαία διὰ τὴν μελέτην τῶν τραγουδιῶν τοῦ λαοῦ μας συλλογὴ αὕτη, ἡ πρώτη καταρτισθεῖσα ὑπὸ Γερμανοῦ, σῴζεται ἀπὸ τὴν καταστροφὴν καὶ διὰ τῆς μεταφράσεως γίνεται γνωστὴ καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον μελετητῶν τῆς δημώδους ποιήσεως.

Ἡ ἔκδοσις ἔγινε μὲ τὴν ἀπαιτουμένην φιλολογικὴν ἀκρίβειαν καὶ ἐπιμέλειαν. Καὶ πρῶτον ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σ. 1-33) ἐκτίθεται ἐν πάσῃ ἀκριβείᾳ ὑπὸ τοῦ Kemm τὸ ἱστορικὸν τῆς συλλογῆς, παρατίθεται δὲ καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ H. πρὸς τὸν Göthe. Εἶτα τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ Α΄ μέρος περιέχει ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν γερμανικῇ μεταφράσει τὰ ᾄσματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὁ H. μετέφρασεν ἢ μᾶλλον ἐπεξειργάσθη μετρικῶς μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τὰ δημοσιεύσῃ. Τούτων τὰ 42 πρῶτα προέρχονται ἐκ τοῦ χφ. τοῦ Θ. Μανούση, τὰ δ' ἑπόμενα 6 ἔχουν γραφῇ ὑπ' ἄλλης, ἀγνώστου, χειρός. Τὸ Β΄ δὲ μέρος περιλαμβάνει 29 ᾄσματα καὶ 80 δίστιχα, τὰ ὁποῖα περιέχονται μὲν ἐν τοῖς καταλοίποις τοῦ H., γραφέντα χάριν αὐτοῦ ὑπὸ Ἕλληνος ἀπαιδεύτου μετὰ τὴν ἐν Βιέννῃ διαμονήν του, ἀλλὰ δὲν μετεφράσθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Ἡ παρατιθεμένη ἐν τῷ βιβλίῳ μετάφρασις, οὖσα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πεζόν, ἀνήκει εἰς τὸν ἕτερον τῶν ἐκδοτῶν, τὸν Soyter. Εἰς ταῦτα ἀκολουθεῖ περιγραφὴ τῶν χειρογράφων, ὡς καὶ ἀναγραφὴ τῶν διαφόρων γραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς τὰ διάφορα χειρόγραφα, ἐφ' ὅσον αὗται δὲν προέρχονται ἐξ ἁπλῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων· συνάμα γίνεται καὶ παραπομπὴ εἰς ἄλλας συλλογὰς καὶ δὴ εἰς τὴν τοῦ Passow καὶ παρέχονται ποικίλαι ἄλλαι εἰδήσεις. Ἐν παραρτήματι τέλος δημοσιεύονται 17 ᾄσματα μετὰ μουσικῶν σημείων καὶ χάρτης τῶν τόπων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ ᾄσματα.

Ἦτο εὐτυχὴς ἡ σκέψις τοῦ Kemminghausen νὰ καλέσῃ εἰς συνεργασίαν τὸν Soyter, ὅστις ἐκ τῶν μελετῶν του ἦτο ἐνδεδειγμένος νὰ ἐρευνήσῃ τὰ καταλειφθέντα χειρόγραφα καὶ ἀποδώσῃ τὸ κείμενον τῶν ᾀσμάτων. Ὁ S. διετήρησε τὰς γραφὰς τῶν χειρογράφων καὶ δὴ τοῦ Μανούση καὶ ἐκεῖ ὅπου προφανὴς εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῆς λογίας γλώσσης, ὡς ἦλθε, ἀδελφή, πρᾶγμα,

τοὺς ἄνδρας, τοὺς σπαΐδους, πίπτουν, παῦσε, νὰ συντριφθῇ κτλ. Τὰς διορθώσεις του περιώρισεν ὁ S. εἰς περιπτώσεις, εἰς ἃς ἐπεβάλλοντο αὗται ἐκ λόγων κατανοήσεως τοῦ κειμένου· οὕτω ἐν τῷ Α΄ μέρει γράφει ἐν ἀρ. VIIb στ. 5 Γιάννη, 15 Γιαννάκης ἀντὶ Ἰάνη, Ἰανάκης, IX, 15 στὸ ἅγιο εὐαγγέλιο ἀντὶ στὸν ἅγιον εὐ. XXV, 10 παγανιᾶς ἀντὶ παγωνιᾶς, 11 στὸ λημέρι ἀντὶ τοῦ λ. καὶ ἐν τῷ Β΄ μέρει ἀρ. 1 στ. 9 γιὰ νὰ μπῆτε ἀντὶ κι᾽ ἀναμπῆτε, 8, 2 δροσίσῃς ἀντὶ δρόσῃς, 12,4 μιὰν πίσημην ἡμέραν ἀντὶ μ. ποίσηνην ἡ. 16, 6 στὰ διάσελλα ἀντὶ στὰ δησέλα, 27,3 μ᾽ ἂ τὸν φοβᾶσαι ἀντὶ μὰ τὸν φ. Νομίζομεν ὅμως ὅτι καὶ εἰς ἄλλας τινὰς περιπτώσεις ἐπεβάλλετο ὁμοίως ἡ διόρθωσις ἢ ἡ προτίμησις ἑτέρας γραφῆς τῶν χειρογράφων· π. χ. ἐν τῷ Α΄ μέρει ἀρ. I στ. 3 ρίχνουν καὶ σὲ σκοτώσουν γραπτέον ρ. κ. σ. σκοτώνουν, στ. 7 τί ᾽σαι βραχνιασμένος γρ. τ. σ. ⟨ἀ⟩ραχνιασμένος, ἐφ᾽ ὅσον τὸ β λείπει εἰς τἀντίγραφα, ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ Μανούση ἔχει προστεθῆ κατόπιν, XIII, 5 κι αὐτός μου γρ. κι ἀτός μου, πρβλ. XLII α, 17 καὶ ἀτός μου, XXXVII, 6 στὴ σέλλ᾽ ἀργαβιασμένα γρ. ἀραδιασμένα (ἢ ἁρμαθιασμένα) XXXVIII, 3 ὁ παπᾶς μου γρ. ὁ μπαμπᾶς μ. XXXIX, 1 τ᾽ ἀλὴν ᾽ψηλὸ καὶ μέγα (βουνὸ) γρ. τ᾽ ἄλλο ψηλὸ κ. μ. (Περὶ τῆς σημασίας τοῦ οὐδ. ἄλλο πρὸ ἐπιθ. ἢ ἐπιρρ. βλ. Ἱστ. λεξεξικὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς λ. ἄλλος 1 γ. ἡ εἰκασία τοῦ S. ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ τουρκ. ali = ὑψηλὸς δὲν φαίνεται πιθανή). Ἐν τῷ Β΄ μέρει ἀρ. 2 στ. 3 ἐτοῦτα ζεύκια γρ. ἐτοῦτ᾽ τὰ ζέφκια, ἀριθ. 3 στ. 9 καὶ Γιῶργος γρ. κι ὁ Γ. 7, 8 Κι ἀκόμα λόγος γρ. κι ἀκόμα ὁ λ. 13, 6 μοναστήρι γρ. μαναστήρι κατὰ τὸ χειρόγραφον 18, 11 Γιατὶ πλιὸ δὲν ἔρχομαι γρ. γ. πουλιὸ δ. ἔ. κατὰ τὸ χειρόγρ. (διὰ τὸ μέτρον), 26, 13 Μ᾽ ἂς εἶθε μοῦ τὴ δώσουνε γρ. μ᾽ ἂς ἤθε μ. τ. δ. 27, 20 τὰ μῆλα σου ρυπίζουνται καὶ τὸν κρεμνὸ φοβᾶνται γρ. λιμπίζομαι—φοβᾶμαι.

Ὁ τόπος τῆς προελεύσεως τῶν καθ᾽ ἕκαστον ᾀσμάτων δυστυχῶς δὲν παρεδόθη. Ὡς ὅμως καὶ ὁ S. παρατηρεῖ, ταῦτα προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ὁπόθεν κατήγοντο οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν Βιέννῃ διαμενόντων Ἑλλήνων. Διότι εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Μανούσης τὰ ᾄσματά του δὲν ἔγραψε μνημονεύων ὅλα, ἀλλ᾽ ἀκούων παρ᾽ ἄλλων Ἑλλήνων. Δὲν λείπουν βέβαια καὶ ᾄσματα ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν, καὶ δὴ ἐκ Κρήτης ὡς καὶ ἡ γλῶσσα πολλῶν ᾀσμάτων καὶ διστίχων καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κρητὸς Ἐλευθ. Παναγιώτου, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾶται εἰς ἓν τῶν χειρογράφων, μαρτυροῦν.

Ἄσματα ἄλλοθεν ἄγνωστα, καθ᾽ ὅσον ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, περιέχει ἡ συλλογὴ αὕτη ὀλίγα. Ἀλλ᾽ ἡ ἀξία αὐτῆς ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν παλαιότητα αὐτῆς καὶ τὴν ἀνόθευτον καταγραφὴν τῶν ᾀσμάτων. Τὰ ᾄσματα ἰδίως τοῦ Β΄ μέρους, γραφέντα παρ᾽ ὅλως ἀπαιδεύτου Ἕλληνος, εἶναι ἀπηλλαγμένα

τῶν γλωσσικῶν ἀλλοιώσεων, τὰς ὁποίας παρουσιάζουν τὰ τοῦ Α΄ μέρους, διότι ὁ Μανούσης δὲν ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν λογίαν γλῶσσαν. Νοθείας ὅμως καὶ παραφθορὰς εἰς τὰ κείμενα, οἵας παρατηροῦμεν εἰς μεταγενεστέρας συλλογάς, δὲν ἐπεχείρησεν ὁ Μανούσης. Πολλαχοῦ μάλιστα τὰ κείμενα τῆς συλλογῆς του οὐ μόνον εἰς τὴν γλωσσικὴν μορφήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὅλην σύνθεσιν τῶν ᾀσμάτων διαφέροντα οὐσιωδῶς τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν παραλλαγῶν διασῴζουν παράδοσιν γνησιωτέραν. Ὅθεν ἡ συλλογὴ αὕτη θὰ παράσχῃ σπουδαιοτάτην συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορικὴν καὶ τεχνικὴν ἔρευναν τῶν τραγουδιῶν τοῦ λαοῦ μας.

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Συνεδρία 58η τῆς 13ης Φεβρουαρίου 1934.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Ἐμμανουὴλ Βαμβουδάκις ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν μὲ θέμα: «Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Σάμον». Ὁ ὁμιλητὴς προλογίζων, ἐξῆρε σελίδας τινὰς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Σάμου, εἰσελθὼν δ᾽ ἔπειτα εἰς τὸ κύριόν του θέμα ἀπέκλεισε τὸ πολλάκις ὑπὸ διαφόρων ἱστοριογράφων διατυπωθὲν ἐνδεχόμενον τῆς πρωΐμου καὶ ἀκωλύτου εἰς Σάμον εἰσαγωγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, στηριχθεὶς τὸ μὲν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς πολιούχου Ἥρας, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰώνων διετήρει τὴν παλαιὰν αὐτοῦ ἀκμήν, τὸ δὲ ἐπὶ θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐπὶ τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ εὑρεθέντος ἐπὶ τῆς ΒΑ. παραλίας τῆς Σάμου Βαπτιστηρίου τοῦ Κέδρου, τὸ ὁποῖον ἐκ πολλῶν ἱστορικῶν καὶ τεχνικῶν λόγων ἀνήγαγεν εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Δ'. αἰῶνος.

Τὸ βαπτιστήριον τοῦτο, εἶπεν, ἐμφανίζει τὸν Χριστιανισμὸν ἐν τελείᾳ ἐκκλησιαστικῇ ὀργανώσει ἐν τῇ ἀντιποδιαίᾳ πλευρᾷ πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Σάμου. Ἀφ᾽ ἑτέρου Ναοὶ χριστιανικοὶ ἀνασκαφέντες ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει ὡς καὶ βασιλικὴ μετὰ κοινοτέρου Βαπτιστηρίου ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἡραίου, ἀναγόμενοι πάντες εἰς τὸν Ε' αἰῶνα, διαπιστοῦν τὸ γεγονὸς ὅτι μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος δὲν εἶχε καταστῇ πρόσφορον τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας πόλεως πρὸς ἀκώλυτον καὶ ἀνενόχλητον ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρεκβατικῶς ἔπειτα ἀνέφερεν ἄλλα μνημεῖα ἀρχαιότερα, προϊστορικά, τὰ ὁποῖα ἀνεκάλυψεν ἐν τῷ περὶ τὸν «Κέδρον» καὶ ἀνατολικώτερον αὐτοῦ χώρῳ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων, ὡς καί τινων τοπογραφικῶν πληροφοριῶν, διετύπωσε τὴν γνώμην ὅτι ἐν «Κέδρῳ» δέον νὰ τοποθετηθῇ καὶ ἀναζητηθῇ ἡ ἀρχαία πόλις Ἰπνοῦς, ἐν ᾗ ὑπῆρξεν ἀξιόλογον ἱερόν, τὸ τῆς Ἰπνουντίδος ἢ Ἰπνουσίας Ἥρας.

Συνεδρία 59η τῆς 3ης Νοεμβρίου 1934.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς εἰσηγούμενος εἶπεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐξελίξεως καὶ προαγωγῆς τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν,

ἀνέφερε πόσα Βυζαντινολογικὰ συνέδρια ἐγένοντο μέχρι τοῦδε, τίνες τῶν Ἑλλήνων μετέσχον εἰς τὸ τελευταῖον συνέδριον τῆς Σόφιας, τίνα θέματα ἀνεκοίνωσαν οὗτοι, ποία ἦτο ἡ σημασία τῶν θεμάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἠκούσθησαν ὑπὸ τῶν συνέδρων μετ᾽ ἰδιαιτέρας προσοχῆς, πρὸς δὲ ποία ὑπῆρξεν ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς γενομένας ἐπιστημονικὰς συζητήσεις.

Μετὰ ταῦτα, ἀφ᾽ οὗ εἶπε τὰ δέοντα περὶ τῶν καθ᾽ ὅλου ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου καὶ ἀνέφερε τὰς ἐντυπώσεις τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τῆς Σόφιας, δηλώσας ὅτι τὸ μὲν προσεχὲς συνέδριον θὰ γίνῃ ἐν Ἰταλίᾳ, τὸ δὲ μεταπροσεχὲς ἐν Συρίᾳ, ἔδωκε τὸν λόγον εἰς τὸν κ. Κ. Ἄμαντον, ὅστις ἀνεκοίνωσε τὸ θέμα του: «ποία ἡ θέσις τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰ Μουσουλμανικὰ κράτη».

Ὁ ῥήτωρ διὰ τοῦ θέματός του ἐζήτησε νὰ ἐξάρῃ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον κυρίως τὰ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ Τούρκων εἰς τοὺς Χριστιανοὺς δοθέντα προνόμια, διὰ τῶν ὁποίων διετηρήθη ὁ ἐθνισμὸς τῶν τελευταίων, νὰ ὑπογραμμίσῃ δὲ καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τὰ δοθέντα προνόμια, καὶ μάλιστα τὰ πρωτότυπα, τὰ εἰς τὴν Ἀραβικὴν καὶ τὴν Τουρκικὴν γεγραμμένα, τὴν συλλογὴν καὶ ἔκδοσιν τῶν ὁποίων προέτεινε.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Ἀ. Ἀνδρεάδης ἀνέπτυξε τὴν ἀνακοίνωσίν του «περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους» ὁμιλήσας περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐλαττώσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Βυζαντινῶν χωρῶν, ἤτοι τῶν λοιμῶν, λιμῶν, πειρατειῶν, ἐπιδρομῶν, σιτοδείας καὶ μοναχικοῦ βίου καὶ ἀντιπαραβαλὼν τὴν ἐλάττωσιν πρὸς τὴν τῶν χωρῶν τῆς Δύσεως, τὴν ὁποίαν καὶ εὗρε μεγαλυτέραν ἢ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ κ. Ἀνδρεάδης, στηριζόμενος εἰς τὰς μαρτυρίας τῶν χρονογράφων καὶ τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων καὶ ἀποβλέπων κυρίως εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Ζ' μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐποχήν, ἐξήτασε καὶ τὴν ἀντίστροφον τοῦ ζητήματος ὄψιν, ἤτοι τὴν τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ α') ἕνεκα συρροῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς κυρίως Βυζαντινὰς χώρας μετὰ τὰς καταλήψεις διαφόρων ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ὑπὸ ἀλλοεθνῶν, β') ἕνεκα τῶν διαφόρων ἐποικισμῶν, γ') ἕνεκα τῆς ἱερότητος τοῦ γάμου, ὅστις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὕπαρξιν πολυμελῶν οἰκογενειῶν καὶ δ') ἕνεκα τῆς εὐδοκιμήσεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ ἀστικισμοῦ.

Τέλος ὁ κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλλος ἀνέπτυξε τὸ θέμα του. «Οἱ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ζωγράφοι οἱ μιμηθέντες τὸν Μανουὴλ Πανσέληνον».

Πρόκειται περὶ μιᾶς προσπαθείας Ἁγιορειτῶν ζωγράφων μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξαίρεται Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς τοῦ ἐγχειριδίου τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, οἵτινες κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐγκαταλιπόντες τὸν τρόπον τοῦ ζωγραφίζειν τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἐπανῆλθον εἰς τὴν Μακεδονικὴν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, μιμηθέντες κυρίως τὰ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἔργα Μανουὴλ τοῦ Πανσελήνου. Ὁ κ. Ξυγγόπουλος προ-

βαλὼν εἰκόνας τῶν ζωγράφων τούτων καὶ τοῦ Πανσελήνου καὶ καταδείξας τὴν ἐξάρτησιν τῶν πρώτων ἐκ τοῦ δευτέρου καὶ τὴν μίμησιν, ἐξήγησε καὶ τοὺς λόγους, δι᾽ οὓς ἐγένετο ἡ στροφὴ πρὸς τὴν Μακεδονικὴν τέχνην, ἥτις τάσις δὲν διήρκεσε πλέον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος.

Συνεδρία 60ὴ τῆς 17ης Νοεμβρίου 1934.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Γ. Ἀναγνωστόπουλλος ὡμίλησε περὶ τῶν πηγῶν τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς τονίσας τὰς δυσκολίας τῆς ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τὰς προερχομένας ἐξ ἐλλείψεως ἐπαρκῶν πηγῶν καὶ μάλιστα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Βυζαντινῆς περιόδου μέχρι τοῦ ΙΒ´ αἰῶνος.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐτόνισε τὴν ἀνάγκην τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐμμέσων πηγῶν, ἤτοι τῆς ἀρχαίας καὶ νέας Ἑλληνικῆς ὡς καὶ τῶν διαλέκτων αὐτῆς, πρὸς δὲ καὶ μιᾶς παρημελημένης πηγῆς ἤτοι τῶν ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς δανείων εἰς ξένας γλώσσας Σερβικήν, Βουλγαρικήν, Ρουμανικήν, Ἀλβανικήν, Κουτσοβλαχικήν, Ῥωσσικὴν κ.τ.λ.

Ἡ ἔρευνα τῶν δανείων τούτων, εἶπε, θὰ ἠδύνατο νὰ διαφωτίσῃ ὄχι μόνον τὸ λεξιλόγιον, ἀλλὰ καὶ τὴν φωνητικὴν καὶ τὴν κλίσιν τῆς μεσαιωνικῆς μας γλώσσης. Τούτου ἕνεκα προέτεινεν εἰς τὸ συνέδριον τὴν συστηματικὴν συλλογὴν καὶ κωδικοποίησιν τῶν ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς δανείων.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Θεμ. Βολίδης ὡμίλησε περὶ κώδικος τῆς Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας περιέχοντος ἔργα τοῦ Γεωργίου Μοσχάμπαρ, συγγραφέως ἐκκλησιαστικοῦ ζήσαντος κατὰ τὸν ΙΓ´ αἰῶνα.

Ὁ ἀνακοινῶν, ἀφ᾽ οὗ διεσαφήνισε τὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος ἢ μᾶλλον τοῦ ψευδωνύμου, τοῦ ἐκ τῶν ἀρωμάτων μόσχος καὶ ἄμπαρ συντεθέντος, ὡμίλησε περὶ τῶν κωδίκων τῶν περιεχόντων ἔργα τοῦ Μοσχάμπαρ ὡς καὶ τοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ, τῶν Ἀθηνῶν κτλ. καὶ ἔπειτα περιέγραψε λεπτομερῶς κώδικα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπάρχοντα καλῶς σῳζόμενον καὶ περιέχοντα πολλὰ τῶν ἔργων τοῦ συγγραφέως, ὧν τὸ ἐκτενέστερον διέλαθε τοὺς ἐρευνητάς.

Ὁ κ. Βολίδης καθορίσας τὸν χρόνον, καθ᾽ ὃν ἐγράφη ὁ κῶδιξ (1590 μ. Χ.) εἶπεν ὅτι οὗτος κυρίως πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Μοσχάμπαρ, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τοὺς πολεμοῦντας τοὺς Λατίνους καὶ κατέληξεν ἐξηγήσας τοὺς λόγους, δι᾽ οὓς τόσον συνεκίνει τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὁ πρὸς τοὺς Λατίνους ἀντιρρητικὸς ἀγών.

Τελευταῖος ὡμίλησεν ὁ κ. Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος διὰ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀχυρωθεῖσαν πόλιν Καισάρειαν, ὡς ἐν τῷ περὶ κτισμάτων ἔργῳ του ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος. Ποῦ ἔκειτο αὕτη δὲν ἦτο προηγουμένως γνωστόν, διότι ἀνεζητεῖτο αὕτη εἰς τὴν σημερινὴν ἢ τὴν ἀρχαίαν Θεσσαλίαν, ἐν ᾧ ὑπὸ τὸν γεωγραφικὸν τοῦτον ὅρον, ὡς ἀπέδειξεν ὁ ὁμιλητής, δέον νὰ νοήσωμεν καὶ τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν ἑκατέρωθεν τοῦ Ἁλιάκμονος.

Ὁ κ. Κεραμόπουλλος καθορίσας τοῦτο, ἐταύτισε τὴν πόλιν Καισάρειαν πρὸς τὰ ἐρείπια τὰ κείμενα πλησίον τοῦ χωρίου Καισαρειὰ κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἁλιάκμονος, πρὸς Ν. τῆς Κοζάνης καὶ ἀπέναντι τῶν Σερβίων.

Προσέτι ἀπέδειξεν ὁ κ. Κεραμόπουλλος ὅτι τὴν πόλιν εἶχεν ὀχυρώσει πρότερον ὁ Διοκλητιανὸς καὶ εἶχεν ὀνομάσει ἐκ τοῦ τίτλου του Καισάρειαν. Προχωρῶν δὲ περαιτέρω ἔφερεν ἀποδείξεις ὅτι πρὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ πόλις ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου καὶ ἐλέγετο κατὰ τὰς αὐτόθι ἐπιγραφὰς Αἰάνη.

Συνεδρία 61η τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1934.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Παναγ. Πατριαρχέας ὡμίλησε περὶ τοῦ θησαυροῦ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς.

Ὁ ἀνακοινῶν, ἀφ᾽ οὗ εἰσηγούμενος ἀνέφερεν ἐντυπώσεις του ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ἄλλοτε ἀκμαζουσῶν Ἑλληνικῶν πόλεων Φιλιππουπόλεως, Πύργου, Ἀγχιάλου, Μεσημβρίας καὶ ἐτόνισε τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ μελέτη τῶν γειτονικῶν μας Βαλκανικῶν λαῶν, ἀνέφερε τὰς εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀντιπροσώπους ἀπονεμηθείσας τιμὰς καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ κύριόν του θέμα, εἰς τὴν ἔκθεσιν δῆλα δὴ τῆς σημασίας, ἣν ἔχει διὰ μὲν τὴν διεθνῆ ἐπιστήμην λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι σήμερον, διὰ δὲ τοὺς Βυζαντινολόγους ἡ δημοσίευσις ἑνὸς πλήρους λεξικοῦ τῶν συγγραφέων καὶ ἐγγράφων τῆς Βυζαντινῆς περιόδου.

Μετὰ ταῦτα παρακολουθήσας τὴν σύμπηξιν καὶ ἱστορίαν τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, οὗτινος ἐπέδειξε τὸν ἐκδοθέντα Α´ τόμον, ὡμίλησεν ἐν ἐκτάσει περὶ τοῦ τμήματος ἐκείνου τοῦ λεξικοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς ὅπερ ὡς καὶ τὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἀνέλαβε νὰ ἐκδώσῃ ἡ Ἀκαδήμεια τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὅπερ θὰ περιλαμβάνῃ τὰ τοπωνύμια, βαπτιστικὰ ὀνόματα, καὶ ἐπίθετα, πρὸς δὲ καὶ παρωνύμια τὰ εὑρισκόμενα ἐν συλλογαῖς ἐγγράφων τῆς Τουρκοκρατίας, ἔτι δὲ καὶ γλωσσικὸν ὑλικὸν

χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πλήρους Βυζαντινοῦ λεξικοῦ.

Ἔπειτα ὁ κ. Φ. Κουκουλὲς ὡμίλησε περὶ τῶν περὶ τὴν ταφὴν ἐθίμων τῶν Βυζαντινῶν ἢ μᾶλλον ὑπέδειξε τὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ᾽ ὄψιν ὁ μέλλων νὰ πραγματευθῇ ἐν ἐκτάσει τὸ θέμα.

Διέλαβε λοιπὸν ἐν πρώτοις περὶ τῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας δέον νὰ συμβουλευθῇ ὁ ἐρευνητής, τὰς ὁποίας διῄρεσεν εἰς φιλολογικὰς (διαφόρους λόγους τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας περὶ πένθους, μονῳδίας, μεσαιωνικὰ ποιήματα καὶ μυθιστορήματα, ὀνειροκριτικὰ βιβλία, νόμους, ἱεροὺς κανόνας, κλπ.) καὶ εἰς τὰ σχετικὰ μνημεῖα τῆς τέχνης (τοιχογραφίας, μικρογραφίας, μνημεῖα ἐπιτάφια, πλάκας ἐπιταφίους, σαρκοφάγους κτλ.)

Τὸν περὶ τῶν πηγῶν λόγον ἐπηκολούθησεν ἡ μνεία καὶ τῶν βοηθημάτων, ἐν οἷς εὐφήμως ἀνέφερε καὶ τὰς σχετικὰς ἐργασίας τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.

Προχωρῶν διέλαβεν ὁ κ. Κουκουλὲς περὶ τῶν πρώτων εὐσεβῶν φροντίδων τῶν συγγενῶν τοῦ ἀποθανόντος (κλεισίματος τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ στόματος τοῦ νεκροῦ) περὶ τοῦ λαζαρώματος αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἐνδύσεώς του μνημονεύσας καὶ τοὺς σχετικοὺς κατὰ τῆς πολυτελείας τῶν φορεμάτων τῶν νεκρῶν νόμους.

Τὸν λόγον ἔφερε κατόπιν εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ καὶ τὸν στολισμὸν τῆς νεκρικῆς κλίνης, διέλαβε περὶ τοῦ τρόπου, καθ᾽ ὃν ἐθρήνουν τὸν νεκρὸν οἱ Βυζαντινοὶ καί, πιστοποιήσας ὅτι καὶ οἱ ἄνδρες τότε ἐμυρολόγουν, ὥρισε τὸ περιεχόμενον τῶν Βυζαντινῶν μυρολογίων.

Περαιτέρω ὡμίλησε περὶ τοῦ τρόπου, καθ᾽ ὃν οἱ Βυζαντινοὶ ἐξεδήλουν τὸ πένθος των (μελανὰ φορέματα, ἀποκοπὴ τῆς κόμης, ἐπίρριψις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κόνεως, ἔγλεισις εἰς σκοτεινὰ δωμάτια κτλ.)

Ἄλλο ζήτημα, ὅπερ ἐξήτασεν ὁ ἀνακοινῶν ἦτο πόσον διήρκει κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τὸ βαρὺ πένθος, ποία ἦτο ἡ κανονικὴ διάρκεια αὐτοῦ καὶ τίνες ἐπενθοῦντο, προσθέσας πληροφορίας περὶ τοῦ ἂν τότε ὑπῆρχεν ἢ ὄχι ταφὴ ἀφανῶν.

Ἄλλα ἐξετασθέντα θέματα ἦσαν, ἂν κατὰ τὰς κηδείας ἐκαλύπτοντο ἢ ὄχι τὰ φέρετρα, ἂν αἱ κηδεῖαι ἐγίνοντο ἡμέραν ἢ νύκτα, ποῦ ἐπετρέπετο νὰ θάπτωνται οἱ νεκροί, πῶς ἐγίνετο ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία.

Οὐδὲ παρελείφθησαν τ᾽ ἀφορῶντα εἰς τὰ μνήματα, τὴν πολυτέλειαν τῶν τάφων καὶ τὰς τυμβωρυχίας, πρὸς δὲ καὶ τὰ περίδειπνα καὶ αἱ μὲ τοὺς τάφους καὶ τοὺς νεκροὺς σχετιζόμεναι προλήψεις τῶν Βυζαντινῶν.

Συμπληρῶν τὴν ἀνακοίνωσίν του ὁ κ. Κουκουλὲς ὑπέδειξε καὶ τίνας συγγραφεῖς πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ᾽ ὄψιν ὁ πραγματευόμενος εἰδικῶς περὶ τῆς βασιλικῆς κηδείας ἧς ὑπεδήλωσε τά τε κοινὰ σημεῖα μὲ τὴν λαϊκὴν ὡς καὶ τὰ διαφέροντα. Τέλος ἐτόνισεν ὅτι ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῶν Βυζαντινῶν περὶ τὴν ταφὴν ἐθίμων βοηθουμένη ἀπὸ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνικοῦ βίου δύναται πολλὰ σημεῖα ἀμφοτέρων ὡς πρὸς τὸ εἰρημένον κεφάλαιον νὰ διαφωτίσῃ.

Συνεδρία 62α τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1934.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Ἀ. Ὀρλάνδος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν οἰκιῶν καὶ παλατίων τοῦ Μυστρᾶ. Κατ᾽ ἀρχὰς ἐτόνισε τὴν ἰσχνότητα καὶ ἀτέλειαν τῶν περὶ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν παλατίων τοῦ Μυστρᾶ δημοσιεύσεων, ὧν ἤλεγξεν ἐν τῇ προόδῳ τοῦ λόγου του πλεῖστα σημεῖα, μεθ᾽ ὃ προέβη εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῆς διατάξεως τῶν παλατίων, ὧν ἐταύτισε τὰ διάφορα διαμερίσματα, κοιτῶνας, λουτρῶνα, παρεκκλήσιον, κλιμακοστάσιον, αἴθουσαν θρόνου, χαρακτηρίσας ὡς ἀρχαιότερα τὰ κτίσματα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος, ἅτινα ἀνήγαγε μέχρι τῆς Φραγκικῆς ἀρχῆς.

Ἐξήτασεν ἀκολούθως τὸ σύστημα θεμελιώσεως τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου δι᾽ ἀψίδων, ἐπὶ μεμονωμένων σημείων, ἡρμήνευσε τὴν χρῆσιν τῶν ὀκτὼ καπνοδόχων ὡς ἀγωγῶν θερμάνσεως τῆς αἰθούσης τῶν ὑποδοχῶν καὶ ἀνήρεσε τὴν γνώμην περὶ ὑπάρξεως καὶ ἑτέρου ὀρόφου ὑπεράνω τῆς αὐτῆς αἰθούσης.

Ὡμίλησεν ἔπειτα ὁ ῥήτωρ περὶ τοῦ ἀρχοντικοῦ, συνήθως λεγομένου «μικροῦ παλατίου», οὗτινος τὸ σχέδιον ἀπέδειξεν ὡς οὐχὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἔχον τοὺς χώρους πέριξ μιᾶς αὐλῆς διατεταγμένους, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑκάστοτε προσθήκης διαμερισμάτων καταλῆξαν εἰς τὴν μορφήν, ἣν ἔχει σήμερον, ἥτις παρεπλάνησε τὸν Gerland θεωρήσαντα τὴν συμπτωματικὴν διάταξιν ταύτην ὡς ἐξέλιξιν τῆς διατάξεως τῆς ἀνατολικῆς καὶ Ἑλληνορρωμαϊκῆς κατοικίας, ἧς, ὡς ἐτόνισεν ὁ μιλητής, ἡ Βυζαντινή, διαφέρει πολλαχῶς.

Μεθ᾽ ὃ προέβη ὁ κ. Ὀρλάνδος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινῶν καὶ κυρίων χαρακτηριστικῶν τῶν λοιπῶν οἰκιῶν τοῦ Μυστρᾶ, ὧν ἐπέδειξε τὰς κατόψεις καὶ τομὰς ὡς καὶ γενικὰς ἀναπαραστάσεις.

Αἱ οἰκίαι ἔχουσι πάντοτε σχῆμα ὀρθογώνιον διευθυνόμενον ἄλλοτε παραλλήλως καὶ ἄλλοτε καθέτως πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ λόφου. Τὸ ἰσόγειόν των, χρησιμεῦον ὡς ἀποθήκη, στάβλος ἢ δίοδος, εἶναι ἐκτισμένον δι᾽ ἰσχυρῶν θόλων. Κλῖμαξ ἐξωτερικὴ ἢ ἐσωτερικὴ ἀνάγει εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, ὅστις μόνος κατῳκεῖτο. Οἱ τοῖχοι τοῦ ὀρόφου εἶναι ἐκτισμένοι ὡς συνεχεῖς ἀψῖδες, ὧν τὰ κενὰ ἐπληροῦντο διὰ ἰσχνοτέρας τοιχοποιΐας. Ἐσχηματίζοντο οὕτως ἐσωτερικῶς ἐσοχαὶ χρησιμεύουσαι ὡς ἀρμάρια, ἀλλὰ συνάμα καὶ προσδίδουσαι πολλὴν πλαστικότητα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χώρου. Ἐξῶσται ἄστεγοι, ἡλιακὰ προέβαλλον κατὰ τὴν μίαν τῶν πλευρῶν τοῦ ἄνω ὀρόφου φερόμενοι ὑπὸ κιλλιβάντων συνενουμένων διὰ κομψῶν τοξυλλίων. Ἡ στέγη τοῦ ὀρόφου ἦτο ἀετοειδὴς καὶ ξυλίνη.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς γενικῆς διατάξεως ὡμίλησεν ὁ κ. Ὀρλάνδος καὶ περὶ λεπτομερειῶν ἐξετάσας τὰ παράθυρα, ἑστίας, κιστέρνας καὶ τέλος τὰ ἀποχωρητήρια. Τούτων πάντων ἐπέδειξεν ὁ ὁμιλητὴς πλεῖστα σχέδια.

Ὁ κ. Ὀρλάνδος καταστρέφων τὸν λόγον ἀνεκοίνωσεν ὅτι κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, ἂν ἀπομακρυνθῶσιν οἱ ἔνοικοι τῆς λεγομένης οἰκίας τοῦ Λασκάρεως, θέλει ἐπιχειρήσει τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῆς ἐπιτυγχανομένην ἄνευ πολλῆς δαπάνης.

Συνεδρία 63η τῆς 11ης Ἰανουαρίου 1935.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Νικόστρατος Καλομενόπουλλος ἀνεκοίνωσεν παρατηρήσεις τούτινας εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ Κωνσταν. Παπαρρηγοπούλου.

Ὁ κ. Καλομενόπουλλος, ἀφ᾽ οὗ ἐπαξίως ἐπῄνεσε τὸ ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ, τὸ ἐπηνόρθωσεν εἴς τινα σημεῖα. Οὕτως ἀπέδειξεν, ἐπὶ τῇ βάσει κειμένων καὶ ὑπολογισμῶν, ὅτι ὁ στόλος τοῦ ἐπὶ Ἀναστασίου ἐπαναστατήσαντος στρατηγοῦ Βιταλιανοῦ ἐπυρπολήθη πρὸ τῶν Συκῶν, τοῦ νῦν Γαλατᾶ, τῷ 515 οὐχὶ δι᾽ ὑγροῦ πυρός, ἀλλὰ διὰ κοίλων ἢ ἐμπρηστικῶν κατόπτρων. Κατόπιν ὑποστηρίξας μετ᾽ ἄλλων ἐρευνητῶν, ὅτι ὁ Ἡράκλειος ἐκστρατεύσας τῷ 621 κατὰ τῶν Περσῶν ἀπεβιβάσθη εἰς Πύλας τῆς Βιθυνίας καὶ οὐχὶ εἰς τὰς τοῦ Ἀμανοῦ ὄρους, ἐτόνισεν ὅτι διὰ Καισαρείας, Πόντου καὶ Ἀρμενίας ἐβάδισε κατὰ τῶν Περσῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν πλέον πρὸ τῆς Κων/πόλεως καὶ ἐξήγησε τοὺς στρατιωτικοὺς λόγους, δι᾽ οὓς ἦτο ἀδύνατον ν᾽ ἀπεβιβάσθη ὁ μέγας στρατηγὸς εἰς τὸν Ἰσσικὸν κόλπον. Ἀπέδειξεν ἔπειτα ὅτι κατὰ τῶν εἰς Συρίαν ἐπὶ Ἡρακλείου εἰσβαλόντων Ἀράβων δὲν ἐστάλη εἷς μόνος στρατηγός, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἡρακλείου Θεόδωρος, ἀλλὰ καὶ ἕτερος ὁμώνυμος, ὁ Θεόδωρος Τριθύριος. Ὁ πρῶτος, εἶπε, καθαιρεθεὶς καὶ φυλακισθείς, ἀπῆλθεν ἔπειτα εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, οὐχὶ ὅμως εἰς τὸ φρούριον Πούζαντον ἢ Ποδενδὸν ἐν τῇ ΝΑ ἄκρᾳ τῆς Καππαδοκίας, ἀλλ᾽ εἰς τὸ Κάστρον τῆς Πουζάνας, τὸ ἐν τῷ θέματι τοῦ Ὀψικίου (ἐν τῇ νῦν περιφερείᾳ Προύσης καὶ Κιουτάχειας). Κατὰ τὰς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων (672-678) ἐξηκολούθησε, πιστεύεται ὅτι οὗτοι προσωρμίζοντο ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου παρὰ τὴν παραλίαν τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν κειμένης συνοικίας τοῦ Ἑβδόμου. Ὁ Ἀραβικὸς ἐν τούτοις στόλος οὐδέποτε εἰσελθὼν εἰς τὸν Κεράτιον, προσωρμίζετο εἰς τὸ προάστιον Ἕβδομον τὸ κείμενον πρὸς Δ. τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν, εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρων τινῶν.

Προχωρῶν εἰς τὰς παρατηρήσεις του ὁ ὁμιλητὴς ἐπιστοποίησεν ὅτι Λέων Γ´ ὁ Ἴσαυρος δὲν ἐγεννήθη ἐν Γερμανικείᾳ τῆς Συρίας, ἀλλ᾽ ἐν Γερμανικοπόλει τῆς Ἰσαυρίας ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ προσωνυμία τοῦ Ἰσαύρου. Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀραβικοῦ στόλου κατὰ τῆς Κων/πόλεως τῷ 717 ὁ Βυζαντινὸς στόλος ἔκαυσε τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα οὐχὶ διὰ τῶν γνωστῶν πυρπολικῶν, ἀλλὰ διὰ πυρφόρων νηῶν, ἤτοι πολεμικῶν πλοίων ὡπλισμένων δι᾽ ὑγροῦ ἢ Ἑλληνικοῦ πυρός.

Ἄλλαι παρατηρήσεις τοῦ ἀνακοινοῦντος ἀπέβλεπον εἰς τὸ ν᾽ ἀποδείξῃ οὗτος ὅτι ὁ μοναχὸς Θεοφάνης ὁ Γραπτὸς ὁ προχειρισθεὶς ὑπὸ τῆς χήρας βασιλίσσης Θεοδώρας περὶ τὸ 843 εἰς μητροπολίτην Νικαίας δὲν ἦτο ἀμαθὴς μοναχός, ἀλλ᾽ ἀνὴρ λίαν εὐπαίδευτος, καὶ ὅτι τὸ τρίκογχον, τὸ ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ βασιλεὺς Θεόφιλος, ἦτο παλατίου τρίκλινος καὶ οὐχὶ ἐκκλησία.

Ἔπειτα ὁ κ. Καλομενόπουλλος διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων ἀνήρεσε τὴν γνώμην ὅτι αἱ δώδεκα ἀρχοντικαὶ οἰκογένειαι τῆς Κρήτης ἦτο δυνατὸν νὰ ἐστάλησαν εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Σαρακινῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ ἐδέχθη, συμφωνῶν καὶ πρὸς ἄλλους ἐρευνητάς, ὅτι μόλις τῷ 1092 ἐγκατεστάθησαν αὗται ἐκεῖ μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως τοῦ Καρύκη.

Εἰς μεταγενεστέρους τέλος ἐρχόμενος χρόνους ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀμαρίου τῆς Κρήτης Ἀμπαδιῶται Τοῦρκοι δὲν κατάγονται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἐκδιωχθέντων Ἀράβων, ἀλλ᾽ εἶναι ἀπόγονοι Ἀράβων συμμετασχόντων τῆς Τουρκικῆς ἐκστρατείας πρὸς κατάκτησιν τῆς Κρήτης.

Συνεδρία 64η τῆς 26ης Ἰανουαρίου.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Νικ. Καλογερόπουλλος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ Βυζαντινῶν καὶ Βυζαντινιζόντων ἐργαστηρίων καὶ τοῦ τοῦ Greco.

Τὰ ἐργαστήρια, περὶ ὧν ὡμίλησεν ὁ κ. Καλογερόπουλλος ἦσαν ἢ κατασκευῆς μωσαϊκῶν ἢ μαρμαρογλυφικὰ ἢ ζωγραφικῆς ἢ ξυλογραφίας ἢ καὶ κατασκευῆς ὑφασμάτων.

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῆς κατατάξεως ταύτης ἔκαμε λόγον ὁ ἀνακοινῶν περὶ τοῦ μαρμαρογλυφικοῦ ἐργαστηρίου τῶν Ἀθηνῶν, περὶ τοῦ ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀκμάσαντος ἐργαστηρίου κατασκευῆς ψηφίδων διὰ μωσαϊκά, ἐπιδείξας εἰκόνας τῶν ἐκεῖ εὑρεθέντων ἐργαλείων καὶ ὑλικῶν, κλιβάνου, πλακούντων, καθαριστῆρος κ.τ.λ. καὶ ἑρμηνεύσας τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῶν ψηφίδων, ἔπειτα περὶ τοῦ ἐν Μετεώροις, ἐν τῇ μονῇ Βαρλαὰμ ζωγραφικοῦ ἐργαστηρίου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐργασθέντος

σχολάρχου Θεοφάνους τοῦ Κρητός, τοῦ ὁποίου ἐπέδειξεν ἐν εἰκόνι τὰ σῳζόμενα ἐργαλεῖα, περὶ τοῦ ἐν Πάτραις ὑφαντουργικοῦ ἐργαστηρίου τῆς Δανιηλίδος καὶ περὶ ἄλλων ἐργαστηρίων γλυπτικῆς καὶ ξυλογραφίας ἐν διαφόροις Ἑλληνικαῖς χώραις ὡς ἐν Μήλῳ, Ζακύνθῳ, Μυκόνῳ καὶ Ἀθήναις. Ἔπειτα εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κυριωτέρων ἐργαστηρίων ζωγραφικῆς τῆς Μήλου καὶ τοῦ Αἰγαίου μὲ περιφανῆ σχολάρχην τὸν Σκορδίλην καὶ τέλος διέλαβε περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐργαστηρίων Βροντησίου καὶ Βαλσαμονεροῦ μὲ περιφήμους ζωγράφους τὸν Ἄγγελον καὶ τὸν Δαμασκηνόν.

Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος εἰργάσθη εἰς Φόδελε ἔνθα ἐγνώρισε τὸν μικρὸν τότε Greco, ὃν καὶ παρέλαβεν εἰς Βαλσαμονερόν, ὅπου εἰργάζετο ὡς πρῶτος μαθητής του ὁ Δαμασκηνός, τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁποίου ἠκολούθησεν ὁ μικρὸς Θεοτοκόπουλος ἔπειτα καὶ ἐν Βενετίᾳ.

Τὴν καλλιτεχνικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπὶ τὸν Greco ἐζήτησεν ὁ ῥήτωρ ν' ἀποδείξῃ διὰ τῆς ἐπιδείξεως εἰκόνων τοῦ πρώτου, ὧν μίμησις φαίνεται εἰς διαφόρους εἰκόνας τοῦ δευτέρου. Τὴν ἀνακοίνωσιν συνώδευσε προβολὴ διαφόρων εἰκόνων καὶ ἐπίδειξις πολλῶν σχεδίων γενομένων ὑπὸ τοῦ ὁμιλητοῦ.

Συνεδρία 65η τῆς 15ης Φεβρουαρίου 1935.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶς ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ ποιμενικοῦ Κρητικοῦ εἰδυλλίου Γύπαρι.

Ὁ ὁμιλητής, ἀφ' οὗ ἐν ἀρχῇ ἔκαμε σύντομον λόγον περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους ἐπέμεινεν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν λογοτεχνικὴν ἀκμὴν ἡ ὁποία, κατ' ἐπίδρασιν Βενετικήν, παρουσιάζεται εἰς τὴν Βενετοκρατουμένην Κρήτην κατὰ τοὺς αἰῶνας 15ον 16ον καὶ 17ον. Ἐτόνισε κατόπιν τὴν σημασίαν τῆς Κρητικῆς αὐτῆς λογοτεχνίας δεχθεὶς ὅτι ἡ βαθυτέρα Βενετικὴ ἐπίδρασις φανερώνεται εἰς τὰ Κρητικὰ θεατρικὰ ἔργα μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐκλεκτὴν θέσιν κατέχει ὁ «Γύπαρις». Προχωρῶν ὁ κ. Κριαρᾶς ἠσχολήθη μὲ τὰ ὑπάρχοντα χειρόγραφα τοῦ ἔργου τούτου, τὸ τῆς Βενετίας δῆλα δὴ καὶ τὸ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν, ἐξ ὧν τὸ δεύτερον ὑπερέχει τοῦ πρώτου, δεχθεὶς ὅτι ἀμφότερα εἶναι ἀπόγραφα παλαιοτέρου χειρογράφου. Ἐν τέλει ὁμιλήσας ἐν ὀλίγοις περὶ τοῦ «Γύπαρι» ὡς λογοτεχνήματος, ἀνέλυσεν ἐκλεκτὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῆς δευτέρας πράξεως τοῦ ἔργου.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Φαίδων Κουκουλὲς ὡμίλησε περὶ ἀντιγράφου μιᾶς τοιχογραφίας εὑρισκομένου νῦν ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῆς **Σόφιας** καὶ

παριστάνοντος ἓν τῶν ἀγνωστοτέρων θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ τῶν σφουγγάτων. Ὁ κ. Κουκουλές, διηγηθεὶς τὸ θαῦμα, ἐφ' οὗ ἐστηρίχθη ὁ ζωγραφήσας τὴν εἰκόνα, ἥτις εἶναι καὶ τὸ παλαιότατον γνωστὸν παράδειγμα ἀποδόσεως αὐτοῦ ἐν τῇ τέχνῃ, ὥρισε τὸν χρόνον τὴς κατασκευῆς τῆς εἰκόνος, ἥτις ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς ἢ τὸ πολὺ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος, καὶ ἀνέλυσε λεπτομερῶς τὰ λαογραφικὰ αὐτῆς στοιχεῖα, ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ Βυζαντινὰ καὶ νεοελληνικὰ ἔθιμα μνημονεύσας τὰς περὶ τοῦ θαύματος σῳζομένας νῦν κατὰ τόπους παραδόσεις καὶ συσχετίσας τὴν διήγησιν τοῦ θαύματος μὲ τὴν σημερινὴν παροιμιώδη φράσιν «ἀκριβὰ εἶναι τὰ σφουγγᾶτά του».

Συνεδρία 66η τῆς 16ης Νοεμβρίου 1935.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ Ἑταῖρος κ. Ἰωάννης Παπαδημητρίου ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν, ἧς τὸ θέμα «ὁ ζωγράφος Ἐμμανουὴλ Τζάννες ἐν Κερκύρᾳ».

Ὁ ῥήτωρ ὡμίλησε κατ' ἀρχὰς περὶ τῆς θρησκευτικῆς, καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν περίοδον καὶ ἔπειτα περὶ τοῦ εἰς τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα ἀναγομένου ναοῦ τῶν ἁγίων Ἰάσονος καὶ Σωσιπάτρου, τὸν ὁποῖον περιέγραψεν ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως, ἐξετάσας συγχρόνως καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ.

Εἰσερχόμενος ἔπειτα εἰς τὸ κύριον θέμα του, ἠσχολήθη μὲ τὰς σχέσεις τῆς Κρήτης καὶ τῶν Κρητῶν ζωγράφων καὶ λογίων πρὸς τὴν Κέρκυραν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς πρώτης καὶ ἐνδιέτριψεν περὶ τὸν Ἐμμανουὴλ Τζάννε ἀνακοινώσας ἐνδιαφέροντα ἀποσπάσματα ἐκ κώδικος τῆς μονῆς Ἰάσονος καὶ Σωσιπάτρου, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι ὁ ἱερεὺς καὶ ζωγράφος Τζάννες οὐ μόνον εἰργάσθη ἐν αὐτῇ καὶ ἐξετέλεσε κατὰ παραγγελίαν τοῦ Κρητὸς ἐφημερίου Καλλιοπίου Καλλιέργη πολλὰς εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ ἀποθανὼν ἐτάφη ἐν αὐτῇ. Ἐν τέλει ὁ κ. Παπαδημητρίου ὡμίλησε περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τῶν ἐκ τῆς οἰκογενείας Τζάννε καταγομένων.

Συνεδρία 67η τῆς 12ης Δεκεμβρίου 1935.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Ἐμμ. Πεζόπουλος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν ἀναφερομένην εἰς Λέοντα τὸν σοφὸν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Ὁ κ. Πεζόπουλος ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου του ἀνέφερε τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἡγεμόνας τοὺς προστα-

τεύσαντας τοὺς ποιητὰς καὶ τὰ γράμματα καθ' ὅλου (Πεισίστρατον - Ἱέρωνα, Ἀρχέλαον - Πτολεμαίους κτλ.) ἔπειτα τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορας τοὺς ἐπ' ἴσης προστατεύσαντας τὰ γράμματα καὶ τέλος τοὺς Βυζαντινοὺς βασιλεῖς, τέσσαρες τῶν ὁποίων, ὁ Ἰουστινιανός, Λέων ὁ σοφός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ἐγένοντο ποιηταὶ ἐκκλησιαστικῶν μελῶν. Συνεχίζων ὁ ὁμιλητὴς ἀνέπτυξε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα τοῦ Λέοντος, τὸ κατανυκτικὸν ᾠδάριον καὶ τὰ ἐν χρήσει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἕνδεκα ἑωθινὰ ἀναστάσιμα τὰ ψαλλόμενα κατὰ τοὺς ὄρθρους τῶν Κυριακῶν, μετὰ τοὺς αἴνους, καὶ ἔπειτα διέλαβε περὶ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Λέοντος εἰς τὸν γνωστὸν κανόνα τοῦ Μ. Σαββάτου «κύματι θαλάσσης...», ὅστις, ὡς διεμορφώθη μετὰ τὴν ἐπέμβασιν, καὶ κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶναι ποίημα τριῶν ποιητῶν, Κοσμᾶ τοῦ Ἱεροσολυμίτου, τῆς Κασίας καὶ τοῦ Μάρκου, τοῦ μετέπειτα Ἐπισκόπου Ὑδροῦντος. Τὴν γνησιότητα τῆς παραδόσεως, εἶπεν, ὑπεστήριξεν ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς ἀκροστιχίδος. Τέλος ὡμίλησεν ὁ ρήτωρ περὶ τῶν ἕνδεκα ἐξαποστειλαρίων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἅτινα εἶναι ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἕνδεκα ἑωθινὰ τοῦ πατρός του καὶ ψάλλονται κατὰ τοὺς ὄρθρους τῶν Κυριακῶν, ἀνὰ ἓν κατὰ σειράν, πρὸ τῶν αἴνων.

Ἀναλόγους ἐπεμβάσεις εἰς ἀρχαῖα ποιήματα ἐσημείωσεν ὁ ρήτωρ εἴς τε τὸ ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα τοῦ ἱστορικοῦ Θουκυδίδου, καὶ εἰς τὴν Ἰφιγένειαν ἐν Αὐλίδι τοῦ Εὐριπίδου.

Συνεδρία 68η τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1935.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Φαίδ. Κουκουλὲς ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περιστραφεῖσαν περὶ τὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν ἰατρῶν. Ὁ ὁμιλητής, ἀφ' οὗ διέλαβε περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν οἱ Βυζαντινοὶ ἐπεζήτουν τὴν θεραπείαν τῶν πασχόντων (καταφυγὴ εἰς τὴν θείαν βοήθειαν — δημώδης ἰατρικὴ καὶ ἰατροσόφια — ἐπῳδαὶ) κατόπιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν, λαϊκῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν, πρὸς δὲ καὶ εἰκόνων, ἐξήτασεν εἰς ποίαν κοινωνικὴν τάξιν ἀνῆκον οἱ ἰατροὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἀνέφερε τὰς διατάξεις τὰς ἀπαγορευούσας, ἵνα οἱ κληρικοὶ γίνωνται ἰατροὶ ἢ τοὺς κανόνας τοὺς ἀπαγορεύοντας, ἵνα οἱ Χριστιανοὶ καταφεύγωσιν εἰς Ἰουδαίους ἰατρούς, ὡμίλησε διὰ τὰ προνόμια τὰ παραχωρούμενα εἰς τοὺς ἰατροὺς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων καὶ τὰς τιμὰς τὰς ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἐπιδαψιλευομένας αὐτοῖς, ἐπραγματεύθη περὶ τῶν φορεμάτων τῶν ἰατρῶν, τῶν ὡρῶν, καθ' ἃς ἐγίνοντο τότε αἱ ἰατρικαὶ ἐπισκέψεις, περὶ τῆς ἰατρικῆς ἀμοιβῆς τῆς εἰς χρῆμα (ρόγας) καὶ εἰς εἶδος (ἀννόνας), ἀνέγνωσε παράπονα τῶν Βυζαντινῶν κατὰ ἰατρῶν εἴτε ἀδαῶν εἴτε ἀπλήστων, ἀνέφερε τίνες παρεῖχον τότε τὰ φάρμακα (οἱ ἰατροὶ εἴτε οἱ φαρμακοποιοὶ μυρεψοὶ ἢ πιμεντάριοι καλούμενοι) καὶ πῶς ταῦτα παρεσκευάζοντο, ἂν οἱ ἐπ' ἐσχάτων σακκουλλογιατροὶ καλούμενοι ἦσαν γνωστοὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ διατί ὠνομάσθησαν οὗτοι οὕτως, ἀνέγνωσεν ἀποσπάσματα δοκίμων συγγραφέων, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι δημοσίᾳ, καὶ δὴ ὑπὸ σοφῶν ἰατρῶν, ἐγίνοντο αἱ ἐγχειρήσεις, καὶ κατέληξεν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ εὐθύνης τῶν ἰατρῶν καὶ φαρμακοποιῶν, ἀνακοινώσας τὰς ποινάς, ἠθικάς, ὑλικὰς καὶ σωματικάς, εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο οἱ ἰατροὶ οἱ ἕνεκα ἀμελείας ἢ ἀνικανότητος γενόμενοι αἴτιοι ἀναπηρίας ἢ θανάτου τοῦ ὑπ' αὐτῶν θεραπευομένου δούλου ἢ ἐλευθέρου, ἢ οἱ φαρμακοποιοὶ οἱ ἀλογίστως παρασχόντες ἀπηγορευμένα φάρμακα καὶ προκαλέσαντες οὕτω τὸν θάνατον τοῦ χρησιμοποιήσαντος αὐτά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ σημειοῦνται ὅσα ἐγράφησαν κατὰ τὸ 1935 ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ σχετίζονται μὲ τὸν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἐπιδιωκόμενον ἐπιστημονικὸν σκοπόν. Ταῦτα ἀναφέρονται οὐ μόνον εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἡ ἐκδίδουσα Ἐπιτροπὴ παρακαλεῖ πάντα Ἕλληνα δημοσιεύοντα σχετικὰς μελέτας, ὅπως ἀποστέλλῃ ἀντίτυπον αὐτῶν πρὸς τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας κ. Φ. Κουκουλὲν εἰς Ἀθήνας, ὁδ. Λεμησοῦ 12.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Κ. Σύντομος ἱστορικὴ ἀνασκόπησις τῆς ἐξελίξεως τοῦ πολεμικοῦ πλοίου ἀνὰ μέσου τῶν αἰώνων. (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. 29 σ. 183 - 198, 277 - 294).

» » Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ συγχρόνου πολεμικοῦ ναυτικοῦ. (Αὐτόθι σ. 381 - 391.)

» » Τὸ Ἑλληνικὸν πολεμικὸν ναυτικὸν τὸ 1850 καὶ ὁ ὑποπλοίαρχος Λ. Παλάσκας. (Αὐτόθι σ. 582 - 603, τόμ. 30 σ. 94 - 115.)

Ἀγαθαγγέλου Ἐλαίας. Μετακίνησις Θρᾳκῶν τὸ 1800. (Θρᾳκικὰ τόμ. 6 σ. 202 - 206.)

» » Γλωσσάριο Λουλεβουργάς. (Αὐτόθι σ. 383 - 391.)

Ἀγγελετάκη Ν. Ἐκκλησίες Μυκόνου. (Μυκονιάτικα Χρονικὰ ἔτ. Β'. ἀριθ. 33 σ. 7. ἀριθ. 34 - 35 σ. 2.)

Ἀδαμαντίου Ἀδ., Βέη Ν., Ἀρβανιτοπούλου Ἀ. Κρίσις τῆς εἰς τὸ διαγώνισμα «Ἀπόλλωνος Καβαλλιεράτου» ὑποβληθείσης πραγματείας «Ἡ Βυζαντινὴ νεκρόπολις τοῦ Μυστρᾶ» συνταχθεῖσα ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς κριτικῆς ἐπιτροπείας —. Ἀθήνησι 1935 Σελ. 22.

Ἀθηναγόρα Μητροπ. Παραμυθίας. Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων, τεῦχος Β'. Αἱ νῆσοι τῶν Παξῶν μέρος δεύτερον. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 152.

» » Ἀνιστόρητα — ἀφιλοσόφητα. Τὸ ράσον καὶ ὁ Πάνταινος. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 24.

» » Ὁ Λαρίσσης Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ'. σ. 16 - 24, 52 - 59.)

Ἀλεξάνδρου Βατοπαιδινοῦ. Ἐπιγραφαὶ ἱερᾶς μονῆς Βατοπεδίου. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 209 - 221.)

Ἀλιβιζάτου Ἀμίλκα. Ἀνέκδοτον ἱστορικὸν ἔγγραφον τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η'. σ. 152 - 153.)

Ἀλιβιζάτου Ἀρμάνδου. Ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ'. σ. 146 - 148.)

Amantos K. Zu den christlich-muhamedanischen Beziehungen. Actes du IVe Congrès international des études byzantines. (Bulletin de l'Institut archéologique bulgare IX p. 382. 383.)

Ἀμάντου Κ. Κατωτικὰ - Κάτω μέρη. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η'. σ. 28.)

» » Οἱ Βοτανιᾶται. (Αὐτόθι σ. 48.)

» » Διδάσκαλος διδασκάλων. (Αὐτόθι σ. 70 - 72.)

» » Οἱ Καλλιάρχαι τῆς Χίου. (Αὐτόθι σ. 73 - 84.)

» » Ὁ θούριος τοῦ Ρήγα. (Αὐτόθι σ. 197 - 211.)

» » Σουλτανικὸς προνομιακὸς ὁρισμός. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 10 σ. 44 - 55.)

» » Λέων Ἀλλάτιος. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 557 - 566.)

» » Ἕνας Κυπριώτης Πατριάρχης. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Α'. σ. 651 - 652.)

Ἀμαραντίδου Θεοφίλου. Πῶς ἑωρτάζετο ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς τὸν Πόντον. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 236 - 240.)

Ἀμαριώτου Μαρ. Τὸ γράψιμο καὶ ἡ ἀγωγή. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 572.

Ἀναγνωστοπούλου Γ. Περὶ τοῦ λεξικοῦ τῆς νέας Κυπριακῆς διαλέκτου. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ'. σ. 8 καὶ 9.)

Andréadès A. La population de l'Empire byzantin. Actes du IVe Congrès international des études byzantines. (Bulletin de l'Institut archéologique bulgare IX p. 117 - 126.)

Ἀνδρεάδου Ἀ. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ ὁ βαρῶνος Ἀνδρέας Θεοτόκης. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 101 - 104.)

Ἀντωνιάδου Σοφίας. Νεοελληνικὰ στοιχεῖα στὰ πρῶτα ἐπτὰ βιβλία τῆς Ἀλεξιάδος. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 370 - 374.)

Ἀνωνύμου. Καραβαγγέλης Γερμανὸς Μητροπολίτης Ἀμασείας. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ'. σ. 33 - 35.)

» » Ὁ Πατριάρχης Μελέτιος ὁ Μεταξάκης. (Αὐτόθι σ. 128 - 130.)

» » Δημοτικὰ τραγούδια. (Βόρειος Ἤπειρος ἔτ. Α'. τεῦχ. 1 σ. 14, τεῦχ. 2 σ. 22, τεῦχ. 3 σ. 13, τεῦχ. 4 σ. 10, τεῦχ. 6 σ. 26.)

» » Γράμμα διὰ τὰ προικοσύμφωνα καὶ διαθήκας. (Μυκονιάτικα Χρονικὰ ἔτ. Β'. ἀρ. 34 - 35 σ. 5.)

Ἀξιώτη Ἀλεξάνδρου. Τοῦ Καπετὰν Πασᾶ τί τοὔφτηαξαν κἄποτε οἱ Μυκονιάτες. (Μυκονιάτικα Χρονικὰ ἔτ. Β'. ἀρ. 34 - 35 σ. 6.)

Ἀποστολίδη Φ. Γλωσσικὰ σημειώματα. (Θρᾳκικὰ τόμ. 6 σ. 350 - 352.)

Ἀποστολίδου Μυρτίλου. Τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει ἐσναφίου τῶν Τεκτόνων. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. τόμ. Α'. σ. 109 - 130.)

» » Τραγούδια Φιλιππουπολιτῶν. (Αὐτόθι σ. 228 - 270.)

Argenti Philip. The occupation of Chios by the Venetians (1694) London 1935 Σελ. 306 + CXV.

Ἀρδαβάνη - Λυμπεράτου. Σπ. Ἡ Ἰατρικὴ ἀστυνομία καὶ ἡ Δημοσία ὑγιεινὴ εἰς τὴν Ἑπτάνησον ἐπὶ Ἀγγλικῆς προστασίας. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτος 9^ον^ σ. 22 - 25, 74 - 76, 112 - 114.)

» » Ἰατρικὴ καὶ φαρμακοποιία ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας. (Ἀσκληπιὸς ἔτ. Ϛ'. σ. 405 - 412.)

Ἀριστάρχη Σταυράκη. Δέρκοι. (Ὀρθοδοξία ἔτ. I σ. 35 - 41, 135 - 138, 174 - 178, 251 - 254, 321 - 326, 419 - 423, 459 - 463.)

Βαβαρέτου Γ. Ἅπαντα Ἰωάννου Βηλαρᾶ. Ἀθῆναι [1935]. Σελ. 352 + λβ'.

» » Ἡ Ἠπειρώτισσα. (Βόρειος Ἤπειρος, ἔτ. Α' τεῦχ. 2 σ. 15 - 18, τεῦχ. 3, σ. 15 - 16, τεῦχ. 5 σ. 5 - 6, τεῦχ. 6 σ. 18 - 19.)

Βαΐδη Θ. Ὁ Κωνσταντῖνος. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 312.

Βακᾶ Παύλου. Ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν Ἐδουάρδος Σάουμπερτ (1804-1869.) (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 509-526.)

Βαλέτα Γ. Τὸ πρῶτο Μουσεῖο στὴ Μυτιλήνη. (Ὁ ποιμὴν ἔτ. Γ' σ. 44-46.)

» » Τὰ Νέα Λεσβιακὰ Γράμματα. Α'. Ὁ Σταυράκης Ἀναγνώστης καὶ ἡ Σχολή του. (Αὐτόθι σ. 108-115, 148-157, 191-198, 218-226.)

» » Τὰ νέα Λεσβιακὰ γράμματα Β' Χριστόφας Λαίλιος. (Αὐτ. σ. 285-289)
Ἀνάλυσις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἀνεκδότου δράματος τοῦ Δημ. Νικ. Βερναδάκη 1935. Σελ. 16. (ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ποιμένος» Μυτιλήνης)

Βασδέκα Ἰλαρίωνος. Ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν θρησκείαν. [Ἐναρκτήριον μάθημα ἐν τῷ Παν. Βαρσοβίας]. (Ὀρθοδοξία ἔτ. I σ. 379-383.)

Βίγκου Ἀντ. Σαμουὴλ Μητροπολίτης Αἰγίνης. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β' σ. 121-134.)

» » Ἀπόκρεω, Σαρακοστή, Λαμπρὴ ἐν Ὕδρᾳ. (Τὸ μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Γ'. σ. 159, 179-180.)

Βλαστοῦ Πέτρου. Οἱ Ἑλληνικὲς καὶ μερικὲς ἄλλες παράλληλες διγλωσσίες. Ἀθήνα 1935 Σελ. 255.
Ὁ Ρωμανὸς ὁ μελωδός. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Α'. 547-556.)

Βλαχογιάννη Γιάννη. Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ. Μελέτη ἱστορικὴ ἀπὸ νέες πηγὲς βγαλμένη 1715-1820. Ἀθήνα 1935 Σελ. 302.

» » Ἱστορικὰ ἔγγραφα. Τὸ ξεκίνημα τοῦ Χαλεπᾶ. (Νέα Ἑστία τόμ. 18 σ. 917.)

» » Ἀπὸ τὴν Πόλιν ἔρχομαι... (Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1935 σ. 6 κἑ.)

Βλάχου Ἕλλης. Ἡ παιδεία εἰς τὰς τουρκοκρατουμένας Σέρρας. Ἐν Ἀθήναις 1935
» » Σελ. 54.

Βλάχου Ν. Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος 1878-1908. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 531 + ιβ'.

Βογιατζάκη Σόλ. - Τωμαδάκη Νικολ. Βιβλιογραφία Διονυσίου Σολωμοῦ (1825-1933.) (Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον τόμ. Α'. σ. 5-62.)

Bolides Themistokles. Die Schriften des Georgios Moschampar und der Codex Alexandrinus 285. Actes du IVe Congrès international des études byzantines. (Bulletin de l'Institut archéologigue bulgare tome IX p. 259-268.)

Βολονάκη Μιχ. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία καὶ ἡ ἐν αὐτῇ θέσις τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 445-448.)

Βουτιερίδου Ἠλία. Ἐπίτομος ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 80.

Βρατσάνου Μ. Ἡ Ζάκυνθος στὰ 1864. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτος 9ον τεῦχος 93-94 σ. 26-29.)

Βρόντη Ἀναστασίου. Ὁ ἅγιος Γεώργιος στὴ ροδίτικη λαογραφία. (Λαογραφία τόμ. ΙΑ'. σ. 216-245.)

Γαβαλᾶ Ζαφειρίου. Καταστροφὴ Φολεγάνδρου τῷ 1715 ὑπὸ Ὀθωμανοῦ ἀρχιναυάρχου. (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α'. σ. 42-56.)

Γανώση Β. Γεωργικαὶ γνώσεις τῶν Βυζαντινῶν. (Νέον Φῶς 6ης Δεκεμβρ. 1935.)

» » Οἱ Ἀγρόται τοῦ Βυζαντίου. (Ἀγροτικὴ Οἰκονομία τεῦχ. Β' σ. 221-231.)

Γεδεὼν Μανουήλ. Ἐπίσκεψις εἰς τὰ Βυζαντινὰ παλαιὰ λουτρά. (Μεσαιωνικὰ γράμματα τόμ. Β'. σ. 11-30.)

» » Εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ λειψάνου Γαβριὴλ Φιλαδελφείας τοῦ Σεβήρου. (Αὐτόθι σ. 222-226.)

Γεωργακᾶ Δημ. Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ εἰς Θρᾳκικὰς λέξεις. (Ἀρχεῖον Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α' σ. 271-284.)

» » Νοελληνικὰ Γλωσσικὰ ἀνάλεκτα. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 97-135.)

Γεωργακοπούλου Ἀλ. Κρόκος (ζαφορά). (Γεωργικὸν Δελτίον τόμ. 28 σ. 28-33.)

» » Ἀνόνη (Καϊμάκι) (Αὐτόθι σ. 113-114.)

» » Ἴσατις (Λουλακιά). (Αὐτόθι σ. 343-346.)

» » Μαυροσίταρο (πολύγονον ὁ τριγωνόσπορος) (Αὐτόθι σ. 388-389.)

Γεωργιάδη Κ. Ἀθηναῒς αὐτοκράτειρα τοῦ Βυζαντίου. (Μακεδον. Ἡμερολόγιον 1935 σ. 81-86.)

Γεωργίου τοῦ Α' ἐπιστολαὶ (1909-1913), ἐκδιδόμεναι ὑπὸ Ἄθω Ρωμάνου, Ἀθῆναι 1935 Σελ. 39.

Γιαλούρη Ἀντ. Χαῖρε πόλις τοῦ παμβασιλέως. Βυζαντινὸ μυθιστόρημα. Ἀθήνα 1935 Σελ. 149.

Γκίνη Δημ. Ἡ εἰς «φράσιν κοινὴν» παράφρασις τοῦ νομοκάνονος τοῦ Μαλαξοῦ. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η'. σ. 29-47.)

Γρίσπου Παναγ. Ἀσμάτια καὶ στίχοι Χαλκιδικῆς. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ'. σ. 262.)

» » Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι Χαλκιδικῆς. (Αὐτόθι σ. 273-274.)

Δασκαλάκη Βασ. Τὰ πουλιὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὰ Στεγανόποδα. (Κυνηγετικὰ Νέα ἔτ. Ε'. σ. 12-14, 42-44, 89-91.)

» » Πελικανόμορφα. (Αὐτόθι σ. 105-108.)

» » Τὰ τσιχλοκότσυφα. (Αὐτόθι σ. 135-136, 194-196.)

» » Ὁ Συκοφάγος. (Αὐτόθι σ. 238-250.)

» » Ὁ Κοῦκος. (Αὐτόθι σ. 299-300, 316-318.)

Δάφνη Στεφ. Ἡ θάλασσα στὰ δημοτικά μας τραγούδια. (Νεοελληνικὰ Γράμματα ἔτ. Α'. ἀριθ. 10 σ. 1-2.)

Δεινάκι Στυλ. Κριτικαὶ παρατηρήσεις. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 481-485.)

Δεληγιάννη Βασιλείου. Μερικὰ ἔθιμα καὶ τραγούδια τῶν χωριῶν Δογάνκιοϊ καὶ Ρέμπιτς τῆς περιφερείας Μαλγάρων. (Θρᾳκικὰ τόμ. 6 σ. 353-368.)

» » Σύμμικτα Λαογραφικὰ τοῦ χωρίου Δογάν-Κιοϊ Μαλγάρων. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α'. σ. 33-37.)

» » Γλωσσάριο Δογάν-Κιοϊ Μαλγάρων. (Αὐτόθι σ. 143-146.)

Δελιαλῆ Ν. Ἀναμνηστικὴ εἰκονογραφημένη ἔκδοσις Παύλου Χαρίση. Κοζάνη 1935 Σελ. ;

Δήμου Φ. Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατουμένης Λέσβου τεῦχ. Γ'. 1826-1912. Μυτιλήνη 1935 Σελ. 128-204.

Διαμαντοπούλου Ἀδ. Ὁ μέγας Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας Β'. ὁ Τρανὸς καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ἔθνους κατὰ τὸν ΙΣΤ'. αἰῶνα. (Θρᾳκικὰ τόμ. 6 σ. 182-201.)

» » † Ἀν. Κ. Π. Σταμούλης. (Αὐτόθι σ. 416-422.)

» » Ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Στάϊν. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β' 117-121.)

» » Ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ θέσις τῶν Μικρασιατῶν ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 22.

Δυοβουνιώτου Κ. Ὀνοματομαντεία. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 491-494.)

» » Ἐγκύκλιοι καὶ ἔγγραφα ἀποκείμενα ἐν τῷ Ἀρχείῳ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Κιμώλου. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 128-132.)

» » Ἱστορία διὰ τὸν Ναὸν ὅπου ἐχάλασαν τοῦ μεγάλου Δημητρίου τοῦ μάρτυρος (ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου). (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ'. σ. 7-8.)

Δωροθέου Μητροπολίτου Λαοδικείας. Ὁ Γραμμένος Λόγος. Κων/πολις 1935 Σελ. **124.**

Ἔλγα. Στὴν Ἤπειρο. Τὸ γιοφύρι τῆς Ἄρτας καὶ ὁ θρῦλός του. (Βόρειος Ἤπειρος ἔτος Α΄. ἀριθ. 10. σ. 100 - 101.)

Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τεῦχος 2ον 1932, ἐπιμελείᾳ Νικίου Βέρτη, πρόλογος Γ. Χαριτάκη. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 115, τεῦχ. 3ον 1933 Ἀθῆναι 1935 Σελ. 168, τεῦχ. 4ον 1934 Ἀθῆναι 1936 Σελ. 151.

Ἐξάρχου Βασιλ. Τὸ πρόβλημα τῆς συνεκπαιδεύσεως ἐξ ἀπόψεως Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1935. Σελ. 108.

» » Ἡ συμβολὴ τῆς παιδαγωγικῆς ἐρεύνης εἰς τὸν συγχρονισμὸν τοῦ Χριστιανικοῦ ἔργου. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 29.

Ἐπιστημονικὰ Μνημόσυνα. Καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου. — Ζήκου Ρώσση † 1933, Νικολάου Γουναράκη † 1931, Δημητρίου Παππούλια † 1932, Τιμολέοντος Ἡλιοπούλου † 1932, Δημητρίου Βερναρδάκη † 1907. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 105. [ἔκδ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.]

Ἐρανιστοῦ. Τὰ Ἑλληνικὰ νησιὰ πῶς καὶ ἀπὸ ποιοὺς πῆραν τ' ὄνομά τους. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Ϛ΄. Σελ. 3380.)

Εὐαγγελίδου Τρ. Ἱστορία τοῦ ἐποικισμοῦ τῆς Ὕδρας. Ἐν Ἀθήναις 1935. Σελ. 214.

Εὐλαμπίου Μ. Ἡ Σῦρος κατὰ τὴν πρώτην 50ετίαν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου. (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α΄. σ. 18 - 23.)

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου (πρῴην Λεοντοπόλεως). Ἐπιστολαὶ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η΄. σ. 123 - 148.)

Ζακυθηνοῦ Διον. Σημείωμα περὶ Προκοννήσου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 210 - 216.)

» » Ἀνέκδοτα περὶ Μιχαὴλ Φουρμόν. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 239 - 243.)

» » Ἅγιος Γεώργιος. (Ἡ Ἠχὼ τεῦχ. 31 σ. 9 - 11, 18.)

» » Ἀθέρας. (Αὐτόθι τεῦχ. 32 σ. 13 - 14.)

» » Μαλὰ ἢ Ὁμαλά. (Αὐτόθι τεῦχ. 33 - 34 σ. 16.)

Ζαλοκώστα Χρ. Γύρω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μετὰ πολλῶν σχεδίων ὑπὸ Π. Βαλσαμάκη. (Ἀθῆναι 1935 Σελ. 236.)

Ζήση Εὐστρ. Διάφορα Αὐδημίου. (Θρᾳκικὰ τόμ. 6 σ. 369 - 382.)

Ζορμπᾶ Ν. Ἡ ἑκατονταετηρὶς τῆς ναυτικῆς στολῆς. (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. 29 σ. 69 - 79.)

Ζωγράφου Δ. Ἱστορία τῶν ἀποξηραντικῶν μεθόδων τῆς Κορινθιακῆς σταφίδος. (1636 - 1825 - 1933.) Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 416.

Ζώη Λ. Ἡ οἰκογένεια τῶν Λάμπρων. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 156 - 157.)

» » Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐν Ζακύνθῳ. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β΄ σ. 280 - 286.)

» » Οἰκογένεια Πελεκάση Ζακύνθου. (Αὐτόθι σ. 227 - 235.)

» » Μία ἀπόφασις Πατριαρχικοῦ ἐξάρχου. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ΄, σ. 98.)

» » Τιμάρια ἐν Ζακύνθῳ. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτος 9ον σ. 13 - 16, 58 - 59.)

» » Ἐξέχουσαι προσωπικότητες ἐν Ζακύνθῳ. (Αἱ Μοῦσαι ἀριθ. 941, 1 - 2 ἀριθ. 942 σ. 1 - 2 ἀριθ. 943 σ. 1 - 2.)

Zoras G. Un θρῆνος inedito sulla caduta di Costantinopoli. (Studi Bizantini 4. 239 - 248.)

Θεοδότου - Χουδαβερδόγλου Σ. Οἱ Γκαγκαοῦζοι. (Αἱ Μοῦσαι ἀριθ. 948 σ. 1 - 2 ἀριθ. 951, σ. 1 - 2.)

Theodotos Soph. Histoire chronologique de la sténographie chez les Turcs. (Institut international de Sténographie duployé Σελ. 23 (ἰδιαίτ. ἀπόσπασμα.)

Θεοφανίδου Ἰωάν. Αὐτοβιογραφία Θ. Κολοκοτρώνη κατὰ Γ. Τερτσέτην μετὰ σχολίων ὑπὸ — (Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἰ. Θεοφανίδου τόμ. Α΄ Σελ. 384 + 16.

» » Ἀρχεῖον Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (1821 - 1824. (Αὐτόθι σελ. 220 + 7.)

» » Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου - Εἰσαγωγή. (Αὐτόθι σελ. 64.)

» » Ἡ ὑπεράσπισις τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ (27 Αὐγούστου - 2 Σεπτ. 1922). (Αὐτόθι σελ. 1 - 27, 33 - 60, 65 - 84.)

» » Θεοδώρου Ρηγοπούλου ἀνέκδοτον ἡμερολόγιον τοῦ ἀγῶνος. (Αὐτόθι σ. 29 - 32, 61 - 64, 85 - 100.)

Ἱδρωμένου Α. Μ. Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑπτανήσου. Ἔκδ. β΄ Κέρκυρα 1935. Σελ. 152. (Βλ. βιβλιοκρ. Μ. Λάσκαρι ἐν Νέᾳ Ἑστίᾳ τόμ. 18 σ. 735 κἑ.)

Ἰεζεκιὴλ Μητροπ. Θεσσαλιώτιδος. Ἡ γενέτειρα τοῦ Νικηταρᾶ. (Ἑλληνικὰ ἔτος Η΄ σ. 150 - 151.)

Ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος ἀρχηγὸς τῆς Μακεδονικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1878. (Ἐκκλησία ἀρ. 40.)

» » Κριτικὴ (τοῦ ἔργου τοῦ Δ. Σισιλιάνου Ἕλληνες ἁγιογράφου μετὰ τὴν ἅλωσιν (Θεολογία τόμ. 13 σ. 347 - 351.)

» » Ἡ προτομὴ τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878 ἐν Θεσσαλίᾳ πεσόντος ἀρχηγοῦ Γ. Λαΐου. (Φωνὴ Καρδίτσης 31 Ἰουλίου 1935.)

» » Βυζαντινὸν Μουσεῖον ἐν Καλάμαις. (Λαϊκὴ φωνὴ Καλαμῶν ἀριθ. 1020, 1025, 1935.)

» » Ἡ κοινότης Βενετίας. (Ἑστία 17ης Αὐγούστου 1935.)

Ἰντιάνου Α. Chronology of Cyprus by Sir Ronald Storrs (Συμπληρώσεις.) (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ΄. σ. 29 - 35.)

Καιροφύλα Κ. Ἡ Ζάκυνθος κατὰ τοὺς Βενετοὺς προνοητάς. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτος 9ον τεῦχ. 93 - 94 σ. 17 - 21, 71 - 73.)

» » Τὸ ἄγαλμα κατὰ σύγχρονον περιγραφήν. (Αὐτόθι σ. 108 - 110.)

» » Οἱ Πρόδρομοι τῆς Ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μέρος δεύτερον. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 161 - 188)

Kerofilas C. L'âme grecque d'Ugo Foscolo. — documents inédits. — Athènes 1935 Σελ. 33.

Καλακουβάρου Ν. Ὁ Ἀχινός. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. ΣΤ΄. 3365 - 3366.)

Καλιτσουνάκι Ι. Conventos - Κομβένδος - κουβέντα. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 470 - 474.)

» » Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις τοῦ ἔθνους κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 24. [Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.]

Καλλιγᾶ Πάνου. Ἡ μεταφορὰ τῶν ἐκ Κρήτης γυναικοπαίδων. (Τὸ μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Γ΄. σ. 145 - 146, 165 - 166, 205 - 206.)

Καμπάνη Ἀρίστου. Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλλην. Λογοτ., ἔκδ. Δ΄. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 352.

Καμπούρογλου Δ. Γρ. Ἅπαντα τὰ ἔργα. Α΄. Ἡ ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 192.

» » Σημείωμα περὶ Στροβίλου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 428.)

Καραβίδα Κ. Ἡ κοινοτικὴ πολιτεία τόμ. 1ος Ἀθῆναι 1935 Σελ. 291.

Καραϊσκάκι Σίτσας. Ὁ πόλεμος ἐναντίον θρησκείας καὶ ἐκκλησίας. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 32.

Karaiskakis Sitsa. Das Lehrgedicht Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν von Markos Depharanas 1543. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ'. σ. 1 - 66.)

Καραπάτη Γ. Δημοτικὰ τραγούδια Κυδωνίας. (Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον τόμος Α'. σ. 125 - 133.)

Καρπαθίου Ἐμμ. Ὁ Κῶδιξ τῆς Μητροπόλεως Παροναξίας. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ'. σ. 139 - 141, 164 - 172, 200 - 204.)

» » Ἐπίσκεψις εἰς τὸν Ἅγιον Μάμαντα Νάξου. (Ἐκκλησία τόμος 13 σ. 295 - 299.)

» » Κῶδιξ τῆς ἐν Νάξῳ Μονῆς τοῦ «Μεγάλου Χρυσοστόμου» (Αὐτόθι σ. 362 - 63.)

Κάσδαγλη Ἀλ. Τὸ τραγούδι τοῦ ἁγίου Γεωργίου. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ'. σ. 258.)

Cassimatis Gr. La notion du mariage dans l'Eclogue des Isauriens. Actes du IVe Congrès international des études byzantines. (Bulletin de l'Institut archéologique bulgare IX p. 291.)

Κάστορα Σπύρου. Ὁ Τσαλαπετεινός. (Κυνηγετικὰ Νέα ἔτ. Ε'. σ. 363.)

Κατακουζηνοῦ Σ. Ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἡ ἐθνικὴ κοινὴ γλῶσσα. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 44.

Keramopullos A. Wo lag die ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ des Procopius (De aedif. IV. 3.273 = V. 442). Actes du IVe Congrès international des études byzantines. (Bulletin de l'Institnt archéologique bulgare IX p. 407 - 413.)

Κιρμίτση Παρθενίου. Χειρόγραφοι Κώδικες ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου. (Ἀπόστολος Βαρνάβας, ἔτ. Ζ'. σ. 24 - 25, 46 - 55.)

» » Ὁ 39ος Κῶδιξ τῆς Ἀρχιεπισκ. Κύπρου. (Αὐτόθι σ. 248 - 255, 278-285.)

» » Ὁ 4ος Κῶδιξ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου. (Αὐτόθι σ. 319 - 326.)

Κ[λεομβρότου Ε[ὐαγγ.] Πῶς ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ἔσωσε τὴν Μυτιλήνην τὸ 1832 ἀπὸ τῆς πανώλους. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ'. σ. 37 - 39.)

» » Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ Τάφου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, Ἐπισκόπου Ἄσσου. (Αὐτόθι σ. 183 - 90.)

» » Πρόδρομος Ἀναγνώστου Οἰκονόμος. (Αὐτόθι σ. 202 - 205.)

» » Ὁ θεσμὸς τῶν βοηθῶν Ἐπισκόπων. (Αὐτόθι σ. 212 - 216.)

» » Ἕνα ἀνέκδοτον προικοσύμφωνον. (Αὐτόθι σ. 254 - 255.)

Κληρίδου Ν. Συκοφαντία κατὰ Μελετίου τοῦ Γ'. (Μοδίτη.) (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ'. σ. 36 - 37.)

» » Τὸ παραμύθιν τοῦ Καρπασίτη τζαὶ τοῦ Παφίτη.) (Αὐτόθι σ. 38 - 43.)

» » Ἱστορίες τῆς Παπαδκιᾶς. (Αὐτόθι σ. 102 - 121.)

Κλοκκαρῆ Ἀντ. Τ' ἀμπέλιν· δημοτικό. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Α' σ. 673.)

» » Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κύπρου. (Πάφος ἔτ. Α' σ. 44 - 45.)

Κοκκαλιάδη Θεοδοσ. - Μουτάφη Γ. Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς περὶ πολιτείας καὶ δικαίου. Ἐν Χίῳ 1935 Σελ. 112.

Κοκκίνου Διονυσίου. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τόμ. Ἕκτος. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 352.

Κόκολα Γεωργ. Πολιτικαὶ καὶ Θρησκευτικαὶ Μελέται. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 389.

Κόλια Γ. Οἱ φιλελεύθερες ἰδέες τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 229 - 238.)

Κολοκοτσᾶ Εὐαγγ. Αἱ πρῶται ὑπὸ Ἑλλήνων ἔρευναι τῶν διαλέκτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης. (Ἀκαδήμεια Α' σ. 81 - 100.)

Κόμη Ἀντ. Κ. Π. Καβάφης. Κέρκυρα 1935 Σελ. 63.

Κοντελιέρη Μιχ. Ναξιώτικες παροιμίες, κατάρες - προλήψεις - δεισιδαιμονίες - παροιμίαις. (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α'. σ. 103 - 106.)

Κοντογιάννη Π. Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Α. Κοραῆ περὶ δημοκρατίας. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η'. σ. 181 - 196.)

Κοσμῆ Ἀγγέλου. Σιφνιακὰ σημειώματα. (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α'. σ. 107 - 109.)

Κοτζιᾶ Προκ. Γλωσσολογικὰ παρερμηνεύματα, τοπωνυμιῶν. (Ἐκδρομικὰ ἔτος 7ον σ. 281 - 282.)

Κουγέα Σωκρ. Γράμμα τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ρωμανοῦ Διογένους. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 574 - 579.)

» » Κακ(κ)αβούλια. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η'. σ. 154 - 156.)

Κούζη Ἀριστ. Ἐπιστάσεις ἐπί τινος Ἀλχημικοῦ Βυζαντινοῦ χειρογράφου. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 40 - 53.)

Κουϊμουτσοπούλου Δημ. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τὸν ἐξ Οἰκονόμων, Ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος πρὸς Πανοῦτσον Νοταρᾶν. (Ἐκκλησία τόμ. 13 σ. 8 - 10.)

» » Φραγκίσκος Σκοῦφος, Γεράσιμος Ἰαννούλης. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 56.

Κουκουλὲ Φαίδ. Εἶχον νυκτοφύλακας οἱ Βυζαντινοί; (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 381 - 384.)

» » Παιδικά τινα παίγνια κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 353 - 377.)

» » Τὸ Βυζαντινὸν παιγνίδιον κλοτσᾶτα. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτος ΙΑ'. σ. 24 - 28.)

Koukoulès Phaedon. Sur les coutumes des Byzantins relatives à la mort. Actes du IVe Congrès international des étueles byzantines. (Bulletin de l'Institut archéologique Bulgare tome IX p. 238 - 241.)

Κουρίλα Εὐλογίου. Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης, ὁ μεταφραστὴς τῆς Κ. Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικόν, ἤτοι αἱ βάσεις τῆς Ἀλβανικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης. Ἡ Ἀκαδημία τῆς Μοσχοπόλεως. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 261.

» » Θεόκλητος ὁ Πολυείδης (ὁ λεγόμενος Ἀγαθάγγελος) καὶ τὸ λεύκωμα (1731 - 1733) αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ — Ἐξ ἀνεκδότου κώδικος — Ὁ φιλελληνισμὸς τῶν Γερμανῶν. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 306 + ια'.

» » Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς. Ἡ καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων καὶ ἡ ἐγγραμάτισις τῆς γλώσσης αὐτῶν. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 173.

» » Διοσκορίδειοι μελέται καὶ ὁ Λαυριωτικὸς Διοσκορίδης. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 120 + δ'.

» » Δασονομία καὶ γεωπονία πάλαι τε καὶ νῦν. Ἄθως· φῶς ἐν σκότει· ἡ δασικὴ χλωρὶς καὶ ἡ καλλιεργουμένη· βλάστησις ἐν Ἄθῳ. Τὰ γεωπονικὰ εἴδη. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 266.

» » Ὁ ἅγιος Στέφανος ἐν Ἀδριανουπόλει, πατριαρχικὸν σταυροπήγιον καὶ μετόχιον τῆς μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἄθωνος. (Θρᾳκικὰ τόμ. 6ος σ. 247 - 301.)

» » Τὰ χρυσόβουλλα τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τὸ σύμβολον Ιω ἢ Ἰωάννης. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 245 - 254.)

» » Κύριλλος προηγούμενος Λαυριώτης χρονογράφος ὁ Κορωναῖος, ὁ Πελοποννήσιος ἐκ Μικρομάνης τῶν Καλαμῶν. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 180 + η'.

Κούρτη Κων. Σχέσις πνεύματος καὶ ὕλης. Ἀμαλιὰς 1935 Σελ. 37.

Κουρτίδου Κ. Δημώδεις δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῶν πέριξ. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α'. σ. 5 - 31.)

Κουρτίδου Κ. Γνωρίσματα τῶν Αἰνίων γυναικῶν. (Αὐτόθι σ. 32.)
Κουσίδου 'Αριστ. Θρησκεία, 'Επιστήμη, Κοινωνία. 'Αθῆναι 1938 Σελ. 192.
Κριαρᾶ Μ. 'Ιστορικὰ τῆς 'Εκκλησίας Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας. ('Ελληνικὰ τόμ. Η'. σ. 113 - 122).
» » Παρατηρήσεις εἰς τοὺς «Διδακτικοὺς λόγους» τοῦ Μάρκου Δεφαράνα ('Αθηνᾶ τόμ. 46 σ. 136 - 152.)
» » 'Η Κρητικὴ κωμῳδία Φορτουνᾶτος τοῦ Μάρκου Φωσκόλου. ('Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης 'Ελλάδος 1935 σ. 131 - 149.)
» » 'Ο «Σολωμὸς» τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. (Νέα 'Εστία τόμ. 18 σ. 875.)
» » (Βιβλιοκρ.) Γ. Α. Μέγα. Δύο χειρόγραφα τῆς Θυσίας τοῦ 'Αβραάμ. (Νέα 'Εστία τόμ 17 σ. 453.)
» » (Βιβλιοκρ.) Στίλπωνος Κυριακίδου, Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημώδους νεοελληεικῆς ποιήσεως. (Νέα 'Εστία τόμ. 17 σ. 597.)
» » (Βιβλιοκρ.) Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Καρπαθιακὰ Σύμμεικτα. (Νέα 'Εστία τόμ. 18 σ. 982 κέ.)
Κυριαζῆ Ν. Ναογραφία Μαραθάσας. (χωρίον Λεμίθου). (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτος ΙΑ'. σ. 69 - 89.)
» » Ναογραφία Μαραθάσας (χωρίον Παλιόμυλος). (Αὐτόθι σ. 90 - 94.)
» » 'Ιστορίες τῆς Παπαδκιᾶς. (Αὐτόθι σ. 112 - 121.)
» » 'Ο Λαμαρτίνος ἐν Κύπρῳ. (Αὐτόθι σ. 122 - 132.)
» » Παραδόσεις περὶ Τρουλλινοῦ καὶ Μαράθου. (Αὐτόθι σ. 133 - 142.
» » Ναογραφία Μαραθάσας, Μουτουλλᾶς. (Αὐτόθι σ. 143 - 159.)
» » Ν. Θησεὺς καὶ ἡ στάσις τοῦ 1833. (Αὐτόθι σ. 160 - 165.)
» » Κληρικῶν πειράγματα. (Αὐτόθι σ. 166 - 170.)
» » 'Ιατροὶ ἐν Κύπρῳ τὸν ΙΖ'. - ΙΘ'. αἰῶνα. (Αὐτόθι σ. 177 - 244.)
» » 'Επιτύμβιοι ἐπιγραφαί. (Αὐτόθι σ. 245 - 254.)
» » Μία σελὶς τῶν χρόνων τοῦ 1821. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ' σ. 259 - 281).
» » Οἱ Μαρωνῖται ἐν Κύπρῳ. (Αὐτόθι σ. 282 - 307.)
» » Ναογραφία Μαραθάσας. (Αὐτόθι σ. 308 - 322.)
» » Σκλάβοι ἐν Κύπρῳ. (Αὐτόθι σ. 322 - 328.)
» » Λεπτομέρειαι περὶ Α. Χριστοδουλίδου. (Αὐτόθι σ. 328 - 329.)
» » Νοσοκομεῖα στὴν Κύπρο. (Αὐτόθι σ. 562 - 564.)
Κυριακίδου Στίλπωνος. Τὰ χρυσόβουλλα τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 529 - 544.)
Κυρμιζάκη 'Αγλαΐας. Μαζὶ μὲ τοὺς χωρικούς μας. (Νεοελληνικὸν 'Αρχεῖον τόμ. Α'. σ. 177 - 231.)
Κυταριόλου Νικολ. 'Ολίγα τινὰ περὶ τῶν ὀνομάτων (βαπτιστικῶν, ἐπωνύμων, παρωνυμίων) τῶν Κείων ὡς στοιχεῖον ἱστορικόν. ('Επετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς 'Εταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α'. σ. 101 - 102.)
Κωνσταντοπούλου Κωνστ. Κωνσταντῖνος 'Αλωπὸς κριτὴς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας. ('Αρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α' σ. 98 - 102.)
Λ. Π. Ν. 'Ο πόλεμος τοῦ Μωρέως. (Ναυτικὴ 'Επιθεώρησις τόμ. 30 σ. 172 - 198, 273 - 301, 379 - 414).
Λαζαροπούλου Ι. Μητρῷον τῶν πρὸ τοῦ 1837 ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν τοῦ πολεμικοῦ Ναυτικοῦ. (Ναυτικὴ 'Επιθεώρησις τόμ. 29 σ. 421 - 444.)

Λαμπίκη Δ. 'Η ἑκατονταετηρὶς τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος. ('Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης 'Ελλάδος 1935 σ. 495 - 498.)
» » 'Ο Ναύαρχος Π. Κουντουριώτης. 'Αθῆναι 1935 Σελ. 265.
Λαμπουσιάδου Γ. 'Απὸ τοὺς κώδικας τῆς Μητροπόλεως 'Αδρ/πόλεως κατ' ἀντιγραφήν. ('Αρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α'. σ. 189 - 224.)
Lampsides U. Zu Bessarions Lobrede auf Trapezunt. (Byz. Zeitschrift τόμος 35 σ. 15 - 17.)
« » Sprachliches zu den Vazelonos - Urkunden. (Αὐτόθι σ. 18 καὶ 19.)
Λάσκαρι Μιχαήλ. Ἕλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας (1804 - 1830) 'Αθῆναι 1936 Σελ 96.
» » Niccolò Tommaseo ed Andrea Mustoxidi. (Atti e Memorie della Società Dalmata, di storia patria, III - IV, 1935 σ. 5 - 39.)
» » Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Μουστοξύδου, σχετικαὶ μὲ τὴν 'Ελληνομνήμονα αὐτοῦ. (Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, σ. 349 - 52.)
» » Δύο σπουδαῖαι συμβολαὶ εἰς τὴν Κρητικὴν λογοτεχνίαν. (Νέα 'Εστία, ΙΗ' σ. 683 - 685.)
» » Κερκυραϊκὰ σημειώματα. ('Ιόνιος 'Ανθολογία ἔτ. 9ον σ. 115 - 117.)
» » 'Ελλὰς - 'Ισπανία. 'Ο πάππος τοῦ Μαβίλη. (Αὐτόθι σ. 96 - 102.)
» » 'Η Σερβικὴ 'Επανάστασις. (Φιλολογ. Νέος Κόσμος, Ε', 1935, σ. 174 - 186.
» » 'Ο Ναπολέων καὶ ἡ 'Επτάνησος. Τὸ 'Αρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Μπερτιέ. ('Ιόνιος 'Ανθολογία ἔτ. 9ον σ. 137 - 141.)
» » Actes serbes de Vatopédi. (Byzantinoslavica, VI, 1935, σ. 167 - 185.)
Λάσκαρη Νικ. 'Η θεατρικὴ διαφήμισις ἀνὰ τὸν κόσμον. ('Ελληνικὴ 'Επιθεώρησις (Παράρτημα) ἔτ. 28ον ἀριθ. 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334 - 335, 336, 337.)
Λεβίδου 'Αναστασίου. Παροιμίαι ἐκ Φαράσων ἐκδιδόμεναι ὑπὸ R. M. Dawkins. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ'. σ. 131 - 150.)
Liberato S. Le poète Solomos était - il sain d'esprit? Athènes 1935. Σελ. 43+9 πίν.
Λουκάτου Δ. 'Ο στρατηγὸς Μελισσηνός. ('Η 'Ηχὼ τεῦχ. 29 - 30, σ. 17 - 18.)
Λουκοπούλου Δημ. Στὰ βουνὰ τοῦ Κατσαντώνη. 'Αθῆναι Σελ. 303. [Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων].
» » Τὸ Ζάλογγον. ('Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης 'Ελλάδος 1935 σ. 113 - 130.)
Λογοθέτου Κωνστ. Ι. 'Η φιλοσοφία τῶν Πατέρων καὶ τοῦ Μέσου Αἰῶνος. Τόμ. Β'. 'Εν 'Αθήναις 1935 Σελ. 938.
Μ. Γ. Λαϊκὰ τραγούδια. (Θεσσαλικὰ γράμματα τεῦχ. 3 σ. 27, τεῦχ. 4 σ. 19.)
Μαβίλη Λορέντσου. Τὰ σονέττα, μὲ εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια Γερ. Σπαταλᾶ. 'Αθήνα 1935. Σελ. 63.
Μαγιάκου Παν. Ρήγας Βελεστινλῆς ὁ Θεσσαλὸς (1757 - 1798). 'Αθῆναι 1935 Σελ. 95.
Μαδιᾶ Γ., 'Ο Ἅγ. Γεώργιος ἐν Χίῳ. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β' σ. 286 - 290.)
Μαθιουδάκη Ι. Γηθειές, δεσιὲς Σελίνου. (Νεοελληνικὸν 'Αρχεῖον τόμ. Α'. σ. 134 - 144.)
Μαλᾶ Σταύρου. Κυπριακὰ τραγούδια. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ'. σ. 259 - 261.)
» » Κυπριακὸς μῦθος καὶ παραμύθι. (Αὐτόθι σ. 267 - 270.)
Μαμάμη Γιάννη. Λαογραφικὰ ἀνάλεκτα. (Θεσσαλικὰ Γράμματα τεῦχος 1 σ. 16 - 17, τεῦχ. 2 σ. 25 - 26, τεῦχ. 5 σ. 19.)
Μανίκη 'Αντ. 'Η πανώλης τοῦ 1828. (Τὸ μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Γ' σ. 151 - 157.)
Μάργαρη Δ. 'Απὸ τὴν ἱστορία τῶν 'Ελληνικῶν περιοδικῶν «'Εστία». ('Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης 'Ελλάδος 1935 σ. 399 - 426.)

Μάργαρη Δ. Στεφάνου Καβάδα, Ἡ ἐν Χίῳ Βιβλιοθήκη Κοραῆ. (Βιβλιοκρ.). (Νέα Ἑστία τόμ. 17 σ. 157.)

Μαχαιριώτη Γρηγ. Κατάραι Κυπριακαί. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ'. σ. 263 - 267.)

Μέγα Γ. Δύο χειρόγραφα τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 449 - 462.)

» » Τὸ ρόδο τὸ ἀμάραντο ἢ τὸ παραμύθι τῆς ἀχάριστης γυναίκας. (Ἡμελόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 433 - 448.)

Μερλιὲ Μέλπως. Ἡ Μουσικὴ Λαογραφία στὴν Ἑλλάδα (Δοκίμιο) [Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων] Ἀθῆναι [1935] Σελ. 56 + 1 χάρτ.

Μινώτου Μαριέττας. Τραγούδια ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο τῆς ξενητιᾶς καὶ τῆς ἀγάπης. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτος 9ον τεῦχ. 93 - 94 σ. 3 - 8, τεῦχ. 95 - 98 σ. 1 - 8, τεῦχ. 99 - 100 91 - 94.)

Minotto Marietta. Zante le village et la campagne. Athènes 1935 p. 29.

Μινώτου Σπυρ. Ἡ παραχώρησις τῆς Πάργας στὸν Ἀλῆ. (Ἡ περιπέτεια μιᾶς ἱστορικῆς ἐκδόσεως τοῦ Οὔγου Φωσκόλου.) Ἀθῆναι 1935 Σελ. 32.

Μιράσγετζη Δημοσθ. Ἡ Ἑλληνικὴ Ποινικὴ Νομοθεσία κατὰ τὰ ἔτη 1822 - 1834. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 54 - 96.)

Μιχαηλίδου Εὐγενίου. Μονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Παλαιῷ Καΐρῳ, (τοποθεσία, ἱστορία, περιγραφή, βιογραφία.) (Ἐκκλ. Φάρος τόμ. 34 σ. 9-32, 221-273, 321 - 368.)

Μιχαηλίδου Νουάρου Μ. Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως Κωνσταντίνου ἀναφερόμενον εἰς τὴν Σταυροπηγιακὴν μονὴν ἁγίου Γεωργίου Βασσῶν Καρπάθου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 398 - 402.)

» » Καρπαθιακὰ Σύμμεικτα τόμ. Β'. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 508.

Μιχαηλίδου Σολ. Τὸ τραγοῦδι τοῦ γάμου. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Α'. σ. 448-450.)

Μοσχονᾶ Θεοδώρου. Δύο τάφοι Σκώτων ἐν τῷ Αὐλογύρῳ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σάββα. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 34 ἔτ. 34 σ. 476 - 479.)

Moschopoulos N. Aperçu d'histoire diplomatique des Etats Balkaniques au XIX siècle. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Les Balkans.) Ἀθῆναι 1935 Σελ. 89.

Μουσεῖον Μπενάκη. Ὁδηγός. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 256.

Μπαστιᾶ Κ. Τ' ἁλιευτικά. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 163.

Μπόνη Γιαννούλη. Ἡ δρᾶσις τῶν Μυκονίων κατὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1770 - 1778. (Μυκονιάτικα Χρονικὰ ἔτ. Β'. ἀριθ. 33 σ. 1 - 2.)

Μωραϊτάκη Πρωτοπρεσβ. Κ. Συμπληρωματικὸς κατάλογος κωδίκων τοῦ ἐν Φαναρίῳ Κων/λεως Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου. (Ὀρθοδοξία ἔτ. Ι σελ. 244-250, 327 - 333, 371 - 378, 424 - 430, 464 - 469.)

Μωραΐτου Δημ. Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ ἀγωγή. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 304.

Νεοφύτου Ἡρακλ. Δύο ἐπίσημα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἵδρυσιν καὶ λειτουργίαν τῆς Ἰονίου ἀκαδημίας. (Ἡ Ἠχὼ τεῦχ. 29 - 30 σ. 5 - 6, 21.)

Νόταρη Γιάννη. Ἐξήγησις τοπωνυμίου. (Νέα Ἑστία τόμ. 18 σ. 877.)

Ξένου Κ. Ἡ ἐπανάστασις τῶν Ποπολάρων τῆς Κεφαλλωνιᾶς. (Ἡ Ἠχὼ τεῦχ. 32 σ. 4 - 19.)

Ξυγγοπούλου Ἀνδρ. Διὰ τὸν εὑρεθέντα τάφον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, Ἐπισκόπου Ἄσσου. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ'. σ. 283 - 285.)

Οἰκονομάκου Γ. Μανιάτικα μοιρολόγια. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ'. σ. 246 - 249.)

Οἰκονομίδου Γιάν. Τὰ ἑκατὸν λόγια τῆς ἀγάπης. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Α'. σ. 669-673.)

Οἰκονομοπούλου Ν. Οἰκογένεια Πελεκάση Ἀλαγονίας. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα, τόμ. Β'. σ. 231 - 235.)

Οἰκονόμου Δ. Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Κώνστα Μπότσαρη. Ἀθῆναι 1935. Σελ. 297.

Οἰνονόμου Λουΐζου. Λαογραφικὰ σύμμικτα. Ταϊφυρίου - Καλλιπόλεως. (Θρᾳκικὰ τόμ. 6 σ. 319 - 449.)

Π. Α. Νησιώτικες ἐνδυμασίες. (Ναυτικὴ Ἑλλὸς ἔτ. ϛ'. σ. 2325.)

Π. Ζ. «Καστοριανὰ» (Δασικὴ Ζωὴ ἔτ. Γ'. ἀρ. 32 - 33 σ. 415-416.)

Π. Θ. Γύρω ἀπ' τὰ ψάρια. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. ϛ'. σ. 2073.)

Παλαμᾶ Κ. Ἀντιρρωμαντικὸ στάσιμο τοῦ ποιητικοῦ χοροῦ. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 37 - 52.)

Παλατιανοῦ Κ. Ἡ ἄμυνα τῆς Λευκάδος ἐπὶ Ἑπτανήσου πολιτείας (1799 - 1804). (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτος 9ον σ. 68 - 70.)

Πάλλη Ἀλ. Ἡ φυλλάδα τοῦ μέγ' Ἀλέξαντρου μὲ ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ Ἀλεξανδ. Πάλλη. Ἀθῆναι [1935] Σελ. 164.

Παντελάκη Ἐμμ. Γ. Συμβολαὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν ἑλληνικὴν ποίησιν. (Ἀθηνᾶ τόμ. 64 σ. 35 - 83.)

» » Μετρικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ νέον Θεοτοκάριον. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 296 - 322.)

Παπαγεωργίου Γεωργ. Λεξικὸν Σερβοελληνικόν. Ἀθῆναι 1935. Σελ. 664.

Papas Sp. Un Napoléonide mort pour la Grèce, Paul-Marie-Bonaparte (contribution à l'histoire du Philhellénisme français) Etude complète. Extrait de la Revue d'Histoire Diplomatique (Octobre - Décembre 1934 - Janvier - Mars 1935) Paris 1935 p. 50.

Παπαβασιλείου Σωκρ. Αἱ βάσεις τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ· πῶς ἐδημιουργήθη - πῶς ἐξειλίχθη. (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α'. σ. 67 - 77.)

Παπαδάκη Νικ. Ἀπτεραίου. Ἀλφάβητον ἐκ Κεφαλᾶ. (Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον τόμ. Α'. σ. 175 καὶ 176.)

Papadopoulos Jean. Phrantzès est-il réellement l'auteur de la grande chronique qui porte son nom? (Actes du IVe congrès international des études byzantines (Bulletin de l'Institut archéologique bulgare tome IX p. 177 - 189.)

» » Georgios Phrantzes Chronicon vol. I. Lipsiae in aedibus B. S. Teubneri. Σελ. 201 + XXXIV.

Παπαδοπούλου Νικολ. Ἁγιοταφῖται πρόσφυγες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. (Ἱερὸς Σύνδεσμος ἔτ. 41 σ. 19.)

» » Ἀνέκδοτον ἔγγραφον Μονῆς Φανερωμένης (Ἀροανείας). (Αὐτόθι σ. 70 - 71.)

» » Λαρίσσης - Ὠλένης Κυρίλλου, ἀνέκδοτον ἔγγραφον. (Αὐτόθι σ. 123.)

Παπαδοπούλου Χρυσοστ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν. Περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ναῶν τῆς «Κυρᾶς» (Ἀκαδ. Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 10 σ. 19 - 23.)

Παπακυριακοῦ Σωφρ. Ἡ δρᾶσις καὶ ὁ ζῆλος τῶν ἱεραρχῶν τοῦ 1821. (Πορφύριος Ἀρχιεπίσκοπος Αἰτωλίας.) (Ἐκκλησία τόμ. 13 σ. 132 - 33.)

Παπασωτηρίου Ι. Β. Τὰ Μετέωρα. Τρίκκαλα 1935. Σελ. 155.

Παπαχαραλάμπους Γ. Ὀλίγα περὶ συτζᾶς. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ'. σ. 257 καὶ 258.)

Παπαχαραλάμπους Χαρ. Τῆς Τρίχας τὸ γιοφύριν. (Κυπριακὰ Χρονικ. ἔτ. ΙΑ'. σ. 97 - 100.)

Παπαχριστοδούλου Πολυδ. Παραδόσεις, παροιμιώδεις φράσεις εὐχές, ὅρκοι, κατάρες διαφόρων μερῶν τῆς Θράκης, λιανοτράγουδα. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, τόμ. Α′. σ. 60 - 78.)
» » Τοπωνύμια Στενιμάχου καὶ χρονογραφικὰ γεγονότα Φιλιππουπόλεως ἐκ χειρογράφων. (Αὐτόθι σ. 79 - 80.)
» » Τραγούδια Θράκης. (Αὐτόθι σ. 81 - 96.)
» » Γλωσσάριο Σαραντοκκλησιῶν. (Αὐτόθι σ. 133 - 142.)
» » Ὁ Lamartine στὴ Θρακικὴ Φιλιππούπολη. Ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ ποιητή. (Αὐτόθι σ. 161 - 188.)

Παρασκευαΐδου Χρίστου. Ὁ Κλωμηδάδος. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ′. σ. 289 - 292.)

Παρασκευοπούλου Λεωνίδα, ἀντιστρατήγου. Ἀναμνήσεις 1896 - 1920, τόμος δεύτερος. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 387.

Παρασκευοπούλου Χαρ. Σύμμεικτα Λαογραφικὰ ἐξ Ἀψάλου Ἐδέσσης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α′ σ. 38 - 56.)

Παράσχου Κ. Ὁ «Σολωμὸς» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. (Νέα Ἑστία τόμ. 18 σ. 876.)

Πασχάλη Δ. Δημοσιονομικὴ κατάστασις τῶν Κυκλάδων νήσων ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ Ἐπαναστάσεως (1537 - 1828). («Ἀρχεῖον Κοινωνικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν», τόμ. ΙΔ′, σ. 436 - 470).
» » Κοτζαμπάσηδες. (Ἡμερολόγ. τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 301 - 325.)
» » Μητρωνυμικὰ τῆς νήσου Ἄνδρου. («Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ
» » ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α′. σ. 8 - 12.)
» » Καισάριος Δαπόντες (1714 - 1784). (Θεολογία, τόμ. ΙΓ′. σ. 224-250.)
» » Παραδόσεις περὶ ἀνεραΐδων ἐν Ἄνδρῳ. [Ἔκδοσις τοῦ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ Συλλόγου τῶν Ἀνδρίων. «Ἡ Ἄνδρος»]. Ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ 1935 Σελ. 8.
» » Αἱ Κυκλάδες κατὰ τοὺς μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βενενῶν πολέμους (1644 - 1669 καὶ 1684 - 1699.) (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 132 - 139.)

Πατριαρχέα Π. Γλωσσικὴ ξενομανία. (Βεντέττα, ἀντεκδίκησις, ἐκδίκησις.) (Ἀκαδήμεια τεῦχ. 1 σ. 79 - 80.)

Patriarchéas P. Über die Organisation und den Stand der Arbeiten des Mittelalterlichen Archivs der Akademie zu Athen. Actes du IVe Congrès international des études byzantines. (Bulletin de l'Institut archéologique bulgare IX p. 255 - 257.)

Πεζοπούλου Ἐμμ. Παρατηρήσεις κριτικαὶ ἑρμηνευτικαὶ καὶ μετρικαὶ εἰς τοὺς στίχους Νικολάου τοῦ Μουζάλωνος. (Ἀκαδήμεια τεῦχ. 1 σ. 41 - 68.)

Περιστιάνη Ἱερωνύμου - Κυρίλλου Γεωργιάδου. Ἡ ἱερὰ μονὴ Χρυσορρογιατίσσης. Πάφος 1935 Σελ. 93.

Πετρακάκου Δημ. Κοινοβουλευτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Τόμος Α′. (1453 - 1843.) Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 508 + κ′ (μετὰ 16 φωτοτυπικῶν πινάκων.)

Πιζάνια Ν. Ἡ Κάλυμνος ἀπὸ πλουτολογικῆς, δημογραφικῆς, ἰδίᾳ δὲ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 103.

Πολίτη Λίνου. Σημείωμα Ἰωάννου Δούκα τοῦ Νεοκαισαρείτου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 587 - 595.)

Πολίτου Μέλπως. Λορέντζος Μαβίλης. (Μακεδονόπουλο Δ′. σ. 42 - 45.)

Ποταμιάνου Θέμου. Ἁλιευτικὰ ἐργαλεῖα. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. ΣΤ′. σ. 1981 - 1982.)

Πουλάκη Ἰ. Σκόρπια λόγια ἀπὸ τὰ γύρω τῆς Θράκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α′. σ. 147 - 153.)

Πουρναροπούλου Γ. Θεραπευτικὰ περίεργα τῆς πρακτικῆς ἰατρικῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ′. αἰῶνος. (Θεραπευτικὸν δελτίον ἔτος Α′. σ. 63 - 66.)

Πρωτοψάλτη Μαν. Τραγούδια καὶ μοιρολόγια τῆς Καρπάθου. (Λαογρ. τόμος ΙΑ′ σ. 151 - 190.)

Ραπτάρχη Π. Ἱστορία τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος Τεῦχ. Β′. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 145 - 216.

Ρεδιάδου Περ. Ὁ ναὸς Παναγίας τῆς Ρεματιανῆς ἐν Κέᾳ. (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α′. σ. 24 - 27.)
» » Χοιράδες - Κυράδες - Φαρμακοῦσαι. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 495 - 500.)

Ροΐδου Ἐμμ. Θρησκευτικοϊστορικαὶ μελέται. Ἀλεξάνδρεια [1935.] Σελ. 32.

Σαβράμη Εὐαγγ. Ὁ κῶδιξ τοῦ μητροπ. Ἡρακλείας Ἰγνατίου (1821 - 1830). (Θρᾳκικὰ τόμ. 6 σ. 207 - 246.)
» » Περὶ τοῦ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κοσμᾶν τὸν Γ′. ἐγκωμίου τοῦ Κριτίου ὡς πηγῆς ἱστορικῆς. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 34 σ. 401 - 426.)

Σαμάρα Π. Ἐπιδρομὲς στὴ Λέσβο (ἀπὸ τὸν Θ′ ὡς τὸν ΙΘ′ αἰῶνα). Μυτιλήνη 1935 Σελ. 35.
» » Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Λειμῶνος. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ′ σ. 140 - 146.)

Σαμοθράκη Ἀχιλλ. Ἡ ἀπὸ τῆς πανώλους προφύλαξις πρὸ τοῦ XVII αἰῶνος. (Ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ ἔτος 9, σ. 558 - 583, 676 - 692.)

Σαραλῆ Γιάννη. Τὰ τραγούδια τοῦ Λαζάρου. (Νέα Ἑστία τόμ. 17 σ. 432 - 433.)

Σαραντῆ - Σταμούλη Ἐλπινίκης. Τοῦ Χριστοῦ. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ′. σ. 249 - 253.)

Σαραντῆ Μιλτ. Περὶ τῆς ἐν Θράκῃ Χαλκίδος. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμος Β′. σ. 158 - 170.)

Σαράφη Β. Κυπρίνος. (Ἁλιευτικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. Α′. σ. 6 - 7 II 11.)

Σαρρῆ Ἰ. Τὸ τοπωνύμιον Θρακιά. (Τὸ Βουνὸ ἀριθ. 14 σ. 37.)

Σάρρου Δημ. Πῶς εἶδε καὶ πῶς ἐτραγούδησεν ὁ Λόρδος Βύρων τὴν Ἤπειρον. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 31.

Σεγδίτσα Ε. Ἰχθυολογικὸν καὶ ἁλιευτικὸν ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικόν. Ἀθῆναι 1935.
» » Τὸ Μπαρμποῦνι. (Ἁλιευτικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. Α′. ἀριθ. 7, σ. 13, 14.)
» » Σκάρος ὁ κρητικός. (Αὐτόθι ἀρ. 8, σ. 8 - 10.)

Σιγάλα Α. Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Θεσσαλονίκη 1934 Σελ. 327 + VIII μετὰ 244 εἰκόνων.
» » Ἡ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Κοζάνης. (Ὡς Πρόλογος τοῦ βιβλίου. «Ἀναμνηστικὴ εἰκονογραφημένη ἔκδ. Παύλου Χαρίση» ὑπὸ Ν. Δελιαλῆ. Κοζάνη 1935.

Σκορδέλλη Βλ. Λαογραφικὰ Στενιμάχου. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α′. σ. 57 - 59.)
» » Χρονογραφικὰ γεγονότα Φιλιππουπόλεως. (Αὐτόθι σ. 97 - 98.)
» » Κύρια ὀνόματα Στενομάχου. (Αὐτόθι σ. 153.)
» » Σημειώματα. (Αὐτόθι σ. 154.)

Σλίνη Μιχ. Ἆσμα Μακεδονικόν. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ′. σ. 258 - 259.)

Σπανδωνίδου Εἰρήνης. Κρητικὰ τραγούδια Σφακιανά, Ριζίτικα [Ἀθῆναι 1935] Σελ. 185 + ιβ′. (μετὰ πέντε πινάκων ἐκτὸς κειμένου.)

Σπυριδάκη 'Ι. Πατριδογραφία Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1935 Σελ. ;

Σπαταλᾶ Γερ. Λορέντσου Μαβίλη τὰ Σοννέττα μὲ εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 63.

Σταμούλη Ἀναστ. Παλαιὸς κώδηξ τῆς Ἐπισκοπῆς Μετρῶν καὶ Ἀθύρων. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. τεῦχ. 3 σ. 171 - 177.)

Στασινοπούλου. Ὁ στρατὸς τῆς πρώτης ἑκατονταετίας. Ἐν Ἀθήν. 1935 Σελ. 98+20 πίν.

Στεφάνου Α. Ἡ Εἱμαρμένη ἐν τῷ φιλοσοφικῷ συστήματι τοῦ Πλήθωνος. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 315 - 320.)

Συγκολλίτη Σπ. Ὁ Θρῆνος τοῦ Χριστοῦ. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ'. σ. 254 - 258.)

» » Τὸ παραμύθι τοῦ Μελεάγρου. (Αὐτόθι σ. 270 - 273.)

Συκουτρῆ Ι. Ἡ Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 35.

» » Κριτικαὶ ἐκδόσεις νοελληνικῶν λογοτεχνημάτων. (Νέα ἑστία τόμ. 18. σ. 990 - 1000.)

Σωτηρίου Μαρίας. Ἀπάντησις εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κ. Α. Ἀδαμαντίου τῆς ὑποβληθείσης εἰς τὸ Πανεπιστημιακὸν διαγώνισμα Ἀπόλλωνος Καβαλλιεράτου πραγματείας μου.Ἡ βυζαντινὴ νεκρόπολις τοῦ Μυστρᾶ.Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 17.)

Σωφρονίου Πρ. Λεοντοπόλεως. Κυριακὸς ὁ ποιητής. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 255 - 258.)

Ταρσούλη Ἀθηνᾶς. Μαργαρίτα Ἀλβάνα Μηνιάτη. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 221.

Τζαρτζάνου Ἀχιλλ. Παππαμανώληδες καὶ Παππασβάνηδες. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 295 - 300.)

Τριανταφυλλίδη Μ. Ἀπὸ τὴ γλωσσική μας ἱστορία Βερναρδάκης — Κόντος — Χατζιδάκις. Ἀθήνα 1935 Σελ. 38 [ἰδιαιτέρου ἀποσπάσματος.]

Τσίτερ Χρυσ. Λόγιοι Ἕλληνες μετὰ τὴν Ἅλωσιν. Δαμασκηνὸς Στουδίτης. Γαβριὴλ Σεβῆρος. Νικόλαος Κριτίας. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 69.

Τυπάλδου Ἀλφονσάτου Ἰωάν. Ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἠπείρου κατὰ τὸ 1854. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτος 9ον σ. 60 - 66, 103 - 107.)

Τωμαδάκι Νικολάου - Βογιατζάκη Σόλωνος. Βιβλιογραφία Διονυσίου Σολωμοῦ 1825-1933.) (Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον τόμ. Α'. σ. 5 - 63.)

Τωμαδάκη Νικ. Τὸ τραγούδι τῆς Φιαγκούσας 1508. (Αὐτόθι σ. 64 - 70.)

» » Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Β'. Τραγούδια Σελίνου. (Αὐτόθι σ. 71 - 5.)

» » Ἱερᾶς Μονῆς Κυρίας τῶν ἀγγέλων (Γδερνέττο) Κώδικες - Σιγίλλιον. (Αὐτόθι σ. 76 - 88.)

» » Συμπληρωματικὰ εἰδήσεων ἐκκλησίας Κρήτης. (Αὐτόθι σ. 89 - 101.)

» » Ἀναίρεσις καὶ συμπλήρωσις βιβλιογραφίας [Κρητικῆς Λαογραφίας καὶ Γλωσσολογίας ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη]. (Αὐτόθι σ. 102 - 124.)

» » Ἀνδρέας Κάλβος. (Αὐτόθι σ. 145 - 171.)

» » Συμπληρωματικὰ Σολωμικῆς βιβλιογραφίας. (Αὐτόθι σ. 172 - 4.)

» » Βασιλιὸς - Βασιλιάς. (Αὐτόθι σ. 232.)

» » Κρητικὰ Ἔγγραφα Α'. Ἔντυπα καὶ ἔγγραφα 1823 - 24, 1841, 1866 - 7. Β' Ἀλληλογραφία Ἐλισσάβετ Κονταξάκη. (Αὐτόθι σ. 233 - 283.)

» » Ἀποσημειώματα (Τσαγκαρόλος Κρήτης, Προσθῆκες γιὰ τὸν Κάλβο, Νικόλαος Κλαροιζάνε, Ἡ κόρη καὶ τὰ ρόδα, Τριτάρης, Πᾶχτος, Χοχλακιές, Δρογγάρι, Ἀόρι, Σολωμικὰ βιβλιογραφικά.) (Αὐτόθι σ. 284 - 8.)

» » Ἡ βιογοαφία του καὶ ὁ ποιητής. (Αὐτόθι σ. 289 - 303.)

Τωμαδάκη Νίκ. Κ. Καβάφης (ὁ ποιητὴς ποὺ δὲν εἶναι κι' ὁδηγός). (Αὐτόθι σ. 304 - 11.)

» » Τὰ Σονέττα τοῦ Μαβίλη. (Αὐτόθι σ. 312 - 27.)

» » Βιβλιοκριτικά. (Αὐτόθι σ. 328 - 342.)

» » Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ ποιητοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 130. (Βλ. βιβλιοκρ. ἐν Νέᾳ Ἑστίᾳ τόμ. 18 σ. 833 - 836.)

» » Φιλολογικά, (Σολωμοῦ Ἑλληνομάθεια —Ἀριστομένης Προβελέγγιος— Βιογραφικὰ Ἰω. Κοντυλάκη—Τοπωνύμια ἐξ οἰκογενειακῶν ἐπιθέτων). Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 80.

» » Ἀνέκδοτη Ἀλληλογραφία Ι. Δ. Κοντυλάκη. (Νέα Ἑστία ΙΣΤ' (1934) σ. 1027 - 30.)

» » Βιβλιογραφικὰ ἀμφισβητούμενα, τελευταία ἀπάντησι. (Νέα Ἑστία ΙΖ' σ. 196 - 9 καὶ 343.

» » Σολωμικὰ ἀμφισβητούμενα. (Ἰόνιος Ἀνθολογία τόμ, 9 σ. 110 - 11.)

» » Ὁ «Σολωμὸς» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. (Νέα Ἑστία ΙΗ' σ. 873 - 5.)

» » Τελευταία ἀπάντησι. (Νέα Ἑστία ΙΗ' σ. 973 - 5).

» » Ὁ Σολωμὸς καὶ τὰ Ἑλληνόπουλα. (Μακεδονόπουλο Δ' (1 Ὀκτ. 1935) σελ. 79 - 80.)

» » Ἡ βιογράφησι τοῦ Γ. Βιζυνοῦ. (Κυριακὰ Γράμματα Α' σ. 597 - 9.)

» » Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἑνετοκρατίας ἐπὶ τὴν διμόρφωσιν τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ. (ἐφ. Ἐλευθέρα Σκέψις Ἡρακλείου 15 καὶ 16 Ὀκτωβρίου 1935.)

» » Λαχανία -- Σχινούρι. (ἐφ. Κῆρυξ Χανίων, 16 Νοεμβρίου 1934 καὶ 13 Ἰανουαρίου 1935.)

» » Κριτικῶν ἐγκώμιον. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις 39 Νοεμβρίου 1935 σελ. 12 - 3.)

» » Ὁ Ρῆγας Ρωδολῖνος, (Νέα Ἑστία ΙΗ' σ. 784.)

Φαλτάϊς Κ. Οἱ Μπράχιδες τσιγγάνοι τῆς Θεσσαλίας ἀπόγονοι τοῦ Ἀπόλλωνος (μελέτη ἱστορικοεθνολογική.) Ἀθῆναι 1935 Σελ. 8.

Φαρμακίδου Ξενοφῶντος: Ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἀνδρείας Διγενῆ καὶ Κωνστωντᾶ. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Α'. σ. 119.)

» » Ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἀνδρείας τοῦ Διγενῆ. (Αὐτόθι σ. 176.)

» » Τὸ τραούδιν τῆς περτικίτσας καὶ ἕνα ἐρωτικόν. (Αὐτόθι σ. 232.)

» » Ἡ συτζ'ά. (Αὐτόθι σ. 304.)

» » Δῶμαν, δόλιν, ἅγνη, ἀρκοτζέράμυον. (Αὐτόθι σ. 492).

» » Περὶ τῆς λέξεως, τζ'ύρις. (Αὐτόθι σ. 606.)

» » Ἡ γεορτὴ τ'ἅϊ Γιαννιοῦ τοῦ Λαμπροφόρου. (Αὐτόθι σ. 606.)

» » Κυπριακαὶ μετεωρολογικαὶ δοξασίαι. (Αὐτόθι σ. 693.)

» » Ἰσαάκιος Κομνηνός. (Ἐφημ. Ἀλήθεια Κύπρου ἀρ. 2803, 2804 τῆς 11 καὶ 18 Ἰανουαρίου 1935.)

» » Οἱ Ἑβραῖοι ἐν Λεμεσῷ. (Αὐτόθι ἀριθ. 2816, 12 Ἀπριλ. 1935.)

» » Ἁγία Νάσα. (Αὐτόθι ἀριθ. 2830, 2831, τῆς 19 καὶ 26 Ἰουλίου 1935.)

Φεσσοπούλου Γ. Ἀλύτρωτος Ἑλληνισμὸς μέρος πρῶτον. Ἡ Δωδεκάνησός μας. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 112.

Φιλήντα Μ. Ἀπομεινάρι ἀπὸ τὶς ἐτοιμολογίες του. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Α'. σ. 131 - 139.)

Φιλιππίδου Λ. Ἡ ἱστορία τῶν θρησκευμάτων ὡς ἐπιστήμη (ἐναρκτήριον μάθημα) Ἀθῆναι 1935 Σελ. 48.

Philippidis L. Religionswissenschaftliche Forschungsberichte über die «goldene Regel». Athen Σελ. 56.

Φιλίππου Λοΐζου. Τὸ φρούριον τῆς νέας Πάφου. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ. σ. 44-47.)

» » Ἔργα Φιλανθρωπίας στὴν Κύπρο τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας. (Πάφος ἔτ. Α'. σ. 64 - 67.)

» » Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Νικόλαος Μουζάλων καὶ ἡ Κύπρος κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Α'. σ. 274 - 280.)

Φιριππίδου Νικ. Φωτοτυπικὸς Πίναξ ἐπιβολῆς τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωακεὶμ τοῦ «Πάνυ» (1487-1567). (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 34 σ. 136 - 143.)

Φουρίκη Π Καλαμάρια καὶ σουπιές. (Ἁλιευτικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. Α' 4 σ. 8 σ. 18.)

» » Καμάρεζα. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 327 - 352.)

Φραγκούλα Ἰω. Ἓν Ἑλληνικὸν χειρόγραφον ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Τυβίγγης. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 273 - 275.)

» » Ὁ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ Σκιάθου περιορισμὸς τοῦ Θεοφίλου Καΐρη. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 37 - 46.)

» » Τρία ἱστορικὰ σημειώματα περὶ τῆς νήσου Σκιάθου. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η'. σ. 103 - 112.)

Φυτράκη Ἀνδρ. Ἰουδαϊκαὶ καὶ Νεοελληνικαὶ παροιμίαι. (Ἐκκλησία τόμ. 13, σ. 155 - 158, 164 - 165.)

Φωτιάδου Ε. Γερμανὸς Α' ὁ Ὁμολογητής, Πατριάρχης Κων/πόλεως. (Ὀρθοδοξία ἔτ. Ι σελ. 201-204, 431 - 434.)

Χαλιόρη Νικ. Ὑδρέϊκα λαογραφικά. (Τὸ μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Γ'. σ. 71 - 73, 107 - 108, 125 - 126, 157 - 158, 167 - 168, 209 - 210, 259 - 260.)

Χαραλάμπη Ε. Ὀργάνωσις καὶ προσωπικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Β. Ναυτικοῦ. (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. 30 σ. 1 - 27.)

Χαραλάμπους Χρ. Λαογραφικὰ σύμμεικτα. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ'. 48 - 55, 330 - 334.)

» » Ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Κυπρίων ἐν καιρῷ θανάτου. (Αὐτόθι σ. 255 - 256.)

» » Ἐπιθαλάμια Κυπριακὰ τραγούδια. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτος Α'. σ. 379 - 382.)

Χάρη Πέτρου. Ὁ «Σολωμὸς» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. (Νέα Ἑστία τόμ. 17 σ. 199.)

Χαριτάκη Γ. Σπυρίδων Λάμπρος. Ἄννα Λάμπρου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. γ' - ιδ'.)

» » Παραπεμπτικὰ σημεῖα. (Αὐτόθι σ. 601 - 613.)

Χατζῆ Ἀντωνίου. Μακεδονικῆς ἐπιγραφῆς ἔκδοσις νέα. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 501 - 502.)

Χατζηϊωάννου Κ. Κριτικὰ κ' ἑρμηνευτικά. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ'. σ. 56 - 63.)

» » Γεωργικὰ καὶ ποιμενικὰ τῆς Κύπρου. (Λαογρ. τόμ. ΙΑ' σ. 67 - 111.)

Χατζιδάκι Γ. Ὑπολείμματα. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 3 - 8.)

Χριστοφιλοπούλου Ἀναστ. Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 99 + ι α'.

Χρυσοστόμου Διονυσιάτου. Ἀνέκδοτον Ἁγιορειτικὸν πολεμικὸν ἔγγραφον τῆς κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 77 - 78.)

Ψάχου Κ. Περὶ δύο Βυζαντινῶν ἰατροσοφίων. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 178 - 198.)

Ψύλλα Ι. Ἡ συμβολὴ τῶν Κυκλάδων εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τοῦ τοῦ 1821. Ὁ μέγας πατριώτης Ἰωαν. Παπαρηγόπουλος ὁ Νάξιος. (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α'. σ. 33 - 37.)

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ Ζωή. Θεὸς καὶ κόσμος. (Α'. σειρὰ μαθημάτων διὰ τὰ ἀνώτερα κατηχητικὰ σχολεῖα.) Ἀθῆναι 1935 Σελ. 120.

» » Ὁ παράκλητος. (Γ'. σειρὰ μαθημάτων διὰ τὰ κατώτερα κατηχητικὰ σχολεῖα.) Ἀθῆναι 1935 Σελ. 141.

» » Ὁ Θεὸς καὶ τὰ τέκνα του. (Α'. σειρὰ μαθημάτων διὰ τὰ μέσα κατηχητικὰ σχολεῖα.) Ἀθῆναι 1935 Σελ. 126.

Ἀλιβιζάτου Ἀμίλκα. Ὑπάρχουσι δογματικοὶ κανόνες; (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 475 - 480.)

» » Δύο τελετουργικαὶ παρατηρήσεις. (Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτ. 41. σ. 4 - 5.)

» » Ἡ Ἁγία Ἀπολλωνία. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 90 - 91.)

Ἀθηναγόρα Μητροπ. Παραμυθίας. Ἱστορικοαγιολογικὸν πρόβλημα, ὁ ἅγιος Ἀρσένιος Κερκύρας. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 433 - 444.)

Ἀνδρεάδου Γεωργ. Γεννάδιος ὁ Σχολάριος. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ'. σ. 11 - 15, 60 - 66, 81 - 85.)

Ἀνωνύμου. Αἱ μετὰ τὴν Διορθόδοξον Ἐπιτροπὴν γενόμεναι πρὸς ἄρσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος ἐνέργειαι. (Ὀρθοδοξία ἔτ. Ι σ. 51 - 81.)

Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Ἐμμ. Παντελάκη «Ἡ δημώδης Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις». (Θεολογία τόμ. 13 σ. 73 - 76.)

Βέλλα Βασιλείου. Θρησκευτικαὶ προσωπικότητες τῆς Ἁγίας Γραφῆς τεῦχος Β'. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας σ. 119 - 210, τεῦχ. Γ'. Οἱ προφῆται Μιχαίας - Σοφονίας - Ναοὺμ - Ἀββακοὺμ σ. 211 - 266.) Ἐν Ἀθήναις 1935.

» » Τὰ χωρία Δευτ. 32, 43 καὶ Ζαχ. 14, 17. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 137 - 145.)

» » Ὁ Ἰσραηλιτικὸς γάμος. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 45.

» » Ἡ ἀπόδοσις τῆς ἑβραϊκῆς λέξεως terem ἔν τισι χωρίοις τῶν Ο'. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 123 - 125.)

Βίγκου Ἀντωνίου. Σαμουὴλ Μητροπολίτης Αἰγίνης. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 121 - 134.)

Γαλανοῦ Μιχαήλ. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης διὰ τὸ τραγούδι. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ'. σ. 364.)

» » Τὰ πολιτικὰ Συντάγματα τῶν ξένων κρατῶν περὶ θρησκείας καὶ Ἐκκλησίας. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 158 - 59.)

Γεδεὼνος Μανουήλ. Ματθαῖος ὁ Κυζίκου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδ. Λάμπρου σ. 596 - 600.)

» » Χειροτονία τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων Κρήτης ἐπὶ Ἐνετοκρατίας. Σημείωμα Παπαγιάννη Καρπαθίου. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 110 - 116.)

Γερμανοῦ Μητροπολ. Σάρδεων. Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν Ἐκκλησιῶν Κρήτης, Δωδεκανήσου καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν νήσων. (Ἐκκλ. Φάρος, τόμ. 34 σ. 80 - 89, 293 - 315, 427 - 446.)

» » Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολ. καὶ Δυτ. Θράκης (ἀπὸ τῆς ἁλώσεως γενικῶς, ἀλλ' ἰδίως ἀπὸ τοῦ ιϛ'. αἰῶνος καὶ ἑξῆς.) (Θρακικὰ τόμ. 6 σ. 37 - 135.)

» » Συμβολὴ εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς καταλόγους Κ/λεως ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἑξῆς. (Ὀρθοδοξία ἔτ. Ι σ. 26 - 34, 94 - 101, 127 - 134, 166 - 173, 191 - 204, 233 - 243, 293 - 301, 310 - 320, 356 - 365, 411 - 418, 450 - 458.)

Γερμανοῦ Μητροπολίτου Θυατείρων. Τὸ νέον χειρόγραφον Εὐαγγέλιον. (Πάνταινος ἔτ. ΚΖ'. σ. 123 - 26.)

Γιαννίδη Π. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κερκύρας κατὰ τὴν περίοδο τῆς Γαλλικῆς, Ρωσσικῆς καὶ Ἀγγλικῆς κατοχῆς, 1793 - 1863. (Σοσιαλιστικὴ ἐπιθεώρησις τόμ. Γ'. σ. 24 - 77, 61 - 64.)

Γιαννοπούλου Ν. Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας. Ἐπίσκοποι Δημητριάδος (Συμπλήρωμα 2ον). (Θεολογία τόμ. 13 σ. 22 - 36.)

» » Ἡ ἐπισκοπὴ Βεσαίνης ἐν Θεσσαλίᾳ. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 199 - 204.)

Δρακούλη Πλάτωνος. Ἡ ὀρθὴ περὶ Θεοῦ ἀντίληψις — Πῶς ἐξηγεῖται τὸ σύμπαν — τὸ κλειδὶ τῆς ζωῆς. Ἀλεξάνδρεια 1935 Σελ. 32.

Δυοβουνιώτου Κ. Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου λύσεις θεολογικῶν ἐρωτημάτων. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 47 - 62.)

» » Ἐγκύκλιοι καὶ ἔγγραφα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν Μητροπολίτην Αἰγίνης Σαμουήλ. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ'., σ. 30 - 33.)

» » Παϊσίου Λυγαρίδου, λύσεις προβλημάτων. (Αὐτόθι σ. 112, 137, 157.)

» » Μελετίου ἱερομονάχου ὁμιλία εἰς τὰς Εὐαγγελικὰς περικοπάς. (Αὐτόθι σ. 174.)

» » Γεωργίου Τραπεζουντίου, λόγος εἰς τὴν πρὸς Θεὸν ἀποδημίαν τοῦ ἡγεμόνος Νικολάου Μαυροκορδάτου. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 42).

» » Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ὁμιλίαι εἰς τὴν Γένεσιν. (Αὐτόθι σ. 75.)

» » Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 145 χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. (Αὐτόθι σ. 248 - 256.)

» » Χρῆστος Διον. Ἀνδροῦτσος. (Νέα Ἑστία τόμ. 18 σ. 1071 - 1072.)

Ἐξάρχου Βασιλ. Τὰ εἴδη τῶν ἀναγνωσμάτων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 34 σ. 90 - 103, 274 - 291, 447 - 475.)

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου πρ. Λεοντοπόλεως. Μητροπολῖται τῆς Θράκης. (Θρᾳκικὰ τόμ. 6 σ. 5 - 36.)

» » Ἁγιολογικά. Λεωνίδης Ὅσιος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ Λεωνίδης μάρτυς ὁ ἐν Τροιζῆνι. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 170 - 179.)

» » Ἀνδρέας ὁ Κρής, ὁ Ἱεροσολυμίτης. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΖ'. σ. 1 - 10, 147 - 153, 210 - 117, 270 - 283, 322 - 342, 462.)

Ζώη Λεωνίδα. Σημείωμα περὶ τῶν μητροπολιτῶν Χριστιανουπόλεως Δανιὴλ καὶ Ἱερεμίου. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα, τόμ. Β' σ. 145 - 154.)

» » Ἑορτολόγιον ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐν Ζακύνθῳ. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ', σ. 145.)

Ζώνα Χριστοφόρου. Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Λουκᾶ τοῦ Νέου, τοῦ ἐν τῷ Στειρίῳ τῆς Ἑλλάδος ἀσκήσαντος. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 83 + γ.

Θέμελη Τιμοθέου Ἀρχιεπ. Ἰορδάνου. Τὰ ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως Χριστιανικὰ Ἔθνη. (Ἐκκλ. Φάρος τόμ. 34 σ. 56 - 79.)

Ἰεζεκιὴλ Μητροπ. Θεσσαλιώτιδος. Ἡ παροχὴ τῶν εἰς εἶδος ἀμειβομένων ἱερέων. (Φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀριθ. 68.)

» » Πρωτοσύγκελλος ἢ πρωτοσύγγελος; (Ἑστία 29 Αὐγούστου 1935.)

» » Οἱ Μητροπολῖται μετατίθενται ἄνευ Προεδρικοῦ διατάγματος. (Ἐκκλησία ἀριθ. 38 - 21.)

» » Ἡ κανονικὴ μετάθεσις Μητροπολιτῶν. (Ἱερὸς Σύνδεσμος ἔτος 41 σ. 159 - 160.)

Ἰεζεκιὴλ Μητροπ. Θεσσαλιώτιδος. Τὸ κατὰ τοὺς κανόνας ἄκυρον τῆς χειροτονίας τῶν παλαιοημερολογιτῶν Ἀρχιερέων. (Φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀριθ. 87.)

» » Ἡ ἀρχιερωσύνη καὶ ἡ μοναχικὴ κουρά. (Ἱερὸς Σύνδεσμος ἔτ. 41 ἀρ. 19.)

» » Ἡ κανονικὴ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης. (Φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀριθ. 82.)

» » Ἡ καθαίρεσις τῶν Ἀρχιερέων, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικονομία. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 232 - 34.)

» » Περὶ Ἐκλογῆς Ἐπιτρόπων. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 99.)

» » Ἡ ἀρχιερατικὴ ἀμφίεσις. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 429-432.)

Ἱππολύτου Ἀρχιμ. Ἡ ἀναβολὴ τῆς ἄρσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος. (Ἀπόστολ. Βαρνάβας ἔτ. Ζ'. σ. 207 - 220.)

Ἰωσηφίδου Σάββα. Τὸ ζήτημα τοῦ ῥάσου. (Ὁ Ποιμήν, ἔτ. Γ'. σ. 15 - 17.)

Καλλινίκου Κωνστ. Θεοτοκιάς, θρησκευτικὸν ποίημα μετὰ πεζῶν ἐπιστασιῶν. Ἀλεξάνδρεια 1935 Σελ. 204.

Κανονισμὸς τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ἀλεξάνδρεια 1935 Σεγ. 218+ς'.

Καρατζᾶ Νικολ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ', σ. 236.)

Καρμίρη Ἰ. Χριστολογικὴ ἑτεροδιδασκαλία τοῦ ΙΣΤ'. αἰῶνος καὶ ἡ εἰς Ἅδου κάθοδος τοῦ Κυρίου. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΖ'. σ. 11 - 12, 68 - 81, 527 - 534.)

» » Εἶναι ἐπιστημονικῶς δυνατὴ ὀρθόδοξος ἀγωγή; Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 15.

Καρπαθίου Ἐμμ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 50 - 51, 60, 66 - 67, 75 - 76, 83 - 85, 92 - 94, 99 - 100.)

» » Σωφρόνιος ὁ Γ'. καὶ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα. (Σεπτέμβριος 1863-Δεκεμβρίου 1866). (Αὐτόθι σ. 126 - 136, 263 - 272, 322 - 340.)

Καστανᾶ Θεοδώρου. Θεσσαλονικεῖς Ἅγιοι. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ'. σελ. 121 - 126, 153 - 160.)

Κλεομβρότου Εὐαγγ. Ὁ θεσμὸς τῶν βοηθῶν Ἐπισκόπων. (Ποιμήν, ἔτ. Γ'. σ. 212-216.)

Κονιδάρη Γερ. Αἱ μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ «Τάξις» αὐτῶν. Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 104.

» » Πότε προήχθησαν αἱ Ἀθῆναι εἰς μητρόπολιν. (Λύσις τῆς διαφωνίας τῶν πηγῶν.) (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικά, 10 σ. 285 - 292.)

» » Ὁ νέος Κῶδιξ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἡ σημασία του. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ'. σ. 16.)

Κουρίλα Εὐλογίου. Κριτικὴ Ἐκκλησιαστικὴ λειτουργικῶν βιβλίων. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 63 - 69, 146 - 169.)

» » Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΖ'. σ. 83-89, 129 - 146, 154 - 165, 219 - 234, 290 - 304, 344 - 359, 535 - 543.)

Κρὸντς Γεωργ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ τοὺς πρώτους ὀκτὼ αἰῶνας. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 160.

Λιανᾶ Ζαχαρ. Οἱ Χαιρετισμοὶ καὶ ἡ ἀκάθιστος ἑορτή. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 112.

Λούβαρι Ν. Ἡ Θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία της. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ' σ. 107, 135, 155.)

Μακούλη Ἰ. Χρονολογικὴ ἀκτὶς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐκδ. β'. Ἀθῆναι 1935. Σελ. 356.

Ματαράγκα Διον. Ἡ καθαίρεσις τῶν Ἀρχιερέων, Ἀρχιερωσύνη - Κουρά. (Ἱερὸς Σύνδεσμος τόμ. 41 σ. 130 - 31.)

Ματαράγκα Διον. Ἡ ἐγκατάστασις καὶ ἀναγνώρισις τῶν μετατιθεμένων Μητροπολιτῶν. (Αὐτόθι σ. 146 - 47.)
» » Διαζύγιον Κληρικῶν. (Αὐτόθι σ. 167 - 68, 171 - 72, 179 - 180.)
Ματθαιάκη Κ. Μία ἐγκύκλιος τοῦ μητροπολίτου Αἰγίνης Σαμουήλ. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ΄. σ. 99.)
Μπαλάνου Δ. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 515 - 522.)
Μπούα Χρυσοστόμου. Νεοφύτου Δούκα ἐπιστολαὶ καὶ κατὰ παπικῶν διάλογος. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 251 - 262.)
» » Σελίδες ἀνέκδοτοι τοῦ Καϊρείου δράματος. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ΄. σ. 208 - 215.)
» » Ζητεία. (Αὐτόθι σ. 250 - 51.)
Μυτιληναίου Ἐμμ. Τὸ Συνέδριον τῆς Δαλματίας καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ΄. σ. 271 - 74.)
Μωραΐτου Δημ. Θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀγωγή. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 304+ιη΄.
Νικολάου Ἠλία. Τὸ Παπικὸν πρωτεῖον. (Γρηγ. ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ΄, σ. 282-86, 317-321.)
Παντελάκη Ἐμμ. Ἀπάντησις εἰς τὰ Ἀρκαδίου τοῦ Βατοπεδινοῦ. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 180 - 2.)
» » Μετρικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ Νέον Θεοτοκάριον. (Αὐτόθι σ. 296 - 322.)
Παντελεήμονος Λαυριώτου. Οἱ Χαιρετισμοὶ τῆς Θεοτόκου, (στίχοι παρουσιάζοντες παραλλαγὰς πρὸς τὸ Τριῴδιον). (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ΄. σ. 89 - 92.)
Παπαγιαννοπούλου Διον. Ἀνωνύμου στίχοι ἐγκωμιαστικὰ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ΄, σ. 52.)
Παπαδοπούλου Νικολάου. Συμπλήρωσις Ἐπισκοπικοῦ καταλόγου Κερνίτζης. (Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας). (Θεολογία τόμ. 13 σ. 70 - 72.)
Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Ἡ θέσις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει. Ἀθῆναι 1935. Σελ. 40.
» » Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62 - 1934.) Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1935 Σελ. 930 + ις΄.
» » Ἑλληνικαὶ Συλλογαὶ τῶν ἱερῶν κανόνων κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνους. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 1 - 8.)
» » Ὁ Ὅσιος Μελέτιος ὁ Νέος (1035 - 1105.) (Αὐτόθι σ. 97 - 125.)
» » Ὁ Ὅσιος Λουκᾶς ὁ «Νέος» (896 - 953). (Αὐτόθι σ. 193 - 223.)
» » Ὁ τίτλος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἱστορικὸν σημείωμα. (Αὐτόθι σ. 209 - 295.)
» » Περὶ χωρεπισκόπων καὶ τιτουλαρίων ἀρχιερέων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 52 - 60.)
» » Ἔθος τῶν ἐν Ἀφρικῇ Χριστιανῶν κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην. (Αὐτόθι σ. 122 - 123.)
» » Ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Σλαύων. Ἐπὶ τῇ χιλιοστῇ πεντηκοστοστῇ ἐπετείῳ τοῦ θανάτου τοῦ Ἱεροῦ Μεθοδίου (885 - 1935). (Αὐτόθι σ. 174 - 175, 178 - 180, 186 - 87, 202, 243 - 244, 258 - 59.)
» » Λόγος εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἀνέκδοτος ἐπ᾽ ὀνόματι Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 34 - 41.)
Ὁ Βαριησοῦς Ἐλύμας. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ΄. σ. 4 - 7.)
Παπακώστα Σεραφείμ. Τὰ θαύματα τοῦ κυρίου. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 525.
Παπαμιχαὴλ Γρηγορ. «Ἀνάκλησις» ὄχι, «Ἀνάκλισις» (διόρθωσις στίχου τοῦ Ἀκαθίστου.) (Ἐκκλησία ἔτ. 13 σ. 142 - 43.)

Ράλλη Κ. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας ἀπὸ τοῦ ιζ΄ αἰῶνος μέχρι τοῦ ιθ΄ αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 10 σ. 11 - 15.)
Σαγκριώτου Ἐμμανουήλ. Ἀθανασίου τοῦ Παρίου διορθώσεις εἰς τὸ Τριῴδιον καὶ τὸ Πεντηκοστάριον. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β΄. σ. 97 - 109.) Βλ. καὶ τὴν σχετικὴν συζήτησιν. (Αὐτόθι σ. 291 - 297.)
» » Ἡ ἁγιογραφία ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ κατὰ τὴν ΙΖ΄. καὶ ΙΗ΄. ἑκατονταετηρίδα. (Αὐτόθι σ. 241 - 279.)
Σακκορράφου Μ. Τὰ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου Ἀσκητικὰ εἰς τὴν καθομιλουμένην μετενεχθέντα ὑπὸ Μ. Σακκορράφου. Ἔκδ. Β΄. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 360.
Σπυρίδωνος Λαυριώτου. Ἱστορικὰ (στίχοι Κυρίλλου Λαυριώτου.) (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ΄. σ..104 - 109.)
Σταυρονικητιανοῦ Γαβριήλ. Λόγος εἰς τὸ μαρτύριον τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ ἀθλοφόρου Μαρίνης, Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ΄. σ. 190 - 200.)
Στρατιώτου Κλ. Ἡ ποιμαντικὴ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Θεσσαλονίκη Σελ.;
Τιμοθέου Ἐπισκόπου Ἰορδάνου. Ἁγιοταφιτικοὶ πίνακες. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΖ΄. σ. 44 - 56, 102 - 117, 194 - 208, 257 - 268, 365 - 366, 434 - 440, 527 - 534.)
Τρεμπέλα Π. Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 243+δ΄.
Φαρλέκα Ἐμμ. Ἐγκόλπιον ἐκκλησιαστ. Ἡμερολ. τοῦ 1935. Ἐν Ἀθήναις (1935) Σελ. 192.
Φιλιππίδου Λ. Ἡ ἱστορία τῶν θρησκευμάτων ὡς ἐπιστήμη. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 48.
Φιριππίδου Νικολ. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀρσενίου τοῦ μεγάλου, κατὰ χειρόγραφον μεμβράνινον κώδικα τὸν ιδ΄ αἰῶνος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. (Ἐκκλ. Φάρος τόμ. 34 σ. 33 - 55, 189 - 202.)
Φραγκούλα Ἰω. Ἡ Συμβολικὴ τῶν ἀριθμῶν παρὰ τῷ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 9 - 21.)
Φυτράκη Ἀνδρ. «Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ψαλμός» εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΗ΄ σ. 197 - 232.)
» » Ὁ Ρωμανὸς ὁ μελῳδὸς κατὰ τοὺς ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ΄. σ. 216 - 218.)
» » Αἱ κοινωνικαὶ ἰδέαι Κλήμενιος τοῦ Ἀλεξανδρείας. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 26. [Βιβλιοθήκη Ἀναπλάσεως ἀριθ. 3]
Χατζηαποστόλου Στρατ. Ὁ Ἰωάννης Σεβαστιανὸς Bach. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ΄. σ. 77 - 79.)
Χελιώτου Δ. Οἱ κατὰ τὸν ΙΗ΄ καὶ ΙΘ΄ αἰῶνα Ἀρχιερεῖς Αἰγίνης καὶ Ὕδρας. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β΄. σ. 155 - 157.)
Χριστοφόρου Μητροπ. Λεοντοπόλεως. Ἡ ἐν ταῖς χειροτονίαις Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 34 σ. 145 - 157.)
Χρυσάνθου Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος. Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 5.)
Χρυσοστόμου Διονυσιάτου. Ἀνέκδοτον Ἁγιορειτικὸν πολεμικὸν ἔγγραφον τῆς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους. (Θεολογία τόμ. 13 σ. 77 - 78.)

ΤΕΧΝΗ

Ἀδαμαντίου Ἀδαμ. Ἀνασκαφαὶ ἐν Σπάρτῃ. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1934. Ἐν Ἀθήναις 1935 σ. 123 - 126.)

Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ Ζωή. Μουσικὸς Πανδέκτης, ἤτοι πλήρης συλλογὴ τῶν ἐκλεκτοτέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐν ταῖς πρωϊναῖς καὶ ἑσπεριναῖς ἀκολουθίαις τῆς Ἐκκλησίας ψαλλομένων, τόμος, δεύτερος Ὄρθρος Ἀθῆναι 1935 Σελ. 238.

Ἀρβανιτάκη Γ. Ἁγιογραφικαὶ ἀκοσμίαι. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 505 - 508.)

Βακαλοπούλου Ἀπ. Τρεῖς οἶκοι Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΘ'. Σελ. 310 - 316.)

Βουδούρη Ἀγγέλου. Οἱ μουσικοὶ χοροὶ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς κάτω χρόνους. Ἐν Κων/πόλει 1935 Σελ. 19 [ἰδ. ἀποσπάσματος.]

Γιατράκου Εὐσεβίας. Βυζαντιναὶ ἀρχαιότητες τοῦ Μυστρᾶ, ἔκδ. Γ'. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 48.

Θρεψιάδου Ι. - Τραυλοῦ Ι. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐν Μεγάροις. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1934. Ἐν Ἀθήναις 1935 σ. 39 - 57.)

Kalliga M. Die Hagia Sophia von Thessalonike, Würzburg 1935 Σελ. 66+8 πίν.

Καλογεροπούλου Ν. Βυζαντινὰ μνημεῖα Μεγαρικῆς. (Νέα Ἑστία τόμ. 18 σ. 758 - 767.)

» » Βυζαντινὰ μνημεῖα Κορινθίας. Τεῦχος Β'. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 22.

» » Εἰκοσιπέντε ἄγνωστοι βυζαντινοὶ ναοὶ ἐν Κορινθίᾳ. (Νέα Ἑστία τόμ. 17 σ. 311 - 315 καὶ 524 - 529.)

Καραβία Ἱπποκρ. Ἀντώνιος Βασιλακάκης (Ἀλιένσε). (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμος Α'. σ. 28 - 32.)

Κλεομβρότου Εὐαγγέλου. Ἡ ξυλόγλυπτος ἁγία Τράπεζα τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ Μυτιλήνης. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ'. σ. 47 - 49.)

Ξυγγοπούλου Α. Τμῆμα ἀναγλύφου ἐκ στεατίτου. (Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου σ. 580-586.)

» » Ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1933 σ. 101 - 119.)

» » Ἡ μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1935 σ. 33 - 37.)

Ὀρλάνδου Ἀναστ. Ἡ πόρτα Παναγιὰ τῆς Θεσσαλίας. (Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τόμ. Α'. σ. 5 - 40.)

» » Οἱ σταυρεπίστεγοι ναοὶ τῆς Ἑλλάδος. (Αὐτόθι σ. 41 - 52.)

» » Βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Κορινθίας. (Αὐτόθι σ. 53 - 90.)

» » Οἱ ναοὶ τῶν Ταρσινῶν καὶ τῆς Λέχοβας. (Αὐτόθι σ. 91 - 98.)

» » Ἡ Βυζαντινὴ βασιλικὴ τῆς Μέντζενας. (Αὐτόθι σ. 99 - 103.)

» » Παλαιοχριστιανικὴ θύρα Τεγέας. (Αὐτόθι σ. 103 - 104.)

» » Ἡ βασιλικὴ τῶν Κεγχρεῶν. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 10 σ. 55 - 58.)

» » Ἀνάγλυφον εἰκονίδιον τοῦ μουσείου Χίου. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 567 - 568.)

Πελεκάση Δημ. Ἄγνωστα ἀριστουργήματα μεταβυζαντινῆς τέχνης ἐν τῷ Μουσείῳ Δ. Λοβέρδου. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτος 9ον τεῦχ. 93 - 94 σ. 9 - 12.)

Σαβράμη Εὐαγ. Νέον χειρόγραφον τῆς ἑρμηνείας τῆς Ζωγραφικῆς τέχνης τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ. (Ἐκκλ. Φάρος τόμ. 34 σ. 104 - 135.)

Σαγκριώτου Ἐμμ. Ἡ ἁγιογραφία ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ κατὰ τὴν ΙΖ' καὶ τὴν ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδα. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 241 - 279.)

Σισιλιάνου Δημ. Ἕλληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν ἅλωσιν. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 244.

Σωτηρίου Γ. Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου. Ἐν Ἀθήναις 1935 Μέρος Α'. Σελ. 57. Μέρος Β'. πίνακες 162. [Πραγματεῖαι Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.]

» » Βυζαντινὸν ἀνάγλυφον τοῦ Πατριαρχείου Κων/πόλεως. (Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου σ. 523 - 528.)

» » Ἡ μονὴ τοῦ Αὐγοῦ παρὰ τοὺς Διδύμους τῆς Ἀργολίδος. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1935 σ. 457 - 464.)

» » Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1934. Ἐν Ἀθήναις 1935 σ. 58 - 66.)

Sotiriou Marie. Mistra. Athènes 1935 p. 69.

Φαρλέκα Ἐμμ. Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Ἑβδομάς. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 419+κδ'.

Χατζημιχάλη Ἀγγελικῆς. Αἱ ἐκδηλώσεις καὶ ἡ μορφὴ τῶν ἔργων τῆς λαϊκῆς τέχνης στὶς Κυκλάδες. (Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης τόμ. Α'. σ. 57 - 66.)

Ψάχου Κ. Ἡ παρασημαντικὴ τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐντεῦθεν μέχρι σήμερον. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Β'. σ. 31 - 39.)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

'Εφορεία Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων.

Κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ὁ Ἔφορος Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων κ. 'Α. Ξυγγόπουλος ἐξετέλεσε σκαφικὴν ἔρευναν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὅπου ἀπεκαλύφθη σειρὰ κελλίων καὶ πρὸ αὐτῶν στοά. Τὰ κτίσματα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῆς Μονῆς, εἰς τὸν 5ον δηλαδὴ αἰῶνα. 'Επίσης πρὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ εὑρέθη ἀνάλημμα παρουσιάζον τοιχοδομίαν ἐντελῶς ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς Τραπέζης.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο καὶ ἐργασίαι εὐπρεπισμοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Ναοῦ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθη ἡ ἐν τῇ Κόγχῃ τοῦ 'Ιεροῦ ψηφιδωτὴ παράστασις τῆς Πλατυτέρας, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξαφανισθεῖσα. Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο ἐκαλύπτετο ὑπὸ λινοῦ ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπικολλήσει ἐπ' αὐτοῦ ὁ 'Ιταλὸς Novo, ὅστις εἰργάσθη, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰ ἔτη 1892 - 1897 διὰ τὴν στερέωσιν τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Δαφνίου.

'Εν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς 'Υπηρεσίας 'Αναστηλώσεως κ. 'Α. 'Ορλάνδου συνεπληρώθη ἡ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς νοτίας αὐλῆς τῆς Μ. Δαφνίου στοὰ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τὰ ὄπισθεν αὐτῆς κελλία, ἅτινα ἐπανακτισθέντα διεσκευάσθησαν εἰς Μουσεῖον, μέλλον νὰ περιλάβῃ τὰ γλυπτὰ τ' ἀποκείμενα ἐν τῷ Ναῷ, ὡς καὶ τὰ διεσπαρμένα εἰς τὸν χῶρον τῆς Μονῆς.

Μετὰ τὰς ἐργασίας τοῦ Δαφνίου, αἱ ὁποῖαι θέλουσι συνεχισθῆ κατὰ τὴν προσεχῆ ἄνοιξιν, ὁ Ἔφορος Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων μετέβη εἰς Μακεδονίαν, ὅπου παρὰ τὸ Βοσκοχώριον, κείμενον εἰς τὸ 24ον χιλιόμετρον τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Κοζάνης εἰς Βέρροιαν, ἀνέσκαψε, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν 'Επιμελητὴν 'Αρχαιοτήτων Μακεδονίας κ. Χ. Μακαρόναν, μεγάλην παλαιοχριστιανικὴν τρίκλιτον Βασιλικὴν (μήκους 23 μ. καὶ πλάτους 10, 50 μ.) ἀνευρεθεῖσαν τυχαίως ὑπὸ τῶν χωρικῶν κατὰ τὴν διάνοιξιν ὑδραγωγείου. 'Η ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψεν ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι σῴζονται εἰς ἐλάχιστον ὕψος, καὶ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, δι' οὗ εἶναι ἐπεστρωμένον τὸ 'Ιερόν, τὸ μεσαῖον κλίτος καὶ ὁ Νάρθηξ. 'Η διακόσμησις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἀποτελεῖται ἐκ γεωμετρικῶν θεμάτων καὶ πτηνῶν. 'Επίσης ὑπάρχουσιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ δύο ἀφιερωτήριοι ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὅτι τὸ δάπεδον, ἴσως δὲ καὶ ἡ Βασιλική, κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Δομετίας «ὑπὲρ εὐχῆς». 'Επίσης διεσώθη εἰς καλλίστην κατάστασιν καὶ ἡ βάσις τῶν θωρακίων, τῶν χωριζόντων τὸ 'Ιερὸν ἀπὸ τοῦ Ναοῦ, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ πλήρης ἀποκατάστασις τοῦ μέρους τούτου τοῦ οἰκοδομήματος.

Περατωθείσης τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης, ὁ Ἔφορος Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων μετέβη εἰς Σέρβια καὶ Σέρρας πρὸς συμπλήρωσιν παλαιοτέρων αὐτοῦ ἐρευνῶν εἰς τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῶν δύο τούτων πόλεων, περὶ ὧν θέλει δημοσιεύσει προσεχῶς ἰδίας μελέτας.

'Επανελθὼν εἰς 'Αθήνας, μετέβη κατόπιν εἰς Ζάκυνθον πρὸς παραλαβὴν τοῦ ἐπισκευασθέντος τμήματος τῆς Οὐρανίας τοῦ Ναοῦ Φανερωμένης, ἔργου τοῦ Ν. Δοξαρᾶ. 'Η ἐπισκευὴ τοῦ τμήματος τούτου τῆς Οὐρανίας ἐγένετο μετ' ἐξαιρετικῆς δεξιοτεχνίας ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου κ. Δ. Πελεκάση.

Τέλος μετέβη εἰς Μυστρᾶν, πρὸς παρακολούθησιν τῶν ἀρξαμένων ἐργασιῶν καθαρισμοῦ τῶν πολυτίμων τοιχογραφιῶν τῶν ἐκεῖ Ναῶν. 'Ο καθαρισμὸς ἤρχισεν ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας

τοῦ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου 'Οδηγητρίας τοῦ Βροντοχίου ('Αφεντικοῦ) διὰ τῶν καλλιτεχνῶν κ. Φ. Κόντογλου καὶ Γ. Στέρη βοηθουμένων ὑπὸ τῆς Μοναχῆς τῆς Μονῆς Παντανάσσης Μυστρᾶ Καλῆς Χρηστάκου. Αἱ ἐργασίαι θὰ συνεχισθῶσι κατὰ τὴν προσεχῆ ἄνοιξιν.

'Εφορεία Βυζ. 'Αρχαιοτήτων Μακεδονίας.

'Υπὸ τῆς 'Εφορείας Βυζ. 'Αρχαιοτήτων Μακεδονίας ἐξετελέσθησαν αἱ ἑξῆς ἐργασίαι. 'Εν Καστορίᾳ ὑπὸ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Κοτζιᾶ, βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Πηχεῶνος, περισυνελέγησαν πάντα τὰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις μὴ χρησιμοποιούμενα πλέον ἐν τῇ λατρείᾳ ἀντικείμενα ἅτε ἐφθαρμένα ἢ παλαιά, οἷον βῆλα δερμάτινα μετ' ἁγιογραφιῶν, βημόθυρα, ἐφθαρμέναι φορηταὶ εἰκόνες, ξυλόγλυπτα ἐκ τέμπλων τμήματα, σταυροί, ἄχρηστα ἄμφια, προσκυνητάρια κ.λ.π., καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ προσωρινὸν μουσεῖον τῆς πόλεως (οἰκία Σκαπέρδα). 'Απετοιχίσθησαν ἅπασαι αἱ τοιχογραφίαι τῆς ἑτοιμορρόπου κηρυχθείσης ἐκκλησίας τῆς ἁγ. Βαρβάρας (17 αἰ.) καὶ ἐπιμελῶς συσκευασθεῖσαι ἀπετέθησαν εἰς τὸ ἀνωτέρω προμνημονευθὲν προσωρινὸν Μουσεῖον (Σκαπέρδα).

'Εστερεώθησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν πᾶσαι αἱ τοιχογραφίαι, ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαί, τοῦ μνημείου τῆς Κουμπελίδικης. Αἱ ἐργασίαι διήρκεσαν ἐπὶ τρίμηνον καὶ ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ δοκίμου τεχνίτου τῆς 'Εφορείας 'Απ. Κοντογεώργη, χορηγοῦντος τοῦ Δήμου Καστοριέων, εἰς ὃν ὀφείλεται δίκαιος ἔπαινος καὶ θερμαὶ εὐχαριστίαι.

'Εν Θεσσαλονίκῃ ἐστερεώθησαν, ἐκαθαρίσθησαν καὶ συνεπληρώθησαν τὰ μωσαϊκὰ τῆς ἀψῖδος καὶ τὰ τοῦ παρ' αὐτὴν μεγάλου τόξου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου. 'Η στερέωσις ἐξετελέσθη διὰ τσιμέντου, ὁ δὲ καθορισμὸς διὰ μίγματος ἐκ κηροῦ, νάφθης καὶ βενζίνης καὶ ἡ συμπλήρωσις διὰ ψηφίδων προερχομένων ἐκ τῶν καταστραφέντων μωσαϊκῶν τῆς 'Αγ. Σοφίας καὶ τοῦ 'Αγ. Γεωργίου. Τὰ συπληρούμενα κενὰ εἶχον συμπληρωθῆ κατὰ τὰς ἐπισκευὰς τοῦ 1908, γενομένας δαπάναις τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, διὰ πηλοῦ.

Συμπληρώσεις ἄξιαι μνείας εἶναι αἱ κάτωθι: Τμῆμα τῆς κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν τῆς ἀψῖδος γιρλάνδας εἰς ὕφ. 120 μ. 'Ολόκληρον τὸ παρὰ τὴν κατευθυντηρίαν τμῆμα τῆς αὐτῆς γιρλάνδης εἰς κυμαινόμενον ὕψος 0.10 μ. — 0.35 μ. Τὸ ἀκραῖον ἄνω τμῆμα τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τοῦ θρόνου τῆς Πλατυτέρας 0.15 μ. × 0.10 μ. Οἱ δύο δάκτυλοι τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς τοῦ ΙΣ—ΧΟΥ. Αἱ κορυφαὶ ἀμφοτέρων τῶν ὤμων κύκλῳ (διαμ. 0.10 μ.) καὶ ἡ κορυφὴ τοῦ πέπλου τῆς κεφαλῆς (διαμ. 0.15 μ.) τῆς Πλατυτέρας ὡς καὶ ὁ τελείως κατεστραμμένος δεξιὸς ὀφθαλμὸς αὐτῆς. 'Ενταῦθα ἀντὶ τοῦ μέλανος χάρτου τοῦ ἐπικολληθέντος διὰ τὴν παράστασιν τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἐτοποθετήθη ἰσομέγεθες τῷ χάρτῃ καὶ τῇ ἀρτίᾳ τοῦ ἑτέρου ὀφθαλμοῦ κόρῃ μέλαν ὀστοῦν. 'Επιδιωρθώθησαν αἱ κατὰ τὴν ῥῖνα, τὸ μέτωπον, τὰς ὀφρῦς καὶ τὸ ἀριστερὸν μῆλον μικραὶ ζημίαι αἱ ἄλλως ἀσήμαντοι καὶ ἀπαρατήρητοι ἐξ ἀποστάσεως. Τὰ αὐτὰ ἐγένοντο καὶ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ μεγάλου τόξου. Τὰ συμπληρωθέντα κενά, τοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μωσαϊκοῦ, καίτοι μεγάλα, δὲν κρίνονται ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας. Αἱ ἐργασίαι περατωθήσονται περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1936.

Εἰδήσεις ἐκ Θεσσαλίας.

'Εν Δημητριάδι κατὰ τὸ 1934 ἀνεκαλύφησαν δύο τάφοι Βυζαντινοὶ κτιστοί, ὀρθογώνιοι, κεκαλυμμένοι ὑπὸ πλακῶν. Τούτων ὁ πρῶτος ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ ἔναντι τοῦ Βόλου ἀκρωτηρίου, ἔνθα κεῖται ὁ μέγας φανὸς τοῦ λιμένος τοῦ Βόλου, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι, ἔνθα ἔκειτο ἡ Βυζαντινὴ Δημητριάς. 'Ανασκαφεὶς ὁ τάφος οὗτος εὑρέθη ἔχων τρεῖς σκελετοὺς ἀθίκτους, οὐδὲν δὲ κτέρισμα. 'Ο δεύτερος εὑρέθη πρὸς βορρᾶν, εἰς τὸ ἄκρον τῆς Βυζαντινῆς Δημητριάδος, πλησίον τῆς πηγῆς «Μπουρμπουλήθρας» ἐπὶ τῶν προπόδων βραχώδους λόφου

ὑψηλοῦ, ἐφ' οὗ εἶναι ἡ ἀκρόπολις τῆς Δημητριάδος. Ὁ κτιστὸς οὗτος τάφος μήκους 2 μ, 50, πλάτ. 1 μ. καὶ βάθ. 1 μ. περιεῖχεν ὀστᾶ πολλῶν νεκρῶν τεταραγμένα, ἐξ οὗ ἐξάγεται ὅτι ἦτο ὀστεοθήκη πολλῶν νεκρῶν (κοιμητήριον). Ἦτο δὲ κεκαλυμμένος διὰ μεγάλης μαρμαρίνης πλακός, λευκοῦ μαρμάρου, ἐξ ἐπικράνου βάθρου ἀνδριάντος δύο Ρωμαίων ἀνδρῶν ἐπισήμων, διότι ἐπὶ τοῦ πάχους τοῦ ἐπικράνου φέρονται δύο τιμητικαὶ ἐπιγραφαί, ὧν διεσώθησαν οἱ τελευταῖοι στίχοι, τῶν πρώτων καταστραφέντων διὰ σφύρας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, οἵτινες ἐχρησιμοποίησαν τὸ ἐπίκρανον ὡς καλυπτῆρα λίθον τοῦ κοιμητηρίου.

Πλησίον τοῦ κοιμητηρίου τούτου, εἰς ἀπόστασιν τριῶν μέτρων περίπου, κατωτέρω, κεῖται ἄλλος τάφος Βυζαντινὸς κτιστὸς ἀνοιχθεὶς ὑπ' ἀγνώστων πρὸ πολλοῦ.

Ὅμοιον κοιμητήριον κτιστὸν περιέχον ὀστᾶ τεταραγμένα πολλῶν νεκρῶν εἶχεν εὑρεθῆ κατὰ τῷ 1932 εἰς τὸ κτῆμα τοῦ Προξένου τῆς Γερμανίας κ. Scheffel, ὅπερ ἀνέσκαψεν ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος.

Ἐν τῷ χωρίῳ Ζαππείῳ τῆς ἐπαρχίας Λαρίσης ὁ αὐτὸς ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων ἀνεῦρε μεγάλην ὀρθογώνιον πλάκα λευκοῦ μαρμάρου (ὕψ. 1,75. πλάτ. 0,74, παχ. 0,12) ἔχουσαν Βυζαντινὴν ἐπιγραφὴν μακρὰν (ὕψ. γρ. 0,032), ἧς ἐσώθησαν οἱ ἄνω τέσσαρες καὶ ἥμισυς στίχοι, ἰαμβικοί· οἱ λοιποὶ εἶναι ἐντελῶς ἐξίτηλοι καὶ μόνον ἴχνη γραμμάτων διαφαίνονται, ἐξ ὧν πολλὰ θὰ ἐδιδασκόμεθα. Φαίνεται ὅτι τὰ γράμματα, ἐξηφανίσθησαν ἕνεκα τῆς συχνῆς πλύσεως ἐπὶ τῆς πλακὸς ἐνδυμάτων. Τὴν πλάκα περιθέει κατὰ τὰ ἄκρα τῶν πλευρῶν βαθεῖα ἐγχάρακτος γραμμὴ σχηματίζουσα πλαίσιον. Ἔχει δὲ τοῦτο ὕψος 0,90 καὶ πλάτος 0,57, ὅσον εἶχεν ἡ ἐπιγραφή. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ πλὰξ αὕτη ἐκάλυπτε τάφον, ἀνήκοντα εἰς ἀρχιεπίσκοπον Λαρίσης· διότι ἀναγινώσκονται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς: «ταύτην τὴν κόνιν | τὸ τῆς Λαρίσης ὑποδέξασθαι πέδον | ταὐτὸς ὤφθη ποιεῖ. ἀρχεθύτης κτλ.».

Ἐξητάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Ι. Γιαννοπούλου καὶ τοῦ φωτογράφου κ. Γ. Τζίμα αἱ ἐκκλησίαι τῶν παρὰ τὴν Ἁγιὰν χωρίων Βαθυρρεύματος καὶ Δέσιανης (Βεσαίνης). Καὶ τὸ μὲν χωρίον Βαθύρρευμα, ὂν πρὶν κατῳκημένον ὑπὸ 300 καὶ πλέον οἰκογενειῶν, ὑπῆρξεν ἡ πατρὶς τοῦ Ἁγ. Συμεὼν τοῦ Ἀνυποδήτου, ἱδρυτοῦ τῆς Μονῆς Φλαμπουρίου ἢ Φλαμμουρίου, παρὰ τὴν Μακρυνίτσαν, ἢ τῆς Μονῆς Σουρβιᾶς, εἶναι ἤδη ἐντελῶς ἔρημον καὶ ἀκατοίκητον. Σῴζονται δὲ ἐν αὐτῷ καὶ τρεῖς ναοί, ὧν ὁ εἷς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἶναι ἀσκεπὴς καὶ ἠρειπωμένος, διασῴζων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ βορείαν πλευρὰν ἔσωθεν καλλίστας τοιχογραφίας τοῦ ις' αἰῶνος. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς ἐγένοντο ἐξίτηλοι ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἀνιστορήσεως. Ὁ ἕτερος ναὸς τῆς Παναγίας σῴζεται ἐν καλῇ καταστάσει, ἀλλ' αἱ τοιχογραφίαι αὐτοῦ ἔχουσιν ἀσβεστωθῆ ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Ὁ τρίτος τέλος ναὸς κεῖται ἐπὶ λόφου.

Εἰς τὸ χωρίον Δέσιανην (Βεσαίνην) σῴζονται τρεῖς ναοί, ὁ τῆς Παναγίας (μητρόπολις), ἔχων ἐν τῷ μύακι θρόνον κτιστὸν τοῦ ἐπισκόπου καὶ σύνθρονον καὶ τοιχογραφίας τοῦ 1820, ὁ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Νέου (τοῦ ἐν Βουνένῃ) μετὰ τοιχογραφιῶν τοῦ 1820 καὶ ὁ τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου μετὰ τοιχογραφιῶν. Εἰς τοὺςναοὺς αὐτοὺς σῴζονται πολλὰ μαρμάρινα γλυπτὰ Βυζαντινά, φωτογραφηθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Τζίμα, ὅστις ἐπ' ἴσης ἐφωτογράφησε καὶ τὰς τοιχογραφίας τοῦ ἐν Βαθυρρεύματι Ἁγ. Νικολάου.

Ὁ Ἐπιμελητὴς ἀχαιοτήτων κ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἐξήτασεν ἐν Κάτω Λεχωνίοις ἠρειπωμένον ναΐσκον τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ, τοῦ ὁποίου σῴζεται λουτρὼν καὶ ὑπόκαυστον ἐν ἐρειπίοις. Ὁ ναὸς δυστυχῶς κατεστράφη ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ἀγρῶν. Ἐπίσης ἐξήτασεν ἓν ἐξωκκλήσιον τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν Ἁγίῳ Λαυρεντίῳ τὴν ὁμώνυμον Μονήν, περὶ ἧς δημοσιεύει ἐν τῷ παρόντι τόμῳ εἰδικὴν μελέτην.

Ἐπίσης ἐπεσκέφθη καὶ ἐξήτασε τὸν Τουρκικὸν Τεκκὲν τῶν Μπεκτασήδων κείμενον εἰς τὰ σύνορα τῶν ἐπαρχιῶν Ἁλμυροῦ καὶ Φαρσάλων παρὰ τὸν Σιδηροδρομικὸν Σταθμὸν Ρηγαίου (Ἀϊβαλί). Ὁ Τεκκὲς (Μονὴ) οὗτος κατοικεῖται ὑπὸ Τουρκαλβανῶν Δερβισῶν τοῦ τάγματος τοῦ Ἀλῆ. Ἦτο δὲ πρὶν Βυζαντινὴ Μονή, ὡς δεικνύουσι πολλοὶ λίθοι ἀρχιτεκτονικοὶ μετὰ σταυρῶν καὶ γλυπτῶν καί τινων δυσαναγνώστων ἐπιγραφῶν. Περὶ αὐτοῦ θὰ δημοσιευθῇ ἐν προσεχεῖ τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος βραχεῖα περιγραφή.

Ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ, ἔνθα ἐνεργοῦνται ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου, ἐν ταῖς παλαιοχριστιανικαῖς Θήβαις τῆς Θεσσαλίας, μεταξὺ ἄλλων ἐπιγραφῶν, εὑρέθη καὶ ἐπιτύμβιος παλαιοχριστιανικὴ ἐπιγραφή, ἐν ᾗ ἀναφέρονται αἱ λέξεις: - - ЄΧЄΝЄΟΥ, ἣν συμπληροῦμεν [Λ]εχενέου καὶ τὸ κύριον ὄνομα CANBATIC=Σαμβάτης, ἐκ τοῦ ὀνόματος Σαββάτιος.

Ἐν Βόλῳ, ἐν τῇ συνοικίᾳ Φρουρίου ἔξω καὶ πρὸς Δυσμὰς αὐτῆς, ἐν τῷ ἐργοστασίῳ τῆς Θεσσαλ. Ἑταιρείας Οἰνοπνευμάτων, ἀνευρέθη κατ' ἐκσκαφὴν πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου, ὀρθογώνιος (ὕψ. 0,53, πλ. 0,34, πάχ. 0,06) μετ' ἐπιγραφῆς 0,03 καὶ ἐκομίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου. Ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται: «† Κοιμητήριον Τετραδίας Διακόνου, ἢ τις αὐτὸ ἀνύξι πάρεξ ἐμοῦ δαπανήσι αὐτὸν πυρὸς ἐωνίου δίκη».

Ἐν Τυρνάβῳ ὁ κ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἐξηρεύνησεν ὅλας τὰς παλαιὰς ἐκκλησίας, ἃς ἐγνώριζεν ἀπὸ τοῦ 1891 καὶ 1897. Ἐνῷ δὲ αὗται πρὶν ἔφερον τοιχογραφίας, ἤδη ἐκαλύφθησαν δι' ἀσβεστοχρίσματος καὶ μόνον ἐν τῷ ἱερῷ Βήματι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ ἐν Βουνένῃ (Βλαχονικόλα) ἐσώθησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ μύακος, τῆς Προσκομιδῆς καὶ τοῦ Διακονικοῦ, ἔργα τοῦ ΙϚ' αἰῶνος. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν Τυρνάβῳ εἶναι τρεῖς ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὧν ἡ μὲν μία ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τῆς Θεσσαλίας Τουρχὰν βέη κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα καὶ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Μυρέων (γέροντος), αἱ δὲ ἄλλαι δύο τιμῶνται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Νέου τοῦ ἐν Βουνένῃ, καὶ καλοῦνται ἡ μὲν μία τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Βλαχονικόλα (τῆς συνοικίας Βλαχομαχαλᾶ), ἡ δὲ ἑτέρα τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Δούμα.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων ὁ κ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἀνεῦρε τεμάχιον Βυζαντινοῦ ἀναγλύφου. Ἐν τῇ ἄνω ἀριστερᾷ γωνίᾳ τούτου εἰκονίζεται Ἄγγελος ἐν προτομῇ ἔχων ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας ἐκτεταμένας ἐμπρὸς καὶ κεκαλυμμένας ὑπὸ σουδαρίου (;). Πρὸ αὐτοῦ ἐσώθη ἐν ἀναγλύφῳ τμῆμα τόξου κύκλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ παρίστατο ἐν ἀναγλύφῳ προτομὴ τῆς Θεοτόκου Δεομένης. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἄνω γωνίας θὰ παρίστατο ἄλλος Ἄγγελος ὅμοιος, λιτανεύοντες ἀμφότεροι. Ἐντὸς τοῦ τόξου ἀριστερὰ ἐσώθη τὸ μονόγραμμα ΜΗ (= $\overline{\text{ΜΗΡ}}$ = Μήτηρ)· δεξιὰ θὰ ἦτο $\overline{\text{ΘΟΥ}}$ (= Θεοῦ). Τὸ τεμάχιον τοῦτο (ὕψ. 0,24, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,06) κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁλμυροῦ.

Ἐν Τρικκάλοις. Ἐν τῷ ἐξωκκλησίῳ τοῦ Προφήτου Ἠλία ὁ δικηγόρος κ. Ἀθ. Μπόμπορας ἀνεῦρεν ἀπερριμμένον τεμάχιον βάθρου μικροῦ μαρμαρίνου, τεθραυσμένου λοξῶς ἐκ τῆς δεξιᾶς γωνίας μέχρι τῆς κάτω ἀριστερᾶς. Ἄνω ἔχει κατασκευασθῆ ἀνάγλυπτος σταυρὸς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὡς καὶ πλαγίως ἀριστερά, ἐν πλαισίοις ἐντύποις. Ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ λίθου διεσώθη ἐλλιπὴς ἐπιγραφὴ Ρωμαϊκῶν χρόνων περιέχουσα ἐπιστολὴν τοῦ Ποπλίου Σεξστηλίου, στρατηγοῦ Ρωμαίων πρὸς τοὺς ταγοὺς καὶ τὴν Βουλὴν Τρικκαίων. Τὸ τεμάχιον τοῦτο ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ κ. Μπόμπορα εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ Γυμνασίου Τρικκάλων. Ἐδημοσιεύθη δὲ ἡ ἐπιγραφὴ ἐν τῇ ἐφημ. «Ἀναγέννησις» Τρικκάλων τῆς 5ης καὶ 17ης Ἀπριλ. 1934 ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Γ. Μπομποῦ.

Ἐν ταῖς Φθιώτισι Θήβαις, παρὰ τὸ χωρίον Μικροθῆβαι (Ἄκκετσι), τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ πόλει, ὁ φύλαξ τοῦ Μουσείου Ἁλμυροῦ Σπῦρος Γιαννόπουλος ἀνεῦρε καὶ ἐκόμισεν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁλμυροῦ ἐννέα στήλας ἐνεπιγράφους καὶ ἀρχιτεκτονικοὺς λίθους μετὰ διακοσμήσεων. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἄλλαι μὲν εἶναι ἑλληνικῶν χρόνων, ἄλλαι δὲ Ρωμαϊκῶν ἢ παλαιοχριστιανικῶν. Τούτων μία, λευκοῦ μαρμάρου, ἐλλιπὴς (ὕψ. 0,18. πλ. 0,20. πάχ. 0,04) φέρει ἑπτάφωτον λυχνίαν ἐγχάρακτον καὶ ἀριστερὰ αὐτῆς ἐπιγραφὴν ΗCЄ
C C

Ἡ στήλη εἶναι ἀσφαλῶς παλαιοχριστιανικῶν χρόνων καὶ Ἰουδαϊκὴ ὡς ἐκ τῆς ἑπταφώτου λυχνίας βεβαιοῦται. Ἐξ αὐτῆς βεβαιοῦται ὅτι, ἂν καὶ ἡ κάτω πόλις ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ

ἤκμαζε τότε, δὲν ἦτο ἐν τούτοις ἔρημος καὶ ἀκατοίκητος καὶ ἡ ἄνω πόλις τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν. Οὕτω τὰ νέα εὑρήματα βεβαιοῦσι τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Ι. Γιαννοπούλου γραφέντα εἰς τὰ Θεσσαλικὰ Χρονικὰ (τόμ. Δ'. σ. 180 - 184.)

'Ανασκαφαί.

Ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Σωτηρίου κατὰ τὰ ἔτη 1934 καὶ 1935 συνέχισε τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργουμένας ἀπὸ ἑνδεκαετίας ἀνασκαφὰς ἐν Νέᾳ 'Αγχιάλῳ, εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ δηλονότι προσδιορισθεῖσαν παλαιοχριστιανικὴν μεγάλην πόλιν, τὰς Χριστιανικὰς Θήβας τῆς Θεσσαλίας. Τὸ πόρισμα τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐτῶν 1924 - 1930 ἐξέθηκεν εἰς τὸ ἔργον του «Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας καὶ αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος», ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, δαπάναις τῆς ὁποίας ἐνεργοῦνται αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ 'Αρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1929 καὶ εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον. 'Αθῆναι, 1931, παρασκευάζει δὲ νῦν τὴν ἔκδοσιν τοῦ Β'. τόμου, ὅστις θὰ περιλάβῃ τὰς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1931 καὶ ἑξῆς ἀνασκαφάς, ἤτοι τὰς ἀνευρεθείσας δύο ἑτέρας βασιλικὰς καὶ τὰ περὶ τὰς βασιλικὰς τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν ἀναφανέντα παλαιοχριστιανικὰ κτήρια.

Κατὰ τὰ ἔτη 1934 καὶ 1935 ἀπεκάλυψε τὴν τετάρτην βασιλικήν, ἥτις ἀπέχει περὶ τὰ 300 μ. τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ εὑρίσκεται εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως Νέας 'Αγχιάλου ἐπὶ λόφου δεσπόζοντος τῆς ἐκτεινομένης παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ Παγασητικοῦ πεδιάδος. Ἡ βασιλικὴ αὕτη δὲν διαφέρει μὲν κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διάταξιν τῶν λοιπῶν βασιλικῶν τῆς αὐτῆς πόλεως (τρίκλιτος μετὰ ὑπερῴων, νάρθηκος καὶ Αἰθρίου), παρουσιάζει ὅμως ἱκανὰς διαφορὰς (ὑψηλοὺς κτιστοὺς στυλοβάτας ἐπενδεδυμένους δι' ὀρθομαρμαρώσεως, μᾶλλον τετράγωνον σχῆμα τοῦ κυρίως ναοῦ. Τρίβηλον μετὰ ἀνεξαρτήτων κτιστῶν βάσεων κ. ἄλλα). Τὰ πλάγια κλίτη διασῴζουν τὸ διὰ λεπτῶν γεωμετρικῶν διακοσμήσεων ψηφιδωτὸν δάπεδον, τὸ δὲ μέσον κλίτος ὡς καὶ ὁ νάρθηξ τμήματα τοῦ μαρμαροστρώτου δαπέδου των (τὸ Αἴθριον δὲν ἀπεκαλύφθη ἀκόμη). Πλεῖστα γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ μέλη ἦλθον εἰς φῶς, δι' ὧν δύναται καὶ αὕτη νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος.

Ὅ,τι ὅμως προσδίδει εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην ἰδιάζουσαν ἀξίαν εἶνε ἡ ἐμφάνισις περὶ τὸν ναὸν προσκτισμάτων — εἴδους νεκρικῶν θαλάμων — ἐχόντων ὑπογείους θολωτοὺς τάφους, ἐξ ὧν ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες μέχρι τοῦδε.

Εἰς ἕνα τῶν νεκρικῶν τούτων θαλάμων, συγκοινωνοῦντα διὰ θυρίδος πρὸς τὸ ἀριστερὸν κλῖτος τοῦ ναοῦ καὶ διασωθέντα καλῶς (ἐπιμελῶς ἐπεστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ὀρθομαρμαρώσεως), ἡ εἴσοδος εἰς τὸν τάφον εὑρίσκεται ἀνατολικῶς, εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου, ἐφράσσετο δὲ τὸ στόμιον δι' ἀκατεργάστου μαρμαρίνης πλακὸς πάχους 0,33 μ. καὶ ἄνωθεν τῆς ἐπιχώσεως δι' ἑτέρας λεπτοτέρας μεγάλης πλακὸς (1.20×0,63 μ.) μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ἧς διατηρεῖται ἐνταῦθα ἡ ὀρθογραφία: «Κυμητήριον διαφέρον τὰ | Ἡσυχίῳ τῷ ταπινῷ πρεσβυτέρῳ· ἔνθα κατάκιται Καλὴ | ἡ κοσμιοτάτη· ἐτελεύτησεν | μηνὶ 'Ιουλίῳ η'. ἰνδ. Ϛ'. Κατωτέρω δὲ διὰ μεγαλυτέρων γραμμάτων: «ἔνθεν ἐστὶ ἡ εἴ|σοδος τοῦ μημήου.

Ὁ τάφος — ἐπιμελῶς διὰ πλίνθων ἐκτισμένος καὶ διὰ κορασανίου ἐπικεχρισμένος — περιεῖχε τέσσαρας σκελετοὺς πλησίον ἀλλήλων τοποθετημένους, μὲ τὸν συνήθη προσανατολισμὸν (τοὺς νεκροὺς ἐστραμμένους πρὸς ἀνατολάς). Ἡ ἐπιμελὴς ἔρευνα τοῦ τάφου διεπίστωσεν ὅτι οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο γυμνοί· ἴχνη μόνον λευκοῦ λινοῦ ὑφάσματος (σαββάνου) διακρίνονται περὶ ἕκαστον σκελετὸν ἄνευ οἱουδήποτε κτερίσματος (τμήματα παλαιοχριστιανικῶν λύχνων ἀνευρέθησαν). Οἱ λοιποὶ τάφοι εἶχον συληθῇ.

Πλὴν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς ταύτης ἠρευνήθησαν καὶ θεμέλια κτηρίων μεγάλης βασιλικῆς, ἀνευρέθη δὲ κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ προπύλου αὐτῆς ἐκτεταμένος λουτρών, ὅστις διατηρεῖ τὰ δάπεδα, τὰ ὑπόκαυστα, τὰς θέσεις τῶν καμίνων καὶ τὸ σύστημα τῆς διοχετεύσεως τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ θερμοῦ ἀέρος ὡς καὶ τοὺς σωλῆνας ἀποχετεύσεως οὕτως, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἑρμηνεία ἑκάστου τῶν διαμερισμάτων αὐτοῦ. 'Αξιοσημείωτον εἶνε ὅτι ἀπὸ τοῦ λουτρῶνος τούτου ἄρχονται σωλῆνες διευθυνόμενοι πρὸς διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς (Φιάλην τοῦ Αἰθρίου, Βαπτιστήριον) πρώτην φορὰν συναντώμενοι εἰς χριστιανικοὺς ναούς.

'Εργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως Βυζαντινῶν μνημείων κατὰ τὸ 1935.

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. 'Α. 'Ορλάνδου Ὑπηρεσία 'Αναστηλώσεως ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐξετέλεσε κατὰ τὸ 1935 τὰς ἑξῆς ἀναστηλωτικὰς καὶ στερεωτικὰς ἐργασίας Βυζαντινῶν μνημείων.

Α') 'Εν τῷ ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ναῷ τοῦ Πρωτάτου· τοῦ ναοῦ τούτου αἱ ἐσωτερικαὶ τοξοστοιχίαι ὑποστᾶσαι καθίζησιν, λόγῳ τοῦ ὑγροῦ ὑπεδάφους, ἐφ' οὗ βασίζονται, εἶχον παρουσιάσει παραμόρφωσιν. Πρὸς συγκράτησιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη ἡ ἐκτέλεσις ὑποθεμελιώσεως διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος. 'Επειδὴ ὅμως τὸ ἔδαφος διαρρέεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς κλιτύος, ἐκρίθη καλὸν νὰ προηγηθῇ ἡ ἀποστράγγισις αὐτοῦ, ἥτις καὶ ἐξετελέσθη κατὰ τὸ 1935, ἀναβληθείσης τῆς ἐκτελέσεως τῆς ὑποθεμελιώσεως διὰ τὸ 1936. 'Επίσης κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνετελέσθη καὶ ἡ σιδηρόδεσις τῶν τόξων διὰ σιδηρῶν ἐλασμάτων, κατεσκευάσθη δὲ καὶ κτιστὴ ἐσωτερικὴ ἀντηρὶς ἐν τῷ νάρθηκι. Πρὸς ἀποσόβησιν κινδύνου πυρκαϊᾶς τοῦ ναοῦ καὶ ἀνάδειξιν αὐτοῦ, ἡ ἱερὰ Σύναξις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐνέκρινε τὴν πρότασιν τοῦ κ. 'Ορλάνδου περὶ κατεδαφίσεως τῶν πέριξ τοῦ ναοῦ μετοχίων τῶν μονῶν, ἅτινα περισφίγγουσιν τὸν ναὸν πανταχόθεν.

Β') 'Εν τῇ Μονῇ Δαφνίου. Ταύτης κατεδαφισθέντα λόγῳ ἀποσαθρώσεως ἀνεκτίσθησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδίου τὰ κελλία τῆς τελευταίας περιόδου (Τουρκοκρατίας) κατόπιν δὲ σχετικῆς συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ἐφόρου Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων, συνεπληρώθη καὶ ἡ πρὸ τῶν κελλίων τοξοστοιχία, ἐξιχθεῖσα μέχρι τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αὐλῆς. Τὰ ἀνακτισθέντα κελλία θέλουσι χρησιμοποιηθῇ ὡς μουσεῖον τῶν γλυπτῶν τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Γ') 'Εν Μυστρᾷ, συνεπληρώθη ἡ ἀναστήλωσις τοῦ «'Αφεντικοῦ» διὰ στρώσεως αὐτοῦ μὲ μεγάλας πηλίνας πλάκας καὶ τοποθετήσεως δρυίνων θυρῶν Βυζαντινοῦ σχεδίου. 'Εγένετο ἐπίσης ἐφέτος καὶ ἡ ἀναστήλωσις τοῦ παρὰ τὴν Ν. Δ. γωνίαν τοῦ ναοῦ κωδωνοστασίου. Περὶ τῶν ἐργασιῶν τούτων τεχνικὰς λεπτομερείας δημοσιεύει ἐν τῷ β' τεύχει τοῦ «'Αρχείου τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος» ὁ κ. 'Α. 'Ορλάνδος. 'Εγένετο ἐπίσης ἔναρξις τῆς στερεώσεως καὶ καθαρισμοῦ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ 'Αφεντικοῦ διὰ τῶν ζωγράφων κ. κ. Φ. Κόντογλου καὶ Γ. Στέρη, βοηθουμένων ὑπὸ τῆς μοναχῆς Καλῆς Χρηστάκου.

Δ') 'Εν 'Αθήναις ἐπεσκευάσθη καὶ ἐπανήχθη εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν ὁ παρὰ τὴν Β. κλιτὺν τῆς 'Ακροπόλεως ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος. 'Αφαιρεθέντων τῶν ἐσωτερικῶν ἀμμοκονιαμάτων ἀνεφάνησαν τοιχογρ. δυστυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον βεβλαμμέναι.

Ε') 'Εν Πατησίοις ἐστερεώθησαν αἱ κινδυνεύουσαι νὰ καταπέσωσι τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ τῆς Ὄμορφης 'Εκκλησιᾶς καὶ τέλος

ΣΤ') 'Εν Σαλαμῖνι ἐστερεώθη ὁ τροῦλλος τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Φανερωμένης ἐπιτευχθείσης τῆς στεγανότητος αὐτοῦ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς περαιτέρω καταστροφῆς τῶν ἀξιολόγων τοιχογραφιῶν τοῦ Γεωργίου Μάρκου ὑπὸ τῆς ὑγρασίας.

Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω ἐπὶ Βυζαντινῶν μνημείων συνετελέσθη κατὰ τὸ 1935, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ κ. 'Ορλάνδου, καὶ ἡ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν ἐπαναφορὰ τοῦ τζαμίου τῆς Ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς (Φετχιγὲ Τζαμί], ἀπομακρυθέντων πάντων τῶν προσκτισμά-

των, ἅτινα εἶχον προσκολληθῆ ἐπ' αὐτοῦ λόγῳ τῆς ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν χρησιμοποιήσεώς του ὡς στρατιωτικοῦ ἀρτοποιείου.

Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον κατὰ τὰ ἔτη 1934 καὶ 1935 ἐπλουτίσθη διὰ πολλῶν καὶ ἀξιολόγων ἀντικειμένων.

Πρῶτον κατετέθησαν εἰς αὐτὸ πρὸς φύλαξιν ὑπὸ τῆς Α. Σεβ. τοῦ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Κου Χρυσάνθου, ὡς προέδρου τοῦ Ταμείου 'Ανταλλαξίμων Προσφύγων τῆς Μικρᾶς 'Ασίας καὶ κατ' ἐντολὴν τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κου Φωτίου, τὰ σεβάσμια κειμήλια τῆς Μονῆς Σουμελᾶ τῆς εὑρισκομένης ἔξωθεν τῆς Τραπεζοῦντος, ἤτοι 1) ἡ φερομένη ὡς ἔργον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ περίφημος εἰκὼν Παναγίας Σουμελιωτίσσης, ἐπενδεδυμένη διὰ Βυζαντινῆς ἐσθῆτος τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ φυλασσομένη ἐντὸς χρυσαργύρου μετ' ἀναγλύφου διακόσμου καὶ μαργαριτῶν θήκης μετὰ στέμματος, δῶρον τῆς Μαρίας Δόμνας καὶ Γεωργίου Βοεβόδα τῷ 1700. Ἡ εἰκὼν κεχωρισμένη εἰς δύο τεμάχια εἶνε ἀμαυρὰ καὶ κατεστραμμένη.

2) Ὁ λεγόμενος σταυρὸς τοῦ Αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἐπενδεδυμένος διὰ συρματείνου σμάλτου μετὰ πολυτίμων λίθων 3) τὸ χειρόγραφον Εὐαγγέλιον τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, οὗτινος διεσώθη μόνον ἡ στάχωσις, ἐφ' ἧς εἶνε ἐπικεκολλημένα πέντε πολυτιμότατα ἐγκόλπια ἐσμαλτωμένα: τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τοῦ Προδρόμου καὶ τῶν 'Αρχαγγέλων καὶ 4) μικρὰ λάρναξ περιέχουσα τὰ ὀστᾶ τοῦ Αὐτοκράτορος 'Αλεξίου Δ' τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ, μεταφερθέντα ἐκ Τραπεζοῦντος.

'Εξ ἀγορᾶς ἐπλουτίσθη τὸ Μουσεῖον δι' ἀξιολογωτάτου ἐλεφαντοστοῦ μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως στρατιωτικοῦ ἁγίου τοῦ 14ου αἰῶνος, καὶ δι' εἰκόνων μεταβυζαντινῶν καλῆς Κρητικῆς τέχνης τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, 'Αναστάσεως τοῦ Λαζάρου, ἁγίου Μηνᾶ, ἁγίου Κλήμεντος καὶ ἁγ. Γερασίμου. Μετεφέρθη ὁμοίως ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Νέας 'Αγχιάλου μαρμάρινον κιονόκρανον παραστάδος τῆς λεγομένης μεταβατικῆς ἐποχῆς (7ου αἰῶνος) μετ' ἀναγλύφων δικεφάλων φανταστικῶν ζῴων, ἀξιολογώτατον διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἐξελίξεως τῆς Βυζαντινῆς γλυπτικῆς.

Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου.

Ἡ 'Ακαδημία 'Αθηνῶν ἐξέδωκε τὸν Α'. τόμον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κύπρου, τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου περιέχοντα τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια καὶ τὰς ἀπεικονίσεις τῶν Βυζαντινῶν Κυπριακῶν μνημείων, εἰς πλείστους πίνακας ἀρχιτεκτονικῆς, ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς, μικροτεχνίας κλπ., ἐν ὅλῳ 46 σχέδια καὶ 330 εἰκόνας μετ' εἰσαγωγῆς. Εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο ὁ κ. Σωτηρίου κατατάσσει τὸ ὑλικὸν τῶν Κυπριακῶν μνημείων κατ' εἶδος καὶ κατὰ χρονολογικὴν σειράν, θὰ ἀκολουθήσῃ δὲ ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθησόμενος Β' τόμος τῶν ἀγνώστων κατὰ τὸ πλεῖστον μέχρι τοῦδε ἀξιολογωτάτων δὲ παλαιοχριστιανικῶν, Βυζαντινῶν καὶ Φραγκοβυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλονήσου.

Τὰ Νέα 'Αρχεῖα.

'Αληθὲς εἶναι ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐγράφησαν ἀρκεταὶ μελέται ἐξετάζουσαι ἀπὸ ἱστορικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἐπόψεως διαφόρους Βυζαντινοὺς ναοὺς καὶ Βασιλικὰς εἴτε σποράδην εἴτε καὶ κατὰ περιοχάς· τὸ πλῆθος ὅμως τῶν ὑπαρχόντων μνη-

μείων ὡς καὶ τῶν καθ' ἑκάστην ἀνασκαπτομένων εἶναι τόσον μέγα, ὥστε ἀπῃτεῖτο συστηματικὴ αὐτῶν καὶ εἰς εὐρυτέραν κλίμακα μελέτη. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν, εὐτυχῶς, εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰδικὸς τὰ τοιαῦτα, ὁ κ. 'Αναστάσιος 'Ορλάνδος διὰ τοῦ 'Αρχείου τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ μελέτη τῶν ἄρθρων τοῦ πρώτου ἐκδοθέντος τεύχους, ἅτινα καὶ ἀναγράφονται ἐνταῦθα εἰς τὸ τμῆμα τῆς βιβλιογραφίας, πείθει περὶ τῆς σοβαρότητος καὶ σημασίας τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου, τὴν συνέχειαν τοῦ ὁποίου εὐχόμεθα ὁλοψύχως, ἐπ' ἀγαθῷ τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν καλῶν τοπικῶν περιοδικῶν, οἷα εἶναι τὰ Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τὰ Θρᾳκικά, τὸ 'Αρχεῖον τοῦ Πόντου, τὰ Θεσσαλικὰ Χρονικά, ἡ Ἐπετηρὶς τῆς λαογραφικῆς καὶ ἱστορικῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης κτλ. προσετέθη ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἄλλο, τὸ Νεοελληνικὸν 'Αρχεῖον τὸ ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ συγγραφέως καὶ διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ 'Αρχείου Κρήτης κ. Ν. Τωμαδάκι. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο προτίθεται, πλὴν ἄλλων, νὰ ἐξετάσῃ τὴν γλῶσσαν, ἱστορίαν καὶ λαογραφίαν τῆς μεγαλονήσου Κρήτης, ἡ ὁποία πολλὰ ἀκόμη νέα ἔχει νὰ μᾶς προσφέρῃ, δὲν ὑπάρχει δ' ἀμφιβολία ὅτι θὰ φανῇ λίαν χρήσιμον εἰς τὰς Βυζαντινὰς καὶ Νεοελληνικὰς σπουδάς, ἐὰν μάλιστα κατορθωθῇ βραδύτερον νὰ δημοσιεύωνται εἰς τὰς σελίδας του καὶ μελέται γεγραμμέναι ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων Κρητικῶν χειρογράφων ἐν Βενετίᾳ ἀποκειμένων. Εἰς τὸ ἀξιόλογον περιοδικὸν εὐχόμεθα πᾶσαν εὐδοκίμησιν, περὶ ἧς ἄλλως ἐγγυᾶται ἡ δραστηριότης τοῦ φιλοτίμου καὶ πολυμαθοῦς ἐκδότου αὐτοῦ.

Τὰ 'Αρχεῖα τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1935 ἤρχισεν ἡ τύπωσις τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ ὑπὸ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν ἐκδιδομένου Ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, περιληφθεισῶν μέχρι τοῦδε ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ τῶν λέξεων ἀπὸ τοῦ συνδέσμου ἄν μέχρι τοῦ ῥήματος ἀνασαλεύω.

Τοῦ δὲ Μεσαιωνικοῦ 'Αρχείου τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν οἱ συντάκται συνέχισαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὴν γλωσσικὴν καὶ ἱστορικὴν ἀποδελτίωσιν κειμένων τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων τοῦ 'Ερωτοκρίτου τοῦ Β. Κορνάρου, τοῦ Φορτουνάτου τοῦ Μ. Φωσκόλου, ἔργων τινῶν τοῦ 'Αδαμαντίου Κοραῆ, τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ μητροπολίτου 'Αθηνῶν Μελετίου καὶ ἄλλων.

ΤΑ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1934 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ

Φίλοι Ἑταῖροι,

Τὸ διὰ τῆς ψήφου τῶν Ἑταίρων κατὰ τὴν γενικὴν συνέλευσιν τοῦ παρελθόντος Φεβρουαρίου ἐκλεγὲν Δ. Συμβούλιον, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτοῦ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἐλπίδας, ἅς ἐπ' αὐτὸ ἐστήριξαν οἱ ἐκλέξαντες, πᾶσαν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος κατέβαλε προσπάθειαν ἵνα καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας προαγάγῃ καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς αὐτῆς πόρους ἐξασφαλίσῃ καὶ αὐξήσῃ.

Ὡς τὸ πέρυσιν ἀποχωροῦν Συμβούλιον εἶχε τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρῃ, τὰ πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἐτήσια ἐπιδόματα, ἕνεκα τῆς πτώσεως τῆς δραχμῆς καὶ τῆς ἄλλης οἰκονομικῆς κεχεξίας, εἶχον ἐλαττωθῇ κατὰ 40 ὅλας χιλιάδας δραχ. ἐτησίως. Τοῦ μειονεκτήματος τούτου ἡ ἐπανόρθωσις συντόνως ἐπεζητήθη, χαίρομεν δὲ σήμερον ἀναγγέλλοντες ὅτι, χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ κ. Προέδρου ἡμῶν, ἡ μὲν ἐκδοτικὴ Τράπεζα ηὔξησε κατὰ πέντε χιλιάδας ἐτησίως τὸ ἐπίδομά της, κατὰ δέκα πέντε δὲ χιλιάδας ὑπεσχέθη νὰ αὐξήσῃ τὸ ἰδικόν της ἐπίδομα ἡ Πάγκειος Ἐπιτροπή, χάρις εἰς τὴν πρόθυμον ἐπέμβασιν τοῦ πολυτίμου ἡμῶν Συμβούλου κ. Φιλίππου Δραγούμη.

Τὸ Δ. Συμβούλιον χρηστὰς ἐπ' ἴσης τρέφει ἐλπίδας ὅτι θ' αὐξηθῇ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος καὶ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐτησία πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἐπιχορήγησις. Ἂν εἰς ταῦτα προσθέσῃ τις ὅτι, χάρις εἰς τὴν καλὴν θέλησιν τῶν κληρονόμων τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Τιπάλδου, ἐπετεύχθη ἡ ἐξόφλησις τοῦ πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ὑπολοίπου χρέους αὐτοῦ ἐκ δραχμῶν 13.688.90, πρὸς δὲ ὅτι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἡ πώλησις τῆς Ἐπετηρίδος εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὑπῆρξεν ἱκανοποιητικὴ καὶ ὅτι τακτικώτατα κατεβλήθησαν αἱ συνδρομαὶ τῶν Ἑταίρων, τότε θὰ ἔχῃ τὸ μέτρον τῶν ὑπὲρ τῆς οἰκονομικῆς εὐεξίας τῆς Ἑταιρείας προσπαθειῶν τοῦ Δ. αὐτῆς Συμβουλίου.

Πέρυσιν ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν γενικὴν συνέλεσιν ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν της τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ ἑταίρου Τάκη Κανδηλώρου «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας». Ἡ τύπωσις ὄντος τοῦ ἔργου ἤρχισε, μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν ὅμως τοῦ δεκάτου πέμπτου τυπογραφικοῦ φύλλου, ὁ συγγραφεύς, δυστυχῶς, ἀπεβίωσε καὶ οὕτως ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν ἀφ' ἑνὸς ἐστερήθη πολυτίμου Ἑταίρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν δημοσιότητα ἀξιόλογον ἔργον.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρεῖται τάσις οὐχὶ μόνον συλλογῆς ἀντικειμένων σχετιζομένων μὲ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην καὶ τὸν Βυζαντινὸν βίον, ἀλλὰ καὶ ζωγραφίσεως διαφόρων Βυζαντινῶν θεμάτων ἐπὶ τοίχων, ὑφασμάτων, ἐπίπλων, κτλ. Ἡ Ἑταιρεία, ἐπιθυμοῦσα νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς φιλοβυζαντινοὺς γνήσια πρότυπα πρὸς μίμησιν εἰλημμένα ἐκ Βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν, τέμπλων, ἀγγείων, πινακίων κτλ. ἐσκέφθη νὰ ἐκδώσῃ λεύκωμα περιέχον τοιαῦτα ἔγχρωμα σχέδια ὡς καὶ μίαν ἐπ' ἴσης ἔγχρωμον σειρὰν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου πρὸς χρησιμοποίησιν αὐτοῦ εἰς διάφορα μονογράμματα ἐπὶ ἐπιστολῶν, ἐπίπλων, ἀγγείων, χειρομάκτρων καὶ τῶν τοιούτων.

Τὴν ἀγαθὴν ἡμῶν ταύτην πρόθεσιν, τὴν ὁποίαν καὶ καλλιτέχναι ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσιν, ἐματαίωσαν λόγοι οἰκονομικοί. Τὰ εἰδικὰ δῆλα δὴ ἐργοστάσια, εἰς ἃ ἀπετάθημεν, μᾶς ἐζήτησαν διὰ τὴν τύπωσιν λευκώματος δεκασελίδου, ἑκάστη σελὶς τοῦ ὁποίου θὰ περιεῖχε δέκα δείγματα σχημάτων, δραχμὰς πεντήκοντα χιλιάδας, ποσὸν δυσανάλογον, δυστυχῶς, πρὸς τοὺς πόρους τῆς Ἑταιρείας. Ὁ γενναιόδωρος, ὅστις θὰ ὑπεβοήθει τὴν ἔκδοσιν ἑνὸς τοιούτου λευκώματος, θὰ ἐδείκνυεν ὅτι οὐ μόνον τὰ ἀνὰ τὰς Βαλκανικὰς χώρας ὡς ἴδια αὐτῶν κυκλοφοροῦντα μεσαιωνικὰ motives εἶναι Βυζαντινά, ἀλλὰ καὶ πραγματικὰς ὑπὲρ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου θὰ περιεῖχεν ὑπηρεσίας.

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους συνεκλήθη ἐν Σόφιᾳ τὸ Δ. διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον, εἰς ὅ, ἐπισήμως προσκληθεῖσα, μετέσχεν ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν διὰ τῶν συμβούλων της κ. Φ. Κουκουλέ, Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Ἀ. Ὀρλάνδου, Β. Λαμπίκη, καὶ τοῦ ἑταίρου κ. Θεμιστοκλέους Βολίδου. Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ καὶ ὑπερηφανείας ἀναγγέλλομεν ὑμῖν ὅτι, οὐχὶ μόνον ὡς ἄριστα μετὰ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἑταίρων καὶ αὐτῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀντιπροσώπευσαν οὗτοι τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ λόγου ἀξίας ἀνακοινώσεις ἐνώπιον τοῦ διεθνοῦς ἐπιστημονικοῦ κοινοῦ ἔκαμαν, αἵτινες μετ' ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἠκούσθησαν.

Καὶ δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν διὰ τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν τιμᾶται τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα εἰς τὰ διεθνῆ Βυζαντινολογικὰ συνέδρια. Καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ἐν Βελιγραδίῳ καὶ κατὰ τὸ τρίτον ἐν Ἀθήναις μέλη κυρίως τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν ἦσαν τὰ ποιησάμενα σπουδαίας ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις καὶ ἐνεργῶς εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις μετασχόντα.
Αἱ ἐν τῷ Συνεδρίῳ τῆς Σόφιας γενόμεναι ἀνακοινώσεις τῶν Ἑλλήνων, παρακλήσει τοῦ Δ. Συμβουλίου, ἐπανελήφθησαν καὶ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ χάριν τῶν Ἑταίρων, τοὺς τίτλους δ' αὐτῶν θὰ εὕρωμεν εὐκαιρίαν νὰ μνημονεύσωμεν μικρὸν κατωτέρω.

Τὴν προαγωγὴν τῆς πρὸς τὰ Βυζαντινὰ ἐρεύνης ἐπιδιώκουσα ἡ Ἑταιρία, ἔκαμε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα, σειρὰν ἀνακοινώσεων εἰς διάφορα Βυζαντινὰ θέματα ἀναγομένων.

Οὕτως ὁ μὲν κύριος Ἐμ. Πεζόπουλος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν μὲ θέμα «μαγικὰ φιλολογικά», ὁ κ. Ἐμ. Βαμβουδάκης ὡμίλησε «περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Σάμον καὶ περὶ τοῦ ἐν Κέδρῳ Χριστιανικοῦ βαπτιστηρίου, ὁ κ. Ἄμαντος «περὶ τῆς θέσεως τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰ Μουσουλμανικὰ κράτη», ὁ κ. Ἀνδρεάδης «περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους», ὁ κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος «περὶ τῶν Ἁγιορειτῶν ζωγράφων τῶν μιμηθέντων τὸν Πανσέληνον», ὁ κ. Γ. Ἀναγνωστόπουλος «περὶ τῶν πηγῶν τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς» ὁ κ. Θ. Βολίδης «περὶ τῶν ἔργων τοῦ Γεωργίου Μοσχάμπαρ», ὁ κ. Ἀ. Κεραμόπουλλος «περὶ τῆς θέσεως τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Καισαρείας», ὁ κ. Π. Πατριαρχέας «περὶ τοῦ θησαυροῦ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς», ὁ κ. Φ. Κουκουλὲς «περὶ τῶν περὶ τὴν ταφὴν ἐθίμων τῶν Βυζαντινῶν», ὁ κ. Ὀρλάνδος «περὶ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν παλατίων τοῦ Μυστρᾶ», ὁ κ. Νικ. Καλομενόπουλος ἀνεκοίνωσε «παρατηρήσεις τού τινας εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τοῦ Κωνσταντίνου Παππαρηγοπούλου», ὁ κ. Ν. Καλογερόπουλλος ὡμίλησε «περὶ Βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐργαστηρίων καὶ τοῦ τοῦ Greco» καὶ τέλος ὁ μὲν κ. Κριαρᾶς «περὶ τοῦ Κρητικοῦ εἰδυλλίου Γύπαρι», ὁ δὲ κ. Φ. Κουκουλὲς «περὶ μιᾶς τοιχογραφίας σῳζομένης ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῆς Σόφιας καὶ παριστανούσης τὸ θαῦμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰ σφουγγᾶτα».

Περιλήψεις τῶν ἀνακοινώσεων τούτων θὰ δημοσιευθῶσιν εἰς τὸν προσεχῆ ΙΑ΄ τόμον τῆς Ἐπετηρίδος ἡμῶν. (Βλ. τοῦ παρόντος τόμου σελ. 530 κἑξ.).

Κατ' ἔτος, ὡς γνωστόν, ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν ἐκδίδει ἕνα τόμον τῆς Ἐπετηρίδος της. Κατὰ τὸ 1934 τὸ Δ. Συμβούλιον σκόπιμον ἔκρινεν, ἀντὶ τόμου μελετῶν, νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν δημοσιότητα τόμον ἀποτελοῦντα τὸ εὑρετήριον τοῦ πλουσίου περιεχομένου τῶν δέκα ἤδη ἐκδοθέντων τόμων. Πόσον χρήσιμον θὰ εἶναι τὸ βιβλίον αὐτό, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ τοῦ κ. Ἐμ. Κριαρᾶ, εἰς τὴν ἔρευναν, εἶναι βεβαίως εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσωσιν οἱ ἀσχολούμενοι περὶ τὰ Βυζαντινά.

Καὶ ἵνα καὶ εὐχάριστον εἰς τοὺς ἑταίρους δοθῇ ἀνάγνωσμα, ἀπεφασίσθη μετὰ τοῦ εὑρετηρίου νὰ διανεμηθῇ αὐτοῖς καὶ ἓν διήγημα τοῦ κ. Φ. Κουκουλὲ «ὁ Γρηγόριος», μὲ θέμα, φυσικά, ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ βίου εἰλημμένον.

Ἐννοεῖται δ' ὅτι μετὰ τὸ Πάσχα, συνεχιζομένης τῆς ἐπιστημονικῆς προσπαθείας τῆς Ἑταιρείας, θ' ἀρχίσῃ ἡ τύπωσις τοῦ ΙΑ΄ τόμου. Χαίρομεν δ' ἀνακοινοῦντες ὅτι ἡ Ἐπετηρὶς ἡμῶν, τῆς ὁποίας ἡ δεκαετηρὶς πρόκειται μετ' ὀλίγον νὰ ἑορτασθῇ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ, μεγάλως τιμᾶται ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις δεῖγμα τούτου καὶ αἱ κατὰ τὸ 1934 αἰτήσεις περὶ ἀνταλλαγῆς αὐτῆς, αἵτινες καὶ ἐπραγματοποιήθησαν, μὲ τὰ ἑξῆς ξένα περιοδικά· 1) Journal of the Hellenic Studies 2) the Quarterly of the Departement of the Antiquities in Palestine 3) Orientalia Christiana periodica 4) Nouvelle Revue Theologique.

Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν περιοδικῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀντηλλάξαμεν τὴν Ἐπετηρίδα ἡμῶν μὲ τὰ Θεσσαλικὰ Χρονικά, τὴν Θεολογίαν καὶ τὸν Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον Ἀλεξανδρείας.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ Ἐπετηρίδος ὁ λόγος, λέγομεν ὅτι μίαν σειρὰν πλήρη αὐτῆς ἀπεστείλαμεν δωρεὰν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ, δεῖγμα ἐλάχιστον τιμῆς πρὸς ἱερὰν μονὴν τοσαύτας ἐθνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς ὑπηρεσίας παρασχοῦσαν.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος τὸ Δ. Συμβούλιον ἀνεκήρυξε μέγαν τῆς Ἑταιρείας Εὐεργέτην τὸν Ἀθανάσιον Μυστακίδην, δωρήσαντα, ὡς κατὰ τὴν περυσινὴν γεν. συνέλευσιν ἀνηγγέλθη, τὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα τοῦ ἀοιδίμου πατρός του εἰς τὴν Ἑταιρείαν ἡμῶν. Χάριν τῶν βιβλίων τούτων, τὰ ὁποῖα τὸ Σεβαστὸν ἐπὶ τῶν Παιδευτικῶν Ὑπουργεῖον ἐπέτρεψε νὰ τοποθετηθῶσιν ἐν μιᾷ αἰθούσῃ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ, χάριν, λέγομεν, τῶν βιβλίων τούτων, παρηγγέλθη ἤδη ἰδιαιτέρα βιβλιοθήκη.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων τούτων ηὔξησε, — νῦν φθάνουσι τοὺς τετρακισχιλίους τόμους, — ὁ δὲ χῶρος ὁ ἐν τῷ Μουσείῳ παραχωρηθείς, δὲν ἐπαρκεῖ, σκέψις γίνεται, ἵνα ταῦτα τοποθετηθῶσιν ἀλλαχοῦ; πρὸς διευκόλυνσιν καὶ τῶν ἀναγνωστῶν. Αἱ ἐκ μέρους τοῦ Συμβουλίου καταβαλλόμεναι προσπάθειαι εἶναι σύντονοι, πιστεύομεν δ' ὅτι οὐχὶ μετὰ πολὺ θὰ εὑρεθῇ ὁ κατάλληλος διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς πολυτίμου αὐτῆς βιβλιοθήκης χῶρος. Ἐν τῷ μεταξὺ ηὐξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων τῆς ἰδιαιτέρας βιβλιοθήκης τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, χάρις εἰς δωρεὰς ἑταίρων, ἡμετέρων καὶ ξένων, καὶ ἄλλων λογίων, οὓς θερμῶς διὰ τὰς δωρεὰς ταύτας εὐχαριστοῦμεν.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ὁ ἀριθμὸς τῶν τακτικῶν ἑταίρων ηὔξησε κατὰ εἴκοσι καὶ ἕξ, τῶν ἀντεπιστελλόντων κατὰ δύο καὶ τῶν ἐπιτίμων κατὰ ἕν, τὸν γνωστὸν τακτικὸν καθηγητὴν τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου κ. Franz Dölger.

Δυστυχῶς κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ἔχομεν ν' ἀναγγείλωμεν ὑμῖν σκληρὰς ἀπωλείας. Κατὰ τὸ 1934 δῆλα δὴ ἀπεχωρίσθησαν τῆς συντροφίας ἡμῶν εἰς τὴν αἰωνιότα μεταβάντες πολύτιμοι ἑταῖροι. Ἐν πρώτοις ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ὁ ἐν Homburg τῆς Γερμανίας ἐπίτιμος ἡμῶν ἑταῖρος Ernst Gerland, ἐρευνητὴς δοκιμώτατος πολλὰ καὶ καλὰ γράψας εἰς τὴν μεσοχρόνιον ἡμῶν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν ἀναγόμενα. Ὁ μακαρίτης ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν, καθ' ὃν χρόνον ἐπρόκειτο νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν δημοσιότητα τὴν ἱστορίαν του τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἥτις εἰς ἴδιον τόμον θ' ἀπετέλει τμῆμα τῆς ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας τοῦ ἀοιδίμου Karl Krumbacher τῆς μελλούσης νὰ ἐκδοθῇ εἰς πλείονας τοῦ ἑνὸς τόμους.

Καὶ ἕτερον ἐρευνητὴν ἀπωλέσαμεν, τὸν ἀοίδιμον Τάκην Κανδηλῶρον, ὅστις οὐ μόνον διὰ τῶν διαφόρων βραβείων αὐτοῦ ὑπεστήριζεν ἐσχάτως θαυ-

μαστῶς τὰς ἱστορικὰς παρ' ἡμῖν ἐρεύνας, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διὰ πολλῶν καὶ καλῶν μελετῶν ἠρεύνησε τήν τε ἱστορίαν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του Γορτυνίας, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς, διεφώτισε πρόσωπα καὶ γεγονότα, ἰδίως εἰς τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα καὶ τὴν Ἐθνικὴν Παλιγγενεσίαν ἀναφερόμενα. Τοῦ πολυκλαύστου ἑταίρου τὰ opus postumum δυστυχῶς δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐκδώσῃ ἡ Ἑταιρεία μας.

Πρεσβύτης σεβαστὸς οὐ μόνον ἐπωφελέστατα ἀπὸ ἐθνικῆς ἐπόψεως ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν δράσας, ὅταν εἰς τὴν πατρίδα του Θρᾴκην εὑρίσκετο, ἀλλὰ καὶ πολυτίμους εἰς τὴν ἐπιστήμην προσενεγκὼν ὑπηρεσίας διὰ τῆς δι' ἰδίων δαπανῶν διενεργείας ἀνασκαφῶν καὶ συλλογῆς μνημείων τέχνης, ἀγαλμάτων, νομισμάτων, μολυβδοβούλλων, ὧν, εἰς τὸ νομισματικὸν ἡμῶν μουσεῖον δωρηθέντων, καλλίστην ἔκδοσιν ἔκαμεν ὁ κ. Κ. Κωνσταντόπουλλος, ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολυσέβαστος ἡμῶν ἑταῖρος, τὸ πρότυπον τοῦ Χριστιανοῦ καὶ Ἕλληνος οἰκογενειάρχου, ὁ Ἀναστ. Παππᾶ-Σταμούλης μετέστη πρὸς Κύριον πρὸς μεγάλην ἡμῶν λύπην.

Οὐδ' ὑπῆρξε μικροτέρα ἡ λύπη ἡμῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ παλαιοῦ καὶ ἐπιλέκτου ἑταίρου τοῦ ἀοιδίμου Διονυσίου Λοβέρδου, ὅστις ἐκ παραλλήλου ἐξ ἴσου τὸν λόγιον καὶ τὸν κερδῷον θεραπεύων Ἑρμῆν, πολυτίμους εἰς τὴν ἐπιστήμην παρέσχεν ὑπηρεσίας διὰ τῶν θαυμασίων αὐτοῦ συλλογῶν, αἵτινες ὡς γνωστὸν καὶ ἐδωρήθησαν εἰς τὸ κράτος.

Ὁ μακαρίτης μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολουθῶν τὴν δρᾶσιν τῆς Ἑταιρείας μας οὐ μόνον ἠθικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑλικῶς αὐτὴν ἐβοήθει, εἶναι δὲ μεγάλη τῆς Ἑταιρείας ἱκανοποίησις ὅτι, ἀποδίδουσα μεταθανατίως τὴν ὀφειλομένην αὐτῷ εὐγνωμοσύνην, θὰ προσφέρῃ τὴν πεφωτισμένην ὑπὲρ τοῦ Μουσείου του συνδρομὴν διὰ τοῦ Προέδρου αὐτῆς, ὅστις, κατὰ τὸν νόμον, θ' ἀποτελῇ μόνιμον μέλος τῆς διοικούσης αὐτὸ ἐπιτροπῆς.

Μεγάλη προσέτι ὑπῆρξεν ἡ λύπη τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ παλαιῶν καὶ προσφιλῶν ἑταίρων της, τῆς κ. Αἰκατερίνης Βαρουξάκη, εἰς ἣν τόσα ὀφείλουσι γενεαὶ ὅλαι Ἑλληνίδων, τοῦ Εὐαγγέλου Στεφάνου καὶ τοῦ Σταματίου Ἐμπειρίκου. Εὐχόμενοι, ἵνα ὁ Ὕψιστος κατατάξῃ τοὺς μεταστάντας ἐν σκηναῖς δικαίων, ζωηρὰν καὶ ἀνεξίτηλον θὰ τηρήσωμεν τὴν ἀνάμνησιν τῆς συνεργασίας αὐτῶν.

Τὴν τεθεῖσαν καλὴν ἀρχὴν τῆς τελέσεως ἐτησίου κατὰ τὴν 29ην Μαΐου μνημοσύνου ὑπὲρ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισαμένων καὶ πεσόντων ἀκολουθοῦσα ἡ Ἑταιρεία, ἐτέλεσε καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὸ σχετικὸν μνημόσυνον ἐν Χαλκίδι, παρόντων πολλῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως. Κατὰ τὸ ἐθνικὸν τοῦτο μνημόσυνον τὸν προσήκοντα λόγον εἶπεν ὁ λόγιος ἑταῖρος ἡμῶν κ. Κώστας Μισαηλίδης. Εἰς τὸν σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Χαλκίδος κύριον Γρηγόριον ὡς καὶ τὸν Μ. Πρωτοσύγκελλον αὐτοῦ κ. Βασίλειον,

τὰ μέγιστα συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μνημοσύνου, θερμὰς καὶ ἐπὶ τῇ σημερινῇ εὐκαιρίᾳ ἀπευθύνομεν εὐχαριστίας.

Τὴν ἐκλαϊκευτικήν της προσπάθειαν συνεχίζουσα ἡ Ἑταιρεία μας καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἔδωκε σειρὰν διαλέξεων κατὰ τὸ διάστημα τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ, διὰ τὴν εὐμενῆ παραχώρησιν τῆς ὁποίας καὶ πάλιν θερμὰς πρὸς τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπευθύνομεν εὐχαριστίας.

Διαλέξεις ἔκαμον οἱ ἑξῆς:

1) Ὁ κ. Φ. Κουκουλὲς μὲ θέμα: «Εἰς τὸν εὐλογημένον οἶκον τοῦ Χριστοφόρου».
2) Ὁ κ. Γεώργ. Ἀρβανιτάκης: «Περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ χάρτου τῆς Μαδηβᾶς».
3) Ὁ κ. Νικ. Καλογερόπουλος: «Περὶ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Μεγαρικῆς».
4) Ὁ κ. Π. Τρεμπέλας: «Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐπισκόπων κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους».
5) Ὁ κ. Ἐμ. Πεζόπουλος: «Περὶ Βυζαντιακῶν ἐπιγραμμάτων καὶ ἐκφράσεων ἀναφερομένων εἰς ἔργα τέχνης».
6) Ὁ κ. Ν. Λανίτης: «Περὶ μιᾶς Ἑλληνίδος βασιλίσσης τῆς Κύπρου τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος» καὶ
7) Ὁ κ. Π. Πουλίτσας: «Περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τοῦ Γερακίου».

Ἐκ παραλλήλου, ἐννοεῖται, δὲν παρημελήθησαν αἱ ἐκδρομαί.

Οὕτω κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀνοίξεως καὶ τοῦ θέρους οἱ ἑταῖροι ἐξέδραμον εἰς Λέσβον ἔνθα, πλὴν τοῦ κάστρου τῆς πρωτευούσης, ἐπεσκέφθησαν τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Λειμῶνος καὶ τὰς βασιλικὰς Νεαπόλεως καὶ Λουτρῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Εὐστρατίου Παρασκευαΐδου, ἀναπτύξαντος κατὰ τὸν πλοῦν τοῦ ναυάρχου κ. Ἰ. Θεοφανίδου τὰ τῆς ναυμαχίας τῶν Ἀργινουσῶν.

Ἡ γενομένη ἐν Λέσβῳ ὑποδοχὴ εἰς τοὺς ἐκδρομεῖς ἐκ μέρους τοῦ τε Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ. Ἰακώβου, τοῦ Δημάρχου καὶ τοῦ Δημοτ. Συμβουλίου, τῆς οἰκογενείας κ. Σιφναίου καὶ τοῦ κοινοῦ καθ' ὅλου τῶν Λεσβίων ἦτο ὑπερτέρα πάσης περιγραφῆς. Εἰς πάντας, ὅσοι μετὰ τόσης ἀγάπης καὶ τιμῆς μᾶς ὑπεδέχθησαν, ἀπευθύνομεν κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμὴν θερμὰς εὐχαριστίας.

Ἄλλη ἐκδρομὴ ἐγένετο εἰς Ὠρωπόν, περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ὁποίου ὡμίλησεν ὁ κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδος, ὅστις ἐπ' ἴσης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν Χαλκίδι τελέσεως τοῦ μνημοσύνου ὡμίλησε περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Χαλκίδος.

Οἱ ἑταῖροι, ὡδηγήθησαν ἐπ' ἴσης εἰς τὴν παρὰ τὸ Γαλάτσι Ὄμορφην

Ἐκκλησιάν, περὶ ἧς ὡμίλησεν ὁ κ. Φ. Κουκουλές, δὶς δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου ὁ μὲν κ. Ν. Κυπαρίσσης ὡμίλησε περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου, ὁ δὲ κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος περὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν μνημείων της, κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον.

Ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν κληθεῖσα μετέσχε τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς τεσσαρακονταετηρίδος τοῦ Πολωνοῦ καθηγητοῦ κ. Pzychocki διὰ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος ἑταίρου της κ. Alexander Turyn, ὅστις καὶ ἐνεχείρισεν εἰς τὸν ἑορτάζοντα τὰ συγχαρητήρια τῆς Ἑταιρείας γράμματα.

Τὸ Δ. Συμβούλιον χαῖρον διὰ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης ὁμάδος φιλομούσων, ἵνα ἱδρύσωσιν ἐκεῖ Βυζαντινὸν Μουσεῖον, ἀπέστειλεν προθύμως εἰς τὸν Γυμνασιάρχην κ. Ν. Τατάκην τὴν περὶ ὀργανώσεως αὐτοῦ ζητηθεῖσαν γνώμην του. Ἐπέτρεψε δ' εἰς τὰ μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑνώσεως, ἵνα μετέχωσι τῶν συγκεντρώσεων τῶν ἑταίρων καὶ προθύμως ἐδέχθη νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὰ εἰδικοὺς ἑρμηνευτὰς κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν ἐκδρομάς, εἰς μέρη, ὅπου ὑπάρχουσι Βυζαντινὰ μνημεῖα.

Μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας τὸ Δ. Συμβούλιον ἐθρήνησε διὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς σεβασμίας καὶ ἱστορικῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Τοῦ κακοῦ γενομένου, δέον νὰ ληφθῶσι τοὐλάχιστον διὰ τὸ μέλλον ἐξασφαλιστικὰ δι' ὁμοίας περιπτώσεις μέτρα, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν δὲ ταύτην ἔτειναν καὶ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, ἥτις συνέστησεν ἤδη τὰ δέοντα, ὅπου, ἔδει προθύμους συναντιλήπτορας πολλοὺς ἐκ τῶν μελῶν ἔχουσα καὶ μάλιστα τὸν ἑταῖρον κ. Στέφανον Γαλάτην.

Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑταιρείας, παρὰ τὰς δυσκόλους καὶ ἀντιξόους περιστάσεις, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξελίσσονται ὁμαλῶς καὶ ἱκανοποιητικῶς, χάρις καὶ εἰς τὰς ἀξιεπαίνους προσπαθείας τοῦ τε λογιστοῦ ἡμῶν κ. Θ. Γαλάνη καὶ τοῦ εἰσπράκτορος κ. Ἰ. Κιουρκτσόγλου. Οὕτω κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τὰ μὲν ἔσοδα ἀνῆλθον εἰς δραχμὰς 176.148.10, αἱ δὲ δαπάναι εἰς δραχμ. 153.066.10, ἑπομένως ὑπόλοιπον εἰς νέον ἔμεινε ποσὸν 23.082. Ἀφ' ἑτέρου ἔχομεν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος κατατεθειμένον ποσὸν 90.674.40. Τὸ ρευστὸν ἄρα διαθέσιμον ποσὸν εἰς χεῖράς μας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1934 συνεποσώθη εἰς δραχμ. 113.756.40.

Αὐτά, φίλοι Ἑταῖροι, εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν κατὰ τὸ 1934 πεπραγμένα.

Ἔκαμε τοῦτο ὑπὲρ αὐτῆς, ὅ,τι ἠδυνήθη καὶ ὅ,τι αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον, ἐνθαρρυνόμενον καὶ ἀπὸ τὴν ὑμετέραν ἠθικὴν ὑποστήριξιν, δι' ἣν σᾶς εὐχαριστεῖ. Στηριζόμενον δ' ἐπὶ τῆς ὑμετέρας βοηθείας, σᾶς δίδει τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον τὰς προσπαθείας αὐτοῦ, προάγον, ὅση αὐτῷ δύναμις, τὸ ἔργον, οὗτινος φρουρὸς ἐτάχθη.

Ὁ Πρόεδρος	Ὁ Γραμματεὺς
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ	Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΤΟΥ 1935

Φίλοι Ἑταῖροι,

Εὐσεβὲς ἐκπληροῦντες καθῆκον, βαρυπενθεῖς ἀναφέρομεν τὰς σκληρὰς εἰς προσφιλεῖς ἑταίρους ἀπωλείας, ἃς κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ὑπέστη ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία. Κατ' αὐτὸ ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ὁ Παναγιώτατος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κύριος Μελέτιος, πρῶτος τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν πρόεδρος, ὅστις οὐ μόνον κατὰ τὸ διάστημα τῆς προεδρείας αὐτοῦ μέγα ἐπεδείξατο ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς προόδου τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἡμῶν ἱδρύματος, ἀλλὰ καί, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐξ Ἀθηνῶν, ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς ἐπεκούρει αὐτῷ χαίρων διὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ πρόοδόν του. Πρὸς τὰ σπουδάσματα ἡμῶν ἄλλως εἶχεν οἰκείως ὁ ἀοίδιμος, ὡς, πλὴν ἄλλων, καὶ ἡ περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ χάρτου τῆς Μαδηβᾶς πραγματεία του δεικνύει.

Μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ λύπη ἡμῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Παντελῆ Ζωγράφου, ὅστις τρέφων ἄπειρον ἀγάπην διὰ τὸν Βυζαντινὸν κόσμον καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἐπόψεως κάλλιστα αὐτὸν κατανοῶν, ὑπῆρξε δι' ὅλου τοῦ βίου του γόνιμος καὶ ἀθόρυβος καλλιτεχνικὸς ἐργάτης. Ἐστερημένος ὑλικῶν πόρων ὁ ἀοίδιμος καὶ οἱασδήποτε χρηματικῆς ὑποστηρίξεως, τρέφων ὅμως ἔνθεον ζῆλον ὑπὲρ τῆς τέχνης, ἣν κατὰ οἰκογενειακὴν παράδοσιν ἐκαλλιέργει, ἐπεσκέπτετο Βυζαντινοὺς ναοὺς καὶ μονάς, μελετῶν, ἀντιγράφων καὶ ὑποδεικνύων ποῦ εὑρίσκοντο Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι ἢ φορηταὶ εἰκόνες ἄξιαι λόγου. Πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἔνθα ὑπάρχουσι Βυζαντινὰ μνημεῖα ἐπεσκέφθη πρὸς τὸν σκοπόν του ὁ Παντελῆς Ζωγράφος, ὅστις καὶ πολλοὺς Βυζαντινοὺς ἐρειπιῶνας ἐπισταμένως ἠρεύνησεν. Εἰς τὰ ἔργα του — καὶ ἀφῆκεν ἀρκετὰ — βλέπει τις τὴν προσήλωσίν του εἰς τοὺς κανόνας τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει, προσαρμόζων αὐτὴν πρὸς τὴν καλλιτεχνικήν του κατεύθυνσιν. Καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἀκόμη μετέβη ὁ ἀοίδιμος, ἵνα ὑποδείξῃ τὴν ἀξίαν τῆς Βυζαντινῆς εἰκονογραφίας, συγγράψας μάλιστα ἐκεῖ καὶ εἰδικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ζωγραφίζειν τῶν Βυζαντινῶν, ἥτις, δυστυχῶς, ἔμεινεν ἀνέκδοτος. Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Παντελῆ Ζωγράφου ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν ἐστερήθη ἐνθουσιώδους συνεργάτου, ἡ κοινωνία χρηστοῦ οἰκογενειάρχου καὶ ἡ τέχνη ἀνιδιοτελοῦς καὶ ἐμπνευσμένου ἐργάτου.

Μετὰ ταῦτα ἐθρηνήσαμεν τὴν πρόωρον ἀπώλειαν τοῦ ἐπὶ βραχὺ ἐκ τῶν πρώτων συμβούλων τῆς Ἑταιρείας διατελέσαντος καὶ διεθνοῦς φήμης ἐπιστήμονος, τοῦ Ἀνδρ. Ἀνδρεάδου, ὅστις οὐ μόνον ἠσχολεῖτο μὲ οἰκονομολογικὰς μελέτας εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ἀναγομένας, ἀλλ' εἶχε στρέψει τὴν προσοχήν του καὶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν καὶ μεταβυζαντινὴν περίοδον, ἀρκούσας καὶ λίαν δοκίμους σχετικὰς δημοσιεύσας μελέτας εἰς ἴδια βιβλία καὶ εἰς ἡμέτερα καὶ ξένα περιοδικά. Ὁ θάνατος τοῦ ἡμετέρου συνεργάτου, τοῦ συγγραφέως τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς δημοσίας Οἰκονομίας,

τοῦ ἐπανειλημμένως καὶ εὐδοκιμώτατα ἀντιπροσωπεύσαντος τὴν Ἑλλάδα εἰς διάφορα διεθνῆ ἐπιστημονικὰ συνέδρια καὶ πρὸ ἔτους καὶ πλέον καὶ εἰς τὸ ἐν Σόφιᾳ τέταρτον διεθνὲς Βυζαντινολογικόν, ἀφίνει εἰς τὴν καθ' ὅλου ἐπιστήμην, καὶ ἰδιαιτέρως τὴν Ἑλληνικήν, δυσαναπλήρωτον κενόν.

Ἡ Ἑταιρεία ἐστερήθη ἐπ' ἴσης χρηστοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐκλεκτοῦ ἐπιστήμονος, τοῦ Κωνσταντίνου Παπαδοπούλλου, ὅστις οὐ μόνον διέπρεπεν ὡς λειτουργὸς τῆς Θέμιδος, ἦν ὡς Ἀρειοπαγίτης καὶ διὰ τῶν νομικῶν του συγγραφῶν εὐδοκιμώτατα ἐθεράπευεν, ἀλλὰ καὶ μέγα ἐνδιαφέρον ἐπεδείκνυεν ὑπὲρ τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τὴν πρόοδον τῶν ὁποίων μετὰ χαρᾶς παρηκολούθει. Μετὰ τὸν Παπαδόπουλον ἀπωλέσαμεν τὸν Κωνσταντῖνον Χωρέμην, ὅστις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν Κερδῷον θεραπεύων Ἑρμῆν, οἰκείως εἶχε καὶ πρὸς τὸν Λόγιον, ἐμπράκτως μετὰ τῆς ἐριτίμου συζύγου του ἐπιδεικνύων τὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν ἀγάπην. Τέλος τοῦ ἡμετέρου ὁμίλου ἀπεσπάσθησαν εἰς τὴν αἰωνιότητα ἀπελθόντες προσφιλέστατοι ἑταῖροι οἱ Γεώργιος Δονδολῖνος, Σπυρίδων Κοκόλης, Ἰωάννης Κολύμβας καὶ Γεώργιος Οἰκονόμου, λάτρεις τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου, μετὰ ζήλου τὰς ἐργασίας καὶ τὴν πρόοδον τῆς Ἑταιρείας παρακολουθοῦντες καὶ τὸν σκοπόν της, ὅση αὐτοῖς δύναμις, προάγοντες. Ἐκφράζοντες τὴν βαθυτάτην ἡμῶν λύπην ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν προσφιλῶν καὶ πολυτίμων ἑταίρων, ἄληστον θὰ διατηρήσωμεν τὴν μνήμην αὐτῶν.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος συνεπληρώθη δεκαετία ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἡμετέρας Ἐπετηρίδος, τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἔγνω νὰ ἑορτάσῃ τὸ Δ. Συμβούλιον. Ὄντως κατὰ τὴν 24ην Φεβρουαρίου, ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, παρόντων τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν, ἀντιπροσώπων τῶν παρ' ἡμῖν ἐπιστημονικῶν σωματείων, τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων, ἑωρτάσθη ἡ δεκαετηρίς, τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας εἰπόντος τὰ δέοντα περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς συμβολῆς τῆς Ἐπετηρίδος εἰς τὴν περὶ τὰ Βυζαντινὰ ἔρευναν.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὸ ἐπὶ τῆς Παιδείας καὶ τῶν Θρησκευμάτων Ὑπουργεῖον, ἐκτιμῶν τὴν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης προσπάθειαν τῆς Ἑταιρείας, ἐβράβευσεν αὐτὴν διὰ βραβείου 25.000 δραχμῶν ἐκ τοῦ ποσοῦ τοῦ ἐτησίως διατιθεμένου πρὸς βράβευσιν διακεκριμένων ἱστοριοδιφῶν, λογογράφων, συλλόγων καὶ ἐπιστημονικῶν σωματείων.

Ἀπὸ τοῦ χώρου τούτου ἐκφράζονται ἅπαξ ἔτι αἱ ἡμέτεραι εὐχαριστίαι πρός τε τὸ Σον Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας διὰ τὴν ἐνθάρρυνσιν ὡς καὶ πρὸς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον, τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, τὴν Ἱστορικὴν καὶ Ἐθνολογικὴν Ἑταιρείαν, τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον Παρνασσόν, τὴν ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν λαογραφικὴν Ἑταιρείαν διὰ τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ ἀποσταλέντα συγχαρητήρια.

Ἑταῖροι ἡμῶν ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν, ἵνα ἡ Ἑταιρεία, χάριν τῶν πολλῶν, προβῇ εἰς ἔκδοσιν λαϊκωτέρων Βυζαντινῶν κειμένων. Θέτοντες εἰς

ἐφαρμογὴν τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, ἀπεφασίσαμεν ἵνα, οἱονεὶ ὡς ἀπαρχήν, ἐκδώσωμεν λεύκωμα περιλαμβάνον ἔγχρωμα γνήσια Βυζαντινὰ σχέδια καὶ γράμματα προωρισμένα νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πρότυπα πρὸς ἀντιγραφὴν ἐπὶ τοίχων, σκευῶν, ἐπίπλων, φορεμάτων κτλ., ἵνα οὕτω δοθῇ ὤθησις πρὸς μίμησιν τῆς γνησίας Βυζαντινῆς διακοσμητικῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξελέγη ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κυρίων Ἀν. Ὀρλάνδου, Ι. Δαμβέργη, Ἀνδρέα Ξυγγοπούλλου, Φώτη Κόντογλου καὶ τῆς κυρίας Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ἥτις ἐπελήφθη τῆς καταλλήλου ἐκλογῆς τῶν σχεδίων. Τὸ λεύκωμα τοῦτο πιστεύομεν ὅτι θὰ παραδώσωμεν εἰς χρῆσιν τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας οὐχὶ μετὰ πολύ, τὰς δὲ διὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ ἀπαιτηθησομένας δαπάνας θὰ καλύψῃ τὸ ποσὸν τοῦ βραβείου τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ὡς καὶ αἱ δωρεαὶ τῶν ἑταίρων αἱ γενόμεναι κατὰ τὸ δεῖπνον τὸ παρατεθὲν τὴν ἑσπέραν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς δεκαετηρίδος τῆς Ἐπετηρίδος, ἤτοι δισχίλιαι δραχμαὶ προσφερθεῖαι ὑπὸ τοῦ κ. Β. Λαμπίκη, δισχίλιαι ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Μανσόλα, δισχίλιαι ἐπ' ἴσης ὑπὸ τῆς κυρίας Ἄννης Βασιλοπούλλου ὡς καὶ ἀνὰ χίλιαι προσφερθεῖσαι ὑπὸ τῶν κυρίων Κ. Μισαηλίδου, Ἀγησιλάου Βλαντιάδου καὶ Παλαιολόγου Σκαμπαβία.

Μετὰ χαρᾶς ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν παρακολουθεῖ τὰς συνεχιζομένας προσπαθείας τῶν ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης λογίων τῶν ἐπιθυμούντων νὰ συμπήξωσιν ἐκεῖ σύλλογον πρὸς μελέτην τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης, εἰ δυνατὸν δὲ νὰ ἱδρύσωσι καὶ μεσαιωνικὸν Μουσεῖον, προφρόνως δ' ἀνεκοίνωσεν αὐτοῖς τὴν ζητηθεῖσαν γνώμην της ἀποστείλασα καὶ ἀντίγραφον τοῦ καταστατικοῦ της. Εὐχόμενοι πραγματοποίησιν τῆς εὐγενοῦς προσπαθείας, δηλοῦμεν ὅτι εὐχαρίστως θὰ ἐβλέπομεν, ἵνα οἱ εἰρημένοι λόγιοι ἱδρύσωσιν ἐν Ἡρακλείῳ παράρτημα τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, οἷον προβλέπει καὶ τὸ καταστατικὸν αὐτῆς.

Ἐνδιαφερόμενοι ἐξ ἴσου διὰ τὰ φιλολογικά, ἀλλὰ καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα τῆς Βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου, ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργείου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀρειβατικοῦ Συνδέσμου γενομένην ἡμῖν ἀνακοίνωσιν, καθ' ἣν αἱ εἰκόνες τοῦ ἐπὶ τῆς Πεντέλης ἀσκητηρίου τῶν Ταξιαρχῶν κατεστράφησαν ἐπιχρισθεῖσαι δι' ἀσβέστου. Εὐτυχῶς ἡ οἰκεία ὑπηρεσία ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς, ὅτι οὐδεμία φθορὰ εἰκόνων ἐγένετο, ἀλλὰ μόνον στερεώσεις τινὲς ἀναγκαῖαι διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κτηρίου·

Κατὰ τὸ 1935 ἔσχομεν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ συγχαρῶμεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν ἐπίτιμον ἡμῶν ἑταῖρον κ. Paulo Emilio Pavolini ἀποχωροῦντα τῆς ὑπηρεσίας μετὰ τεσσαρακονταετῆ ἀπὸ τῆς Πανεπιστημιακῆς ἕδρας διδασκαλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐν Ἀθήναις γεραρὰν Ἰατρικὴν Ἑταιρείαν, ἑορτάζουσαν τὴν ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς.

Κατὰ τὸ 1934, κατ' ἀπόφασιν τοῦ Δ. Συμβουλίου, ἀντὶ τόμου μελετῶν, ἐξεδόθη Εὑρετήριον τοῦ περιεχομένου τῶν δέκα τόμων τῆς Ἐπετηρίδος. Κατὰ

τὸ 1935, συνεχίζοντες τὴν διακοπεῖσαν σειράν, ἐξεδώκαμεν τὸν μετὰ χεῖρας ΙΑ΄. τόμον, ὑπερβαίνοντα κατ' ὄγκον πάντας τοὺς προηγουμένους, μὴ ὑστεροῦντα δ' ἐλπίζομεν αὐτῶν καὶ κατὰ τὸ ποιὸν τῆς ὕλης.

Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐγένοντο τρεῖς ἀνὰ μία ὑπὸ τῶν κυρίων Ι. Παπαδημητρίου, Φ. Κουκουλὲ καὶ Ἐμμ. Πεζοπούλου. Περιλήψεις τῶν ἀνακοινώσεων τούτων καταχωρίζονται ἐν τῷ παρόντι τόμῳ (σελ. 539).

Μνήμονες τῆς ἀποφράδος ἡμέρας τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς θυσίας τοῦ τελευταίου ἡμῶν αὐτοκράτορος, ἐτελέσαμεν, κατὰ τὴν 29ην Μαΐου ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὸ ἐτήσιον τῆς Ἑταιρείας μνημόσυνον ὑπὲρ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισαμένων καὶ πεσόντων, τὸν προσήκοντα λόγον εἰπόντος τοῦ ἑταίρου κ. Κωνσταντίνου Φιλάνδρου.

Πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ ἐκλαϊκευτικοῦ προγράμματος τῆς Ἑταιρείας, ἐγένοντο κατὰ τὸ 1935 αἱ ἑξῆς διαλέξεις ἐν τῇ εὐμενῶς παραχωρηθείσῃ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, εἰς ἣν καὶ αὖθις θερμὰς ἐκφράζομεν εὐχαριστίας διὰ τὴν ἣν παρέχει ἡμῖν ὑποστήριξιν.

1) Ὁ Φ. Κουκουλὲς ὡμίλησε περὶ τοῦ Ἱπποδρόμου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων ἱπποδρομιῶν.

2) Ὁ κ. Ἰωάν. Θρεψιάδης περὶ τῶν Χριστιανικῶν νεκροταφείων τῆς Ἑλλάδος.

3) Ἡ κ. Εὐφροσύνη Λόντου-Δημητρακοπούλου περὶ τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοκίας τῆς Μακρεμβολιτίσσης.

4) Ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Κύρου περὶ τοῦ Θεοτοκοπούλου ὡς Βυζαντινοῦ ζωγράφου.

5) ὁ κ. Ἐμμ. Πεζόπουλος περὶ λαϊκῶν ᾀσμάτων καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐν Βυζαντίῳ.

καὶ 6. Ὁ κ. Ἰ. Συκουτρῆς. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν ἑνὸς Βυζαντινοῦ πατριώτου.

Καὶ ἐκδρομαὶ δὲ ἐγένοντο τέσσαρες· μία εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βέρροιαν περὶ τῆς ἱστορίας, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μνημείων τῶν ὁποίων ὡμίλησεν ὁ Σύμβουλος καὶ Ἔφορος Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος, δευτέρα εἰς τὴν ἐν Σαλαμῖνι μονὴν τῆς Φανερωμένης, περὶ ἧς ὡμίλησεν ἡ κυρία Βενετία Κώττα, τοῦ ἑταίρου καὶ ναυάρχου κυρίου Ἰωάν. Θεοφανίδου ὁμιλήσαντος κατὰ τὸν πλοῦν περὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, τρίτη εἰς τὴν μονὴν Πεντέλης, εἰπόντος περὶ αὐτῆς τὰ δέοντα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας κ. Φ. Κουκουλέ, καὶ τετάρτη εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος μονὴν ὁσίου Μελετίου τοῦ νέου, περὶ ἧς ὡμίλησεν ὁ κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος.

Τὰ μέλη τοῦ Δ. Συμβουλίου ἐπανειλημμένως ἀπησχόλησε κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος τὸ ζήτημα τῆς τοποθετήσεως τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἀοιδίμου Βασιλείου Μυστακίδου. Ἀποδειχθέντος ἀνεπαρκοῦς τοῦ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ προφρόνως παραχωρηθέντος χώρου, ἐγένοντο ἐπανειλημμέναι ἀπόπειραι πρὸς ἐξεύρεσιν ἄλλου καταλλήλου καὶ κεντρικοῦ, αἵτινες μέχρι τοῦδε δὲν κατέληξαν, δυστυχῶς, εἰς ἀποτέλεσμα. Ἡ προσπάθεια ὅμως συντόνως ἐξακολουθεῖ καὶ ἐλπίζομεν προσεχῶς καὶ ἱκανοποιητικῶς νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο. Τιμῶντες δὲ τὴν μνήμην τοῦ ἀοιδίμου ἐπιτίμου ἡμῶν ἑταίρου, ἀπεφασίσαμεν, ἵνα, εἴτε ἐν τῷ προσεχεῖ ΙΒ΄. τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος, εἴτε καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, ἐκδοθῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Δρος κ. Γερασίμου Κονιδάρη, ἐκ τῶν καταλοίπων του, ἡ περὶ ἐπισκόπων καὶ ἐπισκοπῶν ἐν σημειώμασι καταλειφθεῖσα μελέτη του.

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν κατὰ τὸ 1935 ηὔξησε κατὰ πολλοὺς τόμους προερχομένους εἴτε ἐκ δωρεῶν τῶν ἑταίρων εἴτε καὶ ἐξ ἀνταλλαγῆς διαφόρων περιοδικῶν, εἰς ἃ προσετέθησαν δύο νέα, τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου ἐκδιδόμενον Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Τωμαδάκι Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ παρελθόντος ἔτους πολλαὶ βιβλιοθῆκαι καὶ σύλλογοι ἐζήτησαν τὴν εἰς αὐτοὺς δωρεὰν ἀποστολὴν τῶν τόμων τῆς ἡμετέρας Ἐπετηρίδος. Τὸ Δ. Συμβούλιον λαμβάνον ὑπ' ὄψιν ὅτι εἷς τῶν κυρίων πόρων τῆς Ἑταιρείας εἶναι καὶ ὁ προερχόμενος ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν τόμων τούτων, ὧν, εἰς ἕνδεκα μετὰ τοῦ Εὑρετηρίου αὐξηθέντων, ἡ τιμὴ εἶναι σημαντική, μετὰ λύπης του ἠρνήθη τὴν δωρεὰν ἀποστολὴν ἀποφασίσαν ν' ἀποστέλλῃ τοὺς οὕτω ζητουμένους τόμους μετ' ἐκπτώσεως.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ὁ ἀριθμὸς τῶν μὲν τακτικῶν μελῶν ηὐξήθη κατὰ εἴκοσι καὶ ἑπτά, τῶν δὲ ἀντεπιστελλόντων κατὰ τέσσαρα.

Περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑταιρείας πρόνοιαν λαμβάνον τὸ Δ. Συμβούλιον, ἐφρόντισεν οὐ μόνον νὰ ἐπιτύχῃ τακτικὴν τῶν συνδρομῶν εἴσπραξιν διὰ τοῦ δραστηρίου εἰσπράκτορος κ. Ι. Κιουρκτσόγλου, ἀλλὰ καὶ μερικὴν τῶν πόρων αὔξησιν νὰ ἐπιδιώξῃ. Οὕτω, πλὴν τῶν δωρεῶν, ἃς προὐκάλεσεν, ἔχει δι' ἐλπίδος ὅτι κατὰ τὸ τρέχον ἔτος θὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πολυτίμου Συμβούλου ἡμῶν κ. Φιλίππου Δραγούμη ὑποσχεθεῖσαν εἰς τὸ ἄρτιον καταβολὴν τῆς ἐτησίας χορηγίας τῆς Παγκείου Ἐπιτροπῆς, ἥτις, λόγῳ τῶν περιστάσεων, εἶχε περικοπῆ εἰς τὸ ἥμισυ. Τέλος τὸ Δ. Συμβούλιον ἐκφράζει τὰς θερμὰς αὐτοῦ εὐχαριστίας πρός τε τὰ μέλη, ἅτινα μετὰ ζήλου εἰργάσθησαν ὑπὲρ διαδόσεως τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας καὶ ἐγγραφῆς νέων μελῶν, μάλιστα δὲ πρὸς τὸν Σύμβουλον κ. Σοφοκλέα Χουδαβερδόγλουν-Θεόδοτον πολυτίμους παρασχόντα ὑπηρεσίας εἰς τὸ τμῆμα τῆς ἐξωτερικῆς ἀλληλογραφίας τῆς Ἑταιρείας.

Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑταιρείας, παρὰ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις, βαίνουσι καλῶς, ὡς θέλει πιστοποιήσει διὰ τῆς λογοδοσίας του ὁ ταμίας κ. Β. Λαμπίκης καὶ διὰ τῆς ἐκθέσεώς της ἡ ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπή, ἥτις εὗρε πάντα τὰ

βιβλία καὶ τοὺς λογαριασμοὺς ἐν τάξει, χάρις εἰς τὸν λογιστὴν τῆς Ἑταιρείας κύριον Θ. Γαλάνην, εἰς ὃν δίκαιος ὀφείλεται ἔπαινος.

Κατὰ ταῦτα αἱ μὲν συνολικαὶ εἰσπράξεις τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1935 ἀνῆλθον εἰς Δραχμ. 132.671.— (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἐκ Δραχμ. 23.082.— ὑπολοίπου τοῦ προηγουμένου ἔτους 1934).

Αἱ δὲ πληρωμαὶ δι' ἔξοδα Διαχειρίσεως ἐν γένει ἔφθασαν ἐν συνόλῳ εἰς Δραχμ. 111.941.—

Κατὰ συνέπειαν ἀφέθη ὑπόλοιπον εἰς νέον ἔτος 1936 ἐκ Δραχ. 20.730.—

Ἀφ' ἑτέρου ἔχομεν κατατεθειμένον παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος ποσὸν Δραχμ. 123.698.30. Ἄρα τὰ ρευστὰ διαθέσιμα τῆς Ἑταιρείας μας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1935 ἀνῆλθον εἰς Δραχμ. 144.428.30.

Εἰς ἄλλας σελίδας τοῦ παρόντος Τόμου δημοσιεύομεν τοὺς Γενικοὺς Ἰσολογισμοὺς τῶν χρήσεων τῶν δύο ἐτῶν 1934 καὶ 1935.

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1934 ΜΕΧΡΙ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1934

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ		ΔΡΑΧ.
Ταμεῖον.		
Μετρητὰ ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/1934		23.082.—
Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.		
Λ/σμὸς Καταθέσεων εἰς ὄψιν		
Ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/1934		90.674.40
Χρεώγραφα.		
Τὰ φυλασσόμενα παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος . . .		2.040.—
Ἐπετηρίδες.		
Ἀξία διαθεσίμων Σωμάτων Ἐπετηρίδων Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν μέχρι τέλους 1934 (συμπεριλαμβανομένου καὶ ποσοῦ προπληρωθέντων τυπογραφικῶν		220.000.—
Σήματα Ἑταιρείας.		
Ἀξία διαθεσίμων Σημάτων (κονκάρδες)		2.700.—
Βιβλιοθήκη.		
Διάφορα Συγγράμματα κλπ. (ὀνομαστικὴ ἀξία) συμπεριλαμβανομένων ἐξόδων παραλαβῆς κλπ. δωρηθέντων βιβλίων τῆς Βιβλιοθήκης Μυστακίδου		25.000.—
Ὑλικὰ διάφορα.		
Τσιγκογραφήματα (Clichés), πλάκες κλπ. . .	Δρχ. 16.850.50	
Μεῖον μερικῆς ἀποσβέσεως	» 6.850.50	10.000.—
		373.496.40

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ	ΔΡΑΧ.
Κεφάλαιον.	
Τὸ σχηματισθὲν κεφάλαιον ὡς οἱ προηγούμενοι Ἰσολογισμοὶ . . .	300.000.—
Κέρδη καὶ Ζημίαι.	
Ὑπόλοιπον ἀφιέμενον εἰς νέον	73.496.40
	373.496.40

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ «ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ»

ΕΞΟΔΑ (Δοῦναι)		
Γενικὰ Ἔξοδα Διαχειρίσεως.		
Μισθοὶ καὶ Ἀμοιβαὶ	Δρχ. 37.300.—	
Ἔντυπα καὶ Γραφικὴ ὕλη	» 5.120.—	
Διάφορα ἔξοδα	» 4.877.05	47.297.05
Προμήθειαι. Ποσὰ πληρωθέντα δι' εἰσπρακτρα συνδρομῶν κλπ.		9.468.50
Ἀποσβέσεις: Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ ἀξίας τσιγκογραφημάτων κλπ.		6.850.50
Μερικὴ ἀπόσβεσις Βιβλιοθήκης		1.757.90
		65.373.95
Ὑπόλοιπον Λ/σμοῦ Κέρδη καὶ Ζημίαι εἰς Νέον . .		73.496.40
		138.870.35

ΕΣΟΔΑ (Λαβεῖν)	
Εἰσπράξεις ἐκ Συνδρομῶν	37.982.—
» » Δωρεῶν	53.875.60
Τόκοι ἐκ καταθέσεων κλπ.	2.778.70
Εἰσπράξεις καθαραὶ ἐκ πωλήσεως Ἐπετηρίδων	18.862.90
Ὑπόλοιπον προηγουμένης χρήσεως 1933	25.371.15
	138.870.35

Σημ. Αἱ καθυστερούμεναι συνδρομαὶ δὲν συμπεριλαμβάνονται.

Ἀθῆναι τῇ 20 Ἰανουαρίου 1935.

Ὁ Ταμίας
ΒΑΣ. Π. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ὁ ἐπὶ τοῦ Λογιστικοῦ
Θ. Γ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1935 ΜΕΧΡΙ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1935

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ		ΔΡΑΧ.
Ταμεῖον.		
Μετρητὰ ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/1935		20.730.—
Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.		
Λ/σμὸς Καταθέσεων εἰς ὄψιν		123.698.30
Ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/1935		
Χρεώγραφα.		
Τὰ φυλασσόμενα παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος . . .		2.040.—
Ἐπετηρίδες.		
Ἀξία διαθεσίμων Σωμάτων Ἐπετηρίδων κλπ. Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν		190.000.—
Σήματα Ἑταιρείας.		
Ἀξία διαθεσίμων Σημάτων (κονκάρδες)		1.700.—
Βιβλιοθήκη.		
Διάφορα Συγγράμματα κλπ. (ὀνομαστικὴ ἀξία)	Δρ. 29.990.—	
Μεῖον μερικῆς ἀποσβέσεως	» 3.999.—	26.000.—
Ὑλικὰ διάφορα.		
Τσιγκογραφήματα (Clichés), πλάκες κλπ. . . .	» 14.543.75	
Μεῖον μερικῆς ἀποσβέσεως	» 2.543.75	12.000.—
		376.168.30

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ	ΔΡΑΧ.
Κεφάλαιον.	
Τὸ σχηματισθὲν κεφάλαιον ὡς οἱ προηγούμενοι Ἰσολογισμοὶ . . .	300.000.—
Κέρδη καὶ Ζημίαι.	
Ὑπόλοιπον ἀφιέμενον εἰς Νέον	76.168.30
	376:168.30

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ «ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ»

ΕΞΟΔΑ (Δοῦναι)		
Γενικὰ Ἔξοδα Διαχειρίσεως.		
Μισθοὶ καὶ Ἀμοιβαὶ	Δρ. 29.600.—	
Ἔντυπα καὶ Γραφικὴ ὕλη	» 4.913.85	
Διάφορα ἔξοδα	» 4.661.—	39.174.85
Προμήθειαι. Ποσὰ πληρωθέντα δι' εἰσπρακτρα συνδρομῶν κλπ. .		9.904.—
Ἀποσβέσεις: Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ ἀξίας τσιγκογραφημάτων κλπ.		2.543.75
Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ ἀξίας Βιβλιοθήκης		3.990.—
Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν διαθεσίμων Τόμων ἐπετηρίδων, συνυπολογιζομένης καὶ τῆς ἀξίας τῶν δωρηθέντων κατὰ καιροὺς		35.000.—
		90.612.60
Ὑπόλοιπον Λ/σμοῦ Κέρδη καὶ Ζημίαι εἰς Νέον . . .		76.168.30
		166.780.90

ΕΣΟΔΑ (Λαβεῖν)	
Εἰσπράξεις ἐκ Συνδρομῶν	33.848.—
» » Δωρεῶν	65.477.90
Τόκοι ἐκ καταθέσεων	1.756.—
Διαφοραὶ ἐκ πωλήσεως Τόμων ἐπετηρίδων κλπ.	21.202.60
Ὑπόλοιπον ἐκ προηγουμένης χρήσεως 1934	73.496.40
	166.780.90

Σημ. Αἱ καθυστερούμεναι συνδρομαὶ δὲν συμπεριλαμβάνονται.

Ἀθῆναι τῇ 25 Ἰανουαρίου 1936.

Ὁ Ταμίας
ΒΑΣ. Π. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ὁ ἐπὶ τοῦ Λογιστικοῦ
Θ. Γ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ

ΑΜΠΟΤ Ε.
ΒΟΛΙΔΗΣ Θ.
ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ Ι.
ΔΑΡΑΛΕΞΗΣ Χ.
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ Π.
ΖΕΡΒΟΣ Ι.
ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΗΛΙΑΔΟΥ ΕΥΦΗ †
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Σπ.
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΕΥΑΓΓ.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Π. Δ. †
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Ν.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΥΛΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Φ.
ΛΑΜΠΙΚΗΣ Β.
ΛΟΥΚΙΔΗΣ Γ.
ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΟΣ Π.
ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΡ.
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ. †
ΣΑΡΟΓΛΟΥΣ Π. †
ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Β.
ΣΚΟΥΤΑΡΗ ΝΕΛΛΗ
ΤΙΠΑΛΔΟΣ Γ. Ε. †
ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ. †

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΛΑΜΠΙΚΗ ΣΟΦΙΑ
ΛΑΜΠΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΟΙΚΙΑΔΗΣ ΜΙΧ.
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ †
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΠΑΓΓΕΙΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΧΩΡΕΜΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΤΟ ΑΘΗΝΗΣΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
ΑΚΙΛΟΓΛΟΥΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΑΜΠΟΤ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ
ΔΕΛΤΑ ΠΗΝΕΛΟΠΗ
ΔΕΛΤΑ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΖΑΡΙΦΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ †
ΚΑΣΔΑΓΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ †
ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ
ΚΤΕΝΑ ΟΛΓΑ
ΛΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΑΡΧΙΜ. ΛΙΑΝΑΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ
ΛΟΒΕΡΔΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
MILLER WILLIAM
ΝΟΜΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
ΠΟΥΡΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ
ΡΟΥΣΣΟΣ ΝΙΚΗΤΑΣ †
ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝ †
ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΡΙΚΟΓΛΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΧΩΡΕΜΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ †

ΔΩΡΗΤΑΙ

ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ †
ΕΥΓΕΝΙΔΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΙΓΓΛΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΜΠΕΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
† Ο ΚΙΤΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ
ΚΥΤΙΚΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΠΑΠΑΘΕΟΛΟΓΟΥ ΣΕΡΓΙΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρόεδρος
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †

Γεν. Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ταμίας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΙΠΑΛΔΟΣ †

Σύμβουλοι

ΙΩ. ΖΕΡΒΟΣ
ΣΠ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΙΜΙΛΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ †
ΝΙΚ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΝ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ †
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ
† ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Κ. Ν. ΡΑΔΟΣ †
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΤΟ ΝΥΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Γεν. Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ

Ταμίας
ΒΑΣ. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Σύμβουλοι

ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚ.
ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΙΣ Γ.
ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΑΝΤ.
ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡ.
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΑΣΤ.
ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ ΕΜΜ.
ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ ΠΑΝ.
ΧΟΥΔΑΒΕΡΔΟΓΛΟΥΣ-ΘΕΟΔΟΤΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΙΜΑ

† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
Albertoni Aldo †
Anastassievič Drag.
Bănescu N.
Beneševič W.
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛ.
Breccia Ev.
Bréhier L.
Brouwer Franc. D. Simone
Bury J. B. †
Byron R.
Cadafalch J. P.
Collinet Paul
Darko E.
Dawkins R. M.
Delehaye Hippol.
Diehl Charles
Dölger Fr.
Ebersolt J. †
Ehrhard Albert
Ferrari Giannino
Gerland E. †
Grégoire Henri
Jerphanion Guil. de
Heisenberg A †
Hesseling D.
Iorga N.
Kurtz Ed. †
Marshall Henry Frederick
Mercati Silvio Giuseppe
Merten Erich
Miller William
Millet G.
Moravcsik G.
Murati Fr.
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Β. Α. †
Noailles Pierre de
Palmieri Aur. †
Pavolini Paolo
Pernot H.
† Ο ΠΡΟΥΣΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ †
Rodd Rennell
ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜ.
Schlumberger G. †
Α. Μ. ΧΑΪΛΕ ΣΕΛΛΑΣΙΕ
Sokoloff Iv.
Strzygowski Jos.
Tafrali Or.
Uspenskij F. †

ΤΑΚΤΙΚΑ

Ἀβραμίδης Ἰωάννης
Ἀγαπητὸς Γ.
Ἀγαπητὸς Σπήλ.
Ἀγγελετόπουλλος Π.
Ἀγγελόπουλλος Ἀθάνατος Ἀρισ. †
Ἀδαμαντίου Ἀδαμ.
Ἀθανασιάδης Ἀθαν.
Ἀθανασιάδης Κ.
Ἀθηνογένης Ἰ.
† ὁ *Ἀθηνῶν Χρυσόστομος*
Ἀλεξανδρόπουλλος Ἀλέξ.
Ἄμαντος Κ.
Ἀμίρου Χρηστῖνα
Ἄμποτ Εὐγενία
Ἀναγνωστόπουλλος Γ.
Ἀνανιάδης Εὐστ.
Ἀντύπας Θεόδ.
Ἀντύπας Σπ.
Ἀντωνᾶτος Χαρίλαος
Ἀντωνιάδης Εὐάγγ.
Ἀντωνιάδης Κ.
Ἀντωνιάδου Αἰκ.
Ἀντωνιάδου Σοφ.
Ἀποστολάκι Ἄν.
Ἀποστολάκις Κ. †
Ἀποστολίδης Γ. †
Ἀποστολίδου Ἕλλη
Ἀραβαντινὸς Γ.

Ἀρβανιτάκις Γ.
Ἀρβανιτίδης Γ.
Ἀρβιλλιᾶς Κ.
Ἀργυρόπουλλος Περ.
Ἀριστόφρων Π.
Ἀσκητόπουλλος Γ.
Ἀσπρογέρακας Ν.

Βαβανᾶτσος Ἰάκωβος Ἀρχιμ.
Βάρδα Κωνστ.
Βαρδάκας Σπ.
Βαρουξάκι Αἰκ.
Βασιλείου Σπ.
Βασιλείου Φίλ.
Βασιλοπούλλου Ἄννα
Βαφειάδης Δ.
Βελισσαρίου Ι.
Βέλλας Β.
Βελλιανίτης Θωμ.
Βενιζέλος Ἐλευθ.
Βενιζέλος Κυρ.
Βενιζέλου Μ.
Βερναρδάκις Κ.
Βίγκος Ἀντ.
Βλαντιάδης Ἀγησ.
Βλασόπουλλος Γ.
Βλάχος Ἀσημ.
Βλάχος Σπυρ.
Βογιατζίδης Ι.
Βολίδης Θεμ.
Βολονάκης Μιχ.
Βόνδας Ζαχ.
Βουδούρης Ἄγγ.
Βουλόδημος Ἀναστ.
Βρυζάκις Ἀθ. †
Βρυζάκις Κ.

Γαβριηλίδης Ἀναστ.
Γαλανόπουλλος Μελέτιος
Γαλάτης Στέφ.

Gault Anne
Γεννηματᾶς Θεόδ.
Γεννηματᾶς Ι.
Γερογιάννης Κ.
Γερωνυμάκι Μαρ.
Γερωνυμάκις Ἀντ.
Γεωργακᾶς Δ.
Γεωργιάδης Ἀνδρ.
Γεωργιάδης Ἀριστείδ.
Γεωργιάδης Γ.
Γεωργόπουλλος Κτέφ.
Γιαλούρης Ἀντ.
Γιαννάκαρη Βασιλ.
Γιαννάκαρης Σωκρ.
Γιαννιώτης Α.
Γιαννόπουλλος Ν.
Γιαννουσόπουλλος Γ.
Γιαννοῦτσος Ι.
Γιατράκου Παϊσία
Γιοτσαλίτου Καλ.
Γιοχάλας Νικ.
Γκίνης Δ.
Γκονόπουλλος Ἀθαν.
Γκονόπουλλος Κωνστ.
Γονέος Πέτρ.
Γούδας Μιχ. †
Γουδῆς Ἄγγ.
Γουδῆς Ν. †
Guilland R.
Γουλᾶς Νικηφ.
Γρηγοριάδη Ἕλλη
Γρήγουρας Χαρίλ.

Δαβόπουλλος Γ.
Δαλαμάγκας Κ.
Δαμβέργης Ι.
Δανδέλης Ε.
Δαούτη Ἀντιόπη
Δαούτης Ἀθ.
Δὲ Βιάζης Σπυρ. †

Δέδες Ι.
Δεϊμέζη Ἀλίκη
Δεληγιάννης Π.
Δέλτα Πην.
Δένδιας Μ.
Δεσμίνης Δημοσθ.
Δεσποτόπουλλος Κ.
Δημητρακοπούλλου-Λόντου Εὐφρ.
Δημητριάδης Παῦλος
Δημητριάδης Σωτήρ.
Δημητριάδου Μίνα
Δημητρίου Δ.
Δήμησσα Ἀμαλ.
Διαμαντόπουλλος Ἀδ.
Διαμαντόπουλλος Διον.
Δοανίδης Ι.
Δοβλέτης Γ.
Δονδολῖνος Γ. †
Δούκα Ἀγγελ.
Δούνιας Θεόδ.
Δραγούμης Κ. †
Δραγούμης Φίλιππος
Δρίτσας Πανάγ.
Δυοβουνιώτης Κ.

Ἐλεόπουλλος Νικηφόρος
Ἐλεοπούλλου Καλλιρρόη
Ἐλευθεριάδης Δημοσθ.
Ἐλευθεριάδου Ἀριάδνη
Ἐλευθερουδάκης Κ.
Ἐμμανουὴλ Ἀδριανὴ
Ἐμπεδοκλῆς Γρηγ.
Ἐμπειρίκος Γ.
Ἐμπειρίκος Σταμ. †
Εὐαγγελίδης Κ.
Ἐφραιμίδου Ἐλίζα

Ζακυθηνὸς Διον.
Ζαλοκώστας Κ.
Ζαλοκώστας Χρῖστ.
Ζαμίχας Φρίξος
Ζαμπατῆς Ἐμμ.
Ζαρίφης Γ.
Ζάχος Ἀριστ.
Ζέγγελη Καίτη
Ζέη Μαριέττα
Ζέπος Δ.
Ζερβουδάκι Χρυσ.
Ζίφος Μιλτ.
Ζίφου Μελπομ.
Ζουμπουλίδης Ν.
Ζουπὰν Ραλλοῦ
Ζωγραφάκις Σταμ.
Ζωγράφος Π. †
Ζωγράφου Εὐγενία
Ζώης Λεωνίδας
Ζώρας Ἀνδρόνικος
Ζώρας Γ.

† ὁ Ἠλείας Ἀντώνιος
Ἠλιάδης Ι.
Ἠλιάσκος Ι.

Θάνος Δ.
Θεοδωρόπουλλος Σπ.
Θεοφανίδης Ι.
Θεοφανίδης Σταῦρος
Θεοφανόπουλλος Κλεάνθ.
Θεοφίλης Ι.
Θεοφιλοπούλλου Εὐρ.
† ὁ Θεσσαλιώτιδος Ἰεζεκιὴλ
Θρουβάλας Ἀντ.

Ἰατρίδης Ν.
Ἰγγέσης Ι.
Ἰγγλέσης Σωκ.
Ἰζαηλὼφ Μίνα
Ἰωαννίδης Εὐάγγ.
Ἰωαννίδου Χρυσάνθη †

Καζακόπουλλος Σωτ.
Καζούλης Μικὲς
Καθάρειος Ἀλέξ.
Κακριδῆς Ι.
Καλαποθάκις Δ.
Καλβοκορέσης Δ.
Καλιτσουνάκις Ι.
Καλλάρη Μ.
Καλλιγᾶ Αἰμ. †
Καλλιγᾶς Μαρῆς
Καλλιγᾶς Παῦλ.
Καλλογερᾶ Ἕλλη
Καλογερίκου Μ.
Καλογερόπουλλος Δ.
Καλογερόπουλλος Διον.
Καλογερόπουλλος Ν.
Καλογερόπουλλος Π. Δ. †
Καλομενόπουλλος Νικόστρ.
Καλούδη Ἄννα
Καλποῦζος Ι.
Καλτσέτης Ἀχιλ.
Καλύβας Δημ.
Καλύβας Διον.
Καλυβίτης Δ.
Καλυβίτης Κοσμᾶς
Καμάρα Πολύμνια
Καμπανάκις Ἰ.
Καμπανάκις Πάτροκλος †
Καμπάνη Μπεμπέλλα
Καμπάνης Λεωνίδας †
Καμπάνης Πέτρ.
Καμπᾶς Σίμ.
Καμπίρης Ἰωάν.
Καναρέλη Νίτσα
Κανδηλῶρος Τάκης †
Κανδρῆς Εὐθ.
Κανελλόπουλλος Βασ.
Καντζιλιέρης Στυλ.
Καντώρου Μίγκα
Καπερώνης Ν.
Καπερώνης Σπ.
Καπετανστρατάκις Ἰωάν.
Καπνουκάγιας Χρῖστος
Καραβίας Ἰωάν.
Καραλοπούλλου Δανάη
Καραμαλίκης Ριχ.
Καραμᾶνος Δ.
Καρανικόλας Πάνος
Καραπάνος Περ.
Καργιωτάκις Ν.
Καρδαμάκις Δ.
Καρπάθιος Ἐμμ. Ἀρχιμ.
Καρρᾶς Ἀδαμάντ.
Κάρταλη Ἀνδρομ.
Καρώνης Δ.
Κάσδαγλης Ἀλέξ. †
Κασιμάτης Γρ.
Καστρινάκις Ι.
Καταλᾶνος Ν. †
Κατράκις Χαρίλαος
Κατσαντώνης Ἠλ.
Κεραμόπουλλος Ἀντ.
Κιουρκτσόγλου Ι.
† ὁ Κιτίου Νικόδημος
Κλεόμβροτος Εὐάγ.
Κόβας Εἰρήναρχος
Κοϊμζόγλου-Παπᾶ Ραλλοῦ
Κοκίδης Ν.
Κοκόλης Κ.
Κοκόλης Σπυρ. †
Κόλιας Γ.
Κολλινιάτης Ἠλ.
Κολλυβᾶς Ν.
Κολοκοτρώνη Ἀδριανὴ
Κολοκοτρώνης Β. †
Κολύβας Ι. †
Κονδύλης Δ.
Κονιδάρης Γεράσ.
Κοντογιάννης Π. †
Κοντογόνης Κ.

Κοντόπουλλος Ν.
Κορμπέττη Ἡρὼ
Κορρὲς Στυλ.
Κοσμετάτου Ἰωάννα
Κοτζιᾶ Αἰκ.
Κοτζιᾶς Ν.
Κούζης Ἀριστ.
Κουκουλὲ Ἀναστ.
Κουκουλὲς Φαίδων
Κουνούπης Σταῦρ.
Κουρτίδης Κ.
Κουτσοκώστα Δάφνη
Κοφινᾶς Γ.
Κριαρᾶς Μαν.
Κριεζῆς Ἀλέξ.
Κρόκος Ἄγγελ.
Κτενᾶ Ὄλγα
Κτενᾶς Χριστόφορος, Ἀρχιμ.
Κυδωνιάτης Σόλ.
Κυπαρίσση Κλεοπ.
Κυπαρίσσης Ν.
Κυράνης Ν.
Κυριάκης Κυρ.
Κυριακίδης Ἀριστ.
Κυριακίδης Περίανδρος
Κύρου Ἀλέξ.
Κύτικας Διον.
Κωνσταντινέα Μ.
Κωνσταντόπουλλος Ν.
Κωτούλας Κωνστ.
Κώττα Βενετία

Λαδᾶς Χρ.
Λαζαρῆς Θεόδ.
Λαμπίκη Σοφ.
Λαμπίκης Β.
Λαμπρόπουλλος Παν.
Λάμπρου Ἄννα †
Λανάρᾶς Θωμ.
Λαπαθιώτης Δ.
Λάσκαρις Μιχ.
Λαχανᾶς Β.
Λαχνιδάκις Ἰωάν.
Λέγγερης Ἀλέξ.
Λειβαθηνὸς Ἀθαν.
Λεονάρδος Ἀθ.
Λεονταρίτης Γ.
Λεούσης Ἀνδρ.
Λιανᾶς Ζαχαρίας, Ἀρχιμ.
Λιθοξόος Ν.
Λοβέρδος Διον. †
Λοβέρδος Σπυρ.
Λούβαρις Ν.
Λυμπερόπουλλος Ν. †

Μάγκλης Ἐμμ.
Μαζαράκις Ἀλεξ.
Μαθιόπουλλος Π.
Μακαρόνας Γ.
Μακκᾶ Ξανθ.
Μακράκις Ι.
Μαλλούχου Σοφία
Μαμουνᾶ Εἰρ.
Μάνος Ἀθ.
Μανουηλίδης Γ.
Μανουηλίδης Π.
Μανουσάκις Μαν.
Μανούσης Ἀντ.
Μανοῦσκος Μιχ.
Μανσόλα Ἐλισ. †
Μανσόλα Εὐγενία
Μανσόλας Γ.
Μανσόλας Κ. †
Μαργαρίτης Ἀλκιβ.
Μαργαρίτης Ι. †
Μαρκόπουλλος Ἀντ.
Μαυρομιχάλης Πέτρος
Μαυρομμάτης Χαρ.
Μεγαλίδης Παν.
Μέγας Γ.

Μεϊντάνης Θρασ.
Μέκιος Κ.
Μελισσίδης Ἐμμ.
Μελιτόπουλλος Παῦλ.
Μερκούρης Γ.
Μερκούρης Σπ.
Μεταξᾶς Ἀγγ.
Μητάκις Δ.
Μητρέλιας Χαρίλ.
Μητρόπουλλος Παντ.
Μικρουλάκις Γ.
Μίνδλερ Μ.
Μιρασγετζῆς Δημοσθ.
Μισαηλίδης Κ.
Μιστριώτου Ἀριάδνη
Μιχαηλίδης Μιχ.
Μιχαλόπουλλος Δ.
Μιχελουδάκι Ἀργ.
Μιχόπουλλος Εὐστ.
Montagnac Jean Amedée
Μοσχόπουλλος Νικηφ.
Μόττης Στεφ.
Μουργόπουλλος Δ.
Μουσούρης Σπυρ.
Μουστάκας Διον.
Μουτσόπουλλος Ἀν.
Μπάκος Ἀναστ.
Μπάκου Σοφ.
Μπαλᾶνος Δ.
Μπαλόγλου Σοφοκλ.
Μπελένης Παρίσης
Μπέμπης Δ.
Μπενάκι Μαρ. Ἀλ.
Μπενάκις Ἀλ.
Μπενάκις Ἀντ. Ε.
Μπενάκις Ἐμμ. †
Μπίτζιος Κ.
Μπίτσου Εὐτ.
Μπόγδης Χρυσ.
Μπότσαρης Δ. Τ. Νότη
Μπούας Χρυσ.
Μπουγκέας Σπυρ.
Μπουκλᾶκος Κυρ.
Μπούμπουλη Ἑλ.
Μρατσιώτης Παναγ.
Μπρούμης Ν.
Μυλωνᾶκος Ἀντ.
Μυστακίδης Ἀθαν.

Νειάδας Βασ.
Nersessian S.
Νίδερ Κ.
Νικολαΐδης Ἰωάν.
Νικολαΐδου Εἰρ.
Νικολίτσα Ἰωάννα
Νομικὸς Γ.
Νομικὸς Χριστόφ.

Ξανθάκη Μαργ.
Ξανθουδίδης Στέφ. †
Ξενόπουλλος Γρ.
Ξενόπουλλος Στέφ.
Ξηρουχάκις Ἀγαθάγγ.
Ξυγγόπουλλος Ἀνδρ.

Οἰκιάδης Μιχ.
Οἰκονομίδου Εὐγ.
Οἰκονομόπουλλος Κ.
Οἰκονομόπουλλος Ξενοφ.
Οἰκονόμος Γ.
Οἰκονόμου Γ. †
Οἰκονόμου Δ.
Οἰκονόμου Κ.
Οἰκονόμου Λυσίμ.
Οἰκονόμου Μαρ.
Οἰκονόμου Παν.
Ὀκταποδᾶς Κ.
Ὀκτωράτου Ἀμαλ.
Ὀλυμπίου Μ.
Ὀρλάνδος Ἀναστ.

Πάγκαλος Γ.
Παϊζάνης Σπῦρ.
Πάϊκος Μιχ.
Παλένθια Ζωὴ
Πάλλας Δ.
Πάλλης 'Αλέξ.
Πάλλης 'Αριστείδης
Πάλλης Κ.
Παλλιεράκις Ι.
Παναγιωτίδης Ι.
Παναγιωτόπουλλος Κ.
Πανοῦτσος Δῆμος
Παντελίδης Στέφ.
Παντελίδης Χρῖστος
Παπᾶ 'Αλεξ.
Παπᾶ Καίτη
Παπαγεωργιάδης Γρ.
Παπαγεωργίου Κλεόβ.
Παπαγρηγοριάδης Σάββας
Παπαδάκι Στέλλα
Παπαδάκις Κ.
Παπαδάκις Νεοκλῆς
Παπαδημητρίου 'Αλέξ.
Παπαδημητρίου 'Αριάδνη
Παπαδημητρίου Κ.
Παπαδόγιαννης Γ. †
Παπαδόπουλλος "Ανθ.
Παπαδόπουλλος Κ. †
Παπαδοπούλλου 'Αντ.
Παπάζογλους 'Αβραὰμ
Παπαθανασίου Κ.
Παπαθανασόπουλλος 'Αθαν.
Παπαϊωάννου Καλλίν.
Παπακωνσταντίνου Νικήτ. †
Παπανικολάου 'Αντ.
Παπανικολάου Σπυρ.
Παπαντωνίου Σπυρ.
Παπαπάνος Κ.
Παπᾶς Ν.
Παπασαράντος Ι.

Παπαχρυσάνθου Χρύσ.
Παπούλιας Δ. †
Παπουτσόπουλλος Δημοσθ.
Παπίνης Κ.
† ὁ πρ. Παραμυθίας 'Αθηναγόρας
Παρασκευόπουλλος Γ.
Πασχάλης Δημ.
Πατριαρχέας Παναγ.
Παυλόπουλλος Κανάρης
Παχνὸς 'Αλέξ.
Πεζᾶς Σταμ. †
Πεζόπουλος 'Εμμ.
Περάκις Δ.
Πέρδικα Νίκη
Περικλέους Ι.
Πετάσης Ν.
Πετρίδης Παναγ.
Πετροκόκκινος Δ.
Πιερίδης Λουκῆς †
Πλαγιάννης Δ.
Πλακίδης Σταῦρ.
Πολίτης Λίνος
† Πολύκαρπος Τρίκκης
Πουλίτσας Παναγ.
Πουρῆς Μιλτ.
Πράτσικα Χρηστῖνα
Πράτσικας Γ.
Πράτσικας Χρ.
Πρίγκου Λένα
Πύργος Ρένος

Ράδος Κ. †
Ράδου Ρόζα
Ραζῆς Β.
Ράλλη Τζέννυ
Ράλλης Κ.
Ράλλης Μικὲς
Ραφτόπουλλος Εὐ.
Redich Donald Marcellus
Ρέντης Κ.

Ρήγας Γ.
Ροσόλυμος Β.
† Ρουμπάνης Γερμανὸς
Ροῦσσος Νικήτας †
Ρούφου Κανακάρη Σοφία
Ρωμανὸς Κ.

Σαβράμης Εὐάγγ.
Σάγκα 'Ελ.
Σαδούκας Χρ.
Σακελλαρίου Γ.
Σαλβάγος Μικὲς
Σαραντῆς Μιλτ.
Σαράφης 'Αριστ.
Σαρῆς 'Αλέξ.
Σαρῆς Ι.
Σαρικάκης Χρ. †
Σάρου Αἶμ.
Σάρρος Δ.
Σβῶλος 'Αλ.
Σγουρίτσας 'Αγησ.
Σγουρίτσας Χρῖστ.
Σγούτας Κ.
Σεγδίτσας Παναγ.
Σεϊζὰν Γ.
Σεϊρλῆς Κ.
Σεμελᾶ 'Αργυρὼ †
Σερπιέρης 'Ιωάννης Βαπτιστ. Φ.
Σιγάλας 'Αντ.
Σίδερης Γ.
Σιδερίδης Ξενοφῶν †
Σισιλιᾶνος Δ.
Σιφναῖος 'Απόστ.
Σιφναῖος 'Αριστείδης
Σιφναῖος Β.
Σιφναῖος Δ.
Σιφναῖος Τάκης
Σιφναίου 'Ελ.
Σκαλιέρης Γ.
Σκαμπαβίας Παλαιολόγος

Σκαραμαγκᾶς 'Ιβὰν
Σκένδερ 'Αντιόπη
Σκόκος Φίλιππος
Σκλαβοῦνος Γ.
Σκουζὲς Γ.
Σκούταρη Νέλλη
Σμπαρούνης 'Αθαν.
Σοκόλης Κ. †
Σολομωνίδης Σωκρ. †
Σούλη "Ελλη
Σούλης Χρ.
Σούρλας Κίμων
Σοφιανόπουλλος Λεων.
Σοφιανόπουλλος Περικλ.
Σοφιανὸς 'Αριστόδ. †
Σοφτᾶς Κύριλλος
Σπυριδάκις Γ.
Σπυρόπουλλος Ν.
Σταθόπουλλος Ι.
Σταθοπούλλου 'Ελευθ.
Σταματιάδου Εἰρ.
Σταματόπουλλος Κ.
Σταμμούλη Π'' 'Αναστάσιος †
Σταρόγιαννης Ν.
Σταυρόπουλλος 'Ιάσων
Σταύρου Θρ.
Στελλάκις 'Ελευθ.
Στεφανάκις Γ.
Στεφανίδης Β.
Στεφανόπουλλος Δ. †
Στεφάνου Εὐγ.
Στεφάνου Χαριλ.
Στῆβενς 'Αλφρ. †
Στρατηγὸς 'Αναστ.
Στράτης Εὐάγγ. †
Στρίγγος Γ.
Στυλιανόπουλλος Γ.
Συκουτρῆς Ι.
Συρμόπουλλος Σόλ.
Σφήνας Θεόκλ.

Σχοινᾶς Γ.
Σχορτσανίτης ᾽Αριστ.
Σωτηριάδης ᾽Αλέκος
Σωτηριάδης Σωτήρ.
Σωτηρίου Γ.
Σωφρονόπουλλος Γ.

Ταρσούλη ᾽Αθηνᾶ
Τεγοπούλλου ᾽Αλεξ.
Τζάνης Ν.
Τζελέπης Παν.
Τζωρτζάκη Φωτ.
Τιπάλδος Γ. Ε. †
Τιπάλδος Μπασιᾶς ᾽Αθ.
Τοζάκογλου Γ.
Τορναρίτης Ι.
Turyn Alexander
Τουφεξῆ ᾽Ιωάννα
Τουφεξῆ Φωφὼ
Τραυλὸς Ι.
Τραχίλης Στέφ.
Τρεμπέλας Παν.
Τριαντάκις Σεραφ.
Τρικόγλου Ι.
Τρικούπης Σπ.
Τρουλλινὸς ᾽Εμμ.
Τρυπάνη Μ.
Τσακίρης ᾽Αλφρ.
Τσακμάκις ᾽Αλκ. †
Τσαλίκης Κ.
Τσαμαδοῦ Χρηστῖνα
Τσαντίλης Περικλ.
Τσάτσος Θεμ.
Τσάτσος Ι.
Τσίμας Γ.
Τσιπούρας Δημ.
Τσοκόπουλλος Αἰμίλ.
Τσοκόπουλλος Β.
Τσοκόπουλλος Γ. †
Τσοκοπούλλου Φ.
Τσοποτὸς Δ.
Τσοποτὸς Κ.
Τωμαδάκις Ν.

῾Υπερίδης Γ.
Φάβης Β.
Φαρακλὸς Γερ.
Φαρακούκης Ν.
Φαρλέκας ᾽Εμμ.
Φίλανδρος Κ.
Φιριππίδης Ν.
Φλαμπουριάρη Μ.
Φουρίκης Π.
Φραγκίδης ᾽Αλεξ.
Φωκᾶς ᾽Αλ.
Φωκᾶς ᾽Οδυσ.
Φωτιάδης ᾽Αλέξ.
Φωτιάδης Εὐάγγ.
Φωτιάδης Κώστας
Φωτόπουλλος Ντῖνος

Χαϊδόπουλλος Χριστόφ.
Χαρδαβέλα Μίνα
Χαριτάκις Γεώρ.
Χαρίτος Γ.
Χαριτωνίδης Χαρίτων
Χαρχαλάκις Μύρ.
Χατζηδημητρίου Πολύδ.
Χατζημιχάλη ᾽Αγγ.
Χατζημιχάλης Γ.
Χατζημιχάλης Χρῖστ.
Χατζηπάνος Πάνος
Χατζῆς ᾽Αντ.
Χατζόπουλλος Γ.
Χιωτέλλης Π.
Χλωρὸς Ι.
Χουδαβερδόγλους - Θεόδοτος Σοφ.
Χριστάκις ᾽Αγαθ.
Χριστόπουλλος Μηνᾶς
Χωρέμη ᾽Αλεξ.
Χωρέμης Κ. †

RÉSUMÉ DU VOLUME

C. I. Dyovouniotis. *Les renseignements ecclésiastiques de «Brèves Chroniques» de Sp. Lambros,* pp. 3-15.

Dans les «Brèves Chroniques» de feu Spyro Lambros publiées par l'Académie d'Athènes au premier volume des «Monuments de l'histoire grecque», l'auteur examine les renseignements qui se rapportent à l'Église, afin de montrer qu'ils peuvent également servir de sources historiques susceptibles d'éclairer et d'expliquer divers faits historiques. Ils concernent différents patriarches de Constantinople, évêques, moines, incendies volontaires de couvents, le Synode de Florence, le chef de St André, le baptême de Constantin le grand, les cloches de l'Athos, et la célébration de la fête de Pâcques.

D. A. Zakythinos. *Théodore Ier Paléologue marquis de Montferrat et Philippe VI roi de France,* pp. 16-28.

L'auteur publie, d'après l'original conservé aux Archives Nationales, une lettre par laquelle le marquis de Montferrat Théodore Ier se reconnaît «homme lige» du roi de France Philippe VI de Valois et de ses successeurs en échange d'un versement annuel de mille florins de Florence (25 Janvier 1335, N. S. 1336). Dans la première partie de ce travail, l'auteur étudie le sceau de cire du marquis; dans la deuxième, il s'efforce de préciser les nécessités politiques qui ont amené ce rapprochement entre le prince grec du Piémont et le roi de France et les conditions dans lesquelles le traité de 1336 fut conclu.

Dém. Pascalis. *Le couvent de femmes du village Apikia de l'île d'Andros,* pp. 29-47.

L'a. décrit les ruines de ce grand monastère, fondé, paraît-il, au XVIIe s. sur l'emplacement d'une ancienne église. L'habitude des familles notables de l'île de ne marier que l'aînée de leurs filles et l'aîné de leurs fils a eu pour conséquence la multiplication des couvents, que peuplaient les enfants exclus du mariage. Sous le roi Othon l'autorité fit fermer 428 monastères sans prendre aucune mesure pour la pro-

tection des moines et des religieuses. L'a. donne des renseignements sur les inutiles protestations de ceux-ci, ainsi que deux lettres patriarcales qui recommandaient au métropolite d'Andros de mettre de l'ordre dans le couvent de Sainte Marine. D'après quelques notes que l'a. a pu découvrir, il paraît que ce couvent était très riche, grâce aux donations des jeunes filles qu'il abritait.

Christopoulos Ménas. *Une ordonnance pour le Dimanche de l'adoration de la S*te *Croix*, pp. 48-51.

L'a. publie cette διάταξις qu'on lui fit voir en 1902 dans le couvent de St Pantéléimon à Nicomédie, et qui paraît n'être qu'une copie de l'original. Elle a été écrite sur parchemin par le diacre Théodore Agallianos en 1437 et offerte en 1535 à cette église par le métropolite Dionysios.

Timothé, patriarche de Jérusalem. *Jérusalem byzantine au point de vue historique*, pp. 52-72.

L'a. après avoir expliqué les raisons qui ont amené Constantin le Grand à faire de Jérusalem la capitale religieuse de l'Empire, énumère brièvement les princes et les hauts dignitaires de Byzance qui visitèrent la ville sainte, ou y passèrent le reste de leur vie, leurs donations, et leurs fondations pieuses. Après la conquête arabe, les empereurs continuèrent à pourvoir aux besoins du Patriarcat et à intervenir diplomatiquement auprès des maîtres musulmans en faveur de l'Église de Jérusalem et des religieux. Il en fut de même pendant l'occupation franque. L'a. rappelle ensuite l'importance de l'art byzantin développé en Palestine, grâce à la munificence de la Cour, ainsi que son influence sur l'art religieux dans le monde chrétien et il termine en mentionnant les quelques inscriptions grecques recueillies en Palestine.

Emm. G. Pantelaki. *Observations littéraires du nouveau Théotocarion.* pp. 73-104.

Examen critique du nouveau Théotocarion publié à Paris en 1932 par Mgr Sophronios Eustratiadès. L'a. fait remarquer que Mgr Sophronios a publié nombre de canons de la Ste Vierge qui sont tronqués, en omettant tantôt un, tantôt deux tropaires; puis, qu'en faisant connaître ces nouveaux canons tirés des manuscrits et souvent de 2 ou 3 manuscrits, il arrange arbitrairement le canon, sans en souligner les différentes écritures, de sorte que le lecteur ignore ce qui appartient à l'éditeur et ce qui provient des manuscrits, et duquel de ces manuscrits. Enfin l'a. relève plusieurs écritures erronées, et nombre de fautes de langue (syntaxe, grammaire et orthographe).

Jean N. Frangoula. *L'évêché de Skiathos à travers les siècles*, pp. 105-119.

L'a., après avoir mentionné ceux qui se sont déjà occupé de Skiathos, cherche à déterminer l'époque de sa christianisation, celle de son érection en évêché tantôt conjointement avec Scopelos, tantôt séparément, son obédience souvent changée et finit par l'énumération des évêques de cette île.

Sophronios Eustratiadès. *Saint Dimitrios dans l'hymnographie*, pp. 120-150.

La grande popularité de Saint Dimitrios dans l'Église orthodoxe et le respect que celle-ci lui témoigne sont attestés à la fois par le nombre des temples qu'on lui a consacrés et par la foule des hymnes que les grands poètes ecclésiastiques ont composés en son honneur. L'auteur, en compulsant de nombreux manuscrits, a découvert beaucoup de ces hymnes, dont il donne la liste avec indication des sources. Il publie, à la fin, un Office de Saint Dimitrios, chanté la veille de sa fête et qui est l'œuvre de Simeon, archevêque de Thessalonique.

Athénagoras, *Métropolite de Paramythie. Catalogue descriptif des manuscrits du Couvent de Panaghia de l'île de Chalki*, pp. 151-191.

Description de 45 manuscrits (n° 51-95) de ce couvent. (Suite du tome précédent.) La suite au prochain volume de l'Epétiris.

Phédon Coucoulès. *Les bains aux temps byzantins*, pp. 192-238.

L'a. commence par mentionner les sources auxquelles il a puisé ses renseignements sur ce sujet, puis il parle de la faveur dont les bains jouissaient auprès des Byzantins, combien de fois ceux-ci se baignaient; il décrit les établissements de bains publics, privés et ceux des couvents, il parle de l'endroit où on les construisait, de leurs appellations, de leur arrangement intérieur, comment les baigneurs y passaient leur temps, du système de chauffage et d'éclairage

des bains byzantins, des heures du jour pendant lesquelles ils fonctionnaient et du temps de leur chômage, comment on s'y rendait; des accessoires de bain, de ce qui avait lieu avant, pendant et après le bain, des employés de ces établissements, du prix du bain, de la coutume de les prendre en commun, des scènes qui s'y déroulaient souvent, des préjugés y attachés, enfin des bains byzantins dans la parémiographie et l'onirocritique.

M. Kriara. *Études sur l'«Érophile» de Hortadji.* pp. 239-281.

Observations critiques et éclaircissement du texte de cette tragédie de Georges Hortadji (1600).

Ant. Kéramopoulos. *Une inscription de Salones de l'Égine,* p. 282.

Communique une inscription de 1645 concernant la rénovation du couvent de la Transformation du Sauveur.

Fr. Mourati. *Manuel Comnène et ses relations avec Béla III,* pp. 283-290.

Dans cet essai l'a. constate que les guerres, peu nombreuses d'ailleurs, qui, il y a huit siècles, eurent lieu entre Grecs et Hongrois, n'ayant jamais pour motif ni la haine nationale, ni la soif de conquêtes, étaient surtout des différends de famille, et furent conduites avec un esprit de chevalerie qui honore les deux parties belligérantes. L'a. montre en outre que l'amitié entre Manuel et Bela III, bien que loin d'être opposée à la sagesse politique, était toujours caractérisée par la loyauté, la courtoisie et l'estime réciproques.

Évangèle I. Savrami. *Deux lettres inédites de Samuel Handjéri,* pp. 291-294.

Samuel naquit en 1700 et fut élu patriarche de Cons/ple en 1763. Cinq ans après, il fut exilé. C'était un érudit et un homme bien né. Un code de la Bibliothèque de la Chambre des députés (Athènes) offert par Manuel Gédéon contient 11 lettres de Samuel. Gédéon en avait publié 23 empruntées à un autre code de la Bibliothèque de l'École théologique de Halki. Des 11 lettres d'Athènes l'a. publie aujourd'hui les deux dont l'une est adressée à Eugène Voulgari et l'autre à l'évêque d'Ardamerion, probablement Dionysios Daponte.

Même auteur. Manuscrits de la Bibliothèque de Bessane-Pogoni (Épire). pp. 295-305.

Cette petite bibliothèque due à l'activité de Théophane Mentzos, contient 6 manuscrits et 300 documents. L'a. qui les a consultés, décrit ici les manuscrits en ajoutant trois autres, soit un nomocanon; un régistre déposés dans le couvent Molyvdoskepaston (couvert de plomb) et un registre dans celui de St Nicolas de Skamnéli.

Euloge Courilla, Lavriote. *Le dépôt d'objets précieux et d'archives ainsi que la Bibliothèque du Couvent de la Grande Laure au Mont Athos en danger,* pp. 306-345.

L'a. décrit les richesses de ce couvent millénaire et l'état lamentable du dépôt des objets précieux et de la Bibliothèque, pillés souvent par des visiteurs, grâce à l'incurie et à l'ignorance des moines, et suggère les mesures à prendre d'urgence pour la sauvegarde de tant d'œuvres d'art byzantin et de tant de documents d'une importance historique inestimable.

A. Xyngopoulos. *Le couvercle du sarcophage de Georges Capandrites* pp. 346-360.

Ce couvercle en marbre, de forme prismatique, est conservé au Monastère des Vlattades à Salonique. Sur sa face principale il porte une riche décoration champlevée et une épigramme, par qui nous apprend que le sarcophage contenait la dépouille mortelle du fils de Scoutarios Capandrites, enlevé très jeune par une épidémie. Le nom du défunt, qui s'appelait Georges, nous est donné par deux monogrammes insérés dans la décoration sculptée. Une épigramme de Manuel Philès sur la mort de Georges Capandrites nous permet de fixer la date approximative de ce marbre (fin du XIIIe ou début du XIVe siècle). Cette date est confirmée par la comparaison du décor sculpté avec des monuments datant de cette époque. Ce couvercle de sarcophage n'est pas le seul monument à Salonique qui se rattache à la famille des Capandrites. Une plaque de sarcophage qui se trouvait il y a quelques années dans la petite Chapelle de St Nicolas l'Orphelin, portait des monogrammes avec le nom de Nicon Scouterios Capandrites. Peut-être se trouvait-elle autrefois dans l'Église du Monastère des Vlattades, auquel appartient la Chapelle de Saint Nicolas. L'Église du Monastère des Vlattades, dont la date de fondation est

très antérieure au XIVe siècle, comme le montrent des trouvailles récentes, était donc le lieu de sépulture de la grande et puissante famille des Capandrites.

D. Guinis. *Catalogues des manuscrits grecs en Grèce et en Orient grec,* pp. 361-382.

Vu que les listes des catalogues de mss doivent de temps à autre être mises à jour, afin de faciliter les recherches relatives, et que la liste de V. Gardthausen (1903) et même celle de O. Schissel (1924) doivent être considérées comme déjà vieillies, l'a. entreprit une nouvelle liste des catalogues de mss grecs qui se trouvent en Grèce et en Orient grec, en indiquant aussi un grand nombre de descriptions isolées de mss.

Chrysostome S. Bouas. *Imposition d'une contribution aux habitants de Trikkeri,* pp. 383-384.

Trikkeri est un grand village situé à l'entrée du golfe Pagasétique. L'a. possède un ordre en parchemin adressé par le vizir et amiral Topal Hosref Mehmet aux Trikkeriens d'avoir à remettre sans retard le reliquat de la somme qui leur a été imposée, comme aux autres habitants des Sporades du Nord, pour la construction d'une frégate destinée à donner la chasse aux pirates. Ce «pouyourdi» est écrit en grec et daté du 27 Juillet 1815. L'a. donne à ce propos des renseignements sur la personnalité de ce vizir.

N. J. Yannopoulos. *Le Couvent de St Laurent sur le Pélion,* pp. 385-408.

Étude historique et artistique de ce couvent, avec enrégistrement des inscriptions qu'on y rencontre.

Jean B. Papadopoulos. *Sur les notes grecques et valaches du code 291 du couvent de Vadopédie,* pp. 409-410.

Ce code contient la «grande Chronographie» de Georges Phrandjis. En marge on lit des annotations en grec et en langue valaque; ces dernières en caractères cyrilliques. Les premières se rapportent aux passages du texte où il est question des Valaches et de la Valachie.

A. Orlandos. *L'arc outrepassé dans la Grèce byzantine,* pp. 411-415.

On avait étudié jusqu'ici l'arc outrepassé en Syrie et en Occident, mais on ne l'avait pas signalé en Grèce. L'auteur présente six spécimens d'arc outrepassé employés dans des églises byzantines du XIe et du XIIe siècle. Comme l'arc outrepassé en Grèce est une exception — l'architecture byzantine s'étant généralement servi de l'arc surhaussé, — l'auteur attribue sa présence dans les églises byzantines à une influence arabe, manifestée parallèlement avec celle des ornements et inscriptions coufiques.

Const. M. Constantopoulos. *Une inscription illisible,* pp. 416-420.

Bogdan Filov publia une étude sur l'église St Georges de Sofia, dans laquelle il donne un fac-simile d'une longue inscription grecque peinte sur le mur au-dessous des fenêtres et autour du mur. Les abréviations et les lacunes en rendent la lecture très difficile. L'a. fait observer qu'il s'agit d'une inscription en vers ïambiques de douze syllabes et est ainsi arrivé à en reconstituer trois et même à combler des lacunes. Il paraît qu'elle commémore l'ornementation de l'église aux frais d'un évêque.

E. A. Pezopoulos. *«Études littéraires: II Épigrammes et autres poèmes»* pp. 421-448 (suite du t. X. de l'Epétiris).

Nombreuses observations critiques et explicatives, corrections et diverses contributions littéraires sur des épigrammes de l'Anthol. Palat. V, 48 (47). 90 (89). 105 (104). 110 (109). 145 (144). VI, 1. 21. 168. 254. VII, 121, 277, IX, 18. 187. 244. 341. 489. Cougny II, 368. III, 322. 340. 352. 365. 376, sur les deux épigrammes au chien de Zénon édités pour la première fois par C. C. Edgar, sur un épigramme byzantin à un cygne publié dans l'Hellénomninon III (1906), sur un fragment d'Euripide (897 N.), sur un fragment d'Archiloche (1,1), sur un fragment de Critias, sur un autre de Callimache (No 100 Schneider), sur un passage de Chorikios, sur un discours d'un Anonyme au Patriarche Nicolas Mouzalon édité dans les «Helléniques» t. VII.

G. Sotiriou. *Chapiteaux palaeochrétiens et byzantins à feuilles de vigne.* pp. 449-457.

Le plus rare type de chapiteau chrétien à feuilles de vigne reste encore problématique quant à son origine et à son évolution. Aussi,

l'auteur, analysant les caractéristiques des chapiteaux connus jusqu'ici (Venise, Bulgarie, Égypte, Berlin), auxquels il ajoute d'autres rencontrés en Grèce et que l'on ne connaissait pas encore (Salonique, Chio, Sparte, Attique, Béotie, Thessalie), prouve que ce type apparaît à l'époque palaeochrétienne (commencement du VIe s. époque à laquelle se forma le Kämpferkapitel) et continua dans la sculpture byzantine jusqu'au XIe s. en suivant, quant à son style, celui de la décoration de la sculpture byzantine. Il s'ensuit que ce type n'est pas particulier à l'art bulgare, comme on a récemment opiné, mais qu'il se développa à Byzance, tandis que ceux qu'on rencontre en Bulgarie ne représentent que l'évolution du chapiteau byzantin.

Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ Κ. Δυοβουνιώτου καὶ Φ. Κουκουλέ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίς

